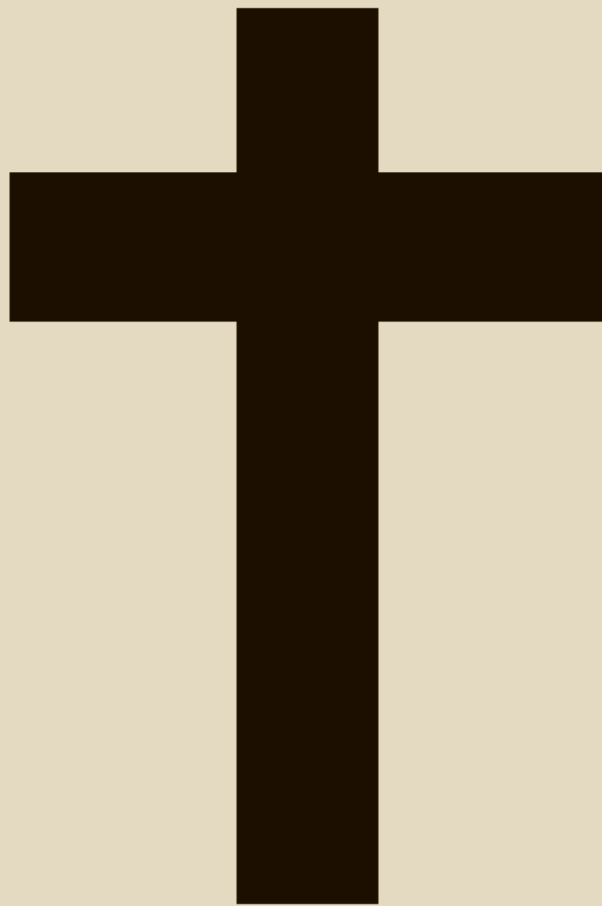

Uumeleembaa Buŋa
Tere Soomongo Gbilia

The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea

Uumeleembaa Buŋa Tere Soomongo Gbilia
The New Testament and portions of the Old Testament in the Borong Language of Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini

Copyright © 2002, 2011 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Borong

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 4 Mar 2019 from source files dated 26 Dec 2018
63589f8b-9426-5ce2-9520-ca0cf2b65c47

Contents

.....	1
Introduction	2
Jenesis	3
Ruut	84
Joona	90
Matyuu	94
Maak	158
Luuk	195
Jon	259
Aposol	308
Room	370
1 Korint	401
2 Korint	429
Galesia	451
Efesus	462
Filipai	473
Kolosi	481
1 Tesalonaika	489
2 Tesalonaika	495
1 Timoti	499
2 Timoti	508
Taitus	515
Filemon	520
Hibruu	522
Jeims	545
1 Piito	553
2 Piito	563
1 Jon	569
2 Jon	577
3 Jon	579
Juuda	581
Aisisaaj	584
.....	616
Diksenari	628

Uumeleembaa Buŋa Tere Soomoŋgo Gbilia

The Scriptures in the Borong (Kosorong) language of Papua New Guinea

Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini
[ksr]

Translation by Wycliffe Bible Translators

Copyright © 2002, 2011, The Bible Society of Papua New Guinea

Print publisher: The Bible Society of Papua New Guinea

Web version
2015, Wycliffe Bible Translators, Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works).

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- Attribution. You must attribute the work to Wycliffe Bible Translators, Inc. (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- Noncommercial. You may not use this work for commercial purposes.
- No Derivative Works. You may not alter, transform, or build upon this work.
- In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem yu ken givim kopi long narepela manmeri. Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. Yu mas givim nating. Na tu, yu no ken senisim Tok.

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken askim mipela. Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode>.

Sapos yu gat askim long dispela, plis askim mipela.

Qaa mutuya

Anutuwaa qaanonj asuganonj asugiro mondomondonana kuuya tegoja. Toroqen yangisej anij Anutunonj mananana mende mewaa. Uume-leembaa Buja Terewaa ku-usuja ii uuta. Ii laaligonana utegowaatiwaa so.

Bonj motomotoombaa uutanonj geengjo jawo motoongjo meweengonj goo qaa kota kombombarja (*memory verse*) koloowa. Kaanjiadeen jawo tosia geengajonj meweengonj kirifinonj oowa (underline). Ii 1) geengaa praiwet Baibel stadi gawonj.

2) Famili diwousen: Miri motoongowaa uutanonj ejuti, onjo mono kamban so ajoroon Buja qaa batuya weengonj aminj moma qama koolinj laligowu. 3) Baibel stadi ii ejemba 2-10 yonononj ajoroonj stadi gawonj mej batugianonj aminj mobu. 4) Baibel lesan ii kokaenj: Monjonj kuma onono tosanonj ajoroonj qaa moma uu wombogianonj ambu. 5) Baibel konferens me Baibel kemp kanonj Baibel lesan mamaga ambonja. 6) Baibel momo jake (Baibel akademi) ii tere miri qaita monj.

Sundu motomotoonj iikawaa qaa alia (*referens*) tosia ii sundu tetegoyanonj me sunduwaa qaa wajaa baatanonj eja. Iikanonj saanonj buk qata torodaamonj, bonj ano jawo jangoya mokoloowa.

Soomonjo Gbilaa uutanonj bonj (*chapter*) 260 eja. Kaenj kolooro weenj motoongowaa uutanonj bonj motomotoonj weengowaati eenj, Soomonjo Gbilaa qaaya kuuya ii saanonj gbani so weengonj laligowa. Jawoya (*verse*) 7957 ero weenj so jawo 23 weengowaati eenj, ii saanonj gbani motoonj-gowaa uutanonj weengodaborowa.

Meleemeleenj gawombaa jenkootoya (translation principles)

Jenkooto (*rule*) waja ii kokaenj: Qaa je (*word*) motomotoonj mende meleenkejonto, qaawaa kania (*meaning*) motomotoonj ii meleenkejonj. Qaa je (*word*) motomotoonj otaanj meleembonaga, mono sisau kolooro osinj amamaawonaga. Ananaanonj qaa ii Inklis me Koonj qaawaa taninjaan qaago. Kawaajonj Boronj qaawaa sii arenja (*grammar*) otaaninj kania dingowaa (*natural*).

Qaawaa kania moma asaringo “Ii ananaanonj qaanonj nomaen ambonja?” jenj kana mongamakejonj. Qaa siminja tosia ii Boronj qaanonj mende eja. Kawaajonj kambanj tosaanja ii jenj asarininj koriga koloowaa. Inklis qaanonj qaa motoondeenj kolooro Boronj qaanonj qaa koriga mindiriinj jejonj. Iikawaa sareya monj ii ‘selfish’. Ii ananaa qaanonj: Iyanaajonjadeen romonjonj kiririnjaba laligoja me buuju.

Qaa lombotawo (*key terms*) tosia iikawaa kaniagia (*diksenari, glossary*) ii buk tetegoyanonj anjonja saanonj iima weengowa. Qaa monj ii holy. Ii Boronj qaanonj nomaen, ii iikanonj kema iiba. Qaa tosaanja ii momalaari, uujopa, Farisii ano kaenj kaenj.

Qaawaa kania (*meaning*) kitia mende mesaonkejonj ano qaawaa kania (*meaning*) tosaanja ii mende toroqen amakejonj (*streit tru, accurate*). Qaawaa kania kitia tosaanja ii aasangoyanonj eju (*implied information*). Ii osiqosinj qaganonj osonj mokoloonj asuganonj amakejonj. Kaenj aninj kanianonj asuganonj koloonjkeja (*kilia, clear*).

Qaa tosia ii ambosakonj yonoo kambanonj mende ero jegi iwoi ii kanagenj kolooro qata kaanjiadeen karo kambanj kokaamba qamakejonj. Iikawaa sareya tosaanja ii kantri, gawman, prowins, gawana, zioz, bisop, pasto, maaket, monej ano kaenj kaenj. (*Loan word*) ii kambanj kokaamba ananaa qaaga kolooja.

Qaa tosia ii kambanj kokaamba sopa ( ) uutanonj aninj kanagenj kuuyanonj iikawaa kania mogigo ii saanonj mesaowonja. Iikawaa sareya monj ii meme (noninj), farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj).

Yaneboronj onoononj qaa tosia morota jenjkejuto, kilenj kuuya koi ii saanonj moma asariwonja.

Jenesis (Letoqeto) Anutunonj jero iwoi kuuya letonji. Jejasa-asari

Buk koi kanonj sundu koi kaanja jeja: Anutunonj siwe, namo, iikawaa iwoiya kuuya ano ejemba mokolonj orono singisongononj kamaanj ururo lombo siimboboloyawo ii balonj so ananaa qanananonj uro. Kaenj kamaanj nunuro Anutunonj oyanjboyanj mokolonj laligowombaajonj kana nomaanja ii arengonj ano. Letoqeto (Jenesis) buk kokawaa uutanonj bakaya woi kokaenj ejao:

1) Bonj 1-11 Sundu kanakanaiya: Anutunonj siwe ano namo mokolonj orono ejemba yonjoo laaligogianonj wala eenanonj nomaenj kolooro. Aadam ano Iiw, Kein ano Abel yonjoo sundugia. Nooawaa kambananonj gboulu somata waama namo tururo. Babilon kanonj taua koriga totoonj megii.

2) Bonj 12-50 Israel yonjoo bemunjaleurgia yonjoo sundugia: Wala Aabrahamnonj Anutu moma laarinj qaaya tenj koma laligoro qaaya jenj tegoro solananj. Iwaa gematanonj meria Aisak, esia Jeikob qata monj Israel ano iwaa merauruta 12 yonjoo sundugia kania kania. Eja 12 ii Israel kanagesowaa tuunj 12 yonjoo bemunjalegiaga koloogi. Bemunjale Joosefwaa sundu ii qaita monj. Nomaenj kolooro Joosefnonj wala Iijipt keno iwaa gematanonj manja Jeikob ano daremunjuruta kuuya yonjononj kanagenj kaanagadeenj sumanjurugia iyonjowo Iijipt kantrinonj kema waba laligogi.

Buk koi kanonj ejemba yonjoo laaligogiaa sunduya mamaga jejato, Anutunonj nomaenj ama onjototi, iikanonj sundu iikawaa bakaya waja kolooja. Laaligowaa sundu kuuya iikawaa nanamememj eja waja ii Anutu. Kanakanaiyanonj siwe, namo ano iyoroo iwoigara kuuya mokolonj onjono singisongononj kamaanj ururo pondanj Mangia onja laligonj kilenjagia gosinj qaagia jenj tegonj ironjgia meleema onjono qagianonj uro laligogi. Tosianonj Anutu waa qaa baatanonj kenjgiti, ii awaagadeenj kala nj koma unjano laaligogianonj iikawaa so utegonj asugiro. Nooawaa kambanonj sumanjuruta 8 yonjononj qaagoto, ejemba tosaanja kuuya yonjononj komugi. Kanagenj soomonjgo qaaya ii Aabraham ano gbiliuruta kanagenj koloogiti, ii onjono. Soomonjgo qaa iikawaa so Anutunonj kanagesouruta oyanjboyanj mokoloowutiwaajonj gale nj koma onjono laligonj kouma laligonj kougii. Ejembanonj wala eenanonj nomaenj Anutu moma laarinj mugiti, sundu towoya iikanonj kambanj kokaamba kaanagadeenj momalaarinananonj kotiinj gbilia ewaatiwaajonj ilaanj nonomakeja.

Buk kokawaa bakaya waja 10 ii kokaenj:

- 1) Siwe, namo ano iwoi kuuya mokolooro. 1.1–2.25
- 2) Singisonjgowaa lombo siimboboloyawo kanairo. 3.1-24
- 3) Aadambaa kambananonjga kanainj Nooawaanonj kouro. 4.1–5.32
- 4) Nooawaa kambananonj apu gboulu somatanonj waaro. 6.1–10.32
- 5) Babilon miri koriga totoonj megii. 11.1-9
- 6) Seembaa kambanonjga kanainj Abrambaanonj kouro. 11.10-32
- 7) Bemunjale karonj Aabraham, Aisak ano Jeikob 12.1–35.29
- 8) Iisoowaa gbiliuruta ii kokaenj: 36.1-43
- 9) Joosef ano iwaa daremunjuruta 37.1–45.28
- 10) Israel kanageso yonjononj Iijipt laligogi. 46.1–50.26

Anutunonj jenj kotooro iwoi kuuya letoma koloogi.

¹ Kanakanaiyanonj Anutunonj Siwe ano namo mokolonj orono. ² Mokolonj orono namo ii gbamenja ano kijikajuyawo ero. Ero apu anjonj dusiitawo ii pangamanonj esuuro

ero. Kaenj ero Anutuwaaw Uña Toroyanoj apu iikawaa qaganonj kema kanj laligoro. ³* Kaenj laligoro Anutunonj kokaenj jejj kotooro: “Asasaga mono asugiwa.” Kaenj jejj kotooro gomanj mono asariro. ⁴ Asariro iiro awaa kolooro asasaga ano pangamanj mendeema orono. ⁵ Asasagaa qata weenj ano pangamambaa qata gomantiinja kaenj orono. Kaenj orono weemboria mutuya tegoro gomanj tiinj ano.

⁶* Ano Anutunonj kokaenj jejj kotooro: “Mono apu batugianonj sombimbaa jawo kotiga asuginj apu mendeeno eugenj ano emugenj ewao.” ⁷ Kaenj jejj kotonj sombimbaa jawo kotiga mokolonj iikanonj apu mendeeno deema jawo qaganonj eugenj ano jawo baatanonj emugenj eri. Kaenj kolooro. ⁸ Anutunonj sombimbaa jawo kotiga eugenjaa qata sombinj qaro. Kaenj qaro weemboria woiya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

⁹ Ano Anutunonj kokaenj jejj kotooro: “Apu sombinj baatanonj ejuti, ii mono menj kululuugi tuuj motoonjo kolooro namo toboga asugiwa.” Kaenj jejj kotooro mono kaenj asugiro. ¹⁰ Kaenj asugiro tobogaa qata namo qama apu tuuj somata kululuugiti, iikawaa qata kowe orono. Orooma iriuro iikanonj mono awaa kolooro. ¹¹ Awaa kolooro kokaenj jejj kotooro: “Namo qaganonj mono iwoi tonjoja kuuya kokaenj asuginj waabu: Loloo gbojoja iwoi kogiawo ii mono asuginj waama kuuj sogonkebu. Gere kasa tanigia kania kania mono namononj asuginj hongia kogiawo kuuj sogonkebu.” Kaenj jejj kotooro mono kaenj asugiro: ¹² Namo qaganonj iwoi tonjoja kuuya asuginj waagi. Loloo gbojoja iwoi kogiawo tanigia kania kania ii asugigi. Gere kasa tanigia kania kania ii namononj asuginj hongia kuuj sogogi. Kaenj asugiro Anutunonj injiuro iikanonj mono awaa kolooro. ¹³ Weemboria karonja tegoro gomanj mombo tiinj ano.

¹⁴ Ano Anutunonj kokaenj jejj kotooro: “Sombimbaa jawo kotiganonj mono asasaga asuginj weenj ano gomantiinja ii mendeema oroma nama (yara) yambu, konjuru kambanj ano weenj kambanj, gbani kambanj ano weemboria motomotoombaa aiweseyaga ewu. ¹⁵ Iikanonj mono sombimbaa jawo kotakota kanonj asasaga ano namo menj asariwu.” Kaenj jejj kotooro mono kaenj asugigi: ¹⁶ Anutunonj asasaga somata woi mokolonj orono: Asasagaa galeja weenj jaaya nano iikawaa kamakamaata koinj ii gomantiinja galejaga nama enj ubao. Sengelao ii kaanjadeenj mokolonj onono. ¹⁷ Anutunonj ii sombimbaa jawo kotiga iikanonj namo menj asariwutiwaajonj onono. ¹⁸ Ii namo menj asarij weenj ano gomantiinja galejgiaga nama asasaga ano pangamanja mendeema orombutiwaajonj onono. Kaenj asugiro Anutunonj injiuro iikanonj mono awaa kolooro. ¹⁹ Weemboria 4:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

²⁰ Ano Anutunonj kokaenj jejj kotooro: “Apu kowe iikawaa uutanonj mono iwoi isinjonjiawo asuginj sokoma apu qenj kondondonjonj lanj kema kanj laligowu. Kaanjadeenj koonja koonja namo qaganonj kanakeewanj elelanj kotonj kema kanj laligowu.” ²¹ Kaenj jejj kowewaa oroya somasomata ano iwoi isinjonjiawo tanigia kania kania apu qenj kondondonjonj qeqelala kema kanjkejuti, ii mokolonj onono. Kaanagadeenj koonj tanigia kania kania enganggiawo ii mokolonj onono. Mokolonj onoma injiuro iikanonj mono awaa kolooro. ²² Awaa kolooro kotuegonj onoma qaa kokaenj jejj kotooro: “Onjo mono ko meragiawo juma seinj apu kowe sokoma laligowu ano koonj onjo mono kaanjadeenj namo qaganonj kolonj seiwu.” ²³ Qaa kaenj jejj kotooro weemboria 5:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

²⁴ Ano Anutunonj kokaenj jejj kotooro: “Namo qaganonj mono iwoi kuuya laaligogiawo tanigia kania kania asugiwu. Miriwaa oroya, iwoi bagianonj koma kondondonjonjkejuti ano duuyaa oroya tanigia kania kania, ii mono asugiwu.” Kaenj jejj kotooro mono kaenj asugigi: ²⁵ Anutunonj duuyaa oroya tanigia kania kania ii mokolonj onono. Miriwaa oroya tanigia kania kania ii mokolonj onono ano iwoi kuuya bagia namononj koma kondondonjonjkejuti, tanigia kania kania ii mokolonj onono. Mokolonj onoma injiuro iikanonj mono awaa kolooro. Kianj.

Anutunonj eja ano emba mokolonj orono.

* 1:3: 2 Kor 4.6 * 1:6: 2 Piito 3.5

²⁶* Kawaa gematanonj Anutunonj kokaen jej koto: “Ayo, anana mono eja ananaa tani kaanja meninj iwoi kuuya galej koma onjoma laligowa. Iwoi kuuya ii kowewaa soraya, sombimbaa koonja ano miriwaa oroya, namo kuuya ano iwoi kuuya bagia namononj koma kondondongonkejuti, mono iyonoo galengiaga koloonj laligowa.” ²⁷* * Kaen jej kotonj iyanjaa kaitaniaa so eja mokoloro. Anutuwaa kaitania kaanja laligowaatiwaajonj ii mokoloronj muro. Eja ano emba laligowaatiwaajonj ii mokoloronj orono. ²⁸ Mokoloronj oroma ii kotuegonj kokaen jej kotonj orono: “Oro mono gbili mokolori koloonj seinj ama balonj sokoma laligowu. Kaenjaligonj balonj toya koloowu. Kaenj koloonj kowewaa soraya, kanakeewambaa koonja ano oro mokolej lagiso buubuu namononj kema kankejuti, mono ii kuuya galej koma pongia koloonj laligowu.” ²⁹ Kaen jej kotonj qaa kokaen irijoro: “Mobu, niinonj monjanj logoya kania kania balonj kuuya sokoma asuginj waama kogia kuuj sogonkejuti ano gere kasa kuuya honj kogiawo kuuj sogonkejuti, iikanonj nembanenegia koloowaatiwaajonj anjenj. ³⁰ Duuyaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kankejuti ano tosia kuuya sewanj aasonj horonkejuti, iyonoojonj loloo gbojoja tongonja kania kania ii nenegia koloowaatiwaajonj anjenj.” Qaa kaen jero mono kaen asugiro. ³¹ Asugiro Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, ii iiro awaa totoonj kolooro keraqeeangjo moro. Weemboria 6:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano. Kianj.

2

Anutunonj kendonj raro.

¹ Gomanj ano siwe jakeya jakeya ano namo yoroo iwoigara akadamugarawo kuuya ii mono mokoloronj onjondabororo. ²* * Anutunonj gawonja ii mero tegoro weemboria 7 iikanonj kendonj raro. Gawonja kuuya merotiwaajonj weemboria 7 kanonj haamo mero. ³ Mokomokoloo gawonja kuuya merotiwaajonj ama weemboria iikanonj haamo mero. Kawaajonj weemboria 7:ja ii kendonj jej kotuegonj jej kobooro. Kianj.

Oyanboyanj gawonj qata Eeden

⁴ Anutunonj siwe namo mokoloro asugiritiwaa sunduya ii kianj. Ponj Anutunonj siwe namo mokoloronj oronoti, kambanj iikanonj ⁵⁻⁶ Ponj Anutuwaa uuainjaajonj namo qaganonj konj mende kiro gawonj komakoomowaajonj eja monj mende laligoroto, namo uutanonja bedu iikanonjadeen kouna namo qaga sokoma menj samoriro. Kawaajonj duuyaa gere kasa monj me sombembaa loloo gbojoja iwoi monj ii namononj mende asuginj ero.

⁷* Kambanj kanonj Ponj Anutunonj balonj sububun menj iikanonj eja menj yagonj laaligowaa buu aasonja sewananonj upipiuro kemero horonj gbilinj laaligowaa unjayawo kolooro.

⁸ Kaenj kolooro Ponj Anutunonj weenj koukoutanonj baagenj gomanj qata Eeden kanonj oyanboyanj gawonj (paradais) komoma eja mokoloroti, ii iikanonj oono laligoro. ⁹* Oono laligoro jej kotooro namononga gere tanigia kania kania asuginj waagi. Gere ii iimasi-injiingawo kolooro hongia neneya ii naangiawo. Oyanboyanj gawonj biiwianonj laaligo kotigaa geria ano momakootowaa geria ii motoonj jej kotooro asugiri. Momakootowaa geriaa kania ii kokaen: Honja nenj iikanonj awaa ano bologa iikawaa kania ii moma kotowaobo.

¹⁰ Gere kaen waagi apu monj ii Eedenonja kanainj oyanboyanj gawonj kotonj kelekele menj iikanonjadeen kamaanj juma apu boria gowoya 4 koloonj kenji. ¹¹ Apu gowoya mutuyaa qata Piison, ii Hawila balonj kuuya liligonj en kenja. Balonj kanonj goul eja. * ¹² Balonj iikawaa goulja ii awaa soro kolooja. Selemoronj unkoowayawo qata bedelion ano jamo honjowo qata oniks ii kaanagadeen iikanonj ejao. ¹³ Apu gowoya woyaa qata Giikhon. Ii (Mesopotemiawaa) balonj qata Kuus ii kuuya liligonj kenja. ¹⁴ Apu gowoya karonjaa qata

* 1:26: 1 Kor 11.7 * 1:27: Mat 19.4; Maak 10.6 * 1:27: Jen 5.1-2 * 2:2: Hib 4.4, 10 * 2:2: Eks 20.11
* 2:7: 1 Kor 15.45 * 2:9: Ais 2.7; 22.2, 14 * 2:11: Hawila: ii Babilonia balombaa jawo kosianonj eja.

Taigris. Ii Assiria balon batanonj weej kookoutanonj baagenj kemenj kenja. Apu gowoya jango 4 iikawaa qata ii Yufreitis.

¹⁵ Kaenj kolooro Ponj Anutunonj eja wama oyanboyanj gawonj Eeden koma komoma galej kombaatiwaajonj jeng oono. ¹⁶ Ooma kokaenj jeng kotonj muro: “Oyanboyanj gawonj uutanonj gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanonj afaangonj menj nej laligowa. ¹⁷ Kaento, momakootowaa gere honja ii mono mende newa. Ii nej awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowagati eej, gii mono weemboria iikanonjadeenj koomu kotiga komuwaga. Kawaaajonj ii mono mende newa.”

¹⁸ Kaenj jeng Ponj Anutunonj jero: “Eja anodeenj laligoro awaa mende koloaja. Kawaaajonj nii mono iyanja kaanja ala-ilailaaya mokoloomanja.” ¹⁹ Kaenj jeng duuyaa oro kuuya ano kanakeewambaa koonj kuuya ii namononj mokoloonj onjoma ejawaa kosianonj unjuma ejanonj qagia nomaenj qabaati, ii iima mobaatiwaajonj iwaa baatanonj onjono. Onjono ejanonj iwoi laaligogiawo kuuya iyonoo qagia motomotoonj qaro Anutunonj kaenj ewaatiwaajonj jeng kotiiro. ²⁰ Kaenj kolooro ejanonj miriwaa oro kuuya, kanakeewambaa koonj kuuya ano duuyaa oro kuuya ii qagia qadabororo. Qadaboroto, iyanja kaanja ala-ilailaaya laligowaatiwaajonj monj mende mokoloooro.

²¹ Mende mokoloooro Ponj Anutunonj kaenj iima kotonj eja menj bimooro komunagbiili gaonj ero. Ero maronj siita monj horonj siitaa duja busuyanonj menj kojangiro. ²² Kojangiro maronj siita ejawaanonga meroti, iikanonj emba mero. Menj nama ejawaanonj wama karo. ²³ Wama karo ejanonj ii iima kokaenj jero: “Yai! Koi neenaa taninaga. Iwaa sii busuya ii neenaa sii busunonga asugija. Anutunonj ii ejawaa sele kitianonga mero letoma eja tani kaanja laligojiwaajonj qata emba (= ejawaa alia) qabu.” † ²⁴ * Kaenj jero Anutunonj jeng kotonj orono: “Kaenj kolooro ejanonj mono nemunjanja oromesaonj embiawo qokotaanj selemotoonjgo koloonj laligowao.”

²⁵ Eja iikanonj embiawo opo surugara qaa bombolanj laligorito, kilej iyangaraajonj gamugara mende moma laligori. Kiaj.

3

Aadam ano Iiw Anutuwaanonj qaa qotogonj kamaanj ururo.

¹ * Ponj Anutunonj namowaa oro laaligogiawo kuuya mokoloonj onjnoti, iyonoo batugianonj mokolenonj osonjakale momononj oro kuuya unjuginj uro. Kaenj uma emba kokaenj ijoro: “Oyanboyanj gawononj gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia monj mende newaotiwaajonj Anutunonj onjanonj jeng kotonj orono me qaago?”

² Kaenj ijoro embanonj meleema mokolej kokaenj ijoro: “Oyanboyanj gawononj gere tosia nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanonj newotiwaajonj jero. ³ Jeroto, gawonj biiwianonj gere monj nanji, iikawaa honja ii nej komuwobotiwaajonj mono kokaenj jero: ‘Ii mono mende newao. Ii mende oosiriwao.’ Kaenj jeng kotonj norono laligojo.”

⁴ Kaenj meleema jero mokolenonj emba kokaenj ijoro: “Ii awawi totoonj! Oro mende komuwaota. ⁵ Kaento, gere iikawaa honja neri weemboria iikanondeenj mono jaagaranonj tooro Anutu kaanja koloonj awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowaota. Anutunonj kaenj koloowabotiwaajonj moma qaa kaenj jero.”

⁶ Kaenj ijoro embanonj gere ii unj iigigiuro honja awaa nenetaa so kolooro. “Ii iima-ainjainj nano momakooto somata afaankota nombaa,” kaenj romongonj honja monj metogonj nero. Nej loya iwo laligoroti, ii kaanjadeenj muro nero. ⁷ Nero jaagaranonj mono iikanondeenj tooro bombolanj laligoriti, ii iima kotonj aori. Kaenj iima kotonj aonj nama fig gerewaa senja memburatinj opo suru kaanja unj lama rari.

⁸ Rari weej jaaya kemero gomanj gooriro Ponj Anutunonj oyanboyanj gawononj riinj karo kana otonja mori. Ii moma loemba yorononj Ponj Anutuwaajaasewananonga kokomomola

† 2:23: Ejawaa alia: Injklis qaa iiba: man ano woman qaa woi ii ororonj tani koloaja. * 2:24: Mat 19:5; Maak 10:7-8; 1 Kor 6:16; Ef 5:31 * 3:1: Isa 12:9; 20:2

meñ oyanboyay gawombaa gere uugianoy kema asangori. ⁹ Asangorito, Poñ Anutunoy Aadambaajoy kokaen qaro, “Gii dakanoy laligojan?”

¹⁰ Kaen qaro kokaen meleeno: “Gii oyanboyay gawoy uutanoy riinj kana goo kana otongga moma selena bombolan rajeniwaajoy toroko mojen. Kawaajoy kokomomola meñ asangojen.”

¹¹ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Gii bombolan laligojani, ii moronoy gijoro mojan? Nii gere mombaa kota newabotiwaa songo ama gombeti, gii iikanonja moñ nejana me qaago?”

¹² Kaen ijoro ejanoy jero: “Emba niwo laligowaatiwaajoy nonati, iinoy gere iikawaa kota nono nejana.”

¹³ * Kaen ijoro Poñ Anutunoy emba kokaen qisij muro: “Gii mono naambaajonja kaen anjana?” Qisij muro kokaen meleeno: “Mokolenoy niijongoro nejana.”

Anutunoy ironja meleema onombaatiwaajoy jero.

¹⁴ Kaen meleeno Poñ Anutunoy mokolej kokaen jej muro: “Kaen anjanjwaajoy ama gii mono miriwaa oro kuuya ano duuyaa oro kuuya yonoo batugianoy kokaen jej qasuañ gombe laligowa: Gii mono namonoy laligowagatiwaa so baganoy kondondongoy kema kañ sububuy uutanoy laligoy kikisi iwoi neñkeba. ¹⁵ * Kaen neñ embawo batugaranoy kere ama orombe ii moma laligowaga. Kere ii goo gbiliuruga ano iwaa gbiliuruta yonoo batugianoy toroqen eñ uro kokaen koloowaa: Yonoonongga eja moñonoy goo wanja rinjangoro gii iwaa kana gbakoyanoy kinkebaga.”

¹⁶ Toroqen emba kokaen jej muro: “Gii koro ama laligona masu guro siimbobolo somata gombe ii moma merabora onomakebaga. Ii kilej naanja mono logaagen eñ gono iinoy galenja koloon laligowaa.”

¹⁷ * Toroqen eja kokaen jej muro: “Nii gere mombaa honja newabotiwaajoy ‘Ii mende newa,’ jej songo ama gombeto, giinoy kilej embagaanoy qaa otaan nejana. Kawaajoy nii namo ii goojon ama seigowe ewaa. Kaen ero gii namonoy laligowagatiwaa so mono urej aon siimbobolo moma gawoy mamaga meñ nenega mokolon laligowa. ¹⁸ Gawoy meñ laligona goo nene gawonoy jon kowororo iwoi ii kouro duuyaa logoya iwoi neñ laligowa. ¹⁹ Kaen laligoy nogo arinj gawoy mena gbamo yakaga honja kolooro neñ laligowa. Kaen laligowagato, namonoy meñ gombetiwaajoy namo iikanondeen mombo eleema kemeba. Selega sububunonoy meñ gombeta laligoy umago mono mombo sububuy koloowaga.” Kaen jej muro.

²⁰ Ejanoy embia iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, iyonoo nemungia kolooro ejanoy qata Iiw (Eewa) qaro. * ²¹ Poñ Anutunoy oro selianoy opo suru meñ Adam embiawo lama orono laligori.

Anutunoy Adam Iiw Eeden jolonjowononja konjoma orono.

²² * Kañja laligori Poñ Anutunoy kokaen jero: “Yai! Ejemba ii nonoononga mombaa so koloon awagaa kania ano bologaa kania mendeema orombaotiwaajoy moñao. Kaen kolooro laaligo kotigaa gere kota mende newaotiwaajoy songo ambeto, yoronoy kambay kokaamba toroqen borogara boraama ii kañagadeen meñ neñ iikañanoy mende komuñ tetegoya qaa kotiin laligoy ubaobo.” ²³ Kaen jej kawaajoy oyanboyay gawoy Eeden iikanonja konjoma oroma namononja meñ oronoti, mono namo iikanonjadeen komakoomo gawoy mewaotiwaajoy wasinj orono seleengenj kemerj keni. ²⁴ Ejemba kaen konjoma oroma oyanboyay gawoy Eedembaa leegenanoy weenj koukoutanoy baagenj zerubim gajoba tosañja kuñ onono laaligo kotigaa gere iikawaa kania utun galenj konji. Yonoo borogianoy manjawaa sooya somata ano iikanonj gere bolanj kañja bilibiliawo jej batanoy gematanoy liligoy bilisikwaa so kolooro nama galenj koma laligogi. Kianj.

* 3:13: 2 Kor 11.3; 1 Tim 2.14 * 3:15: Isa 12.17 * 3:17: Hib 6.8 * 3:20: Iiw: qaa iikawaa kania ii ‘Jaawo laligojuti, iyonoo nemungia.’ * 3:22: Ais 22.14

Keinon Aabel qero komuro.

¹ Aadamnon embiawo laligon agimij aori iiwnon (Eewa) koro ama Kein (Kain) mero. Mej Kein qawaajon kokaen jero: “Anutunon ilaan nono merana mejeja.” ² Iiwnon kanagen Aadambaa meria Aabel, Keimbaa koga mero. Aabelnon laligon somariin lama galengiaga kolooro Keinon komakoomo ejaga koloon laligoro. ³ Kaen laligori kamban monnon Keinon gawonona nene tosia mej kan Pombaajon siimolon oon muro. ⁴ * Aabelnon kaanagadeen lama tuunanona mutu kolokolooya mon mej kan qen kitia kelegawonon Pombaa siimolon ooro. Ooro Ponnon Aabel anja ano iwaanon siimolon iima moro naanawo kolooro. ⁵ ‘Naanawo kolooroto, Ponnon Kein ano iwaanon siimolon ii iima togoro. Kaen kolooro Keimbaa irinja soono uuta katitigoro jaasewanganon bosoleero. ⁶ Bosoleero Ponnon Kein kokaen ijoro. “Iringa mono naambaajon soono jaasewanganon bosoleeja? ⁷ Gii iwoi awaa ana mej analin gombe saanon jaasewanga hak otaambaga me qaago? Iwoi awaa mende ana sinjisongowaa Toyanon mono uugaa naguyanon nama koumambaajon awelegon embomakeja. Kaen embomakejato, gii mono iikawaa sonjo ama galej mej haamo amba.”

⁸ * Ponnon Kein kaen ijoroto, Keinon kilen koga Aabel kokaen ijoro: “Mono kana anorodeen gawonon kembo.” Kaen ijoro gawonon kema Keinon lugun koga Aabel qelanjin mej qero komuro.

⁹ Komuro Ponnon Kein kokaen qisin muro: “Koga Aabel ii dakanon laligoja?” Qisin muro kokaen meleeno: “Nii mende mojen. Nii konna galeja qaago.”

¹⁰ * Kaen meleeno Ponnon ijoro: “Gii naa iwoiga anjana? Moba, kogaa sayanon mono namononga asugin qaro mojen. ¹¹ Namu kokawaa qaa oota aantama kogaa saya boronganon meji, niinon mono kokanona konjoma gombe kemba. Joramora anjonjora ii mono goo qaganon ambe uja. ¹² Konjoma gombe komakoomo gawon mena namonon morianaa hona anjon koma gono balon so momolagon keqelen ama olon koma lan kema kan laligowa.”

¹³ Kaen jero Keinon Pon kokaen ijoro, “Qaanaa irona meleena qananon uji, iikanon mono esunna uugun bimooro bosimambaajon amamaamana. ¹⁴ Moba, gii kete nii gawonqeqe balonona notaana jaasewanganona momolagon balon so keqelen ama olon koma lan kema kan laligomana. Kawaajon monnon nii niima afaangon nuro komu-mambo.”

¹⁵ Kaen ijoroto, Ponnon kokaen jero moro: “Kaen qaago! Monnon Kein qero komuwaati een, iikawaa irona mono iwaa qaganon uro ambera 7 koloowaa.” Kaen jey monnon Kein mokolon qero komuwabotiwajon selianon aiwese tere mon ano. ¹⁶ Kaen ano Pombaa jaasewana mesaon kema kema balon qata Lansan ewawaj (Nood) kanon keuma laligoro. Balon ii Eeden ween koukoutanon baagen eja. Kan.

Keimbaa gbiliuruta

¹⁷ Keinon embiawo laligon agimij aori koro ama Henok mero. Keinon taon mon mej meriaa qata Henok qaro. ¹⁸ Henokwaa meria qata Irad. Iradwaa meria Mehujael. Mehujaelwaa meria Metusael. Metusaelwaa meria Lamek. Kaen koloogi. ¹⁹ Lameknon emba woi orono: Mon qata Ada, mon qata Zila. ²⁰ Adanon koro ama Jaabal mero. Iinon ejemba opo sel kuungianon en laligon bao bulmakao galej koma onoma laligojuti, iyonoo benjisigia kolooro. ²¹ Jaabalwaa kogaa qata Juubal. Iinon ejemba gita kulele qen awelo uun laligojuti, iyonoo benjisigia kolooro. ²² Zilanon kaanagadeen meria qata Tuubal-Kein mero. Iinon somariin gawombaa tulsya ano manjaqeqewaa iwoiya kania kania ii braas ano ainon ooro bolbolgoro qokotaan menjero. Tuubal-Keimbaa naana qata Nama.

²³ Lameknon kamban monnon embawoita ii kokaen irijoro,

* 4:4: Hib 11.4   * 4:8: Mat 23.35; Luuk 11.51; 1 Jon 3.12   * 4:10: Hib 12.24

“Ada ano Zila embawoina, oro mono geja ama qaana koi mobao:

Moŋnoŋ nii nuŋ qijiriro iikawaa ironjaajon
mono eja moŋ qewe komuwaa.

Moŋnoŋ nii gbilibuuruŋ nuro sa iikawaa
ironjaajon mono eja gbaworo moŋ qewe komuwaa.

²⁴ * Moŋnoŋ Kein qero ironja iwaa qaganon uro ambeŋa 7 koloowaato,
moŋnoŋ Lamek nii nuro iikawaa ironja mono iwaa qaganon uro ambeŋa 77
koloowaa.” Kianj.

Seet ano Enos

²⁵ Eja mutuya Aadam iinon mombo embiawo laligon agimin aori meragara moŋ kolooro kokaen jero: “Keinon Aabel qero komurotiwaaajon Anutunon Aabelwaa kitianon merana moŋ nonja.” Kawaajon qata Seet (Nonja) qaro. ²⁶ Seetwaa meria kaanagadeen kolooro qata Enos qaro. Kianj.

Kamban iikanon ejemba yononon kanain Pombaa qata qama koolin laligogi. Kianj.

5

Aadambaa gbiliuruta yonoo qa arengia

1 Hist 1.1-4

¹ * Aadambaa esameraana ano amboisiuruta yonoo qa arengia koi. Anutunon eja mokoloroti, iinon ii iyanaa kaitaniaa so mero. ² * Kaen men eja ano emba laligowaotiwaajon mokolon oroma kamban kanon qagara ejemba * qama kotuegon orono. ³ Aadamnon laligoro yambuya 130 tegoro meria moŋ kolooro. Ii Aadam iyanaa kaitaniaa so laligoro qata Seet qaro. ⁴ Seet kolooro kamban iikanonadeen Aadamnon toroqen yambu 800 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana kolon ugi. ⁵ Aadamnon kaen laligon uro yambuya mindirin 930 motogon komuro.

⁶ Komuro meria Seet iinon yambuya 105 tegoro meria Enos kolooro. ⁷ Enos kolooro kamban iikanonadeen Seetnon toroqen yambu 807 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana kolon ugi. ⁸ Ugi Seetnon laligon kema kema uro yambuya mindirin 912 motogon komuro.

⁹ Komuro meria Enos iinon yambuya 90 tegoro meria Keinan kolooro. ¹⁰ Keinanon kolooro kamban iikanonadeen Enosnon toroqen yambu 815 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana kolon ugi. ¹¹ Ugi Enosnon laligon kema kema uro yambuya mindirin 905 motogon komuro.

¹² Komuro meria Keinan iinon yambuya 70 tegoro meria Mahalalel kolooro. ¹³ Mahalalel kolooro kamban iikanonadeen Keinanon toroqen yambu 840 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana kolon ugi. ¹⁴ Ugi Keinanon laligon kema kema uro yambuya mindirin 910 motogon komuro.

¹⁵ Komuro meria Mahalalel iinon yambuya 65 tegoro meria Jared kolooro. ¹⁶ Jared kolooro kamban iikanonadeen Mahalalelnon toroqen yambu 830 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana kolon ugi. ¹⁷ Ugi Mahalalelnon laligon kema kema uro yambuya mindirin 895 motogon komuro.

¹⁸ Komuro meria Jared iinon yambuya 162 tegoro meria Enok kolooro. ¹⁹ Enok kolooro kamban iikanonadeen Jarednon toroqen yambu 800 laligon kouma laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana kolon ugi. ²⁰ Ugi Jarednon laligon kema kema uro yambuya mindirin 962 motogon komuro. ²¹ Komuro meria Enok iinon yambuya 65 tegoro meria Metusela kolooro.

²² Metusela kolooro kamban iikanonadeen Enoknon yambu 300:waa so uuta Anutuwo somongon kema kan laligoro kamban batuya kanon meraboraana tosaana kolon ugi.

* 4:24: Mat 18.22 * 5:1: Jen 1.27-28 * 5:2: Mat 19.4; Maak 10.6 * 5:2: Aadam: ii Hibruu qanon ejemba.

²³ Ugi Enoknoŋ laligoŋ uro yambuya mindiriŋ 365 motogoro. ^{24*} Motogoroŋ uuta Anutuwo somoŋgoŋ kema kaŋ laligoro Anutunoŋ een jaa seliawo mero.

²⁵ Mero meria Metusela iinoŋ yambuya 187 tegoro meria Lamek kolooro. ²⁶ Kolooro kambaŋ iikanonadeeŋ Metuselanon toroqoŋ yambu 782 laligoŋ kema kema uro kambaŋ batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ²⁷ Ugi Metuselanon laligoŋ kema kema uro yambuya mindiriŋ 969 motogoro komuro.

²⁸ Komuro meria Lameknoŋ yambuya 182 tegoro meria moŋ kolooro. ²⁹ Kolooro qata Nooa (uluŋkoleŋ) qama kokaen jero: “Anutunoŋ baloŋ seigoro nono boronananon gawoŋ koma komoma seleqeqa ama siimbobolo moma laligoniŋ mera koi kanon mono saanon uluŋkoleŋ nonomakebaa.” ³⁰ Nooa kolooro kambaŋ iikanonadeeŋ Lameknoŋ toroqoŋ yambuya 595 tegoro kambaŋ batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi.

³¹ Ugi Lameknoŋ laligoŋ kema kema uro yambuya mindiriŋ 777 motogoro komuro.

³² Lameknoŋ komuro meria Nooa iinoŋ yambuya 500 tegoro merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Kiaŋ.

6

Namo ejembanon bolij angonjoragiawo koloogi.

^{1*} Ejemba namo qaganon laligogi jangogianon kanaiŋ somariiro boraurugia ii kaanja gadeeŋ koloogi. ² Koloogi kambaŋ kanon Anutuwa merauruta yoŋonoŋ ejemba yoŋoo boraurugia inisosoroogi. Inisosoroogitiwaa so ii ononŋi embaurugia koloogi. ³ Kaen koloogi kambaŋ iikanon Poŋnoŋ qaa kokaen jero: “Namo ejembanon jaa selewo kambaŋ tetegoya qaa laligoŋ ubuto, yoŋonoŋ mono komuwu. Arengia kaen ama ononjen. Kambaŋ kokaamba kanaiŋ laaligogia mono yambu 120 jango ii mende uugun laligoŋ ubuya.” ^{4*} Anutuwa merauruta yoŋonoŋ baloŋ ejemba yoŋoo boraurugia ononŋi embaurugia koloon merabora ononŋiti, kambaŋ iikanon ano kanagen kaanagadeeŋ eja damubiribirigiawo koloon somariin namonon laligogi. Monowaa monoyanonga bejurugia qabuŋawo laligogiti, iyoŋonoŋ mono ii koloogi.

^{5*} Balon ejemba yoŋoo kilenagia ii somata qatawo kolooro uugiaa momo arengia kuuya ii kambaŋ so bologagadeeŋ suulan (pororo) ama laligogiti, ii Poŋnoŋ iiro. ⁶ Ii iima ejemba mokoloon onono namonon laligogiti, iikawaajon Anutunoŋ moma bolij wosobirinoŋ uuta saa qero siimbobolo moma laligoro. ⁷ Kaen moma laligoŋ qaa kokaen jero: “Ejemba mokoloon onombeti, niinoŋ mono ii balonona unun tiwilaan onomaŋa. Ejemba, miriwaa oroya, iwoi bagianon koma kondondongonkejuti ano kanakeewambaa koon mokoloon onombetiwaajon moma bolij aon ii mono unun tiwilaan onomaŋa.”

⁸ Kaen jeroto, eja Nooa iinoŋ Pombaa jaanon kiarŋkoomuya mokoloon laligoro. ^{9-10*} Noowaa gbiliuruta yoŋoo sundugia ii kokaen: Merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Noonanon ejemba batugianon eja solana koposowaa qaaya qaa laligoŋ uuta Anutuwo somoŋgoŋ kema kaŋ laligoro. ¹¹ Noonanon kaen laligoroto, ejemba tosaana kuuya ii Anutuwa jaanon dogon bolidaborogi. Kawaajon ejemba pororo unun tiwilaan ononŋi, iikanon balon kuuya sokoma ero. ¹² Ejemba kuuya namonon kema kaŋ laaligogia meŋ bolidaborogi gomaŋ balon kuuya yoŋoo nanamemengia ii dogon angonjorayawo kolooro Anutunoŋ namonon uun tanigia kaanja ii iiro.

Wango memewaa areŋa

¹³ Kaen iima Anutunoŋ Nooa qaa kokaen ijoro: “Ejemba yoŋoojon ama unun tiwitiwilaan aoao ii namo kuuya sokoma eja. Kawaajon niinoŋ ejemba kuuya meŋ komun onomambaajon qaana somongowe. Moba, niinoŋ apunon balon meleembe kemero iwoi kuuya isinonŋiawo ii komudaborowuya. ¹⁴ Kawaajon gii mono geenŋo reeŋ gere koma kanon wangoga mewa. Iikawaa uuta kotona uuta melamelaa koloowa. Wangowaa uuta ano selia ii qandonon kuun mokotaadaborowa. ¹⁵ Wango ii kokaanja mewa: korigaya

* 5:24: Hib 11.5; Juud 14 * 6:1: Job 1.6; 2.1 * 6:4: Jan 13.33 * 6:5: Mat 24.37; Luuk 17.26; 1 Piito 3.20

* 6:9-10: 2 Piito 2.5

133 miita (450 fiit), aaregeŋa 22 miita (75 fiit) ano koŋaya 13 miita (45 fiit) kaerj mewa. ¹⁶ Waareŋa mejugonj sopa ano waareŋ batugaranonj liligonj jenjenanj tintiŋa 44 sentimiita (18 ins) ii kotonj mesaowa. Waŋgowaa uuta mosona uuta qaga, batuya ano dusiita karoŋj koloowu. Waŋgo naguya ii nemuŋaageŋ amba. ¹⁷ Moba! Niinonj mono jewe gboulu somatanonj kouma balonj kuuya qerj tururo ejemba ano iwoi laaligowaa aasongiawo kuuya sombiŋ baatanonj laligojuti, iyonononj mono apu nemotonj komuwu. Kaerj komugi namowaa iwoiya kuuya ii mono qaondaborowuya.

¹⁸ Kaerj asugiwaato, niinonj giwo soomonjo areŋ kokaerj anjerj: Gii mono waŋgononj uba. Gii, embaga ano mera enarouruga onjononj mono motoonj waŋgononj ubu. ¹⁹ Uma laligogi iwoi laaligogiawo kuuya ii qaondaborowubotiwaajonj yonoononja woi woi ejia ano embia ii sogianonj unuana giwo motoonj waŋgononj ubu. ²⁰ Koonj tanigia kania kania, miriwaa oroya tanigia kania kania ano namowaa mokoleŋ, loloonj iwoi tanigia kania kania kuuya yonoononja woi woi ii mono komuwubotiwaajonj otana goononj kagi waŋgononj ubu. ²¹ Kaerjagadeerj onjoangia ano koonj, oro iwoi kuuya yonononj newutiwaa so mono nembanene kania kania mokoloonj korama merj kululuurj waŋgononj ana kalaŋ koŋkoŋa ewaa.” ²²* Anutunonj Nooa kaerj ambaatiwaajonj jeŋ kotonj muroti, iikawaa so mono teŋ koma ii kuuya ama medabororo.

7

Ejemba ano oro kuuya ii waŋgononj ugi.

¹ Nooanonj waŋgo medabororo Poŋnonj qaa kokaerj ijoro: “Gii ejemba tuurj koi yonoo batugianonj solanja koloonj laligojanj. Niinonj goo kanaga kaerj mokoloojeŋ. Kawaajonj gii ano sumanuruga kuuya onjo mono waŋgononj ubu. ² Oro neneya, donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja sewen sewen, ejia 7 ano embia 7:baa so onjoona goononj koubu. Kaerjagadeerj oro angojoragiawo kuuya yonoononja woi woi ejia ano embia kaerj onjoona goononj koubu. ³ Toroqerj koonj kania kania kuuya yonoononja kaerjagadeerj sewen sewen, ejia 7 ano embia 7 ii onjoona giwo waŋgononj ubu. Kaerj ana oro ano koonj tanigia kania kania kuuya ii mende qaombuto, toroqerj namononj koloonj seisei ama laligowuya. ⁴ Ugi weemboria 7 tegoro jeŋ kotowe koŋ rombuŋ somatanonj mono namononj kamaaro gomantiŋa weemboria 40:waa so toroqerj koŋ kiwaa. Kaerj kiro iwoi isiŋonogiawo kuuya namononj mokoloonj onjombeti, ii mono motoonj jeŋ tegowe qaombuya.” ⁵ Poŋnonj Nooa kaerj ambaatiwaajonj jeŋ kotonj muro iikawaa sogadeerj mono teŋ koma ii kuuya andabororo.

⁶ Kaerj ama mero Noowaa yambuyanonj 600 kolooro gboulu somatanonj namo qaganonj kouro. ⁷* Koubaatiwaajonj ano Nooa embiawo ano mera enarourugara yonononj motoonj gboulunonj komuwubotiwaajonj oloŋ koma waŋgononj ugi. ⁸ Kaerjagadeerj oro neneya, donqiziziŋa ano oro angojoragiawo ano koonj ano iwoi kuuya bagianonj koma kondondonjonjejuti, ⁹ ii woi woi kuuya ejia ano embia ii sogianonj kaŋ waŋgononj Noowaanonj ugi. Anutunonj Nooa jeŋ kotonj muroti, ii mono iikawaa so kolooro. Kiaŋ.

Gboulunonj ejemba turuŋ onono komugi.

¹⁰ Kaerj kolooro weemboria 7:baajonj jeroti, ii tegoro gboulu somatanonj balonj qaganonj kouro. ¹¹* Noowaa yambuyanonj 600 kolooro yambu iikawaa koiŋa 2 kawaa weemboria janjo 17 kanonj apu jaaya kuuya, apu diiŋgiawo iikawaa nemunŋia kuuya ii emugeŋga somariŋ bonjuŋ waagi. Kaerjagadeerj eukanonj kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii aantangi. ¹² Koŋ rombuŋ somata ii balononj kamaerj kiŋ ero kema gomantiŋa asaga 40 keno. ¹³ Koŋnonj kanaiŋ kimambaajonj ano weemboria kanonj Nooa ano merauruta Seem, Haam ano Jaafet, Nooa embiawo ano enarourugara karoŋj yonononj motoonj waŋgononj udaborogi. ¹⁴ Toroqerj duuyaa oroya ano miriwaa oroya kuuya, iwoi kuuya bagianonj koma kondondonjonjejuti, koonj kuuya ano iwoi enŋanŋiawo kuuya

* 6:22: Hib 11.7 * 7:7: Mat 24.38-39; Luuk 17.27 * 7:11: 2 Piito 3.6

ii ejemba yonowo motoon wangonon udaborogi. ¹⁵ Anutunon iwoi kuuya mokoloon onono laaligowaa aason horonkejuti, iyonoononga woi woi (2-2) ii Nooawaanon kouma wangonon udaborogi. ¹⁶ Anutunon Nooa jej koton murotiwaa so iwoi isinonngiawo kuuya wangonon udaborogiti, ii ejia ano embia koloori. Kuuyanon udaborogi Pon ajo Nooawaa gematanon wangowaa naguya kono.

¹⁷ Naguya kono iikanondeen gboulu somatanon kanain gomantiin asaga 40:waa so toroqen namonon waaro. Apunon somariin waama balon koma turun uma wango namonona metaano uro. ¹⁸ Uro apunon balon qaganon somariin saa qen ugi wangonon apu qaganon anodeen een lan kema karo. ¹⁹ Kaen kolooro apunon balon qaganon mombo somariin uro. Baana koriga koriga sombin baatanon nama kenjuti, ii kuuya musulungon onono. ²⁰ Musulungon onoma uma baana kuuya koma turun 8 miita (25 fiit) kawaa so unjuugun ero.

²¹ Kaen ero iwoi isinonngiawo kuuya namo qaganon kema kan laligogiti, iyononon apu nemoton komudaborogi. Iwoi kuuya ii koon me miriwaa oroya me duuyaa oroya me mokolej, lagiso ano iwoi kuuya tuun menj balonon qeqelala kema kankejuti ano ejemba kuuya ii motoon qaondaborogi. ²² Iwoi kuuya balon toboganon laligon laaligowaa aasona sewanganon horon laligogiti, ii koreyanon komudaborogi. ²³ Iwoi laaligogiawo kuuya namonon laligogiti, ii Anutunon unudabororo. Iwoi kuuya ii ejemba, oro me iwoi bagianon koma kondondongonkejuti me kanakeewambaa koon koon ii mono Anutunon unudabororo. Nooa ano sumanjuruta wango uutanon laligogiti, iyonogadeen mono injiima koboon angon koma gou gajogia kono. ²⁴ Apu gboulu kanon balon qen turun mende horon kemeroto, weemboria 150:waa so ero.

8

Gboulunon horon kamaaro namonon toboriro.

¹ Weemboria 150 ii tegoro kanon Anutunon Nooawaa ano duuyaa oroya ano miriwaa oroya ano iwoi kuuya iwo wangonon laligogiti, ii romongon onoma haamo somata ano namo qaganon qero apunon kanain horon kamaaro. ² Anutunon emugen apu diingiwao iyonoo jaagia ano eukanon kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii kojangin songo ano konon riima toborin sombinonga mombo mende kamaaro. ³ Mende kamaaro apu somatanon kanain namo qaganon erotinona eleema horon kamaan kemero. Weemboria 150:waa so apunon horon kamaan kemere egi. ⁴ Kaen egi wangonon koin 7 kawaa weemboria 17 kanon baana qata Ararat kawaa wanjonon mokotaan kotiin raro. ⁵ Kanon raro apu kanon toroqen horon kamaan kamaan keno. Kema koin 10 kawaa weena mutuya kanon baana iikawaa wangia ii asuganon asugigi.

⁶ Asugigi weemboria 40 tegoro Nooanon wangowaa jengena wala memeta ii metano. ⁷ Metama aoao koon mon wasiro kanakeewar lan elelaon kema kan mende eleema laligoro balombaa apuya kanon juguro. ⁸ Kawaa gematanon Nooanon kewo mon wasiro keno. Namonon qaganon apunon horon kemeja me qaago, iikawaa kania momambaajon ii wasiro keno. ⁹ Kewonon kema kan apunon toroqen balon sokoma turun erotiwaajon haamo memeyaa rana mende mokoloon wangonon eleeno Nooanon boria boraama menj wango uutanon oono. ¹⁰ Oono weemboria 7:baa so toroqen mamboma laligon kanon kewo ii mombo wangononga wasiro keno. ¹¹ Kema mare kanon eleema oil gere sena gbiligibili mon ii motogon jetanon kisama Nooawaanon karo. Kaen karo Nooanon ii iima kokaen moma asariro: Apunon mono horon kamaaro namonon asugidaboroja. ¹² Kaen moma asarin mombo weemboria 7:baa so mamboma nama kewo ii mombo wasiro elelaon keno. Kenoto, kambaan iikanon ii iwaanon mombo mende eleema karo.

¹³ Nooawaa laaligo yambuya 601 kawaa koin mutuyaa weemboria mutuya kanon apunon namo qaganon jugun toborin ero. Kaen kolooro Nooanon wangowaa waareja mero keno kokaen uun iiro: Namonon mono toborin ero. ¹⁴ Ii iiroto, mombo mambongi toborin koin woyaa weemboria 27 kanon toboridaboron ero.

¹⁵ Anutunonj Nooa qaa kokaen ijoro: ¹⁶ “Gii embagawo ano mera enjarouruga, onjo mono wanjo mesaonj kamaawu. ¹⁷ Kamaanj oro iwoi laaligogiawo kuuya giwo wanjononj laligojuti, ii koonja koonja, miriwaa oroya ano mokolej iwoi kuuya bagia namononj koma kondondonjonkejuti, ii mono kuuya unjuama kamaawu. Kaen ana saanonj balononj koloonj seisei ama deema balonj sokoma laligowuya.”

¹⁸ Kaen ijoro Nooa embiawo ano mera enjarouruta yonjononj motoonj wanjo mesaonj kamaagi. ¹⁹ Kamaagi duuyaa oroya kuuya, mokolej iwoi kuuya, koonj kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kankejuti, iyonjononj mono kaanjiadeen isigiaa so wanjo mesaonj awanjaonj kanj kamaadaborogi. Kianj.

Nooanonj Anutuwaajonj siimolonj oonj dangisenj jero.

²⁰ Kamaadaborogi Nooanonj Pombaajonj siimolonj alata monj menj miriwaa oroya donqizizingiawo ii kuuya ano koonj donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja tosia onjoma alatanonj ama Anutuwaajonj siimolonj ooro. ²¹ Ooro Ponjonj moronj unjkoowaya aijnawo ii moro sokono uutanonj qaa kokaen jero: “Ejemba yonjoo uugiaa momo arengianonj mono meraboraangianonja kanainj bologa koloojuto, kilenj namo ii kambanj monjonj ejemba yonjoojonj ama mombo mende qasuaamaña. Iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, niinonj ii unudaboroweto, iikawaa so kambanj monjonj mombo mende jenj tegonj unjumaña. ²² Namononj enj ubaatiwaa so mono namononj koma komogi honja kolooro megii iikanonj mono mende qaondaborowaa. Gomanj olomooro sanjonja momakebu ano geriawo kolooro gere tooro momakebu. Konjuru kambanj ano weenj kambanj, gomantiinja ano asasaga ii kambanja kambanja ewaewanj ama awanjaonj enj kembao. Ii kuuya tetegoya qaa enj uro laligowu. Kaañanonj mono kaenj toroqenj ewaa.” Kianj.

9

Anutunonj Nooawo soomonjgo arej ano.

¹ * Kaen jenj Anutunonj Nooa ano merauruta kokaen jenj kotuegonj onjono: “Onjo mono koloonj seisei ama gomanj sokoma laligowu. ² Kaen anji balombaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya, iwoi kuuya bagianonj namo koma kondondonjonkejuti ano kowewaa soraya kuuya ii mono onjoo borogianonj onjoombe onjononj ii galej koma onjoma laligogi yonjononj onjoojonj keegia moma jenenjgia ororo laligowuya. ³ Iwoi kuuya isinjonngiawo kema kanj laligojuti, ii onjoo nenega koloonj ewaa. Wala logoya iwoi tonjonja nenegiaga onjombeta kete iwoi kuuya koi kaanjagadeen onjonjenj. ⁴ * Motoonjgo ii mono mende newu. Ii oro sayawo. Sa ii laaligowaa sareya koloojiwaajonj ama sonjgo koi ama onjonjenj. ⁵ Onjonganjaa sagia ii monjononj monj mende maaba. Monjononj sa ii maabaati, iikawaa ironjanonj mono iyanjaa qaganonj ubaa. Oro monjononj me ejemba monjononj ejemba monj qero laaligoyaa sareya maabaati, iikawaa ironjanonj mono iyanjaa qaganonj uro komuwaa. ⁶ * Anutunonj ejemba iyanjaa kaitania kaanja merotiwaajonj ama monj morononj ejemba monj qero komuwaati, monjononj mono ii kaanjiadeen qero komuwaa.

⁷ * Onjo mono koloonj seinj laligowu. Kaen namo qaganonj koloonj seigi jangogianonj somariinj ubaa.”

⁸ Anutunonj toroqenj Nooa ano merauruta iwo laligogiti, iyonjoojonj qaa kokaen jero: ⁹ “Niinonj kete onjo ano onjoo kerasuru-urugia kanagenj kolooowuti, onjowo soomonjgo arej anjenj. ¹⁰ Kaañiadeen iwoi laaligogiawo kuuya, ii miriwaa me duuyaa koonj oroya kuuya giwo laligonj wanjononja kamaajuti, mono balombaa ilawoila laaligogiawo kuuya yonjowo soomonjgo arej kokaen anjenj: ¹¹ Niinonj soomonjgo arena ii onjowo kokaen ama kotiijenj: Niinonj apu gboulunonj ilawoila isinjonngiawo kuuya ii mombo mende unjuwe qaombuya. Apu gboululu ii namo tiwilaawaatiwaajonj mombo mende ambe kawaa.” ¹² Anutunonj toroqenj qaa kokaen jero: “Niinonj mono soomonjgo arej koi ii neenaa ano onjo ano

* 9:1: Jen 1.28 * 9:4: Lew 7.26-27; 17.10-14; Lew 19.26; Dut 12.16, 23; 15.23 * 9:6: Jen 1.26; Eks 20.13 * 9:7: Jen 1.28

ilawoila laaligogiawo kuuya onjowo laligojuti, ananaa batunananonj ambe tetegoya qaa kotiiñ ej ubaa. Soomonggo areñ iikawaa aiweseya ii kokaenj:

¹³ Niinonj marilolona ii koosunonj ambe ewaa. Niinonj neena ano namononj laligojuti, ananaa batunananonj soomonggo areñ anjenj, marilolonj kanonj mono iikawaa aiweseya koloonj ewaa. ¹⁴ Niinonj kambanj moñnonj koosuya namo qaganonj horonj onjombe kamaañ ajoroogi marilolonjanonj koosunonj asugiwaati, ¹⁵ kambanj iikanonj niinonj soomonggo arena ii romonjgomaña. Ii neena ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania ananaa batunananonj ambeti, mono ii romonjgomaña. Kawaañonj apu yonjononj mombo kañ mende somariñ iwoi isinjosonjgiawo kuuya tiwilaawutiwaañonj gboulu somata mende koloowaa.

¹⁶ Kambanj moñnonj marilolonanonj koosunonj asugiwaati, niinonj ii iima iikanondeen soomonggo arena ii romonjgomaña. Ii tetegoya qaa neena ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania namo qaganonj laligojuti, ananaa batunananonj ama meñ kotiiwe ewaa.” ¹⁷ Anutunonj Nooawaañonj kañ jenj toroqenj kokaenj ijoro: “Niinonj soomonggo areñ koi ii neena ano namowaa ilawoila laaligogiawo kuuya ananaa batunananonj ama meñ kotiijenj. Soomonggo areñ iikawaa aiweseya ii mono kianj.”

Nooawaa merauruta

¹⁸ Nooawaa merauruta wanjononja kamaagiti, iyonjoo qagia ii Seem, Haam ano Jaafet. * Haam ii Keinambaa manja. ¹⁹ Yonjononj Nooawaa merauruta karoonj kolooji. Ejemba kuuya deñqeema balonj sokoma laligojorji, anana iyonjooononja kolooninj.

²⁰ Nooanonj komakoomo ejaga koloonj wain apu kasa gawonj mutuya komoro. ²¹ Ii komoroto, kambanj moñnonj wain apu tosia meñ nero uuta enjalolonj kolooro iyaña opo sel kuunj uutanonj opoqiisia qetegonj bombolanj ero. ²² Keinambaa manja Haam iinonj manjanonj bombolanj eroti, ii iima seleengenj kemenj daremunjwoita irijoro moriti, iikanonj manja gamu qenj muro. ²³ Seem ano Jaafet yorononj ii morito, maleku moñ meñ sawinjaranonj ama gemagama uma manjaranonj bombolanj eroti, ii esuuri. Jaagara moñgenj uuritiwaañonj ama manjaranonj asuganonj eroti, ii mende iiri. ²⁴ Nooanonj enjalolona qaono uuta tororo moma waama meria meraanonj sili ama muroti, ii moro. ²⁵ Ii moma uuta duuro Haambaañonj kokaenj jero: “Keinan ii jenj qasuaañ mujen. Iinonj mono daremunjwoita yoro weleñqequeurugara yonjoo weleñqeqegia omaya koloonj laligowaa.” ²⁶ Toroqenj kokaenj jero: “Anutu, Seembaa Poña, ii mono mepesejenj. Keinanonj mono Seembaa weleñqeqeya omaya koloonj laligowaa. ²⁷ Anutunonj mono Jaafetwaa balonja meñ somariiro Seembaa opo sel kuunonj laligowuya. Keinan yonjononj mono Seem yonjoo weleñqequeurugia omaya koloonj laligowu.”

²⁸ Gboulu somatanonj tegoro Nooanonj toroqenj yambu 350:waa so laligonj uro. ²⁹ Laaligoyaa yambuya ii mindirinj 950 kawaa so laligonj kouma komuro. Kianj.

10

Nooawaa merauruta yonjoo kerasuru tuunj arengia

1 Hist 1.5-23

¹ Nooawaa merauruta Seem, Haam ano Jaafet yonjoo gbiliurugia gboulu tegoro koloojiti, iyonjoo qa arengia kokaenj:

Jaafetwaa gbiliuruta

² Jaafetwaa merauruta yonjoo qagia ii Goomer, Maagog, Maadai, Jaawan, Tuubal, Mesek ano Tiiras. ³ Goomerwaa merauruta yonjoo qagia ii Askenas, Riifat ano Togarma. ⁴ Jaawambaa merauruta yonjoo qagia ii Elisa, Tarsis ano Saiprus kanageso ano Rodos kanageso. ⁵ Yonjoo esameraurugia ii juma deñqeema (gomañ leele) Batugaranonj Kowe goraayanonj ano kowe iikawaa watoya watoya kanonj iyanjiaa balonjianonj kema laligoju. Yonjononj isigia so, tuunjia so ano qaagia so iyanjiaa gomanjianonj kema laligogi. Jaafetwaa kanagesouruta kianj.

* 9:18: Jaafet: = seija

Haambaa gbiliuruta

⁶ Haambaa merauruta yonjoo qagia ii Kuus, * Iijipt, Libia ano Keinan. ⁷ Kuuswaa merauruta yonjoo qagia ii Seba, Hawila, Sabta, Raama ano Sabteka. Raamawaa merawoita yoroo qagara ii Saba ano Dedan. ⁸ Kuuswaa meria monj qata Nimrod kolooro. Iinoj somariinj waama manjaqeqewaa kawali eja kotiga totoonj koloonj namononj laligoro. ⁹ Iinoj Pombaa jaasewananonj borojanj eja kotiga laligorotiwaajonj ama qaa saanja kokaenj jenjeju: “Monjonj Pombaa jaasewananonj Nimrod kaanja borojanj eja kotiga kolooja.” ¹⁰ Nimrodwaa bentotonja ii balonj koi kaananonj kanaigi: Baabel, Ereka, Akad ano Kalne. Taonj 4 ii Babilonia (Sinar) gomanonj eju. ¹¹ Nimrodnonj Babilonia balonj mesaonj Assiria kema gomanj somasomata qagia Niiniwe, Rehobotir ano Kala ii mero. ¹² Kaanagadeenj Resen ii Niiniwe ano siti somata qata Kala yoroo batugaranonj mero.

¹³ Iijiptwaa gbiliuruta yonjononj Libia (Lud) kanageso, Anam kanageso, Lehab kanageso ano Naftu kanageso kolooja. ¹⁴ Kaanagadeenj Patrus, Kaslu ano Kriit. Kriit ii Filistia kanageso yonjoo bejisigia kolooro.

¹⁵ Keinambaa meria mutuya ii Saidon. Iwaa gematanonj Keinanonj kanageso koi kaanja yonjoo bejisigia kolooro: Hit kanageso, ¹⁶ Jebus kanageso, Amor kanageso, Girgas kanageso, ¹⁷ Hiwi kanageso, Arka kanageso, Siini kanageso, ¹⁸ Arwad kanageso, Zemar kanageso ano Hamat kanageso. Keinanonj korebore yonjoo wanjale bejisigia kolooro yonjononj kanagenj juma deenjeengi.

¹⁹ Kaenj deenjeengi Keinan kanageso yonjononj balonj goraaya ii gomanj qata Saidon iikanonja kanainj kema Gerar gomanonj kema Gaza kanonj tegoja. Kaanagadeenj Sodom baagenj kema Gomora kema Adma ano Zeboim kema Lasa kanonj tegoja. ²⁰ Haambaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaenj laligogi.

Seembaa gbiliuruta

²¹ Jaafetwaa data Seem iwaa merauruta kaanideenj koloogi. Seemnonj kaenj Eberwaa merauruta kuuya yonjoo wanjale bejisigia kolooro. ²² Seembaa merauruta yonjoo qagia ii Elam, Asur, Arfaksad, Lidia (Lud) ano Aram. ²³ Arambaa merauruta yonjoo qagia ii Uuz, Huul, Geter ano Mas. Kaenj laligogi. ²⁴ Arfaksadwaa meria Sela kolooro Selawaa meria Eber kolooro. ²⁵ Eberwaa merawoita woi koloori. Monjonj koloonj laligonj kouroti, kambanj iikanonj namo ejembanonj juma deenjeengi. Kawaajonj iwaa qata Peleg (Siinsereren) qagi. Kogaa qata ii Joktan. ²⁶ Joktambaa merauruta kokaenj koloogi: Almodad, Selef, Hazarmawet, Jera, ²⁷ Hadoram, Uuzal, Dikla, ²⁸ Oobal, Abimael, Saba, ²⁹ Oofir, Hawila ano Joobab. Eja kuuya ii Joktambaa meraurutaga. ³⁰ Yonjoo rama laaligo balongia ii gomanj qata Meesa iikanonja kanainj gomanj qata Sefar kanonj baagenj kema weenj koukoutaa balonj baanayawo kanonj tegoja. ³¹ Seembaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaenj laligogi.

³² Noowaa esameraanjuruta ii isigia so, kanagesogia ano balongia so kaenj koloogi. Yonjononj juma seinj deenjeema kanageso tuunja tuunja koloogi gboulu somatanonj tegoro kema balonj sokoma laligogi. Kianj.

11

Anutunonj ejemba qaagia mendeeno.

¹ Wala eenanonj balonja balonja kuuya yonjononj qaa motoonjogojegi iikanonj mindirin onjono laligogi. ² Kaenj laligonj mesaonj weenj koukoutanonj baagenj kema Babilon uutanonj balonj koria somata monj mokolonj kanonj mirigia menj raji. ³ Kanonj rama iyangiodeenj kokaenj aminj mogi: “Mono kawu. Anana mono gbakonj menj mozozonjonj gerenonj ooninj kotakota koloowaa.” Kaenj menj miri sopaya mewombaajonj jamo kowonjinj qaagoto, birik ama batugianonj namo saposapo qandonj kaanja anji iikanonj birik ii mokotaanj onjono. ⁴ Gawonj kaenj menj toroqenj kokaenj jegi: “Mono kawu. Anana mono ananaajonj siti monj menj iikanonj miri koriga totoonj (taua) meninj waarejanonj sombinj oosiriwaa. Kaenj

* 10:6: Kuus ii Sudan kantriwaa qata.

oosiro mende deenqeema balon kuuya sokoma lan kema laligowombotiwaajon mono anana qabunanawo koloowonja.”

⁵ Kaen jej gawon megito, Pojnon ejemba siti ano miri koriga megiti, ii iimambaajon kamaaro. ⁶ Kamaan ii iima kokaen jero: “Yononon siinsereren qaagoto, kanatuuru arengia motoonggo qaagia motoonggo jej nama iwoi koi kanain mejuti een, kanagen ii me woi mewombaa arengia ambuyati, ii mono iikawaajon mende amamaan osiwuya. ⁷ Ayo, anana mono balonon kemer qaagia men soonin tuun mon yononon tuun tosia yonoo qaagia mende moma asarin laligowu.”

⁸ Pojnon kaen jej ejemba kanon mendeqendeema onono goman kuuya sokoma kema kan siti memewaa gawon somongon mesaogi. ⁹ Pojnon ejemba kuuya yonoo qaagia men sooroti, iikawaajon goman iikawaa qata Baabel (enkalolon sisau) jegi. Iikanon Pojnon ii mendeqendeema onono deema balon kuuya sokoma kenji. Kian.

Qa areng Seembaanona kanain Abrambaanon kenja.

1 Hist 1.24-27

¹⁰ Seembaa gbiliuruta yonoo qa arengia koi. Gboulu gematanon yambu woi tegoro Seemnon yambuya 100 tegoro kamban kanon meria Arfaksad kolooro. ¹¹ Arfaksadnon kolooro kawaa gematanon Seemnon toroqen yambu 500 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaaja koloogi.

¹² Arfaksadnon yambuya 35 tegoro meria Sela kolooro. ¹³ Selanon kolooro kawaa gematanon Arfaksadnon toroqen yambu 403 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaaja koloogi.

¹⁴ Selanon yambuya 30 tegoro meria Eber kolooro. ¹⁵ Ebernon kolooro kawaa gematanon Selanon toroqen yambu 403 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaaja koloogi.

¹⁶ Ebernon yambuya 34 tegoro meria Peleg kolooro. ¹⁷ Pelegnon kolooro kawaa gematanon Ebernon toroqen yambu 430 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaaja koloogi.

¹⁸ Pelegnon yambuya 30 tegoro meria Reu kolooro. ¹⁹ Reunon kolooro kawaa gematanon Pelegnon toroqen yambu 209 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaaja koloogi.

²⁰ Reunon yambuya 32 kolooro meria Serug kolooro. ²¹ Serugnon kolooro kawaa gematanon Reunon toroqen yambu 207 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaaja koloogi.

²² Serugnon yambuya 30 tegoro meria Naahor kolooro. ²³ Naahornon kolooro kawaa gematanon Serugnon toroqen yambu 200 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaaja koloogi.

²⁴ Naahornon yambuya 29 kolooro meria Tera kolooro. ²⁵ Teranon kolooro kawaa gematanon Naahornon toroqen yambu 119 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaaja koloogi. ²⁶ Teranon yambuya 70 tegoro meria Abram, Naahor ano Haran koloogi.

Terawaa gbiliuruta.

²⁷ Terawaa gbiliuruta yonoo qa arengia koi. Terawaa merauruta Abram, Naahor ano Haran koloogi. Harambaa meria Loot kolooro. ²⁸ Haranon Kaldia yonoo balonon laligon iyanaa kolokoloo goman qata Uur iikanon komuro Harambaa manja Teranon toroqen laligoro.

²⁹ Abram ano Naahor yoronon ororon emba meri. Abrambaa embia qata Saarai kolooro Naahorwaa embia qata Milka. Milkanon Harambaa borataga kolooro. Haranon Milka ano Iska yaroo mangaraga. ³⁰ Saarainon emba arunaga meria qaa een laligoro.

³¹ Teranon meria Abram, esia Loot Harambaa meria ano enaroya Saarai, meria Abrambaa embia ii uguano motoon Kaldia balombaa goman qata Uur mesaon Keinan balonon kembombaaajon kenji. Kaen kengito, Haran goman balonon kan nama kanon

mirigia mej rahi. ³² Ragi Teranonj yambuya 205 kolooro Haran gomanj kanonj rama komuro. Kianj.

12

Anutunonj Abram oono.

¹ * Poñnonj Abram kokaen ijoro: “Gii gomanja, kanatuuruga ano manganonj miri iwoi mesaonj balonj qendeema gomanjati, mono iikanonj kema. ² Niinonj koloonj seisei gombe gbiliuruganonj kanageso somata koloowuya. Niinonj kotuegonj nanjonj gombe qabunaganonj somariinj somata koloowaa. Kaenj kolooro Anutu niinonj goojonj ama kanageso tosaaja kotuegonj onjoma laligowaa. ³ * Daenj yonjononj gii kotuegonj gombuti, niinonj mono ii kotuegonj onjoma laligomanja. Daenj yonjononj gii jenj qasuaanj gombuti, niinonj mono ii kaanagadeenj jenj qasuaanj onjoma laligomanja. Goojonj ama noo kotumotuenanonj mono namowaa kanageso tuunj kuuya yonjoo qagianonj uro oyanjboyanj mokoloowuya.”

⁴ Kaenj ijoro Abramnonj Poñnonj jerotiwaa so Haran gomanj mesaonj keno Lootnonj iwo keni. Abramnonj yambuya 75 kolooro kanonj Haran gomanj mesaonj keno. ⁵ Kemanj jenj embia Saara, beeta Loot, esuhinaya kuuya menj kululuugi seiroti ano welenjeqe ejemba Haran gomanonj laligonj onjogiti, ii unjama gomanja mesaonj Keinan balonj kembombaajonj kema kema iikanonj keugi.

⁶ Abramnonj balonj kanonj kema laligonj gomanj qata Sekem kanonj kouma jujuu gere somata qata More kawaa kosianonj kuunj menj raro. Kambanj kanonj Keinan ejemba yonjononj balonj iikanonj laligogi. ⁷ * Kaenj laligogi Poñnonj Abram asuginj munj kokaen ijoro: “Balonj koi ii mono goo gbiliuruga buja qen onjomanja.” Kaenj ijoro Abramnonj Poñ iwaanonj asugiroti, iwaajonj siimolonj onjooombaa alata monj mero.

⁸ Iikanonjadeenj mesaonj toroqenj Beetel gomambaa weenj koukoutanonj baagenj balonj baanawo kanonj kema opo sel kuunja mororonjonj mero nano. Kaenj nano Beetel gomanj kanonj weenj kemekemetanonj baagenj raro Ai taonjonj weenj koukoutanonj baagenj raro. Kaenj rari batugaranonj nama Pombaa siimolonj alata monj iikanonj menj Pombaa qata qama koolinj muro. ⁹ Kawaa gematanonj balonj ii mesaonj toroqenj Saut waagenj kema distrik qata Negew kanonj rama laligogi. Kianj.

Abramnonj Iijipt kantrinonj kema laligoro.

¹⁰ Kambanj kanonj Keinan balonj bodi kolooro. Bodi iikanonj kotiinj binjowo kolooro Abramnonj Iijipt kantrinonj tawayagadeenj laligowombaaajonj kenji. ¹¹ Kananonj kema Iijipt dodowigi Abramnonj embia Saara qaa kokaen ijoro: “Moba, giinonj emba iimasi-injiingawo koloojanji, ii mojenj. ¹² Kawaaajonj Iijipt eja yonjononj gii giima kokaen jewuya: ‘Koi iwaa embiaga.’ Kaenj jenj nii nugi komumanjato, gii giima koboogi laligowaga. ¹³ * Kawaaajonj gii mono kokaen jewa: ‘Nii iwaa naanaga.’ Kaenj jenago goojonj ama awaagadeenj ama noma noo laaligona gou gajona konji laligomanja.”

¹⁴ Abramnonj Iijipt keuro Iijipt ejemba yonjononj Saara iigi emba iima-ainjainjawa awaa soro kolooro. ¹⁵ Iikanondeenj Faarao kinj pombaa ponj qerewenja jawinjuruta yonjononj ii iigitiwaajonj Faarao kimbaanonj kema Saara iwa selia mepeseegi moro. Ii moma jero Saara wama kinj pombaa jinjkaronj miri uutanonj ugi. ¹⁶ Ugi Faarao kinjonj Saara iwaajonj ama Abram awaagadeenj ama muro. Kaenj ama muro iwoi koi kaanja ii Abrambaa buja kolooro: lama, bulmakao, donji ejia ano embia, welenjeqe eja ano emba ano kamel jaasoongoya ii Abram muro buja qen aoro.

¹⁷ Ii buja qen aoroto, Poñnonj Abrambaa embia Saarainonj Faarao kimbaa mirinonj laligorotiwaajonj ama jero ji bologa kotiganonj Faarao kinj ano ejemba iwaa jinjkaronj mirinonj laligogiti, iyonjoo qagianonj uro. ¹⁸ Kaenj uro Faarao kinjonj Abram koma hororo karo kokaen qisiinj muro: “Gii mono naa terega ama nona? Naambaajonj ‘Ii embanaga,’

* 12:1: Apo 7.2-3; Hib 11.8 * 12:3: Gal 3.8 * 12:7: Apo 7.5; Gal 3.16 * 12:13: Jen 20.2; 26.7

kaeŋ mende jena mobe? ¹⁹ Naambaajon 'Ii noo naanaga,' jena? Kaeŋ jena niinonj ii embanaga kolootiwaajonj oombe? Embaga koi. Mono ii wama kembao.”

²⁰ Kaeŋ jeŋ ejauruta jeŋ kotonj onono Abram wama kananonj kema onjoonji embia ano ilawoilaya kuuya eŋ muroti, ii meŋ unjuama keŋgi. Kiaŋ.

13

Loot ano Abram yorononj deeni.

¹ Abramnonj Iijipt balonj mesaonj embia ano bao hina iwoiya kuuya meŋ unjuama Lootwo motoonj eleema kema Keinan balombaa leeya Saut waageŋ qata Negew kanonj kougi. ² Abrambaanonj lama bulmakao ano goul silwa ii ambembo eŋ muro eja kindiŋbiri-awo laligoro. ³ Kaeŋ laligonj Negew distrik uutanonj rama mesaonj tawayagadeeŋ roonjeqeqegianonj eŋ waama kema laligonj Beetel gomanonj kougi. Opo sel kuuŋa wala Beetel ano Ai gomaŋ iyoroo batugaranonj kuuŋ mero nanoti, mono iikanonj kougi. ⁴ Wala siimolonj alata meroti, mono iikanonj kouma Pombaa qata qamago qama kooliro.

⁵ Lootnonj Abrambo rama mesaonj laligoroti, iinonj kaanjiadeeŋ lama bulmakao tuuŋa tuuŋa ano opo sel kuuŋa kuuŋa ii mamaga meŋ laligoro. ⁶ Kaeŋ laligonj oro esuhina iwoigara mamaga eŋ orono balononj mende sokono. Ii motoonj unjuagiwaotiwaasoo mende kolooro kileŋ motoonj rama laligowotiwaajonj amamaari. ⁷ Amamaaŋ Abram ano Loot yoroononj oro galeŋjurugara yonjoo batugianonj balombaa anjowowoya asugiro. Kambaŋ kanonj Keinan kanageso ano Periz kanageso yonjononj balonj iikawaa toya koloogi yonjowo motoonj laligogi.

⁸ Kaeŋ laligonj Abramnonj beeta Loot kokaenj ijoro: “Anara mono maŋ mera laligojo. Kawaajonj nii ano gii batunaranonj me oro galeŋjurunara yonjoo batugianonj andoruru mono mende ewa. ⁹ Kawaajonj saanonj deembo. Balonj kuuya mono goo jaasewanganonj asuganonj eŋ kenji, ii saanonj iijaŋ. Kaeŋ ano giinonj qaninaraageŋ kemaŋa jewagi eeŋ, niinonj saanonj dindinaraageŋ kemaŋa. Me giinonj dindinaraageŋ kemaŋa jewagati eeŋ, niinonj saanonj qaninaraageŋ kemaŋa.”

¹⁰ * Kaeŋ ijoro Lootnonj Jordan balombaageŋ uuŋ balonj koria somata kuuya iiro Anutunonj ii awaa bedu mero Pombaanonj oyaŋboyonj urukisi kelegawo kaanja kolooro. Ii Iijipt yonjoononj balonj kaanja eŋ Zoar gomaŋ baageŋ keno. Wala Poŋnonj Sodom ano Gomora mende tiwilaŋ orono kambaŋ kanonj balonj ii kaanja ero. ¹¹ Kaeŋ ero Lootnonj ii iima gosinj Jordambaa balonj koria somata kuuya ii meweŋgonj weeŋ koukoutanonj baageŋ keno. Kaeŋ ama deeni. ¹² Deema Abramnonj Keinan balononj kema laligoroto, Lootnonj balonj koria somataa taonja taonja yonjoo batugianonj kema kaŋ laligoro. Kaeŋ laligonj opo sel kuuŋa metogonj meŋ kuuŋ kema nama tetegoyanonj Sodom kosianonj keuma laligoro. ¹³ Kanonj laligoroto, Sodom kanatuuru yonjononj kanageso bologa koloonj Poŋ qetama siŋgisonjo jekania booronja ama meŋ laligogi.

Abramnonj Hebron gomanonj kema rama laligoro.

¹⁴ Lootnonj Abram ooma keno kambaŋ kanonj Poŋnonj Abram qaa kokaenj ijoro: “Mono jaaga hak ataama bagaageŋ uuŋ waama eleema gemagaageŋ uuŋ kaanagadeeŋ weeŋ koukoutanonj ano weeŋ kemekemetanonj baageŋ uuwa. ¹⁵ * Balonj kuuya koi iijaŋi, ii mono gii ano goo gbiliuruga onjoo buŋa qewe kambaŋ tetegoya qaa buŋagiaga eŋ ubaa. ¹⁶ Niinonj gbiliuruga koloonj seisei mamaga onjombe jaŋgogianonj somariinj namowaa sakasiŋa kaanja koloowaa. Morononj sakasiŋ jaŋgoya weeŋgonagati, iinonj saanonj gbiliuruga yonjoo jaŋgogia mewaa. ¹⁷ Niinonj balonj koi mono goo buŋaga qeŋ gonjeŋ. Kawaajonj saanonj waama kema kaŋ balonj kuuya koi bakabaka eugeŋ emugeŋ iima kotonj laligowa.”

¹⁸ Kaeŋ ijoro Abramnonj waama opo sel kuuŋa qetegonj meŋ kuuŋ kema Hebron gomanonj kaŋ Mamre gomanonj jujuu gere somata nama keŋgiti, iikawaa kosogianonj raro. Kanonj rama Pombaajonj siimolonj alata moŋ mero. Kiaŋ.

* 13:10: Jen 2.10 * 13:15: Apo 7.5

14

Abramnonj Loot ii kere yonjoo borogianonja metogoro.

¹ Kambanj kanonj Babilombaa (Sinarwaa) kiña qata Amrafel, Elasarwaa kiña qata Ariok, Elambaa kiña qata Kedorlaomer ano Goimbaa kiña qata Tidal laligogi. ² Yonjononj kinj koi yonjowo kanainj manja aogi: Sodom taombaa kiña qata Bera, Gomora taombaa kiña qata Birsa, Adma taombaa kiña qata Sinab, Seboim taombaa kiña qata Semeber ano Bela (qata moñ Zoar) taonj kawaa kiña. ³ Kinj kuuya koi yonjononj dondoonja qata Sidim kanonj ajoroonj ku-usungia mindirinj soomonjgo angi. Sidim dondoonjanonj kambanj kokaamba Sii Kowe Koomuya ii eja. ⁴ Yonjononj yambu 12:waa so Kedorlaomerwaa jenjkooto baatanonj laligonj kouma yambu 13:ña kanonj iwaa qaa baatanonj kembombaajonj qotogonj kareñ motorj manja qegi.

⁵ Kaenj anjgi yambu 14:ña kanonj Kedorlaomer ano kinj tosaña iwo soomonjgo ama laligogiti, iyonjononj kanj kanageso koi kaña yonjowo manja qeñ haamo anjgi: Refa kanageso ii Asterot Karnaim gomanonj unjñ haamo anjgi. Zuzi kanageso ii Haam gomanonj ano Eme kanageso ii Kiriataim gomanj kanonj unjñ haamo anjgi. ⁶ Hoor kanageso ii Seir balonj baanjawo kanonj unjñ onjotañ kema kema El Paran gomanj kanonj keuma haamo ama onjñgi. El Paran ii balonj qararanjkonjkonjaa goraayanonj eja. ⁷ Haamo ama onjoma iikanondeen eleema En Mispat (qata moñ Kaades) kanonj kanj Amalek kanageso haamo ama onjoma balonjgia kuuya anjgonj konjgi. Amor kanageso Hazezon Taamar balononj laligogiti, ii kañjiadeen unjñ haamo ama onjñgi.

⁸ Kaenj kolooro Sodobaa kiña, Gomorawaa kiña, Admawaa kiña, Zeboimbaa kiña ano Bela (qata moñ Zoar) kawaa kiña yonjononj waama asasa riinj Sidim dondoonjanonj keuma kinj koi kaña yonjowo manja qewombaa jawoya ama aroñ qeñ nanjgi: ⁹ Elambaa kiña Kedorlaomer, Goimbaa kiña Tidal, Babilombaa (Sinarwaa) kiña Amrafel ano Elasarwaa kiña Ariok. Kinj 4 yonjononj kinj 5 yonjowo aroñ qegi.

¹⁰ Kaenj aroñ qegito, Sidim balonj dondoonja kanonj roñ resa saposapoyawo kanonj saa qeñ raro. Kaenj raro Sodom ano Gomora taonj yoroo kinj pongianonj manjaqeqe ejaurugara yonjowo unjurama kemaligi eja tosanonj roñ iikanonj ritoonj kemenj unjuro. Kaenj unjuro alaurugia tosaña kuuya yonjononj oloñ koma unjurama balonj baanjawo kanonj ugi. ¹¹ Ugi kinj 4 yonjononj Sodom ano Gomora kema esuhinagia ano nembanenegia kuuya ii leinj qeñ meñ togonj kenjgi. ¹² Abrambaa beeta Lootnonj Sodom laligorotiwaajonj ama ii kañjiadeen esuhinayawo wama kenjgi.

¹³ Kaenj kenjgi eja moñnonj oloñ koma misingonj kanj iikawaa buzu qaaya ii Hibruu (waba) eja Abram ijoro. Kambanj kanonj Abramnonj Amor eja qata Mamre iwaanonj jujuu gere somasomata iikawaa kosogianonj laligoro. Mamrenonj kowoita qagara Eskol ano Aner yorowo motoonj Abrambo soomonjgo ama laligogi. ¹⁴ Abramnonj beeta Loot wama kenjgiti, iikawaa qaaya moma ejauruta 318 anjaa mirinonj koloonj momo moma manjaqeqe koma gbilin laligogiti, ii onjono ajoroonj kere tuun onjotañ Noot waageñ kema laligonj Dan gomanonj keugi.

¹⁵ Abramnonj ejauruta mendeema onjono yonjononj gomantiinja kanonj konjoma kere tuun qelanjin unjñ haamo ama onjñgi. Haamo ama onjoma onjotañ kema laligonj Damaskaswaa Noot leegenj gomanj qata Hoba kanonj keugi. ¹⁶ Kanonj keuma esuhina kuuya leinj qeñ meñ kenjgiti, ii mokoloogi. Beeta Loot ano iwaanonj ilawoila ii meñ wama eleema kagi. Sodom ano Gomora yonjoo emba meraanjurugia ano ejemba tosaña ii kañjiadeen kuuya unjuama kagi.

Melkizedeknonj Abram kotuegoro.

¹⁷ Abramnonj kaenj Kedorlaomer ano kinj tosaña iwo soomonjgo ama laligogiti, ii unjñ haamo ama onjoma eleema karo Sodobaa kiña iinonj Sawe dondoonja (qata moñ Kimbaa dondoonja) kanonj mokoloonj iimambaajonj keno. ¹⁸* Kambanj kanonj Melkizedek Saalembaa kiña iinonj bered ano wain apu meñ karo. Iinonj Anutu uutaa jigo gawonj

* 14:18: Hib 7.1-10

galerja kolooro. ¹⁹ Kaerj ama Abram kotuegorj muj qaa kokaerj ijoro: “Anutu uuta Siwe namo mokoloorj oronoti, iinorj mono Abram gii kotuegorj gono laligowa. ²⁰ Anutu uutanorj kereuruga goo boronorj ama ojonoti, mono ii mepeseerjorj.” Kaerj ijoro Abramnorj ilawoilaya kuuya mendeeno tuuj ten kolooro iikanonga motomotoorj (10%) mejj mamatewooya muro.

²¹ Ii muro Sodombaa kijanorj Abram kokaerj ijoro: “Ejembauruna ii nombagato, esuhina ii mono geengaa buja koloowa.”

²² Kaerj ijoroto, Abramnorj Sodombaa kijaaorj kokaerj jero: “Qaana kotiiwaatiwaajorj niinorj borona Porj Anutu uuta Siwe namo mokoloorj oronoti, iwaanorj baagerj mejj waama jojoparj qaa kokaerj jejerj: ²³ Nii goonorj iwoi morj ii mende totoorj memarja. Beweso kasagaa kitia me kana esugaa kasia ii kaariadeerj mende memarja. Kaerj ambe giinorj kanagerj kokaerj jewabo: ‘Niinorj Abram iwoi mube iinorj eja esuhina qaqabuujayawo koloorj laligoja.’ Gii mono kaerj jemambaajorj amamaarj laligowa. ²⁴ Nii iwoi morj mende toroqerj memarjato, ejaurunanorj naa iwoiga negiti, ii meleema nononggi sokondaboroja. Kaerjagadeerj eja alauruna Aner, Eskol ano Mamre niwo kagiti, iyonorjorj mono tawagia soya jejerja mewu.” Kiarj.

15

Anutunorj Abrambo soomonggo arej ano.

¹ Kaerj ama Abrambaa jaaya meleeno jaameleerj urja iiro Porjorjorj qaa kokaerj jejj asugiro, “Abram, gii toroko mende moba. Niinorj goo reerj koloorjorj. Goo tawaga mono somata qatawo koloorj ejj ubaa.”

² Qaa kaerj ijoroto, Abramnorj kokaerj jero, “Oo Porj somatana, nii meraborana qaa laligowego tawa nona iikanorj mono nomaerj ilaarj nonaga? Niinorj komuwe Damaskas eja Eliezer iinorj noo esuhinanaa toya koloowaa.” ³ Kaerj jejj toroqerj kokaerj jero, “Giinorj gbili morj mende nonatiwaajorj gaworj ejana warja noo mirinorj laligoji, iinorj mono noo ilawoilana kuuya buja qerj aowaa.”

⁴ Kaerj jero Pombaanorj qaa je morj ii iwaanorj kokaerj asugiro moro, “Eja iikanorj esuhinagaa toya mende koloowaato, geengaa seleganonga mera morj koloowaati, iinorj mono goonorj ilawoila kuuya buja qerj aowaa.” ⁵* Qaa kaerj asugiro Anutunorj Abram wama seleejerj kemejj qaa kokaerj ijoro, “Mono sombinorj uuna uro sengelao weerjorj orjombaatiwaa so koloowaati eerj, ii mono saanorj weerjorj orjomba.” Kaerj ijorj kokaerj toroqerj jero, “Goo gbiliuruga yorjoo jangogianorj mono iikawaa so koloowaa.”

⁶* Kaerj jero Abramnorj Porj moma laarijj muro momalaaria iiro sokono qaaya jejj tegoro solajarjoro.

⁷ Porjorjorj toroqerj qaa kokaerj ijoro, “Niinorj Porj koloorjorj. Gii Kaldia balombaa gomarj qata Uur kanorj laligona guambe koi kari. Balorj koi gombe buja qerj aowaatiwaajorj ama gii guama koi kawee.”

⁸ Kaerj jeroto, Abramnorj kokaerj ijero, “Oo Porj somatana, balorj koi kanorj noo bujjaga koloowaati, ii mono naa aiwesega iima moma kotomarja?”

⁹ Kaerj jero Porjorjorj iwaajorj kokaerj jero, “Gii mono kema bulmakao embia kowiija yambuya karoorj, meme (noniij) embia yambuya karoorj ano lama eja yambuya karoorj ano kewo morj ano kewo susu gbilia morj ii mejj noonorj kawa.”

¹⁰ Kaerj jero Abramnorj kema ii korebore mejj karj oro ii biiwianorj qosoma orjoma leegerj leegerj ii arejgoro kana leelee arenorj egi. * Kaerj anoto, koorj ii mende qosono. ¹¹ Mende qosoma qamogia lee lee arejgorj orjono koorj kawalia yorjonorj karj qamo yorjoo qagianorj kamaarj kongito, Abramnorj ii konjoma orjono kerjgi.

* 15:5: Room 4.18; Hib 11.12   * 15:6: Room 4.3; Gal 3.6; Jei 2.23   * 15:10: Soomonggo: Kambaj kanorj soomonggo arej ama ii sili kaarja kanorj mejj kotiijkegi. Ejanorj oro leeya woi iikawaa batugaranorj nama mindirijj oroma soomonggo ii doongorj galerj kono.

¹² * Ween jaaya tegonj kememambaajonj anoti, kambanj iikanonj Abrambaa jaayanonj kamaanj mero gaonj bijawo ero. Kaenj ero pangamanj ziwiziwiwaa kanjanja kanonj kanj turunj muro. ¹³ * Turunj muro Pononj kokaenj ijoro, “Qaa honja koi mono geja ama moba: Goo gbiliuruganonj mono balongia mesaonj kantri mononj kema wabaga laligonj ubuya. Kaenj laligonj yonoo welenjeqeurugia omaya koloogi ii yambu 400:waa so melunjonj onjoma laligowuya.

¹⁴ * Kaenj laligowuyato, niinonj kantri welenjeqeurugia omaya koloonj laligowuyati, iyonoo qaagia kaanagadeenj jenj tegonj ironja meleembe qagianonj ubaa. Kaenj uro isama onjonj kantri ii mesaonj esuhinagia mamaga menj eleema kawuya. ¹⁵⁻¹⁶ Niinonj Amor kanageso ii balonj kokanonj uulanjowo mende onjotaamaña. Wala singisonjgoya singisonjgoya ama bolidaborogi i ironja tororo meleema onjomanjatiwaa kambananonj koloowaati, kambanj iikanonj mono ii onjotaamaña. Kawaajonj goo esauruga yonoo esaurugia koloonj laligowuyati, † kambanj kanonj goo gbiliuruganonj mono eleema koi kawuya. (15) Yonononj kaenj kawuto, geenjo wala yambugaa kambananonj waziinj komuro luaenonj manasauruga yonoononj kena ronj koma gombuya.”

¹⁷ Pononj kaenj jero ween jaayanonj tegonj kemero pangamanj mero iwoi kokaenj kolooro iiro: Monjonj mombaa uutanonj gere bolananonj kokobilibiliawo menj asariro kowa kondunjkondunjawo pumpungoro. Iwoi iikanonj asuginj oro koomuya qoosonja iyonoo batugianonj nama kema karo.

¹⁸ * Pononj oro leelee iikawaa batugianonj kema kanj somanja kanonj Abrambo soomonjo arenj ama (kaisareyanonj ii menj kotiinj) qaa kokaenj ijoro, “Niinonj balonj koi ii goo gbiliuruga ii bunja qenj onjomaña. Iikawaa jawoya ii Iijiptwaa apu gowoya (Nail) iikanonja kanainj kanj koi uugunj kema apu bereña somata qata Yufreitis iikanonj tegowaa. ¹⁹ Kambanj kokaamba ii kanageso koi kaanja yonoo balonj eja: Kin kanageso, Kenas kanageso, Kadmon kanageso, ²⁰ Hit kanageso, Periz kanageso ano Refaim kanageso, ²¹ Amor kanageso, Keinan kanageso, Girgas kanageso ano Jebus kanageso. Yonoononj balonj kuuya ii mono menj sokoma laligowu.” Kiañ.

16

Haagar ano Ismael

¹ Abrambaa embia Saarainonj arunja laligonj merabora mende meroto, Saariwaa weleñ embia qata Haagar laligoro. Ii Iijipt embaga. ² Iinonj laligorotiwaajonj Saarainonj Abram kokaenj ijoro: “Pononj songo somonjonj nono merabora mende mewetiwaajonj gii mono weleñ embana mena koro ama merabora monj mero noo bunjaga koloonaña.” Kaenj ijoro Abramnonj Saariwaa qaayaajonj uumotoonjo ano. ³ Abramnonj Keinan balononj yambu 10 laligoro tegoro kambanj kanonj Abrambaa embia Saarainonj Iijiptga weleñ embia Haagar menj loyawo motoonj ewaotiwaajonj muro. ⁴ Kaenj muro menj laligoro koro ano. Koro anjenj, kaenj moma galeñ embia Saari i kanainj jejewili ama muro.

⁵ Kaenj ama muro Saarainonj Abram kokaenj ijoro: “Uunanonj boliro siimbobolo momakejenj, iikawaa qaayanonj mono goo qaanonj uma ewaa. Niinonj weleñ embana goo boroganonj ambe koro ama ii moma iikanondeenj kanainj jejewili ama noma laligoja. Kawaajonj Pononj mono nii ano gii anaraa batunaranonj qaa gosinj menj tegowa.”

⁶ Kaenj ijoro Abramnonj kokaenj jero: “Weleñ embaganonj mono geengaa boroganonj laligojiwaajonj nomaenj mona sokonji, mono iikawaa so ii ama muba.” Kaenj jero Saarainonj Haagar lanj horonj ureenj ama muro mesaonj togonj oloñ koma keno.

* 15:12: Job 4.13, 14 * 15:13: Eks 1.1-14; Apo 7.6 * 15:14: Eks 12.40-41; Apo 7.7 † 15:15-16: Yambu 430 kambanj ii kokaenj menj weenjogij: Liwainonj laaligo yambuya 137 iikanonjadeenj yambu 80 ii Iijipt laligoro. Iwaa gematanonj eja koi kaanjanonj yambugia kokaenj Iijipt laligogi: Kehat 133, Amram 137, Mooses 80. (Iikawaa gematanonj Moosesonj Iijipt mesaonj toroqenj yambu 40 laligoro.) Ii mindirinj yambu 430 kolooro. Eks 6.16, 18, 29 Dut 34.7

* 15:18: Apo 7.5

⁷ Keno Pombaanoŋ gajoba moŋnoŋ baloŋ qararaŋkoŋkoŋanoŋ apu jaaya mombaa kosianoŋ mokoloŋ muro. Apu jaaya ii Suur gomanŋoŋ kekembaa kana goraayanŋoŋ eja. ⁸ Iikanŋoŋ mokoloŋ muŋ kokaenŋ jero: “Haagar, Saaraiwaa welenŋ embia, gii mono daenŋkaya kajaŋa dakanŋoŋ kembaga?”

Kaenŋ jero kokaenŋ meleeno:

“Nii galenŋ embana Saaraiwaanŋoŋga asaŋgoŋ oloŋ koma kajeŋ.”

⁹ Kaenŋ jero Pombaa gajobanoŋ Haagar kokaenŋ jeŋ kotoŋ muro: “Gii mono mombo Saaraiwaanŋoŋ kema welenŋa qeŋ iwaa qaa baatanŋoŋ laligowa.” ¹⁰ Qaa ii toroqenŋ kokaenŋ jero moro: “Haagar, nii mono goo gbiliuruga koloŋseiseigia oŋombe jaŋgogia mende weenŋweenŋoyaa so kaŋa laligowuya.”

¹¹ Pombaa gajobanoŋ mombo toroqenŋ Haagar kokaenŋ ijoro:

“Gii kokowo koloojaŋa meraga mewaga.

Dologo koi tapekokoro moma saana

ii mono Pombaa gejianŋoŋ kemero moja.

Kawaajoŋ merawaa qata Ismael qaba. ^{*} ¹² Iinoŋ eja doŋgi bao kombo kaŋa koloŋ (aŋaa jaajaa laŋ kema kaŋ) laligowaa. Iinoŋ borianŋoŋ ejemba kuuya qetaama oŋono ejemba kuuya yoŋonoŋ ii qotogoŋ muŋ laligowuya. Iinoŋ kouruta kuuya yoŋowo kerekere aŋodeenŋ ama kanawaenŋ qeŋ laligowaa.”

¹³ Kaenŋ ijoro Haagarŋoŋ kokaenŋ jero: “Niinoŋ mono keteda koi moŋnoŋ nii niimakeji, ii iijeŋ.” Kawaajoŋ Poŋ iwaajoŋ qaa jeroti, iwaa qata kokaenŋ qama muro: “Gii Poŋ nii niimakejaŋi, ii koloojaŋ.” Qata kaenŋ qaro. ¹⁴ Kania kawaajoŋ ama apu roŋ iikawaa qata ii Beer Lahai Roi (Laaligoyawo laligoŋ niimakejiwaa apu roŋa) qagita eja. Apu roŋ ii toroqenŋ gomaŋ woi qagara Kaades ano Bered iyoroŋo batugaranoŋ eja.

¹⁵ ^{*} Haagarŋoŋ Abrambaa meria mero. Abramŋoŋ iyaŋaa meria Haagar meroti, iwaa qata Ismael qaro. ¹⁶ Abramŋoŋ yambuya 86 koloŋo Haagarŋoŋ Ismael mera ii Abrambaanŋoŋa mero. Kiaŋ.

17

Soomoŋgo arembaa aiweseya ii selekoto.

¹ Abramŋoŋ yambuya 99 koloŋo Poŋnoŋ asugiŋ muŋ qaa kokaenŋ ijoro: “Niinoŋ Anutu ku-usuŋ kuuyaa Toya koloojeŋ. Kawaajoŋ gii mono noo qaana teŋ koma pondar nanamemeŋ dindiŋa otaŋ laligowa. ² ^{*} Nii soomoŋgo areŋ gii ano nii anaraa batunaranŋoŋ ambeti, ii meŋ kotiŋ koloŋseisei gombe gbiliuruga yoŋoo jaŋgogianoŋ mono somata totoŋ koloowaa.”

³ Kaenŋ ijoro Abramŋoŋ simiŋ kuma usugoro Anutunoŋ iwaajoŋ qaa kokaenŋ jero: ⁴ “Moba, niinoŋ soomoŋgo areŋna giwo kokaenŋ anjeŋ: Giinoŋ kanatuuru mamaga yoŋoo wanjale beŋisigiaga koloowaga. Qaa kaenŋ jeŋ somoŋgowe ewaa. ⁵ ^{*} Goo qaga Abram ii mende toroqenŋ qagi ewaato, giinoŋ kanatuuru mamaga yoŋoo beŋisigiaga koloowaatiwaajoŋ kuŋ gonjeŋi, iikawaajoŋ ama qaga mono Aabraham qagi ewaa. ^{*} ⁶ Niinoŋ koloŋ seisei gombe gbiliuruga ii honoŋa qaa koloowuya. Yoŋonoŋ juma deema kanageso tuuŋa tuuŋa mamaga koloowuya. Goo gbiliuruga yoŋoonoŋa toŋianoŋ kiŋ poŋa poŋa koloowuya.

⁷ ^{*} Niinoŋ mono soomoŋgo areŋna ii neena ano gii ano gbiliuruga goo gemaganŋoŋ toroqenŋ koloŋ ubuti, ananaa batunananŋoŋ ambe kotiŋ tetegoya qaa eŋ uma ewaa. Niinoŋ goo Anutuga ano gbiliuruga goo gemaganŋoŋ koloŋ ubuti, mono iyoŋoo Anutugiaga koloŋ laligomaŋa. ⁸ ^{*} Gii Keinan balonoŋ wabaga laligojaŋi, niinoŋ baloŋ ii jinoŋa qaa gii ano goo gbiliuruga oŋoo buŋaga qeŋ oŋombe buŋagia tetegoya qaa eŋ uma ewaa. Kaenŋ ero niinoŋ mono oŋoo Anutugiaga koloŋ laligomaŋa.”

^{*} 16:11: Ismael: = Anutunoŋ gejianŋoŋ moja. ^{*} 16:15: Gal 4.22 ^{*} 17:2: Hib 13.2 ^{*} 17:5: Room 4.17 ^{*} 17:5: Abram: ii maŋ uuta. Aabraham ii kanatuuru mamaga yoŋoo beŋisigia. ^{*} 17:7: Luuk 1.55 ^{*} 17:8: Apo 7.5

⁹ Anutunonj Aabrahambaajonj kaen jej toroqenj qaa kokaenj ijoro: “Kaen laligomanjato, giinonj mono noononj soomonjo arejnaa qaaya ii tenj koma otaanj laligowa. Goo gbiliuruga goo gemaganonj toroqenj koloonj ubuti, iyonononj mono kaanjiadeenj ii tenj koma otaanj laligonj ubu. ¹⁰ * Gii ano goo gbiliuruga onjowo soomonjo arejna ama ii otaawutiwaajonj jejenj, iikawaa aiweseya ii kokaenj: Onjoo batugianonj eja kuuya yonjoo selegianonj mono noo aiwesena kotowu. ¹¹ Noo aiwesena mono selegianonj kotowu. Iikanonj soomonjo arej nii ano onjoo batunananonj ambe eji, iikawaa aiweseyaga enj ubaa.

¹² Kambanj koi kanonja kanainj eja kuuya onjoo batugianonj toroqenj koloonj ubuti, iyonjoo selegianonj mono gomanj boria 8 kolooro kanonj noo aiwesena kotonj laligowu. Onjoangiaa gomanj uutanonj onjoangiaa ano welenqequeurugia yonjoo meraurugia koloowuti, ii mono ororonj ama onjoma laligowu. Welenqeque tosaanja ii waba yonjoononga monenonj sewangia megij yonjoo meragia koloowu. Yonjononj iyanjgiaa gbiliurugia mende koloojuto, ii kilej noo aiwesena ii mono yonjoo selegianonj kaanjiadeenj kotonj laligowu. ¹³ Welenqeque tosanonj onjoangiaa gomanj uutanonj koloogi welenqeque tosaanja ii monenonj sewangia megij yonjoo meragia koloowu. Noo aiwesena ii mono yonjoo selegianonj kaanjiadeenj kotonj laligowu. Noononj soomonjo arejnaa aiweseya selegianonj kotowuti, ii mono soomonjo arej tetegoya qaa enj ubaatiwaajonj jej kotiijenj. ¹⁴ Eja monj morononj noo aiwesena selianonj mende kotogi eerj laligowaati, iinonj mono noo soomonjo arejna uugunj qetamakeja. Kawaajonj eja kaanja ii mono ejemba tuunj onjoo batugianonjga yakarinj mugij seleengenj kamaanj laligowaa.”

¹⁵ Anutunonj toroqenj Abraham kokaenj ijoro: “Gii embagaa qata Saara ii mende toroqenj qama laligowato, iwaa qata mono Saara (jawiin emba) qama laligowa. † ¹⁶ Niinonj Saara kotuegonj mube iinonj goojonj mera monj mewaa. Niinonj kotuegonj mube iinonj ejemba tuunja tuunja mamaga yonjoo nemunj benjisigiaga koloowaa. Iwaa gbiliuruta yonjoononga tosanonj kanageso tuunj yonjoononj eja ponja ponja koloowuya.”

¹⁷ Ponjonj kaen ijoro Abrahamnonj ii moma siminj kuma usugonj uutanonj kokaenj romonjonj kawaajonj jomoro, “Eja yambuna 100 kolooro mera mono nomaenj mokoloowenaga? Kaanagadeenj Saaranonj yambuya 90 kolooro mono nomaenj mera menaga?” ¹⁸ Abrahamnonj kaen romonjonj waliinjonj Anutu kokaenj qisijnj muro: “Gii saanonj Ismael kuunj muna qaga bosino noo gbiliuruna ii iwaanongga koloowu.”

¹⁹ Kaen qisiro Anutunonj kokaenj meleeno, “Embaga Saaranonj mono geengaa mera dindiinja mewaa. Ii mero qata Aisak (jomoja) qaba. Niinonj Aisakwo ano iwaa gbiliuruta yonjowo soomonjo arejna ambe kotiiin tetegoya qaa enj ubaa. ²⁰ Ismael kotuegonj mumambaajonj qisijnj nonjanj, ii kaanjiadeenj saanonj moma goma kotuegonj mumanja. Iinonj eja ponj 12 iyonjoo nemunj benjisigia koloowaa. Niinonj koloonj seisei mube gbiliuruta yonjoo jangogianonj mono somata totoonj koloowaa. Yonjononj seinj kanageso tuunj somata koloowuya.

²¹ Kaen koloowuyato, Saaranonj geengaa meraga Aisak ii yambu eugenanonj kambanj kokaamba mewaati, niinonj mono neenaa soomonjo arejna ii iwo ama menj kotiiimanja.”

²² Anutunonj Aabrahambo qaa kaenj amiri tegoro ii mesaonj waama uro.

²³ Weemboria iikanonjadeenj Aabrahamnonj Anutuwaanonj qaa tenj koma anjaa meria Ismaelwaa selianonj Anutuwaawaa aiweseya kotooro. Kaanagadeenj welenqequeuruta anjaa miri uutanonj koloogi tosaanja monenonj sewangia mero laligogiti, eja kuuya ii iwaa miri uutanonj ragiti, ii mono kuuya kaanjiadeenj ama onjono. ²⁴ Aabrahamnonj yambuya 99 kolooro selianonj aiwese ii kotogi. ²⁵ Meria Ismael ii yambuya 13 kolooro selianonj ii kotogi. ²⁶ Abraham ano meria Ismael yoroo selegaranonj aiwese ii somanja motoonjgo iikanondeenj kotogi. ²⁷ Eja kuuya Aabrahambaa miri uutanonj ragiti, tosanonj iyanjaa miri uutanonj koloogi tosaanja ii waba yonjoononga sewangia mero laligogiti, kuuya iyonjoo selegianonj aiwese ii kaanjiadeenj kotogi. Kianj.

* 17:10: Apo 7.8; Room 4.11 † 17:15: Saara: Qata kokaembaajonj utegoro: Iinonj ejemba tuunja tuunja mamaga ano kinj ponj tosaanja yonjoo nemunj benjisigiaga koloowaa.

18

Saara mera mewaatiwaa qaaya Anutunonj jero.

¹ Aabrahamnonj Mamre gomanonj jujuu gere somasomata iyonoo batugianonj laligoro Poŋnonj asuginj muro. Weemboria monj iikanonj weenj jeta kotakota qero Aabrahamnonj opo sel kuunaa qaayanonj raro. ² Rama ataama uuŋ iiro eja karoonjanonj bataagenj nanŋi. Nanŋi injiima opo sel kuunj qaayanonŋa alanzaj waama joujolonŋia jej unuamambaajonj sararagonj bobogariŋ keno. Kema waegia meŋ siminj kuma namononj usugonj kemero.

³ Kemeŋ kokaenj jero: “Oo poŋuruna, niinonj onoo welenj qeqegia koloonj onoo jaa-gianonj kaleŋ morianj mokoloonj laligojenj eenj, onjo mono nii mende nuugunj kembu. ⁴ Nii onoo welenj qeqegia koloonj saanonj apu monj meŋ kaŋ onjombe kanagia songbama gere kokawaa umuganonj rama haamo mewu. ⁵ Nii saanonj nene melaa monj meŋ kaŋ onjombe newuya. Iikanonj meŋ kotiinj onjonogo saanonj kana mombo toroqenj kembuya. Niinonj koi kaandiaga laligowe onjo nii goda qenj noma kajutiwaajonj saanonj welenj qenj onjomaŋa.” Kaenj jero meleema kokaenj jegi: “Dangisenj, jejaŋiwaa so kaenj saanonj ambonja.”

⁶ Kaenj jegi Aabrahamnonj uulaŋawo bobogariŋ sel kuunj uutanonj kema uma Saara kokaenj ijoro: “Gii mono uulaŋawo flaua awaa totoonj gomba (sapalanj) karoombaa so meŋ meleema yonoojonj bered oowa.” ⁷ Kaenj jej uulaŋawo bulmakao tuunjonj kema bulmakao donja busuya lootaa meweenjonj welenj qeqeya monj muro kanainj uulaŋawo qenj kojonjonj ooro. ⁸ Ii ooro tegoro ii, kele kosiga ano aju apuya tosia meŋ kema eja ragiti, iyonoo bagianonj ano. Bagianonj ano neŋ raji iyaŋa kambaŋ kanonj kosogianonj gere kanianonj galenŋia nano.

⁹ Nano kokaenj qisiŋ mugi: “Embaga Saara ii dakanonj?” Qisiŋ mugi jero: “Ii opo sel kuunj uutanonj endu raja.”

¹⁰* Kaenj jero eja yonoononŋa monjonj kokaenj ijoro: “Yambu motoonjowaa so tegoro niinonj onjanonj eleema koi kawee embaga Saaranonj mono meriawo koloonj laligowaa.” Kaenj ijoroto, Saaranonj opo sel kuumbaa qaa ootayanonj loyaa gematanonj nama qaa ii gejianonj kemero moro. ¹¹ Aabraham ano Saara yorononj ejemba waŋa koloori yambugaraa janŋoyanonj somata kolooro laligori. Saaranonj koimbaa aima laligoroti, iikawaa kambaŋanonj mono uugudabororo. ¹²* Kawaajonj Saaranonj ii moma uutanonj kokaenj romonjonj jomoro: “Niinonj mono emba waŋa soosooliya koloowe lona eja poŋnanonj kaanjadeenj eja waŋa kolooro iwo ewotatiwaa naanjanonj mombo asuginj nonaga me qaago?”

¹³ Kaenj romonjgoro Poŋnonj Aabraham qisiŋ muŋ kokaenj ijoro: “Saaranonj naambaajonj jomoma kokaenj romonjoja: ‘Nii emba waŋa totoonj koloonj onjanonj merabora mewenaga me?’ ¹⁴* Poŋnonj iwoi mombaajonj mende totoonj osinjeja. Kawaajonj jejenj, ‘Yambu motoonjowaa so tegoro niinonj onjanonj eleema koi kawee Saaranonj mono meriawo koloonj laligowaa.’”

¹⁵ Saaranonj keeta moma ii qaloweenj kokaenj ijoro: “Nii mende jomojenj.”

Kaenj jeroto, Poŋnonj kokaenj ijoro: “Qaago, gii mono onjanonj jomojaŋa.” Kaenj.

Aabrahamnonj Sodom taombaajonj qama kooliro.

¹⁶ Kaenj jero eja karoonj yonononj waama oromesaonj Sodom taononj baagenj eleema kembombaajonj anŋi. Aabrahamnonj kaanjadeenj ii onjoomambaajonj yonowo motoonj kenŋi. ¹⁷ Poŋnonj iyaŋaajonj kokaenj jero: “Nii iwoi amambaajonj mojenj, qaa ii alana Aabrahambaa jaanonj saanonj mende mesanjomana. ¹⁸ Kokaembaajonj ii mesanjomambaajonj amamaajenj: Aabrahamnonj noo alana qaita monj. kolooja. Iinonj koloonj seisei kondooro kanageso somata ku-usunŋiawo koloonj laligowuya. Noo kotumotuenanonj mono iwaajonj ama namowaa kanageso tuunja kuuya yonoo qagianonj uro oyanjboyaj mokoloowuya. ¹⁹ Niinonj ii kokaembaajonj meweenjonj muwe: Iinonj meraborauruta ano gbiliuruta iwaa gematanonj koloonj laligonj ubuti, ii mono Pombaanonj kana injisaama

* 18:10: Room 9.9 * 18:12: 1 Piito 3.6 * 18:14: Luuk 1.37

nanamemej dindiņa sokomakeji, ii otaawutiwaajon jeņ koton oņoma laligowaa. Kaer laligoro qaaya teņ koma otaañ laligowuti eer, Poņ niinon Aabrahambaajon iwoi asugi-waatiwaajon jeņ somoņgoweti, iikanon mono kuuya hoņawo kolooņkebaa.”

²⁰ Poņon aņodeeņ kaer jeņ toroqeņ Aabraham kokaer ijoro: “Sodom ano Gomora yoņonon siņgisono lomboṭawo biņawo ama laligogi kakasililiņ somata uuta asugiro mamaganon iikawaajon qama saamakeju. Kawaajon yoņoo siņgisonogogiaa qaayanon mono somariij uuta totoon kolooja. ²¹ Kawaajon nii mono yoņoonon kemer kaniagia iimaņa. Kakasililiņ aņgitiwaajon ama mamaganon noo jaananon qama saama laligogiti, ii kuuya oņanon aņgi me qaago, niinon ii gosiņ momambaajon mojer.”

²² Kaer jero eja woiyanon eleema Sodom baageņ kenito, Aabrahamnon toroqeņ Pombaa jaasewananon nano. ²³ Nama Pombaa kosianon kema kokaer qisiņ muro: “Gii ejemba solaña ano ejemba aņgonjoragiawo ii motoon tiwilaañ oņomambaajon jejaņ me? ²⁴ Taon iikanon ejemba solaña 50 laligojuti eer, gii ii oņanon meņ kileeņ oņomambaajon jejaņ me? Taon ii yoņoojon ama iņiima koboonaga me qaago? ²⁵ Gii mono kaer amambaajon amamaanaga. Ii yamageņ! (qaago totoon!) Giinon ejemba solaña ii ejemba aņgonjoragiawo yoņowo motoon mindiriņ uņuna mende sokombabo. Iyoņowo motoon komuwubo. Giinon namo ejemba kuuya nonoo qaanana jeņ tegoņkejaņi, iikawaajon mono geeņgaa kanaga dindiņa otaana sokombaa.”

²⁶ Aabrahamnon kaer ijoro Poņon meleema kokaer jero: “Niinon Sodom taonon ejemba solaña 50 mokolooņ oņomanati eer, iyoņoojon ama taon kuuya ii saanon iņiima koboomaņa.”

²⁷ Kaer jero Aabrahamnon mombo kokaer ijoro: “Poņ, nii kikisi sububun omya kaaña koloojento, kileņ qaa kotiga Poņna goonon kuun jejeņ. Ii mende sokonjato, ii kileņ moma nomba. ²⁸ Taon iikanon ejemba solaña 50 qaagoto, 45 laligowuyagati eer, giinon ejemba 5 yoņoojon ama taon kuuya ii kileņ tiwilaañ oņombaga me qaago?” Kaer ijoro Poņon kokaer jero: “Niinon ejemba solaña 45 iikanon mokolooņ oņomanati eer, taon ii mono mende meņ kileemaņa.”

²⁹ Aabrahamnon duņanon mombo qaa kokaer ijoro: “Ejemba solaña 40 taon iikanon mokolooņ oņombagati eer, mono nomaer anaga?” Kaer ijoro kokaer meleeno: “Ejemba 40 yoņoojon ama taon ii mende meņ kileemaņa.”

³⁰ Kaer ijoro jero: “Oo Poņ, uuga waababoto, niinon mombo qaa gijomambaajon mojer. Ejemba solaña 30 taon iikanon mokolooņ oņombagi eer, mono nomaer anaga?” Kaer ijoro kokaer meleeno: “Ejemba solaña 30 taon iikanon mokolooņ oņomanati eer, niinon mono taon ii mende meņ kileemaņa.”

³¹ Aabrahamnon toroqeņ kokaer ijoro: “Poņ, nii qaa kotiga Poņnaajon kuun jejeņ. Ii mende sokonjato, ii kileņ moma nomba. Ejemba solaña 20 ii taon kanon mokolooņ oņombagi eer, gii mono nomaer anaga?” Kaer ijoro kokaer meleeno, “Ejemba 20 iyoņoojon ama taon ii mende meņ kileemaņa.”

³² Kaer jero Aabrahamnon mombo kokaer qisiro: “Oo Poņ uuga waababoto, niinon mombo somaņa motooņgo koi qaa gijomambaajon mojer. Ejemba solaña 10 iikanon mokolooņ oņombagi eer, mono nomaer anaga?” Kaer ijoro kokaer meleeno, “Ejemba 10 iyoņoojon ama taon ii mende meņ kileemaņa.” ³³ Kaer amiņ mori tegoro Poņon Aabraham mesaon keno iinon mombo eleema mirianon karo. Kiaņ.

19

Sodom ano Gomora yoņoo aņgonjora laaligogia

¹ Siwe gajoba woi ii Aabraham mesaon kema mare kolooro Sodom keuri. Keuri Lootnon taombaa kiropo naguyanon raro. Rama iriima waama joujolongara jeņ uruamambaajon kema namonon simiņ kuma usugoņ kemero. ² Kemer kokaer jero: “Oo eja poņwoina, oro saanon welenqeqegara noo mirinon kaņ kanagara soņgbambe niwo motoon ewoņa. Eņ waama saanon umugawodeeņ kana toroqeņ kembao.” Kaer jeroto, yoronon kokaer ijori: “Qaago, noro saanon qeņjaaro sombeņ moņnon kema ewota.”

³ Kaenj ijorito, Lootnoŋ kotiiŋ kaparaŋ koma uruama aŋaa mirianoŋ kema ugi. Uma welenqeŋeuruta jeŋ kotoŋ oŋono bered yiistya qaa oogi. Kaanŋagadeeŋ nembanene naanŋawo meagoŋ oŋoŋ oronŋi neri.

⁴ Ii neŋ gaon ewowaa ani iikanondeeŋ Sodom ejembanonŋ kaŋ miri ii liligogi. Sodom taombaa bakaya kuuya iikanonŋa ejemba waŋa ano sagbili ii dononŋ dononŋ ambembo horonŋ kougi. ⁵ * Kouma Lootwaajonŋ kokaenŋ qagi: “Eja woi mare goononŋ kajaoti, ii daenŋen? Eja nono yorowo serowiliŋ ambombaajonŋ mojonŋ. Kawaajonŋ mono ii uruama nonoononŋ kamaawu.”

⁶ Kaenj qagi Lootnoŋ nagu metama yonŋoononŋ kemeŋ gematanonŋ nagu kono. ⁷ Nagu koma kokaenŋ injoro: “Alauruna, kaenj qaago. Sili kilega ii mono mende ambu. ⁸ Mobu. Noo borawoina woi saraŋ laligonŋ kambaŋ moŋnonŋ ejawo mende eri. Ii saanonŋ oŋoojonŋ uruama kamaawe naa iwoiga ambombaajonŋ mojuŋti, ii saanonŋ siingia metogowu. Kaento, noo miri waarenjanonŋ eja woi urualeema sopa somonŋonŋ oronŋi, iiga mono iwoi kilega moŋ mende totoonŋ ama orombu.”

⁹ Kaenj injoroto, yonŋononŋ kokaenŋ meleema tereema qagi: “Mono togowa. Giinonŋ koi kaŋ wabaya laligonŋ geenŋaajonŋ moroga jeŋ mona uro nonoga pondanŋ jeŋ kotoŋ nonomambaajonŋ mojanŋ? Yorononŋ mende kamaawaoti eeŋ, mono geenŋo nonoononŋ kana kakasililiŋ tokoronŋkota ama gomboŋa.” Kaenj jeŋ Loot utanŋi gemagama keno uma miri naguya qosombombaajonŋ ama nanŋi.

¹⁰ Kaenj ama nanŋito, eja woi yorononŋ borogara boraama Loot horonŋ giliri miri uutanonŋ uro nagu koni. ¹¹ * Nagu koma nama eja somata melaa miri naguyanonŋ seleenŋenŋ nanŋiti, ii qaaganonŋ jeri jaagia gooro jibujabu qeŋ nagu mokoloowombaajonŋ koromojonŋ ama moŋgama amamaagi. Kiaŋ.

Lootnoŋ Sodom gomaŋ mesaoro.

¹² Eja woi yorononŋ Loot kokaenŋ ijori: “Gii merauruga, qegaboraauruga ano tinitosauruga tosaŋa kuuya taonŋ kokanonŋ laligojuŋti, ii mono unuana taonŋ koi mesaonŋ kembu. ¹³ Nono taonŋ koi meŋ kileeŋ kondemondeemboŋa. Kanageso koi yonŋoo kakasililimbaajonŋ mamaganonŋ Pombaa jaanonŋ hononŋa qaa qama saama laligogi. Kawaajonŋ iinonŋ wasiŋ norono gomaŋ koi meŋ kileeŋ kondemondeembojonŋ koi kajo.”

¹⁴ Kaenj ijori moma Lootnoŋ kema qega buŋawoita borawoita orombaotiwaajonŋ jero laligoriti, ii kokaenŋ irijoro: “Oro mono alanzaŋ waari gomaŋ koi mesaonŋ kemboŋa. Poŋnonŋ taonŋ koi tiwilaanŋ kondemondeemambaajonŋ anja.” Kaenj irijoro yorononŋ qaa ii mori gonŋgeege tani kolooro.

¹⁵ Gomaŋ wengeranŋ suluro Siwe gajoba woi yorononŋ Loot horonŋ kuunŋ muŋ kokaenŋ jeri: “Anutunonŋ Sodom yonŋoo singisonŋgogiaa ironŋa meleema taonŋgia kondemondeembaa. Giinonŋ yonŋowo motoonŋ tiwilaawabotiwaajonŋ mono uulanŋawo waama embaga ano borawoiga giwo rajaoti, ii unuama taonŋ koi mesaowu.”

¹⁶ * Kaenj jeri Lootnoŋ toroqenŋ ezelobezelo ano eja woi yorononŋ Lootwaa boria qelanŋiŋ meŋ embia ano borawoita yonŋoo borogia kaanŋiadeeŋ qelanŋiŋ meŋ unuama taonŋ seleenŋenŋ kenŋi. Poŋnonŋ kaenj kianŋkomuŋ oŋono. ¹⁷ Taonŋ seleenŋenŋ kenŋi eja woi iyoroononŋga moŋnonŋ qaa kokaenŋ jero: “Laaligogia anŋonŋ kombutiwaajonŋ oŋo mono uulanŋawo misiŋonŋ kemaliwu. Gemagianonŋ mende eleema uuŋ dindinŋagadeeŋ kema balonŋ korianonŋ endu keuma kanonŋ kaanŋagadeeŋ doronŋ mende ambu. Tiwilaawubotiwaajonŋ mono baanŋanonŋ eu uma misiŋonŋ kemaliwu.”

¹⁸ Kaenj jeroto, Lootnoŋ kokaenŋ jero mori: “Oo Poŋna, gii mono kaenj ambombaajonŋ mende jewa. ¹⁹ Gii waŋ taraana somonŋonŋ kianŋkoomu somata qendeena goo jaanonŋ oŋanonŋ kaleŋ morianŋ mokoloonŋ welenqeŋeŋga koloojento, moba, niinonŋ baanŋanonŋ eu misiŋonŋ kemalimambaajonŋ amamaamaŋa. Kondemondeeŋ koinonŋ noo qananonŋ uro komumambotiwaawo toroko mojer. ²⁰ Moba, taonŋ melaa moŋ endu ero iijanŋi, iikanonŋ koriga qaagoto, saanonŋ kemboŋatiwaa so kolooja. Kawaajonŋ saanonŋ jena iikanonŋ

* 19:5: Poŋ 19.22-24   * 19:11: 2 Kiŋ 6.18   * 19:16: 2 Piito 2.7

misingonj kemalin qeangonj laligowonja. Gomanj melaada ii iina kosere ero iikanonj saanonj kema waj taranaanana somongowonja.”

²¹ Kaenj jero moma monjonj kokaenj meleeno: “Ii awaa! Qaa jejanj, iikawaajonj kaanagadeenj saanonj wambelaanj gomaña. Taonj mela iikawaajonj jejanj, ii mende menj kileemaña. ²² Ii mende menj kileemañato, onjo mono uulanawo iikanonj misingonj kemaliwu. Iikanonj mende keugi kambanj batuya kokaamba niinonj iwoi monj amambaajonj amamaamaña. Onjo wala iikanonj keugi iikawaa gematanonj saanonj menj kotowe kondemondeenj asugiwaa.” Lootnonj taombaajonj ‘melaada’ jerotiwaajonj ama taonj iikawaa qata ii Zoar (melaada) qagita eja.

Ponjonj Sodom ano Gomora kondemondeeno.

²³ Weenj kouro Lootnonj Zoar taanonj keuro. ²⁴ * Keuro Ponjonj jero sombinonja salfa jamo geriawononj ii konj kaanja Sodom ano Gomora yonoo qagianonj kamaanj turunj onono.

²⁵ Turunj onoma kanonj taonj woi ii ano gomanj koria kuuya kosogaranonj eji, ejemba kuuya iikanonj laligogiti ano gere kasa iwoi tonjonja balonj iikanonj eroti, ii menj kileenj onondabororo. ²⁶ * Lootwaa embianonj loya otaanj kema mombo eleema gematanonj uunj iikanondeenj letoma sii jamo koloonj tando kaanja nano.

²⁷ Aabrahamnonj umugawodeenj waama wala Pombaa jaasewarjanonj nama qaa aminj moriti, iikanonj keno. ²⁸ Iikanonj kema nama Sodom, Gomora ano gomanj koria somata kuuya kaambaageenj uuro keno balonj iikanonj kaaso injanja somatanonj kululuunj waaro iiro. Ii gere somata menj kaaso somata waamakeji, iikawaa so kolooro. ²⁹ Anutunonj balonj koria iikawaa taonja taonja menj kileenj kondemondeenoti, kambanj iikanonj Aabraham romongonj muro. Beeta Lootnonj taonj iikanonj laligoro ii meleeno kemebombaajonj anji Anutunonj kambanj iikanonjadeenj menj kotoro Loot kondemondeenj iikawaa uutanonja wama kagi. Kianj.

Moab ano Amon kanageso yonoo kanagia

³⁰ Lootnonj Zoar taanonj laligomambaa toroko moro. Kawaajonj borawoita uruama Zoar mesaonj balonj baanawo kanonj kema raji. Borawoita woi yorowo kobaa uutanonj enj waama laligogi. ³¹ Iikanonj laligonj borata somatanonj kambanj monjonj kogaajonj kokaenj jero: “Anaraa manjaranonj eja waja kolooja. Ejembanonj gomanj so agiminj aonj merabora mokoloonj onomakejuto, balonj kokanonj eja monj norombaatiwaajonj mende laligoja. ³² Kawaajonj saanonj kana manjara wain apu muri nenj uuta enjkalolonj kolooro iwo enj koro ama gbili mokoloori kanagesonananonj toroqenj laligowuya.”

³³ Kaenj menj gomantiinja iikanonjadeenj mangara wain apu muri nero. Nenj uuta enjkalolonj kolooro datanonj kema iwo ero. Naa kambanonj kooronjonj karoti ano naa kambanonj waaroti, ii manjanonj mende moro.

³⁴ Enj waama borata somatanonj koga kokaenj ijoro: “Niinonj woranj gomantiinja manjrawo ejenja. Saanonj kete gomantiinja kaanagadeenj wain apu mombo muri nenj uuta enjkalolonj kolooro giinonj mono kema iwo ewao. Kaenj enj manjaraanonja koro ama gbili mokoloori kanagesonananonj toroqenj laligowuya.”

³⁵ Kaenj menj gomantiinja iikanonj kaanagadeenj mangara wain apu muri nero. Nenj uuta enjkalolonj kolooro koganonj kema iwo ero. Naa kambanonj kooronjonj karoti ano naa kambanonj waaroti, ii manjanonj mende moro.

³⁶ Kaenj anitiwaajonj motoongara mangaraa koro ani. ³⁷ Borata somatanonj mera ejaga menj qata Moab (manjnaanonja) qaro. Moab iwaa gbiliurutanonj koloonj seisei ama kougi kambanj kokaamba kaanagadeenj qagia Moab kanageso qamakejonj. ³⁸ Borata gosoganonj kaanjadeenj mera ejaga menj qata Ben Ami (kanagesonaa meria) qaro. Eja iikawaa gbiliurutanonj koloonj seisei ama kougi kambanj kokaamba kaanagadeenj qagia Amon kanageso qamakejonj. Kianj.

* 19:24: Mat 10.15; 11.23-24; Luuk 10.12; 17.29; 2 Piito 2.6; Juud 7 * 19:26: Luuk 17.32

20

Abrahim ano Abimelek.

¹ Abrahamnoy Mamre gomañ mesaonj toroqen Saut waagenj distrik qata Negew kanoñ kema gomañ qagara Kaades ano Sur iyoroo batugaranoñ laligoro. Kawaa gematanoñ toroqen taonj qata Gerar kanoñ kema tawagadeenj laligoro. ^{2*} Kanoñ laligonj ejemba ii kokaenj injijoro mogi: “Saara ii naanaga.” Kaenj injijoro Gerarwaa kinja Abimelek iinoñ qaa ano keno Saara wama jinjkaronj mirianoñ kagi.

³ Kaenj anjito, Anutunonj gomantiinja moñonj Abimelekwaanonj kanj gaononj kokaenj ijoro: “Emba buña qeñ aojarji, ii eja mombaa embiaga. Kawaañonj gii mono iwaajonj ama koomuwaa buñaga koloowaga.”

⁴ Kaenj ijoroto, kinj Abimeleknoñ Saara mende merotiwaajonj ama kokaenj jero: “Poñ, nii singisonjgowaa qaana qaa. Kawaañonj giinoñ nii ano kanagesouruna nono eenj totoonj tiwilaan nonombabo. ⁵ Abrahamnoñ mono anjo kokaenj nijoro: ‘Emba ii naanaga.’ Embanoñ kaanagadeenj kokaenj nijoro: ‘Abraham ii naanaga.’ Kawaañonj uunanoñ gbingbaonj mende ero emba ii jewe karo boronanoñ kaamaa moñ mende anjeña.”

⁶ Kaenj jero Anutunonj gaononj kitia kokaenj ijoro: “Qaa jejarji, ii onjanonj. Goo uuganonj gbingbaonj moñ mende ero goononj karoti, ii mojenj. Kawaañonj giinoñ emba ii oosirinj noo jaananonj singisonjgo ambabotiwaajonj sopa somonjonj goma laligowe. ⁷ Kawaañonj emba ii mono mombo meleema loya muba. Eja ii gejatootoo ejaga. Ii saanonj goononj qama kooliro mende komuwaga. Ii mombo mende mubagi eenj, qaa koi mono onjanonj moba: Gii ano tinitosauruga onjo mono kuuya komuwuya.”

⁸ Qaa kaenj ijoro kinjonj moma umugawodeenj waama poñ jawinjuruta kuuya onjoono ajoroogi Poñonj qaa kuuya jeroti, ii injijoro moma aarunj lalanjaninj toroko mamaga mogi. ⁹ Kaenj moma kinj Abimeleknoñ Aabrahambaajonj qaa ano uro kokaenj jeñ qisinj muro: “Gii mono naa terega ama nonona? Niinoñ naa bologa moñ ama gombe giinoñ kondoono singisonjgowaa qaa lombotanoñ mono nii ano kanagesona noo sopa totonj uutanonj laligojuti, nonoo qanananoñ umambaajonj anja? Giinoñ iwoi mende aanjaa so ii sonjgo waleema ama nona. ¹⁰ Giinoñ mono kania naambaajonj sili ii anjanj?” Kinj Abimeleknoñ Abraham kaenj qisinj muro.

¹¹ Qisinj muro kokaenj meleeno: “Niinoñ qaa ii kokaenj romonjonj jewe: ‘Balonj kokawaa kanageso onjononj Anutuwaaja jeta uuguwubotiwaajonj toroko mende mobuyaga. Kawaañonj nii embanaajonj ama nugi komumambo.’ ¹² Iinoñ onjanonj naanaga, mañnaa borata koloaja. Nemunaa borata mende koloojiwaajonj ii embana mewe. ¹³ Anutunonj mañnaanonj miri mesaonj moñgeñ kemañiwaajonj nijoroti, niinoñ kambañ iikanonj Saara kokaenj ijowe: ‘Anara daenj daenj kemboti, iikanonj noojonj naanaga jewa. Kaenj ama iikanonj nii uujopa qendeema noma laligowa.’”

¹⁴ Kaenj ijoro moma Abimeleknoñ Aabrahambaa embia Saara meleema muro. Kaanjiadeenj lama bulmakao ano welenjeqe ejemba ii kaanjiadeenj muro. ¹⁵ Muñ qaa kokaenj jero: “Moba. Noononj balonj koi wosoganoñ eji, iikanonj mono geengaa naangaa so laligowa.” ¹⁶ Kaenj jeñ Saara kokaenj ijoro: “Moba. Niinoñ moneñ silwa jamo 1000:baa so naangaa mube kanoñ tawaga koloaja. Tawa kanoñ kaniaga qendeeno ejemba kuuya giwo laligojuti, iyonononj ii iima kokaenj jeñ moma yagowu, ‘Singisonjgowaa qaaya ii Saarawaanonj mende eja.’” Kaenj jero.

¹⁷⁻¹⁸ Aabrahambaa embia Saarawaajonj ama Poñonj emba kuuya kinj Abimelekwa miri uutanonj laligogiti, iyonoononj mera memewaa kania somonjgoro. Kawaañonj Abrahamnoñ Anutuwaajonj qama kooliro Abimelek meñ qeangoro. Kaanagadeenj embia ano welenjeqe embauruta meñ qeangonj onjono mombo meraboragiawo koloogi. Kianj.

21

Aisak kolooro.

* 20:2; Jen 12.13; 26.7

¹ Poŋnoŋ Saara kalen morianj mumambaa qaaya jeŋ somoŋgoro eroti, iikawaa so ii galeŋ koma muro laligoro. Qaa jeroti, iikawaa so ii kokaen ama muro: ² * Saaranonj koro ano Aabrahamnonj eja waŋa kolooro kileŋ iwaa meria ejaga mero. Anutunonj mera koloowaatiwaa qaaya walawala jeŋ somoŋgorotiwaa so ii mono kamban iikanonjadeen kolooro. ³ Saaranonj Aabrahambaa meria mero qata Aisak (jomoja) qaro. ⁴ * Qaro Aisaknonj weeŋa 8 kolooro kamban kanonj Anutuwaawaa aiweseya selianonj kotooro. Anutunonj qaa jeŋ kotooro erotiwaa so ii kotooro. ⁵ Aabrahamnonj yambuya 100 kolooro meria Aisak kolooro. ⁶ Kolooro Saaranonj qaa kokaen jero: “Anutunonj jomo mokolonj nono. Kawaajonj daen yonononj noo sunduna mobuyati, iyonononj mono niima jomowuya.” ⁷ Kaen jeŋ toroqen kokaen jero: “Saaranonj mera galeŋkonjkonjaga koloowaati, morononj qaa ii walawala moma Aabrahambaaonj jenaga? Kaen qaagoto, kamban kokaamba iinonj eja waŋa kolooro niinonj kileŋ iwaa meria mejeŋ.” Kianj. ⁸ Aisaknonj somariinj aju mesaoro weemboria iikanonjadeen Aabrahamnonj nene lomban somata ano.

Saaranonj Haagar ano Ismael konjoma orono.

⁹ Iijipt emba Haagaronj Aabrahambaa meria Ismael meroti, iinonj kamban moŋnoŋ koga Aisak mepaegonj goŋgeegee ama muro Saaranonj ii iiro.

¹⁰ * Kaen iima Abraham kokaen ijoro: “Weleŋ embawaa merianonj mono noo merana Aisakwo goononj ilawoila ii mende mendeema buŋa qeŋ aowaota. Weleŋ emba ii ano meria ii mono konjona kembao.” ¹¹ Saaranonj qaa ii jeroti, iikanonj Aabrahambaa uuta qero Ismael ii meria koloorotiwaaonj ama uukamakamaa moro uuta kaambogawo kolooro.

¹² * Kaen kolooro Anutunonj ii qaa kokaen ijoro: “Meraga ano weleŋ embaga Haagar yoroononj mono uugooonj somata mende moba. Aisakwaa gbiliuruta yononondeen mono goo qabuŋaga bosima laligowuya. Kawaajonj Saaranonj qaa gijoji, ii kuuya mono moma teŋ komba. ¹³ Weleŋ embagaa merianonj goo gbiliga koloojiwaaonj niinonj ii kaanjadeen koloonj seisei mube gbiliurutanonj kanageso somata koloowuya.”

¹⁴ Kaen jero moma Aabrahamnonj enj gomaamba totoonjanonj waama nene tosia meŋ apu jua lama selianonj memeta kanonj apu kosonj kanj Haagarwaa sawinjanonj ama meriawo wasin orono mesaonj keni. Kema Beerseba balonj qararanjonkonjanonj keuma liligonj laligori. ¹⁵ Laligori lama selianonj apu meŋ kenoti, iikanonj qaono meria ii bambanj mombaa baatanonj ano ero. ¹⁶ Ano ero nama kokaen romoŋgoro: “Merananonj jaana qaganonj komuwaati, ii iimambaaonj amamaanj doomorona mojeŋ.” Kaen romoŋgonj mou motogi kenjiwaa so sigensigenj kema rama silama saaro.

¹⁷ Mera saaroti, ii Anutunonj moro gajobayanonj siwenonjga Haagarwaaonj qama kokaen jero: “Haagar, gii naa lombowaa uutanonj laligojanj? Keega mono mende moba. Meranonj endu enj saaji, Anutunonj saaya ii moja. ¹⁸ Mono waama meraga balononjga kobibiina waaro borianonj meŋ migigiinj muba. Niinonj ii kanageŋ koloonjseisei mube gbiliurutanonj seiŋ kanageso somata qabuŋagiawo koloowuya.” ¹⁹ Siwe gajobanonj kaen jero Anutunonj jaaya metooro uuŋ apu roŋa moŋ iiro. Ii iima lama selia meŋ kema kanonj apu kosonj kanj meria muro nero. ²⁰ Anutunonj Ismaelwo nano somariinj balonj qararanjonkonjanonj laligonj idonj nene ejaga kolooro. ²¹ Balonj gbanjgbarasia qata Paran kanonj laligoro nemujanonj Iijipt kantrinonjga emba moŋ meŋ embiaga muro. Kianj.

Aabraham ano Abimelek yorononj uusoomongjo ani.

²² * Kamban kanonj Abimelek ano iwaa manjageqe tuuŋaa kawali galeŋa qata Fikol yorononj Aabrahambaaonj kokaen jeri: “Giinonj ilawoila kuuya ama meŋkejanj, Anutunonj mono iikanonj giwo namakeja. ²³ Kawaajonj giinonj mono kete kokaamba Anutuwaawaa jaanonj jojopanj qaa kokaen jeŋgo jeŋ kotiiwa: ‘Niinonj gii, merauruga ano gbiliuruga onjowo osonjakale moŋ mende ama laligomaŋa.’ Kaen jeŋ kotiinj niinonj kiankomunj

* 21:2: Hib 11.11 * 21:4: Jen 17.12; Apo 7.8 * 21:10: Gal 4.29-30 * 21:12: Room 9.7; Hib 11.18 * 21:22: Jen 26.26

goma laligoweti, iikawaa so giinonj mono kaanjiadeej balonj koi ano nii kiankoomu noroma laligowa. Gii gomanj kokanonj wabaga koloonj laligojanj.”

²⁴ Kaenj jeri Aabrahamnonj kokaenj jero: “Niinonj jojopanj qaa ii saanonj jenggo jeng kotiimaja.”

²⁵ Kaenj jeroto, Abimelekkaa welenjeqeurutanonj apu ronj monj iyangiaajonj angonj kongiti, Aabrahamnonj iikawaajonj Abimelek jeng muro. ²⁶ Jeng muroto, Abimeleknonj kokaenj meleema jero: “Morononj sili ii anoti, ii niinonj mende mojenj. Geenggo iikawaa qaaya monj wala mende jena moma laligonj keteda koi qaa ii mojenj.”

²⁷ Kaenj meleema jero Aabrahamnonj kema lama ano bulmakao menj kanj Abimelek muro kambanj iikanondeej batugaranonj soomonggo ani. ²⁸ Iikaenj ama Aabrahamnonj lama tuungianongaga lama embia melaa 7 metogonj mendeema onono yangiodeej nanji.

²⁹ Kaenj nanji Abimeleknonj Aabraham kokaenj qisij muro: “Lama embia melaa 7 gosij endu ama onona yangiodeej nanjuti, ii kania naambaajonja?”

³⁰ Qisij muro kokaenj meleeno: “Niinonj apu ronja koi osowetiwaa qaaya jeweti, ii moma laarijanj i eej, lama melaa 7 koi mono noo boronanonga burja qej aona noo qaanaa dangunuya koloowaa.” ³¹ Kaenj meleema eja woi ii balonj kanonj nama jojopanj qaagara jenggo jeng somongonj aori. Kawaajonj gomanj iikawaa qata Beerseba qamakeju.*

³² Beerseba gomanonj soomonggo kaenj ani tegoro Abimelek ano iwaa manjaqeqe tuunjaa kawali galeja Fikol yorononj waama eleema Filistin yonoo balononj keni. ³³ Keni Aabrahamnonj berej gere monj Beerseba gomanj iikanonj komoma Ponj Anutu bej kombombanja iwaa qata qama kooliro. ³⁴ Qama koolinj nama Filistin yonoo balononj kambanj koriga wabaga koloonj laligoro. Kianj.

22

Anutunonj Aabraham angotete menj muro.

¹* Iwoi ii kolooro kambanj tosia tegoro Anutunonj Aabraham angotete menj muro. Qata “Aabraham!” qaro iinonj “Nii koi nanjenj,” jeng meleeno.

²* Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Motoonj mera soroga Aisak uuganonj jopagonj munkejanj, ii mono wama Moorja balononj kema baanja monj qendeema gomanjati, iikanonj uma ii noo siimolonj oowa.”

³ Kaenj ijoro Aabrahamnonj ej gomaamba totoonjanonj waama dongi qaganonj dunj raraya meagonj welenjeqeqeya woi ano meria Aisak unjuano. Siimolombaa geria soyanonj kondaboronj boranjonj ama unjuama Anutunonj balonj ijeroti, iikanonj keno. ⁴ Kema laligonj weemboria karoonja kanonj jaayanonj uunj waama balonj ii iiro koriganonj ero. ⁵ Ii iima welenjeqeqewoita ii kokaenj irijoro: “Oro dongiwo koi rari nii ano mera norononj endu kema Anutu waeya menj mepeseenj mombo eleema oroononj kawota.”

⁶ Aabrahamnonj kaenj irijonj siimolonj oonjoombaa gere boranjawo menj meria Aisakkaa sawijanonj ano uro anjo gere jo ano soo mero. Kaenj mero motoongara keni. ⁷ Kaenj kema Aisaknonj doronj ama manja Aabraham kokaenj ijoro: “Ama!” Kaenj ijoro kokaenj meleeno: “Wae, merana naama?” Kaenj meleeno kokaenj qisiro: “Gere jeta ano gere ii koi menj kajoto, siimolonj oonjoombaa lamaya ii dakanonj?”

⁸ Kaenj qisiro manjanonj kokaenj meleeno: “Merana, Anutu anjo mono siimolonj oonjoombaa lamaya monj mokoloonj norombaa.” Kaenj meleeno toroqenj motoongara keni.

⁹* Kema Anutunonj balonj jeroti, iikanonj keuma nama siimolonj oonjoombaa alataya monj menj gere iikawaa qaganonj ama arengoro. Arengonj meria Aisak somongonj alatanonj gere qaganonj ano. ¹⁰ Ama meria uumambaajonj boria boraama soo kopijanonja horomambaajonj ano. ¹¹ Soo horomambaajonj ano iikanondeej Pombaa gajobanonj

* 21:31: Beerseba: qaa iikawaa kania woi: jango sewembaa apu ronja ano jojopanj qaawaa apu ronja. * 22:1: Hib 11.17-19 * 22:2: 2 Kor 3.1 * 22:9: Jei 2.21

Siwenonja Aabrahambaajonj kokaenj qaro: “Aabraham, Aabraham!” Kaenj qaro “Nii koi nanjenj,” jenj meleeno.

¹² Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Boroga mono merawaa qaganonj mende amba. Iwaa qaganonj iwoi monj mende amba. Giinonj meraga motoonjo soro ii noojonj mende anjonj konjanjwaajonj kanaga kete kokaenj moma yagojenj: Gii Anutuwaa qaa jeta uuguwabotiwaajonj keega momakejanj.”

¹³ Kaenj ijoro iikanondeen ataama uunj iiro lama ejia monj ilianonj gere bambaawononj giliro kemero nano. Ii iima kema menj kanj meriaa kitianonj lama iikanonj siimolonj ooro. ¹⁴ Kawaajonj Aabrahamnonj balonj iikawaa qata ii ‘Ponjonj mokolonj norombaa,’ jenj qaro. Kambaenj kokaamba kaanjiadeen qaa kokaenj qamakeju: “Ponjonj ii baananonj mokolonj norombaa.”

¹⁵ Pombaa gajobanonj Aabrahambaajonj Siwenonja mombo kokaenj qaro indija woi kolooro: ¹⁶ * “Ponj niinonj kokaenj jejenj: Neeno neenaa qananonj qama jojopanj qaa kokaenj jenjo jenj kotiijenj: Giinonj sili koi ama meraga motoondago ii noojonj mende anjonj konjanj, ¹⁷ * iikawaajonj niinonj onjanonj gii kotuegonj goma koloonjseisei gombe gbiliuruga yonjononj honombononja qaa seiwuya. Seigi janjogianonj mono sombinj kanakeewambaa senjelaoya kaanja koloowaa ano kowe goraayanonj sakasinj enj kenjuti, iikawaa so koloowaa. Goo gbiliuruga yonjononj mono kotiijenj kereurugia unun haamo ama siti balonjgia unuama anjonj koma laligowuya. ¹⁸ * Giinonj noo qaana tenj konjanj, iikawaajonj goo gbiliuruga yonjononja mombaajonj ama noo kotumotuenanonj mono namowaa kanageso tuun kuuya yonjoo qagianonj uro oyanboyanj mokoloowuya.”

¹⁹ Pombaa gajobanonj kaenj ijoro Aabraham meriawo eleema welenjqeqewoita yoroononj kema aitonjonj motoonj Beerseba gomanonj kenji. Aabrahamnonj Beerseba gomanj kanonj opo sel kuunja mororonjonj laligoro. Kianj.

Naahorwaa gbiliuruta

²⁰ Kambaenj tosia tegoro buzu qaa monj kokaenj anji Aabrahambaanonj karo: “Milkanonj kaanjiadeen nemunja kolooja. Iinonj koga Naahorwaa merauruta tosaanja onjonj.”

²¹ Meria mutuyaa qata ii Uz, iwaa koga Buz ano iwaa kanaanonj Kemuel, Arambaa manja. ²² Kemuelwaa kanaanonj Kesed, Hazo, Pildas, Jidlaf ano Betuel. ²³ Betuelnonj Rebekawaa manja kolooro. Milkanonj Aabrahambaa koga Naahorwaa merauruta 8 ii onjonj. ²⁴ Naahorwaa embia sewanja mende memeta qata Reuma iinonj kaanjiadeen merauruta tosaanja onjonj. Yonjoo qagia ii Tebe, Gaham, Tahas ano Maaka. Kianj.

23

Saaranonj komuro.

¹ Saaranonj laligonj uro yambuya 127 kolooro. Saaranonj yambu iikawaa so laligoro. ² Laligonj Keinan balononj gomanj qata Kiriati Arba, qata alia Hebron qamakejuti, iikanonj komuro. Komuro Aabrahamnonj iikanondeen embiaajonj jinjenj qama saamambaajonj keno.

³ Kema saaro tegoro waama embiaa qamoya mesaonj kema nama Hit ejemba ii qaa kokaenj injijoro: ⁴ * “Nii onjoo batugianonj waba kanj tawatawa laligojenj. Kawaajonj onjoo mono balonjgiaa bakaya monj kokaamba nonji sewanja mewe qasirina kolooro alauruna yonjoo qamogia iikanonj ama ronj koma onjomakemanja.”

⁵ Qaa kaenj injijoro Hit yonjononj meleema kokaenj jengi: ⁶ “Oo eja ponj, gii saanonj nonoononj qaa koi moba. Gii nonoo batunananonj Anutuwaa eja jawinja laligojanjwaajonj ama qasiriga ainganonj daenkaya iima sororogonj mewaatiwaajonj mojanj, iikanonj mono saanonj qamoga ronj komba. Giinonj qamoga osonj ronj komanja jena nonoononja monjonj ii mende anjonj koma gombaa.”

* 22:16: Hib 6.13-14 * 22:17: Hib 11.12 * 22:18: Apo 3.25 * 23:4: Hib 11.9, 13; Apo 7.16

⁷ Kaerj jegi Aabrahamnonj waama balonj toya Hit ejemba yonjoo wosogianonj kemej usugonj onjono. ⁸ Usugonj onjoma nama yonjoojonj qaa kokaerj jero: “Niinonj qamona osonj ronj komanjwaajonj saanonj jewuti eenj, mono noononj qaa koi moma Zoharwaa meria Efron iwaanonj kema qaa jena koi toroqenj jej kuuj mubu. ⁹ Kuuj mugj moma kobaa qata Makpela iwaa buja koloonj gawonjaa jaanjaagenj eji, mono ii jej tegoro sewanja memanja. Mono qisigi sewanja dawi jej tegoro sewanja kuuya mewe noononj qasirina onjoo batugianonj ewaa.”

¹⁰ Kaerj jero Efrononj alauruta Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanonj kanj sombenonj ajoroogiti, iyonjoo batugianonj raro qaa geja ama mogi Efrononj Aabraham kokaerj meleema muro: ¹¹ “Oo eja ponja, kaerj qaagoto, mono jewe geja ama moba. Niinonj balonj koria ii ano kobaa iikanonj nanji, ii kalenaga gonjejj. Neenaa kanagesouruna yonjoo jaagianonj nama ii gombe iiju. Qamoga ii saanonj iikanonj osonj ronj komba.”

¹² Kaerj jero Aabrahamnonj balonj toya yonjoo wosogianonj mombo kemej usugonj onjono. ¹³ Usugonj onjoma nama yonjoo jaagianonj Efron kokaerj ijoro mogi: “Noononj qaa koi mono geja ama moba. Giinonj saanonj kaerj anagato, niinonj mono balonj koria iikawaa sewanja ii gomanja. Ii saanonj jej tawa mena niinonj qamona iikanonj osonj ronj komanja.”

¹⁴ Kaerj ijoro mogi Efrononj Aabraham kokaerj meleema muro: ¹⁵ “Oo eja ponja, noononj qaa koi mono geja ama moba. Balonj iikawaa sewanja ii 400 silwa kota (50 kilogram). Ala-ala koloojotiwaaajonj ama kanonj mono anaraa batunaranonj iwoi omaya kolooja. Kawaaajonj qamoga saanonj iikanonj osonj ronj komba.”

¹⁶ Kaerj meleema muro moma Aabrahamnonj balonj sewanja jaangoya Efrononj Hit kanageso yonjoo jaagianonj jero mogiti, iikawaa uumotoonj ano. Jaangoya silwa kota 400 ii konkororo ejembanonj kambanj kanonj sewanja soya jegi eroti, iikawaa so monenj ii gosinj muro.

¹⁷ Kaerj muro Efrombaanonj balonj koria Mamre kosianonj Makpela kanonj eroti, kobaa iikanonj nanoti ano gere kuuya balonj kawaa jawo uutanonj nangiti, iikawaa qaaya jej tegoro. ¹⁸ Qaaya jej tegoro Aabrahambaa buja kolooro. Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanonj kanj sombenonj ajoroogiti, iyonjononj tawa ii iigi bujaya kolooro.

¹⁹ Kawaa gematanonj Aabrahamnonj embia Saarawaa qamoya ii Keinan balombaa kobaayanonj osonj ronj kono. Kobaa ii Mamre qata alia Hebron kawaa kosianonj balonj koria qata Makpela kanonj eja.

²⁰ Kaerj kolooro balonj koria ano kobaa iikanonj nanji, ii Hit kanageso yonjononj Aabrahambaa buja qej mugj qasiria kolooro. Kiaj.

24

Aisakwaa embia Rebeka ii wama kagi.

¹ Aabrahamnonj eja wana kolooro Anutunonj iwoi kuuya ama meroti, iikanonj ii kotuegonj muro laligonj kouro. ² Kaerj ama kambanj monjonj miriaa welenjeqeje jawinja wana, miria uutanonj ilawoila enj muroti, iikawaa galeja iwaajonj qaa kokaerj jero, “Gii mono qaaga jej kotiiwaatiwaajonj boroga noo tawonaa baatanonj amba. ³ Kaerj ama Ponj, Siwe ano namo yoroo Anutugaraa qatanonj jojopanj qaa kokaerj jewa: Niinonj Keinan kanageso yonjoo batugianonj koi laligojento, giinonj mono meranaa embia ii yonjoo naanj boragiaga monj mende mej muba. ⁴ Kaerj qaagoto, gii mono neenaa kantrinonj kema tinitosauruna yonjooonjga merana Aisakwaa embiaga wama kawa.”

⁵ Kaerj jero welenjeqeje jawinanonj kokaerj qisinj muro: “Kema jewe emba kanonj niwo balonj kokanonj kamambaajonj togowaati eenj, niinonj mono nomaenj amanja? Meraga Aisak wama kantri kanati, iikanonj mombo eleema kembota me qaago?”

⁶ Kaerj qisinj muro Aabrahamnonj kokaerj meleeno: “Qaago totoonj! Gii noo merana wama kanonj mombo mende kembao. ⁷ Siwewaa Ponja Anutunonj nii manjaa mirinonj ano kolokoloo kantrinanonjga qaa kokaerj jero mobe jojopanj qaanonj somonjonj nuano kawo: ‘Niinonj balonj koi mono goo gbiliuruga yonjoo buja qej onjomanja.’ Kawaaajonj iinonj mono Siwe gajobaya wasiro wala keno giinonj saanonj meranaa emba ii iikanonja wama

kawa. ⁸ Kema jena emba kanonj giwo kamambaa togowaati eenj, jojopanj qaaga koi kanonj mono mende toroqenj somonjonj gombaa. Noo merana ii mono mende totoonj wama iikanonj eleema kemaota.”

⁹ Kaen jero welenqege jawinanonj qaa ii jenj somonjonj munj jojopanj qaanonj jenj kotiimambaaajonj boria somataya Aabrahambaa tawo baatanonj ano.

¹⁰ Kaen jenj kotiinj nama somatayaanonj kamel 10 ano iwaa kowianonja iwoi akadamu-giawo kania kania motoonj mero. Ii menj mesaonj Noot Mesopotemia (Aram Naharaim)* kantrinonj kema Naahornonj taonj laligoroti, iikanonj keuro. ¹¹ Keuma taonj seleenjenj apu ronja eroti, iikawaa kosianonj kameluruta onjono simingia misigonj kemenj haamo megij. Ween jaaya kememambaaajonj ano taononja emba yonjononj apu kosowombaaajonj apu rojanonj kaka kambangia ii kolooro. ¹² Iikanonj nama kokaenj qama kooliro: “Oo Ponj, somatana Aabrahambaa Anutuya, gii mono kete toomoriantj noma somatana Aabrahambaaajonj qaa jenj somonjonati, iikawaa honjanonj asugiwaa. ¹³ Moba, nii apu ronj kosianonj kokanonj nambe taombaa emba saranjurugia yonjononj apu kosowombaaajonj kawuya.

¹⁴ Kagi kokaenj koloowaatiwaaajonj qama koolijenj: Niinonj emba saranj mombaaajonj kokaenj jemaña: ‘Gii saanonj koworanjenja meerangona apu newenaga.’ Kaen jewe iinonj kokaenj meleema nijowaa: ‘Saanonj nena kameluruga kaanagadeen apu unjagimaña.’ Kaen nijowaati, emba saranj iikaya giinonj welenqege ejaga Aisakwaa bunja qenati, iinonj mono ii koloowaa. Kaen kolooro giinonj somatanaajonj qaa jenj somonjonati, iikanonj honjawa kolooja, kaen momaña.”

¹⁵ Qamakooli ii qama kooliro mende tegoro iikanondeen emba monj qata Rebeka iinonj koworanjenj sawinanonj anjonj apu rojanonj karo. Iinonj Aabrahambaa koga Naahor ano embia Milka, yoroo meragara qata Betuel iwaa borataga. ¹⁶ Emba iikawaa kaitania ii iima-ainjainjawa totoonj kolooro emba saranj jumunja ejanonj mende memetaga laligoro. Iinonj kamaanj apu rojononj kemenj apu kosonj kouro. ¹⁷ Kouro iikanondeen welenqege jawinanonj uulanjawa iwaa kosianonj kema kokaenj jero: “Gii saanonj koworanjenjanonja apu monj nona newenaga.”

¹⁸ Kaen jero kokaenj meleeno: “Oo ponña, saanonj newa.” Kaen jenj uulanjawa koworanjenja borianonj menj kamaanj meerangoro apu nero. ¹⁹ Ii nero kokaenj jero: “Niinonj kameluruga yonjoojonj kaanagadeen apu kosonj onjombe nenj kema negi unjuro mesaowu.” ²⁰ Kaen jenj uulanjawa koworanjenjanonja apu molaaro kuuya juunonj kemero mombo qikqigonj kema apu rojononj apu kosomambaaajonj kemenj kameluruta kuuya yonjoojonj apu sogianonj kosoro. ²¹ Kaen ano welenqege jawinanonj goronj nama ii tororo iima kokaenj moma romonjoro: “Onjanonj, Ponjonj kana koriga koi kajeñatiwaa moriana ii mono kokaenj kondooro asugija me nomaenj?”

²² Kaen romonjonj nano kamel yonjononj apu nedaborogi welenqege jawinanonj moponj (pinjonj) goulonj memeta monj lombota 5 gram ii menj emba sarambaa sewanjononj ama borojenjenj goulonj memeta woi lombogara 110 gram ii borianonj kotogoro uro. ²³ Kotogoro uro kokaenj qisij muro: “Gii morowaa borataga? Mangaa miri uutanonj nonononj gomantiinja ewonagatiwaa titinja monj nanja me qaago, ii saanonj jena mobe-naga.”

²⁴ Kaen qisij muro kokaenj meleema muro: “Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.” ²⁵ Kaen jenj toroqenj kokaenj jero: “Nonoononj lolo hai ano kamel yonjoo loloo qaqanonj neneya ii mamaga raja ano gomantiinja gaonj ewutiwaa titinja ii kaanagadeen saanonj nanja.”

²⁶ Kaen jero welenqege jawinanonj namononj kemenj usugonj Pombaa waeya menj mepeseero. ²⁷ Mepeseenj kokaenj jero: “Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponja, niinonj gii mepeseenj gonjenj. Giinonj somatanaajonj kaleñ moriambaa qaaga jenj somonjonati, ii

* 24:10: Aram: qa ii kambanj kokaamba Siria qamakeju. Naharaim = apu gowoya woi (Yufreitis ano Taigris) iyoroo batugaranonj.

tororo otaana mende looriro. Iikawaa so Poŋ giinon nuana kana koriga koi kaŋ laligon somatanaa tinitosauruta yoŋoo mirinon koujeŋ.”

²⁸ Kaen asugiro emba saraŋon uulaŋawo qiqigon kema iikawaa sunduya ii nemuŋaa sumaŋuruta mirinon laligogiti, ii injoro mogi. ²⁹ Rebekawaa naaŋa qata Laban laligoro. Iinon ii moma Aabrahambaa welenqeŋe jawiŋa iimambaajon uulaŋawo seleenŋeŋe apu roŋanon qiqigon keno. ³⁰ Naaŋaa borianon goul borojenŋeŋe ano sewanjon goul mopon raro iiro naaŋa Rebekanon welenqeŋe jawiŋanon qaa jero moroti, iikawaa sunduya jero moma iwaanon keno. Kema apu roŋanon keuma eja ii iiro kanon kameluruta yoŋoo kooronŋianon nano. ³¹ Nano kokaen jero: “Poŋnon kotuegon gono laligojani, gii mono kana mirinon kembo. Seleenŋeŋe kokanon mende namba. Niinon onjoanŋia ewutiwaa miria ano kameluruga yoŋoo duŋ kaanŋideen meweŋgojeŋ.”

³² Kaen jero welenqeŋe jawiŋanon mirinon karo kamel qagianon esuhina raroti, ii Labanon mesuma mero kamaaro jero kamel yoŋoojon loloo hai ano qaŋanon nene meŋ kaŋ ononŋi. Welenqeŋe jawiŋ ano iwaa ejaurutanon kanagia songbambutiwaa apuya ii kaanŋideen motoon koson kaŋ ononŋi. ³³ Kawaa gematanon nene welenqeŋe jawimbaa batanon konŋito, iinon kokaen jero: “Wala qaa meŋ kajeŋi, ii jewe mogigo mono nene koi nemaŋa.” Kaen jero Labanon kokaen jero: “Ii saanon jena mobonja.”

³⁴ Kaen jero kokaen injoro: “Niinon Aabrahambaa welenqeŋe ejaga kolojeŋ. ³⁵ Poŋnon somatana hononja qaa kotuegon muro eja uuta esuhinawo koloon laligoja. Poŋnon lama ano bulmakao, silwa ano goul, welenqeŋe eja ano emba ano kamel, donŋi ii mamaga muro laligoja. ³⁶ Somatanaa embia Saara iinon emba waŋa totoon koloon kamban kanon somatanaajon meria mon mero. Maŋanon esuhinaya kuuya ii meriaajon buŋa qeŋ muro laligoja.

³⁷ “Somatananon niinon jojopaŋ qaa kokaen jemambaajon jeŋ koton nono: ‘Niinon Keinan yoŋoo balonon koi laligojento, giinon mono meranaa embia ii Keinan yoŋoo naamboragiaga mon mende meŋ muba. ³⁸ Kaen qaagoto, gii mono maŋnaa gomaŋ mirinon neenaa tinitosauruna yoŋoonon kema meranaa emba ii iikanonja wama kawa.’

³⁹ “Kaen nijoro somatana ii kokaen qisiŋ mube, ‘Niinon kema jewe emba kanon niwo mende kawaati eeŋ, niinon mono nomaen amaŋa?’ ⁴⁰ Kaen qisiŋ mube kokaen meleeno: ‘Niinon Pombaa jaanon kema kaŋ ama meŋ laligoweti, iinon mono Siwe gajobaya wasiro giwo keno kana kembagi, iikanon toomorianawo koloowaa. Kaen neenaa maŋnaa gomaŋ mirinon kema tinitosauruna yoŋoononŋa meranaa emba ii meŋ kawa. ⁴¹ Noo tinitosauruna yoŋoonon kema jojopaŋ qaa noojon jenati, iikanon mono kawaa gematanon mende toroqen somonŋon gombaa. Emba mon mende gombuti eeŋ, giinon kileŋ jojopaŋ qaa iikawaa kasanonŋa loloowaga.’

⁴² “Kaen jero kete apu roŋanon kouma nama kokaen qama koolijen: ‘Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Poŋa, nii kana koriga kajeŋi, ii mono uuainŋaa so mona toomorianawo koloowaa. ⁴³ Iiba, niinon apu roŋ kokawaa kosianon nanjeŋ. Kokaen nambe emba saraŋ monjon apu kosomambaajon karo niinon ii kokaen ijomaŋa: “Gii saanon koworaŋeŋganonŋa apu melaa mon nona newenaga?”

⁴⁴ Kaen jewe iinon kokaen meleema jewaa: “Saanon nena kameluruga yoŋoo apu kaanŋideen koson onomaŋa.” Kaen meleema jewaati eeŋ, niinon iikawaajon kokaen momaŋa: Poŋ giinon ii somatanaa meriaa embiaga koloowaatiwaaajon meweŋgojan.’

⁴⁵ Uunanonŋa qamakooli ii mende qama koolidaborowe iikanondeen Rebeka iinon koworaŋeŋ sawiŋanon anŋon iikanon kajaa. Kaŋ apu roŋanon kemeŋ apu kosoro niinon iwaajon kokaen jejeŋa: ‘Saanon apu mon nona newenaga.’

⁴⁶ “Kaen jewe iinon uulaŋawo koworaŋeŋa sawiŋanonŋa mero kamaaro kokaen jejeŋa: ‘Saanon nena kameluruga yoŋoo apu kaanŋideen onombe newuya.’ Kaen jero newe kameluruna ii kaanŋagadeen apu unuagija. ⁴⁷ Unuagiŋo kokaen qisiŋ mujeŋ, ‘Gii morowaa borataga?’ Qisiŋ mube kokaen meleenja: ‘Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.’ Kaen meleeno niinon mopon sewanjon mondon borojenŋeŋe borianon mewe uja. ⁴⁸ Kamban iikanondeen namonon kemeŋ usugon Pombaa waeya

meŋ mepeseenjeŋa. Anutu somatana Aabrahambaa Poŋjanonŋ mono kana dindiŋa nuano somatanaa kogaa mirinonŋ kaŋ esia meriaa embiaga koloowaatiwaajonŋ mokooloojeŋ. Kawaajonŋ Poŋ mepeseenŋ mujeŋ.

⁴⁹ “Kaenŋ kaŋ koi nanjeŋ. Kawaajonŋ onŋ somatana isosoronŋ sakitiuruta koloojutiwaa qaaya pondanŋ otaanŋ kiankomuŋ mujuti eenŋ, ii mono qendeema jegi momaŋa. Kaenŋ mende ambuti eenŋ, qaa ii kaanjadeenŋ jegi momaŋa. Ii moma mongeŋ eleema kemambaajonŋ romonŋgomaŋa.”

⁵⁰ Kaenŋ jedabororo Laban ano Betuel yorononŋ kokaenŋ meleema jeri, “Qaa koi Pombaanaŋga kaja. Kawaajonŋ norononŋ qaa kaenŋ me kaenŋ jewotiwaa so qaago. ⁵¹ Moba, Rebekanonŋ koi nanja. Poŋnonŋ jeŋmindinŋ anjiwaa so saanonŋ ii wama kema somatagaa meria muna embia koloowaa.”

⁵² Kaenŋ jeri qaagara moma Aabrahambaa welenqeŋeŋe jawiŋjanonŋ kamaanŋ Pombaa jaanonŋ namononŋ kemenŋ usugoro. ⁵³ Usugoro tegoro waama gesianonŋga goul ano silwa akadamuya iima-ainŋainŋgiawo ano opo maleku teregiawo unjuma Rebeka muro. Kaaŋjadeenŋ kaleŋ iwoi tosia sewanŋgia somata ii nemuŋ naanŋa orono.

⁵⁴ Oroma ii ano ejauruta iwo kagiti, iyonononŋ nene qaanŋ neŋ rama rama gomaŋ tiiro egi. Egi gomaŋ ano waagi welenqeŋeŋe jawiŋjanonŋ kokaenŋ jero: “Saanonŋ wasiŋ nonŋgi somatanaanonŋ kemaŋa.”

⁵⁵ Kaenŋ jeroto, nemuŋ naanŋa yorononŋ kokaenŋ meleenŋ, “Saanonŋ naamboranara mesaona toroqenŋ kambanŋ tosaŋa weemboria ten kaenŋ nonowo laligowaa. Kawaa gematanonŋ saanonŋ ii wama kembu.”

⁵⁶ Kaenŋ meleenito, welenqeŋeŋe jawiŋjanonŋ kokaenŋ meleema jero mogi, “Welenŋ kanana kajeŋi, ii Poŋnonŋ kotuegoro toomorŋawo kolooja. Kawaajonŋ kambana mono mende qeŋ koriiwu. Mono wasiŋ nonŋgi saanonŋ eleema kema somatanaanonŋ keumaŋa.”

⁵⁷ Kaenŋ jero moma kokaenŋ jeri, “Saanonŋ emba saraŋ ii qaji karo iyana qisiŋ muboŋa.”

⁵⁸ Kaenŋ jeŋ Rebeka qari karo kokaenŋ qisiŋ muri, “Gii eja kokawo kemambaa mojanŋ me qaago?”

Qisiŋ muri “Saanonŋ kemaŋa,” jero.

⁵⁹ Kaenŋ jero nama naamboragara ii welenŋ embiawo wasiŋ oronŋgi Aabrahambaa welenqeŋeŋe jawiŋ ano iwaa ejauruta yonononŋ ii uruama kembombaa anŋi. ⁶⁰ Kembombaa anŋi kanonŋ nemuŋmanŋ naanŋ koanŋurutanonŋ Rebeka kotuegonŋ muŋ kokaenŋ jegi, “Oo naanŋ boranana, Poŋnonŋ saanonŋ koloonŋseisei gono giinonŋ gbiliuruga milyona milyona yonŋoo bemunŋalegiaga koloowa. Yonononŋ mono kotiinŋ kereurugia unŋunŋ haamo ama siti balonŋgia unŋuama anŋonŋ koma laligowu.”

⁶¹ Kaenŋ jegi tegoro Rebekanonŋ welenqeŋeŋe embauruta yonŋowo waama kamel qagianonŋ uma rama welenqeŋeŋe jawiŋa otaanŋ keŋgi. Jawiŋ iinonŋ Rebeka wama galeŋ kono eleema kana keŋgi. ⁶² Kema kema Keinan balononŋ kougi. Aisaknonŋ balonŋ kawaa Saut leegeŋ distrik qata Negew kanonŋ laligonŋ kambanŋ iikanondeenŋ apu roŋ qata Ber Lahai Roi † ii mesaonŋ balonŋ qararanŋkonŋkonanŋ kaŋ laligoro. ⁶³ Kaŋ laligonŋ gomaŋ tiimambaa ano kanonŋ kuunŋa mesaonŋ balonŋ koria somata kanonŋ kema liligonŋ qaa romonŋonŋ jaa riŋ waama iiro tosianonŋ kamel qagianonŋ rama iwaa kosianonŋ kawombaajonŋ kagi.

⁶⁴ Kaenŋ kagi Rebekanonŋ jaa riŋ waama Aisak iima kamel qaganonŋ raroti, iikanonŋjadeenŋ uulanŋawo lugunŋ namononŋ kamaaro. ⁶⁵ Kamaanŋ welenqeŋeŋe jawiŋjaajonŋ qisiŋ kokaenŋ jero, “Eja balonŋ korianonŋ endu nama jaasewaŋ qeŋ nonoma kaji, ii morononŋ?” Kaenŋ jero kokaenŋ meleenŋ, “Iinonŋ mono somatanaa meriaga.” Kaenŋ meleenŋ moma waŋ kawaseŋa horonŋ jaasewaŋa esuuro. ⁶⁶ Esuuro aitonŋonŋ welenqeŋeŋe jawiŋjanonŋ iwoi kuuya ama meŋ laligoroti, iikawaa sunduya ii Aisak jero moro. ⁶⁷ Moro tegoro Aisaknonŋ Rebeka wano nemuŋa Saarawaa opo sel kuunŋjanonŋ uma laligoro kanageŋ mero embia kolooro uutanonŋ jopagonŋ muŋ laligoro. Aisakwaa nemuŋjanonŋ komuro wosobiri uutanonŋ laligorotiwaajonŋ ama ulunŋkoleŋa kaenŋ mokolooro. Kianŋ.

† 24:62: Apu roŋ: Laaligoyawo laligonŋ niimakejiwaa apu roŋa

25

*Aabahambaa esa ambouruta tosaaja**1 Hist 1.32-33*

¹ Aisaknoŋ emba mero maŋa Aabahamnoŋ embia moŋ qata Ketura mero. ² Mero Keturanonŋ Aabahambaa merauruta kokaenŋ onono: Zimran, Joksan, Medan, Midian, Isbak ano Suua. ³ Joksanonŋ merawoita qagara Seba ano Dedan yoroo maŋgaraga kolooro. Dedan iinonŋ Asur kanageso, Letus kanageso ano Leum kanageso yoŋoo beŋisigiaga kolooro. ⁴ Midiambaa merauruta ii Efa, Efer, Hanok, Abida ano Elda. Ii kuuya Keturawaa esauruta koloonŋ laligogi. Kianŋ.

⁵ Aabahamnoŋ esuhinaya kuuya ii meria Aisak buŋa qeŋ muro. ⁶ Ii muroto, embauruta waŋgia mende memeta yoŋoo meraurugia yoŋoojonŋ kalenŋ iwoi jaŋ qeŋ mendeema onono. Mendeema onoma jaawo laligonŋ wasinŋ onono dagia Aisak mesaonŋ balonŋ moŋ weenŋ koukoutanonŋ baagenŋ kanonŋ kenŋgi. Kianŋ.

Aabahamnoŋ komuro roy konygi.

⁷ Aabahamnoŋ laligonŋ kouro mindimindiri yambuya 175 kolooro komuro. ⁸ Laaligo yambuyaa jaŋgoyanonŋ uuta koloonŋ sokono waziinŋ eja waŋa koloonŋ sewanŋ aasonŋ konoga horonŋ goronŋ qeŋ komuro Anutunonŋ wano tinitosauruta komugiti, iyoŋoononŋ kema toroqero. ⁹ Komuro merawoita Aisak ano Ismael yorononŋ maŋgaraa qamoya meŋ kema Makpela kobaanonŋ roy koni. Kobaa ii Hit eja Efron Zoharwaa meria iwaa balonŋ korianonŋ Mamre gomaŋ mirinonŋa weenŋ koukoutanonŋ baagenŋ eja. ¹⁰* Aabahamnoŋ balonŋ koria ii Hit kanageso yoŋoononŋa sewana meroti, iikanonŋ ii ano embia Saara ii roy koma oronŋgi. ¹¹ Aabahamnoŋ komuro Anutunonŋ meria Aisak kotuegonŋ muŋ laligoro. Iinonŋ Negew balononŋ apu roy qata Ber Lahai Roi (Laaligoyawo laligonŋ niimakejiwaa apu ronŋa) iikawaa kosianonŋ rama laligoro. Kianŋ.

*Ismaelwaa kanagesouruta**1 Hist 1.28-31*

¹² Iijipt emba Haagar iinonŋ Saarawaa welenŋ embia laligoro Aabahamnoŋ mero koro ama meria Ismael mero. Ismaelwaa merauruta yoŋoo qa arengia kokaenŋ: ¹³ Ismaelwaa merauruta yoŋoo qagia ano koloogitiwaa arengia ii kokaenŋ: Meria mutuya qata Nebaiot. Iwaa gematanonŋ Kedar, Adbel, Mibsam, ¹⁴ toroqenŋ Misma, Duma ano Masa, ¹⁵ Hadad, Tema, Jetur, Nafis ano Kedema. ¹⁶ Ismaelwaa meraurutanonŋ kaenŋ koloonŋ asa tuunŋgia 12 koloonŋ laligonŋ kougi. Asa qagia qagiti, iikawaa so opo kuunŋ tambogia ano jigo mirigia kaanagadeenŋ qama meŋ laligonŋ kougi.

¹⁷ Ismaelnoŋ laligonŋ kouro yambuya mindirinŋ 137 kolooro komuro. Kaenŋ eja waŋa koloonŋ sewanŋ aasonŋ konoga horonŋ goronŋ qeŋ komuro Anutunonŋ wano tinitosauruta komugiti, iyoŋoononŋ kema toroqero. ¹⁸ Ismaelwaa gbiliuruta yoŋoononŋ koriganonŋ koriganonŋ deema kema laligonŋ balonŋ qagara Hawila ano Suur yoroo batugaranonŋ gomaŋ meŋ laligogi. Gomaŋgia ii Iijipt kantriwaa jawoyanonŋa kanainŋ weenŋ koukoutanonŋ Assiria waagenŋ kenŋgiti, kana iikawaa kosianonŋ kanonŋ eja. Ismaelwaa gbiliuruta yoŋoononŋ Aabahambaa gbiliuruta tosaaja kuuya ii kerekere ama onoma laligogi. Kianŋ.

Iisoo ano Jeikob yorononŋ koloori.

¹⁹ Aabahambaa meria Aisak iwaa gbiliuruta yoŋoo qa arengia ii kokaenŋ: Aabahambaa meria Aisak. ²⁰ Aisaknoŋ yambuya 40 kolooro Mesopotemia (Padan Aram) kantrinonŋa Aram eja qata Betuelwaa borata Rebeka embia mero. Rebekawaa naŋa ii Aram eja qata Laban. ²¹ Aisakwaa embianonŋ aruŋa laligorotiwaajonŋ ama Poŋ qama koolinŋ muro. Qama koolinŋ muro qamakoolia moro Rebekanonŋ koro ano. ²² Koro ano merawoi yorononŋ nemunŋgaraa goronŋ uutanonŋ utama aori. Ii moma kokaenŋ jero: "Iwoi koi kaŋa ii mono naambaajonŋ asuginŋ nonja?" Kaenŋ jeŋ kema iikawaajonŋ Poŋ qisinŋ muro.

²³* Qisinŋ muro kokaenŋ ijoro:

* 25:10: Jen 23.3-16 * 25:23: Room 9.12

“Goo goronj uuganonj tuunj woi yonoo bejisigiaga ejao.

Iyoroononga kanageso woi asuginj deema laligowuya.

Ejemba tuunj moŋnonj tuunj alia unjuugun ku-usungia kotakota koloowuya.

Datanonj koga welenj qeŋ muŋ laligowaa.”

²⁴ Mera meme kambananonj kaŋ kuuro goronj uutanonj mera sunesune woi eri. ²⁵ Wala goronjanonga asugiroti, iwaa selianonj jejegbili kolooro sele juyanonj selia kuuya sokoma ero. Kawaajonj qata Iisoo (juyawo) qagi. ²⁶ Iwaa kanianonj koganonj Iisowaa kana gbakoyanonj borianonj meŋ asugiro. Kawaajonj iwaa qata Jeikob qagi. (Jeikob qaa kawaa kania woi: gbako ano tiligoja.) Aisaknonj yambuya 60 kolooro kamban kanonj Rebekanonj merawoita woi ii orono. Kianj.

Iisoononj borosamo mewaatiwaa qabuŋaya qewagoro.

²⁷ Mera woi iyorononj asuginj somariiri Iisoononj borojanj gawombaa kania tororo moma yagonj pondan jolononj laligomambaaonj moroto, koganonj eja bonjonja koloonj kaparanj koma mirinonj laligoro. ²⁸ Aisaknonj duuyaa oroya nemambaa moma laligoro. Kawaajonj uutanonj Iisoo mamaga jopagonj muŋ laligoroto, Rebekanonj uu womboyanonj Jeikob mamaga jopagonj muŋ laligoro.

²⁹ Kamban moŋnonj Jeikobnonj kozinj meŋ iyaŋaajonj nene qaanj onj raro datanonj jolononga kaŋ selia bimooro wosoya mamaga kiro. ³⁰ Kaenj kiro Jeikob kokaenj ijoro: “Selena bimooro wosona mamaga niŋiwaajonj mono uulanjawo kozinj qaanja nejonjgala ii nona nemaŋa.” Kawaajonj qata Edom (nejonjgala) qagi.

³¹ Kaenj ijoro Jeikobnonj jero: “Dana, gii wala asuginagi, qabuŋaya ii mono wala togonj nona nene qaanj ii saanonj gombe newa.” *

³² Kaenj jero qaa kokaenj meleema muro: “Kona moba, nii komumambaaonj anjenj. Kawaajonj wala asugiwetiwaa qabuŋananonj mono nomaenj ilaanj nonaga?”

³³ * Kaenj meleema muro kokaenj ijoro: “Iikawaa qaaya ii mono wala jojopanj qaanonj jenj kotiina momaŋa.” Kaenj ijoro ii jojopanj qaanonj jenj kotiinj muŋ wala asugirotiwaa qabuŋaya ii Jeikob togonj muro nenenonj sewana mero. ³⁴ Sewana meŋ bered ano kozinj qaanja Iisoo muro neŋ waama nama mesaonj keno. Iisoononj wala asugirotiwaa qabuŋaya ii iikawaajonj moro kamakamaata kolooro. Kianj.

26

Aisaknonj Gerar taanonj laligoro.

¹ Wala Aabrahambaa kambananonj bodi kolooro. Kaanagadeenj Aisakwaa kambanonj bodi mombo koloonj gomanj sokoma ero. Bodi kolooro Aisaknonj mesaonj Filistin yonoo kinj ponjgia qata Abimelek iwaa gomanonj Gerar kanonj keno. ² Kema laligoro Pononj asuginj muŋ kokaenj jero: “Gii Iijipt balononj mende kemba. Gomanj koi buŋaga koloowaatiwaaonj jenj kotoweti, mono kokanonj rama laligowa.

³ * Niinonj manja Aabrahambaaonj soomongo qaa muŋ ii jojopanj qaanonj jenj kotiiweti, ii mono galenj kombe hoŋawo koloowaa. Niinonj balonj kuuya koi ii gii ano goo gbiliuruga onoo buŋaga qeŋ onomaŋa. Kawaajonj saanonj balonj kokanonj rama waba laligona niinonj giwo laligonj kotuegonj gombe laligowaga. ⁴ Niinonj gbiliuruga koloonjseisei onombe janjogianonj sombinonj sengelao rama kenjuti, mono iikawaa so koloowuya. Kaenj anjgi balonj kuuya koi ii onoo buŋaga qeŋ onomaŋa. Goo gbiliuruga yonoononga mombaaonj ama noo kotumotuenanonj mono namowaa kanageso tuunj kuuya yonoo qagianonj uro oyanboyanj mokoloowuya. ⁵ Niinonj kokaembaajonj kaenj amaŋa: Aabrahamnonj noo qaana teŋ koma laligoro. Jojopanj qaana, jenjkooto qaana ano kana qaana muweti, iinonj ii kuuya otaanj laligoro.”

* 25:31: Mutu mera ii wanjgia: Wala kolooroti, iinonj kouruta yonoo batugianonj wanjgia kolooro goda qeŋ qabuŋa muŋ kalaŋa kalaŋa muŋ laligogi. Nemunj manjgianonj komuri buŋagara mendeenjgiti, kamban iikanonj wala kolooroti waa borosamoya ii somaŋa woi toroqen mug. * 25:33: Hib 12.16 * 26:3: Jen 22.16-18

⁶ Anutunonj kaenj jero Aisaknonj toroqenj Gerar taononj rama laligoro. ⁷* Laligoro gomanj iikawaa ejia yonjononj embiaaajonj qisij mugi kokaenj jero, “Ii naanaga.” Kaenj jey uutanonj kokaenj romongoro: “Rebekawaa kaitanianonj iima-ainjainawo koloojiwaajonj eja iyonjononj mono iwaajonj ama nii nugi komumambo.” Kaenj romongonj “Ii embanaga,” kaenj jemambaajonj keeta moma laligoro. ⁸ Aisaknonj iikanonj kambañ koriga laligonj kouma kambañ moñnonj embiawo suunjonj anjonj aori Filistin yonjoo kingia Abimelek iinonj jengenanonja seleengenj jaa riro kemero ii iriuro. ⁹ Iriima Aisak oono karo kokaenj ijoro moro: “Moba, iinonj mono goo embaga kolooja. Mono naambaajonj ‘Ii naanaga,’ jena?” Kaenj moma kokaenj meleema muro: “Nii iwaajonj ama nugi komumambotiwaajonj romongonj kaenj jewe.”

¹⁰ Meleema muro kinj Abimeleknonj kokaenj ijoro: “Gii mono naa terega ama nononjana? Noo ejauruna yonjononja moñnonj mono afaanjonj goo embagawo enaga. Kaenj kolooro giinonj kondoono singisonjgowaa qaa lombotanonj mono nonoo qanananonj unaga.” ¹¹ Kaenj jey kanageso tuunja kuuya yonjoojonj jeykooto kokaenj ama onono: “Moñnonj moñ eja koi me iwaa embia menj bolinj orombaati, ii mono koomuwaa bunjaga jey tegoninj komuwaa.” Kianj.

¹² Aisaknonj balonj iikanonj nene gawonj koma komoro Poñnonj kotuegonj muro yambu iikanonj honja komoroti, ii 100:waa so seinj kolooro. ¹³ Kaenj kolooro toomorianj somasomata mokoloonj laligoro esuhinayanonj toroqenj somariinj uro kindinjibiri eja qaqabuñayawo kolooro. ¹⁴ Iwaanonj lama, meme (noninj) ano bulmakao tuunja tuunja ii koloonj seigi. Kaanjiadeenj welenjeqeuruta mamaga onono laligogi. Kawaaajonj Filistin yonjononj ii iima kanainj goronkiki ama gemaqeqe qaa jegi. ¹⁵ Gemaqeqe qaa jey manja Aabrahambaa welenjeqeurutanonj apu ronj iwaa kambañonj osogiti, ii kuuya balononj qenj turudaborogi.

¹⁶ Kaenj kolooro kinj Abimeleknonj Aisak kokaenj ijoro: “Gii ku-usunjgawo koloonj mamaga nunuugujanjiwaajonj mono kololoonj nonomesaonj moñgenj kamba.” ¹⁷ Kaenj jero moma balonj ii mesaonj Gerar doonjanonj kema kemeñ opo sel kuunj mororonjonj kuunj kanonj rama laligogi. ¹⁸ Rama laligonj apu ronj manja Aabrahambaa kambañonj osogito, Abraham komuro Filistin yonjononj qenj turugiti, ii Aisaknonj jero mombo osonj luluuma meagogi. Meagogi manjanonj apu ronj qagia qaroti, Aisaknonj ii iikayadeenj mombo qaro.

¹⁹ Kaenj qaro welenjeqeurutanonj dondoonjanonj apu ronj osonj laligonj apu ronj moñ apuya soraaya unjonjonj kouroti, ii mokoloogi. ²⁰ Ii mokoloogito, Gerar yonjoo lama bulmakao galengianonj Aisakwaa lama bulmakao galenjuruta yonjowo kanainj anjowowo ama qaa kokaenj jegi, “Oo ii nonoononja!” Iyanjowo anjowowo qaa kaenj jegitiwaajonj ama Aisaknonj apu ronj iikawaa qata Esek (Anjowowo) qaro. ²¹ Iikawaa gematanonj apu ronj moñ mombo osogi iikawaajonj kaanjagadeenj anjowowo anji. Kaenj anjitiwaajonj ama apu ronj iikawaa qata Sitna (Kerekere) qaro.

²² Kaenj qama balonj ii mesaonj kema apu ronj moñ mombo jero osogi. Apu ronj iikawaajonj anjowowo qaa mende kolooro kawaajonj qata Rehobot (Tintinja awaa) qama qaa kokaenj jero: “Kete Poñnonj tintinja awaa nonono saanonj balonj kokanonj laligonjkoloonj seisei ambonja.”

²³ Kaenj jey kanonj laligonj mesaonj Beerseba gomanonj keno. ²⁴ Beerseba keno gomantiinja iikanonj Poñnonj asuginj muñ kokaenj ijoro: “Niinonj manja Aabrahambaa Anutuya koloojenj. Niinonj giwo laligonj kotuegonj goma laligomanja. Kawaaajonj toroko mende moba. Niinonj gawonj ejana Aabrahambaajonj ama goo gbiliuruga koloonjseisei onjombe janjogianonj uuta koloowaa.”

²⁵ Kaenj ijoro Aisaknonj siimolonj alata moñ iikanonj menj Pombaa qata qamago qama kooliro. Qama koolinj opo kuunja mororonjonj menj rama laligogi. Laligonj jero welenj ejaurutanonj apu ronj moñ iikanonj osogi. Kianj.

Aisak ano Abimelek yorononj batugaranonj soomonggo ani.

* 26:7; Jen 12.13; 20.2

²⁶ * Aisaknoŋ Beerseba laligoro kamban moŋnoŋ kin Abimelek iinoŋ Gerar taon mesaon iwaanon karo. Goro qaa jeje alia Ahuzat ano manjaqeŋe tuunaa kawali galeŋa Fikol yoronon iwo motoon kagi. ²⁷ Kagi Aisaknoŋ kokaen qisin onono: “Ono kere moma noma balonŋianonŋa konjoma nonŋito, kilen mono naambaajonŋa noonon koi kaju?”

²⁸ Qisin onono kokaen meleenŋi: “Poŋnoŋ giwo nanji, nono ii asuganonŋ iima moma kotojon. Kawaajon kokaen romonŋojon: ‘Nonononŋ giwo soomonŋo ambombaaajon aihnana mojon. Saanonŋ gii ano nonoo batunananonŋ soomonŋo ama ii jojoponŋ qaanonŋ jeŋ kotiiniŋ kokaen ewaa: ²⁹ Nono kakasililiŋ moŋ mende ama goninto, kamban so awaa ama goma gomesaoniŋ luaenonŋ miriga mesaonŋ kema kanŋ laligona. Iikawaa so giinonŋ kaanŋadeenŋ nono iwoi bologa moŋ mende ama nonoma laligowa.’ Kamban kokaamba Poŋnoŋ kotuegonŋ gono laligojanŋ.” ³⁰ Kaen jegi Aisaknoŋ jejelombanŋ mozozonŋonŋ oonŋ ano nene qaanŋ neŋ ragi. ³¹ Rama enŋ gomaamba umugawo waama soomonŋogia somonŋonŋ aonŋ ii jojoponŋ qaanonŋ jeŋ kotiigi. Jeŋ kotiigi Aisaknoŋ ii wasinŋ onono luae qaganonŋ mesaonŋ kenŋi.

³² Kenŋi weenŋ iikanonŋadeenŋ Aisakwaa weleŋ eja yonononŋ kanŋ apu ronŋ moŋ osogiti, iikawaa sunduya kokaenŋ ijogi: ³³ “Nono apu mokoloojonŋ.” Kaenŋ ijogi moma apu ronŋ iikawaa qata Siba qaro. * Kawaajonŋ taonŋ iikawaa qata ii kambanŋ kokaamba kaanŋadeenŋ toroqenŋ Beerseba qamakejonŋ. Kianŋ.

Iisoononŋ waba emba woi orono.

³⁴ Iisoononŋ yambuya 40 kolooro Hit emba woi orono. Qagara Judit, maŋa qata Beerit ano Basemat, maŋa qata Elon. ³⁵ Emba iyorononŋ Aisak ano Rebeka uukondunŋ ano wosobiri somata totoonŋ mokoloonŋ oroma laligori. Kianŋ.

27

Aisaknoŋ Jeikob kotuegonŋ muro.

¹ Aisaknoŋ laligonŋ kouma eja waŋa kolooro jaaya umunŋ kono iwoi mombo iima kotomambaaajonŋ amamaaro. Kaenŋ amamaanŋ mutu meria Iisoo koma horonŋ muro karo kokaenŋ ijoro: “Merana moba.” Ii moma kokaenŋ meleema muro: “Amana, nii koi nanjenŋ.”

² Meleema muro kokaenŋ ijoro: “Moba, nii eja waŋa koloojenŋ. Naa kambanonŋ komumanŋati, ii mende mojenŋ. ³ Kawaajonŋ gii saanonŋ tiwo wasaga ano kisare gesoga meŋ jolononŋ kema orowaa borojanŋ meŋ qeŋ noononŋ kawa. ⁴ Kanŋ nene naanŋawo aihnana so oonŋ mozozonŋonŋ meŋ kanŋ nona nemaŋa. Ii neŋ nama kotumotue gomana. Ii wala gombe tegoro niinonŋ iikawaa gematanonŋ saanonŋ komumanŋa.”

⁵ Aisaknoŋ meria Iisooaajonŋ qaa kaenŋ jero Rebekanonŋ ii geja ama moro. Moro Iisoononŋ mesaonŋ tiwojunŋ meŋ oro qeŋ maŋa mumambaaajonŋ junŋonŋ keno. ⁶ Keno Rebekanonŋ meria Jeikob qaa kokaenŋ ijoro: “Merana moba, manŋanonŋ daga Iisoo qaa kokaenŋ ijoro mojenŋa: ⁷ ‘Gii mono oro meŋ kanŋ noma nene naanŋawo oonŋ mozozonŋonŋ nona nemaŋa. Neŋgo Pombaa jaasewanonŋ kotumotue gomana. Ii wala gombe tegoro iikawaa gematanonŋ saanonŋ komumanŋa.’ ⁸ Kawaajonŋ merana, mono geja awaagadeenŋ ama moba. Qaa dologo koi jeŋ kotonŋ gomanŋati, gii mono iikawaa so amba. ⁹ Mono meme tuunŋonŋ kema iikanonŋa meme (noninŋ) donŋa kelegawo woi meŋ kanŋ nona niinonŋ iikanonŋ manŋaa aihnana so nemanene naanŋawo oonŋ mozozonŋomanŋa. ¹⁰ Oonŋ mozozonŋonŋowe meŋ kema amaga muna neŋ kotumotue gonaga. Iikawaa gematanonŋ saanonŋ komuwaa.”

¹¹ Kaenŋ jero Jeikobnoŋ moma nemuna Rebeka kokaenŋ ijoro: “Nemuna moba, dana Iisoononŋ sele juyawo koloojato, noo selenanonŋ solanŋa kolooja. ¹² Manŋanonŋ nii noosirinŋ monagati eenŋ, nii iwaa jaasewanonŋ tiliqili eja kaanŋa koloowe moma nombabo. Kaenŋ moma nono kotumotue qaagoto, qasumasuaa horowe neenaa qananonŋ ubabo.”

* 26:26: Jen 21:22   * 26:33: Siba qaa: iikawaa kania woi: jojoponŋ qaa ano janŋo sewen. Jen 21: 31

¹³ Kaen ijoro nemujanonj kokaen jero moro: “Merana, qasuaan gonagati een, iikanonj mono saanonj noo qananonj ubaa. Giinonj mono kilenj qaa jejenj, ii moma tenj koma kema iwoi ii menj kawa.”

¹⁴ Kaen jero kema meme (noninj) woi menj kanj nemujan muro. Muro nene ainjawa mananonj naanja moroti, iikawaa so oonj mozozongoro. ¹⁵ Oonj mutu meria lisoowaa opoqiisi malekuya awaa totoonj opo kowianonj galej konoti, ii menj meria kanagenja Jeikob muro mouro. ¹⁶ Mouro meme (noninj) selia ii menj boria kokosiinj aroya solanja esuuro. ¹⁷ Esuunj nene ainjawa ano bered ooroti, ii menj Jeikobwaa borianonj ano.

¹⁸ Ano menj manaanonj kema “Ama!” jero.

Jero kokaenj meleeno: “Oo merana, gii morononj?”

¹⁹ Kaenj meleeno manja kokaenj ijoro: “Nii mutu meraga liso. Jenj kotonj nonjanj, nii mono iikawaa so andaborojenj. Saanonj waama rama orona menj kajenj, ii nenj kotuegonj nomba.”

²⁰ Kaen ijoro moma meria kokaenj qisinj muro: “Merana, ii mono nomaenj uulanjawa mokoloojana?” Qisinj muro kokaenj meleeno:

“Anutu, goo Ponjanonj mono ilaanj nono ii uulanjawa mokoloojena?”

²¹ Kaenj meleeno Aisaknonj Jeikob kokaenj ijoro: “Merana, gii onjanonj merana liso koloojan me qaago, ii momambaajonj mono saanonj kosonanonj koi kana goosirimana.”

²² Kaen ijoro manja Aisakwaa kosianonj keno oosirinj moma kokaenj jero: “Qaa aroganonj Jeikobwaa aroya koloojato, boroganonj lisoowaa boria kaanja.” ²³ Boria juyawo data lisoowaa boro tani kaanja koloorotiwaajonj Aisaknonj ii mende moma kotonj munj kotuegonj mumambaajonj ano. ²⁴ Kilenj mombo kokaenj qisinj muro: “Gii onjanonj merana lisooga me qaago?”

Qisinj muro kokaenj meleeno: “Nii mono lisooga.”

²⁵ Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Merana saanonj oroga tosaanja nona nenj kotumotuenta gomana.” Kaenj ijoro ii muro nero. Nero wain apu tosaanja motoonj maama muro nero.

²⁶ Nenj nama meria kokaenj ijoro: “Gii saanonj kosonanonj kanj buuna kitonj newa.”

²⁷ * Kaen ijoro kosianonj kema buuta kitonj nero. Nero opoqiisi malekuyaa moronja moma kotuegonj munj kokaenj jero:

“Aha merana, Ponjonj junj kotuegoro eji, noo meranaa selianonj unkoowa awaa soro kaanja kolooro mojenj.

²⁸ Anutunonj mono siwewaa bedu unjjijya ano namowaa toomoriana togonj gono yaka logoyaga, yagonj dumunj kota ano wain apu iwoiga ii hononja qaa asuginj seiwu.

²⁹ * Kantria kantria yonjononj mono welenj qenj goma laligowu.

Kanageso tuunja tuunja yonjononj mono siminj kuma goma laligowu.

Giinonj mono geenjaa daremunuruga yonjoo eja ponjia koloonj laligowa.

Nemunjaa merauruta yonjononj mono siminj kuma goma laligowu.

Mojononj qasuaan gombaati, qasumasuaanonj mono iwaa qaganonj ubaa.

Mojononj kotuegonj gombaati, kotumotuenonj mono iwaa qaganonj ubaa.” Kianj.

Iisoononj mananonj kotuegonj mubiwaajonj weleno.

³⁰ Aisaknonj Jeikob kotuegonj mudabororo manaanonj miri uuta mesaonj seleengenj keno alanzanj iikanonjadeenj data lisoononj tiwojunj laligoro tegoro mirinonj karo. ³¹ Kanj iinonj kaanagadeenj nene naanjawo oonj mozozongonj menj kanj manja munj kokaenj ijoro: “Amana, saanonj waama rama orona tosaanja nenj kotumotuega nomba.”

³² Kaen ijoro manja Aisaknonj kokaenj qisinj muro: “Gii morononj?” Qisinj muro kokaenj meleema ijoro: “Nii mutu meraga liso.” ³³ Kaen ijorotiwaajonj Aisaknonj aarunj lalanjaninj jeneja mamaga ororo kokaenj ijoro: “Gii mende kana iikanonj tiwojunj eja mojononj oro menj kanj nonjaati, ii mono morononj? Iinonj ii nono nenj kotumotuenta mono mudaborojenja. Ii mudaborojenatiwaajonj iikanonj mono onjanonj iwaa qaganonj enj ubaa.”

* 27:27: Hib 11.20 * 27:29: Jen 12.3

³⁴ Iisoonoj manjaa qaa jeta ii moma uukondurj ama amburerej mej silama saama manjaajoj kokaerj weleno: “Amana, nii mono kaanagadeerj kotuegoj nomba.”

³⁵ Kaerj welenoto, manjanonj meleema ijoro: “Koganonj mono tiliqili qaganonj kan goononj kotumotue tagonj mej kenja.”

³⁶ * Kaerj ijoro Iisoononj kokaerj jero: “Konanonj mono indiija woi tiligorj nono laligojerj: Iinonj wala asugiwetiwaaw qaburjaya ii wala nuandabororo ano kete noononj kotumotue ii kaanagadeerj tagonj nuama meja. Kawaajonj qata Jeikob (tiliqili eja) qamakejoni, ii mono soyanonj koloaja. Kotumotue monj mono noojonj erj gonja me qaago?”

³⁷ Kaerj jero manjanonj Iisoowaajonj kokaerj meleeno: “Moba, niinonj koga goo eja ponja laligowaatiwaajonj kuurj mujerj. Tinitosauruta kuuya yonjononj ii welej qerj muj laligowutiwaajonj jerj kotonj onjonjerj. Yaka logoya, yagonj dumurj kota ano wain apu iwoi ii mono jedaborojera Anutunonj ii muj laligowaa. Oo merana, naa kotumotuena monj toroqerj erj nonagi, ii gombenaga? Ii mono amamaajerj.”

³⁸ * Kaerj meleeno manjaajonj kokaerj jero: “Oo amana, kotumotue motoongoo iigadeerj mono erj gonja me nomaerj? Oo amana, mono nii monj kotuegoj nomba.” Kaerj jerj kanairj silama saaro.

³⁹ * Saaro manjanonj kokaerj meleema ijoro:
“Moba, giinonj mono balonj toomorianawo mesaonj koriganonj kema laligowa.
Iikanonj sombimbaa bedu unjijiya ii kanakeewanga mende kamaanjkebaa.

⁴⁰ * Gii manjawaa soo somatanonj ejemba laj unurj
laaligoga anjonj koma kogaa welenjeqeya kamakamaata koloonj laligowa.
Kaerj laligowagato, kanawaerj qerj koga utama muj kambanj iikanonj
karej motonj iwaa galej korikonja unurj yakarij geengaa nananj laligowa.”

⁴¹ Manjanonj Jeikob kotumotueya muroti, Iisoononj iikawaajonj ama kanairj koga uukazi moma muj laligoro. Anjaa uutanonj kaerj moma alia mombaajonj kokaerj jero: “Manjaraa koomuyaa kambananonj mono torija. Iinonj komuro jinjerj qama saama kambanj iikanonj saanonj kona Jeikob qewe komuwaa.”

⁴² Iisoowaa momoyanonj kaanja kolooro monjonj iikawaa buzuya moma Rebekawaanonj kema jero moma meria kanagerja Jeikobwaajonj qaa ano kema wama karo kokaerj ijoro: “Moba, daga Iisoononj mono ironja meleeno qaganonj uro guro komuwagatiwaajonj romonjoja. ⁴³ Kawaajonj merana, niinonj qaa gijomarjati, ii mono terj komba. Mono keteda koi waama oloj koma Haran gomanonj naana Labambaanonj kemba. ⁴⁴ Kema iwo kambanj tosaanja toroqerj laligona dagaa uuduuduuyanonj olomoowaa. ⁴⁵ Uuduuduuya olomoonj kamaaro iwoi ama munati, ii duduurogo niinonj kawaa gematanonj goojonj qaa ambe karo guama kawu. Iinonj guro komuna monjonj ii qero komuwabo. Mono naambaajonj kambanj motoongoo iikanondeerj ororonj qaoni oromesaonj saamambo.” Kiaj.

Aisaknonj Jeikob wasiro Labambaanonj keno.

⁴⁶ Rebekanonj loya Aisakwaanonj kema kokaerj ijoro: “Niinonj enjarowoina Hit emba yorojonj ama toroqerj laligomambaajonj mojona tiiro siimbobolo momakejerj. Jeikobnonj kaanagadeerj Hit yonjoo boraurugia yonjoononga monj enjarowoinara kaanja embiaga mewabo. Balonj kokanonj koloogiti, iyonjoo siligia mono kaanagadeerj eja. Kaanja monj mej kawaboti eerj, niinonj mono laaligona naambaajonj toroqerj laligowenaga? Siimbobolonanonj mono toroqerj hononja qaa koloowabo.” Rebekanonj kaerj jero.

28

¹ Kaerj jero Aisaknonj Jeikob koma hororo karo kotuegoj kokaerj jerj kotonj muro: “Merana, gii Keinan yonjoo naamboragia yonjoononga monj embaga mende mewa.

² Kaerj qaagoto, mono waama Mesopotemia (Padan Aram) balononj kema nemurjgaa

* 27:36: Jen 25.29-34 * 27:38: Hib 12.17 * 27:39: Hib 11.20 * 27:40: Jen 36.8; 2 Kij 8.20

manja Betuelwaa mirinonj keuma owaga Labambaa borauruta yonoononga monj embaga mewa. ³ Embaga mena Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyanonj mono gii kotuegonj koloonseisei gono gbiliuruga yonoo jangogianonj seiro kanageso tuunj mamaga yonoo manj benjiaga koloowa. ⁴ * Anutunonj mono gii ano gbiliuruga onjo Aabahambaa kotumotueya ii toroqerj onjombaa. Kaanagadeenj balonj asaga Aabraham muro giinonj iikanonj waba koloonj laligojarji, ii bunja qerj aowaga.”

⁵ Kaerj jery Jeikob wasiro mesaonj Mesopotemia (Padan Aram) balononj Labambaanonj kemambaajonj keno. Laban ii Aram eja Betuelwaa meriaga, Jeikob ano Iisoo yoroo nemungara Rebekawaa naanaga. Kianj.

Iisoononj ala-ala emba monj mero.

⁶ Aisaknonj Jeikob kotuegonj munj embia mewiwaajonj Mesopotemia balononj wasiroti, ii Iisoononj moro. Kotuegonj munj kokaerj jery kotonj muro: “Gii Keinan yonoo naamboragia yonoononga monj embaga mende mewa.”

⁷ Kaerj jery kotooro nemunmanja yoroo qaa jegara terj koma mesaonj Mesopotemia (Padan Aram) balononj kenoti, Iisoononj ii kaanagadeenj moro. ⁸ Ii moma manja Aisaknonj Keinan emba togonj moma bolij aonj laligoroti, Iisoononj ii iima moma kotooro. ⁹ Ii moma kotonj manjaa jaanonj sokombaatiwaajonj asia Aabahambaa meria Ismaelnonj komuro iwaa mirinonj kema borata Malahat, Nebaiotwaa naanja ii mero embauruta karonj koloogi. Kianj.

Jeikobnonj Siwewaa doya gaononj iiro.

¹⁰ Jeikobnonj Beerseba gomanj mesaonj Haran gomanonj kemambaajonj keno. ¹¹ Kema laligonj balonj monjonj keuma weenj jaaya kemerotiwaajonj ama iikanonj jamo ragiti, iikanonja monj meny warj qembonja qerj gomantiinanonj gaonj ero. ¹² * Gaonj erj iikanonj gaonj kuku monj kokaerj iiro: Do mombaa kitia namononj kuugi kema qaga ii Siwenonj uma kuunj nano Anutuwaa gajobauruta yonononj iikanonj riinj uma kamaanj angji.

¹³ * Kaerj angji Ponjonj iwaa kosianonj nama qaa kokaerj ijoro: “Niinonj Ponj, asaga Aabahambaa Anutuya ano manja Aisakwaa Anutuya koloojerj. Balonj koi ejarji, niinonj ii gii ano goo gbiliuruga onjo bunjaga qerj onjomanja. ¹⁴ * Goo gbiliuruga yonononj koloonj seisei angji jangogianonj namowaa sububunj kaanja koloowaa. Kaerj kolooro juma deema balonj weenj koukoutanonj ano kemekemetanonj, Saut ano Noot lee lee, eu ano emu iikanonj baagerj sokoma kema laligowu. Goojonj ama goo gbiliuruga yonoononga mombaajonj ama noo kotumotuenanonj mono namowaa kanageso tuunj kuuya yonoo qagianonj uro oyanjboyanj mokoloowuya. ¹⁵ Moba, niinonj giwo laligonj daerj daerj kema kanj laligowagati, iikawaa so mono sopa somonjonj goma laligonj uma guambe balonj kokanonj mombo eleema kawaga. Niinonj gii mende gomesaonj qaa jery somonjonj gombeti, iikawaa so ambe honja koloodaborowaa.”

¹⁶ Kaerj ijoro Jeikobnonj gaonj uutanonjga uuta tooro moma waama kokaerj jero: “Ponjonj mono onjanonj balonj koi kanonj laligojato, niinonj ii wala mende mojerja.”

¹⁷ Kaerj jero jeneja ororo qaa kokaerj jero: “Balonj koi mono kowoga ano keemomoyawo kolooja. Koi kanonj mono onjanonj Anutuwaanonj duj raraya ano Siwewaa naguya kolooja.”

¹⁸ Kaerj jery gomanj ano umugawodeenj waama jamo qembonja qerj eroti, ii meny waama jawo toonj osonj kuunj qaganonj kele apuya maama moriro. ¹⁹ Morinj gomanj iikawaa qata Betel (Anutuwaa miri) qaro. Wala taonj iikawaa qata ii Luz qama laligogi. ²⁰ Jeikobnonj balonj iikawaa qata dongoga Betel qama qaa kokaerj jery somonjonj jojopanj qaanonj jery kotiuro: “Oo Anutu, giinonj niwo laligonj kana koi kemaajati, iikanonj nii galey koma noma nembanenena ano selenaa esuya mokoloonj nona ²¹ saanonj luae qaganonj manjaa mirinonj mombo eleema kemaajati eerj, niinonj mono goo uuainja terj koma laligowe giinonj noo Ponj Anutuna koloonj laligowa.

* 28:4: Jen 17.4-8   * 28:12: Jon 1.51   * 28:13: Jen 13.14-15   * 28:14: Jen 12.3; 22.18

²² Jamo koi meŋ waama jawo toonj osonj kuujeŋi, iikanonj mono goo duŋ raraga ero iwoi kuuya togonj noma laligowagi, niinonj ii onjanonj mendeembe tuuŋ 10 koloogi iikanonja motomotoonj meŋ leuŋ goma laligomaŋa.” Kianj.

29

Jeikobnoŋ Labambaa mirinonj keuro.

¹ Jeikobnoŋ kaen jej mesaonj kana toroqenj kema weenj koukoutaa kanageso yonoo balononj keuro. ² Kanonj keuma balonj korianonj apu ronj monj iiro. Miri toya yonononj lama tuunja uŋuama iikanonj apu onjoma laligogi. Kambanjanonj apu ronj kawaa kosianonj lama tuunj karoonj egi apu ronj qaa ootanonj jamo somata ii mende metanji. ³ Lama galeŋ yonononj wala lama tuunja kuuya iikanonj meŋ kululuunj onjoma jamo ii apu ronj qaa ootanonja gbililingogi kenogo lamaurugia apu onjonji negi jamo ii mombo duŋanonj komakegi.

⁴ Jeikobnoŋ lama galeŋ ii kokaenj qisiŋ onono: “Eja alauruna, onjo dakaya?” Qisiŋ onono “Nono Harambaajonja,” kaenj meleema mugi.

⁵ Meleema mugi kokaenj qisiŋ onono: “Onjo Naahorwaa esia Laban moma muju me qaago?”

Qisiŋ onono “Saanonj moma mujonj,” jegi.

⁶ Jegi kokaenj qisiŋ onjoma jero: “Ii saanonj laligoja me qaago?”

Kaenj jero kokaenj ijogi: “Ii saanonj laligoja. Iiba, iwaa borata Reizelnoŋ mono endu lama uŋuama kaja.”

⁷ Kaenj ijogi Jeikobnoŋ jero: “Iibu, weenj somata ero lama ii gomantiinjaajonj kululuunj onjombombaa kambananonj mende torija. Kawaaajonj saanonj lamagia apu onjonji negi mombo uŋuama laaligogianonj kema onjonji nenegia newu.”

⁸ Kaenj jero kokaenj meleenji: “Kaenj saanonj mende ambonja. Wala lama tuunj kuuya kululuunj onjoma jamo ii apu ronj qaa ootanonja gbililingoninjen kenogo mono lamaurunana apu onjoninjen newuya.”

⁹ Jeikobnoŋ yonowo qaa kaenj aminj moma nanji iikanonjadeen Reizelnoŋ manjaanonj lama tuunj uŋuama karo. Reizel iinonj lama galeŋ gawonj meŋ laligoro. ¹⁰ Karo Jeikobnoŋ owayaa borata Reizel ano owayaanonj lama tuunj injiima apu ronj qaa ootanonj kema jamo ii metaama owaya Labambaanonj lamauruta apu uŋuagiŋo. ¹¹ Uŋuagidaboronj Jeikobnoŋ Reizel buuta kitoŋ neŋ kanainjen kotakota qama saaro.

¹² Saama Reizelwaaajonj jero: “Nii goo manjaa tinitosaya koloojenj. Nii Rebekawaa meriaga.” Kaenj jero Reizelnoŋ moma uulanjawo bobogariŋ manjaanonj kema buzu ii jero moro. ¹³ Labanonj naanja meria Jeikobwaa buzuya moma ii uulanjawo mokoloomambaaajonj keno. Kema mokoloonj iima suunjonj anjomunjen buuta kitoŋ neŋ wama mirianonj uri. Uma iwoi kuuya kolooroti, Jeikobnoŋ iikawaa sunduya jero moro. ¹⁴ Ii moma kokaenj jero: “Saanonj, giinonj neenaa sakitina koloojanjen.” Kaenj jero koinjen motoonjgowaa so iwo rama laligoro. Kianjen.

Jeikobnoŋ Lea ano Reizel embawoitaga orono.

¹⁵ Kaenjen laligoro Labanonjen Jeikob kokaenjen ijoro: “Gii tinitosana laligojanjwaaajonjen tawaga qaa eenjen welejen qenjen nombabo. Ii mende sokombaa. Kawaaajonjen tawaga dawii mewagiwaaajonjen mojanjen, ii saanonjen jena momanja.” ¹⁶ Labambaa borawoitaa woi laligori. Somataa qata Lea. Kogaa qata Reizel. ¹⁷ Leawaa jaayanonjen iima-ainjanjawo kolooroto, Reizel seliaa kaitania ano jaasewanja ii kuuya iima-ainjanjawo totoonjen kolooro.

¹⁸ Jeikobwaa uunaanja ii Reizelwaanonjen erotiwaajonjen ama qaa kokaenjen jero: “Niinonjen boraga kanagenja Reizel memambaaajonjen saanonjen yambu 7 welejen qenjen goma laligomaŋa.”

¹⁹ Kaenjen jero kokaenjen ijoro: “Ii eja morota monjen mube mende sokombaboto, gii gomba sokombaa. Kawaaajonjen saanonjen niwo koi laligowa.” ²⁰ Kaenjen jero Reizel memambaaajonjen yambu 7 welejen qenjen munjen laligoro. Uunaanjanjen Reizelwaaajonjen erotiwaajonjen ama yambu iikawaaajonjen moro weenjen afaanja tani kolooro. Kianjen.

²¹ Yambu 7 tegoro Jeikobnonj owaya Laban kokaenj ijoro: “Noo gawonj meme kambananonj mono tegojiwaajonj saanonj embana Reizel nona iwo enj laligomaña.” ²² Labanonj qaa ii moma miri toya kuuya horonj kululuunj onjoma lombanj ano nej korisoro anji. ²³ Ii anji tegoro gomanj tiiro Labanonj borata Lea wama kema Jeikob muro miri uutanonj uma motoonj eri. ²⁴ Labanonj welej embia qata Zilpa ii borata Leawaa welejqeqeyaga laligowaatiwaajonj muro. ²⁵ Motoonj eri gomanj ano Jeikobnonj embia iima moro Reizel qaagoto, ii Lea kolooro yooyaanonj kema kokaenj jej muro: “Gii mono naa terega ama nonjanjate? Nii Reizel memambaajonj welej qenj goma laligoweto, gii mono naambaajonj tiligonj nonjanj?”

²⁶ Ii moma meleema kokaenj ijoro: “Gomanj kokanonj data eenj laligoro koganonj eja mewaatiwaa nanamemeña ii nonoononj mende eja. ²⁷ Kawaajonj saanonj maranj korisoro ii Leawo sonda motoongowaa so laligonj aisoona tegoro koga kaanagadeenj gomaña. Ii mewaatiwaajonj mono kaanagadeenj yambu 7 toroqenj welej qenj noma laligowa.”

²⁸ Kaenj ijoro uumotoonj ama Leawo maranj korisoro kambanj ii sonda motoongowaa so laligoro tegoro Labanonj borata Reizel kaanagadeenj embia koloowaatiwaajonj muro. ²⁹ Labanonj welej embia qata Bilha ii borata Reizelwaa welejqeqeyaga laligowaatiwaajonj muro. ³⁰ Jeikobnonj Reizel ii kaanagadeenj embiaga mero. Uunaananonj Reizelwaajonj erotiwaajonj ama Reizel ii Lea uugunj jopagonj munj laligoro. Kawaajonj yambu 7 toroqenj Laban weleja qenj munj laligoro. Kianj.

Jeikobwaa merauruta koloogi.

³¹ Jeikobwaa uutanonj Leawaajonj mamaga mende ero zizi togoro Poñnonj iiro mende sokono Lea koro ambaatiwaajonj ilaanj muroto, koga Reizelnonj aruña laligoro. ³² Leanonj korowo koloonj laligonj mera ejaga menj qaa kokaenj jero, “Poñnonj tapekokorona iiro lonanonj saanonj kanainj jopagonj noma laligowaa.” Kaenj jej qata iikawaa so Ruuben qaro. (Ruuben = Tapekokorona iiro.) ³³ Kanagej mombo koro ama mera eja monj menj qaa kokaenj jero: “Lonanonj melaada jopagonj nono Poñnonj ii moma mera koi kaanagadeenj nonja.” Kaenj jej qata iikawaa so Simeon qaro. (Simeon = Gejianonj moro.)

³⁴ Kawaa gematanonj mombo koro ama mera eja monj menj qaa kokaenj jero: “Nii merauruta karoonj lonaajonj onjonjenjwaajonj iinonj mono kanainj uuta niwo somongowaa.” Kaenj jej qata iikawaa so Liwai qaro. (Liwai = Uuta somongowaa.) ³⁵ Kawaa gematanonj duñanonj mombo koro ama mera eja monj menj qaa kokaenj jero: “Nii kambanj kokaamba Poñj mepeseejenj.” Kawaajonj qata iikawaa so Juuda (mepemepesee) qaro. Kawaa gematanonj mera mombo mende mero. Kianj.

30

¹ Reizelnonj aruña laligonj Jeikobwaajonj merabora monj mende menj iyanjaa kania kaenj iima data Lea gema qenj uutanonj motoqoto moma Jeikobwaajonj qaa kokaenj jero: “Gii mono mera mokoloowa. Ii mende mokoloona niinonj mono laligomambaajonj amamaanj komumaña.”

² Kaenj jero Jeikobnonj iriña soono uuduuduu moma munj kokaenj ijoro: “Nii mono mera nomaenj mokoloowenaga? Anutunonj gii mera mewagatiwaajonj somonjonj goma laligojanto, niinonj Anutuga qaago.”

³ Kaenj jero Reizelnonj kokaenj ijoro: “Noo welej embana Bilha ii koi. Saanonj iwo ena noo mera monj mewaa. Iinonj nemunj kono niinonj kaanagadeenj iwaanonga merabora mokoloonj onjoma nemungia koloonj laligomaña.” ⁴ Kaenj jej welej embia Bilha muro embiaga menj iwo ero. ⁵ Ero Bilhanonj koro ama Jeikobwaa meria mero. ⁶ Meria mero Reizelnonj kokaenj jero: “Anutunonj gosinj nono sokombe qamakooli qaana moma mera ejaga nonja.” Kawaajonj qata Dan qaro. (Dan = Gosinj nono sokonjenj.) ⁷ Reizelwaa welej embia Bilhanonj mombo koro ama Jeikobwaa meria monj mero woi kolooro.

⁸ Kaenj mero Reizelnonj kokaenj jero: “Danawo mamaga aonjoronj haamo anjenj.” Kaenj jej iikawaa so mera qata Naftali (Aonjorowe) qaro. ⁹ Leanonj mombo koro mende ama

ii iima kawaajon iyanaa welen embia qata Zilpa mej Jeikob muro embiaga kolooro. ¹⁰ Embiaga koloon Jeikobwaa mera ejaga mero. ¹¹ Mero Leanon “Simbawonawo!” jen qata Gad (simbawonawo) qaro. ¹² Zilpa, Leawaa welen embia kanon Jeikobwaa meria mon mombo mero woi kolooro.

¹³ Kaen kolooro Leanon qaa kokaen jero: “Niinon keraqeeango somata mojen. Emba yononon mono noojon oyanboyen qama laligowuya.” Kaen jen iikawaa so mera qata Aser qaro. (Aser = Oyanboyen qabu.) ¹⁴ Wiitnon masu qero kotoo kambananon somana monnon Ruubenon selegen kema balon korianon asagbalej hamo* mokolooro. Hamo ii mokolon mej kan nemuna Lea muro. Muro Reizelon data kokaen ijoro: “Goo meraganon hamo mej kaji, iikawaa tosaana mono nona nemaña.”

¹⁵ Kaen ijoro Leanon kokaen jero: “Giinon lona nuana sokombaatiwaaajon romongoweto, gii mono meranaanon asagbalej hamo koi ii kaanjadeen nuamambaaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jero Reizelon kokaen ijoro: “Saanon! Meragaanon hamo ii nombaati een, mono saanon Jeikobwo gomantiina koi ewao.”

¹⁶ Kaen jero Jeikobnon mare iikanon gawon mesaon karo Leanon kema mokolon mun kokaen ijoro: “Niinon meranaanon asagbalej hamo kanon mono goo sewanga mejena. Kawaajon mono niwo ewota.” Kaen ijoro Jeikobnon gomantiina iikanon iwo eri.

¹⁷ Iwo eri Anutunon Leawaanon qaa qamakoolia moro koro ama Jeikobwaa meria 5:ya mero. ¹⁸ Ii mej qaa kokaen jero: “Niinon welen embana ii lona muwetiwaajon Anutunon iikawaa tawaya koi nonja.” Kaen jen iikawaa so qata Aiskar (tawa) qaro. ¹⁹ Kawaa gematanon Leanon mombo koro ama Jeikobwaa meria 6:ya mero. ²⁰ Ii mej qaa kokaen jero: “Anutunon kalej awaa soro nonja. Lona Jeikobwaa merauruta 6 mewetiwaajon iinon mono pondan niwo laligon qabuña noma laligowaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Zebulun qaro. (Zebulun = qabuña) ²¹ Kamban tosia tegoro Leanon bora mej qata Daina qaro.

²² Anutunon mombo Reizel kaanagadeen romongon mun qaa qamakoolia moma koro ambiwaaajon ilaan muro. ²³ Ilaan muro koro ama mera mon mej qaa kokaen jero: “Anutunon gamuna metogoja.”

²⁴ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Ponon mono merana mon toroqen nombaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Joosef (= Toroqen nombaa.) qaro. Kian.

Jeikobwaanoy lama tuunanoy seiro.

²⁵ Reizelon meria Joosef mero iikawaa gematanon Jeikobnon Laban kokaen ijoro: “Nii neenaa goman mirinanon kemambaaajon mojen. Kawaajon saanon wasin nona eleema kemaña. ²⁶ Emba meraanuruna koi yonoojon ama goo welen qen laligoweti, mono ii nona motoon kembona. Nii gawon somata totoon mej laligoweti, ii geenjo saanon mojan.”

²⁷ Kaen ijoro Labanon kokaen jero: “Gii moma qeangon nonjan eeñ, mono saanon koi laligowa. Ponon goojon ama nii kotuegon noma laligoroti, nii unju qewe qaa kaen kolooro mojen.”

²⁸ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Mono gawongaa tawayaa janjaya jena sewana ii saanon gomaña.” ²⁹ Kaen jero Jeikobnon kokaen ijoro: “Nii goo welen nomaen qen laligon goo gomanon miriwaa oro tuuna tuuna galej koma onombe somariigiti, ii geenjo saanon mojan. ³⁰ Wala nii koi mende kawe iikanon oro iwoiga mamaga mende en gonoto, iikanon mono nii kawe kamban kanon sein jaasoongo kolooju. Nii daengen daengen kema kaweti, iikanon Ponon kotuegon gono laligona. Kaen laligonato, nii mono naa kambanon saanon neenaa kanagesouruna nanjon onjomambaaajon ama gawon iwoi kanain mewenaga?”

³¹ Kaen ijoro Labanon kokaen qisiro: “Nii mono naama gombenaga?” Kaen qisiro Jeikobnon meleema kokaen jero: “Iwoi mon mende nombato, iwoi motoon go koigadeen noojon ambagati een, nii saanon toroqen goonon lama tuuna tuuna ii kalan koma

* 30:14: Asagbalej: Emba yononon asagbalej hamo nen afaangon koro ambombaaajon angiti, iikañ moma laarigi.

jaagalej meŋ oŋoma laligomaŋa. ³² Nii saanoj goonoj lama ano meme tuuŋga kuuya ii kete injiima gosimaŋa. Ii gosinj lama meria baroŋ kuuya ano meme (noninj) doŋa titogiawo ano teregia diriweŋ, soŋojinjiri me koromboŋgi ii kuuya mendeema iyaŋgia meŋ kululuuŋ oŋomba. Iyoŋonoŋ saanoŋ gawoŋ meŋ laligowetiwaa tawana koloowu. ³³ Kanageŋ gawonaa tawana, lama ano meme ii injiima gosimambaajoŋ kawagati, kambaŋ iikanoj uuna dindiŋaa kania ii afaaŋgoŋ kokaenj mokoloowa: Meme (noninj) titogia qaa ano diriweŋ, soŋojinjiri me koromboŋgia qaa ii kuuya ano lama baroŋa qaago kuuya noo tuuŋanoŋ nambutu, ii niinoŋ yoŋgoro mejeŋ, kaenj moma kotowa.”

³⁴ Kaenj jero Labanoŋ kokaenj meleeno: “Nii saanoŋ uumotooŋgo anjeŋ. Qaa jejaŋi iikaanŋ kana ii ewaa.” ³⁵ Kaenj meleema weemboria iikanondeeŋ Labanoŋ meme (noninj) eja teregia jirinjooroŋ ano diriweŋ soŋojinjiri me koromboŋgia ano meme embia kuuya teregia titogiawo ano diriweŋ soŋojinjiri me koromboŋgi me sele jugianoŋ iwoi taŋa raroti, ii kuuya ano lama meria baroŋ kuuya ii gosinj metogoŋ oŋoma aŋaa merauruta yoŋoo borogianoŋ ama oŋoono. ³⁶ Labanoŋ ii ama oŋooma yoŋowo Jeikobwaanŋ lama ano meme tuuŋ ii unuama weemboria karoŋ kekembaa so kema kanŋ laligogi. Koriganoŋ kaenj laligogi Jeikobnoŋ toroqeŋ Labambaanoŋ lama ano meme tuuŋa tuuŋa ii galeŋ koma oŋoma laligoro.

³⁷ Kaenj laligoŋ komoŋ, wakato ano gou gere iikawaa boria gbiligibili kotoŋ meŋ selegia jinjoroŋ kombolatiro biiwianoŋ taaliro jirinjooroŋ kolooro. †

³⁸ Kaenj kolooro gere borogia koombolati ii meŋ oro yoŋoo apu juugia kuuya kanŋ ano apu newombaajoŋ kagi wosogianondeeŋ ero. Kaenj ero lama ano meme tuuŋ yoŋonoŋ ejanŋ unualembutiwaa aiŋ geriawo moma apu newombaajoŋ kaŋ mokoloŋ iigi. ³⁹ Kaenj iima meme eja yoŋonoŋ gere boria iikawaa kosogianoŋ embia unualeeŋgi. Kaenj unualeeŋgi koro ama laligogitiwaaŋ meraboraurugia kawentetere, titogiawo ano diriweŋ, soŋojinjiri me koromboŋgi ii oŋoma laligogi.

⁴⁰ Kaenj laligogi Jeikobnoŋ lama ano meme (noninj) meria kaanŋa ii gosinj mendeema oŋoma aŋa aŋa tuuŋgia so oŋonoto, oro somata ii areŋgoŋ oŋono jaagia Labambaanoŋ oro baroŋ ano teregia titogiawo yoŋonoŋ baageŋ uuŋ naŋgi. Kaenj ama aŋaajoŋ lama ano meme (noninj) tuuŋa tuuŋa metogoŋ mokoloŋ oŋono. Ii mokoloŋ somoŋgoŋ oŋono Labambaa lama tuuŋanoŋ mende kema toroqeŋ oŋoŋgi.

⁴¹ Oro embia kotakota yoŋonoŋ ejanŋ unualembutiwaa aiŋ geriawo mogi Jeikobnoŋ kambaŋ so iikanŋ gere boria ii apu juunoŋ ano. Kawaaŋoro eja yoŋonoŋ kaŋ ii wosogianoŋ mokoloŋ iima kosianoŋ kanŋ embia ii unualeema laligogi.

⁴² Kaenj laligogito, oro embianoŋ esuŋgia kamaaŋqeŋeta koloogiti eeŋ, iinoŋ gere boria ii iyoŋoo wosogianoŋ mende ama laligoro. Kaenj ama laligoro oro esuŋgia kamakamaata yoŋonoŋ Labambaa tuuŋanoŋ toroqeŋ esuŋgia kotakota yoŋonoŋ Jeikobwaa tuuŋanoŋ kema toroqeŋ. ⁴³ Jeikobnoŋ kaenj ama kindiŋbiri eja qaqaŋuŋayawo koloŋ toomorianoŋ mokolooro. Lama ano meme tuuŋ mamaga buŋa qeŋ aŋ welenŋqeŋ ejemba unuano kamel ano doŋgi tuuŋa tuuŋa asuŋiŋ seigi togia kolooro. Kianŋ.

31

Jeikobnoŋ Laban mesaŋ oloŋ koma keno.

¹ Labambaa meraurutanŋ qaa kokaenj jegi Jeikobwaa gejianŋoŋ kemero moro: “Maŋnananoŋ iwoi buŋa qeŋ laligoroti, Jeikobnoŋ ii kuuya kalugoŋ konjoratiŋ aŋgoŋ kono. Maŋnanaa esuhinaya galeŋ koma iikawanoŋa hinaya kuuya ii iyaŋaajoŋ mokoloŋ kindiŋbiri koloŋa.” ² Qaa ii moro ano looyaa jaasewana iima kokaenj moma asariro: “Labanoŋ wala ala awaa koloŋ noma laligoŋ kouroto, kaŋa mende toroqeŋ ama laligoŋa.”

† 30:37: Gere boria: ii sopawaajoŋ mende ano. Kaŋagadeeŋ tiriŋoonŋoŋ me jenaŋ amambaajoŋ qaago. Anutunoŋ ŋaa yaweŋ ano oweŋ jenaŋ ambombaajoŋ mende jeroto, Jeikobwaa uutanŋ diŋgoro teŋ koma laligorotiwaajoŋ toomoriambaa kania kaenj kuma muro.

³ Kaerj moma asariro Pohnonj Jeikob kokaerj ijoro: “Gii mono eleema manjasauruga yonoo balononj kema tinitosauruga yonowo laligowa. Kema laligona niinonj giwo nama laligomana.”

⁴ Jeikobnonj qaa ii moma Reizel ano Lea yoroojonj qaa ano keno balonj korianonj lama tuunja tuunja galej koma ononoti, iikanonj kari. ⁵ Kari kokaerj irijoro: “Niinonj mangaraa jaasewana iima kokaerj moma asarijen: Iinonj wala ala awaa ama noma laligonj kouroto, iikaanja mombo mende ama laligoja. Manjaa Anutuyanonj mono kilerj niwo nama laligonj kouro. ⁶ Nii ku-usuna kuuya kululuuj iikawaa so mangara welerj qerj muj laligonj koubeti, oro ii saanonj mojado.

⁷ “Kaerj laligoweto, iinonj anjomokolonj qaganonj ama noma laligonj gawonaa tawaya ii somaña 10:baa so utequte ama laligoro. Kaerj ama noma laligoroto, Pohnonj anjonj koma muro tiwitiwilaa monj mende ama nono laligowe. ⁸ Kambanj mojononj kokaerj jero, ‘Lama ano meme (noninj) titogiawo koloowuti, ii mono goo gawonj tawaga koloowu.’ Kaerj jero oro tuuj kuuya yonononj meraboraangia titogiawo ononji. Kambanj mojononj kokaerj jero, ‘Lama ano meme (noninj) kawentetere koloowuti, ii mono goo gawonj tawaga koloowu.’ Kaerj jero oro tuuj kuuya yonononj meraboraangia kawentetere ononji. ⁹ Anutunonj kaerj ano asugiro mangaraa tuunjanonga oro konjoratinj unuama nono seigi.

¹⁰ “Oro ejianonj embia unualeema laligogiti, kambanj iikanonj gaonj iima jaana uuj waama iibe meme (noninj) ejianonj embia unualeema nangiti, iyonoo selegia ii kawentetere, titogiawo ano diriwerj, sonojinjiri me korombonji kuuya koloogi. ¹¹ Nii gaonj iibe kanonj Anutuwaaja gajoba mojononj noojonj ‘Jeikob!’ qaro. Kaerj qaro ‘Koi nanjen,’ jenj meleembe. ¹² Meleembe kokaerj toroqerj nijoro: ‘Labanonj iwoi kuuya ama gomakeji, niinonj ii iima mojenj. Kawaajonj saanonj jaaga otaama uuj iiba: Meme (noninj) ejia kuuya embia unualeema nanjuti, iyonoo selegianonj kawentetere, titogiawo ano diriwerj, sonojinjiri me korombonji kolooja. ¹³* Niinonj Betel kanonj asuginj gombe jamo dangunu monj kuuj kele morinj niwo qaa somonjonj jojopanj qaanonj jenj kotiina. Niinonj Anutu ii ano goojonj qaa kokaerj jejenj: Gii mono keteda koi waama kantri koi mesaonj geengaa kolokoloo gomanganonj mombo eleema kema.’”

¹⁴ Jeikobnonj qaaya kaerj jero Reizel ano Lea yorononj kokaerj meleema muj ijori: “Manjaraa mirinonj borosamowaa bakaya monj ii noroononj mende toroqerj raja. ¹⁵ Iinonj eja norono sewanaranonj karo ii anjaajongadeerj menj gilidabororo. Kawaajonj noro mono waba tani ama norono laligonj kouri. ¹⁶ Kawaajonj Anutunonj manjaraa tuunjanonja esuhina ilawoila konjoratinj wano seiroti, ii kuuya mono onanonj anana ano meraboraurunana ananaa bunjaga kolooja. Kawaajonj Anutunonj jenj kotonj gonoti, giinonj mono ii kuuya tenj koma otaawa.”

¹⁷ Kaerj ijori waama menj mozozonjonj menj embamerauruta kobibiinj onono kamel qagianonj ugi.

¹⁸ Miriwaa oro tuunja kuuya konjomaa onono wala kenji. Esuhina iwoiya kuuya Mesopotemia (Padan Aram) balononj laligonj mokoloo seiroti, ii korebore kololoonj manja Aisakwaanonj kembombaaajonj Keinan balononj baagenj kenji. ¹⁹ Kambanj kanonj Labanonj lama jugia motomambaaajonj keno Reizelnonj manjaa mirinonj donlopionj bubuga yongoro mero. ²⁰ Yongoro mero Jeikobnonj toroqerj looya Aram eja Laban ii kokaerj tiligonj muro: Kembombaa qaaya ii mende jero moroto, mono oloj mesaonj kenji. ²¹ Kaerj oloj kenji kamel yonononj ilawoilaya kuuya menj bosinji. Kema Yufreitis apu gowoya kotonj Gilead balonj baanjawo iikanonj baagenj kenji. Kianj.

Labanonj Jeikob otaanj keno.

²² Kenjgito, weemboria karonja kolooro kanonj qaa kokaerj jegi Labanonj moro, “Jeikobnonj mono togonj oloj koma keno.” ²³ Ii moma waama tinitosa ejauruta unuama weemboria 7:baa so onotaanj kema kema Gilead balonj baanjawo kanonj mokoloonj ononji. ²⁴ Ononjgiti, gomantiinja iikanonja Anutunonj Aram eja Laban ii gaanonj asuginj qaa kokaerj

* 31:13: Jen 28.18-22

ijoro: “Gii Jeikobwaajon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaajon mono moma koton galej mej aowa.” ²⁵ Unuangi Jeikobnon opo sel kuunja Gilead balon baanawonon mororonjon kuuro Laban ano ejauruta yononon kaanagadeen opo sel kuungia iikanon kuun egi.

²⁶ Eñ waama qegia Jeikobwaanon kema kokaen jero moro: “Gii mono naa terega ama nona? Gii tiligon nonjan. Kere yononon manja qen emba yongoro horonkejuti, mono iikawaa tani noo borawoina oloñ uruama koi kana. ²⁷ Gii naambaajon anjomokolon ama noma uulanawo oloñ koma nomesaon kana? Gii mono naambaajon qaa mon mende jena mobe lan kana? Ii mobenagati een, nii saanon rii gbawe ambe koman koma gita kulele qegi korisoro qaganon onoombe kawuyaga.

²⁸ “Ii mobenagati een, mono saanon esauruna ano borawoina buugia kiton nej yeizozogia jewenaga. Gii mono uuga qaawaa tere kaanjan. ²⁹ Niinon ku-usunawo kan saanon tiwilaan gombenagato, gomantiinjan ewe mangaa Anutuyanon qaa kokaen nijjaa: ‘Gii Jeikobwaajon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaajon mono moma koton galej mej aowa.’ ³⁰ Kawaajon mesaowa, geengaa mangaa goman mirinon eleemambaa uuainga somata moma laligon go mesaodaboron kananon kan laligojan. Kawaajon saanon kembato, noonon donlopionuruna ii mono naambaajon yongoro mej kana?”

³¹ Labanon kaen ijoro Jeikobnon kokaen meleema muro: “Giinon borawoiga manjaqe ku-usun qaganon nuambabotiwaajon romonjon keena moma oloñ koma kaniñ. ³² Kaninto, monon donlopion bubuga mero mokoloowagi, ii saanon qena komuwaa. Ilawoila kuuya mej laligojenji, ii saanon tinitosaurunara yonoo jaanon iima gosin nama goonon iwoiga mon mokolon iima ii saanon mewa.” Jeikobnon kaen ijoroto, embia Reizelnon donlopion ii yongoro meroti, loyanon ii mende morotiwaajon ii hanjan qen jero.

³³ Kaen jero qegia Jeikobwaa opo sel kuunanon uma qengama mongama Leawaa opo sel kuunanon uma toroqen weleñ embawoi yoroop opo sel kuungaranon uma qengama mongama iwoi mon mende mokolooro. Leawaanon kuun mesaon kawaa gematanon Reizelwaa kuunanon uro. ³⁴ Uroto, Reizelnon donlopion bubuga ii mej gesonon mouma kamel qaganon dun rarawaa uutanon ama qaganon uma qelanjin raro. Kaen raro manjon opo kuunja uuta kuuya qenganoto, ii mende mokolooro. ³⁵ Reizelnon manja kokaen ijoro: “Somatana, nii koinon niiro rajenjiwaajon ama goo jaasewanganon saanon mende waamanja. Kawaajon uuduudu mende moma nomba.” Kaen ijoro miriwaa donlopion bubuga iikawaajon monganoto, ii mende mokolooro.

³⁶ Mende mokolooro nama Jeikobnon irinjan soono temboma Laban kokaen jen qisin muro: “Niinon naa kanaga ama songiwe? Mono naa sili bologa ama gombetiwaajon kakasililinon tiwowasanon tigon nonjan? ³⁷ Noo esuhinana kuuya qengan daboron go mono naa iwoiga mon mokoloona goo miri uuta bunaga koloona? Ii saanon mej koi kan tinitosaurunara yonoo jaagianon ana iigi batunaranon qaa lombo enagati, ii gosin jen tegon mindinon norombuya.

³⁸ “Niinon giwo yambu 20 laligon waabe. Kaman iikawaa uutanon gawonja mewe goonon lama ano meme (nonin) yononon mende janjon qaongito, awaagadeen kolon seisei ama laligogi. Kaanagadeen lama ejia mon goo oro tuunnon mende qen newe. ³⁹ Kaman tosaanon oro kawalianon lama qen kitomitooroti, ii mende mej kan goma laligoweto, iikawaa kitia ii neenaa tuunnonja mej kitianon ama laligowe. Lamaga gomantiinjanon me asasaganon yongoro mej laligowuyagati, kilen iikawaa kitia amambaajon jenkooto ana ii otaan laligowe.

⁴⁰ “Ween biwianon goman gerianon nooro gomantiinjanon memetotonon nuro sanjon moma laligowe. Kaman mamaga gaon gbiligbili laligowe. ⁴¹ Yambu 20:waa so iikaan goo gomanon laligon waabe tegoja. Yambu 14 ii borawoiga oromambaajon weleñ qen goma laligowe. Iikawaa gematanon yambu 6 ii lama bulmakao mokoloomambaajon

goonoy gawoy meŋ laligowe. Kaey laligoweto, giinoy gawoy memewaa tawana ii somarja 10:baa so utequte ama laligona.

⁴² “Asana Aabrahambaa Anutuya amana Aisaknoy waeya meŋ mepeseŋkeji, iinoy gemananoy aworo kolooy mende kotingoy nonagi een, giinoy mono bobora wasiŋ nona kawenaga. Kaey ama nonagato, Anutunoy noonoy siimbobolo kakasililiŋ iiro gawoy boronanoy seleqeŋe ama meŋ laligoweti, ii iima kete gomantiinonoy noo qaana gosiŋ jeŋ tegoro mojan.” Kian.

Jeikob ano Laban yoronoy soomoygo ani.

⁴³ Jeikobnoy kaey jero Labanoy kokaey meleema muro: “Emba woi koi mono noo borawoinaga. Yoroo meraboraurugara ii noonoya. Lama bulmakao tuuŋa tuuŋa koi ii noonoya. Iwoi kuuya koi iijanji, ii kuuya noo buŋagadeey kolooya. Kaento, mesaowa niinoy kete borawoina koi ano meraboraurugara oŋoniti, yoŋonoy kembutiwaa qaagia jegi ii qewagomambaaoy moma bimoojeŋ. ⁴⁴ Kawaajoy saanoy kaŋ gou koma aoy batunaranoy soomoygo ambo. Ii qendeembotiwaajoy romoygoŋ noroma dangunu kaanŋa batunaranoy ewaa.”

⁴⁵ Kaey jero Jeikobnoy jamo moy meŋ kuuro moroalimban dangunu kaanŋa sodogara kolooy nano. ⁴⁶ Iikanoy nano Jeikobnoy tinitosauruta yoŋoooy jamo meŋ kululuuwutiwaajoy jero. Kaey jero jamo meŋ qanoy qanoy ama kululuugi uro iikawaa kosianoy nene lombanoy ooy negi. ⁴⁷ Labanoy jamo tuuŋ kawaa qata Jegar Sahaduta qaro Jeikobnoy qata Galed qaro.*

⁴⁸ Kaey qama looyanoy qegia Jeikob kokaey ijoro: “Jamo tuuŋ koi mono kete anaraa batunaranoy moroalimban dangununaraga ewaa.” Kawaajoy Jeikobnoy iikawaa qata Galed qaro. ⁴⁹ Labanoy qaa toroqey kokaey jero: “Poŋonoy deema laligowoti, kamban iikanoy batunaranoy jaayanoy niriima riŋ galey meŋ noroma laligowaa.” Kawaa so baloy iikawaa qata moy Mizpa qaro. (Mizpa = Galey meme miri koriga.)

⁵⁰ Labanoy qaa ii toroqey kokaey ijoro: “Giinoy borawoina horoy ureey aoy ama oromba me toroqey emba tosaanŋa oŋombagati een, mono qaa koi moma laligowa: Baloy eja moyonoy kosonaranoy mende laligoy niriiro Anutunoy mono kiley saanoy niriima batunaranoy soomoygo ejiwaa qaaya ii nanŋonoy jeŋ laligowaa.”

⁵¹ Kaey ijoy mombo toroqey kokaey jero: “Qegana moba, jamo tuuŋ koi ano tooy koi kuujeŋi, iikanoy mono anaraa batunaranoy dangunu kaanŋa rama ubao. ⁵² Jamo tuuŋ koi mono dangununara kolooy rama ubaa ano tooy koi ii kaanŋagadeey dangununara kolooy rama ubaa. Iikanoy soomoygonaraajoy kokaey romoygoŋ noroma rama ubao: Niinoy meŋ bolij gomambaaoy moma jamo tuuŋ koi mende uuguy goonoy kamaŋa. Giinoy kaanŋadeey meŋ bolij nomambaaoy moma jamo tuuŋ ano tooy koi mende uruuguy noonoy kawa. ⁵³ Abraham, Naahor ano yoroo mangaraa bengia Anutu iinoy mono qaa batunaranoy kolooro ii gosiŋ jeŋ tegoy norombaa.” Labanoy kaey ijoro Jeikobnoy qaa ii somoygoŋ Anutuwaawaa qanoy jojopay qaanoy jeŋ kotiuro. Maŋa Aisaknoy Anutu iikawaa waeya meŋ mepeseŋ laligoro.

⁵⁴ Jeikobnoy kaey ama baloy baanŋanoy oro qey iikanoy siimoloy ooy tinitosauruta horoy oŋono lombanoy kagi. Kaŋ nene neŋ gomantiinonoy rii oroy baanŋanoy kanoy egi. ⁵⁵ Egi gomaŋ asariro Labanoy umugawodeey waama esauruta ano borawoita buugia kitoŋ neŋ kotuegoŋ oŋoma yeizozogia jero. Ii jeŋ oŋomesaoy eleema gomaŋanoy keno. Kian.

32

Jeikobnoy Iisoowo aitoygowowaajoy joroyqoroy ano.

¹ Looyanoy keno Jeikobnoy kaanŋagadeey kananoy keno Anutuwaawaa gajobauruta tosianoy mokolooy mugi. ² Mokolooy mugi injiima kokaey jero: “Ii Anutuwaanoy

* 31:47: Dangunu jamo tuuŋ: ii Hibruu qaanoy Galed ano Arameik qaanoy Jegar Sahaduta.

manjaqeqe tuuj koloouju.” Kawaa so gomaj iikawaa qata Mahanaim (manjaqeqe tuuj woi) qaro.

³ Jeikobnoŋ kananonŋ kema laligonŋ qele ejauruta tosaaja wala wasiŋ onono Edom kantrinonŋ balonŋ qata Seir kanonŋ data Iisoo iibombaajonŋ kengi. ⁴ Wasiŋ onoma kokaenŋ jeŋ kotonŋ onono: “Ono mono kema da poŋna Iisoo kokaenŋ jeŋi moba: ‘Somatana moba, nii welenŋ ejaga Jeikob. Nii owanara Labambo laligonŋ kouma laligodaboronŋ kambanŋ kokaamba ii mesaonŋ kajeŋ. ⁵ Iikanonŋ laligonŋ bulmakao, donŋi, lama, meme (noniŋ) tuuŋa tuuŋa ano welenŋqeŋe ejemba mokolonŋ unuama kananonŋ kajeŋ. Oo eja poŋna, niinonŋ goo jaanonŋ kiankoomu mokoloomambaajonŋ moma qaa buzuna koi wala ambe goononŋ kaja.’”

⁶ Kaenŋ jeŋ kotonŋ onono kema eleema kaŋ kokaenŋ jeŋi moro: “Nono daga Iisoowaanonŋ kenŋi. Iinonŋ mono ejauruta 400 unuama kananonŋ kaŋ giwo aitongowombaajonŋ jorinj laligoju.” ⁷ Kaenŋ jeŋi moma awawaliŋ konjiliŋ somata moro. Kaenŋ moma nama kanagesouruta iwo kagiti, ii ano lama meme tuuŋa tuuŋa, bulmakao tuuŋa tuuŋa ano kameluruta ii mendeema onono tuuj woi koloogi. ⁸ Kokaenŋ romonŋonŋ kaenŋ ano: “Iisoononŋ kaŋ manja qeŋ tuuj monŋ unuŋ tiwilaawaati eeŋ, tuuj monŋ yonononŋ mono saanonŋ olonŋ koma kembuyaga.”

⁹ Kaenŋ romonŋonŋ kokaenŋ jeŋ qama kooliro: “Oo Anutu, asana Aabraham ano maŋna Aisak yoroo bengara, gii saanonŋ moma nomba. Poŋ, gii geenŋo qaa kokaenŋ nijona mobe: ‘Gii mono waama geenŋaa balononŋ eleema geenŋaa tinitosauruga yonoononŋ kema. Endu kena niinonŋ toomorij gombe laligowa.’ Kaenŋ nijona mobe. ¹⁰ Wala eejanonŋ neenaa taa gbarunanondeenŋ meŋ Jordan apu gowoya koi kotonŋ kembeto, saanonŋ koloonŋ seiŋ kete eleema tuuj woi koloonŋ koi kajeŋ. Nii welenŋ ejaga kamaanŋqeŋeta koloonŋ laligoweto, giinonŋ kileŋ qaaga pondanŋ otaanŋ kiankoomuga kuuya qendeema noma laligona. Nii kamakamaata koloonŋ uujopaga ii buŋa qeŋ aomambaa so mende koloonŋ laligowe.

¹¹ “Dana Iisoononŋ kananonŋ kaŋ neena, nemuŋ ano meraboraurunana nono nunuŋ tiwilaanŋ nonombabotiwaajonŋ nii keena mojeŋ. Kawaajonŋ giinonŋ mono ilaanŋ nonoma iwaa borianonŋa metogonŋ nonomba. ¹²* Gii geenŋo qaa kokaenŋ nijona: ‘Niinonŋ toomorij goma gbiliuruga koloonŋseisei onombe janŋogianonŋ somariiro kowewaa sakasiŋa ejiwaa so koloowu. Ii kelemalelenŋ ewaatiwaajonŋ ama weenŋweenŋoyaa so qaago. Qaa ii onanonŋ.’”

¹³ Kaenŋ qama kooliŋ gomantiina ii balonŋ iikanonŋ ero. Enŋo oro tuuŋa tuuŋa yonoononŋa data Iisoo kaleŋ mumambaajonŋ oro kokaenŋ gosiŋ mendeema onoma anŋatitiga onono: ¹⁴ Meme (noniŋ) embia 200, eŋia 20, lama embia 200, eŋia 20, ¹⁵ kamel 30 meraboraurugia ajunonŋ, bulmakao embia 40, eŋia 10, donŋi embia 20, eŋia 10.

¹⁶ Tuuj kaenŋ kaenŋ gosiŋ mendeema tuuj anŋa anŋa ii welenŋqeŋeuruta yonoo borogianonŋ ama onoma kokaenŋ inijoro: “Ono saanonŋ wala kema oro tuuŋa tuuŋa koi yonoo batugianonŋ tiriŋ kotonŋ unuama awaŋaonŋ kemu.”

¹⁷ Kaenŋ inijonŋ tuuj mutuya kembutiwaa galeŋa kokaenŋ jeŋ kotonŋ muro: “Kananonŋ kengi dana Iisoononŋ mokolonŋ onoma kokaenŋ qisiŋ gombaa: ‘Gii morowaa welenŋqeŋe ejaga koloojanŋ? Gii dakanonŋ kemaŋ jeŋ kajanŋ? Oro baganonŋ kajuti, ii morowaanonŋa?’

¹⁸ Kaenŋ qisiŋ gono kokaenŋ jewa: ‘Ii welenŋ ejaga Jeikobwaanonŋa. Ii somataya Iisoo kaleŋ mumambaajonŋ ano kaju. Anŋo mono gemanananonŋ kananonŋ kaja.’”

¹⁹ Kaenŋ jeŋ kotonŋ muŋ oro tuuj 2:ya, tuuj 3:ŋa ano oro tuuj tosia kuuya yonoo galenŋia gemagianonŋ kagiti, ii kaanagadeenŋ jeŋ kotonŋ onono mogi: “Ono dana Iisoo mokoloowuti, mono qaa tania iikayadeenŋ jeŋi mobaa.” ²⁰ Kaenŋ jeŋ kotonŋ onoma kokaenŋ romonŋoro: “Niinonŋ batogonŋ uuta meŋ kamaanŋ ala kaleŋ mumambaajonŋ oro tuuŋa tuuŋa wasiŋ onombe wala kemu. Dananonŋ ii injiima uuta bonjonŋ kono olomoonaga. Uuta olomooro saanonŋ neeno iwaa jaasewanonŋ ononŋ keube siŋgiŋonŋona mesaonŋ ala

* 32:12: Jen 22.17

menj nonaga.” Kaenj romonjonj toroqenj kokaenj jegi mobaatiwaajonj jero: “Goo welej ejaga Jeikobnonj mono gemanananonj sosooda kaja.”

²¹ Kaenj jenj kalenja onono wala kanaanonj kenjgito, anjo gomantiinja ii opo kuunjonj ramaña jenj iikanonj raro. Kiañ.

Jeikobnonj Siwe gajobawo aonj orori.

²² Gomantiinja kanaanonj Jeikobnonj waama embawoita, welej embawoita ano merauruta 11 ii unjuano kema Jabok apu sakasiña qeleqeleeya ii kotowombaajonj anji. ²³ Unjuano apu kotonj kema esuhina iwaiya kuuya bunjaya eroti, ii kaanagadeen menj kendaborogi.

²⁴* Kendaborogito, Jeikobnonj anjodeen apu leegenj kanaanonj mombo raro. Anjodeen raro eja monjonj karo iwo gomantiinjanonj aonj oronj nani gomanj ano. ²⁵ Eja iikanonj haamo ama mumambaajonj amamaanj iima kawaajonj Jeikob ii kupu siitanonj qero. Qero motoonj aonj oronj laligori iikanonj Jeikobwaa kupu siitanonj suno. ²⁶ Siitanonj suno eja iikanonj kokaenj ijoro: “Gomanj amambaajonj anjiwaajonj mono saanonj nomesaona kemaña.” Kaenj ijoroto,

Jeikobnonj kokaenj meleema muro:

“Nii mende kotuegonj nombagi eenj, nii mono mende gomesaowe kembaga.”

²⁷ Kaenj meleema muro “Gii qaga moro?” jenj qisiñj muro “Jeikob,” jero.

²⁸* Kaenj jero qaa kokaenj ijoro: “Gii Anutu ano ejemba nonowo aonj oronj laligonj haamo ama nonona. Kawaajonj goo qaga mono toroqenj Jeikob qaagoto, Israel qabu.” (Israel = Anutuwo aonjororo.)

²⁹* Kaenj ijoro kokaenj jero: “Gii saanonj qaga qana momaña.” Kaenj jeroto, gajobanonj kokaenj meleema muro: “Gii nomaembaajonj noo qanaajonj qisiñj?” Kaenj meleema muj iikanonj nama kotuegonj muro.

³⁰ Kotuegonj muro Jeikobnonj kokaenj jero: “Nii Anutuwo jaasewanj qenj aonj jaaya tororo ijento, kilenj niima kobooro jaawo laligojenj.” Kaenj jenj kawaajonj balonj iikawaa qata Penuel qaró. (Penuel = Anutuwaa jaasewanja) ³¹ Weenj jaayanonj kouro Jeikobnonj Penuel gomanj ii mesaonj uugunj kanj kupu siita sunotiwaajonj ama riinj korinjonj keno. ³² Eja kanaanonj Jeikobwaa kupu sii toroqetaa tokotokoyanonj qerotiwaajonj ama Israel kanatuuru yonjononj kambanj kokaamba kaanagadeen oro nenj kanaanonj kupu sii toroqetaa tokotokoya ii togonj mende nenjkeju. Kiañ.

33

Jeikobnonj Iisoowo aitongori.

¹ Jeikobnonj jaaya uunj waama Iisoononj ejauruta 400 yonjowo motoonj kanaanonj kagiti, ii injiuro. Kawaajonj meraborauruta mendeema onjoma Lea, Reizel ano welej embawoita yonjoo borogianonj onono.

² Kaenj ama onjoma kokaenj arengonj onjono: Welej embawoita yorononj meraboraurugara unjuama wala kenji. Yonjoo gemagianonj Leanonj meraborauruta yonjowo kenji Reizel ano meria Jooséf yorononj daandaanjenj.

³ Sumaña kaenj arengonj onjoma anjo yonjoo wosogianonj wala kema siminj kuma namononj usugonj waaro indinja 7 kolooro kema dataa jaasewananonj keuro. ⁴ Keuroto, Iisoononj koga iimambaajonj uulanjawo bobogariñ kanj suunjonj muj borianonj aroyanonj giliro kemero buuta kitonj nero urusaanj aori. ⁵ Iisoononj jaaya uunj waama Jeikobwaa embamerauruta injiima koga qisiñj muro: “Koi daenj yonjononj giwo kaju?” Qisiñj muro kokaenj meleeno: “Anutunonj kalenj moriña qaganonj merabora koi welej ejaga nii nonota kajanj.”

⁶ Kaenj meleeno welej embawoita yorononj meraboraurugara yonjowo kosere kouma siminj kuma namononj usugogi. ⁷ Kawaa gematanonj Lea ano meraborauruta yonjononj

* 32:24: Hoos 12.3-4 * 32:28: Jen 35.10 * 32:29: Ponj 13.17-18

kaanjadideen kosere kouma siminj kuma namononj usugogi. Tetegoyanonj Joosef ano Reizel yorononj kosere kouma siminj kuma namononj usugori.

⁸ Kaenj anji Iisoononj kokaenj qisinj muro: “Eja ano oro tuunj kuuya kananonj mokoloonj onjonjeni, ii kania naata wasinj onona kajuya?” Kaenj qisinj muro kokaenj ijoro: “Oo eja ponna, niinonj ii goo jaaganonj kiankoomu mokoloomambaajonj ama wasinj onjombe.”

⁹ Kaenj jeroto, Iisoononj qaa kokaenj ijoro: “Oo kona, ii noononj mamaga sonanonj rajuj. Kawaajonj ii saanonj toroqenj geengaa buña koloonj ewaa.”

¹⁰ Kaenj ijoro Jeikobnonj kokaenj jero: “Kaenj qaago. Giinonj niimanaanj ama ala awaa menj nona goo jaasewanga iibe Anutuwaawaa jaasewanja kaanja kolooja. Kawaajonj nii goo jaaganonj kiankoomu mokoloojenj eenj, mono kalena koi saanonj buña qenj aowa.

¹¹ Anutunonj kalej morianj qendeema nono laligonj koube iwoi kuuya amamaankejenj, ii kuuya saanonj enj nonja. Kawaajonj keraqeeangoo kalena menj kagiti, ii saanonj mewa.” Kaenj ijonj kaparanj koma nanotiwaajonj Iisoononj keraqeeangoo kalena ii buña qenj aoro.

¹² Buña qenj aonj kokaenj jero: “Mono saanonj toroqenj kembonja. Niinonj koipugia kolooewe onjo saanonj niwo kagi kembonja.”

¹³ Kaenj jeroto, Jeikobnonj kokaenj ijoro: “Eja ponna, moba. Meraborauruna yonjononj esungia kamakamaata kolooju ano lama nemunja ano bulmakao nemunja meraboragia aju onjomakejuti, niinonj ii kalañ koma onjomakejenj. Kaenj koloooro ii kana kembuwaajonj weemboria motoongowaa so molañkota onjotaawonagati eenj, yonjononj mono esungia kamaaro korebore komuwuyaga. ¹⁴ Kawaajonj eja ponna, gii saanonj wala kena welej ejaga niinonj sosooda gemaganonj gotaanj kamaña. Oro onjotaawe wosonanonj wala kembuti ano meraborauruna esungiaa so osoñosonj kañ kañ era Seir gomanonj somatana goononj koubonja.”

¹⁵ Kaenj ijoro Iisoononj kokaenj jero: “Kaenj koloooro nii saanonj ejauruna tosaanja onjomesaowe giwo osonj kawu.” Kaenj jero Jeikobnonj kokaenj qisiro: “Gii mono naambaajonj kaenj anaga? Oo eja ponna, nii goo jaanonj kiankoomu mokolooewe mono sokoma nono tegoja.”

¹⁶ Kaenj jero Iisoononj weemboria iikanonjadeenj eleema kema Seir gomanonj keuro. ¹⁷ Jeikobnonj Sukot gomanonj kema iikanonj anjaa miria osonj orouruta yonjoonj kuunja kuunja mero. Kawaajonj gomanj miri iikawaa qata Sukot (Halihali) qamakeju. Kianj.

¹⁸ Jeikobnonj tani kaanjanonj Mesopotemia (Padan Aram) balonj mesaoro. Mesaonj kañ Keinan balombaa taonj qata Sekem kanonj awaagadeenj kouro. Kouma opo sel kuunja taonj kosianonj balonj korianonj mororonjonj kuunj raji. ¹⁹ * Opo sel kuunja balonj korianonj kuuroti, iinonj gomanj kitia ii Sekembaa manja Hamor iwaa merauruta yonjoononga silwa kota 100 kanonj sewanja mero. ²⁰ Sewanja menj kanonj jiwowonj alata monj menj qata “El, Israelwaa beñ Anutuya,” kaenj qaro. (El = beñ)

34

Sekem yonjononj Daina menj bolinj mugij.

¹ Leanonj Jeikobwaa borata Daina meroti, iinonj kambanj monjonj Keinan emba saranj injiimambaajonj keno. ² Keno balonj iikawaa eja ponja Hamor iinonj Hiwi kanagesowaa ejaga laligoro. Iwaa meria Sekem iinonj Daina iima iikanondeenj iimanaanjaanjanj moma horonj menj kileenj muro. ³ Sekemnonj wombota Jeikobwaa borata Dainawaajonj pororogonj somonjonj uukalerjanonj jopagonj munj kele qaayanonj jenj tutugonj munj laligoro. ⁴ Tutugonj munj laligonj manja Hamor kokaenj ijoro: “Ama, gii saanonj emba saranj koi noo embanaga koloowaatiwaajonj qaa gawonj mewa.”

⁵ Kambanj kanonj Jeikobwaa meraanjuruta yonjononj balonj korianonj kema miriwaa orourugia galeñ koma onjoma laligogi Sekemnonj Daina menj kileero manja Jeikobnonj borataa buzu qaa ii kaenj moro. Ii moroto, ii mesanjonj merauruta mirinonj koubutiwaajonj qaaya bogoro mamboma raro. ⁶ Mamboma raro Sekembaa manja Hamor iinonj qaa gawonj memambaajonj Jeikobwaanonj karo. ⁷ Kañ raro Jeikobwaa meraurutanonj

* 33:19: Joos 24.32; Jon 4.5

balon korianonga kougi. Kouma iikanondeen iwoi asugirotiwaa sunduya ii kokaen mogi: Sekemnon Jeikobwaa borata men kileero Israel kanatuuru batugianon sili gamuyawo kolooro. Sili ii mende aanjaa so kolooro. Ii moma uugianon kobooro wosobiri moma goronjooso angi.

⁸ Goronjooso mokoloogito, Hamornon kokaen injjoro: “Merana Sekembaa uuwombotaa naaja ii onoo naamboragiaajon mokotaan raja. Kawaajon saanon jej tegogi Dainanon iwaa embia koloona. ⁹ Saanon nonowo naamboraurunana utequte ama aonij kema karo laligowonja. Kaen saanon qenaqena koloon laligowonja. ¹⁰ Kaen ama saanon nonoo batunananon rama laligowu. Nono balonana koi ii mende anjon kombonato, onjo saanon iikanon lan kema kan anjgiaa so balon kitia kitia buja qen aon mirigia men nonowo angunen-qangunen ama laligowonja.”

¹¹ Kaen jero Sekemnon Dainawaa manjaanuruta ii kokaen injjoro: “Niinon onoo jaanon kiankoomu mokoloomambaajon moma qisij onjonjen. Kawaajon ii me woiwaa qisij nombuti, nii saanon ii onomanja. ¹² Emba sewanja ano kale men kan onomanjati, iikawaa janjgoya ii saanon anjgiaa so men ubu. Ii me woiwaa qisij nombuyagati, niinon ii saanon onomanja. Qaana kota koi: Onjonon mono jej tegon naamboragia nonji noo embanaga koloowaa.”

¹³ Sekemnon naangia Daina men kileerotiwaajon ama Jeikobwaa merauruta yononon ononkakale qaganon Sekem ano manja Hamor meleema oroma ¹⁴ qaa kokaen jegi mori: “Eja mombaa selianon Anutuwaa aiweseya mende kotogiti, nono naamboranana eja iikaanja saanon mende mubonja. Kaen anij gamugamu qanananon ubabo. Kawaajon nono ii mubombaajon amamaajon. ¹⁵ Onjo sili motoonjo kokaen anji nono uumotoonjo ambonja: Wala Anutuwaa aiweseya ii ejaurugia kuuya onoo selegianon kotogi tegoro nono laligojon kaanja koloowuti een, mono naamboranana saanon onombonja. ¹⁶ Kaen anji saanon onowo naamboraurunana utequte ama aonij kema karo laligowonja. Kaen saanon onoo batugianon rama kanageso tuun motoonjo koloon laligowonja. ¹⁷ Kaen laligowonjato, Anutuwaa aiweseya selegianon kotowombaajon uumotoonjo mende ambuti een, nono mono naamboranana wama monjen kembonja.”

¹⁸ Qaa kaen jegi Hamor ano meria Sekem yoronon qaa kaanja kawaajon mori sokono.

¹⁹ Kaen mori eja gbaworo Sekemnon manja sumanjuruta yonoo batugianon tosaanja unjuugun qabunja somata men laligoro. Iwaa uunaanjon Jeikobwaa borataajon mamaga erotiwaajon ama qaa jegiti, ii otaamambaajon isinabisina mende ama kamban mende qen koriro uro.

²⁰ Kaen kolooro Hamor ano meria Sekem yoronon Sekem taombaa eja alauruta yonowo qaa jewombaajon taombaa nagu kosianon ajojoroombenjianon kema kokaen jeri: ²¹ “Eja koi yononon ananawo ala awaa men anjkeju. Kawaajon anana saanon jej tegonij yononon ananaa balonon rama lansan kema kan mirigia men ananawo angunen-qangunen ama laligowonja. Yononon balon kitia mewuwaajon titija mamaga eja. Anana saanon yonowo naamboraurunana utequte ama aonij kema karo laligowonja. ²² Anana sili motoonjo kokaen anij eja yononon ananawo laligowombaajon uumotoonjo ambu: Anutuwaa aiweseya ii eja iyonoo selegianon kotogi eji, iikawaa so ii wala kuuya ananaa selenananon kaanagadeen kotonij tegoro anana saanon yonowo kanageso tuun motoonjo koloon laligowonja.

²³ “Kaen anij yononon miriwaa oro tuungia ano esuhina iwoigia kuuya ii mono ananaa buja koloowuya. Kawaajon qaa ninijogiti, ii saanon moma wambelaanij yononon ananaa batunananon rara dundungia mokoloon laligowu.”

²⁴ Kaen injjori taombaa kiropon naguyanon kan ajoroogiti, iyononon kuuya Hamor ano meria Sekem yoro qawaajon uumotoonjo ama jegi Anutuwaa aiweseya ii Sekem taombaa eja kuuya yonoo selegianon kotodaborogi.

²⁵ Kotodaborogi weemboria 3:a kolooro kanon wijigia siimboboloya ii kaanijadeen toroqen moma raji Jeikobwaa merawoita woi Simeon ano Liwai, Dainawaa naanwoita yoronon manjawaa soogara somata men taon iikanon sangabanja kema toogia mende

moma rafi alanzaŋ manja qeŋ eja kuuya japaleleŋ uŋuri komudaborogi. ²⁶ Hamor ano meria Sekem ii kaanjadeeŋ manjawaa soo somatanonŋ ururi komuri. Komuri Sekembaa mirinonŋa naanŋara Daina ii horonŋ kamaanŋ wama keni.

²⁷ Kaenŋ ani Jeikobwaa meraurutanonŋ Sekemnonŋ naanŋia meŋ kileeŋ murotiwaaŋonŋ ama taononŋ sararagonŋ kema eja qamogia injiima taombaa esuhina iwoiya luluuma qeŋ yonŋoro megi. ²⁸ Lama, meme, bulmakao ano donŋi tuuŋa tuuŋa ano ilawoilagia kuuya taonŋ uutanonŋ ano balonŋ korianonŋ egiti, ii kuuya kalugonŋ medaborogi. ²⁹ Eshina iwoigia kuuya korama emba meraboraurugia kuuya unŋuama mirigianonŋ iwoigia tosaanŋa eroti, ii kololoonŋ luluuma qeŋ yonŋoro meŋ togonŋ keŋgi.

³⁰ Kaenŋ anŋi Jeikobnonŋ Simeon ano Liwai kokaenŋ irijoro: “Oro kaenŋ ani kakasililiŋ somataa qaayanonŋ mono noo qananonŋ uro laligomaŋa. Balonŋ kokawaa toya Keinan kanageso ano Periz kanageso yonŋononŋ mono kazi moma noma laligowu. Nii onŋoo kanatuuruna nono afaanjanonŋ laligojonŋ. Kawaajonŋ yonŋononŋ manjaqeŋe ejaurugia kululuuŋ onŋoma qotogonŋ nonoma manja qeŋ nombuti eeŋ, yonŋononŋ mono saanonŋ japaleleŋ nuŋ nii ano kanatuuruna tiwilaanŋ nonombuya.”

³¹ Jeikobnonŋ kaenŋ irijoroto, iyorononŋ qaa kokaenŋ ijori: “Moŋnonŋ nonoo naanŋana kana somata emba tani ama muroti, nono mono iikawaa ironŋa meleema onŋoninŋ sokonja.” Kiaŋ.

35

Jeikobnonŋ Betel keno Anutunonŋ kotuegonŋ muro.

¹ * Anutunonŋ Jeikob qaa kokaenŋ ijoro: “Gii mono waama Betel gomanonŋ kema rara dundunŋa mokoloonŋ kanonŋ Anutuwaajonŋ siimolonŋ alata moŋ mewa. Daga lisoowaajonŋ olonŋ koma kena Anutunonŋ kambanŋ iikanonŋ asuginŋ gonoti, mono iwaajonŋ alata ii mewa.”

² Kaenŋ ijoro Jeikobnonŋ sumaŋa ano ejemba kuuya iwo laligogiti, ii kokaenŋ jeŋ kotonŋ onŋono: “Beŋ donŋlopionŋ iwoi towoya batugianonŋ ejuti, ii mono qetegonŋ giligi keno koma konjoratinŋ meŋ aonŋ selegia sonŋgbama opo malekugia utegowu. ³ Nii konŋajiliŋ uutanonŋ laligonŋ Anutu qama kooliwe meleema nono ano daeŋ daeŋ kema kanŋ laligoweti, iinonŋ iikanonŋ niwo laligonŋ kouro. Kawaajonŋ onŋo mono kagi Betel gomanonŋ kembonŋa. Nii iikanonŋ Anutuwaajonŋ siimolonŋ alata moŋ memaŋa.” ⁴ Kaenŋ jeŋ kotonŋ onŋono borogianonŋ donŋlopionŋ iwoi towoya kuuya egiti ano geŋagianonŋ manŋu sulugiti, ii qetegonŋ kololoonŋ Jeikob mugi. Mugi kema jujuu gere moŋ Sekem gomanonŋ nanoti, iikawaa kanianonŋ namononŋ osonŋ ronŋ kono.

⁵ Kaenŋ ama waama keŋgi taonŋa taonŋa liligonŋ ragiti, Anutunonŋ kanatuurugia iyonŋoo uugia kuuro sombugia kanŋanawo moma eleŋgia kamaaro Jeikob ano merauruta ii mende onŋotaagi. ⁶ Kaenŋ kema laligonŋ Jeikobnonŋ ano kanatuuruya kuuya iwo laligogiti, ii unŋuama Luz gomanonŋ keugi. Luz qata moŋ Betel ii Keinan balononŋ eja. ⁷ Kanonŋ keuma Jeikobnonŋ siimolonŋ alata moŋ mero. Dataajonŋ olonŋ koma kenoti, kambanŋ iikanonŋ Anutunonŋ balonŋ iikanonŋ asuginŋ muro. Kawaajonŋ Jeikobnonŋ gomaŋ miri iikawaa qata El Betel qaro. (El Betel = Betelwaa Beŋa) ⁸ Betel kanonŋ laligogi Rebekawaa welenŋ embia Debora ii komuro. Komuro Betel gomaŋ baatanonŋ jujuu gere mombaa kanianonŋ ronŋ konŋi. Jingenŋ qama saagitiwaaajonŋ ama jujuu gere iikawaa qata ‘Jingenŋ saawaa jujuu’ kaenŋ qagi.

⁹ Jeikobnonŋ Mesopotemia (Padan Aram) balononŋa eleema karo Anutunonŋ mombo asuginŋ muŋ kotuegonŋ muro. ¹⁰ * Kotuegonŋ muŋ kokaenŋ jero moro: “Goo qaga Jeikob (tiliqili eja) qamakejuto, iikaanŋa toroqenŋ mende qama laligowu. Kete kanainŋ uma qaga mono Israel ewaa.” Poŋnonŋ kaenŋ jeŋ qata Israel qaro. (Israel = Anutuwo aonŋ orori.)

¹¹ * Qata kaenŋ qama toroqenŋ Jeikob kokaenŋ ijoro: “Nii Anutu ku-usunŋ kuuyaa Toya koloojeŋ. Gii saanonŋ koloonŋ seisei ana gbiliuruga yonŋoo janŋogianonŋ somariinŋ ubaa. Goononŋa kanatuuru mamaga koloonŋ kanageso tuuŋa tuuŋa asugiwu. Gii kinŋa kinŋa

* 35:1: Jen 28.11-17 * 35:10: Jen 32.28 * 35:11: Jen 17.4-8

yoŋoo bemunjalegiaga koloowaga. ¹² Niinon balon Aabraham ano Aisak buja qeŋ orombeti, ii mono goo buja qemaŋa ano goo gemaganon gbiliuruga yoŋoo bujagia kaanagadeeŋ koloowaatiwaajon ii qemaŋa.”

¹³ Anutunon qaa kaeŋ ijon Jeikob mesaon gomaŋ miri iikanonja kanakeewaŋ uro. ¹⁴ * Anutunon qaaya ijoro moroti, Jeikobnon balon iikanon jamo moŋ meŋ waama toon kuun ii wain ooyanon mamatewooya meŋ moriŋ iikawaa qaganon oil gerewaa kelega maaro kemero. ¹⁵ Anutunon qaa ijoroti, Jeikobnon gomaŋ miri iikawaa qata Betel (Anutuwaa miri) qaro. Kiaŋ.

Reizelnon komuro.

¹⁶ Kawaa gematanon Jeikobnon sumanjuruta unjuama Betel gomaŋ mesaon kema laligon Efrata gomaŋ dodowigi Reizelnon mera meme kambaŋanon kaŋ kuuro masu jekania booronja qero. ¹⁷ Masu qenjeŋ-mamjeŋawo somata qeroti, kambaŋ iikanon koipu embanon qaa kokaeŋ jero moro: “Oo Reizel, toroko mende moba. Gii mono kambaŋ kokaamba kaanagadeeŋ mera eja moŋ mombo mewaga.”

¹⁸ Kaŋ jero mera meŋ komumambaajon ama tomoya meŋ kuuro eŋ qata iikawaajon Benoni qaro. (Benoni = siimbobolona merana) Kaŋ qaroto, maŋanon qata Benjamin qaro. (Benjamin = Simbawon merana)

¹⁹ Reizelnon kaŋ komuro Efrata kana goraayanon Betlehem kanon roŋ koŋgi. ²⁰ Roŋ koŋgi Jeikobnon toon jamo moŋ meŋ Reizelwaa qasirion kuuro. Reizelwaanon toon jamo ii kambaŋ kokaamba kaanagadeeŋ toroqen nanja.

²¹ Kaŋ kolooro Israelnon gomaŋ ii mesaon toroqen kema laligon Eder miri * korigaa teegeŋ keuma opo sel kuuna iikanon mororongoŋ kuuro. Kiaŋ. ²² Jeikobwaa sumanjuruta yoŋonon balon iikanon rama laligon mutu meria Ruuben iinon maŋaa embia sewana mende memeta Bilha iwaanon kema motoon eri maŋa Israelnon iikawaa buzuya moro. *

Jeikobwaa merauruta

1 Hist 2.1-2

²³ Jeikobwaa merauruta 12 ii kokaen: Leawaa merauruta Ruuben ii Jeikobwaa meria mutuya. Iwaa gematanon Simeon, Liwai, Juuda, Aiskar ano Sebulun. ²⁴ Reizelwaa merawoita qagara Joosef ano Benjamin. ²⁵ Bilha Reizelwaa welen embawaa merawoita ii Dan ano Naftali. ²⁶ Zilpa Leawaa welen embawaa merawoita ii Gad ano Aser. Jeikobwaa merauruta kaŋa ii Mesopotemia (Padan Aram) balonon koloogi. Kiaŋ.

Aisaknon komuro.

²⁷ * Jeikobnon kema laligon Kiriat Arba (qata moŋ Hebron) kawaa kosianon Mamre gomanon maŋa Aisakwaanon keuro. Asia Aabraham ano maŋa Aisak yoronon wala balon iikanon waba koloon laligori. ²⁸ Maŋa Aisakwaa laaligo kambaŋa ii yambu 180 kolooro komuro. ²⁹ Eja waŋa kolooro yambuyanon momogoro goron qeŋ komuŋ ambosakonjuruta yoŋoonon toroqero. Merawoita Iisoo (Eesau) ano Jeikob yoronon qamoya ii roŋ koni. Kiaŋ.

36

Iisoowaa gbiliuruta

1 Hist 1.34-37

¹ Iisoo qata moŋ Edom iwaa gbiliuruta yoŋoo qa arengia ii kokaen: ² * Iisoonon Keinan emba karonon ononoti, iyonoo qagia ii kokaen: Ada ii Hit eja Elon iwaa borataga, Oholibama ii Hiwi eja Zibeombaa meria Ana iwaa borataga. ³ * Basemat ii Ismaelwaa borata Nebaiotwaa naŋa.

* 35:14: Jen 28.18-19 * 35:21: Eder: = lama tuumbaa jaagaleŋ meme miri koriga * 35:22: Jen 49.4 * 35:27: Jen 13.18 * 36:2: Jen 26.34 * 36:3: Jen 28.9

⁴ Adanon iisoowaa meria Elifaz mero Basematnon iwaa meria Reuel mero.
⁵ Oholibamanon Jeus, Jalam ano Kora onono. Iisoowaa merauruta kaen ii Keinan balonon koloogi.

⁶⁻⁷ Jeikob ano Iisoo yoroonon miriwaa oro tuunja tuunja mamaga egitiwajaan balon wabaga laligoriti, iikanon mende sokono. Esuhinagaranon somata totoon kolooro motoon rama laligowombajaan amamaagi. (6) Kawaajon Iisoonon embauruta, meraborauruta ano kanagesouruta kuuya iwaa mirinon laligogiti, ii uruano. Ii uruama lama bulmakao tuunja tuunja, donggi kameluruta ano esuhina iwaiya kuuya Keinan balonon laligon mokoloroti, ii menj koga Jeikob mesaon balon monnon keno.
⁸ Iisoo qata mon Edom iinon kaen ama Seir balon baanayawo kanon kema laligogi.

⁹ Iisoonon Seir balon baanayawo kanon laligon Edom kanageso yonoo bemunjalegia koloroti, iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen:

¹⁰ Iisoowaa merauruta yonoo qagia ii kokaen:

Embia Ada iwaa meria qata Elifaz. Embia Basemat iwaa meria qata Reuel.

¹¹ Elifazwaa merauruta 5 ii

Teman, Omar, Zefo, Gatam ano Kenaz.

¹² Iisoowaa meria Elifaz iwaa embia sewanja mende memeta qata Timna iinon Elifazwaa meria Amalek mero. Iisoowaa embia Ada iwaa esa ejauruta ii kianj.

¹³ Reuelwaa merauruta 4 ii

Nahat, Zera, Sama ano Miza. Iisoowaa embia Basematwaa esauruta eja ii kianj.

¹⁴ Iisoowaa embia Oholibama iinon Iisoowaa merauruta

karoon ononoti, ii qagia Jeus, Jalamano Kora qagi.

Oholibama ii Zibeombaa meria Ana iwaa borata kolooro.

¹⁵ Iisoowaa gbiliuruta tuunja tuunja yonoo eja pongia

ii kokaen: Iisoowaa meria mutuya Elifaz iwaa merauruta

eja ponj koloogiti, ii qagia Teman, Omar, Zefo, Kenaz, ¹⁶ Kora, Gatam ano Amalek.

Elifazwaa gbiliuruta eja ponj Edom balonon koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Ada iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁷ Iisoowaa meria Reuel iwaa merauruta eja ponj koloogiti,

ii qagia kokaen: Nahat, Zera, Sama ano Miza. Reuelwaa gbiliuruta eja ponj Edom balonon koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Basemat iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁸ Iisoowaa embia Oholibama iwaa merauruta eja ponj koloogiti,

ii qagia kokaen: Jeus, Jalamano Kora. Eja ponj ii Iisoowaa embia Oholibama, Anawaa borata iwaa merauruta koloogi.

¹⁹ Iisoo (Esau) qata mon Edom iwaa merauruta kianj ano yonoo kanagesourugia ano eja pongia ii kianj.

Seir kanagesowaa qa arenja

1 Hist 1.38-42

²⁰ Hoor kanagesowaa eja Seir iwaa merauruta wala Edom balonon laligogiti, iyonoo qagia ii kokaen:

Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ²¹ Dison, Ezer ano Disan. Seirwaa merauruta ii wala Edom balonon Hoor kanageso yonoo eja pongiaga laligogi Iisoonon kanagenj karo.

²² Lotambaa merawoita woi ii qagara

Hori ano Heman. Lotambaa naanja qata Timna.

²³ Sobalwaa merauruta qagia ii kokaen:

Alwan, Manahat, Ebal, Sefo ano Onam.

²⁴ Zibeon iwaa merawoita woi qagara Aiya ano Ana. Anawaa sunduya ii kokaen: Iinon manja Zibeombaa donggia balon qararanjonkonjonon galej koma onono nene monjama negi iikanon apu jaaya jaaya geriawo mokoloro.

²⁵ Anawaa meraborawoita woi ii

meria Dison ano borata Oholibama.

²⁶ Disombaa merauruta qagia ii kokaen:

Hemdan, Esban, Itran ano Keran.

²⁷ Ezerwaa merauruta qagia ii kokaenj:

Bilhan, Zaawan ano Akan.

²⁸ Disambaa merawoita woi ii qagara

Uuz ano Aran.

²⁹ Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponjurugia yonoo qagia ii

Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ³⁰ Dison, Ezer ano Diisan.

Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponjurugia ii arengiaa so Seir balononj kaen laligogi. Kianj.

Edom yonoononj kinj ponj arej

1 Hist 1.43-54

³¹ Israel kanageso yonoononj kinj ponj monj mende galej koma onono walawala kamban kanonj kinj ponj kokaenonj Edom balonj kanonj galej koma onoma laligogi: ³² Beorwaa meria Bela iinonj Edom yonoo kinj ponjgia kolooro. Iwaa sitiaa qata Dinhaba.

³³ Belanonj komuro Bozra gomambaa eja qata Jobab, Zerawaa meria iinonj Belawaa dujanonj kinj koloonj laligoro. ³⁴ Jobabnonj komuro Teman balombaa eja qata Husam iinonj dujanonj kinj koloonj laligoro. ³⁵ Husam komuro Hadad, Bedadwaa meria iinonj dujanonj kinj koloonj laligoro. Hadadnonj Moab balononj kema Midian eja yonowo manja qej unjuy haamo ano. Iwaa sitiaa qata ii Awit. ³⁶ Hadadnonj komuro Masreka gomambaa eja qata Samla iinonj dujanonj kinj koloonj laligoro.

³⁷ Samlanonj komuro Saul iinonj kitianonj kinj koloonj laligoro. Iwaanonj gomanj miri Rehobot ii Yufreitis apu gowoyaa kosianonj ero. ³⁸ Saulnonj komuro Baalhanan, Akborwaa meria iinonj Saulwaa kitianonj kinj koloonj laligoro. ³⁹ Akborwaa meria Baalhanan komuro Hadarnonj kitianonj kinj koloonj laligoro. Iwaa sitiaa qata ii Pau. Embiaa qata Mehetabel. Ii Matredwaa borata ano Mezahabwaa esiaga laligoro.

⁴⁰ Iisoowaa gbiliuruta yonoo eja ponj qa arengiaa ii isigiaa so ano gomanj miri balongiaa so kokaenj kolooro:

Timna, Alwa, Jetet, ⁴¹ Oholibama, Ela, Pinon,

⁴² Kenaz, Teman, Mibsar, ⁴³ Magdiel ano Iram. Eja ii Edom kanagesowaa eja ponjurugiaga laligogi qagiaa so gomanj miri balongiaa qagia qagi.

Edom qata monj iisoo iinonj wala balonj mej rama laligonj Edom kanagesowaa bemunjaleya kolooro. Kianj.

37

Joosef ano daremunjuruta

¹ Aisaknonj Keinan balononj waba koloonj laligoro meria Jeikobnonj iikanonj toroqen laligoro. ² Jeikobwaa gbiliuruta iyonoo sundugia kokaenj:

Joosefnonj eja gbaworo yambuya 17 kolooro daremunjuruta, manjaa embawoita sewan-gara mende memeta Bilha ano Zilpa yoroo merauruta yonowo lama ano meme (noninj) tuunja tuunja galej koma onoma laligogi. Kaenj laligonj daremunjurutanonj sili angiti, iikawaa sunduya bologa bologa ii manja ijoro moma laligoro.

³ Jeikobnonj eja wana kolooro meria Joosefnonj kolooroti, iikawaajonj manjanonj ii merauruta tosaanja kuuya unjuugunj uutanonj jopagonj munj laligoro. Kambanj monjonj maleku koriga iima-ainainjawo boria koriga ii mej Joosef muro. ⁴ Manjanonj ii daremunjuruta kuuya unjuugunj uutanonj jopagonj munj laligoroti, iwaa daremunjurutanonj ii iima kanainj kazi ama munj iwo ala-alawaa qaaya monj mende aminj moma laligogi.

⁵ Gomantiinja monjonj Joosefnonj gaonj monj iima iikawaa sunduya ii daremunjuruta injijoro mogi. Ii mogi uugianonj waaro kazi mamaga moma munj laligogi. ⁶ Sunduya ii kokaenj jero mogi: “Mobu, nii gaonj monj iijerj, ii kokaenj: ⁷ Anana gawononj laligonj wiit padi boranana somonjgowombaa tani anjonj. Kaenj aninj noononj wiit padi borana iikanonj waama konja nano onoononj boranj kanonj mono noononj boranj liligonj sigonj nanjuya.”

⁸ Kaen injijoro moma daremunjurutanon Joosef kokaen ijogi: “Gii nonoonon kin ponja koloonaga me? Gii onjon galer koma nonomambaajon mojan me?” Joosefnon gaonja iima kawaa sunduya injijoroti, iikawaajon yonoo uugianon mombo toroqen waaro kazi somata totoon moma mun laligogi.

⁹ Kawaa gematanon gaon mon mombo iima iikawaa sunduya daremunjuruta kokaen injijoro mogi: “Niinon gaon mon iibe iikanon ween, koin ano senjelao 11 kanon noonon usugogi.”

¹⁰ Sunduya ii manja ano daremunjuruta injijoro mogi manjanon temboma kokaen jen muro: “Gii gaon tania kaanja ii nomaembaajon iijanja? Nii, nemunga ano daremunjuruga nono mono nomaenanon goonon kan jaasewanganon simin kuma namonon usugowon-aga?” ¹¹ * Kaen kolooro daremunjurutanon uugianon motoqoto moma mun laligogito, manjanon qaa ii uu kononjonon ano ero romonjon laligoro. Kianj.

Joosef sewanja menj wama Iijipt balonon kenji.

¹² Kambanj monjonon Joosefwaa daremunjuruta yononon manggianon lama tuunjuruta galer koma onjombombaaajon Sekem goman kosianon kema laligogi. ¹³ Iikanon laligogi Israelnon Joosef kokaen ijoro: “Merana, goo daremunjuruganon Sekem kosianon lama tuunana galer koma onjoma laligojuti, ii mojan. Saanon koi kana wasin gombe yonoonon kema.” Kaen ijoro “Saanon kemaña,” jero.

¹⁴ Jero kokaen ijoro: “Gii mono kema daremunjuruga ano lama tuunana injiima nomaen laligojuti, iikawaa qaa sunduya ii menj eleema kan jena momanja.” Kaen jero moro Hebron dondoonjonon wasin muro kema kema Sekem balonon keuro.

¹⁵ Sekem balonon keuma balon korianon kana mongama lan kema laligoro eja monjon mokolon iima kokaen qisin muro: “Gii naa iwoiga mongama laligojan?”

¹⁶ Qisin muro kokaen meleeno: “Nii daremunjuruna yonoonon monjanjen. Yononon dakanon liligon lamaurugia galer koma onjonjuti, ii saanon jena momanja.”

¹⁷ Kaen meleeno kokaen jero: “Yononon mono goman koi mesaon kenji. Dotan gomanon kembombaaajon jegi mobe.” Kaen jero moma daremunjuruta yonoo kanagianon onjotaan kema Dotan goman kosianon kema mokolon onono.

¹⁸ Mokolon onjoma kosogianon mende keuroto, sigensigen endu karo daremunjonon ii iima ajoronon Joosef qewombaaajon anjonan anji. ¹⁹ Anjonan ama iyangiodeen kokaen amin mogi: “Iibu, gaon ii-ii eja iikanon mono endu kaja. ²⁰ Ayo, mono kagi kema qenin komuro qamoya apu ronja monjon gilinin kemero kokaen jewonja: ‘Oro kawalianon mono ii qero komuro.’ Gaonaa honjonon nomaen koloowaati, ii mono iikawaa gematanon iibonja.”

²¹ Kaen amin mogi Ruubenon ii moma Joosef borogianonga metogon laaligoya somongomambaajon moma kokaen jero: “Ii mono mende qenin komuwaa.” ²² Toroqen kokaen jero mogi: “Saya mono mende maabu. Balon qararanjonon apu ron koi nanji, ii saanon iikanon giligi kemewaato, borogianon mono iwaa selianon mende oosirin qewu.” Ruubenon Joosef borogianonga metogon anjon koma wama manjanon eleema kembojon moma qaa kaen jero.

²³ Kaen jero moma nanji Joosefnon daremunjuruta yonoonon kouro. Kouro malekuya koriga iima-ainainjowo boria koriga mouma karoti, ii lan horon menjujenjanji. ²⁴ Ii menjurama kogia qelanjin menj kema apu ronjon giligi kemero. Apu ron ii apuya qaa gbamenjaga nano.

²⁵ Kaen ama nene newombaaajon kamaan raji. Kamaan rama jaagia uugi keno Ismael kanagesowaa komahoro eja tosanon Gilead goman mesaon kamelgia donon donon kuun onjoma awanjo kagi injiigi. Yononon kamel qagianon dane rombo, sele morimoriwaa kelega ano marasin gere tokoya qata mor bala ii anji bosima Iijipt kantrinon kembombaaajon kagi.

* 37:11: Apo 7.9

²⁶ Kaen injiima Juudanon daremunuruta kokaen injijoro: “Anana konana qenin komuro sayaa qaaya kolatin asanjowonati een, iikanon mono nomaen ilaen nononaga? ²⁷ Iinon ananaa konana koloon ananaa sakitinana koloojiwaajon mono boronananon selianon mende oosirin qewonato, saanon kagi kema Ismael eja yononon ii sewana mewutiwaajon onomboja.” Kaen injijoro daremunurutanon ii moma uumotoongo ama wambelaagi.

²⁸ * Kaen anji Midian balombaa Ismael kanagesowaa komahooro eja yononon kan kouma unuuguwombaajon anji. Kaen anji kogia Joosef ii apu rojonnga horogi kouro silwa kota 20:non sewana mewutiwaajon onongi. Onongi Ismael eja yononon ii sewana men wama Iijipt kantrinon kenji.

²⁹ Kenji Ruubenon mongenga eleema apu rojonon karo Joosef iikanon mombo mende nano iima wosoya juno wosobiria qendeema malekuya menjurano. ³⁰ Malekuya menjurama kouruta yonoonon eleema kan kokaen injijoro: “Mera gbaworonon mono daengen alin sooja? Yei, mangaa siita! Iikawaa qaaya ananaa qananon uro mono nomaen ambenaga?”

³¹ Kaen injijoro meme (nonin) ejia mon men qegi komuro Joosefwaanon maleku men meme iikawaa sayanon qendunjon men boligi. ³² Men bolin malekuya koriga iima-ainjainawo boria koriga ii men mirinon kema mana qendeema kokaen ijogi: “Nono koi mokolojon. Ii meraga Joosefwaanonga me qaago, ii saanon iima gosiwa.”

³³ Kaen jegi iima gosin kokaen jero: “Koi ii meranaanon malekuga. Oro kawalia mononon mono japalelen qero komuro gogoro. Onanon, Joosef ii kitomitoro borombooronon kolooro.” ³⁴ Kaen jen amburerej ama wosobiria qendeema malekuya menjurama selia namonon men bolin meriaajon kamban koriga jingen qama saama laligoro. ³⁵ Kaen laligoro meraborauruta kuuya yononon kan ulunkolej men mubombaajon angito, iinon ii qetama togon uukondungadeen moma kokaen jero: “Qaago! Niinon mono jingen qama saama laligon komun koomu gomanon meranaanon kememana.” Kaen jen Joosefwaajon saama laligoro.

³⁶ Kaen laligoro kamban kanon Midian balombaa komahooro eja yononon Joosef wama Iijipt kantrinon keuma sewana mewutiwaajon anji Faarao kimbaa jawina mon qata Potifar, kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaga laligoroti, iinon ii sewana mero welenqeqeya omaya kolooro. Kian.

38

Juuda ano Taamar

¹ Kamban kanon Juudanon daremunuruta onomesaon yagomananon Adulam gomanon kemen eja mon qata Hira iwo rama laligoro. ² Kanon laligon Juudanon Keinan eja mon qata Sua iwaa borata iima embiaga mero motoon eri. ³ Motoon eri embianon koro ama mera men qata Er qaro. ⁴ Kaen qama mombo koro ama mera mon men qata Oonan qaro. ⁵ Kawaa baatanon mombo toroqen mera mon men iwaa qata Sela qaro. Mera ii Kezib gomanon laligon kanon mero.

⁶ Kaen laligogi Juudanon meria mutuya Er iwaajon emba mon qata Taamar muro embiaga kolooro. ⁷ Embiaga kolooro, Juudawaa meria mutuya Er iinon Pombaa jaanon kilega meme koloon laligoroti, iikawaajon Pongon jen tegon muro komuro. ⁸ Komuro Juudanon meria Oonambaajon kokaen jero: “Gii saanon dagaanon malo men qambota koloojanjiiwaa kana qaaya otaan iwo en dagaajon gbili mekolooa.”

⁹ Kaen jeroto, Oonanon gbili ii iwaa buja mende koloowaati, kaen moma sili kokaen ama laligoro: Dataajon gbili mekolooabotiiwaajon iwaa emba maloyawo en laligoriti, kamban iikanon kamban so mera mekomekolooa sele apuya ii een namonon maama laligoro. ¹⁰ Sili kaen ama laligoroti, ii Pombaa jaanon kilegamon kolooro. Kawaaajon Pongon ii kaenagadeen jen tegon muro komuro. ¹¹ Komuro Juudanon enaroya Taamar kokaen ijoro: “Gii mono mangaa miri gomanon eleema kema maloya laaligo laligona merana Selanon somariin somata koloongo gii gombaa.” Keeta kokaen romongon kaen

* 37:28: Apo 7.9

ijoro: Selawaa dawoita komuri iinonj iikawaa so laligonj kaanagadeenj komuwabo. Kaenj romonjonj Taamar ijoro manaa gomanonj eleema kema kanonj rama laligoro.

¹² Kanonj rama laligoro kambanj koriga tegoro Suawaa borata, Juudawaa embia iinonj komuro. Komuro jinjenj qama saama laligoro tegoro Juudanonj gomanj balonj qata Timna kanonj eja tosanonj iyanjaa lamauruta yonoo jugia motogiti, ii injiimambaaajonj uro. Adulam gomambaa eja alia Hira iwo motoonj iikanonj uri. ¹³ Uri Taamar buzu qaa kokaenj jegi moro: “Moba, goo eja enaroganonj mono lamauruta yonoo jugia motomambaaajonj ama Timna gomanj balononj kenja.”

¹⁴ Kaenj jegi moro. Juudawaa meria Selanonj mono somariinj somata kolooro kilej ii embia koloowaatiwaajonj mende muro. Kawaajonj Taamarnonj malo laligomambaa malekuya qetegonj waj kawosenonj waj jaaya esuunj turunj aoro. Kaenj ama Timna kekembaa kananonj kema taonj qata Enaim kanonj keuma kiropo nagu kosianonj raro.

¹⁵ Raro Juudanonj kanj iima jaasewanja esuurotiwaajonj ii mende iima kotonj ii kana somata embaga kaenj romonjoro. ¹⁶ Enaroyaga raroti, ii mende moma kotorotiwaajonj ama kana goraayanonj iwaanonj kema kokaenj ijoro: “Saanonj kana niinonj giwo ewota.”

Kaenj ijoro moma kokaenj qisiro: “Niwo ewagatiwaa tawaya mono naa iwoiga nomba?”

¹⁷ Kaenj qisiro kokaenj ijoro: “Nii neenaa tuunjonja meme meria gbaworoya monj ambe goononj kawaa.” Kaenj ijoro kokaenj qisiro:

“Ii wala mende kanj kouro qaagaa honja koloowaatiwaa iwoi monj ii nomba me qaago?”

¹⁸ Kaenj qisiro kokaenj jero: “Noo qaanaa honja koloowaatiwaa iwoi monj ii mono naa iwoiga gombenaga?”

Kaenj jero kokaenj meleeno: “Mungenj aasoganonj qaga mokotaankejani, ii ano iikawaa kasa wota ano gbaruga boroganonj menj nanjani, mono ii nomba.” Kaenj meleeno iwoi ii munj iwo ero koro ano. ¹⁹ Iwo enj waama mirianonj kema waj kawoseserja luluuma qetegonj malo laligomambaa malekuya ii mombo mouma laligoro.

²⁰ Kaenj laligoro Juudanonj kambanj monjonj Adulam gomambaa eja alia Hira wasinj kokaenj ijoro: “Gii mono meme (noninj) meria gbaworoya menj kema emba ii muna noo qaanaa honja koloowaatiwaa iwoi ii meleema gono menj kawa.” Gawonj kaenj mewaatiwaajonj Hira wasiro kenoto, Hiranonj emba ii mende mokolooro. ²¹ Mende mokolonj Enaim eja tosaanja kokaenj qisinj onjoma jero: “Siimolonj jigowaa kana somata embanonj Enaim kokaamba kana goraayanonj raroti, ii dakanonj?”

Kaenj jero kokaenj meleema ijogi: “Emba kaanja monj ii kokanonj mende laligoro.”

²² Kaenj jegi Hiranonj eenj eleema Juudawaanonj kanj ijoro: “Niinonj kema emba ii mende iibe. Gomanj iikawaa toya yonononj kaanagadeenj qaa kokaenj jegi mobe: ‘Siimolonj jigowaa kana somata embia monj ii kokanonj mende laligoro.’”

²³ Kaenj ijoro Juudanonj kokaenj jero: “Oo alana, mesaowa! Iinonj iwoi ii saanonj menj laligowaa. Iwoi monj amboraga, mono jomoma noronji gamunonj turunj norombabo. Niinonj meme meria gbaworoya koi ii saanonj ambe kenoto, giinonj emba ii mende mokoloona.”

²⁴ Kaenj jero koinj karoombaa so tegoro tosanonj Juuda buzu qaa kokaenj ijogi moro: “Goo enaroga Taamarnonj mono serowilinj ama koro ama laligoja.”

Kaenj ijogi Juudanonj ii moma Mooseswaa kana qaawaa so jenjkooto kokaenj ano: “Ii mono wama ororaanj gerenonj giligi kemenj jewaa.”

²⁵ Ii wama ororaanj kengj enaroyanonj Juudawaajonj qaa kokaenj ano keno: “Oo enarona, iwoi kokawaa toyanonj mono nono koro ama laligojenj. Kawaajonj munjenj aaso koi, iikawaa kasa wota ano gbaru koi mono iima gosinj toya mokoloowa.”

²⁶ Qaa kaenj ano keno moma anjaa iwoiya ii iima gosinj kokaenj jero: “Iinonj qaa ii onja jeja. Niinonj ii merana Selawaa embia koloowaatiwaajonj mende mube. Kawaajonj iinonj mono nii nuugunj emba dindiña kolonj qaa ii jeja.” Kaenj jenj emba iikawo mombo mende ero.

²⁷ Kanagenj merabora memambaa kambananonj kanj kuuro mera gesoyaa uutanonj sunesune eja meria woi rari. ²⁸ Rari mera memambaaajonj ano monjonj boria suluro

kamaaro. Kamaaro koipu embanonj ii iima moma kasa oso popolanj mej borianonj somonjonj kokaenj jero: “Iinonj wala asugija.”

²⁹ Kaenj jeroto, mera kanonj boria mombo hororo uro alianonj wala asugiro. Iinonj asugiro koipu embanonj kokaenj jero: “Oo mono iikaanja ama kanaga menjurama asugijan.” Kaenj jero qata Perez qagi. (Perez = Kania menjuranja.) ³⁰ Kawaa gematanonj aliaa borianonj beweso kasa oso popolanj eroti, iinonj asugiro qata Zera qagi. (Zera = oso popolanj) Kianj.

39

Joosef ano Potifarwaa embia

¹ Kambanj batuya kanonj Ismael kanagesowaa komahooro eja yonjononj Joosef wama Iijipt kantrinonj keuma sewanja mewutiwaajonj anggi. Anggi Iijipt eja monj qata Potifar, Faarao kimbaa jawinjan monj ano laaligoyaa sikiriti yonjoo kawali galenjiaga laligoroti, iinonj ii sewanja mero welenqegeya omayaa kolooro.

²* Kaenj ama laligoro Ponjonj Joosefwo nano iwoi kuuya ama mej laligoroti, iikanonj toomorianj mokolooro. Iinonj toya Iijipt eja iwaa mirinonj laligoro. ³ Kaenj laligoro Ponjonj Joosefwo nama kondoonj muro iwoi kuuya borianonj mej laligoroti, iikanonj toomorianj kolooro. Kaenj kolooro toyanonj ii iiro. ⁴ Toyanonj ii iiro awaa sokono iwaa jaanonj iima-ainj mokolooro ijoro anja laaligoyaa galenja kolooro. Potifarnonj Joosef kuunj muro miriaa iwoi kuuya galenj kono esuhina bunyaya kuuya iwaa borononj ano kalanj koma laligoro. ⁵ Miriaa iwoiya ano esuhina bunyaya ii kuuya Joosefnonj galenj kombaatiwaajonj borianonj ano laligoroti, Ponjonj kambanj iikanonj adeenj kanainj Iijipt eja iwaanonj miri iwoiya ii Joosefwaajonj ama kotuegonj laligoro. Potifarwaa mirianonj ano gawonjanonj ilawoilaya kuuya eroti, ii kotumotue qaganonj ero. ⁶ Kaenj ero Potifarnonj ilawoilaya enj muroti, ii kuuya Joosefwaa borianonj andaboronj nama anjo ii me woi iikawaa majakakaya monj mende moro. Iinonj nene nemambaajonj kaangadeenj motoqoto mende moma siiseweweya qaa laligoro. Joosefwaa selia onjonbonjonj somariiro kaitanianonj iima-ainjanj kolooro ero laligoro.

⁷ Kaenj laligoro kambanj tosia tegoro Potifarwaa embianonj Joosef iima iimanaanja moma kokaenj ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.”

⁸ Kaenj ijoroto, iinonj ii togonj toyaa embia kokaenj ijoro: “Qaago! Moba, tona anjo mirianonj ilawoila ejiwaa majakakaya mende momakejato, esuhina bunyaya kuuya ii mono niinonj galenj koma laligomambaajonj noo boronanonj andabororota eja.

⁹ Kaenj ero miri kokawaa uutanonj ii ano nii noroo ku-usunaranonj mono ororonj eja. Giinonj iwaa embia koloojanjwaajonj gii anjonj koma nonoto, iwoi tosia monj ii noojonj mende anjonj kono. Kawaaajonj nii nomaembaajonj ama nanamemej bologa totoonj kaanja ii ama iikanonj Anutu qotogonj singisonjgo ambenaga? Awawi totoonj” ¹⁰ Kaenj ijoro moma qaa kaanja ii weemboria so Joosef ijonj laligoro, iinonj kilenj ii qotogonj kema iwaa dunj eenonj kema iwo ewotiwaajonj mende wambelaaro. Kaenj iwo motoonj laligowotiwaajonj kaangadeenj togoro.

¹¹ Kaenj togonj laligoro weemboria monjonj miriwaa welenqegeuruta yonjononj monjonj miri uutanonj mende laligoro Joosefnonj gawonja jejeta memambaajonj miri uutanonj uro. ¹² Uro emba iikanonj Joosefwaa malekuyanonj qelanjinj mej kokaenj ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.” Kaenj ijoroto, Joosefnonj malekuya ii iwaa borianonj mesaonj oloj koma qiqigonj kema sombenonj seleengenj kamaaro. ¹³ Malekuya iwaa borianonj mesaonj oloj koma sombenonj kamaaroti, emba iikanonj ii iiro.

¹⁴ Ii iima miriwaa welenqegeuruta onjono kagi ii kokaenj injoro: “Mobu, lonanonj Hibruu eja ii wama mirinananonj karoti, iinonj mono gonjiso gonjegeee ama nonoma laligoja. Iinonj niwo ewojonj noononj kouwato, niinonj qama gigilaajenj. ¹⁵ Qama gigilaawe moma malekuya noo wosonanonj mesaonj oloj koma qiqigonj kema seleengenj kemeja.”

* 39:2: Apo 7.9

¹⁶ Kaen injijon Joosefwaanon maleku kosianon ano ero Joosefwa toyanon eleema kawaatiwaajon mamboma raro karo. ¹⁷ Karo sundu ii kaanagadeen ijoro: “Hibruu welenqege eja ii wana ananaa mirinon karoti, iinon mono niwo gonjaangole amambaajon noonon koujaa. ¹⁸ Koujaato, niinon qa gigilaawe malekuya noo wosonanon mesaon oloj koma qiqigon kema seleenjen kemejaa.”

¹⁹ Kaen ijoro Joosefwa toya ii embianon sundu kaen jero moro kokaen ijoro: “Goo welenqegeganon mono kaen ama nonja.” Kaen ijoro irinja soono uuta gere jero. ²⁰ Uuta gere jero jen koto Joosef menj Faarao kimbaa kapuare mirinon eja galej koma onoma laligogiti, mono kapuare miri iikanon oongi kemen en laligoro. ²¹ * Joosefnon kapuare miri iikanon laligoroto, Ponon Joosefwo nama kotuegon kiankoomu mun laligoro kapuare miriwa galej wanjon ii iima iwaajon iima-ainain moro. ²² Iima-ainain morotiwaajon eja kuuya kapuare mirinon ragiti, ii Joosefnon galej koma onombaatiwaajon iwa boronon onoono. Iwoi kuuya kanon ama menj laligogiti, ii Joosefnon jen koton ononotiwaa so otaan ama menj laligogi.

²³ Ponon Joosefwo nama kotuegon mun kondooro iwoi kuuya ama menj laligoroti, ii toomorianawo asugin ero. Kawaajon kapuare miriwa galej wanjon Joosef iwoi kuuya nomaen galej koma jen koton onoma laligoroti, iikawaa majakakaya mon mende totoon moma laligoro. Kian.

40

Joosefnon eja woi yoroo gaongaraa kania jero.

¹ Kamban tosia tegoro Iijiptwaa kin ponaa wain apu qambiwa galeja ano bered onjoombaa galeja yoronon somatagara Iijiptwaa kin qotogon kana songiri. ² Kaen ani Faarao kinjon jawina woi, wain oo qambiwa galeja waja ano bered onjoombaa galeja waja iyorojon irinja soono. ³ Iinja soono jen koto uruama kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaa kapuare mirinon iwa borianon oroongi kemeri. Joosefnon kapuare miri iikanonadeen laligoro. ⁴ Sikiriti yonoo kawali galengianon Joosef jen koton muro ii welen qen oroma laligoro. Kaen laligoro kamban tosaana toroqen kapuare mirinon en waama laligogi.

⁵ Kaen en waama laligogi Iijipt kimbaa wain apu qambiwa galeja ano bered onjoombaa galeja yoronon gomantiina motoongo iikanonadeen gaongara iyana iyana iiri. Gaongaraa kania ii ana ana. ⁶ Ii iiri Joosefnon umugawodeen yoroonon uma iriiri uukamakamaa ama bosoleen rari.

⁷ Kaen rari Faarao kimbaa jawinwoita iyoronon Joosefwa somatayaa kapuare mirinon iwo motoon rariti, ii kokaen qisin orono: “Oro kete nomaembaajon jaasewangara wosobiri jaajaa uu rajao?”

⁸ Qisin orono kokaen meleema ijori: “Noro gaonara ana ana iijotato, iikawaa kanagara ii moronon jero moboraga?” Kaen ijori Joosefnon kokaen jero: “Anutunon mono gaon kanagia jejetaa Toya koloojato, saanon kilen gaongara nijori momana.”

⁹ Kaen jero wain apu qambiwa galej wanjon gaon iiroti, iikawaa sunduya ii Joosef kokaen qero moro: “Nii gaonaa utanon wain apu gere mon ii noo wosonanon nano iijen. ¹⁰ Wain apu gerewaa boria karon nanngi kanain sota juma kouma kuuji, kamban iikanonadeen juraya kouma tuno kanjena kanjena asugin momogogi honaa kota osaajuya. ¹¹ Osaagi nii Faarao kimbaa qambia boronon menj nama honaa kota menj mejeaawe apuya Faarao kimbaa qambinon kemero kimbaa borianon anjena.”

¹² Kaen qero moma Joosefnon kokaen ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Gere boria karon ii mono weemboria karoombaa sareya kolooja. ¹³ Weemboria karon tegoro Faarao kinjon goo wanga metaama isama goma mombo gawonganon goombaa. Gii wala iwaanon wain apu qambiwa galejaga laligon qambi Faarao kimbaa borianon ama laligonati, iikawaa so mono mombo ama laligowaga.

* 39:21: Apo 7.9

¹⁴ Kaen laligowagato, siiseweweya qaa laligowagati, kamban iikanonj mono nii romonj-
gonj kiankoomu noma sunduna Faarao kinj ijona moba. Kaen ama ilaanj nona kapuare
miri koi mesaonj kamaabenaga. ¹⁵ Moba, nii Hibruu kanagesowaa balononga esurjumu
qaganonj yongoro nuangi kanj kokaamba kaanagadeen iwoi bologa monj kapuare miri
koikawaa dutanonj noonngitiwaa so ii mende ambe.”

¹⁶ Joosefnonj kaen jero moro bered oonjoombaa galej wanjanonj aliaa gaonjaa kania awaa
jenj asariroti, ii iima kokaen jero moro: “Niinonj kaanagadeen gaonj iibe iikanonj bered
konde karoonj noo wanjanonj qindiinj kajeja. ¹⁷ Niinonj kawe konde qaganonj eu raji,
iikanonj bered iwoi naanjiawo kania kania Faarao kimbaajonj ejato, koonja koonja yonjononj
kouma konde qindiinj kajejati, iikanonjadeen ii nedaborojuya.”

¹⁸ Kaen jero moma Joosefnonj kokaen meleema ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Konde
karoonj ii weemboria karoombaa sareyaga. ¹⁹ Weemboria karoonj tegoro Faarao kinjonj
jenj kotooro wasanonj guunj qetoonj goma wanga ano qamoga metaama gere talonawononj
mondonji koonja koonja yonjononj kouma busuga nedaborowuya.”

²⁰ Kaen meleema jero weemboria karoonj tegoro Faarao kimbaa kolokoloo kam-
banjanonj kanj kuuro jawinjuruta kuuya ii nene lomban onj onjoono. Ii onj onjooma
wain apu qambiawaa galej wana ano bered oonjoombaa galej wana iyoroo wangara ii
jawinjuruta yonoo jaanonj metaano. ²¹ Wain apu qambiawaa galejanonj wala gawonja menj
lalignoroti, ii toroqenj mewaatiwaaajonj kuunj muro mombo toroqenj qambi ii Faarao kimbaa
borianonj ama lalignoro.

²² Kaen lalignoroto, kinjonj bered oonjoombaa galej wanjaa qaaya jenj tegoro Joosefnonj
gaongaraa kania jero moritiwaa so ii wasanonj uunj qetoonj wana ano qamoya ii metaama
mondonji nano. ²³ Iikawaa gematanonj wain apu qambiawaa galej wana iinonj Joosef
mende romonjonj muroto, ii duduunj gemasologenj lalignoro. Kianj.

41

Kinjonj gaonj iiro Joosefnonj kanagara jenj asariiro.

¹ Yambu woi tegoro Faarao kinjonj gaonj monj kokaen iiro: Iinonj Nail apu gowoyaa
goraayanonj nano ² bulmakao donja 7 awaa soroya kele busugiawo ii apu gowoya
iikanonja kouma bowololoo batugianonj nama tembanj kegbanj negi. ³ Iyonoo gemagianonj
bulmakao tosaanja 7 sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapiroja ii apu gowoya iikanonja
kouma bulmakao mutuya iyonoo kosogianonj kema apu gowoyaa goraayanonj nanji.
⁴ Bulmakao kaapiroja sii gbaranjiagadeen iyonononj bulmakao donja awaa soroya kele
busugiawo 7 ii gogonj ononji. Faarao kinjonj gaonj ii iima iikanondeen uuta tooro moma
waaro. ⁵ Waama gaonjaajonj mombo moma kemenj kema enj gaonj monj kokaen iiro: Wiit
dumunj kota gowoya motoongowaa batuyanonj honja kota somasomata kangengiawo 7
awaa totoonj ii tonjbama giliro kamaanj nanji.

⁶ Iyonoo gemagianonj honja kangengiawo 7 ii mombo tonjbama giliro kamaanj nanji
balonj qararanjonkonjaa haamo gerianonj onjooro soolinj gipeya (auta) koloogi. ⁷ Honja
boloboolo kangengiawo yonjononj honja kangengiawo kogia somasomata kuukuuya ii
gogonj ononji. Faarao kinjonj iikanondeen uuta tooro moma poranj ama waama
moro honja qaagoto, ii gaonga kolooro. ⁸ * Gomanj asariiro Faarao kinjonj gaonjaajonj
motoqoto moma lijipt kantriwaa tiriqoonjonj ano momakooto eja kuuya horonj onono
iwaa jaasewanonj kougi. Kougi gaonj iirotiwaa sunduya ii jero mogito, kuuya yonjononj
gaonjaa kanagara ii Faarao kimbaajonj jenj asariwombaaajonj amamaagi.

⁹ Amamaagi wain apu qambiawaa galej wanjanonj nama Faarao kinj kokaen ijoro: “Oo
kinj, nii kana songiweti, iikawaa qaayanonj keteda koi uunanonj kouro romonjgojenj.
¹⁰ Kamban monjonj Faarao kinjonj jawinjwoita noroojonj ama irinja soono noma laaligoyaa
sikiriti yonoo kawali galejaa kapuare mirinonj noono rabe. Nii ano bered oonjoombaa
galej wana ii niwo iyanjaa kapuare mirianonj noroono rari.

* 41:8: Dan 2.2

¹¹ “Iikanonj rama laligonj norononj gomantiinja motoonjo iikanonjadeen gaonjara anj anj iiri. Gaonaraa kania ii iyanj iyanj. ¹² Gaonara iiri Hibruu eja gbaworo mojnong iikanonj norowo laligoro. Inonj sikiriti yonoo kawali galejaa welenjeqeya laligoro noro gaonara ii ijori. Inonj gaonaraa kanagara ii iyanj iyanj jej asarinj norono. ¹³ Kanagara jero moritiwaa so honj mono tororo kokaenj asugiro: Niinonj gawona wala menj laligoweti, Faarao kinjonj nii gawonj iikanonj mombo noonoto, alana bered oonjoombaa galejaa qaaya jej tegoro wasanonj idonj qetoonj wanj ano qamoya ii metaama mondongi nano.”

¹⁴ Kaen jero Faarao kinjonj moma Joosefnonj jaasewanonj koubaatiwaajon jej kotonj tosaanj wasinj onono kema kapuare miriwaa dutanonja uulanj wama kagi. Kagi jero waj juya motogi opoqiisi malekuya utegonj Faarao kimbaa jaasewanonj kouro. ¹⁵ Kouro Faarao kinjonj Joosef kokaenj ijoro: “Niinonj gaonj monj iibe kuuyanonj iikawaa kania jewombaajonj amamaajuto, mojnongj goo kanaga kokaenj nijoro mojenj: ‘Mojnongj gaonj gijoro moma giinonj iikawaa kania saanonj jej asarinjkejaj.’”

¹⁶ Kaen jero Joosefnonj Faarao kinj kokaenj meleema muro: “Oo Faarao kinj, niinonj qaagoto, Anutunonj mono gaongaa kania jej asarinj qaa awaa gono uuganonj qeangowaa.”

¹⁷ Kaenj meleema muro Faarao kinjonj kokaenj jero: “Nii gaonj iijenj, iikawaa uutanonj neeno Nail apu gowoyaa goraayanonj nanjenj. ¹⁸ Kanonj nambe bulmakao donj 7 awaa soroya busugia omakelegagiawo ii apu gowoya iikanonja kouma bowololoo batugianonj nama tembanj kegbanj nejuya. ¹⁹ Iyonoo gemagianonj bulmakao tosaanj 7 sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapironja totoonj ii apu gowoya iikanonja koujuya. Niinonj bulmakao bologa totoonj kaanja ii kambanj mojnongj Iijipt balonj kuuya kokanonj mende injiibe. ²⁰ Bulmakao sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapironja iyonononj bulmakao donj busugia omakelegagiawo 7 wala koujuti, ii gogonj onjonju.

²¹ “Ii gogonj onjonjuto, ii kilenj kaitanigianonj gogonj onjonjutiwaa so utequte mende kolooro injijento, wala kaitanigianonj kaapironja totoonj kouma nanjuyati, iyonononj kaanjiadeen toroqenj nanjuya. Nii gaonj kaenj iima uuna tooro poranj ama waajenja. ²² Waama mombo enj gaonj monj kokaenj iijenja: Wiit dumunj kota gowoya motoongowaa batuyanonj honj kota somasomata kanjenjiawo 7 awaa totoonj ii tongbama giliro kamaanj nanjuya.

²³ “Iyonoo gemagianonj honj kanjenjiawo tosaanj 7 ii unjuta juma kouma tongbama giliro kamaanj nanji namo qararanjonkonjaa haamo gerianonj ii onjoro soolinj melaada ano gipeya (auta) koloojuya. ²⁴ Honj boloboolo gipeya kanjenjiawo ii honj kanjenjiawo awaa soroya ii gogonj onjonjuya. Niinonj gaonj woi ii iima tiriqoonjonj ejauruna injijento, kuuya yonononj iikawaa kanagara jej asarinj nombombaa amamaaju.”

²⁵ Faarao kinjonj kaen jero Joosefnonj qaa kokaenj ijoro: “Oo Faarao kinj, goononj gaonjwoi iikawaa kanagara ii motoonjo koloojao. Anutunonj iwoi kanagenj amambaajonj moji, iinonj ii Faarao kinj gii gisaanja. ²⁶ Bulmakao donj 7 awaa soroya ii yambu 7:baa sareya kolooju. Wiit dumunj kota honj kanjenjiawo awaa totoonj 7 ii kaanagadeen yambu 7:baa sareyaga. Kanagara ii ororonj ano motoonjo koloojao.

²⁷ “Bulmakao sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapironja 7 kanagenj koujuti, ii yambu 7:baa sareyaga kolooju. Wiit dumunj kota honj kanjenjiawo 7 balonj qararanjonkonjaa haamo gerianonj onjoro soolinj gipeya (auta) koloojuti, ii bodi laaligowaa yambu 7 iikawaa sareyaga kolooju. ²⁸ Anutunonj iwoi kanagenj amambaajonj moji, iinonj ii gi gisaama qendenja. Faarao kimbaajonj qaa keteda koi kaenj jejenj, ii mono iikawaajonj ama jejenj. ²⁹ Oo kinj, yambu 7:baa so nene morianj somata qatawo asuginj Iijipt balonj kuuya sokoma ewaa.

³⁰ “Ii ewaato, yambu 7 iikawaa gemagianonj bodiwaa yambu 7 koloonj tiwitiwilaa somata kondooro Iijipt kantrinonj boliwaa. Iikanonj asugiro nene morianj wala Iijipt balononj eroti, ii balonj so yonononj duduudaborowuya. ³¹ Bodi ii kotakota totoonj ewaatiwaajonj ama gomanj so ejemba yonononj nene moriambaa yambuya 7 wala Iijipt balononj eroti, iikawaa qaaya ii mombo mende romonjonj laligowuya. ³² Anutunonj gaonj

kania motoonggo ii amberja woi gono iijanji, ii kania kokaembaajonj: Anutunonj qaa ii mono somonjonj jenj kotiinj anota raja. Ii jenj kotiinj anoti, kawaajonj iikanonj mono uulanjawo asugiwaa.

³³ “Kawaajonj Faarao kinj gii saanonj momakooto eja monj qaa tororo gosinjeji, ii meweengonj kuuna Iijipt kantri koi galej koma laligowaa. ³⁴ Kaanjadeenj kia wana wana kuun onona gomanj sokoma galejgiaga laligowu. Yonononj nene moriambaa yambuya 7 iikaanjaa uugianonj nene hongjawo Iijipt balononj asugiwuti, iikawaajonj jero mendeengji bakagia 5 koloogi yonoononga motoonggo motoonggo menj gawmambaa kowinonj menj kululuunj laligowu.

³⁵ “Yonononj nama mono jenjkooto anji yambu awaa 7 koloowuti, iikaanjaa uugianonj nene hongia korebore menj kululuunj gosinj laligowu. Kaenj ama wiit dumunj kota ii Faarao kimbaa kowi miria miria kanonj menj kululuunj laligowu. Ii taonj so gawmambaa kowi miria miria kanonj menj kululuunj galej koma laligogi kanagembaa neneyaga ewaa. ³⁶ Nene kaenj menj kululuunj laligowuti, ii mono gawmambaa kowi miri so galej konji mawosusunonj ero kanagenj bodiwaa yambu 7 Iijipt balonj so koloowaati, kambanj iikanonj ii saanonj menj mendeema nenj laligowuya. Kaenj anji kantriwaa kanatuuru nonononj bodi iikawaa kambananonj nenewaa mende komunj gororongwoŋa.” Kianj.

Faarao kinjonj Joosef Iijiptwaa eja ponja kuuro.

³⁷ Joosefnonj qaa kaenj jero Faarao kinj ano jawinjuruta kuuya yonononj arenj iikawaajonj mogi sokono ainja mogi.

³⁸ Kaenj mogi Faarao kinjonj jawinjuruta kokaenj injjoro: “Eja kokawaa uutanonj benj yonoo unyanonj nano laligoji, nono ii kaanja eja monj saanonj mende mokoloowoŋa.”

³⁹ Kaenj injjoro mogi Joosef kokaenj ijoro: “Anutunonj qaa arenj kuuya koi gisaanji, iikawaajonj gii kaanja momakooto eja qaa tororo gosinagati, ii monj mende laligoja. ⁴⁰ * Kawaajonj gii mono naa jinjaronj mirinaa galeja wana koloonj laligowa. Giinonj noo kanagesouruna kuuya jenj kotonj onona yonononj mono goononj qaa tenj koma qaagaa baatanonj laligowu. Niinonj jinjaronj duj raranonj ramakejenji, iikayadeenj romonjonj kawaajonj ama gii guugunj somataga koloonj laligomanja.”

⁴¹ Kaenj ijonj toroqenj kokaenj ijoro: “Moba, niinonj gii Iijipt kantri kuuya kokawaa eja ponjia laligowagatiwaaajonj kuun gonjenj.” ⁴² * Kaenj ijonj boro susuyaa jenjenj kanonj aaso munjenj kaanja qata mokotaanj laligoroti, ii qetegonj Joosefwaa boro susuyanonj mouro. Opoqiisi maleku iima-ainjainjawo opo taananonj memeta ii mouma munj soronj goulnonj memeta monj ii menj Joosefwaa aroyanonj kono kemero.

⁴³ Kaenj ama hoos kare qabo soroya anjaa kareyaa qerewenja ii iwaajonj jenj tegoro iikanonj uro hoosnonj horogi kema kanj laligoro. Kaenj kema laligoro kimbaa sikiriti manjaqeqe eja monjonj wala qele kema goda qenj mubombaaajonj kokaenj qaro qagi laligoro: “Geja! Mono kesaambu!” Kaenj ama munj Iijipt kantri kuuyaa eja ponja kuunj muro. ⁴⁴ Faarao kinjonj Joosef kokaenj ijoro: “Niinonj Faarao kinj koloojento, Iijipt kantri kuuya kokaamba monjonj monj mono goo jega qotogonj boria me kania mende metaambaa.”

⁴⁵ Kaenj ijonj Joosefwaa qata gbilia (Iijipt qaanonj) Zafenat-Panea qaro. Kaenj qama Heliopolis taombaa jigo gawonj galej qata Potifera iwaa borata Asenat ii embiaga koloowaatiwaaajonj muro. Kaenj kantriwaa eja ponja koloonj Iijipt kantri iimambaaajonj kema liligoro. ⁴⁶ Joosefnonj yambuya 30 kolooro kanonj Faarao Iijiptwaa kinja iwaa jinjaronj gawonja kanainj mero. Ii menj Faarao kimbaa sitia mesaonj Iijipt uutanonj sokoma liligonj laligoro.

⁴⁷ Nene moriambaa yambuya 7 iikawaa kambananonj balongianonj nene honombononja qaa asuginj onono. ⁴⁸ Nene moriambaa yambuya 7 kanj kuugiti, iikawaa kambananonj Joosefnonj jenj kotooro nene kania kania Iijipt balononj asugigiti, ii menj kululuunj taongia so kema gawmambaaajonj anji. Namu koria taonj so liligonj rama kengiti, iikanonj nene honja

* 41:40: Apo 7.10 * 41:42: Dan 5.29

asugigi ii mej taongia so kema qenjaaro kowi mirigianonj anji. ⁴⁹ Joosefnonj jey kotooro wiit padia ano dumunj kota tosia ii qenjaaro kowi mirigianonj hononja qaa mej kululuunj anji. Ii sakasinj kowe goraayanonj ejiwaa so uma nano. Nene morianj kelemalelej asuginj toroqenj erotiwaajonj nene tarugia ii toroqenj weengonj bimbimgogi bimooro amamaanj mesaogi.

⁵⁰ Bodi kambananonj mende kanj kuuro walawala kanonj embia Asenatnonj Joosefwaa merawoita woi orono. Asenat ii Heliopolis taombaa jigo gawonj galej qata Potifera iwaa borataga. ⁵¹ Meria mutuya kolooro Joosefnonj qaa kokaenj jero: “Anutunonj ilaanj nono kakasililinj majakakana kuuya ano amanaa gomambaa iwoiya kuuya ii duduunj laligojenj, iikawaajonj.” Kaenj jey meriaa qata Manase (Duduujenj.) qaro. ⁵² Meria kanagerja kolooro Joosefnonj qaa kokaenj jero: “Nii siimbobolonaa balonjanonj laligowe Anutunonj koloonjseisei nonji, iikawaajonj.” Kaenj jey qata Efraim qaro. (Efraim = Koloonjseisei nonja.)

⁵³ Nene morianj somataa yambuya 7 Iijipt balonj sokoma kanj kuugiti, ii enj kougi tegoro. ⁵⁴ * Yambu 7 ii tegoro Joosefnonj qaa jerotiwaa so bodiwaa yambuya 7 ii kanainj kanj kuugi. Bodi ii balonj tosia kuuya sokoma koloonj eroto, Iijipt balononj nene ii gomanj so kowigianonj ero. ⁵⁵ * Iijipt kanageso korebore yonononj kanainj bodi moma Faarao kimbaa qama nene onjombaatiwaajonj welengi. Welengi moma Faarao kinjonj ii kuuya kokaenj injijoro: “Ono mono Joosefwaanonj kenji iwoi ii me ii ambutiwaa jey kotonj onjombaati, ii mono tej koma otaanj amakebu.”

⁵⁶ Bodinonj kantri kuuya sokoma enj Iijiptwaa gomanja gomanja kuuya kanonj toroqenj mamaga bimooro. Kaenj kolooro Joosefnonj jey kotooro qenjaaro kowi miria miria iyonoo nagugia horonj nene ii Iijipt yonononj sewanja mewutiwaajonj anji. ⁵⁷ Bodi ii balonj kuuya sokoma bimoonj erotiwaajonj ejembanonj gomanj so kanonja Iijipt kanj Joosefwaanonj kouma nene sewanja mej laligogi. Kianj.

42

Joosefwaa dauruta Iijipt balononj kenji.

¹ Iijipt kanonj nene eroti, qaa ii Keinan balonj kanonj jegi tuno Jeikobnonj moma merauruta kokaenj injijoro: “Ono mono naambaajonj silemale ama kuru jaa aima laligoju?”

² * Iijipt kanonj wiit dumunj kota eji, niinonj qaa kaenj mobe. Anana mende komunj laaligo toroqenj laligowombaa onj mono waama Iijipt kemej kanonj nene tosia sewanja mej kagi nej laligowonja.”

³ Kaenj injijoro moma Joosefwaa dauruta 10 ii mirigia mesaonj nene sewanja mewombaaajonj Iijipt balononj kembombaa anji. ⁴ Mangia Jeikobnonj Joosefwaa koga Benjamimbaa qaganonj tiwitiwilaa monj ubabotiwaajonj toroko moro. Kawaajonj ii dauruta yonowo mende wasinj muro kenji.

⁵ Keinan balononj bodi ii kaanjadeenj erotiwaajonj Israelwaa merauruta yonononj Keinan eja tosianonj kengiti, iyonoo batugianonj wiit dumunj kota sewanja mewombaaajonj motoonj kenji. ⁶ Kengito, Joosefnonj Iijipt kantriwaa eja pongia rama laligoro. Iinonj wiit dumunj kota ii kanagesoya kuuya yonononj sewanja mewutiwaajonj ano iwaanonj kouma laligogi. Kawaajonj dauruta kagiti, iyonononj kouma iikanonjadeenj iwaa batanonj siminj kuma namononj usugogi. ⁷ Kaenj usugogi Joosefnonj dauruta injiima moma kotonj onjoto, iyanjaa kania kolatinj onjoma waba eja tani ama onjoma horonj ureenj onjoma qaa geriawo jey kokaenj qisinj onjono: “Ono mono dakaya naambaajonja kajuya?” Qisinj onjono kokaenj meleengi: “Nono Keinan balononga nene sewanja mewombaaajonj kajonj.”

⁸ Kaenj meleengi Joosefnonj dauruta injiima moma kotonj onjoto, yonononj ii mende moma kotonj mugi. ⁹ * Mende moma kotonj mugi Joosefnonj eenanonj gaonja yonoojonj iiroti, ii momoyanonj kouro romonjonj soj jaa susugia motonj kokaenj injijoro: “Yei, mangaa siita! Ono kike kakasililinj ejaga koloouju. Nono kantrinana dakanonj baagenj

* 41:54: Apo 7.11   * 41:55: Jon 2.5   * 42:2: Apo 7.12   * 42:9: Jen 37.5-10

loolooria ero aworo (defence) ama manja qewombaajon bimoojonji, ononon ii iima gosin mobombaajon koi kajuya!”

¹⁰ Kaen injijoro kokaen meleengi: “Oo eja ponnana, kaen qaago. Welenqequeuruga nono nene sewana mewombaajon kajona. ¹¹ Nono kore eja motoongowaa merauruta koloojon. Nono eja dindiña laligon qolomolon mende jenkejon. Goo welenqequeuruga nononon balon iimagoosiwaa manjaqeque ejaga mende koloojon.”

¹² Kaen meleengi totoronkota “Qaago totoon!” qama kokaen toroqero: “Nono kantrinana dakanon baagen aworo (defence) ama manja qewombaa bimoojonji, onjo ii iima gosin mobombaajon koi kajuya!”

¹³ Ii moma kokaen meleengi: “Welenqequeuruga nono Keinan balombaa eja motoongowaa meraurutaga, daremun 12 koloojon. Konana konoganon kamban kokaamba mannanawo mirinon raro mojonon mende toroqen laligoja.”

¹⁴ Kaen meleengi kokaen jej onono: “Kaen koloorogo onjo onanon goman iimagoosiwaa manjaqeque ejaga koloojuti, ii mono injiodaborowe tegoja.

¹⁵ Kaen laligojutiwaajon niinon kokaen angotete menj onomaña: Faarao kirnon jaawo laligoji, niinon qaa hon toontoona iikawaa so jojopan qaa kokaen jej kotiijen: Kogia konoganon koi mende kawaati een, onjo mono balon koi mende mesaon kembuya. ¹⁶ Onjo qaa hona jeju me qaago, niinon ii angotete memambaajon kokaen jejjen: Onjo mono batugianonga mon wasigi kema kogia konoga wano koi kawao. Tosaña onjo mono koi mamboma kapuare mirinon rama laligowu. Kaen mende ambuti een, onjo onanon balon iimagoosiwaa manjaqeque ejaga kolooju. Faarao kirnon jaawo laligoji een, niinon qaa hona toon iikawaa so jojopan qaa ii jej kotiijen.”

¹⁷ Kaen jej onoma jero kapuare mirianon onoongi weemboria karoombaa so ragi. ¹⁸ Weemboria karon koloorogo Joosefnon kan qaa kokaen injijoro: “Jaagiawo toroqen laligowombaajon mobuti een, onjo mono iwoi jemanjati, ii angi niinon saanon laaligogia somongomaña. Niinon kaanagadeen onjo kaña Anutuwaa jeta uugumambotiwaajon keena momakejen. Kawaajon onjo mono kokaen ambu: ¹⁹ Onjo eja dindiña qolomongia qaa laligojuti een, daremun onoononga mono mojonon kapuare mirinon toroqen raro tosaña onjo saanon wiit dumun kota menj gomanjianon eleema kembu. Iikanon kema mirigianon kanagesourugia bodi qaganon laligojuti, ii nene onombu. ²⁰ Onjo mono kaen kema kogia konoga wama noonon kawu. Kagi qaagiaa honanon kaen asugiro iima moma koton mende unjuwe komuwuya.” Qaa kaen injijoro mono iikawaa so angi.

²¹ Yononon Hibruu qaagianon batugianon qaa kokaen amin mogi: “Nono konana sili ama munini, iikawaa irona kileganon mono onanon qanananon uja. Iinon laaligogia somongon kiankoomu mubombaajon welema kuun nonono kakasililiña somata iininto, iwaa qaaya moma ii tondu mende otaanin. Kawaajon kakasililin lombotawo koi kanon ananaa qanananon uja.”

²² * Kaen amin mogi Ruubenon kokaen jero: “Nii kamban kanon kokaen injijowe: ‘Onjo eja gbaworo ii mono sili bologa mende ama mubu.’ Kaen injijoweto, onjo noonon qaa ii qewagon silemale angi. Mobu, kamban kokaamba iwaa sayaa ironanon mono qanananon uro kakasililin mojon.”

²³ Kaen amin mogi Joosefnon yonowo Iijipt qanon qaa jero mojonon meleeno. Kawaajon yononon qaagia jegi saanon moma asariroti, ii daurutanon mende moma kotogi. ²⁴ Joosefnon qaagia moma asarin eleema saaro. Saama mombo eleema injiima yonowo qaa jero. Yonowo qaa jenjo Simeon batugianonga menj jero yonoo jaagianon somongogi. Kian.

Joosefwaa dauruta Keinan balanon eleengi.

²⁵ Joosefnon jenkooto kokaen ano: “Welenqeque onjo mono eja iyonoo taru gesogianon wiit padi mougi qaa ootanon kouro motomotoon yonoonon monen esugia ii totogianon anja anja tarugianon moubu ano kana kekembaa nene samona ii kaanjadeen onombu.”

* 42:22: Jen 37.21-22

Kaerj jeŋ kotonj onono iikawaa so otaarj anggi. ²⁶ Kaerj otaarj anggi wiit padi tarugia ii donŋi qagianonj somonŋonj mesaonj kenŋi. ²⁷ Kema kema gaonj ewombaajonj miri moŋnonj keuma daremunj yonoononŋa moŋnonj donŋia wagimambaajonj ama taru kasia isama monej esuya ii taru qaa ootanonj nene qaganonj raro iiro. ²⁸ Ii iima daremunja kokaerj injjoro: “Heil! Ibu, noononj monej koi mono meleema tarunanonj mougi rajaa.” Kaerj moma wosogia juno aaruj tililingonj aima aonj kokaerj jegi: “Anutunonj koi mono naa iwoiga ama nononja aarj?”

²⁹ Kema kema Keinan balononj manŋia Jeikobwaanonj keuma iwoi koloonj ononoti, iikawaa sunduya ii kuuya kokaerj ijogi moro: ³⁰ “Kantri iikawaa eja poŋa iinonj horonj ureenj qaa molaŋkota jeŋ gomarj iimagoosiwaa manjaqeŋe ejaŋa kolooŋonagati, iikawaa tani kaarja ama nonono.

³¹ “Kaerj ama nononoto, nono ii kokaerj ijoniŋ: ‘Nono eja dindiŋa qolomolonana qaa laligonj balonj iima gosiwombaajonj ama mende kajonj. Qaago totoonj! ³² Nono eja motoonŋowaa meraurutaga, daremunj 12 koloonj laligojonj. Moŋnonj mende toroŋerj laligoro konana konoganonj kambarj kokaamba Keinan balononj manŋanawo mirinonj raja.’

³³ “Kaerj ijoniŋ balonj iikawaa eja poŋanonj nonoononj qaa kokaerj jero: ‘Ono eja dindiŋa me qolonmolonŋoya laligojuti, ii kokaerj gosinj onoma momarja: Onoononŋa daremunŋia moŋ ii mono mesaogi niwo koi raro tosaarja onj saanonj wiit padi meŋ eleema kembu. Kema mirigianonj kanagesourugia bodi laligojuti, ii nene onombu. ³⁴ Ono gomarj iimagoosiwaa manjaqeŋe ejaŋa qaagoto, eja dindiŋa qolomolonŋia qaa laligojuti, ii kokaerj gosinj onoma momarja: Ono mono kema kogia beju ii wama noononj kawu. Kaerj kagi daremunŋia meleema onombe saanonj balonj kokanonj anŋuney-ŋanŋuney ama laligowu.’”

³⁵ Kaerj jeŋ taru gesogianonŋa nene kowigianonj maagi monej esugia monenŋiawo ii tarugianonj motomotoonj totogianonj raro mokoloogi. Monej esugia mokoloonj iima ii ano manŋia motoonj aaruj lalaŋaninj toroko mogi. ³⁶ Kaerj mogi manŋia Jeikobnonj kokaerj injjoro: “Ono merauruna korebore nuambombaajonj moju: Joosefnonj mende laligoja. Simeon ananawo mende laligoja. Benjamin ii kaarjadierj nuama wama kembombaajonj jeju. Siimbobolo kuuya kanonj mono noo qananonj uja.”

³⁷ Kaerj injjoro moma Ruubenonj marja qaa kokaerj joro: “Nii Benjamin mende wama eleema karj gomarjati eerj, gii saanonj neenaa merawoina woi ii uruna komuwao. Benjamin ii saanonj noo boronanonj ana ii mono galeŋ koma kema laligonj wama eleema karj gomarja.”

³⁸ Kaerj ijoroto, Jeikobnonj meleema jero: “Merawoina konoga woi iyoroononŋa datanonj komuro koganonj motoonŋo laligoja. Ono kananonj kembombaajonj mobuti, iikanonj tiwitiwilaa moŋnonj iwaa qaganonj ubaati eerj, onj mono kondooŋi wosobiri uutanonj mono noo qananonj uro komuj warj juna lanŋonawononj koomu gomanonj kememarja. Kawaajonj noo merananonj mono nomesaonj onjowo mende kemma.” Kiarj.

43

Joosefwaa daremunjuruta eleema Iijipt kenŋi.

¹ Keinan balononj bodi lombotawo ii toroŋerj ero. ² Jeikobwaa kanagesourutanonj wiit padi Iijipt kantrinonja meŋ kagiti, ii kuuya nedaborogi qaono manŋianonj merauruta kokaerj injjoro: “Ono mono mombo eleema kema nenenana tosaarja sewarja mewu.”

³ Kaerj injjoro Juudanonj kokaerj jero: “Eja poŋ iinonj kaparaŋ koma nonoo galeŋ meme qaa kotakota kokaerj jero: ‘Kogianonj onjowo mende kawaati eerj, onj mono noo jaasewananonj mombo koubombaajonj amamaawu.’ ⁴ Kawaajonj giinonj konana wasina nonowo kawaati eerj, nonononj saanonj gomesaonj nenenana sewarja mewombaajonj kemboŋa. ⁵ Eja iikanonj qaa kokaerj ninijoro: ‘Kogianonj onjowo mende kawaati eerj, onj mono noo jaasewananonj mombo koubombaajonj amamaawuya.’ Kawaajonj giinonj Benjamin anŋonj kombagati eerj, nono mende kemboŋa.”

⁶ Juudanonj kaenj jero Israelnonj kokaenj jero: “Onjo mono naambaajonj kogia monj laligojiwaa qaaya eja ii ijogi morotiwaajonj nii uulombo somata nonju?”

⁷ Kaenj jero kokaenj meleema jegi: “Eja iikanonj anana ano kanagesourunana ananaajonj tororo qiqisi kania kania nonoma kokaenj ninijoro, ‘Mangianonj jaawo laligoja me qaago? Daremunjgia monj laligoja me qaago?’ Kaenj jerotiwaajonj qiqisiya ii nonononj onjanondeen jey meleeniñ. Ilinonj kanageñ konana wama kawutiwaajonj jenagati, ii mono walawala kambanj kanonj nomaenj mobonaga?”

⁸ Kaenj jegi Juudanonj manja Israel kokaenj ijoro: “Kawaajonj eja gbaworo ii mono noo boronanonj ama wasina motoonj kembonja. Kaenj ana afaanjonj uulanjawo gomesaonj kananonj keninj nono, gii ano embameraurunana anana mende komunj gororongowonja. ⁹ Benjamimbaa laaligoyaa doweya iikawaa qaaya mono noo borononj ero eleema kaj gomambaajonj jey kotiiñ. Niinonj ii mende wama eleema koi kaj goo jaasewanjanonj mende oomanjati eenj, iikawaa ironjanonj mono noo qananonj uro goo jaanonj bosima laligowe namononj laaligona tegowaa. ¹⁰ Kambanj koriga ezelobezelo ama mende mam-bombonagati eenj, nonononj mono endu kema eleema koi kaniñ amberja woi koloona.”

¹¹ Kaenj jero amagia Israelnonj kokaenj jero mogi: “Kaenj kolooji eenj, onjo mono kokaenj ambu: Gomanj kokawaa toomorianja awaa totoonj tosia koi kaanja ii menj taru gesogianonj mouma kema eja ii kaleñ mubu: Sele morimoriwaa kelega tosia, moronj apuya, dane riki, marasiñ gere tokoya qata mor gipi, komonj, gou ano seu wakato iikawaa hongia. ¹² Silwa moneñ walaga taru gesogiaa qaa oogianonj mougi menj kagiti, ii ano iikawaa so qaganonj toroqenj ama mindirigi jangyonanonj somariñ 2:waa so kolooro ii menj eleema kema mubu. Tosianonj koposo ama ii gesogianonj anji me nomaen? ¹³ Kogia kaanagadeen wama uulanjawo waama eja iikanonj mombo eleema kenji. ¹⁴ Anutu kuusunj kuuyaa Toyanonj mono eja iikawaa jaanonj kiankoomuya onono iinonj daremunjgia monj ano Benjamin ii onjowo mirinonj koi eleema kawutiwaajonj wambelaawaa. Noo meraurunanonj komuntiwilaa ambuti eenj, niinonj mono eenj totoonj laligomanja.”

¹⁵ Kaenj injijoro kaleñ iwoi ii menj silwa moneñ menj kagiti, iikawaa so qaganonj toroqenj ama mindirigi jangyonanonj somariñ 2:waa so kolooro. Ii menj Benjamin motoonj wama waama uulanjawo Iijipt kema Joosefwaa jaanonj keugi. ¹⁶ Keugi Joosefnonj Benjamin ii yonjoo batugianonj iima iikanondeen miriaa galeña kokaenj jey kotonj muro: “Gii mono eja koi unjuama neenaa mirinonj kema onjona rabu. Ragi kema oro monj qenj onj weembaa neneya mozozongona yonjononj saanonj niwo motoonj nene newonja.” ¹⁷ Joosefwaa miriaa galeñanonj jey kotonj murotiwaa so eja ii unjuano Joosefwaa mirianonj kenji.

¹⁸ Unjuano Joosefwaa mirianonj kema jenengia ororo toroko moma kokaenj romonjonj batugianonj jegi: “Wala kaniñ monenana meleema taru gesonananonj mougi menj keniñi, iikawaajonj yonjononj mono nunuama kaj koi nonoonji rajonj. Yonjononj mono qelanjinj nununj ureenj haamo ama nonoma nonoonji welenjeqeuruta omaya kolooninj donjiurunana kalugonj anjonj koma onjombubo.” ¹⁹ Kaenj jey nama Joosefwaa miriwaa galeña iwaanonj uma kenji miri naguyanonj nano iwaajonj qaa kokaenj jegi: ²⁰ “Oo somatanana, nono kambanj mutuya nene sewanja mewombaajonj koi kaniñ. ²¹ Kaj nene sewanja menj mombo eleema kema kananonj miri monjonj kema ewombaajonj rama taru gesonanaa kasia isama monenana totonananonj ii kore gesonana anja anja qaa oogianonj nene qaganonj raro iiniñ. Kawaajonj moneñ ii kete mombo meleema menj kajonj. ²² Silwa moneñ ii morononj taru gesonananonj meleema mombo anoti, ii nono mende mojonj. Nonononj ii ano silwa moneñ tosaanja ii qaganonj torokuunj nene sewanja mombo mewombaajonj gesonananonj mouma menj kajonj.”

²³ Kaenj jegi miri galeñanonj kokaenj jero: “Majakaka mende mobu. Onjanjgiaa ano manjgiaa Anutugianonj mono mombaa uuta kuuro silwa moneñ ii taru gesogianonj mouro mokoloogi. Niinonj onjoononj silwa moneñ ii medaborowe. Kawaajonj keegia mende moma mono uubonjonj rabu.” Kaenj jey Simeon wama yonjoononj kari.

²⁴ Kari motoonj unjuama Joosefwaa mirinonj ugi kanagia songbambutiwaajonj apu onono ano donjgia loloo gbojoja nenegia unjuagi. ²⁵ Yonjononj weembaa neneya

Joosefwaa mirinonj motoonj newutiwaa qaaya mogi. Kawaajonj Joosefnonj weenj biiwianonj mirianonj koubaatiwaaajonj mamboma kalenj iwoigia ii asuganonj arengonj ragi. ²⁶ Ragi Joosefnonj mirinonj karo kalenj iwoigia menj kanj mirianonj ugiti, ii munj batanonj siminj kuma namononj usugogi. ²⁷ Usugonj waagi jolongia injonj nomaenj laligojuti, qisij onjoma kokaenj injjoro: “Mangia eja wanaajonj nijogiti, iinonj nomaenj laligoja? Toroqen jaawo laligoja me qaago?”

²⁸ Kaenj jero kokaenj meleengi: “Goo welenqegega, nonoo amanananonj saanonj laligoja. Mono toroqen jaawo laligoja.” Kaenj meleema goda qenj munj siminj kuma namononj usugogi.

²⁹ Kaenj anji jaaya uuro kema karo koga Benjamin, iyanjaa nemunjaa meria ii iima kokaenj qisij onjono: “Kogia konogaajonj nijogiti, iinonj koi kolooja me nomaenj?” Qisij onjoma toroqen kokaenj ijoro: “Merana, Anutunonj mono kiankoomu gono laligowa.”

³⁰ Kaenj ijonj koga iima wosoya pororogoro jaaya kalilingoro saamambaajonj moma iikanondeen alanzan eleema onjomesaonj uulanawo miri uuta oloja monjonj uma anjodeen rama saaro. ³¹ Saadaboronj jaawonj songbama miri uuta oloja ii mesaonj kanj tororo mokosingonj nama iyanja galenj koma aonj nembanene kombutiwaaajonj jero. ³² Iijipt yonjononj Hibruu ejemba yonjowo motoonj nene newombaajonj mogi arokuukuuyawo koloojiwaaajonj ii amamaanjkeju. Kawaajonj Joosefwaa neneya ii iyanja koma mugi raro daremunjuruta yonjoo ii iyanja koma onjongi ragi Iijipt ejemba iwo nene newombaajonj kanj ragiti, iyonjoo nenegia ii iyanja konji ragi. ³³ Joosefnonj jero daremunjuruta ii koloogitiwaa so arengonj onjongi mutuyanonj jaaqeqeyanonj raro bejugianonj konoganonj raro Joosefnonj jaasewanj qenj onjoma raro. Kaenj rama iyanjia aima kotonj aonj walingonj ragi.

³⁴ Kaenj ragi Joosefnonj jero iyanjaa nene dunjonja nene tosaanja mendeema menj kanj koma onjongi koga Benjamimbaajonj ambenja 5:waa so toroqen konji nero. Kaenj nejj Joosefwo jejelombanjanj ama afaankota apu kotiga nejj korisoro qaganonj ragi. Kianj.

44

Joosefnonj daremunjuruta qambi waa angobato menj onjono.

¹ Kawaa gematanonj Joosefnonj miriaa galenja jenj kotonj munj kokaenj jero: “Gii mono eja iyonjoo taru gesogianonj wiit padi ii elaawutiwaa so mouna qaa oogianonj koubu. Kaanjiadeen motomotoonj yonjooononj monej esugia ii anja anja toto qenj taru gesogia qaa oogianonj amba. ² Kogia konoga iwaa taru gesoyaa qaa ootanonj neenaanonj qambi silwanonj memeta ii mono wiit padiwaa moneja menj karoti, iikawo amba.” Kaenj jenj kotonj muro iikawaa so ano.

³ Gomanj asariro umugawodeen eja ii wasinj onjongi dongigia unjuama kanaanonj kenji. ⁴ Kema siti mesaonj koriganonj mende kenji Joosefnonj miriaa galenja kokaenj jenj kotonj muro: “Gii mono uulanawo waama eja ii onjotaan kema mokoloonj injiima kokaenj qisij onjomba: ‘Eja Ponjonj awaa ama onjono onjo mono naambaajonj iikawaa kitia kilegamonj meleema munj kaju?’ ⁵ Noo somatananonj qambia qaanj nejkeji ano qambia iikanonj unju qenj qaa aasangoyaa kania mokoloonjkeji, onjo qambi ii mono naambaajonj yongoro menj kaju? Onjo mono sili ii bologa totoonj anju!’ ”

⁶ Joosefnonj miriaa galenja kaenj jenj kotonj muro kema mokoloonj onjoma qaaya ii jerotiwaa so ijoro. ⁷ Injijoro moma kokaenj meleengi: “Somatanananonj qaa tania kaanja ii mono naambaajonj jeja? Goo welenqeqeuruga nonononj sili bologa kaanja ii mende totoonj anjonj. Ii yamagenj! ⁸ Moba, nono taru gesonanaa qaa oogianonj silwa monej esu mokoloonjini, ii kaanjagadeen Keinan balononja menj kanj goninj. Nono mono naambaajonj silwa me goul ii somatagaa mirinonga yongoro mewonaga? ⁹ Welenqeqeuruga nonoononga mombaa taru gesoyanonj silwa qambi ii mokoloowagati eenj, iinonj mono koomuwaa bunjaga kolooro tosaanja nonononj somatanana, goo welenqeqe omaya koloonj laligowonja.”

¹⁰ Kaenj meleengi kokaenj jero: “Iikaanja kanonj awaa. Jejutiwaa so ii saanonj ambonja. Mombaa taru gesononja silwa qambi ii mokoloomanjati, iinonj mono noo welenqeqena

omaya koloowaato, tosaanja onjo selegianonj qaa monj mende ero saanonj onjoangideej mirigianonj kembu.”¹¹ Kaenj jero moma kuuyanonj gesogia arja arja uulanawo qetegonj menj kamaanj namononj ama qaa oogiaa kasia isangji.¹² Aisngi Joosefwaa miriaa galejanonj dagia mutuyaa taru gesoyanonga kanainj qengama mongama kema kema ko bejugia Benjamimbaa taru gesoyanonj tetegoyanonj iima qambi ii iikanonj mokoloooro.¹³ Ii mokoloooro yonononj uugia kouma eligoro wosobirigia qendeema malekugia menjujenjurangi. Kaenj ama esuhinagia donji qagianonj ama mombo eleema sitinonj kenji.

¹⁴ Juuda ano daremunjuruta yonononj eleema Joosefwaa mirinonj kenji iinonj kaanjideej mirianonj raro. Raro batanonj keuma siminj kuma namononj usugogi.¹⁵ Usugogi Joosefnonj kokaenj injjoro: “Onjo mono naa siliga anjuya? Eja nii kaananonj mono saanonj unju menj iwoi yongoro megi ii mokoloonjkejenji, onjo ii mende moju me?”

¹⁶ Kaenj jero Juudanonj kokaenj meleeno: “Oo somatanana, nono mono naa qaaga gijowonaga? Nono qaawaajonj monganjonj. Nonononj iwoi bologa mende aninji, ii qendeema gombonatiwaa so qaago. Anutunonj mono welenqeqeuruga, nonoo koposowaa qaaya injisaanota asuganonj eja. Kawaajonj mombaa taru gesoyanonga qambi ii mokolooji ano tosaanja nonononj kaanjagadeej eja pojnanaa welenqeqeuruta omaya koloonj laligowaato.”

¹⁷ Kaenj meleenoto, Joosefnonj kokaenj jero: “Niinonj iwoi kaanja ii mende ama onjomaña. Ii awawi totoonj! Eja morowaa taru gesoyanonj qambi ii mokolooji, iinondeej mono noo welenqeqena koloonj laligowaato, tosaanja onjo saanonj luaenonj eleema manjiaanonj kembu.”

Juudanonj Benjamimbaajonj Joosef welema muro.

¹⁸ Kaenj jero Juudanonj Joosefwaa batanonj kema qaa kokaenj jero: “Oo eja pojna, saanonj wambelaana welenqeqega niinonj qaa tosia eja pojna goojonj jewenaga. Giinonj Faarao kinj anawo ororonj koloojanto, kilenj welenqeqega nii kazi mende ama nomba.¹⁹ Eja pojna giinonj welenqeqeuruga nono wala kaninj kokaenj qisij nonona: ‘Onjo manjia ano daremunjgia monj laligojao me qaago?’

²⁰ “Kaenj qisij nonona nonononj eja pojna goojonj kokaenj meleeninj: ‘Nonoo manjana eja waña koloonj konana eja gbaworoga monj mirinonj rajao. Konana kanonj manjananonj eja waña kolooro kambanj kanonj kolooro. Nemujanonj mera woi orono datanonj komuro anjodeej laligoja. Iinonj mono manjaa wombo (komunjua) meriaga kolooja.’²¹ Kaenj meleeninj giinonj welenqeqeuruga qaa kokaenj ninijona, ‘Onjo mono kogia wama noononj koi kagi ii saanonj neenaa jaanonj uuj iimana.’

²² “Kaenj ninijona nonononj eja pojnana goojonj kokaenj meleeninj: ‘Eja gbaworo ii manja mesaomambaajonj amamaawaa. Manja mesaonagi eenj, manjanonj mono komunaga.’²³ Kaenj meleeninto, giinonj welenqeqeuruga nonoojonj qaa kokaenj menj kotona: ‘Kogia konoganonj onjowo koi mende kawaati eenj, onjo mono noo jaasewananonj mombo mende asugiwuya.’

²⁴ “Kaenj menj kotona mirinananonj eleema kema noo manja, goo welenqeqega eja pojna goononj qaa ii ijoniinj.²⁵ Ii ijoniinj moma manjananonj kanagenj kokaenj jero: ‘Onjo mono mombo Iijipt kema ananaajonj nene tosaanja sewanja menj kawu.’

²⁶ “Kaenj jeroto, nono kokaenj jeniinj, ‘Nonononj nononodeej kembombaajonj amamaawoña. Konana konoganonj nonowo motoonj kemaatiwaaajonj jewagi eenj, mono saanonj kembonja. Konana bejuya mende wama kembonjati eenj, nonononj mono eja pojn iikawaa jaasewananonj asugiwombaajonj amamaawoña.’

²⁷ “Kaenj jeniinj noo manja goo welenqeqega iinonj kokaenj jero: ‘Embana Reizelnonj merawoina woi orono. Ii onjoangia saanonj moju.²⁸ Datanonj nomesaonj kema sooro kokaenj jewe, “Oro kawalianonj mono kitoqitoro komuro me nomaenj?” Kambanj iikanondeej kanainj ii mende iibe.²⁹ Kete koga koi kaanjagadeej nuama kenji kananonj tiwitiwilaa monjonj iwaa qaganonj unagati eenj, onjo mono kondoogi wosobiri uutanonj

noo qananonj uro konjajilinj moma komunj waj juna langonjawanonj koomu gomanonj kememaŋa.’”

³⁰ Juudanonj toroqenj qaa kokaenj jero: “Oo eja poŋnana, niinonj konana eja gbaworo ii mende wama kema maŋna, goo welenjeqeqega iwaa mirinonj keubenagi eenj, amanananonj mono tiwilaawabo. Iinonj mono uuta kuuya meria bejuya iwaanonj somonjgoro laaligogara motoondeenj laligonjkejao. ³¹ Kawaajonj eja gbaworo ii mende wama keninj maŋnananonj ii iima mono koomu mokoloowabo. Goo welenjeqeuruga nonoononj kaenj asugiro nono mono kondooninj wosobiri uutanonj amanana, goo welenjeqeqega iwaa qaganonj uro komunj waj juya langonjawanonj koomu gomanonj kemebaa. ³² Goo welenjeqeqega niinonj eja gbaworononj mende tiwilaawaatiwaa qaaya ii maŋnaajonj jeyj somonjgonj kokaenj ijowe: ‘Ii mende wama goononj eleema kamaŋati eenj, iikawaa qaa lombotanonj mono goo jaanonj noo qananonj uma ero namononj laaligona kaenj laligonj umaŋa.’ ³³ Kawaajonj gii saanonj jeyj tegona niinonj eja gbaworo iwaa kitianonj eja poŋna goo welenjeqeqega omaya koloonj koi laligowe iinonj dauruta yonjowo eleema mirigianonj kembu.

³⁴ “Eja gbaworo kanonj niwo mende kawaati eenj, niinonj mono nomaenj ama maŋnaanonj kembenaga? Wosobiri uutanonj maŋnaa qaganonj unagati, niinonj mono ii iimambaajonj togonj kotiijenj. Kawaajonj ii mono mende somonjgowa.”

45

Joosefnonj iyaŋaa kania injisaano.

¹ * Juudanonj kaenj jero ejemba liligonj onjoma nama injiigiti, Joosefnonj kuuya iyonjoo jaagianonj toroqenj kania kolatinj aŋa galej koma aomambaajonj bimoonj amamaaro. Kawaajonj Joosefnonj kokaenj silama qaro: “Onjono mono kore nomesaonj deembu.” Kaenj qaro deenji Iijipt eja moŋnonj kosogianonj mende nano Joosefnonj iyaŋaa kania ii daremunjuruta ii kokaenj injisaano: ² Iinonj amburerenj meŋ otombeenj qama saaro Iijipt ejemba seleenjenj laligogiti, iyonjonoŋ ii moma Faarao kimbaa jinjkaronj mirianonj kema buzu qaaya ii jegi mogi.

³ Joosefnonj saama nama daremunjuruta ii kokaenj injijoro: “Nii Joosef! Amanananonj kaanjiadeenj jaawo laligoja me qaago?” Kaenj injijoro mogito, daremunjurutanonj uugia kouma gojono aarunj tililingonj jaayanonj eenj nama qaa moŋ mende romonjgonj meleema mubombaajonj amamaagi. ⁴ Amamaaŋ nanjgi Joosefnonj kokaenj injijoro: “Onjono mono noo kosonanonj koi kawu.” Kaenj injijoro kagi kokaenj injijoro: “Nii Joosef, onjoo daremunjgia sewana mewutiwaajonj anjgi Iijipt kaweti, ii mono niinonj.

⁵ “Mono uunonj konjajilinj mende mobu. Anutunonj onjono komuwubotiwaajonj nii wala wasinj nono walawala koi kaweta onjonoŋ kaju. Nii sewana mewutiwaajonj ama nonjgi koi kaweti, iikawaajonj mono onjonaŋgiaajonj irinsoonjsoonj mende moma aowu. ⁶ Bodi koi kanonj mono yambu woiwaa so namo sokoma eja. Ii toroqenj mombo yambu 5:waa so ewaa. Kambanj iikawaa uutanonj balonj qenj koomo mende ama nene honja mende mokoloonj meŋ kululuunj laligowonja.

⁷ “Anutunonj mono kana damubiribiriawo otaanj onjoo laaligogiaa sewana somonjgoro toroqenj jaawo laligonj gbili mokoloonj onjoma namo qaganonj laligowutiwaajonj moja. Kawaajonj ama nii wala wasinj nono walawala koi kaweta onjonoŋ kaju. ⁸ Kawaajonj onjonoŋ mende wasinj nonjgi tanitani koloojato, Anutunonj mono onjanonj wasinj nono koi kawu. Iinonj kuunj nono Faarao kimbaa jawiŋa mutuya koloonj jinjkaronj mirianonj naa gawonj meŋkejuti, kuuya iyonjoo somatagiaga koloojenj. Kaenj koloowe Anutunonj Iijipt kantri kuuya koi ii noo boronanonj anota eja poŋgiaga koloojenj.

⁹ * “Onjono mono kete koi waama uulaŋawo amanaanonj eleema kema qaa kokaenj jegi mobaa: ‘Goo meraga Joosefnonj qaa kokaenj jeja: Anutunonj nii kuunj noma Iijipt kantri kuuya ii noo boronanonj anota eja poŋgiaga koloojenj. Kawaajonj giinonj mono kamban

* 45:1: Apo 7.13 * 45:9: Apo 7.14

mende qerj koriwato, uulanjowo noononj kawa. ¹⁰ Koi kanj saanonj rara dundunga Goosen balononj meagonj neenaa kosonanonj laligowaga. Gii ano esameraanjuruga, goononj lama bulmakao tuunja tuunja ano ilawoila kuuya bunjaga eji, ii mono mej kololoonj kawu.

¹¹ “Bodi koi kanonj mono mombo toroqen yambu 5:waa so ej ubaa. Kambanj iikawaa uutanonj gii, mirigaa sumanjuruga me tinitosauruga tosaanja yonoononga mononj bodi laligonj nenewaa mojqojoronj ama komunj gororongowabo. Kawaajonj mono Goosen balononj kanj laligonj naa iwoiwaajonj amamaawuti, niinonj ii onjoma laligomanja.’ Amananaajonj qaa ii mono kaenj jegi mobaa.

¹² “Nii neeno onjanonj koi nama onjoojonj qaa jejerji, ii saanonj onjanganja jaagianonj niima kotoju ano kona Benjamin anj kaanjagadeenj niima kotoja. ¹³ Kawaajonj onj mono mannaanonj kema Iijipt kantrinonj qabunja somata kuuya nongita laligojenj ano iwoi kuuya iigiti, iikawaa sunduya ii amana jegi mobaa. Ii moro mono uulanjowo wama kamaanj koi kawu.”

¹⁴ Kaenj injijonj boria koga Benjamimbaa aroyanonj giliro kemero saaro Benjaminonj kaanjadeenj anjonj munj saaro. ¹⁵ Toroqen boria dauruta kuuya yonoo arogianonj giliro kemero saama buugia kitonj nero. Iikawaa gematanonj daremunjuranonj iwo qaa aminj mogi. ¹⁶ Joosefwaa daremunjuranonj kagiti, iikawaa buzuyanonj Faarao kimbaa jinjaronj mirinonj keno Faarao kinj ano jawinjuruta kuuya yonononj ii moma keraqeeangj mogi.

¹⁷ Kaenj moma Faarao kinjonj Joosef kokaenj ijoro: “Daremunjuruga mono jena kokaenj ambu: ‘Eshinagia mono donji qagianonj ama mombo eleema gomanganonj Keinan balononj kembu. ¹⁸ Kema mangia ano sumanjurugia unjama eleema noononj kawu. Koi kagi niinonj balonj awaa totoonj Iijipt kantri uutanonga meweengonj onjombe saanonj iikawaa kelega mokoloonj nenj korisoro ama laligowuya.’

¹⁹ “Kaanjagadeenj kokaenj jernj kotonj onjona ambu: ‘Iijipt kokanonga mono hooswaa kareya kareya tosia menj kema embameraurugia iikanonj onjooma mangia wama motoonj koi kawu. ²⁰ Mirigiaa iwoiya tosia Keinan balononj mesaowuti, iikawaa majakakaya mende ambu. Niinonj iikawaa kitianonj Iijipt kantri kuuya kokawaa iwoiya awaa totoonj ii onjombe bunjagia koloowaa.’ ”

²¹ Faarao kinjonj kaenj jero Israelwaa meraurutanonj iikawaa so otaanj anji. Joosefnonj Faarao kimbaa jernj kotoo qaa otaanj hooswaa kareya tosia onjono. Kaanjagadeenj kana kekembaa nene samonj tosaanja onjono. ²² Ii onjomago dauruta motomotoonj yonoo opo malekugia dologa totogianonj onjoto, koga Benjamimbaajonj opo maleku dologa boro monj (faiw) munj monej silwa kota 300 muro. ²³ Manjaajonj Iijipt kantriwaa iwoi awaa soroya jaasoonj menj donji ten yonoo qagianonj ano kenji. Kaanjadeenj donji embia ten yonoo qagianonj wiit dumunj kota, bered ano nene tosia manja kana samonja ano bosima kenji. ²⁴ Kenji Joosefnonj daremunjuruta wasinj onjono kembombaajonj anji qaa kokaenj injijoro: “Onj kananonj kema anjowowo mono mende ambu.”

²⁵ Kaenj injijoro Iijipt mesaonj kema Keinan balononj mangia Jeikobwaanonj keugi. ²⁶ Keuma mangia qaa sundu kokaenj ijogi: “Joosefnonj toroqen jaawo laligoja. Iijipt kantri kuuya ii iwaa borianonj ero eja ponjiaga koloonj laligoja.” Kaenj ijogi qaa ii mende moma laarirotiwaajonj uuta toroqen olomoro raro.

²⁷ Kaenj raroto, Joosefnonj qaa kuuya jeroti, ii jegi moro ano hooswaa kare tosia ii wama Iijipt kemaatiwaajonj ano karoti, mangia Jeikobnonj ii iima nama uu selianonj qeleeno geregere ano. ²⁸ Geregere ama kokaenj jero: “Oo, ii onjanonj! Ii moma kotiijenj. Merana Joosefnonj mono toroqen jaawo laligoja. Niinonj mono kema ii iimago kanagenj saanonj komumanja.” Kianj.

46

Jeikobnonj kanatuuru-uruta yonjowo Iijipt kenji.

¹ Israelnonj esuhina iwoiya kuuya kopepereenj menj waama keno. Kema Beerseba gomanonj keuma nama kanonj manja Aisakwaa Ponj Anutuyaajonj siimolonj ooro.

² Ii oonj gomantiinja ero jaaya meleeno unja iima iikanonj Anutunonj Israel qaa ijonj qata “Jeikob, Jeikob!” qaro

“Nii koi,” jej meleeno.

³ Meleeno kokaen joro: “Nii Anutu, goo mangaa bejsakonja. Gii Iijipt kememambaajonj toroko mende moba. Niinonj iikanonj kotuegonj gombe kanagesoga tuunjelemebe somata koloowuya. ⁴ Niinonj giwo Iijipt kememaña ano kaanjagadeenj gbiliuruga iikanonja unjuambe mombo eleema koi kawuya. Giinonj komuna Joosef iyanjaa borianonj mono goo jaa juga kuno kamaawaa.”

⁵ Kawaa gematanonj Jeikobnonj Beerseba gomanj mesaowonja jero Israelwaa meraaurutanonj mangia ano embameraurugia ii kojojoonj onjonji hoos karenonj ugi. Faarao kinjonj hoos kare iikanonj unjuama kawutiwaajonj jej tegonj anota menj kenji. ⁶* Esuhinagia ano miri orogia kuuya Keinan balononj laligonj buña qen menj laligogiti, ii kaanjadeenj motoonj menj kenji. Jeikob ano gbiliuruta kuuya yonononj kaen Iijipt kenji. ⁷ Gbiliuruta kuuya, esameraanjuruta eja ano emba ii kuuya unjuama Iijipt kenji.

⁸ Israel qata monj Jeikob ano iwaa gbiliuruta Iijipt kenjiti, iyonoo qagia ii kokaenj:

Jeikobwaa meria mutuya Ruuben.

⁹ Ruubembaa merauruta qagia

Hanok, Palu, Hezron ano Karmi.

¹⁰ Simeombaa merauruta qagia

Jemuel, Jamin, Ohad, Jakin, Zohar ano Saul. Saulwaa nemunja ii Keinan emba monj.

¹¹ Liwaiwaa merauruta qagia

Gerson, Kohat ano Merari.

¹² Juudawaa merauruta qagia

Er, Onan, Sela, Perez ano Zera. (Er ano Oonan yorononj Keinan balononj komuri.)

Perezwaa merawoita ii

Hezron ano Eer.

¹³ Aiskarwaa merauruta qagia

Tola, Puwa, Jasub ano Simron.

¹⁴ Zebulumbaa merauruta qagia

Sered, Elon ano Jalel.

¹⁵ Jeikobwaa merauruta embia Leanonj Mesopotemia (Padan Aram) balononj ononoti, iyonoo qagia kianj. Boragara Daina ii kaanjagadeenj mero. Jeikob ano Lea yoroo esameraanjurugara ii kaenj weenjonj mindirigi 33 kolooro.

¹⁶ Gadwaa merauruta qagia

Zefon, Hagi, Suni, Ezbon, Eeri, Arodi ano Areli.

¹⁷ Aserwaa merauruta qagia

Imna, Iswa, Iswi ano Beria.

Naangiaa qata Sera.

Beriawaa merawoita qagara ii

Heber ano Malkiel.

¹⁸ Labanonj emba qata Zilpa borata Leawaa welej embaga laligowaawaajonj muroti, iinonj Jeikobwaa merauruta kaenj onono. Jeikob ano Zilpa yoroo esameraanjurugara ii kaenj weenjonj mindirigi 16 kolooro.

¹⁹ Jeikobwaa embia Reizelwaa merawoita ii Joosef ano Benjamin. ²⁰* Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinonj kolooriti, ii qagara Manase ano Efraim. Nemungaraa qata Asenat ii Heliopolis (On) taombaa jigo gawonj galej qata Potifera iwaa borataga.

²¹ Benjamimbaa merauruta qagia

Bela, Beker, Asbel, Geera, Naaman, Eehi, Ros, Mupim, Hupim ano Ard.

* 46:6: Apo 7.15 * 46:20: Jen 41.50-52

²² Jeikobwaa merawoita Reizelnorj oronoti, iyaroo qagara kian. Jeikob ano Reizel yoroo esameraanjurugara kaenj weengorj mindirigi korebore 14 kolooro.

²³ Dambaa meria qata
Husim.

²⁴ Naftaliwaa merauruta qagia
Jaziel, Guni, Jezer ano Silem.

²⁵ Labanorj emba qata Bilha borata Reizelwaa welenj embaga laligowaatiwaaajorj muroti, iinorj Jeikobwaa merauruta kaenj orjono. Jeikob ano Bilha yoroo esameraanjurugara ii kaenj weengorj mindirigi korebore 7 kolooro.

²⁶ Jeikobwaa esameraanjuruta dindina toonj iwo Iijipt kenngiti, iyonoo jangogia weengorj mindirigi korebore kanatuuru 66 koloogi. Meraanjuruta yonoo embagia ii janggo iikanorj mende toroqegi. ²⁷ * Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinorj kolooriti, ii woi. Jeikobwaa kanatuuruuruta Iijipt kenngiti, iyonoo jangogia ii kaenj weengorj mindirigi 70 kolooro. Kian.

Jeikobnorj kanagesouruta yonowo Iijipt keugi.

²⁸ Kananorj kema laligorj Jeikobnorj Juuda wala wasinj kokaenj ijoro: “Gii mono Joosefwaanorj kema Goosen balonorj kekembaa kaniaajorj qisinj muba.” Kaenj ijoro kema karo Goosen prowinsnorj keugi. ²⁹ Joosefnorj keugitiwaa buzuya moma jero hoos karenorj somongorj mozozongogi qaganorj uma manja Israelwo aitonngowowaajorj Goosen balonorj keno. Kema iima iwaa jaanorj keuma boria aroyanorj giliro kemero angorj munj kambanj koriga qaqateteya menj urusaanj qero. ³⁰ Israelnorj Joosef kokaenj ijoro: “Giinorj toroqenj jaawo laligojanj, ii neeno giijenja kambanj kokaamba saanorj jojorinj komumana.”

³¹ Kaenj ijoro Joosefnorj daremunjuruta ano manjaa kanagesoya kokaenj injijoro mogi: “Niinorj mono Faarao kimbaanorj uma qaa kokaenj ijomana: ‘Daremunjuruna ano manjaa kanagesoya Keinan balonorj laligogiti, iyononorj mono noonorj kajuya. ³² Daremunjuruna yononorj lama bulmakao galengia koloonj ii galenj koma onjoma laligojutiwaa kawombaajorj ama lama tuungia, bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya ii unjama kajuya.’ ³³ Kawaajorj Faarao kinorj onjono jaasewanorj keugi kokaenj qisinj onjombaa: ‘Onj naa gawonja menjkeju?’

³⁴ “Kaenj qisinj onjono onj kokaenj meleema mubu: ‘Welenqeqeuruga nononorj mono au asaurunana wala menj laligogitiwaa so meraanananorj lama bulmakao galenkorj gawonja menj laligorj kouma laligojorj.’ Kaenj meleema mugi iinorj saanorj Goosen prowinsnorj rara dundungia meagowutiwaaajorj “Oonj!” jero laligowuya. Iijipt ejemba yononorj lama bulmakao galenj korjorj ejemba kuuya yonoojorj mogi arokuukuugiawo kolonjkeju.” Joosefnorj qaaya kaenj injijoro.

47

Joosefnorj kimbaa jaanorj kouro.

¹ Joosefnorj kema Faarao kinj kokaenj ijoro: “Noo manj daremunjuruna yononorj lama bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya menj Keinan balonj mesaonj kanj kete koi Goosen balonorj kouma laligoju.” ² Iinorj daremunjuruta yonoonorj eja 5 unjama Faarao kimbaa jaanorj uma nanngi injiuro.

³ Injiima kokaenj qisinj onjono: “Onj naa gawonja menjkeju?”

Kaenj qisinj onjono kokaenj meleema ijogi: “Welenqeqeuruga nono manjurunanorj wala laligogitiwaa so lama bulmakao galenkorj gawonja menj laligorj kouma laligojorj.”

⁴ Kaenj ijorj toroqenj kokaenj jegi: “Keinan balonorj bodi lombotawo ejiwaaajorj welenqeqeuruga nono lama bulmakao tuunjana yonoojorj nene mende mokoloninj. Kawaajorj nono balonj kokanorj tatawaga laligowombaajorj kajorj. Kaenj kolooro welenqeqeuruga saanorj ‘Oonj!’ jenggo jej tegorj nonona nono Goosen prowins kanorj rara dundunana meagowonja.”

* 46:27: Apo 7.14

⁵ Kaerj jegi Faarao kinjon Joosef kokaerj ijoro: “Marj daremunjuruganonj goononj kaju. ⁶ Iijipt kantri koi asuganonj goo jaanonj ejiwaajonj saanonj marj daremunjuruga balonj bakaya kelega awaa iikanonj onjoona laligowu. Saanonj Goosen prowinsnonj laligowu. Batugianonj gawonj awaa soro meme eja tosaaja laligojuti, ii moma onjombagati eerj, saanonj noo miriwaa oro tuunja ii iyonjoo borogianonj ama onjona galej koma onjoma laligowu.”

⁷ Kaerj ijoro Joosefnonj manja Jeikob Faarao kimbaa jaanonj wama karo iiro Faarao kinj ii kotuegonj muro. ⁸ Kotuegonj muro kokaerj qisijn muro: “Goo yambuga dawi koloaja?”

⁹ Qisijn muro kokaerj meleeno: “Noo yambuna 130:waa so namononj liligonj laligonj kouma laligojenj. Noo laaligonaa yambuya kuuya ii afaangoya ano osiqosigiawo kolooro. Manjuranonj yambu seiseiya namononj liligonj laligogiti, noo yambu janjonanonj yonjooononj kawo so motoonjgo mende koloaja.”

¹⁰ Kaerj jej Faarao kinj ii mombo kotuegonj munj jaasewanganonja kamaanj keno. ¹¹ Joosefnonj marj daremunja ii Faarao kinjonj jej kotorotiwaa so Iijipt kantrinonj onjoma Iijiptwaa balonj bakaya kelega awaa monj ii Rameses prowins (Goosen) kanonj onjono. ¹² Joosefnonj kaanagadeenj marj daremunjuruta ano manjaa kanagesouruta kuuya ii nenegia embameraurugia laligogiti, janjogiaa so sogianonj onjoma laligoro.

Bodi kambanj lombotawo.

¹³ Bodi somata ii lombotawo ero nenenonj balonj so qaono Iijipt ano Keinan kantri iyoroo kanagesogaranonj mono nenewaa komunj jambedengonj laligogi.

¹⁴ Kaerj laligonj Joosefwaanonj kanj wiit dumunj kota sewanja megij iinonj monej kuuya Iijipt ano Keinan kantri uutanonj eroti, ii mej kululuunj Faarao kimbaa jinjaronj miriwaa kowianonj ano. ¹⁵ Iijipt kanageso ano Keinan kanageso yonjooononj monej qaondabororo Iijipt kuuya yonjooononj Joosefwaanonj kanj kokaerj ijogi: “Monenananonj qaondaborojiwaajonj giinonj mono nene nonomba. Nene mende nonombagati eerj, nono goo jaasewanganonj komuwonja.”

¹⁶ Kaerj ijogi Joosefnonj kokaerj jero: “Monengianonj qaonjiwaajonj onjooononj lama ano bulmakao ejuti, ii mono mej kanj nonji niinonj nene onjomanja.”

¹⁷ Kaerj jero kema lama bulmakaogia unjuama kanj Joosef mugi. Yonjooononj hoosgia, lamagia, memegia, bulmakaogia ano donggia ii unjuama kanj nenewaa sewanjaga Joosef munj nene mej laligogi. Lama bulmakaogia kuuya ii Joosef mugi iinonj nene onjoma iikaanja kanonj yambu motoonjgowaa uutanonj laaligogia nanjoro mende komugi.

¹⁸ Mende komugi yambu kanonj tegoro. Tegoro yambu gbilianonj dujanonj mombo iwaanonj kanj kokaerj jegi: “Eja ponjana, monenana qaonjiwaajonj kanaanana honja ii goo jaaganonj saanonj mende kolatiwonja. Nonoononj lama bulmakaonana ii kaanagadeenj goninj goo bunjaga koloondaboroja. Nono ii kuuya eja ponjana gii gondaboroninjwaajonj nononana ano balonana iikayadeenj enj nononja. Kawaajonj mono naa iwoi monj gombonaga? ¹⁹ Nono mono kania naambaajonj goo jaanonj tondu komuwonaga? Nono komuninj balonananonj mono naambaajonj eerj enj gbanjbarasijn bolinaga? Kawaajonj mono nononana ano balonana sewanana mej iikanonj nemanene nonona nono saanonj Faarao kimbaa welenjjeqe omaya kolooninj balonananonj kaanagadeenj iwaa bunjaga koloowaa. Nono toroqen jaawo laligonj komuwombotiwaajonj mono nene kota nonomba. Nonona balonj gawonj muninj eerj mende enj qanda kotiga koloowaa.”

²⁰ Bodi kotiga totonj iikanonj Iijipt kanatuuru yonjowo erotiwaajonj yonjooononj kuuya motomotonj gawonj balongia koria ii sewanjaajonj angij Joosefnonj Iijipt balonj kuuya ii sewanja mero Faarao kimbaa bunjaga koloondabororo. ²¹ Joosefnonj Iijipt kanatuuru gomanj so kantriwaa jawo tetegoya uutanonj laligogiti, ii kuuya unjuano gawmambaa welenjjeqe omaya koloonj laligogi. ²² Faarao kinjonj jigo gawonj galej yonjoo footnait tawagia onjono mej iikanonj laaligogia nanjgonj laligogi. Kaerj kolooro nenegiaajonj mende bimooro balongia Joosefnonj sewanja mewaatiwaajonj mende angij. Kawaajonj jigo gawonj galej yonjooononj balonj iikanonj motoonjgo kinj Faaraowaa bunja mende koloogi.

²³ Joosefnon kanageso kokaen injjoro: “Mobu, niinon onjoangia ano balongia sewangia mewe tegoro Faarao kimbaa bunaga koloaja. Kawaajon niinon nene kota onjombe ii saanon menj namonon komowu. ²⁴ Komogi honja kolooro ii mono gosigi tuun 5 koloogi kanonga motomotoon ii Faarao kimbaajon ama mun laligowuto, tuun 4 ii mombo namonon komowutiwaajon ano nenegiaajon ewaa. Ii onjoangia, embameraurugia ano tosaaja mirigianon laligojuti, mono onoo nenega ewaa.”

²⁵ Kaen injjoro kokaen jegi: “Giinon nonoo laaligonana bodinonga metogona. Kawaa-jon eja porjnanaa jaanon kiankoomu mokoloowonjati een, nono saanon Faarao kimbaa welenqege omaya koloon laligowonja.” ²⁶ Joosefnon Iijipt yonoo balombaajon jenkooto ano en waama koi oojeni, kamban kokaamba kaangadeen toroqen eja. Jenkooto ii kokaen: Nene gawombaa hongia ii mono mendeengi tuun 5 kolooro iikanonja motomotoon ii Faarao kimbaa bunaga koloowaatiwaajon ama laligowu. Jigo gawon galej yonoonon balon iikanon motonngo Faarao kimbaa bunja mende koloogi.

Jeikobnon qamoyaajon Joosef qisiro Oon jero.

²⁷ Israel yononon Iijipt balombaa prowins qata Goosen kanon rara dundungia menj balon angon koma laligogi. Kanon laligon koloon seisei angi jangogianon mamaga somariiro. ²⁸ Jeikobnon laaligoya yambu 17 ii Iijipt balonon laligoro. Laaligoya kuuyaa yambuya ii mindirin 147 kolooro.

²⁹ * Israelwaa koomu kambananon dodowiro meria Joosef jero karo kokaen ijoro: “Niinon goo jaanon kewonngo mokoloojeni een, giinon mono keteda koi uukalen qendeema qaa kokaen pondan otaan menj yagomambaajon jen boroga noo tawonaa baatanon ama kokaen jen somongowa: Niinon komuwe qamona ii Iijipt balon kokanon mende ron komba. ³⁰ Niinon komun man asaanguruna yonowo haamo menj emanjati, kamban iikanon noo qamona ii mono Iijipt kantrinonja menj kema man asaana ron koma onongiti, iyonoo qasirigianon onon ron komba.” Kaen jero kokaen ijoro: “Jejanjwaa so ii saanon otaan amaja.”

³¹ Kaen ijoro mananon kokaen jero: “Qaa ii mono jojopon qaanon jen kotiin nomba.” Kaen jero Joosefnon ii jojopon qaanon jen kotiiro Jeikobnon ii moma ligoj waja menj kemej gbaruyaa kitianon ama laarin Anutuwaa waeya menj mepeseero. Kian.

48

Jeikobnon Manase ano Efraim kotuegon orono.

¹ Kamban tosia tegoro Jeikobnon ji mokolooro qaa ii Joosef ijogi moro. Ii moma merawoita woi Manase ano Efraim ii uruama mananon keno. ² Keno tosanon Jeikob kokaen ijogi, “Meraga Joosefnon giimambaajon kaja.” Israelnon qaa ii moma ku-usunja eroti, ii kululuun ee dunyanonja waama raro. ³ * Waama rama Joosef kokaen ijoro: “Anutu ku-usun kuuyaa Toya iinon Keinan balombaa Luz goman kanon noonon asugin kotuegon nono.

⁴ Ii noma kokaen nijoro: ‘Niinon koloonseisei gombe gbiliuruga yonoo jangogianon mono somariin somariin uro giinon kanageso tuunja tuunja mamaga yonoo bemunjalegiaga koloowaga. Gbiliuruga kanagen koloon ubuti, niinon balon koi ii bunja qen onjombe iyonoo bunjagiaga tetegoya qaa en ubaa.’

⁵ Anutunon kaen nijoro. Wala nii Iijipt balonon goonon mende kaweti, kamban iikanon embaganon merawoiga woi Iijipt kokanon oronoti, iyononon mono noo bunja koloowao. Manase ano Efraim yoronon mono Ruuben ano Simeon kaaja noo bunja koloowao. ⁶ Kaen koloori kanagen balon mosoma yorojonon distrik woi orombu. Efraim ano Manase yoro bagaranon meraborauruga tosaaja koloogiti, iyononon mono geengaa bunjaga koloowuya. Yononon balon bakaya bunja qen aowuti, ii mono Efraim ano Manase yorononon distrik woi iikawaa uutanon egi yoronon wangia koloori dawoigara

* 47:29: Jen 49.29-32; 50.6 * 48:3: Jen 28.13-14

yoroo newo baogaranonj laligowuya. ⁷* Niinonj Mesopotemia (Padan Aram) mesaonj eleema Keinan balononj kanj Efrata taonj dodowiwe embana Reizelonj komuro wosobiri somata koloonj nono. Komuro qamoya ii Efrat kekembaa kana goraayanonj ronj kombe. Efrat gomambaa qata monj ii Betlehem.”

⁸ Israelonj kaen jej Joosefwaa merawoita iriima kokaenj qisij muro: “Mera woi koi ii morononj morononj?”

⁹ Qisij muro Joosefnonj manja kokaenj ijoro: “Noo merawoita Anutunonj Iijipt kokanonj nonoti, mono ii.” Kaen ijoro Israelonj jero: “Niinonj kotuegonj oromambaaonj ii saanonj uruana noo kosonanonj kawao.” ¹⁰ Kaen ijoro Joosefnonj merawoita uruama kosianonj kagi boria giliro arogaranonj kemero buugara kitoonj nero. Israelonj eja waja kolooro jaaya umunj kono iwai monj iima kotomambaaonj hanqanq qen amamaaro. ¹¹ Buugara kitoonj nen Joosef kokaenj ijoro: “Niinonj wala goo jaasewanga mombo giimambaaonj mende mamboma laligoweto, Anutunonj kana meleuro kete koi geenja ano merawoiga kaanagadeenj inijijer.”

¹² Kaen ijoro Joosefnonj merawoita manja tawoyanonja uruama siminj kuma usugonj kemero.

¹³ Usugonj kemej waama merawoita borogaranonj mejen uruano anja manja batanonj kari. Efraim ii boria dindijanonj mejen Israelwaa boria qanianonj ama Manase ii boria qanianonj mejen Israelwaa boria dindijanonj ano. ¹⁴ Kaen ama oronoto, Efraim koga kolooro asianonj kilej boria dindijanonj boraama iwaa wajanonj ano. Manasenonj Joosefwaa meria mutuya kolooro, asianonj kilej boria qanianonj iwaa wajanonj ano. Kaen ama boria maripoonj kaanja ama kotoonj wanganonj ano. ¹⁵ Kaen ama rama Joosef kotuegonj munj kokaenj jero:

“Asana Abraham ano manja Aisak yorononj Anutuwaa jaanonj

kema kanj ama mejen laligori.

Niinonj koloonj laligonj koubeti, Anutunonj mono

kamban iikanonj pondan kalanj koma noma laligonj kouro.

¹⁶ Siwe gajobanonj nii bologa kuuya iikanonja metogonj anjonj koma noma laligoroti, iinonj mono eja gbaworo woi koi kotuegonj oroma laligowa.

Ejembanonj yoroo qagara qagi iikanonj mono nii ano manja asana

Aisak ano Abraham nonoo qabunanana bosima laligowao.

Yoroo kanagesogaranonj mono namo qaganonj hononja qaa seinj laligowuya.”

¹⁷ Kaen jeroto, Joosefnonj manjonj boria dindijanonj Efraimbaa wajanonj ano ii iiro mende sokono kawajonj moma bolinj manja boria dindijanonj mejen Efraimbaa wajanonja metogonj Manasewaa wajanonj amambaaonj ano. ¹⁸ Kaen ama manja kokaenj ijoro: “Amana, kaen mende mewa. Mera koi kanonj mutu merana kolooja. Kawajonj boroga dindijanonj mono iwaa wajanonj amba.”

¹⁹ Kaen ijoroto, manjonj ii amambaaonj qetama Joosef kokaenj ijoro: “Merana, ii saanonj mojen. Niinonj ii mojen. Manasenonj kaanagadeenj wanjawo kolooro iwaa gbiliurutanonj kaanagadeenj koloonj seisei ama kanageso somata koloowuyato, Efraimbaa qaqabunyanonj mono Manasewaanonj qabuja uugun ewaa. Iwaa gbiliurutanonj mono koloonj seisei somata ama kanageso tuunja tuunja mamaga koloonj laligowuya.”

²⁰* Kaen ijoro moro weemboria iikanonjadeenj kotuegonj oroma kokaenj jero:

“Israel yonononj mono oroo qagara qama kanagesogia

kotuegonj onoma kokaenj jewuya:

Anutunonj mono oyayboyay ama ononota

onononj Efraim ano Manase kaanja koloowu.”

Kaen jej Manase ii Efraimbaa newo baatanonj ano.

²¹ Israelonj kotuegonj onono tegoro Joosefwaa qaa kokaenj jero: “Moba, niinonj komumambaaonj anjento, Anutunonj onowo laligonj ubaa. Iinonj mono unuano manja asaurugia yonoo balononj eleema kembuya. ²² Iikanonj kema batugianonj balonj mosonji

* 48:7: Jen 35.16-19 * 48:20: Hib 11.21

niinonj goononj balonj toroqen Sekem balonj kelegawo ii gonjenj. Niinonj balonj bambaanja ii Amor kanageso yonjowo manja qen neenaa tiwo ano manjawaa soo somata iikanonj yonjoononga mewe. Joosef gii daremunjuruga yonjoo wangia koloojanjiwaajonj ii daremunjuruga yonjoojonj qaagoto, goo bunjaga jenj tegoweta ewaa.” Kianj.

49

Jeikobnonj merauruta kotuegonj onjono.

¹ Kawaa gematanonj Jeikobnonj merauruta onjono kagi qaa kokaenj jero: “Onj mono horonj ajoroogi niinonj laaligogianonj kanagenj nomaenj koloowaati, iikawaa gejatootoo qaaya injisaama jewe mobu:

² “Jeikobwaa merauruta, onj mono kanj ajoroonj amagia Israelwaanonj qaa geja ama mobu.

³ “Oo Ruuben, giinonj neenaa mutu meranaga koloojanj. Giinonj noo ku-usuna ano emba mewe esunmumunaa honja mutuya koloona. Qabunjagaa akadamuya ano ku-usunja kanonj kouruga yonjoononj unjuuguja.

⁴ Haamononj kowe siri qindiiro kalumalu kema kanjeji, goo uuganonj mono iikawaa so waaro kalugonj lanj kema kanjejanj. Giinonj manja noo duj eenanonj uma qembonanonj qen embanawo ena duj kanonj mono anjonjorayawo koloonj tilooro. Kawaajonj goo qabunjagaa akadamuyanonj mono kouruga mende toroqen unjuugun ewaa.

⁵ “Simeon ano Liwai yorononj daremunwoiga koloojao. Yoroo tiwo wasa gawonjgaranonj mono kike kakasililinj kondoonjeja.

⁶ Yorononj irinsoonjsoonj qaganonj eja unjuri komugi eenj totonj ainjaajonj bulmakao ejia iyonjoo kana boro iwoigia lanj unjuj kotori meendangoya koloogi. Kawaajonj yorononj qaa arenj somonjonkebaati, niinonj iikawo uumotoonjgo mende amakemaña.

Ajoajoroo ambaati, niinonj iikanonj iyorowo mende toroqen ramaña.

⁷ Uukazigaranonj geriawo koloojiwaajonj ii jenj qasuaanj oronjenj. Uduuduugaranonj kanjanjawo koloojiwaajonj ii jenj jororaanj oronjenj. Niinonj kanagesogara kondeema onjombe yonjononj Jeikobwaa balonj sokoma kembu. Niinonj mendeema onjombe yonjononj Israel batugianonj lanj goonjpora ama laligowu.

⁸ “Oo Juuda, goo daremunjuruganonj gii mepeseenj goma laligowuya. Goo boroganonj mono kereuruga yonjoo aro kokonjgianonj rabaa. Manjaa merauruta yonjononj mono goojonj usugonj siminj kuma laligowu.

⁹ * Oo Juuda, giinonj laion gbaworoya kaanja laligojanj.

Oo merana, gii borojanj menj oro qen nenj laligonj iikanonjadeenj eleema kajanj.

Iinonj laion kaanja selia ama qeteterenj laion embia kaanja kamaanj koma enjeja.

Kuuyanonj ii kawali koloonj utunj mondowombaajonj keegia momakeju.

¹⁰ Ku-usumbaa aiweseya ii monjonj Juuda yonjoo borogianonga mende unjuambaa.

Eja pombaa gbaruyanonj kania batugaranonj nano

* 49:9: Janj 24.9; Ais 5.5

- moŋnoŋ ii mende qetegowaa. Qaago!
Iyaŋa ano gbiliuruta jirŋkaronŋ duŋanonŋ rama
laliŋonŋ ugi kanagenŋ moŋnoŋ asugiro kanageso tuuŋa tuuŋa yoŋononŋ iwaa jeta teŋ
koma laliŋowu.
- ¹¹ Iinonŋ donŋgia wain apu gere batuyanonŋ somonŋgoro nambaa.
Donŋgia meria ii wain apu kasa batugaranonŋ gbadooro ewaa.
Iinonŋ opoya ii wain ooyanonŋ sonŋgbambaa.
Malekuya ii wain kotaa oo sayanonŋ qesaama qejaambaa.
- ¹² Wain oo nero jaayanonŋ wain oo apu kaanŋa oŋaŋ inŋaŋ kombaa.
Aju tokoya nero jetanonŋ aju ooya kaanŋa taaliwaa.
- ¹³ “Zebulun kanageso yoŋononŋ kowe goraayanonŋ laliŋowu.
Yoŋoo gomanonŋ wanŋgoya wanŋgoya sulunkebu.
Balonŋgiaa jawoya iikanonŋ mono Saidon taonŋ baagenŋ kema ewaa.
- ¹⁴ “Aiskar ii donŋgi siita koukouya iikawaa so koloŋja.
Donŋgi qaganonŋ duŋ rarawaa gesoya woi iikawaa batugaranonŋ ama qeteterenŋ
lokoliŋ sologonŋ enkebaa.
- ¹⁵ Lokoliŋ sologonŋ haamo meŋ ero duŋ miria ii
saanonŋ sokono gomanonŋ naanŋ totoonŋ koloowaa.
Ii iima gemata iwoi lombotawo anŋgomambaaŋonŋ usugonŋ kemero
tosianonŋ welenqeŋe gawonŋ mewaatiwaaŋonŋ kuunŋ somonŋonŋ munkebuya.
- ¹⁶ “Tosianonŋ Dambaa kanagesouruta mendunŋonŋ onŋonŋgi
Dan iinonŋ mono aworo (defence) nama qaa dindinŋaŋonŋ manja qeŋ laliŋowaa.
Dan tuunŋ yoŋononŋ Israelwaa tuunŋ tosaanŋa iikaanŋa koloonŋ laliŋowuya.
- ¹⁷ Dan iinonŋ qato mokoleŋ kaanŋa kananonŋ enŋ
hooswaa gbakotanonŋ kiro aaruŋ lalanŋaninŋ giliro
qaganonŋ rabaati, iinonŋ mono tama gemagama namononŋ kemebaa.
- ¹⁸ “Oo Poŋ, giinonŋ nii kasa gbadononŋga metogonŋ
anŋonŋ koma nombaatiwaaŋonŋ jaa rinŋ mambomakemaŋa.
- ¹⁹ Kike kakasililiŋ tuunŋ yoŋononŋ Gad kanageso
unŋunŋ onŋoonŋ laliŋowuto, Gad yoŋononŋ mono meleema
kanagianonŋ onŋotaanŋ iyanŋgia unŋunŋ onŋoonŋ laliŋowuya.
- ²⁰ “Aserwaa balononŋ nene morianŋ mamaga asuginkebaa.
Kinŋ yoŋononŋ nene naanŋgiawo neŋkejuti, iinonŋ mono
nene kaanŋa ii balonŋanonŋ komoro seiŋ iikanonŋ tosaanŋa ilaanŋ onŋoma laliŋowaa.
- ²¹ “Nembarononŋ anŋaa jaajaa naanŋaŋonŋ uulanŋawo lansanŋ goonŋpora amakeji,
Naftalinonŋ mono iikawaa so koloonŋ meraboraanŋuruta inŋiima-ainŋanŋgiawo ii onŋoma
laliŋowaa.
- ²² “Wain gere apu jaayaa kosianonŋ komogi kota mamaga kuunŋ
boria giliro kema sopa qisigonŋ seleenŋenŋ kemakeji,
Joosefnonŋ mono iikawaa so koloŋja.
- ²³ Iwaa kereurutanonŋ tiwo janŋbenŋgia meŋ uugere qaganonŋ
Joosefwaa tuunŋ ii onŋotaanŋ inŋidonŋ unŋunŋ onŋoonŋ laliŋowu.
- ²⁴ Kaenŋ laliŋowuto, Jeikobwaa beŋa Anutu ku-usunŋawo
iwaa borianonŋ mono meŋ kotiinŋ muro iinonŋ tiwo tokoya mende mesaonŋ boro siita
sombanŋa qaa qero laliŋowaa.

Anutunonj mono uuwaa lama galerja koloonj Israelwaa anjonkorkonj Toya kolooja.
²⁵ Manjaa Anutuyanonj mono ilaanj goma laligowaa.
 Benj ku-usunj kuuyaa Toyanonj mono
 kokaenj kotuegonj gono laligowa:
 Kombaa kotumotueyanonj mono kanakeewanga goononj kamaaro
 namo dusiita emuyaa apuyanonj mono goononj kouro
 merabora ano oro mamaga mokoloonj onjoma laligowa.
²⁶ Baanja baanja iyonjoo kotumotuegianonj
 kambanja kambanja ejemba sokoma onjono laligonj kougi.
 Baanja soroganonj yambu so nene gawongia menj laligogi
 nene morianj asugiro laligonj kougito,
 goo amagaa kotumotueyanonj mono ii kuuya uuguwaa.
 Kotumotue kaanja kaananonj mono Joosefwaa wanjaa qaganonj ubu.
 Daremunj batugianonj ponj qerewenja jawinj tak-kootoya koloojiwaa laaligoyanonj ii
 kuuya mono enj ubu.

²⁷ “Benjamin ii kasu kawalia kaanja kolooja.
 Gomaamba so tiwojunj tigonj oro ununj nenj gogonj onjmakeja.
 Weenj asaganonj iwoi luluuma qenjkeji, ii gomantiinja so mendeemakeja.” Kianj.

²⁸ Israelwaa tuunj kuuya jangogia 12 ii kianj. Manjianonj kotuegonj onjoma qaa kaanja
 kaanja jero mogi. Kotumotuegia morota morota ii anja anja mendeema kuuya kotuegonj
 onjono. Kianj.

Jeikobnoj komuro.

²⁹ Kotuegonj onjoma nama qaa kokaenj menj kotonj onjono: “Anutunonj mono nuano
 niinonj isi alauruna komugiti, iyonjowo toroqemambaa anjenj. Noo qamona ii mono
 manjuruna yonjoo koorongianonj kobaa Hit eja Efrombaa balonj korianonj eji, iikanonj ronj
 koma nombu. ³⁰* Kobaa ii Keinan balononj Makpela balonj korianonj Mamre kosianonj
 eja. Aabrahamonj balonj koria kobaayawo ii isinanaa qasiria ewaatiwaajonj Hit eja qata
 Efron iwaanonga sewanja mero.

³¹* Aabraham ano embia Saara ii kobaa iikanonj ronj koma orongi. Kaanagadeenj Aisak
 ano embia Rebeka ii iikanonj ronj koma orongi. Niinonj toroqenj Lea iikanonj ronj kombe.
³² Aabrahamonj namo koria kobaayawo ii wala Hit yonjooononga sewanja merota eja.” ³³*
 Jeikobnoj merauruta qaa kaenj menj kotonj onjono tegoro kanawoita hororo dunj eeyanonj
 uro goronj qenj komuro Anutunonj wano isi alauruta yonjooononj toroqero. Kianj.

50

Jeikob ronj konji.

¹ Jeikobnoj komuro Joosefnonj lugunj manja kepelaan munj ligonj kema aroyanonj
 giliro kemero buuta kitonj nero. ² Kawaa gematanonj Joosefnonj doktauruta jenjkootoyaa
 baatanonj laligogiti, ii manjaa qamoya sele menj kotikotii keleganonj moriwutiwaajonj menj
 kotonj onjono. Menj kotonj onjono yonjooononj Israelwaa qamoya kaenj ama mugi. ³ Gawonj
 ii menj laligogi weemboria 40 kuuya tegoro. Qamogia kelenonj morinjkegi, iikawaa
 gawonja ii kambanj koriga kaenj menj laligonjkegi. Iijipt kanatuuru yonjooononj Jeikobwaajonj
 weemboria 70:waa so jingenj qama saama laligogi.

⁴ Saama jingenj koma wosobiri laligogitiwaa kambanja iikanonj tegoro Joosefnonj Faarao
 kimbaa jinjaronj mirinonj gawonj menj laligogiti, ii qaa kokaenj injjoro: “Niinonj onjoo
 jaagianonj kiankoomu mokolooweti eenj, onj mono noo jenanonj menj Faarao kinj qaa
 kokaenj jegi mobaa: ⁵* Manjanonj jaawo laligonj qaa kokaenj somonjonj jojopanq qaanonj

* 49:30: Jen 23.3-20 * 49:31: Jen 25.9-10; 35.29 * 49:33: Apo 7.15 * 50:5: Jen 47.29-31

jenj kotiiimambaajon jenj kotonj nono: 'Niinonj komumambaajon anjenj. Nii neenaajon jamo kobaa Keinan balononj osoweta nanji, noo qamona ii mono iikanonj kema roj komba.' Kawaajon saanonj kete jenj kotona nii iikanonj kema mannaa qamoya roj komago mombo eleema kamaña."

⁶ Kaenj injijoro jengi Faarao kinjonj ii moma kokaenj jero, "Gii manggaajon qaa somonjonj jojopanj qaanonj jenj kotiinati, iikawaa so saanonj kema mangaa qamoya roj komba."

⁷ Kaenj jero Joosefnonj manaa qamoya roj komambaajonj uro. Faarao kimbaa jawinjuruta qabunagiawo kuuya, jinjaronj miriaa ano Iijipt kantriwaa jotamemuruta qabunagiawo ii kuuya iwo motoonj kenji. ⁸ Joosefwaa miriwaa sumanjuruta korebore, iwaa daremunjuruta ano manaa kanagesouruta yonononj kaanagadeenj motoonj kenji. Embameraurugia, lama, meme ano bulmakao tuunja tuunja iigadeenj mono onjomesaogi Goosen gomanonj ragi. ⁹ Hooswaa kareya kareya ano eja hoos qagianonj ragiti, ii kaanagadeenj kenji. Kaenj mindirinj tuunj somata totoonj kenji.

¹⁰ Kema kema Jordan apu gowoya kotonj leegenj toroqenj kema Atad gomanonj wiit dumunj kotawaa honja ano kaawoya mendeema gosigiti, miri balonj iikanonj keuma jinjenj aro metaama qama silama saama bolinj laligogi. Joosefnonj manaaajonj weemboria 7:baa so jinjenj qama saama laligoro. ¹¹ Atad gomanonj jinjenj qama saagi balonj toya Keinan kanageso yonononj ii iima moma kokaenj jengi, "Iijipt yonononj mono jinjenj saawaa arenja uuta anju." Kaenj jengi miri balonj iikawaa qata ii kanainj Abel Mizraim * qagi. Ii Jordan apu gowoyaa weenj koukoutaagenj eja.

¹² Jeikobnonj merauruta jenj kotonj onjototi, yonononj iikawaa so otaanj ama mugi. ¹³ * Yonononj qamoya anjonj Keinan balononj kema Mamre kosianonj Makpela balonj korianonj kobaa eji, iikanonj kema roj konji. Aabrahamnonj waladeenj balonj koria kobaayawo ii qasirigia ewaatiwaaajonj Hit eja Efron iwaanonga sewanja mero. ¹⁴ Joosefnonj manaa qamoya roj kono tegoro anja, daremunjuruta ano tosaanja kuuya iwo manaa qamoya roj kombombaajonj kengiti, iyonononj mombo Iijipt balononj eleema kagi. Kianj.

Joosefnonj ironja mende meleemambaajonj mombo jero.

¹⁵ Joosefwaa daremunjurutanonj mangia komuro rama iima kotonj kokaenj romonjonj jengi: "Joosef sili bologa kuuya ama muninji, iinonj iikawaajonj uuduudu moma nonoma kambanj kokaamba kanainj ironja meleema nonombabo." ¹⁶ Kaenj jenj Joosefwaa qaa kokaenj anji keno, "Manjanonj komumambaa ama nonoojonj qaa kokaenj jenj kotooro: ¹⁷ 'Onjo mono Joosefwaaajonj qaa kokaenj jengi mobaa: Daremunjuruganonj sili bologa ama tiwilaanj gombombaajonj anjiti, giinonj mono iyonjoo singisongogia ano kakasililingia ii mesaowa. Kawaajonj giinonj saanonj mangaa Anutuyaa welenjeqeuruta nonoo singisongonana mesaowa." Yonononj qaa ii anji Joosefwaanonj karo moma mono qama saaro.

¹⁸ Kawaa gematanonj Joosefwaa daremunjuruta iyangio kanj balononj tama batanonj usugonj kamaanj kokaenj ijogi: "Moba, nono goo welenjeqeuruga omaya koloojonj."

¹⁹ Kaenj ijogito, Joosefnonj meleema kokaenj jero: "Mono keegia mende mobu. Niinonj Anutuwaawo kitianonj mende nanjenj. ²⁰ Onjanonj, onjo sili bologanonj tiwilaanj nombombaajonj kaparanj koma anjito, Anutunonj ii meleeno kitianonj iwoi awaa asugiwaatiwaaajonj kaparanj koma ano. Kaenj ama kondoonj kuunj nono kanatuuru mamaga onjoo laaligogia somonjgowe iikawaa honjanonj kambanj kokaamba asuganonj kolooro iima kotojonj. ²¹ Kawaajonj mono keegia mende mobu. Niinonj mono onjoangia ano embameraurugia onjoo laaligogia kuuya nanjonj onjoma laligomaña." Kaenj jenj kilenagiala ironja ii mende meleemambaajonj mombo jenj kotiinj gumbonjonjonj ama onjono. Kianj.

Joosefnonj komuro.

²² Joosefnonj manaa kanagesouruta yonowo toroqenj Iijipt balononj laligogi. Joosefnonj laligonj uro yambuya 110 kolooro komuro. ²³ Joosefnonj esa amboanja Efraimbanonja

* 50:11: Abel = Jinjenj saawaa arenja. Mizraim = Iijipt. Hibruu qaa kaanja. * 50:13: Apo 7.16

koloogi ii injiirō. Kaanagadeen Manasewaa meria Makir iwaa meraboraana koloogi Joosefwaa tawoyanon onjoongi doongon onono.

²⁴ Kawaa gematanon Joosefnon daremunuruta yonoojon qaa kokaen injiirō, “Nii komumambaajon anjento, Anutunon mono kalaḡ koma onono laligowuya. Iinon onjo balon kokainonga unuama balon Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo bunaga koloowaatiwaajon jeḡ tegon jojopaḡ qaanon jeḡ kotiiroti, mono iikanon kema laligowu.”

²⁵* Kaen injiirō Israelwaa meraurutanon qaa jeḡ somonjon jojopaḡ qaanon kokaen jeḡ kotiiwutiwaajon jeḡ koton onono: “Anutunon kalaḡ koma onono laligogi niinon komuwe noo siina ii mono balon kokainonga anjon Keinan balonon kembu.” ²⁶ Kaen jeḡ yambuya 110 kolooro komuro. Komuro Iijipt kanon qamoya ii sele meḡ kotikotiiwaa keleganon morin qamo bokisnon anḡi ero. Kianḡ.

---

* 50:25: Eks 13.19; Joos 24.32; Hib 11.22

RUUT Ruutwaa sunduya Jenasa-asari

Eja ponj yonoo kambangianonj Israel yonoo laaligogia ii uma kamaanawo. Uugia meleengi oyanboyanj laligogito, iikawaa gematanonj silemale laligogi kamaanj kamaanj sooro lombo uutanonj deenqeema siinsererenj laligogi. Laligonj iikawaa gematanonj uugia meleengi. Kaanj kaanj ama laligogi. Ruutnonj kambanj iikanonj luaewaa kania qendeenon. Moab emba iinonj Israel ejaga mero. Eja kanonj komuro Ruutnonj enaroya Israel emba iwo pondanj ororonj somonjonj Israelwaa Anutuyawo tororo qokotaanj laligoro. Kaenj laligonj kantria Moab mesaonj Israel uutanonj kanj tetegoyanonj loya mutuyaa tinitosauruta yonoo batugianonjga eja dologa monj mokoloonj mero. Yoroo gbiligara monjonj kinj Deiwidwaa amboya kolooro. Deiwid iinonj Israel yonoo kinj ponjgia qabuñaya uuta laligoro. Deiwidwaa gbilia monj ii Jiisas. Ruutnonj yambu 1110–1100 Kraist mende koloorotononj laligoro.

Eja ponj buk iikawaa sunduya kanonj laaligowaa kania kokaenj qendeengi: Ejembanonj Anutu gema qegi kambanj kanonj kakasililinj kondemondeenj somatanonj qagianonj umakero. Ruutwaa sunduyanonj kana kokaenj qendeenja: Waba emba iinonj uuta Israelwaa Anutuyaanonj meleema momalaari kanagesononj toroqero kotumotuenonj qaganonj uro oyanboyanj mokolooro.

Buk kokawaa bakaya waja 3 ii kokaenj:

- 1) Naominonj Ruutwo Betlehem eleeni. 1.1-22
- 2) Ruutnonj Boazwo aitongori. 2.1–3.18
- 3) Boaznonj Ruut ii embiaga mero. 4.1-22

Elimelek ano sumanjuruta yonononj Moab kenji.

¹ Kerugenj Israel uutanonj kinj monj mende laligoro eja ponj yonononj kanatuuru galeñ koma onjoma laligogi. Kambanj kanonj bodi koloonj balonj kuuya sokoma ero. Bodi kambanj kanonj Juuda eja monjonj embia ano merawoita unjuama taonjgia Betlehem mesaonj kantri qata Moab kanonj kema raranj dundungia meagonj waba laligogi. ² Eja qata Elimelek, embia qata Naomi ano merawoigara qagara Malon ano Kilion balonjgia qata Efrata. Yonononj taonjgia Betlehem mesaonj Moab balononj kema kanonj laligogi. *

³ Iikanonj laligogi Naomiwaa loya Elimelek komuro. Komuro Naominonj emba maloya koloonj merawoita yorowo laligogi. ⁴ Merawoita yorononj laligonj somariinj Moabga emba woi qagara Orpa ano Ruut † agimij aogi. Agimij aogi toroqenj Moab balononj yambu 10:baa so laligonj kougi. ⁵ Laligonj kouma merawoita woi Malon ‡ ano Kilion yorononj kaanjagadeenj komuri. Komuri nemungara Naomi iinonj lomeria qaa anjodeenj laligoro. Kiañ.

Naomi ano Ruut yorononj Betlehem eleeni.

⁶ Naominonj anjodeenj Moab kantrinonj laligonj kambanj monjonj qaa kokaenj jegi moro: ‘Ponjonj kanatuuruya ilaanj onjoma Israel kanonj nembanene sogianonj mokoloonj onjmakeja.’ Kaenj moma Moab mesaonj Israel balononj eleema kemambaajonj joronjoronj ama enarowoita yorowo waagi. ⁷ Waama gomanj balonj laligoroti, ii mesaonj Juuda balononj eleema kemambaajonj ano enarowoita yorowo motoonj kananonj kenji.

⁸ Kananonj kema Naominonj enarowoita kokaenj irijoro: “Emba woi, oro mono eleema nemunwoigara yoroo gomanonj kema laligowao. Oro noo lomeraana komugiti ano nii

* 1:2: Efrata: ii Betlehem gomanj liligonj ejati, balonj iikawaa qata. Ruut 4: 11, Jen 35: 19, 1 Sml 16: 18, Mai 5: 2 † 1:4: Ruut: qa iikawaa kania ii ala-ala. Jiisaswaa ambosakonjuruta yonoo batugianonj emba 4 kokaenj laligogi: Taamar, Raahab, Ruut ano Batseba. Mat 1.3-6 ‡ 1:5: 3 Malon: qa iikawaa kania ii esunjakamakamaa eja

nono awaagadeen kalar koma noma laligori Poŋnoŋ mono kawaa so tawaya meleema awaagadeen kiar koomu orono laligowao. ⁹ Poŋnoŋ saanoŋ kana mero oro eja mombo agimin aon laaligo rarangara yoro mirinoŋ mokoloon uukorisoro qaganon laligowao.” Kaen iriŋon buugara kitoŋ neroto, yoroŋon amburereŋ ama silama saari.

¹⁰ Saama kokaen ijori: “Qaago! Noro mono giwo eleema goo kanageso tuuŋga yoŋoonon kembonja.”

¹¹ Kaen ijori meleema kokaen irijoro: “Oo eŋarowoina, mono naambaajon niwo kawowaajon anjao? Nii mombo eja merawoina mewe somariiri ii orombaoraga me? Kaen romoŋgowaoragati een, iikanon mende sokonja. Qaago totoon! Mono keteda koi eleema kembao. ¹² Nii emba waŋa koloojeŋiwaajon eja moŋnoŋ nii mende nombaa. Oo eŋarowoina, oro mono eleema mirigaranon kembao. Nii mombo eja memambaajon romoŋgoŋ kete gomantiinja eja mombo eŋ korowo kolooŋ merawoina qokoloon orombenagati een, ii mono kileŋ bimobimooyawo.

¹³ Mera ii somariiri lowoigara oromambaajon mamboma laligowaoraga me qaago? Yoroŋon ama eja memegaraa kania somoŋgoŋ aon kamban batuya koriga ii een laligowaobo. Ii mende sokonja. Oo eŋarowoina, iikaen qaago. Poŋnoŋ boria boraama lona nuano komurotiwaajon laaligonananon bimooro nii oroŋon wosoŋinjina moŋeŋ.”

¹⁴ Kaen irijoro mombo toroqen silama saari. Saari tegoro Orpanon eŋaroyaa yeizozoya jeŋ buuta kitoŋ neŋ eleema mirianon keno. Orpanon kenoto, Ruutnoŋ kaparan koma sele kopaya kaŋa qokotaaro. ¹⁵ Kaŋa qokotaaro Naominon kokaen ijoro: “Moba, alaganon kenja. Iinoŋ aŋaa beŋsakon ano aŋaa ejemba tuuŋ yoŋoonon kenja. Gii mono kaanagadeen eleema miriganon kamba.”

¹⁶ * Kaen ijoroto, Ruutnoŋ kileŋ kokaen meleeno: “Nii mono gii gomesaomanatiwaajon kaparan mende koma jewa. Saanoŋ jena giwo kembo. Gii noma nomaen kembagati, nii mono kaanagadeen giwo iikanon kemaŋa. Gii dakanon dakanon laligowagati, nii mono kaanagadeen iikanon laligomaŋa. Goonon ejemba tuuŋ ii noo ejemba tuuŋnaga koloogi goonon Anutu ii noo Anutuga kolooro laligomaŋa.

¹⁷ Gii dakanon komuwagati, nii mono kaanagadeen iikanon komuwe roŋ koma nombutiwaajon moŋeŋ. Qaa ii kokaen jeŋ kotiiŋeŋ: Koomu motooŋgoŋon mono mendeema norombaa. Iwoi morota moŋnoŋ mendeema norombaati een, Poŋnoŋ saanoŋ iikawaa ironja meleeno noo qananon uba.”

¹⁸ Kaen jeŋ iwo kemambaajon kotakotagadeen kaparan kono iima moma kotoŋ kawaa qaaya mombo mende ijoro.

¹⁹ Mende ijoroto, motooŋgara kema kema Betlehem taonoŋ keuri. Keuri taonoŋ ejemba kuuyanon ii iriima korisoro somata moma ajoroogi. Emba yoŋonoŋ qama Naomi koma horon joloŋa kokaen jegi: “Ei! Ii oŋanon, Naomi yaŋo me nomaen? Oowe oowe!”

²⁰ Kaen jegi Naominon kokaen inijoro: “Noo qana Naomi ii een mende qabu. Nii uukorisoro embaga qaago. Anutu ku-usuŋ Toyanoŋ mono kondoon nono uukondun moma laligojeŋ. Kawaajon noo qana Mara qagi sokombaa. § ²¹ Noonon iwoi mamaga wala ero taon koi mesaon kembeto, kete Poŋnoŋ nuano bobora eleema een omaya kajeŋ. Poŋ ku-usuŋ Toyanoŋ qaana gosin meŋ bolin nono koŋajilin qaganon laligojeŋ. Kawaajon qana Naomi ii mono een qabubo.” Kiar.

²² Naomi ano eŋaroya Ruut, Moab emba kanon Moab mesaon Betlehem taonoŋ kariti, kamban iikanon ejembanon kanain padiwaa alia baali ii gawoŋgianoŋ kema borogianoŋ kuŋgi.

2

Ruutnoŋ Boazwaa gawonoŋ baali otano.

* 1:16: Ruut 2.11-12; 2 Kin 2.2-6 § 1:20: Qa woi: ii Hibruu qaa kanagarawo. Naomi = uukorisoro. Mara = uukondun.

¹ Naomiwaa loya Elimelekwaa isi uutanonj tinitosaya, eja qabunjayawo monj qata Boaz laligoro.

² * Kambanj monjonj Moab emba Ruut iinonj enaroya Naomi kokaenj ijoro: “Saanonj jej tegona nii gawonj monjonj kema ejemba baali gowia kuma reremonja mesaonjkejuti, ii otama menj kululumanja. Nii saanonj eja mombaa jaanonj iima-airj mokoloowe nisosoroonj ‘Oonj!’ jero saanonj iwaa gematanonj kema ii menj kululumanja.” Kaenj jero Naominonj ijoro: “Oo enarona, saanonj kemba.”

³ Kaenj ijoro mesaonj gawonj monj morowaanonj gawonja, ii mende moma kilenj tondu kema nama baali kungi yonoo gemagianonj kema gowia motomotoonj qeqelala kamaanj egiti, ii otama otama keno. Gawonj korianonj kenoti, ii Boazwaanonj gawonja. Boaz ii enaroya Elimelekwaa isinonja monj.

⁴ Boaznonj ketego koi Betlehemga kouma gawonj ejembauruta injiima jolonja kokaenj jero: “Bonjonj! Ponjonj mono onjowo laligowa.” Kaenj jero meleema kokaenj qagi: “Ponjonj mono kotuegonj gomba.”

⁵ Kaenj qagi Boaznonj gawonj galejaajonj kokaenj qisiro: “Emba ii morononj?”

⁶ Kaenj qisiro kokaenj meleeno: “Emba ii koriganonja. Ii Naomiwo Moab kantrinonja kari. ⁷ Iinonj gomaamba amandiinanonj kanj qisijn nono ‘Oonj!’ jewe gawonj ejemba yonoo kanagianonj onjotaanj baali gowia otama menj kululuuja. Gawonj pondanj menj laligonj ketada koi kuunjonj endu kema haamo menj raja.”

⁸ Kaenj meleeno Boaznonj Ruut kokaenj ijoro: “Borana moba, nii qaa goroga monj gomaanja: Gii gawonj koi mende mesaonj tosaanja yonoo gawononj mende kema baali menj kululuuwa. Mono noo welenjeqe embauruna yonowo motoonj koikanonj otama laligowa. ⁹ Nii gawonj ejauruna goosiriwubotiwaa songo anjerj. Gawonj noma nomaenj kema dumunj kota kumbuti, gii mono iikawaa jaagalenj ano yonoo gemagianonj kema emba yonowo laligowa. Apugaajonj mobagati eenj, welenjeqe yonononj apu koworanjenonj kosojuti, saanonj iikanonj kema apu newa.”

¹⁰ Kaenj ijoro Ruutnonj moma balononj kemenj usugonj Boaz kokaenj ijoro: “Nii no-maembaajonj waba laligonj kilenj goo jaanonj kiankoomu mokoloowe iikaanja kalanj koma nonjanj?”

¹¹ Kaenj ijoro kokaenj meleeno: “Nii goo nanamemenjaa sunduya ii kuuya jegi mojenj. Gii loganonj komuro enaroga awaagadeenj galenj koma laligonj kouna. Gii nemunmanja ano kolokoloo kantriga mesaonj ejemba wala mende moma nononati, kilenj nonoo batunananonj kanj laligojanj. ¹² Gii sumanjuruga sili awaa qendeema onjona Anutu Israel nonoo Ponnananonj mono iikawaa tawaya gomba. Kurunonj engajanonj meraanja reenreenj koma onjmakeji, iikawaa so gii Anutuwaawaa umuganonj laligomambaajonj koi kana.”

¹³ Kaenj ijoro Ruutnonj kokaenj meleeno: “Somatana, nii goo gawonj meme embauruga yonoo tani qaagoto, giinonj kilenj sili awaa qendeema nonjanj. Giinonj qaa nuna selenatunja.” Kaenj meleeno.

¹⁴ Nembanene kambananonj karo Boaznonj Ruut kokaenj ijoro: “Saanonj koi kanj bered kitia menj wain apu aasonjawanonj qendunjonj newa.” Kaenj ijoro gawonj ejemba yonowo raro Boaznonj baali honja onjokootoya tosia muro. Ii muro nenj tomenja junonene tosia mesaoro raro. ¹⁵ Rama waama kema toroqenj baali gowia otano Boaznonj gawonj ejauruta kokaenj jej kotonj onjono: “Iinonj baali gowia boranjawo iikawaa batugianonja kaanjagadeenj otama menj kululuuwaati eenj, onjono qaa tokoronkota mende jej mubu. ¹⁶ Kaenj qaagoto, baali gowia tosia ii boranjianonja kaanjagadeenj horogi kamaaro anji kanj iyanjaajonj menj kululuuwaawaa. Onjono mono ii mende jej mubu.”

¹⁷ Kaenj jej kotonj onjono Ruutnonj baali gowia korama menj kululuuro uro honja ano kaawoya mendeema oromambaa sapa sarayawanonj kosonj korerenjonj gosiro honja geso karoombaa so (36 liita) kolooro gomanj sijsinjonj karo. ¹⁸ Kaenj kolooro baali honja ii menj

* 2:2: Lew 19.9-10; Dut 24.19

taonon eleema kaŋ dawi koranoti, ii enaroya qendeema muro. Kawaa gematanon nene neŋ timbiriŋon tosia mesaoroti, ii kaŋagadeen unjuma muro.

¹⁹ Ii muro kokaen qisiro: “Gii kete dakanon kema baali otama meŋ laligojaŋa? Morowaa gawonon kema gawon meŋ laligojaŋa? Eja galeŋ koma gonjaati, Anutunon mono ii kotuegon muba.” Kaen qisiro morowaa gawonon kema gawon meŋ laligoroti, iwaa sunduya Naomi ijoro: “Nii kete eja mombo gawon mejenati, iwaa qata ii Boaz.”

²⁰ * Kaen ijoro Naomiwaa eleŋa kamaaro kokaen ijoro: “Poŋnon mono Boaz kotuegon muba. Poŋnon kiankoomu nonomambaa qaa somongoroti, iikawaa so mono pondaj lomeraanurunanon komugiti ano anana kete koi laligojoni, nonoojon kiankoomuya mende anjon koma laligoja.” Toroqen qaa kokaen jero: “Eja ii nonoo tinitosananaga ano isinanaa doweya meme ejaga. Kawaajon iinon mono saanon galeŋ koma nonombaa.”

²¹ Kaen jero moma Moab emba Ruutnon kokaen jero: “Qaa mon toroqen kokaen nijjaa: ‘Gii mono noo gawon meme ejemba yonowo boŋ qeŋ laligona noonon baali kuuya ii kundaborowuya.’ ”

²² Kaen jero Naominon kokaen ijoro: “Oo enarona, ii awaa. Gii tosia yonoo gawon korianon kena sili bologa ama gombubo. Kawaajon gii saanon Boazwaa gawon meme emba yonowo kema gawon meŋ laligowa.” ²³ Kaen jero Ruutnon Boazwaa gawon meme emba yonoo kosogianon boŋ qeŋ laligon honja otama meŋ kululuuŋ laligoro baali ano wiit kunjun kambaŋanon tegoro. Tegoro toroqen enaroya Naomiwo laligori. Kian.

3

Ruut ano Boaz yoronon baali gawonon aitongori.

¹ Kambaŋ tosia tegoro Naominon enaroya Ruut kokaen ijoro: “Oo enarona, nii saanon eja mon batogon mokoloowe galeŋ koma gono iwo keraqeeanjo qaganon geenjo miriga kalaŋ koma raba. ² Gii gawon meme emba yonowo mokotaŋ laligonati, iyonoo galengia Boaznon mono nonoo tinitosananaga. Moba, iinon kete gomantiina baaliqueqe sombenon kemeŋ baali honja ano kaawoya mendeema oromambaaŋon sapa sarayawonon koson korereŋjon gosiwaa.

³ Kawaajon gii mono keteda koi apu ariŋ selega kele unkoowayawonon moriŋ opo suruga mouma baaliqueqe sombenon kemeba. Emu kemebato, wala sigensigen laligona nembaneneya ano apu kizaŋa nedabororo kawaa gematanon saanon iwaa jaanon asugina giibaa. ⁴ Gaombaajon moma kamaan dakanon hon koma ewaati, mono ii iima kanon kema. Kokojji gombaatiwaaŋon qisiwagati, iikawaa kaisareya mono kokaen amba: Gii iwaa kooronon kema kaniaageŋ esu kitia mena waaro kemeŋ ewa. Kaen ena mokolon goma nomaen ambagati, ii gijoro moba.”

⁵ Enaroyanon kaen ijoro Ruutnon kokaen meleeno: “Qaa kuuya nijjaŋi, ii saanon andaboromaŋa.”

⁶ Kaen meleema baaliqueqe sombenon kemeŋ enaroyanon jeŋ koton murotiwaa so otaŋ andabororo: ⁷ Boaznon gomantiina nembaneneya ano apu kizaŋa nedabororo selia meŋ looriro waama baali tuuŋ mombaa goraayanon kemeŋ gaon ero. Kanon ero Ruutnon oloŋ janjaŋ qeŋ kema kaniaageŋ esu kitia metaama iikanon kemeŋ ero. ⁸ Ero gomaŋ ruuŋanon iwoi mombaajon aaruŋ lalaŋaniro uuta tooro moma eleema emba mon kanianon eroti, ii mokolon iiro.

⁹ Iima qisiŋ muro: “Gii moronon?” Qisiŋ muro kokaen meleeno: “Oo somatana, nii Ruut, goo welenqeqe embaga. Giinon geengaa isigaa doweya meme ejaga koloojan. Kawaajon Juuda onoo nanamemengia otaŋ nii saanon galeŋ koma noma esuganon turuŋ nomba.”

¹⁰ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Oo borana, Poŋnon mono kotuegon gomba! Gii saanon eja wanaya me qaqaŋa esuhinagiawo yonoo gemagianon kenagato, iikaŋa mende anjaŋ. Gii eejanon isiuruna awaa nanjon onoma laligonago kete ii uuguŋ sili awaa

* 2:20: Lew 25.25

soroya anjar. ¹¹ Oo borana, gii mono toroko mende moba! Bonjon laligowa! Gii emba awaa soroya koloojari, ii taombaa ejemba kuuyanor moju. Kawaajon gii ii me woiwaaajon qisin nombagi, nii ii saanon ama gomaña. ¹² * Nii goo tinitosaga koloon galeñ koma gomañatiwaa so koloojeñ. Qaa ii onjato, eja moñnon nuugun isinaa doweya meme eja mutuya kolooja. Nii iwaa qerewenaga laligojeñ. ¹³ Kawaajon gii saanon gomantiña koi kokaen ewa. Dowe meme eja mutuyanor worañ sewanğa memambaajon jenagi een, ii awaato, sewanğa mende memambaajon mobaati een, niinon saanon sewanğa memaña. Qaa ii somonjon Pombaa qatanon jojopañ qaanon jeñ kotiijeñ. Kawaajon saanon bonjon ena gomañ ambaa.”

¹⁴ Boaznon kaen ijon emba moñnon baaliqeqe sombenon iwaanon kamaaroti, moñnon ii mobabotiwaajon moro. Kawaajon Ruutnon Boazwaa kanaan kamaañ eroto, wenjerañ suluro kambañ iikanonadeen moñnon ii mende iima kotooro oloñ kemaatiwaajon waaro. ¹⁵ Waaro Boaznon kokaen ijoro: “Mono malekuga seleganonga metogon qerereen meñ namba.” Kaen ijoro metogon meñ nano baali hona 25 kilogrambaa so gosin maaro kemero. Kemero meñ kobibiñ Ruutwaa sawiñanon ano anjon eleema taanon keno.

¹⁶ Ruutnon taanon kema enaroyaanon keuro qisiro: “Oo enarona, nomaen en kajañ?” Kaen qisiro Boaznon iwaa iwoi kuuya anoti, iikawaa sunduya ijoro moro.

¹⁷ Moro kokaen toroqen ijoro: “‘Gii enarogaajon bobora mende kema,’ kaen nijon baali koi nonja.”

¹⁸ Kaen ijoro Naominon kokaen jero: “Oo enarona, eja iikanon kete een haamo mende mewaato, qaaga galeñ koma laligoro ii mindingogi tegorogo kawaa gematanon rama haamo mewaa. Kawaajon gii mono sosoo mamboma rama qaaga nomaen jegi asugiwaati, ii moba.” Kiañ.

4

Boaznon Ruut embiaga mero.

¹ Boaznon taombaa kiropo naguyanon kema qenjaaro sombenon kamaañ raro. Raro isiaa dowe meme ejawaa qaa jeroti, iinon kañ uugumambaa ano iwaajon kokaen qaro: “Oo alana, gii saanon koi kañ kamaañ rabaga.” Kaen qaro kañ kamaañ raro. ² Raro Boaznon taanonğa jota meme eja boro woi (10) onoono kagi rabutiwaa injoro motoon kamaañ raga.

³ Ragi Boaznon isiaa dowe meme eja ii kokaen ijoro: “Kambañ kokaamba Naominon Moab kantri mesaon eleema karoti, iinon danana Elimelekwaanon balon kitia ii sewanğa mewutiwaa eja. ⁴ Kawaajon niinon kokaen romonjojeñ: Gii qaa ii mobagatiwaa gijojen. Gii isinaraa dowe meme ejaga koloon niinon goo qerewenaga koloojeñ. Dowe meme eja moñ mende laligoja. Kawaajon giinon ii sewanğa mewagatiwaajon kuun gonjen. Gii ii sewanğa memambaa aiña mobagati een, ii saanon sewanğa mewato, ii togowagati een, saanon ii kaanğadeen jena momaña. Ii saanon eja koi rajuti, iyonoo jaanon jewa. Ii kanatuuru tuunnaa jotameme koi yonoo jaagianon jewa.” Boaznon kaen ijoro eja alianon kokaen ijoro: “Nii ii saanon sewanğa memaña.”

⁵ Kaen ijoro Boaznon jero: “Gii Naomiwaanon balon koria sewanğa mewagati, kambañ iikanon mono Moab emba Ruut, eja komurotiwaa maloya ii kaanğadeen sewanğa mewa. Kaen ana eja komurotiwaa qatanon mono borosamo balon kanon ewaatiwaajon ii galeñ koma laligowa.”

⁶ Kaen jero dowe meme eja mutuyanon meleeno: “Kaen kolooro niinon ii sewanğa memambaajon amamaajen. Ruutnon neenaa meraboraana yonowo motoon borosamona mendeenği motomotoon yononon balon kitia melamelaa iikayadeen bunja qeñ aowubo. Nii kaen amambaajon amamaajen. Kawaajon giinon saanon ii sewanğa mena geenğa bunğa koloojaa.” Kaen meleeno.

* 3:12: Ruut 2.20

⁷ * Kerugerj Israel uutanonj moŋnonj balonj iwoi sewanja mero buŋaya kolooro iikawaa qaaya kotiiwaatiwaajonj yonononj sili kokaenj ama laligogi: Qaa jen tegonj soomonjgo anji tegoro iyoroononga moŋnonj kana esuya qetegonj alia munjero. Israel yonononj iwoi sewanja memewaa qaaya tegoroti, ii sili iikaanja kanonj qendeema laligogi

⁸ Kawaajonj eja kanonj Boaz kokaenj ijoro: “Giinonj ii saanonj sewanja mena buŋaga koloowaa.” Kaen jen kana esuya qetegonj Boaz muro. ⁹ Ii muro Boaznonj jotameme eja ano kanageso kuuya kokaenj injoro: “Niinonj Elimelek, Kilion ano Malon yonoononj iwoi kuuya ii Naomiwaanonga sewanja mejen. Onjo ii kete jaasewanj qen nanjonj jewutiwaa so koloaju. ¹⁰ * Nii Moab emba Ruut, Malombaanonj malo ii kaanjiadeenj sewanja mewe noo embanaga koloowaa. Kaenj ama eja komurotiwaa qatanonj borosamo balonj kanonj ewaatiwaajonj ii galej koma laligomaŋa. Qata kaenj mende aliwaato, gbiliurutanonj Elimelek waa qata duduuwubotiwaajonj ii gawmambaa buknonj oogi enj ubaa. Onjo ii kete jaasewanj qen nanjonj jewutiwaa so koloaju.”

¹¹ * Boaznonj kaen jero jotameme eja ano kanatuuru taombaa kiropo naguyanonj sombenonj ragiti, iyonononj kuuya kokaenj jegi: “Nono ii jaasewanj qen nanjonj. Poŋnonj embaga goo mirinonj kawaati, ii saanonj kotuegonj muro iinonj mono Reizel ano Lea yoroo so koloowaa. Yorononj Jeikobwaanonj meraboraanja mamaga qokolori Israel kanatuurunananonj kolooro. Gii saanonj Efrata balononj jotameme eja esuhinawo koloonj Betlehem taononj qabuŋagawo laligowa. ¹² * Poŋnonj emba malo saraŋ iwaanonja gbili gombaati, goononj kanageso yonononj mono Juuda ano Taamar yoroo meragara Perezwaanonj sumanj yonoo so koloonj laligowu.” Kianj.

Boazwaanonj gbili yonoo qa arenjia

¹³ Kaenj ama Boaznonj Ruut wama mirianonj kema embiaga mero Poŋnonj kotuegonj muro koro ama meraga mero. ¹⁴ Meraga mero emba yonononj Naomiwaa kokaenj jegi: “Nono Poŋ mepeseejonj. Iinonj kete isigaa dowe meme ejaga gonja. Iinonj saanonj galej koma goma laligowaa. Mera kanonj Israel uutanonj qaqabuŋayawo koloowaa.

¹⁵ Goo enaroganonj jopagonj gomakeja. Goo merauruga 7 laligowuyagati eenj, iinonj mono ii kuuya unjuugunj ilaanj goma laligoja. Iinonj kete esaga gono iinonj mono laaligoga tililuaanj keraqeeanjo qen goma laligowaa. Kanagenj emba wanj koloona iinonj saanonj galej koma gono laligowaga.” ¹⁶ Kaenj jegi Naominonj mera ii menj doonjonj galej koma munj laligoro.

¹⁷ Emba kosianonj laligogiti, iyonononj kokaenj jegi: “Naomiwaanonga esia meraga koloaja.” Kaen jen qata Obed qagi. Obedwaa meria Jesi, esia kinj Deiwid.

¹⁸ Qa arenj koi ii Perezwaanonga kanainj nama Deiwidwaanonj uja: Perezwaa meria Hezron, ¹⁹ Hezrombaa meria Raam. Raambaa meria Aminadab. ²⁰ Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ²¹ Salmombaa meria Boaz. Boazwaa meria Obed. ²² Obedwaa meria Jesi. Jesiwaa meria kinj Deiwid. Kianj.

* 4:7: Dut 25.9   * 4:10: Dut 25.5-6   * 4:11: Jen 29.31   * 4:12: Jen 38.27-30

Joonawaanon gejatootoo qaa Joonaa Jejasa-asari

Buk koi kanon gejatootoo qaa qaita mon koloaja. Ii Joonawaanon nomaen asugiroti, iikawaa sunduya. Anutunon qaa kokaen jej koton muro: “Gii mono Assiria kantriwaa siti waja qata Niiniwe kanon kema uukuukuu gawon mewa.” Assiria yononon kakasililingia somata ero Israel yononon kere yonoo boronon komuwombotiwaajon toroko moma laligogi. Anutunon Joonaa kaen jej koton muroto, Joonanon togon Anutuwaa qele koloon Niiniwe kemambaajon qotogoro. Ii kokaembaajon togoro: Anutunon siti ii tiwilaamambaa galej meme qaa ijoroto, Joonanon iikawaa so onjanon koloowaatiwaajon mende moma kotiuro.

Joonanon togon qotogoro lombo uuta qaganon uro iikawaa gematanon iyanjaa jaajaa amambaa aira menj kamaen ama ten koma keno. Kema uukuukuu gawon mero Niiniwe seiseiyanon uugia onjanon meleengi. Kawaajon Anutuwaa uuta olomooro mende tiwilaen onono. Kawaajon Joonawaa uutanon bolin kobooro komumambaajon moro. Kin mononon yambu 782–753 Kraist mende koloorotonon galengiaga laligoro Joonanon kamban kanon gawon mero. Joonawaanon goman qata Gat Hefer ii Nazaret kosianon, 5 kilomiita kekembaa so. Niiniwe ii koriganon, 500–600 kilomiita kekenjaa so.

Kanagen Israel yononon iyangio gejatootoo ejemba yonoonon qaa moma mende ten koma yangisen laligogi Anutunon jej tegoro Assiria yononon kan unun unuama kenji iyangiaa nanangia ii kaen sooro. Buk koi ii Anutuwaa kania woi kokaen ninisaanja: Nono kuuya Anutuwaa uuainja tororo ten kombonatiwaa so koloonon. Kaen mende ambonati een, lombo mono onjanon qanananon ubaa. Anutuwaa kania waja mon ii kiankoomu ano uujopa. Anutunon anjaa kaziuruta Assiria gadokopa yonoo singisongogia kaanjiadeen mesaon iimaleinonnga metogon onombaatiwaajon kaparan komakeja. Ironja bologanon qagianon ubabotiwaajon moma kotiin uunana melembonatiwaajon kuun nononja.

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaen:

- 1) Anutunon Joonaa oono yangisen ano. 1.1-17
- 2) Joonanon uuta meleema saranonga lolooro. 2.1-10
- 3) Joonanon Niiniwe kanageso uugia kuuro. 3.1-10
- 4) Uugia meleengi Anutunon kiankoomu onono. 4.1-11

Joonanon Poy qetama kokomomola mero.

¹ * Israel kanon Pombaanon qaa ii Amitai iwaa meria Joonawaanon kokaen kolooro: ² “Assiria kantriwaa siti somata Niiniwe ii ween koukoutanon eja. Yononon bao jaagoo kaanja koloon kilengia lansan nama menj tintuan laligonkeju. Iikawaa qaaya ii noo jaasewananon kouro mojen. Kawaajon gii mono waama eu kema noo buja qaana injon uugia kuuwa.” ³ Kaen ijoroto, Joonanon Pombaa jaasewananonga olon kok koma ween kemekemetanon baagen kemambaajon keno. Kema goman qata Jopa (Jaffa) kanon kemer wango mon mokolon jero, “Yonowo saanon Tarsis gomanon Spein kantrinon kema.” Kaen jej kana sewanja menj wanganon uro. Kaen uma Pombaa jaasewananonga kokomomola menj keno. ⁴ Kenoto, Pognon haamo kotakota wasiro kowenon kemer kuuro siri dimbon somata waama wango qero jangomambaajon ano. ⁵ Kaen kolooro wango gawon eja yononon toroko moma iyangiaa benurugiaa so anja anja qama koolin ononji. Kaen ama wanganon afaangowaatiwaajon kawaa hina iwoi kuuya menj borogi kowenon kemeroto, Joonanon wango dutaa uutanon kemer iikanon olon koma gaon komunagbiili ero.

---

* 1:1: 2 Kin 14.25

⁶ Iikanonj ero wanjo galenjonj iwaanonj kanj kokaen jej muro: “Gii mono naambaajonj koi gaonj ejanj? Mono waama geenjaa berja qama koolina iinonj ilaanj nonono mende tiwilaawonaga.”

⁷ Kaen jej muj batugianonj aminj moma jegi: “Ayo, mono kawu! Mono unju kuuwonja. Eja morowaa singisongoyaaajonj ama iimaleinj koi qanananonj uji, iikawaa kania mokoloowonja.” Kaen jej unju kuugi Joona asugiro. ⁸ Asugiro jegi karo kokaen qisinj mugij: “Iimaleinj tiwitiwilaa koi ii morowaa singisongoyaaajonj ama qanananonj uji, gii mono iikawaa kania ninijowa. Gii naa gawonja menkejanj? Gii daanj kaya kajanja? Goononj kantri ii daenj? Goo kanagesouruga ii dakanonj laligoju?”

⁹ Kaen qisinj mugij kokaen meleeno: “Nii Israelga. Hibruu ejaga koloojenj. Nii Ponj, Siwewaa Anutuya waeya menj mepeseenjejenj. Iinonj kowe ano namo toboga mokoloonj orono. ¹⁰ Iinonj gawonj osiqosiawo nono togonj Pombaa jaasewanjanonja oloj kok koma kajej.”

Kaen meleeno moma aarunj lalanjaninj kokaen ijonj jej mugij: “Yei! Gii mono naambaajonj ama kaen anjanja?” ¹¹ Kowenonj toroqen bolinj kotiinj qindiinj ero. Kawaaajonj kokaen qisinj mugij: “Nono mono iwoi nomaenj ama goninj ironja mena kowenonj goronj qenaga?”

¹² Kaen qisinj mugij kokaen meleema injijoro: “Siri dimbonj koi mono noojonj ama qanananonj uma qeji, niinonj ii moma kotojenj. Kawaaajonj mono nii noma kowenonj borogij kemebe goronj qewaa.”

¹³ Kaen meleeno gawonj eja yonjononj kilej wanjo mombo namo goraayanonj keubaati-waaajonj loqanonj nanjonj qej bimbingogito, kowenonj bolidaboroti-waaajonj ama ama-maagi. ¹⁴ Amamaanj Israel Ponjanaa qata kokaen qama kooligij: “Oo Ponj, mono geenjaa qaa joga otaanj iwoi koi anjanj. Kawaaajonj Ponj, eja koi komuwaati-waaajonj ama mono mende tiwilaanj nonomba. Sayaa qaaya ii mono nonoo qanananonj mende ana uba. Qaa ii onjanonj.” ¹⁵ Kaen qama koolinj kema Joona menj borogij kowenonj kemero. Kemero kowewaa usujanonj iikanonjadeenj kamaaro bonj qero. ¹⁶ Bonj qero eja yonjononj Anutu-waaajonj aarunj lalanjaninj nandunj somata ama Ponj siimolonj oonj muj qaagia kokaenj somonjgogij: “Anana mono Pombaanonj qaa apaanja tej koma laligowonja.”

¹⁷ * Joonanonj kowenonj kemero Ponjonj sara somata monj wasiro kema Joona gogoro. Gogoro sara iikawaa uutanonj weemboria karonj enj laligoro. Kianj.

2

Joontanonj gajugaju korojonjanonj enj qama kooliro.

¹ Joonanonj sara uutanonj enj Ponj Anutuya qama koolinj muj ² kokaen ijoro: “Oo Ponj, nii kokojinjij uutanonj qama koolinj gombe

gii qaana moma leeya meleemba.

Nii koomuwaa senjonj dusiitanonj enj komunj tagonj welema gombe

gii geja ama jejewelenwelen mojanj.

³ Gii monago kowe biiwi jabirinanonj (jaunjanonj) hagonj nonjgi kamaanj ejenj.

Geenjo riiwagonj nona gomaj sijsingoyaa dutanonj kamaabe

gboulu somatanonj esuunj nonja.

Goo apu kokopa kuuya ii musulunjonj nonja.

Goo kowe siriga ii turunj nenj olaanj nonja.

⁴ Nii kokaen romonjgojenj: Gii geenjaa jaasewanjanonja

konjoma nona soonj tintuanj ejenj.

Ii kilej nii mombo jaananonj goo jiwowonj jigo kowogaagenj

uuwe keno jejeromonjromonj anjenj.

⁵ Apu ano omanjareya ii qananonj uma turunj nondaboroja.

Kowe biiwi jaunjagadeenj liligonj nondaboroja.

* 1:17: Mat 12.40

- Kowewaa tokoleya ii jamojuu kaaja wajna momosiin esuuja.
⁶ Nii kowe biiwi jaunaa dusiitanonj koi kanonj ulunjonj kamaajen.
 Kowe biiwi jaunaa jaa unuja ii konji
 pondan qananonj eu somonjonj nonja.
 Oo Ponj Anutuna, nii koi laligojento,
 gii mono koomuwaa senjonj dusiita
 koi kanonja gou koma nona
 saanonj mombo laaligononj koumanj.
- ⁷ “Noo laaligonanonj qaomambaaonj ano kamban koi kanonj
 oo Ponj, nii romonjonj gombe qamakoolinanonj keuma
 goo Siwe jigo kowoganonj eu uma gejaganonj kemebaati, ii mojenj.
- ⁸ “Ejemba gadokopa benj lopionj omaya goda qenj usugonj onjomakejuti,
 iyonononj kaen ama kalenmorianj Toya gii gema gunkejuto,
⁹ nii mono mepemepesee oonjaa qama
 mamatewoo ama siimolonj oonj gomambaaonj mojenj.
 Nii iwoi amambaa qaa jenj somongobeti,
 iikawaa so mono ama sorogonkemaaja.
 Oo Ponj, gii gou konjonj Tona koloojanj. Qaa ii onjanonj.”
¹⁰ Kaen qama kooliro Ponjonj sara ii jenj kotonj muro
 kanj kouma Joonaa lono namo toboganonj kamaaro. Kianj.

3

Joonanonj Anutuwaawaa gawonj Niiniwe kema mero.

- ¹ Namu toboganonj kamaaro Pombaanonj qaa koi ii mombo Joonawaanonj kolooro:
² “Giinonj mono waama siti somata Niiniwe kanonj kema Buja qaa gomanjati, ii injijonj
 uugia kuuwa.” ³ Qaa kaaja kolooro Joonanonj waama Pombaa qaa jeta tenj koma Niiniwe
 keno. Niiniwe sitiwaa soya ii kokaen: Gii goraayanonja kanainj kema laligona weenj karoonj
 tegoro teegenj endu keubaga. ⁴ * Joonanonj kanainj siti uutanonj kema laligoro weenj
 motoonjgo tegoro buja qaa qama kokaen injijoro:
 “Weemboria 40 mombo eja. Ii tegoro Niiniwe siti koi mono meleeno kemebaa.” ⁵ Qaa
 kaen qama injijonj keno Niiniwe kanatuuru yonjononj Anutuwaanonj buzu qaa ii moma
 laarinj uugia meleema nene sinji laligowombaa kamban koma jenj kotiigi. Ii jenj kotiinj
 ejemba somata melaa korebore yonjononj uumeleembaa samo megii selegianonj uro too
 arigi.
⁶ Kaen anji iikawaa buzu qaaya ii Niiniwewaa kinj (praim minista) iwaanonj keuro.
 Keuro moma jinjaronj dunj rarayanonja kamaanj malekuya kotogonj samo menj aturaan
 too utunj arinj raro. ⁷ Rama jenjkooto kokaen ano Niiniwe siti sokondaboronj keno: “Onjo
 mono kinj ano jawinjuruta nonoononj jenjkooto koi mobu: Monjonj mono nene qaanj
 mende newa. Ejemba me bao kuru, lama bulmakao, onjononj nene qaanj newombaaonj
 mende moma onjombu. ⁸ Nene sinji kaen laligonj samo medaboronj Anutu kotakota-
 gadeen saama qama koolinj munj aja aja kaniagia bologa ii mesaowu! Ejemba unun
 tiwilaan onjongi sagianonj borogia tiloon eji, sili ii mono gema qedaborowu. ⁹ Kaen
 aninj Anutunonj irinsoonsoonjaa uugeria qelanjinj singisonjononana mesaonaga. Ii mesaoro
 mende tiwilaawonaga. Kaen jejonj.”
¹⁰ Ii moma asarinj kaniagia bologa gema qenj uugia meleengi Anutunonj nanamemengia
 ii iima wosoya moma onjoma roromongoya eleeno singisonjogogiaa ironja meleema
 onjomambaaonj moroti, ii mesaoro. Uutanonj kaen kamaaro mende menj kileenj onono.
 Kianj.

* 3:4; Mat 12.41; Luuk 11.32

4

Joononon temboma irina soono.

¹ Kaen kolooro, Joononon iikawaajon uubooli somata moma irina soono. ²* Irina soono Pon welema mun kokaen ijoro: “Ae! Pon, gii kiankoomuwaa beja laligon saanon niniima koboŋkeja. Goo kalenmorianga ii honoŋa qaa ero iringa ii uulaŋawo mende soŋkeja. Kaen uuga uulaŋawo olomoro wosomomo ama kanageso mon men kileen onjomambaajon mende momakeja. Ii neenaa gomanon laligon moma yagon gijoweti, ii duduujan me qaago? Kania kawaajon ama kamban kanon “Tarsis kemaŋa,” jen uulaŋawo kokomomola men kema laligowe. ³* Kete jaawo laligomambaajon togon koomunaajon uugun mobe awaa koloaja. Kawaajon Pon, gii mono laaligona doloda koi nuamba. Qaa ii onanon.”

⁴ Kaen welenoto, Pononon kokaen meleema ijoro: “Joono, gii kiankoomuwaaajon irinsoonsoon mojan, ii sokonja me qaago?”

⁵ Kaen ijoro Joononon siti mesaon kamaan ween koukoutanon baagen kema kana goraayanon endu kuun qen iikawaa umuganon raro. Rama sitiwaaajon kaen me kaen koloowaati, ii iimambaajon uun uun raro. ⁶ Kaen raroto, Pon Anutunon Joono keraqeeango qen mumambaajon moma jero alonalon mon asugin korin kouma Joonawaa waja aon koma muro. Aon koma muro alonlombaajon keraqeeango somata moma raro. ⁷ Rama gomantiina mon ero goman ano kanon Anutunon taron mon wasiro kan alonalon ii kiririuro seŋa sooliro. ⁸ Weenonon kouro Anutunon jero haamo geriawo totoon ii goman jaaya koukoutanonga qero ween jaayanon wananon kuuro kuuro irina soono komumambaajon moma mongandaboron qama koolin kokaen jero: “Nii laligomambaajon togon komumambaajon mobe afaana koloaja. Qaa ii onanon.”

⁹ Kaen jeroto, Anutunon Joono kokaen ijoro: “Gii alonlombaajon iringa soonji, ii sokonja me qaago?”

Kaen ijoro kokaen meleeno: “Irina soonji, ii mono sokonjaa. Noo irinsoonsoona ii somata kolooro uunanon mende olomowaa. Kawaajon saanon komumana. Qaa ii onanon.”

¹⁰ Joononon kaen meleeno Pononon kokaen ijoro: “Gii alonlomba gawona mon mende men ii mende galeŋ kona koriro. Ii gomantiina motoongowaa uutanon asugiro ano gomantiina motoongowaa uutanon soolin komuro. Kilen geenjo iwoi omaya kaana iikawaajon ama saama majakaka mojan. ¹¹ Kaen kolooro nii mono nomaembaajon siti somata kokawaa kanatuuruya yonoojon majakaka mende mobenaga? Iikawaa uutanon ejemba 120.000 (handet twenti tauseŋ) jango ii uugun laligojuti, ii awagaa ano bologaa kanagara mende moma gosin oromakejuti ano bao kuru iwoi ii kaanideen keŋmaleleŋ laligoju. Ii ejemba yonowo kaangadeen men kileen onjomambotiwaajon ama mono uuainnanon Niiniwe injiima kobojeŋ.” Kian.

---

* 4:2: Eks 34.6   * 4:3: 1 Kin 19.4

Matyuu

Oligaa Buja Matyuunonj ooro.

Jen-asa-asari

Matyuu qa iikawaa kania ii Pombaanonj kalej. Qata monj Liwai. Room gawmambaa takis meme ejaga laligoro. Gawonj ii menj laligoro Jiisasnonj kanj oono uuta meleema gowoko 12 yonoo batugianonj laligoro.

Oligaa Buja koi Jiisaswaa kania iyanjaa kanagesouruta Juuda yonoojonj jen asarinj onjomambaaonj ama ooro. Qaa kota waja ii kokaenj, “Jiisas Kraistnonj Hamoqeqe Tonana ano Kin Ponana kolooja.” Juuda ejemba yonoojonj qaa ii mende sokono uugianonj boliro amamaagi. Kawaajonj Matyuunonj Jiisas gawonjaa kania ii asuganonj jen asarinj tororo kuma onono. Soomongo Walaganonj hamoqeqewaa soomongo qaa (promis) eji, ii kuuya Jiisaswaaonj ama asuganonj asuginj qebulugonj horjowo kolodabororo. Hamoqeqe Toya ii Hibruu qaanonj Mesaia ano Griik qaanonj Kraist.

Jiisasnonj uuwaa gawonj bakaya karoonj menj laligoro: Iinonj Oligaa Buja ejemba kuma onoma uugia iikanonj kuuj omejiilanj konjoma onoma jigia menj qeangonj laligoro. Kaen menj keno angoletoko kolooro laligonj maripoonj gerenonj uma komuro ronj konji mombo waaro. Iikanonj Anutuwaa bentotonjaa kania qendeema nonono. Kaen ano anana letoma Anutuwaa meraboraaja koloowombaa kania kolooro. Jiisaswaanonj qaaya waja 5 ii kokaenj: 1) Bonj 5-7, 2) Bonj 10, 3) Bonj 13, 4) Bonj 18 ano 5) Bonj 24-25

Buk kokawaa bakaya waja 7 ii kokaenj:

Jiisaswaa ambosakonjuruta ano kolokolooya 1.1-2.23

Jon Oomulu ejanonj uuwaa gawonj mero 3.1-12

Jiisas oomulu mero Satanonj angobato menj muro 3.13-4.11

Jiisasnonj Galili uutanonj qenjaaro gawonj mero 4.12-18.35

Jiisasnonj Galili mesaonj Jerusalem keno 19.120.34

Sonda konoga Jerusalem laligonj komuro 21.1-27.66

Koomunonga waama laligonj Siwenonj uro 28.1-20

Jiisas Kraistwaa ambosakonja yonoo qa arengia

Luuk 3.23-38

¹ Jiisas Kraistwaa ambosakonja yonoo qa arengia ii kokaenj: Aabahambaa gbili monj Deiwid. Deiwidwaa gbili monj Jiisas.

² Aabahambaa meria Aisak. Aisakwaa meria Jeikob. Jeikobwaa merauruta Juuda ano iwaa daremunjuruta. ³ Juudawaa merawoita Perez ano Zera, nemungara Taamar. Perezwaa meria Hezron. Hezrombaa meria Ram. ⁴ Rambaa meria Aminadab. Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ⁵ Salmombaa meria Boaz, nemunja kantri mombaa embiaga Raahab. Boazwaa meria Oobed, nemunja kantri mombaa embiaga Ruut. Oobedwaa meria Jesi. ⁶ Jesiwaa meria kinj Deiwid. Deiwidwaa meria Solomon, nemunja wala Uriawaa embiaga laligoro. Juuda kinj kuuya ii Deiwidwaa gbiliuruta koloonj laligogi.

⁷ Solomombaa meria Rehoboam. Rehoboambaa meria Abija. Abijawaa meria Asa. ⁸ Asawaa meria Jehosafat. Jehosafatwaa meria Jehoram. Jehorambaa meria Usia. ⁹ Usiawaa meria Jootam. Jootambaa meria Aahaz. Aahazwaa meria Hezekia. ¹⁰ Hezekiawaa meria Manase. Manasewaa meria Aamon. Aamombaa meria Joosia. ¹¹ *Joosiawaa merauruta Jekonia ano iwaa daremunjuruta. Kambanj iikanonj Babilon yonononj Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanja welenqeqegiaga laligogi.

* 1:11: 2 Kinj 24.14-15; 2 Hist 36.10; Jer 27.20

¹² Babilon kapuare miri laaligo tani kaanja laligon iikanon Jekoniawaa meria Sealtiel kolooro. Sealtielwaa meria Jerubaabel. ¹³ Jerubaabelwaa meria Abiud. Abiudwaa meria Eliakim. Eliakimbaa meria Azor. ¹⁴ Azorwaa meria Jaadok. Jaadokwaa meria Akim. Akimbaa meria Eliud. ¹⁵ Eliudwaa meria Eleazar. Eleazarwaa meria Matan. Matambaa meria Jeikob. ¹⁶ Jeikobwaa meria Joosef, Mariawaa loya. Marianon Jiisas merota qata Kraist Hamoqeqe Toya jenkejon.

¹⁷ Kamban Aabrahambaanonga kanain laligon kougi kin Deiwid kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii 14. Mombo kin Deiwidwaanonga kanain laligon kougi Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanja laligogiti, isi iyonoo jango arengia ii kaanjagadeen 14. Babilon kapuare miri laaligo tani kaanja laligogiti, kamban iikanondeen kanain laligon kougi Kraist kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii kaanjagadeen 14.

Jiisas Kraist ii kokaen kolooro:

Luuk 2.17

¹⁸ *Jiisas Kraist koloorotiwaa sunduya ii kokaen: Iwaa nemuja Maria ii Joosefwaa bunaga laligon mende mindirin aon laligori kamban iikanon Unja Toroyanon mej letoma muro korowo laligoro kania mokoloogi. ¹⁹ Kaen mokoloogi eja bunaya Joosef iinon laaligo dindina laligorotiwaajon Mariawaa kanaanon asuganon asugiro gamuyawo koloowaatiwaajon togoro. Kaen togon uutanon ii olon mesaomambaa momo arena ano.

²⁰ Kaen romonjon ero Pombaa gajoba monjon gaonon asugin mun kokaen ijoro, “Joosef Deiwidwaa gbili, Unja Toroyanon mono Maria mej letoma muro koroyawo laligoja. Kawaajon gii mono ii wama miriganon kan embaga koloowaatiwaajon toroko mende moba. ²¹ *Marianon koko meraga mewaa. Eja iikanon kanagesoya singison-gogianonga hamo qen onono solananiwuya. Kawaajon giinon mono qata Jiisas qaba.” Kaen ijoro.

²² Ponjon gejatootoo eja mon sololooro qaa mon jeroti, iikanon honjowo koloowaatiwaajon iwoi kuuya ii kolooro. Gejatootoo qaa ii kokaen, ²³ * “Emba saran jumuja monjon koroyawo koloon mera ejaga mero qata Imanuel qabuya.” Qa iikawaa kania ii kokaen, “Anutunon ananawo laligoja.”

²⁴ Joosefnon uuta tooro waama Pombaa gajobanon jen koton muroti, iikawaa so ama Maria embia koloowaatiwaajon wama mirianon keni. ²⁵ *Kema laligorito, kamban biiwianon iikanon motoon mende eri kema meria mero Joosefnon qata Jiisas qaro. Mera mero iikawaa gematanon loemba laligori. Kianj.

2

Momakooto eja ween koukoutanonga kagi.

¹ Jiisasnon eja pon Herodwaa kambanon Judia prowinswaa taonj mon qata Betlehem kanon kolooro. Kolooroti, kamban kanon sengelaowaa momo eja ween koukoutanonga Jerusalem sitinon kagi. ² Kan kokaen qisigi, “Juuda onoonon eja pon koloowaati, mera ii koloon dakanon eja? Nono ween koukoutanon laligon iwaanon widi asugiro iima kania kaen moma waeya mej mepeseewombaaajon kajon.”

³ Kaen qisigi eja pon Herod ano Jerusalem kanageso iwo laligogiti, iyononon korebore qaa ii moma aarugi. ⁴ Aarugi kin Herodnon qaa ama kanagesowaa jigo gawon galen waja ano Kana qaawaa boi kuuya koma horon onono kagi. Kan ajoroogi kokaen qisij onono, “Hamoqeqe Toya Kraistnon mono dakanon koloowaatiwaajon jegita eja?”

⁵ Qisij onono kokaen meleema mugi, “Inon Judia prowinswaa taonj qata Betlehem iikanon koloowaa. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Maikanon kokaen oorota eja,

⁶ * “Oo Betlehem kanageso Juuda gomanon laligojuti, onoo batugianonga pon somata koloon neenaa Israel kanageso mindinon kalan koma nonombaa.

* 1:18: Luuk 1.27 * 1:21: Luuk 1.31 * 1:23: Ais 7.14 * 1:25: Luuk 2.21 * 2:6: Mai 5.2

Kawaajon onjo Juuda gomambaa jotamemeya yonoo batugianon laligogi qabuñgianon kamaanqeqeta mende toontoon koloowaa.’”

⁷ Kaen meleema mugi momakooto eja ii oloñ onjoono kagi kokaen qisin onono, “Widia ii naa kambanon asugiro kanain iigi?” Iikawaa kania tororo momambaajon moma kaen qisin onono. ⁸ Iikawaa qaaya moma wasin kokaen jeñ koton onono, “Onjo mono Betlehem kema mera ii tororo qisin mokoloon iikanondeen buju qaa angi noonon kawa. Niinon ii moma kaanjadeen kema ii waeya meñ mepeseen mumana.”

⁹ Kirnon kaen injijonjon jeñ koton onono moma kananon kenji. Kema widi ween koukoutanon laligon iigiti, iikanon wangianon waladeen keno kosin otaan Betlehem kema miri koko mera eroti, iikanon nano. ¹⁰ Widi ii nano iima korisoro somata qatawo mogi. ¹¹ Korisoro moma miri uutanon uma mera ano nemuna Maria iriigi. Ii iriima simin kuma usugon waeya meñ mepeseen mugi. Mepeseen mun wayangesogia qengama iikanonga goul, jinin paora ano sanda qata mor ii unjuma kalen mugi.

¹² Gomantiina mon egi Anutunon gaonon asugin kin Herodwaanon mombo mende kembutiwaajon qotogon onono. Kawaajon kana mongen iyangiaa goman balongianon eleema kenji. Kian.

Herodwaajon asajon Joosef embameria Iijipt kenji.

¹³ Momakooto eja yononon kenji Joosefnon gaon iiro Pombaanon gajoba monon asugin mun kokaen ijoro, “Herodnon mera qero komuwaatiwaajon mongama mubaa. Kawaajon mono waama mera ano nemuna uruama oloñ koma Iijipt kantrinon kembu. Iikanon kema laligogi kanagen niinon kawutiwaa kamban jemanjati, iikanon mono eleema kawu.”

¹⁴ Kaen ijoro waama gomantiina iikanondeen koko mera ano nemuna uruama Iijipt kenji. ¹⁵ *Iijipt kema laligogi kin Herodnon komuro kamban iikanondeen eleema kagi. Wala Pononon gejatootoo eja Hoosea sololoo qaa kokaen jerota eja, “Niinon merana oombe Iijipt goman mesaon karo.” Gejatootoo qaa iikanon mono kaen asugiro honjowo kolooro. Kian.

Mera Betlehem gomanon unugi komugi.

¹⁶ Momakooto eja yononon Juuda goman oloñ mesaon kenji Herodnon iikawaa kania iima “Tiligon nongi,” jeñ irina mamaga soono jeñkooto kokaen ano, “Manjaqeqe eja, onjo Betlehem ano goman kuuya ii liligon raji, iikanon kema mera gbanigia woi ano iikawaa baatanon koloojuti, ii mono kuuya unugi komuwu.” Momakooto eja widi asugirotiwaa kambanaajon tororo qisin onono ijogiti, iikawaa so mera gbanigiaajon jeñkooto ii ano. ¹⁷ Gejatootoo eja Jeremaianon qaa mon jerota eji, iikanon mono kaen asugiro honjowo kolooro. Qaa ii kokaen,

¹⁸ * “Betlehem kosianon goman mon qata Rama iikanonga saagujugia mogi qama silama amburereñ somata meju.

Reizel embawaa gbiliuruta yononon gbiliurugia qaonji saaju.

Kawaajon saagi ulunkolen meñ onjombombaaajon angi uukondunjkondungadeen momakeju.” Kian.

Iijipt mesaon Joosef embameria Nazaret eleengi.

¹⁹ Joosefnon Iijipt laligoro kin Herodnon komuro iikanondeen Pombaanon gajoba monon gaonon asugin mun ²⁰ kokaen ijoro, “Mera qegi komuwaatiwaajon embongiti, iyononon mono komudaborogi. Kawaajon mono waama mera nemunawo uruama eleema Israel gomanon kembu.” ²¹ Kaen ijoro Joosefnon waama mera nemunawo uruama eleema Israel gomanon kenji.

²² Kananon kema qaa kokaen moro, “Herodwaa meria Arkelausnon manjaa kitianon Judia prowins galeñ koma laligoja.” Kaen moma iikanon kemambaajon toroko moro. Moma laligoro Anutunon gaonon Galili prowinsnon kembutiwaajon jeñ koton muro

* 2:15: Hoos 11.1 * 2:18: Jer 31.15

waama iikanonj kenji. ²³*Galili prowinsnonj keuma taonj qata Nazaret iikanonj laligogi. Kaen laligogi gejatootoo eja yonononj Hamoqeqe Toyaaonj qaa jegiti, iikanonj honjawa kolooro. Qaa ii kokaen, “Iwaa qata ii Nazaret ejaga qama laligowuya.” Kianj.

3

Jon Oomulu ejanonj Jiisaswaa kana meleuro.

Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

¹ Gbani tosia tegoro Jon Oomulu ejanonj kanj Judia prowinswaa balonj qararanjonkonjanonj liligonj ejemba uugia Buṅa qaanonj kuunj kokaen injionj laligoro, ²*“Siwe Toyanonj bentotoṅa ambaatiwaa kambananonj mono kanj kuuja. Kawaajonj mono uugia meleema iikanonj keubu.” ³*Jombaajonj gejatootoo eja Aisaianonj qaa monj kokaen jenj ooro,

“Qele gajoba mononj balonj qararanjonkonjanonj qama laligoro kema qaa otora kokaen mobuya,

‘Poṅnonj kawa-oo! Kawaajonj mono jojorinj kania meleuwu. Mono uugia mindinjonj kania qeleleewu.’”

⁴*Jombaanonj selekopaa ii kamel juyanonj memetaga ano batuyanonj iinjkaasa oro selianonj memetaga ii somonjonj laligoro. Nembaneneya ii ṅaagiso borotaanj ano duuyaa moronj apuya. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga. ⁵Jononj gawonja mero ejemba tuunjeleembe yonononj Jerusalem siti ano Judia prowinswaa gomanj tosaana kuuya yonoononja iwaanonj horonj kagi. Kaanjadeen Jordan apu leelee gomanj kuuya rama kenjiti, iikanonja kagi. ⁶Kanj kouma singisonjgogia jokoloogi Jononj ii Jordan apu bereṅanonj oomulu menj onono.

⁷*Menj ononoto, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) ejemba tuunjeleembe yonononj oomulu menj onjombatiwaaajonj kagi injiima kokaen injjoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onjo uugia mende meleengi Anutuwaawaa irinanonj mono soono ironja meleema onjomambaajonj anja. Ii olonj kombombaa gejanono qaaya ii mono morononj injjoro sombugia moma koi kaju?” ⁸Kawaajonj mono onjanonj uugia meleembu. Kilenjagia mesaonj uugia meleengi honja kolooro ii mono nanamemenjanonj asuganonj qendeema laligowu.

⁹*Uugianonj mondomondo qaa kokaen jewombaajonj mende romonjgowu, ‘Nonononj Aabahambaa gbiliga laligoninj Anutunonj mende tiwilaan nonombaa.’ Kaen jenj totogianonj qenkejuto, honja ii mende koloonkeja. Niinonj iikawaajonj kokaen injjomana, Anutunonj jamo koi saanonj jenj kotonj onono letoma Aabahambaa gbiliuruta koloon Anutu mepeseenkebuto, onjo nomaen?

¹⁰*Uugia mende meleembuti eenj, Anutunonj mono onjo gere kaanja kono kamaawombaaajonj anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirionj giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wenja ii jeta sunja ama gere kanianonj ano jojorinj eja. Anutunonj mono kilenjagiasa ironja meleema onjombaa.

¹¹Niinonj onjo uugia meleembutiwaajonj apu toononj mulu menj onjonjento, noo gemananonj eja ku-usunja kotakota monj kawaa. Iwaa ku-usunja uutaga ii mono noononj uuguwaa. Iinonj eja uuta koloowaatiwaaajonj niinonj iwaanonj kana esuya ilaanj munj gesononj mouma besaamambaajonj amamaamaṅa. Iinonj mono Unja Toroya uugianonj ano gere bolananonj koma konjoratinj onono iikaanja kanonj mulu menj onjombaa.

¹²Iinonj honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya menj kouma kosonj korereṅjonj gosiwaa. Gosinj wiit kota menj kululuunj kowianonj ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirionj kemeṅj gere tetegoya qaa kanonj jewaa.” Kianj.

* 2:23: Maak 1.24; Luuk 2.39; Jon 1.45 * 3:2: Mat 4.17; Maak 1.15 * 3:3: Ais 40.3 * 3:4: 2 Kij 1.8 * 3:7: Mat 12.34; 23.33 * 3:9: Jon 8.33 * 3:10: Mat 7.19

Jonon Jiisas oomulu mej muro.

Maak 1.9-11; Luuk 3.21-22

¹³ Kambanj kanon Jiisasnon Galili prowins mesaon Jordan apu berejanon Jombaanon kan oomulu mej mubaatiwaajon qisiro. ¹⁴ Qisiroto, Jonon qotogon mun kokaen ijoro, “Giinon saanon nii oomulu mej nonagato, giinon singisongo mende ama mono nomaembaajon noonon kajan?”

¹⁵ Kaen ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, “Kambanj kokaamba ii saanon amba. Kaen anjoti, iikanon Anutunon nanamemej dindiya otaawombaa qaa jeroti, iikawaa honja kolooro sokombaa.” Kaen meleeno Jonon moro sokono uumotoon ano.

¹⁶ Uumotoon ama oomulu mej muro tegoro iikanondeej apunonga kouro kokaen asugiro: Sombinon aantano Jiisasnon uun iiro Anutuwa Uña Toroyanon meleema kewo koon kaanja koloon Jiisaswaa wajanon kamaan mero. ¹⁷ *Kamaan mero Siwenonga aro mon kokaen kolooro, “iinon mono neenaa komunjua meranaga koloojiwaajon kerana qeangoro iimasiina mojer.” Kianj.

Satanon Jiisas angobato mej mun laligoro.

Maak 1.12-13; Luuk 4.1-13

4

¹ *Kawaa gematanon Uña Toroyanon Jiisas kuun wasin muro balon qararanjonkonanon Kilejaa Toyanon angobato mej mubaatiwaajon ama keno. ² Kanon kema gomantiina asaga 40 Anutuwaajon nene singi laligon nenewaa komuro. ³ Nenewaa komuro omejiilarj wangia qata angobato Toya iinon asuginj kokaen ijoro, “Gii Anutuwa Meria koloojani eenj, gii mono esungja qendeema jamo koi jej kotona letoma bered kolooro newa.”

⁴ *Kaen ijoroto, Jiisasnon qaa kokaen meleeno, “Qaago! Buja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Nenenondeej ejemba laaligo mende nonomakejato, Anutuwa jetanonga qaa kankeji, ii kuuya tej konin iikanon mono nunuagiroti kotin laligowonja.’”

⁵ Kaen ijoro Kilejaa Toyanon Jiisas wama Jerusalem siti toroya kanon kema jiwowon jigowaa waaranon eu uma ano nano. ⁶ *Kaen nano kokaen ijoro, “Gii Anutuwa Meria koloojani eenj, mono kokanonga lugun emu kemeba. Buja Terenon qaa mon kokaen oogita eja,

‘Anutunon gojon ama gajobauruta jej koton onono saanon kobibiigi kemen jamonon kanaga mende gun mijimiji amba.’

Kawaajon kemen mende tiwilaan gombaa.”

⁷ *Kaen ijoro kokaen meleeno, “Qaago! Buja Terenon qaa mon kaanagadeej kokaen eja, ‘Gii mono Pon Anutuga mende angobato mej muba.’”

⁸ Kaen meleeno Kilejaa Toyanon mombo wama baanja koriga palonpalon monon uma namo kuuya yonoo kantri toton toton ano yonoo esuhina iwoigia damugiawo kuuya qendeema muro. ⁹ Qendeema mun kokaen ijoro, “Giinon simin kuma noma waena mej mepeseej nombagati eenj, niinon ilawoila kuuya koi mono togon gombe buja qen aon galej koma onomba.”

¹⁰ *Kaen ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, “Qaago! Satan gii mono togowa. Buja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Gii mono Pon Anutuga, ii motoonon simin kuma mun waeya mej mepeseewa.’”

¹¹ Kaen meleeno Kilejaa Toyanon iikanondeej Jiisas mesaon togoro. Kaen kolooro gajoba yononon kan Jiisas ilaan mug. Kianj.

Jiisasnon kanainj Galili uutanon uuwaa gawon mero.

Maak 1.14-15; Luuk 4.14-15

* 3:17: Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 12.18; 17.5; Maak 1.11; Luuk 9.35 * 4:1: Hib 2.18; 4.15 * 4:4: Dut 8.3
* 4:6: Ond 91.11-12 * 4:7: Dut 6.16 * 4:10: Dut 6.13

¹² *Kawaa gematanon Jon Oomulu eja kapuare mirinon* анги raro Jiisasnon ii moma Judia prowins mesaon Galili keno. ¹³ *Kema prowins iikanon keuma gomana Nazaret mesaon Kaperneam kema laligoro. Kaperneam taon ii Zebulun ano Naftali gomanon Galili apu angon kooronon eja. ¹⁴ Iikanon laligon gawona mero Anutunon qaa mon gejatootoo eja Aisaia sololooro jeroti, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

¹⁵ *"Ejemba Zebulun ano Naftali gomanon Jordan leegenanon laligogi batugianon kana somata kowe waagen kema nanji, ii Juuda qaagoto, tuun tosianon Galili prowinsnon laligojuti,

¹⁶ kanageso yononon pangamanon laligon asasaga somata iibuya.

Koomunon ejemba ii angon koma onono pangaman gomanon laligojuti, iyonoojon mono kan wengeran suluwaa."

¹⁷ *Jiisasnon Kaperneam laligon kamban iikanondeen kanain Buja qaa jen asarin ejemba uugia kuun kokaen jen laligoro, "Siwe Toyanon bentotona ambaatiwaa kambana mono kan kuuja. Kawajon mono singisongo laaligogia mesaon uugia melembu." Kian.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onono.

Maak 1.16-20; Luuk 5.1-11

¹⁸ Kaen jen liligon laligon Galili apu angon goraayanon metetereen kema daremun woi Saimon qata mon Piito ano koga Andruu iriuro. Yoronon sora hooro ejaga laligon misagara apu angonon sora horowowaajon gilin laligori. ¹⁹ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, "Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaana horon onombao." ²⁰ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaon kanain Jiisas otaan keni.

²¹ Jiisasnon yorowo borona mon toroqen kema mombo daremun woi Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon iriuro. Yoronon mangara Zebediwo wanjonon rama misagia meagon somonjon laligogi injiima orono. ²² Kaen injiima orono iikanondeen waama wanjo ano mangara mesaon kanain Jiisas otaan gematanon keni. Kian.

Jiisasnon ejemba kuma onoma men qeangon onono.

Luuk 6.17-19

²³ *Jiisasnon kema Galili prowins uutanon kuuya liligon qamakooli mirigianon uma bentotombaa Oligaa Buja jen asarin uugia kuun kuma onoma laligoro. Kaen ama batugianon ejemba ji ano jepajerepa kania kania injiro laligogiti, ii men qeangon onoma laligoro.

²⁴ Kaen men laligoro Jiisaswaa Buayanon sein Siria kantri uutanon sokoma tuma keno. Kaen tuma keno ii moma ji ejemba kuuya unuama iwaanon kagi. Tosianon ji wiji ano jepajerepa kania kania injiro laligogi. Tosianon omejiilanon uugianon kemero qaamuun me kokojinjimbo laligogi. Tosianon tama kamaan unuro pipinjo moton semben aon laligogi. Tosianon selegiaa bakaya koomuya laligogi. Kaana kaana yononon Jiisaswaanon kagi men qeangon onono.

²⁵ Kaen ama onono iigitiwaajon ejemba kanageso somata yononon Jiisaswaa gematanon otaan kagi. Tuunleembe ii Galili prowins ano Ten-Taon distrikonnga kagi. Tuun tosianon Jerusalem siti ano Judia prowinswaa goman tosianonga kagi. Tuun tosianon Jordan apu leengen kagi. Kian.

5

Jiisasnon baajanon nama kuma onono.

¹ Jiisasnon ejemba tuun somata injiima baajanon uma raro gowokourutanon kouma liligon mug. ² Liligon mug kanain ejemba tuun tuun kuma onoma kokaen jero:

Daen yononon simbawonawo koloju?

* 4:12: Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20 * 4:12: Kij Herodnon emba mon oloj mero Jon Oomulu ejanon ii kawajon jen muro irija soono jero opotoro yononon Jon somonjon kapuare mirinon angi raro. * 4:13: Jon 2.12

* 4:15: Ais 9.1-2 * 4:17: Mat 3.2 * 4:23: Mat 9.35; Maak 1.39

³ “Daen yononon iyangiaajon Anutuwaa jaanon kamaanqeqeta kaaja mojudi, iyononon Siwewaa bentotonja buja qen aowutiwaajon mono simbawonawo koloaju.

⁴*Daen yononon jingen qama saajuti, Anutunon ii ulunkolen onombaatiwaajon mono simbawonawo koloaju.

⁵*Daen yononon gumbonjonjon laligonkejuti, Anutunon namo koi ii yonoo buja qen onombaatiwaajon mono simbawonawo koloaju.

⁶*Daen yononon Anutuwaa jaanon solananiwombaaajon kaparan koma ii nene ano apuwaa kaaja komu qen qen laligojuti, Anutunon mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajon yononon mono simbawonawo koloaju.

⁷Daen yononon tosaaja kiankomu onomakejuti, Anutunon ii kiankomu onombaatiwaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

⁸*Daen yonoo uugianon soraaya koloaji, iyononon saanon Anutu iibuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

⁹ Daen yononon luae qenkejuti, iyonoo qagia ii Anutuwaa meraboraana qabuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

¹⁰*Anutunon qaagia jej tegoro solananijutiwaajon sisiwerowero ama onomakejuti, iyononon Siwewaa bentotonja buja qen aowuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

¹¹*Ejebanon onoo noojon ama uuqeqe qaa tokoronkota jej onoma sisiwerowero ama qaa bologa kania kania selegianon kuun qolonmolongonkejuti, ononon mono simbawonawo koloaju.

¹²*Mobu, Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon ano ejiwaajon mono otokorian maama korisoro qaganon laligowu. Ii kokaembaajon: Gejatootoo ejemba wala laligogiti, ii sisiwerowero tania kaanideen ama onongi ononon iyonoo gemagianon asugin iyonowo ororon laligoju.” Kian.

Ono balombaa sii ano kiwa kaaja koloaju.

Maak 9.50; Luuk 14.34-35

¹³ Jiisasnon jero, “Ono balon ejemba yonoo sii tani koloajuto, sii naananon titiikota koloowaati eej, ii mono nomaen meagonin mombo airawo koloonaga? Iikawaa kania mon qaago. Toroqen iwoi mon anin mende sokombaato, ii kikisi kaaja giligi kemero ejebanon ii kanagianon riimemelaawuya.

¹⁴*“Ono balona balona yonoo kiwa kaaja koloajon laligoju. Siti mon baananon uma megij raji, iikanon aasangoyanon ramambaaajon amamaankeja. ¹⁵*Mononon kiwa ootirin monjon baatanon mende ambaato, kiwawaa duj rarayanon ano rabaa. Kaen rama asariro ejemba miri uutanon rajuti, mono kuuya iyonoo jaagia kuuro اساسا iimakebuya.

¹⁶*“Kaanideen mono onoo اساسا qendeengi ejemba batugianon asariro iimakebu. Ejebanon nanamemengia awaa iima kawaajon Mangia Siwe gomanon laligoji, mono ii mepeseen muj laligowuya.” Kian.

Jiisasnon Kana qaawaa kania kuma onono.

¹⁷ “Niinon Mooseswaanon Kana qaa ano gejatootoo ejemba yononon Buj Tere ii qewagomambaaajon ama mende kan laligojen. Iikaen tondu mende romongowu. Niinon qewagomambaaajon qaagoto, qaa ii ten kondaborowe iikawaa honanon pondan koloowaatiwaajon ama kan laligojen. ¹⁸*Niinon qaa hona mon kokaen injoweb mobu, Mooseswaa Kana qanon tere melaazilin mon me kirifi onon-ombaa jimbolana

* 5:4: Ais 61.2 * 5:5: Ond 37.11 * 5:6: Ais 55.1-2 * 5:8: Ond 24.3-4 * 5:10: 1 Piito 3.14 * 5:11: 1 Piito 4.14 * 5:12: 2 Hist 36.16; Apo 7.52 * 5:14: Jon 8.12; 9.5 * 5:15: Maak 4.21; Luuk 8.16; 11.33 * 5:16: 1 Piito 2.12 * 5:18: Luuk 16.17

motoonjo ii mende tootoj aliwaato, qaa kuuya ii wala hongyawo kolooro Siwe namo yorononj goronj qewaota.

¹⁹ “Kawaajonj mojnnonj Kana qaawaa jenjkooto melaada iikawanongaa qaa mojn kolonani j ejemba kaenj kuma onjomakeji, iinonj Siwewaa bentotojanonj keuro qata melaada daaburuya qabuya. Kaenj qabuto, mojnnonj ii tenj koma otaanj ejemba kaenj kuma onjomakeji, iinonj Siwewaa bentotonj uutanonj keuro qata Somatanana qabuya.

²⁰ “Niinonj iikawaa so kokaenj injijowe mobu: Onjo nanamemengia solanja kanonj mono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjo siligia kaanja ororonj koloowabo. Siligianonj yonjo sili mamaga mende uuguwaati eenj, onjononj mono Siwewaa bentotonj uutanonj mende keubuya.” Kianj.

Yonj kazi ano unjugi koomuwaa kania.

²¹ *Jiisasnonj toroqen jero, “Onjononj wala eenjanonj qaa mojn kokaenj injijonkegi, ‘Ejemba mojn mende qegi komuwa,’ ano ‘Mojnnonj kazia qero komuwaati, ii mono distrikwaa qaa jakeyanonj onngi qaaya jenj tegowuya.’

²² “Kaenj injijogito, niinonj qaa ii kokaenj jenj asariwe mobu: Mojnnonj aliawo angowowo ama irinja soono yonj kazi anji, ii mono kaanjagadeen distrikwaa qaa jakeyanonj onngi qaaya jenj tegowutiwaa so kolooja. Kaanjiadeen mojnnonj alia jejewili qaanonj jenj bolinj ‘Gii nekona uuga qaa koloojanj,’ jeji, ii mono kantriwaa jigo kaunsol yonjo jaagianonj onngi qaaya jenj tegowutiwaa so kolooja. Mojnnonj alia qaa saganonj jenj bolinj ‘Gii anjonjoragawo koloojanj,’ jeji, iinonj mono gere sianonj kemebaatiwaa so koloowaa.

²³ “Kawaajonj giinonj mamatewoo nandunga menj kanj alatanonj amambaajonj ana iikanonj qaa kokaanjanonj momoganonj kounaga: Alagaa uutanonj qaa ero iinonj kazi ama gomambaajonj moja. Qaa kaanja romonjgowagati eenj, ²⁴ kalengaa ii mono alata baatanonj ama wala alagaanonj kema iwo qaagara jenj solanjani j uumotoonj ama iikawaa gematanonj mombo kanj mamatewoo nandunga Anutuwaajonj amba.

²⁵ “Kereganonj seleganonj kuunj qaa jakeyanonj horonj gomambaajonj ano komitiwaanonj kema kana somatanonj iikanonj mono kaparanj koma uumotoonj ama qaagara jenj solanjaniwao. Kaenj mende ambaoti eenj, kereganonj saanonj oronj gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanonj keuna moma jero opotorowaa borononj kena kapuare mirinonj goombabo. ²⁶ Niinonj qaa honja mojn kokaenj injijowe mobu: Gii iikanonj wantaaga kuuya ambaatiwaa so osinj rabaga. Toiyaga konoga kaanjagadeen andoboronjo mono wantaaga menj kamaawaga.” Kianj.

Sero yonjgorowaa kania

²⁷ * “Qaa mojn kokaenj injijonkegi, ‘Serowilin mono mende amba.’ ²⁸ Kaenj injijogito, niinonj qaa ii kokaenj jenj asariwe mobu: Mojnnonj serowaa siinj kombombanja qaganonj emba uunj iiji, iinonj mono uutanonj iwo serowilin anja.

²⁹ * “Jaaga dindinganonj singisonjo ambaatiwaa konjoro ama gombaati eenj, ii mono qonjoma gilina kema. Sele kitiga mojnnonj tiwilaaro kaanjanonj Siwenonj una sokombaato, sele busuga jumunja laligona hagogi gere sianonj kemenj tiwilaawabo. ³⁰ *Boro dindinganonj singisonjo ambaatiwaa konjoro ama gombaati eenj, ii mono kotonj gilina kema. Sele kitiga mojnnonj tiwilaaro Siwenonj una sokombaato, sele busuga jumunja laligonj gere sianonj kemenj tiwilaawabo.” Kianj.

Loemba mesaonj aoaowaa kania

³¹ * “Qaa mojn kokaenj jegita eja, ‘Mojnnonj embia mesaowaati, iinonj mono mesaonj aoaowaa papiaya onj embia muba.’ ³² *Kaenj jegita ejato, niinonj kokaenj injijowe mobu: Mojnnonj embia olonjkalu ano mesaonagato, kania mombaajonj embia mesaowaati, iikaanja kanonj mono embianonj olonjkalu ambaatiwaajonj kondoonj singisonjgowaa

* 5:21: Eks 20.13; Dut 5.17 * 5:27: Eks 20.14; Dut 5.18 * 5:29: Mat 18.9; Maak 9.47 * 5:30: Mat 18.8; Maak 9.43 * 5:31: Dut 24.1-4; Mat 19.7; Maak 10.4 * 5:32: Mat 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18; 1 Kor 7.10-11

qaayawo koloona. Kaen kolooro eja mombo mero eja dologa iikanonj mono kaanagadeenj olonkalu ambaa.” Kianj.

Qaagia jojopanj qaanonj mende jej kotiiwu.

³³ * “Qaa monj ii kaanagadeenj wala eenanonj kokaenj injijonkegi, ‘Qaagia jojopanj qaanonj jej kotiiwiti, ii mono mende uuguwu. Pombaajonj iwoi ambonatiwaa qaaya jojopanj qaanonj jej somongogiti, ii mono otaagi honjowo koloowa.’

³⁴ * “Kaenj injijogito, niinonj qaa ii kokaenj jej asariwe mobu: Qaagia mono jojopanj qaanonj mende totoonj jej kotiiwu. Siwe ii Anutuwaaw jijnkaronj duja koloojiwaajonj ama qaa kokaenj mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Siwe Toyanonj saanonj ironja meleeno qananonj ubaa.’

³⁵ * “Namo ii Anutuwaaw kaniaa doya koloojiwaajonj ama qaa kokaenj mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, namononj saanonj qenj turunj nomba.’ Jerusalem ii Kirj Tak-kootoyaa sitia koloojiwaajonj ama qaa koi kaanja ii kaanagadeenj mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Kirj Somata iinonj saanonj qemasologena ironja meleeno qananonj ubaa.’ ³⁶ Gii waj juga injana mena taanja koloowaatiwaajonj amamaawaga ano waj juga taanja mena injana koloowaatiwaajonj amamaawaga. Kawaajonj qaa kokaenj mende jewa, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Anutunonj saanonj wajnaa juya mundanonj qero utegowaa.’ ³⁷ Jojopanj qaa mende jewuto, oonj-qaawaajonj mono ‘Oonj!’ jewu ano qaagowaajonj ‘Qaago!’ jewu. Qaa dindina iikanonj qaa iwoi toroqewuti, ii mono Kilenja Toyanonj sololonj onjono koloowaa.” Kianj.

Jena jewe ana ambe ii mende ambu.

Luuk 6.29-30

³⁸ * “Qaa monj kokaenj injijonkegi, ‘Monjonj jaaga qisigowaati, gii mono ironja meleema iwaa jaaya qisigowa. Monjonj jega qemburatiwaa, gii mono ironja meleema iwaa jeta qemburatiwa.’

³⁹ “Kaenj injijogito, niinonj qaa ii kokaenj jej asariwe mobu: Monjonj bologa ama onjombaati, ii mono mende qetegonj tuarenjenj ama mubu. Kaenj qaagoto, urunja dindina qetaaliwaaati eenj, mono urunja lee kaanagadeenj qetaaliwaaatiwaajonj meleemba. ⁴⁰ Monjonj ‘Selekopaaga memanja,’ jej qaanonj goomambaajonj moji eenj, mono mesaonj malekuga qaga kaanagadeenj muna burja qenj aowa.

⁴¹ “Kaanagadeenj monjonj gesoya kilomiita motoongowaa so elaanj kembagatiwaajonj kuunj gombaati eenj, mono saanonj tenj koma kilomiita woiwaa so elaanj iwo kemba. ⁴² Monjonj goononj iwoi mombaajonj qisij gombaati, ii mono muba. Monjonj ‘Iwoi nona kitia era meleemanja,’ jej qisij gombaati, ii mono gema mende qenj muba. Kianj.

Kaziuruga mono uuganonj jopagonj onjomba.

Luuk 6.27-28, 32-36

⁴³ * “Qaa monj kokaenj injijonkegi, ‘Ejemba kosogianonj laligonj alaurugia koloojuti, ii jopagonj onjomaakebutu, kaziurugia mono meleema kazi ama onjoma laligowu.’

⁴⁴ “Kaenj injijogito, niinonj qaa ii kokaenj jej asariwe mobu: Onjono mono kaziurugia jopagonj onjoma nama sisiwerowero ama onjomaakejuti, iyonjoojonj mono qama koolij laligowu. ⁴⁵ Kaenj amakebuti eenj, iikaanja kanonj Manja Siwe gomanonj laligoji, mono iwaa kania qendeema meraboraanja koloonj laligowuya. Iwaa kania ii kokaenj: Iinonj weenja mende anjonj kono kouma ejemba awaa ano bologa kaanagadeenj menj asarinj onjomaakeja ano konj anota ejemba dindina ano doogoya yonjoo nene gawonja kaanagadeenj bedu menjkeja.

⁴⁶ “Onjononj mono nona gomambaa tania uugunj Anutuwaaw kania qendeema aonjkebu. Takis tiliqiliyawo megij sisigia menjkejuti, iyonjononj alaurugianonj jopagonj onjonji ii meleema jopagonj onjomaakeju. Ii uumeleembaa silia qaago. Onjono yonjoo sili iikayadeenj

* 5:33: Lew 19.12; Janj 30.2; Dut 23.21 * 5:34: Jei 5.12; Ais 66.1; Mat 23.22 * 5:35: Ais 66.1; Ais 48.2 * 5:38: Eks 21.24; Lew 24.20; Dut 19.21 * 5:43: Lew 19.18

otaan aonkebuti een, Anutuwaanonj tosa monj mende kolooro iinonj siligiaa tosaya mende onono tawa monj mende buña qeñ aowuya. Kawaajonj mono ejemba korebore jopagonj onjoma laligowu.

⁴⁷ “Uumeleembaa gadokopa ejembanonj kaanagadeenj batugianonj jolongia jeñ aonj laligojuto, ii uumeleembaa aiweseya qaago. Ono yonoo so alaurugia onoo batugianongja jolongia jeñ aonkebuti een, iikanonj mono gadokopa ejemba kaanja kolooju. Gadokopa ejemba yonoo siligia mono uugunj awaa soro koloonj laligowu? ⁴⁸* Onoo Siwe Manjianonj akadamu soro kolooji, onononj mono iikawaa so akadamu sorogiawo koloonj laligowu.” Kianj.

6

Memeqemeanj ejemba ii kalenj onjomankebu.

¹ *Jiisasonj kokaenj kuma onono, “Mono kokaembaajonj galenj menj aonj laligowu: Nanamemenjgia solarja dindiña ii ejembanonj iima onoojonj mogi ubaatiwaaajonj ama mende amakebu. Kaenj amakebuti een, onoo Manjgia Siwenonj laligoji, iinonj mono siligiaa tosaya mende onono tawa mende buña qeñ aowuya.

² “Kawaajonj memeqemeanj ejemba kalenj onjomanjenj ii qenjaarononj komanj romombo uunj qele ambutiwaaajonj mende amba. Uumeleembaa ejemba selesleya yonononj ejembanonj menj biwiiñ onjombutiwaaajonj moma qamakooli mirinonj ano kana somatanonj kema ejemba injiima kaenj amakeju. Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu, Yonononj mono siligiaa tawaya kuuya buña qeñ aodaborogi Siwe Toyanonj ii mende toroqewaa.

³ “Giinonj kaenj mende ambato, memeqemeanj ejemba kalenj onjomanjenj boro dindinganonj nomaenj anji, boro qaniganonj ii mende moba.* ⁴ Kalenja iikanonj aasangoyononj ero Manjanonj nanamemenj aasangoya iimakeji, iinonj mono tawa gombaa.” Kianj.

Qamakooli gawombaa kania kokaenj:

Luuk 11.2-4

⁵ * “Kawaajonj Anutuwaa qama kooliwuti, ii mono uumeleembaa ejemba selesleya yonoo so mende ambu. Yonononj ejembanonj injiibutiwaaajonj moma siingianonj qamakooli mirinonj ano kana sosoononj nama qama koolinjeju. Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu, Yonononj mono siligiaa tawaya kuuya buña qeñ aodaborogi Siwe Toyanonj ii mende toroqewaa.

⁶ “Giinonj kaenj mende ambato, Anutuwaa qama koolimanjenj mono geengaa miri uuta melaanonj uma nagu koma Manja aasangoyononj laligoji, ii qama koolinj muba. Kaenj ana Manjanonj nanamemenj aasangoya iimakeji, iinonj mono tawa gombaa.

⁷ “Qama kooliwuti, iikanonj mono uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo tani kaanja† qaa julujulu ii mende jeñ laligowu. Yonononj qaa je seiseiya jegi Anutononj iikawaajonj ama geja ama moma onjombaatiwaaajonj romonjonjeju. ⁸ Mono kokaembaajonj yonoo so mende koloonj laligowu: Ono naa iwoiwaajonj amamaanj mozoqozoronj anjuti, Manjianonj ii mende qama kooligi waladeenj modaboronjeja. ⁹ Mono kokaenj qama koolinjebu:

Nonoo Manjana, gii Siwenonj laligojanj. Goo qaga mono toroya ewa.

¹⁰ Mono galenj koma nonona bentotonjaa honja koloowa.

Goo uusiinga Siwenonj tej komakejuti, ii mono namononj kaanjiadeenj koloowa.

¹¹ Ketewaa nenenana ii mono sonananonj nonomba.

¹² Tosia yonoononj tosa nonoononj eji, nono ii mesaonj onjonjonj een, gii mono iikawaa so nonoononj tosa songbama nonomba.

* 5:48: Lew 19.2; Dut 18.13 * 6:1: Mat 23.5 * 6:3: Boroga qaniganonj ii mende mobaati, qaa iikawaa kania ii kokaenj: Ii mono aasangoyononj ana komunjua alaganonj kaanagadeenj ii mende moba. Anutononj sololoonj gono gawonj awaa afaangonj menjkejanj, ii mono geengo duduunjejanj. * 6:5: Luuk 18.10-14 † 6:7: Waba kantri yonononj Anutu mende moma munj bejsakonjgia morota morota qama koolinj qaa omaya julujulu ii tondu jeñ laligoju.

¹³ Angobatononj kamaanj nunuwabotiwaajonj mono anjonj koma nonoma Kilerjaa Toyaa borianonga[‡] metogonj nonomba. (Gii geengon bentotonj Toya, ku-usunj Toya ano asamararanj Toya ii kambaña kambaña laligonj kouma laligona ano tetegoya qaa laligonj ubaga. Ii onjonj.)

¹⁴ *Onjo ejemba yonjoo singisonjogia mesaowuti eerj, Siwe Mangianonj mono kaanja-gadeenj onjoo singisonjogia mesaowaa. ¹⁵ Mesaowaato, ejemba yonjoo singisonjogia mende mesaowuti eerj, Mangianonj mono kaanjagadeenj onjoo singisonjogia mende mesaowaa. Kianj.

Nene singi laaligo ii kokaenj amakebu:

¹⁶ “Nene singi laligowuti, iikanonj mono uumeleembaa ejemba seleseleya kaanja kubosobosole mende ama laligowu. Yonjononj Anutuwaajonj nene singi laligonjkejuti, ejembanonj ii iibutiwaajonj ama zilinjolonj ama jaasewangianonj saabesaabe koloonjkeja. Niinonj qaa hona toonj monj kokaenj injijowe mobu, Yonjononj mono siligiaa tawaya kuuya buña qenj aodaborogi Siwe Toyanonj ii mende toroqewaa.

¹⁷ “Giinonj kaenj mende ambato, Anutuwaajonj nenewaa singi laligonj kanonj mono tononj gbabulunonj me saifenonj jaasewanga songbama wanj juga qenj laligowa. ¹⁸ Kaenj ama nenewaa singi laligona ejembanonj qaagoto, Manga aasangoyanonj laligoji, iinonj ii iibaa. Kaenj ana Manganonj nanamemenj aasangoya iimakeji, iinonj mono tawa gombaa. Kianj.

Iwoi sewaja somata ii mono Siwenonj menj kululuuwu.

Luuk 12.33-34

¹⁹ * “Monej hina iwoi ii mono namononj enj onjombaatiwaajonj mende menj kululuuwu. Kaenj menj kululuugi kanonj dumunjanj gejalolononj ii kitogi kasukerajuju rost (kufenj) menj boliro kikekakasililinj yonjononj miri qosoma uma yonjoro menjkeju.

²⁰ “Namononj qaagoto, Anutuwaa uusiina tenj konji qabunagianonj somariwaatiwaajonj mono kaparanj komakebu. Kaenj angi maa suanjia qaita monj ii Siwe gomanonj ero gurenj dumunjanonj ii mende kitogi kasukerajuju rost (kufenj) ii mende menj boliwuya. Kikekakasililinj yonjononj eu uma miri qosoma iwoi yonjoro mende mewuya.

²¹ Iwoiwaajonj akadamyua menj mona uji, iikanonj miri monjenj ero giinonj mono uuga kaanjagadeenj iikanonj qokotaanj laligowaga. Kianj.

Selewaa asasaga ii jaanana.

Luuk 11.34-36

²² “Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajonj ji monjonj jaaga mende menj boliji eerj, iikanonj mono toonj asaridabororo Anutuwaa asasaganonj saanonj uuganonj menj asariro laaligoga kuuya asasaganonj laligowaga.

²³ “Asasaganonj laligowaato, siinj kombombaña bologanonj me iwoi monjonj jaaga menj bolinj asasaga kojanjiji eerj, iikanonj selewaa laaligoga kuuya kaanjagadeenj menj tiiro pangamanj uutanonj umbuqumbianj laligowaga. Kaenj kolooro pangamanonj uugaa asasaga kojanjgiro tiiji eerj, geengaa pangamanonj mono ‘Yei!’ damubiribiriawo kolooja. Kianj.

Anutuga me monejga moma laariwaga?

Luuk 16.13; 12.22-31

²⁴ “Monjonj ponj woi welenj qenj oromambaajonj amamaanjkeja. Monjonj kaenj amambaajonj moji, iinonj mono monj kazi ama munj monj uutanonj jopagowaa. Mombaanonj qokotaanj monj jejewili ama mubaa. Kawaajonj onjononj Anutu ano monej hina ii mindirinj welenj qenj orombombaajonj amamaawuya. Kianj.

Anutu moma laarinj majakaka mende mobu.

[‡] 6:13: “Bologa Toyaa borianonga metogonj nonomba,” tosianonj qaa ii kokaenj meleenju: bologanonga metogonj nonomba. * 6:14: Maak 11.25-26 * 6:19: Jei 5.2-3

²⁵ “Kaerj kolooro niinonj kokaerj injijowe mobu: Oŋo namononj laligowutiwaa majakakaya ii kokaerj jerj mende mobu, ‘Mono naa iwoiga anjgunj aonj newonaga ano naa iwoinonj selenana esuuwonaga?’ Jaagiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro nenenonj iikawaa qerewenja kolooja. Selegiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro opo surunonj iikawaa qerewenja kolooja. Mono ii romonjgowi.

²⁶ “Kanakeewanj koonja koonja ii mono injibu. Yoŋononj nene kota mende qosoma kororoonjkeju. Dumunj honja ii mende kotonj kowi mirigianonj mende mej kululuunjkeju. Ii qaago totonj ano oŋoo Siwe Mangianonj mono kilerj ii unjuaginjkeja. Oŋo koonj yoŋoo so qaagoto, oŋoo sewanjanonj mono koonj sewanjia unjuugunj uuta kolooja me qaago? Mono ii romonjgogi kamba.

²⁷ “Oŋoononjga mononj majakaka moma iikaanja kanonj namononj laligowaatiwaa kambanja ii weenj motoonjgowaa so mej toroqewaa me qaago? Ii qaago totonj![§] ²⁸ Opo surugiaajonj mono nomaembaajonj majakaka moju? Ii mende sokonja. Sombembaa japu jarinj juraya somariinjkejuti, mono ii uunj injibu. Yoŋononj opo surugiaajonj beweso mende lonjgamaakeju ano gawonj tosaanja mende menjkeju.

²⁹ * “Ii kilerj niinonj kokaerj injijowe mobu, Kirj Solomononj goul silwaya qeragonj asombilibiliawo laligoroto, iwaa malekuya ii leinj firindua me jura mombaa so iimasiinjsiinjawo mende kolooro. ³⁰ Sombembaa japu jarinj juraya toonj kete kosonananonj ero woranj kongi kamaaro mej kululuunj gilinj oogi jewaato, ii kilerj Anutunonj ii awaagadeenj menjerengonjkeja. Kawaajonj iinonj oŋo kaanagadeenj saanonj esuunj onjombaa. Oŋononj japu jarinj jurayaa so qaago. Anutunonj kalanj koma onjomambaajonj moma iikawaajonj siinja uuta momakeja. Oo ejemba, momalaarigianonj mono naambaajonj eenj toontoonj melaada kolooja?

³¹ “Kaerj kolooro oŋo mono laaligogiaa majakaka ano motoqoto mende momakebu. Ii moma bimoonj kokaerj jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ ano ‘Naa iwoinonj selenana esuuwonaga?’

³² “Ii kokaembaajonj: Uumeleembaa gadokopa yoŋononj iwoi kuuya ii buja qerj aowombaajonj kaparanj koma uugere momakeju. Oŋononj iwoi kuuyaajonj memeqemearj mej osinjkejuti, oŋoo Siwe Mangianonj mono ii modaboroja. ³³ Iikawaa uugereya mende mobuto, wala mono Anutuwaawo bentotononj keuma iwaa jaanonj solanjaniwombaajonj kaparanj komakebu. Uugia iikanonj anjgi ero iinonj mono galerj koma onjoma iwoi iikaanja kuuya ii kaanjadienj onjombaa.

³⁴ “Kaerj ama onononj mono woranj laligowutiwaa majakakaya ii mende momakebu. Worambaa majakakaya ii worambaajonj. Weenj motomotoombaa majakakagia mono anja anja bosininj sogianonj koloowaa.” Kianj.

7

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Luuk 6.37-38, 41-42

¹ Jiiasonj toroqerj kokaerj injijoro, “Anutunonj qaagia gosinj jerj tegoro kamaawubotiwaaajonj mono tosaanja yoŋoo qaagia mende gosinj jerj tegowu. ² * Kawaa kania ii kokaerj: Oŋononj tosaanja yoŋoo qaagia gosinj jerj tegowuti, Anutunonj mono keda motoonjgonondeenj onjonganjaa qaagia gosinj jerj tegowaa. Oŋononj tosaanja yoŋooj onj jenkooto ama mej uma kamaanj gosinj onjomakejuti, Anutunonj mono iikawaa so onjonganjaa ama onjono uma kamaanjkebuya.

³ “Gii alagaa jaanonj godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii mono naambaajonj mende iima kotojanj? ⁴ Me nomaembaajonj ama afaanjonj alaga kokaerj ijojanj, ‘Alana moba, nii saanonj jaaganonj godomaruru itagowe kamaawa?’ Kaerj afaanjonj jejanto, gere tapia somata ii geengaa jaaganonj eja.

§ 6:27: Tosianonj jawo 27 ii kokaerj meleema jeju: Oŋoononjga mononj majakaka moma iikaanja kanonj selia wan fiitwaa so toroqerj mej korimambaajonj amamaawaa. * 6:29: 1 Kirj 10.4-7; 2 Hist 9.3-6 * 7:2: Maak 4.24

⁵ “Oo gii uumeleembaa selesele ejaga, gii mono wala geengaa jaaganonga gere tapia somata mej giliwa. Ii mej gilingo tororo iima koton alagaa jaanonga godomaruru melaada ii saanon itagona kamaawaa. ⁶ Iwoiwaajon mogi tak-kootoya qaita mon kolooji, ii mono kasu mende onjombu. Maa damandan qegeta ii mono bao bagianon mende giligi kamba. Kaen ambuti een, iyononon mono ii kanagianon tilalaan onjoma mombo meleema onjonga inij kitomiton onjombubo. Kian.

Mono qisij mongama Anutuwaa nagunon qenjkebu.

Luuk 11.9-13

⁷ “Mono Anutu qama koolinjkebu. Qama kooligi gosij iwoi onjombaa. Mono iwoiwaa Anutuwaanon boronon mej mongamakebu. Ii mongangi qendeenon iwoi mokoloowuya. Mono nama nagunon qenjkebu. Qegi nagu horon onjombaa. ⁸ Mononon Anutu qama koolinjkeji, Anutunon mono iwaa kitia meleeno bunja qen aowaa. Iwoiwaa mongamakeji, iinon mono iwoi mokoloowaa. Nagunon qenjkejiwaajon mono nagu horon mubaa.

⁹ “Mobu, ejemba onjonganon moronon kokaen anaga: Merianon bisketwaajon qisiro jamo mubaa? ¹⁰ Me merianon sorawaajon qisiro qato mubaa?

¹¹ “Kaen kolooro onj onj ejemba bologa koloon kilen kalen awaa awaa meraboraurugia onjombombaa so koloojuti een, onjoo Mangia Siwe gomanon laligoji, iinon mono kalen nomaen anjon konaga? Iwaa uuta nanamemeja ii nunuugun qaita mon kolooja. Kawaajon onj iwoi awaawaajon qama koolinj qisij mubuti een, iinon mono sihanon ii onjombaa.

¹² * “Kawaajon ejembanon onj iwoi kuuya ama onjombutiwaajon momakejuti, iikawaa so mono ii kaanagadeen ama onjmakebu. Kaen anji Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Tere qaagia iikanon mono hongyawo kolooro mindimindiri kanianon asuganon koloowaa. Kian.

Mono kiropo nagu gonjona koton kembu.

Luuk 13.24

¹³ “Gere sianon kemebombaa kania ii afaangoya ano naguya ii laanania. Ejemba seiseyanon nagu ii koton kana ii metetereen kembuya. Kawaajon onj mono kiropo nagu gonjona koton iikawaa uutanon kembu.

¹⁴ “Laaligo kombombananon keukeutaa kania ii opopongoya osiqosiawo ano naguya ii gonjona. Ejemba afaangoyanon nagu ii mokoloowuya. Kian.

Gerewaa kania ii honja iima moma kotowu.

Luuk 6.43-44

¹⁵ “Gejatootoo ejemba takapolakaya yononon lamawaa sele esuya mouma onjongan kankejuto, uugianon kasu kawalia kaanja koloju. Kawaajon onj mono yonoonon ama toogia moma galen mej aon laligowu. ¹⁶ Gawongiaa honja iigi kanagia qendeenon saanon moma kotowu. Nejon honja ii kasuneselanon koloonkeja me qaago? Warun honja ii kowororonon kolooro mej kululuunkejon me qaago? Qaago!

¹⁷ “Kawaa so gere awaa kuuya yononon hongia awaa kuunkejato, gere bologanon mono hongia bologa kuunkeja. ¹⁸ Gere awaanon honja bologa kuumambaajon amamaankeja ano gere bologanon honja awaa kuumambaajon amamaankeja.

¹⁹ * “Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono galenanon koton mej gerenon giliro kemebuya. ²⁰ * Iikawaa so ejemba yonoo gawongiaa honja iigi kanagia qendeenon saanon moma kotowuya. Kian.

Gowoko honjaa kania

Luuk 13.25-27

²¹ “Noo Siwe mannaa usiina tej komakeji, iinon mono iwaa bentotonon keubaa. Mamaga yononon nojon ‘Pon, Pon!’ een qama jenkejuto, kuuya yononon Siwewaa bentotonon mende keubuya.

* 7:12: Luuk 6.31 * 7:19: Mat 3.10; Luuk 3.9 * 7:20: Mat 12.33

²² “Jentegowaa kamban somata iikanonj mamaga yonononj kanj noojonj kokaen nijowuya, ‘Oo Ponj Ponj, nonononj mono goo qaganonj iwoi koloowaatiwaa gejatootoo qaa waladeen jej laligonij. Nonononj mono goo qagaa esunanonj omeya omeya onjotaan laligonij. Goo qaganonj mono nemuj koma nonono angoletto esunmumugiawo mamaga mej laligonij. Ii duduujan me?’ ²³ *Kaenj nijogi kamban kanonj kaniagia asuganonj kokaen injijowe mobuya, ‘Niinonj kamban mojnnonj onjo mende moma onjombe. Ejemba jeulalanj aanja, onjo mono nomesaonj togowu.’ Kianj.

Miri memewaa momakooto awaa ano kaapiroja

Luuk 6.47-49

²⁴ “Kaenj koloojiwaajonj daenj yonononj noo qaa jena jejenj, ii moma iikawaa so tej koma menjkejuti, niinonj kuuya iyonjoo kaniagia qendeema momakooto ejawaa so ama kokaen jemaaja: Iinonj miria jamo kowonjinj qaganonj mero. ²⁵ Kaenj mero kojuru kambanonj koj rombuñ giliñ kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanonj kuuroto, miri ii jamo kowonjinj qaganonj mero nanotiwaajonj ama mende kuno.

²⁶ “Daenj yonononj noo qaa jena jejenj, ii moma iikawaa so mende tej koma menjkejuti, niinonj kuuya iyonjoo kaniagia qendeema eja nekonjaa so ama kokaen jemaaja: Iinonj miria sakasinj bajare qaganonj mero. ²⁷ Kaenj mero kojuru kambanonj koj rombuñ giliñ kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanonj kuuro gororonjonj kamaaro.” Kianj.

Ejebanonj Jiisaswaa ku-usunjaajonj walingogi.

²⁸ *Jiisasnonj qaa ii jedabororo ejemba tuunja tuunja yonononj mogi kuma onjototi, tani iikawaajonj aarunj walingogi. ²⁹ Iinonj yonjoo Kana qaawaa boiurugiaa tani mende kuma onjototi, ku-usunj Toya koloojiwaa so ejemba kuma onjono moma tani kawaajonj walingogi newogia tegoro. Kianj.

8

Jiisasnonj eja moñ manimbayawo mej solananiro.

Maak 1.40-45; Luuk 5.12-16

¹ Jiisasnonj baanja ii mesaonj kamaaro kanageso tuunjeleembe somatanonj gematanonj otaagi. ² Kaenj kagi kanonj eja manimbayawo mojnnonj kanj siminj kuma Jiisaswaa wosoyanonj kemenj kokaen ijoro, “Oo Ponj, giinonj siinganonj mej qeangonj nomambaajonj mojanj eenj, mono nii saanonj mej solananiñ nomba.”

³ Kaenj ijoro boria boraama selia oosirinj ijoro, “Niinonj ii amambaajonj mojerj. Gii mono solananiwa.” Kaenj ijoro manimbaya ii iikanondeen solananiro awaa kolooro.

⁴ *Solananiro kokaen jej kotonj muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii moñ mende jena moba. Qaagoto, mono jigo gawonj galembaanonj kema selega qendeema muba ano Mooseswaanonj jenkootoya otaanj solananijanjwaa dangiserj nandunja ama siimolonj oowa. Ii oona iiro ejebanonj kaniaga moma kotowu.” Kianj.

Jiisasnonj kawali galeñ mombaa gawonj ejia mej qeangoro.

Luuk 7.1-10

⁵ Jiisasnonj Kaperneam taanonj kouro Room kawali galeñ mojnnonj iwaanonj kanj qama koolinj kokaen ijoro, ⁶ “Oo Ponj, noo gawonj ejanaa seliaa bakayanonj koomuya kolooro siimbobolo kanjanjwawo moma mirinonj eja.”

⁷ Kaenj ijoro kokaen jero moro, “Niinonj mono kema ii mej qeangomaaja.” ⁸ Ii moma kokaen meleema ijoro, “Oo Ponj, nii kaandiaga laligowe noo miri waarejanonj gualembaatiwaajonj gamuna mojerj. Kawaajonj qaa jeganondeen jena weleñ ejananonj qeangowaa.

* 7:23: Ond 6.8 * 7:28: Maak 1.22; Luuk 4.32 * 8:4: Lew 14.1-32

⁹ Ii kokaembaajonja: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usunj baatanonj ama nonji laligojen. Noo baananonj manjaqeqe eja laligogi ii jenj kotonj onjomakejen. Yonoononja mombaajonj ‘Kemba,’ jenj kotowe iinonj kembaa. Mombaajonj ‘Kawa,’ jenj kotowe iinonj kawaa ano welenj ejana mombaajonj ‘Gawonj koi mewa,’ jewe iinonj ii mewaa.”

¹⁰ Jiisasnonj qaa ii moma waliŋgonj ejemba otaanj kagiti, iyonoononj eleema kokaenjinjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaenjinjowebu: Israel kanageso batugianonj kaanagadeen momalaari somata kaanja ii mombaa uutanonj mende mokoloowe.

¹¹ *Niinonj qaa kokaenjinjowebu: Ejemba tuunj somasomatanonj mono weenj koukoutanonjga ano weenj kemekemetanonjga kanj Siwewaa bentotonj uutanonj kouma Aabraham, Aisak ano Jeikob yonowobu nembanene nenj korisoro ama laligowuya. ¹² *Yonononj kaenjinj laligowuto, bentotombaa meraboraanja ii mono onjomesaonj hagonj ononjgi pangamanonj seleenjenj kemebu. Iikanonj laligowuti, iyonononj mono saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya.”

¹³ Kaenjinjinj kawali galenjinj kokaenjinjoro, “Gii mono miriganonj kemba. Momalaarigaa honja mono koloonj gomba.” Kaenjinjoro welenjinj ejianonj mono aua iikanondeenjinj qeangoro. Kianj.

Jiisasnonj ji ejemba mamaga menj qeangonj onono.

Maak 1.29-34; Luuk 4.38-41

¹⁴ Jiisasnonj Piitowaa mirinonj kema Piitowaa seuŋanonj selegere ji kiro ero iiro. ¹⁵ Ii iima borianonj oosiri ro selegereya mesaoro waama kanainj Jiisas nene onj wagiro.

¹⁶ Kaenjinjinj laligogi gomanj tiiro kanonj ejembanonj alaurugia omegiawo ii mamaga uruama iwaanonj kagi. Kagi ome ii qaayanonj jenj konjoma onono kouma kenjinj ano ji ejemba kuuya ii menj qeangonj onono. ¹⁷ *Iikaanjinj ano Anutunonj qaaya gejatootoo eja Aisaiawaa uutanonj ano jerota eji, iikanonj honjawo kolooro. Qaa ii kokaenjinj,

“Iinonj ananaanonj ji wijinana mero qaganonj uro bosino.” Kianj.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya

Luuk 9.57-62

¹⁸ Jiisasnonj ejemba tuunjinj somata liligonj muginjinj iima kambanjinj kanonj gowokouruta yonowobu apu anjonjinj kotonjinj leegenjinj keubombaajonjinj jenj kotonro. ¹⁹ Kana qaawaa boi monjonjinj Jiisaswaanonjinj kanjinj kokaenjinj ioro, “Boi, gii daenjinj daenjinj kembagati, niinonjinj mono iikanonjinj gii gotaanjinj kamaŋa.”

²⁰ Ii moma Jiisasnonjinj kokaenjinj ioro, “Duuyaa kasuya yonononjinj jamo kobaagianonjinj eginjinj kanakeewambaa koonja yonononjinj saranjinj bambanjanonjinj laligonjinjkejuto, Siwe gomambaa Eja honjanonjinj mono dakanonjinj kema waŋa naa qembononjinj qenjinj laarinjinj haamo menaga?”

²¹ Kaenjinjinj ioro gowoko yonoononjinjga monjonjinj kokaenjinj ioro, “Ii saanonto, manjanonjinj komumambaa anjiwaajonjinj mono jena wala kema galenjinj kombe komuro roŋ kombego.”

²² Kaenjinjinj jeroto, Jiisasnonjinj meleema ioro, “Mono mesaowa, koomuya yonononjinj qamogia koomuya ii saanonjinj roŋ kombuto, giinonjinj mono kanjinj nii notaawa.” Kianj.

Jiisasnonj jero raidimbonj goronj qero.

Maak 4.35-41; Luuk 8.22-25

²³ Jiisasnonjinj kema waŋgo uutanonjinj uro gowokouruta yonononjinj otaanjinj iwo motoonjinj kenjinj. ²⁴ Kenjinjinj raidimbonjinj somatanonjinj obabanjinj kota apu anjononjinj koloonjinj giliro. Giliro sirinonjinj waŋgo uutanonjinj kemenjinj saa qemambaajonjinj anoto, Jiisasnonjinj gaonjinj ero. ²⁵ Gaonjinjinj ero gowokouruta yonononjinj kema mindiinjinj ijogi, “Hei Ponjinj, mono ilaanjinj nonomba. Nononjinj anjononjinj tiwilaawombaaajonjinj anjonjinj.”

²⁶ Kaenjinjinj ijogi meleema kokaenjinjinj ioro, “Oo onjo momalaarigaa melaada, mono naambaajonjinj toroko momo eja kolooju?” Kaenjinjinjinj waama musu ano siri jenjinj kotonjinj orono sirinonjinj goronjinj qenjinj ero.

* 8:11: Luuk 13.29 * 8:12: Mat 22.13; 25.30; Luuk 13.28 * 8:17: Ais 53.4

²⁷ Kaerj kolooro awawaliŋ qisiŋ aorj jegi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinorj musu ano kowe jerj kotoŋ orono jeta teŋ konjao.” Kiarj.

Omenorj bao uugianorj kemegi ejanorj qeangori.

Maak 5.1-20; Luuk 8.26-39

²⁸ Kaerj kolooro apu angorj kotoŋ leegerj Gadara yorjoo gomanorj keuro. Iikanorj keuma eja omegarawo woi yoronorj qasirinonga kaŋ Jiisas mokolori. Yoronorj irinŋonŋsoorj eja uugeregarawo kolori kuuyanorj kana iikanorj kembombaajorj amamaagi. ²⁹ Yoronorj Jiisas mokolorj silama kokaerj qama gigilaari, “Ae! Gii Anutuwaa Meria koloorjaŋ. Gii mono nomaerj ama nonomambaajorj kajaŋ? Siimbobolo momo kambaŋanorj mende kaŋ kuuro waladeerj ii geriawo ama nonomambaajorj koi kajaŋ me?”

³⁰ Iikanondeerj koriganorj qaagoto, kosogianorj kanorj bao tuurj somata morj gbojoja uutanorj kuluuma laligogi. ³¹ Kawaajorj ome yorjonorj kokaerj jerj Jiisas welema mugi, “Giinorj nono konjoma nonombagati eerj, mono wasiŋ nonona saanorj bao tuurj yorjoo uugianorj kemeboŋa.”

³² Welema mugi Jiisasnorj “Mono kema kemebu,” jerj jerj kotoŋ orjono. Kaerj jerj kotoŋ orjono iikanondeerj eja uugaranonga kouma kema bao uugianorj kemegi. Kemegi bao tuurj jumunja yorjonorj mono lugurj newonewoyanorj (siasiayanorj) kema jororonŋorj apu angonorj kemenj nemotoŋ komudaborogi.

³³ Komudaborogi bao galeŋ yorjonorj koko koma unjurama taonorj kema qaa bujugia kuuya jegi. Eja omegarawo yoroonorj iwoi koloroti, iikawaa bujuya kaanagadeerj injijogi. ³⁴ Injijogi moma taorj ejemba jaasoŋgo yorjonorj mesaorj Jiisas mokolorj iibombaajorj kagi. Kaŋ iima Jiisasnorj yorjoo mindimindiri sopa gomaŋ mesaorj kemaatiwaaajorj welema mugi. Kiarj.

9

Jiisasnorj eja sele bakaya koomuya meagoro.

Maak 2.1-12; Luuk 5.17-26

¹ Jiisasnorj waŋgo uutanorj uma mombo apu angorj kotoŋ leegerj keuma iyanjaa taonorj keno. ² Kambaŋ kanorj eja tosianorj alagia sele bakaya koomuya tambomaeenorj eroti, ii demberunorj ama angorj kagi. Kaerj kaŋ Anutu moma laariŋ mugiti, Jiisasnorj iyorjoo tanigia iiro sokono ji eja ii kokaerj ijoro, “Merana, niinorj goo singisonŋoga mesaorj. Kawaajorj mono kotiirj qaqaŋabunagawo satiirj laligowa.”

³ Kaerj ijoro Kana qaawaa boi tosianorj nama uugianorj kokaerj romongogi, “Eja koi kanorj mono Anutu mepaqepae ama muja.”

⁴ Kaerj romongogito, Jiisasnorj roromongogia ii moma kotoŋ kokaerj injijoro, “Orjo mono naambaajorj qaa bologa uugianorj romongogu? ⁵ Niinorj ‘Singisonŋoga mesaorj,’ jejerj, qaa ii mono afaanagadeerj jejetaga. Morjnorj kaerj jero tosianorj qaa iikawaa honja mende iibu. Kawaajorj qaa ii afaanjaa so. Niinorj qaa morj kokaerj ijomambaajorj mojerj, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii lombotawo jejetaga koloorja. Kaerj jewe honja koloowaa me qaagoti, ii mono asuganorj asugiro iibu.

⁶ Mobu, balonorj singisonŋo mesamesaowaa ku-usunja ii Siwe gomambaa Eja honjaajorj eji, orjo iikawaa kaniaajorj umbuqumbuyarj laligowubo. Kawaajorj qaa lombotawo ii eja koi ijowe honja iibu.” Kaerj jerj eja sele bakaya koomuyaa jaayanorj iima ijoro, “Gii mono waama tambomaeega merj miriganorj kema. Qaa birjowo ii honjowo koloowaati eerj, qaa afaanja ii mono kaanagadeerj nomaembaajorj omayaa koloonaga?”

⁷ Kaerj ijoro iikanondeerj waama mirianorj keno. ⁸ Kaerj kolooro ejemba tuurj yorjonorj ii iima waliŋgorj Anutu mepeseerj mugi. Balorj ejawaajorj ku-usunja kaanja murotiwaaajorj Anutu mepeseegi. Kiarj.

Jiisasnorj Matyuu (Liwai) oono.

Maak 2.13-17; Luuk 5.27-32

⁹ Jiisasnoy iikanondeej kema takis ofis uugumambaajonj ano iikanonj eja qata Matyuu raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananoy kawa.” Kaenj ijoro waama takis gawonj mesaonj Jiisaswaa gematanoy keno.

¹⁰ *Kema Matyuuwaa mirinonj kema nene nej ragiti, kambanj iikanonj takis meme eja tiliqiligiawo ano singisonjgo eja mamaganonj kanj Jiisas ano iwaa gowokouruta yonjowo rama nene motoonj negi. ¹¹ Kaenj negi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonjononj ii iima Jiisaswaa gowokouruta kokaenj jej onjngi, “Ae! Onjoo boigianonj mono naambaajonj takis meme tiliqiligiawo ano singisonjgo ejemba yonjowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹² Kaenj jej onjngi Jiisasnoy kitia kokaenj injjoro, “Ejemba jigia qaa yonjononj dok-tawaa siinj mende amakejuto, ji ejembanonj mono doktawaanonj kemakeju. ¹³ *Niinonj singisonjgo ejemba onjoomambaajonj kanj laligojento, ejemba iyangiaajonj mogi solana koloojuti, ii qaago. Kawaajonj qaa kokawaa kania mono kema kuma aonj mobu, ‘Niinonj siimolonj oowombaajonj qaagoto, kiankomunj aowombaa siinj mojej.’ ’ Kianj.

Nene singi laaligowaa qaaya

Maak 2.18-22; Luuk 5.33-39

¹⁴ Kambanj kanonj Jon Oomulu ejawaa gowokouruta yonjononj Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisigi, “Nonononj ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonjononj Anutuwaajonj nene singi mamaga laligonjkejonj. Geengaa gowokouruganonj mono naambaajonj nene singi mende laligoju?”

¹⁵ Kaenj qisigi kokaenj meleeno, “Onjanonj, nono naa kambanonj nene singi laligonjkejonj? Emba meme kambananonj ejawaa gemakootanjurutanonj gereya anjgi embawaa sakitiurutanonj iwoi ii togonjkeju me qaago? Niinonj neenaa gowokouruna yonjoo eja bunjagia koloonj yonjoo batugianonj ainjolonj ramakejej. Rabe yonjononj kawaajonj ainjolonj aisoonj rama nene singi laligowombaajonj amamaanjkeju. Amamaanjkejuto, Anutunonj laaligona nuano komuwe yonjononj mono kambanj iikanonj saanonj nene singi laligonjkebuya.

¹⁶ (Onjoo laaligo walaga ano korisoro Buja gbilia ii mindirinj orombombaajonj amamaawuya. Kawaa qaa gemata ii kokaenj injjomana:) Mougou walaga jurano mononj opo gbilia mende soongbanja motonj iikanonj opo jakaņa mende ama uumbinaanjkeja. Opo jakaņa gbilia kaanjanonj mono waziinj mougou walaga hororo mombo riiroro ootanonj somariinj boliqoliwabo.

¹⁷ Kaanjideej mononj wain apu gbilia ii bokonj me taru walaga lama selianonj memeta kanonj mende kosoro kemenjkeja. Kaenj anagati eenj, wain apu gbilianonj mono somariinj taru qenjumenjurama molaaro namononj kamaanj sooro taruyanonj kileqilewubo. Kawaajonj wain apu gbilia ii taru gbilianondeej molaaninj kemero sokombaa. Kaenj aninj yorononj awaa kolooawo. (Kaanjideej apu awaa ii kononj qamoganonj mende kosonjkejonj. Kaenj kosowonagati eenj, iikanonj mono juma siisororo kamaaro nej ji niniwabo. Kaenj kolooabotiwaajonj apu awaa ii kononj awaanonj kosonjkejonj. Onjoo kaanjideej laaligo walaga ano Oligaa Buja gbilia ii mindirinj orombombaajonj amamaawuya.) Kianj.”

Jairusnoy borataajonj Jiisas qama kooliro.

Maak 5.21-43; Luuk 8.40-56

¹⁸ Jiisasnoy qaa ii injjoro qaa galenj mononj kouma Jiisaswaa batanonj kemenj siminj kuma kokaenj qama koolinj muro, “Noo borana keteda koi komujato, mono kanj boroganonj selianonj oosirina gbilinj toroqenj laligowa.” ¹⁹ Qama koolinj muro waama gowokouruta yonjowo ii otaanj kenji.

Emba jiawononj Jiisaswaa malekuya oosiro.

²⁰ Kenji kambanj iikanonj batugianonj emba monj laligoro. Iinonj koinja gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. Emba iikanonj Jiisaswaa gematanonj kanj malekuyaa kiti susuya

* 9:10: Luuk 15.1-2 * 9:13: Mat 12.7; Hoos 6.6

oosiro. ²¹ Li oosirin iyanjaajon kokaen jero, “Niinon ii oosirimambaajon moma bimoon malekuyanondeen boronja monj oosiriwenagati een, mono saanon qeangomaŋa.”

²² Kaen jeŋ oosiro Jiisanon iikanondeen eleema ii iima kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono meŋ qeangon gonja. Mono kotiin qaqabuŋabuŋagawo sating laligowa.” Kaen ijoro moma aua iikanondeen qeangoro.

Jiisanon Jairuswaa borata meŋ gbiliro.

²³ Toroqen kengi Jiisanon qaa galembaa mirinon uma ejemba jingen qama awelo uugiti ano ejemba tuuŋ guju giligiti, ii injiima kokaen jeŋ koton onono, ²⁴ “Mono selegen kumbu. Emba melaanon mende komujaato, gaonga eja.” Kaen jeŋ koton onono mogi jononsisi kaanja kolooro jomoma mugi.

²⁵ Jomoma mugito, ejemba tuuŋ somata ii injiimo selegen kengi emba melaa iikawaa ee miri uutanon uma borianon mero waaro. ²⁶ Waaro iikawaa buju qaayanon seing mindimindiri sopa gomaŋ ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisanon jaagoo eja woi meŋ qeangon orono.

²⁷ Jiisanon gomaŋ balon ii mesaon kemambaajon keno eja jaagoo woyanon otaan gematanon kan kokaen qari, “Deiwidwaa gbilia, gii mono kiankomuŋ noromba.”

²⁸ Kaen qari miri mombaa uutanon uro jaagoo eja yoronon Jiisaswaanon kari kokaen qisin orono, “Jaagara meŋ toombaa ku-usuŋa noonon eji, ii moma laarijao me qaago?” Qisin orono kokaen meleema muri, “Ponara, ii saanon moma laarijo.” ²⁹ Kaen meleema muri jaa dawogaranon oosirin irijoro, “Momalaarigaraa so mono koloowa.”

³⁰ Kaen irijoro jaaganon tooro. Kaen kolooro galeŋ meme qaa kotakota oroma kokaen irijoro, “Mobao, kokawaa bujuya ii mono monj mende jeri mobu.” ³¹ Kaen irijoroto, yoronon mesaon kema iikawaa bujuya jeŋ seiri mindimindiri sopa gomaŋ ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisanon eja qaamuun monj meŋ qeangoro.

³² Jaagara tooro keni qaamuun eja monj ii wama Jiisaswaanon kagi. ³³ Kagi Jiisanon omeya konjono eja qaamuun iinon qaa jero ejemba tuuŋ yononon ii iima waliŋon jegi, “Tani koi kaanja ii Israel uutanon wala eenanon kambaŋ mongen mende iinin. Qaago. Keteda koi jaa morotaga iijon.”

³⁴ *Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) yononon jegi, “Iinon mono omejiilan yonoo pongiaa esunanon ome onotaankeja.” Kian.

Jiisanon kanageso yonoojon wosoya moro.

³⁵ *Jiisanon kema gomaŋ ano taon so liligon ejemba qamakooli mirigianon kuma onoma bentotombaa Oligaa Buŋa jeŋ asarin iikanon uugia kuun ji wiji ano jepajerepa kania kania meŋ qeangon onoma laligoro. ³⁶ *Kaen laligon ejemba tuuŋa tuuŋa injiimo lama galengia qaa tanijaen deenqeema ilinwalin qen qeqelala laligogi yonoojon wosoya moro.

³⁷ *Kaen injiima gowokouruta kokaen injiimo, “Anutuwaa gawonon nene honja mamaga osasaan momogon ejato, ii meŋ kululuuyaa gawon meme ejembanon mono afaangia laligoju. ³⁸ Kawaajon nene honja masuqeqetaa Ponanon gawon meme ejemba wasin onombaatiwaaajon mono qama koolin laligowu. Qama koolin mugi gawon ejemba asugin honja ii meŋ kululuuwu.” Kian.

10

Aposol 12 yonoo qagia

Maak 3.13-19; Luuk 6.12-16

¹ Jiisanon gowokouruta 12 onono iwaanon kagi omejiilan konjoma onombutiwaa ku-usuŋa onono. Kaanagadeen ji wiji qenjenmanjen kania kania meŋ qeangowutiwaa

* 9:34: Mat 10.25; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15 * 9:35: Mat 4.23; Maak 1.39; Luuk 4.44 * 9:36: Jan 27.17; 1 Kirj 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Maak 6.34 * 9:37: Luuk 10.2

ku-usurja onono. ² Wasiwasi eja aposol 12 yonoo qagia ii kokaerj: Mutuya ii Saimon, qata moŋ Piito qagi ano iwaa koga Andruu. Kawaa gematanonj Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi.

³ Filip ano Bartolomyuu, Tomas ano Matyuu takis meme eja, Jeims Alfiuswaa meria ano Lebeus qata moŋ Tadius, ⁴ Saimon Zelot-politik ejaga* ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonj kananej Jiisas memelolo meŋ muro.

Jiisasnoŋ gowokouruta 12 wasiŋ onono.

Maak 6.7-13; Luuk 9.1-6

⁵ Jiisasnoŋ eja 12 ii wasiŋ onoma kokaerj jeŋ kotonj onoma injijoro, “Ono waba kantriwaa ejemba yonoononj mende kembu. Kaanagadeenj Samaria prowins yonoo taongia moŋnoŋ mende kembu. ⁶ Iikanonj mende kembuto, Israel kanagesowaa lama soogiti, mono iyonoononj kembu. Ii gawongia mutuya. ⁷ *Daerj daerj kembuti, iikanonj mono Buŋa qaa kokaerj injijonj jeŋ asariwu, ‘Siwewaa bentotononj mono kosere kaja. Mono iikawaa uutanonj keubu.’

⁸ “Ejemba jigiiawo mono meŋ qeangonj onoma koomuya ii meŋ gbiliŋ onoma laligowu. Ejemba manimbagiawo ii mono meŋ solananj onoma omejiilanj ii konjoma onoma laligowu. Anutunonj iwoi kaleŋ ononoti, ii mono toroqerj kaleŋ onoma laligowu.

⁹ “Kana kembutiwaajonj soojaakota goul me silwa me aerj kopanonj memeta ii mono irimuj kasagianonj mende somongowu. ¹⁰ *Ejembanonj gawonj meme ejemba onoo laaligogia nangowutiwaa so kolooju. Kawaaonj kana kembuti, iwoi koi mende meŋ kembu: geso mende, maleku samonja mendeto, motoonggo mewu, kana esu mende ano taa gbaru mende mewu.

¹¹ “Kema taonj me gomanj dakanonj keubuti, iikanonj mono morononj eja geria qabuŋayawo kolooji, iikawaajonj qisigi miri onombuti, mono iikanondeenj laligonj gawonj meŋ taonj ii mesaonj kana kembu. ¹² Miri moŋnoŋ uma luaenonj yonowo ewaatiwaa jewu. ¹³ Kaerj jegi luaegia angonj kombutiwaa so koloojuti eerj, luaegianonj mono iyonoo qagianonj ubaato, ii angonj kombutiwaa so mende koloojuti eerj, luaegianonj mono eleema onoangiaanonj kawaa.

¹⁴ * “Kema laligonj miri moŋnoŋ keugi mende koma horonj onoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaerj jeŋ qendeema onombu, ‘Nono onoo gomanonj kaniŋ sub-ubuj kana tambonananonj mokotaaji, ii mono riinj konjoratinj onoangiaanonj eleema kemebaa.’ Kaerj jeŋ saanonj gomanj me taonj ii mesaonj toroqerj kembu. ¹⁵ *Niinonj qaa honja moŋ kokaerj injijowe mobu: Anutunonj kambanj somatanonj qemasologengiaa ironja meleeno taonj iikawaa qaganonj ubaati, so iikanonj mono Sodom ano Gomora gomanj yonoo so uuguj toroqerj onombaa. (Sodom Gomora yonononj bologa kanjanawo meŋ uugia mende meleengi Anutunonj gerenonj kondeema onoooro.) Kiaŋ.

Kema gawonj megi sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.9-13; Luuk 21.12-17

¹⁶ * “Mobu, lama yonononj duuyaa kasu kawalia yonoo batugianonj kemegi luguj injiwubo, niinonj onoo iikawaa tani kaanja wasiŋ onombe kembu. Kawaaonj mono mokolenj† kaanja momakooto qaganonj galeŋ meŋ aonj laligonj kewo kaanja ejemba bonjonja koposowaa qaagia qaa laligowu. ¹⁷ *Ejembanonj onoo horonj qaa jakegianonj ama onoma qamakooli mirigianonj qaa gawongia meŋ ooli waayawononj onootiwuya. Kawaaonj ejemba kaanja yonoojonj mono galeŋ meŋ aonj laligowu.

* 10:4: Nesenel paati Zelot yonononj Room gawman tuarenjeŋ ama iyangiaa nananj mewombaajonj tompe meŋ laligogi. * 10:7: Luuk 10.4-12 * 10:10: 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18 * 10:14: Apo 13.51 * 10:15: Mat 11.24; Jen 19.24-28 * 10:16: Luuk 10.3 † 10:16: Mokoleŋ ano raskol yonononj asuganonj manja qegi uulanjawa mokoloonj somongonj onombuyaga. Iikawaa so bimoowabotiwaajonj gowoko nonononj maslim, komyunist ano tosaanja yonoo batugianonj qanana misinari ii asuganonj mende jeŋkejonj. Momakooto ii awaa. * 10:17: Maak 13.9-11; Luuk 12.11-12; 21.12-15

¹⁸ “Tosianonj noojonja ama unjuangi kantria kantria yonjoo eja ponj ano gawana yonjoo jaasewanjianonj nambuya. Kaenj nama noo kaniana nanjonj jegi eja geria ii ano waba kantri kanageso yonjononj ii mobuya. ¹⁹ Ii mobuto, qaa jakeyanonj ama onjonji nambutu, kambanj kanonj naa qaaga nomaenj jewonaga, iikawaa majakaka mende mobu. Qaa jewuyati, ii Unja Toroyanonj aua iikanondeen onjombaa. ²⁰ Onjoangiaa uugiaajonja qaa mende jewuyato, Amagiaa Unja Toroyanonj mono uugia sololoooro qaa jewuya.

²¹ * “Uumeleembaa gadokopa monjonj daremunjonj uuta meleenotiwaajonj ama ii memelolo mero qaa jakeyanonj anji qegi komuwaa. Kaanagadeen manj monjonj meraborata memelolo mero komuwaa ano merabora yonjononj nemunmanjurugia qetama onjoma jegi unjuji komuwuya. ²² *Noo qanaajonj ama kantria kantria yonjononj kuuya kazi ama onjonji laligowuto, monjonj kaparanj koma kambanj tegowaatiwaa so kotiinj bonj qenj nambaati, iinonj mono oyanboyanj bunja qenj aowaa.

²³ “Taonj monjonj sisiwerowero ama onjombuti, ii mono kok koma taonj monjenj kembu. Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Onjo Israel taonja taonja mende liligodaborogi Siwe gomambaa Eja honjanonj eleema kawaa. ²⁴ *Gowoko monjonj boiya uugunj momoyawo mende kolooja ano welenjeqe monjonj somataya uugunj gawombaa momo mende menj laligoja.

²⁵ * “Gowokononj boiya kaanja momoyawo kolooro sokombaa ano welenjeqenonj somataya kaanja gawombaa momo menj laligoro sokombaa. Miri uuta mombaa eja jenj bolinj qata limolanj † qajuti eenj, iwaa embameraanjuruta yonjoo qagia mono afaanagadeen iikaanj qamaakebuya. Kianj.

Qaagiaajonj mono galej menj aonj laligowu.

Luuk 12.2-7

²⁶ * “Ejembanonj iwoi ununj megij eji, ii kuuya mono kotunji asuganonj koloowaa. Kaanjiadeen qaa aasangoya eji, ii kuuya mono injisaanji moma kotowuya. Kawaaajonj ejemba yonjoojonj toroko mende moma laligowu. ²⁷ Niinonj qaa pangamanonj oloj jemanjati, ii mono asasaganonj jewu. Qaa sane anji gejagianonj kemero mobuti, ii mono sombenonj asuganonj jewu. Kawaaajonj mono qaagiaajonj galej menj laligowu.

Morowaajonj toroko monij sokombaa.

²⁸ “Tosianonj selegia qenj komuwuyagato, unjagia qenj komuwombaaajonj amamaawuyati, iyonjoojonj toroko mende moma laligowu. Ii qaagoto, iwoi jegenja koi: Monjonj kusunj menj unja ano sele kaanagadeen tiwilaanj orono gere sianonj kemebaoti, iwaajonj mono toroko moma laligowu. ²⁹ Tosianonj arionj (me wilisi) woi monenj kota motoonjgodanonj sewanja mewutiwaajonj amakejuto, iridogi Manjianonj ‘Oonj!’ mende jero iyoroononja motoonjononj balononj mende kamaawaa.

³⁰ “Anutunonj kalanj koma onjoma wanj jugia kuuya kaanagadeen weenjgodaboronj jangogia moja. ³¹ Ejemba onjoo sewanjia ii arionj wilisi mamaga unjuugunj uuta kolooja. Kawaaajonj mono toroko mende moma laligowu. Kianj.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Luuk 12.8-9

³² “Kaenj kolooro monjonj nii ejemba jaagianonj jokolonj nombaati, niinonj mono kaanjiadeen ii Manja Siwe gomanonj laligojiwaa jaanonj jokoloomanja. ³³ *Kaento, monjonj nii ejemba jaagianonj qakooma nombaati, niinonj mono kaanjiadeen ii Manja Siwe gomanonj laligojiwaa jaanonj qakoomanja.” Kianj.

* 10:21: Maak 13.12; Luuk 21.16   * 10:22: Mat 24.9, 13; Maak 13.13; Luuk 21.17   * 10:24: Luuk 6.40; Jon 13.16; 15.20   * 10:25: Mat 9.34; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15   † 10:25: Juuda yonjoojonj iimolanj qata Beelzebul. Ii omejiilanj yonjoo somatagia. Matyuu 9.34 kanonj Jiisaswaaajonj qa bologa ii qagi. Iikawaa so Jiisaswaa alauruta ananaajonj qa bologa kania kania qamaakebu.   * 10:26: Maak 4.22; Luuk 8.17   * 10:33: 2 Tim 2.12

Jiisaswaajon luae qaagoto, kazi koloowaa.

Luuk 12.51-53; Luuk 14.26-27

³⁴ Jiisasnon toroqen kokaen injjoro, “Kokaen mende romongowu: Jiisasnon luae qemambaajon ama namonon kamaaro. Niinon luae qemambaajon qaagoto, noojon ama juma deengi manjawaa soo somatanon aowuya.

³⁵ **“Ii kokaembaajon jeje: Noo Buja qaanonon ejemba uugia kuuro meleengiti-waajon ama kokaen koloowaa: ‘Mañ mera yoronon juma kerekere ani nemuñ bora yoronon riitama aori enaronon enaroya qetama aon deembaota. ³⁶ Ejemba iyangiaa sumajurugianon mono kereurugia koloowuya.’*

³⁷ **“Moñnon nii gogoraagen ama noma nemuñ me maña jegerña ama jopagowaati, ii noonon mende sokombaa. Moñnon nii gogoraagen ama noma meria me borata jegerña ama jopagowaati, ii noonon mende sokombaa. ³⁸ *Sisigia megi moñnon nii notañ siimbobolo moma maripoonon komumambaajon mende jojoriwaati, ii noonon mende sokombaa.*

³⁹ **“Moñnon iyanña laaligo siiseweweya qaa ii mokoloowaati, iwaa laaligyanon mono soowaa. Moñnon noojon ama laaligoya qeleeno soowaati, iinon mono oyanboyañ laaligo mokoloowaa.”* Kiañ.

Anutunon gawongiaa tawaya onjombaa.

Maak 9.41

⁴⁰ **Jiisasnon jero, “Moñnon onj mirianon koma horon kalañ koma onjombaaati, iinon mono nii koma horon nombaa. Moñnon nii koma horon nombaaati, iinon wasiñ nonoti, mono ii mirianon koma horon mubaa. ⁴¹ Moñnon gejatootoo ejemba moñ gejatootoo gawonjaajon ama mirianon koma horon kalañ kombaaati, iinon mono gejatootoo ejembawaa tawaya buña qeñ aowaa. Moñnon ejemba solañ moñ solañ koloojiwaajon ama mirianon koma horon kalañ kombaaati, iinon mono ejemba solañaa tawaya buña qeñ aowaa.*

⁴² **“Moñnon merabora koi yonoononga mombaajon noo gowokona koloojiwaajon ama apu sanjonña qambiawo newaatiwaajon mubaati, Anutunon mono iikawaa tawaya meleema mubaa. Niinon qaa honja moñ kokaen injjowe mobu: Nanjon onjombuti, iyononon mono tawa mewuya.”* Kiañ.

11

Jombaanon gowoko woi Jiisaswaanon kari.

Luuk 7.18-35

¹ Jiisasnon jeykooto qaaya kañ gowokouruta 12 onono tegoro gomañ ii mesaon toroqen Galili prowinswaa taon tosanon kema Buña qaa kuma onoma iikanon uugia kuñ laligoro.

² Kambañ kanon Jon Oomulu ejanon kapuare mirinon rama Kraistnon gawon kaen meroti, ii moma gowokowoita woi wasiñ orono Jiisaswaanon keni. ³ Kokaen qisiñ mubaatiwaajon wasiñ orono kema jeri, “Meñqeeanjo eja kawaatiwaajon mamboniñ giinon ii koloojan me eja moñ kanagen kawaatiwaajon mambombonja?”

⁴ Kaen qisiñ muri kokaen meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaen ijori moba: ⁵ *Jaagoo yononon jaagia uuñ iigi meendangoya yononon kana kema kagi manimbagiawo yononon solañanigi gejaduu yononon qaa mogi koomugiti yononon gbiliñ waagi kamaañqeqeta yonoojon Oligaa Buña jey asariwe momakeju. ⁶ Kaen kolooro iigi mombaa uutanon mende boliro gema nuwaati, iinon mono simbanonjowo kolooja.”

⁷ Kaen meleeno Jombaa gowoko yoronon keni Jiisasnon kanaiñ Jombaa kania ejemba tuñ yonoojon kokaen jey asariro, “Onjo balon qararanjonkononon naama iibombaajon

* 10:35: Mai 7.6 * 10:38: Mat 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23 * 10:39: Mat 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33; Jon 12.25 * 10:40: Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16; Jon 13.20 * 11:5: Ais 35.5-6; 61.1

kenji? Haamonon bowo utugon metano wansan-wansan amakeji, onjo eja iikaanga kaya iibombaajon kenji me? ⁸ Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajon me? Mobu, ejemba malekugia iimasi-injiinawo moumakejuti, iyononon mono kin yonoo jinjaron mirigianon laligoju. Ii balon qararankonkonanon qaago.

⁹ “Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Gejatootoo eja mon iibombaajon me? Onanon, niinon kokaen injiowe mobu: Eja iigiti, iinon mono gejatootoo ejemba tosaana unjuugun qaita mon kolooja. ¹⁰ *Iwaa kania ii wala eenanondeen kokaen oogita eja, ‘Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindingon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemebaga.’

¹¹ “Qaa kaen ejato, niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Embanonga merabora koloogiti, kuuya iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unjuugun qabuayawo nanja. Nanjato, Siwewaa bentoton uutanon keuma Anutuwa qabuaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.

¹² * “Jon Oomulu ejanon Buja qaa jero kamban iikanondeen kanain Siwewaa bentotona geriawo tuarenjen ama manja qenkejuto, kilej uulanawo kema somariinkeja. Manja geregiawo qenkejuti, iyononon mono bentoton ii iyangiaajon horon buja qen aonkeju.

¹³ Bentotombaa kania ii Mooseswaa Kana qanon ano gejatootoo ejemba kuuya yonoo Buju Terenon oogi weengon laligon kounin Jonon koloon hona asuganon injisaano.

¹⁴ * “Qaa koi moma analin angon kombombaajon mojuti een, Elaija koloowaatiwaa so anoti, Jonon mono ii kolooja. ¹⁵ Mononon uugejiawo laligoji, iinon mono qaa ii geja ama moma kotowa.

¹⁶ “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naa iwoiwo so ama onombenaga? Yononon naamade kaana kolooju. Yononon maaket sombenon rama qaa jomo menj tondu qama kokaen jenkeju,

¹⁷ ‘Nono rii gbawe menj awelo uunin onjo mende orogi.

Nono jinjen qanin onjo mende saagi.’

¹⁸ “Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kan nene singi laligon wain apu mende nero iwaajon jenkeju, ‘Ome mononon uutanon kemero laligoja.’

¹⁹ “Siwe gomambaa Eja honanon kan nembanene nen korisoro ano iwaajon kokaen jenkeju, ‘Mobu, iinon baanon newageen nene qozozongon nen wain apu suulan nen takis eja tiliqiliyawo ano bologa meme yonoo alagiaga laligoja.’ Anutuwa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa honanon mono momakootogianon sokonji, ii qendeemakeja.” Kian.

Jiisasnon taon 3 yonoojon ‘Yei wosobiri!’ jero.

Luuk 10.12-15

²⁰ Kawaa gematanon Jiisasnon kanain taon tosaana temboma onono. Taon tosaana iikanon angoletoya ku-usunawo seiseiya mero kolooroto, kilej uugia mende meleengi. Kawaajon ii temboma kokaen jen onono, ²¹ * “Oo Korazin toya, niinon onoojon ‘Yei!’ jen saajen ano Betsaida toya, onoojon kaanagadeen ‘Yei!’ jen saajen. Niinon yonoonon kema qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunawo kolooroto, uugia kilej mende meleengi. Angoletoto ii waba gomanon Taia ano Saidon sitinon koloonagati een, iyononon mono kamban koriga uugia meleembombaa kaisareya qendeema resa ano too arin saabuyaga.

²² “Saabuyagato, niinon kokaen injiowe mobu: Anutunon kanagen Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jen tegon irona meleeno siimbobolo mobuti, kamban somata kanon ii mono Taia ano Saidon iyonoo siimbobolo soya uugun mobuya.

²³ * “Ano Kaperneam toya, Anutunon onjo saanon metaama onono Siwe gomanon ubuyaga me qaago? Qaago totoon! Onjo mono koomuwaa senjon gomanon kemebuya.

* 11:10: Mal 3.1 * 11:12: Luuk 16.16 * 11:14: Mal 4.5; Mat 17.10-13; Maak 9.11-13 * 11:21: Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * 11:23: Ais 14.13-15; Jen 19.24-28

Niinonj yonoononj kema qaana jewe sostoni angoletona ku-usunawo mewe kolooro, uugia kilej mende meleengi. Angoleto ii Sodom taononj koloonagati eenj, taonj iikanonj mono kambanj kokaamba kaanagadeenj toroqen nanaga.

²⁴ **“Nanagato, niinonj kokaen injiowe mobu: Anutunonj kanagenj Kaperneam onjo qaagia jer tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata kanonj mono Sodom yonononj siimbobolo iikawaa soya uugun mobuya.”* Kianj.

Lombogiawo onononj mono noononj kanj haamo mewu.

Luuk 10.21-22

²⁵ Kambanj kanonj Jiisasnonj qaa kokaen jero, “Oo Amana, giinonj Buja qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonoononj mesanjonato, ejemba iyanjiaajonj moma kamaan merabora kaanja poumapou laligojuti, ii mono iyonoononj injisaana moma asariju. Kawaajonj niinonj Siwe namowaa Pona gii mepeseen gonjer. ²⁶ Oo Amana, gii geengo kaen koloowaatiwaaajonj mona sokono awaa kolooro.

²⁷ **“Amananonj mono iwoi kuuya jerj kotooro noo buja kolooro. Amananonj Meriaa kania anodeenj moma yagoro mononj ii mende moja. Kaanagadeenj Merianonj Amayaa kania moma yagoro mononj ii mende moja. Kaanagadeenj mononj Amanaa kania mende moma yagoro Merianondeenj ii moja ano ejemba meweengonj onjoma yonoojonj ii injisaambaati, iyonononj mono Ama moma mubuya.*

²⁸ “Gawonj menj uulombogiawo laligojuti, onjo kuuya mono noononj kagi uugia menj afaangonj onjombe haamo mewu. ²⁹ **Noononj qaqanj ii mono sawingianonj ama angowu ano niinonj nanamemena kuma onjombe ii mono moma sororogonj laligowu. Niinonj uuna menj kamaan ama gumbonjonjonj ejaga koloonenjwaajonj mono saanonj uugia menj afaangonj onjombe haamo mokoloowuya. ³⁰ Noononj qaqanj menj angogi sogianonj kolooja ano lombo onjombe bosimbuti, iikanonj mono afaanja kolooja.”* Kianj.

12

Jiisasnonj Sabat kendombaa Pona kolooja.

Maak 2.23-28; Luuk 6.1-5

¹ **Kawaa gematanonj Sabat kendonj mononj Jiisasnonj wiit dumunj gawonj koria somata kotonj keno. Keno gowokourutanonj wosogia injiro wiit honja motomotoonj kanainj borogianonj kuma negi. ² Negito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) tosonianj ii iima Jiisas kokaen ijogi, “Moba, goo gowokouruganonj mono Sabat kendombaa gawonj meme songoya uuguju?”*

³ **Kaen ijogi kokaen meleeno, “Kinj Deiwidnonj manjaqeqe ejauruta yonowo liligonj wosogia injiro iwoi angiti, ii weengogi me qaago? ⁴ *Iinonj Anutuwaawo opo sel jigononj uma bered kowoga Anutuwaawo jaasewanjonj alatanonj anggi raro esujanonj tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonj galenj yononondeenj nej laligogi. Iinonj ano iwaa kerasuru-urutanonj ii newubotiwaa songo eroto, ii kilej negi. ⁵ *Kaanjadeenj jigo gawonj galenj yonononj Sabat kendonj jiwowonj jigononj nama gawonj menj gawonj mewutiwaawo songo uugun kilej qaagiawo mende koloonkeju. Qaa ii Kana qaanonj weengogi me qaago?*

⁶ “Ii weengogi, kaen mojentonj, niinonj kokaen injijomaja: Koi nanji, iinonj mono jiwowonj jigo uugun uuta kolooja. ⁷ **Buja Terewaa qaa monj kokaen eja, “Niinonj siimolonj oowutiwaaajonj qaagoto, batugianonj kiankomunj aowutiwaaajonj mojerj.” Onjo qaa iikawaa kania mobuyagati eenj, ejemba koposowaa qaana qaa nonoo qaana mono tondu mende jerj tegowuyaga.*

⁸ “Ii kokaembaajonj jejenj: Siwe gomambaa Eja honjanonj mono Sabat kendombaa Pona kolooja.” Kianj.

* 11:24: Mat 10.15; Luuk 10.12   * 11:27: Jon 3.35; 1.18; 10.15   * 11:29: Jer 6.16   * 12:1: Dut 23.25   * 12:3: 1 Sml 21.1-6   * 12:4: Lew 24.9   * 12:5: Janj 28.9-10   * 12:7: Mat 9.13; Hoos 6.6

Jiisasnoj eja boria soorongoya mej qeangoro.

Maak 3.1-6; Luuk 6.6-11

⁹ Jiisasnoj gomarj ii mesaonj qamakooli mirigianonj uro. ¹⁰ Iikanonj eja boria soosoolia monj raro. Ejembanonj Jiisas qaa jakeyanonj ama mubombaaajonj kokaenj qisiinj mugi, “Eja Sabat kendononj meagonj Kana qaa uuguwonja me qaago?”

¹¹ *Qisiinj mugi kokaenj meleeno, “Onoononga morononj kokaenj kolooja: Eja mombaanonj lama motoonjononj Sabat kendononj rojnnonj kemebaati eenj, iinonj ii mende mej hororo koubaa? ¹² Ejawaa sewanjononj mono lamawaa sewanja mamaga uuguji, mono ii romongowu. Kawaaajonj Sabat kendononj gawonj awaa mej kaanjononj Kana qaa mende uuguwonja.”

¹³ Kaenj meleema eja ii ijoro, “Gii mono boroga qetetereewa.” Kaenj ijoro qetetereero wala anoti, iikawaa so awaa koloonj boria alia kaanja kolooro. ¹⁴ Kaenj kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj seleengenj kema ajoajoroo ama Jiisas nomaenj ama qeninj komuwaatiwaa qaa jey monganji. Kianj.

Anutuwaa gawonj meme eja tak-kootoya ii kokaenj:

¹⁵ Jiisasnoj qaagia ii iima kotonj iikanondeenj gomarj ii mesaonj mongenj keno. Keno mamaganonj iwaa gematanonj otaanj kenji yonjoo batugianonj ji ejemba kuuya mej qeangonj onono. ¹⁶ Ii mej qeangonj onoma kania asuganonj jewubotiwaajonj kotakota qotogonj onono. ¹⁷ Kaenj kolooro Anutunonj gejatootoo eja Aisaia sololooro qaa monj jeroti, iikanonj mono honjowo kolooro. Qaa ii kokaenj jerota eja,

¹⁸ **“Iibu, koi mono noo gawonj ejana kolooro ii meweengonj mube.*

Niinonj wombo alana iwaajonj mobe kerana qeangoro uunanonj iwaajonj aisoonjkejenj. Niinonj Unjana Toroya iwaa uuta sokombaatiwaajonj wasiwe kemero iinonj qaa dindinagadeenj jey tegonjkejeniwaa Bunja qaaya injisaama jey seiro kantria kantria yonjononj kembaa.

¹⁹ Iinonj angowowo mende ama qaa tokoronjkota mende qamakebaa.

Ejemba monjononj iwaa qa otonja ii roonjceqe kananonj mende mobaa.

²⁰ Bowo ologogiti, iinonj ii mende qosombaa.*

Lambewaa wikyanonj jey kotonj sokoya kolooro bolananonj jey bobo amakeji, iinonj ii mende qebugowaa.

Gawonja kaenj mej ejembanonj qaa dindinja otaawutiwaajonj manja qej laligoro qaa iikanonj haamo ano otokorianj ambuya.

²¹ Kantria kantria yonjononj mono iinonj ilaanj onjombaatiwaajonj mamboma joronjorongia iwaa qatanonj ama laligowuya.” Kianj.

Jiisasnoj ome yonjoo esungia uuguj qero kamaaja.

Maak 3.20-30; Luuk 11.14-23

²² Omenonj eja monj qaamuuj mej muro jaaya gooro moto laligoroti, ii wama Jiisaswaanonj kagi. Jiisasnoj ii mej qeangoro omeya kouma keno neselana lolooro mombo qaa jey uuj iiro. ²³ Uuj iiro ejemba tuuj kuuya yonjononj ii iima aarunj jegi, “Eja koi kanonj mono Deiwidwaa gbilia kolooja me?”

²⁴ *Kaenj jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj ii moma kokaenj jegi, “Eja koi kanonj mombaa ku-usunonj qaagoto, omejiilanj yonjoo Pongia Iimolanj iwaa esunonj ome onjotaanjkeja.”

²⁵ Kaenj jegito, Jiisasnoj uuroromongogia modaboronj kokaenj injijoro, “Kantri daenj yonjoo galenjurugianonj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonjononj mono tiwilaanj aogi kantrigianonj bolinj saoyagadeenj koloonj qeqelalanj ewaa. Kaanagadeenj siti me gomarj mombaa kanageso yonjononj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonjononj mono galenjonkonj gawongia mej nambombaaajonj amamaawuya.

* 12:11: Luuk 14.5 * 12:18: Ais 42.1-4 * 12:20: Bowo ano lambewaa wik ii ejembawaajonj jeja. Ejembanonj monj qej jaabamagege ama mugi momalaarianonj jangonj qaomambaaajonj anji, Jiisasnoj ii mej qeangowaa. * 12:24: Mat 9.34; 10.25

²⁶ “Mobu, Satanonj mono alia Satan monj otaanagati eenj, iyonononj mono batugianonj angowowo ama jumbuyaga. Kaenj kolooro galenkonjonj gawonjia mewombaaonj ama-maagi ometotonjgianonj mono nomaenj nanaga?

²⁷ “Mobu, niinonj limolambaa esunonj omejiilanj konjoma onjombenagati eenj, onjo alaurugianonj mono morowaa esunonj ii konjoma onjombuyaga? Kawaajonj yonononj mono qaagia honja me qaagoti, ii gosinj jery tegowu.[†] ²⁸ Ii jery tegowuto, Anutuwaaw kuusunonj noo boro susuna sololoooro omejiilanj onjotaankejery eenj, Anutuwaaw bentotononj mono onjoononj kanj kuuja. ²⁹ Monjonj eja kotiga limolambaa kana boria waladeenj mende somongowaati eenj, iinonj mono nomaenj mirianonj uma qengama esuhinaya menaga? Waladeenj ii somongoro rarogo mono saanonj mirianonja ilawoilaya kuuya tagonj meny kembaa. (Iikawaa so niinonj kaanagadeenj Satan somongonj gematanonj omeya onjotaankejery.)

³⁰ *³⁰ “Monjonj niwo mende laligoji, iinonj mono qetegonj nomakeja. Monjonj ejemba noo qanonj ajoroowutiwaajonj mende horonj onjomaakeji, iinonj mono mendeema onjomaakeja. ³¹ Kawaajonj niinonj qaa monj kokaenj injijomanya: Ejemba singisonjgo ama mepaqepae kuuya amakejuti, ii Anutunonj saanonj mesaonkejato, monjonj Unja Toroya mepaegowaati, iikawaa singisonjgoya Anutunonj mono kambanj monjonj mende mesaowaa. Qaago totoonj!

³² *³² “Monjonj Siwe gomambaa Eja honja mepaegonj qaa jewaati eenj, Anutunonj ii saanonj mesaowato, monjonj Unja Toroya mepaegonj qaa iwoi jewaati, iwaa singisonjgoya ii Anutunonj namononj laligowaatiwaa so me koomu gematanonj kanonj mende mesaowaa.

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Luuk 6.43-45

³³ *³³ “Gerewaa kania ii honja iima gosinj mojonj. Kawaajonj mono gere galen konji awaa kolooro honja awaa koloonkebaa me gere meny boligi honja bologa koloonkebaa. ³⁴ *³⁴ Eja uutanonj iwoi saa qenj eji, ii mono buutanonj asuganonj jerykeja. Kawaajonj onjoangio qatowaa merauruta koloaju. Bologa kaanj koloonj mono nomaenj qaa awaa jewuyaga? ³⁵ Eja awaawaa uu kowianonj iwoi awaawaa moriana eji, iinonj mono awaa ii asuganondeenj jerykeja. Eja bologaa uu kowianonj iwoi bologaa moriana eji, iinonj mono bologa ii asuganonj jerykeja.

³⁶ “Kaenj jerykejato, niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Ejembanonj songo waleema qaa je omaya omaya jewuti, iyonononj mono qaa jegia kuuyaa kania ii jenteegowaa kambanj somatanonj Anutuwaajonj jery asarigi gosiwaa. ³⁷ Iikawaa kania ii kokaenj: Anutunonj mono qaa juga gosinj iikawaa so qaaga jery tegoro solananiwaga me qaagawo koloonj lombo mokoloowaga. Kianj.

Boi tosanonj angoletowaajonj kaparanj koma welenji.

Maak 8.11-12; Luuk 11.29-32

³⁸ *³⁸ Kambanj kanonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) ano Kana qaawaa boi tosanonj Jiisaswaajonj kokaenj ijogi, “Boi, gii saanonj angoletomonj mena ii iibombaaonj mojonj.”

³⁹ *³⁹ Kaenj ijogi kokaenj meleema onono, “Ejemba kete namononj laligojuti, ii tuunj somata bologa koloonj serowilinj amakeju. Yonononj Anutuwaaw aiweseyaaonj kaparanj komakejuto, aiwese monj gejatootoo eja Joonawaanonj mono koloodabororo. Anutunonj aiwese morota monj mende ama onjombaa. ⁴⁰ *⁴⁰ Joonanonj gomamboria karonj kowe

[†] 12:27: Iyanjiaa sele galenjurugianonj Anutuwaaw qata qama kilerj ome ii limolambaa esunonj konjoma onjonj niinonj ii Anutuwaaw ku-usunonj konjoma onjomaakejenj. Ororonj mende nanjonjwaajonj morononj honja ano morononj qaa qolonjmolongoya otaankeja? Yonononj me niinonj? * 12:30: Maak 9.40 * 12:32: Luuk 12.10 * 12:33: Mat 7.20; Luuk 6.44 * 12:34: Mat 3.7; 23.33; 15.18; Luuk 3.7; 6.45 * 12:38: Mat 16.1; Maak 8.11; Luuk 11.16 * 12:39: Mat 16.4; Maak 8.12 * 12:40: Jon 1.17

osombaa (gajugaju) tomenanoy laligoroti, kawaa so Siwe gomambaa Eja honanoy kaanagadeen gomamboria karoombaa so baloy uutanoy ewaa.

⁴¹ **“Joonanoy Niiniwe ejemba batugianoy kema Anutuwaa qaanoy uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleenjito, mobu, niinoy batugianoy asugin nama Joonawaa nanamemeja uugun amakejer. Kaen amakejento, onjo kilen telambelan ama nomakeju. Kawaajon Niiniwe ejembanon jenteegowaa kamban somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjoo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yononon qaa kokaen onjoo selegianon kuuwuya, ‘Onjo Siwe gomambaa Eja hona telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onjono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yononon kaen jegi nanamemengianon onjoangiaa kaniagia injisaangi gamugia mobuya.*

⁴² **“Kaniagiaa kaisareya mon ii kokaen: Anutunon kerugen momakooto uuta somata ii kin Solomon muro Saut waagenja kantri mombaa kwiin embanon Solomombaa momakootoya momambaaajon siija moro. Siija moma goman goraayanonga waama kana koriga tintin kan laligon Solomombaa momoya moro.*

“Ii moroto, mobu, kamban kokaamba niinon batugianon koloon nama Anutuwaanon momakooto uuta men kajeji, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onjo kilen telambelan ama noma tompin laligogi mende sokonja. Kawaajon Anutunon kanagen ejemba korebore horon onjoma qaagia jen tegowaatiwaaajon jaayanon keubuti, kamban iikanon Saut kantriwaa kwiin emba iikanon mono kaanagadeen keubaa. Iinon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjoo koorongianon motoon nambaa. Motoon nama qaa kokaen onjoo selegianon kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onjono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinon kaen jero ononon siligia gosin onjoangiaajon gamugia mobuya. Kian.

Ome yononon eja uutanon eleembombaaajon kaparan konju.

Luuk 11.24-26

⁴³ *“Omenon eja uutanonga kouma balon qararankonkonanoy kema lan liligon laligon haamo memambaaajon miri mongama mon mende mokoloowaa. ⁴⁴ Ii mende mokoloon mojoya tiiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaon kaweti, iikanon mono mombo eleema.’ Kaen jen eleema miria usuma menjerejgoro eroti, ii gbameja ero mokoloowaa.*

⁴⁵ *“Kaen mokoloon kema omejiilan tosaana 7 unuambaa. Omejiilan 7 ii iyanu uugun bologa totoon kolooju. Iinon ii unuano kan miri ii uma iikawaa uutanon laligowuya. Kaen koloo eja iikawaa kania wala kilenkilen kolooroto, kanagen boliqolidaborowaa. Ejemba tuun somata bologa koi kete namonon laligojuti, onjooonon kaanagadeen kaen kolooowaa.” Kian.*

Jiisaswaa nemunjouruta

Maak 3.31-35; Luuk 8.19-21

⁴⁶ *Jiisasnon toroqen ejemba tuun qaa injijon laligoro nemunjoganon kan seleenjen nama iwo qaa jewombaaajon mogi. ⁴⁷ Mogi monon kokaen ijoro, “Moba, goo nemunjoganon mono seleenjen nama giwo qaa jewombaaajon moju.”*

⁴⁸ *Qaa ii ijoroto, iwaajon meleema kokaen jero, “Noo nemuna ii moronon? Noo kouruna ii moronon?” ⁴⁹ Kaen jen boria gowokouruta yononon baagen boraama jero, “Iibu, noo nemuna ano kouruna hona mono koi. ⁵⁰ Daen yononon noo Siwe Magnaa uusiina ten komakejuti, kuuya iyononon mono noo nemuna ano naanjouruna kolooju.” Kian.*

Qosomakororo ejawaa sareqaa.

Maak 4.1-9; Luuk 8.4-8

* 12:41: Jon 3.5 * 12:42: 1 Kin 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

¹ Kamban iikanondeen Jiisasnoy goman ii mesaon apu angon goraayanon kemej raro.
² *Raro ejemba tuunjelembenon iwaanon kema ajoroogi wangonon uma raro. Raro ejemba tuun kuuya yononon angon goraayanon sakasinon ajoroogi.

³ Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jeñ kokaen jero, “Mobu! Eja moñonon nene kota qosoma kororoomambaajon gawonon keno. ⁴ Kema qosoma kororooro kota tosanon kana goraayanon kemej konji. Kemej konji (warawen) koonja koonja kouma ii nedaborogi.

⁵ “Kota tosanon jamo kowonjinon kemej konji. Kemej koma kanon namo mamaga mende mokoloogi. Namu dusiita qaa erotiwaajon kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougito, weenon kouma injiima jeñ koton onono tiigia qaagotiwaajon soolin gororongogi.

⁷ “Kota tosanon kumuntiri waayawonon kemej konji. Kemej konji iikanon kouma qen turun bibiloko meñ ononji. ⁸ Kaen janjon qaonoto, kota tosanon namo awaanon kemej konji. Kemej koma tosaana kogia 100 koloogi. Tosia kogia 60, tosia 30 iikawaa so koloon seigi. ⁹ Moñonon uugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kiañ.

Jiisasnoy naambaajon sareqaa jero.

Maak 4.10-12; Luuk 8.9-10

¹⁰ Kaen jero gowokourutanon kan Jiisas kokaen qisin mugi, “Gii mono naambaajon ejemba yonoo qaa jemanjen sareqaanon ama jenkejan?” ¹¹ Qisin mugi kokaen meleema injijoro, “Ii kokaembaajon: Siwewaa bentotonon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganon injijowe moma kotojuto, iyonoonon ii kaen qaago.

¹² * “Kawaa kania ii kokaen: Moñonon momakootoyawo laligoji, Anutunon mono ii toroqen muro koma gbilin morianawo laligowaato, moñonon momakootoya qaa laligoji, Anutunon mono momoya melaa eji, ii kaenagadeen qetegon wambaa.

¹³ “Ejemba yonoo qaa jemanjen kokaembaajon sareqaanon ama jenkejen: Yononon iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kileñ mende iima kotowuya. Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kileñ mende moma asariwuya. ¹⁴ *Gejatootoo eja Aisaianon waladeen qaa moñ jeñ ooroti, iikanon ejemba kaana yonoojon honawo koloonkeja. Qaa ii kokaen,

‘Qaa moma bimbimgonjo kania kileñ mende moma asariwuya.

Iwoi iima bimbimgonjo kania kileñ mende iima kotowuya.

¹⁵ Ejemba tuun somata koi yonoo uugianon mono kotakota gojoma eja.

Gejagianon qaa moma bimbimgonjo jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende ambuyagati een, mono jaagianon iwoi iima koton gejagianon qaa moma uugianon kania moma asariñ uugia meleengi niinon ii saanon meñ qeangon onombenaga.’

¹⁶ * “Qaa kaen ejato, onoo jaagianon iwoi iima kotojiwaajon mono simbawonawo koloju. Gejagianon qaa moma kotojiwaajon mono simbawonawo koloju. ¹⁷ Niinon qaa hona toon moñ kokaen injijomana: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaanon ejemba solana mamaganon onjo iwoi koi iijuti, ii iibombaajon awelegon laligogito, ii mende iigi. Onjo qaa koi moñjuti, yononon ii mobombaajon uuqeeango somata moma laligogito, ii mende mogi. Kiañ.

Jiisasnoy sareqaawaa kania jero.

Maak 4.13-20; Luuk 8.11-15

¹⁸ “Qosomakororo ejaawaa sareqaa jeñjeñ, iikawaa kania ii mono geja ama mobu.
¹⁹ Nene kota qosoma kororooro kana goraayanon kemej konoti, ii kokaen: Moñonon bentotombaa Buja qaaya moma kania mende moma asariro Kileña Toyanon kan uutanon kota komogiti, ii qetegowaa. ²⁰ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemej

* 13:2: Luuk 5.1-3   * 13:12: Mat 25.29; Maak 4.25; Luuk 8.18; 19.26   * 13:14: Ais 6.9-10   * 13:16: Luuk 10.23-24

konoti, ii ejemba sareya moŋ. Yoŋonoŋ Buŋa qaa moma ii iikanondeeŋ uuqeeanŋo qaganonŋ moma anŋonŋ komakeju.

²¹ “Kaen amakejuto, uugianonŋ tiita mende eŋ oŋombaato, kamban torodaamon-gadeeŋ nama kotiinŋ laligowuya. Buŋa qaawaajonŋ ama kakasililinŋ me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeeŋ mono tama unjuwaa. ²² Nene kota qosono kumuntiri waayawononŋ kemeŋ koŋgiti, ii kokaenŋ: Yoŋonoŋ Buŋa qaa mogi uugianonŋ kemejato, balononŋ laaligowaa majakakaya ano moneŋ hina memewaa uugereya koloonŋ bimoonŋ oŋomakeja. Qabuŋagiawo koloowombaaajonŋ koposonŋgogi siinŋ kombombanja bologa tosanonŋ kaanagadeeŋ uugianonŋ dunŋuŋ Buŋa qaa bibiloko meŋ munkeja. Kaen kolooro honŋia qaa auta (gipeya) koloowuya.

²³ “Nene kota namo awaanonŋ qosono kemeŋ koŋgiti, ii ejemba koi kaŋa: Yoŋonoŋ Buŋa qaa geja ama moma moma asariŋ pondanŋ nama honŋia mokoloonkeju. Tosianonŋ qaa je motoonŋgononŋa kota 30 mokoloonkeju. Tosianonŋ honŋia 60, tosanonŋ qaa kota motomotoonŋ yoŋoo honŋia 100 meŋ seiŋ mokoloonkeju.” Kianŋ.

Qinŋqiliwaa sareqaa

²⁴ Jiisasnonŋ sareqaa moŋ kokaenŋ jero, “Siwewaa bentotoŋaa kania ii eja kokaanŋaa so ama jemaŋa. Iinonŋ gawonŋanonŋ kema nene kota awaa qosoma kororooro. ²⁵ Qosoma kororooroto, gomantiinanonŋ egi kanonŋ kere ejanonŋ kanŋ wiit dumuŋ batugianonŋ kanonŋ qinŋqiliwaa kota qosoma kororoonŋ mesaonŋ keno. ²⁶ Wiit dumuŋ kotanonŋ juma waama uma honŋa asugiroti, kamban iikanonŋ qinŋqilinonŋ kaanagadeeŋ asuganonŋ asugiro.

²⁷ “Asuganonŋ asugiro welenŋqeqeurutanonŋ ii iima gawonŋ toyaanonŋ kanŋ kokaenŋ ijogi, ‘Somatanana, gawonŋanonŋ nene kota awaa qosoma kororoona me qaago? Qinŋqiliwaa kota ii mono daanŋkaya iikanonŋ asugija?’

²⁸ “Kaenŋ ijogi kokaenŋ inŋjoro, ‘Kere ejanonŋ ii qosoma kororooro.’ Kaenŋ inŋjoro welenŋqeqe yoŋonoŋ kokaenŋ jegi, ‘Nono saanonŋ kema qinŋqili ii qonjoma meŋ kululu-uwonŋatiwaaajonŋ mojanŋ me qaago?’ ²⁹ Kaenŋ jegito, kokaenŋ inŋjoro, ‘Qaago! Onŋo qinŋqili qonjoma meŋ kululuuŋ iikanonŋ dumuŋ tosaŋa ii kaanagadeeŋ qonjombubo.

³⁰ “Mono mesaogi motoonŋ somariinŋ honŋa memeyaa kambanja kanŋ kuuro niinonŋ kamban iikanonŋ dumuŋ kunŋkunŋ ejemba ii kokaenŋ inŋjomana: Mono wala qinŋqili meŋ kululuuŋ anŋi jewaatiwaaajonŋ boranŋonŋ kasanonŋ somonŋgowu. Ii somonŋonŋgo mono wiit dumuŋ honŋa ii meŋ kululuuŋ meŋ kanŋ noo kowi mirinonŋ ambu.” Kianŋ.

Nejonŋ kotaa sareqaa

Maak 4.30-32; Luuk 13.18-19

³¹ Jiisasnonŋ sareqaa moŋ kokaenŋ toroqenŋ inŋjoro, “Siwewaa bentotoŋa ii kokaenŋ: Eja moŋnonŋ nejonŋ kota meŋ anŋaa gawonŋ namoyanonŋ kema ano. ³² Kota ii melaa kazupuleenda. Ii nene kota kuuya iyonŋoo kamaanŋqeqetagia koloojato, juma waama logoya kuuya unjuugunŋ somariinŋ gere koloowaa. Kaenŋ koloonŋ nano kanakeewambaa koonŋa koonŋa kouma haigia gere iikawaa borianonŋ amakeju.” Kianŋ.

Yiistwaa sareqaa

Luuk 13.20-21

³³ Jiisasnonŋ dunŋanonŋ mombo sareqaa moŋ kokaenŋ jero: “Siwewaa bentotoŋa ii yiist me flaua meŋ somasomariiwaa so kokaenŋ kolooja: Emba moŋnonŋ bered oomanŋeŋ yiist meŋ flaua konde karoonŋ kanonŋ mindirinŋ melenŋqeleenŋ ama kema raro korebore somariiro.” Kianŋ.

Jiisasnonŋ nomaembaajonŋ sareqaaya qaaya jero?

Maak 4.33-34

³⁴ Jiisasnonŋ qaa kuuya ii kanageso yoŋoojonŋ sareqaanonŋ jero. Sareqaaya qaa kaenŋ qaa moŋ mende inŋjoro. ³⁵ *Kaenŋ kolooro Anutononŋ gejatootoo eja moŋ sololooro qaa moŋ jeroti, iikanonŋ honŋawo kolooro. Iinonŋ qaa ii kokaenŋ jero eja,

“Noo buunanonŋ mono afaanŋgoro sareqaaya qaaya jemaŋa.

* 13:35: Ond 78.2

Anutunonj namo mokolooro asugiroti, kambanj iikanondeenj qaa aasangoyanonj ero laligonj kouninji, niinonj mono qaa ii asuganonj jej injisaamarja.” Kianj.

Qinqiliwaa sareqaawaa kania

³⁶ Jiisasnonj sareqaa ii jedaboronj ejemba tuunj somata onjomesaonj miri uutanonj uro. Uro gowokourutanonj iwaanonj kanj kokaenj qisinj munj ijogi, “Qinqili nene gawononj asugiroti, gii mono sareqaa iikawaa kania jej asarinj nonomba.”

³⁷ Kaenj ijogi kokaenj meleema injjoro, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono nene kota awaa awaa qosoma kororoonjeja. ³⁸ Nene gawonj ii namowaa kantri kuuya. Nene kota awaa ii bentotombaa meraboraanja onjoojonj jejej ano qinqili ii eja bologaa meraboraanja yonjoojonj jejej. ³⁹ Kerenonj ii qosoma kororooroti, ii Kilenjaa Toyaajonj jejej. Dumunj kunj kunj kambanja ii namowaa kambanja tegowaatiwaa kambanja somata ii. Dumunj kunj kunj ejemba ii Siwe gajoba yonjoojonj jejej.

⁴⁰ “Qinqili mej kululuunj gerenonj anji jewaati, iikawaa so mono namowaa kambanja tegowaatiwaa kambanja somatanonj koloowaa. ⁴¹ Siwe gomambaa Eja honjanonj mono gajobauruta wasinj onjono kanj qaa arej bologa Kraistwaa bentotonj uutanonj singisonjo ambombaajonj kondoonjeji, ii qewagonj mindingowu ano ejemba jeulalaja kuuya ii kululuunj onjombuya.*

⁴² “Kaenj mindinqindinj ama ejemba ii hagonj onjongi gere tombo tanjururunj jej eji, iikanonj kemebuya. Iikanonj kemebuti, iyonjononj mono saama gigilaanj gobugia kigi qaro laligowuya. ⁴³ Kambanj iikanonj ejemba solanja yonjononj mono weej kaanja koloonj Mangiaa bentotonj uutanonj asarinj laligonj ubuya. Monjononj uugejiawo laligoji, iinonj mono qaa ii geja ama moma kotowa. Kianj.

Maa suanj mesamesangoyaa sareqaa

⁴⁴ “Siwewaa bentotonja ii maa damandanj sewanja uuta iikawaa so kokaenj kolooja: Ii gawononj mesangogi ero eja monjononj ii mokoloonj anjalinj anjonj koma mombo namononj mesangoro. Mesangonj iikawaajonj aisoonj kema esuhinaya kuuya sewanja mewutiwaajonj ano monerj karo iikanonj gawonj balonj ii sewanja mero.” Kianj.

Soronj kotaa sareqaa

⁴⁵ “Siwewaa bentotonja ii stua ejawaa so ama sareqaa monj kokaenj jemaanja: Iinonj soronj kota monjgama laligoro. ⁴⁶ Monjgama laligonj soronj kota motoonjo sewanja somata ii mokoloonj kema esuhinaya kuuya sewanja mewutiwaajonj ano monerj karo iikanonj soronj kota ii sewanja mero.” Kianj.

Misa hoorowaa sareqaa

⁴⁷ “Siwewaa bentotonja ii misawaa so ama sareqaa monj kokaenj jemaanja: Ii apu anjononj giligi kemero sora tanigia kania kania kemegi onjoma mej kululuuro. ⁴⁸ Mej kululuuro saa qero ejembanonj ii horogi goraayanonj kouro kamaanj rama sora awaa gosinj kondenonj mej kululuugito, soro bologa ii giligi keno. ⁴⁹ Qaa iikawaa so mono namowaa kambanja tegowaatiwaa kambanja somatanonj koloowaa. Siwe gajoba yonjononj kanj ejemba bologa ii solanja yonjooonjga gosinj onjombu. ⁵⁰ Gosinj onjoma ejemba bologa ii giligi gere tombo tanjururunj jej eji, iikanonj kemebuya. Kanonj kemebuti, iyonjononj mono saama gigilaanj gobugia kigi qaro laligowuya.” Kianj.

Qaa kota walaga ano gbilia

⁵¹ Jiisasnonj sareqaa ii jedaboronj kokaenj qisinj onjono, “Qaa kuuya jejeji, ii moma asariju me qaago?” Qisinj onjono meleema “Oonj!” ijogi. ⁵² “Oonj!” ijogi kokaenj injjoro, “Miri toyanonj miriaa kowianonjga hina iwoi walaga ano gbilia unjuma amakeja. Iikawaa so Kana qaawaa boi kuuya Siwe bentotombaa gowokouruta koloogiti, iyonjononj mono

* 13:41: Qaa arej (ideology) bologa ii njaa (yawen) gawonj momo, komyunist, maslim ano momo arej tosaanja ii ejemba somonjonj onjongi osigi laaligogianonj bolinj soonjeji, gajoba yonjononj mono ii kuuya qewagonj mindingowuya.

kaanagadeen uugiaa kowianonga qaa akadamugiawo dongoga ano qaa awaa soro walaga unjuma jerkeju.” Kianj.

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Maak 6.1-6; Luuk 4.16-30

⁵³ Jiisasnon sareqaa ii jedaboron goman balon ii mesaon keno. ⁵⁴ Kema nensoomari taonanon keuma qamakooli mirigianon uma Buja qaa kuma onono. Kuma onono aarun walingon kokaen jegi, “Yei, gejajuju! Iinon momakooto koi ano angoletu ku-usunawo ii mono daenkaya meja? ⁵⁵ Eja koi mono goman kokawaa motonqeqe ejawaa meriaga. Nemunaa qata Maria ano kouruta Jeims, Jooséf, Saimon ano Juuda. Ii saanon mojon. ⁵⁶ Naanurutanon kuuya batunananon koi laligoju. Kawaajon iwoi kuuya koi mono daenkaya men kan anja?”

⁵⁷ *Nazaret yononon kaen jegi uugianon boliro iikanon osigi. Osigito, Jiisasnon kokaen injiuro, “Gejatootoo eja ii iyanaa taonon ano iyanaa mirinon jejewili ama munkejuto, goman tosanon iikaana qaago.” ⁵⁸ Kaen injiuro momalaarigianon mende kolooro yangisengiaajon ama angoletu ku-usunawo ii iikanon mamaga mende mero. Kianj.

14

Jombaa aroya kotogi komuro.

Maak 6.14-29; Luuk 9.7-9

¹ Kamban kanon balon bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herod iinon Jiisaswaa bujuya moro. ² Ii moma welenqeqeuruta ii kokaen injiuro, “Ii mono Jon Oomulu ejaga. Iinon mono koomunonga waama gawon mero angoletu ku-usunawo kolonkeju.” Majakaka moma kaen injiuro.

³ *Ii kokaembaajona jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin jen muro opotoro wasin onono kema Jon men somongon kapuare mirinon onngi. ⁴ *Jonon Herodwajon qaa kokaen jero, “Gii qamboga men laligon Kana qaa uugujan.” ⁵ Kaen jero Herodnon Jon qegi komuwaatiwaa moroto, kanageso yononon Jombajon mogi gejatootoo ejaga laligoroti, iikawaajon kanageso yonoojon toroko moro.

⁶ Toroko moroto, Herodwaa kolokoloo kambananon karo somaturutanon ajoroon ragi Herodiaswaa boratanon yonoo jaagianon danis ano Herodnon iikawaa iimasiina mamaga moro. ⁷ Kawaajon emba saraj iikanon naa iwoiwaajon qisinaga, kinon ii togon mumambaajon qaa somongon qaaya ii jojopon qaanon jen kotiuro. ⁸ Kaen jen kotiuro nemunanon emba saraj ii kuun muro kokaen ijoro, “Mono qisina Jon Oomulu ejawaa aroya koton waja kondon ama men kan nomba.”

⁹ Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosobiri moroto, jojopon qaaya jero somaturutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwajon ama Jombaa waja mubutiwajon jen koto. ¹⁰ Kaen jen koton opotoroya mon wasin jero, “Gii mono kapuare mirinon kema Jombaa aroya koton waja men kawa.” ¹¹ Kaen jero Jombaa waja kondon ama men kan emba saraj ii muro men kema nemuna muro. ¹² Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron kongi. Ron koma kema qaa ii Jiisas ijogi moro. Kianj.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiuro.

Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

¹³ Jiisasnon Jombaa sunduya moma goman ii mesaon wanonon uma balon gbameja monon iyangiodeen laligowombajon kengi. Ejemba tuun yononon iikawaa bujuya moma taon ano gomangia mesaon Jiisaswaa gematanon otaan balon kana kengi. ¹⁴ Kengi Jiisasnon wanononga kamaan jemba tuun somata iniima yonoojon wosoya moro. Wosoya moma batugianon ji injiuro laligogiti, ii men qanongon onono.

* 13:57: Jon 4.44 * 14:3: Luuk 3.19-20 * 14:4: Lew 18.16; 20.21

¹⁵ Kaerj ama laligoro mare kolooro gowokourutanonj Jiisaswaanonj kanj kokaerj jegi, “Boi, nono balonj gbamerja kokanonj laligonij weerj jaaya tegonj kememambaajonj anja. Kawaajonj gii saanonj ejemba tuunj koi wasinj onjona gomaña gomaña kanonj kema nembanenegia sewanja menj newu.”

¹⁶ Kaerj jegito, Jiisasnonj kokaerj injjoro, “Yonononj saanonj kokanonj rabu. Onononj mono onjoangio ii nene unuagiwu.” ¹⁷ Kaerj injjoro jegi, “Nono bered 5 ano sora woi iikaan menj laligojonj.” ¹⁸ Kaerj jegi injjoro, “Mono ii menj kanj nombu.”

¹⁹ Kaerj injijonj ejemba tuunj somata ii jiiro lolononj kamaanj rabutiwaajonj jenj kotonj onjono ragi. Ragi bered 5 ano sora woi ii menj Siwenonj uuro uro kotuegonj bered motonj gowokouruta onjono ejemba tuunj so mendeema onjongi. ²⁰ Mendeema onjongi ejemba korebore nej nej timbiringogi. Nej timbiringonj nene kitia reremona mesaogiti, ii gowoko yonononj menj kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero. ²¹ Eja bered negiti, iyonjoo jangogia ii 5,000. Emba merabora yonjoo jangogia ii mende megii. Kianj.

Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj keno.

Maak 6.45-52; Jon 6.15-21

²² Negi tegoro Jiisasnonj iikanondeenj gowokouruta jenj kotonj onjoma kokaerj jero, “Onjono mono wanjononj uma waladeenj apu anjonj kotonj leegenj kembu. Niinonj saanonj kambanj biiwianonj ejemba tuunj koi onjoombe kenjgigo kamaña.” ²³ Kaerj jenj ejemba onjono kenjgi baananonj uma anodeenj laligonj qama kooliro. Qama koolinj laligoro mare kolooro baananonj yanabuju raro. ²⁴ Raro wanjogianonj apu anjonj biiwianonj koriganonj keno haamononj kenjgiti, iikaan baangenja qenj karo sirinonj wanjo kuunj giliro keqelanj kema karo.

²⁵ Kaerj ano gomanj aworanjoro (3-6 kilok) iikanondeenj Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj gowokouruta yonoononj karo. ²⁶ Kanj apu anjonj qaganonj riinj riinj karo gowokourutanonj ii iima aarunj toroko moma jenengja ororo “Kowe Sonjorinonj kaja,” jenj sombugia moma qama qa gigilaagi.

²⁷ Qama qa gigilaagito, Jiisasnonj iikanondeenj qaa jenj kokaerj injjoro, “Alauruna, mono qaqabunjabunjagiawo satiinj laligowu. Neeno kajej. Toroko mende mobu.” ²⁸ Kaerj injjoro moma Piitononj meleema kokaerj ijoro, “Giinonj Ponja koloojanj eenj, mono saanonj jena niinonj apu qaganonj riinj riinj goononj kamaña.”

²⁹ Jiisasnonj ii moma “Saanonj kawa,” ijoro. Kaerj ijoro Piitononj wanjo mesaonj apu anjonj qaganonj riinj riinj kanainj Jiisaswaanonj keno. ³⁰ Kanainj kenoto, haamononj mamaga qenj siri karo iima toroko moma jeneja ororo kanainj apu uutanonj kemenj kokaerj qaro, “Ponj, mono ilaanj nombal!” ³¹ Qaro Jiisasnonj iikanondeenj boria boraama Piitowaa borianonj menj kokaerj ijoro, “Momalaariga ii melaada. Mono naambaajonj uuwoi anjanj?”

³² Kaerj ijonj ilaanj muro wanjononj uri haamononj goronj qero sirinonj nonj qero. ³³ Nonj qero eja wanjononj ragiti, iyonononj waeya menj mepeseenj munj kokaerj jegi, “Onjanonj, gii Anutuwaa meriaga.” Kianj.

Jiisasnonj Genesaret laligonj menjqeeangjo gawonj mero.

Maak 6.53-56

³⁴ Apu anjonj kotonj leegenj Genesaret gomanonj keuma wanjo mesaonj sakasinonj kemegi. ³⁵ Sakasinonj kemegi gomanj iikawaa ejembaya Jiisas moma kotonj mugii. Moma kotonj munj qaa angii gomanj kuuya kosianonj ragiti, iikanonj keno bujuya moma ji ejemba kuuya unuama Jiisaswaanonj kagi. ³⁶ Kanj nama Jiisaswaa maleku susuyanonj oosiriwom-baajonj welema munj laligogi. Oosirigiti, kuuya iyonononj mono qeangodaborogi. Kianj.

Ambosakonj yonononj qaa kuma soogi.

Maak 7.1-13

¹ Kawaa gematanonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonj) ano Kana qaawaa boi tosonianj Jerusalem sitinonja Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisij mugi, ² “Goo gowokou-ruganonj mono naambaajonj kana uugunj ambosakonjurunana yonoononj sili mende otaaju? Yonononj mono borogia songbama hamo mende qej kilenj kanainj nembanene neju?”

³ Kaenj qisij mugi kokaenj injjoro, “Onjoangio mono naambaajonj ambosakonana yonoononj sili otaawombaajonj kana uugunj Anutuwaanonj jojopanj qaa qenjkeju? ⁴*Kawaa qaaya monj ii kokaenj: Anutunonj kokaenj jej kotoro, ‘Nemunj manja mono goda qej oromakeba,’ ano ‘Monjonj manja me nemunja qasuaanj orombaati, ii mono qegi komuwa.’

⁵ “Kaenj jej kotoroto, onjo qaa ii uugunj kokaenj jenkjeju, ‘Monjonj manjaajonj me nemunjaajonj kokaenj jewaa: Wosona mojenj. Noo nanjonango iwoina bunja qej aonaga, ii mono Anutuwaawaa mamatewoo nandumbaajonj gosij ambeta eja. Monjonj kaenj jej manja me nemunja goda qej mubaatiwaa so mende kolooja.’

⁶ “Kaenj jej siligia walagaajonj ama Anutuwaawaa jojopanj qaaya itagogi omayaa koloonj jangonj qaomakeja. Ii mende sokonja. ⁷ Oo uumeleembaa ejemba selesele, gejatootoo eja Aisaianonj onjo kaniagia tororo waladeenj injisaama kokaenj jerota eja,

⁸*“Ejemba tuunj koi kanonj mono je buugianonj awaagadeenj goda qej nomakejuto, uugianonj mono telambelanj ama noma mongenj koriganonj anji eja.

⁹ “Kaenj ero noo waena eenj toontoonj menj mepeseenj nomakeju. Kana qaa kuma onjombonjenj kitianonj ejemba yonoo jenkootogia ii gisomaso ama melokanjinkjeju.” ’ Kaenj meleema onono.

Eja uuta ii nomaenj tilooja?

Maak 7.14-23

¹⁰ Jiisasnonj ejemba tuunj mombo onjoono kagi kokaenj injjoro, “Onjo mono qaa koi geja ama moma asariwu. ¹¹ Ejanonj iwoi nero uutanonj kemenkeji, iikanonj mende tiloonj munkejato, iyanjaa wombotanonja qaa kouma kamaankeji, iikanonj mono tiloonj munkeja.”

¹² Kaenj injjoro gowokourutanonj kanj kokaenj qisigi, “Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonj) yonononj qaa ii mogi unjuro uugianonj boliji, ii mojanj me qaago?”

¹³ Qisigi kokaenj meleeno, “Niinonj waro kuuya noo Siwe Manjanonj mende komoroti, ii mono tiitawo qonjomanja. ¹⁴*Kilenj, ii mono onjomesaowu. Yonononj ‘Ejemba jaagoo unjuambonja,’ jenkjejuto, iyangiaa jaagianonj mono gooja. Jaagoo monjonj jaagoo alia monj borianonj menj wambaati eenj, iyorononj mono motoonj rojonj kemenj uruwaa.”

¹⁵ Kaenj meleeno Piitononj ijoro, “Sareqaa iikawaa kania mono jej asarina mobonj.”

¹⁶ Kaenj ijoro Jiisasnonj jero, “Oo alauruna, onjo kaanjagadeenj toroqenj momogia awaa mende kolooja me? ¹⁷ Ejanonj iwoi kuuya nero uutanonj kemenkeji, ii korojonjanonj kemenj seleengenj kamaankeja. Ii moma kotoju me qaago?”

¹⁸*“Ii kamaankejato, qaa uu kononjanonja kouma buutanonja kamaankeji, iikanonj mono tiloonj munkeja. ¹⁹ Ejemba uu kononjianonja iwoi koi kaanja koloonj koumakeja: Qaa bologa romonjonj owenj jenanj menj ejemba unjugi komuwutiwaajonj momakeju. Olonkalo ama serowilinj ambombaajonj momakeju. Iwoi yongoro mewombaajonj momakeju. Jenonkuukuu qaa qolonmolongoya jewombaajonj momakeju. Gemaqeqe qaa jej Anutu mepaegowombaajonj momakeju. ²⁰ Iwoi kaananonj mono ejemba tiloonj onjomakejato, borogia mende songbama nembanene nenkejuti, iikanonj eja monj mende tiloonkeja.” Kianj.

Keinan emba monjonj kaparanj koma qama kooliro.

Maak 7.24-30

²¹ Jiisasnonj Genesaret gomanj mesaonj siti qagara Taia ano Saidon yoroo distrik qata Fonisia iikawaa uutanonj keno. ²² Keno Keinan emba, balonj iikawaa toya monjonj kanj

* 15:4: Eks 20.12; 21.17; Dut 5.16; Lew 20.9 * 15:8: Ais 29.13 * 15:14: Luuk 6.39 * 15:18: Mat 12.34

Jiisas welema kokaen qama ijoro, “Poŋ, Deiwidwaa gbili, mono kiankomuŋ nombal Omenon borana kokojinjij ama muro siimbobolo somata momakeja.”

²³ Qama ijoroto, Jiisasnon qaa mon mende meleeno. Kaen kolooro gowokourutanon kan kokaen kuun muŋ ijogi, “Emba ii sama qama kanananon kajywaajon mono ilaen muna kamba.” ²⁴ Kaen ijogi meleeno, “Amananon Israel kanagesowaa lama soosooya iikayadeen hamo qen onomambaajon ama wasin nonota kajeŋ.” ²⁵ Kaen meleeno emba iikanon kosianon kan simin kuma muŋ ijoro, “Poŋ, mono ilaen nombal!”

²⁶ Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, “Qaago, merabora yonoo mirigianon ga bered meŋ kasu ononin mende sokombabo. Juuda nono wabaurunana onoo qagia kasu qamakejon. Niinon waladeen Juuda ejemba ilaen onombe kantri tosaen ononon mono kasu kaen mamboma laligowu.”

²⁷ Meleema muroto, embanon ijoro, “Poŋ, ii saanon movento, kasu meria yononon mono kaenagadeen togiaa nene duŋnonga nene reemon ga kamaaro nenkeju.” ²⁸ Kaen ijoro Jiisasnon kokaen ijoro, “Oo emba, goo momalaariga ii somata. Kawaaon welema nonjanwaa hona mono koloowaa.” Kaen ijoro moma boratanon aua iikanondeen qeangoro. Kian.

Jiisasnon ji ejemba seiseiya mero qeangogi.

²⁹ Jiisasnon goman ii mesaon kan Galili apu angombaa goraayanon kouma baananon uma kamaan raro. ³⁰ Raro ejemba tuunlembeyanon iwaanon kan ejemba koi kaen unuangi: Lokon ano ejemba jaagia googa, tosaen kana borogia eraqeerangoya, tosaen qaamuun ano tosaen ji mamaga injiro laligogiti, ii unuama Jiisawaa kana banon onoon gi meŋ qeangon onono.

³¹ Meŋ qeangon onono qaamuun ejemba yononon qaa jegi kana borogia eraqeerangoya yononon qeangon dingogi lokon yononon kana riin kema kagi jaagia doongoya yononon jaa uun iigi ejemba tuun yononon ii iima waliŋon Israel ananaa Anutunana mepeseegi. Kian.

Jiisasnon eja 4,000 nene unuagi.

Maak 8.1-10

³² Jiisasnon gowokouruta onoono iwaanon kagi kokaen injoro, “Niinon ejemba tuunleembe somata koi yonoonon wosona mojen. Yononon noonon kan ween karon laligon waagi nenegia qaondabororo iijen. Kananon kema laligon batuyanon jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubotiwaajon ii een wasin onomambaajon togojen. Kawaaon ii nene unuagimambaajon mojen.”

³³ Kaen injoro gowokourutanon meleema kokaen ijogi, “Balon qararanonkononon kokanon nononon mono daenkayaga nembanene mamaga mokolon ejemba tuunleembe koi unuagiwonaga?” ³⁴ Ii moma Jiisasnon kokaen qisin onono, “Onoonon bered dawi raja?” Qisin onono “Bered 7 ano sora melaa tosaen raja,” jen ijogi. ³⁵ Ijogi Jiisasnon ejemba tuunleembe ii namonon kemen rabutiwaajon jen koton onono kemen ragi.

³⁶ Kemen ragi bered 7 ano sora ii meŋ Anutu qama koolin dangisen jen moton gowokouruta onono yononon ii ejemba tuun so toto qen onongi. ³⁷ Toto qen onongi nen nen timbiringogi. Nen timbiringon nene kitia mesaogi kemeroti, ii konde 7 kanon meŋ kululuugi saa qero. ³⁸ Eja nene negiti, yonoo jangogia ii 4,000. Emba merabora yonoo jangogia ii mende meg. ³⁹ Jiisasnon ejemba tuunleembe onoono ken gi iyana wanonon uma Magadan gomanon keno. Kian.

16

Boi tosanon angoleto iibombaajon kaparan kongi.

Maak 8.11-13; Luuk 12.54-56

¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanonkonon) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanonkonon) tosanon Jiisawaanon kan qaawaa timbinon horowaatiwaajon angobato meŋ muŋ

* 16:1: Mat 12.38; Luuk 11.16

kokaen qisigi, “Mono jena Siwenonga angoletu monj asugiro iibonja.” ² Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onjo weenj kememambaajonj ano iikanonj kokaen jenkeju, ‘Sombinonj ososaajiwaajonj woranj weenj awaa koloowaa.’

³ “Kaanagadeenj umugawodeenj kokaen jenkeju, ‘Sombinonj ososaaro koosunonj totow-ijiwaajonj mono konj musu giliwaa.’ Kaen kaen jenj sombimbaa tania iima konj weembaa kania saanonj gosinkejuto, kambanj laligojonj, iikawaa aiweseya gosiwombaajonj mende moju. Ii mende sokonja. ⁴ *Ejemba tuunj bologa namononj laligonj olonkaku amakejuti, iyonononj Anutuwaa aiweseya asugiwaatiwaajonj kaparanj komakejuto, Anutunonj geja-tootoo eja Joonawaa aiweseya onondabororo aiwese tosia mende toroqenj qendeema onjombaa.” Kaenj meleema onjomesaonj mongenj keno. Kianj.

Farisii ano Sadusii yonjononj wosokondunj kaanja koloouju.

Maak 8.14-21

⁵ Jiisasnonj gowokouruta yonowo apu anjonj kotonj leegenj keuma samonj mewombaa-jonj duduugiti, ii iigi. ⁶ *Li iigi Jiisasnonj kokaen injijoro, “Onjo Farisii ano Sadusii paati woi yonoo wosokondungia ano riki sombanjia iikawaajonj mono galengia menj laligowu. Ii awaagadeenj mende gosinj gema qegi yonjononj mono yiist kaanja somariinj menj bolinj onjombuya.”

⁷ Injijoro qaa gemata ii mende moma asarinj batugianonj kokaen aminj mogi, “Nono bered mende menj kajonj. Kawaajonj jeja me nomaenj?” ⁸ Li aminj mogi gejianonj kemero kokaen injijoro, “Oo onjo momalaarigia melaada, naambaajonj ‘Bered mende mejonj,’ jenj onjoangia aminj moju? ⁹ *Noo kania ii naambaajonj mende moma kotoju? Niinonj bered 5 ii 5,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero? Ii duduuju me qaago?”

¹⁰ * “Kaanagadeenj bered 7 ii 4,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero? Ii duduuju me qaago? ¹¹ Nii beredwaajonj qaa mende jejenj, ii nomaenj ama mende moma kotoju? Niinonj beredwaajonj qaagoto, Farisii ano Sadusii paati yonoo wosokondungia ano riki sombanjia gosinj gema qewutiwaajonj jejenj.”

¹² Kaen injijoro iikanondeenj qaayaa kania kokaen moma asarigi, “Ahaa! Flaua menj somasomarii yiistwaa galej menj aowombaajonj mende jejato, Farisii paati ano Sadusii paati yonoononj qaa melokanjinj gema qewombaajonj jeja.” Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Maak 8.27-30; Luuk 9.18-21

¹³ Jiisasnonj Sisaria Filipai taombaa kosianonj kema kanonj gowokouruta kokaen qisinj onono, “Ejembanonj Siwe gomambaa Eja honja noojonj nomaenj jenkeju? Nii moroga koloojenj?” ¹⁴ *Qisinj onono meleema kokaen ijogi, “Tosianonj ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojanj,’ jenkejuto, tosianonj ‘Gii Elaija koloojanj,’ jenkeju ano tosianonj toroqenj kokaen jenkeju, ‘Gii Jeremaia me gejatootoo eja walaga yonoononga monj koloojanj.’”

¹⁵ Kaen ijogi kokaen qisinj onono, “Ano onjoangio noojonj nomaenj jenkeju? Nii moroga koloojenj?” ¹⁶ *Qisinj onono Saimon Piitononj meleema ijoro, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist ano laaligo Toya Anutuwaa Meria koloojanj.”

¹⁷ Kaen ijoro Jiisasnonj meleema kokaen ijoro, “Oo Saimon Joonawaa meria, balonj eja sa busuyawo monjonj qaagoto, noo Amana Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono qaa ii gii gisaano. Kawaajonj giinonj mono simbawonj koloojanj. ¹⁸ Niinonj kokaen gijowe moba: Gii Piito (ananaa qaanonj karanjanj) koloona niinonj karanjanj iikawaa qaganonj uumeleenj kanagesonaa tandoya ambe nanjonj onjona uugia meagonj kotiinj nambu. Giinonj ii galej koma onjona koomu Toyanonj ii senjonj gomambaa kiropo naguyanonj horonj onjomambaajonj amamaawaa. Omejiilanj tosaanja yonoo ku-usungianonj kaanagadeenj ii kondeema haamo ama onjombombaajonj amamaawuya.

* 16:4: Mat 12.39; Luuk 11.29 * 16:6: Luuk 12.1 * 16:9: Mat 14.17-21 * 16:10: Mat 15.34-38 * 16:14: Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * 16:16: Jon 6.68-69

¹⁹ **“Niinonj Siwe bentotoŋaa kii meria woi gomaŋa. Gii namononj siŋgisonjo somonjgona iikanonj mono Siwe gomanonj kaanagadeenj soomonjgoya ewaa. Gii namononj siŋgisonjo mesaonj isana iikanonj mono Siwe gomanonj kaanagadeenj iisaŋa ewaa.”*
²⁰ Kaenj jeŋ Hamoqeŋe Toya Kraist kolooroti, ii asuganonj jegi moŋnonj mobubotiwaajonj gowokouruta yoŋoojonj soŋgo kotakota ama onono. Kianj.

Jiisasnonj komumambaa qaaya jero.

Maak 8.31–9.1; Luuk 9.22–27

²¹ Kambanjanonj Jiisasnonj kanainj gowokouruta ii qaa kokaenj inisaama jero, “Niinonj Jerusalem kema siimbobolo mamaga momaŋa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonj galej ano Kana qaawaa boi yoŋononj nugi komumaŋa. Komuwe weenj karonj kolooro koomunonjga waamaŋa.”

²² Jiisasnonj kaenj jero Piitononj horonj muŋ goraayanonj kema kanainj qotogonj kokaenj jeŋ muro, “Oo Poŋ, ii kambanjanonj moŋnonj koloonj gombabotiwaajonj Anutunonj mono sopa somonjgonj gomba.” ²³ Qotogonj muro eleema Piito kokaenj jeŋ muro, “Gii qaa romonjgojanj, ii Anutuwaanonj qaaga qaagoto, balonj ejemba ano Satan siinggiaga. Gii noo kana utumambaaajonj mona uunanonj bolija. Kawaajonj Satan, gii mono keteda koi noo jaasewanonjga togowa!” Kianj.

Kraist otaawombaa sewarja

²⁴ *Kambanjanonj Jiisasnonj gowokouruta qaa kokaenj injijoro, “Moŋnonj noo gemananonj kamambaaajonj moji, iinonj mono iyaŋaa uuseliaa siinj kombombaŋa bologa gema qero ‘Buŋa gbilia meŋ kaja,’ jeŋ sisia megi siimbobolo ii bosimakeba. Ii maripoononj komuwaatiwaa so mokosinjonj nii notaanj kawa. ²⁵ *Moŋnonj laaligoya iyaŋaajonj aŋalinj anjonj koma aŋaa jaajaa laligoji, iinonj mono laaligoya honja somonjgoro soowaa. Soowaato, moŋnonj balombaa laaligoya noojonj ama qeleema togonj nombaati, iinonj mono laaligo honja kania mokoloonj kotiinj laligowaa.

²⁶ “Moŋnonj gomaŋa gomaŋa yoŋoo ilawoilaya kuuya koma hororo buŋaya kendabororo uutaa laaligoya meŋ soonj silemale laligonj komuro Anutunonj qaaya jeŋ tegoro unyanonj tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanonj mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoonj! Kuuya anana mono waŋnana somonjgonj aowombaaajonj amamaawonja.

²⁷ **“Siwe gomambaa Eja honjanonj kanagenj Siwe gajoba toroya yoŋowo koi kamaagi Maŋaa asamararaŋa iima aaruwuya. Kambanjanonj iikanonj motomotoonj ananaa nanamememana gosinj ironja me tawaya iikawaa so nonombaa. ²⁸ Niinonj qaa honja moŋ kokaenj injijowe mobu: Koi nanjuti, onoo batugianonjga tosanonj Siwe gomambaa Eja honjanonj kinj poŋ koloonj asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonj koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.”* Kianj.

17

Jiisaswaa selianonj letono.

Maak 9.2–13; Luuk 9.28–36

¹ *Weenj 6 tegoro Jiisasnonj Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon unuama iyaŋgia siri baana koriga moŋnonj uma gbamejanonj laligogi. ² Laligogi jaasewanjanonj nano Jiisaswaa sele taniaonj letoma qaita moŋ kolooro. Jaasewanjanonj weenj jaaya kaana asariro malekuyanonj tualalakota koloonj asasagawo kolooro.

³ Kaenj kolooro iigi Mooses ano Elaija yorononj asuginj onoma Jiisaswo qaa qaa amigi. ⁴ Amigi Piitononj kanainj qaa jeŋ Jiisas kokaenj ijoro, “Poŋ, nonononj kokanonj uukorisoro mojonj. Kawaajonj siinganonj mojanj eenj, niinonj saanonj kuunj karonj memaŋa. Goojonj moŋ, Mooseswaaajonj moŋ ano Elaijawaajonj moŋ.”

* 16:19: Mat 18.18; Jon 20.23   * 16:24: Mat 10.38; Luuk 14.27   * 16:25: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25
 * 16:27: Mat 25.31; Ond 62.12; Room 2.6   * 17:1: 2 Piito 1.17–18

⁵*Kaerj ijorj nano kokolo tualalakota asamararanjawo moŋnoŋ kamaarj aorjanorj esuurj orjono iikawaa uutanorjga qa aro moŋ kokaerj kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa wombo meranaga. Noo uusiiŋna somatanorj mono iwaanorj eja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁶Gowoko yoŋonorj qaa ii moma jenenjgia ororo usugorj namonorj kamaarj keegia mamaga mogi.

⁷Kaerj mogi Jiisasnoŋ yoŋoonorj kaŋ selegia oosirinj kokaerj injjoro, “Mono waabu. Keegia mende mobu.” ⁸Qaa ii moma uunj waama woi ii mende iriigito, Jiisasnondeen nano iigi. Kiaŋ.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga kolooja.

⁹Baanorjnga roganorj kamaarj Jiisasnoŋ kokaerj jeŋ kotonj orjono, “Orjo iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii ejemba moŋ mende injjowu. Siwe gomambaa Eja hoŋanorj koomunorjga waaro iikawaa gematanorj ii saanonj jeŋ asarinj laligowu.”

¹⁰*Kaerj jeŋ kotonj orjono gowokouruta karooŋ yoŋonorj Jiisas kokaerj qisiin mugi, “Kana qaawaa boi yoŋonorj qaa kokaerj ii naambaajorj jeŋkeju, ‘Eja Elaijanorj mono waladeerj Siwenorjga kamaaro Hamoqeŋe Toyanorj iikawaa gematanorj asugiwaa?’”

¹¹Qisiin mugi meleema kokaerj injjoro, “Elaijanorj waladeerj kamaarj asuginj laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii hoŋagato, ¹²*niinorj kokaerj injjomarja: Elaijanorj kamaarj asugiroto, ii iima kania mende moma kotogito, ejembanorj ii anjiaa siŋjgia otaarj laŋ ama mugi. Kaanjiadeerj Siwe gomambaa Eja hoŋa kaanagadeerj laŋ ama mugi Juuda jotamemeya sisiwerowerogiawo yoŋoo borogianorj kemenj siimbobolo mobaa.”

¹³Elaijawaajorj kaerj jeŋ hoŋa Jon Oomulu ejawaajorj qaa injjoroti, gowoko yoŋonorj ii kaerj moma asarigi. Kiaŋ.

Jiisasnoŋ ome otaaro meranorj qeangoro.

Maak 9.14-29; Luuk 9.37-43

¹⁴Jiisas ano gowoko karooŋ yoŋonorj baanorjnga kamaarj ejemba tuurj yoŋoonorj kagi eja moŋnoŋ Jiisaswaa kosianorj kaŋ siminj kuma muŋ kokaerj ijoro, ¹⁵“Porj, giinorj mono merana kiankomuŋ muba. Ji kiro tama kamaarj qero semberj aorj siimbobolo mamaga momakeja. Kambanj mamaga tama gerenorj me apunorj kemenjkeja. ¹⁶Niinorj ii wama gowokouruga yoŋoonorj kajento, yoŋonorj ii meŋ qeangorj mubombaajorj amamaajuya.”

¹⁷Kaerj ijoro meleema muŋ jero, “Ye! Balombaa ejemba yangisenj ano irinjingiawo, mono kambanj dawo orjowo laligorj qato urjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemarja? Ii mono wama noonorj koi kawu.” ¹⁸Wama kagi Jiisasnoŋ ome ii jeŋ muro mesaorj keno meranorj kambanj iikanondeerj qeangoro.

¹⁹Qeangoro gowokourutanorj ii iima anjioddeen Jiisaswaanorj kaŋ rama kokaerj qisiin mugi, “Nononorj mono naambaajorj ii nononanodeerj otaawombaajorj amamaajorj?”

²⁰*Qisiin mugi kokaerj injjoro, “Momalaarigianorj melaada koloojiwaaajorj ii otaawombaajorj amamaaju. Niinorj qaa hoŋa moŋ kokaerj injjowe mobu: Momalaarigiaa hoŋa ii neŋorj kotaa so enagati eerj, orjonoŋ saanonj baanja kokawaa Toyaajorj kokaerj jeŋ kotowuyaga, ‘Gii mono baanja ii metogorj waama kema leegerj endu amba.’ Kaerj jeŋ moma laarigi iikawaa so kolooro endu kembaa. Anutu moma laarigi inaarj orjono iwoi mombaajorj mende osiwuyaga.” ²¹(Ome tania kaarja ii mono qama koolinj nene siŋgi laligorj otaaworja. Iwoi morota moŋ aninj mende kouma kembaa. Kiaŋ.)

Jiisasnoŋ koomuyaa Buŋa jero indinj woi kolooro.

Maak 9.30-32; Luuk 9.43b-45

²²Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo motoorj Galili prowins uutanorj liligorj kananorj kenji Jiisasnoŋ qaa kota kokaerj injjoro, “Anutunorj Siwe gomambaa Eja hoŋa ii balorj ejemba yoŋoo borogianorj ama muro kemebaa. ²³Kemero ii qegi komuwaa. Komuro weerj karooŋ kolooro mono koomunorjga waabaa.” Gowokourutanorj ii moma uugianorj bimooro wosobiri mogi. Kiaŋ.

* 17:5: Jen 22.2; Dut 18.15; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22 * 17:10: Mal 4.5 * 17:12: Mat 11.14 * 17:20: Mat 21.21; Maak 11.23; 1 Kor 13.2

Jiisasnoŋ jiwowoŋ jigowaa takisya ano.

²⁴ *Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Kaperneam taonoŋ kougi jiwowoŋ jigowaa takis meme eja yoŋonoŋ Piitowaanoŋ kaŋ kokaen qisiŋ mugi, “Oŋoo boigianoŋ jiwowoŋ jigowaa takisya ambaa me qaago?”

²⁵ Qisiŋ mugi “Ooŋ!” jero. Kawaa gematanoŋ Piitonoŋ miri uutanoŋ uro Jiisasnoŋ qaa mutuya kokaen qisiŋ muro, “Saimon, gii nomaen romoŋgojaŋ? Daen yoŋonoŋ koŋkororowaa takis ano takis tosaŋa (custom, revenue) ii balombaa kiŋ eja poŋ yoŋoojoŋ amakeju? Kantri toya anana me wabaya yoŋonoŋ ii aŋgi meŋ kululuuŋkeju?”

²⁶ Kaen qisiŋ muro meleema “Wabaya yoŋonoŋ,” jero. Kaen jero Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Kaen amakejutiwaajoŋ kantri toya anana ii ambombaa so mende kolojoŋ. ²⁷ Kaen kolojonto, takis mende aniŋ eja iyoŋoo uugianoŋ boliwobotiwaajoŋ mono kema kasa uupaŋga apu aŋgonoŋ giliwa. Giliŋ sora mutuya horoŋ mewaati, mono iikawaa qaa oota mesagoŋ moneŋ kota iikanoŋ mokoloowaga. Moneŋ kota ii eja woi anaraa takisnaraa so. Mono ii meŋ oŋoma iikanoŋ noojoŋ ano geŋgaajoŋ takis amba.” Kiaŋ.

18

Gowoko batugianoŋ moronoŋ uuta kolojo?

Maak 9.33-37; Luuk 9.46-48

¹ *Kambaŋ kanonŋ gowoko yoŋonoŋ Jiisaswaanoŋ kaŋ kokaen ijogi, “Siwewaa bentotoŋ uutanoŋ moronoŋ uuta kolojo?” ² Kaen ijogi merabora melaa moŋ qaro karo batugianoŋ ano nano. ³ *Nano kokaen jero, “Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen inŋjowe mobu: Uugia mende meleema merabora kaŋa mende koloowuti een, oŋo mono kambaŋ moŋnoŋ Siwewaa bentotoŋ mende keubuya.

⁴ “Kawaajoŋ moŋnoŋ iyaŋa meŋ kamaaŋ aon merabora kokaŋa koloowaati, iinoŋ mono Siwewaa bentotoŋ uutanoŋ uuta kolojo. ⁵ Moŋnoŋ merabora koi kaŋa moŋ noo qananoŋ koma horoŋ kalaŋ kombaati, iinoŋ mono nii koma horoŋ nombaa.” Kiaŋ.

Singisongowaa koŋgoro mono qotogowu.

Maak 9.42-48; Luuk 17.1-2

⁶ Jiisasnoŋ toroqen kokaen jero, “Merabora koi kaŋa moma laariŋ nonjuti, moŋnoŋ iyoŋoonoŋga moŋ koŋgoro ama muro singisongo ambaati, eja iikanoŋ mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunoŋ lombo iikawaa irona nomaen muro soyanonŋ koloonaŋ? Kemuŋ kowonŋiŋ aroyanoŋ somoŋgoŋ kowe biwianoŋ giligi kemenagati, iikanoŋ mono afaaŋkota koloonaŋa.

⁷ “Singisongowaa siipatitianoŋ mono afaaŋgadeen koloŋkeja. Kawaajoŋ balon ejemba oŋoojoŋ ‘Yei!’ wosobiri mojeŋ. Moŋnoŋ siipatiti aŋgoŋ komambaajoŋ ama maanŋkejato, moŋ moronoŋ tosaŋa koŋgoro ama oŋono singisongo ambuti, iwaajoŋ mono ‘Yei!’ qama wanjinŋiŋgoŋ saajeŋ. Siimbobolo uutanoŋ mono iwaa qaganonŋ ubaa.

⁸ * “Boroganoŋ me kanaganonŋ singisongo ambaatiwaa koŋgoro ama gombaati een, ii mono kotoŋ giliwa. Kotoŋ giliŋgo borodomoŋ me kanadomoŋ laligoŋ laaligo kombombanjan mokoloŋ oompeleŋ mokoloowagato, kana boroga woiwo laligona kanagen gere sianonŋ giligi kemebabo. Sia gereya ii tetegoya qaa jewaa.

⁹ * “Kaaŋiadeen jaaganonŋ singisongo ambaatiwaa koŋgoro ama gombaati een, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma giliŋgo jaakoga motooŋgowo laligoŋ laaligo kombombanjan keuma oompeleŋ mokoloowagato, jaaga woiwo laligona gere siawaa gerenonŋ giligi kemebabo. Kiaŋ.

Lamanonŋ soorotiwaa sareqaa

Luuk 15.3-7

¹⁰ “Ejemba melaa koi yoŋoonoŋga moŋ meŋ kamaaŋ mububotiwaajoŋ mono galengia mewu. Niinoŋ qaa kokaen inŋjowe mobu: Yoŋoo kokoŋiji gajobaurugianoŋ Siwe gomaŋ

* 17:24: Eks 30.13; 38.26 * 18:1: Luuk 22.24 * 18:3: Maak 10.15; Luuk 18.17 * 18:8: Mat 5.30 * 18:9: Mat 5.29

iikanonj noo Siwe Amanaa kosianonj laligonj jaasewanja suulanj iimakeju. Kawaajonj jejewili mono mende ama onjombu. ¹¹ (Siwe gomambaa Eja honjanonj mono ejemba soogiti, ii mej letoma onjono oyanjboyanj koloowutiwaajonj kamaaro.)

¹² “Onj qaa koi kawaajonj nomaenj romonjgoju? Eja mombaa lamauruta 100 laligogi yonjooonjga monjonj soonj jinjauj keno toyanonj nomaenj ambaa? Iinonj mono 99 ii baananonj onjomesaonj kema motoonjgo jinjauj kenoti, iikawaajonj monggama kembaa. ¹³ Monggama kema laligonj mokoloowaati eenj, niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Iinonj 99 jinjauj mende kengiti, iyonjooonja kamban iikanonj mamaga mende aisooowaato, motoonjgo iikawaajonj honombononjaga mende aisoonj laligowaa. ¹⁴ Iikawaa so onjoo Mangia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono ejemba melaa koi yonjooonjga monjonj soonj gere sianonj mende kemebaatiwaajonj momakeja.” Kianj.

Alaganonj singisonjgo ama gono kokaenj amba:

¹⁵ * “Uumeleenj alaganonj singisonjgo ama gombaati eenj, gii mono iwaanonj kema jaasewanj qenj munj kana songiroti, ii qendeema muba. Kaenj ana qaaga moma baatanonj kombaati eenj, giinonj mono alaga haamo ama muna mombo uumotoonjgo ama laligowao.

¹⁶ * “Kaenj ana qaaga moma iikawaa baatanonj mende kombaati eenj, giinonj mono toroqenj ala motoonjgo me woi uruama iwaanonj kembu. Buja Terewaa qaa kokawaa so mono kaenj amba, ‘Qaa kuuya ii ejemba woi karononj nanjonj jegi kotiiwaa.’

¹⁷ “Kaenj anji qaagia moma iikawaa baatanonj mende kombaati eenj, giinonj mono uumeleenj kanagesowaa jotamemeya ii injijona iwo aminj mobu. Aminj mobuto, iyonjoo qaa baatanonj kaanagadeenj mende kombaati eenj, ii mono asuganonj jegi jawo kolooro uumeleembaa gadokopa kaanja ama munj laligowa. Takis tiliqiligiawo megii sisigia menjkejuti, iikawaa tani kaanja ii mono mesaona seleenjgenj laligowaa.

Singisonjgowaa soomongoya ano iisaja

¹⁸ * “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Onjononj singisonjgo namononj somonjgowuti, ii kuuya mono Siwe gomanonj kaanagadeenj soomongoya ewaa ano singisonjgo balononj mesaonj isambuti, ii kuuya mono Anutunonj mesaoro Siwe gomanonj kaanagadeenj ewaa.

¹⁹ “Toroqenj qaa kokaenj injijowe mobu: Namononj onjooonjga woiyanonj qaa ii me ii kawaajonj uumotoonj ama qama kooliwaotiwaawaa qaa somonjgowaoti, noo Manja Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono ii orono buja qenj aowaota. ²⁰ Ii kokaembaajonj: Ejemba woi me karononj noo qananonj iikanonj me kanonj ajoroowuti, niinonj mono iikanonj yonjoo batugianonj laligomana.” Kianj.

Welenjgeqe kiankomuya qaa iwaa sareqaa

²¹ * “Kamban kanonj Piitononj Jiisaswaanonj kanj qaa kokaenj ijoro, “Ponj, alananonj singisonjgo ama nomakeji, niinonj ii indinj dawiwaa so mesaowe sokombaa? Indinja 7 ii mamaga. Iikawaa so mesaowe sokombaa me qaago?” ²² Jiisasnonj ii moma kokaenj meleema muro, “Indinja 7 qaagoto, 70 taims 7 ii* mesaona sokombaa. Niinonj kaenj gijojenj. ²³ Iikawaa kania ii kokaenj jenj asarimaja. Siwewaa bentotoja ii kinj eja pombaa so ambe kokaenj koloaja: Kirjonj welenjgeqeuruta onjooonj monenja galer kengiti, iikawaa arenj papiaya qendeengi mindingowaatiwaajonj kaparanj kono.

²⁴ “Kaenj kanainj moneja iikawaa sunduya gosinj mindingogi kanonj eja monj wama kagi iwaa jaanonj nano. Tosaya ii 10 milyon Kina iwaanonj ero. ²⁵ Ii eroto, tosaya ii kumambaaajonj moneja mende sokono amamaarotiwaajonj ama somatayanonj nama kokaenj jenj kotoro, ‘Eshinaya eji, ii kuuya mono sewanja mewutiwaajonj ambu. Ii ano embameraanja ii kaanagadeenj mono sewanja mewutiwaajonj anji monej karo iikanonj tosaya ii kumbu.

* 18:15: Luuk 17.3 * 18:16: Dut 19.15 * 18:18: Mat 16.19; Jon 20.23 * 18:21: Luuk 17.3-4 * 18:22: 70 taims 7 = 490. Kawaa so alagaa singisonjgoja ii mono suulanj mesaowa.

²⁶ “Kaen jen koto ro welenqeqeyanon batanon kamaan siminj kuma usugon kokaen welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinjon mamboma nona goonon tosaga kuuya ii saanon kuma gomaña.’ ²⁷ Kaen welema muro somatayanon welenqeqeyaajon wosomomo ama tosaya ii koton mesaon isano kamaaro. ²⁸ Kamaaroto, seleenjen kema kanon welenqeqe alia mon mokolon iiro. Iwaa tosaya ii ween 100:waa tawaya (Kina 2,000) kawaa so iwaanon ero. Ii iima aroya kotakota men mosoma kokaen ijoro, ‘Noonon tosa goonon eji, ii mono kuma nombaga me?’

²⁹ “Kaen ijoro welenqeqe alianon batanon kamaan siminj kuma usugon kokaen welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinjon mamboma nona goonon tosaga ii saanon kuma gomaña.’

³⁰ “Kaen ijoroto, iinon ii togon kema jenteego eja majistreit ijoro men somonjon kapuare mirinon oonji raro tosaya kundaborogi kamaawaa. ³¹ Iwoi ii kolooro welenqeqe alaurutanon tani ii iima uugia kobooro wosobiri moma kema iikawaa sunduya kuuya ii somatagia ijogi moro.

³² “Ii moma somatagianon welenqeqe mutuya ii qaro jaayanon karo kokaen ijoro, ‘Gii gawon meme eja bologa! Gii tosaga koton mesaomambaajon qisij nona niinon ii kuuya mesaon gonjen. ³³ Niinon giima koboon kiankomun gombe giinon kaanagadeen iikawaa so welenqeqe alaga kiankomun muna sokonaga.’

³⁴ “Somatayanon kaen ijoro irinja soono welenqeqe iikawaa qaaya jen tegon kasa miriwaa galej yonoo boronon ama muro siimbobolo mamaga moma rabaa. Iikanon rama tosaya kin pombaanon eroti, ii kuuya kundabororo kamaawaa. ³⁵ Sareqaa kokawaa honja ii kokaen: Onjo motomotoon alagiaa singisongoya uugianon mende mesaowuti een, noo Siwe Majnanon mono kaanagadeen qaa iikawaa so ama onjombaa.” Kian.

19

Loemba mesaon aoawaa qaaya

Maak 10.1-12

¹ Jiisasnon qaa ii jedaboronjo Galili prowins mesaon Jordan apu koton leegen kema metetereen kamaan mombo apu ii koton Judia prowinsnon karo. ² Karo ejemba tuunlembenon otaan kagi iikanon men qeangon onono.

³ Men qeangon onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) tosanon iwaanon kan qaawaa timbinon horowaatiwaa angobato men mun kokaen qisij mugi, “Ejanon kania ii me woiwaaajon embia mesaowaati, ii Kana qaa uuguwaa me qaago?”

⁴ *Qisij mugi meleema kokaen injoro, “Mokomokoloo Toyanon mono kanakanaiyanonja ii ‘Eja ano emba laligowutiwaaajon mokolon onono.’ Buña qaa ii weengogi me qaago? ⁵ *Mokolon kokaen jero, ‘Kawaajon ejanon mono nemunmanja oromesaon embiaanon kema qokotaaro yoronon sele motoonjo kolon laligowao.’ Qaa ii weengogi me qaago? ⁶ Kaen ama toroqen woi mende koloojaoto, sele motoonjo kolon laligowao. Anutunon eja ano emba mindirin oronoti, ejemba mononon mono ii mende mendeema oromba.”

⁷ *Kaen injoro kokaen ijogi, “Ejanon mesaon aoa papia on embia saanon mesaowaa. Moosesnon mono naambaajon qaa kaen jen koton nononota eja?” ⁸ Kaen ijogi kokaen jen onono, “Moosesnon mono uugia kotiga koloorotiwaajon ama embia mesaowaatiwaa qaa kaen jen koto roto, kanakanaiyanon kaen mende ero. ⁹ *Niinon kokaen injowe mobu: Embianon olonkalu mende ano kilej otaan emba mon mewaati, iinon mono serowilij ambaa. Mononon emba mesamesaoya mewaati, iinon mono serowilij ambaa.”

¹⁰ Jiisasnon kaen injoro gowoko yononon ijogi, “Loemba batugaranon mesaon aoawaa songo kaen eji een, mono loemba mende koloonij sokombaa.”

¹¹ Kaen jegito, Jiisasnon kokaen meleeno, “Iikawaa qaaya kuma ononjenji, ejemba kuuyanon ii iyanjiaajon anjon koma iikawaa so saanon mende ambuto, Anutunon qaa

* 19:4: Jen 1.27; 5.2 * 19:5: Jen 2.24 * 19:7: Dut 24.1-4; Mat 5.31 * 19:9: Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

ii ejemba tosaaja yonoojon ononoti, iyononondeen mono iikawaa so ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Tosianon nemun goron uutanon koloon iikanonja kanain loemba koloowombaajon mende moju. Tosianon ejembanon selegia koton* kondoon onongi loemba koloowombaa so mende koloaju. Tosianon Siwe bentotonjaajon ama loemba mende koloowombaa qaaya jej somonjon qaagia ii otaankeju. Monjon qaa ii me ii moma anjon koma otaamambaa so koloaji, iinon mono iikawaa so amba.” Kian.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Maak 10.13-16; Luuk 18.15-17

¹³ Kamban kanon tosanon merabora busubuusu unuama Jiisasnon boria wangianon ama qama kooliwaatiwaajon iwaanon kagito, gowoko yononon ejemba ii jej qewagon onongi. ¹⁴ Kaen anji Jiisasnon kokaen jero, “Merabora melaa ii saanon onomesaogi noonon kawu. Siwewaa Toyanon ejemba kaaja ii bentotonja buja qej onombaa. Kawaaajon ii mende somonjon onombu.” ¹⁵ Kaen jej boria wangianon ama onomesaon monjen keno. Kian.

Jiisasnon eja qabunayawo mombaa qambanmamban qaa jero.

Maak 10.17-31; Luuk 18.18-30

¹⁶ Kamban monjon eja monjon Jiisaswaanon kan kokaen qisin muro, “Boi, niinon nanamemen awaa nomaen ama laaligo kombombanja buja qej aowenaga?” ¹⁷ Qisin muro kokaen ijoro, “Nanamemen awaa nomaen, naambaajon iikaen qisin nonjan? Motoongoyanon mono awaa koloaja. Laaligo kombombananon keumambaajon mobaati een, gii mono jojopan qaa tej koma laligowa.”

¹⁸ *Kaen ijoro moma kokaen jero, “Naa jojopan qaawaajon jejan?” Jero Jiisasnon ii moma ijoro, “Mono koi: ‘Mon mende qena komuwa. Serowilin mono mende amba. Iwoi mon mono yonoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. ¹⁹ *Nemunmanga mono goda qej oromakeba,’ ano ‘Geenga jopagon aonkejan, iikawaa so mono ejemba kuuya jopagon onomakeba.’”

²⁰ Kaen ijoro eja gbaworonon kokaen jero, “Ii kuuya mono tej koma laligon waabe. Naambaajon mombo amamaajen?” ²¹ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii akadamuwo laligomambaajon mobagati een, mono kema esuhinaga sewana mewutiwaajon ana monej karo ejemba wanaya onomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suan, milyon Kina kaaja) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.”

²² Kaen jeroto, gbaworonon qaa ii moma esuhinaya mamaga erotiwaajon ama wosobiri moma jaaya bosoleero een mesaon keno. ²³ Mesaon keno Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: ‘Yei!’ Ejemba qabunagiawo yononon mono Siwewaa bentotonon keubombaaajon bimoon kupukapa ambuya. ²⁴ Ii kokaen jej asarimana: oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yononon Anutuwaaw bentoton uutanon keubombaaajon bimoon osiwuya.”

²⁵ Kaen injoro gowoko yononon aarun tililingon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa buja koloonaga?” ²⁶ Kaen jegi Jiisasnon uun injiima kokaen jero, “Ejembanon ii angobato menj amamaan osinkejuto, Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi mon ama memambaajon mende amamaan osinkeja.” Kian.

Jiisawaa gawon memewaa tawaya

²⁷ Piitonon qaa ii moma meleema kokaen ijoro, “Moba, nononon mono iwoinana kuuya mesaon gii gotaan kanin. Iikawaa tawaya mono naa iwoiga mewonja?” ²⁸ *Kaen ijoro Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Iwoi kuuya gbilia kolooro Siwe gomambaa Eja honanon jinjaron dujanon raro asamararanon

* 19:12: Eja tunja konkombaaajon jeja. * 19:18: Eks 20.13-16; Dut 5.17-20 * 19:19: Eks 20.12; Dut 5.16; Lew 19.18 * 19:28: Mat 25.31; Luuk 22.30

asariwaati, kamban qaita moŋ iikanonj nii notaŋ kagiti, oŋononj mono kaanagadeen jinjaronj duŋ 12 kanonj rama Israel tuuŋ 12 yoŋoo qaagia gosin jeŋ tegowuya.

²⁹ “Moŋnonj noo qanaajonj ama iwoi moŋ mesaoroti, ii jigo miria, daremuŋa, naam-beeta, nemuŋmaŋa, meraboraana me gawonj molaleŋa ii oŋomesaoro Anutunonj mono iikawaa ironj uuguŋ meleema muro seiwaa. Kaen seiro laaligo kombombaŋa tetegoya qaa buŋa qeŋ aowaa. ³⁰ *Kaen koloowaato, mutuya oŋoononjga mamaganonj daaburuya koloogi daaburuya yoŋoononjga mamaganonj mutuya koloowuya.” Kiaŋ.

20

Wain gawonj meme ejemba yoŋoo sareqaa

¹ Jiisasnonj jero, “Siwewaa bentotoŋa ii kokaen: Balonj toya moŋnonj umugawodeen waama seleenŋen kema eja tosaana injiima wain gawononj moneŋ gawonj mewutiwaajonj qisin oŋono. ² Qisin oŋono ‘Saanonj,’ jegi ween motoongowaa tawaya (Kina 20) oŋombaatiwaajonj uumotoonj anŋi wasin oŋono wain gawononj kenŋi.

³ “Kenŋi 9 kilok kawaa so kolooro mombo toroqen kema eja tosaana maaket sombejanonj eeŋ nanŋi injiuro. ⁴ Injiima kokaen injiuro, ‘Oŋo mono kaanagadeen noo wain gawononj kema gawonj megi tawagia soyanondeen oŋomaŋa.’

⁵ “Kaen injiuro wain gawononj kenŋi. Kenŋi 12 kilok kolooro mombo keno ano mare 3 kilok kawaa so dujanonj mombo seleenŋen kema kaanadeen ano. ⁶ Kaen koloonj mare 5 kilok kawaa so seleenŋen keno eja tosaana dujanonj mombo eeŋ laŋ nanŋi injiuro. Injiima kokaen qisin oŋono, ‘Oŋo mono naambaajonj ween koriga koi eeŋ laligoju?’”

⁷ “Kaen qisin oŋono kokaen meleenŋi, ‘Moŋnonj moneŋ gawonj mewombaajonj mende qisin nononja. Kawaajonj eeŋ koi nanjonj.’ Meleenŋi kokaen injiuro, ‘Oŋo mono kaanagadeen noo wain gawononj kema gawonj mewu.’ ⁸ *Gawonj megi mare kolooro wain gawonj toyanonj gawonj galeŋa horonj kokaen ijoro, ‘Gii mono gawonj meme eja oŋooma tawagia oŋomba. Tetegoya mare kolooro kajuyati, iyoŋoononjga kanain tawagia oŋoma kena gomaambadeen kajuyati, iyoŋoononj tegowa.’

⁹ “Kaen injiuro mare 5 kilok gawononj kagiti, iyoŋononj kougi ween motoongowaa tawaya (Kina 20) ii motomotoonj oŋono. ¹⁰ Wala gawononj kagiti, iyoŋononj kouma tawagia uuguŋ mewutiwaajonj romonogito, ii motomotoonj kaanagadeen ween motoongowaa tawaya oŋono. ¹¹ Tawa motoonjo iikayadeen meŋ kanain balonj toyaajonj uugianonj njindin-junduru jeŋ jeŋ muŋ kokaen jegi, ¹² ‘Nono ween geriawononj nogo ariŋ gawombaa lombota bosinjonato, eja ii dologo kanj gawonj mewutiwaajonj qisin oŋonjaŋa. Yoŋononj aua motoongowaa so gawonj mejuyato, giinonj kileŋ yoŋoojonj moma oŋona nonowo ororonj koloaju. Ii mende sokonja.’

¹³ “Kaen jegito, yoŋoononjga mombaajonj kokaen meleema jero, ‘Alana, nii giwo qaa jeŋ ween motoongowaa tawa (Kina 20) gomambaajonj uumotoonj anjota. Kawaa so tawa iikayadeen gombe sokonja. Mono ii romonjgowa. ¹⁴ Uuga iikawaajonj boliwaati eeŋ, mono geenŋaa tawaga meŋ kema. Eja dologo gawonj mewutiwaajonj qisin oŋonjenj, iyoŋoojonj kaanagadeen tawa gonjenj, mono iikayadeen oŋomambaajonj mojen.

¹⁵ ‘Neenaa moneŋnonj neenaa aihnaa so ambe sokonja me qaago? Niinonj loloogendeen oŋonjenjwaajonj uuganonj baagonj jaaga bosoleeja me?’ ¹⁶ *Jiisasnonj qaa ii jedaboronj kokaen jero, “Iikawaa so konoga yoŋononj mutuya koloogi mutuya yoŋononj konoga koloowuya.” Kiaŋ.

Jiisasnonj koomuyaa qaaya jero indin karoonj kolooro.

Maak 10.32-34; Luuk 18.31-34

¹⁷ Jiisasnonj Jerusalem sitinonj ubombaajonj balonj kana kenŋi gowokouruta 12 ii horonj oŋoma goraayanonj kema kokaen injiuro, ¹⁸ “Mobu, anana Jerusalem ubonja. Iikanonj moŋnonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo meŋ muro jigo gawonj galeŋ ano Kana

* 19:30: Mat 20.16; Luuk 13.30 * 20:8: Lew 19.13; Dut 24.15 * 20:16: Mat 19.30; Maak 10.31; Luuk 13.30

qaawaa boi yonoo borogianonj kembraa. Yonononj komuwaatiwaa qaaya jedaboronj ¹⁹waba gawman yonoo borogianonj ama mubuya. Ama mugi mepaegonj ooli waayawononj qetaalinj talungowuya. Qetaalinj talungonj maripoononj qegi komuwaa. Komunj weenj karonj kolooro koomunonja waabaa.” Kianj.

Jeims Jon yoroo nemungaranonj iwoiwaajonj weleno.

Maak 10.35-45

²⁰ Kambanj kanonj Zebediwaa merawoita yoroo nemungaranonj merawoita yorowo Jiisaswaanonj kanj siminj kuma munj iwoi qaita mombaa welemambaajonj jero. ²¹ Kaenj jero qisij muro, “Gii naa iwoiwaajonja mojanj?” Qisij muro kokaenj ijoro, “Giinonj saanonj jey kotona noo merawoina koi yorononj mono goo bentotononj eu uma mojononj boro dindinganonj ano mojononj boro qaniganonj rama iwoi kuuya galej kombuyaga.”

²² Kaenj ijoroto, Jiisasnonj meleema kokaenj jero, “Onjo iikawaa kania mende moma yagonj welenju. Niinonj qambi aasonjawo nemanjati, oro ii saanonj nej siimbobolo mobaota me qaago?” Kaenj jero moma “Saanonj newota,” ijori. ²³ Ijori kokaenj irijoro, “Ii onjanonj! Niinonj qambi aasonjawo nemanjati, oro ii kaanjadeenj newaoto, noo boro dindinanonj me qaninanonj morononj rabaati, niinonj qaa ii jey kotomanjatiwaa so qaago. Noo Manjanonj dunj woi ii daenj yoroojonj mozozonjgoroti, ii mono yoroojonj orono niwo rama iwoi kuuya galej komakebonja.” Kianj.

Galej hojanonj mono welej qeqeya koloaja.

²⁴ Daremunj woi yorononj kaenj welema muri alaurugara 10 yonononj ii moma uugia boliro. ²⁵ *Kaenj boliroto, Jiisasnonj onjoono kagi kokaenj injoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawinjurugianonj mono eja ponj kaanja ama onjomakeju. Yonoo somatagianonj mono qaa jey kotonj ejemba mindingonj onjoma ku-usungia qendeemakeju. Onjo yonoo kaniagia ii saanonj moju. ²⁶ *Onjo batugianonj sili iikaanja ewaboto, mojononj onjo batugianonj somatagia koloomambaajonj moji, iinonj mono welenj qej onjoma laligowa.

²⁷ “Kaanjagadeenj mojononj onjo batugianonj jetamemeya mutuya laligomambaajonj moji, iinonj mono onjo newo baagianonj laligonj welenj qeqegia omya koloowa. ²⁸ Siwe gomambaa Eja hojanonj mono kaanjagadeenj sili kaanja qendeema iyana welenj qej mubutiwaajonj ama mende karoto, mono welenj qej onjoma ejemba kuuya onjo dowegia memambaajonj ama kamaanj laaligoya qeleema mesaowaa.” Kianj.

Jiisasnonj eja jaagoo woi jaagara metooro.

Maak 10.46-52; Luuk 18.35-43

²⁹ Jiisasnonj gowokouruta yonowo Jeriko siti mesaowombaajonj anji ejemba tunjlembenonj onjotaanj gemagianonj kagi. ³⁰ Kaenj kagi eja jaagoo woi kana goraayanonj rari. Rari “Jiisasnonj uruugumambaajonj anja,” jegi moma kokaenj qari, “Ponj Deiwidwaa gbili, mono kianjkomunj noromba!”

³¹ Kaenj qari ejemba tuunj somata yonononj bo rabaotiwaajonj qotogonj oronjito, iyorononj mono kaparanj koma kokaenj qari, “Ponj Deiwidwaa gbili, mono kianjkomunj noromba!” ³² Kaenj qari Jiisasnonj doronj ama iwaanonj kawaotiwaajonj qaro kari kokaenj qisij orono, “Alawoina, niinonj naa iwoi ama oromambaajonj moja?”

³³ Kaenj qisij orono kokaenj ijori, “Ponj, noro jaanara mombo uuwobaajonj moju.”

³⁴ Kaenj ijori Jiisasnonj yoroojonj wosoya moma jaagara oosiro iikanondeenj tooro uunj Jiisas otaanj gematanonj keni. Kianj.

21

Jiisaswaajonj mare konji Jerusalem uro.

Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnonj gowokouruta yonowo Jerusalem siti dodowinj Oil gere baanjanonj Betfage gomanonj kagi. Kanj gowokowoita woi wasinj oromambaajonj ama ² kokaenj irijoro,

* 20:25: Luuk 22.25-26 * 20:26: Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

“Gomar jaasewansewan raji, mono iikanonj kembao. Kema iikanonj keuma dongi embia kasanonj somonjogi nanji ano dongi melaa ii iikanondeej mokoloonj orombaota. Ii mono isama oroma mej noononj kawao.

³ “Aisni monjonj qaa monj jero kokaenj ijowao, ‘Ponnanonj mono iikawaajonj amamaaja.’ Kaenj ijori dongi ii uulanjowo orono koi kawao.” ⁴ Anutunonj qaa monj gejatootoo eja mombaa uutanonj anota jeroti, iikanonj honjowo koloowaatiwaajonj kaenj kolooro. Qaa ii kokaenj,

⁵ **“Oo Jerusalem ejemba Zaion baanja liligonj laligojuti, iyonjoojonj mono kokaenj injijogi mobu,*

‘Mobu, onjoo kij ponjianonj mono onjooonj asugiwaa.

Iinonj gumbonjonjonj ama dongi qaganonj rama kawaa.

Dongji lombo bosimakejiwaa meriaa qaganonj rama kawaa.” ’

⁶ Jiisasnonj gowokowoita wasinj orono kema qaa irijorotiwaa so ani. ⁷ Yorononj dongji nemunjera uruama kari. Kari malekugia qetegonj dongji qaganonj anji Jiisasnonj meriaa qaganonj uma raro.

⁸ Kaenj rama keno ejemba tuunjelembenonj goda qenj malekugia qetegonj kana somatanonj tambonji tosianonj gere uutanonj kema boria memburaatinj kana somatanonj tambonji. ⁹ **Tambonji ejemba tuunjelembe somata wala koma horonj kengiti ano gematanonj otaanj kagiti, iyonjononj kokaenj jenj qagi,*

“Hoosana! Anutu mepesejonj.

Deiuidwaa gbili oowe oowe! Pombaa qatanonj kawaati, Anutunonj mono ii kotuegowa.

Hoosana! Qabunjaga mepeseeninj eukanonj uja! Oowe oowe!”

¹⁰ Kaenj qagi Jerusalem sitinonj uma sitiwaa ejemba kuuyanonj aarunj gujumaju ama kokaenj qisigi, “Eja koi mono moroga?”

¹¹ Qisigi ejemba tuunjelembe yonjononj kokaenj meleengji, “Iinonj mono gejatootoo eja Jiisas, Galili prowinswaa gomana Nazaretga.” Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jenj kobooro.

Maak 11.15-19; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹² Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj ejemba injiuro hina sewanja mewutiwaajonj anji sewanja megiti, iinonj ii kuuya konjoma onjono kamaagi. Monej utekute ejemba yonjoo jakegia metaama meleeno kengji. Kaanagadeenj kewo sewanja mewutiwaajonj anjiti, iyonjoo dunj raragia ii kaanjiadeenj riitano kengji. ¹³ **Kaenj ama kokaenj injijoro, “Aisaianonj qaa monj kokaenj oorota eja, ‘Noo jigonanonj mono qamakooli miri koloowaatiwaajonj qabu.’ Qaa ii ejato, onjoo ii utegogi kikekakasililinj yonjoo kobaa kaanja kolooja.”*

¹⁴ Kaenj kolooro jaagoo ama lokonj ejemba ii jiwowonj jigononj iwaanonj kagi menj qeangonj onjono. ¹⁵ Kaenj kolooroto, jigo gawonj galej ano Kana qaawaa boi yonjononj angoletto meroti, ii iigi ano merabora jiwowonj jigononj qama “Hoosana! Deiuidwaa gbili oowe oowe!” jegiti, ii injiima uubologa mogi.

¹⁶ **“Uu bologa moma kokaenj jenj mugi, “Merabora qaa qajuti, ii mojanj me qaago?” Jenj mugi kokaenj meleema onjono, “Saanonj mojenj. Onjoo kambanj monjenj Burja qaa koi weenjgogi me qaago,*

‘Giinonj mono merabora ano mera sayawo aju nenkejuti, ii kuma onjona geengja tororo mepeseenj gomakeju.” ’

¹⁷ Kaenj meleema onjoma onjomesaonj mare kolooro siti mesaonj Betani kema ero. Kianj.

Jiisasnonj fig gere monj qasuaaro gororonjgoro.

Maak 11.12-14, 20-24

* 21:5: Zek 9.9   * 21:9: Ond 118.25, 26   * 21:13: Ais 56.7; Jer 7.11   * 21:16: Ond 8.2

¹⁸ Eñ umugawodeen waama mombo sitinoj kema nenewaajonj komuro. ¹⁹ Nembanewaa komuj kana goraayanonj fig gere* monj iima kawaa karianonj keno. Kenoto, honja mende mokoloroto, qasenagadeen iiro. Kaenj iima gere ii kokaen jej muro, “Giinonj mono kamban monjonj honja mombo mende ewa.” Kaenj jej tegonj muro fig gere iikanonj mono iikanondeen gororonjoro.

²⁰ Gororonjoro gowokourutanonj ii iima aaruj kokaen jegi, “Fig gerenonj mono nomaen ama alanzan pilitiknonj goronjoro?” ²¹ *Jegi Jiisanonj kokaen meleeno, “Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Momalaari pondan jej uuwoi mende ambuyati eenj, fig gerewaanonj iwoi kolooji, onjonj iikayadeen mende ambuyato, koi mono kaanagadeen saanonj ambuyaga: Baanja kokawaa toyaajonj kokaen jej kotowuyaga, ‘Mono baanja koi qetegonj wama waama kema kowenonj amba.’ Kaen jej kotonj Anutu moma laariro mono iikawaa so koloowaa. ²² Naa iwoiwaajonj qisij qama kooliwuti, ii kuuya bunja qen aowombaajonj moma laarigi mono bunjaga koloowaa.” Kianj.

Jotamemeya yonjononj Jiisaswaa ku-usunjaajonj qisigi.

Maak 11.27-33; Luuk 20.1-8

²³ Jiisanonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema ejemba kuma onono jigo gawonj galen ano kantriwaa jotamemeya tosaanja yonjononj iwaanonj kougi. Kouma kokaen qisij mugi, “Gii kokanonj iwoi anjanj, ii mono morononj jej kotonj gono amakejan? Iikawaa ku-usunja ii mono morononj gono?”

²⁴ Qisij mugi kokaen meleema onono, “Niinonj kaanagadeen qaa monj qisij onjomaña. Ii meleema nombuti eenj, niinonj kaanagadeen morononj ku-usunj nono iwoi koi amakejenj, ii injjomaña. ²⁵ Jononj ejemba oomulu menj onjoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usunja ii daenkaya mero? Siwe Toyanonj muro me balonj toyanonj mugij?” Kaenj meleema onono batugianonj aminj moma kokaen jegi, “‘Ku-usunjanonj Siwenonjga asugiro,’ kaen jewonjati eenj, iinonj mono kokaen jewaa, ‘Onjo mono naambaajonj Jon mende moma laarinj mugij?’ Ii mende sokonja.

²⁶ Me ‘Balonj ejembanonjga asugiro,’ jewonjati eenj, nonononj mono ejemba tuunj yonjoonj toroko moma amamaawonja. Kanageso kuuya yonjononj Jombaajonj ‘Gejatootoo ejaga kolooja,’ jej laligoju.” ²⁷ Qaa kaen gosij Jiisaswaaajonj kokaen meleengi, “Ii mende mojonj.” Kaenj meleengi Jiisanonj kokaen injjoro, “Kaenj kolooro niinonj kaanagadeen iwoi koi amakejenjiwaa ku-usunja morononj nonoti, ii mende injjomaña.” Kianj.

Mombaa merawoita yoroo sareqaa

²⁸ Jiisanonj sareqaa monj kokaen jero, “Onjo qaa koi kawaaajonj nomaen romonjoro? Eja monj merawoita woi laligogi. Kamban monjonj mangaranonj meria mombaanonj kema kokaen ijoro, ‘Merana, gii saanonj kete noo wain kasa gawononj kema gawonj mewa.’

²⁹ Kaen ijoro kokaen meleeno, ‘Nii togojenj.’ Kaen ijoroto, kanagenj qaaya iikawaaajonj moma bolij eleema kema gawonj mero. ³⁰ Kawaa gematanonj mangaranonj meria mombaanonj kema mutu meriaajonj ijoroti, qaa iikayadeen ijoro. Ii ijoro qaa kokaen meleema jero, ‘Somatana, saanonj kemaña.’ Kaen jeroto, kilerj mende keno.”

³¹ Jiisanonj kaen jej qisij onono, “Woi yoroononjga morononj mangaraa jeta tej kono?” Kaen qisij onono kokaen meleengi, “Meria mutuya iinonj.” Kaenj meleengi kokaen injjoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injjowe mobu: Takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yonjononj mono onjo unjuugunj wala Anutuwaa bentotonj uutanonj ubuya.

³² *“Qaa iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanonj onjooonj kanj Anutuwaa jaanonj solanjanijonjatiwaa kania qendeenonj onjo iwaa qaaya ii mende moma laarigito, takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yonjononj mono ii moma laarinj mugij.

* 21:19: Fig ii sambij gerewaa alia monj. Ii gawonjianonj komogi honja naanawoga kolooro mamaga nenkeju.

* 21:21: Mat 17.20; 1 Kor 13.2 * 21:32: Luuk 3.12; 7.29-30

Yonononj ii moma laarinj mugiti, onjo ii iima kilenj kanagerj kaanagadeerj onjoangia mende moma bolinj aonj eleema ii mende moma laarinj mugiti.” Kianj.

Wain kasa gawonj galej bologa yonjoo sareqaa

Maak 12.1-12; Luuk 20.9-19

³³ *Jiisasnonj jero, “Sareqaa monj ii kokaerj mobu: Balonj toya monjonj wain kasa gawonj monj koma komoro. Koma komoma sopaya menj liligoro. Menj liligonj wain juu somata jamononj mero. Iikanonj waimbaa honja ama kananonj rijijaagi apuyanonj lalanonj kemero. Wain juu somata ii jamononj menj wain yonjoro mewubotiwaajonj galej meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboronj wain gawonj galej tosaanja mokolonj onjoma kokaerj injijoro, ‘Mono gawonj menj honjaa bakaya onjoangia menj bakaya toya nii nombu.’ Kaerj menj gawonj ii borogianonj ama onjomesaonj kantri monjonj kema laligoro.

³⁴ “Laligonj laligoro honja momogorotiwaa kambanja gbani 5 toriro kanonj welenj qe qeuruta tosia wasinj onjono galej yonjooononj kema wain gawonj honjaa bakaya mubutiwaajonj jero. ³⁵ Jeroto, galej yonononj ii unjuama somonjonj tosia koobinonj sagorogoro unju tosia unjugi komugi tosia jamononj gilinj unjugi komugi. ³⁶ Kawaa gematanonj welenj eja tosaanja toroqerj wasinj onjono mamaga koloogito, ii kaanjiadeerj horonj ureerj menj onjonji.

³⁷ “Kaerj angj wain gawonj toyanonj qaa mongama jero, ‘Neenaa merana mono goda qerj mubuya me nomaerj?’ Kaerj menj konoga ii anjaa meria wasiro yonjooononj keno. ³⁸ Kenoto, wain gawonj galej yonononj meria iima batugianonj kokaerj aminj moma jegi, ‘Iinonj mono borosamoyaa toya koloaja. Ayo, mono menj qeninj komuro wain kasa gawonjanonj mono ananaa bunjaga koloowaa.’

³⁹ “Kaerj menj qelanjinj menj somonjonj giligi gawonj seleerjenj kemero qegi komuro. ⁴⁰ Wain gawonj toyanonj ii moma kanj gawonj galej ii mono nomaerj ama onjombaa?”

⁴¹ Jiisasnonj kaerj qisinj onjono kokaerj ijogi, “Galej bologa ii mono kondeema japalelerj menj onjombaa ano gawonj galej dologa mokolonj onjoma wain kasa gawonja yonjoo borononj ambaa. Yonononj honja momogowaatiwaa kambanjanonj bakaya tororo munj kebuya.” ⁴² *Jiisasnonj ii moma kokaerj injijoro, “Bunja Terewaa qaa koi kambanj monjenj weenjgogi me qaago,

‘Miri meme yonononj jamo tando monj gema qerj eerj mesaogi raroti, iikanonj mono tando kombombanja kolooro mokoloogi.

Iikanonj riiri mirinonj mono gororonjonj kamaanj kombaa.

Ponjonj tando ii kuuro jaanananonj iininj qabunjayawo kolooro walinjonjkejonj?”

⁴³ “Kawaajonj kokaerj injijowe mobu, Anutunonj mono bentotoja ii unjuama ejemba tuunj monj onjono yonononj iikawaa gawonja megj honja saanonj koloonjkebaa. ⁴⁴ Monjonj tando waja iikanonj ritatanjonj kamaanj qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aerj tando iikanonj joloma tama mombaa qaganonj kamaanj kombaati, ii mono kuuya qenjanmenjanjgowaa.”

⁴⁵ Jiisasnonj kaerj jero moma jigo gawonj galej ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj sareqaaya ii moma kania moma asarinj kokaerj jegi, “Ii mono nonoojonja jeja.” ⁴⁶ Kawaaajonj ii menj somonjgowombaaajonj mogito, ejemba tuunj somata yonjoojonj toroko moma amamaagi. Ejemba tuunj somata yonononj Jiisaswaaajonj mogi gejatootoo ejaga kolooro. Kianj.

22

Maranj lombambaa sareqaa

Luuk 14.15-24

¹ Jiisasnonj mombo kanarinj sareqaanonj qaa kokaerj jero, ² “Siwewaa bentotoja ii kokawaa so koloaja: Kinj eja Ponjonj meriaajonj maranj (agominj aoao) lombanj arenjonj mozozonjgoro. ³ Mozozonjonj welenj qe qeuruta wasinj onjoma kokaerj jero, ‘Niinonj ejemba tosaanja maranj lombanonj kawutiwaajonj mojerj. Onjo mono yonjooononj qele

* 21:33: Ais 5.1-2 * 21:42: Ond 118.22-23

kema kawutiwaajon injowu.’ Kaen jero kema injogito, ejemba yononon ii moma kawombaajon togon silemale анги.

⁴ “Kawaa gematanon welenqequeuruta tosaaja mombo wasin onoma kokaen jero, ‘Ejemba kawutiwaajon jeweti, mono iyonoonon kema kokaen injowu: Mobu, niinon lombambaa nenena mozozongodaborojena raja. Noo bulmakao ejia ano bulmakao tosaaja unuaginin kelegiawo koloogiti, ii unun on qeragonin iwoi kuuya mono jojorin eja. Ono mono maran lombanon kawu.’

⁵ “Kaen jero kengi ejemba yononon qaa iikawaa geja mende angito, lolomonin tondu kengi. Tosianon nene gawongianon kengi tosanon konkororo gawongianon kengi.

⁶ Tosianon kin pombaa welenqequeuruta qelanin unuama horon ureen onoma unugi komugi. ⁷ Komugi kin pombaa irina soono manjaqeqe tuun wasin onono kema nama borosa meme eja ii kondeema onoma taon mirigia ii kuugi jero.

⁸ “Kawaa gematanon kinon welenqequeuruta ii kokaen injoro, ‘Maran lomban mozozongonin jojorin rajato, ejemba kawutiwaajon jeweti, iyononon mono korisoronon kakawaa so mende koloju. ⁹ Kawajon onono kana aogaranon ano miri sombera sombera kanon kema ejemba ii me ii mokolon onombuti, ii mono maran lombanon kawutiwaajon je kaparan koma kuun onombu.’

¹⁰ “Kaen injoro welenqequeurutanon mesaon kana en kengiti, iikanon kema ejemba ii me ii mokolon onongiti, ii korebore horon kululuun onoma kagi. Mende gosin onongi ejemba awaa ano bologa kaangadeen kan maran lomban miri gojoma nene dun liligon ragi. ¹¹ Nene dun liligon ragito, kinon ii injimambaaon kan iikanon eja mon maran lombambaa maleku taaja mende mouroti, ii iiro. ¹² Eja ii iima kokaen ijoro, ‘Alana, gii maran lombambaa malekuya mende mouma kilen nomaembaajon miri koi kawaa uutanon kaja?’ Kaen ijoro eja iikanon qaaya bogoro olon raro.

¹³ * “Kaen raro kin ponon welenqequeuruta kokaen je koton onono, ‘Mono eja ii men kana boria somongon seleengen giligi pangamanon kemeba.’ Iikanon laligowuti, iyononon mono saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ¹⁴ Qaa iikawaa so Anutanon ejemba seiseyanon kawutiwaajon jeroto, afaangoya yononon qaa ii analin moma angon koma kan Anutanon tuun somata meweengon ononoti, mono iyonoo batugianon koubuya.” Kan.

Takis aambaa Jiisas angobato men mug.

Maak 12.13-17; Luuk 20.20-26

¹⁵ Kawaa gematanon Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) yononon kema amin moma Jiisas qisin qaawaa timbinon hororo gbadoon mubombaaon areja анги. ¹⁶ Arej kaen ama gowokouruta ano gawana Herodwaa paati alauruta tosaaja wasin onongi Jiisaswaanon kan kokaen qisin jegi, “Boi, giinon eja hona kolojani, nono ii mojon. Giinon ejemba tosaaja mende inisooroon tosaaja mende sureen onomakejanto, so motoongonon gosin nonomakejan. Kawajon kuun gongi mende dogon somata mende esuun onomakejanto, Anutuwaanon kana ii qaa honaa so kuma nonomakejan. Giinon Anutuwaanon qaa dindina iikanon uuta ano kamaangeqeta motoondeen kuuya je qindiin ama nonomakejan. ¹⁷ Kawajon qaa koi kawajon nomaen romongojani, ii jena mobon. Nono Siisa-kimbaajon takis ama iikanon Mooseswaa Kana qaa songiwona me qaago?”

¹⁸ Kaen qisigi arengia qolonmolongoya moma koton kokaen injoro, “Oo uumeleembaa eja seleseleya, onono mono naambaajon qaawaa timbinon ama nombombaaon angobato men nonju? ¹⁹ Saanon takis aambaa monen mon qendeema nongi iima.” Kaen injoro silwa monej mon men kagi.

²⁰ Kagi kokaen qisin onono, “Morowaa unayaga ano qataga ii koi oogita eja?” ²¹ “Oo ii Siisa-kimbaanona,” kaen meleema jegi. Jegi kokaen injoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa buna munkebu. Iwoi Anutuwaa unayawo eji, ii mono

* 22:13: Mat 8.12; 25.30; Luuk 13.28

Anutuwaa buña qewu.” ²² Kaen injjoro iwaajon mamaga walingon mesaon seleengen kenji. Kianj.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato menj mug.

Maak 12.18-27; Luuk 20.27-40

²³ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yononon ‘Komugiti, iyononon mende waabuya,’ jen laligogi. Kamban kanon yonoononga tosianon Jiisaswaanon kan kokaen qisin muj jegi, ²⁴ * “Boi, Mooseson kokaen jen koton nononota eja, ‘Eja mon emba mero merabora mende koloogi komuro koganon saanon maloya menj laligon gbili mekoloon muro dataa qa menj laligowaa.’ ²⁵ Moba, kamban mononon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba menj laligon gbilia qaa een laligon komuro. Komuro koganon maloya ii mero.

²⁶ “Menj laligon komuro koga mononon maloya ii mero. Mero kawaa gematanon koga mononon emba iikayadeen mero. Kaanondeen kan daremun 7 kuuya yononon emba motoonngo iikayadeen menj gbilia qaa laligon komudaborogi. ²⁷ Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. ²⁸ Giinon ‘Komugiti, iyononon gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een, emba motoonngo ii embagiaga megilaligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

²⁹ Kaen qisigi Jiisasnon meleema kokaen injjoro, “Ono qaa menj soju. Uumeleembaa Buña Tereya ano Anutuwaa ku-usuna mende moma kotojutiwaajon mono jinjaun amakeju. ³⁰ Onanon, koomunonga waama kamban iikanon loemba mende koloowuyato, gajoba yononon Siwe gomanon laligojuti kaana koloon laligowuya.

³¹ “Mobu! Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya Anutunon onoonon jeroti, onon ii mono weengogi me qaago? Qaa ii kokaen, ³² * “Niinon Anutu Aabrahambaa Pon, Aisakwaa Pon ano Jeikobwaa Ponga laligon waama laligojen.’ Anutunon koomuya yonoo Pongia qaagoto, laaligo kombombara laligojuti, mono iyonoo Pongia laligoja.” ³³ Jiisasnon ejemba tuun somata kaen kuma onono moma walingogi. Kianj.

Jojoban qaa waja woi ii nomaen?

Maak 12.28-34; Luuk 10.25-28

³⁴ Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yononon Jiisas qisin mug meleema menj sororogoro qaagia bogoroti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon moma kan ajoroogi. ³⁵ *Yonoononga boi mon Kana qaa tororo moma kotoroti, iinon kan Jiisas timbi ama kokaen qisin muro, ³⁶ * “Boi, Mooseswaa Kana qaa uutanon naa jojoban qaa ii waja somata koloaja?”

³⁷ *Qisin muro meleeno, “Waja somata ii kokaen, ‘Gii uuga, unaga ano roromonogoga jumuna iikanon mono Pon Anutuga jopagon laligowa.’ ³⁸ Iikanon mono jojoban qaa waja ano uuta koloaja. ³⁹ *Jojoban qaa iikawaa alia ii kokaen, ‘Geenga jopagon aonkejan, iikaanideen mono ejemba kuuya jopagon onoma laligowa.’ ⁴⁰ Jojoban qaa woi ii mono Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere kuuya iikawaa wajaga koloaja.” Kianj.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Pona ano gbiliga.

Maak 12.35-37; Luuk 20.41-44

⁴¹ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon kan ajoroogi Jiisasnon kokaen qisin onono, ⁴² * “Ono Kraistwaajon nomaen moju? Iinon mono morowaa meriaga koloaja?” Kaen qisin onono meleema ijogi, “Mono kinj Deiwidwaa gbiliaga koloaja.”

⁴³ Ijogi moma injjoro, “Kaen koloojato, nomaen ama Unja Toroyanon Deiwid sololoon muro iwaajon ‘Neena Ponna,’ qama kokaen jero,

* 22:23: Apo 23.8 * 22:24: Dut 25.5 * 22:32: Eks 3.6 * 22:35: Luuk 10.25-28 * 22:37: Dut 6.5 * 22:39: Lew 19.18

⁴⁴*“Anutunonj nama noo Pohna kokaenj ijoro, Giinonj mono kanj noo boro dindinanonj rana niinonj kambanj biiwianonj kereuruga riinj riitama haamo ama onjoma goo kana baaganonj onjoomanja.

Kambanj ii kanj kuuwaatiwaa so mono asamararanonj koi raba.’

⁴⁵ Deiwidnonj anj kaenj jej qata ‘Noo Pohna’ jeja. Pohna jej mono nomaenj ama iwaa gbilia kaangadeenj koloona?”

⁴⁶ Kaenj injijoro iikawaa kitia monjonj monj meleemambaajonj amamaanj qaagia bogoro nanjgi. Somanja iikanondeenj kuuya yonjononj Jiisas mombo qaa mombaa qisinj mubombaaajonj kokodunduj ama mesaogi. Kianj.

23

Uumeleembaa selesele laaligowaa galej meme qaa

Maak 12.38-39; Luuk 11.43, 46; 20.45-46

¹ Kambanj kanonj Jiisasnonj ejemba tuunjelembe ano gowokouruta ii kokaenj injijoro,
² “Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj Mooseswaa jinjaronj duj raranonj rama Kana qaawaa kania ku-usunj qaganonj kuma onjomakeju.

³ Kawaajonj qaa kuuya jej kotonj onjomakejuti, ii mono tej kombuto, nanamemengia ii mono mende otaawu. Yonjononj qaa jegianonj jej asarinkejuto, iyangio ii mende otaanjkeju. Kawaajonj mono ii kaanja mende amakebu.

⁴ “Yonjononj qaaya qaaya jej kotonj iikawaa qaqaanj binjowo ii ejemba sawingianonj amago anjgi ii anjgowombaajonj bimooro jarambaranj amakejuto, iyangio ii boro susugia melaa monjononj ilaanj onjombombaaajonj wosomomogia monj mende enjeja.

⁵*“Yonjononj nanamemengia kuuya ejembanonj injiibutiwaajonj ama menjeju. Baibel qaa kota (memori jawo) irimunj kasa bokisgia menj somariinj asuganonj qendeema Bura momogiaajonj awelegonj aonjeju. Malekugiaa susuyanonj akadamuwaa goubire somasomata menj mondonjeju.* ⁶ Yonjononj jejelombanonj duj rara mutuyanonj jegenjegenj rabombaaajonj momakeju ano qamakooli mirinonj jaageqeyanonj eu rabombaaajonj siinja momakeju. ⁷ Maaketnonj me kanaanonj ejemba injiigi jolonjgia jewutiwaajonj moma ‘Oo somatanana,’ qagia kaanj qabutiwaa siinja momakeju.

⁸ “Yonjononj kaenj amakejuto, motoonjgo iinonj onjoo Boigia kolooro onj kuuyanonj iwaa uumeleenj alauruta kolooju. Kawaajonj onjoo qagia boinana qabutiwaajonj mende mobu. ⁹ Motoonjgo iinonj Mangia kolooja. Iinonj Siwe gomanonj laligojiwaajonj balonj eja mombaaajonj nonoo Manjana qa kaenj mende qabu. ¹⁰ Kraist motoonjgo niinonj onjoo somatagia koloojenj. Kawaajonj onjoo qagia ‘Somatanana,’ qabutiwaajonj mende mobu.

¹¹*“Kaenj qaagoto, onjoo batugianonj monjononj waja kolooji, iinonj mono welenj qenj onjoma laligowa. ¹²*Kaenj laligowaato, monjononj iyanjaa uuta menj ubaati, Anutunonj mono ii menj kamaanj mubaa. Monjononj iyanjaa uuta menj kamaawaati, Anutunonj mono ii menj uma mubaa.

Jiisasnonj Farisii yonjoojonj qama wanjinjinjonj ‘Yei!’ jero.

Maak 12.40; Luuk 11.39-42, 44, 52; 20.47

¹³ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkonj ejemba! Onjoo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjinjonj ‘Yei!’ jejjenj. Ejemba Siwewaa bentotonj uutanonj keububutiwaa naguya koma somonjonjkeju. Onjoo iikawaa uutanonj mende keuju ano tosanonj iikawaa uutanonj keubombaaajonj anjuti, onjoo ii somonjonj anjonj koma onjomakeju. ¹⁴ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkonj ejemba! Onjoo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjinjonj ‘Yei!’ jejjenj. Onjoo malo yonjononj miri iwoi

* 22:44: Ond 110.1 * 23:5: Mat 6.1; Jan 15.38; Dut 6.8 * 23:5: Baibel memori jawo irimunj kasia ii Duteronomi 6.8 qaa iikawaa so oro selianonj menj palapanganonj me qoi kaanja borogianonj somonjonj laligogi. Malekugiaa susuyanonj akadamuwaa goubire bewesononj menj mondonj laligogiti, ii Anutuwaa ejemba honja toonj koloogitiwaa aiweseya kolooro. * 23:11: Mat 20.26-27; Maak 9.35; 10.43-44; Luuk 22.26 * 23:12: Luuk 14.11; 18.14

bidaarj baagorj anjalij orjomakeju ano qaburjagia koloowaatiwaajorj ama qamakooli koriga koriga qama koolij totogianorj qerjkeju. Kawaajorj Anutunorj qaagia jej tegon irona uuta meleeno orjoo qagianorj ubaa.

¹⁵ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkorjkorj ejemba! Orjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianorj ubaatiwaajorj mono qama wanjinjingorj ‘Yei!’ jejej. Orjo moŋnorj Juuda ejemba moŋ koloowaatiwaajorj kaparaŋ koma koweya koweya kotoŋ balorja balorja liligorjkeju. Kaerj anŋi moŋnorj Juuda ananaa nanamemenorj qokotaawaati, ii mono kuma soorj mugi gere siawaa burja koloowaa. Orjoanŋia kaarja qaagoto, indinja woi orjoanŋia unjuugurj kileqileewaa.

¹⁶ “Jaagianorj gooro ejemba borogianorj meŋ unjuamakejuti, lombo orjoo qagianorj ubaatiwaajorj mono qama wanjinjingorj ‘Yei!’ jejej. Orjo qaa kokaerj jenkeju, ‘Moŋnorj jiwoworj jigowaa qatanorj qaaya jojoparj qaanorj jej kotiiwaati eerj, iikanorj mende kotiiwaato, moŋnorj jiwoworj jigowaa iwoi goulnorj memeta iikawaa qatanorj jojoparj qaaya jewaati eerj, jojoparj qaa iikanorj mono somorjgorj mubaa.’

¹⁷ “Oo jaagoo ejemba nekora! Iwoi goulnorj memeta ano jiwoworj jigo woi yoroonorjga naa iwoinorj uuta kolooja? Goul yarjo kowoga mende koloojato, jiwoworj jigonorj anŋi iikanorj mono ii meŋ kobooja.

¹⁸ “Qaa moŋ kokaerj jenkeju, ‘Moŋnorj alatawaa qata qama qaaya jojoparj qaanorj jej kotiiwaati eerj, iikanorj mende kotiiwaato, moŋnorj nandurj mamatewoo alatanorj eji, iikawaa qata qama jojoparj qaaya jewaati eerj, jojoparj qaa iikanorj mono somorjgorj mubaa.’

¹⁹ “Oo jaagoo ejemba! Nandurj mamatewoo ano alata yoroonorjga naa iwoinorj uuta kolooja? Nandurj yarjo kamaanqeqeta koloojato, alatanorj anŋi iikanorj mono nandurj meŋ kobooja. ²⁰ Kawaajorj moŋnorj alatawaa qanonj qaaya jojoparj qaanorj jej kotiiwaati, iinorj alata ano iwoi kuuya alatanorj eji, mono iikawaa qanonj qaaya jej kotiiwaa.

²¹ “Moŋnorj jiwoworj jigowaa qanonj qaaya jojoparj qaanorj jej kotiiwaati, iinorj mono jigo iikawaa ano iikanorj kotiij laligoji, iwaa qanonj qaaya jej kotiiwaa. ²² *Kaanadeerj moŋnorj Siwewaa qanonj qaaya jojoparj qaanorj jej kotiiwaati, iinorj Anutuwaawaa jinŋkarorj durj ano iikanorj raji, iwaa qanonj qaaya jej kotiiwaa.

²³ * “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkorjkorj ejemba! Orjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianorj ubaatiwaajorj mono qama wanjinjingorj ‘Yei!’ jejej. Orjo nembanene kuuya mendeema bakaya 10 iikanorja motoonŋo Anutuwaawaa burja qerjkeju. Danje, raki ano kiesopa ii kaanadeerj mendeema tenonŋa motoonŋo ii Anutuwaawaa burja qerjkeju. Nandurj ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota warja koi mono uugurj mesaorjkeju: Gii ejemba batugianorj nanamemeŋ dindinja otaarj kiankomurj aorj qaa pondarj otaarj laligowa. Qaa warja ii mono kaparaŋ koma otaarj laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeerj mende uugurj mesaowu. ²⁴ Jaagia gooro ejemba borogianorj meŋ unjuamakejuti, orjo jenŋeraj apuwo newubotiwaajorj apugia saiyanorj gosinŋejuto, oro somata kamel ii tondu gogorjkeju. ²⁵ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkorjkorj ejemba! Orjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianorj ubaatiwaajorj mono qama wanjinjingorj ‘Yei!’ jejej. Orjo hamo qerj aowombaajorj qambi ano amanenewaa selia songbama yagorjkejuto, orjoanŋiaa dogo otokogia mende galerj koma iwoi tondu gororjgorj nepaqepalo anŋi iikanorj uugia saa qero laligoju.

²⁶ “Oo jaagoo eja Kana qaawajorj kaparaŋ komakejani, gii mono wala qambiwaawaa uuta songbana selianorj kaanagadeerj tataanŋkota koloowaa. ²⁷ *Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkorjkorj ejemba! Orjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianorj ubaatiwaajorj mono qama wanjinjingorj ‘Yei!’ jejej. Orjo qasiriwaa maripoorja songbanŋi taarja koloojuti, mono iikawaa so kolooju. Selegianorj iimasiinŋinŋiawo kaarja koloojuto, qasiriwaa uutanorj qamo sii ano iwoi arokuukuuyawo eji, iikaanorj mono orjoo uugia saa qerj eja.

* 23:22: Ais 66.1; Mat 5.34 * 23:23: Lew 27.30 * 23:27: Apo 23.3

²⁸ “Iikawaa so oŋo kaanagadeeŋ ejemba jaagianoŋ oŋanoŋ dindiŋa tani kolooŋkejuto, uumeleembaa selesele tani ano qewolononŋ mono uugia saa qero laligoju.

Bologa memewaa iroŋa

Luuk 11.47-51

²⁹ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkoŋkoŋ ejemba! Oŋo uumeleembaa ejemba seleseleya kolooŋgi lombo qagianonŋ ubaatiwaajoŋ mono qama wanjinjinŋonŋ ‘Yei!’ jejeŋ. Oŋo gejatootoo ejemba yoŋoo qasirinonŋ simeŋ kuuy meŋkeju ano ejemba solana yoŋoo jamo kobaagia menjerenŋonkeju. ³⁰ Kaen ama kokaen jeŋkeju, ‘Nonononŋ ambosakonana yoŋoo kambanoŋ laligowonagati eeŋ, mono yoŋowo mende toroqeniŋ gejatootoo ejemba yoŋoo sagianonŋ mono nonoo qanananonŋ mende unaga.’

³¹ “Kaen jeŋ iikanonŋ oŋoanŋgio gejatootoo ejemba uŋugiti, iyoŋoo esaurugia koloojuti, mono qaa ii nanŋonŋ jeŋ danŋunu kaana nanju. ³² Kawaajoŋ ambosakonŋianonŋ singisonŋo kanainŋ anŋgiti, iikawaa so oŋo mono toroqenŋ kuuya andaborowu.

³³ * “Oo Farisii, oŋo mono qato melaa kaana kolooju. Anutunonŋ qaagia jeŋ tegoro gere sianonŋ kemebubotiwaajoŋ mono nomaenŋ umburatiŋ kembuyaga? Ii mono ama-maawuya. ³⁴ Kawaajoŋ mono mobu, niinonŋ gejatootoo ano momakooto ejemba ano Kana qaawaa boi wasiŋ oŋombe oŋoononŋ kawuya. Kagi yoŋoononŋga tosaana ii uŋugi komuwuya ano tosaana maripoononŋ uŋuwuya. Tosaana qamakooli mirigianonŋ ororaanŋ oŋoma qaagia jeŋ tegonŋ oolinonŋ oŋootiŋ konjoma oŋonŋgi taonŋ taonŋ kanonŋ kemakebuya.

³⁵ * “Eja solana Aabelwaa sayanonŋ kamaaro iikanonŋa kanainŋ uŋuŋ kouma laligonŋ Zekaraia jiwowonŋ jigo kowoga ano siimolonŋ alata yoroo batugaranonŋ qegi saya kamaaro iikanonŋ tegoro. Ejemba solana yoŋoo sagia balononŋ molaanŋ laligogiti, sa kuuya iikawaa iroŋa mono oŋoo qagianonŋ ubaa. ³⁶ Niinonŋ qaa honŋa moŋ kokaen inŋijowe mobu: Sagiaa iroŋa kuuya ii mono ejemba kete laligojuti, mono oŋoo qagianonŋ uro Anutunonŋ iroŋa meleema oŋono mobuya.”

Jiisasnonŋ Jerusalem kanageso jopagonŋ oŋono.

Luuk 13.34-35

³⁷ Jiisasnonŋ jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, oŋo gejatootoo ejemba uŋugi komugi Anutunonŋ ejemba wasiŋ oŋono oŋoononŋ kankejuti, ii jamononŋ uŋugi komuŋkeju. Kuru nemuŋanonŋ meraboraana enŋana baatanonŋ ama kojojoonŋ oŋomakeji, niinonŋ mono iikawaa so kambaŋa kambaŋa goo kanagesouruga kotama kololonŋ oŋomambaajoŋ moma laligoweto, oŋo ii togonŋ laligonŋ kougi. ³⁸ * Mobu, Anutunonŋ mono jigo mirigia gema qero saoyagadeeŋ ewaa.

³⁹ * “Kaen ewaato, niinonŋ kokaen inŋijowe mobu, Oŋo nii mombo mende niibuya. Kanagenŋ kambanŋ moŋ kanŋ kuuro iikanonŋ niima kokaen jewuya, ‘Pombaa qatanonŋ kanŋ nononŋji, Anutunonŋ mono ii kotuegonŋ muba.’ Kianŋ.”

24

Jiwowonŋ jigononŋ kondemondedeŋ koloowaa.

Maak 13.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnonŋ jiwowonŋ jigo mesaonŋ kamaaro gowokourutanonŋ iwaanonŋ kanŋ jiwowonŋ jigowaa totonŋ uutanonŋ miri ragiti, ii Jiisas qendeema mugi. ² Qendeema mugi meleema kokaen inŋijoro, “Miri kuuya ii saanonŋ inŋijuto, niinonŋ qaa honŋa moŋ kokaen inŋijowe mobu: Ii mono kondeenŋgi miriwaa jamo moŋ ii jamo mombaa qaganonŋ mende ewaato, qeqelala saoyagadeeŋ ewaa.” Kianŋ.

Kakasiliŋ ano sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.3-13; Luuk 21.7-19

* 23:33: Mat 3.7; 12.34; Luuk 3.7 * 23:35: Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21 * 23:38: Jer 22.5 * 23:39: Ond 118.26

³ Jiisasnoŋ Oil gere baananŋ kema raro gowokourutanŋ iyangia siri iwaanŋ kaŋ kokaenŋ qisiŋ mugi, “Boi, qaa jejaŋi, iikawaa honja mono naa kambanoŋ asugiwaa ano giinoŋ kana balombaa kambanŋ tegomambaajoŋ ambaati, iikawaa aiweseyanoŋ mono nomaenŋ asugiwaa? Ii saanoŋ ninijowa.”

⁴ Kaenŋ qisiŋ mugi meleema kokaenŋ jero: “Moŋnoŋ angomokolonŋ ano jinjaunŋ kembotiwaajoŋ mono galengia meŋ laligowu. ⁵ Ejemba mamaganŋ asugiŋ noo qananŋ kokaenŋ jewuya, ‘Niinoŋ Hamoqeŋe Toya Kraist koloojerŋ.’ Kaenŋ jeŋ ejemba mamaga tiligoŋ oŋombuya. ⁶ Oŋo manjawaa bujuya ano otoŋa kolooŋ kema karo momakebuya. Ii moma jeneŋgia orowabotiwaajoŋ mono galengia mewu. Iwoi kaanŋa ii waladeenŋ koloowaatiwaa jejetaŋa. Ii koloowaato, balombaa kambanoŋ mono iikanondeenŋ uulaŋawo mende tegowaa.

⁷ “Kantri moŋnoŋ kantri moŋ uŋuwombaajoŋ waabuya. Ejemba tuuŋ moŋnoŋ tuuŋ moŋ yoŋowo aroŋ qeŋ aowombaajoŋ waabuya. Gomaŋa gomaŋa kanŋ bodia bodia koloowaa ano naŋ somasomata ii qonjoma meŋ namo meleeno kemenkebaa. ⁸ Iwoi kuuya ii emba korowonoŋ masu kanaiŋ uŋurkejiwaa so. Balombaa kambanoŋ mono iikawaa so kanaiŋ tegomambaajoŋ ambaa.

⁹ * “Kaenŋ ambaato, kambanŋ kanŋ tosiانوŋ oŋo uugia meleengitiwaajoŋ ama gawman yoŋoo boronoŋ oŋoŋgi siimbobolo ama oŋoma uŋugi komuwuya. Kantri kuuya yoŋonoŋ nooŋoŋa ama kazi ama oŋomakebu. ¹⁰ Kambanŋ kanŋ mamaganŋ moma-laarigia mesaŋ anŋonoŋ meŋ kazi ama aowuya. ¹¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganŋ asugiŋ ejemba mamaga kilikalu meŋ oŋoŋgi jinjaunŋ qeŋ kemakebuya.

¹² “Jeulalaŋ Toyanoŋ seiŋ ejemba galeŋ koma oŋombaatiwaajoŋ ama uumeleenŋ ejemba seiseiya yoŋoo uugianoŋ olomooro uujopagianŋ looriŋ zololoŋgowaa. ¹³ * Moŋnoŋ kaparaŋ koma kotiŋ boŋ qeŋ nama laligoro balombaa kambanoŋ tegowaati, iinoŋ mono oyaŋboyaŋ buŋa qeŋ aowaa. ¹⁴ Anutuwaa bentotoŋaa Oligaa Buŋa koi mono waladeenŋ namowaa kantria kantria kuuya kanŋ jeŋ seiŋ kanageso so nanŋonango qaaya mogigo balombaa kambanoŋ iikawaa gematanŋ tegowaa. Kiaŋ.

Jerusalem sitiwaa kondemondéen uuduuduuyawo

Maak 13.14-23; Luuk 21.20-24

¹⁵ * “Gejatootoo eja Danielnoŋ kondemondéen uuduuduuyawo kawaa qaaya jerota eja. Qaa iikawaa so tosiانوŋ kaŋ kondemondéen ano iwoi anŋonjorayawo ii jiwowoŋ jigo toroyanoŋ anŋi nano iibuti, qaa koi weengowagati, iinoŋ mono saanoŋ geja ama moma kotowa. ¹⁶ Kambanŋ iikanoŋ Judia prowinsnoŋ laligowuti, oŋonoŋ mono misinŋoŋ horoŋ baananŋ kembu. ¹⁷ * Miri kosianoŋ sombenoŋ laligowaati, iinoŋ mono kamaanŋ geso iwoiya memambaajoŋ miri uutanŋ mende uba. ¹⁸ Gawonoŋ kema laligowaati, iinoŋ mono kaanagadeenŋ malekuya memambaajoŋ eleema mirinoŋ mende kema.

¹⁹ “Yei! Emba korowo ano merabora ajuŋoŋ yoŋonoŋ kambanŋ iikanoŋ nomaenŋ uulaŋawo kembuya? ²⁰ Kawaajoŋ iwoi ii koŋuru me Sabat kendombaa kambanoŋ mende koloowaatiwaajoŋ mono qama koolinŋkebu.

²¹ * “Ii kokaembaajoŋ: Kambanŋ iikanoŋ kakasililiŋ jekania booroŋgoya koloowaa. Kakasililiŋ soya kaanŋa ii wala eeŋanoŋ kambanŋ moŋgeŋ mende kolooŋ ero. Anutunoŋ iwoi kuuya mokoloroti, kambanŋ iikanondeenŋ kanaiŋ kambanŋ kokanoŋ laligoŋ kouma kambanŋ biiwianoŋ moŋ mende kolooro. Wala eeŋanoŋ mende kolooro ano kanageŋ kambanŋ moŋnoŋ mombo mende koloowaa. Kawaajoŋ mono qama koolinŋ laligowu. ²² Poŋnoŋ kokojiniŋ kambanŋ ii mende meŋ torinagati eeŋ, ejemba kuuyanoŋ mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyaŋaajoŋ meweŋgoŋ oŋonoti, iyoŋooŋoŋ ama weeŋ iikawaa jaŋgoya ii meŋ toriwaa.

²³ “Kambanŋ iikanoŋ kokaenŋ jewuya, ‘Mobu! Kraistnoŋ koi laligoja,’ me ‘Iibu! Hamoqeŋe Toyanoŋ endu nanja.’ Moŋnoŋ kaenŋ jewaati eeŋ, ii mono mende moma laariwu. ²⁴ Ii

* 24:9: Mat 10.22 * 24:13: Mat 10.22 * 24:15: Dan 9.27; 11.31; 12.11 * 24:17: Luuk 17.31 * 24:21: Dan 12.1; Ais 7.14

kokaembaajon: Hamoqeqe toya qolonmolongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asuginj angoletto ano aiwese somasomata megii letombuya. Kaenj letonji Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj ononoti, ii kaanjagadeenj enjalolonj menj onombutiwaajonj angobato menj kaparanj konji jinjaunj qewubo. Ono galengia awaagadeenj menj aonj laligogi ii amamaawuya. ²⁵ Mobu! Niinonj iwoi kuuya ii mende kolooro waladeenj injijowe modaboroju.

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

²⁶ **“Kawaajonj ‘Hamoqeqe Toyanonj balonj qararanjonkonjanonj laligoja,’ kaenj jegi mobuti eenj, iikanonj mono mende kembu. Me ‘Mobu! Kraistnonj miri kawaa uutanonj asuginj raja,’ kaenj injijogi ii mende moma laariwu. ²⁷ Ii kokaembaajonj: Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaati, kambanj ii mono oobiliwaa so kokaenj koloowaa: Ii weenj koukoutanonja pilitik bilisik ama leegenj weenj kemekemetanonj sokoma asarinj keno iijoni, iinonj mono iikawaa so asugiwa.*

²⁸ **“Oro gisaganonj mongenj ewaati, mambonkarara yonononj iikanonj horonj ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kianj*

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

²⁹ **“Konjajilin kambanj iikanonj tegoro iikanondeenj weenj jaayanonj injanj kono koinjonj umunj kombaa. Sengelao yonononj sombinonja tegonj kamaawuya ano sombinonj utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaonj enjalolonj anji soowaa.*

³⁰ **Kambanj iikanonj Siwe gomambaa Eja honja aiweseyanonj sombinonj asugiro iibuya. Kambanj iikanonj namowaa kanageso kuuya yonononj jinjenj qama saabuya. Saama Siwe gomambaa Eja honja iinonj sombimbaa koosu qaganonj karo iibuya. Ku-usunja somatanonj sakondindinjawo asuganonj asugiro asamararanja iibuya. ³¹ Karo iigi romonj qaita monj uugi otora kotakota mogi Siwe gajobauruta wasinj onono yonononj ejemba Anutunonj iyanjaajonj meweengonj ononoti, ii balonj goraaya teete eugenj emugenj iikanonja kopepereenj onoma unjuambuya. Kianj*

Noronj gerewaa sareqaa

Maak 13.28-31; Luuk 21.29-33

³² **“Ono noronj gere iima tania romonjonj sareqaa koi mobu. Borianonj apuyawo kolooro sengia longogi ii iima moma kokaenj jenkeju, ‘Weenj kambanja mono dodowija.’ ³³ Onononj kaanjadeenj aiwese iikawaa so asugiro iima moma asarinj kania kokaenj jewu, ‘Jiisasnonj mono nagunonj dodowija.’*

³⁴ **“Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Ejemba koi kete namononj laligojuti, iyonononj mende komugi iwoi kuuya jejeni, ii mono iyonoo laaligo kambanjanonj koloowaa. ³⁵ Sombinj namononj goronj qewaoto, noo Bunja qaanononj mono kambanj monjonj mende aliwaa. Kianj.*

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii monjonj mende moja.

Maak 13.32-37; Luuk 17.26-30, 34-36

³⁶ **“Siwe gomambaa Eja honjanonj kawaato, naa kambanonj kanj kuuwaati, iikawaa weenja me aua kambanja ii monjonj monj mende moja. Siwe gajobanonj ii mende moju. Anutuwa Merianonj kaanjagadeenj ii mende moja. Amanonj anjodeenj ii moja. ³⁷ *Wala eenjanonj Noowaa kambananonj ejembanonj laaligogia qemasologonj qaganonj laligonj menj kileegiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaatiwaa kambananonj koloowaa.*

* 24:26: Luuk 17.23-24 * 24:28: Luuk 17.37 * 24:29: Ais 13.10; 34.4; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12-13
* 24:30: Dan 7.13; Zek 12.10-14; Ais 1.7 * 24:37: Jen 6.5-8

³⁸ “Apu gboulu somatanonj mende karo waladeenj iikanonj ejemba nene lomban ama apu kotiga nej embaqemba sewanjaajonj anji kema karo agimij aonj laligogi. Nanamemenj kaenj ama menj qemasologej laligogi Nooanonj wanjo uutanonj uroti, weenj iikanonj tegoro. ³⁹ *Tegoro naa iwoi koloowaati, ii mende mogi apu gboulu somatanonj kanj jinonja qaa tiwilaanj onono. Kanagenj Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaati, kambanj iikanonj ejembanonj kaanjiadeenj qemasologej ama laligonj tiwilaawuya.

⁴⁰ “Kambanj iikanonj eja woi gawononj laligori yoroononja monj menj monj mesaowuya. ⁴¹ Kaanjiadeenj emba woi tawenj orasinj rabaoti, iyoroononja monj menj monj mesaowuya.

⁴² “Ponjonj kawaatiwaa kambanja me auaya mende mojutiwaajonj mono uugbiligibili laligowu. ⁴³ *Gbili laligowombaa qaa koi mono moma kotowu: Gomantiijanonj kikekakasililinj ejanonj naa kambanonj me auanonj kawaati, miri toyanonj ii monagati eenj, iinonj mono gbili rama miria awaagadeenj galej mero qosoma umambaajonj amamaawaa. ⁴⁴ Onjo ‘Siwe gomambaa Eja honjanonj kambanj kokanonj mende koubaa,’ jenj romongogi iinonj mono kambanj iikanondeenj koubaa. Kianj.

Gawonj ejanonj silemale laligonj tiwilaaro.

Luuk 12.41-48

⁴⁵ “Kaenj kolooro gawonj meme ejemba batugianonj morononj tirinj kotonj tosaanja unjuuguja? Tosianonj zololonjonj gawonj mesaogi monjonj momakooto awaawaa qaganonj kaparanj koma pondanj menkeji, iinonj mono simbawonjowo kolooja. Miri toyanonj nanamemeja gosinj iima mongenj kema miriaa ilawoilaya ii borianonj ano galeja koloowaa. Galeja koloonj welenqegeuruta ijorotiwaa so kalanj koma kambanj dindijanonj unjuaginkebaa. ⁴⁶ Kaenj kalanj koma onoma laligoro toyanonj eleema kanj iikaanj iima ‘Mono simbawonjowo koloojanj!’ jewaa.

⁴⁷ “Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Toyanonj ‘Mono simbawonjowo koloojanj!’ jenj esuhinaya kuuyaa galeja kuunj mubaa. ⁴⁸ Kuunj mubaato, gawonj meme bibilokoya iinonj uutanonj romongonj kokaenj jewaati eenj, ‘Ponjaa kaka kambananonj mono koriga eja.’ ⁴⁹ Kaenj jenj kanainj gawonj meme ejembauruta ununj ureenj aonj jejelombanj ama aisoonj apu kotiga nej uuta sooro enkalolonj silemale koloonj laligowaa.

⁵⁰ “Kaenj laligonj kambanj monjonj ponja koubaatiwaajonj mende mambombaati, mono iikanondeenj koubaa. Kambambaajonj imowamo ulumbulunj laligoro mono aua iikanondeenj kouma ⁵¹ qenj japalelenj menj munj jenj kotooro uumeleembaa ejemba seleseleya kaanja gere sianonj kemenj siimbobolo mobaa. Kaenj moma saama gigilaanj gobugia kigi qaro laligowuya.” Kianj.

25

Emba saranj 10 yonjo sareqaa

¹ *Jiisasnonj jero, “Mombo kamanjati, kambanj iikanonj Siwewaa bentotoja ii kokaenj koloowaa: Maranj lombanj kambananonj emba saranj jumunja ten yonjononj ‘Eja bujanow aitonjononja,’ jenj kiwagia menj kananonj kenji. ² Yonjoononja 5 ii momakootogiawo koloogito, tosaanja 5 ii nekonja. ³ Nekonja yonjononj kiwagia megito, gere (koinsare) kelega* mende menj kenji. ⁴ Momakootogiawo yonjononj kiwagia ano koinsare kele kaarogija kaanjagadeenj menj kenji. ⁵ Kenji eja bujanonj uulanjowo mende karo mambonji kambanj korirotiwaajonj kuuya yonjo jaalologia bombonj mero usugonj gaonj egi.

⁶ “Gaonj egito, gomantiinja biiwianonj monjonj romunj qero qa kokaenj mogi, ‘Mobu, eja bujanonj mono kaja-oo! Mono iwaanonj kema aitonjonowu.’ ⁷ Qa ii moma emba saranj ten ii kuuyanonj waama kiwagia menj meagonj ootirigi. ⁸ Ootirigi nekonja yonjononj emba

* 24:39: Jen 7.6-24 * 24:43: Luuk 12.39-40 * 25:1: Luuk 12.35 * 25:3: Gere (koinsare) kelega ii oil gerewaa kota mujugogi kelega ii kolooro. Gomanj tiiro gere susuyanonj opo kokosiinj kele iikanonj qendunjonj kiwa ootirinj kananonj kenji 15 minitwaa so jero. Kawaa gematanonj gere ii eenj bubu giliwubotiwaajonj ii mombo oil gere kelenonj qendunjonj.

momokootogiawo yonoononj kaj kokaen jegi, 'Nonoononj kiwa bogojiwaajonj onononj mono koinsare kelega tosia nonombu.'

⁹ "Kaen jegi momakootogiawo yonoononj meleema kokaen jegi, 'Qaago! Ii onjo ano nono mende sokoma nonombaa. Kawaajonj mono sii mirinonj kema onjoangiaa koinsare kelegia sewanja mewu.'

¹⁰ "Kaen jegito, yonoononj koinsare kelega sewanja mewombaajonj kema kananonj laligogi eja bujanonj mono iikanondeenj kouro. Emba sarañ jojorinj nangiti, iyonononj kema iwo aitongonj marañ lombañ miri uutanonj ugi nagu konji. ¹¹ *Emba sarañ stuanonj kengiti, iyonononj kaanagadeenj kanagenj kouma nagu qeñ kokaen qagi, 'Poñ Poñ, mono nagu metaama nonomba!'

¹² "Kaen qagito, kokaen meleema jero, 'Qaago! Nii onjo mende moma ononjenj. Qaa ii honjaga injjojenj.' ¹³ Jiisasnonj sareqaa kaen jenj gowokouruta ii qaa kokaen injjoro, "Onjo nii kamambaa kambaña me auaya mende mojuñtiwaajonj mono uugbiligbili laligowu." Kiañ.

Money esu galeñ konjitiwaa sareqaa.

Luuk 19.11-27

¹⁴ * "Mono sareqaa kokawaa so koloowaa: Eja moñ gomaña mesaonj koriganonj kantri mongenj kemambaajonj moma welenqequeuruta onjoono kagi moneñ esuhinaya galeñ koma onjombutiwaajonj jenj kotonj onjoma borogianonj ano. ¹⁵ Gawonj memegia gosinj honja dawi koloowaatiwaa so moma gawonj meme eja mombaajonj moneñ esu 5 (Kina 20,000) muñ moñ moneñ esu woi (Kina 8,000) muñ moñ motoonjo (Kina 4,000) muro. Kaen galeñ kombutiwaajonj mendeema onjoma onjomesaonj keno.

¹⁶ "Eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonj iikanondeenj kema konkororo gawonj mero moneñ seiro esu 5 mombo mero. ¹⁷ Kaanjadeenj esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonj kema konkororo gawonj mero moneñ seiro esu woi mombo mero.

¹⁸ "Kaen merito, eja moneñ esu motoonjo (Kina 4,000) meroti, iinonj mono mesaonj kema balonj osonj eja poñjaa moneña roñ koma mesañgoro. ¹⁹ Kambañ koriga tegoro welenqeque yonoo eja poñgianonj eleema kañ 'Gawonj megitiwaa sundugia moma gosimaña,' jenj koma horonj onjono kagi.

²⁰ "Kaen kagi eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonj jaayanonj kouma esu 5 mombo toroqen menj kaj kokaen ijoro, 'Somatana moba, giinonj moneñ esu 5 nonati, niinonj iikawaa konkororoya mewe seiro esu 5 mombo kolooro menj kajeñ.'

²¹ "Kaen ijoro eja poñjanonj kokaen meleema muro, 'Ii awaa. Gii gawonj meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaaña menj ii kaparañ koma galeñ koma laligona seiro. Kawaajonj niinonj iwoi mamaga goo boroganonj ambe iikawaa galeñjaga laligowa. Saanonj kañ eja poñga noo miri uutanonj kouma motoonj korisoro ama laligowonja.' ²² Eja Kina esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonj kaanjadeenj kouma kokaen ijoro, 'Somatana moba, giinonj moneñ esu woi nonati, niinonj iikawaa konkororoya mewe seiro esu woi mombo kolooro menj kajeñ.'

²³ "Kaen ijoro eja poñjanonj kokaen meleema muro, 'Ii awaa. Gii gawonj meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaaña menj ii kaparañ koma galeñ koma laligona seiro. Kawaajonj niinonj iwoi mamaga goo boroganonj ambe iikawaa galeñjaga laligowa. Saanonj kañ eja poñga noo miri uutanonj kouma motoonj korisoro ama laligowonja.'

²⁴ "Kawaa gematanonj eja moneñ esu motoonjo (Kina 4,000) meroti, iinonj kouma kokaen ijoro, 'Somatana moba, niinonj kaniaga kokaen moma yagowe: Eja Poñjanonj mono eja kotakota geriawo kolooja. Geerngo nene kota mende qosoma kororoona iikanonj mono kileñ honja soononj kotonj memambaajonj momakejañ. Dumuñ kota mende osona kemero iikanonj mono kileñ honja menj kululumambaajonj momakejañ.

²⁵ "Kaen moma yagonj keena moma kema goo moneñ esuga ii namononj mesañgowe ero. Iiba, moneñ esu nonati, iikayadeenj mono tororo koi.' ²⁶ Kaen ijonj ii muroto, eja

* 25:11: Luuk 13.25 * 25:14: Luuk 19.11-27

poŋanonj meleema kokaen jej muro, ‘Gii injarere koloonj welenqeŋe bologa koloonj! Gii kaniana moma yagona: Neeno nene kota mende qosoma kororoowe iikanonj mono kilenj hoŋa soononj kotonj memambaajonj momakejenj. Neeno dumunj kota mende osowe kemero iikanonj kilenj hoŋa meŋ kululumambaajonj momakejenj. Noo tanina kaŋa moma yagonjo mono naambaajonj ama soonj laligona?’

²⁷ “Gii noononj monenj ii benknonj ana sokonaga. Benknonj ana somariiro eleema kaweti, kambanj kokanonj ii saanonj susuyawo mewenaga.’ ²⁸ Toroqenj tosaŋa ii injjoro, ‘Oŋo mono qezenj injarere eja kokawaa monenj esuya ii wama monj esu 10 mokoloroti, mono ii mubu.’

²⁹ *²⁹ “Sareqaa kokawaa kania ii kokaenj: Daenj yonoononj iwoi eji, kuuya iyonoojonj mono toroqenj ononji seiro kelemalelenj enj onombaa. Kaenj seiwaato, mombaanonj iwoi monj mende eji, iwaanonj iwoi ii mono kaŋagadeenj wanji eenj toontoonj laligowaa. ³⁰ *³⁰ Ayo, welenqeŋe eja omaya gawonjaa hoŋa qaa ii mono seleenjenj hagogi paŋgamanonj kemeba. Iikanonj kemeŋ sama gigilaanj gubugia kigi qaro laligowuya.” Kiaŋ.

Jenteegowaa kambanj somatanonj kokaenj koloowaa:

³¹ *³¹ “Siwe gomambaa Eja hoŋanonj nama Siwe gajoba kuuya unjuama motoonj kawuti, kambanj iikanonj Siwewaa asamararaŋanonj asugiro iinonj Kinj Pombaa jinjaronj duŋnonj rabaa. ³² Rama jero namowaa ejemba tuunj kuuya meŋ kululuunj ononji iwaa jaanonj asugiwuya. Asugigi lama galeŋanonj lamauruta meme (nonin) yonoononj gosiŋ mendeema ononji, iikawaa so ii mendenqendeenj ama onombaa. ³³ Ii ama onoma jero lama ii boro dindinanonj ano meme (nonin) ii qanianonj ama onombuya.

³⁴ “Kaenj ama ononji Kinj Poŋnonj boro dindinanonj nambutu, ii kokaenj injjowaa, ‘Noo Amananonj kotuegonj onono laligogiti, onjo mono kawu. Ama Anutunananonj gomaŋ kuuya mokoloonj ononoti, kambanj iikanondeenj mono bentotonj onoojonj mozozonjonj merota jojorin enj kouji, onjo mono kaŋ ii buŋa qen aonj laligowu.

³⁵ “Ii kokaembaajonj jejenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjo neneya noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qen laligowe onjo apu noma laligogi. Niinonj waba koloonj laligowe onjo koma horonj nonji mirigianonj uma laligowe. ³⁶ Niinonj sele esunaajonj amamaanj laligowe onjo opo kereŋ noma laligogi. Niinonj ji niro laligowe onjo galeŋ koma noma laligogi. Niinonj kapuare mirinonj laligowe onjo nii niibombaajonj iikanonj kaŋ laligogi.’

³⁷ “Kaenj injjoro ejemba solanja yonononj kokaenj meleema munj jewuya, ‘Poŋ, gii mono naa kambanonj nembanenegaajonj komuna giima guagin laligonin? Mono naa kambanonj apuwaajonj qenjenj qen laligona giima apu goma laligonin? ³⁸ Mono naa kambanonj wabaga laligona giima koma horonj gonin mirinananonj una laligonin? Mono naa kambanonj sele esugaajonj amamaanj laligona giima opo kereŋ goma laligonin?’

³⁹ “Mono naa kambanonj ji giro ena giima me kapuare mirinonj laligona moma gii giibombaajonj goononj kaŋ laligonin?’ ⁴⁰ Kaenj jegi Kinj Poŋnonj meleema kokaenj injjowaa, ‘Niinonj qaa hoŋa monj kokaenj injjowe mobu: Onjo neenaa uumeleenj alauruna kamaanqeqeta koi yonoononj mombaajonj iwoi monj anjiti, ii kuuya mono nii ama noma laligogi.’

⁴¹ “Kaenj jej kawaa gematanonj boro qanianonj nambutu, iyonoononj meleema kokaenj injjowaa, ‘Marŋnanonj qasuaŋ onono laligogiti, onjo mono nomesaonj togowu. Gere sia tetegoya qaa jej ubaati, mono iikanonj kema kemebu. Anutunonj ii Kileŋaa Toya ano iwaa gajobauruta yonoojonj mozozonjonj merota jojorin enj kouja. ⁴² Ii kokaembaajonj injjojenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjo neneya mende noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qen laligowe onjo apu mende noma laligogi.

⁴³ “Niinonj waba koloonj laligowe onjo mende koma horonj nonji mirigianonj mende uma laligowe. Niinonj sele esunaajonj amamaanj laligowe onjo opo kereŋ mende noma

* 25:29: Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18 * 25:30: Mat 8.12; 22.13; Luuk 13.28 * 25:31: Mat 16.27; 19.28

liligogi. Niinonj ji niro ewe ano kapuare mirinonj laligoweto, onjo nii niibombaaajon iikanonj mende kanj laliligogi.’

⁴⁴ “Kaenj injijoro yonjononj kaangadeenj meleema munj kokaenj jewuya, ‘Ponj, gii mono naa kambanonj nembanenegaajonj komuna me apuwaajonj qenje qej laligona me wabaga laligona me sele esugaajonj amamaanj laligona me ji giro ena me kapuare mirinonj laligona nono gii mende welenj qej goma laligoninj?’

⁴⁵ “Kaenj jegi meleema kokaenj injijowaa, ‘Niinonj qaa honja kokaenj injijowe mobu: Onjo uumeleenj alauruna kamaanjeqeta koi yonjononjga mombaaajonj iwoi monj mende angiti, ii kuuya mono nii mende ama noma laliligogi kolooja.’

⁴⁶ * “Kaenj injijoro ironja meleema onono qagianonj uro hagonj onono kemenj siimbobolo kambanj tetegoya qaa moma laligonj ubuya. Kaenj laligonj ubuyato, solanja yonjononj oyanboyanj laaligo ii kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligowuya.” Kianj.

26

Jiisas qeninj komuwaatiwaa anjonanjanj angji.

Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ Jiisasnonj qaa kuuya ii jedaboronj gowokouruta kokaenj injijoro, ² * “Weenj woi tegorogo pasowa kendonja kanj kuuwaa. * Onjo ii saanonj moju. Kanj kuuro Siwe gomambaa Eja honja ii waba gawman yonjoo borogianonj angji maripoononj qegi komuwaa.”

³ Kambanj kanonj jigo gawonj galej ano kantriwaa jotamemeya yonjononj ajoroonj jigo gawonj galej wanja qata Kaiafas iwaa jinjaronj mirianonj raji. ⁴ Kanonj rama nomaenj mondoninj Jiisas olonj mej qegi komunagati, iikawaa kania monggama gosigi. ⁵ Monggama gosinj kokaenj jegi, “Ejemba iringia soono kareja kareja aowubotiwaajonj ii korisoro kendonj kambananonj ambombaaajonj amamaawonja.” Kianj.

Emba monjononj Jiisas apu unkoowagawononj moriro.

Maak 14.3-9; Jon 12.1-8

⁶ Jiisasnonj Betani gomanonj laligonj Saimon monj manimbaya menj solanjaniroti, iwaa mirinonj uma raro. ⁷ * Iikanonj nene nenj raro emba monjononj jamo kaaro monj menj iwaanonj karo. Kaaro ii lalu lanjonjowo qata alabasta iikanonj memetaga. Ii apu unkoowagawo iikanonj saa qegetaga. Iinonj ii sewanja somatanonj menj kanj apuya Jiisaswaa wanjanonj qibibirinj moriro.

⁸ Moriro gowokourutanonj ii iima uugia boliro kokaenj jegi, “Ii mono naambaajonj kaenj tiwilaaja? ⁹ Apu kelegawo ii sewanja mewutiwaajonj ano monej uuta kolooro ii ejemba wanaya onono sokonaga.”

¹⁰ Jiisasnonj uumomogia ii iima kotonj kokaenj injijoro, “Emba kokawaa uuta ii mono naambaajonj menj boliju? Iinonj sili awaa ama sororogonj nono sokonja. ¹¹ * Ejemba wanaya ii kambanja kambanja batugianonj laligowuto, niinonj onjoo batugianonj kambanj so mende laligomaja.

¹² Niinonj komuwe ronj koma nombutiwaajonj ama kelenonj seleno nomorija. ¹³ Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Oligaa Bunja koi kantri kanonj me kanonj menj seigi kemaati, iikanonj emba koi kanonj iwoi ama nonji, iikawaa bujuya kaangadeenj jegi seiro iwaajonj romonjonj laligowuya.” Kianj.

Juudasnonj Jiisas memelolo menj mumambaaajonj uumotoonjgo ano.

Maak 14.10-11; Luuk 22.3-6

¹⁴ Kambanj kanonj gowokouruta 12 yonjononjga monj qata Juudas Iskariot iinonj jigo gawonj galej yonjononj kema ¹⁵ * kokaenj qisinj onono, “Niinonj Jiisas memelolo menj munj borogianonj ambe onjononj naa tawaga nombuya?” Qisinj onono silwa monej kota 30

* 25:46: Dan 12.2 * 26:2: Eks 12.1-27 * 26:2: Pasowa ii Kianjkomu kendonj. Qaa iikawaa kania ii Niniima koboonj nunuuguro. Eksodus 12.15 * 26:7: Luuk 7.37-38 * 26:11: Dut 15.11 * 26:15: Zek 11.12

weengonj borianonj anji. ¹⁶ Aua iikanondeej kanainj Jiisas kambanj moŋgej memelolo meŋ mumambaa kana moma moŋgama kokobimbij koma laligoro. Kianj.

Jiisasnoŋ gowoko yoŋowo Pasowa lama negi.

Maak 14.12-21; Luuk 22.7-13, 21-23; Jon 13.21-30

¹⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendonj weej mutuyanonj (Sikunenenonj) gowoko woi yorononj Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisij muri, “Boi, nono miri dakanonj kema pasowa lama mozozonjonj goni newaga? Ainŋa nomaenj eja?”

¹⁸ Qisij muri kokaenj meleeno, “Oro Jerusalem sitinonj uma eja moŋ mojerji, ii mokolonj kokaenj ijowao, ‘Boinonj jeja: Noo kambananonj mono† dodowija. Niinonj goo mirinonj kanj gowokouruna yoŋowo Pasowa lama newoŋa.’” ¹⁹ Gowoko yorononj Jiisasnoŋ jeŋ kotonj oronoti, iikawaa so otaenj Pasowa lama mozozonjori.

²⁰ Mare kolooro gomanj tiiro Jiisasnoŋ gowokouruta 12 yoŋowo miri iikanonj kouma uma duŋ kosianonj rama nene mendeema negi. ²¹ Nene neŋ neŋ rama Jiisasnoŋ kokaenj injijoro, “Niinonj qaa hoŋa moŋ kokaenj injijowe mobu: Onoononŋa moŋnonj mono memelolo meŋ nombaa.” ²² Kaenj injijoro moma iikanondeej uugianonj wosobiri somata kolooro kanainj anja anja qisij muŋ ijogi, “Poŋ, mono noojoŋa jewabo?”

²³ *Qisij mugi kokaenj meleeno, “Niwo bered qaarnonj qendunŋoji, mono iinonj. ²⁴ Siwe gomambaa Eja hoŋanonj mono iwaajonj qaa oogita ejiwaa so onjonj namo mesaonj kemaato, moŋnonj ii memelolo meŋ mubaati, iwaajonj mono ‘Yei!’ jeŋ qama wanjinjinŋojen. Iikawaa ironja kanjanawononj mono iwaa qaganonj ubaa. Eja ii nemuŋ koro uutanonŋa mende asuginagati, iikanonj mono afaanjonj munaga.” Kianj.

²⁵ Kaenj meleeno Juudas memelolo meŋ mubaati, iinonj kokaenj meleema ijoro, “Boi, ii mono noojoŋa jewabo?” Jiisasnoŋ kokaenj ijoro, “Jejari, mono kianj!” Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Maak 14.22-26; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²⁶ Nene neŋ rama Jiisasnoŋ bered meŋ kotuegonj motonj onjoma kokaenj injijoro, “Koi neenaa busuna. Ii mono meŋ newu.”

²⁷ Kaenj injijonj wain qambi meŋ qama koolinj dangisenj jeŋ onjoma kokaenj injijoro, “Ono kuuya mono qambi kokanonja newu. ²⁸ *Koi neenaa sana. Ii Anutunonj ejemba yoŋowo soomonŋo arenj ano kotiiwaatiwaajonj sana molaagi kemero ejemba mamaga yoŋoo singisonjogia mesaowaa. ²⁹ Niinonj qaa moŋ kokaenj injijowe mobu: Niinonj wain kasawaa hoŋa koi mombo toroqenj mende nemaŋa. Kanagenj Maŋnaa bentotonj uutanonj eu raninj jejelombanj ambaati, weej iikanonj mono wain apu qaita moŋ ii onjowo nemaŋa.”

³⁰ Kaenj injijonj korisoro rii qama mesaonj kema Oil gere baanjanonj ugi.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaajonj ijoro.

Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

³¹ *Uma Jiisasnoŋ kokaenj injijoro, “Gejatootoo eja moŋnonj qaa moŋ kokaenj oorota eja, ‘Niinonj galenŋia qewe lama tuunanonj deembuya.’

Iikawaa so onjonj kuuya kete gomantiinanonj uugia noojonj ama boliro nomesaonj boratiwuya.

³² *Boratigi nuwuyato, niinonj mono koomunonŋa waama waladeej Galili prowinsnonj kema iikanonj asuginj onjomaŋa

³³ Kaenj injijoro Piitononj meleema kokaenj jero, “Yoŋononj kuuya uugia goojonj ama boliro gomesaonj boratiwuti eenj, niinonj mono kilej kambanj moŋnonj mende gomesaomaŋa.” ³⁴ Jero Jiisasnoŋ ijoro, “Niinonj qaa hoŋa moŋ kokaenj gijomaŋa: Kurunonj mende qaro giinonj kete gomantiinanonj qakooma nona indinj karonj koloowaa.”

† 26:18: Anutunonj Jiisas komuwaatiwaa kambanja anoti, iikawaajonj jeja. * 26:23: Ond 41.9 * 26:28: Eks 24.8; Jer 31.31-34 * 26:31: Zek 13.7 * 26:32: Mat 28.16

³⁵ Kaen jeroto, Piitononj kokaen ijoro, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoonj komuworagati, ii kilenj niinonj gii mende qakooma gomaŋa.” Gowoko tosaŋa kuuya kaanagadeen qaa iikayadeen jegi. Kianj.

Jiisasnonj Gezemane urukisinonj qama kooliro.

Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46

³⁶ Kaen aminj moma kema yonowo urukisi monj qata Gezemane iikanonj keugi. Keuma Jiisasnonj gowokouruta kokaen injjoro, “Niinonj endu kema qama kooliwe onjo mono kambanj biiwianonj koi rabu.” ³⁷ Kaen injjorj Piito ano Zebediwaa merawoita woi uruama kenji Jiisasnonj kanainj wosobiri moma konjilinj kolooro kana boria qetegoro. ³⁸ Kambanj kanonj kokaen injjoro, “Noo uunanonj mono kondunjkondunj koma koujiwaajonj ama wosobiri mobe koomuya ama nonja. Onjo mono kokanonj rama niwo gbili laligowoŋa.”

³⁹ Kaen injjorj yanodeen boronja monj toroqenj kema siminj kuma usugonj kokaen qama koolinj jero, “Amana, gii iwoi monj mende mololombijan. Kawaajonj siingja eji eenj, siimbobolowaa qambia koi kanonj mono noo qananonj ubabotiwaajonj nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geengaa uusiingaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago!”

⁴⁰ Kaen jenj eleeno gowokouruta karoonj yonononj gaonj egi injiima Piito kokaen ijoro, “Onjo aua motoongoda niwo gbili laligowombaaonj mende kotijju me? ⁴¹ Uunananonj gbili laligowombaa siingja momakejonto, selenananonj looloria kolooja. Kawaajonj angobatononj kamaanj unjwabotiwaajonj mono qama koolinj gbiligbili laligowu.”

⁴² Kaen ijoro mombo onjomesaonj kema indinj woi kolooro kokaen qama koolinj jero, “Amana, siimbobolowaa qambi koi kanonj mende nuuguwaati eenj, ii saanonj nemanjato, ii mono geengaa uusiingaa so koloowa.”

⁴³ Qama koolinj eleeno jaa logia bombonj merotiwaajonj mombo gaongadeen egi injiuro. ⁴⁴ Mombo onjomesaonj leegenj kema qaa iikayadeen mombo jenj qama kooliro indinj karoonj kolooro. ⁴⁵ Gowoko yonoononj eleema kanj kokaen injjoro, “Onjo toroqenj haamo menj gaongadeen ewombaaonj moju me? Mobu! Monjonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo borogianonj ubaa. Iikawaa aua kambananonj mono kanj kuuja. ⁴⁶ Mono waagi kembonja! Memelolo menj nombaati, iinonj mono kosere koi kaja.” Kianj.

Jiisas qelanjinj menj somongogi.

Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴⁷ Jiisasnonj kaen jenj nano iikanonj gowokouruta 12 yonoononja monj qata Juudas iinonj tuunj somata monj jeta menj onjono kougi. Jigo gawonj galenj ano kantriwaa jotamemeya yonononj ii wasinj onjongi manjawaa soo somata ano wasagia menj kagi. ⁴⁸ Memelolo memambaajonj anoti, iinonj waladeen yonowo aiwese qaa kokaen somongonj injjoro, “Niinonj eja buuta kitorj nemanjati, iinonj mono ii kolooja. Mono ii menj somongowu.”

⁴⁹ Kaen injjorj kanj iikanondeen Jiisaswaanonj keuma “Kokona (Boi), uubonjonj!” jenj buuta kitorj nero. ⁵⁰ Kitorj nero Jiisasnonj kokaen ijoro, “Alana, gii naambaajonj kajanji, ii mono uulanjawo amba.” Kaen ijoro eja tuunj yonononj Jiisaswaanonj kouma qelanjinj menj somongogi. ⁵¹ Somongogi Jiisaswo laligogiti, iyonoononja monjonj borianonj manjawaa soo somata horonj jigo gawonj galenj warjaa welenjqeqeya qenj gejia kotogoro kamaaro.

⁵² Jiisasnonj ii iima kokaen ijoro, “Mono mesaowa! Manjawaa soo somata taangenj mewuti, ii mono kuuya manjawaa soo somatanonj unjuro komuwuya. Kawaajonj mono sooga kopinanonj qena kemeba! ⁵³ Niinonj Amana qama kooliwe saanonj ilaanj nombaati, ii mojanj me qaago? Qama koolinj mubenagati, iinonj mono iikanondeen gajoba manjaqeqe tuunj[‡] 12 uugunj wasinj onjono kanj ilaanj nombuyaga. ⁵⁴ Ilaanj nombuyagati eenj, Buŋa Terewaa qaayanonj mono nomaenj honjawo koloona? Buŋa Tere qaawaa so iwoi koi kanonj mono asugiwaa jejetaga kolooja.”

[‡] 26:53: Room yonoononj liijon me manjaqeqe tuunj monj ii manjaqeqe eja 6,000 kawaa so koloonj laligogi. Kawaajonj manjaqeqe tuunj 12 yonoo jangogia ii Siwe gajoba 72,000 kawaa so.

⁵⁵ *Kambanj iikanondeej Jiisasnoj manjaqeqe tuuj ii kokaenj injjoro, “Nii kikekakasililij ejaga qaagoto, kilenj noojonj kaenj moma manjawaa soo somata ano wasa mej noma somongowombaajonj kouju. Niinonj weenj so jiwowonj jigononj onjowo rama nama Buja qaa kuma onjoma laligowe mende nongji. ⁵⁶ Kaento, iwoi kuuya koi mono gejatootoo ejembanonj qaa oogiti, iikanonj honjowo koloowaatiwaajonj asugija.”

Jiisas somongogi gowoko yonononj kuuya Jiisas mesaonj boratinj umburatinj kenji. Kiaj.

Jigowaa jotamemeya yonononj Jiisaswaa qaa gawonj megj.

Maak 14.53-65; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵⁷ Manjaqeqe eja Jiisas mej somongogiti, iyonononj ii wama jigo gawonj galenj waja qata Kaiafas iwaa mirinonj kenji. Kenji Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yonononj iikanonj kanj ajoroogi. ⁵⁸ Kenji Piitononj sigensigenj onjotaanj iikanonj keuma jinjaronj miriwaa kiropo uutanonj uro. Uma tetegoyanonj nomaenj koloowaati, ii iimambaajonj welenj qeqe eja yonoo batugianonj raro.

⁵⁹ Kaenj raroto, jigo gawonj galenj ano jigo kaunsol tuuj yonononj Jiisaswaa selonj kuukuu qaa nomaenj mondonj nanjonj jeninj qegi komuwaatiwaajonj mongangji. ⁶⁰ Mongama nama mamaganonj waama nama qaa qolonj molongoya Jiisaswaa selianonj kuunj nanjonj jegito, kilenj kania monj mende mokoloogi. Mende mokoloogito, tetegoyanonj eja woi kouma ⁶¹ *kokaenj jeri, “Eja koi kanonj mono kokaenj jero mori, ‘Nii saanonj Anutuwaa jiwowonj jigoya kondeembe namononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj ii mombo metaama kuumana.’”

⁶² Kaenj jeri jigo gawonj galenj wananonj waama Jiisas qisij munj kokaenj ijoro, “Yonononj goo seleganonj qaa kuunj nanjojuti, iikawaa kitia monj jewaga me qaago?” ⁶³ Qisij muro Jiisasnoj iwoi bologa monj mende anoto, kilenj qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawonj galenj waja iinonj kokaenj ijoro, “Niinonj Anutu laaligo Toyaa qatanonj kokaenj qisij kuunj gonjenj: Gii Anutuwaa Meria Kraist koloojanj me qaago, ii tororo jen jojopanj qaanonj jenj kotiina mobonja.”

⁶⁴ *Kaenj ijoro kokaenj jero, “Jejanj, mono ii. Iito, niinonj kuuya onj kokaenj injjowe mobu: Kambanj kokaambadeej kanainj Siwe gomambaa Eja honjanonj mono ku-usunj Toyaa boro dindijanonj rama kanagenj sombimbaa koosu qaganonj kamaaro iibuya.”

⁶⁵ *Qaa ii jero jigo gawonj galenj waja iinonj malekuya menjurama kokaenj jero, “Yei, mangaa siita! Mono Anutu mepaegoja. Tosianonj qaaya nanjowutiwaajonj mombo mende qisij onjombonja. Anutu mepaegoji, ii keteda koi onjonganjo modaboroju. ⁶⁶ Kawaajonj onj mono nomaenj romongoju?” Kaenj qisij onjono kokaenj jenj tegogi, “Iinonj mono koomuwaa buja koloowa.”

⁶⁷ *Kaenj jenj tegonj jaayanonj sulaapanj qenj morinj borogia kuma palapanjanonj qegi. Tosianonj urujanonj qetaalinj ⁶⁸ kokaenj ijogi, “Gii gejatootoo eja Kraist koloojanjwaajonj morononj guji, mono iwaa qata qana mobonja.” Kiaj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Maak 14.66-72; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁹ Kaenj kolooro Piitononj seleengenj kiropo uutanonj sombenonj raro. Raro welenj qeqe emba monjonj iwaanonj kanj kokaenj jero, “Gii kaanagadeej Galili eja Jiisaswo motoonj laligona.” ⁷⁰ Kaenj jeroto, kuuya yonoo jaagianonj qakooma kokaenj jero, “Qaa jejanj, ii mono kondanjenj.” ⁷¹ Kaenj jenj kiropo naguyanonj kemero welenj qeqe emba monjonj ii iima eja kosianonj nangiti, ii kokaenj injjoro, “Eja koi kanonj mono kaanagadeej Nazaret eja Jiisaswo laligoro.”

⁷² Kaenj injjoro mombo qakooma jojopanj qaanonj jenj kotiinj kokaenj jero, “Niinonj eja ii mende moma mujenj.” ⁷³ Kambanj boronja monj tegoro eja kosianonj nangiti, iyonononj Piitowaanonj kouma kokaenj ijogi, “Onjanonj! Giinonj kaanagadeej yonoononga monj

* 26:55: Luuk 19.47; 21.37 * 26:61: Jon 2.19 * 26:64: Dan 7.13 * 26:65: Lew 24.16 * 26:67: Ais 50.6

kooloojan! Galili qaa aro jejaŋi, iikanonj mono kaanagadeej ii qendeen mojonj.” ⁷⁴ Ii moma kanainj aŋa qasuaan aonj jojoponj qaanonj jenj kotiinj jero, “Nii eja ii mende moma mujen! Qaa qolonmolonjgoya jewenagati eenj, Anutunonj mono ironj meleema nomba.” Kaen jero iikanondeej kuru qaro.

⁷⁵ Kurunonj qaro moma Jiisasnonj qaa kokaen ijoroti, ii romonjgoro, “Giinonj wala indinj karoonj qakooma nona kurunonj qabaa.” Qaa ii romonjonj wosoya jumambaaonj ano seleenjenj kemenj meduqedu menj saaro. Kianj.

27

Jiisas wama Pailotwaa borononj anji.

Maak 15.1; Luuk 23.1-2; Jon 18.28-32

¹ Gomanj ano amandiinonj jigo gawonj galenj kuuya ano kantriwaa jota meme (70) yonononj ajoroonj Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya aminj mogi. ² Aminj mogi tegoro Jiisas somonjonj wama Room gawana Pailotwaa borononj anji. Kianj.

Juudasnonj aroya mosono.

Apo 1.18-19

³ *Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jenj tegogi Juudas memelolo muroti, iinonj ii moma moma bolinj aonj silwa monej kota 30 mugiti, ii menj jigo gawonj galenj ano kantriwaa jotamemeya yonoononj kema meleema onjoma kokaen injjoro, ⁴ “Niinonj singisonjgo ama eja koposoya qaa ii memelolo menj mube qegi komuwaa.” Kaen injjoroto, yonononj kokaen ijogi, “Ii nonoononj iwoiga qaago! Ii mono geengaa majakakaga!” ⁵ Kaen ijogi moma silwa monej kota ii menj giliro jiwowonj jigo uutanonj keno. Keno aŋa mesaonj kema kasanonj jegelaan aroya mosono.

⁶ Jigo gawonj galenj wana yonononj monej kota ii menj kokaen jegi, “Monej koi mono eja sayaa sewanaga. Kawaajonj ii jiwowonj jigowaa monej kowinonj ambombaa soya qaago. Kaen ama Mooseswaa Kana qaa uuguwombo.”

⁷ Kaen jenj aminj moma monej iikanonj gbakononj monjonj meme eja mombaanonj balonj koria monj sewana megij waba ejemba yonoo qasirigiaga kolooro. ⁸ Kawaajonj ama balonj koria iikawaa qata ii kamban kokaamba kaanagadeej toroqen ‘Balonj koria sayawo,’ qamakeju.

⁹ *Gejatootoo eja Jeremaianonj qaa waladeen jeroti, iikanonj mono honjowo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Yonononj Israel kanagesowaa jotamemegia koloonj eja ii sewana mewutiwaajonj gosinj anji silwa monej 30 kolooroti, ii megij. Ii ejawaa sewanaga.

¹⁰ Yonononj ii menj iikanonj gbakononj monjonj meme eja mombaanonj balonj koria monj sewana megij. Ii mono Ponjonj jenj kotonj nonotiwaa so iikaan megij.” Kianj.

Pailotnonj Jiisas qisij muro.

Maak 15.2-5; Luuk 23.3-5; Jon 18.33-38

¹¹ Kamban kanonj Jiisasnonj Pailotwaa jaanonj nano kokaen qisij muro, “Onjonj, gii Juuda yonoo kinj ponjgia kooloojan me qaago?” Qisij muro Jiisasnonj meleema ijoro, “Mono geengonj jejaŋi, iikaanj.” ¹² Jigo gawonj galenj ano kantriwaa jotamemeya (70) yonononj qaa mamaga Jiisaswaa selianonj kuunj jegito, kilenj qaa kitia monj mende meleeno.

¹³ Qaaya bogoro nano Pailotnonj Jiisas mombo qisij muunj ijoro, “Moba! Yonononj qaa mamaga goo seleganonj kuunj nanjonj jejuti, ii mojanj me qaago?” ¹⁴ Kaen ijoroto, Jiisasnonj bologa monj mende anoto, kilenj qaa iikawaa kitia monj mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawanonj mamaga walingoro. Kianj.

Pailotnonj Jiisas komuwaatiwaajonj jenj tegoro.

Maak 15.6-15; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

* 27:3: Apo 1.18-19 * 27:9: Zek 11.12-13

¹⁵ Room gawananon gbani so Pasowa korisoro kambananon kapuare mirinonga eja motoongso siingiaa so qata qama qisigiti, ii isama onjomakero. ¹⁶ Kamban iikanon eja mon qata Barabas qagiti, iinon kapuare mirinon raro. Ii kileñaajon mej biwiigi laligoro.

¹⁷ Kaen ano ajoroogi kokaen qisij onono, “Barabas me Jiisas, qata Kraist qamakejuti, iyeroonnga moroga isama onombe kamaawaatiwaajon moju?” ¹⁸ Galeñ yononon Jiisas-waajon goronkiki mogitiwaajon ama ii gawanawaa boronon anji. Ii moma siingiaajon kaen qisij onono.

¹⁹ Ii moroto, jentegowaa jin karon dun rarayanon raro embianon buju qaa mon kokaen ano karo, “Nii kete gomantiinanon gaon mon iima iikanon eja iikawaajon ama siimbobolo mamaga mojen. Kawaajon eja solana ii mono lombo mende muba.”

²⁰ Qaa kaen karoto, jigo gawon galeñ ano kantriwaa jotamemeya yononon ejemba tuun uukuukuu mej onoma kokaen injjogi, “Mono Barabas isama Jiisas maripoonon qewutiwaajon jewa. Kaen qisij mubu.”

²¹ Kaen jegi gawananon meleema qisij onono, “Eja woi yeroonnga mono moroga isama mube onoonon kamaawaatiwaajon moju?” Kaen qisij onono “Barabas!” jegi.

²² Kaen jegi Pailoton kokaen qisij onono, “Kaen jejutiwaajon Jiisas, qata Kraist qamakejuti, niinon ii mono nomaen ama mubenaga?” Kaen qisij onono yononon kuuya qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

²³ Kaen qagi gawananon jero, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparan koma toroqen qa gigilaen kokaen qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!” ²⁴ *Kaen qagi gejajojon qegi gujubajunon mombo somariiro Pailoton ii iima moma manja karen koloowabotiwaajon apu mej boria ejemba tuun jaagianon songbama kokaen injjoro, “Eja kokawaa saya molaagi kemebaati, iikanon mono noo qananon qaagoto, mono ononangiaa qagianon ubaa.”

²⁵ Kaen jero ejemba tuun korebore yononon kokaen meleengi, “Sayaa irona mono nono ano meraboraaurunana nonoo qanananon ubaa!” ²⁶ Kaen meleengi Pailoton Barabas isama muro yonoonon kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwaajon Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kian.

Jiisas kungulolopo ama mug.

Maak 15.16-20; Jon 19.2-3

²⁷ Borogianon ano Room gawanawaa manjaqeqe eja yononon Jiisas wama gawanawaa jin karon miriwaa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqeqe tuun kuuya horon ononji kan ajoroon Jiisas liligon mug. ²⁸ Liligon mun iyanaa sele esuya kotogon maleku osoga nezongbala mon mouma mug. ²⁹ Mouma mun soman kasa lipima ila kaanja wajanon kongi kemero. Kemero bowo mon boro dindinanon ama simin kuma mun gonjegeee ama mun kokaen ijogi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kin ponjia, oowe!”

³⁰ Qaqatete kaanja ama sulaapan qen morin bowoya tagon iikanon wajanon qegi. ³¹ Mepaqepae kaanja ama mudaboron maleku osoga nezongbala ii qetegon iyanaa sele esu mombo mouma mun maripoonon qewombaajon wama kenji. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

³² Kema kana somatanon eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinon Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga. Mokolon kuun mug Jiisaswaanon maripoonon mej angoro. ³³ Jiisas kaen wama balon mon qata Golgota ii ananaa qaanon Warsii, iikanon kema keugi. ³⁴ *Keuma wain apu ano marasin qata mor ii mindirin melokanjin mej newaatiwaajon mugito, Jiisasnon ii batogon nej moma togoro.

³⁵ *Togoro nama maripoonon qegi. Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaa kiawen meg jangoya kolooro iikawaa so batugianon mendeema meg. ³⁶ Ii mej rama Jiisas jaagalen mej mug. ³⁷ Wajanon eu qegitiwaa kania ii kokaen on qegi nano, ‘Juuda yonoo kin

* 27:24: Dut 21.6-9 * 27:34: Ond 69.21 * 27:35: Ond 22.18

pongiaga koi.’ ³⁸ Kikekakasililiñ eja woi ii iwo maripoononj urugi. Monj boro dindinonj, monj qanianonj leelee kañj urugi.

³⁹ *Ejemba uugunj kema kañj kungulolopo ama lukukuunj munj wambelañj kokaenj jegi, ⁴⁰ *‘‘Yei! Gii mono jiwowonj jigo saanonj kondeena balononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj mombo metaama kuumambaajonj jena. Oo, gii eja qabo! Gii Anutuwaaw Meriaga koloojanj eenj, mono saanonj geenja ilaaj aonj maripoononja kamaawa.’’

⁴¹ Jigo gawonj galeñj, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yonononj kañjagadeenj mepaqepae menj munj kokaenj jegi, ⁴² ‘‘Tosiaga ilaaj onjoma laligoroto, iyañj ilaaj aomambaajonj amamaaja. Iinonj Israelwaa kinj ponj kolooji eenj, mono keteda koi maripoononja kamaaro iima ii moma laariwonaga. ⁴³ *Iinonj Anutu moma laariñj munj qaqabunabunayawo laligonj añaajonj ‘Anutuwaaw meria koloojenj,’ jero moniñj. Ayo, Anutunonj ii kambañj kokaamba metogonj mumambaajonj moja me qaagoti, ii saanonj iibonja.’’ Kaenj jegi. ⁴⁴ Kikekakasililiñ eja iwo maripoononj urugiti, iyorononj kañjadideenj uuqeqe qaa tokoronjkota jenj muri. Kianj.

Jiisasnonj komuro.

Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

⁴⁵ Weenj biiwia 12 kilok kolooro iikanondeen pangamanonj kamaañj balonj kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁶ *Jiisasnonj 3 kilok iikanonj añaaw qaanonj kokaenj qa somata qaró, ‘‘Eeli, eeli, lama sabaktani?’’ Ii ananaa qaanonj: Anutuna, Anutuna, mono naambaajonj gema nujanj?

⁴⁷ Kaenj qaró eja kosianonj nangiti, iyonoononja tosianonj ii moma jegi, ‘‘Mono Elaijawaajonj qaja.’’ ⁴⁸ *Iikanondeen yonoononja mononj bobogariñj kema momondo monj suunj kañja ii menj wain apu aasonawononj qendunjonj gere goronj kitianonj somonjonj sulunj Jiisaswaa buu susuyanonj eu ano nero. ⁴⁹ Neroto, tosianonj jegi, ‘‘Mono mesaogi anjodeen namba. Elaijanonj kañj metogoro kamaawaa me qaagoti, mono ii iibonja.’’

⁵⁰ Kaenj anji Jiisasnonj mombo qa somata qama sewañj aasonj konoga horonj komuro. ⁵¹ *Komuro iikanondeen jiwowonj jigowaa uutanonj opo* nanoti, iikanonj eukaya biiwianonj jurama kamaañj woi kolooro. Kaenj kamaaro nañj somata mero jamo somasomata mesuno. ⁵² Qasiriwaa jamo kobaawaa qaa oota anjiodeen aantangi ejembaya soraaya komugiti, iyonoononja mamaganonj gbiliñj waagi. ⁵³ Waama qasiriwaa jamo kobaa-gia mesaonj Jiisasnonj koomunonja waaroti, iikawaa gematanonj Jerusalem siti toroya iikanonj kañj ejemba mamaga asuginj ononji injigi.

⁵⁴ Kawali galeñj ano manjaqeqe eja iwo Jiisaswaa jaagaleñj menj laligogiti, iyonononj nañj mero iwoi tosia kuuya kolooroti, ii iima aarunj jenenjia mamaga ororo toroko ama kokaenj jegi, ‘‘Iinonj mono onjanonj Anutuwaaw meriaga kolooja.’’

⁵⁵ *Emba mamaganonj sigensigenj nama iwoi ii kañjagadeenj iigi. Yonononj Jiisas otaañj Galiliga kañj welenj qenj munj laligogi. ⁵⁶ Yonoo batugianonj Maria Magdalaga ano Maria Jaims ano Jooses yoroo nemunjgara ano Zebediwaa merawoita yoroo nemunjgara. Kianj.

Jiisaswaa qamoya ronj kojgi.

Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁵⁷ Mare kolooro Arimatia eja qabunayawo monj qata Joosef karo. Iinonj kañjagadeenj Jiisaswaa gowokoya monj kolooro. ⁵⁸ Iinonj Pailotwaanonj kema Jiisaswaa qamoya memambaajonj qisiro. Qisiro kawali ejanonj ii Joosef mubutiwaajonj jenj kotonj onono.

⁵⁹ Jenj kotonj onono Joosefnonj kema Jiisaswaa qamoya menj kamaañj opo tañjanonj esuuro. ⁶⁰ Esuunj menj qasirinonj kema añaaw kobaa dologa jamononj uroroogi nanoti, qamoya ii iikanonj ano. Kaenj ama jamo somata monj metano jamo kobaawaa qaa oota

* 27:39: Ond 22.7; 109.25 * 27:40: Mat 26.61; Jon 2.19 * 27:43: Ond 22.8 * 27:46: Ond 22.1 * 27:48: Ond 69.21 * 27:51: Eks 26.31-33 * 27:51: Opo ii jiwowonj jigowaa uuta toroya ano uuta kowoga totoonj iikawaa batugaranonj nano. * 27:55: Luuk 8.2-3

kojanjiro mesaonj keno. ⁶¹ Maria Magdalaga ano Maria alia monj yorononj iikanonj jamo kobaa jaasewanj qerj rari.

Manjaqeqe eja qasiri galej megi.

⁶² Sabat kendonj rarawaajonj iwoi mozozongonj enj waama iikanonj jigo gawonj galej ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj Pailotwaanonj kema ajoroonj kokaenj jegi, ⁶³ **“Somatanana, enjkalolombaa uukuukuu eja iikanonj jaawo laligoroti, kamban iikanonj kokaenj jero moninj, ‘Niinonj weenj karonj tegoro mombo gbilinj waamana.’ Nonononj qaa ii romonjojonj.*

⁶⁴ Kawaajonj giinonj saanonj manjaqeqe ejauruga injijona qasirinonj kema ii tororo jaagalej menj laligogi weenj karonj tegoro mesaowu. Kaenj mende galej mewuyati eenj, gowokourutanonj mono kema qamoya oloj menj mesanjonj ejemba kokaenj injijowuya, ‘Jiisasnonj mono koomunonjga waaro.’ Kaenj jegi tiliqili enjkalolonj qaa konoga iikanonj mono enjkalolonj qaa mutuya uuguro kileqileewabo.” ⁶⁵ Kaenj jegi kokaenj injijoro, “Manjaqeqe eja koi mono saanonj unjuama kema kuunj onjonji qasiri jamo kobaawaa qaa oota ii tororo galej koma sororogowu.”

⁶⁶ Kaenj injijoro qasirinonj kema jamo kobaawaa qaa ootanonj jamo somata anji kojanjinj nanoti, ii aasoya ama manjaqeqe eja kuunj onjonji jaagalej kotakota megi.

28

Jiisasnonj koomunonjga waaro.

Maak 16.1-10; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj ragi tegoro Sonda umugawodeenj waama gomanj ano Maria Magdalaga ano alia Maria monj yorononj qasiriwaa jamo kobaa iibotiwaajonj keni. ² Keni iikanondeenjanj somata kokaembaajonja mero: Pombaa gajoba monjonj Siwenonjga kamaanj qasirinonj kanj qaa ootanonj jamo somata qetano keno qaganonj raro. ³ Gajobawaa kaitania ii pilisik kaanja kolooro malekuya ii koosu kaanja tualalakota kolooro.

⁴ Kaenj asugiro manjaqeqe eja qasiri galej megiti, iyonononj iwaajonj awawalinj jenengia ororo komunj torigi. ⁵ Kaenj anji gajobanonj emba woi ii qaa kokaenj irijoro, “Jiisas maripoononj qegiti, oro iwaajonj monganjaoti, ii mojenj. Kawaajonj mono toroko mende mobao. ⁶ Anjo jerotiwaa so mono koomunonjga waaja. Kawaajonj koi mende eja. Mono kanj duj eroti, ii iibao.

⁷ Ii iima uulanjawo gowokouruta yonoononj kema buju qaa koi injijowao, Jiisasnonj koomunonjga waaja. Mobu, iinonj mono waladeenj Galili prowinsnonj kembaa. Onjo saanonj iikanonj kema ii iibu. Mobu, niinonj ii mono injijowe mogi.”

⁸ Kaenj irijoro uulanjawodeenj qasiri mesaonj toroko moma kilej honombononja mende aisoonj buju ii menj gowokouruta injijowaotiwaajonj uulanjawo keni. ⁹ Uulanjawo keni Jiisasnonj ii kananonj asuginj oroma “Gomaambagara!” irijoro. Kaenj irijoro kosianonj kema usugonj kanianonj meragonj waeya menj mepeseenj muri. ¹⁰ Mepeseenj muri kokaenj irijoro, “Toroko mende mobao. Mono kema kourunanonj Galili kembutiwaa qaa injijori iikanonj kema nii niibuya.” Kianj.

Qasiri galej meme yonononj sundugia jegi.

¹¹ Embawoi yorononj kana keni qasiriwaa jamo kobaawaa galej meme manjaqeqe eja tosonianonj sitinonj kanj jigo gawonj galej injiima iwoi kuuya kolooroti, iikawaa sunduya injijogi. ¹² Yonononj ii moma Juuda yonoo jotamemeurugia horonj onjonji motoonj ajoajoroo ama Jiisas waawaataa qaa mesanjonjatiwaa qaa arenj mokolonj monen somata totoonj ii manjaqeqe eja onjonji.

¹³ Ii onjoma kokaenj jenj kotonj onjonji, “Onjo mono qaa kokaenj jewu: Nono goman-tiinanonj gaonj eninj gowokourutanonj oloj kanj qamoya yonjoro menj kenji. ¹⁴ Qaa kaenj jegi qaa iikanonj gawanawaa gejianonj kemero mobaati eenj, lombo onjoo qagianonj

* 27:63: Mat 16.21; 17.23; 20.19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

ubabotiwaajon nononon mono uuta mej loorin mej kamaan anin majakakaya qaa laligowu.”

¹⁵ Kaen jej koton ononongi iikawaa so otaan monej mej kema gawon qaagia otaagi. Kaen angi Juuda yononon qaa ii batugianon jej seigi moma laligogi kema kamban kokaamba kaanagadeen ii toroqen jegi momakejon. Kian.

Misin gawon mewonatiwaa jej kootoya

Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁶ *Gowokouruta 11 yononon Jerusalem mesaon Galili prowinsnon kema Jiisasnon baananon kawutiwaajon injoroti, iikanon ugi. ¹⁷ Iikanon uma Jiisas iima waeya mej mepeseen mugito, tosanon iwaajon uuwoi mogi. ¹⁸ Mepeseen mugi yonoonon kan kokaen injoro, “Siwewaa ano namowaa ku-usun kuuya ii Anutunon nonota noonon eja.

¹⁹ *Kawaajon on mono goman so kema ejemba tuun kuuya kokaen injon ononongi noo gowokouruna koloowu: li mono Man, Mera ano Un Toroya nonoo qanon oomulu mej onombu ²⁰ ano niinon qaa otaawutiwaajon jej koton onombeti, ii kuuya tej kombutiwaajon mono kuma onoma laligowu. Mobu, niinon mono kamban kamban onowo laligon kema laligowe namowaa kambananon tegowaa.” Kian.

---

* 28:16: Mat 26.32; Maak 14.28   * 28:19: Apo 1.8

Maak Oligaa Buja Maaknoŋ ooro. Jey-asa-asari

Maak nemuŋa qata Maria, maŋa qata mende moŋoŋ. Jerusalem siti toya laligogi. (Aposol 12.12) Aŋaa sunduya moŋ qata mende qama boŋ 14.51-52 iikanonŋ oorota eja. Piitononŋ ilaaj muro uuta meleeno Buja qaa kuma muro. Muro niwita Barnabas ano Pool yorowo liligonŋ misin gawonŋ meŋ kema Pool mesaonŋ deeni. Deeni toroqerŋ gawonŋ meŋ laligonŋ Buja sundu motomotoonŋ meŋ kululuuŋ metulanŋonŋ waba kantri yonŋooŋonŋ Griik qaanonŋ ooro. Jiisaswaanonŋ qaa ii Arameik. Ii “Eeli eeli lama lama sabaktani,” iikawaa so.

Jiisasnoŋ uuwaa gawonŋa nomaerŋ meŋ Anutuwaa Meria koloonŋ ejemba ilaaj onŋoma laligoroti, Maaknoŋ qaa ii jey asariŋ ooro. Jiisaswaanonŋ gawonŋa waŋa ii karoonŋ: Buja kuma onŋono, omejiilanŋ konjoma onŋono ano singisonŋgo mesaonŋ jia jia meŋ qeangoro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 6 ii kokaerŋ:

Qaa mutuya: Jon ano Jiisas 1.1-13

Qenjaaro gawonŋ Galili uutanonŋ mero 1.14-9.50

Galili mesaonŋ Jerusalem keno 10.1-52

Jerusalem Sonda motoonŋgo laligonŋ komuro 11.1-15.47

Jiisasnoŋ koomunonŋga waaro 16.1-8

Waama koloonŋ Siwenonŋ uro 16.9-20

¹ Hamoqeŋe Toya Jiisas Kraist ii Anutuwaa Meria koloŋja. Niinonŋ iwaa Oligaa Bujaya kanaiŋ oŋerŋ.

Jononŋ Jiisaswaa kana meleuro.

Mat 3.1-12; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

²*Anutunonŋ Siwe uutanonŋ meriaaŋonŋ qaa moŋ ijoro geŋatootoo eja Aisaianonŋ ii oorota iwaa Buju Terenonŋ kokaerŋ eja,

“Moba. Niinonŋ qele gajobana moŋ wasiwe waladeerŋ kema ejemba uugia mindingonŋ goo kanaga meleuro giinonŋ iwaa gematanonŋ namononŋ kemeba.”

³*“Qele gajoba moŋnoŋ balonŋ qararankonŋkonŋonŋ qama laligoro kema qata kokaerŋ mobu, ‘Poŋnoŋ kawa-oo! Kawaajonŋ mono joŋoriŋ kania meleuwu. Mono uugia mindingonŋ kania qeleleewu.’”

⁴ Qaa iikawaa so eja moŋ qata Jon asugiro. qata moŋ Oomulu eja. Asuginŋ balonŋ qararankonŋkonŋonŋ laligonŋ nama Buja qaa kokaerŋ jey laligoro, “Onŋononŋ mono uugia meleengi niinonŋ oomulu meŋ onŋomaŋa. Kaerŋ anŋi Anutunonŋ singisonŋgogia songbama mesaowaa.” ⁵ Kaerŋ jey laligoro Judia prowinswaa gomaŋa kuuya ano Jerusalem siti yonŋononŋ tuuŋ tuuŋ koma horonŋ Jombaanonŋ kagi. Kaŋ kouma singisonŋgogia jokoloogi Jononŋ ii Jordan apu bereŋanonŋ oomulu meŋ onŋono.

⁶*Jombaanonŋ selekopaa ii kamel juyanonŋ memeta ano batuyanonŋ iinjaka oro selianonŋ memeta ii somonŋonŋ laligoro. Nembaneneya ii ŋaagiso borotaanŋ ano duuyaa moronŋ apuya, ii neŋ laligoro. Ii kuuya geŋatootoo eja Elaija iwaa soga. ⁷ Jononŋ qaa kokaerŋ jey asariŋ laligoro, “Noo gemananonŋ eja ku-usuŋa kotakota moŋ kawaa. Iwaa ku-usuŋa uutanonŋ mono noononŋ uguwaa. Iinonŋ eja uuta koloowaatiwaajonŋ niinonŋ iwaa kana esuyaa kasia ilaaj isamambaajonŋ gamugamu ama amamaamaŋa. ⁸ Niinonŋ apu toonŋonŋ mulu meŋ onŋonŋento, iinonŋ mono Unŋa Toroyanonŋ mulu meŋ onŋombaa.” Kiaŋ.

Jononŋ Jiisas oomulu meŋ muro.

Mat 3.13-17; Luuk 3.21-22; 4.1-13

* 1:2: Mal 3.1 * 1:3: Ais 40.3 * 1:6: 2 Kin 1.8

⁹ Kamban kanon Jiisasnon Galili prowinswaa gomaŋa qata Nazaret kanonŋa Jombaanon karo Jordan apu berejanon oomulu meŋ muro. ¹⁰ Meŋ muro apunonŋa kouro iikanondeen Siwenon aantano Jiisasnon uun iiro Uŋa Toroyanon meleema kewe koon kaŋa koloon Jiisaswaa waŋanon kamaan mero. ¹¹ *Ii iiro Siwe gomanonŋa qaa mon kokaen kolooro, “Giinon mono neenaa komunjua merana koloona kerana qeangoro giimasiiŋ moma gonjer.” Kiaŋ.

Satanon Jiisas angobato meŋ muŋ laligoro.

Mat 4.1-11; Luuk 4.1-13

¹² Oomulu meŋ muro iikanondeen Uŋa Toroyanon Jiisas kuun wasiŋ muro balon qararanŋonkononon keno. ¹³ Kema ween 40 kawaa so iikanon laligoro omejiilan waŋgia Satan iinon angobato meŋ muŋ laligoro. Oro kawalia yonoo batugianon laligoro Siwe gajoba yononon ilaan muŋ laligogi. Kiaŋ.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onoono.

Mat 4.12-22; Luuk 4.14-15; 5.1-11

¹⁴ Kanagen Jon kapuare mirinon oonŋi raro Jiisasnon kamban iikanon Galili prowinsnon eleema keno. Kema Anutuwaa Oligaa Buŋa jeŋ asariŋ laligoro. ¹⁵ *Jeŋ asariŋ kokaen injoro, “Anutunon bentotoŋa ambaatiwaa kambananon mono dodowija. Anutunon kamban ano laligon kougiti, ii keteda koi kolooja. Kawajon mono uugia meleema Oligaa Buŋa moma laariwu.” ¹⁶ Jiisasnon kaen injon liligon laligon Galili apu angombaa goraayanon metetereen kema sora hooe eja woi iriuro. Qagara Saimon, koga qata Andruu. Yoronon misagara apu angonon sora horowowaajon giliŋ laligori. ¹⁷ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaŋa horon onombao.” ¹⁸ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaon kanaiŋ Jiisas otaan keni. ¹⁹ Jiisasnon yorowo boronŋa mon toroqen kema Zebediwaa meria Jeims ano koga Jon iriuro. Yoronon kaanjadeen waŋgonon rama misagara meagon somonon rari. ²⁰ Rari iriima iikanonŋa oroono. Oroono mangara Zebedi ano moneŋ gawon ejauruta waŋgonon onomesaon kanaiŋ Jiisas otaan gematanon keni. Kiaŋ.

Jiisasnon ome mon otaaro.

Luuk 4.31-37

²¹ Kaen motoon kema Kaperneam taonon keugi Sabat kendon kolooro Jiisasnon iikanondeen qamakooli mirigianon uma Buŋa qaa kuma onono. ²² *Kana qaawaa boi kaŋa qaagoto, ku-usuŋ en murotiwaa so kuma onoma nanamemerjaa so ambutiwaajon jero. Kawajon kanageso yononon ii iima aaruŋ waliŋgogi.

²³ Qamakooli mirigia iikanon kamban iikanondeen eja mon omeyawo raro ome iikanon qata kokaen qaro, ²⁴ “Oo Jiisas, Nazaret eja! Gii naama ama nonomambaa anjane? Mono meŋ kileen nonomambaaajon kajan me? Nii kaniaga moma kotojen. Gii Anutuwaanon eja Tak-kootoya koloojan.”

²⁵ Kaen qaro Jiisasnon temboma kokaen jeŋ muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaon togowa.”

²⁶ Kaen jeŋ muro omenon eja ii utugon orogon muŋ qa bobolo qama kouma mesaon keno. ²⁷ Keno kuuyanon newogia tegoro waliŋgon qisiŋ aon kokaen jegi, “Yei, mangaa si-ita! Koi mono naa iwoiga? Koi momo dologa ku-usuŋawo. Iinon omejiilan kaanagadeen jeŋ koton onono jeta teŋ konju.”

²⁸ Kaen kolooro Jiisaswaa qabuŋayanon uulaŋawo seiŋ gomaŋ kosianon rama kenŋiti, iikanon kema kema Galili prowins kuuya sokono. Kiaŋ.

Jiisasnon ji ejemba mamaga meŋ qeangon onono.

Mat 8.14-17; Luuk 4.38-41

²⁹ Jiisasnon Kaperneam onoonon qamakooli miri mesaon iikanondeen Jeims Jon yorowo Saimon ano Andruu yoroo mirinon ugi. ³⁰ Iikanon ugi Saimombaa seuŋanon

* 1:11: Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 9.7; Luuk 3.22 * 1:15: Mat 3.2 * 1:22: Mat 7.28-29

selegere ji kiro ero. Ero bujuya ii uulaŋawo Jiisas ijogi. ³¹ Ijogi iwaanonj kema borianonj meŋ kobibiuro waaro. Waaro selegereya mesaoro nene oonj unuagiuro.

³² Unuagiuro mare kolooro weeŋ jaaya kemero kanonj Kaperneam toya yonononj nama ejembaya ejembaya ji omegiawo ii kuuya unuama Jiisaswaanonj kagi. ³³ Kaperneam taononja tuunlelembenonj kaŋ Saimombaa miri naguyanonj ajoroogi. ³⁴ Ajoroogi nama ejemba ji kania kania injiroti, ii mamaga meŋ qeangonj onono. Kaanagadeeŋ omejiilanj yonononj Jiisaswaa kania mogitiwaajonj Jiisasnonj buugia muungunj mamaga onotaaro. Kiaŋ.

Hamoqeŋe gawonja Galili kuuya sokono.

Luuk 4.42-44

³⁵ Jiisasnonj gaonj ero gomanj wengeraŋ suluro waama gomanj goraayanonj kema yaŋasiri tirinj kotonj iikanonj qama kooliro. ³⁶ Qama kooliro Saimon ano alauruta iwo laligogiti, yonononj uulaŋawo kanianonj kenji. ³⁷ Kema mokoloonj kokaenj ijogi, “Ejemba kuuyanonj mono goojonj moŋganju.”

³⁸ Kaenj ijogi kokaenj injiuro, “Gomanj tosia liligonj rama kenjuti, ii iiju. Niinonj Buŋa qaa gomanj so jeŋ seimanatiwaajonj kamaanj laligojeŋ. Kawaajonj mono gomanj liligonj kembonja.”

³⁹ *Kaenj injiŋonj Galili prowins kuuya liligonj kema qamakooli mirigianonj Buŋa qaa jeŋ omeya omeya ii onotaanl laligoro. Kiaŋ.

Jiisasnonj manimba eja moŋ meŋ solananjuro.

Mat 8.1-4; Luuk 5.12-16

⁴⁰ Jiisasnonj taonj moŋnonj laligoro manimba eja moŋnonj kaŋ siminj kuma Jiisaswaa wosoyanonj kemeŋ kokaenj qama koolinj muro, “Giinonj siinjanonj meŋ qeangonj nomambaajonj mojanj eenj, mono nii saanonj meŋ solananjinj nomba.”

⁴¹ Kaenj qama koolinj muro iwaajonj wosoya moma boria boraama selia oosirinj ijoro, “Niinonj ii anuwaatiwaajonj mojeŋ. Gii mono solananjiwa.” ⁴² Kaenj ijoro manimbaya ii iikanondeeŋ solananjuro. ⁴³ Solananjuro galeŋ meme qaa kotakota muŋ iikanondeeŋ “Saanonj kembra,” ijoro. ⁴⁴ *Gejanono qaa ii kokaenj ijoro, “Moba. Kokawaa buju qaaya ii mono moŋ mende jena mobu. Qaagoto, mono jigo gawonj galembeanonj kema selega qendeema muba ano Mooseswaanonj jeŋkooto otaanl solananjanjanjwaa mamatewooya ama siimolonj oowa. Ii oona iiro ejembanonj kaniaga moma kotowu.”

⁴⁵ Jiisasnonj kaenj ijoroto, iinonj kema kileŋ kanainj buju qaa ii mamaga jeŋ laligoro seiuro. Seiuro Jiisasnonj taonja taonja kanonj asuganonj mombo kemambaajonj amamaaro. Amamaanl taonj gemagianonj gomanj gbameŋa iikanondeeŋ laligoro. Iikanonj laligoro gomanj so iikanonja ejembaya ejembaya iwaanonj kagi. Kiaŋ.

2

Jiisasnonj eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Luuk 5.17-26

¹ Kaenj liligoro kambanl tosia tegoro Jiisasnonj eleema mombo gomanjanonj Kaperneam karo. Karo “Mirinonj laligoja,” jegi mogi. ² Ejemba mamaganonj ii moma ajoroonj iwaa miri nagu atapanjanonj eligonj sombejanonj saa qegi. Saa qegi Jiisasnonj nama Buŋa qaa injiuro. ³ Injiuro iikanonj eja moŋ sele bakaya koomuya, ii wama iwaanonj kagi. Eja 4:yanonj ii demberunonj ama anjonj kagi. ⁴ Kagi eligonj nanjitiwaajonj ama Jiisaswaa kosianonj kema ambombaajonj amamaagi. Amamaanl miri qaganonj uma Jiisaswaa waŋanongga waareŋ osoŋ luluunji. Luluunji oota kolooro iikanonj ji eja ii demberuyawo kasanonj somonjonj anji kemero. ⁵ Kaenj kemero Anutu moma laarinj mugiti, Jiisasnonj iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja ii kokaenj ijoro, “Merana, niinonj goo singisonjgoga mesaojeŋ.”

* 1:39: Mat 4.23; 9.35 * 1:44: Lew 14.1-32

⁶ Kaerj ijoro Kana qaawaa boi tosianonj batugianonj rama uugianonj kokaerj romonggogi,
⁷ “Eja kokanonj mono nomaembaajonj kaerj jeja. Mono Anutu mepaegoja. Anutu motoongononj singisonjonana mesaonjkejato, eja monjonj ii qaago.”

⁸ Uugianonj kaerj romonggogi Jiisasnonj iikanondeej uutanonj ii moma kotonj kokaerj injijoro, “Onjo mono naambaajonj qaa kaanja uugianonj romonggoju? ⁹ Niinonj ‘Singisonjgoga mesaonj,’ ji eja kaerj ijojenj, qaa iikanonj mono afaanagadeej jejeta. Monjonj kaerj jero tosianonj qaa iikawaa honja mende iibu. Kawaaajonj ii qaa afaanja so. Niinonj qaa monj kokaerj jemambaajonj mojerj, ‘Mono waama tambomaeege menj kamba.’ Qaa ii mono lombotawo jejeta kolooja. Kaerj jewe honja koloojaa me qaagoti, iikanonj mono asuganonj asugiro iibu. ¹⁰ Mobu, namononj singisonjgo mesamesaowaa ku-usunja ii mono Siwe gomambaa Eja honjaanonj eji, onjo iikawaa kaniaajonj tintuanj laligowubo. Kawaaajonj qaa lombotawo ii eja koi ijowe honja iibu,” Kaerj jenj eja sele bakaya koomuyaa jaayanonj iima ijoro, “Niinonj gijojerj: Gii mono waama tambomaeege menj miriganonj kamba. Qaa binjawo ii honjawo kolooaati eenj, qaa afaanja ii mono kaanagadeej nomaembaajonj omaya koloonaga?” ¹¹ Kaerj jenj eja sele bakaya koomuya kokaerj ijoro, “Niinonj gijojerj: Gii mono waama tambomaeege menj miriganonj kamba.”

¹² Ijoro mono waama iikanondeej tambomaeege menj ejemba kuuya yonoo jaagianonj seleenjenj keno. Kaerj keno kuuyanonj waliingonj Anutu mepeseenj kokaerj jegi, “Yei, mangaa siita! Tani koi kaanja ii wala eenjanonj kambanj monjenj mende iininj. Qaago! Keteda koi jaa morotaga iijonj.” Kianj.

Jiisasnonj Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Luuk 5.27-32

¹³ Jiisasnonj mombo Kaperneam mesaonj anjononj kemenj sakasinj kooronjonj kema laligoro. Laligoro ejemba tuunjelembenonj iwaanonj kagi Burja qaa kuma onono. ¹⁴ Kema takis ofis uugumambaajonj ano iikanonj eja qata Liwai Alfiuswaa meria raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananonj notaanj kawa.” Kaerj ijoro waama takis gawonj mesaonj Jiisaswaa gematanonj keno.

¹⁵ Kema Liwaiwaa mirinonj kema nene nenj ragiti, kambanj iikanonj takis meme eja tiliqiligiawo ano singisonjgo eja mamaga yonjononj kanj Jiisas ano iwaa gowokouruta yonjowo rama nene motoonj negi. Mamaganonj Jiisas otaanj laligogi. ¹⁶ Jiisasnonj takis meme tiliqiligiawo ano singisonjgo ejemba tosaanja yonjowo rama nene negiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano yonjononj boi tosianonj iima Jiisaswaa gowokouruta kokaerj jenj onjonji, “Ae! Iinonj mono naambaajonj takis meme tiliqiligiawo ano singisonjgo ejemba yonjowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹⁷ Kaerj jenj onjonji Jiisasnonj kitia kokaerj injijoro, “Ejemba jigia qaa yonjononj doktawaa siinj mende amakejuto, ji ejembanonj mono doktawaanonj kemakeju. Niinonj singisonjgo ejemba onjoomambaajonj kanj laligojento, ejemba iyanjiaajonj mogi solanja koloojuti, ii qaago.” Kianj.

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Luuk 5.33-39

¹⁸ Kambanj kanonj Jombaanonj gowokouruta ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj nene singi laligogi tosianonj Jiisaswaanonj kanj kokaerj qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nonononj Anutuwaajonj nene singi laligonjkejonj. Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoo gowokourugianonj kaanjadienja ama laligoju. Geenjaa gowokouruganonj mono naambaajonj Anutuwaawaa nene singi mende laligoju?”

¹⁹ Kaerj qisigi kokaerj meleeno, “Onjanonj! Nono naa kambanonj nene singi laligonjkejonj? Emba meme kambananonj ejawaa gemakootanjurutanonj gereya anji embawaa sakitiurutanonj iwoi ii togonjkeju me qaago? Niinonj neenaa gowokouruna yonoo eja burja koloonj yonoo batugianonj ainjolonj ramakejenj. Rabe yonjononj iikawaajonj aisoonj ainjolonj rama singi laligowombaa amamaanjkeju. ²⁰ Amamaanjkejuto, Anutunonj laaligona nuano komuwe yonjononj mono kambanj iikanonj saanonj nene singi laligonjkebuya.

²¹ “(Ono laaligo walaga ano korisoro Buja gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya. Iikawaa qaa gemata ii kokaen injijomana.) Moumou walaga jurano mojonon opo gbilia mende soongbana moton iikanon opo jakaana mende uun menj uumbinaankeja. Kaen anagati een, opo jakaana gbilianon mono waziin moumou walaga ii hororo mombo riiron ootanon somariin boliqoliwabo. ²² Kaanjadeen mojonon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta iikanon mende koson maaro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qosono juma maaro namonon kamaan sooro taruyanon boliqoliwubo. Kawaajon wain apu gbilia ii taru gbilianon maanin kemero sokombaa. (Kaanjadeen apu awaa ii konon gbamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nenin ji niniwabo. Kaen koloowaatiwaajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanagadeen laaligo walaga ano Oligaa Buja gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) Kianj.”

Jiisasnon Sabat kendombaa Pona koloaja.

Mat 12.1-8; Luuk 6.1-5

²³ *Kawaa gematanon Sabat kendon mojonon Jiisasnon wiit gawon koria somata koton keno. Keno gowokourutanon wosogia injiro wiit hona motomotoon kanain borogianon mesuma negi. ²⁴ Kaen negitiwaajon Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tosanon Jiisas kokaen ijogi, “Moba, yononon mono naambaajon Sabat kendombaa gawon meme songoya uuguju?”

²⁵ *Kaen ijogi kokaen meleeno, “Kin Deiwidnon manjaqeqe ejauruta yonowo liligon wosogia injiro nenewaajon amamaan iwoi angetti, ii kamban mojonon weengogi me qaago?”

²⁶ *Inon mono Anutuwaaw opo sel jigonon uma bered kowoga Anutuwaaw jaasewananon alatanon angi raro esunanon tururo qetegogiti, ii menj nero. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawon galej yononondeen nej laligogi. Tosianon ii newubotiwaajon songo ero kilen nero. Nej ejauruta kaanjadeen onono motoon negi. Kamban kanon eja qata Abiatar inon jigo gawon galej wanaa gawon menj laligoro.”

²⁷ Kaen meleema kokaen injijoro, “Anutunon Sabat kendon ii ejemba qeangowutiwaajon ano eja. Ii ejembanon tondu jen kotowutiwaajon ama qaago! ²⁸ Kaen ano Siwe gomambaa Eja honanon mono Sabat kendombaa Pona kaanagadeen koloaja.”

3

Jiisasnon eja boria soorongoya ii menj qeangoro.

Mat 12.9-14; Luuk 6.6-11

¹ Jiisasnon mombo qamakooli mirinon uro iikanon eja boria soosoolia mon raro. ² Ejembanon Jiisas qaa Jakeyanon ama mubombaajon “Eja ii Sabat kendonon meagowaa me qaago?” kaen jen Jiisaswaa jaa galej menj ragi. ³ Megi Jiisasnon eja boria soosoolia ii kokaen ijoro, “Mono waama jaanananon namba.” ⁴ Kaen ijon kokaen injijoro, “Kana qaa otaan Sabat kendonon iwoi awaa me bologa ambonaga? Saanon mombaa wana somongowona me mesaonin komuwaa? Monnga me monnga menin sokombaa?” Kaen jero moma qaagia bogoro ragi.

⁵ Qaagia bogoro ragi eleema injiro uugianon kotakota gojonotiwaajon wosobiri moma ugerenon injiro. Kaen injiima eja ii kokaen ijoro, “Gii mono boroga qeteteereewa.” Kaen ijoro boria qeteteereero mombo awaa kolooro. ⁶ Awaa kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon seleengen kema iikanondeen gawana Herodwaa paati alauruta yonowo ajoajoro ama “Jiisas nomaen qenin komunaga?” jen qaa gawon meg. Kianj.

Jiisasnon ji ejemba menj qeangon onono.

⁷ Kaen meg Jiisasnon gowokouruta unuano apu angon goraayanon kenngi. Kenngi Noot prowins qata Galili kanona ejemba tuunleembe yononon kanianon otaan kenngi.

* 2:23: Dut 23.25 * 2:25: 1 Sml 21.1-6 * 2:26: Lew 24.9

Judia prowins kanonja kaanagadeen iwaanon kagi. ⁸ Siti waja qata Jerusalem, Saut prowins qata Aidumia ano Jordan apu leegenja ween koukoutanon yononon ano ween kemekemetanon baagenja taon qagara Taia ano Saidon liligon laligojuti, iyononon kaanagadeen tuunlembeyanon horon kagi. Jiisasnon angoletu somasomata mej laligoroti, iikawaa bujuya moma mindirin kougi. ⁹*Kaen kouma utama mububotiwaajon Jiisasnon gowokouruta kokaen injijoro, “Ologon nombutiwaajon onjo mono wango mon mokolon noojon kosere anji raba.” ¹⁰Kaen injijoro ejemba seiseiya mej qeangon onjoma laligoro. Kawaajon qenjenmanjen ano sele bimobimoogiawo kuuya yononon selianon oosiriwombaajon liligon mamaga aon memetan anji. ¹¹ Omeya omeya yononon Jiisas iima jaasewananon namonon kemen kokaen qagi, “Gii mono Anutuwa Meria koloojan!” ¹² Kaen qagi Jiisasnon qetegon onjoma kanianon asuganon asugiwabotiwaajon songo kotakota ama onjono. Kiaj.

Jiisasnon gowokouruta meweengon onjono.

Mat 10.1-4; Luuk 6.12-16

¹³ Kanagen Jiisasnon baananon uma iikanon iyanja siija otaan eja onjono iwaanon kagi. ¹⁴ Kagi eja 12 iwo laligowutiwaajon kuun onjoma Buja qaaya jen seiwutiwaajon wasin onjono. ¹⁵ Wasin onjoma omejiilan konjoma onjombutiwaa ku-usunja onjono.

¹⁶ Kaen ama eja 12 ii kokaen kuun onjono: Piito, Jiisasnon qa ii Saimon muro. ¹⁷ Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi. Jiisasnon yoroo qagara mon Boanerges qaro. Ii ananaa qanon Gunparandambaa Merawoita. ¹⁸ Andruu, Filip, Bartolomyuu, Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria, Tadius, Saimon Zelot-politik ejaga, ¹⁹* ano Juudas Iskariot. Kariot eja iikanon kanagen Jiisas memelolo mej muro. Kiaj.

Jiisasnon ome yonoo esungia uugun qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Luuk 11.14-23; 12.10

²⁰ Jiisasnon iikaan ama onjoma baanongan kamaan yanja mirinon karo. Mirinon karo ejemba tuun somatanon mombo kouma ajoroogi nembanene newombaajon amamaagi. ²¹ Amamaagi sakitiurutanon ii moma “Uuta soodaboroja!” jegi. Jen kemen wambombaa-jon kenji.

²²*Kenji Kana qaawaa boiya Jerusalemga kagiti, iyononon jegi, “Satambaa iimolanon mono uutanon kemero laligoja. Iinon omejiilan yonoo wanjia iwaa ku-usunanon ome konjoma onjotaanjenja.”

²³ Kaen jegitiwaajon Jiisasnon onjono kagi sareqaanon kokaen injijoro, “Satanon mono nomaen alia Satan mon konjonaga? ²⁴ Kantri mombaa galenjurugianon batugianon angowowo ama deembuti een, iyononon mono galenkonjon gawongia mej nambombaaajon amamaawuya. ²⁵ Kaanagadeen miri mombaa kanageso yononon batugianon angowowo ama deembuti een, mono galenkonjon gawongia mej nambombaaajon amamaawuya. ²⁶ Kaanagadeen Satambaa kanageso yononon batugianon angowowo ama tuarenjen ama aowuyagati een, galenkonjongiaa esunanon kamaaro ometotongianon mono qaomambaa anja.

²⁷ “Monon eja kotiga iimolambaa kana boria wala mende somongowaati een, iinon mono mirianon uma esuhinaya qengama memambaaajon amamaawaa. Wala ii somongoro rarogo mono saanon mirianonga ilawoilaya kuuya kopepereedaboron mej kembaa. (Iikawaa so niinon kaanagadeen Satan somongon gematanon omeya onjotaanjenja.)” Kiaj.

Singisonggo mesamesaoya qaa

²⁸ Niinon qaa honja mon kokaen injijomana, “Ejemba somata melaa singisonggo amakejuti, ii Anutunon mesaonjenja. Lombotawo me afaana mepaqepae ambuyagati een, Anutunon ii saanon songbama onjombaa. ²⁹* Songbama onjombaato, monjon Unja

* 3:9: Maak 4.1; Luuk 5.1-3 * 3:18: Nesenel paati zelot yononon Room gawman tompe ama iyanjiaa nanan mewombaajon tompe mej laligogi. * 3:22: Mat 9.34; 10.25 * 3:29: Luuk 12.10

Toroya mepaegowaati, iikawaa singisongoya Anutunonj mono kambanj moŋnonj mende mesaowaa. Qaago totoonj! Singisongoj iikanonj mono qaganonj uro kambanj tetegoya qaa Anutuwaawaa jaanonj qaayawo laligowaa.” Kaenj injjoro. ³⁰ “Omenonj uutanonj kemerota laligoja,” kaenj jegitiwaajonj ama kaenj kuma onjono. Kiaŋ.

Jiisaswaa nemunjoanuruta.

Mat 12.46-50; Luuk 8.19-21

³¹ Kaenj aminj mogi nemunjoanuruta yonononj kanj seleengenj nama yonoononj ka-maawaatiwaa qaa angi iwaanonj keno. ³² Keno ejemba tuunj yonononj liligonj munj rama kokaenj ijogi, “Moba! Goo nemunjoanuruganonj mono seleengenj nama goojonj qisiju.”

³³ Ijogi meleema kokaenj injjoro, “Noo nemuna ii morononj ano noo kouruna ii daenj yonononj?” ³⁴ Jiisasnonj kaenj injjonj ejemba liligonj munj ragiti, ii uunj injiima kokaenj jero, “Iibu! Noo nemuna ano kouruna ii mono koi. ³⁵ Anutuwaawaa uusiŋa tej komakejuti, iyonononj mono noo nemuna ano naanjoanuruna kolooju.” Kiaŋ.

4

Qosomakororo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Luuk 8.4-8

¹ *Jiisasnonj mombo apu anjonj goraayanonj kemenj kanaij kuma onjono. Kuma onjono ejemba tuunjelembenonj iwaanonj kema ajoroogi wanjononj uma apu anjonj qaganonj kema raro. Raro ejemba kuuya yonononj anjonj goraayanonj sakasinonj ajoroogi. ² Kaenj ajoroogi sareqaa mamaga jenj kuma onjono. Kuma onjoma kokaenj jero:

³ “Mobu! Eja moŋnonj nene kota qosoma kororoomambaajonj gawononj keno. ⁴ Kema qosoma kororo kota tosanonj kana goraayanonj kemenj konji. Kemenj konji (warawenj) koonja koonja kouma ii nedaborogi. ⁵ Kota tosanonj jamo kowonjinonj kemenj konji. Kemenj koma iikanonj namo mamaga mende mokoloogi. Namu dusiita mende erotiwaajonj kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougito, weenonj kouma onjooŋ jenj kotonj onjono tiigia qaagotiwaajonj soolinj gororongogi. ⁷ Kota tosanonj kumuntiri waayawo iikanonj kemenj konji. Kemenj konji komuntirinonj kouma qenj turunj bibiloko menj onjongi. Kaenj kolooro honja mende kuugi. ⁸ Kota tosanonj namo awaanonj kemenj konji. Kemenj koma kuragagia juma waama geregiaa hongia awaa asugigi. Tosianonj kogia 30, tosanonj kogia 60, tosanonj 100 iikawaa so kolooŋ seigi.” ⁹ Kaenj jenj jedabororo, “Moŋnonj uugejiawo laligoji eenj, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kiaŋ.

Jiisasnonj naambaajonj sareqaa jero.

Mat 13.10-17; Luuk 8.9-10

¹⁰ Tuunj somata yonononj deema kenji Jiisasnonj yanjodeenj raro. Yanjodeenj raro gowokouruta 12 ano tosaanja liligonj mugiti, ii motoonj sareqaa koi kawaa kanagiaajonj qisij mugi. ¹¹ Qisij mugi kokaenj meleema injjoro, “Anutuwaawaa bentotononj keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganonj injjowe moma kotojuto, seleengenj laligojuti, iyonoojonj ii kuuya sareqaanondeenj asuginjeja. ¹² *Kaenj asugiro

‘Iyangiaa jaagianonj iwoi iimago kania kilej mende moma kotowuya.

Iyangiaa gejagianonj qaa tororo momago kania kilej mende moma asariwuya.

Ii moma asariwuyagati eenj, mono saanonj uugia meleengi Anutunonj singisongogia mesaonaga.’”

Jiisasnonj sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Luuk 8.11-15

¹³ Jiisasnonj toroqenj kokaenj injjoro, “Sareqaa iikawaa kania ii mende moma asarijuti eenj, sareqaa tosaanja kuuya jemaŋati, ii mono nomaenj moma asariwuyaga? ¹⁴ Sareqaa iikawaa kania ii kokaenj: Qosomakororo ejanonj Buŋa qaa qosoma kororooŋkeja.

¹⁵ Nene kota kana goraayanonj kemenj konjiti, ii kokaenj: Buŋa qaa qosoma kororoogi

* 4:1: Luuk 5.1-3 * 4:12: Ais 6.9-10

ejemba uugianonj kemerkejato, ii mogi Satanonj iikanondeej kanj qaa uugianonj qosongji kemeroti, ii qetegonj unjuamakeja. ¹⁶ Nene kota qosono jamo kowonjinonj kemer kongiti, ii kaanagadeej ejemba saregia monj. Yonononj Buja qaa moma iikanondeej uuqeeango qaganonj moma anjonj komakeju. ¹⁷ Kaen amakejuto, uugianonj tiita mende enj onjombaato, kamban torodaamonjadeej nama kotiin laligowuya. Buja qaawaajonj ama kakasililij me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeej mono tama unjuwaa. ¹⁸ Nene kota qosono kumuntiri waayawononj kemer kongiti, ii kokaenj: Yonononj Buja qaa mogi uugianonj kemerkeja. ¹⁹ Kemerkejato, namononj laaligowaa majakakaya ano monen hina hoorowaa uugereya koloonj bimoonj onjmakeja. Qabunagiawo koloowombaa koposonggogi siinj kombombara bologa tosanonj kaanagadeej uugianonj dungunj Buja qaa bibiloko menj munkeju. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ²⁰ Nene kota namo awaanonj qosono kemer kongiti, ii ejemba koi kaanja: Yonononj Buja qaa geja ama moma moma anjonj koma pondan nama hongia mokolonjkeju. Tosianonj qaa je motoonjononga kota 30 mokolonjkeju. Tosianonj hongia 60, tosanonj qaa kota motomotoonj iikawaa hongia 100 menj seinj mokolonjkeju.” Kianj.

Lambe ii asasaga nonombaajonj raja.

Luuk 8.16-18

²¹ *Jiisasnonj qaa monj kokaen jero, “Monononj lambe me kiwa menj ootirin monjon me dunj baatanonj ambaa me qaago? Ii dakanonj ambaa? Ii mono iikawaa dunj rarayanonj asuganonj ambaa. ²² *Kaanjadeej iwoi monj mesanggogi eji, ii mono asuganonj asugiwaatiwaajonj eja. Iwoi monj koma turugi eji, ii mono luluungi qetumbaatiwaajonj ama eja. ²³ Monononj uugejiawo laligoji een, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Nomaen diwelopmen koloaja?

²⁴ *Jiisasnonj qaa kokaen injijoro, “Qaa mojuti, ii mono moma anjonj koma uu wombogianonj ama koma gbilinj laligowu. (Kaen laligogi uugia dingoro roromongogianonj somariiro moma komuwuya.) Onjo tosaanja yonoo qaagia gosinj menj tegowuti, Anutunonj mono menjkootogia motoonjo iikawaa so onjoangiaa qaagia gosinj menj tegowaa. So ii mono uugunj ironja meleema onjombaa. ²⁵ *Iikawaa kania ii kokaenj: Monononj momakootoyawo laligoji, Anutunonj mono ii toroqen muro laligowaato, monononj momakootoya qaa laligoji, Anutunonj mono momoya melaa eji, ii kaanagadeej qetegonj wambaa.” Kianj.

Buja qaa kota ii kuragawo.

²⁶ Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, “Anutuwaanonj bentotonj ii koi kaanja: Eja monononj gawononj kema nene kota qosoma kororoowaa. ²⁷ Qosoma kororoonj kema asaga gomantiija enj waawaa ano nene kotaa kuraga juma koumakeju. Nomaen juma koumakejuti, ii anjo mende moma kotoja. ²⁸ Namononj anjodeej nemunj kono honja kolonjkeja: Wala geria, kanagenj honja ano iikawaa gematanonj honja iikawaa kota ii kuuya koloonj somariidaborowuya. ²⁹ *Honja somariidaboronj momogoro honja memewaa kambanja kolooro welenqequeuruta wasinj onjono soogia kaapengoya jetawo menj honja mewombaajonj gawononj kembuya.” Kianj.

Nejon kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Luuk 13.18-19

³⁰ Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, “Anutuwaawo bentotonja ii naamombo so ambonaga me naa sareqaanonj menj asariwonaga? ³¹ Ii nejon kotaa so kokaen kolooja: Kota ii kazupuleenda. Ii namowaa nene kota kuuya iyonoo kamaanqepegia kolooja. Kaen kolooro gawononj komomakeju. ³² Komomakejuto, juma waama logoya kuuya unjuugunj

* 4:21: Mat 5.15; Luuk 11.33   * 4:22: Mat 10.26; Luuk 12.2   * 4:24: Mat 7.2; Luuk 6.38   * 4:25: Mat 13.12; 25.29; Luuk 19.26   * 4:29: Joel 3.13

somariin boria somasomata bororo kema kankeja. Kaen boron keno kanakeewambaa koonja koonja yononon haigia iikawaa umuganon amakeju.” Kian.

Jiisasnon sareqaa mamaga jero.

³³ Jiisasnon sareqaa kaanja kaanja ii mamaga jen laligon Buja qaa injoro. Moma kotogitiwaa so ii injoro moma laligogi. ³⁴ Kamban so qaaya kuuya ii sareqaanon jen laligoro. Qaaya mon een mende jeroto, gowokouruta yonowo iyangiodeen laligogi kamban kanon qaa kuuya kawaa kanagia ii jen asarin onoma laligoro. Kian.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Mat 8.23-27; Luuk 8.22-25

³⁵ Ween kanon mare kolooro Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Mono mesaon angon koton leegen keubona.” ³⁶ Kaen injoro ejemba tuun onomesaon Jiisas wangi wangonon uma raro kengi. Wango tosaaja ii kaanagadeen yonowo gemanon gemanon kengi. ³⁷ Kengi raidimbon somatanon obabankota waaro sirinon wango uutanon kemero wango saa qemambaajon ano. ³⁸ Kaen kolooro Jiisasnon wango tetegoyanon rama qembonon laarin gaon ero. Gaon ero gowokourutanon kema mindiin ijogi, “Hei boi! Nono angonon tiwilaawombaajon anjon. Iikawaa majakakaya mon mojan me qaago?”

³⁹ Kaen ijogi uuta tooro moma waama musu ano siri kokaen jen koton orono, “Mono bogon een ewao!” Kaen jero haamonon dongoro sirinon goron qen ero. ⁴⁰ Kaen ama kokaen jen onono, “Ono naambaajona toroko momo eja kolooju? Nomaambaajon ama Anutu mende moma laariju? Sombugia mono een moju.”

⁴¹ Jen onono awawalin qarasombugia moma amin mogi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao?” Kian.

5

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangoro.

Mat 8.28-34; Luuk 8.26-39

¹ Kaen asugiro angon koton leegen Gerasin yonoo gomanon keugi. ² Keuma goraayanon ugi Jiisasnon wango mesaoro iikanondeen eja omeyawo mon qasirinonga kan nama Jiisas mokolooro. ³ Eja ii qasirinon laligon qamo jamo kobaa oson uroroogi egiti, iikanon en laligoro. Eja kuuyanon kanaboria gbado (tape):non somongowonati-waajon amamaan laligogi. ⁴ Indina indina kania gbadonon somongon binej qen laligogito, boro bota qenkegiti, ii qesuma kana kasia ritoqiton laligoro kuuyanon ii galej koma mubombaajon amamaagi. ⁵ Amamaan asaga gomantiina suulan qasiriwaa jamo kobaanon me baananon lansan en laligoro. Kaen laligon qama silama selia jamonon qen kotomoton laligoro.

⁶ Jiisasnon korikori karo iima bobogarin kan balonon kosianon kemen simin kuno. ⁷⁻⁸ Simin kuno Jiisasnon omeya ii kokaen jen mumambaajon ano, “Ome bologa, gii mono eja koi mesaon kember!” Kaen jemambaajon ano qa jinjereren somata qama jero, “Ae! Jiisas, gii Anutu uutaa Meria koloojan. Gii nomaen ama nomambaajon kajan? Niinon Anutuwa jaasewanon welema gonjen: Gii qaa somongon jojopon qanon jen kotiin siimbobolo geriawo mende ama nomba.”

⁹ Kaen jero kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Qisiro jeni, “Nono mamaga laligojoni-waajon qanana Lijon jejon.” Ii ananaa qanon Kere tuun somata. ¹⁰ Kaen jen kaparan koma kokaen welema mugi, “Gii nonotaawagati een, mono balon kokanona mende wasin nonomba.”

¹¹ Kosogianon maron kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma nangi. ¹² Kawaajon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mugi, “Giinon wasin nonona nono saanon bao yonoo uugianon kembera.” ¹³ Welema mugi “Mono kema kember!” jen koton onono eja uutanonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi iikanondeen bao tuun 2,000 kawaa so ii mono lugun newonewonon kema jororonon apu angonon kemen nemoton komugi.

¹⁴ Komugi bao galeŋ yorŋonŋ kok koma taŋ ano gomaŋ boleboole iikanŋ kema buju qaa jegi. Jegi moma ejemba jaasoŋgo yorŋonŋ iwoi kolooroti, ii iibombaaŋon kagi. ¹⁵ Kaŋ Jiisaswaanŋ kouma iigi eja ome tuuŋawonŋ laligoroti, iinŋ mono opo selekopaaya tororo somonŋon rama uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awawaliŋ nanŋi. ¹⁶ Nanŋi bao ii nomaen kemen komugiti ano eja omeyawo iwaanŋ iwoi kolooroti, ii iigiti, iyorŋonŋ sundu woi ii injjogi.

¹⁷ Injjogi nama Jiisasnŋ mindimindiri gomaŋ balongia mesaŋ kemaatiwaajon welema mugi.

¹⁸ Welema mugi mesaŋ waŋgonŋ umambaaŋon nano eja omeyawo laligoroti, iinŋ kaŋ Jiisaswo motoon kema laligomambaaŋon qisiro.

¹⁹ Qisiroto, Jiisasnŋ qotogon muŋ kokaen ijoro, “Gii mono gomaŋganŋ kema tinitosauruga injiima Porŋonŋ angoletto somata meŋ kiankomuŋ gonji, iikawaa sunduya ii injiona mobu.”

²⁰ Kaen ijoro mesaŋ kema Jiisasnŋ angoletto somasomata meŋ muroti, iikawaa qaaya kanaiŋ Ten-taŋ distrik uutanŋ jeŋ seiro kuuyanŋ moma walingogi. Kian.

Jairusnŋ borataaŋon Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Luuk 8.40-56

²¹ Jiisasnŋ waŋgonŋ uma eleema anŋon koton leegen karo ejemba tuuŋ mamaganŋon iwaanŋ kaŋ ajoroogi anŋon goraayanŋ nanŋi. ²² Nanŋi qamakooli miriwaa qaa galeŋ monŋ qata Jairus iinŋ kaŋ Jiisas iima batanŋ kemen simiŋ kuma muro. ²³ Simiŋ kuma muŋ kaparaŋ koma qama kooliŋ kokaen ijoro, “Borana melaanŋ komumambaaŋon anja. Mono kaŋ boroga qaganŋ ana qeaŋonŋ toroqen laligowa.”

²⁴ Kaen ijon Jiisas wano motoonŋ keni ejemba tuuŋlelemba yorŋonŋ gemaganonŋ kema oloqologonŋ liligonŋ oroma kenŋi. Kian.

Emba jiawonŋ Jiisaswaa malekuya oosiro.

²⁵ Kenŋi iikanŋonŋ batugianŋonŋ emba monŋ laligoro. Iinŋ koinŋsa gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. ²⁶ Kaen laligonŋ siimbobolo mamaga moro selegalenŋ mamaganŋonŋ iwaa gawonŋ megi ilailaa monŋ mende mokolonŋ laligoro. Iinŋ selegalenŋ ejemba yorŋoo tawagiaaŋon moneŋ hinaya kuuya giliŋ laligoroto, jia iikanŋonŋ mono mombo momboga meŋ bolinŋ muro laligoro. ²⁷⁻²⁸ Kaen laligonŋ Jiisaswaa bujuya moma kokaen jero, “Niinŋonŋ ii oosirimambaaŋonŋ moma bimoonŋ malekuyagadeen boronŋa monŋ oosiriwenagati een, mono saanŋonŋ qeaŋgomaŋa.” Kaen jeŋ ejemba tuuŋ batugianŋonŋ Jiisaswaa gematanŋonŋ kema malekuyanŋonŋ oosiro.

²⁹ Oosiroto saya iikanonŋdeŋ juguro qenjenmanjenŋa ii qaono selianŋonŋ qeaŋgoro moro. ³⁰ Qeaŋgoro Jiisasnŋonŋ iikanonŋdeŋ esuŋa monŋ kotonŋ kenoti, ii moma ejemba tuuŋ batugianŋonŋ eleema qisiro, “Moronŋonŋ malekuna oosirija?”

³¹ Kaen qisiro gowokourutanŋonŋ kokaen ijogi, “Ejemba tuuŋonŋonŋ ologonŋ liligonŋ goma goosiriju. Ii iima nomaen ‘Moronŋonŋ noosirija?’ qisijaŋ?”

³² Kaen ijogito, Jiisasnŋonŋ mombo “Moronŋonŋ ii anja?” jeŋ qisiŋ mokoloomambaaŋonŋ eleema uuŋ injiuro. ³³ Injiuro emba selianŋonŋ angoletto kolooroti, iinŋonŋ ii moma iikawaajonŋ toroko moma jeneŋa ororo kaŋ Jiisaswaa batanŋonŋ kemen simiŋ kuma kania kuuya ijoro.

³⁴ Jiisasnŋonŋ ii moma kokaen ijoro, “Borana, momalaariganŋonŋ mono meŋ qeaŋgonŋ gonja. Qenjenmanjenŋanŋonŋ mono qaono saanŋonŋ uubonjonŋonŋ kema.” Kian.

Jiisasnŋonŋ Jairuswaa borata meŋ gbiliro.

³⁵ Qaa kaen ijon nano qamakooli miriwaa qaa galeŋaa mirinonŋa monŋonŋ qele kaŋ Jairus ijoro, “Boraga komuja! Kawaajonŋ mono boiwaa qaganŋonŋ lombo toroqen mende amba.”

³⁶ Ijoro Jiisasnŋonŋ qaa iikawaa telambelaŋ ama qamakooli miriwaa qaa galeŋ kokaen ijoro, “Toroko mende moba. Mono nii moma laariŋ nomba.” ³⁷ Kaen ijon ejemba tosaŋa onomesaŋonŋ Piito, Jeims ano Jeims waa koga Jon iigadeen unuano ii otaŋ kenŋi.

³⁸ Kema qamakooli miriwaa qaa galeŋaa mirinŋonŋ keugi ejemba tuuŋ guju megi injiuro.

Mamaganon jinger qama kotakota saama amburerej meg. ³⁹ Injiima mirinonj uma kokaen injijoro, “Onjo mono naambaajon guju menj saaju? Bora iikanonj mende komujato, gaonga eja.”

⁴⁰ Kaen injijoro jononsisi kaanja kolooro jomoma mugito, iinonj ii kuuya onjotaan borawaa nemunmanja ano tosaanja iwo laligogiti, iigadeen unuano bora eroti, iikanonj ugi. ⁴¹ Uma Jiisanonj bora ii borianonj menj ijoro, “Talita kuum.” Ii ananaa qanonj Bora melaa, nii gijojen: Mono waaba!

⁴² Kaen ijoro bora gbania 12 iinonj mono iikanondeen waama nama kema karo. Kaen kolooro iima kosogia kitonj walingogi. ⁴³ Walingogi iikawaa bujuya monj jegi mobubotiwaajon menj songo kotakota ano. Ii ama bora melaa ii nembanene mugi newaatijon injijoro. Kianj.

6

Nazaret yonononj Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Luuk 4.16-30

¹ Ii kolooro Jiisanonj Jairuswaa gomanj balonj mesaoro gowokourutanonj otaanj iwo kema Jiisaswaa somasomarii taononj keugi. ² Sabat kendononj karo qamakooli mirinonj uma Buja qaa kanainj kuma onono. Kuma onono moma ejemba mamaganonj aarunj walingonj kokaen jegi, “Yei, gejajuju! Iwoi kuuya koi mono daenkaya moma jeja? Momakootoya ii mono morononj kuma muro jeja? Ano angoletto ku-usunawo kaanja ii mono morononj inaanj muro borianonj mero asugija? ³ Eja koi mono gomanj kokawaa motonjeqe ejiaga. Mariawaa meria ano Jeims, Joosof, Juuda ano Saimon yonoo dajiaga. Naanurutanonj batunananonj koi laligoju.” Nazaret yonononj kaen menj jegi uugianonj boliro iikanonj amamaagi.

^{4*} Amamaagi Jiisanonj kokaen injijoro, “Gejatootoo ejawaa sakiti ano tinitosaurutanonj mono iyanjaa taononj menjewili ama munkejuto, gomanj tosaanja iikanonj kaen qaago.”

⁵ Kaen angitiwaajonj Jiisanonj ji ejemba motomotoonjo boria qagianonj ama menj qeangonj ononoto, angoletto ku-usunawo tosaanja memambaajonj amamaaro. ⁶ Kaen kolooro momalaaringianonj mende asugiro yanggisengiaajonj ama aaruro. Aarunj onjomesaonj Nazaretwaa kosianonj gomanja gomanja liligonj Buja qaa kuma onjoma laligoro. Kianj.

Jiisanonj gowokouruta 12 wasinj onono.

Mat 10.5-15; Luuk 9.1-6

⁷ Jiisanonj gowokouruta 12 ii onjono kagi kanainj woi woi kuuya wasinj onono. Wasinj onjoma omejiilanj konjoma onjombutiwaa ku-usunja onono. ⁸ *Ii onjoma kokaen menj kotonj onono, “Kana kembutiwaajonj taa gbarugia menj kembu. Iwoi tosia monj mende mewu. Kana samonjgia qaago, gesogia qaago me soojaakota ii irimunj kasagianonj mende somonjgowu. ⁹ Kana esu saanonj kanagianonj somonjgowu. Maleku samonja qaagoto, maleku motoonjo mewu.” ¹⁰ Kaen menj kokaen injijoro, “Kema miri daen daen keubuti, mono iikanondeen laligonj gawonj menj taonj ii mesaonj kana kembu. ¹¹ *Kema laligonj miri monjonj keugi mende koma horonj onjoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaen menj qendeema onjombu, ‘Nono onjoo balononj kaninj sububunj kana tambonananonj mokotaaji, ii mono riinj qesaaninj onjonganjanonj eleema kemebaa.’ Kaen menj kaniagia solanja moma kotogi saanonj gomanj me taonj ii mesaonj toroqen kembu.”

¹² Kaen injijoro mesaonj kema ejemba uugia meleembutiwaa Buja qaaya ii menj seinj laligogi. ¹³ *Laligonj omejiilanj mamaga onjotaan ji ejemba mamaga kelenonj onjomorinj menj qeangonj onjongi. Kianj.

Kinj Herodnonj toroko moro.

Mat 14.1-12; Luuk 9.7-9

* 6:4: Jon 4.44   * 6:8: Luuk 10.4-11   * 6:11: Apo 13.51   * 6:13: Jei 5.14

¹⁴ *Jiisaswaa qabunayanon seinj kinj Herodwaa gejianonj kemero moro. Ejembanonj kokaenj jegi, “Jon Oomulu ejanonj mono koomunonjga waama gawonja mero argoletto kusunjawo asuginjeja.”

¹⁵ Kaenj jegito, tosonianonj kokaenj jegi, “Ii mono Elaija.” Tosianonj toroqenj jegi, “Ii gejatootoo eja walaga yonoononjga monj.”

¹⁶ Kaenj jegito, kinj Herodnonj ii moma kokaenj jero, “Jon Oomulu eja niinonj jewe aroya kotogiti, iinonj mono koomunonjga waama laligoja.” Majakaka moma kaenj jero.

Jombaa aroya kotogi komuro.

¹⁷ *Ii kokaembaajonja jero: Herodnonj koga Filipwaa embia Herodias olonj mero Jon Oomulu ejanonj kinj ponj jej muro kawaajonj opotoro wasinj onono kema Jon menj somonjonj kapuare mirinonj oonji. ¹⁸ Jononj Herodwaa qaa kokaenj jero: “Gii qamboga olonj menj laligonj Kana qaa uugujanj.”

¹⁹ Kaenj jero Herodiasnonj Jon kazi ama munj qegi komuwaatiwaaajonj moroto, iikawaa kania monj mende mokolooro. ²⁰ Mende mokolooro Jononj eja solanja ano soraaya toroya kolooroti, Herodnonj ii moma sopa somonjonj kokojinjinj koma reenreenj sulunj munj Jombaaajonj toroko moma laligoro. Kaenj laligonj Herodnonj Jombaa jetanongja qaa moroti, ii uuta kuugi qaa mamagaajonj uuwoiwoi moro. Ii kilenj Jombaa qaaya momambaa siinj moro.

²¹ Kaenj kolooro Herodiasnonj Jon qemambaa kania mende mokoloonj laligoro iikawaa kambanja awaa ii kokaenj kanj kuuro: Kinj pombaa kolokoloo kambananonj karo jejelombanj ama jawinj ano kawali galejuruta ano Galili prowinswaa jotamemeya wana ii koma horonj onono kouma ragi. ²² Kouma ragi Herodiaswaa boratanonj miri iikawaa uutanonj kouma danis ano Herod ano iwo nene dunj liligonj ragiti, iyonononj iikawaa iimasiinja mamaga mogi. Kaenj mogi kinjonj emba saranj ii kokaenj ijoro, “Borana, gii naa iwoiwaajonj siinja mobagati, ii saanonj qisinj nona togonj gomanja.” ²³ Kaenj ijonj qaa ii jojopanj qaanonj jej kotiinj kokaenj ijoro, “Naa iwoiwaajonj qisinj nombagati, ii mono saanonj gomanja. Iwoi ii me ii me prowins galej koma onomakejenj, ii kaanjadeenj saanonj mendeema bakaya monj gombe galejgia koloowa.”

²⁴ Kaenj ijoro seleenjenj kema nemunja kokaenj qisinj muro, “Nemuna, nii Kinjonj naa iwoiga nombaatiwaaajonj qisinj mubenaga?”

Kaenj qisinj muro nemunanonj kokaenj meleeno, “Mono kema jena Jon Oomulu ejawaa aroya kotogi wana menj kanj nomba.”

²⁵ Kaenj meleeno iikanondeenj miri uutanonj bobogarinj kimbaanonj uma kokaenj qisinj ijoro, “Ama, niinonj siinj kokaenj mojerj: Giinonj mono menj kotona Jon Oomulu ejawaa aroya kotonj wana kondenonj ama menj kanj ii keteda koi nomba.”

²⁶ Kaenj ijoro kimbaa uutanonj kobooro wosoya moroto, jojopanj qaaya somonjgoro somataurutanonj ii mogiti, iyonoo jaagianonj kamaanj qewabotiwaajonj qiqisiya gema qemambaajonj moma bimoonj mesaoro. ²⁷ Mesaonj iikanondeenj opotoroya monj wasinj ijoro, “Gii mono kema Jombaa aroya kotonj wana menj kawa.” ²⁸ Kaenj ijonj wasiro kapuare miri gbadeyanonj kema aroya kotonj wana kondenonj ama menj kanj emba saranj ii muro nemunja muro. ²⁹ Jombaa gowokourutanonj iikawaa bujuya moma kema qamoya menj qasiriwaa jamo kobaanonj ama ronj konji. Kaenj koloorotiwaajonj ama kinj Herodnonj kanagenj Jiisaswaaajonj jero, “Jononj mono koomunonjga gbilinj waama laligoja.” Kianj.

Jiisasnonj eja 5,000 nene unuagi.

Mat 14.13-21; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

³⁰ Wasiwasi eja aposol yonononj Jiisaswaanonj kanj ajoroonj iwoi menj ejemba kuma onjongiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. ³¹ Ijogi ejemba dononj dononj kanj kema anji selegia tiiroto, nene newuyatiwaa kambanja mende kolooro. Kawaajonj Jiisasnonj gowokouruta kokaenj injijoro, “Onjo mono niwo kagi gomanj gbamejanonj anana siri kema laligonj

* 6:14: Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19 * 6:17: Luuk 3.19-20

haamo melaada mewonja.” ³² Kaerj injjoro ejemba onjomesaonj wangononj uma gomanj gbameja monjenj iyanjia siri laligowombaajonj kenji.

³³ Kenji ejembanonj ii iima mamaganonj iikawaa bujuya moma taonj ano gomanj so iikanonja balonj kana bobogarij waladeenj kema iikanonj keugi. ³⁴ **Keugi Jiisasnonj wangononga kamaanj ejemba tuunj somata injiuro lama galengia qaa tani ilinjwalinj qej laligogi yonjoojonj wosoya moro. Wosoya moma kanainj Buja qaa kania kania kuma onjono. Kianj.

Jiisasnonj eja 5,000 nene unuagiuro.

³⁵ Kaerj ama laligoro weenj jaaya tegonj kememambaajonj ano gowokourutanonj Jiisaswaanonj kanj kokaerj ijogi, “Boi. Nono gomanj gbameja kokanonj laligoninj gomanj tiimambaa anja. ³⁶ Kawaajonj gii saanonj ejemba koi wasinj onjona gomanj ano miri boleboole kosere rama kenjuti, iikanonj kema nembanenegia sewanja menj newu.”

³⁷ Kaerj ijogito, kokaerj meleema injjoro, “Onjonoj mono onjooanjio ii nene unuagiwu.” Kaerj injjoro qisinj mugij, “Nonononj mono nomaenj ambonaga? Gawonj meme kambanj 200:waa sewanja (Kina 2,000) eja. Monenj ii menj kema nene bered sewanja menj unuagiwombaajonj jejanj me?”

³⁸ Kaerj qisinj mugij jero, “Onjooanjiaanonj nene bered dawi raja? Ii kema iibu.” Kaerj jero gesogia qenjgama jegi, “Bered 5 ano sora woi iikaanda menj laligojonj.”

³⁹ Kaerj jegi Jiisasnonj ejemba tuunj kokaerj menj kotonj onjono, “Ejemba kuuya, onj mono deema nene newombaajonj tuunj boleboole ajoroonj lolo tongonjanonj kemenj rabu.”

⁴⁰ Kaerj menj kotonj onjono kosere tuunja tuunja deema ragi. Tuunj tosia 100 ano tosia 50 kaanj kaanj kululuunj rama kenji. ⁴¹ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii menj Siwenonj uuro uro kotuegonj bered motonj gowokouruta onjono ejemba tuunj so mendeema batugianonj anji. Sora woi ii kaanjadeenj tuunj kuuya yonjoojonj mendeeno. ⁴² Mendeeno ejemba korebore nenjo menj timbiriigi. ⁴³ Nenj timbiriigi nene kitia kitia mesaogiti, ii gowoko yonjonoj menj kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero. Kaanjagadeenj sora kitia ii menj kululuugi. Kianj. ⁴⁴ Eja bered negiti, iyonjoo jangogia ii 5,000. Kianj.

Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj keno.

Mat 14.22-33; Jon 6.15-21

⁴⁵ Negi tegoro Jiisasnonj iikanondeenj gowokouruta menj kotonj onjoma kokaerj jero, “Onj mono wangononj uma waladeenj apu anjonj kotonj leegenj Betsaida gomanonj kembu. Niinonj saanonj kambanj biiwianonj ejemba tuunj koi wasinj onjomago kamaaja.” ⁴⁶ Kaerj menj yeizozogia menj onjooma baananonj uma qama kooliro. ⁴⁷ Qama koolinj laligoro mare kolooro iyanjodeenj baananonj laligoro wangogianonj anjonj biiwianonj keno. ⁴⁸ Keno loqanonj qenj qenj bimbimjonj nangogi keno haamononj kengiti, iikaanj baagenja qenj karo bimooro majakaka somata mogi. Gomanj aananonj (3-6 kilok) iikaananonj Jiisasnonj kaerj injiima apu anjonj qaganonj riinj riinj gowokouruta onjoojonj kanj unjuugumambaa ano. ⁴⁹ Apu anjonj qaganonj riinj riinj karo ii iima “Kowe Songorinonj kaja!” menj kanainj qama silanjgi. ⁵⁰ Qama silama kuuyanonj ii iima toroko mogito, Jiisasnonj iikanondeenj qaa bonjonda menj kokaerj injjoro,

“Alauruna, mono qaqabunjabunagiawo satiinj laligowu. Neeno kajej. Toroko mende mobu.” ⁵¹ Kaerj menj yonjoojonj wangononj uro haamononj goronj qero. Goronj qero jenengia ororo hononja mende aarugi. ⁵² Wala bered menj seinj unuagiroti, iikawaa kania mende moma asarigito, uugianonj gojono kaanjadeenj aaruj ragi. Kianj.

Jiisasnonj Genesaret laligonj menjqeeango gawonj mero.

Mat 14.34-36

⁵³ Apu anjonj kotonj leegenj Genesaret gomanonj keuma wango mesaonj sakasinonj kemegi. ⁵⁴ Wango mesaonj sakasinonj kemegi ejembanonj Jiisas iikanondeenj moma kotonj mugij. ⁵⁵ Moma kotonj muj qaa anji menj bobogarij mindimindiri sopa gomangianonj

* 6:34: Janj 27.17; 1 Kirj 22.17; 2 Hist 18.16; 34.5; Mat 9.36 * 6:34: Janj 27.17; 1 Kirj 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Mat 9.36

gomaŋ so liligogi. Liligogi moma kanaiŋ ji ejemba demberunonŋ anŋonŋ oŋoma Jiisasnonŋ gomaŋ daeŋ laligorotiwaas so unjuama kagi. ⁵⁶ Gomaŋ so, taonŋ, miri me kuuy mombaa uutanonŋ kenotiwaas so ji ejemba unjuama sombengianonŋ ama onŋonŋi. Ama onŋoma Jiisaswaa selianonŋ me malekuyaa susuyanonŋ oosiriwombaajonŋ welema muŋ laligogi. Oosirigiti, kuuya yonŋononŋ mono qeaŋgodaborogi. Kiaŋ.

7

Ambosakonŋ yonŋononŋ qaa kuma soogi.

Mat 15.1-9

¹ Kana qaawaa kaparaŋkonŋkonŋ ano iikawaa boi tosaŋa Jerusalem sitinonŋa kagi-iti, iyonŋononŋ Jiisaswaanonŋ kaŋ ajoroogi. ² Kambaŋ iikanonŋ Jiisaswaa gowokouruta tosaŋanonŋ borogia mende sonŋbama donŋhamo mende qeŋ nembanene negi injiima uugia boliro.

³ Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋkonŋ) ano Juuda ejemba tosaŋa kuuya yonŋononŋ ambosakonŋ yonŋoo siligia otaŋ laligogi. Kawaajonŋ borogia wala sonŋbama sororogonŋo nembanene neŋ laligogi. ⁴ Kaŋagadeeŋ gawononŋa me maaketnonŋa kawuti, iikanonŋ wala apu kosonŋ ariŋ konjoratingo nene oosiriŋ laligogi. Kaŋagadeeŋ qambi, monjonŋ ano komanene kuuya ii sonŋbama hamo qeŋ laligogi. Sili kaŋa kaŋa ii mamaga otaŋ laligogi.

⁵ Kawaajonŋ Kana qaawaa kaparaŋkonŋkonŋ ano iikawaa boi yonŋononŋ Jiisas kokaeŋ qisiŋ mugi, “Goo gowokouruganonŋ mono naambaajonŋa ambosakonŋurunana yonŋoononŋ sili mende otaŋ borogia donŋhamo mende qeŋ kileŋ nembanene meŋ neŋkeju.”

⁶ *Kaeŋ qisiŋ mugi kokaeŋ injiŋoro, “Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, gejatootoo eja Aisaianonŋ mono onŋoo kaniagia tororo luluuma Buju Tere moŋ kokaeŋ oorota eja, ‘Ejemba tuuŋ koi kanonŋ mono je buugianonŋ awaagadeeŋ goda qeŋ nomakejuto, uugianonŋ telambelaŋ ama noma monŋeŋ koriganonŋ anŋi eja.

⁷ Kaeŋ ero noo waena eeŋ toontoonŋ meŋ mepeseŋ nomakeju.

Kana qaa kuma onŋombonŋeŋ kitianonŋ ejemba yonŋoo jeŋkootogia ii gisomaso ama melokanjijeju.’

⁸ Aisaianonŋ kaeŋ ooro. Onŋo mono iikawaa so Anutuwaanonŋ jojopaŋ qaa gema qeŋ ambosakonŋurugia yonŋoo siligia otaŋkeju. Ii mende sokonja.”

⁹ Kaeŋ jeŋ kokaeŋ injiŋoro, “Onŋoanŋgiaa siligia walaga otaawombaajonŋ mono awaagadeeŋ Anutuwaanonŋ jojopaŋ qaa qewagonŋkeju. ¹⁰ *Iikawaa qaaya moŋ ii kokaeŋ: Moosesnonŋ kokaeŋ jeŋ kotoro, ‘Nemuŋ maŋga mono goda qeŋ oromakeba,’ ano ‘Moŋnonŋ maŋga me nemuŋa qasuaŋ mubaati, ii mono qegi komuwa.’ ¹¹ Kaeŋ jeŋ kotoroto, onŋo qaa ii uugunŋ kokaeŋ jeŋkeju, ‘Moŋnonŋ nemuŋ maŋga ii kokaeŋ irijowaa: Oo wosona mojeŋ. Noo nanŋonanŋo iwoina buŋa qeŋ aowaoragati, ii Anutuwaa taha mamatewowaajonŋ gosinŋ andaborowe buŋayaa nanduŋa koloowaa. ¹² Moŋnonŋ kaeŋ iriŋoro sokombaa jeju.’ Kaeŋ jeŋ somonŋonŋ mugi nemuŋ maŋga yorojonŋ ilailaa moŋ mende toroqeŋ oromakebaa. Ii mende sokonja. ¹³ Yei! Kaeŋ ama onŋoanŋgiaa nanamemeŋgiaa siligia jeŋ kotonŋ iikanonŋ Anutuwaanonŋ jojopaŋ qaa qewagogi omaya koloonŋ jaŋgonŋ qaomakeja. Onŋo iwoi kaŋa ii mamaga amakeju.” Kaeŋ jeŋ meleema onŋono. Kiaŋ.

Eja uu ii nomaeŋ tiloonŋ riisija?

Mat 15.10-20

¹⁴ Jiisasnonŋ ejemba tuuŋ mombo onŋoono kagi kokaeŋ injiŋoro, “Onŋo mono kuuya qaa koi geja ama moma asariwu. ¹⁵ Iwoi seleenŋeŋga eja uutanonŋ kemeŋkeji, iikanonŋ tiloonŋ mumambaajonŋ amamaŋkejato, iyanŋaa uu wombotanonŋa qaa kouma kamaŋkeji, iikanonŋ mono tiloonŋ muŋkeja. ¹⁶ Moŋnonŋ gejiawo laligoji eeŋ, iinonŋ mono qaa koi geja ama moma kotowa.” Kiaŋ.

* 7:6: Ais 29.13 * 7:10: Eks 20.12; 21.17; Lew 20.9; Dut 5.16

¹⁷ Jiisasnoŋ kaen jeŋ ejemba tuuŋ oŋomesaonŋ kema miri moŋnoŋ uro. Uma raro gowokourutanonŋ sareqaa iikawaa kaniaaŋonŋ qisigi. ¹⁸ Qisigi kokaen inijoro, “Oo alauruna, oŋo kaanŋagadeen momogia awaa mende koloojamaen? Nembanene iwoi seleenŋenŋga eja uutanonŋ kemenŋkeji, ii tiloonŋ mumambaajonŋ amamaanŋkeja. Ii moma kotoju me qaago? ¹⁹ Ii uu wombotanonŋ mende kemenŋkejato, koroŋononŋ kemenŋ seleenŋenŋ kamaanŋkeja.” Jiisasnoŋ qaa kaen jeŋ iikanonŋ nembanene kuuya ii meŋ soraidabororo.

²⁰ Jiisasnoŋ toroŋen kokaen jero, “Eja uu wombotanonŋga qaa kouma kamaanŋkeji, iikanonŋ mono tiloonŋ muŋkeja. ²¹ Ejemba uu wombogianonŋga iwoi koi kaanŋa koloonŋ koumakeja: Qaa bologa romonŋonŋ serowiliŋ ambombaajonŋ momakeju. Iwoi yoŋgoro meŋ oweŋ jenarŋ meŋ ejemba uŋugi komuwutiwaajonŋ momakeju. ²² Oloŋkalu ambombaajonŋ momakeju. Meŋgo mewombaa otoko amakeju. Bidaanŋ jembooli ano anŋgomokolonŋ ambombaajonŋ momakeju. Qaa saga jeŋ uuduuduu ambombaajonŋ momakeju. Gejajuju ama goronŋooso ambombaajonŋ momakeju. Sewanŋkiki laligonŋ gemaŋeŋe qaa jeŋ Anutu mepaegowombaaajonŋ momakeju. Jaba-arambaranŋ ama sili uugia qaa amakeju. ²³ Iwoi bologa kuuya iikanonŋ mono ejemba uu wombogianonŋga kouma tiloonŋ onŋomakeja.” Kianŋ.

Keinan emba moŋnoŋ kaparanŋ koma qama kooliro.

Mat 15.21-28

²⁴ Jiisasnoŋ waama Genesaret gomaŋ mesaonŋ siti qagara Taia ano Saidon iikawaa distrik qata Fonisia kawaa uutanonŋ keno. Kema gomaŋ moŋnoŋ uma bujuya moŋnoŋ mobabotiwaajonŋ buugia mejugoroto, kilenŋ aasangoya laligomambaajonŋ amamaaro. ²⁵ Amamaaro iikanondeenŋ emba moŋ borata melaa ii omeyawo laligoro Jiisaswaa bujuya moma iwaanonŋ kanŋ batanonŋ kemenŋ siminŋ kuno. ²⁶ Emba ii Juudaga qaagoto, Griik qaa jeŋ laligoro. Nemunŋ maŋa ii Fonisiaga Siria prowins kanonŋa. Iinonŋ borataa uutanonŋga ome konjombaatiwaajonŋ welema muro. ²⁷ Welema muro kokaen ijoro, “Juuda nono wala nononanaa meraboraanaana unŋuaginiŋ neŋ timbirinŋ ambuya. Kawaajonŋ merabora yoŋoo mirigianonŋga bered meŋ kasu onŋoninŋ mende sokombabo. Juuda anana wabaurunana onŋoo qagia kasu qamakejonŋ. Niinonŋ wala Juuda ejemba ilaanŋ onŋombe kantri tosaanŋa onŋononŋ mono kasu kaanŋa mamboma laligowu.”

²⁸ Kaen ijoro moma kokaen meleeno, “Poŋ, ii saanonŋ mojento, kasu meria yoŋononŋ mono kaanŋagadeenŋ merabora yoŋoononŋ nene reemonŋa nene duŋ baatanonŋ kamaaro nenŋkeju.”

²⁹ Kaen meleeno Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Qaa kaen jeŋanŋiwaajonŋ saanonŋ moma gonŋenŋ. Ome iikanonŋ mono keteda koi boraga mesaonŋ kenja. Kawaajonŋ gii saanonŋ kemba.”

³⁰ Kaen ijoro moma mirianonŋ keno omenonŋ borata mesaoro duŋanonŋ ero iiro. Kianŋ.

Jiisasnoŋ eja moŋ meagoro.

³¹ Jiisasnoŋ mombo Taia siti gomaŋ mesaonŋ Saidon sitinonŋ kema uugunŋ misinŋonŋ Ten-taonŋ gomambaa biiwia uugunŋ Galili apu anŋonŋ kosianonŋ karo. ³² Karo gejaduu eja moŋ qaaya qaomambaajonŋ anoti, ii wama Jiisaswaanonŋ kagi. Kanŋ boria waŋanonŋ ambaatiwaajonŋ qisinŋ mugu. ³³ Qisinŋ mugu eja ii wama ejemba tuuŋ ii oŋomesaonŋ moŋŋenŋ keni. Kema Jiisasnoŋ boro susuya gejianonŋ ama nama mombo iyanŋaa boro susuyanonŋ sulaanŋ neselanŋanonŋ oosiro. ³⁴ Oosirinŋ Siwenonŋ uuro uro osonŋgombo qama koolinŋ iyanŋaa qaanonŋ “Efata,” ananaa qaanonŋ ‘Mono toowa,’ kaen jero.

³⁵ Kaen jero gejawoitanonŋ toori neselanŋanonŋ lolooro qaaya awaagadeenŋ jero. ³⁶ Jero Jiisasnoŋ iikawaa bujuya ejemba inŋjowubotiwaajonŋ qotogonŋ onŋono. Qotogonŋ onŋoma kaparanŋ kono yoŋononŋ ii kaparanŋ koma jeŋ seinŋ laligogi. ³⁷ Jeŋ seinŋ laligogi ejembanonŋ newogia tegoro waliŋonŋ kokaen jegi, “Iwoi kuuya awaagadeenŋ amakeja. Gejaduu gejagia metooro momakeju. Ejemba motoya yoŋoo neselanŋia isano qaa jeŋkeju.” Kianŋ.

8

Jiisasnoŋ ejemba 4,000 nene unuagiŋo.

Mat 15.32-39

¹ Kambaŋ kanaŋ ejemba tuuŋ somatanonŋ mombo ajoroogi. Nembanenegia qaa laligogitiwaaŋonŋ Jiisasnoŋ gowokouruta onŋono iwaanonŋ kagi kokaenŋ injjoro, ² “Niinonŋ ejemba tuuŋ koi yoŋooŋonŋ wosona mojenŋ. Yoŋononŋ niwo kaŋ weenŋ karoonŋ laligogi nembanenegia qaondabororo iijenŋ. ³ Yoŋoononŋga toŋianonŋ koriganonŋga kaŋ laligogi niinonŋ ‘Saanonŋ gomangianonŋ kembu,’ jemambo. Nene mende negi eenŋ wasiŋ onŋombe kana batuyanonŋ kema kema jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubo.”

⁴ Kaenŋ injjoro gowokourutanonŋ meleema kokaenŋ ijogi. “Balonŋ qararaŋkonŋkonŋanonŋ kokanonŋ moŋnonŋ mono daenŋkaya nembanene kaanŋa mokolonŋ tuunŋleembe koi unuaginaga?”

⁵ Kaenŋ ijogi kokaenŋ qisiŋ onŋono, “Onŋoononŋ bered dawi raja?” Qisiŋ onŋono “Bered 7 raja,” ijogi.

⁶ Ijogi Jiisasnoŋ ejemba tuunŋleembe ii namononŋ kemenŋ rabutiwaaŋonŋ jenŋ kotonŋ onŋono kemenŋ ragi. Kemenŋ ragi bered 7 ii meŋ Anutu qama kooliŋ dangiseŋ jenŋ motonŋ gowokouruta onŋoma ejemba tuuŋ so batugianonŋ ambutiwaaŋonŋ jero. Kaenŋ jero iikawaa so anŋi. ⁷ Yoŋoononŋ sora boleboole toŋia kaanŋagadeenŋ raro. Ii kaanŋiadeenŋ meŋ kotuegonŋ ejemba tuuŋ so batugianonŋ toto qeŋ onŋombutiwaaŋonŋ jenŋ kotonŋ onŋono. ⁸ Jenŋ kotonŋ onŋono onŋonŋi neŋ neŋ timbiringogi. Neŋ timbiringonŋ nene kitia mesaogi raroti, ii konde 7 meŋ kululuugi saa qero. ⁹ Eja nene negiti, iyonŋoo jaŋgogia ii 4,000. Negi wasiŋ onŋono gomangianonŋ kenŋi. Kianŋ.

Boi toŋianonŋ anŋgoletu iibombaajonŋ kaparaŋ konŋi.

Mat 16.1-4

¹⁰ Kenŋi iikanondeenŋ gowokouruta yoŋowo wanŋononŋ uma distrik qata Dalmanuta kanaŋ kenŋi. ¹¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋkonŋ) toŋianonŋ iikanonŋ kaŋ Jiisaswo kanaiŋ jenonŋkooli anŋi. Qaawaa timbinonŋ horowombaajonŋ anŋobato meŋ muŋ kokaenŋ kaparaŋ koma qisigi, “Mono jena Siwenonŋga anŋgoletu moŋ asugiro iiboŋa.” ¹² *Kaenŋ jegi uutanonŋ bimooro osonŋonŋawo qero jero, “Oo ejemba kambaŋ kokaamba namononŋ laligojuti, onŋo mono naambaajonŋ Anutu waa aiwese asugiwaatiwaaŋonŋ kaparaŋ komakeju? Niinonŋ qaa hoŋa moŋ kokaenŋ injjowe mobu: Anutunonŋ aiwese kaanŋa ii mende meŋ qendeema onŋombaa. Qaago awawi!”

¹³ Kaenŋ jenŋ onŋomesaonŋ mombo gowokouruta yoŋowo wanŋononŋ uma apu anŋonŋ kotonŋ leegenŋ keugi. Kianŋ.

Farisii ano Herod yoŋononŋ woso kondurŋ kaanŋa kolooju.

Mat 16.5-12

¹⁴ Iikanonŋ keuma samonŋ mewombaajonŋ duduugi bered motoonŋgoda ii wanŋononŋ meŋ ragi. ¹⁵ *Ragi Jiisasnoŋ kokaenŋ jenŋ kotonŋ onŋono, “Onŋo Kana qaawaa kaparaŋkonŋkonŋ (Farisii) yoŋoo tomembounŋbounŋ qaagia ano Herodwaa riki sombaŋ iikawaaŋonŋ mono galeŋgia mewu. Ii awaagadeenŋ mende gosiŋ gema qewuti eenŋ, iyorononŋ mono yiist kaanŋa somariinŋ meŋ bolinŋ onŋombaota.”

¹⁶ Jenŋ kotonŋ onŋono qaa gemata ii mende moma asariŋ batugianonŋ kokaenŋ amiŋ mogi. “Berednana qaawaaŋonŋ jeŋa me nomaenŋ?”

¹⁷ Ii amiŋ mogi geŋianonŋ kemero kokaenŋ injjoro, “Naambaajonŋ berednana qaa jenŋ amiŋ moju? Noo kaniaŋa ii naambaajonŋ mende moma kotoju? Ii mende moma asariju me? Ugeŋagianonŋ gojoma raja me? ¹⁸ *Jaagia rajaoto, kileŋ mende iima kotoju me? Geŋagia rajaoto, kileŋ mende moma asariju me? Iwoi asugiroti, ii duduuju me qaago? ¹⁹ Niinonŋ bered 5 ii ejemba 5,000 yoŋooŋonŋ motowe iikawaa kitia meŋ kululuugi konde dawinonŋ kemenŋ saa qero?” Qisiŋ onŋono “Konde 12,” ijogi.

* 8:11: Mat 12.38; Luuk 11.16   * 8:12: Mat 12.39; Luuk 11.29   * 8:15: Luuk 12.1   * 8:18: Jer 5.21; Eze 12.2; Maak 4.12

²⁰ Ijogi toroqero, “Niinonj bered 7 ii ejemba 4,000 yonjoonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero?” Qisinj onono “Konde 7,” ijogi.

²¹ Ijogi moma jero, “Kawaajonj kaniaa ii mono kaanjiadeenj mende moma asariju me?” Kianj

Eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

²² Jiisasnonj gowokouruta yonjowo Betsaida taononj kagi. Kanonj kanj eja jaagoo monj wama Jiisaswaanonj kouma borianonj oosiriwaatiwaaajonj qama koolinj mugi. ²³ Qama koolinj mugi Jiisasnonj eja jaagoo ii borianonj menj wama miri seleengenj keni. Kema sulaaya sulaanj jaayanonj ama boria wanjanonj ama qisinj muro, “Iwoi monj iijan me qaago?”

²⁴ Qisinj muro jaaya uuro uro jero, “Ejemba injijento, ii gere tanitani koloogi kokoosugadeenj injiibe kema kanj nanju.”

²⁵ Kaenj jero mombo borianonj jaawoita oosiro toori tororo uuro asarij kotooro iwoi kuuya awaagadeenj iidabororo. ²⁶ Iidabororo wasinj munj kokaenj ijoro, “Gii gomanj monjenj mende kembato, dindiija geengaa gomanganonj kema.” Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Luuk 9.18-21

²⁷ Jiisasnonj Betsaida mesaonj gowokouruta yonjowo Sisaria Filipai taombaa kosianonj kengi. Kananonj kema gowokouruta kokaenj qisinj onono, “Ejembanonj noojonj nomaenj jenkeju? Nii eja moroga koloojenj?”

²⁸ *Qisinj onono meleema kokaenj jegi, “Tosianonj ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosonianonj ‘Gii Elaija koloojan,’ ‘jenkeju ano tosonianonj toroqenj kokaenj jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonjoononga monj koloojan.’ ” ²⁹ *Kaenj jegi kokaenj qisinj onono, “Ano onjoangio noojonj nomaenj jeju? Nii moroga koloojenj?” Qisinj onono Piitononj kokaenj meleeno,

“Gii Anutuwaanonj Hamoqeqa Toya Kraist koloojan.”

³⁰ Kaenj meleeno kania asuganonj jegi monjonj mobabotiwaajonj songo kotakota ama onono.

Jiisasnonj komumambaa qaaya jero.

Mat 16.21-28; Luuk 9.22-27

³¹ Jiisasnonj gowokouruta kanainj kokaenj kuma onono, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonj galej ano Kana qaawaa boi yonjononj mono gema qej qegi komuwaa. Komuro weenj karoonj tegoro koomunonga waabaa.” ³² Jiisasnonj qaa ii mende kolatinj asuganonj jero Piitononj iikanondeenj horonj munj goraayanonj kema kanainj qotogonj muro. ³³ Qotogonj muro eleema gowokouruta uunj injiima Piito qotogonj kokaenj menj muro, “Gii qaa romonjojanj, ii Anutuwaanonj qaaga qaagoto, balonj ejemba ano Satan siinggiaga. Kawaajonj Satan, gii mono keteda koi noo jaasewananonga togowa.” Kianj.

Kraist otaawonjatiwaa sewanja.

³⁴ *Jiisasnonj ejemba tuunj ano gowokouruta onjono kagi qaa kokaenj injijoro, “Monjonj noo gemananonj kamambaaajonj moji, iinonj mono iyanjaa uuseliaa siinj kombombanja bologa gema qero sisia megii siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoononj komuwaatiwaa so mokosinjonj nii notaanj kawa. ³⁵ *Monjonj laaligoya iyanjaajonj anjonj koma iyanjaa jaajaa laligoji, iinonj mono laaligoya honja somongoro soowaa. Soowaato, monjonj balombaa laaligoya ii nii ano noo Oligaa Bunanaajonj ama qeleema togonj nombaa, iinonj mono laaligo honjaa kania mokolonj kotiinj laligowaa. ³⁶ Monjonj gomana gomana yonjo ilawoilaya kuuya koma hororo bunjaya kendabororo uuwaa laaligoya menj soonj silemale laligonj komuro Anutunonj qaaya menj tegoro unjanonj tiwilaaro mende sokombaa. Eshinaya iikanonj mono uukoisoro mende menj mubaa. Qaago totonj! ³⁷ Anana

* 8:28: Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * 8:29: Jon 6.68-69 * 8:34: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 8:35: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25

kuuyanoy mono ananaa downana mewombaajoy amamaawoya. ³⁸ Ejemba tuunja tuunja kambay kokanoy balonoy olonkalu ama singisonyo tosaana ama laligonkeju. Mononoy iyonoo batugianoy noo qana ano noo Buja qaana meŋ kamaan ambaati, ii Siwe gomambaa Eja honanoy kaanagadeen iima tiiwaa. Iinoy kanagen Siwe gajoba toroya yonowoy koi kamaagi Manaa asamararaya iima aarugi iinoy eja me emba kaana mono injiima tiin onombaa.” Kianj.

9

¹ Kaen injijoy kokaen jero, “Niinoy qaa hona moy kokaen injijowoy mobu: Koi nanjuti, onoo batugianoyga tosanoy Anutunoy bentotoŋa kuuro ku-usujanoy asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonoy koomuwaa siimboboloya mende mogi ii koloonoy asugiro iibuya.” Kianj.

Jiisaswaa selianoy letono.

Mat 17.1-13; Luuk 9.28-36

² *Ween 6 tegoro Jiisasnoy Piito, Jeims ano Jon unuama ejemba onomesaonoy iyanŋia siri baana koriga mononoy uma gbamejanoy laligogi. Iikanoy laligogi jaasewangianoy nano Jiisaswaa sele tiananoy letoma morota kolooro. ³ Malekuyanoy tualalakota asamararawo kolooro. Balonoy opo taana gbabulunoy (saife, omo) songbamakejuti, mono ii uugun taaliro. ⁴ Kaen kolooro Elaija ano Mooses yoronoy asugin onoma Jiisaswo qaa amigi. ⁵ Amigi Piitonoy kanain qaa jen Jiisas kokaen ijoro, “Somatanana, nononoy kokanoy uukorisoro mojon. Kawaajon nononoy saanoy kuun karoon mewoya: Goojon moy, Mooseswaaajon moy ano Elaijawaajon moy.” ⁶ Gowoko yononoy jenengia mamaga ororo Piitonoy “Nomaen jemaŋa?” jen qaa monŋano.

⁷ *Qaa monŋama nano kokolo tualalakota asamararawo mononoy kamaan umugayanoy esuun onono iikawaa uutanoyga qa aro moy kokaen kolooro mogi, “Eja koi neenaa wombo merana kolooja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁸ Qaa ii moma uulanawo eleema uun monŋama woi ii mombo mende iriigi Jiisasnondeen yonowoy nano. Kianj.

Jon Oomulu eja ii Elaijawa kitiaga kolooja.

⁹ Baananoyga roganoy kamaan Jiisasnoy kokaen jen koton onono, “Onono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii mono ejemba moy mende injijowu. Siwe gomambaa Eja honanoy koomunoyga waaro iikawaa gematanoy ii saanoy jen asarin laligowu.”

¹⁰ Kaen jen koton onono gowokouruta karoon yononoy qaa ii uugianoy anŋonoy koma koomunoyga waawaataa qaa iikawaa kania ii iyanŋia qisin aon amin mogi. ¹¹ *Amin moma Jiisas kokaen qisin mugi, “Kana qaawaa boi yononoy qaa kokaen jenkeju, ‘Geja-tootoo eja Elaijanoy mono Siwenoyga waladeen kamaan asugiwaa.’ Ii nomaembaajon jenkeju?”

¹² Qisin mugi meleema kokaen injijoro, “Elaijanoy waladeen kamaan asugin laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honaga koloojato, qaa moy koi mono naambaajon oogi eja: ‘Siwe gomambaa Eja honanoy mono siimbobolo mamaga moro jejewili ama mubuya.’ ¹³ Qaa woi ii ejaoto, niinoy kokaen injijomaŋa: Elaijanoy mono kamaan asugiroto, iwaajon Buja qaa oogita ejiwaa so ejembanoy ii iyanŋiaa siingia otaan tondu ama mugi.” Kianj.

Jiisasnoy ome otaaro meranoy qeangoro.

Mat 17.14-21; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karoon yononoy baananoyga kamaan gowokouruta tosia yononoy kan iwoi kokaen iigi: Kana qaawaa boi tosanoy nama yonowoy jenonkooli ano niinonŋiinoy qaa jegi ejemba tuunlembenoy liligon injiima nanŋi. ¹⁵ Kaen nama ejemba tuun kuuya yononoy Jiisas iima iikanondeen aarun bobogarin kosianoy kema jolonja jegi. ¹⁶ Jolonja jegi kokaen qisin onono, “Ononoy naambaajon yonowoy jenonkooli ama niinonŋiinoy qaa jeju?”

* 9:2: 2 Piito 1.17-18   * 9:7: Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22   * 9:11: Mal 4.5; Mat 11.14

¹⁷ Qisij oŋono tuungianonŋa eja moŋnoŋ meleema kokaen ijoro, “Boi, noo merana omenonŋ buuta muuŋguŋ qaamuŋ meŋ muro wama goononŋ kajeŋ. ¹⁸ Iinonŋ kanonŋ me kanonŋ meŋ utugonŋ horonŋ giliro kamaanŋ qeŋ buutanonŋa kokopa kamaaro irina kijonŋonŋ selianonŋ mejugonŋkeja. Kaenŋ kolooro kanŋ goo gowokouruga welema oŋoma ome ii otaawutiwaajonŋ injijojento, yoŋononŋ ii amamaajuya.”

¹⁹ Kaenŋ ijoro meleema muŋ jero, “Ye! Balombaa ejemba yanggisenggiawo. Mono kambanŋ dawi oŋowo qatonŋ unuŋ laligowe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaŋa. Ii mono wama noononŋ kawu.”

²⁰ Kaenŋ jero wama iwaanonŋ kagi. Kagi omenonŋ Jiisas iima iikanondeenŋ mera utugonŋ orogonŋ muro wolaza horonŋ tama namononŋ qeŋ poranŋporanŋ itagonŋ sembenŋ aonŋ ero buutanonŋa kokopa kouma kamaaro. ²¹ Jiisasnonŋ ii iima maŋa kokaenŋ qisij muro, “Kambanŋ dawiwaa so tani koi asuginŋ muŋ kouro?” Qisij muro jero, “Ii mono melaayanondeenŋ koloonŋ muro.

²² “Ii meŋ bolinŋ mumambaajonŋ indinŋa indinŋa gerenonŋ me apunonŋ metano kambanŋ mamaga kemeŋ qeŋ qeŋgadeenŋ amakeja. Kaento, iikaanŋaa ku-usuŋa moŋ goononŋ eji eenŋ, mono kiankomuŋ ilaanŋ noromba.”

²³ Kaenŋ jero Jiisasnonŋ ijoro, “‘Ku-usuŋa moŋ goononŋ eji eenŋ,’ jejanŋ. Anutu waa ku-usuŋanonŋ mono ilawoila mombaajonŋ mende amamaanŋkeja. Moŋnoŋ Anutu moma laariwaati, iwaanonŋ ilawoila kania kania saanonŋ koloonŋkebaa.”

²⁴ Kaenŋ ijoro mananonŋ iikanondeenŋ qama jero, “Anutu moma laarijento, momalaarinanonŋ looloria koloaja. Momalaarina mono meŋ kotiiwa.”

²⁵ Jero ejemba jaasoonŋgoyanonŋ bobogarinŋ kagi injiima iikawaajonŋ ome ii kokaenŋ jeŋ muro, “Gii qaamuŋ ano gejaduuwaa omeya, niinonŋ jeŋ kotonŋ gonjeŋ: Gii mono eja koi mesaonŋ kouma kema mombo mende eleema kawa.”

²⁶ Jeŋ muro qama silama mera ii utugonŋ uulanŋawo orogonŋ muro hororo utama kouma keno. Kouma keno qamo kaanŋa koloonŋ ero mamaganonŋ ii iima “Wosoya tegoja!” jegi.

²⁷ Kaenŋ jegito, Jiisasnonŋ borianonŋ meŋ kobibiuro waama nano.

²⁸ Kaenŋ nano Jiisasnonŋ miri uutanonŋ uro gowokourutanonŋ anŋiodeenŋ rama kokaenŋ qisij mugi, “Nonononŋ mono naambaajonŋ ii nononanodeenŋ otaawombaajonŋ amamaajonŋa?”

²⁹ Qisij mugi kokaenŋ injijoro, “Ome tania kaanŋa ii mono qama koolinŋ nene sinŋi laligonŋ saanonŋ otaawonŋa. Iwoi morota moŋ aninŋ mende kouma kembaa.” Kianŋ.

Jiisasnonŋ koomuyaa Buŋa jero indinŋ woi kolooro.

Mat 17.22-23; Luuk 9.43b-45

³⁰ Jiisasnonŋ gowokouruta yoŋowo gomanŋ balonŋ ii mesaonŋ kema Galili prowins uutanonŋ liligonŋ naa gomanonŋ laligogiti, ii moŋnoŋ mobaatiwaajonŋ togoro. ³¹ Ii togonŋ gowokouruta kuma onjomambaajonŋ oloŋ kenŋi. Kananonŋ kema qaa kota kokaenŋ injijoro, “Anutunonŋ Siwe gomambaa Eja honŋa ii balonŋ ejemba yoŋoo borogianonŋ ano kemebaa. Kemero ii qegi komuwaa. Ii qegi komuro roŋ konŋi weenŋ karonŋ kolooro koomunonŋga waabaa.”

³² Qaa kota kaenŋ injijoroto, ii mende moma asarigi ano kania nomaenŋ, ii qisiwombaajonŋ kokodunduŋ anŋi. Kianŋ.

Gowoko batugianonŋ morononŋ uuta koloaja?

Mat 18.1-5; Luuk 9.46-48

³³ Kaenŋ kema Kaperneam taanonŋ kougi. Kanonŋ kouma iyanŋaa miri uutanonŋ uma gowokouruta kokaenŋ qisij oŋono, “Oŋo kananonŋ kanŋ naa qaaga aminŋ mojuja?”

³⁴ *Yoŋononŋ kananonŋ kanŋ ‘Morononŋ uuta koloaja?’ jeŋ ii anŋiodeenŋ aminŋ moma kagi. Kawaajonŋ qisij oŋono qaagia bogoro ragi. ³⁵ *Qaa bogoro ragi Jiisasnonŋ kemeŋ rama gowokouruta 12 oŋono kagi kokaenŋ injijoro, “Moŋnoŋ uuta laligomambaajonŋ mobaati eenŋ, iinonŋ mono kuuya oŋoo newo baagianonŋ kamaanŋqeqeta koloonŋ tosaanŋa kuuya

* 9:34: Luuk 22.24 * 9:35: Mat 20.26-27; 23.11; Maak 10.43-44; Luuk 22.26

welen qerj onjmakeba.”³⁶ Kaerj injijonj naamade melaa moŋ meŋ batugianonj ano nano. Nano borianonj meŋ tawoyanonj ama kokaerj injijoro,³⁷ **“Moŋnonj naamade koi kaanja moŋ noo qananonj mirianonj koma horonj kalaŋ kombaati, iinonj mono nii koma horonj nombaa. Moŋnonj kaerj ama nombaati, iinonj niigadeerj qaagoto, moŋ wasinj nonoti, mono ii kaanagadeerj koma horonj mubaa.”* Kianj.

Jiisasnoŋ gowokouruta mindingonj onjono.

Luuk 9.49-50

³⁸ Jononj Jiisas kokaerj ijoro, “Boi, nonononj eja moŋ ananawo mende liligonjkeji, iinonj goo qanonj omejiilaŋ konjoma onjono iiniŋ. Iinonj nonowo mende qokotaan laligonjkejiwaajonj ama nono ii qotogonj muninj.”

³⁹ Kaerj ijoro Jiisasnoŋ jero, “Ii mono mende qotogonj mubu. Moŋnonj noo qana qama angoletto meji, iinonj mono iikawaa gematanonj noo gemaqeqe qaa afaanjkota jemambaajonj amamaawaa.⁴⁰ **Moŋnonj mende qotogonj nonomakeji, iinonj mono ananaa areŋnonj laligoja. (Kawaajonj noo alauruna tosia ii angosisiri mende meŋ onjombu.)*⁴¹ **Ii mono nanjonj onjonji Anutunonj iikawaa turuŋa onjombaa. Moŋnonj Kraistwaa qatanonj iwaa buŋa koloojutiwaajonj ama apu qambi newutiwaa onjombaati, Anutunonj mono iikawaa turuŋa meleema mubaa. Niinonj qaa honja moŋ kokaerj injijowe mobu: Nanjonj onjombuti, iyonjononj mono turuŋa mewuya.”* Kianj.

Singisongowaa kongoroya mono qotogowu.

Mat 18.6-9; Luuk 17.1-2

⁴² Jiisasnoŋ qaa kokaerj jero, “Merabora koi kaanja moma laarinj nonjuti, moŋnonj iyonoononjga moŋ kongoroya ama muro singisonjgo ambaati, eja iikanonj mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunonj lombo iikawaa ironja mono nomaerj muro soyanonj koloonaga? Kemurj kowonjinj aroyanonj somonjonj kowe biiwianonj giligi mendunjgoro kemebabo, iikanonj mono afaanja koloonj muro tani koloonaga.⁴³ **Kawaajonj boroganonj singisonjgo ambaatiwaa kongoroya ama gombaati eerj, ii mono kotonj giliwa. Kotonj gilingo borodomonj laligonj laaligo kombombanja mokoloonj oompelelerj mokoloowagato, boroga woiwo laligonj kanagerj gere sianonj kemebabo. Sia gereya ii kambaŋ moŋnonj mende bogowaa.*⁴⁴ *Iikanonj ‘Doononj selegia utoqutoonj keema kougi mende komuwuya ano je geregianonj kambaŋ moŋnonj mende bogowaa.’*

⁴⁵ **“Kaanagadeerj kanaganonj singisonjgo ambaatiwaa kongoroya ama gombaati eerj, ii mono kotonj giliwa. Kotonj gilingo kanadomonj laligonj laaligo kombombanja mokoloonj oompelelerj mokoloowagato, kanaga woiwo laligona gere sianonj giligi kemebabo.*⁴⁶ *Iikanonj ‘Doononj selegia utoqutoonj keema kougi mende komuwuya ano je geregianonj kambaŋ moŋnonj mende bogowaa.’*

⁴⁷ **“Kaanjadeerj jaaganonj singisonjgo ambaatiwaa kongoroya ama gombaati eerj, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaako motoonjgowo laligonj Anutuwaa bentotononj keema oompelelerj mokoloowagato, jaakoga woiwo laligona gere sianonj giligi kemebabo.*⁴⁸ **Iikanonj ‘Doononj selegia utoqutoonj keema kougi mende komuwuya ano je geregianonj kambaŋ moŋnonj mende bogowaa.’*

⁴⁹ **“Gere sia iikanonj ejemba kuuya ii sii kaanja gere bolanonj dalasisi onjoogi siim-boboloya mobuya.*

⁵⁰ **“Sii ii awaa koloojato, siinonj naanja mesaowaati eerj, ii mono nomaerj meagogi naanja mombo koloonaga? Onjo kaanjadeerj uumotoonjgo laaligowaa aina mesaowubo. Kawaajonj Siwe siigia mesaowubotiwaajonj mono galengia meŋ batugianonj luae qerj aonj laligowu.”* Kianj.

* 9:37: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20 * 9:40: Mat 12.30; Luuk 11.23 * 9:41: Mat 10.42 * 9:43: Mat 5.30
* 9:47: Mat 5.29 * 9:48: Ais 66.24 * 9:50: Mat 5.13; Luuk 14.34-35

10

Loemba mesaonj aoaowaa qaaya

Mat 19.1-12; Luuk 16.18

¹ Jiisasnoj waama Kaperneam gomanj mesaonj Jordan apu kotonj leegenj kema metetereenj kamaanj mombo apu ii kotonj Judia prowinsnoj karo. Karo ejemba tunjlelembenonj mombo iwaanonj ajoroogi ama laligoroti, iikawaa so mombo kuma onono.

² Kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonj) tosanonj iwaanonj kanj qaawaa timbinonj horowombaa angobato menj muj kokaenj qisij mugi, “Ejanonj embia mesaowaati eenj, iikanonj Kana qaa uuguwaa me qaago?”

³ Qisij mugi meleema kokaenj injijoro, “Moosesnoj iikawaa qaaya nomaenj jerj kotonj ononota eja?”

⁴ *Kaenj injijoro kokaenj ijogi, “Ejanonj mesaonj aoao papia oonjgo embia saanonj mesaowaa. Moosesnoj kaenj jerj kotorota eja.”

⁵ Kaenj ijogi kokaenj jerj onono, “Iinonj mono uugia kotigaajonj ama jenkooto kaenj oonj onono. ⁶*Oonj ononoto, Anutunonj kanakanaiyanonj ilawoila kuuya mokoloroti, kambanj iikanondeenj ‘Eja ano emba laligowutiwaajonj mokolonj onono. ⁷*Kawaajonj ejanonj mono nemunjanja oromesaonj embiaanonj kema qokotaaro ⁸yorononj sele motoonjgo kolonj laligowao. Kaenj kolonj toroqenj woi mende koloojaoto, sele motoonjgo kolonj laligowao. ⁹Anutunonj eja ano emba mindirij oronoti, ejemba mojnnonj ii mono mende mendeema oromba.”

¹⁰ Jiisasnoj kaenj jerj onoma miri uutanonj uro gowokourutanonj qaa iikawaajonj mombo qisij mugi. ¹¹*Qisij mugi kokaenj injijoro, “Eja mojnnonj embia otaanj emba mojn mewaati, iinonj mono olonjkalu serowilij ambaa. ¹²Kaanagadeenj emba mojnnonj loya otaanj eja mojn mewaati, iinonj mono olonjkalu serowilij ambaa.” Kianj.

Jiisasnoj merabora kotuegonj onono.

Mat 19.13-15; Luuk 18.15-17

¹³ Ejemba tosanonj merabora boloboolo unuama Jiisasnoj onjooosiriwaatiwaajonj iwaanonj kagito, gowoko yonononj ejemba ii jerj qewagonj ononjgi. ¹⁴ Kaenj angito, Jiisasnoj ii iima uuta boliro kokaenj injijoro, “Merabora melaa mono onjomesaogi noononj kawu. Anutunonj ejemba kaanja ii bentotoja buja qenj onjombaa. Kawaajonj ii mende somonjgonj onjombu. ¹⁵*Niinonj qaa honja mojn kokaenj injijowe mobu: Mojnnonj Anutuwaabentotoja ii merabora kaanja buja mende qenj aowaati, iinonj mono iikawaa uutanonj keumambaa amamaawaa.” ¹⁶Kaenjjerj tawoyanonj ama doonjgonj onjoma boria wanjgianonj ama kotuegonj onono. Kianj.

Jiisasnoj eja qabunayawo mombaa qambanjmambanj qaa jero.

Mat 19.16-30; Luuk 18.18-30

¹⁷ Jiisasnoj kanainj kana kemambaa ano eja mojnnonj bobogarij iwaanonj karo. Kanj batanonj kemej siminj kuma kokaenj qisij muro, “Boi awaa, niinonj mono nomaenj ama laaligo kombombarja buja qenj aowenaga?”

¹⁸ Qisij muro kokaenj ijoro, “Noojonj ‘Boi awaa,’ ii naambaajonj jejanj? Anutu motoonjgoyanonj awaa kolooja. Eja mojnnonj ii kaanja awaa mende kolooja. ¹⁹*Gii jojopanj qaa koi modaborojanj:

‘Mojn mono mende qena komuwa. Serowilij mono mende amba. Iwoi mono yongoro mende mewa. Jenonjkuukuu mono mende ama muba. Mono kalugonj yongoro mende mewa. Nemunj manja mono goda qenj oromakeba.’”

²⁰ Kaenj ijoro moma kokaenj jero, “Boi, ii kuuya mono gbaworonanonjga tenj koma laligonj waabe.”

* 10:4: Dut 24.1-4; Mat 5.31 * 10:6: Jen 1.27; 5.2 * 10:7: Jen 2.24 * 10:11: Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11
* 10:15: Mat 18.3 * 10:19: Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

²¹ Kaen jero Jiisasnoŋ uuŋ iima uuwomboyanoŋ jopagoŋ muŋ kokaen ijoro, “Gii mono motoonŋonoŋ amamaajar: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanŋa mewutiwaajoŋ ana monen karo ejemba wanaya oŋomba. Kaen ana esuhinaga somata totoonŋ (milyon Kina kaanŋa) ii Siwe gomanonŋ enŋ gombaa. Kaen ama nii notaanŋ kawa.” ²² Jiisasnoŋ kaen ijoroto, esuhinaya mamaga erotiwaajoŋ ama qaa ii moma uuta bosoleero wosobiri moma een mesaonŋ keno.

²³ Mesaonŋ keno Jiisasnoŋ uuro kema karo gowokouruta kokaen inŋijoro, “Oyei! Ejemba monen hinagiawo yoŋonoŋ mono Anutuwaawoo bentotononŋ keubombaaŋonŋ bimoonŋ kupukapa kombuya.”

²⁴ Kaen inŋijoro gowoko yoŋonoŋ ii moma walingogito, Jiisasnoŋ toroqen kokaen inŋijoro, “Guanuruna, ejemba daen yoŋonoŋ monen hinagia moma laarinŋkejuti, iyoŋonoŋ mono Anutuwaawoo bentotonŋ uutanonŋ keubombaaŋonŋ bimoonŋ kupukapa kombuya. ²⁵ Ii kokaen jeŋ asarimaŋa: Oro somata kamel ii sosoro ootanonŋ saanonŋ mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunŋagiawo yoŋonoŋ Anutuwaawoo bentotonŋ uutanonŋ keubombaaŋonŋ bimoonŋ amamaawuya.”

²⁶ Kaen inŋijoro moma aaruŋ tililingonŋ iyanŋiaajoŋ kokaen jeŋi, “Oopopoŋ! Ejemba morononŋ mono Siwewaa buŋa koloonaŋa?”

²⁷ Kaen jeŋi Jiisasnoŋ uuŋ inŋiima kokaen jero, “Ejembanoŋ ii anŋobato meŋ osin amamaanŋkejuto, Anutunonŋ kaen mende amakeja. Anutunonŋ mono iwoi kuuya saanonŋ amakeja. Iinonŋ iwoi moŋ ama memambaaŋonŋ mende osin amamaanŋkeja.” Kianŋ.

Jiisaswaa gawonŋ memewaa turuŋa

²⁸ Piitononŋ qaa ii moma meleema Jiisas kokaen ijoro, “Moba, nonononŋ ilawoila kuuya mesaonŋ gii gotaanŋ kaninŋ.”

²⁹ Ii moma Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Niinonŋ qaa honŋa moŋ kokaen inŋijowe mobu: Moŋnoŋ noo ano Oligaa Burŋawaajoŋ ama iwoi moŋ mesaoroti, ii jigo miria, dakoga, naambeeta, nemuŋmaŋa, meraborata me gawonŋ molalenŋa ii oŋomesaoro Anutunonŋ mono iikawaa tawaya uuguŋ meleema muro seiwaa. ³⁰ Moŋnoŋ iwoi ii mesaoroti, Anutunonŋ mono tawaya ii 100:waa so toroqen muro iyanŋaa buŋa koloowaa. Balombaa laaligonŋ sisiwerowero uutanonŋ laligowaato, jigo miri, dako, naambee, nemuŋmaŋ, merabora ano gawonŋ molalenŋa ii mono kitianonŋ koloonŋ mubaa ano kambaŋ kanagenanonŋ laaligo komboŋa tetegoya qaa buŋa qen aowaa. ³¹ *Kaen koloowaato, uuta oŋoononŋa mamaganonŋ kamakamaata koloowuya ano kamakamaata yoŋoononŋa mamaganonŋ uuta koloowuya.” Kianŋ.

Komuwaatiwaa qaaya jero karoonŋ kolooro.

Mat 20.17-19; Luuk 18.31-34

³² Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jerusalem sitinonŋ ubombaaŋonŋ balonŋ kana kenŋi. Jiisasnoŋ wala keno gowokourutanonŋ gematanonŋ kema walingogi ano ejemba gemagianonŋ kagiti iyoŋonoŋ mono toroko mogi. Kaen anŋi Jiisasnoŋ gowokouruta 12 ii mombo horonŋ oŋoma kanainŋ kuma oŋono. Iwaanonŋ iwoi koloowaati, qaa ii jeŋ asarinŋ kokaen inŋijoro, ³³ “Mobu, anana mono Jerusalem ubonŋa. Iikanonŋ moŋnoŋ Siwe gomambaa Eja honŋa memelolo meŋ muro jigo gawonŋ galeŋ ano Kana qaawaa boi yoŋoo borogianonŋ kemebaa. Yoŋonoŋ komuwaatiwaa qaaya jeŋ tegonŋ waba gawman yoŋoo borogianonŋ oombuya. ³⁴ Oonŋi mepaegonŋ sulaapanŋ qen ooli waayawononŋ qetaalinŋ talunŋowuya. Qetaalinŋ talunŋonŋ qegi komuwaa. Komuŋ weenŋ karoonŋanŋ koomunonŋa waabaa.” Kianŋ.

Jeims Jon yorononŋ iwoiwaajoŋ weleni.

Mat 20.20-28

³⁵ Jiisasnoŋ kaen inŋijoro Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon yorononŋ iwaanonŋ kema kokaen ijori, “Boi, norononŋ iwoi mombaaŋonŋ welema gonjoti, ii norombagiwaajoŋ moŋo.”

³⁶ Ijori qisinŋ orono, “Orononŋ naa iwoi ama oromanŋatiwaajoŋ moŋao?”

* 10:31: Mat 20.16; Luuk 13.30

³⁷ Qisiñ orono kokaen ijori, “Giinoñ saanoñ jey kotona noro goo asamararanoñ eu uma moññoñ boro dindinganonñ ano moññoñ boro qaniganonñ rama iwoi kuuya galeñ kombonaga.”

³⁸ *Kaen ijorito, Jiisasnoñ kokaen irijoro, “Oronoñ iikawaa kania mende moma yagon welenjao. Niinoñ qambi aasoñawo nemanjati, oronoñ ii saanoñ neñ siimbobolo mobaota me qaago? Joñkowororo noñgbanonñ mulu meñ nombuti, oronoñ ii mewao me qaago?”

³⁹ Irijoro moma jeri, “Ii saanoñ mewota.”

Jeri kokaen irijoro, “Ii oñanoñ. Niinoñ qambi aasoñawo nemanjati, oronoñ ii kaanjadeen newaota ano joñkowororo noñgbanonñ mulu meñ nombuti, iikanonñ mono oro kaanagadeen mulu meñ orombuya. ⁴⁰ Meñ orombuto, noo boro dindinanonñ me qaninanonñ moronoñ rabaati, niinoñ qaa ii jey kotomanjatiwaa so qaago. Anutunonñ duñ woi ii daen yoroononñ mozozongoroti, ii mono iyoroononñ orono niwo rama iwoi kuuya galeñ komakebonja.” Kian.

Galeñ honanoñ mono welenqege koloja.

⁴¹ Jeims Jon yoronoñ kaen weleni alauruta 10 yoñononñ ii moma kanain uubologa mogi.

⁴² *Kaen mogito, Jiisasnoñ oñoono kagi kokaen inijoro, “Namowaa kantria kantria yoñoo jawiñgianonñ galeñ koma oñombonjatiwaañonñ jejuti, iyoñononñ mono eja poñ taninaen ama oñomakeju. Yoñoo somatagianonñ mono qaa jey kotonñ ejemba mindingonñ oñoma ku-usuñgia qendeemakeju. Oño kaniagia ii saanoñ moju. ⁴³ *Oñoo batugianonñ sili iikaanja koloowaboto, moññoñ oñoo batugianonñ somatagia koloomambaajonñ moji, iinoñ mono welen qeñ oñoma laligowa. ⁴⁴ Kaanagadeen moññoñ oñoo batugianonñ uuta laligomambaa moji, iinoñ mono kuuya oñoo newo baagianonñ laligonñ welenqegegia omaya koloowa. ⁴⁵ Siwe gomambaa Eja honanoñ mono kaanagadeen sili kaanja qendeema iyanja welen qeñ mubutiwaañonñ ama mende kamaaroto, welen qeñ oñoma ejemba kuuya oñoo dowegia memambaajonñ ama kamaarota laaligoya qeleema mesaowaa.”

Bartimeus jaaya gooro metooro.

Mat 20.29-34; Luuk 18.35-43

⁴⁶ Jiisasnoñ gowokouruta yoñowo Jeriko sitinonñ kagi. Kanñ siti ii mesaowombaajonñ anñi ejemba tuuñlembenonñ oñotaan gemagianonñ kagi. Kaen kagi jaagoo eja qata Bartimeus, Timeuswaa meria iinoñ moneñ ano nene mubutiwaañonñ welema oñoma kana goraayanonñ raro. ⁴⁷ Raro “Nazaret eja Jiisas kaja,” jegi moma kanain kokaen qaro, “Jiisas Deiwidwaa gbilia, mono kiankomuñ nombal!”

⁴⁸ Kaen qaro mamaganonñ qaa bogoro rabaatiwaañonñ qotogonñ mugito, iinoñ kaparanñ koma qaro. “Deiwidwaa gbilia, giinoñ mono kiankomuñ nombal!”

⁴⁹ Qaro Jiisasnoñ moma doronñ ama kokaen jero, “Saanoñ qagi koi kawa.” Kaen jero jaagoo eja ii qama kokaen ijogi, “Gooñonñ qaja. Kawaajonñ mono satiñ qena kamaaro waama kawa.”

⁵⁰ Ii moma malekuya qetegonñ giliñ porasak waama nama Jiisaswaanonñ keno.

⁵¹ Keno kokaen qisiñ muro, “Alana, niinoñ naa iwoiga ama gomanjatiwaañonñ mojanñ?” Kaen qisiñ muro jaagoo ejanonñ jero, “Somatana, nii jaana mombo uumambaajonñ mojenñ.”

⁵² Kaen jero Jiisasnoñ kokaen ijoro, “Momalaariganonñ mono meñ qeangonñ gonja. Mono saanoñ kema.” Kaen ijoro jaa kota iikanondeen tooro uuñ gemagianonñ Jiisas otaanñ keno. Kian.

11

Jiisas Jerusalem uro mare kongi.

Mat 21.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnoñ gowokouruta yoñowo Jerusalem siti dodowiñ Betfage ano Betani gomanñ woi kosogaranonñ kanñ Oil gere baananoñ uma gowokowita woi wasiñ oromambaajonñ

* 10:38: Luuk 12.50 * 10:42: Luuk 22.25-26 * 10:43: Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

ama ² kokaen irijoro, “Gomanj bagiaagen raji, mono iikanonj kembao. Kema iikanonj keuma donji melaa kasanonj somonjgogi nanji, ii iikanondeen mokoloowaota. Ii donji sagbiliaga, eja mononj qaganonj mende rarataga. Ii mono isama menj koi kawao. ³ Aisni mononj ‘Naambaajonj kaen anjao?’ jenj qisij orono kokaen ijowao, ‘Ponjaranonj iikawaajonj amamaanj jero kajota kambanj mende koriro mombo meleeno kawaa.’”

⁴ Kaen irijonj wasij orono kema donji sagbilia kana goraayanonj miri mombaa nagu qaa ootanonj kasanonj somonjgogi nano mokolonj isani. ⁵ Aisni eja tosia iikanonj nangiti, iyonononj iriima kokaen qisij oronji, “Hei, nomaen nambojenj donji melaa isanjao?”

⁶ Kaen qisij oronji Jiisasnonj irijorotiwa so jeri moma “Saanonj menj kembao,” jegi. ⁷ Jegi menj Jiisaswaanonj kari malekugia qetegonj donji melaawaa qaganonj anji uma raro. ⁸ Kaen rama keno ejemba jaasoonjgoyanonj goda qenj malekugia qetegonj kana somatanonj tambonji tosanonj balonj korianonj kema gere senja memburaatij tambonji. ⁹ *Tambonji ejemba wala koma horonj kenjgiti ano gematanonj otaanj kagiti, iyonononj kokaen jenj qagi, “Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepeseenonj. Pombaa qatanonj kawaati, Anutunonj mono ii kotuegonj muba. ¹⁰ Ambonana Kij Deiwidnonj kantri totonj koma galej koma ononoti, kambanj iikaananonj mono mombo kanj nononja. Oo Anutu mono kantri totonana kotuegowa. Hoosana! Qabuŋaga mepeseenij euwaa euyanonj uja. Oowe oowe!”

¹¹ Kaen qagi Jerusalem sitinonj uma jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj liligonj ilawoila kuuya iiro mare kolooro kamaanj gowokouruta 12 yonjowo jigo mesaonj Betani gomanonj kema egi. Kianj.

Jiisasnonj fig gere monj qasuaaro gororonjgoro.

Mat 21.18-19

¹² Enj umugawodeen waama gowokouruta yonjowo Betani gomanj mesaonj kenji Jiisasnonj nenewaa komuro. ¹³ Nenewaa komunj uuro keno fig gere monj* senjowo nano iiro. Iima “Senja uutanonj honja raro mokolonj newenaga,” jenj fig gerewaa kanianonj keno. Kenoto, honjaa kambananonj mende torirotiwaajonj senjagadeen nano iiro. ¹⁴ Kaen iima gere ii kokaen jenj muro, “Mononj mono honja mombo mende newa.”

Kaen jenj muro qaa ii gowokourutanonj mogi. Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jenj kobooro.

Mat 21.12-17; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹⁵ Kema laligonj Jerusalem sitinonj ugi Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj ejemba injiuro esuhina sewanja mewutiwaajonj anji sewanja megiti, ii kanainj konjoma onono kamaagi. Monej utekute ejemba yonjoo raragia metaama meleeno kenji. Kaenagadeen kewo sewanjia mewutiwaajonj angiti, iyonjoo dunj raragia ii kaenjadeen riitano kenji. ¹⁶ Sombenj kowoga kotonj iwoi elaanj keuma kaamawaa kania ii somonjgoro. ¹⁷ *Iikaen ama kuma onjoma kokaen injiuro, “Aisaianonj qaa monj kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanonj mono gomanja gomanja kuuya yonjoo qamakooli miri kolooawaatiwaajonj qabu.’ Qaa ii ejato, onononj ii utegogi kikekasililij eja yonjoo kobaa kaanja kolooja.”

¹⁸ Kaen injiuro ejemba tuunj kuuya yonononj iikawaajonj newogia tegoro walingogi. Kawaaajonj jigo gawonj galej ano kana qaawaa boi yonononj ii moma Jiisaswaajonj toroko moma aminj moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jenij qegi komunaga?”

¹⁹ Mare kolooro Jiisasnonj gowokouruta yonjowo siti mesaonj seleengenj kema egi. Kianj.

Fig gerenonj gororonjgoro iigi.

Mat 21.20-22

²⁰ Enj umugawodeen waama kanaanonj kema fig gere ii uguwombaaajonj ama gere ii iigi tiitawo gororonjonj nano. ²¹ Nano Piitononj Jiisaswaanonj qaa romonjonj kokaen ijoro, “Somatana iiba, fig gere qasuaanati, ii mono gororonjonj nanja.”

* 11:9: Ond 118.25-26 * 11:13: Fig ii jao gerewaa alia monj. Ii gawonjianonj komogi kota airjowo kolooro mamaganj laligogi. * 11:17: Ais 56.7; Jer 7.11

²² Ijoro Jiisasnoŋ kokaen meeleeno, “Anutu momalaarin ii mono pondan menŋ laligowu.”
²³ *Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen injijowe mobu, “Moŋnoŋ qaayaa hoŋa koloowaatiwaajon uuwoi mende moma baŋa kokawaa toyaajon kokaen jeŋ kotonaga, ‘Mono baŋa koi qetegoŋ waama kema kowenoŋ amba.’ Kaen jeŋ kotoŋ Anutu moma laariro hoŋa mono iikawaa so koloowaa. ²⁴ Kawaajon niinoŋ kokaen injijowe mobu: Naa iwoiwaajon qisiŋ qama kooliwuti, ii kuuya buŋa qeŋ aodaboroŋoŋi, iikaen moma laarigi mono buŋagia koloowaa. ²⁵ *Oŋo nama Anutu qama kooligi moŋnoŋ aliaa koposowaajon uubologa mobaati eenŋ, koposoya ii mono mesaowu. Kaen ambuti eenŋ, oŋoo Maŋgia Siwe gomanonŋ laligoŋi, iinoŋ mono kaanŋiadeenŋ oŋoo singisonŋogia mesaowaa. ²⁶ (Oŋo tosaŋa yoŋoononŋ singisonŋo mende mesaowuti eenŋ, oŋoo Maŋgia Siwe gomanonŋ laligoŋi, iinoŋ mono kaanŋiadeenŋ oŋoo singisonŋogia mende mesaowaa.)” Kianŋ.

Jotamemeya yoŋononŋ Jiisaswaa ku-usuŋaajonŋ qisiŋi.

Mat 21.23-27; Luuk 20.1-8

²⁷ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo mombo Jerusalem sitinoŋ ugi. Uma jiwowonŋ jigowaa totonŋ uutanonŋ kema karo jigo gawonŋ galeŋ, kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya tosaŋa yoŋononŋ iwaanonŋ kougi. ²⁸ Kouma kokaen qisiŋ mugi, “Gii kokanonŋ iwoi anjanŋi, ii mono moronoŋ jeŋ kotoŋ gono amakejanŋ? Ii mewagiwaa ku-usuŋa ii mono moronoŋ gono?”

²⁹ Qisiŋ mugi kokaen meeleema oŋono, “Niinoŋ kaanŋagadeenŋ qaa moŋ qisiŋ oŋomaŋa. Ii meeleema nonŋi niinoŋ kaanŋagadeenŋ moronoŋ ku-usuŋ nono ilawoila koi amakejenŋi, ii injijomaŋa. ³⁰ Jononŋ ejemba oomulu menŋ oŋoma laligoroti, iinoŋ iikawaa ku-usuŋa ii dakaya mero? Siwe Toyanonŋ muro me bolonŋ toyanonŋ mugi? Ii mono nijowu.”

³¹ Kaen meeleema oŋono batugianonŋ aminŋ moma kokaen jegi, “‘Ku-usuŋanonŋ Siwenonŋga asugiro,’ kaen jewonŋati eenŋ, iinoŋ mono kokaen jewaa: ‘Oŋononŋ mono naambaajonŋ Jon mende moma laarinŋ mugi?’ Ii mende sokonja. ³² Me ‘Balonŋ ejemba yoŋoononŋga asugiro,’ jewanaga? Ii mende sokonja.” Ejemba kuuyanonŋ Jombaajonŋ ‘Oŋanonŋ gejatootoo ejaga kolooja,’ jegitiwaajonŋ ama ejemba tuuŋ yoŋoojonŋ toroko moma ii jewombaajonŋ amamaagi. ³³ Kawaajonŋ “Ii mende mojonŋ,” meleenŋgi. Kaen meleenŋgi Jiisasnoŋ kokaen injijoro, “Kaen ano niinoŋ kaanŋagadeenŋ ilawoila koi amakejenŋiwaa ku-usuŋa moronoŋ nonoti, ii mende injijomaŋa.” Kianŋ.

12

Wain kasa gawonŋ galeŋ bologa yoŋoo sareqaa

Mat 21.33-46; Luuk 20.9-19

¹ *Jiisasnoŋ kanainŋ ejemba sareqaanonŋ kokaen injijoro, “Eja moŋnoŋ wain kasa gawonŋ moŋ koma komoro. Koma komoma sopaya menŋ liligoro. Menŋ liligoŋ wain juu somata jamononŋ mero. Iikanonŋ waimbaa hoŋa ama kananonŋ risuaagi apuyanonŋ lalanonŋ kemero. Wain juu somata ii menŋ wain yoŋgoro mewubotiwaajonŋ galeŋ meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboronŋ wain gawonŋ galeŋ tosaŋa mokolonŋ oŋoma kokaen injijoro, ‘Mono gawonŋ menŋ hoŋaa bakaya oŋoanŋia menŋ bakaya toya nii nombu.’ Kaen jeŋ somonŋonŋ gawonŋ ii borogianonŋ ama oŋomesaonŋ kantri moŋnoŋ kema laligoro. ² Laligoŋ laligoro hoŋa momogorotiwaa kambanŋa (gbani 5) toriro iikanonŋ welenŋqeqeya moŋ wasiŋ muro galeŋ yoŋoononŋ kema wain gawonŋ hoŋaa bakaya mubutiwaajonŋ jero. ³ Jeroto, galeŋ yoŋononŋ ii menŋ somonŋonŋ koobinoŋ qeŋ otaagi bobora eleeno. ⁴ Kawaa gematanonŋ welenŋ eja moŋ wasiro yoŋoononŋ keno waŋa qosoma gamu qeŋ mugi. ⁵ Kawaa gematanonŋ welenŋ eja moŋ mombo wasiro keno qegi komuro. Kaanŋiadeenŋ eja tosaŋa mamaga wasiŋ oŋono tosia koobinoŋ sagorogoro unŋunŋ tosia unŋugi komugi. ⁶ Kaen anŋi wain gawonŋ toyanonŋ qaa moŋgama jero, ‘Neeanaa wombo merana motoonŋo iikayadeenŋ laligoŋa. Ii mono goda qeŋ mubuya me nomaenŋ?’ Kaen jeŋ konoga kianŋ meria wasiro

* 11:23: Mat 17.20; 1 Kor 13.2 * 11:25: Mat 6.14-15 * 12:1: Ais 5.1-2

yoŋoonoŋ keno. ⁷ Kenoto, karo iima batugianoŋ kokaen jegi, 'Iinoŋ mono borosamoya kokawaa toya koloowaa. Ayo, mono meŋ qeniŋ komuro wain kasa gawoŋ kokanoŋ mono ananaa buŋa koloowaa.' ⁸ Kaen jeŋ qelanjiŋ meŋ somoŋgoŋ qegi komuro qamoya gawoŋ sopa seleengeŋ hagogi kemero.

⁹ "Wain gawoŋ toyanonŋ ii moma mono nomaenŋ ambaa? Iinoŋ mono aŋo kaŋ gawoŋ galeŋ ii kondeema oŋombaa ano gawoŋ galeŋ dologa mokoloonŋ oŋoma wain kasa gawoŋa ii yoŋoo borogianoŋ ambaa. ¹⁰ *Buŋa Terenoŋ qaa koi weeŋgogi me qaago?"

'Miri meme yoŋonoŋ jamo tando moŋ gema qeŋ eeŋ mesaogi raroti, iikanoŋ mono tando kombombaŋa kolooro mokoloogi. Iikanoŋ riiro mirinoŋ mono riima kamaaŋ kombaa.

¹¹ Poŋonoŋ tando ii kuuro jaanananoŋ iiniŋ qabuŋayawo kolooro waliŋgoŋkejoŋ."

¹² Jiisasnoŋ kaen injiŋoro galeŋ yoŋonoŋ qaa iikawaa kania moma asariŋ kokaen jegi. "Sareqaa ii mono nonoojoŋa jeŋa." Kawaajoŋ ii meŋ somoŋgowombaajoŋ mogito, ejemba tuuŋleembe yoŋoojoŋ toroko moma amamaaŋ mesaonŋ keŋgi. Kiaŋ.

Takis aambaa Jiisas aŋgobato meŋ mug.

Mat 22.15-22; Luuk 20.20-26

¹³ Juuda jotamemeya yoŋonoŋ Farisii ano gawana Herodwaa paati alauruta tosia wasiŋ oŋoma kokaen injiŋogi, "Oŋo mono Jiisaswaanonŋ kema qisiŋ qaawaa timbinoŋ horonŋ gbadoonŋ mubu." Kaen injiŋogi Jiisaswaanonŋ kagi. ¹⁴ Jiisaswaanonŋ kaŋ kokaen ijogi, "Boi, giinoŋ eja hoŋa koloojaŋi, nono ii mojoŋ. Giinoŋ ejemba tosia mende inŋisosoroonŋ tosia mende qetama oŋomakejanto, so motooŋgononŋ gosiŋ nonomakejaŋ. Kawaajoŋ kuuy gonggi mende dogonŋ somata mende esuuy oŋomakejanto, Anutuwaanonŋ kana ii qaa hoŋa otaaŋ kuma nonomakejaŋ. Giinoŋ Anutuwaanonŋ qaa dindiŋa iikanoŋ uuta ano kamaaŋqegeta motoondeeŋ kuuya jeŋ mindiŋgoŋ nonomakejaŋ. Kawaajoŋ nono siisa-kimbaajoŋ takis ama iikanoŋ Mooseswaa Kana qaa soŋgiwoŋa me qaago? Ii aniŋ sokonja me qaago?"

¹⁵ Kaen ijogi areŋgia qolonŋmolonŋgoya ii moma kotonŋ kokaen injiŋoro, "Oŋo naambaajoŋ qaawaa timbinoŋ ama nombombaajoŋ aŋgobato meŋ nonju? Saanonŋ silwa moneŋ moŋ meŋ kagi iimaŋ."

¹⁶ Kaen injiŋoro ii meŋ kagi kokaen qisiŋ oŋono. "Morowaa uŋayaga ano qataga ii koi oogita eja?" "Ii Siisa-kimbaa." Kaen meleema jegi.

¹⁷ Jegi kokaen injiŋoro, "Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa uŋayawo ii mono iwaa buŋa muŋkebu. Iwoi Anutuwaa uŋayawo eji, ii mono Anutuwaa buŋa qewu." Kaen injiŋoro iwaajoŋ mamaga waliŋgogi. Kiaŋ.

Koomunonga waawaataa aŋgobato meŋ mug.

Mat 22.23-33; Luuk 20.27-40

¹⁸ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋonoŋ "Komugiti, iyoŋonoŋ mende waabuya," jeŋ laligogi. Yoŋoononga tosiانوŋ Jiisaswaanonŋ kaŋ kokaen qisiŋ mug,

¹⁹ *"Boi, Moosesnoŋ kokaen jeŋ kotonŋ nononota eja,

'Eja moŋ emba mero merabora mende koloogi komuŋ maloya eeŋ mesaoro koganonŋ saanonŋ maloya ii meŋ gbili mekolooŋ muro dataa qa meŋ laligowaa.'

²⁰ "Moba! Kambaŋ moŋnoŋ daremuŋ 7 laligogi. Dagia mutuyanonŋ emba meŋ laligoŋ gbilia qaa eeŋ laligoŋ komuro. ²¹ Komuro koganonŋ maloya ii meŋ laligoŋ kaanagadeeŋ gbilia qaa eeŋ komuro. Komuro koga moŋ iwaa gematanonŋ iikanoŋ emba iikayadeeŋ meŋ laligoŋ eeŋ komuro. ²² Kaanadeeŋ daremuŋ 7 kuuya yoŋonoŋ emba motooŋgo iikayadeeŋ meŋ gbilia qaa laligoŋ komudaborogi. Kuuya komugi konoga malogia ii kaanjadeeŋ komuro. ²³ Giinoŋ 'Komugiti, iyoŋonoŋ gbiliŋ waabuya,' jeŋanto, nono ii

* 12:10: Ond 118.22-23 * 12:18: Apo 23.8 * 12:19: Dut 25.5

mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororonj waabuyagati eenj, emba motoongjo ii embagiaga megii laligorotiwaajonj ama mono morowaa embiaga koloonaaga?”

²⁴ Kaenj qisigi Jiisasnoñ meleema kokaenj injijoro, “Onjo qaa jeñ soojju. Uumeleembaa Buña Tereya ano Anutuwaawaa ku-usunja mende moma kotojutiwaajonj mono jinjauñ amakeju. ²⁵ Onjanonj, koomunonja waama kambanj iikanonj loemba mende koloowuyato, gajoba yonononj Siwe gomanonj laligojuti kaanja koloonj laligowuya. ²⁶ *Mobu! Komugiti, iyonononj gbilinj waabutiwaawaa qaaya ii Mooseswaa Buknoñ kokaenj eja: Somanj bambanonj gere bolanj asuginj mende jeñ kotoroti, onjo sundu ii weengogi me qaago? Anutunonj iikanonj Mooses kokaenj ijoro,

‘Niinonj Anutu Aabahambaa Poñ, Aisakwaa Poñ ano Jeikobwaa Poñga laligonj waama laligojenj.’

²⁷ “Isi wanjale karoonj yonononj Anutuwo laligonj kotiinj ubuya. Anutunonj koomuya yonoo Poñgia qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyonoo Poñgiaga kolooja. Oo Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonjonj paati) onjo mono qaa mamaga moma soonkeju.” Kaenj meleeno.

Jojobanj qaa wanj woi ii nomaenj?

Mat 22.34-40; Luuk 10.25-28

²⁸ *Jiisasnoñ Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonjonj) yonowo aminj moma jeñ sororonj meleema ononoti, ii kana qaawaa boi eja moñnonj moro. Iikaanj moma jaasewanjonj kouma kokaenj qisij muro, “Jojobanj qaa kuuya iikanonja wanj somata ii nomaenj?”

²⁹ *Qisij muro meleeno, “Wanj somata ii kokaenj,

‘Israel kanageso mobu! Anutunonj motoongjo ananaa Poñnana kolooja. Bensakonj iwoi moñnonj qaago.

³⁰ Kawaajonj uugabaga, unjaga, roromongoga ano ku-usunja kuuya, iikanonj mono Poñ Anutuga uunonj jopagonj muñ laligowa.’

³¹ *“Jojobanj qaa iikawaa alia ii kokaenj,

‘Geenja jopagonj aonkejani, iikaanjadeenj mono ejemba kuuya jopagonj onoma laligowa.’

Jojobanj qaa moñnonj mono qaa woi ii mende uruuguja.”

³² *Jiisasnoñ Kana qaawaa boiyaajonj kaenj meleeno ijoro, “Boi, gii qaa dindinj jeñ. Anutunonj motoongjo kolooja. Bensakonj iwoi moñnonj qaago. ³³ *Gii uugabaga, momakootoga kuuya ano ku-usunja kuuya, iikanonj mono Poñ Anutuga uujopagonj muñ laligowa. Ano geenja jopagonj aonkejani, iikaanjadeenj mono ejemba kuuya jopagonj onoma laligowa. Jojobanj qaa woi iikanonj wanj somata koloojao. Ii teñ kombagi, iikanonj mono siimolonj kuuya ano nandunj mamatewoo tosia unjuuguja.” ³⁴ Kaenj ijoro Jiisasnoñ uuroromongoya moro sokono kokaenj ijoro, “Gii Anutuwaawaa bentotononj keumambaa dodowijanj.” Kaenj aminj mori ejemba kuuya yonononj Jiisas toroqenj qisij mubombaaajonj kokodundunj ama mesaogi. Kiarj.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Poñga ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Luuk 20.41-44

³⁵ Jiisasnoñ jiwowonj jigononj nama Buña qaa kuma onoma kokaenj qisij onono, “Kraistonj kinj Deiwidwaa gbiliga kolooji, kana qaawaa boi yonononj qaa ii nomaembaajonj jenkeju? ³⁶ *Deiwidnonj anjo Unja Toroyanonj sololonj muro kokaenj jero,

‘Anutunonj nama noo Poñna kokaenj ijoro: Giinonj mono kanj noo boro dindinanonj rana niinonj kambanj biiwianonj kereuruga riinj riitama haamo ama onoma goo kana baaganonj ama onomana. Kambanj ii kanj kuuwaatiwaa so mono asamararanonj koi rabaga.’

* 12:26: Eks 3.6   * 12:28: Luuk 10.25-28   * 12:29: Dut 6.4-5   * 12:31: Lew 19.18   * 12:32: Dut 4.35
* 12:33: Hoos 6.6   * 12:36: Ond 110.1

³⁷ Deiwidnoŋ aŋo kaeŋ jeŋ qata ‘noo Poŋna jeja.’ Poŋna jeŋ mono nomaeŋ ama iwaa gbiliga kaanagadeeŋ koloonaŋa?” Kaeŋ jero ejemba tuunlelemba yoŋonoŋ Jiisaswaa qaayaa siina moma geja aŋgi. Kiaŋ.

Uumeleembaa selesele laaligowaa galeŋ meme qaa.

Mat 23.1-36; Luuk 20.45-47

³⁸ Jiisasnoŋ kuma oŋoma toroqeŋ kokaeŋ injiŋoro, “Oŋo mono kana qaawaa boiya yoŋooŋoŋ galeŋ meŋ laligowu. Yoŋonoŋ maleku koriga mouma kema kaŋ qendeema oŋombombaajoŋ momakeju ano maaketnoŋ me kananonoŋ ejemba injiigi jolongia jewuti-waajoŋ momakeju. ³⁹Qamakooli miri jaaqeqeyanoŋ eu rabombaajoŋ siina momakeju ano jejelombanoŋ duŋ jaaya iikanonoŋ jegenjegen rabombaajoŋ momakeju. ⁴⁰Yoŋonoŋ malo yoŋoononoŋ miri iwoi bidaaŋ baagoŋ aŋaliŋ oŋomakeju ano qabuŋagia koloowaatiwaajoŋ qamakooli koriga koriga qama kooliŋ totogianoŋ qeŋkeju. Kawaajoŋ Anutunoŋ qaagia jeŋ teŋoŋ irona uutaga meleeno qagianonoŋ ubaa.” Kiaŋ.

Emba malo moŋnoŋ nanduŋ hoŋa ano.

Luuk 21.1-4

⁴¹ Jiisasnoŋ jiwowoŋ jigoŋonoŋ nanduŋ katapa somataa gematanoŋ raro ejembanonoŋ moneŋ iikanonoŋ aŋgi kemero uuŋ injiŋoro. Ejemba qabuŋa ano esuhinagiawo mamaga yoŋonoŋ kouma kina moneŋ mamaga aŋgi kemero. ⁴²Aŋgi kemero malo wanaya moŋnoŋ kouma soojaakota woi, ii toiya osoga kaanŋa ano kemero. ⁴³Jiisasnoŋ ii iima gowokouruta koma horonoŋ oŋoma kokaeŋ injiŋoro, “Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaeŋ injiŋowe mobu: Malo wanaya koi kanonoŋ nanduŋ anji, ii mono tosaanŋa kuuya yoŋonoŋ iwoi katapanonoŋ aŋgi kemeji, iikawaa soya uuguŋ anja. ⁴⁴Kuuya yoŋonoŋ monengia mamaga eŋ oŋono kitiagadeeŋ anjuto, emba koi kanonoŋ mono koroboro laligojiwaa so ilawoilaya kuuya andaboronoŋ eeŋ totoŋkota laligowaa.” Kiaŋ.

13

Jiwowoŋ jigoŋonoŋ kondemoneeŋ koloowaa.

Mat 24.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnoŋ jiwowoŋ jigo mesaŋoŋ kamaaro gowokouruta yoŋoonoŋga moŋnoŋ kokaeŋ iŋoro, “Boi iiba! Jigowaa totoŋ uutanonoŋ miria miria ii mono damuyawo. Ii jamo somasomatanonoŋ meŋ kaiterenonoŋ menjereŋgogita awaasari nanja.”

² Jiisasnoŋ ii moma qaa kokaeŋ meleeno, “Jigowaa totoŋ uutanonoŋ miri somata waanŋiawo kuuya koi injiŋanto, ii mono kondeengi miriwaa jamo moŋ ii jamo mombaa qaganonoŋ mende ewaato, qeqelala qeŋ saoyagadeeŋ ewaa.”

Kakasiliŋ ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Luuk 21.7-19

³ Kaeŋ jero Oil gere baananoŋ uma leegeŋ endu jiwowoŋ jigoŋonoŋ nanoti, ii iima ragi. Iikanonoŋ rama Piito, Jeims, Jon ano Andruu yoŋonoŋ Jiisas iyanagadeeŋ horonoŋ kokaeŋ qisiŋ mugi, ⁴“Boi, qaa jejaŋi, iikawaa hoŋa mono naa kambanoŋ asugiwaa ano iwoi kuuya ii kanaiŋ asugidaborowaati, iikawaa aiweseyanoŋ mono nomaeŋ asugiwaa? Ii saanoŋ jena moboŋa.”

⁵ Kaeŋ qisiŋ mugi kanaiŋ kokaeŋ injiŋoro, “Moŋnoŋ aŋgomokolonoŋ ano jinŋauŋ qeŋ kembubotiwaajoŋ mono galengia meŋ aonoŋ laligowu. ⁶“Ejemba mamaganonoŋ asugiŋ noo qananoŋ kokaeŋ jewuya, ‘Niinoŋ Kraist koloŋeŋ.’ Kaeŋ jeŋ ejemba mamaga tiligoŋ oŋombuya. ⁷Oŋo manjawaa bujuya ano otoŋa kolooro momakebuya. Ii moma jenengia mende oronkeba. Iwoi kaanŋa ii walagadeeŋ koloowaatiwaa jejeta. Ii koloowaato, namowaa kambanoŋ mono iikanondeeŋ uulanŋawo mende tegowaa. ⁸Kantri moŋnoŋ kantri moŋ unuwombaajoŋ waabuya. Ejemba tuuŋ moŋnoŋ tuuŋ moŋ yoŋowo aroŋ qeŋ aowombaajoŋ waabuya. Balonŋa balonŋa kanonoŋ naŋ somasomata meŋ namo qonjoma meleeno kemeŋkebaa. Kaanagadeeŋ bodi gomaŋa gomaŋa asugiŋ eŋ ubaa. Iwoi kaanŋa

ii emba korowononj masu kanaij unjorkejiwaa so. Namowaa kambananonj mono iikawaa so kanaidaboromambaajonj ambaa.

⁹ **“Kaenj koloowaato, onj galengia awaagadeen menj aonj laligowu. Ejembanonj onj horonj qaa jakeyanonj onjooma qamakooli mirigianonj qaa gawonj menj koobinonj unjuwuya. Tosianonj noojonj ama unjuangi kantria kantria yonjoo eja ponj ano gawana yonjoo jaasewangianonj nambuya. Kaenj nama noo kaniaana nanjonj jegi mobuya. ¹⁰ Oligaa Burja koi mono waladeen namononj kantria kantria kuuya yonjoojonj menj seidaborogigo namowaa kambananonj iikawaa gematanonj tegowaa. ¹¹ Horonj unjuama qaa jakeyanonj onjooonj nambuti, kambanj iikanonj qaa nomaen jewonagati, iikawaa majakakaya ii waladeen mende mobu. Unj Toroyanonj aua iikanondeen qaa onjombaati, mono ii jewu. Onjooonj uugiaajonj qaa mende jewuto, Unj Toroyanonj mono uugia sololoo qaa jewuya. ¹² Uumeleembaa motoya monjonj daremunj uuta meleenotiwaajonj ama ii memelolo mero qaa jakeyanonj onjooonj qegi komuwaa. Kaenjagadeen ama monjonj meraboraana memelolo mero komuwaa ano meraboraana yonjononj nemunjanjurugia qetama onjoma jegi unjooonj komuwuya. ¹³ **Kantria kantria yonjononj noo qanaajonj ama kazi ama onjooonj laligowuyato, monjonj kaparanj koma kotiinj borj qen nama laligoro namowaa kambananonj tegowaati, iinonj mono oyanboyanj burja qen aowaa.”* Kianj.*

Jerusalem sitiwaa kondemondoenj uuduuduuyawo

Mat 24.15-28; Luuk 21.20-24

¹⁴ **“Kanagenj tosanonj kanj kondemondoenj ama iwoi anjonjorayawo jigononj mende aambaa so ii alatanonj anj nano iibuti, kambanj iikanonj Judia prowinsnonj laligowuti, onjononj mono misingonj horonj baananonj kembu. Qaa koi weengowaati, iinonj mono saanonj geja ama moma kotowa. ¹⁵ **Miri kosianonj sombenonj laligowaati, iinonj mono kamaanj iwoiya memambaajonj miri uutanonj mende uba. ¹⁶ Gawononj kema laligowaati, iinonj mono kaenjagadeen malekuya memambaajonj eleema mirinonj mende kema. ¹⁷ Yei! Emba korowo ano merabora ajunonj yonjononj kambanj iikanonj nomaen uulanjawo kembuyaga. ¹⁸ Kawaajonj iwoi ii konj haamo kambananonj mende koloowaatiwaajonj qama koolinkebu. ¹⁹ **Kambanj iikanonj kakasililinj jekania boorongia koloowaa. Kakasililinj soya kaanja ii wala eenanonj kambanj monjenj mende koloonj ero. Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, kambanj iikanondeen kanaij kambanj kokaamba laligonj waama kambanj biiwianonj monj mende kolooro. Wala eenanonj mende kolooro ano kanagenj kambanj monjonj mende koloowaa. Kawaajonj mono qama koolin laligonjkebu. ²⁰ Ponjonj konjajilinj kambanj ii mende menj torinagati eenj, ejemba kuuyanonj mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanjaajonj meweengonj onjonoti, iyonjoojonj ama weenj iikawaa jangoya ii menj toriwaa.***

²¹ **“Kambanj iikanonj kokaenj jewuya, ‘Mobu! Kraistnonj koi laligoja,’ ano ‘Iibu! Hamoqeqe Toyanonj endu nanja.’ Monjonj kaenj jewaati eenj, ii mono mende moma laariwu. ²² Ii kokaembaajonj: Hamoqeqe toya qolonjmolongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asuginj angoletoto ano aiwese jaamorota megj letombuya. Kaenj letonj Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj onjonoti, ii kaenjagadeen enjkalolonj menj onjombutiwaa angobato menj kaparanj konjooonj jinjauj qewubo. Onjononj galengia awaagadeen menj aonj laligogi ii amamaawuyaga. ²³ Niinonj iwoi kuuya ii mende kolooro waladeen kuuya injijowe moju. Ii wala jejenjwaajonj ii mono uuwombogianonj ama galengia menj aonj laligowu.”* Kianj.

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwaa.

Mat 24.29-31; Luuk 21.25-28

²⁴ **“Kakasililinj ii tegoro kambanj iikanondeen weenj jaayanonj injanj kono koinjonj umunj kombaa. ²⁵ **Sengelao yonjononj sombinonga tegonj kamaawuya ano sombinonj**

* 13:9: Mat 10.17-20; Luuk 12.11-12 * 13:13: Mat 10.22 * 13:14: Dan 9.27; 11.31; 12.11 * 13:15: Luuk 17.31

* 13:19: Dan 12.1; Ais 7.14 * 13:24: Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12 * 13:25: Ais 34.4; Joel 2.10;

Ais 6.13

utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaonj enkalolonj anggi soowaa. ²⁶*Kambanj iikanonj Siwe gomambaa Eja honja iinonj koosu qaganonj karo iibuya. Ku-usunja somatanonj sakondindinjawo asuganonj asugiro asamararaja iibuya. ²⁷Kan Siwe gajobauruta wasinj onono yonononj ejemba Anutunonj iyanjaajonj meweengonj ononoti, ii balonj goraaya leele, eugenj emugenj iikanondeenj kopepereenj onjombuya.” Kianj.

Noronj gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Luuk 21.29-33

²⁸ “Onjo mono noronj gere iima tania romonjonj sareqaa koi mobu. Borianonj apuyawo kolooro sengia longogi ii iima moma kokaenj jenkeju, ‘Weenj kambanj dodowija.’ ²⁹ Onjononj kaanjiadeenj aiwese iikawaa so kolooro iima moma asarinj mono kania kokaenj jewu, ‘Jiisasnonj mono nagononj dodowija.’ ³⁰ Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Ejemba koi kete namononj laligojuti, iyonjononj mende komugi iwoi kuuya jejenj, ii mono iyonoo laaligo kambanjanonj koloowaa ³¹ Sombinj ano namo yorononj goronj qewaotato, noo Buja qaananonj mono mende aliwaa.” Kianj.

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii monjonj mende moja.

Mat 24.36-44

³² * “Siwe gomambaa Eja honjanonj naa kambanonj kawaati, iikawaa weenja me aua kambanja ii monjonj monj mende moja. Siwenonj gajoba yonononj ii mende moju. Anutuwaa Merianonj kaanjiadeenj ii mende moja. Ama anodeenj ii moja. ³³ Naa kambanonj asugiwaati, ii mende mojutiiwaajonj onjononj mono galej menj aonj uugbiligbili laligowu. ³⁴ *Li sareqaa kokawaa so eja: Eja monjonj gomanja mesaonj kantri mongenj keno. Kemambaaajonj ama galejuruta iwoi kuuya menj kotonj onjoma nagu waa kiiya meria borogianonj ama usunja onono. Ku-usunja onjoma welenqequeuruta motomotoonj gawonjgia onono. Onjoma laligonj nagu galeja kaanagadeenj uugbiligbili laligowaatiwaajonj menj kotonj muro. ³⁵ Miri toyanonj naa kambanonj eleema kawaati, ii mende moju. Mare me gomantiinja ruujanonj kawaa me? Wengeranj suluro kawaa me? Weenj kouro kawaa me? Iikawaa so onjo ii mende mojutiiwaajonj ama mono uugbiligbili laligowu. ³⁶ Onjononj gaonj egi uulanjawo kanj kaenj mokolonj onjombabo. ³⁷ Onjo mono uugbiligbili laligowu. Qaa ii gowokouruna onjoonj jejenj, ii kaanagadeenj alauruna kuuya onjoonj motoonj jejenj: Onjo mono uugbiligbili laligowu.” Kianj.

14

Jiisas qeninj komuwaatiwaajonj anjonan anggi.

Mat 26.1-5; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ *Pasowa kendonj* ano bered yiistya qaa iikawaa kendonja toriri. Weenj woi tegoro kanonj kanaiwombaa ani jigo gawonj galej ano Kana qaawaa boi yonononj ajoroogi. Ajoroonj nomaenj mondoninj Jiisas olonj menj qegi komunaga, iikawaa kania monjgama menj gosigi. ² Monjgama gosinj kokaenj jegi, “Ejemba iringia soono kareja kareja koloowabotiiwaajonj ii korisoro kendonj kambananonj ambombaaajonj amamaawonja.” Kaenj jegi.

Emba monjonj Jiisas apu unkoowagawononj moriro.

Mat 26.6-13; Jon 12.1-8

³ *Jiisasnonj Betani gomanonj laligonj Saimon monj manimbaya menj solanjaniroti, iwaa mirinonj uma raro. Iikanonj nene nenj raro emba monjonj jamo kaaro monj menj iwaanonj karo. Kaaro ii lalu lanjonjawo qata alabasta iikanonj memeta. Ii apu unkoowagawo honja qata naad iikanonj saa qenj raro. Iinonj ii sewanja somatanonj menj kanj lalu aroya kotonj apuya Jiisaswaa wanjonj qibibirinj moriro. ⁴ Moriro eja ragiti, iyonoononjga tosanonj uugia boliro iyanjiodeenj kokaenj aminj mogi, “Naad apu ii mono naambaajonj kaenj tiwilaaja? ⁵ Naad apu kelegawo ii sewanja mewutiwaajonj anagati eenj, saanonj weenj

* 13:26: Dan 7.13; Ais 1.7 * 13:32: Mat 24.36 * 13:34: Luuk 12.36-38 * 14:1: Eks 12.1-27 * 14:1: Kantri qata Iijipt kanonj Pombaa gajobanonj sa iima koboonj unjuuguroti, kendonj iikawaa qata Koonj qaananonj Pasowa. Eks 12.15
* 14:3: Luuk 7.37-38

300:waa tawaya uugunaga. Ii ejemba wanaya onono sokonaga.” Kaerj jerj emba ii jerj mugi.

⁶ Jerj mugi Jiisasnoj kokaerj injjoro, “Emba koi mono mende jerj mubu. Naambaajonj uuta menj boliju? Iinonj sili awaa ama sororogonj nono sokonja. ⁷ *Ejemba wanaya ii kambaña kambaña batugianonj laligogi awaa ama onombonjatiwaajonj moma ii saanonj kambañ so ambuyato, niinonj onoo batugianonj kambañ so mende laligomaña. ⁸ Iinonj ii iyaña nanamemeña so ama nonja. Niinonj komuwe ronj koma nombutiwaajonj saanonj waladeerj selena kelenonj nomorija. ⁹ Niinonj qaa honja monj kokaerj injjowe mobu: Oligaa Burja koi kantri kanonj me kanonj jerj seigi kemaati, iikanonj emba koi kanonj iwoi ama nonji, iikawaa bujuya ii kaangadeerj jegi seiro iwaajonj romonjonj laligowuya.” Kiañ.

Juudasnoj Jiisas memelolo menj mumambaa uumotoonj ano.

Mat 26.14-16; Luuk 22.3-6

¹⁰ Gowokouruta 12 yonoononga monj qata Juudas Iskariot iinonj Jiisas memelolo menj mumambaaonj ama jigo gawonj galenj yonoononj keno. ¹¹ Yonoononj kema qaaya jero ii moma uugia qeangoro sewanja moneñ mubombaajonj qaa somonogogi. Qaa somonogogi Jiisas kambañ mongenj memelolo menj mumambaa kana mongama kokobimbij qerj laligoro. Kiañ.

Jiisasnoj gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Luuk 22.7-14, 21-23; Jon 13.21-30

¹² Bered yiistya qaa iikawaa kendonj weerj mutuyanonj (Siikunenenonj) siligia otaañ pasowa lama monj qerj onkegi. Kawaajonj Jiisaswaa gowokourutanonj ijogi, “Boi, nono miri dakanonj kema pasowa lama goojonj mozozongonj newoña? Siinga nomaerj eja?”

¹³ Kaerj ijogi gowokowoita woi kokaerj jerj wasiñ orono, “Oro Jerusalem sitinonj uri eja monj apu monjonj qindiñ karo mokoloowaota. Mokoloonj ii saanonj otaañ kembao. ¹⁴ Keni mirinonj uro iikawaa toya kokaerj ijowao, ‘Boinonj kokaerj jeja: Saanonj miri uuta monj jerj tegonj nonona iikanonj uma gowokouruna yonowo pasowa lama newoña.’ ¹⁵ Kaerj ijori toyanonj miri qaganonj eu uma uuta somata monj qendeema orombaa. Iikanonj duñ rara iwoi mozozongogita raja. Ii qendeema orono iikanonj mono lama qerj oowao.”

¹⁶ Kaerj jero gowokowoitanonj mesaonj sitinonj uma Jiisasnoj qaa jeroti, iikawaa so mokoloonj nama lama qerj onj mozozongori.

¹⁷ Gomañ tiro Jiisasnoj gowokouruta 12 yonowo miri iikanonj kougi. ¹⁸ *Kouma uma duñonj rama nene negi Jiisasnoj kokaerj injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaerj injjowe mobu: Onoononga monj niwo nene nerj raji, iinonj mono memelolo menj nombaa.”

¹⁹ Kaerj injjoro moma uugianonj wosobiri moma kanaiñ aña aña qisiñ munj jegi, “Noojonja jewabo?”

²⁰ Qisiñ mugi kokaerj injjoro, “12 onoononga monj niwo bered qaannonj qendungoji, iinonj. ²¹ Siwe gomambaa Eja honjanonj mono iwaajonj qaa oogita ejiwaa so namo mesaonj kembaa. Kemaato, memelolo menj mubaati, iwaajonj ‘Yei wosobiri!’ jerj wanjinjingojerj. Anutunonj mono ironja uuta meleema mubaa. Eja ii nemuñaa goronj uutanonga mende koloonagati, iikanonj mono afaañgonj munaga.” Kiañ.

Pombo samonj konoga negi.

Mat 26.26-30; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²² Nene nerj rama Jiisasnoj bered menj kotuegonj motonj onoma kokaerj jero, “Koi neenaa busuna. Ii mono menj newu.”

²³ Kaerj jerj wain qambi menj dangiserj jerj onono kuuyanonj qambi iikanonga negi. ²⁴ *Negi kokaerj injjoro, “Koi neenaa sana. Koi Anutunonj ejemba yonowo soomonjgo areñ ano kotiiwaatiwaajonj sana maagi ejemba mamaga hamo qerj onombaa. ²⁵ Niinonj qaa honja monj kokaerj injjowe mobu: Niinonj wain kasawaa honja kokanonj mombo toroqerj

* 14:7: Dut 15.11 * 14:18: Ond 41.9 * 14:24: Eks 24.8; Jer 31.31-34

mende nemaŋa. Kanageŋ Anutuwaa bentotoŋ uutanonŋ eu raniŋ jejelombarŋ ambaati, weeŋ iikanonŋ mono wain apu qaita moŋ ii nemaŋa.”

²⁶ Kaeŋ jero korisoro rii qama mesaonŋ kema Oil gere baaranonŋ ugi. Kianŋ.

Piitononŋ Jiisas qakoombaatiwaa jero.

Mat 26.31-35; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

²⁷ *Uma Jiisasnonŋ kokaeŋ injjoro, “Gejatootoo eja moŋnonŋ qaa moŋ kokaeŋ oorota eja, ‘Niinonŋ galengia qewe lama tuuŋanonŋ deembuya.’

Iikawaa so onononŋ kuuya uugia boliro nomesaonŋ boratiwuya.

²⁸ *Boratigi nuwuyato, niinonŋ mono koomunonŋga waama wala Galili prowinsnonŋ kema iikanonŋ asuginŋ onomaŋa.”

²⁹ Kaeŋ injjoro Piitononŋ kokaeŋ ijoro, “Yoŋononŋ kuuya uugia boliro gomesaonŋ boratiwuti een, niinonŋ mono kileŋ iikaŋ mende amaŋa.”

³⁰ Ijoro Jiisasnonŋ jero, “Niinonŋ qaa hoŋa moŋ kokaeŋ gijowe moba: Kurunonŋ indiŋ woi mende qaro giinonŋ kete gomantiinanonŋ qakooma nona indiŋ karonŋ koloowaa.”

³¹ Kaeŋ jeroto, Piitononŋ kaparaŋ koma kotikotii ano, “Boi, kaeŋ qaagoto, nii nugi giwo motoonŋ komuworagati, ii kileŋ niinonŋ gii mende qakooma gomaŋa.” Gowoko tosaŋa kuuyanonŋ qaa iikayadeeŋ jegi. Kianŋ.

Jiisasnonŋ Gezemane urukisinonŋ qama kooliro.

Mat 26.36-46; Luuk 22.39-46

³² Kaeŋ amiŋ moma kema urukisi moŋ qata Gezemane iikanonŋ keugi. Keuma gowokouruta kokaeŋ injjoro, “Niinonŋ endu kema qama kooliwe onŋo mono kambaŋ biiwianonŋ koi rabu.” ³³ Kaeŋ injjorŋ Piito, Jeims ano Jon unuama kengi. Kengi Jiisasnonŋ kanaiŋ konjiliŋ kanjaŋawo moro kana boria qetegoro. ³⁴ Kaeŋ ama kokaeŋ injjoro, “Noo uunanonŋ mono kondunŋkondunŋ koma waajiwaajonŋ ama wosobiri mobe komukomuyawo ama nonja. Onononŋ mono kokanonŋ rama niwo gbili laligowonja.”

³⁵ Kaeŋ injjorŋ anodeeŋ boronja moŋ toroqerŋ kema simiŋ kuma usugonŋ siimbobolo kambaŋa ii Maŋaa jetaa so uuguwaatiwaajonŋ qama kooliro. ³⁶ Qama kooliŋ jero, “Aba Amana, gii iwoi moŋ mende meŋ bimbiŋgonŋkejaŋ. Kawaajonŋ siimbobolowaa qambia koi mono nuamba. Nuanagati, ii noo siimbaa so qaagoto, mono geengaa uusiŋga otaŋ koloowa.”

³⁷ Kaeŋ jeŋ eleeno gowokouruta karonŋ yoŋononŋ gaonŋ egi injiima Piito kokaeŋ ijoro, “Saimon, gii gaonŋ ejaŋ me? Gii aua motoongoda gbili laligomambaajonŋ mende kotiijaŋ me? ³⁸ Uunananonŋ gbili laligowombaa siŋga momakejonto, selenananonŋ looloria kolooja. Kawaajonŋ angobatononŋ kamaŋ unuwabotiwaajonŋ mono qama kooliŋ uugbilig-bili laligowu.”

³⁹ Kaeŋ ijoro mombo onomesaonŋ kema qaa iikayadeeŋ mombo jeŋ qama kooliro. ⁴⁰ Qama kooliŋ eleeno jaa lologia bombonŋ mero mombo gaongadeeŋ egi injiiro. Gaononŋga waama qaa meleembom-baajonŋ onpopo qegi.

⁴¹ Jiisasnonŋ keno indiŋ karonŋ kolooro eleema kaŋ kokaeŋ injjoro, “Onŋo toroqerŋ haamo meŋ gaongadeeŋ ewombaajonŋ moju me? Mobu! Moŋnonŋ Siwe gomambaa Eja hoŋa memelolo meŋ muro gawman eja sisiwerowerogiawo yoŋoo borogianonŋ ubaati, iikawaa aua kambaŋanonŋ mono kaŋ kuuja. Onŋoo gaonŋ ee kambaŋgia mono tegoja.

⁴² Mono waagi kembonŋ. Mobu! Memelolo meŋ nombaati, iinonŋ mono kosere koi kaja.” Kianŋ.

Jiisas qelanjiŋ meŋ somongogi.

Mat 26.47-56; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴³ Jiisasnonŋ kaeŋ jeŋ nano iikanondeeŋ gowokouruta 12 yoŋoononŋga moŋ qata Juudas iinonŋ tuuŋ moŋ jeta meŋ onono kougi. Jigo gawonŋ galenŋ, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yoŋononŋ ii wasiŋ ononŋgi manjawaa soo somata ano wasagia meŋ kagi.

⁴⁴ Memelolo memambaa anoti, iinonŋ wala yoŋowo aiwese qaa kokaeŋ somonŋonŋ injjoro,

* 14:27: Zek 13.7 * 14:28: Mat 28.16

“Niinonj eja buuta kitorj nemanjati, ii iima ‘Mono ii!’ jey mej somongonj tororo galej koma kumbu.”

⁴⁵ Kaenj jey kaj iikanondeenj Jiisaswaanonj keuma “Oo kokona! (Boinal!)” jey buuta kitorj nero. ⁴⁶ Kitorj nero iima Jiisas qelanjin mej somongogi. ⁴⁷ Somongogi kosianonj nangiti, iyonoononga monjonj manjawaa soo somata horonj jigo gawonj galej wanjaa welenqeqeya qej geja kotogoro kamaaro. ⁴⁸ Jiisas somongogi qaa kokaenj injjoro, “Nii kikekasililinj ejaga qaagoto, kilej noojonj kaenj moma manjawaa soo somata ano wasa mej noma somongonj nombombajonj kaju. ⁴⁹ *Niinonj weenj so jiwowonj jigononj onjowa nama Buja qaa kuma onjoma laligowe mende nonjgito, iwoi koi mono Buja Terewaa qaayanonj honjowo koloowaatiwaajonj kolooja. ⁵⁰ Jiisas somongogi gowoko yonjononj kuuya Jiisas mesaonj boratinj olonj koma kenji. Kianj.

Sagbili monjonj olonj koma keno.

⁵¹ Eja gbaworo monjonj opoqiisia taanja kokosiinj Jiisaswaa gematanonj otaanj keno. Opoya tosia mende mouma keno ii metaqetataj megj. ⁵² Mewombajonj amamaan opoqiisia qetegogi lalanj olonj koma keno. Kianj.

Jigowaa jotamemeya yonjononj Jiisaswaa qaa gawonj megj.

Mat 26.57-68; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵³ Jiisas somongonj wama jigo gawonj galej wanjaa jinjaronj mirinonj kenji. Kenji jigo gawonj galej kuuya, kantriwaa jotamemeya ano Kana qaawaa boi yonjononj iikanonj kema ajoroogi. ⁵⁴ Kenji Piitononj sigensigen onjotaanj jigo gawonj galej wanjaa jinjaronj mirinonj keuma miriaa kiropo uutanonj uro. Uma welenqeqe eja yonoo batugianonj gere kosianonj rama konano. ⁵⁵ Kaenj raroto, jigo gawonj galej ano jigo kaunsol tuunj yonjononj Jiisaswaa selenonj kuukuu qaa nomaenj jey nangoninj qegi komuwaatiwaajonj jey monjgongito, iikawaa kania monj mende mokoloogi. ⁵⁶ Monjgama nama mamaganonj qaa qolonjmolongoya selianonj kuunj nanjonj jegito, qaagianonj kania motoonggo mende kolooro.

⁵⁷ Kaenj anji tosanonj waama nama qaa qolonjmolongoya selianonj kuunj nanjonj kokaenj jegi, ⁵⁸ * “Iinonj kokaenj jero moninj, ‘Niinonj jiwowonj jigo borononj memeta koi kondeembe namononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj jigo qaita monj borononj memeta qaago ii mej waama kumaanja.” ’ ⁵⁹ Kaenj jegito, kilej qaagianonj kania motoonggo mende kolooro.

⁶⁰ Kaenj mende kolooro jigo gawonj galej wanjanonj waama jaasewanj qej onjoma nama Jiisas qisinj munj kokaenj ijoro, “Yonjononj goo seleganonj qaa kuunj nanjoguti, iikawaa kitia monj jewaga me qaago?”

⁶¹ Kaenj ijoro iwoi bologa monj mende anoto, kilej kitia monj mende meleema qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawonj galej wanjanonj mombo kokaenj qisinj muro, “Anutu mepeseenj mumakejoni, gii iwaa Meria Kraist koloojanj me qaago?”

⁶² * Qisinj muro “Oonj” jey kokaenj injjoro, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono ku-usunj Toyaa boro dindijanonj rama era sombimbaa koosu qaganonj kamaaro iibuya.”

⁶³ Qaa ii injjoro jigo gawonj galej wanjanonj malekuya menjurama kokaenj jero, “Yei, mangaa siita! Tosianonj qaaya nangowutiwaajonj mombo mende qisinj onjombona.

⁶⁴ * Anutu mepaegoji, ii mono onjonganjo modaboroju. Kawajonj mono onj nomaenj moju?” Kaenj jero yonjononj kuuya Jiisas koomuwaa buja koloowaatiwaajonj jey tegogi.

⁶⁵ Kaenj jey tegonj tosanonj kanainj sulaapanj qej jaasewanja esuunj boro kuma qej kokaenj ijogi, “Morononj guji, ii saanonj jena mobona.” Jigowaa kiropo galej (sikiriti) yonjononj kaanagadeenj Jiisas mej urunanonj qetaaligi. Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Mat 26.69-75; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

* 14:49: Luuk 19.47; 21.37 * 14:58: Jon 2.19 * 14:62: Dan 7.13 * 14:64: Lew 24.16

⁶⁶ Kamban iikanon Piitonon kiropo uutanon sombenon laligoro. Emu laligoro jigo gawon galej wanja welenqege emba mojonon iikanon kouro. ⁶⁷ Kouma Piitonon gere konama nano iigigiin kokaen jero, “Gii mono kaanagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligona.”

⁶⁸ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen jero, “Qaa jejanj, ii kondanjen.” Kaen jen kiropo naguyanon kemej nano kuru qaro.

⁶⁹ Nagunon kemero welenqege emba mojonon ii iikanon mombo iima eja kosianon nangiti, ii kanainj kokaen injjoro, “Eja koi kanon mono yonoononga monj kolooja.”

⁷⁰ Kaen injjoroto, iinon mombo qakoono. Qakoono kamban boronja monj tegoro eja kosianon nangiti, iyononon mombo Piitowaajon kokaen jegi, “Giinon Galili ejaga monj koloojanjwaajon mono honjanon iyonoononga monj koloojanj.”

⁷¹ Ii moma kanainj anja qasuaan aon jopangon jen kotiin jero, “Eja qaaya jejuti, niinon ii mende moma mujen. Qaa qolon-molongoya jewenagati een, Anutunon mono ironja meleema nomba.”

⁷² Kaen jen nano iikanondeen kurunon qaro indij woi kolooro. Kurunon qaro Jiisasnon qaa kokaen ijoroti, Piitonon ii romongoro, “Giinon indij karoon qakooma nona kurunon qaro indij woi koloowaa.” Qaa ii romongonj wosoya jumambaajon ano silama saaro. Kianj.

15

Jiisasnon gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Luuk 23.1-5; Jon 18.28-38

¹ Gomanj ano amandiinon jigo gawon galej, kantriwaa jotamemeya (70), ano Kana qaawaa boi ano jigo kaunsol kuuya yononon qaa jake uuta ajojoro ama Jiisaswaa qaa jen tegogi. Jen tegogi Jiisas somongonj wama kema gawana Pailotwaa borononj angj.

² Room gawana iinon Jiisas kokaen qisij muro, “Onjanon, gii Juuda yonoo kingia koloojanj me qaago?” Qisij muro Jiisasnonj meleema ijoro, “Mono geenjo jejanj, kaenj.”

³ Jigo gawon galej yononon qaa mamaga Jiisaswaa selianon kuunj jegi. ⁴ Jegi Pailotnonj Jiisas mombo qisij muj ijoro, “Moba! Yononon qaa mamaga goo seleganonj kuunj jejuti, giinonj iikawaa kitia monj jewaga me qaago?”

⁵ Kaen ijoroto, Jiisasnonj bologa monj mende anoto, kilenj qaa kitia mombo mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananonj waligoro. Kianj.

Pailotnonj Jiisas komuwaatiwaa jenj tegoro.

Mat 27.15-26; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

⁶ Gbani so pasowa kendon kambananon gawananonj kapuare mirinonga eja monj qata qama qisigiti, ii silia otaan isama onomakegi. ⁷ Kamban iikanon eja monj qata Barabas ii kapuare mirinonj raro. Iinonj kikekakililij eja tosaanj yonowo karenj gilij eja monj qegi komuroti, iikawaajonj kapuare mirinonj onoonji. ⁸ Kaen angj kanageso yonononj gawanawaa jinjaronj miri somberjanonj eu uma nama kanainj ama laligorotiwaa so ambaatiwaaajonj qisij mugi. ⁹ Qisij mugi meleema kokaen injjoro, “Niinonj Juuda onoo kingiaga isambe kamaawaatiwaaajonj moju me?” ¹⁰ Jigo gawon galej yonononj Jiisaswaaajonj goronoo so mogitiwaaajonj ama ii gawanawaa borononj ononji. Ii moma siingia momambaajonj kaen qisij onono.

¹¹ Qisij onono jigo gawon galej yonononj ejemba tuunj uukuukuu menj onoma kokaen jegi, “Jiisas mesaonj Barabas isamba! Mono kaen qisij mubu.” ¹² Kaen jegi mombo meleema qisij onono, “Kaen jejutiwaaajonj Juuda onoo kingia qata kaen qamakejuti, niinonj mono ii nomaenj ama mubenaga?”

¹³ Kaen qisij onono mombo qagi, “Mono maripoononj qewu jewa!”

¹⁴ Kaen qagi Pailotnonj kokaen injjoro, “Ii naambaajonj? Iinonj mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yonononj ii moma kaparanj koma toroqen qaa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoononj qewu jewa!”

¹⁵ Kaerj qagi Pailotnoj ejemba tuuj somata siingiaa so amambaajonj moma Barabas isama onono kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawononj qeyayagonj qegi. Kaerj qegi maripoononj qewutiwaajonj ii Room manjaqeqe eja yonjoo borogianonj ano. Kiaj.

Jiisas kungulolopo ama mugi.

Mat 27.27-31; Jon 19.2-3

¹⁶ Manjaqeqe eja yonononj Jiisas wama kema gawanawaa jinjaronj miriwaa kiropo uutanonj keugi. Keuma manjaqeqe tuuj somata kuuya horonj onjngi iikanonj kagi. ¹⁷ Kaerj maleku osoga nezongbala ii Jiisaswaa selianonj mouma muj somaj kasa lipima ila kaanja waajanonj konji kemero. ¹⁸ Kaerj kemero kanainj waeya menj joloja jegi, “Oowe oowe! Juuda yonjoo kinj ponjgia, oowe!” ¹⁹ Qaqatete kaerj ama jegi bowononj waajanonj qerj sulaapanj qerj siminj kuma muj usugonj mepeqepesee qolonjmolongoya menj mugi. ²⁰ Mepaqepae kaerj ama mudaboronj maleku osoga nezongbala ii qetegonj iyanjaa sele esu mouma muj maripoononj qewombaajonj wama kenji. Kiaj.

Jiisas maripoononj qegi.

Mat 27.32-44; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

²¹ *Kema kana somatanonj eja monj qata Saimon mokoloogi. Iinonj Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga ano Aleksander ano Ruufus yoroo mangaraga. Iinonj gawonongga kouro kuuj mugi Jiisaswaanonj maripoonj menj angoro. ²² Jiisas kaerj wama gomanj monj qata Golgota ii ananaa qaanonj Wajsii, iikanonj kema keugi. ²³ Keuma wain apu ano marasinj qata mor ii mindirinj melokanjij mugito, Jiisasnoj ii togoro. ²⁴ *Togoro nama maripoononj qegi. Qegi nano kiawenj megij jangoya kolooro Jiisaswaa sele esuya motomotoonj batugianonj iikawaa so mendeema megij. ²⁵ Gomaamba 9 kilok iikanonj maripoononj qegi. ²⁶ Maripoononj qerj waajanonj eu qegitiwaa kania kokaerj onj qegi, “Juuda yonjoo kinj ponjgiaga koi.” ²⁷ Kikekakasililinj eja woi kaanjagadeenj iwo maripoononj urugi. Monj boro dindijanonj monj qanianonj leelee kaerj urugi. ²⁸ *(Anutuwaa Buna Terenonj qaa kokaerj oogita eja, “Ii gosinj kikekakasililinj eja kaanja romonjonj yonjoo batugianonj anji.” Qaa iikaerj kanonj honjowo kolooro.)

²⁹ *Ejemba uugunj kema kanj kungulolopo ama lukukuunj muj wambelaanj kokaerj jegi, “Yeil! Gii mono jiwowonj jigo saanonj kondeena namononj kamaaro weej karoombaa uutanonj mombo metaama kuumambaajonj jena. Oo, gii eja awaa soro!” ³⁰ Mono geengga ilaanj aonj maripoononjga kamaawa.”

³¹ Jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj kaanjagadeenj batugianonj mepaqepae ama muj jegi, “Tosiaga ilaanj onjoma laligoroto, iyanja ilaanj aomambaajonj amamaaja. ³² Iinonj Hamoqeqe Toya Kraist ano Israelwaa kinj kolooji eenj, mono keteda koi maripoononjga kamaaro iima ii moma laariwonaga.” Kaerj jegi.

Eja iwo maripoononj urugiti, iyorononj kaanjagadeenj uuqeqe qaa tokoronjkota menj muri. Kiaj.

Jiisasnoj komuro.

Mat 27.45-56; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

³³ Weej biiwia 12 kilok kolooro iikanonj gomanj kuuya pangamanj menj sokoma ero kema aua karoombaa so kolooro. ³⁴ *Jiisasnoj 3 kilok iikanonj anjaa qaanonj kokaerj qa somata qaro, “Eeli eeli lama sabaktani?” Ii ananaa qaanonj: Anutuna, Anutuna mono naambaajonj gema nujanj?

³⁵ Kaerj qaro eja kosianonj nangiti, iyonoononjga tosanonj ii moma jegi, “Mobu! Mono Elaijawaajonj qaja.” ³⁶ *Yonoononjga monjonj bobogarinj kema momondo monj suuj tanijeenj ii menj wain apu aasonjawanonj qendunjonj gere goronj kitianonj somonjonj sulunj Jiisaswaa buu susuyanonj eu ano nero jero, “Mono mesaogi anjodeenj namba. Elaijanonj kanj motogoro kamaawaa me qaago, mono ii iibonja.”

* 15:21: Room 16.13 * 15:24: Ond 22.18 * 15:28: Ais 53.12 * 15:29: Ond 22.7; 109.25; Maak 14.58; Jon 2.19
* 15:34: Ond 22.1 * 15:36: Ond 69.21

³⁷ Kaen angi Jiisasnoŋ qa somata qama wosoya goron qero komuro.

³⁸ *Komuro iikanondeen jiwowon jigowaa uutanon opo nanoti, iikanon mono eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro. ³⁹ Kawali galenon maripoon jaasewan qeŋ nama Jiisasnoŋ wosoya goron qero komuroti, ii iima kokaen jero, “Eja koi kanon mono onjanon Anutuwaa meriaga kolooja.”

⁴⁰ *Emba tosanon kaanagadeen sigensigen nama iwoi ii iigi. Yoŋoo batugianon Maria Magdalaga ano Maria Jeims dubaya ano Jooses yoroo nemungara ano Salome yoŋonon motoon nanŋi. ⁴¹ Yoŋonon Jiisasnoŋ Galili prowinsnoŋ laligoro iikanon ii otaan weleŋ qeŋ muŋ laligogi. Kaanagadeen emba tosaan mamaga Jiisaswo Jerusalem sitinon uma kagiti, iyoŋonon kaanjadeen kosianon nanŋi. Kian.

Jiisaswaa qamoya roy konŋi.

Mat 27.57-61; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁴² Sabat kendon rarawaajon iwoi mozozongogi Sabat kendonon kanaimambaaajon dodowiro mare koloon karo. ⁴³ Nemungawon iikanon Arimatia toya, eja waanawo qata Joosef iinon karo. Iinon kaanagadeen Anutu bentotombaa hona koloowaatiwaajon mamboma laligoro. Iinon Juuda yoŋoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya mon koloon Sabat kendonon kanaimambaa anotiwaajon ama toroko yakariŋ Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya memambaaajon qisiro. ⁴⁴ Qisiro “Onjanon komuja me qaago?” jeŋ romonŋon kawali galeŋa jero karo “Jiisasnoŋ kamban koriga me toroga komuja,” jeŋ qisij muro. ⁴⁵ Qisij muro buju qaaya moma Jiisaswaa qamoya Joosef jeŋ tegon muro. ⁴⁶ Jeŋ tegon muro opo taan sewan meŋ kema qamoya maripoononŋa qetegon meŋ kamaan oponon esuuro. Esuun meŋ qasirinon kema jamo kobaa uroroogi duŋ eroti, iikanon ano. Ama jamo somata mon metano kobaa qaa oota kojangiro. ⁴⁷ Dakanon anoti, ii Maria Magdalaga ano Maria Jooseswaa nemuŋa yoronon nama iiri. Kian.

16

Jiisasnoŋ koomunonŋa waaro.

Mat 28.1-8; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendon raji tegoro iikanon Maria Magdalaga, Maria Jeimswaa nemuŋa ano Salome yoŋonon “Jiisaswaa qamoya kema moriwoŋa,” jeŋ jiniŋ marae unkoowagawo sewan megi. ² Meŋ eŋ Sonda umugawodeen waama goman ano ween jilinŋolan kouro qasirinon kenŋi. ³ Kema amin moma jegi, “Qasiriwaa qaa ootanon jamo somata raji, ii mono moronon qetambaa?” ⁴ Kaen jeŋ uugi keno iigi: Jamo somata qatawo ii mono qetanŋi kema ero. ⁵ Qasiriwaa jamo qaa oota kaen aantama nano uutanon ugi. Ugi dindingiaagen eja gbaworo mon malekuya koriga taan raro iigi. Kaen iima mamaga awaligi.

⁶ Awawaligito, kokaen injoro, “Mono toroko mende mobu. Ono Nazaret eja Jiisaswaaajon monganju. Ii maripoonon qegito, iinon mono gbiliŋ waaja. Kawaaajon koi mende eja. Iibu! Duŋa koi, iikanon sulugi ero. ⁷ *Kawaaajon mono kema Piito ano gowokouruta kuuya buju kokaen injowu, ‘Iinon mono jeta meŋ onoma waladeen Galili prowinsnoŋ kembaa. Ono kaanagadeen iikanon kema qaaya jerotiwaa so ii iibu.’”

⁸ Kaen injoro aaruŋ jenenŋia ororo jamo ootanonŋa kamaan bobogariŋ kenŋi. Sombugia mogitiwaajon qaa mon mende jegito, qaagia bogoro. Kian.

Jiisasnoŋ Maria Magdalaga iwaanon asugiro.

Mat 28.9-10; Jon 20.11-18

⁹ Jiisasnoŋ Maria Magdalaga iwaa uutanonŋa omejiilan 7 onotaaro laligoro. Jiisasnoŋ koomunonŋa waama Sonda gomaamba amandiinon wala Maria ii asugin muro. ¹⁰ Asugin muro alaurutanon Jiisaswo laligon kouma kamban iikanon jinŋen qama saagiti,

* 15:38: Eks 26.31-33 * 15:40: Luuk 8.2-3 * 16:7: Mat 26.32; Maak 14.28

Marianoꝝ mono iyoꝝoonoꝝ kema bujuya injijoro. ¹¹ Injijoroto, Jiisasnoꝝ gbiliꝝ laligoro Marianoꝝ iiroti, ii mende moma laarigi. Kiaꝝ.

Jiisasnoꝝ alawoita yoroonoꝝ asugiro.

Luuk 24.13-35

¹² Kawaa gematanoꝝ alawoitanoꝝ Jerusalem siti mesaꝝ gomaꝝ moꝝnoꝝ kembojoꝝ kananꝝ keni Jiisasnoꝝ kaitania meleema asugiꝝ orono. ¹³ Yoroꝝoꝝ kaꝝagadeeꝝ kema bujuya ii alauruta injijorito, yoꝝonoꝝ ii kaꝝagadeeꝝ mende moma laarigi. Kiaꝝ.

Jiisasnoꝝ gowokouruta asugiꝝ oꝝono.

Mat 28.16-20; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁴ Kanageꝝ gowokouruta 11 yoꝝonoꝝ ajoroꝝoꝝ nene neꝝ ragi yoꝝoonoꝝ kaꝝagadeeꝝ asugiro. Asugiꝝ uugia kotirotiwaajoꝝ temboma koomunonꝝga waaro iigiti, iinoꝝ bujuya injijogi ii mende moma laarigitiwaajoꝝ ii jeꝝ oꝝono. ¹⁵ *Jiisasnoꝝ kokaeꝝ injijoro, “Oꝝo mono kantri so kema gomaꝝ gomaꝝ liligoꝝ ejemba laligoꝝ kenjutiwaa so Oligaa Buꝝana jeꝝ asarigi mobu. ¹⁶ Moꝝnoꝝ Anutu moma laariro oomulu meꝝ mugi uuta meleembaati, iinoꝝ mono letoma Siwewaa buꝝa koloowaa. Moꝝnoꝝ mende moma laariꝝ yaꝝgiseꝝ laligowaati, Anutunoꝝ mono iwaa qaa jeꝝ tegoro gere siawaa buꝝa koloowaa. ¹⁷ Moma laariꝝ noma laligowuti, ii aiwese meꝝ oꝝombe kaniagia kokaeꝝ koloowaa: Yoꝝonoꝝ noo qanoꝝ omejiilaꝝ oꝝotaawuya. Kantri tosia yoꝝoonoꝝ qaa jeꝝ laligowuya. ¹⁸ Mokoleꝝ borogianoꝝ meꝝ metaambuya. Nombenꝝ warabe apu iwoi negi iikanoꝝ mono mende meꝝ bolii oꝝombaa. Borogia ji ejemba qaꝝianoꝝ aꝝgi qaꝝgowuya.” Kiaꝝ.

Jiisasnoꝝ Siwe gomaꝝoꝝ uro.

Luuk 24.50-53; Apo 1.9-11

¹⁹ *Poꝝ Jiisasnoꝝ qaaya kaeꝝ injijoro Anutunoꝝ wano Siwenꝝoꝝ uma Anutuwaa boro dindiꝝanoꝝ rama laligoꝝa. ²⁰ Eu laligoꝝato, gowokourutanoꝝ mesaꝝ gomaꝝ baloꝝ so kema Buꝝa qaaya jeꝝ seiꝝ laligogi. Kaeꝝ laligogi Poꝝnoꝝ yoꝝowo gawoꝝ meꝝ inaaꝝ oꝝono aꝝgoleto asugiro qaꝝianoꝝ kotiiro. Kiaꝝ.

---

* 16:15: Apo 1.8   * 16:19: Apo 1.9-11

Luuk Oligaa Buɗa Luuknoŋ ooro. Jeŋ-asa-asari

Uumeleen yononon miti dologa mende meŋ kajuti, dokta Luuknoŋ ii eja uuta Tiofiluswaajon qendeemambaajon ama Oligaa Buɗa koi ooro. Luuk ii Jiisaswaa gowokoya 12 yonononga mon qaagoto, Griik ejaga koloon ji ejemba meŋqeeango gawonon laligoro. Luuknoŋ Jiisaswaa kania woi ii kokaen qendeema nononja: 1) Anutunon Hamoqeqe Toya wasimambaa qaa somongoroti, ii Israel iyononon kolooro, 2) Iinon kantria kantria meŋ qeangon nonomambaajon karo. Pombaa Uɗa Toroyanon Jiisas oono “Ejemba kamaanqeqeta yonoojon Oligaa Buɗa” jeŋ asariŋ laligoro. Ejemba iwoi kania kania kawaajon memeqemeaŋ ama laligogiti, Jiisasnoŋ iyonoojon majakaka moma ilaŋ onoma laligoro. Luuknoŋ sundu kaŋa seiseiya areŋgon oodabororo. Luuknoŋ korisorowaa sunduya mamaga ooro. Jiisasnoŋ wala namonon kamaaro ano tetegoyanon namo mesaon Siwenon uro. Kawaajon korisoro seiseiya ii boŋ 1-2 ano boŋ 24 iikanon eja. Jiisasnoŋ Siwenon uro Buɗa gawon meŋ seigi momalaari tuuŋon somariin somariin keno. Luuknoŋ iikawaa sunduya ii buk qata “Aposol gawon meme,” iikanon oorota eja.

Luuknoŋ Oligaa Buɗa ooroti, iikawaa qaa waɗa ii kokaen sokoma ano eja: Qamakooli gawon megi hoŋa kolooro. Uɗa Toroyanon ejemba sololoon onono laligogi. Emba yononon Jiisaswo gawon mamaga nanŋon megi. Anutunon siŋgisongogia mesaon laligoro.

Buk kokawaa bakaya waɗa 8 ii kokaen:

Buk kokawaa kania Luuknoŋ ooro boŋ 1.1-4

Jon Oomulu eja ano Jiisas koloon somariiri 1.5-2.52

Jon Oomulu ejanon Anutuwaaw gawon mero 3.11-20

Jiisas oomulu meŋ muro anŋobato mokolooro 3.21-4.13

Jiisasnoŋ qenjaaro gawon Galili prowinsnoŋ mero 4.14-9.50

Galili mesaon kana kema Jerusalem keuro 9.51-19.27

Jerusalem keuma sonda konoga laligoro 19.28-23.56

Waama asugin onoma Siwenon uro 24.1-53

Matyuu, Maak, Jon yononon sundu tosia mende oogiti, ii Luuknoŋ iyanodeen ooro bakaya 2 ano 6 iikanon eja. Sundu tosia ii kokaen: Gajoba yononon rii qagi. Lama galeŋ yononon Jiisas kolooro kaŋ iigi. Jiisasnoŋ melaadianon jiwowon jigonon uro. Samaria ejanon gbilibuurun eja kiankomun muro ano qewolon ejanon siŋgisongonon kemeŋ sooroti, iikawaa sareqaaya.

Luuknoŋ tere Tiofiluswaa ooro.

¹ Gejatootoo ejembanon Hamoqeqe Toya koloowaatiwaa qaa jegi iikawaa hoŋa batunanon asugiroti, ejemba mamaganon kawaa sunduya kanaiŋ oogi. ² Iwoi hoŋa ii batunanon asugiro tosiannon ii kanakanaiyanonga kanaiŋ kouma iyanŋiaa jaagianon iima moma yagogiti, yononon iikawaa so kawaa bujuya toroqen jeŋ seigi gejanananon kemeŋ ananaa buɗa kolooro. Ejemba kaŋa yononon Buɗa ii kanaiŋ papianon oon arengogita eja.

³ Niinon kaanagadeen iwoi kuuya asugin kouroti, ii tororo qisiŋ onombe kanianonga kanaiŋ jegi moma kotojen. Oo Tiofilus niinon goojon mobe uuta koloojan. Niinon giwo qaa amiŋ mobotiwaajon mobe awaa kolooro Jiisaswaa sunduya ii kuuyagadeen arengon oojeŋ. ⁴ Buɗa qaa hoŋa kuma gonŋi mojan, giinon iikawaa kania weenŋon korebore moma komuwa. Kianŋ.

Jon koloowaatiwaa qaaya Geibrielnoŋ jero.

⁵*Judia prowinswaa kij qata Herod iwaa kambaŋanoy eja moy qata Zekaraia laligoro. Iinoy jigo gawoy galey laligoy Abaiawaa gawoy areŋnony nano. Embia qata Elisabet iinoy kaŋagadeey jigo gawoy galey Aarombaa gbili moy kolooro. ⁶Yoronoy Anutuwaa jaanoy laaligo dindiŋa laligoy Pombaa jojopay qaa ano jeŋkooto ii kuuya tororo otaŋ koposowaa qaagara qaa laligori. ⁷Laligorito, Elisabetnony kopimbaajoy gbiligara qaa laligoy ejemba waŋa koloori.

⁸Kambaŋ moyŋnony Abaiawaa gawoy areŋ kambaŋanoy karo Zekaraianoy jigony galey gawoy mewaatiwaaajoy Anutuwaa jaasewayanoy kouro. ⁹Kouro jigo gawoy galey yoŋonoy kaiyakagia otaŋ batugianoy gawoy mendeema Zekaraia metogogi Pombaa alatanoy uma jiniŋ moroŋawo ooro. ¹⁰Jiniŋ marae ooŋooy kambaŋanoy kaŋ kuuro iinoy iwoi moroŋawo ii ooro ejemba tuuŋ kuuya yoŋonoy jiwowoy jigo seleenŋey mamboma Anutu qama kooliŋ ragi.

¹¹Jiniŋ ooro moroŋanoy pumpuŋgoy miri uuta sokono kanoy Pombaa gajoba moyŋnony alatanoy eu asugiŋ muŋ boria dindiŋaageŋ nano. ¹²Nano Zekaraianoy iima aaruŋ toroko moro. ¹³Toroko moroto, gajobanoy kokaey ijoro moro, “Zekaraia, gii toroko mende moba. Anutunoy qamakooliga modaboroja. Kawaajoy embaganoy koro ama koko meraga mewaa. Ii mero giinoy qata Jon qaba.

¹⁴Meraga kolooro uuganoy iwaajoy qeŋgoro aisoona ejemba mamaganoy korisoro mobuya. ¹⁵*Ii nemuŋaa goroy uutanoy raro Uŋa Toroyanoy iikanondeey kanaiŋ uuta saa qero somariŋ wain me apu kotiga ii mende neŋ Pombaa kooroŋanoy eja uuta kolooy laligowaa.

¹⁶Kaey laligoy Israel ejemba mamaga uugia meleeno Poŋgia Anutuwaanoy eleembuya. ¹⁷*Anutuwaa Uŋanoy gejatootoo eja Elaija inaaro ku-usuŋ qaganoy gawoy meroti, iinoy mono iikawaa so waladeey keno Poŋnony gematanoy kawaa. Iinoy kema kanageso uu kuuŋ oŋono Poŋnony kawaatiwaaajoy jojoriŋ nambuya. Maŋ ano merabora juma deenŋi uukuukuu meŋ oŋono mombo metulaŋgoy aowuya ano qootogo ejemba ii dindiŋa yoŋoo momo areŋnony keubuya.”

¹⁸Siwe gajobanoy kaey ijoro Zekaraianoy jero, “Embanawo noronoy ejemba waŋa koloojotiwaaajoy qaaganoy mono nomaey hoŋawo koloonaŋa?”

¹⁹*Kaey jero meleeno, “Nii Geibriel. Niinoy Anutuwaa wambu-sooŋanoy nambe wasiŋ nono buju awaa koi meŋ kaŋ giŋowe moŋaŋ. ²⁰Noo qaa jena hoŋawo koloowaati, giinoy ii jewe mende moma laarijaŋiwaajoy qaaga mono muuŋgoro nekonoy laligowa. Kaey laligona buju qaa kokawaa hoŋa koloowaatiwaa kambaŋa kaŋ kuuro iikanoy neselanŋa lolooro qaa mombo jewaga.”

²¹Kambaŋ biiwianoy kanoy ejembanoy mamboma rama Zekaraianoy jiwowoy jigony eu kambaŋ koriga nanotiwaajoy uugianoy motoqoto mogi. ²²Kaey ama ragi seleenŋey kamaaŋ qaa jemambaajoy amamaaro moma asariŋ kokaey jegi, “Iinoy jiwowoy jigony nama jaaya meleeno Siwenonŋa uŋa moy iija.” Kaey jegi borianondeey kaisare ama oŋoma nekonoy kolooy laligoro.

²³Kaey laligoy jigo gawoy meme kambaŋanoy tegoro eleema mirianoy keno. ²⁴Weey tosia tegoro Elisabetnony koro ama koiŋ 5 kawaa so mirinoy asaŋgoy kokaey jeŋ rama laligoro, ²⁵“Merana qaawaajoy ejembanoy meŋ kamaaŋ noŋgi Poŋnony wambusooy qeŋ noma iikawaa lombota meŋ giŋiŋ kianŋkomuŋ nonja.” Kianŋ.

Jiisas koloowaatiwaa qaaya Geibrielnony jero.

²⁶Elisabetnony koro anotiawaa koiŋa 6 kolooro Anutunoy gajobaya qata Geibriel wasiro Galili prowinswaa gomaŋa moy qata Nazaret kanoy kamaaro. ²⁷*Kamaaŋ emba saray jumua qata Maria iwaanoy keno. Iinoy eja qata Joosef iwaa emba buŋaga laligoro. Joosefnony kij Deiwidwaa gbilia moy kolooro. ²⁸Gajobanoy Mariawaanoy kema kokaey ijoro, “Oo Maria, weenŋa awaa. Poŋnony kalerŋmoriŋ goma giwo namba.”

* 1:5: 1 Hist 24.10 * 1:15: Jaŋ 6.3 * 1:17: Mal 4.5-6 * 1:19: Dan 8.16; 9.21 * 1:27: Mat 1.18

²⁹ Kaerj ijoroto, Marianon jolon iikawaajon mamaga aarun kania mongama motoqoto moro. ³⁰ Motoqoto moro kokaer joro, "Maria, Anutunon kalenmorian gono iwaa jaanon sokonjan. Kawaajon toroko mende moba. ³¹ *Moba, giinon koro ama koko meraga mewaga. Men qata Jiisas qaba. ³² *Jiisas iinon somariin eja qabuayawo kolooro qata 'Uuta somataa Meria,' qagi laligowaa. Kaerj laligoro Pon Anutunon amboya kin Deiwidwaa jinaron dun muro ejemba galej koma onoma laligowaa. ³³ Jeikobwaa kanageso yonoo kingia koloon tetegoya qaa galej koma onoma laligowaa. Bentotoja iikanon mono kamban monon mende qaombaa."

³⁴ Gajobanon kaerj ijoro Marianon jero moro, "Yei! Nii ejawaa kania mende mojen. Kawaajon qaa jejanj, iikawaa hona mono nomaer koloowaa?"

³⁵ Kaerj jero moma meleeno, "Uja Toroyanon mono angon koma gono Anutu uuta somataa esunanon sokoma turun gombaa. Kawaajon mera mewagati, iinon toroya kolooro ejembanon qata 'Anutuwa Meria,' jej qamakebuya. ³⁶ Moba. Tinitosaga Elisabet iinon kaanagadeen 'Kopin laligon mera memambaajon amamaaja,' jegito, kilej emba waja koloon kamban kokaamba koko merawaa koroyawo kolooro koinja 6 kolooja. ³⁷ *Anutunon iwoi mon amambaajon jej ii mende amamaanjeja."

³⁸ Kaerj jero Marianon ijoro, "Moba, niinon Pombaa welenqege emba koloojen. Kawaajon qaa jejanj, iikawaa so saanon koloon nomba." Kaerj ijoro Siwe gajobanon mesaon keno. Kianj.

Marianon Elisabetwaanon kusu kema iiro.

³⁹ Marianon ii moma kamban koriga mende kolooro waama uulanawo jorinj goman baanon uma Judia prowinswaa taonja monon keno. ⁴⁰ Kema Zekaraiawaa mirinon uma embia Elisabet iima aisoon jolona jero. ⁴¹ Jolona jero iikanondeen moro koko meranon goron uutanon lugun uma kamaaro Uja Toroyanon Elisabetwaa uuta saa qero.

⁴² Saa qero qa somata qama kokaer jero, "Oo alana, Anutunon kotumotueya uuta ama gono emba batunananon laligowaga ano mera mewagati, ii kaanjadeen kotuegon mubaa. ⁴³ Nomaembaajon Ponnaa nemujanon kan niiro kaerj koloon nonja? ⁴⁴ Moba, gii jolona jena qaa aroga gejananon kemero meranon goronanon kaanagadeen korisoro qaganon lugun uma kamaaja. ⁴⁵ Ponon buju qaaya jero moma iikawaa hona asugiwaati, ii moma laarijanjwaajon goojon mobe simbawonawo koloojan." Kianj.

Marianon korisoro rii qaro.

⁴⁶ *Marianon qaa ii moma kokaer jero,

"Ii-ia! Noo uu kononanon mono jinonja qaa Pon mepeseeja.

⁴⁷ Noo unananon Anutu, Hamoqege Tonaajon aisoon korian maaja.

⁴⁸ *Niinon welenqege emba kamaanqeqeta laligojento, Anutunon kilej ba koma kiankomun nonja.

Moba, ejemba tuuna tuuna kete kanain koloowuti, yononon mono noojona 'Simbawonawo!' jej mepeseen noma laligowuya.

⁴⁹ Ku-usun Toyanon mono angoletto uuta menj nono laligojen.

Iwaa qata ii Toroya.

⁵⁰ Ejemba kete namonon laligojuti ano kanagen koloon seiwuti, iyonoo batugianon isi daen yononon Anutuwa jeta uuguwubotiwaa toroko mobuti, iwaa kiankomuyanon mono yonowo pondan ewaa.

⁵¹ Anutunon borianon angoletto menj iikanon usuna qendeema nonono iininj.

Ejemba iyangia menj biwin aon sewanpirinj laligojuti, Anutunon mono ii kondeema onono simbirinsambaran koloon laligoju.

⁵² *Kin ponja ponja jinjaron dungianon rama ejemba galej

* 1:31: Mat 1.21 * 1:32: 2 Sml 7.12, 13, 16; Ais 9.7 * 1:37: Jen 18.14 * 1:46: 1 Sml 2.1-10 * 1:48: 1 Sml 1.11 * 1:52: Job 5.11; 12.19

koma oŋoma laligogiti, Anutunonj ii iikanonja qetegonj utama oŋono kamaagi. Kamaagito, kamaanqeqeta iiga mono meŋ uma oŋono.

⁵³ Ejemba iwoiwaa memeqemeyan ama laligogiti, iyonoo uugia mono iwoi awaa awaanonj saa qeroto, ejemba qaqabunagiawo ii wasinj oŋono borogia bobora eenj kenji.

⁵⁴⁻⁵⁵ *Anutunonj ambosakonjurunana metogonj unjuano Israel koloogi nono toroqonj Anutuwaawo welenqeqeuruta laligojonj.

Anutunonj wala eenanonj jojopanj qaaya kokaen jej somonjonj nonono, 'Niinonj Abram ano iwaa gbiliuruta tetegoya qaa laligonj uma laligowuti, ii kiankomuŋ oŋoma laligomaŋa.'

Kaen jej qaaya ii mende duduunj laligonj kouro.

Qaagoto, iinonj mono qaa jeta ii otaanj laligonj kete baagonj nonomambaajonj kaja."

Marianonj kaen jero.

⁵⁶ Marianonj koinj karoonj kawaa so Elisabetwo laligonj mombo mirianonj eeleno. Kianj.

Jon Oomulu ejanonj kolooro.

⁵⁷ Elisabetwaa mera meme kambananonj kanj kuuro koko meraga mero. ⁵⁸ Koko meraga mero miri kosianonj laligogiti ano tinitosauruta yonjononj Ponjonj kiankomu uuta qendeema muroti, ii moma asarinj iwoi motoonj korisoro anji.

⁵⁹ *Korisoro ama weenj 7 tegoro waama kema Anutuwaawo aiweseya mera selianonj kotowutiwaajonj ajoroogi. Ajoroonj maŋaa qata Zekaraia ii wase meŋ muwombaajonj jegi. ⁶⁰ Jegito, nemunanonj jero, "Ii qaagoto, qata mono Jon qabonja."

⁶¹ Jero kokaen ijogi moro, "Jon qajanto, goo tinitosaga yonjononj mombaa qata kaen mende eja." ⁶² Kaen ijogi nama maŋanonj iwaa qata qabaatiwaa qisinj borogianonj kaisare anji.

⁶³ Kaisare anji tafewaajonj qisiro mugi iikanonj tere kokaen ooro, "Qata ii Jon." Kaen ooro iikawaajonj kuuya aaruŋ tililingogi. ⁶⁴ Aaruŋ tililingogi iikanondeen buuta afaangoro neselana lolooro qaa jej Anutu mepeseero. ⁶⁵ Mepeseero alaurugia kuuya yonjononj qarasombugia mamaga mogi. Mogi iwoi kolooroti, iikawaa bujuya aminj mogi seinj Judia baana gomanj kuuya sokono.

⁶⁶ Bujuya aminj mogi kuuyanonj ii moma uu kononjianonj ama anjonj konji. Ponjonj ku-usuna kokosaposapo qaganonj maaro laligoroti, iikawaa kania moma asarinj kokaen jegi, "Mera koi kanonj somariinj mono naa iwoiga monj nomaen ama menaga?" Kianj.

Zekaraianonj gejatootoo qaa jero.

⁶⁷ Kaen jegi Unja Toroyanonj maŋa Zekaraia waa uuta saa qero gejatootoo qaa kokaen jero,

⁶⁸ "Nono Israel nonoononj Ponj Anutu mepeseewonja. Ii-ia!

Iinonj mono kanagesouruta ba koma nonoma downana memambaajonj jojorinj kawaa.

⁶⁹ Anutunonj welenj ejia kinj Deiwidwaa kanageso nonoo batunananonja eja ku-usunawo kuuro waama Hamoqeqe Tonanaga koloowaa.

⁷⁰ Monowaa monoyanonja gejatootoo ejembauruta tak-kootoya ii sololonj oŋono qaa je kokaen jej laligogi,

⁷¹ 'Niinonj mono kereurugia yonoo esungia qewe kamaaro oŋoo sewangia somonjonja.

Daen yonjononj kazi ama oŋombuti, niinonj mono kuuya iyonoo borogianonja metogonj sopa somonjonj oŋomaŋa.'

⁷² Qaa kaen jej beŋurunana kiankomuŋ oŋoma yonjowo soomonjo

arenj tania monj somonjgoroti, ii romonjonj otaaro hamoqeqewaa honja asugiwaa.

⁷³ Soomonjo qaa ii beŋnana Aabrahambaajonj jej jojopanj qaanonj jej kotiirota eja.

⁷⁴ Soomonjo qaa iikawaa honja kokaenj;

- Iinonj nono kereurunana yonoo borogianonga metogonj nonono yonoojonj toroko mende moma welenja qerj murj laligowonja.
- ⁷⁵ Iinonj qaanana jerj tegoro solananinj iwaa jaanonj soraaya koloonj laaligonana honja dindiña kaenj laligonj komuwonja.
- ⁷⁶* Oo kokona Jon, giinonj somariinj laligonj waladeenj kema ejemba uugia mindingonj iikaanj ama Pombaa kania meleuna kawaa.
- Kawaajonj qaga 'Anutu uuta somataa gejatootoo ejaga,' kaenj qagi laligowaga.
- ⁷⁷ Kaenj laligonj hamoqeqe Toyaa kania ii Anutuwaaw kanagesouruta kuma onona ii moma kotonj uugia meleengi Anutunonj singisongogia songbama mesaowaa.
- ⁷⁸ Anutunananonj uutanonj jopagonj kiankomunj nonomakeja.
- Kaenj ama ba koma nonoma widia eukanonja ano bilikbilik anja.
- Kawaajonja nonononj mono wengeranj suluro asuganonj asariwombaa anjonj.
- ⁷⁹* Nono pangamanonj tinjtuanj raniñ koomuwaa kondomondo Toyanonj anjonj koma nonomakejato, weenj jilinjolanj kouma qanananonj kuunj mej asariñ nonombaa. Mej asariñ nonono luaewaa kania asuganonj asugiro iima iikanonj keuma riinj nambonja." Zekaraianonj kaenj jero.
- ⁸⁰ Mera Jon iinonj somariinj waaro Unja Toroyanonj inaanj muro Anutuwaaw qele eja kotakota kolooro. Kaenj koloonj balonj qararanjkonjononj laligoro kambananonj kanj kuuro Israel kanageso yonoo jaagianonj asuganonj asuginj qenjaaro gawonja kanainj mero. Kianj.

2

*Jiisas Betlehem taononj kolooro.**Mat 1.18-25*

¹ Jon Oomulu ejanonj kolooro kambanj kanonj Siisa-kinj Oogastus iinonj Room sitinonj gomana gomana galeñ koma onono. Galeñ koma onoma takis kanainj mewutiwaajonj gawmambaa jerjkooto ano gomana gomana kuuya yonononj ajoroogi kuskus (sensus eja) yonononj qagia papianonj onj arengogi.

² Areñ gawonj ii kambanj mutuyaga megij. Megiti, kambanj iikanonj eja qata Kwirinius iinonj Siria prowinswaa gawana laligonj galeñ koma onono. ³ Oogastusnonj jerjkooto ano ejemba korebore horonj keuma qagia areñnonj oowutiwaajonj iyangiaa kolokoloo gomangia waña so keñgi.

⁴ Galili prowinswaa taonj qata Nazaret iikanonj eja qata Joosef laligoro. Iwaa amboya ii kinj Deiwid. Kinj Deiwidwaanonj taonj qata Betlehem ii Judia prowinsnonj ero. Kawaajonj Joosefnonj Nazaret mesaonj uma kemenj Betlehem keno. ⁵ Kemanj jero kambanj kanonj emba buñaya qata Maria ii koroyawo laligoro. Laligoro ii aima ñaonj qagara oowutiwaajonj motoonj keni.

⁶ Kema Betlehem keuri Mariawaa mera meme kambananonj kanj kuuro. ⁷ Kanj kuuro qenjaaro ee mirinonj keuma iikawaa uutanonj tintiña monj mende mokolori. Kawaajonj bao bulmakao mirianonj uma rari. Rama iikanonj mutu meria mej opononj esuuj bulmakao juuyanonj ano kemenj ero. Kianj.

Lama galeñ yonononj Siwe gajoba injiigi.

⁸ Betlehem taonj gomaj kanonj eja tosanonj gomantiinja so balonj koria iikanonj kema lama tuungia galeñ koma onoma laligogi. ⁹ Kaenj laligogi gomantiinja kanonj Pombaa gajoba mononj kosogianonj asuginj onono. Asuginj onono Pombaa asamararanonj liligonj onoma asariro sombugia moma jenengia ororo. ¹⁰ Jenengia ororoto, Siwe gajobanonj injjoro, "Mono geja ambu! Niinonj korisoro Buña somata ejemba korebore yonoojonj mej kajerj, ii injisaama onomanja. Kawaajonj jenengia mono mende orowa. ¹¹ Buña ii kokaerj: Onoo Hamoqeqe Togianonj keteda koi kolooja. Iinonj kinj Deiwidwaa

* 1:76: Mal 3.1 * 1:79: Ais 9.2

taonon koloon Pon qata Kraist koloaja. ¹² Qaa iikawaa aiweseya ii kokaen: Ono mono kema mera sayawo oponon esuun bulmakao juuyanon angi eji, ii mokoloowu.”

¹³ Gajobanon kaen jero iikanondeen gajoba tuun somatanon Siwenonga asugin iwo aitongon Anutuwaa mepemepesee rii qama kokaen jegi,

¹⁴ “Anutuwaa qabunaya mepeseenin Siwenon eukanon uja.

Iinon ejemba iyanajaan meweengon ononoti, iyonoojon uuqeeango moma balonon luae ama ononja.” Kiaj.

Lama galej yononon kema Jiisas iigi.

¹⁵ Gajoba yononon onomesaon Siwenon eleema ugi lama galej yononon angio kokaen jegi, “Ayo, Betlehem kanon iwoi kolooro Ponon iikawaa qaaya jero mojon, nono mono ii kema iibonja.”

¹⁶ Kaen jen esungiagadeen kema Maria Joosef ano mera sayawo bulmakao juuyanon eroti, mokoloon iigi. ¹⁷ Iima nama gajobanon merawaa qaa jero moma kagiti, ii inisaama jen asarigi. ¹⁸ Jen asarigi mogiti, iyononon korebore aarun walingogi.

¹⁹ Walingogito, Marianon qaa kuuya ii uu konononon ama dungun somongon kania romongon laligoro. ²⁰ Walingogito, iwoi kuuya Siwe gajobanon jerotiwaa so asugiroti, ii lama galej yononon iima moma kawaajon Anutuwaa korisoro rii qama mepeseegi. Mepeseen mesaon eleema kenji. Kiaj.

Mera qata Jiisas qagi.

²¹ *Jiisas kolooro Sonda motoonngo kawaa so tegoro Anutuwaa aiweseya selianon kotowombaa kamban karo qata Jiisas qagi. Siwe gajobanon qa ii waladeen qama murogo kamban iikanondeen nemunaa goron uutanon kolooro. Kiaj.

Jiisas wama Anutuwaa buja angi.

²² *Mooseswaa Kana qanon qaa kokaen eja, “Embanon koko meria mutuya men ween 40 kuunanon laligoro tegoro suru guluga koma konjoratin mun ono mono jiwowon jigonon uma mera ii Pombaa jaanon angi iwaa buja koloowaa.” Kawaajon kamban ii kan kuuro Joosef Maria yoronon qaa ii ten koma Jiisas wama Pombaa buja koloowaatiwaaajon Jerusalem uri.

²³ *Pombaa Kana qanon qaa kokaen oogita eja, “Mera mutuya kuuya ii mono qegi Pombaa buja soraaya koloowuya.” Yoronon qaa ii otaari. ²⁴ Kaanagadeen Pombaa Kana qanon jen kotoo qaa ejiwaa so kewo me kewosusu koon woi ii siimolon oowaatiwaaajon Jerusalem sitinon uma keni.

²⁵ Kamban iikanon eja mon qata Simeon Jerusalem laligoro. Iinon uuta jumun Anutuwaanon qokotaan uumeleembaa komagbiligbili ano Un Toroyanon iwo nano Hamoqeqe Toyanon Israel uutanon asugiwaatiwaaajon mamboma laligoro. ²⁶ Mamboma laligoro Un Toroyanon qaa kokaen isaano, “Gii Pombaa Hamoqeqe Toya Kraist asugiro wala iimago koomuwagatiwaa siimboboloya mobaga.” ²⁷ Nemunmanjon Mooseswaa Kana qaa otaan Jiisas wama jiwowon jigonon uri. Uri Un Toroyanon Simeon sololooro kamban iikanondeen kaanagadeen jigonon uro. ²⁸ Uma mera ii iima men doongon Anutu mepeseen kokaen jero,

Simeombaa korisoro rii

²⁹ “Oo Pon, kete welen ejaganon saanon kema uuluaenon laligon komuwaa.

³⁰ Goo qaaga eji so Hamoqeqe Toya wasina asugiro ii neenaa jaananon iima simbawonawo mojen.

Kawaajon saanon kema komumanja.

³¹ Giinon hamoqeqe gawombaa kania mozozongon kantri kuuya yonoojon inisaama onona ii iima moma kotowu.

³² *Giinon Hamoqeqe Toyaa asasaga inisaana waba kantri yonoo

* 2:21: Lew 12.3; Luuk 1.31 * 2:22: Lew 12.6-8 * 2:23: Eks 13.2, 12 * 2:32: Ais 42.6; 49.6; 52.10

uugia kuuro asariwu
ano qabuŋaganonŋ geenŋaa kanagesoga Israel nonoo batunananonŋ kaanŋadeen somariiwaa.”

Simeombaanonŋ geŋatootoo qaa

- ³³ Simeononŋ merawaajonŋ qaa kaenŋ jero nemuŋmananonŋ moma kiko ama waliŋgori.
³⁴ Waliŋgori kotuegonŋ onŋoma nemuŋa Maria kokaenŋ ijoro,
“Moba, Anutunonŋ mera koi kuunŋ ano Israel ejemba seiseiyanonŋ ii gema qeŋ kamaanŋ unŋuro
mamaganonŋ uugia meleema qeangowuya.
Anutu anŋo ii ano aiwese kolooro mamaganonŋ ii toropere jeŋ mubuya.
³⁵ Toropere jeŋ mugi uumomogia aasanŋoya ii kaenŋ asuganonŋ asugiwaa.
Geenŋaa uuganonŋ kaanŋagadeenŋ wosobiri kolooro iikanonŋ soo sulutuk aana kaanŋa
uuga kuunŋ qosombaa.” Kianŋ.

Ana embawaanonŋ geŋatootoo qaa

- ³⁶ Jerusalem kanonŋ geŋatootoo emba waŋa moŋ qata Ana laligoro. Iwaa isia qata Aser, maŋa qata Fanuel. Emba kanonŋ saraŋanonŋ eja meŋ laligoro gbani 7 motoonŋ laligori.
³⁷ Laligori loya komuro malo koloonŋ laligonŋ kouro kambaŋ iikanonŋ gbania 84 kolooro. Iinonŋ kambaŋ so jiwowonŋ jigononŋ uma ii weenŋ moŋ mende mesaoroto, gomantiinŋa asasaga Anutuwaajonŋ nene siŋgiŋ laligonŋ qama kooliŋ waeya meŋ mepeseenŋ laligoro.
³⁸ Iinonŋ kambaŋ iikanondeenŋ kouma mera ii iima Anutu mepeseero. Anutunonŋ Jerusalem ejemba dowegia mewaatiwaajonŋ mamboma laligogiti, kuuya iyonŋoojonŋ mera iikawaa kania jeŋ asariro mogi. Kianŋ.

Jiisaswo Nazaret eleenŋi.

- ³⁹ *Joosef Maria yorononŋ Porŋnonŋ areŋa jeŋ kotoro Kana qaanonŋ eji, ii kuuya ani tegoro Galili prowinsnonŋ eleema taonŋara Nazaret kanonŋ keni. ⁴⁰ Meranonŋ somariinŋ waama kotiinŋ momakootoyanonŋ asuginŋ saa qero Anutuwaa kalenŋmoriananonŋ turuŋ muro laligoro.

Jiisas gbania 12 kolooro jiwowonŋ jigononŋ ugi.

- ⁴¹ *Jiisaswaa nemuŋmananonŋ gbani so kianŋkomu* kendonŋ kambaŋanonŋ Jerusalem sitinonŋ uma kemakegi. ⁴² Kaenŋ laligonŋ Jiisas gbania 12 kolooro siligia amakejutiwaa so kambaŋa kaŋ kuuro kaanŋagadeenŋ uma kenŋgi. ⁴³ Kema laligonŋ kendonŋ kambaŋ iikanonŋ tegoro eleema mirigaranonŋ keni. Kenito, mera gbaworo Jiisasnonŋ Jerusalem raro nemuŋmananonŋ ii mende moma kotori. ⁴⁴ “Iinonŋ ejemba tuunŋleembe yonŋowo kenja,” jeŋ weenŋ motoonŋgowaa so kana kema sakiti ano alaurugara yonŋoo uugianonŋ qama moŋgani. ⁴⁵ Qama moŋganito, mende mokoloonŋ mombo eleema Jerusalem kema moŋgani.
⁴⁶ Moŋgama laligori weenŋ karonŋ tegoro jiwowonŋ jigononŋ uma iikanonŋ mokoloori. Mokoloori eja somata yonŋoo batugianonŋ raro. Raro kuma mugiti, ii moma qisiŋ onŋoma raro. ⁴⁷ Rama Buŋa qaawaa kania tororo moma asariŋ dindinŋagadeenŋ meleeno korebore yonŋononŋ ii moma waliŋgogi. ⁴⁸ Nemuŋmananonŋ iima aaruŋ nemuŋanonŋ ijoro, “Merana, gii nomaembaajonŋ kaenŋ ama noronŋanŋ? Moba, manŋawo noro goojonŋ majakaka moma qama moŋgama laligori.”
⁴⁹ Kaenŋ ijoro kokaenŋ meleema orono, “Oro mono naambaajonŋ nii moŋgama nonŋjao? Nii neenaa Amanaa mirinonŋ rabe sokonŋi, ii moŋjao me qaago?” ⁵⁰ Kaenŋ meleema oronoto, yorononŋ qaa jeroti, iikawaa kania ii mende moma asariri.
⁵¹ Mende moma asaririto, kileŋ waama yorowo eleema Nazaret taononŋ kema nemuŋmanŋa teŋ koma oroma laligoro. Jiisasnonŋ qaa jeroti, nemuŋanonŋ ii kuuya moma uu kononŋanonŋ ama somonŋonŋ anŋonŋ kono. ⁵² *Jiisasnonŋ laligonŋ somariiro gbania uro

* 2:39: Mat 2.23 * 2:41: Eks 12.1-27; Dut 16.1-8 * 2:41: Anutunonŋ Iijipt kanonŋ Israel ejemba inŋiima koboonŋ unŋuuguroti, kianŋkomu kendonŋ iikawaa qata moŋ Pasowa. * 2:52: 1 Sml 2.26; Gba 3.4

momakootoya asariņ seiro Anutunonj kalenmoriaņa muro kotiņ ejemba ano Anutu yonoo jaagianonj sokoma onono. Kianj.

3

Jon Oomulu ejanonj Buņa qaa jero.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Jon 1.19-28

¹ Zekaraiawaa meria Jon iinonj gawonja kanairo. Kamban kanonj Siisa-kiņ qata Taiberius iinonj Room sitinonj laligonj gomaņa gomaņa mindiriņ gbani 15 eja poņ koloonj toroqen galeņ koma onono laligogi. Galeņ koma onomambaajonj gomaņa gomaņa Israel liligonj ejuti, ii mosonģi bakaya 4 kolooro yonoo kingia 4 ii kokaen kuuņ ononģi:

Pontius Pailot, Herod, Filip ano Lisantias. Pontius Pailot ii Judia prowinswaa gawanagia laligoro. Kiņ Herodnoņ Galili prowins galeņ koma onono ano data Filipnoņ Ituria ano Trakonitis prowins woi yonoo poņgiaga laligoro ano Lisantias iinonj Abilene gomaņ meņ laligoro.

² Jigo gawonj galeņ waņa woi laligori, qagara Anas ano Kaiafas. Kamban kanonj Zekaraiawaa meria Jon iinonj balonj qararanķonj-koņanonj laligoro Anutuwaanonj Buņa qaa kolooro moro. ³ Anutuwaa Buņa moma kema Jordan apu bereņa kosianonj gomaņ so liligonj laligoro. Liligonj laligonj Buņa qaanonj uugia kuuņ kokaen jeņ laligoro, “Ono mono uugia meleenģi niinonj oomulu meņ onomaņa. Kaen anģi Anutunonj singisongogia songbama mesaowaa.”

⁴ *Kawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianonj oorota iwaa Buju Terenonj kokaen eja, “Qele gajoba moņnoņ balonj qararanķonjkoņanonj qama laligoro kema qata kokaen mobu, ‘Poņnoņ kawa-oo! Kawaajonj mono jojoriņ kania meleuwu. Mono uugia mindingonj kania qeleleewu.”

⁵ Kana dondoonja kuuya mono qeņ riigi dindiņa koloowa. Baaņa wanjaleya kuuya ii mono qetegonj koma qeleleegi korja koloowa. Kana misiqisiawo ii mono meagogi diņgowa. Haamononj kana kuno simbirinģsambaranj eji, ii mono kotonj meleugi solanjaniswa.

⁶ Anutunonj oyanģboyanj Toya wasiro karo gomaņa gomaņa kuuya yonononj ii iima moma kotowuya.”

⁷ *Jononj kawaa so uugia kuuro ejemba tuuņa tuuņa yonononj oomulu meņ onombaati-waajonj iwaanonj kagi inģiima kokaen inģjoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onģ uugia mende meleenģi Anutuwaa iriņa soono ironja meleema onomambaajonj anja. Ii oloņ kombombaa gejanono qaaya ii mono morononj inģjoro sombugia moma koi kaju?

⁸ *“Kawaajonj mono onanonj uugia meleembu. Kilenģagianonģa eleenģi hoņa kolooro ii mono nanamemenģianonj asuganonj qendeema laligowu. Uugianonj mondomondo qaa kokaen mende romonģowu, ‘Nonononj Aabrambaa gbiliga laligoninģ Anutunonj mende tiwilaanģ nonombaa.’ Kaen totogianonj qeņķejuto, hoņa ii mende amakeju. Niinonj kawaajonj kokaen inģjomana: Anutunonj jamo koi saanonj jeņ kotonj onono letoma Aabrambaa gbiliuruta koloonj Anutu mepeseenģebuto, onģ mono nomaenģ?”

⁹ *“Uugia mende meleembuti eenģ, Anutunonj mono onģ gere kaņa kono kamaa-wombaajonj anju. Gere kuuya hoņa awaa mende kuuņķejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinonj giliro kemebuya. Gere kaņa komambaa weņa mono jeta sunja ama gere kanianonj ano jojoriņ eja. Anutunonj mono kilenģagiaa ironja meleema onombaa.”

¹⁰ Kaen inģjoro ejemba tuuņa tuuņa yonononj kokaen qisiņ mugi, “Kawaajonj nono mono nomaenģ aniņ sokombaa?”

¹¹ Qisiņ mugi kokaen meleeno, “Moņnoņ maleku woi meņ laligoģi, iinonj mono yoroononģa moņ ii malekuya qaa ii mubaa ano daen yonononj nenegiawo laligoģuti, iyonononj mono kaanģagadeenģ nenegia qaa yonoojonj mendeema onombu.”

* 3:4: Ais 40.3-5 * 3:7: Mat 12.34; 23.33 * 3:8: Jon 8.33 * 3:9: Mat 7.19

¹² *Takis meme eja tosonianj kaanagadeenj oomulu mej onombaatiwaajonj kanj qisij mugi, “Boi, nonononj mono nomaenj anij sokombaa?” ¹³ Qisij mugi injijoro, “Gawmanonj takiswaa jangoya jej kotonj ononota eji, so ii mono mende uugunj mewu.”

¹⁴ Manjaqeje eja tosonianj kaanagadeenj qisij mugi, “Nonoto? Nonononj nomaenj anij sokombaa?” Qisij mugi kokaenj injijoro, “Mombaanonj monembaajonj kuunj ubeqube ama luluuma mende ambuto, onjoangiaa tawagia merkejuti, iikawo mono uumotoonj ama bonjonj laligowu.” ¹⁵ Ejemba kuuya yonononj “Jononj Hamoqeje Toya Kraist koloowabo,” kaenj jej uugianonj romongogi. Kawaa kania mobombaajonj geja qenj qenj laligogi.

¹⁶ Kaenj angij Jononj ii kuuya kokaenj injijoro, “Niinonj apu toonjonj mulu mej ononjento, eja ku-usunja kotakota monj kawaa. Iwaa ku-usunja uutanonj mono noononj uuguwaa. Iinonj eja uuta koloowaatiwaajonj niinonj iwaa kana esuyaa kasia ilaenj isamambaajonj amamaamaja. Iinonj mono Unja Toroya uugianonj ano gere bolajanonj koma konjoratiinj onono iikaanja kanonj mulu mej onombaa. ¹⁷ Iinonj honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya mej kouma kosonj koreregonj gosiwaa. Gosinj wiit kota mej kululuunj kowianonj ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinonj kemej tetegoya qaa jewaa.”

¹⁸ Qaa kaanja kaanja mamaga toroqenj jej uugia kuunj Oligaa Bunja ejemba tuunjelemebe ii jej asariinj onoma laligoro. ¹⁹ *Laligoroto, gomanj bakayaa kinj ponja Herodnonj dataa embia qata Herodias ii olonj mero ano bologa kania kania ama laligoroti, ii Jononj injisaama asuganonj jej muro. ²⁰ Jej muro kilejanya monj toroqenj ama Jombaanonj gawonja riijugonj kawali galenja jero Jon mej kapuare mirinonj angij. Kiaj.

Jononj Jiisas oomulu mej muro.

Mat 3.13-17; Maak 1.9-11

²¹ Jononj ejemba kuuya oomulu mej onoma Jiisas kaanagadeenj oomulu mej muro. Mej muro qama kooliro iikanondeenj sombinonj aantano. ²² *Aantano Unja Toroyanonj meleema kewo koonj kaanja koloonj Jiisaswaa qaganonj kamaaro. Kaenj kamaaro Siwenongga qa aro monj kokaenj kolooro, “Giinonj neenaa komunjua meranaga koloona kerana qeangoro giimasiinj moma gonjenj.” Kiaj.

Jiisaswaa ambosakonja yonoo qa arengia

Mat 1.1-17

²³ Jononj Jiisas oomulu mej muroti, ii gbania 30 kawaa so kolooro hamoqeje gawonja kanainj mej laligoro. Mej laligoro Joosefwaa meriaga kolooji, ejembanonj kaenj romongogi. Jiisas manja Joosef, asaya qata Heli. ²⁴ Jiisas amboya qata Matat, jariria qata Liwai. Liwai manja Melki, asia Janai, amboya Joosef, ²⁵ jariria Matatias. Matatias manja Aamos, asia Naahum, amboya Esli, jariria Nagai. ²⁶ Nagai manja Mat, asia Matatias, amboya Semen, jariria Joosek. Joosek manja Jooda, ²⁷ asia Joanan, amboya Reesa, jariria Zerubaabel. Zerubaabel manja Sealtiel, asia Neeri.

²⁸ Amboya Melki, jariria Adi. Adi manja Koosam, asia Elmadam, amboya Eer, ²⁹ jariria Joosua. Joosua manja Eliezer, asia Joorim, amboya Matat, jariria Liwai. ³⁰ Liwai manja Simeon, asia Juuda, amboya Joosef, jariria Joonam. Joonam manja Eliakim, ³¹ asia Melea, amboya Mena, jariria Matata. Matata manja Naatan, asia Deiwid, ³² amboya Jesi, jariria Oobed. Oobed manja Boaz, asia Salmon, amboya Naason.

³³ Jariria Aminadab. Aminadab manja Admin, asia Arni, amboya Hezron, jariria Perez. Perez manja Juuda, ³⁴ asia Jeikob, amboya Aisak, jariria Aabraham. Aabraham manja Teera, asia Naahor, ³⁵ amboya Seruk, jariria Reu. Reu manja Pelek, asia Eber, amboya Seela, ³⁶ jariria Kainan. Kainan manja Arpaksad, asia Siem, amboya Nooa, jariria Laamek. ³⁷ Laamek manja Metusela, asia Eenok, amboya Jared, jariria Mahalalel. Mahalalel manja Keenan ³⁸ asia Enos, amboya Seet, jariria Adam. Adam ii Anutunonj mero kolooro. Kiaj.

* 3:12: Luuk 7.29 * 3:19: Mat 14.3-4; Maak 6.17-18 * 3:22: Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 9.35

4

Satanon Jiisas angobato mej muj laligoro.

Mat 4.1-11; Maak 1.12-13

¹ Jonon Jiisas oomulu mej muro Uja Toroyanon uuta saa qero Jordan apunonga eleeno wama balon qararankonkonanonekeno. ² Kema kanon laligoro Kilerjaa Toyanon angobato mej muj laligoro ween 40 tegoro. Kamban 40 kanon nene monj mende nejlaligoro tegoro neneyaaajon komuro.

³ Neneyaa komuro Kilerjaa Toyanon kokaen ijoro, "Gii Anutuwa meriaga koloojanj een, ii mono qendeema jamo koi jejl kotona letoma bered kolooro newa."

⁴ *Ijoro meleeno, "Qaago! Buja Terenon qaa kokaen oogita eja, 'Nenenondeen ejemba laaligo mende nonomakeja.'"

⁵ Meleeno Satanon wama baanja koriga monjon uma namowaa kantria kantria kuuya ii uulanawo qendeema muro. ⁶ Qendeema muj kokaen ijoro, "Niinon kantri kuuya ii galejl koma onjomambaa ku-usunja ano esuhina iwoiyaa akadamuya ii noo boronanon aanjaga eja. Kawaajon ii neenaa aijnanaanon moroga mumanjen saanon ii mumaña. Kawaajon iwoi kuuya koi mono goo boronganon amaña. ⁷ Kawaajon gii waena mej mepeseen nombaati een, ii kuuya mono goo bujaga koloodaborowaa."

⁸ *Kaen ijoro kokaen meleeno, "Qaago! Buja Terenon qaa kokaen oogita eja, 'Gii mono Pon Anutugaa waeya mej mepeseen ii motoonggo welejl qen muj laligowa.'"

⁹ Meleeno Satanon Jiisas mombo wama Jerusalem sitinon kema jiwowon jigowaa waarenanone eu uma kokaen ijoro, "Gii Anutuwa meri koloojanj een, mono kokainonga lugun emu kemeba. ¹⁰ *Buja Terenon qaa monj kokaen oogita eja, 'Anutunon gajobauruta jejl kotonon onono saanon galejl koma sopa somonjon gombu,' ¹¹ *ano qaa monj ii kokaen, 'Yononon borogianon ama nononjolij gonji kemejl jamonon kanaganon gun mijimiji mende ambaa.'"

¹² *Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, "Qaago! Anutunon jeja, 'Gii mono Pon Anutuga angobato mende mej muba.'"

¹³ Kilerjaa Toyanon angobato kuuya ii Jiisas ama muro tegoro mesaon keno. Kianj.

Jiisasnon kanain hamoqege gawon mero

Mat 4.12-17; Maak 1.14-15

¹⁴ Jiisasnon balon qararankonkonon mesaoro Uja Toroyaa ku-usunanon iwo nano Galili prowinsnon eleeno. Eleeno qaa bujuyanone sejl gomaj miri liligon rama kenjiti, ii kuuya sokoma keno. ¹⁵ Sokono gomaña gomaña liligon qamakooli mirigianon uma Buja qaa kuma onono. Kuma onono mogiti, kuuya iyonononon aisonon mepeseen mugi. Kianj.

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Maak 6.1-6

¹⁶ Jiisasnon eleema somasomarii taonja Nazaret kanon keno. Sonda kendonon karo amakejiwaa so qamakooli mirinon uma Buja Tere weenjon onjomambaaajon waaro. ¹⁷ Waaro gejatootoo eja Aisaiwaa Buju Tere mugi metuma qaa batuya kokaen oogita eji, ii mokolooro:

¹⁸ *"Pombaa Uja Toroyanon noo uunanon kemejl gawon memewaajon bedu mej noma ejemba

kamaanqegeta yonoonon Oligaa Buja jejl asarinkejen. Iinon wasin nono qaa kokaen jejl sejlkejen:

Bologanon gbadoon onono laligojuti, Anutunon mono ii isama metogon onono laligowu.

Anutunon jaagoo ejemba jaagia metooro mombo uun iibuya.

Kike taribari ama mendunjon mej kamaan anji laligojuti, Anutunon mono ii metogon onono siiseweweya qaa laligowuya.

* 4:4: Dut 8.3 * 4:8: Dut 6.13 * 4:10: Ond 91.11 * 4:11: Ond 91.12 * 4:12: Dut 6.16 * 4:18: Ais 61.1-2

¹⁹ Poŋnoŋ hamoqeqewaa gbani awaa ano kaŋ kuuwaati, niinoŋ iikawaa qeleyaga kaŋ ii jeŋ asariŋkejeŋ.”

²⁰ Qaa kaen weŋgoŋ tere pipipipiia ii pipiin galaŋa muŋ kamaaŋ raro. Raro qamakooli mirinoŋ ragiti, iyoŋonoŋ kuuya dorondoŋ ama jaasapo iigigiigi. ²¹ Iigigiigi kanaiŋ kokaen injoro, “Buju Terewaa qaa koi weŋgowe gejagianoŋ kemero mojuti, iikawaa hoŋa mono kete koi asugija.”

²² Kaen injoro kaleŋmoriaŋ qaaya qaaya buutanonŋa kamaaro kuuyanonŋ ii moma waliŋgoŋ jeŋ sororogonŋ muŋ qaa iikawaa jeŋkelekeleya ii kokaen jeŋi, “Eja koi Joosefwaa meriaga me?”

²³ Jeŋi kokaen injoro, “Oŋo kambaŋa kambaŋa gbaqoosonŋ qaa koi jeŋkeju, ‘Meŋqeeango eja gii mono geenŋa meŋ qeaŋgoŋ aowa.’ Oŋo gbaqoosonŋ qaa ii keteda koi nijowombaaŋonŋ mojuti, ii mojeŋ. Ii jeŋ kokaen jewuyaga, ‘Gii Kaperneam taonoŋ kema angoleta uuta mena bujuya moniŋi, iikawaa so mono geenŋaa gomanonŋ koi kaanŋadeen mewa.’” ²⁴ *Kaen jeŋ injoro, “Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen injomaŋa: Gejatootoo ejemba moŋ iyaŋaa somasomarii taonoŋ mende moma uma mubuya.

²⁵ *“(Niinoŋ qaa hoŋabona moŋ kokaen injomaŋa: Elaijwaa kambanonŋ Anutunonŋ Siwe naguya kono gbani karonŋ ano koiŋ 6 kawaa uutanonŋ koŋ mende kiro bodi somata kolooro namo kuuya sokono. Kambaŋ kanonŋ emba malo mamaga Israel uutanonŋ laligogi. ²⁶ *Mamaga laligogito, Anutunonŋ Elaija yoŋoononŋa mombaanoŋ kemaatiwaaŋonŋ mende wasiroto, waba balonŋ Saidombaa gomaŋ qata Sarefat iikanonŋ emba malo motoonŋgoya iwaanonŋ wasiro keno. ²⁷ *Gejatootoo eja Elisawaa kambanonŋ manimbanonŋ Israel eja mamaga turuŋ oŋono laligogito, iyoŋoononŋa moŋnoŋ moŋ mende solananiro. Qaagoto, waba balonŋ Siriaga eja qata Naeman ii motoonŋgononŋ mono Elisawaa qaaya moma laariŋ solananiŋ qeaŋgoro.”

²⁸ Jiisasnoŋ kaen injoro qamakooli mirinoŋ ragiti, iyoŋonoŋ kuuya qaa ii moma iriŋgia soono uuduudu koloonŋ oŋono. ²⁹ Uuduudu koloonŋ oŋono waama Jiisas konjoma otaagi taonŋ seleenŋeŋ keno. Taonŋia ii baanŋa sia kosianonŋ megi nanoti, mono iikanonŋ hagogi kemaatiwaaŋonŋ keŋgi. ³⁰ Keŋgito, batugianonŋ qendeema oŋomesaonŋ keno. Kiaŋ.

Kaperneam taonoŋ ome moŋ konjono.

Maak 1.21-28

³¹ Jiisasnoŋ Galili prowins uutanonŋ Kaperneam taonoŋ kamaaŋ keuma Sabat kendononŋ ejemba tuuŋ kuma oŋono. ³² *Kuma oŋono qaayanonŋ ku-usuŋawo kolooro jero. Kawaajoŋ kanageso yoŋonoŋ ii iima aaruŋ waliŋgogi.

³³ Qamakooli miri iikanonŋ eja moŋ omeyawo raro. Raro omeyanoŋ terenŋonŋ silama qa kokaen qaro, ³⁴ “Ae! Jiisas, Nazaret eja! Gii nomaen ama nonomambaajoŋ anjaŋe? Mono tiwilaanŋ nonomambaajoŋ kajaŋ me? Nii kaniaga moma kotojeŋ. Gii Anutuwaanonŋ eja Tak-kootoya kolojanŋ.”

³⁵ Kaen qaro Jiisasnoŋ temboma kokaen jeŋ muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaonŋ togowa.” Kaen jeŋ muro omenonŋ eja ii meŋ giliro tama batugianonŋ namononŋ kemero qeŋ mizimizi mende totoonŋ koloonŋ kouma mesaonŋ keno.

³⁶ Keno kuuyanonŋ newogia tegoro waliŋgoŋ batugianonŋ amiŋ moma kokaen jeŋi, “Ye! Qaa koi naa qaaga? Iinoŋ mono esuŋmumu qaganonŋ ome jeŋ kotoŋ oŋono teŋ koma kouma keŋju.” ³⁷ Kaen kolooro Jiisaswaa qabuŋayanonŋ seiŋ gomaŋ kuuya kosere rama keŋgiti, iikanonŋ kema sokono. Kiaŋ.

Jiisasnoŋ ji ejemba mamaga meŋ qeaŋgoŋ oŋono.

Mat 8.14-17; Maak 1.29-34

³⁸ Jiisasnoŋ waama Kaperneam qamakooli miri ii mesaonŋ Saimon Piitowaa mirinoŋ uro. Uro Saimombaa seuŋanoŋ selegere ji uuta kiro ero. Ero iwaajoŋ ama Jiisas qama

* 4:24: Jon 4.44 * 4:25: 1 Kiŋ 17.1 * 4:26: 1 Kiŋ 17.8-16 * 4:27: 2 Kiŋ 5.1-14 * 4:32: Mat 7.28-29

koolij mugi. ³⁹Qama koolij mugi kema usugonj kemej selegere jej kotonj muro mesaoro iikanondeej waama nene oorj urjuagi.

⁴⁰Weej jaaya tegonj kemero kanonj ejemba daej yonononj alaurugia ji kania kania kanonj injiro egiti, ii kuuya unuama Jiisaswaanonj kagi. Kagi boria kuuya yonoo qagianonj aja aja ano qeangodaborogi. ⁴¹Ome yonononj kaanagadeej ejemba mamaga yonoo uugianonja kouma silama kokaenj qagi, “Gii Anutuwaaw meria koloojanj.”

Jiisasnonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, iyonononj ii mogitiwaajonj Jiisasnonj jej onjoma buugia muungun onjotaaro. Kianj.

Hamoqeqe gawonja ii Galili sokono.

Maak 1.35-39

⁴²Jiisasnonj gaonj ero gomanj wengeranj suluro waama iyaaja tirinj kotonj kemej goria mononj keno. Kenoto, ejemba yonononj iwaanj munj kema mokoloonj mende onjomesaonj kemaatiwaajonj batogonj angonj koma mugi. ⁴³Angonj koma mugito, kokaenj injijoro, “Niinonj Anutu bentotonjaa Oligaa Buja ii taonj tosia yonoojonj kaanagadeej jej asarinj onjombe sokombaa. Anutunonj mono iikawaajonj wasinj nono.”

⁴⁴Kaenj jej kema Galili prowins liligonj qamakooli mirigianonj Buja qaanonj uu kuun onjoma laligoro. Kaenj.

5

Jiisasnonj gowokouruta mutuya onjono.

Mat 4.18-22; Maak 1.16-20

¹*Kambanj mononj Jiisasnonj Genesaret apu angonj goraayanonj nano ejembanonj kanj tuunj tuunj koma Anutuwaaw Buja qaa mobombaaajonj oloqologonj liligonj mugi. ²Liligonj mugi nama wanjo woi kowe goraayanonj rari iriuro. Sora hooro yonononj wanjo ii mesaonj kemej misagia qeesaanj songbanji. ³Wanjo monj ii Saimombaanonja. Jiisasnonj iikanonj uma toya kokaenj qisiinj muro, “Giinonj mono nanjona boronja monj nuama apunonj baagenj kema.” Qisiinj muro nanjoro keno wanjononj rama ejemba tuunjeleme kuma onjono.

⁴Kuma onjono tegoro Saimon ijoro, “Giinonj mono wanjo koi nanjona apu angonj biiwianonj keno alauruga yonowo misagia sorawaajonj giligi kemeba.”

⁵*Ijoro Saimononj meleeno, “Somatana, nono gomantiinja koriga misa gilinj bimbimgonj honja monj mende mejonja. Qaagoto, giinonj jej kotojanjiwaajonj mono kilej kema gilininj kemebaa.” ⁶*Kaenj meleeno jerotiwaa so angi sora ambembo misagianonj kemegi misanonj boratiwombaa angi. ⁷Kaenj angi alaurugia wanjo mononj laligogiti, iyonoojonj kanj ilaanj onjombutiwaa boro kaka konji kagi. Kagi wanjo woi ii soranonj saa qegi nemotonj tagori.

⁸⁻⁹Sora honombononja mende menj iima iikawaajonj kuuyanonj waliingogi. Waliingonj Saimon Piitononj ii iima Jiisaswaa batanonj kemej siminj kuma ijoro, “Oo Ponj, nii singisonjgo ejaga koloojenj-waajonj mono nomesaonj kema.” ¹⁰Saimombaa alawoita Jeims ano Jon Zebediwaa merawoita yorononj kaanagadeej newogara tegoro waliingori. Saimononj qaa ii ijoroto, Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Mono keega mende moba. Gii kokawaa gematanonj ejemba ii sora kaanja horonj onjona giwo toroqegi laligowuya.”

¹¹Kaenj ijoro wanjogia horonj kouma sakasinonj ama ilawoilagia kuuya mesaonj Jiisaswaa gematanonj otaanj kenji. Kianj.

Jiisasnonj eja manimbayawo monj menj solajaniro.

Mat 8.1-4; Maak 1.40-45

¹²Jiisasnonj taonj mononj laligoro kanonj eja monj selia manimbanonj menj bolidabororo raro. Rama Jiisas iima kosianonj siminj kuma kemej kokaenj qama koolij muro, “Oo Ponj, giinonj siinganonj menj qeangonj nomambaaajonj mojanji eenj, mono nii saanonj menj solajaninj nomba.”

* 5:1: Mat 13.1-2; Maak 3.9-10; 4.1   * 5:5: Jon 21.3   * 5:6: Jon 21.6

¹³ Kaen jero boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinon ijoro amambaajon mojen. Gii mono solananiwa.” Kaen jero manimbaya ii iikanondeen solananiro. ¹⁴*Solaniro kokaen jen koton muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii mon mende jena mobu. Qaagoto, gii mono jigo gawon galembaanon kema selega qendeema mun Mooseswaanon jenkootoya otaan solananijaniiwaa dangiser nanduna ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.”

¹⁵ Kaen ijoroto, ii kiler Jiisaswaa qabunaya jen seiro goman so asarin keno. Kenotiwaa so ejemba tuuna tuuna yononon qaaya mobombaanon ano jigia men qeangowaatiwaaajon iwaanon kan ajoroogi. ¹⁶ Kagito, Jiisasnon onjomesaon balon qararanjon-korjanon kema laligon qama kooliro. Kian.

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Maak 2.1-12

¹⁷ Jiisasnon ween monon Buja qaa kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjon) ano Kana qaawaa boi tosanon Galili ano Judia prowinswaa goman ano Jerusalemga kan ejemba tuunleembe batugianon raji. Pombaa kusujanon Jiisas nemun koma muro ejemba jigia mero qeangogi.

¹⁸ Kaban kanon eja tosanon alagia sele batuya koomuya ii demberunon ama anjon kagi. Kan koton Jiisaswaa kosianon miri uutanon uma ambombaanon batogogi. ¹⁹ Batogogito, ejemba tuunleembenon ologon nangitiwaaajon kuun papangon miri uutanon ubombaa kana mon mende mokolon men miri qaganon ugi. Uma waaren jamonon memeta ii oson luluungi oota kolooro ji eja demberuyawo kasanon somongon iikanon anji ejemba batugianon Jiisaswaa batanon kemero. ²⁰ Kaen kemero Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja kokaen ijoro, “Alana, niinon singisonogoga mesaojen.”

²¹ Kaen ijoro Kana qaawaa boi ano Farisii yononon ii moma kanain kokaen jen romongogi, “Eja koi moroga? Iinon mono Anutu mepaegon mepaqepae anja. Anutu motoongonon singisongonana mesaonkejato, eja monon ii qaago.”

²² Kaen romongogito, Jiisasnon uugia iima koton kokaen injoro, “Tosaan onjo uugianon naambaajon qaa jejeni, iikawaaajon mamaga romongonju? Ii mende sokonja. ²³ ‘Niinon singisonogoga mesaojen,’ jejeni, qaa iikanon mono afaanagadeen jejetaga. Monon kaen jero tosanon qaa iikawaa hona mende iibu. Kawaaajon ii qaa afaana so. Niinon qaa mon kokaen jembaajon mojen, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii mono lombotawo jejetaga kolooja. Kaen jewe hona koloowaa me qaagoti, iikanon mono asuganon asugiro iibu.

²⁴ Mobu, balonon singisonogo mesamesaowaa ku-usuna ii Siwe gomambaa Eja honaanon eji, onjo iikawaa kaniaajon tintuan laligowubo. Kawaaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu.” Kaen jen eja sele batuya koomuya ii ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaega men miriganon kema. Qaa binawo ii honawo koloowaati een, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?”

²⁵ Kaen ijoro iikanondeen jaagianon waama tambomaeeya eroti, ii men Anutu mepeseen mesaon mirianon keno. ²⁶ Kaen kolooro ejemba kuuyanon waligon sombugia moma Anutu mepeseen jeni, “Yei! Kete iwoi awaa soroga iijon.” Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Maak 2.13-17

²⁷ Kawaa gematanon Jiisasnon Kaperneam mesaon kema takis ofis uugumambaajon ano kanon takis meme eja qata Liwai raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananon kawa.”

²⁸ Kaen ijoro gawon kuuya mesaon waama Jiisaswaa gematanon keno.

²⁹ Kema Jiisas mirianon koma horon iwaajon jejelomban somata mozongoro. Mozongonon takis meme tiliqiligiawo ano alauruta tosaan horon onono tuun somatanon yonowo rama nembanene negi. ³⁰*Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparanjon) ano

* 5:14: Lew 14.1-32 * 5:30: Luuk 15.1-2

yoŋoonoŋ boi yoŋonoŋ ii iima ŋindir-ŋundururu jeŋ Jiisaswaa gowokouruta kokaen jeŋ oŋoŋgi, “Ae! Oŋo mono naambaajoŋ takis meme tiliqiligiawo ano singisongo ejemba yoŋowo rama nene apu neju? Ii mende sokonja.”

³¹ Kaen jeŋ oŋoŋgi Jiisasnoŋ kitia kokaen injoro, “Ejemba jigia qaa yoŋonoŋ doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawaanon kemakeju. ³² Niinon singisongo ejemba uugia meleembuti oŋoomambaajoŋ kaŋ laligojento, ejemba iyangiaajoŋ mogi solana koloojuti, ii qaago.”

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Maak 2.18-22

³³ Ejemba tosanon Jiisawaanon kaŋ qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nononon kamban mamaga Anutuwaajoŋ nene singi laligon qamakooli ajoajoroo koriga amakejoŋ. Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) yoŋoo gowokourugianon kaŋiadeen ama laligojuto, geengaa gowokouruganon mono pondan nene apu nenkeju.”

³⁴ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Oŋanon! Nono naa kambanon nene singi laligonkejoŋ? Emba meme kambanonon ejawaa gemakootanurutanon gereya angi embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yoŋoo eja buŋa koloon yoŋoo batugianon ainjolon ramakejeŋ. Rabe nene singi laligowombaajoŋ jegi yoŋonoŋ ainjolon aisoŋ rama singi laligowombaajoŋ amamaankeju. ³⁵ Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yoŋonoŋ mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

³⁶ “Oŋo laaligo walaga ano korisoro Buŋa gbilia ii mindirin orombombaajoŋ amamaawuya. Iikawaa sareqaa gemata moŋ ii kokaen injomana: Moumou walaga jurano moŋnon moumou gbilia moton opo jakaŋa kanon mende ama uumbinaankeja. Kaen anagati een, opo jakaŋa gbilianon mono walagawo ororon mende koloon ii horon menjurano boliqoliwabo.

³⁷ “Kaanjadeen moŋnon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta iikanon mende koson maaro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qenjumenjurama molaaro namonon kamaaro taruyanon kileqileewubo.

³⁸ “Kawaajoŋ wain apu gbilia ii taru gbilianondeen molaanin kemero sokombaa. (Kaanjadeen moŋnon apu awaa ii konon qamoganon mende kosonkejoŋ. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro neŋ ji niniwabo. Kaen koloowabotiwajoŋ apu awaa ii konon awaanon kosonkejoŋ. Oŋo kaŋagadeen laaligo walaga ano Oligaa Buŋa gbilia ii mindirin orombombaajoŋ amamaawuya.) ³⁹ Moŋnon wain apu walaga mepeseen neŋ laligonkeji, iinon wain apu gbilia nemambaajoŋ siina mende moma mojotiitii amakeja.” Kian.

6

Jiisasnoŋ Sabat kendombaa Poŋa koloja.

Mat 12.1-8; Maak 2.23-28

¹*Kawaa gematanon Sabat kendon moŋnon Jiisasnoŋ wiit dumun gawon koria somata koton keno. Keno gowokourutanon wosogia injiro wiit hoŋa motomotoon borogianon kuma osasaan negi. ² Kaen negitiwaajoŋ Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) tosanon ii iima kokaen injigiti, “Oŋo mono naambaajoŋ Sabat kendombaa gawon meme songoya uuguju?”

³*Kaen injigito, Jiisasnoŋ kokaen meleeno, “Kin Deiwidnon manjaqeqe ejauruta yoŋowo liligon wosogia injiro iwoi angiti, ii weengogi me qaago? ⁴*Iinon Anutuwaawo opo sel jigonoŋ uma bered kowoga Anutuwaawo jaasewanonon alatanon angi raro esunanon tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawon galeŋ

* 6:1: Dut 23.25 * 6:3: 1 Sml 21.1-6 * 6:4: Lew 24.9

yoŋonondeeŋ neŋ laligogi. Iinoŋ ano iwaa kerasuru-urutanonŋ ii newubotiwaajonŋ sonŋo eroto, ii kileŋ negi.”

⁵ Kaenŋ jeŋ kokaenŋ injijoro, “Siwe gomambaa Eja hoŋjanonŋ mono Sabat kendombaa Poŋa kolooja.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ eja boria soorŋgoya meŋ qeaŋgoro.

Mat 12.9-14; Maak 3.1-6

⁶ Jiisasnoŋ Sabat kendonŋ moŋnoŋ qamakooli mirinoŋ uma Buŋa qaa kuma oŋono. Iikanonŋ eja moŋ boria dindiŋa sooliro raro. ⁷ Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋononŋ Jiisas iima qaa jakeyanonŋ ama mubombaa kania moŋgama “Eja ii Sabat kendononŋ meagowaa me qaago?” kaenŋ jeŋ jaa galenŋ meŋ ragi. ⁸ Ragito, Jiisasnoŋ roromoŋgogia ii moma kotonŋ eja boria soosoolia ii kokaenŋ ijoro, “Mono waama jaananonŋ namba.” Kaenŋ ijoro waama nano.

⁹ Nano Jiisasnoŋ kaenŋ jero, “Kana qaa otaanŋ Sabat kendononŋ iwoi awaa me bologa ambonŋa? Saanonŋ mombaa waŋa somoŋ-gowoŋa me mesaoniŋ tiwilaawaa. Nomaenŋ aniŋ sokombaa? Ii qisiŋ oŋombe jewu.” ¹⁰ Kaenŋ jeŋ eleqeleema korebore injiidaboronŋ eja ii ijoro, “Gii mono boroga qeteterewa.” Kaenŋ ijoro boria qeteterero mombo awaa kolooro.

¹¹ Awaawaa kolooroto, galenŋ yoŋononŋ iriŋgia mamaga soono “Jiisas nomaenŋ ama mubonŋa?” jeŋ iyangia amiŋ mogi. Kianŋ.

Gowokouruta 12 meweeŋgoŋ oŋono.

Mat 10.1-4; Maak 3.13-19

¹² Kambanŋ kanonŋ Jiisasnoŋ baanjanonŋ qama koolimambaaajonŋ uma gomantiinŋa koriga ii Anutu qama kooliŋ muŋ laligoro gomanŋ ano. ¹³ Gomanŋ ano gowokouruta oŋooma yoŋoonoŋga 12 meweeŋgoŋ oŋoma wasiwasi eja aposol qa ii oŋono.

¹⁴ Qagia ii kokaenŋ qaro: Saimon, Jiisasnoŋ qata Piito muro, iwaa koga Andruu ano Jeims, Jon, Filip, Bartolomyuu, ¹⁵ Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria ano Saimon qata moŋ Tompe eja qagi.* ¹⁶ Juudas Jeimswaa meria ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonŋ kanaganŋ memelolo ejaga kolooro.

Jiisasnoŋ ji ejemba meŋ qeaŋgoŋ oŋono.

Mat 4.23-25

¹⁷ Jiisasnoŋ aposoluruta yoŋowo baanjanonŋga kamaanŋ balonŋ korianonŋ kema nanŋgi. Nanŋgi gowoko tuuŋ somata ano ejemba tuuŋlelemba yoŋononŋ iwaajonŋ ajoroŋ mam-bonŋgi. Yoŋononŋ “Buŋaya jero moniŋ jinana meŋ qeaŋgowaa,” jeŋ iikawaajonŋ Judia prowins kuuya, Jerusalem siti ano kowe goraayanonŋga Taia ano Saidon taonŋ iikanonŋa kanŋ ajoroogi. ¹⁸ Omejiilanonŋ kokojinŋiŋ meŋ oŋonoti, iyoŋononŋ kaanagadeenŋ kanŋ qeaŋgogi. ¹⁹ Ku-usuŋjanonŋ iwaanonŋga kotonŋ yoŋoononŋ uro kuuya meŋ qeaŋgoŋ oŋono. Kawaajonŋ ejemba kuuyanonŋ Jiisas oosiriwombaaajonŋ janjarinŋ riigi. Kianŋ.

Simbawoŋawo ano gejajuju aambaa qaaya

Mat 5.1-12

²⁰ Jiisasnoŋ gowokouruta otaama injiima kokaenŋ injijoro,

“Anutuwaa bentotonŋ ii wanaya oŋoo buŋaga. Kawaajonŋ wanaya oŋo mono simbawoŋawo kolooju.

²¹ Kambanŋ kokaamba nenewaa kaanŋa komuŋ qenŋjeŋ qeŋ laligojuti, Anutunonŋ mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajonŋ oŋo mono simbawoŋawo kolooju. Kambanŋ kokaamba saajuti, oŋononŋ mono korisoro ama jomo jomowu. Kawaajonŋ wosobiri laligojuti, oŋo mono simbawoŋawo kolooju.

²² * “Ejembanonŋ oŋo Siwe gomambaa Eja hoŋaajonŋ ama kazi ama yakariŋ selianonŋ kuuŋ uuqeŋ qaa tokoronŋkota jeŋ oŋoma kasu seibolo kaanŋa qagia kotonŋ kondeembuti, oŋo mono simbawoŋawo kolooju.

* 6:15: Nesenel paati zelot yoŋononŋ Room gawman tuarenŋeŋ ama iyangiaa nananŋ mewombaaajonŋ tompe meŋ laligogi. * 6:22: 1 Piito 4.14

- ²³ *Ambosakonurugianon iikawaa so gejatootoo ejemba yonoojon ama onoma laligogi. Mobu! Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon anota eja. Kawaajon kaen ama onongi kamba iikanon mono aisoon otokorian maabu.
- ²⁴ Ono simbawonawo laligojuto, qabuŋa esuhinagiawo ono laaligo siiseweweya qaa laligojuti, ii mono tegowaa. Kawaajon niinon onoojon qama wanjinjingon ‘Oo yei!’ jejen.
- ²⁵ Kambaŋ kokaamba neŋ timbirin ama laligojuti, ono mono wosogia injiro bodi laligowuya. Kawaajon niinon onoojon qama wanjinjingon ‘Oo yei!’ jejen. Kambaŋ kokaamba korisoro ama jomo jomojuti, ono mono ambureren meŋ saabuya. Kawaajon niinon onoojon qama wanjinjingon ‘Oo yei!’ jejen.
- ²⁶ “Ambosakonurugianon gejatootoo ejemba takapolakaya jeŋ mepeseen onoma laligogi. Ejemba kuuya iikawaa so ama onongi niinon onoojon qama wanjinjingon ‘Oo yei!’ jejen.” Kian.

Kereuruga mono jopagon onomba.

Mat 5.38-48; 7.12a

²⁷ “Bologa ama onombuyato, ono qaana moma laligojuti, niinon onoojon kokaen injijowe mobu: Mono kereurugia uugianon jopagon onoma laligowu. Daen yononon kazi ama ononjuti, ii mono awaagadeen ama onoma laligowu.

²⁸ “Daen yononon qasuaŋ jiringon ononjuti, ii mono kobibiin kotuegon onombu. Horon ureen ama ononjuti, iyonoojon mono Anutuwaa qama kooliwu.

²⁹ “Mononon urunga lee qetaaliro leegen kaŋagadeen meleema muba. Mononon malekuga qaga guama opoga duta kaŋagadeen memambaajon moro giinon mono ii mende angon komba.

³⁰ “Iwoiwaa welema gonŋi ii mono kuuya onomba. Mononon goo hina iwoiga mero ii mono meleema gombaatiwajon mende kaparaŋ koma qisiwa. ³¹ *Ejembanon ono iwoi ama onombutiwaa momakejuti, iikawaa so mono yonoojon kaŋagadeen ama onomakebu.

³² “Namowaa singisonŋo ejembanon alaurugianon jopagon onongi kitia meleema jopagon onoma mepeseen aonkeju. Ono iikawaa so balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro mono nomaen ono mepeseen ononaga? Alaurugia ano kereurugia ii mono motoon jopagon onongi tawa onono oyanboyan koloowuya.

³³ “Namowaa singisonŋo ejembanon alaurugianon iwoi awaa ama onongi kitia meleema onoma ala meŋ aon mepeseen aonkeju. Ono iikawaa so ama balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro ono mende mepeseen onombaa.

³⁴ “Namowaa singisonŋo ejembanon moneŋ iwoi ii singisonŋo ejemba tosaŋa yonoojon onoma kitia iikayadeen meleema onombutiwajon kaparaŋ komakeju. Ii balombaa nanamemeŋa. Ono tosanon tosagia meleema onombutiwaa mambongi Anutunon mono nomaen mepeseen ononaga? Tosianon tosagia mende meleema onongi Anutunon mono kitia ii meleema tawa onombaa.

³⁵ “Ono mono Siwe Toyaa nanamemeŋa ama meŋ laligowu. Balon ejembanon bologa ama danŋiseŋ mende jeŋkejuto, Anutunon kileŋ ii awaa ama onomakeja. Kawaajon ono mono kereurugia uugianon jopagon awaagadeen ama onoma moneŋ iwoi onoma iikawaa kitia mon meleema onombutiwajon mende moma mambombu. Kaen ama laligogi tawagianon seiŋ uuta kolooro Anutu uuta meraboraana koloon laligowuya.

³⁶ “Siwe Manŋianon korebore kiankomun onomambaajon moji, ono mono iikawaa so ejemba kuuya kiankomun onoma laligowu.” Kian.

Jenteego toya kaana mende koloowu.

Mat 7.1-5

³⁷ “Ejemba tosia yonoo qaagia ii mende gosin jeŋ tegowu. Ii mende jeŋ tegon onongi Anutunon mono ononŋia kaŋagadeen mende jeŋ tegon onombaa. Ono tosia yonoo

* 6:23: 2 Hist 36.16; Apo 7.52 * 6:31: Mat 7.12

singisonogogiaa ironja ii mende meleema onjombu. Ii mende meleema onjongi Anutunonj mono onjoangiaa singisonogogiaa ironja ii kaanagadeenj mende meleema onjombaa. Onjo mono tosia yonoo singisonogogia mesaowu. Ii mesaogi Anutunonj onjoangiaa singisonogogia kaanagadeenj songbama mesaowaa.

³⁸ “Onjo ejemba tosia yonoo iwoi ama onjongi Anutunonj mono iikawaa so gosinj iwoi ii meleema onjo kaanjadeenj ama onjombaa. Kawaajonj onjo mono iwoi kalej onjmakebu. Kaenj onjongi Anutunonj mono kaanjadeenj kalej onjmakebaa. Onjanonj, Anutunonj ii kalembone mende moma ilaenj onjmakebaa. Anutunonj gosinj onjo iwoi onjongiti, iikawaa soya kuuya menj qambinonj maaro qaa ootanonj kouro utugoro ororonj kolooro mendungoro kemero toroqenj qaganonj maaro soya uugunj qeqelalanj kamaaro ii mono gesogianonj mouma onjombaa.” Anutuwa kania ii kaanja.

Ejembanonj anjiaa kanagia iima mobu.

³⁹ *Jiisanonj sareqaa monj kokaenj injjoro, “Jaagoo ejemba monjonj jaagoo alia monj saanonj borianonj menj wambaa me qaago? Kaenj kemaoraga mono motoonj ronjonj kemenj urunaga. ⁴⁰ *Gowokononj boiya mende uuguja. Boigianonj momo kuuya tororo kuma onjono moma komuwuti, kuuya iyonononj mono boigia kaanja koloowuya.

⁴¹ “Gii naambaajonj alagaa jaayanonj godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii nomaenj mende iima kotojanj? ⁴² Geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii mende iima kotonj nomaambaajonj alagaajonj kokaenj jenaga, ‘Alana moba! Jaaganonj eugenj godomaruru kemenj raji, ii saanonj itagowe kamaawaa.’ Oo uumeleembaa selesele eja, gii mono wala geengaa jaaganonj gere tapia somata ii menj giliwa. Ii menj gilingo tororo iima kotonj alagaa jaayanonj godomaruru kemenj raji, ii saanonj itagona kamaawaa.” Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Mat 7.16-20; 12.33-35

⁴³ “Gere awaa monjonj honja bologa mende kuunkeja. Kaanjadeenj gere bologa monjonj honja awaa mende kuunkeja. ⁴⁴ *Jao kota ii kasuneselanonj kolooro mewombaajonj amamaankejonj ano muli honja ii kowororononj kolooro qetegowombaajonj amamaankejonj. Iikawaa so gerewaa honja iima gosinj mono kania moma kotowu.

⁴⁵ * “Eja uutanonj iwoi saa qero eji, ii mono buutanonj asuganonj jenkeja. Kawaajonj eja awaawaa uu kowianonj iwoi awaawaa moriana eji, iinonj mono awaa ii asuganondeenj jenkeja. Eja bologaa uu kowianonj iwoi bologa eji, iinonj mono bologa ii asuganonj jenkeja.” Kianj.

Miri tando kotakota ano looloria

Mat 7.24-27

⁴⁶ “Onjo noojonj ‘Ponj Ponj!’ qa ii mono naambaajonj qamakejuto, niinonj iwoi mewuti-waajonj jenkejenj, ii mende tenj koma menjkeju.

⁴⁷ “Daenj yonononj noononj kanj qaana moma tenj koma mejuti, niinonj iyonoo kaniagia qendeema sareqaanonj jemaaja. ⁴⁸ Iinonj motonjqeqe eja kokawaa so kolooja: Eja iikanonj miri memanjenj ronj koriga osonj kemenj tandoya jamo kowonjinj (simej) qaganonj kuunj menj kotiiro nano. Kaenj nano konjuru kambanonj apu gboulu somata qenj miri batuyanonj kuuroto, awaagadeenj menj mejugoro nanotiwaajonj kumambaajonj qenj bimbimgoro kotiinj nano. ⁴⁹ Qenj bimbimgoroto, monjonj qaana moma mende tenj koma meji, iinonj mono motonjqeqe eja kokawaa so kolooja: Iinonj miri memanjenj tandoya mende osonj komoma namo qaganonj teku manjagadeenj ama mero. Mero nano konjuru kambanonj apu gboulu somata qenj miri batuyanonj kuuro miri ii iikanondeenj kuno ororonjonj kamaaro.” Kianj.

* 6:39: Mat 15.14   * 6:40: Mat 10.24-25; Jon 13.16; 15.20   * 6:44: Mat 12.33   * 6:45: Mat 12.34

7

Jiisasnoj kawali galej mombaa gawoj ejia mej qeangoro.

Mat 8.5-13

¹ Jiisasnoj ejemba tuunlelemba batugianoj laligoj Buja qaaya kuuya ii injijon onomesaonj Kaperneam taononj kouro. ² Iikanonj Room kawali galej mombaa gawoj ejianonj ji kiro komumambaa ano. Galejanonj iwaajonj moro uuta kolooro.

³ Kawaajonj Jiisaswaa bujuya moma Juuda yonoo jotamemeya tosaanja wasinj onono Jiisaswaanonj kema kokaenj qisigi, “Mono kanj welenj ejia mej qeangowa.” ⁴ Kema Jiisaswaanonj keuma kaparanj koma qama koolinj jegi, “Somatanana, kawali galej iikanonj mono ilaaj mubaatiwaa so awaa soro kolooja. Kawaajonj mono kawa.” ⁵ Moba, iinonj Juuda ejemba tuun somata nonoojonj siinj ano ‘Qamakooli mirinana mewonja,’ jeninj waba iinonj monej ano megj.”

⁶ Kaenj jegi moma yonowo keno. Kenoto, kawali galembaa miria dodowiro iinonj alauruta wasinj onoma Jiisaswaaajonj qaa kokaenj ano, “Oo Ponj, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanonj gualeembaatiwaaajonj gamuna mojenj. Kawaajonj mono mende aonj komunj kawa. ⁷ Nii neenaa mobe kamaanqeqeta koloojiwaaajonj goononj kamambaa so mende mojento, qaa jegagadeenj jena welenj ejananonj qeangowaa. ⁸ Ii kokaembaajonj: Nii neeno kaanagadeenj galenaa ku-usunj baatanonj ama nonji laligojerj. Noo baananonj manjaqeqe eja laligogi ii jenj kotonj onomakejenj. Yonoononjga mombaajonj ‘Kemba!’ jenj kotowe iinonj kembaa. Mombaajonj ‘Kawa!’ jenj kotowe iinonj kawaa ano welenj ejana mombaajonj ‘Gawoj koi mewa!’ jewe iinonj ii mewaa.”

⁹ Jiisasnoj qaa ii moma kawali galembaaajonj walingonj ejemba tuun otaanj kagiti, iy-onoononj eleema kokaenj jero, “Niinonj kokaenj injijowe mobu: Israel kanageso batugianonj kaanagadeenj momalaari somata kaanja ii mombaa uutanonj mende mokoloowe.”

¹⁰ Kaenj jero kawali galembaa qele ejaurutanonj eleema mirinonj keuma welenj eja mokoloonj iigi qeangonj raro. Kianj.

Jiisasnoj malo mombaa meria mej gbiliro.

¹¹ Kawaa gematanonj Jiisasnoj taonj qata Nain kanonj keno gowokouruta ano ejemba tuunlelembenonj otaanj kenji. ¹² Iikanonj taonj kiropo naguya dodowiro qamo monj anjonj kagi. Malo mombaa meriaga motoonjononj komuro taombaa ejemba tuun somatanonj ajoroonj ronj kombombaajonj kagi.

¹³ Ponjonj malo ii iima wosoya moma ijoro, “Mende saaba.” ¹⁴ Kaenj jenj kema bokis anjonj kagiti, ii jero doronj anji bokis oosirinj kokaenj jero, “Eja gbaworo, mono waaba. Niinonj gii kaenj gijojenj.” ¹⁵ Kaenj jero qamo kanonj gbilinj waama kanainj qaa jero. Qaa jero Jiisasnoj ii nemunja munj kemaotiwaajonj jero.

¹⁶ Ejemba kuuya yonononj ii iima qarasonbugia moma Anutu mepeseenj jegi, “Gejatootoo eja somata monjonj mono batunananonj asuginj laligoja.” Tosianonj jegi, “Anutunonj kanagesoya ba koma nonono laligojonj.”

¹⁷ Iwaa buju qaa ii seinj Judia prowins kuuya so koma gomanja gomanja leelee kanonj kema tegoro. Kianj.

Jombaa gowokowoita Jiisaswaanonj kari.

Mat 11.2-19

¹⁸ Jon Oomulu ejanonj kapuare mirinonj raro gowokourutanonj iwoi kuuya ii kolooroti, iikawaa sunduya ijogi. ¹⁹ Ijogi moma gowokowoita woi oroono kari Pombaanonj kema kokaenj qisinj mubaatiwaaajonj wasinj orono, “Menjqaango eja kawaatiwaaajonj mamboninj giinonj ii koloojanj me eja monj kanagenj kawaatiwaaajonj mambombonja.”

²⁰ Wasinj orono Jiisaswaanonj keuma ijori, “Jon Oomulu ejanonj kokaenj qisinj gombojonj wasinj norono kajo, ‘Menjqaango eja kawaatiwaaajonj mamboninj giinonj ii koloojanj me eja monj kanagenj kawaatiwaaajonj mambombonja.’ ”

²¹ Jiisasnoj kambanj iikanondeenj ejemba mamaga ji wiji lokonj ano omejiilanggiawo (isinabisina) ii menj qeangonj onono ano ejemba jaagia googa mamaga jaagia metooro

uun iigi. ²² *Jombaa gowokowoitanon keuma qisij muri kokaen meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaen ijowao: Jaagia googa yononon uun iiju. Meendanogoya yononon kana kema kaju. Manimbagiawo yononon solananiju. Gejaddu yononon qaa moju. Koomuya yononon gbilin waaju. Kamaanqeqeta yonoojon Oligaa Buja jen asariwe momakeju. ²³ Kaen kolooro iigi mombaa uutanon mende boliro gema mende nuwaati, iinon mono simbawonawo kolooja.”

²⁴ Kaen meleeno Jombaa gowoko yoronon keni Jiisasnon kanain Jombaa kania ejemba tuunleembe yonoojon kokaen jen asariro, “Ono balon qararankonkononon kanon naa iwoiga iibombaajon kenji? Haamonon bowo utitiin metano kema kankeji, onjo eja iikaanja iibombaajon kenji me?

²⁵ “Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajon me? Mobu, ejemba malekugia tereya iimasiinjiinawo mouma kema kan siiseweweya qaa laligojuti, iyononon mono kin yonoo jinjaron mirigianon laligoju. Ii balon qararankonkononon qaago.

²⁶ “Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Gejatootoo eja mon iibombaajon me? Onanon, niinon kokaen injiowome mobu: Eja iigiti, iinon mono gejatootoo ejemba tosaanja unjuugun qaita mon kolooja. ²⁷ *Iwaa kania ii waladeen kokaen oogita eja, ‘Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindinon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemeba.’ ²⁸ Qaa kaen ejato, niinon kokaen injiowome mobu: Embanonga meraurugia kuuya megiti, iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unjuugun qabunayawo nanja. Nanjato, Anutuwaa bentoton uutanon keuma Anutuwaa qabunaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.

²⁹ * “Ejemba kanageso kuuya ano yonoo batugianon takis meme yononon kaangadeen Jombaa Buja qaaya mogi oomulu menj ononotiwaajon Jiisaswaa Buja qaaya moma jen qeleema jegi, “Ahaa! Anutuwaa kana dindina jen asarija.” Kaen jen uugia meleengi. ³⁰ Kaen meleengito, Jonon Farisii ano Kana qaawaa boi oomulu mende menj ononotiwaajon yononon Anutuwaa areja mende ten koma Bunaya gema qen silemale angi.

³¹ “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naamombo so ama onombenaga? Yonoo siligia ii nomaen? ³² Yononon naamade kaanja koloju. Yononon maaket sombenon rama qaa jomo menj tondu qama kokaen jenkeju, ‘Nono awelo uunin onjo rii gbawe mende orogi. Nono jinjen qanin onjo mende toroqen saagi.’ ³³ Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kan nene singin laligon wain apu mende nero onjo iwaajon jenkeju, ‘Ome mononon uutanon kemerota laligoja.’

³⁴ “Siwe gomambaa Eja honanon kan nene nen korisoro angi ononon jenkeju, ‘Mobu, iinon baonon newageen nene qozozongon nen wain apu mamaga nen takis eja tiliqili-giawo ano kileja meme yonoo alagiaga laligoja.’ ³⁵ Korebore Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa honanon mono momakooto-gianon sokonji, ii qendeemakeja.” Kian.

Singisonjo embanon Jiisaswaa kania kele moriro.

³⁶ Farisii (Kana qaawaa kaparankonkonon) eja yonoononga mononon Jiisas ii iyanaa mirianon kan nene newaatiwaa koma hororo. Koma hororo kema mirianon uma nene duronon raro. ³⁷ *Taon kanon singisonjo emba mon laligoro. Iinon Jiisas Farisii ejawaa mirinon uma rama nene neroti, iikawaa bujuya moma kele unkoowayawo maaro jamo kaaro mon saa qeroti, ii menj uma karo. Kaaro ii lalu lanjonawo qata alabasta iikanon memetaga.

³⁸ Uma kan Jiisaswaa kanianon kemen rama kanain saaro jaunanon riima kemen kanianon moriro. Moriro wan juyanon kerej, selemooto menj kotooro toboriro kania buutanon kiton nen kele unkoowayawonon moriro. ³⁹ Moriroto, Farisii ejanon Jiisas

* 7:22: Ais 35.5-6; 61.1 * 7:27: Mal 3.1 * 7:29: Mat 21.32; Luuk 3.12 * 7:37: Mat 26.7; Maak 14.3; Jon 12.3

koma hororoti, iinonj ii iima uutanonj kokaenj romongoro, “Emba koi singisongoyawoga. Eja koi kanonj gejatootoo ejaga laligonagati eenj, iinonj mono emba kanianonj oosirijiwaa kania moma kotonaga.”

⁴⁰ Jiisasnonj ii moma kotonj kokaenj meleema jero, “Saimon, niinonj qaa monj jemambaajonj mojenj.” Jero ijoro, “Boi, saanonj jena momaja.”

⁴¹ Ijoro Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Ejemba woinonj benknonj kema kiti ambowaa monej galejaa qisiri. Monjonj weej 500:waa tawaya (Kina 5,000), monjonj weej 50:waa tawaya (Kina 500) kawaa so kiti ambotiwaa qisiri. Qisiri iikawaa so orono. ⁴² Oroma kanagenj kitigara kumbao jero monengara qaono amamaari. Amamaari benk galejanonj kitigara qetegonj kotonj mesaonj orono. Mesaonj orono iyoroononjga morononj ii uutanonj mamaga jopagonj munjeja?”

⁴³ Kaenj qisiro Saimononj kokaenj meleeno, “Noo momononj kiti somata kotonj mesaonj muroti, iinonj.” Kaenj meleeno jero, “Gii qaa tororo gosinj jejanj.”

⁴⁴ Kaenj jej embawaanonj eleema kokaenj ijoro, “Emba koi iiba. Niinonj miriganonj koube giinonj kanana songbamambaajonj apu monj mende nonjanto, emba koi kanonj mono kanana jaujanonj morinj waj juyanonj selemooto menj kotoro toborija. ⁴⁵ Giinonj buuna mende kitonj nejanto, emba koi kanonj mono mirinonj koube iikanondeej kaparanj koma kanana kitonj nej laligoja. ⁴⁶ Giinonj wajna kele mende morijanto, emba koi kanonj mono kele unkoowayawononj kanananonj nomorija. ⁴⁷ Kawaaajonj niinonj kokaenj jewe moba: Anutunonj emba kokawaa singisongoya mamaga ii mesaonj songbano kawaaajonj uutanonj nii mamaga jopagonj nonja. Monjonj singisonggo melaada monj ano Anutunonj singisongoya melaada mesaoro iinonj uutanonj boronja monj iigadeej jopagonj nomakeja.”

⁴⁸ Kaenj jej emba ii kokaenj ijoro, “Niinonj goo singisongoga songbama mesaojenj.”

⁴⁹ Kaenj jero eja motoonj nene nej ragiti, iyonononj kanainj iyangiodeej kokaenj jegi, “Singisonggo songbama mesaoji, iinonj mono moro ejaga koloomambaa moja?”

⁵⁰ Kaenj jegito, Jiisasnonj embawaajonj jero, “Momalaariganonj mono hamo qenj gonja. Saanonj luaenonj kema.” Kianj.

8

Emba tosonianj Jiisas nanjonj kenji.

¹ Kawaa gematanonj Jiisasnonj liligonj taonja taonja ano gomaña gomaña kanonj kema Anutuwaawaa bentotombaa kania jej asarinj Oligaa Buña qaanonj ejemba uugia kuuj laligoro. Gowokouruta 12 yonononj iwo motoonj kenji. ² *Kaanagadeej emba tosonianj iwo kenji. Emba ii wala ji injiro omenonj kokojinjij menj onono laligogi Jiisasnonj menj qeangonj onono. Emba ii kokaenj: Magdalaga emba monj qata Maria qagi. Jiisasnonj iwaa uutanonjga ome 7 onotaaro kouma kenji. ³ Emba monj qata Joana. Iwaa loya qata Kuza iinonj kij Herodwaa jinjaronj miri kanonj gawmambaa monej galejaga laligoro. Emba monj qata Susana. Yonononj ano emba tosaaña mamaga yonononj iyangiaa monej esuhinagianonj Jiisas ano gowokouruta kananonj galej koma nanjonj onjonji. Kianj.

Qosomakororoo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Maak 4.1-9

⁴ Ejembanonj taonj so kanonja horonj Jiisaswaanonj kanj tuunjelembenonj ajoroogi Jiisasnonj sareqaa monj kokaenj jero:

⁵ “Eja monjonj nene kota qosoma kororoomambaajonj keno. Kema qosono kota tosonianj kana goraayanonj kemenj konji. Kemenj konji ejembanonj riinj rikotaagi kanakeewajaa (warawenj) koonja koonja kouma ii nedaborogi. ⁶ Kota tosonianj jamo kowonjinonj kemenj konji. Kemenj koma kanonj namo apuyawo mende mokoloon kuragagia kouma soolinj gororonjgogi.

* 8:2: Mat 27.55-56; Maak 15.40-41; Luuk 23.49

⁷ “Kota tosonianonj komuntiri waayawononj kemenj kongi. Kemenj kongi iikanonj ororonj kouma urjuugunj qenj turunj bibiloko menj onjonj. ⁸ Kota tosonianonj namo awaanonj kemenj kongi. Kemenj koma juma waama hongia awaa koloonj handewaa so koloonj seigi.”

Qaa ii jedaboronj qa somata kokaenj qaro, “Monjonj uugejiawo laligoji eenj, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Jiisasnonj nomaembaajonj sareqaawaa kania jero.

Mat 13.10-17; Maak 4.10-12

⁹ Kaenj jero gowokourutanonj sareqaa kokawaa kaniaajonj Jiisas qisinj mugi. ¹⁰ *Qisinj mugi jero, “Anutuwwa bentotononj keuma laligowonjatiwaa qaa aasangoya ii onj asuganonj injijowe moma kotojuto, tosaanja yonjononj ii sareqaanonj jewe momakeju. Kaenj moma iyanggiaa jaagianonj iwoi iimago kania kilej mende iima kotowuya. Iyanggiaa gejagianonj qaa tororo momago kania kilej mende moma asariwuya.”

Jiisasnonj sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Maak 4.13-20

¹¹ “Sareqaa iikawaa kania ii kokaenj: Kota qosoma kororooji, ii Anutuwaanonj Buja qaa. ¹² Nene kota kana goraayanonj kemenj kongiti, ii kokaenj: Ejemba tosonianonj Buja qaa mo-juto, ii mogi Kilejaa Toyanonj kanj uugia meleema Siwewaa buja koloowubotiwaajonj qaa kota ii uugianonja qetegonj urjuamakeja. ¹³ Nene kota qosono jamo kowonjinonj kemenj kongiti, ii ejemba sareya monj. Yonjononj Buja qaa moma ii uuqeeanggo qaganonj moma angonj komakejuto, uugianonj kemenj tiigia mende megitiwaajonj kambanj torodaamo-ndadeen moma laarinj laligogi angobatowaa kambananonj mono tama urjuwaa.

¹⁴ “Nene kota qosono kumuntiri waayawononj kemenj kongiti, ii kokaenj: Yonjononj Buja qaa mogi uugianonj kemenjkejato, balononj laaligowaa majakakaya ano monej hina memewaa uugereya koloonj bimoonj onjmakeja. Qabunagiawo koloowombaaajonj koposongogi siinj kombombaaja bologa tosonianonj kaanagadeen uugianonj dungunj Buja qaa bibiloko menj munkeju. Kaenj kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ¹⁵ Kaento, nene kota namo awaanonj kemenj kongiti, ii ejemba koi kaanja: Yonjononj Buja qaa geja ama mogi uugia awaa gbingbaonja qaa iikanonj kemero soowabotiwaajonj mokosingonj kaparanj koma galej kongi hongia awaa awaa mokoloonkeju.” Kianj.

Iwoi aasangoya kuuya ii asuganonj koloowaa.

Maak 4.21-25

¹⁶ * “Monjononj lambe me kiwa ootirinj monjononj mende koma turuwaa me dunj baatanonj mende ambaa. Ii qaagoto, ii iikawaa dunj qaganonj ano rabaa. Rama asariro tosonianonj miri uutanonj ubombaajonj mojuti, yonjononj iikawaa asasaga iima saanonj ubuya.

¹⁷ * “Kaanjideen uunananonj iwoi monj mesanjonin aasangoyanonj eji, ii mono asuganonj koloowaa. Iwoi monj koma turunin eji, ii mono luluungi asuganonj ewaa.

¹⁸ * “Kawaajonj Anutuwwa qaa mojuti, ii mono uu wombogianonj ama romonjonj koma gbilinj laligowu. Monjononj momakootoyawo laligoji, Anutunonj mono ii toroqenj muro somariiwaato, monjononj momakootoya qaa laligojato, ‘Kawo laligojen,’ jeji, Anutunonj mono momoya melaa ii kaanagadeen qetegonj wambaa.” Kianj.

Jiisaswaa nemunjouruta.

Mat 12.46-50; Maak 3.31-35

¹⁹ Jiisasnonj kaenj jenj laligoro nemunjourutanonj ii iibombaajonj kagito, ejemba tuun somatanonj ologonj eligogitiwaajonj kosianonj kembombaajonj amamaagi. ²⁰ Amamaanj nangi monjononj kokaenj ijoro, “Goo nemunjoannga mono seleengen nama gii giibombaajonj moju.”

²¹ Ijoroto, Jiisasnonj kokaenj meleema injijoro, “Ejemba koi Anutuwwa Buja qaa moma tenj koma koma gbilinkejuti, iyonjononj mono noo nemuna ano kouruna koloouju.” Kianj.

* 8:10: Ais 6.9-10 * 8:16: Mat 5.15; Luuk 11.33 * 8:17: Mat 10.26; Luuk 12.2 * 8:18: Mat 25.29; Luuk 19.26

*Jiisasnoy jero raidimboj goroy qero.**Mat 8.23-27; Maak 4.35-41*

²² Weej moŋnoy Jiisasnoy gowokouruta kokaen injoro, “Mono mesaoy apu angoj kotoj leegen keuboya.” Kaen jero wangonoj motoonj uma apu angoj qaganoy kenji.

²³ Kema opo sel mororongoji haamonoy nangoro kenji Jiisasnoy gaoy ero. Ero haamo raidimboj apu angoj giliŋ siri qindiuro wango uutanoy kemero. Kemej saa qemambaajoy ano tiwilaawombaajoy anji.

²⁴ Tiwilaawombaajoy ama gowokourutanoy kema mindiij ijogi, “Poŋ Somatanana, mono nono angoj tiwilaawombaajoy anoy.” Kaen ijogi uuta tooro musu ano apu angombaa siria kokaen jej kotoj orono esungaranoy kamaaro goroy qej ero.

²⁵ Kaen kolooro injoro, “Onoo momalaarigia ii dakanoy?” Kaen injoroto, yoŋonoy awawaliŋ qarasombugia moma jegi, “Yei! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinoj musu ano kowe siri jej kotoj orono jeta tej konjao.” Kianj.

*Omenoy bao uugianoy kemegi ejanoy qeangoro.**Mat 8.28-34; Maak 5.1-20*

²⁶ Jiisasnoy gowokouruta yoŋowo toroqen opo sel mororongoji haamonoy nangoro kema apu angoj kotoj Galili prowins leegen Gerasa gomanoy keugi. ²⁷ Iikanoy keuma sakasinoy uro eja omeyawo moŋ taononga kaŋ Jiisas mokolooro. Eja ii qasirinoy laligoj qamowaa jamo kobaa osoj uroroogi egiti, iikanoy ej laligoro. Kambaŋ koriga opo maleku mende mouma miri mombaa uutanoy mende ej laligoro.

²⁸⁻²⁹ Omenoy kambaŋ koriga horoy ureen muro eja mamaganoy boria bota qej kania gbadonoy (tapenoy) somoŋgoj galeŋ koma laligogito, tapeya ii hororo riiqiuro omenoy kuuro baloy qararaŋkoŋkoŋanoj kema laŋ laligoro. Kawaajoy Jiisasnoy omeya ii kokaen jej kotoj mumambaajoy ano, “Ome bologa, gii mono kouma eja koi mesaoy kema.” Kaen jemambaajoy ano Jiisas iima silama namonoy kosianoy kemej qa gigilaan kokaen qaro, “Ae Jiisas, gii Anutu uuta meria koloojan. Gii mono nomaen ama nomambaajoy koi kajan? Niinoj welema gonjeŋ: Gii siimbobolo geriawo mende ama nomba.”

³⁰ Kaen qaro kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Omejiilan mamaga uutanoy kemej laligogitiwaaajoy “Qanana Lijon jeŋoŋ,” jegi. Ii ananaa qaanoy Kere tuuŋ somata.

³¹ Kaen jej Jiisas kokaen welema mugi, “Gii nonotaan ome roj dusiita qaa iikanoy kemebombaajoy mende jej kotoj nonomba.”

³² Kosogianoy maroŋa kanoy bao tuuŋ somata moŋ gbojoja uutanoy kuluuma laligogi. Kawaajoy ome yoŋonoy kokaen jej welema mugi, “Gii saanoy jena nono bao yoŋoo uugianoy kemeboŋa.” Welema mugi “Mono kema kemebu,” jej kotoj onono. ³³ Jej kotoj onono eja uutanonga kouma kema bao uugianoy kemegi. Kemegi bao tuuŋ yoŋonoy luguŋ newonewonoy kema jororongoy apu angoj kemej nemotoj komugi.

³⁴ Iikaen kolooro bao galeŋ yoŋonoy ii iima taoy ano gomaŋ boleboole kanoy kok koma unjurama kema buju qaa ii jegi. ³⁵ Jegi moma ejemba jaasoongo yoŋonoy iwoi kolooro, ii iibombaajoy kagi. Kaŋ Jiisaswaanoy kouma eja uutanonga omenoy kougiti, iinoj Jiisaswaa kanianoy raro mokoloogi. Opo selekopaaya tororo somoŋgoj uuta tooro roromongoj kuuya asugiro iima awawaligi. ³⁶ Eja omeyawo iinoj nomaen qeangoroti, ii iigitinoj injijogi.

³⁷ Injijogi moma mamaganoy awawaliŋ qarasombugia mogi. Kawaajoy Gerasa gomambaa ejemba tuuŋ kuuya yoŋonoy Jiisasnoy onomesaowaatiwaaajoy welema mugi. Welema mugi eleema kemambaajoy wangonoj umambaa ano. ³⁸ Umambaa ano eja uutanonga ome kougiti, iinoj kaŋ Jiisaswo motoonj kema laligomambaajoy qisiro. Kaen qisiroto, Jiisasnoy qotogoy wasiŋ muŋ kokaen ijoro,

³⁹ “Gii mono eleema miriganoy kema Anutunoy angoletto somasomata meŋ gonoti, iikawaa sunduya jena mobu.” Kaen ijoro kema Jiisasnoy angoletto somasomata meŋ muroti, iikawaa qaaya ii taoy uutanoy liligoŋ gomaŋ so jej seiuro. Kianj.

*Jairusnoj borataajon Jiisas qama kooliro.**Mat 9.18-26; Maak 5.21-43*

⁴⁰ Ejemba kuuya Jiisaswaajon mambongi eleema karo tuunja tuunja koma aisoon horon mug. ⁴¹ Qamakooli miriwaa qaa galen mon qata Jairus iinon kan Jiisaswaa batanon kemer siminj kuma mirianon kawaatiwaajon qama koolinj muro. ⁴² Merauruta qaato, borata guan motoonjo gbania 12:waa so laligon komumambaajon ano. Jiisas koma horon mug keno ejembanon leele ologon utama mug. Kiaj.

Emba jiawonon Jiisaswaa malekuya oosiro.

⁴³ Utama mun kengi kanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinja gbani 12 kawaa so iima ji kiro laligoro. Iinon selegalen yonoo tawagia mon hinaya kuuya gilin laligoro selegalen kuuyanon men qeangowombaajon amamaagi. ⁴⁴ Emba kanon Jiisaswaa gematanon kema malekuyaa kiti susuya oosiro iikanondeen saya juguro.

⁴⁵ Jiisasnon qisij jero, "Moronon noosirija?" Kaen jeroto, ejemba kuuyanon ii qakoongi Piitonon ijoro, "Somatana, ejemba tuunjon ologon utama aon kan goosiriju."

⁴⁶ Ijoro Jiisasnon jero, "Qaago, mononon noosiro esujna mon keno mojer." ⁴⁷ Kaen jero embanon "Kania mokooloja," jej jenenja ororo kan Jiisaswaa batanon siminj kuma jiaa kania ano oosirin iikanondeen qeangoroti, iikawaa kania asuganon jero ejemba tuun kuuyanon mogi. ⁴⁸ Mogi Jiisasnon kokaen ijoro, "Borana, momalaariganon mono men qeangon gonja. Saanon uubonjonon kema." Kiaj.

Jiisasnon Jairuswaa borata men gbiliro.

⁴⁹ Qaa kaen ijon nano qamakooli miriwaa qaa galenaa mirinonga mononon wele kan Jairus ijoro, "Boraganon komuja! Kawaaajon mono boiwaa qaganon lombo toroqen mende amba."

⁵⁰ Ijoroto, Jiisasnon qaa ii moma qamakooli miriwaa qaa galen kokaen ijoro, "Toroko mende moba. Mono uumotoon ama nii moma laarin nona boraganon qeangowaa."

⁵¹ Kaen ijon iwaa mirinon kema ejemba tosaanja onomesaon Piito, Jon, Jeims ano borawaa nemunmanja iigadeen unuano iyangiodeen miri uutanon ugi. ⁵² Ugi ejemba kuuyanon jingen qama saama amburere megito, Jiisasnon jero, "Iinon mende komujato, gaonga eja. Kawaaajon mono saa mesaowu."

⁵³ Kaen jero jononsisi kaanja kolooro "Mono komuja!" qaa ii moma jomoma mug. ⁵⁴ Jomoma mugito, bora ii borianon men qama ijoro, "Borana, mono waaba." ⁵⁵ Kaen ijoro kokoosuyanon eleeno iikanondeen waama nano. Nano nene mug newaatiwaajon jero. ⁵⁶ Nemunmanjonon ii iima waligorito, Jiisasnon iwoi kolooroti, iikawaa bujuya mon jegi mobubotiwaajon sonjo ama onono. Kiaj.

9

*Jiisasnon gowokouruta 12 wasij onono.**Mat 10.5-15; Maak 6.7-13*

¹ Jiisasnon gowokouruta 12 ii onono ajorogi omejiilan kuuya konjoma onombutiwaajon ama ji wiji men qeangowutiwaajon ku-usunja esujmumuyawo onono. ² Ku-usun onoma kokaen jej wasij onono, "Ono mono kema Anutuwaa bentotombaa kania ejemba jej asarin onoma ji ejemba men qeangon onoma laligowu." ³*Wasij onoma injoro, "Ono kana kembutiwaajon iwoi mon mende men kembu, taa gbaru mende, geso mende, kana samon mende ano soojaakota mende. Maleku samonja mendeto, motoonjo mewu.

⁴ "Kema mirinon daen daen keubuti, mono iikanondeen laligon gawon men taon ii mesaon kana kembu. ⁵ Kema laligon miri mononon keugi mende koma horon onoma qaagia mende mogi telabelangia mono kokaen jej qendeema onombu, 'Nono onoo balonon kani sububun kana tambonananon mokotaaji, ii mono qesaanin onoangiaanon eleema kemebaa.' Kaen jegi kaniagia solanja moma kotogi saanon taon ii mesaon toroqen kembu."

* 9:3: Luuk 10.4-11; Apo 13.51

⁶ Kaen injijoro mesaon kema gomaŋa gomaŋa liligon miri so Oligaa Buna jeŋ asariŋ ji ejemba meŋ qeaŋgoŋ oŋoma laligogi. Kianŋ.

Herodnoŋ Jiisaswaajoŋ sisau ano.

Mat 14.1-12; Maak 6.14-29

⁷*Iwoi kuuya kolooroti, iikawaa qabuŋayanon seŋ balon bakayaa (Galili prowinswaa) kiŋ Herodwaa geŋianon kemero moro. Ejemba tosianon kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanon mono koomunonga waama laligoja.” Kawaajoŋ kiŋnoŋ qaawaa mongama sisau ano. ⁸ Anoto, tosianon jegi, “Elaijanon mombo asugiŋ laligoja.” Tosianon toroqen jegi, “Gejatootoo eja walaga yoŋoononga moŋnoŋ mono gbiliŋ waama laligoja.” ⁹ Kaen jegito, kiŋ Herodnoŋ kokaen jero, “Jon Oomulu eja ii niinon jewe aroya kotogito, mombaa qaaya kaen jegi mojenji, ii mono moronon?” Kaen jeŋ Jiisas iimambaajoŋ kaparaŋ koma jejeromonromon ano. Kianŋ.

Jiisasnoŋ eja 5,000 nene unuagiŋo.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Jon 6.1-14

¹⁰ Wasiwasi eja aposol yoŋonon Jiisaswaanon eleema iwoi ama megiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. Ijogi unuama ejemba qenjaaro sombenŋia mesaon taon qata Betsaida kawaa kosianon iyanŋia siri gbamejanon laligowombaajoŋ kenŋi. ¹¹ Kenŋito, ejemba tuuŋ yoŋonon ii moma Jiisas gematanon otaan kenŋi. Kema Jiisas-waanon kagi koma horon oŋoma Anutu bentotombaa kania jeŋ asariŋ ji ejemba meŋ qeaŋgoŋ oŋono.

¹² Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememambaajoŋ ano. Kaen kolooro gowoko 12 yoŋonon kan Jiisas kokaen ijogi, “Nono balon gbameŋa koi kanon laligojoŋiwaajoŋ gii saanon ejemba tuuŋ koi wasiŋ oŋona gomaŋ miri kosere kosere rama kenjuti, iikanon kema eemiri ano nembanene mokoloowu.”

¹³ Kaen ijogito, kokaen injijoro, “Oŋonon mono oŋoanŋio ii nene unuagiwu.” Kaen injijoro meleenŋi, “Nono bered 5 ano sora woi iikayadeen meŋ laligojoŋ. Kawaajoŋ nomaen ambonaga? Nono saanon kema ejemba tuuŋ koi kuuya yoŋoojon nene sewana mewonaga me? ¹⁴ (Yoŋonon eja 5,000:baa so laligoju.)” Kaen meleenŋi gowokouruta kokaen injijoro, “Oŋonon mono ejemba injijon mendeema oŋonŋi tuuŋ so 50:waa so nene newombaajoŋ ajoroŋ kamaan rabu.”

¹⁵ Inijoro iikaen ama mendeema oŋonŋi ejemba kuuyanon kamaan tuuŋa tuuŋa rama kenŋi. ¹⁶ Rama kenŋi bered 5 ano sora woi ii meŋ Siwenon uuro uro kotuegoro. Kotuegon bered moton gowokouruta oŋono ejemba tuuŋ so mendeema batugianon anŋi. ¹⁷ Batugianon anŋi korebore neŋ neŋ timbiringgogi. Nene kitia reemonja mesaogiti, ii gowoko yoŋonon meŋ kululuugi konde 12 kanon kemeŋ saa qero. Kianŋ.

Piitonon Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Maak 8.27-30

¹⁸ Kambaŋ moŋnoŋ Jiisasnoŋ iyanodeen gomaŋ moŋgen qama kooliro gowokourutanon iwo laligogi qisiŋ oŋoma kokaen injijoro, “Ejembanon noojon nomaen jeŋkeju? Nii moroga koloojen?”

¹⁹*Inijoro meleema kokaen jegi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jeŋkejuto, tosianon ‘Gii Elaija koloojan,’ jeŋkeju ano tosianon toroqen kokaen jeŋkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yoŋoononga moŋnoŋ koomunonga waama laligojan.’”

²⁰*Kaen jegi kokaen qisiŋ oŋono, “Ano oŋoanŋio noojon nomaen jeju? Nii moroga koloojen?” Qisiŋ oŋono Piitonon meleema ijoro, “Gii Anutuwaanon Hamoqeŋe Toya Kraist koloojan.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ komumambaa qaaya jero.

Mat 16.20-28; Maak 8.30-9.1

²¹ Kaen qisiŋ oŋono kania asuganon jegi moŋnoŋ mobutiwaajoŋ soŋgo kotakota ama oŋono. ²² Jiisasnoŋ jero, “Siwe gomambaa Eja hoŋanon mono siimbobolo mamaga

* 9:7: Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19

* 9:19: Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8

* 9:20: Jon 6.68-69

mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonj galerj ano Kana qaawaa boi yonononj mono gema qerj qegi komuwaa. Komunj weerj karoonj kolooro koomunonjga waabaa.” Kiarj.

Kraist otaawombaa sewaja.

²³* Jiisasnonj ejemba kuuya ii qaa kokaerj injijoro, “Moñnonj noo gemananonj notaanj kamambaaonj moji, iinonj mono iyanjaa uuseliaa siinj kombombanja bologa gema qero ‘Bunja gbilia meñ kaja,’ jeñ sisia megi siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoononj komuwaatiwaa so mokosinjonj nii notaanj kawa.

²⁴* “Moñnonj laaligoya iyanjaajonj anjonj koma iyanjaa jaajaa laligoji, iinonj mono laaligoya honja somonjgoro soowaa. Soowaato, moñnonj balombaa laaligoya noojonj ama qeleema togonj nombaatii, iinonj mono laaligo honjaa kania mokoloonj kotiinj laligowaa.

²⁵ “Moñnonj balonja balonja iyonjoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunjaya kendabororo uutaa laaligoya meñ soonj silemale laligonj komuro Anutunonj qaaya jeñ tegoro gere sianonj kemeñ unjayanonj tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanonj mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoonj!

²⁶ “Moñnonj noo qana ano Bunja qaana meñ kamaanj anji, ii Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanjagadeerj iima tiiwaa. Iinonj kanagerj Siwe gajoba toroya yonjowo koi kamaagi iyonjoononj, anjaa ano Manjaa asamararanga iima aaruwuya. Kambanj iikanonj eja me emba kaanja mono iima tiinj mubaa. ²⁷ Niinonj qaa honja moñ kokaerj injijowe mobu: Koi nanjuti, onjoo batugianonjga tosianonj Anutuwaawaa bentotonjaa honjanonj koloowaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonj koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kiarj.

Jiisaswaa selianonj letono.

Mat 17.1-8; Maak 9.2-13

²⁸* Qaa ii injijoro weerj 8:waa so tegoro Jiisasnonj Piito, Jon ano Jeims unjama baananonj uma Anutu qama kooliro. ²⁹ Qama kooliro iikanonj jaasewanja kaitanianonj letoma qaita moñ kolooro. Malekuyanonj tualalakota koloonj kokobilibiliawo asariro. ³⁰ Iikanondeerj iigi eja woinonj asuginj Jiisaswo qaa qaa amigi. Ii Mooses ano Elaija. ³¹ Asamararanj uutanonj asuginj Jiisaswo qaa kokaerj aminj mogi, “Anutunonj Jiisas siimbobolo moma komuwaati-waajonj wasiro kamaanj uulanjowo Jerusalem sitinonj keno areñ iikanonj honjowo koloodaborowaa.”

³² Kaerj aminj mogito, Piitononj alawoita yorowo jaagianonj bimooro gaonj egi. Egito, gaanonjga uugia tooro jaagia uunj Jiisaswaa asamararanja ano eja woi iwo naniti, ii injiigi. ³³ Injiigi nama Jiisas mesaowotiwaajonj ani Piitononj Jiisas ijoro, “Somatanana, nonononj koi kanonj keraqeeango mojonj. Kawaajonj nonononj saanonj kuunj karoonj mewonja: Goojonj moñ, Mooseswaajonj moñ ano Elaijawaajonj moñ.” Piitononj kaerj ijoroto, iyanjaa qaayaa kania ii mende moma kotooro.

³⁴ Kaerj jeñ nano kokolo moñnonj kamaanj aonjanonj esuunj onjono koosu uutanonj laligonj awawalinj jenengia ororo. ³⁵* Jenengia ororo nanji koosu uutanonjga qa aro moñ kokaerj kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa meranaga. Ii ejemba hamo qerj onjomambaaajonj meweengonj mube. Mono iwaa qaaya moma laligowu.”

³⁶ Qa aro iikanonj kamaaro moma gowoko yonononj iikanondeerj uunj Jiisasnondeerj nano iigi. Baananonj iwoi iigiti, iikawaa bujuya ii kambanj iikanonj mende jeñ qaagia bogoro laligogi moñnonj moñ mende moro. Kiarj.

Jiisasnonj ome otaaro meranonj qeangoro.

Mat 17.14-21; Maak 9.14-29

³⁷ Erj waagi Jiisasnonj gowokouruta karoonj yonjowo baananonjga kamaanj roganonj ejemba tuunjlelemba injiigi. ³⁸ Injiigi ejemba tuunjonjga eja moñnonj qama kokaerj ijoro, “Boi, noo merana guanga koloojiwaajonj mono kanj ii iiba. Kawaajonj qama koolinj

* 9:23: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 9:24: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25 * 9:28: 2 Piito 1.17-18 * 9:35: Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

gonjer. ³⁹ Moba, ome moɲnoɲ ii menduɲgoro iikanondeer qa gigilaaro utugon muro wolaza hororo buutanonɲa kokopa kamaaɲkeja. Ome iikanon horon ureer muɲ kambaɲ mamaga mende mesaonɲkeja. ⁴⁰ Kaer kolooro goo gowokouruga ome ii otaawutiwaajon welema ononjento, yoɲonon ii amamaaju.”

⁴¹ Kaer ijoro Jiisasnon meleema muɲ jero, “Yei, balombaa ejemba yangiseɲ ano irinɲiringiawo, niinon mono kambaɲ dawo onowo laligon qaton unuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaɲa? Meraga mono wama koi kawao.”

⁴² Mera ii wama karo kambaɲ iikanon kaanagadeer omenon mera utugon orogon muro wolaza hororo. Kaer kolooroto, Jiisasnon ome ii jeɲ muro mesaoro mera meɲ qeaɲgon maɲa muro. ⁴³ Anutuwa ku-usuɲa somatanon kaer asugiro kuuyanon ii iima newogia tegoro waliɲgogi. Kiaɲ.

Jiisasnon koomuyaa Buɲa jero indiy woi kolooro.

Mat 17.22-23; Maak 9.30-32

Jiisasnon iwoi kuuya ii meroti, iikawaajon ejemba kuuyanon waliɲgogi Jiisasnon kambaɲ iikanon gowokouruta qaa kota kokaer inijoro, ⁴⁴ “Qaa koi mono geja ama mobu: Anutunon Siwe gomambaa Eja hona ii balon ejemba sisiwerowerogiawo yoɲoo borogianon ama muro kemebaa.” ⁴⁵ Qaa kota ii inijoroto, ii mende moma kotogi. Anutunon ii koma tururo aasaɲgoyanon ero ii mende moma asarigi ano kania nomaer, ii qisiwombaajon kokodundun anɲi. Kiaɲ.

Gowoko batugianon moronon uuta koloaja?

Mat 18.1-5; Maak 9.33-37

⁴⁶ *Gowoko nonoononɲa ‘Moronon uuta koloaja?’ jeɲ qaa ii romonɲgogi. ⁴⁷ Ii romonɲgogito, Jiisasnon uuroromonɲgogia moma koton naamade melaa moɲ meɲ kooronjanon ano nano. ⁴⁸ *Nano kokaer inijoro, “Kuuya onoononɲa moɲnoɲ kamaaɲqeeta konoga koloaji, iinon mono uuta koloaja. Kawaajon moɲnoɲ naamade koi noo qananon mirianon koma horon kalaɲ kombaa, iinon mono nii koma horon nombaa. Moɲnoɲ nii koma horon nombaa, iinon wasiɲ nonoti, mono ii kaanagadeer koma horon mubaa.” Kiaɲ.

Moɲnoɲ kerega qaago, iinon mono alaga koloaja.

Maak 9.38-40

⁴⁹ Kambaɲ kanon Jonon kanaiɲ qaa kokaer ijoro, “Somatana, eja moɲnoɲ goo qanon omejiilaɲ konjoma onono iiniɲ. Iinon nonowo mende liligon laligojiwaajon nono ii qotogon muniɲ.”

⁵⁰ Kaer ijoroto, Jiisasnon kokaer ijoro, “Ii mende qotogon mubu. Moɲnoɲ mende qotogon onomakeji, iinon mono onoanɲiaa areɲnon laligoja. (Kawaajon ono mono noo alauruna tosaɲa ii anɲosisiri meɲ onombubo.)” Kiaɲ.

Samaria gomaɲ moɲ yoɲonon Jiisas gema qegi.

⁵¹ Jiisasnon Siwenon umambaajon ano. Kawaa kambaɲa torijiwaajon Jiisasnon nama “Jerusalem sitinon kemaɲa,” jeɲ jeɲ kotiɲ kanaiɲ kanaanon keno. ⁵² Kema qele waladeer ano wala keɲgi. Kanaanon kema laligon Samaria prowinswaa gomaɲ moɲnoɲ keuma “Jiisas kawaatiwaajon mozoqozon ambonatiwaajon kajoɲ,” jegi. ⁵³ Jegito, Samaria yoɲonon Juuda ano Jerusalem jejewili ama onomakegitiwaajon Jiisasnon “Nii Judia prowinsnon Jerusalem jigo waagen kemaɲa,” jerotiwaajon miri anɲon koma yeizozogia mende inijogi. ⁵⁴ *Kaer anɲi gowokowoita Jeims ano Jon yoronon ii iima jeri, “Oo Poɲ, sombinonɲa gere kamaaɲ onoooro qaombuyaga, kaer qama kooliwombaajon mojaɲ me qaago?”

⁵⁵ Kaer jerito, Jiisasnon eleema temboma jeɲ orono. ⁵⁶ Kanoɲa toroqer gomaɲ moɲnoɲ keɲgi. Kiaɲ.

* 9:46: Luuk 22.24 * 9:48: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20 * 9:54: 2 Kiɲ 1.9-16

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya.

Mat 8.18-22

⁵⁷ Kananon kenji eja moŋnon kan Jiisas ijoro, “Gii daen daen kambaati, niinon mono iikanon gii gotaan kamaŋa.”

⁵⁸ Ii moma Jiisasnon kokaen ijoro, “Duuyaa kasu yoŋnon jamo diingianon egi kanakeewar koon yoŋnon haigia meŋ laligonkejuto, Siwe gomambaa Eja horjanon mono daengen kema waŋa naa qembonon laarin haamo menaga?”

⁵⁹ Jiisasnon eja mombaajon ijoro, “Gii mono kan nii notaawa.” Ijoroto, kokaen meleeno, “Poŋ, ii saanonto, maŋnanon komumambaaajon anja. Kawaajon mono wala jena kema galeŋ kombe komuro roŋ kombego.”

⁶⁰ Kaen meleenoto, Jiisasnon qaaya meleema ijoro, “Mesaowa! Koomuya yoŋnon qamogia koomuya ii saanon roŋ kombuto, giinon mono kema Anutu bentotombaa kania jeŋ asarin oŋoma laligowa.”

⁶¹ *Mombo eja moŋnon kouma ijoro, “Poŋ, niinon gii gotaamambaa siŋa mojentto, moba, gii saanon jena wala mirinon kema tinitosauruna yeizozogia jewego.”

⁶² Ijoroto, Jiisasnon meleeno, “Moŋnon balon meenjanŋowaa kinon ii hoos gematanon somonŋon borianon kinon maayanon meŋ nano keno mombo eleema gematanon uuji, iinon mono Anutuwaabentotonon keuma gawonja mewaatiwaa so mende kolooja.” Kiaŋ.

10

Jiisasnon gowoko 72 wasiŋ oŋono kenji.

Mat 9.37-38; 10.7-16

¹ Kawaa gematanon Poŋnon gowoko tosaŋa 72* ii meweŋŋon oŋono. Anŋo “Taonja taonja gomaŋa gomaŋa kemaŋa,” jeŋ kanon woi woi metogon wala wasiŋ oŋono.

² * “Wasiŋ oŋomaŋa,” jeŋ kokaen injijoro mogi, “Anutuwaabawonon nene hoŋa mamaga momogon ejato, ii meŋ kululuwombaaajon gawon meme ejemba anana afaanjon laligojon. Kawaajon mono nene hoŋa masuqeqetaa Poŋa qama kooliŋ mugi gawon meme ejemba wasiŋ oŋono hoŋa meŋ kululuuwu.

³ * “Oŋo mono kembu. Mobu, lama yoŋnon duuyaa kasu kawalia yoŋoo batugianon kemegi lugun injiwuboti, niinon oŋo iikawaa tani kaŋa wasiŋ oŋombe kembu. ⁴ * Oŋo moner irimun kasa me geso moŋ me kana esu ii mende meŋ kembu. Kema kananon ejemba injiima jeŋkelekele ama yeizozogia mende jewu.

⁵ “Kema miri moŋnon uma wala kokaen injiowu, ‘Anutunon mono miri koi kanon luae qero bonjon laligowu.’ ⁶ Kaen jegi moŋnon luae anŋon komambaa so kolooji een, luaegianon mono iwaa qaganon ubaato, moŋnon ii mende anŋon kambaati een, luaegianon mono eleema oŋoanŋiaa qagianon ubaa. ⁷ * Miri ubuti, mono iikanondeer laligon gawon mewu. Ejembanon gawon meme ejemba laaligogia nanŋowutiwaa so kolooju. Kawaajon yoŋnon nene ano apu oŋombuti, ii mono newu. Miri tosianon lansan mende ewu. Miri sueŋ mende kema kawu.

⁸ “Taon iikanon me iikanon keugi koma horon nene oŋombuti, ii mono newu. ⁹ Neŋ tosianon kanon ji injirowuti, ii mono meŋ qeanŋon oŋombu. Kaen ama kokaen jegi mobu, ‘Anutuwaabentotonon mono kosere karo iikawaa uutanon keubu.’ ¹⁰ * Kaen ambuto, taon moŋnon keugi gema unuwuti, iikanon mono maaketnon me sombenon kema kokaen jegi mobu,

¹¹ ‘Nono oŋoo taonon kaniŋ sububun iwoi kana tambonananon mokotaaji, ii mono riin konjoratinin oŋoanŋiaanon eleema kemebaa. Kemebaato, qaa koi mono moma yagowu: Anutuwaabentotonon mono kosogianon asugija.’ ¹² * Niinon kokaen injiowu mobu:

* 9:61: 1 Kij 19.20 * 10:1: Tosianon weenŋon 70 jeju. Tosianon 72 jeju. * 10:2: Mat 9.37-38 * 10:3: Mat 10.16 * 10:4: Mat 10.7-14; Maak 6.8-11; Luuk 9.3-5 * 10:7: 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18 * 10:10: Apo 13.51 * 10:12: Jen 19.24-28; Mat 10.15; 11.24

Anutunonj kambaŋ somatanonj qemasologengiaa ironja meleeno taonj iikawaa qaganonj ubaati, so iikanonj mono Sodom yonoo siimbobolo soya uugunj toroqenj onjombaa.”†

Jiisasnonj taonj 3 yonoojonj ‘Yei wosobiri!’ jero.

Mat 11.20-24

13 * “Oo Korazin toya, niinonj onjoonj ‘Yei!’ jenj saajenj ano Betsaida toya, onjoonj kaanagadeenj ‘Yei!’ jenj saajenj. Niinonj yonoononj kembe qaana jewe sostoniro angoletona ku-usunjawo asugiroto, uugia kilenj mende meleengi. Angoleta ii waba balononj Taia ano Saidon sitinonj asuginagati eenj, iyonononj mono kambaŋ koriga uugia meleembombaa-jonj kaisareya qendeema resanonj lumu aonj too arinj saabuyaga.

14 “Saabuyagato, Anutunonj kanagenj Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambaŋ somata iikanonj ii mono Taia ano Saidon yonoo siimbobolo soya uugunj mobuya. 15 * Ano Kaperneam toya, Anutunonj onjo saanonj metaama onono Siwe gomanonj ubuyaga me qaago? Qaago totoonj! Onjo mono koomuwaa senjonj gomanonj kemebuya.

16 * “Morjononj qaagia mobaati, iinonj mono noo qaana mobaa. Morjononj gema unjuwaati, iinonj mono nii gema nuwaato, morjononj nii gema nuwaati, iinonj wasinj nonoti, mono ii gema qewaa.” Kianj.

Gowoko 72 yonononj eleema aisoogi.

17 Gowoko 72‡ yonononj laligonj eleema kanj aisoonj kokaenj jegi, “Porj, nono goo qaganonj omejiilanj jenj kotonj onjoninj yonononj kaanagadeenj qaanana baatanonj kema togonj kenji.”

18 Kaenj jegi Jiisasnonj meleeno, “Niinonj Satan aagogi Siwenonja lugunj oobili kaanja hagonj kemero iibe. 19 * Mobu, niinonj ku-usunj onjombe onjo saanonj mokolenj, soromaanj, kuanjukanj ano kerenanaa esunmumuya jetawo kuuya riigi kamaaro haamo ambuya. Kawaajonj iwoi morjononj ununj mizimizi mende mewaa.

20 “Kawaajonj omejiilanj yonononj qaagia baatanonj kenjuto, kilenj onjoononj korisoro waja ii iikawaajonj mende aisoowu. Onoo qagia Siwe gomanonj oogi Anutuwwa buknonj eji, iikawaajonj mono honombononja qaa aisoowu.” Kianj.

Jiisasnonj aisoonj Anutu mepeseero.

Mat 11.25-27; 13.16-17

21 Kambaŋ kanonj Unja Toroyanonj Jiisas inaanj muro aisoonj qaa kokaenj jero, “Oo Amana, giinonj Buja qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonoononj mesanjonato, ejemba merabora kaanja iyanjiaajonj mogi poumapou kolooji, ii mono ii injisaana moma asariju. Kawaajonj niinonj Siwe gomambaa Porja gii mepeseenj gonjerj. Oo Amana, gii geenjo kaenj koloowaatiwaaajonj mona sokono awaa kolooro.

22 * “Amananonj mono iwoi kuuya jenj kotooro noo bujaga kolooro. Amananonj meriaa kania anjodeenj moma yagoro morjononj ii mende moja. Kaanagadeenj morjononj Amayaa kania mende moma yagoro Merianondeenj ii moja ano ejemba meweengonj onjoma yonoojonj ii injisaambaati, iyonononj mono Ama moma mubuya.”

23 Jiisasnonj kaenj jenj gowokouruta yonoononj eleema iyanjideenj olonj kokaenj injjoro, “Daenj yonononj onjo iwoi iijuti, ii iima mono jaagiaajonj ama simbawonjawo kolooju. 24 Iikawaa kania ii kokaenj: Niinonj qaa kokaenj injjowe mobu, Gejatootoo ejemba ano kinj eja porj mamaganonj onjo iwoi koi iijuti, ii iibombaaajonj awelegonj laligogito, ii mende iigi. Onjo qaa koi mojutu, iyonononj ii mobombaaajonj awelegonj laligogito, ii mende mogi.” Kianj.

† 10:12: Sodom yonononj bologa kanjanjawo menj laligonj uugia mende meleengi Anutunonj gerenonj kondeema onono. * 10:13: Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * 10:15: Ais 14.13-15 * 10:16: Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; Jon 13.20 ‡ 10:17: Tosianonj weengonj 70 jeju. Tosianonj 72 jeju. * 10:19: Ond 91.13 * 10:22: Jon 3.35; 10.15

*Jojobay qaa waya woi ii nomaen?**Mat 22.34-40; Maak 12.28-31*

²⁵ *Kana qaawaa boi moŋnoŋ waama Jiisas timbi ama kokaen qisiŋ muŋ ijoro, “Boi, niinoŋ mono nomaen ama laaligo kombombaŋa tetegoya qaa buŋa qeŋ aowenaga?”
²⁶ Ijoro Jiisasnoŋ kokaen meleema qisiro, “Mooseswaa Kana qaanoŋ qaa nomaen oogita eja? Iikawaa kania ii nomaen?” ²⁷ *Qisiro meleema jero, “‘Gii uugabaga, uŋaga, ku-uŋga ano roromoŋgoga jumuna iikanoŋ mono Poŋ Anutuga jopagoŋ laligowa,’ ano ‘Geenŋa jopagoŋ aonkejaŋi, iikaŋiadeen mono ejemba kuuya jopagoŋ oŋoma laligowa.’”
²⁸ *Jero Jiisasnoŋ meleeno, “Dindiŋa meleenjaŋ. Ii teŋ koma laaligo kombombaŋa buŋa koloowaga.” ²⁹ Kaen meleenoto, Kana qaawaa boinoŋ ‘Ii teŋ koma solana koloojen,’ kaen romoŋgoŋ kaniaya qendeemambaajoŋ moma Jiisas ijoro, “Ejemba batugianoŋ laligoŋ koubeti, iyoŋoonoŋa mono morowaajoŋ jejaŋ? Nii mono moroga mende jopagoŋ mubenaga?”

Samaria ejanoy gbilibuuruy eja kiankomuy muro.

³⁰ Kaen jero Jiisasnoŋ meleema jero, “Eja moŋnoŋ Jerusalem siti mesaoy Jeriko gomanoy kemeŋ kanoŋ kikekakasililiŋ yoŋoo borogianoŋ kemero megi. Meŋ hina iwoiya wama opoya qetegoŋ gbilibuuruy qeŋ giliŋ keŋgi komumambaajoŋ ama ero.
³¹ Eŋ mambono jigo gawoŋ galeŋ moŋnoŋ kana iikayadeen kema iima iima sisiriŋ kana leegenŋa kema uuguy keno. ³² Keno mambono jigo gawoŋ eja (Liwait) moŋnoŋ iikanoŋ kouma iima kaŋiadeen iima sisiriŋ uuguy keno. ³³ *Kenoto, Samaria prowinswaa eja[§] moŋnoŋ kana iikayadeen kema eroti, iikanoŋ keuma iima wosoya moma iima kobooro.

³⁴ “Iima kobooŋ kosianoŋ kemeŋ wijia kele ano wain apuyanoy moriŋ esuuro. Wijia esuuy meŋ kobibiŋ doŋgiya qaganoŋ ama wama qenjaaro ee mirinoŋ kema ama kalaŋ koma muro. ³⁵ Kalaŋ koma muŋ eŋ waama umugawodeen weeŋ woiwaa tawaya (Kina 20) unjuma qenjaaro miriwaa toya muŋ ijoro, ‘Eja koi mono kalaŋ koma muŋ laligona moneŋ gonjeŋi, ii mende sokoma uuguwaati eeŋ, ii mono eleema kaŋ kanoŋ toroqen gomaŋa.’
³⁶ Eja karoŋ kaniagia kaen qendeenŋi. Eja kikekakasililiŋ yoŋoo borogianoŋ kemeroti, iwaa alia moronoŋ kolooro? Yoŋoonoŋga morowaajoŋ mona, ii uukalen muro?”

³⁷ Qisiŋ muro meleeno, “Kiankomuy muroti, iinoŋ.” Kian meleeno Jiisasnoŋ ijoro moro, “Gii mono kema kaŋiadeen ama laligowa.” Kian.

Jiisasnoy Marta Maria yorowo kusu raro.

³⁸ *Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo kanoŋ keŋgi Poŋgianoŋ gomaŋ moŋnoŋ keuro. Keuro emba moŋ qata Marta iinoŋ koma horoŋ muro mirianoŋ uro. ³⁹ Martawaa koga qata Maria laligoro. Iinoŋ Poŋ iima kosianoŋ kamaaŋ rama Buŋa qaa jeroti, ii geja ama awutambaŋa koma moro. ⁴⁰ Moroto, Martanoŋ lombaŋ gawonoŋ hororo kema kaŋ amaqamamaa ama Jiisaswajoŋ ijoro, “Poŋ, konanoŋ nomesaoro neenodeen weleŋ gawoŋ mewe mona sokonja me qaago? Kawaajoŋ mono Maria jena kaŋ ilaŋ nomba.”

⁴¹ Ijoro Poŋnoŋ meleema ijoro, “Marta Marta, gii iwoi kania kania kawaajoŋ majakaka ano motoqoto moma koroboro laligoŋ geriawo ama nanjaŋ. ⁴² Kaen nanjanto, majakaka motooŋgo moŋ meŋ meŋ kotiiniŋ sokombaa. Nono iwoi seiseiya kawaajoŋ mende ama-maajoŋ. Marianoŋ gosiŋ uuwaa teeya meagoŋ aomambaajoŋ meweengoŋ simbawoŋjowo kolooya. Laaligowaa bakaya awaa ii moŋnoŋ moŋ mende wambaa.” Kian.

11

*Jiisasnoy qamakooliwaa kania kuma oŋono.**Mat 6.9-13; 7.7-11*

* 10:25: Mat 22.35-40; Maak 12.28-34   * 10:27: Lew 19.18; Dut 6.5   * 10:28: Lew 18.5   * 10:33: 2 Hist 28.15
 § 10:33: Juuda yoŋonoŋ Samaria ejemba jejewili ama oŋoma laligogi.   * 10:38: Jon 11.1

¹ Jiisasnoŋ gomaŋ moŋnoŋ qama kooliŋ laligoro tegoro gowokouruta yoŋoonoŋga moŋnoŋ kokaen ijoro, “Poŋ, Jon Oomulu ejanonŋ gowokouruta qamakooliwaa kania kuma oŋonoti, gii mono kaanŋadeen nono kuma nonomba.”

² Ijoro Jiisasnoŋ kokaen injjoro, “Oŋo mono qama kooliwonjen kokaen jewu:

Ama, geenŋaa qaganonŋ mono toroya ewa. Mono galeŋ koma nonona bentotonŋaa hoŋa koloowa. (Goo uusiŋga Siwenonŋ teŋ komakejuti, ii mono namononŋ kaanŋagadeen koloowa.)

³ Gii mono weerŋ so nembanene sonananonŋ nonomba.

⁴ Tosianonŋ ŋiŋgiŋgo ama nononŋgiti, nono kuuya iyoŋoo ŋiŋgiŋgogia ii mesaoŋonŋi eenŋ, gii mono iikawaa so nonoononŋ ŋiŋgiŋgo ŋonŋbama nonomba.

Anŋobatononŋ kamaanŋ nunuwabotiwaajonŋ mono anŋonŋ koma nonoma Kilenŋaa Toyaa borianonŋga metogonŋ nonomba.”*

⁵ Jiisasnoŋ toroqenŋ kokaen injjoro, “Oŋoononŋga moŋnoŋ gomantiinŋaa ruunjanonŋ aliaa mirinonŋ kema mindiinŋ kokaen ijowaa, ‘Alana, bered karoŋ nona kitia era meleema gomaŋa. ⁶ Alana moŋnoŋ kananonŋ laligonŋ noononŋ kouro nenena qaagotiwaajonŋ wag-imambaajonŋ moŋganjenŋ.’ ⁷ Kaen ijoro alianonŋ miri uutanonŋga kokaen meleema ijowaa, ‘Gii gaonŋ gbili qeŋ nononjanŋ. Nii nagu koma qaqanŋ suluwe meraboraurunanonŋ niwo tambomaenana tamboma gaonŋ ejonŋ. Kawaajonŋ waama ii gomambaajonŋ amamaajenŋ.’ ⁸ Kaen jewaato, niinonŋ injjowe mobu: Miri toyanonŋ alia koloojiwaajonŋ ama mende waama mubaato, ii kileŋ kaparanŋ koma jenŋ nanjiwaajonŋ ii saanonŋ waama qisijiwaa so kuuya mubaa.

⁹ “Niinonŋ iikawaa bakaya ii kokaen injjowe mobu: Mono Anutu qama kooliwu. Qama kooligi iwoi oŋombaa. Anutuwaanonŋ mono iwoiwaa borojanŋ meŋ moŋgambu. Ii moŋganŋi qendeen mokoloowuya. Nama nagunonŋ qewu. Qegi nagu tama oŋombaa. ¹⁰ Moŋnoŋ Anutu qama kooliŋkeji, iinonŋ mono iikawaa kitia burja qeŋ aowaa. Iwoiwaa moŋgamakeji, iinonŋ mono iwoi mokoloowaa. Nagunonŋ qeŋkejiwaajonŋ mono nagu horonŋ mubaa.

¹¹ “Maŋuruna oŋoononŋga morononŋ kokaen kolooja: Merianonŋ sorawaajonŋ qisiro kitianonŋ qato mubaa ¹² me kuru kotaajonŋ qisiro kuanŋkuanŋ mubaa? ¹³ Kawaajonŋ oŋo ejemba bologa kolooju ano kileŋ kaleŋ awaa awaa ii meraboraurugia oŋombombaajonŋ moŋjuti eenŋ, Siwe Maŋnananonŋ mono kaleŋa nomaenŋ anŋonŋ konaga? Iwaa uuta nanamemeŋa ii nunuugunŋ qaita moŋ kolooja. Kawaajonŋ Uŋa Toroyaaajonŋ qama kooliŋ qisiŋ mubuti eenŋ, iinonŋ mono siŋnanonŋ Uŋa ii wasiro uugianonŋ kemebaa.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ ome yoŋoo esunŋia uugunŋ qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Maak 3.20-27

¹⁴ Omenonŋ eja moŋ qaamuunŋ meŋ muro moto laligoro Jiisasnoŋ omeya ii otaaro kouma keno neselaŋa lolooro mombo qaa jero. Qaa jero ejemba tuunŋ yoŋononŋ ii iima waliŋgogi. ¹⁵ *Waliŋgogito, yoŋoononŋga tosanonŋ kokaen jegi, “Iinonŋ mono omejiilanŋ yoŋoo poŋgia limolanŋ iwaa ku-usunonŋ ome oŋotaanŋkeja.”

¹⁶ *Kaen jegi tosanonŋ Jiisas qaawaa timbinonŋ horowombaajonŋ iijonŋonŋ kokaen qisigi, “Gii mono jenŋ kotona sombinonŋga anŋoleto moŋ asugiro iiboŋa.” ¹⁷ Qisigito, iinonŋ uu roromonŋgogia modaboronŋ kokaen injjoro, “Kantri daenŋ yoŋoo galeŋurugianonŋ batugianonŋ anŋowowo ama jumbuti, iyoŋononŋ mono tiwilaanŋ aogi kantrigianonŋ bolinŋ saoyagadeen ewaa. Kaanŋagadeen miri mombaa kanageso yoŋononŋ jumbuti, mirigianonŋ mono qeŋelalanŋ ewaa.

¹⁸ “Mobu! Satambaa kanageso yoŋononŋ kaanŋagadeen batugianonŋ anŋowowo ama jumbuyagati eenŋ, iyoŋononŋ mono galeŋkonŋkonŋ gawonŋgia mewombaajonŋ amamaagi ometotonŋgianonŋ mono nomaenŋ nanaga? Oŋo noojonŋ kokaen jeju: Iinonŋ Iimolambaa esunŋonŋ omejiilanŋ oŋotaanŋkeja. ¹⁹ Kaen jejuto, mobu, niinonŋ Iimolambaa esunŋonŋ

* 11:4: Tosianonŋ qaa ii kokaen meleema jenŋkeju: kilenanŋonŋga metogonŋ nonomba. * 11:15: Mat 9.34; 10.25

* 11:16: Mat 12.38; 16.1; Maak 8.11

omejiilan konjoma onjombenagati een, onoo alaurugianonj mono morowaa esujnonj ii konjoma onjombuyaga? Kawaajonj yonononj mono qaagia honja me qaago, ii gosinj jey tegowu.† 20 Ii jey tegowuto, Anutuwaa ku-usujanonj noo boro susuna sololooro ome onjotaankejey eej, Anutuwaa bentotojanonj mono onjoononj kanj kuuja.

21 “Eja kotiga Iimolanj iinonj‡ tiwo wasayawo gomanj miria agokayanj kono esuhinayanonj mono saanonj ewaa. 22 Kaenj ewaato, eja kotakota totoonj Unja Toroya iinonj luguj kanj qenj haamo ama munj tiwo wasaya qirinaaroti, ii kuuya tagonj esuhinaya qengama mej kema alauruta mendeema onjombaa.

23 * “Mojnonj niwo mende laligoji, iinonj mono qetegonj nomakeja. Mojnonj ejemba noo qananonj ajoroowutiwaajonj mende horonj onjmakeji, iinonj mono mendeema onjmakeja.” Kianj.

Omejiilanonj eja uutanonj eleembombaaajonj kaparanj konju.

Mat 12.43-45

24 “Omenonj eja uutanonga kouma balonj qararanjkonjkonjanonj kema lanj liligonj laligonj haamo memambaaajonj miri moŋgama moŋ mende mokolonj mojoya tiiro kokaenj jewaa, ‘Mirina mesaonj kajeyi, iikanonj mono mombo eleemaŋa.’ 25 Kaenj jey eleema miria usuma menjerengoro eroti, ii kaanjadeen ero mokoloowaa. 26 Kaenj mokolonj kema omejiilanj tosaŋa 7 unjuambaa. Omejiilanj 7 ii iyana uuguj bologa totoonj kolooju. Iinonj ii unjuano kanj miri ii uma iikawaa uutanonj laligowuya. Kaenj kolooro eja iikawaa kania wala kilenkilenj kolooroto, kanagenj bolidaborowaa.” Kianj.

Daenj yonononj simbawonj koloju?

27 Jiisasnonj qaa kaenj jey laligoro ejemba tuuj batugianonga emba moŋnonj qama Jiisas kokaenj ijoro moro, “Kokona, embanonj koro ama mej goma aju guagiroti, niinonj iwaa mobe simbawonj koloju.” 28 Kaenj ijoroto, Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Ii jejanto, niinonj kokaenj jemaŋa: Ejemba Anutuwaa qaawaajonj geja ama moma terj koma koma gbilinkejuti, iyonononj mono simbawonj koloju.” Kianj.

Boi tosanonj anjoletowaajonj kaparanj koma welengi.

Maak 8.11-12; Mat 12.38-42

29 * Ejemba tuujnonj ajoroogi somariiro Jiisasnonj toroqenj qaa kokaenj jero, “Ejemba kete namononj laligojuti, ii kanageso tuuj bologa. Yonononj Anutuwaa aiweseyaaajonj kaparanj komakejuto, aiwese moŋ gejatootoo eja Joonawaanonj koloodabororo. Anutunonj aiwese morota moŋ mende ama onjombaa. 30 * Qaa iikawaa kania ii kokaenj: Anutunonj wala eenanonj Joonaa wasiro Niiniwe yonoo batugianonj kema Anutuwaa aiweseya ano. Iikawaa so Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanagadeen ejemba tuuj kokawaa batugianonj asuginj uugia meleembutiwaajonj kuuj onjoma aiwesejiaga kolooowaa.

31 * “Kaniagiaa kaisareya moŋ ii kokaenj: Anutunonj wala eenanonj momakooto uuta somata ii kinj Solomon muro Saut waagenja kantri mombaa kwiin embanonj Solomombaa momakootoya momambaaajonj siija moro. Siija moma namo goraayanonga waama kana koriga tintinj kanj laligonj Solomombaa momoya moro. Ii moroto, mobu, kambanj kokaamba niinonj batugianonj asuginj nama Anutuwaanonj momakooto uuta mej kajeyi, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onj kilenj telambelanj ama noma tompinj nanji mende sokonja.

“Kawaajonj Anutunonj kanagenj ejemba korebore horonj onjono qaagia jey tegowaatiwaajonj jaayanonj keubuti, kambanj iikanonj Saut kantriwaa kwiin emba iikanonj mono kaanagadeen keubaa. Iinonj ejemba tuuj somata koi nanjuti, onjowo ororonj koomunonga waama onjoo kooronjianonj motoonj nambaa. Motoonj nama qaa kokaenj onjoo selegianonj

† 11:19: Iyanjiaa sele galenjurugianonj Anutuwaa qata qama kilenj ome ii Iimolambaa ku-usunonj konjoma onjoni niinonj ii Anutuwaa ku-usunonj konjoma onjmakejen. Ororonj mende nanjonjwaajonj morononj honja ano morononj qaa qolonjmolongoya otaankeji, ii ejembanonj gosinj jey tegowu. ‡ 11:21: Eja kotiga ii Satan. * 11:23: Maak 9.40

* 11:29: Mat 16.4; Maak 8.12 * 11:30: Joonaa 3.4 * 11:31: 1 Kinj 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelarj ama mugi Anutunonj ironja meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinonj kaenj injjoro silia gosinj onjoangiaajonj gamugia mobuya.

³² **“Joonanonj Niiniwe ejemba batugianonj kema Anutuwaawaa qaanonj uugia kuuro moma iikanondeenj uugia meleenjgito, mobu, niinonj batugianonj asuginj nama Joonawaa nanamemeja uugunj amakejerj. Kaenj amakejento, onjo kilenj telambelarj ama nomakeju. Kawaajonj Niiniwe ejembanonj jenteegowaa kambanj somatanonj ejemba tuunj somata koi nanjuti, onjowo ororonj koomunonjga waama onjoo kooronjgianonj motoonj nambu. Motoonj nama Niiniwe yonononj qaa kokaenj onjoo selegianonj kuuwu, ‘Onjo Siwe gomambaa Eja honja telambelarj ama mugi Anutunonj ironja meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yonononj kaenj jegi nanamemej-gianonj onjoangiaa kaniagia injisaanji gamugia mobuya.”* Kianj.

Kiwa ii asasaga nonombaatiwaajonj eja.

Mat 5.15; 6.22-23; Maak 4.21-23

³³ **“Monjonj lambe me kiwa ootirinj kowi wanjonjanonj me monjononj mende ambaato, ii mono kawaa duj raranonj ambaa. Kaenj ano tosianonj miri uutanonj ubombaajonj mojuti, yonononj iikawaa asasaga iima saanonj ubu. ³⁴ Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajonj ji monjonj jaaga mende menj boliji eenj, iikanonj mono toonj asaridabororo Anutuwaawaa asasaganonj saanonj uuganonj menj asariro laaligoga kuuya asasaganonj laligowaa. Asasaganonj laligowaato, siinj kombombanja bologanonj me iwoi monjonj jaaga menj bolinj asasaga kojangiji eenj, iikanonj selewaa laaligoga kaanagadeenj menj tiiro pangamanj uutanonj tintuanj laligowaa.*

³⁵ *“Kaenj kolooro moba, pangamanonj uugaa asasaga kojangiro tiwabotiwaajonj mono tooga moma galerj menj aowa. ³⁶ Kaenj ana Anutuwaawaa asasaganonj uuga kuuya sokono wanjonja monj mende tiiji eenj, goo seleganonj mono kaanagadeenj asombilibiliawo koloonj jaasewanjanonj asarija. Kiwa somatanonj seleganonj kuunj kokobilibiliawo menj asarinj gonji, laaligoga mono iikawaa so Anutuwaawaa asasaganonj andaboronj laligowaa.”* Kianj.

Uumeleembaa selesele taniwaajonj ‘Yei!’ jero indinj 6 kolooro.

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 20.45-47

³⁷ Jiisasnonj qaa ii jedabororo Farisii (Kana qaawaa kaparanj-konjonj) eja monjonj kokaenj menj koma horonj muro, “Gii saanonj noo mirinonj uma rama nene newonja.” Kaenj jero kema uma nene nemambaajonj raro. ³⁸ Wala boria mende songbama kamaanj raroto, Farisii ejanonj sili ii iima walingoro. ³⁹ Walingoro Ponjonj kokaenj ijoro, “Oo Farisii onjo mono onjanonj hamo qenj aowombaajonj qambi ano amanenewaa selia songbama yagonjkejuto, onjoangiaa uugianonj mono tilooja. Ii mono dogo, otoko ano nepaqepalo iikanonj saa qero laligoju.

⁴⁰ *“Oo onjo, uugia qaa. Monjonj selia kuuya mokoloroti, iinonj mono uuta kaanagadeenj mokoloro me qaago? Onjo mono naambaajonj uugiaa gawombaajonj ataqatarj anju? Ii mende sokonja. ⁴¹ Kawaajonj iwoi qambi, amanenenonj raji, ii mono kalengia ejemba wanaya onjombu. Kaenj anji Anutunonj hamo qenj onjono onjooonj iwoi kuuya mono soraaya ewaa.”* Kianj.

⁴² **“Oo Farisii ejemba, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejenj. Onjo nembanene kuuya mendeema bakaya 10:nongga motoonjgo Anutuwaawaa buja qenjkeju. Dane, supe ano logoya kania kania ii kaanagadeenj mendeema tenonjga motoonjgo ii Anutuwaawaa buja qenjkeju. Nandunj ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota waja koi mono uugunj mesaonjkeju: Gii Anutu uu kononjanonj jopagonj munkeba ano ejemba batugianonj nanamemej dindinja otaanj laligowa. Qaa waja ii mono kaparanj koma otaanj laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeenj mende uugunj mesaowu.*

⁴³ *“Oo Farisii, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejenj. Onjo qamakooli mirinonj duj rara mutuyanonj jegenjegerj rabombaa siinja momakeju.*

* 11:32: Joonaa 3.5   * 11:33: Mat 5.15; Maak 4.21; Luuk 8.16   * 11:42: Lew 27.30

Maaketnoj me kananonj ejemba injiigi jolonjia jewutiwaajonj momakeju. ⁴⁴ Oo onjo, lombo qagianonj ubaatiwaajonj qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejej. Onjo qasiri qagia qaa iikawaa so kolooju. Ejembanonj qamo moronjowo dakanonj eji, ii mende moma qagianonj lansaj riinj iwoi donqizizinjawo oosirinj tiloonkeju.” Kiaj.

⁴⁵ Jiisasnoj qaa kaenj jero Kana qaawaa boi yonoononjga mononj moma meleema kokaenj ijoro, “Boi, gii qaa kaenj jej nono kaanjagadeenj gamu qenj nononjanj.”

⁴⁶ Kaenj jeroto, Jiisasnoj qaa kokaenj jero, “Oo Kana qaawaa boi, onjoo qagianonj kaanjagadeenj lombo ubaatiwaajonj qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejej. Onjo qaawaa qaa jej kotonj iikawaa qaqanj lombotawo ii ejemba qagianonj amago ama anjgi ii angowombaajonj bimoonj onjono aonjoronjkejuto, onjanganjoo ii boro susugianonj boronja monj ilaanj onjombombaajonj wosomomogia monj mende enjkeja.

⁴⁷ “Oo onjo, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejej. Onjo gejatootoo ejemba yonjoo qasirinonj simej kuunj menj menjerenjgonjkejuto, onjanganjoo ambosakonjuru-gianonj mono ii unjugi komugi. ⁴⁸ Onjanganjoo ambosakonjurugianonj gejatootoo ejemba unjugi komugi onjonorj iyonjoo qasirigianonj kuunj menj simej menjkeju. Kaenj menj iikanonj ambosakonjurugia yonjoo nanamemembaajonj wambelaanj qaagia nanjonj jej dangunu kaanja nanju.

⁴⁹ “Kawaajonj Anutu, momakooto Toya iinonj kokaenj jeja, ‘Niinonj gejatootoo ejemba ano aposol wasinj onjombe onjonorj kawuya. Kagi iyonjonorjga tosaanja ii unjugi komuwuya ano tosaanja sisiwerowero ama onjombuya.’

⁵⁰ “Anutunonj Siwe namo mokolonj oronoti, kambanj iikanonjadeenj kanainj gejatootoo ejemba unjugi sagia molaagi kamaaroti, iikawaa sa ironja kuuya ii ejemba kete laligojuti, mono onjoo qagianonj uro siimbobolo mobuya. ⁵¹ *Aabelwaa sayanonj kamaaro iikanonjadeenj kanainj unjuri kouma laligonj Zekaraia siimolonj alata ano jiwowonj jigo kowoga yoroo batugaranonj qegi saya kamaaro iikanonj tegoro. Niinonj qaa kokaenj injijowe mobu: Sagiaa ironjanonj mono ejemba kete laligojuti, onjoo qagianonj uro siimbobolo mobuya.

⁵² “Oo Kana qaawaa boi onjo, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejej. Onjo Anutuwaa momo mewombaa nagu kii meria ii ejemba unjuaama anjonj koma onjomaakeju. Onjanganjoo iikawaa uutanonj mende keugi ano tosanonj iikawaa uutanonj keubombaajonj anjuti, onjonorj ii somonjgonj anjonj koma onjoma laligogi.”

⁵³ Jiisasnoj qaa kaenj jej mesaonj keno Kana qaawaa boi ano Farisii yonjonorj kanainj qaa geriawo jej munj qaa kania kania jewaatiwaajonj mamaga qisinj mugi. ⁵⁴ Qisinj mugi buutanonjga qaa monj qiwitigoro iikanonj kokosiuro qaawaa timbinonj horowombaajonj embonjgi. Kiaj.

12

Uumeleembaa selesele laaligowaa galej meme qaa

Mat 10.26-27

¹ *Jiisasnoj qaaya jero kambanj biiwianonj kanonj ejemba tausenja tausenja iwaanonj ajoronj oloqologonj utaqutama aonj nanjgi. Kaenj ama nanjgi kanainj gowokouruta kokaenj injjoro, “Iwoi jegenja koi: Onjo mono Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj) yonjoo uumeleembaa selesele nanamemengjiaajonj galejgia mewu. Ii wosokondurj kaanja kolooja. Ii mende mesaowuti eenj, iikanonj mono yiist kaanja somariinj menj bolinj onjombaa.

² *“Ejembanonj iwoi unurj megj eji, ii kuuya mono kotunji asuganonj koloowaa. Kananjadeenj qaa mesanjgogi eji, ii kuuya mono injisaanjgi moma kotowuya. ³ Kawaajonj onjo mono qaagiaajonj galej menj aonj laligowu. Onjo qaa pangamanonj olonj jewuti, ii mono asasaganonj jegi mobu. Onjo miri uutanonj wanjonja monjgerj sanjenonj gejagianonj jewuti, ii mono sombenonj asuganonj jej asariwu.” Kiaj.

* 11:51: Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21 * 12:1: Mat 16.6; Maak 8.15 * 12:2: Maak 4.22; Luuk 8.17

*Morowaajon toroko monij sokombaa.**Mat 10.28-31*

⁴ “Alauruna niinon onjo kokaen injjowe mobu: Tosianon selegia qer komun iikawaa gematanon iwoi mon toroqen ambombaajon amamaawuti, iyonoojon mono toroko mende moma laligowu. ⁵ Ii qaagoto, morowaajon toroko mogi sokombaati, niinon ii qendeema onjoma. Mon moronon ku-usun menj unjuro komugi riitama onono gere sianon kemebuti, iwaajon mono toroko moma laligowu. Onjoojon qaa ii mombo jejen: Iwaajon mono toroko moma laligowu.

⁶ “Tosianon (arion, wilisi) ⁵ ii toiya woinon sewanja mewutiwaajon amakejuto, Anutunon iyonoononga motoongowaajon mende duduuro. ⁷ Anutunon kalan koma onjoma wan jugia kuuya kaanagadeen weengodaboron jangogia moja. Ejemba onoo sewangia ii wilisi mamaga unjuugun uuta kolooja. Kawaajon toroko mono mende moma laligowu.” Kiaj.

*Kraist jokoloowu me qakoombu?**Mat 10.32-33; 12.32; 10.19-20*

⁸ “Niinon qaa mon injjowe mobu: Monjon nii ejemba jaagianon jokolon nombaa, Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanjadeen ii Anutuwa gajobauruta yonoo jaagianon jokoloowaa. ⁹ Kaento, monjon nii ejemba jaagianon qakooma nombaa, niinon mono kaanjadeen ii Anutuwa gajobauruta yonoo jaagianon qakoomaja.

¹⁰ * “Monjon Siwe gomambaa Eja hona qetama qaa jewaati, Anutunon singisonogoya ii saanon mesaowaato, monjon Un Toroya mepaegowaati, iwa singisonogoya ii Anutunon mende mesaowaa.

¹¹ * “Ejemanon onjo horon qaa jakegianon onjongi qamakooli mirigianon me kiap gawana ano kantria kantria yonoo eja pon yonoo jaanon nambuti, kamban iikanon qaagiaa kitia naa qaaga nomaen meleema jewonati, iikawaa majakakaya mono mende mobu. ¹² Ii kokaembaajon: Onjo qaa jewuti, ii Un Toroyanon aua iikanondeen kuma onono jewuya.” Kiaj.

Eja otokoyaa sareqaa

¹³ Ejemba tuun batugianonga eja monjon Jiisaswaa jero, “Boi, manjaranon komuro gii mono danaa jena manjaraanon borosamoya mendeema nomba.”

¹⁴ Kaen jeroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, “Oo eja, moronon oroo jenteego togara koloomambaajon kuun nonota balongara mendeembenaga?” ¹⁵ Kaen jen qaa kokaen toroqero, “Euhina tiwomalekugianon afaanagadeen me kelemaleen enagati een, kilej laaligogiaa kania ii iikanon mende eja. Laaligogia mende gosin monej esuhinanon mondowuti een, mono tiwilaawu. Kawaajon menjo mewombaa otoko (greed) kuuyawaajon mono galengia menj laligowu.”

¹⁶ Kaen jen sareqaa mon kokaen injjoro, “Eja qaqabunayawo mon laligoro. Iinon balonanon nene gawonja mero toomorian somata kolooro. ¹⁷ Ii kolooro uutanon kokaen romonjon jero, ‘Noo kowi mirina ii melaada. Kawaajon dumun gesoya gesoya, amu tuunja tuunja, yagon boranja boranja ii mono dakanon menj kululuuwenaga? Mono nomaen amajamaen?’ ¹⁸ Kaen jen jero, ‘Mono kokaen amaja: Nii kowi mirina kondeema kitianon kowi miri somasomata memaja. Ii menj nene toomoriana ano esuhinana kuuya mono iikanon menj kululuuwe rabaa. ¹⁹ Kanon raro neenajon kokaen jemaja: Oo gii simbawonawo! Toomorianga mono afaanja qaa en gonja. Kawaajon mono nene nen aison gbania gbania siiseweweya qaa haamo menj oson laligowa.’ ²⁰ Kaen jeroto, Anutunon kokaen ijoro moro, ‘Oo gii, uuga qaa! Niinon kambanga ama jen tegon unja kokoosoga gomantiina kokanon guambe komuwaga. Komuna ilawoila kuuya bunja qer aon laligonati, ii mono morowaa bunja koloowaamaen?’

* 12:10: Mat 12.32; Maak 3.29 * 12:11: Mat 10.19-20; Maak 13.11; Luuk 21.14-15

²¹ “Moronon iyanajaan tiwomaleku maa suan iwoi mej kululuunkejato, Anutuwaa koorononon uuwaa toomorianja mende en muji, iwaajon mono lombo somata kaen koloowaa.” Kianj.

Anutu moma laarinj majakaka mende mobu.

Mat 6.25-34

²² Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro, “Kaen koloowaato, niinon onjo kokaen injjowe mobu: Onjo balonon laligowutiwaa majakakaya ii kokaen jey mende mobu: Nono mono naa iwoiga mej newonaga ano naa iwoinon selenana esuuwonaga? ²³ Selegiawo laligojuti, iikanon iwoi honja kolooro opo selekopaanon mono iikawaa qerewenja kolooja. Jaagiawo laligojuti, iikanon iwoi honja kolooro nenenon mono iikawaa qerewenja kolooja.

²⁴ “Mono aao koon injiibu: Yorjonon nene kota mende qosoma kororoonkeju. Dumuj honja mende koton kowi mirigianon mende mej kululuunkeju. Sii solongia ii qetegon (stua) nene mirinon mende amakeju ano Anutunon ii kilej unjuaginjeja. Ejemba onjo sewangia ii koon sewangia unjuugun uma eja. Mono ii romongogi kemba.

²⁵ “Onoononga moronon majakaka moma iikaanja kanon namonon laligowaatiwaa kambanja ii weenj motoongowaa so mej toroqewaa me qaago? Ii qaago totonj!”*

²⁶ “Iwoi melaada kaanja ambombaajon amamaawuti eenj, iwoi tosaanja kuuyaajon mono nomaembaajon majakaka mobuyaga? ²⁷ *Onjo mono japu jarin juraya akadumugiawo ii injiibu: Yorjonon opo surugiaajon beweso mende lonjbamakeju. Gawon iwoi tosaanja mende menjkeju ano ii kilej kokaen injjowe mobu: Kin Solomonon goul silwaya qeragon malekuya asombilibiliawo mouma laligoroto, iwaa malekuya ii taalimba lein firinduawaa so iimasiinjawo mende kolooro.

²⁸ “Japu jarin juraya toonj ii kete namonon kosonananon raro woranj kongi kamaaro gilinj mej kululuun kuugi jewaa. Ii kilej Anutunon juraya kaanja morj ii kaanjadeen awaagadeen menjerejgonkeja. Kawaajon iinon mono onjo kaanjadeen saanon esuun onombaa. Onjo japu jarin jurayaa so mende koloojun. Anutunon kalan koma onjomambaajon moji, siinja iikanon mono iwoi kuuya unjuugun uja. Oo ejemba, momalaarigianon mono naambaajon melaada kolooja?

²⁹ “Kaen kolooro onjo kaanjadeen laaligogiaajon majakaka mende mobu. Ii moma bimonon kokaen jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ Kaen jey uugia iikanon mende ama ukamakamaa koloonj uugere mokoloowubo. ³⁰ Kantri so uumeleembaa gadokopa yorjonon iwoi kaanja kuuya bunja qerj aowombaajon kaparanj koma uugere amakeju. Ii amakejuto, onjo nene opo iwoiwaajon memeqemeanj mej amamaajuti, Mangianon mono ii modaboroja. ³¹ Iikawaa uugereya mende ambuto, mono Anutuwaa bentotonon keubombaajon kaparanj komakebu. Uugia iikanon anji ero iinon mono galej koma onjoma iwoi kaanja ii kaanjadeen toroqen onombaa.” Kianj.

Bujanana Siwenonj me namononj mej kululuunij sokonja?

Mat 6.19-21

³² “Oo noononj tuunj melaada, Mangianon bentoton onjomambaajon mojiwaajon mono toroko mende moma laligowu. ³³ Balombaa monej hinaya ii kaparanj koma qeragowubo. Kawaajon iwoi en ononji, ii mono sewanjaajon ama monej horonj bakaya ejemba wanaya kalengiaajon onjombu. Kaen anji qabunjagia maa suan kaanja ii Siwe gomanonj en seinj mende qaombaa. Monej gesogia qaita morj ii Siwe gomanonj mende boliwu. Gurej dumunjanj ano yongoro meme yorjononj mono eu uma iwoi mej boliwombaajon amamaawuya.

³⁴ “Iwoiwaajon akadumuya mej mona uji, iikanon miri mongenj ero giinonj mono uuga kaanjadeen iikanonj qokotaanj laligowaga.” Kianj.

Uugbili laligonj gawonj megj sokombaa.

* 12:25: Tosianonj kokaen meleema jeju: Onoononga morononj majakaka moma iikaanja kanon selia wan fiitwaa so toroqen mej korimambaajon amamaawaa. * 12:27: 1 Kin 10.4-7; 2 Hist 9.3-6

³⁵ * “Onjo mono Anutuwaa gawonja mewombaaajon jojorinj opo surugia somongon yagon akadamugiawo nama uugiaa kiwayanon ootirigi jero laligowu. ³⁶ * I kokawaa so: Miri toya monj ii ejemba maranj (agominj aoao) lombanon kanj aisoowombaaajon horonj mugj keno. Kanonj keno meraurutanonj mirinonj rama eleembaatiwaaajon jaagianonj seleenjenj uunj kisi-kasu jenj kaparanj koma mambonju. Mamboma laligogi iinonj kambanj kanonj me kanonj kouma nagunonj qenaga, yonononj mono iikanondeenj nagu horogi koubaa. Onjo mono mera iyonjoo so koloonj jojorinj laligowu.

³⁷ “Ponjonj eleema karo gawonj memeuruta tosonianj uugbili laligogi kaenj mokoloonj onjombaati, iyonononj mono simbawonjowo kolooju. Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Iinonj kouma ajoroonj onjoma nene dujonj ano ragi nene unjuaagi mambaaajon jojoronj aonj welej qenj onjombaa. ³⁸ Iinonj ruujanonj me gomanj aworanjoro kanonj eleeno tosonianj uugbili laligogi mokoloonj onjombaati, iyonononj mono simbawonjowo kolooju.

³⁹ * “Gbili laligowombaaajonj qaa koi mono saanonj romongowu: gomantiinja ano kikekasililinj ejanonj naa kambanonj me auanonj kawaati, miri toyanonj ii monagati eenj, iinonj mono gbili laligonj miria saanonj galenj mero qosoma umambaaajonj amamaawaa. ⁴⁰ Onjo ‘Siwe gomambaa Eja honjanonj kambanj kokaamba mende koubaa,’ jenj romongowuti, iinonj mono kambanj iikanondeenj koubaa. Kawaajonj onjo kaanjagadeenj jojorinj laligowu.” Kianj.

Gawonj ejanonj silemale laligonj tiwilaaro.

Mat 24.45-51

⁴¹ Jiisanonj qaa kaenj jero Piitononj qisiro, “Ponj, gii sareqaa koi ii nonoojonj me ejemba tosaanja kuuya yonjoojonj kaanjagadeenj jejanj?”

⁴² Kaenj qisiro Ponjonj jero, “Gawonj meme ejemba batugianonj morononj tirinj kotonj tosaanja unjuguja? Tosianonj zololonjonj gawonj mesaogi monjonj momakooto awaawaa qaganonj kaparanj koma pondanj menjeji, iinonj mono simbawonjowo kolooja. Miri toyanonj nanamemeja gosinj iima monjenj kema miriaa ilawoilaya ii iwaa borianonj ano galaña koloojaa. Galaña koloonj welenjeqeuruta iJOROTIwaa so kalañ koma kambanj dindijanonj unjuañkebaa. ⁴³ Kaenj kalañ koma onjoma laligoro toyanonj eleema kanj kaanj iima ‘Mono simbawonjowo koloojanj!’ jewaa.

⁴⁴ “Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Toyanonj simbawonjowo ijonj esuhinaya kuuyaa galaña kuunj mubaa. ⁴⁵ Kuunj mubaato, gawonj meme bibilokoya iinonj uutanonj romongonj kokaenj jewaati eenj, ‘Ponjaa kaka kambananonj koriga eja.’ Kaenj jenj kanainj gawonj meme ejembauruta unj unj ureenj jejelombanj ama aisoonj apu kotiga nenj uuta sooro enjkalolonj silemale ama laligowaa. ⁴⁶ Kaenj laligonj kambanj monjonj Ponja koubaatiwaaajonj mende mambombaati, mono iikanondeenj koubaa. Kambanjaajonj imowamo ulumbulunj laligoro mono aua iikanondeenj kouma qenj japalelenj menj muj jenj kotooro qaaqootogo ejemba kaanja gere sianonj kemenj siimbobolo mobaa.

⁴⁷ “Gawonj meme monjonj Ponjaa uusiinja moma yagoroto, qaa areña iJOROTIwaa so joronjoronj mende menj aonj gawonja menj laligoroti, Ponjanonj iikawaa ironja jero somongonj oolinonj indinj mamaga qeyayagonj qewuya. ⁴⁸ Kaenj qewuyato, gawonj meme eja monjonj Ponjaa uusiinja mende moma yagonj iwoi ama mero ironja saanonj jegi oolinonj qewutiwaa so kolooji, Ponjonj iikawaa ironja jero afaanja qewuya. Anutunonj mombaaajonj iwoi mamaga muroti, iinonj mono ii menj seiRO honja mamaga kolooaatiwaaajonj mambombaa. Anutunonj mombaaajonj iwoiwaa waroga seiseiya muroti, iinonj mono ii menj seiRO honja seiseiya kolooRO meleema mubaatiwaaajonj qisiwaa.” Kianj.

Jiisanonj gere bolanj menj kamaaro deeno.

Mat 10.34-36

⁴⁹ “Niinonj namononj gere ama uulangowe jenj kema kawaatiwaaajonj kamaawe uusiinja mono iikawaa bolananonj jedaborowaatiwaaajonj eja. ⁵⁰ * Ejato, ii ‘Gere ama uulangomana,’

* 12:35: Mat 25.1-13   * 12:36: Maak 13.34-36   * 12:39: Mat 24.43-44   * 12:50: Maak 10.38

jewe siimbobolo mamaga jon kowororo kaanja ii noo qananonj uma turun nomambaajon ambaa. Anutunonj iikaanja kanonj mulu qaita monj menj nombaa. Oo nii konjilinj somata moma laligowe mulu menj nono iikanonj tegowaa. ⁵¹ Kokaenj romongowubo: Jiisasnonj luae qemambaajonj ama namononj kamaaro. Niinonj kokaenj injjowe mobu: Niinonj luae qemambaajonj qaagoto, noojonj ama juma deengi bonj jawo koloowaa.

⁵² “Ii kokaembaajonj jejen: Noo Buja qaananonj ejemba uugia kuuro meleengitiwaajonj kambanj kokaamba kanainj kokaenj koloowaa: Miri mombaa uutanonj ejemba 5 yonononj batugianonj angowowo ama jumbuya. Leegenj karoonj yonononj woi yorowo angowowo anji leegenj woi yorononj karoonj yonowo deendeenj ama laligowuya. ⁵³ *Manjera yorononj juma kerekere ani nemumbora yorononj riitama aori enaroyanonj enaroya qetama aonj deembaota.” Kianj.

Kambanj laligojonj, ii moma gosiwu.

Mat 16.2-3

⁵⁴ Jiisasnonj toroqenj ejemba tuunj ii kokaenj injjoro, “Weenj kemekemetanonj gomanj bulugonj koosu umunj kono onjo ii iima iikanondeenj ‘Konj kawaa,’ jenkeju. Kaenj jegi konj kawaa. ⁵⁵ Saut waagenja haamo giliro iima moma kokaenj jenkeju, ‘Gomanj geriawo koloowaa.’ Kaenj jegi iikawaa so koloowaa. ⁵⁶ Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, onjo sombinj namowaa tanigara iima konj weembaa kanagara saanonj gosinkejuto, kambanj koi laligojonj, iikawaa kania mende gosinj moma kotogi mende sokonja.” Kianj.

Angowowogia mindingogi solananiwaa.

Mat 5.25-26

⁵⁷ “Onjo ‘Iwoi dindiija ii nomaenj ambonja,’ jen kawaa kania ii nomaembaajonj ama onjoangio mende gosinj jen tegonkeju? Ii mende sokonja. ⁵⁸ Kereganonj seleganonj qaa ama qaa jakeyanonj horonj gomambaajonj ano jenteego galembaanonj kema kana nemujanonj iikanonj mono kaparanj koma uumotoonjo ama qaagara jen solananiwao. Kaenj mende ambaoti eenj, kereganonj saanonj ororaanj gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanonj keuna moma jero opotorowaa borianonj kemena kapuare mirinonj goombabo. ⁵⁹ Niinonj kokaenj jewe moba, Gii kanonj tawaga kuuya ambaatiwaa so osinj rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andaboronjo mono wantaaga menj kamaawaga.” Kianj.

13

Uugia meleemba me komunj tiwilaawu.

¹ Kambanj iikanondeenj tosonianonj kouma Jiisas sundu kokaenj ijogi moro, “Galili ejemba tosonianonj Jerusalem jigononj siimolonj oogi gawana Pailotonj jero kawali galejurutanonj kanonj uma ununj komugi sagia kamaanj lama bulmakao sagiawo melokanjij ero.”

² Kaenj jegi meleema kokaenj injjoro, “Onjo iikawaajonj kokaenj romongowubo: Galili ejemba yonononj Galili ejemba tosaanja kuuya unjuugunj singisonjo ama laligogitiwaajonj siimbobolo ii mogi. ³ Kaenj qaagoto, niinonj kokaenj injjowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti eenj, onjo kuuyanonj mono kaanagadeenj tiwilaadaborowu. ⁴ Me gomanj qata Siloam kanonj miri koriga monjonj kamaanj koma ejemba 18 turun onjono komugiti, onjo iyonoojonj kokaenj romongowubo: Yonononj Jerusalem kanageso tosaanja kuuya unjuugunj singisonjo ama qaagiawo laligogi. ⁵ Qaagoto, niinonj kokaenj injjowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti eenj, onjo kuuyanonj mono kaanagadeenj tiwilaadaborowuya.” Kianj.

Muli gere gorosonjaa sareqaa

⁶ Jiisasnonj sareqaa monj kokaenj jero, “Eja monjonj muli gere komoro gawonjanonj kouma nano kawaa honja mongamambaajonj kenoto, monj mende mokolooro. ⁷ Mende mokolonj gawonj galejaajonj jero, ‘Moba, niinonj muli gere kokawaa honja gbani karoombaa so kanj mongambeto, monj mende mokoloowe. Kawaaajonj ii mono naambaajonj toroqenj namowaa kelega eenj horowabo. Kawaaajonj ii mono koma gilina kamba.’

⁸ Toyanonj kaenj jeroto, galenonj meleema ijoro moro, ‘Oo eja ponja, ii saanonj mesaona

* 12:53: Mai 7.6

gbani koi mombo namba. Niinonj kambaŋ biiwianonj kokaamba kanonj kinononj namo osonj qidigonj isombasonj ama liligowe kelegawo koloowaa. ⁹ Niinonj kaenj ambe gbani gematanonj iikawaa honja saanonj koloonaga. Ii mende koloowaati eenj, ii saanonj komba.’” Kianj.

Jiisasnonj Sabat kendononj emba monj mej qeaŋgoro.

¹⁰ Jiisasnonj Sabat kendononj qamakooli miri monononj uma Buŋa qaa kuma onono. ¹¹ Kanonj emba monj raro. Omenonj gbani 18 kawaa so mej loorinj muro gemata miligoro qetetereemambaaonj amamaanj rama laligoro. ¹² Jiisasnonj emba ii iima oono karo kokaenj ijoro, “Emba, isinabisina jiganonj mono gomesaoro awaa koloojanj.” ¹³ Kaenj jey boria waŋanonj ano iikanondeenj qetetereenj Anutu mepeseenj muro.

¹⁴ *Mepeseenj muroto, Jiisasnonj Sabat kendononj emba ii mej qeaŋgoroti, qamakooli miriwaa galeŋanonj ii iima kawaaonj moro boliro qaa kanainj ejemba tuunj yonooonj jero, “Gawonj memewaa kambaŋ 6 eji, iikanonj mono kanj mej qeaŋgonj onjombaatiwaaonj jewu. Ii Sabat kendononj qaago.”

¹⁵ Kaenj jeroto, Poŋonj meleema kokaenj jero, “Oo uumeleembaa selesele ejemba, onj kuuya bulmakao ejiaga me donggiaga ii Sabat kendononj mirinonja isama unuanji apunonj kema nerkeju me qaago? Onoononja mononj ii mende anjonj koma onjmakeja. ¹⁶ Mobu! Emba koi kanonj Aabrahambaa gbiliga kolooro Satanonj somonjonj muro gbani 18:baa so laligoro niinonj kasia ii Sabat kendononj isambe sokoma ononja me qaago?” ¹⁷ Kaenj jero tuarenjenjuruta kuuya yonononj gamugia mogi ano ejemba tuunj kuuya yonononj angoletto damuyawo meroti, ii kuuya iima moma aisooji. Kianj.

Nejonj kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Maak 4.30-32

¹⁸ Jiisasnonj sareqaa monj kokaenj jero, “Anutuwwa bentotonja kania ii nomaenj? Ii naamombo so ambenaga? ¹⁹ Ii nejonj kotaa so kokaenj kolooja: Eja mononj ii mej gawonjanonj kema komoro waama somariinj gere kolooro. Gere kolooro kanakeewanj koonja koonja yonononj haigia gere iikawaa borianonj anji.” Kianj.

Yiistwaa sareqaa

Mat 13.33

²⁰ Jiisasnonj mombo sareqaa monj kokaenj jero, “Anutuwwa bentotonja ii naa iwoiwo so ambenaga? ²¹ Ii yiist me flaua mej somasomariiwaa so kokaenj kolooja: Emba mononj ‘Bered oomaŋa,’ jey yiist mej flaua konde karonj kanonj mindirinj melenqeleenj ama ano rama korebore somariiro.” Kianj.

Mono nagu gonjonjanonj janjarinj riinj keubu.

Mat 7.13-14, 21-23

²² Jiisasnonj kema taonja taonja ano gomaŋa gomaŋa kanonj Buŋa qaa kuma onjoma kema laligonj Jerusalem sitinonj baagenj keno. ²³ Keno mononj kokaenj qisinj muro, “Poŋ, uugia meleengi Anutunonj hamo qeŋ onono letombuti, ii ejemba afaangoya me nomaenj?” Qisinj muro kokaenj injijoro,

²⁴ “Ono mono nagu gonjonjanonj keubombaaonj janjarinj riinj aonjorowu. Niinonj kokaenj injijowe mobu: Ejemba mamaganonj Anutuwwa bentotonj uutanonj keubombaaonj batogowuto, ii amamaawuya. ²⁵ Kanagenj miri toyanonj waama nagu konogo onj kambaŋ iikanonj kanainj seleenjenj nama nagunonj qeŋ kokaenj jewuya, ‘Poŋ, mono nagu horonj nonomba.’ Kaenj jegi meleema kokaenj injijowaa, ‘Nii mende moma onjonjenj. Ono daanjkaya, ii mende mojenj.’ ²⁶ Kaenj injijoro onj iikanondeenj kanainj kokaenj jewuya, ‘Nonononj mono giwo ainjolonj rama nene neninj. Giinonj mono liligonj nonoo sombenonj Buŋa kuma nonona.’ ²⁷ *Kaenj jewuyato, iinonj qaa kokaenj injijowaa, ‘Ono mono dakaya, nii mende moma onjonjenj. Kawaajonj kokaenj injijowe mobu: Bologa meme kuuya, onj mono nomesaonj togowu.’

* 13:14: Eks 20.9-10; Dut 5.13-14 * 13:27: Ond 6.8

²⁸ **“Togogi iikanonj Aabraham, Aisak, Jeikob ano gejatootoo ejemba kuuya yonononj Anutuwaa bentotonj uutanonj nanji injiibuto, onjoangia hagonj onjonji seleenjenj nam-buya. Kaniagia kaenj mokoloonj saama gigilaanj gobugia kigi qaro laligowuya. ²⁹ Ejembaya ejembaya ii weenj koukoutanonja ano kemekemetanonja ano leelee Noot Saut iikanonja kanj Anutuwaa bentotononj keuma duj raragia menj nembanene nej korisoro ama laligowuya. ³⁰ *Kaenj laligowuto, mobu! Konoga yonoononja tosianonj mutuya koloowuya ano mutuya yonoononja tosianonj konoga koloowuya.” Kiaj.

Kij Herodnoj kasu soonja kawaa so kolooja.

Mat 23.37-39

³¹ Kambanj iikanondeenj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tosianonj Jiisaswaanonj kanj kokaenj jegi, “Kij Herodnoj guro komuwaatiwaajonj moja. Kawaajonj mono gomanj koi mesaonj kemba.”

³² Jegi kokaenj meleema onono, “Onjo mono duuyaa kasu soonja ii kokaenj jegi moba, ‘Moba! Niinonj kete ano woranj ome onjotaamaña ano ji ejemba menj qeangonj onjoma laligomaña. Kemañati, indigenj mono iikanonj keuma gawona metogomaña.’

³³ “Gejatootoo ejemba seiseiya ii Jerusalem sitinonj unjugi komugi. Gomanj tosianonj mende toroqenj unjugi komunjeju, iikawaa tanitani eja iijenj. Kawaajonj niinonj kete ano woranj indigenj kana kema laligomaña. Jerusalem keube nugi komumañati eenj, mono iyonoononj kaiyakagiaga ii toroqenj ambu.” Kiaj.

Jiisasnoj Jerusalem sitiwaajonj saaro.

Mat 23.37-39

³⁴ Jiisasnoj jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, onjo gejatootoo ejemba unjugi komugi Anutunonj ejemba wasinj onono onoononj kankejuti, ii jamononj unjugi komunjeju. Kuru nemujanonj merauruta engaña baatanonj ama koojoonj onjomañeji, niinonj iikawaa so kambaña kambaña goo kanagesouruga suunjonj kololoonj onjomambaajonj moma laligoweto, onjo ii togonj laligonj kougi. ³⁵ *Mobu! ‘Anutunonj mono jigo mirigia gema qero saoyagadeenj ewaa.’ Kaenj ewaato, niinonj kokaenj injijowe mobu, Onjo nii mombo mende niibuyato, kanagenj kambanj monj kanj kuuro iikanonj niima kokaenj jewuya, ‘Pombaa qatanonj kanj nononji, Anutunonj mono ii kotuegonj muba.’ Kiaj.”

14

Jiisasnoj ji eja monj menj qeangoro.

¹ Jiisasnoj Sabat kendonj monjonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoo jotamemeya mombaa mirianonj uma nene nero. Nej raro tosianonj galeñ menj itiigi. ² Iikanonj iwaa jaasewanonj ji eja monj kana boria apunonj ologonj somariiro raro. ³ Jiisasnoj ii iima kanainj Kana qaawaa boi ano Farisii ii qisinj onjoma kokaenj jero, “Sabat kendononj eja menj qeangonj munj iikaanja kanonj Kana qaa uuguwonja me qaago?”

⁴ Kaenj jeroto, yonononj goronj qenj ragi. Ragi borianonj eja ii oosirinj menj qeangonj wasiro keno. ⁵ *Keno kokaenj injijoro, “Onoononja mombaanonj mera me bulmakao ejia ii Sabat kendononj apu roñonj kemebaati eenj, ii mono uulanjowo horogi koubaa. Morononj ii mende hororo kounaga?” ⁶ Kaenj qisinj onono kawaa kitia meleembombaa bimoonj qaagia bogoro ragi. Kiaj.

Jiisasnoj sele menj-uu ii qetano.

⁷ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ejanonj ejemba nenewaajonj koma horonj onjonoti, iyonononj duj jaayanonj eu metogonj ragiti, Jiisasnoj ii iima kawaajonj sareqaa monj kokaenj injijoro, ⁸ * “Monjonj gii maranj (agominj aoao) lombambaanonj koma horonj gono iikanonj kema duj jegenja mende menj raba. Kaenj ambagati eenj, tosaanja koma horonj onjonoti, iyonoononja monjonj gii guugunj qabuñayawo koloowabo.

* 13:28: Mat 22.13; 25.30   * 13:28: Mat 8.11-12   * 13:30: Mat 19.30; 20.16; Maak 10.31   * 13:35: Ond 118.26;
Jer 22.5   * 14:5: Mat 12.11   * 14:8: Gba 25.6-7

⁹ “Iinonj kouro lombanj toyanonj goononj kanj kokaenj jenaga, ‘Gii duj koi mesaona uuta iinonj raba.’ Kaenj jewaati eenj, gii mono waama baatanonj emu kamaanj duj meñ rama gamuga senjombo mobabo. ¹⁰ Kaenj qaagoto, moñnonj koma horonj gombaati, gii saanonj duj siminanonj emu kema raba. Kaenj rana lombanj toyanonj kouma giima jewaa, ‘Alana, gii saanonj kanj duj jegeñanonj eu kema raba’. Kaenj jero giinonj ejemba giwo rama nene nejuti, mono kuuya iyonjoo jaagianonj qabuñagawo koloowaa. ¹¹ *Ii kokaembaajonja: Iyanjgiaa uugia meñ ubuti, Anutunonj ii kuuya meñ kamaanj onjombaa. Moñnonj iyanja uuta meñ kamaawaati, Anutunonj mono ii meñ uma mubaa.”

¹² Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj) ejanonj ejemba koma horonj onono lombanonj raji Jiisasnonj lombanj toya eleema iima kokaenj ijoro, “Gii weembaa me gomantiinjaa lombanj moñ oonj iikanonj geengaa alauruga me daremunuruga ii mende koma horonj onjomba. Tinitosauruga me miri ejemba qabuñagiawo ii mende koma horonj onjomba. Kaanja lombambaajonj koma horonj onjonati, ii kaanjiadeenj koma horonj goma tosaga ii metogonj gonji tegowaa. Kaenj ambaati eenj, Anutunonj mono iikawaa tawaya mende gombaa.

¹³ “Kaenj qaagoto, lombanj mozozonjonj oowagati, gii mono ejemba kamaanjeqeta ii koma horonj onjomba. Ejemba wanaya, lokonj ano jaagoo koloojuti, mono ii onjona sokombaa. ¹⁴ Ii koma horonj onjona yonjononj tosa metogonj gombombaajonj amamaagi gii iikawaajonj simbawonjawo koloonj laligowaa. Tosagia ii eenj ero laligona solanja yonjononj koomunonjga waagi kambanj iikanonj Anutunonj anjo ii goojonj metogonj gombaa.” Kianj.

Lombanj ano mondomondo qaa jej togogi.

Mat 22.1-10

¹⁵ Jiisasnonj kaenj jero nene neñ raji yonjononjga moñnonj ii moma kokaenj ijoro, “Moñnonj Anutuwaa bentotonj uutanonj keuma nene neñ rabaati, niinonj iwaajonj simbawonjawo jeñej.”

¹⁶ Kaenj ijoro kokaenj meleeno, “Eja moñnonj gomantiinjaa lombanj somata mozozonjonj oonj ejemba mamaga horonj onjonji kawutiwaajonj jero. ¹⁷ Lombanj kambanja kanj kuuro welenjeqeya moñ wasiro koma horonj onjomambaajonj ijoroti, iinonj yonjononj kema jero mogi, ‘Iwoi kuuya mozozonjgodaboronij eja. Kawaajonj mono saanonj kawu.’

¹⁸ Kaenj injijoroto, ii moma yonjononj korebore kanainj iwoi tosianonj mondonj togogi. Eja mutuyanonj jero, ‘Nii molalenj moñ sewanja mewetiwaajonj iikanonj kema iimambaajonj mojenj. Iikanonj somonjonj nonja. Kawaajonj saanonj kema ijona mende moma bolij nomba.’ ¹⁹ Eja moñnonj jero, ‘Nii bulmakao ejia 10 sewanjia meweti, ii qaqanonj somonjgowe kinonj horogi kema gawonj batogonj menjangomanja. Iikanonj somonjonj nonjiwaajonj saanonj ijona mende moma bolij nomba.’ ²⁰ Moñnonj toroqenj kokaenj jero, ‘Nii emba woranda koi sewanja mewetiwaajonj kamambaajonj amamaajenj.’

²¹ “Kaenj jegi welenjeqenonj eleema eja poñja buju ii ijoro. Ijoro moma uuta gere jero welenjeqeya kokaenj jej kotonj muro, ‘Gii mono alanzanj qenjaaro sombenonj ano kananonj kema ejemba kamaanjeqeta, wanaya, kana borogia riiriita, jaagoo ano lokonj ejemba ii mono unjana lombanj miri uutanonj koi kawu.’ ²² Jej kotonj murotiwaa so andaboronj kanj kokaenj ijoro, ‘Poñna, jej kotonj nonjanjiwaa so anjento, duj tintinja mombo kaanjiadeenj raja.’

²³ “Kaenj ijoro eja poñnonj jero, ‘Gii mono roonjeqe ano kuunjanonj kema ejemba rama kenjuti, ii kaparanj koma kuunj onjona lombanj miri uutanonj kouma saa qewu. ²⁴ Niinonj kokaenj injijowe mobu: Ejemba wala koma horonj onjomambaajonj jeweti, iyonjononjga moñnonj noo lombanonj mende kouma nembanene neñ naanja mobaa.’ ” Kianj.

Jiisaswaa gowoko laaligowaa kania

Mat 10.37-38

²⁵ Jiisasnonj keno ejemba tuunjeleembe yonjononj otaanj kenji eleema kokaenj injijoro, ²⁶ * “Moñnonj niwo kanj laligomanjenj nii gogoraagenj ama noma nemunjanja, embameria,

* 14:11: Mat 23.12; Luuk 18.14   * 14:26: Mat 10.37

daremuja, naambeeta ano iyanjaa laaligoya kaanagadeen jegen ama jopagonkeji, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. ²⁷* Sisigia megii mojnnon nii notaan siimbobolo moma maripoonon komumambaajon mende jojoriwaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa.

²⁸ “Onoononga mojnnon miri koriga memambaajon moji een, iinon mono wala kamaan rama moneja miri medaborowaatiwaa so koloaja me qaagoti, iikawaa kania gosin iima kotowaa. ²⁹ Kaen mende ama miri tandoya komoma medaboromambaajon kotikotiiya mende en muro mesaoro een nano ejemba kuuya ii iima kanain jen mepaqepae ama mububo. ³⁰ Kaen ama muj kokaen jewubo, ‘Eja ii kanain miria meroto, ii medaboromambaajon mende kotiuro.’ Iikawaa so gii Jiisas otaawaa me qaagoti, ii tororo gosin moma kotowa.” Kiaj.

³¹ Jiisasnon qaa ii toroqen kokaen jero, “Kaanagadeen kin eja pon mojnnon kin mombo aron qen ‘Manja qewonja,’ jen nomaen ambaa? Iinon uulanawogadeen kere mende ama mubaato, wala jawinuruta horon onono ajoroon rama qambanmamban qaa kokaen amin mobuya, ‘Ananaanon ejaurunana 10,000 laligojon ano leegen kereurunana ii 20,000 laligoju. Eja ponjianon ii unuama kagi injiima saanon kotiin unuwonja me qaago?’ ³² ‘Mende kotiiwonja,’ jewuti een, iinon kere kinon koriganon karo iikanondeen jotamemuruta wasin onono iwaanon kema luae qewombaajon gejanono amin mobuya. ³³ Kaanagadeen onoononga mojnnon iwoi kuuya en muji, ii jegenja ambaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. Kawaajon mono niiga jegenja noonji sokombaa.” Kiaj.

Sii naanja qaa ii iwoi omaya totoonj.

Mat 5.13; Maak 9.50

³⁴ “Sii ii awaa kolojato, siinja mesaowaati een, ii mono nomaen meagonin mombo siinjawo koloonaga? ³⁵ Kikisi omaya ii balon kelegawo koloowaatiwaaajon menj kululuun isombason amakejonto, sii naanja qaa ii iwoi mombaajon mende sokombaa. Qaago! Ii mono een namonon gilinin kemej een toontoon ewaa. (Gii kaanjadeen noo gowokona koloon batuyanon koton nomesaowagati een, mono iwoi omaya koloowaga.) Mojnnon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa ii moma kotowa.” Kiaj.

15

Lamanon soorotiawaa sareqaa

Mat 18.12-14

¹* Takis tiliqili ama megiti ano singisongo ejemba tosaanja ii jaasoonngoyanon Jiisaswaa Bunja qaaya mobombaajon kagi. ² Kaen kagito, Farisii ano Kana qaawaa boi yononon Jiisaswaaajon uugia boliro njindin-nundururu qaa kokaen jegi, “Eja kanon singisongo ejemba unuama yonowo rama nene neja.” ³ Kaen jegitiwaaajon Jiisasnon sareqaa mon kokaen injjoro,

⁴ “Onoononga mombaa lamauruta 100 laligogi yonoononga mojnnon soon jinjauj keno toyanon nomaen ambaa? Iinon mono 99 ii balon qararankonkonon onomesaon kema motoonngo jinjauj kenoti, iikawaajon mongama kema laligon mokoloo tegowaa.

⁵ Mokoloon uukoisoro ama sawinanon ama bosima kawaa. ⁶ Mirinon kan alauruta ano tosaanja kosere laligojuti, ii onoono ajoroogi kokaen injiwaa, ‘Lamana sooroti, ii mokoloojenatiwaaajon mono kagi niwo korisoro ambona’ ⁷ Niinon kokaen injiowebu: Iikawaa so singisongo eja motoongonon uuta meleembaati, iwaajon Siwe gomanon korisoro somata koloowaa. Ejemba 99 iyangiaa jaagianon solanja dindiña koloon uugia meleembombaajon mende moma laligojuti, iyonoonon korisoro kaanja mende koloowaa.” Kiaj.

Monej kota soorotiawaa sareqaa

* 14:27: Mat 10.38; 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23 * 15:1: Luuk 5.29-30

⁸ “Kaanagadeen emba moŋnoŋ silwa moneŋ kota 10 meŋ laligoro yoŋoonoŋga mo-toonŋonoŋ kemeŋ sooro nomaenŋ ambaa? Iinoŋ mono kiwa ootiriŋ kaparanŋ koma miri usuma moŋgambaa. Moŋgama laligoŋ mokolooro tegowaa. ⁹ Ii mokoloonŋ emba alauruta ano emba tosaana kosere laligojuti, ii oŋoono ajoroogi kokaenŋ injiwoaa, ‘Noononŋ silwa moneŋ kota motoonŋonoŋ sooroti, ii mokoloonenŋatiwaajonŋ mono kagi niwo korisoro ambona.’ ¹⁰ Iikawaa so niinoŋ kokaenŋ injiwoe mobu: Singisonŋo ejemba moŋnoŋ uuta meleeno Anutuwwa gajobauruta yoŋonoŋ iwaajonŋ korisoro uuta ambuya.” Kianŋ.

Qewolonŋ ejanonŋ uunŋonjanŋ ama uuta meleeno.

¹¹ Jiisanonŋ toroqenŋ kokaenŋ jero, “Eja mombaa merawoita woi laligori. ¹² Koganonŋ maŋaajonŋ kokaenŋ ijoro, ‘Amana, gii mono moneŋ esuhinaga mendeema bakaya nomba.’ Kaenŋ ijoro maŋgaranonŋ ilawoilaya kuuya sogaranonŋ mendeema orono. ¹³ Ii orono meria melaanonŋ gomaŋ boria woi karoonŋ laligoŋ hina iwoiya kuuya ii kololoonŋ meŋ kantri moŋgenŋ keno. Iikanonŋ kema iyaŋaa jaajaa kana somata emba yoŋowo bao kasu kaana paŋgamaŋ laaligo laligoŋ moneŋ hinaya gilidabororo.

¹⁴ “Iwoi kuuya gilidabororo bodi somata koloonŋ balonŋ kuuya ii sokono. Iinoŋ kambaŋ kanonŋ kanainŋ tapekokoro koloonŋ memeqemeaŋ ama amamaaro. ¹⁵ Amamaanŋ kantri iikawaa toya mombaanonŋ kema gawombaajonŋ qisiŋ muro wasiro iwaa bao sopanonŋ kemeŋ bao galenŋgiaga laligoro. ¹⁶ Iikanonŋ laligoro bao yoŋonoŋ sako kota negi iima ‘Saanonŋ ii newe tomena sokonaga,’ jeroto, ii kaanagadeenŋ moŋnoŋ mende muro.

¹⁷ “Kaenŋ laligoŋ uuta tooro kokaenŋ jero, ‘Maŋnaa gawonŋ ejemba naa afaana yoŋonoŋ gawonŋ megi sewaŋa oŋono nene neŋ timbiriŋonŋ laligojuto, niinoŋ kokanonŋ koŋkorara bodi laligoŋ komumambaajonŋ anjenŋ. ¹⁸ Nii mono waama maŋnaanonŋ eleema kema kokaenŋ ijomaŋa, ‘Ama, nii singisonŋo ama iikanonŋ gii ano Siwe Toya qaagara qotogonŋ qagara meŋ boliwe. ¹⁹ Kawaajonŋ giinoŋ mombo noojonŋ ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojenŋ. Gii saanonŋ jena welenŋqeqega moŋ koloomaŋa.’

²⁰ “Kaenŋ jenŋ waama maŋnaanonŋ keno. Kema miri dodowiro maŋnanonŋ korikori endu nama iiro karo bata pororogoro iima koboonŋ esuŋagadeenŋ qiqigonŋ kema kema aroyanonŋ giliro kemero buuta kitoŋ neŋ ‘Merana, oowe oowe!’ jero. ²¹ Kaenŋ anoto, merianonŋ ijoro, ‘Maŋna, nii singisonŋo ama iikanonŋ gii ano Siwe Toya qaagara qotogonŋ qagara meŋ boliwe. Kawaajonŋ giinoŋ mombo noojonŋ ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojenŋ.’

²² “Kaenŋ ijoro maŋnanonŋ iikanondeenŋ welenŋqeqeuruta kokaenŋ injiwo, ‘Oŋo mono uulaŋawo maleku akadamuyawo moŋ meŋ kaŋ mouma mubu. Ilawage aroyanonŋ koma menjerenŋonŋ muŋ kana esu kanaanonŋ mouma mubu. ²³ Kaanagadeenŋ sopanonŋ kema bulmakao doŋa kelegawo moŋ meŋ kaŋ qenŋ oogi neŋ korisoro ambona. ²⁴ Merana koi komuŋ tagoroti, iinoŋ mono mombo gbiliŋ kaja. Iinoŋ mono soorogo Anutunonŋ mombo mokolooro asugija.’ Kaenŋ injiwo kanainŋ korisoro anŋi.

²⁵ “Korisoro anŋito, datanonŋ gawononŋ laligoŋ eleema miri dodowiŋ kanonŋ rii gbawe qama oronŋ aisoogiti, iikawaa otoŋa moro. ²⁶ Ii moma welenŋ mera moŋ qaro karo ‘Ii nomaembaajonŋ anju?’ jenŋ qisiŋ muro. ²⁷ Qisiŋ muro kokaenŋ ijoro, ‘Koganonŋ luluŋkota eleema karo maŋnanonŋ ii mombo anŋaliŋ ba koma muŋ iikawaajonŋ injiwo bulmakao doŋa kelegawo qenŋ oonŋ aisooju.’

²⁸ “Kaenŋ ijoro iriŋa soono mirinoŋ umambaajonŋ togoro. Togoroto, maŋnanonŋ ii moma seleenŋenŋ kamaanŋ uuluae qaa bonjoŋanonŋ jenŋ meŋ looriŋ muro. ²⁹ Meŋ looriŋ muroto, iinoŋ meleema kokaenŋ ijoro, ‘Maŋna, niinoŋ gbani mamaga welenŋga qenŋ laligoŋ jenŋkootoga kambaŋ moŋnoŋ mende uugunŋ laligoweto, kilenŋ giinoŋ kambaŋ moŋnoŋ meme (noniŋ) melaa moŋ alauruna yoŋowo korisoro ambombaajonŋ mende nona. ³⁰ Mende nonato, meraga koi kanonŋ kana somata emba yoŋowo laligoŋ moneŋ hinaga tiwilaanŋ kouro giinoŋ mono iwaajonŋ ama injiwo bulmakao doŋa kelegawo qenŋ ooju.’

³¹ “Ijoro maŋnanonŋ kokaenŋ meleema jero, ‘Merana, gii kambaŋ so neenawo laligoŋkenjanŋ. Kawaajonŋ neenaa buŋana kuuya ii mono goo buŋaga kaanagadeenŋ kolooja.

³² Kaangadeen koloojato, koga koi kanonj komunj tagoroto, mombo gbiliŋ eleema kaja. Iinonj soodabororoto, Anutunonj ii mombo mokolooja. Kawaajonj keteda koi nene korisoro aninj sokonja.’” Kiaŋ.

16

Eshina galeŋ tiliqiliawowaa sareqaa

¹ Jiisasnonj gowokouruta qaa monj kokaenj injjoro mogi, “Eja qabuŋayawo mombaa esuhina galeŋa monj laligoro. Tosianonj kaŋ eja qabuŋayawo ii qaa kiisaŋ ijogi, ‘Iinonj goononj moneŋ hinaga kondeema tondu giliŋ laligoja.’” ² Ii moma galeŋ ii jero karo jeŋ muro, ‘Nii gooŋonj buŋa bologa jeŋi mojeŋ. Gii noo miri ano esuhinana mombo galeŋ kombagatiwaa so mende koloojaŋ. Kawaajonj ii nomaenj galeŋ koma laligona, iikawaa lopoya jeŋ asarinj nomba.’” ³ Kaenj jero uutanonj kokaenj romonjoro, ‘Miri toyanonj galeŋkonjkonj gawona nuano nomaenj amaraŋaen? Esuŋna mende sokonjiwaaŋonj balonj osomambaajonj amamaajenj ano jejewelenwelenj eja laligomambaajonj gamuna mojeŋ. ⁴ Iinonj galeŋkonjkonj gawona nuambaati, niinonj kambaŋ iikanonj nomaenj ambe tosiaŋonj mirigianonj koma horonj kalaŋ koma nombuyaga? Ahaa! Kana monj romonjgojeŋ.’

⁵ “Kaenj jeŋ ejemba toyanonj tosa ama ononoti, ii kuuya aŋa aŋa horonj onono kagi. Mutuyanonj karo ii kokaenj ijoro, ‘Tonaanonj tosa goononj dawi eja?’” ⁶ Kaenj qisiro jero, ‘Oil dram 100 mewe.’ Kaenj jero kokaenj meleeno, ‘Gii tosa papiaga meŋ koi rama uulaŋawo utegonj 50 oona ewa.’” ⁷ Kaenj jeŋ eja monj qisiŋ muro, ‘Ano gii? Goononj tosa dawi eja?’ Qisiro kokaenj jero, ‘Wiit flaua ii 21,000 kilogram mewe.’ Kaenj jero ijoro, ‘Gii tosa papiaga meŋ iikanonj 16,800 kilogram kaenj oona ewa.’

⁸ “Kaenj kolooro miri toyanonj moma jeŋqeeango qaa kokaenj jero, ‘Galenanonj tiliqili qaganonj iwoi anoti, ii momakooto awaa qendeenja.’” Poŋ Jiisasnonj sundu kaenj jeŋ toroqen jero, “Paŋgamambaa nanamemeŋ otaŋkejuti, iyonoo momakootogia ii ejemba tosaŋa kete laligojuti, ii tiliqili ama onombutiwaa so ejato, Anutuwaa asasaganonj laligojuti, yonoo momakootogia ii iikawaa baatanonj kolooja.

⁹ “Kawaajonj kokaenj jewe mogi: Tosianonj balombaa moneŋ hinanonj ejemba tiligonj onomakejuto, onononj mono iikanonj meŋ alaurugia mokolonj onombu. Ii mokolonj ononjgi balombaa iwoinonj qaombaati, Anutunonj mono kambaŋ iikanonj koma horonj onono laaligo kombombaŋaa gomanonj keuma tetegoya qaa laligowu.

¹⁰ “Mononj iwoi melaada meŋ kaparaŋ koma tororo galeŋ konji, iinonj mono iwoi somata kaanagadeenj tororo galeŋ kombaa. Mononj iwoi melaada galeŋ koma gijigaju anji, iinonj mono iwoi somata ii kaanagadeenj galeŋ kombaaŋaajonj jeninj gijigaju ambaa.

¹¹ Balombaa moneŋ hinaya borogianonj anji ii pondanj mende galeŋ konjgi honja mende kolooroti eenj, mononj mono iwoi buŋaya uuta honja ii borogianonj mende ambaa.

¹² Ono tosaŋa yonoononj iwoi ii pondanj mende galeŋ konjgi honja mende kolooroti eenj, ononjgiaa uugiaa buŋa honja ii morononj monj ononaga?

¹³ * “Welenqeqe mononj poŋ woi welenj qen oromambaajonj amamaanjenja. Mononj kaenj amambaajonj moji, iinonj mono monj kazi ama muŋ monj uutanonj jopagowaa. Mombaanonj qokotaŋ monj jejewili ama mubaa. Kawaajonj onononj Anutu ano moneŋ hina ii mindirinj welenj qen orombombaajonj amamaawu.” Kiaŋ.

Monembaa uugere ambubotiwaa qambaŋmambaŋ qaa

Mat 11.12-13; 5.31-32; Maak 10.11-12

¹⁴ Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonjkonj) yonononj monembaa naan mamaga enj onono laligogitiwaaŋonj Jiisasnonj qaa kuuya ii jeroti, ii moma jaa kuma mepaegonj mugi.

¹⁵ Mepaegonj mugi kokaenj injjoro, “Farisii onononj mono ejemba jaagianonj solana kaanja qendeema onombombaajonj geriawo amakejuto, Anutunonj uugiaa kania moma kotodaboroja. Ejemba jaagianonj iwoi mombaajonj mogi uuta kolooji, ii Anutunonj iiro arokuukuuyawo koloonjenja.

* 16:13: Mat 6.24

¹⁶*“Bentotombaa kania ii Mooseswaanonj Kana qaanonj ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Terenonj oogi weengonj laligonj waaninj Jononj asuginj honja asuganonj injisaano. Kambanj iikanonja kanainj qaa ii jej seinj Anutuwaaw bentotononj keubutiwaajonj ejemba uugia kuunkejonj. Ejemba kuuyanonj mono janjarinj riinj kaparanj koma bentotonj iikawaa uutanonj keubombaaajonj amakeju. ¹⁷*Siwe balononj goronj qewaotiwaa so anjaoto, Kana qaawaa tere jimbolanja motoonjgo ii kambanj monjgenj mende totoonj aliwaa. Kianj.

¹⁸*“Eja monjonj embia mesaonj emba monj mewaati, iinonj mono olonjkalu ambaa. Eja monjonj emba loyanonj mesaoroti, ii mewaati, iinonj mono kaanagadeenj olonjkalu ambaa.” Kianj.

Eja qaqabunjayawo ano Lazarus

¹⁹“Eja qabunjayawo monj laligoro. Iinonj opo maleku nezongbala osoga akadamuyawo mouma laligonj kambanj so nenkorisoro ama siiseweweya qaa laligoro. ²⁰Kaenj laligoroto, iwaa miri naguya kosianonj eja wanaya monj qata Lazarus enj laligoro. Wiji nombononj selia so koma raro. ²¹Wosoya ano gbadononj enj eja ponj qerewenaa nene duhnongga nene kera reemonja kamaaro ii nemambaaajonj moro. Moma ero kasu yonononj kouma wiji nombonja bojonj laligogi.

²²“Kaenj laligonj wanaya iinonj komuro. Komuro Siwe gajoba yonononj wama uma oyanboyanj gomanonj anji Aabahambaa koorononj raro. Eja qabunjayawo iinonj kaanjadeenj komuro ronj konji. ²³Ronj konji koomuwaa senjonj gomanonj kemero jej sorogoro siimbobolo somata moma uuro uro Lazarus Aabahambaa koorononj koriganonj endu raro iriuro. ²⁴Iriima silama qama jero, ‘Oo amana Aabraham, mono wosoga moma nomba. Nii gere bolanonj nooro kokanonj konjajilinj uuta moma nanjenj. Kawaajonj mono Lazarus wasina kema koso susuyanonj apunonj qeesaanj kanj neselananonj moriro olomoowa.’

²⁵“Kaenj jeroto, Aabrahamnonj meleeno, ‘Merana, mono koi romonjgona keno. Giinonj namononj laaligo korisoroyawo mono laligona tegoroto, Lazarusnonj namononj laaligoya qenjenmanjenj ama laligoro. Kaenj laligoroto, kambanj kokaamba ulunjkolej ama muninj rajato, giinonj siimbobolo moma konjajilinj qaganonj nanjanj. ²⁶Kaenj laligojonj ano toroqenj kokaenj jejenj: Anutunonj nono ano onj batunananonj mendeema jawo ama kotiuro eja. Kawaajonj tosanonj jawo qisigonj nonoononjga onoononj koubombaaajonj mobuyaga, ii mono amamaawuya. Kaanagadeenj leegenj endu laligojuti, onjononj kaanagadeenj nonoononj koubombaaajonj osiwuya.’ ²⁷Kaenj jero kokaenj ijoro, ‘Amana, kaenj kolooro kokaenj welema gonjenj: Giinonj mono Lazarus wasina manjaa mirinonj kemba. ²⁸Miri iikanonj daremunjruna 5 laligojuti, iyonononj kaanjadeenj senjonj gomanj koi kanonj kamaanj siimbobolo somata mobubo. Kawaajonj mono jena kema gejatootoo qaa injijoro mobu.’

²⁹“Kaenj welenoto, Aabrahamnonj jero, ‘Qaago! Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoononj Buju Tere ii yonoo bunjaga eja. Qaa ii mono geja ama mobu!’ ³⁰Kaenj jero kokaenj jero, ‘Oo ama Aabraham, kaenj qaagoto, koomuya nonoononjga monjonj yonoononj kenagati eenj, yonononj mono uugia meleembuyaga.’ ³¹Jero Aabrahamnonj kokaenj ijoro, ‘Yonononj Mooses ano gejatootoo ejemba yonoo qaawaajonj geja mende anjuti eenj, kaanjadeenj koomuya nonoononjga monjonj waama qaa jenagati eenj, iyonononj mono kilej Anutu mende moma laarinj mubuyaga.’” Kianj.

17

Singisonjgowaa kongoro mono qotogowu.

Mat 18.6-7, 21-22; Maak 9.42

¹Jiisanonj gowokouruta qaa kokaenj injijoro, “Bologaa siipatitanonj mono afaanjkota koloonjkeja. Monjonj siipatiti anjonj komambaaajonj amamaanjkejato, monj morononj tosaanja kongoro ama onono singisonjgo ambuti, iwaajonj mono terejonj ‘Yei!’ qama

* 16:16: Mat 11.12-13 * 16:17: Mat 5.18 * 16:18: Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

wanjinjingojen. Siimbobolo uutanonj mono iwaa qaganonj ubaa. ² Iinonj ejemba melaa iyonoononga monj kongoro ama muro singisonjo ambaati, eja iikanonj mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunonj lombo iikawaa ironja nomaenj muro soyanonj koloona? Kemunj kowonjinj aroyanonj somonjonj kowe biiwianonj giligi kemenagati, iikanonj mono afaankota koloona.

³ **“Kawaajonj mono onjoangia galengia menj aonj laligowu. Alaga monjonj singisonjo anji, ii mono menj mindingonj muba. Menj mindingonj muna moma bolinj aonj wosoya mobaati eenj, gii mono singisonjgoya mesaonj muba. ⁴ Weenj mombaa uutanonj singisonjo 7 ama bolinj goma ambeja 7 goononj eleema kokaenj jewaa, ‘Alana, nii singisonjo anjenjwaajonj moma bolinj aonj.’ Kaenj jewaati eenj, gii mono singisonjgoya ii mesaonj muba.”* Kaenj.

Momalaariwaa honja ii ku-usunjawo.

Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

⁵ Aposol yonononj Pombaajonj jegi, “Momalaarinana mono toroqen menj kotiiwa.” ⁶ Kaenj jegi Ponjonj meleeno, “Momalaarigaa honja ii nejonj kotaa so enagati eenj, onjononj saanonj numuzu gere* koi kawaajonj kokaenj menj kotowuyaga, ‘Gii mono tiigawo joloma waama lugunj kowenonj kemenj geengga komoma aonj namba.’ Kaenj menj moma laarigi gere iikanonj mono qaagia tenj kombaa.” Kianj.

Welejqeqe awaa ii nomaenj?

⁷ “Onjoononga mombaa gawonj ejanonj bulmakao menj gawononj kema kinonj hororo balonj mosombaa me lama galenggiaga laligowaa. Laligonj mirinonj kouro iikanonj toyanonj kokaenj jero mobaa me qaago, ‘Gii mono mirinonj kouma rama nenega newa.’ ⁸ Kaenj qaago! Iinonj mono kokaenj jewaa: ‘Gii mono apu ariñ meagonj aonj gomantiinjaa nenena onj ama nona nemanja. Kawaa gematanonj geengaa nenega onj newa.’ ⁹ Kaenj menj kotonj muro gawonj ejianonj jerotiwaa so gawonja medabororo sokono galenjanonj kawaajonj mepeseenj mubaa me qaago? Qaago! ¹⁰ Onjo kanagia ii kaanjiadeenj eja. Galengianonj iwoi kuuya menj kotonj onjonoti, onjo ii andaboronj kanonj mono kokaenj jewu, ‘Nono gawonj ejemba toonja laligojonj. Galenananonj iwoiwaajonj jeroti, mono iigadeenj menj kajonjwaajonj mepemepese mongambombaaajonj amamaajonj.’” Kianj.

Jiisasnonj eja 10 selegia menj solanjaniro.

¹¹ Jiisasnonj Jerusalem sitinonj kemambaaajonj Galili ano Samaria prowins woi yoroo batugaranonj kana eroti, iikanonj keno. ¹² Kananonj kema gomañ monjonj keuro eja 10 selegia manimbayawo yonononj mokoloonj iima korikori endu nangi. ¹³ Nama kotakota qama silama jegi, “Somatanana Jiisas, mono kiankomunj nonomba!”

¹⁴ *Qama jegi injiima kokaenj injijoro mogi, “Onjo mono jigo gawonj galen yonoononj kema selegia qendeema onjombu.” Kaenj injijoro tenj koma kananonj kenji selegianonj iikanonj solanjaninj awaa kolooro. ¹⁵ Awaa kolooroto, 10 yonoononjga monjonj selia solanjaniro iima eleema kanj Anutu kotakotagadeenj qama mepeseero. ¹⁶ Mepeseenj Jiisaswaa kanaanonj kemenj usugonj siminj kuma ‘Dangisenj!’ jero. Eja ii Samaria ejaga. Juuda yonononj Samaria prowinswaa ejemba yonoojonj mogi kamaanjqeqeta kolooro laligogi.

¹⁷ Dangisenj jero Jiisasnonj meleema ijoro, “Ii saanonj anjanto, eja kuuya 10 onjo selegianonj mono solanjanidabororo me? Eja 9 yonononj mono daenj laligoju? ¹⁸ Eja wabaya giinonj geengodeenj eleema kanj Anutu mepeseejanto, eja 9 yonononj mono kema lolomoninj kenju.” ¹⁹ Kaenj menj kokaenj ijoro moro, “Momalaariganonj mono menj qeangonj gonja. Kawaajonj saanonj waama kemba.” Kianj.

Anutuwaa bentotonja ii nomaenj koloowaa?

Mat 24.23-28, 37-41

* 17:3: Mat 18.15   * 17:6: Jiisasnonj mulberi gere monj qendeeno. Gere ii numuzu kaanaja, kota kowororo kota kaanja neneyaga.   * 17:14: Lew 14.1-32

²⁰ Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋonoŋ Jiisas kokaen qisiŋ muŋ jegi, “Anutuwaa bentotoŋ ii mono naa kambanoŋ asugiwaa?” Jegi moma meleema kokaen jero, “Anutuwaa bentotoŋanoŋ mono jaanananoŋ iibombaa so mende asugiwaa. ²¹ Mobu! Anutuwaa bentotoŋa ii batugianoŋ uugianoŋ asugiŋ eja. Kawaajoŋ ii kokanoŋ me endukanonoŋ eji, kaen jewombaajoŋ amamaankejoŋ.”

²² Jiisasnoŋ gowokouruta kokaen injoro mogi, “Kanagen kamban moŋ kaŋ kuuwaati, iikanoŋ Siwe gomambaa Eja hoŋaa gawoŋ meme weeŋa yoŋoonoŋga moŋ iibombaa siŋa mobuto, ii mombo iibombaajoŋ amamaawuya. ²³ Kamban iikanoŋ kokaen jegi mobu, ‘Mobu! Hamoqeŋe Toyanoŋ mono endu laligoja. Mobu! Mono koi asugija.’ Kaen kaen jegi ii iibombaajoŋ iikanoŋ uulaŋawo mende luguŋ kembu. ²⁴ Ii kokaembaajoŋ: Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mombo kawaati, kamban ii oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii siwe leegeŋga uulaŋawo bilisik ama asariŋ leegeŋ sokoma kenji, iinoŋ mono iikawaa so asugiwaa. ²⁵ Kanagen kaen koloowaato, wala ejemba kamban kokaamba namonoŋ laligojuti, iyoŋonoŋ eja ii yakariŋ gema qeŋ mugi siimbobolo somata mobaa.

²⁶ * “Wala eeŋanoŋ Noowaa kambanoŋ ejembanonoŋ laaligogia qemasologeŋ qaganonoŋ laligoŋ tiwilaagiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mombo kawaatiwaa kambanoŋ kaenagadeeŋ asugiwaa. ²⁷ * Noowaa kambanoŋ nene lomban ama apu kotiga neŋ embaqemba sewanaŋ aŋgi kema karo agimiŋ aogi. Nanamemeŋ kaen ama meŋ qemasologeŋ laligogi Nooanoŋ waŋgo uutanoŋ uroti, weeŋ iikanoŋ tegoro. Tegoro apu gboulu somatanoŋ kaŋ ejemba qaa roŋ koma oŋono apu nemotoŋ komugi.

²⁸ * “Lootwaa kambanoŋ kaenagadeeŋ qemasologeŋ laligogi kaenjadeeŋ kolooro. Ejembanonoŋ nene lomban ama apu gisi neŋ gawoŋ koma komoma jigo mirigia meŋ qetegoŋ nene sii miri ama iwoi sewanaŋ mewutiwajoŋ aŋgi iwoi tosia sewanaŋ meŋ laligoŋkegi. ²⁹ Kaen ama meŋ laligogito, Lootnoŋ Sodom gomaŋ mesaŋ keno weeŋ iikanondeeŋ gere ano jamo qara geriawo ii mono koŋ kaŋa sombinonŋga kamaan ejemba jinonŋa qaa oŋoro komugi. ³⁰ Kanagen Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mombo asugiwaati, kamban iikanoŋ ejembanonoŋ kaenjadeeŋ qemasologeŋ ama laligoŋ tiwilaawuya.

³¹ “Weeŋ iikanoŋ sombenonoŋ laligowaati, iinoŋ mono hina iwoiya memambaajoŋ miri uutanoŋ mende uba me gawonoŋ kema laligowaati, iinoŋ mono kaenjadeeŋ mirianoŋ mende eleema kawa. ³² Loot embianonoŋ meleema gematanoŋ uuŋ komuŋ jamo karanjan kolooroti, mono ii romoŋgowu. ³³ * Moŋnoŋ laaligoya siiseweweya qaa iyanjaajoŋ aŋgoŋ koma iyanja jaajaa laligomambaajoŋ moji, iwaa laaligoyanoŋ mono soowaato, moŋnoŋ laaligoya nooŋoŋ ama qeleema mesaowaati, iinoŋ mono laaligo hoŋaa kania mokoloŋ oyanboyan laligowaa.

³⁴ “Niinoŋ kokaen injowe mobu: gomantiina iikanoŋ eja woi duŋnoŋ motoŋ ewaati, iyoroŋoŋga moŋ wama moŋ mesaowuya. ³⁵ Kaenagadeeŋ emba woi ii motoŋ taweŋ orasiŋ rabaati, iyoroŋoŋga moŋ wama moŋ mesaowuya.” ³⁶ (Eja woi nene gawonoŋ laligowaati, iyoroŋoŋga moŋ wama moŋ mesaowuya.)

³⁷ Jiisasnoŋ kaen jero gowokourutanoŋ meleema ijogi, “Oo Poŋ, ii dakanonoŋ koloowaa?” Kaen ijogi kokaen injoro mogi, “Oro gisaganonoŋ moŋgeŋ baageŋ ero mamboŋkaranonoŋ mono iikanoŋ horoŋ ajoroŋkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kiaŋ.

18

Malonoŋ kaparaŋ koma weleno eja somatanoŋ ilaaro.

¹ “Oŋo mono kamban so Anutu qama kooliŋ qelokoli mende ama laligowu.” Jiisasnoŋ kaen jeŋ iikawaa sareqaaya kokaen injoro mogi, ² “Taŋ moŋnoŋ qaa jenteego eja moŋ laligoro. Iinoŋ ejemba yoŋonoŋ qaa jeŋ mubutiwajoŋ gamuya mende moma iyanja jaajaa laligoŋ Anutu waa jeta uugumamboti wajoŋ toroko mende moro. ³ Taŋ kanon

* 17:26: Jen 6.5-8 * 17:27: Jen 7.6-24 * 17:28: Jen 18.20-19.25 * 17:33: Mat 10.39; 16.25; Maak 8.25; Luuk 9.24; Jon 12.25

malo emba moŋ laligoro. Iinoŋ suulaŋ qaa jenteego eja iikanonŋ kema kokaenŋ jeŋ laligoro, 'Moŋnonŋ niwo angowowo anjiwaajonŋ giinonŋ mono ilaanŋ nonaga.'

⁴ "Kaenŋ jero kambaŋ koriga ii moma gema qeŋ laligoroto, kanageŋ uutanonŋ kokaenŋ jero, 'Niinonŋ ejemba yoŋoo qaagiaajonŋ gamuna mende moma neenaa jaajaa laligonŋ Anutuwaawaa jeta uugumambotiwaajonŋ toroko mende momakejeŋ. ⁵ Kaenŋ laligojento, malo koi kanonŋ mono qaasoso pondanŋ jeŋ noma kankejiwaajonŋ mojona tiiro saanonŋ ilaanŋ mube qaaya tegowaa. Mende ilaanŋ mubenagati eeŋ, iinonŋ mono kanasoso karo mojotiitiya momambo.'"

⁶ Poŋnonŋ sundu ii medaboronŋ jero, "Jenteego eja doogoyanonŋ qaa jeroti, mono iikawaajonŋ geja ama kania romonŋowu. ⁷ Anutunonŋ ejemba iyaŋaajonŋ meweengonŋ ononoti, iyonononŋ gomantiina asasaga ilaanŋ onombaatiwaajonŋ qama kooligi Anutunonŋ mono yoŋoo qaagia gosinŋ jeŋ tegoro awaa koloowu. Ilaanŋ onomambaajonŋ jeŋ silemale mende ama kambaŋ mende konjoratiro ubaa. Ii qaago totoonŋ! ⁸ Niinonŋ kokaenŋ injiowe mogi: Anutunonŋ mono kambaŋ mende koriro qaagia gosinŋ jeŋ tegoro awaa koloowuya. Mono alanzaŋ ilaanŋ onomakejato, ii kileŋ Siwe gomambaa Eja honanonŋ eleema kanŋ ejemba gosinŋ onombaati, kambaŋ iikanonŋ momalaari hona mokoloowaa me qaago?" Kiaŋ.

Farisii ano takis meme yoroo qamakooligara

⁹ Ejemba tosanonŋ iyaŋgiaajonŋ mogi uro solana dindina koloojonŋ jeŋ tosaana mogi kamaanqegeta kolooro. Jiisasnonŋ ii injiima sareqaa moŋ kokaenŋ injiwo mogi, ¹⁰ "Eja woiyanonŋ jiwowonŋ jigononŋ uma qama kooliri. Moŋnonŋ Farisii ano moŋnonŋ takis meme ejaga.

¹¹ "Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋonŋ) iinonŋ nama anodeenŋ kokaenŋ qama kooliro, 'Oo Anutu, ejemba tosanonŋ uugia dogoro kalugonŋ serowilinŋ amakejuti, nii ii kaana mende laligojeŋ me takis meme endu nanji, nii iwaa so kaanagadeenŋ mende laligojeŋ. Kawaajonŋ danŋiseŋ jeŋ gonjeŋ. ¹² Niinonŋ sonda so somana woi nenewaa singi laligonkejeŋ. Niinonŋ moneŋ hinana kuuya mendeema 10:nonga motoonŋgo Anutuwaawaa bujaya qeŋkejeŋ.'

¹³ "Kaenŋ qama kooliroto, takis meme iinonŋ waŋgonŋa moŋnonŋ nama Siwenonŋ eu uumambaajonŋ gamuya moma borianonŋ jaaya esuunŋ kokaenŋ qama kooliro, 'Oo Anutu, singisonŋgo eja nii mono kiankomunŋ nombaa.' ¹⁴ *Niinonŋ kokaenŋ injiowe mobu: Iinonŋ mono Anutuwaawaa jaanonŋ solananinŋ mirianonŋ eleenoto, Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋonŋ) iinonŋ kaenŋ qaago. Daenŋ yoŋononŋ iyaŋgiaa uugia meŋ ubuti, Anutunonŋ mono ii kuuya meŋ kamaanŋ onombaato, moŋnonŋ iyaŋgiaa uuta meŋ kamaawaati, Anutunonŋ mono ii meŋ uma mubaa." Kiaŋ.

Jiisasnonŋ merabora kotuegonŋ onono.

Mat 19.13-15; Maak 10.13-16

¹⁵ Ejemba tosanonŋ merabora busubuusu kaanagadeenŋ unuama Jiisasnonŋ borianonŋ oosirinŋ onombaatiwaajonŋ iwaanonŋ kagi. Kagito, gowoko yoŋononŋ ii iima jeŋ qotogonŋ ononŋgi. ¹⁶ Kaenŋ anŋgito, Jiisasnonŋ merabora ii koma horonŋ onono kagi kokaenŋ jero, "Merabora melaa ii saanonŋ onomesaogi noononŋ kawu. Anutunonŋ ejemba kaana ii bentotonŋa buja qeŋ onombaa. Kawaajonŋ ii mende somonŋgonŋ onombu. ¹⁷ Niinonŋ qaa hona moŋ kokaenŋ injiowe mobu: Moŋnonŋ Anutuwaawaa bentotonŋa ii merabora kaana buja mende qeŋ aowaati, iinonŋ mono iikawaa uutanonŋ keumambaajonŋ amamaawaa." Kiaŋ.

Jiisasnonŋ eja qabunayawo mombaa qambaŋmambaŋ qaa jero.

Mat 19.16-30; Maak 10.17-31

¹⁸ Galenkonŋonŋ eja moŋnonŋ Jiisaswaanonŋ kanŋ kokaenŋ qisinŋ muro, "Boi awaa, niinonŋ mono nomaenŋ ama laaligo kombombaŋa buja qeŋ aowenaga?"

* 18:14: Mat 23.12; Luuk 14.11

¹⁹ Qisiñ muro kokaen ijoro, “Gii noojon ‘Boi awaa’, ii naambaajon jejan? Anutu motoongonon awaa kolooja. Eja moñonon ii kaña awaa mende kolooja. ²⁰ *Gii jojopan qaa koi modaborojan: ‘Serowiliñ mono mende amba. Moñ mono mende gena komuwa. Iwoi mono yongoro mende mewa. Moñ jenonkuukuu mono mende ama muba. Nemunmanga mono goda qeñ oromakeba.’”

²¹ Kaen jeroto, galenkonkon ejanon kokaen ijoro, “Ii kuuya mono gbaworonanonga teñ koma laligon waabe.” ²² Ijoro Jiisasnon moma kokaen ijoro, “Gii tani motoongonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewana mewutiwaajon ana moneñ karo mendeema ejemba wanaya onomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suañ, milyon kina kaña) ii Siwe gomanon eñ gombaa. Kaen ama nii notañ kawa.” ²³ Kaen ijoroto, eja iikanon kindimbiri laligorotiwaajon ama qaa ii moma wosobiri mokolon jaaya bosoleero eeñ mesaon keno.

²⁴ Wosobiri mokoloo Jiisasnon ii iima kokaen jero, “Ye! Ejemba moneñ hinagiawo yononon Anutuwaabentotonon keubombaañon bimoon kupukapa ambuya. ²⁵ Ii kokaen jeñ asarimana: Oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yononon Anutuwaabentoton uutanon keubombaañon bimoon osiwuya.”

²⁶ Qaa ii jeroti, iyononon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa buña koloonaga?” ²⁷ Kaen jegi kokaen meleeno, “Ejembanon ii angobato meñ amamaan osinkejuto, Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi moñ ama memambaajon mende amamaan osinkeja.”

Jiisaswaa gawon memewaa tawaya

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema kokaen jero, “Moba, nononon mono miri balonana mesaon gii gotaon kanin.” ²⁹ Kaen jero Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona moñ kokaen injowebu: Moñonon Anutuwaabentotonaañon ama iwoi moñ mesaoroti, —ii miri balona, embameria, daremuna me nemunmanga —ii onomesaoro ³⁰ Anutunon mono kitia toroqen uugun tawaya meleema muro ii namowaa laaligonon mewaa ano laaligo kanagananon laaligo kombomana tetegoya qaa buña qeñ aon laligowaa.”

Jiisasnon komuwaatiwaa qaaya jero karon koloo.

Mat 20.17-19; Maak 10.32-34

³¹ Jiisasnon gowokouruta 12 ii horon onono kagi kokaen injoro, “Mobu, nono Jerusalem ubona. Gejatootoo ejembanon Siwe gomambaa Eja honaajon qaa kuuya oogiti, ii mono honawo koloodaborowaa. ³² Moñonon ii memelolo meñ muro waba gawman yonoo borogianon kemebaa. Yononon jejewili ama mepaegon qaa tokoronkota jeñ mun sulaapan qewuya. ³³ Sulaapan qeñ ooli waayawonon ootin talungon qegi komuwaa. Komun weñ karon koloo koomunonga waabaa.”

³⁴ Kaen injoroto, gowoko yononon qaa ii mende toton moma asarigi. Qaa injoroti, ii aasangoyanon ero ii mende moma kotogi. Kian.

Jiisasnon eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

Mat 20.29-34; Maak 10.46-52

³⁵ Jiisasnon kema Jeriko goman dodowiro eja jaagoo moñonon nene moneñ mubutiwaajon welema kana goraayanon raro. ³⁶ Raro ejemba tuunleembe kananon uugun kenji otongia moma “Naa iwoi kolooja?” jeñ qisiñ onono.

³⁷ Qisiñ onono kokaen jegi, “Jiisas, Nazaret ejanon mono kananon kan guugumambaajon anja.”

³⁸ Jegi kokaen qaro, “Jiisas, Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nombal!”

³⁹ Kaen qaro ejemba wala kenjiti, iyononon bo rabaatiwaajon qotogon mugito, iinon kaparan koma qa gigilaaro, “Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nombal!”

⁴⁰ Qa gigilaaro Jiisasnon doron ama kokaen jeñ koto, “Ii mono borianon meñ noonon kawu.” Jeñ koto meñ kosere kougi kokaen qisiñ muro,

* 18:20: Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

⁴¹ “Alana, gii mono naa iwoi gomanatiwaajon mojan?” Qisin muro ijoro, “Pon! Nii jaana mombo uumambaajon mojen.”

⁴² Ijoro Jiisasnon moma kokaen ijoro, “Mono jaaga uuwa. Momalaariganon mono menj qeangon gonja.”

⁴³ Kaen ijoro iikanondeen jaaya tooro tororo uu Anutu mepeseen Jiisas otaan gematanon keno. Ejemba kuuya yononon iwoi ii iima Anutu mepeseegi. Kian.

19

Zakiusnon uuta meleeno.

¹ Jiisas Jeriko taonon kouma koton kemambaajon ano. ² Iikanon eja mon qata Zakius laligoro. Iinon eja qabuayawo koloon takis meme yonoo jotamemegiaga laligoro. ³ Iinon Jiisaswaa kaitania iimambaa siija moroto, eja torodaamombaajon ejemba tuun batugianon nama akakarim amamaaro. ⁴ “Jiisasnon koi kan nunuuguwaa,” jegi moma iimambaajon bobogarin kema ejemba unuugun Sikamore gere* qaganon uma raro. ⁵ Raro Jiisasnon kanon keuma jaayanon uuro uro iima kokaen ijoro, “Zakius, gii mono uulanawo kamaawa. Nii kete goo mirinon kawe motoon rabota.”

⁶ Kaen jero uulanawo kamaan aisoon koma horon muro mirianon keni. ⁷ Keni ejemba kuuyanon ii iima njindin-nundurur ama kokaen jegi, “Mono naambaajon singisonngo eja kaanaa mirinon uma raja?”

⁸ Kaen jegito, Zakiusnon ejemba batugianon asuganon waama nama Pon kokaen ijoro, “Pon moba, niinon tiwomalekuna biiwianon mendeema leeya ejemba wanaya yonoonon onoma ano daen yonoonon ilawoila mon so uugun tiliqili ama wambeti, ii mono ambera 4:waa so toroqen meleema onoma.”

⁹ Kaen ijoro Jiisasnon iwaa kaniaajon kokaen jero, “Anutunon kete miri kokawaa toya hamo qen muro letonja. Iinon kaanagadeen Aabahambaa gbiliuruta yonoo batugianon laligoja. ¹⁰ *Siwe gomambaa Eja honanon mono ejemba soogiti, ii mongama hamo qen onomambaajon ama kamaaro.” Kian.

Monej esu 10 mendeema ononotiwaa sareqaa.

Mat 25.14-30

¹¹ *Jiisasnon kan Jerusalem siti dodowin qaaya jero ejemba ii mogiti, iyononon kokaen romongogi, “Anutuwa bentotonaa honanon mono uulanawo asugiwaa.” Kaen romongogitiwaajon Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, ¹² “Eja qabuayawo monon kokaen jero, ‘Nii mirina mesaon kantri monon koriganon kembe iikanon nii eja pon kuun nongi laligon eleema kama.’ ¹³ Kaen goman koriganon kemambaajon menj gawon ejauruta 10 onono kagi monej esu 10 mendeema onoma kokaen injoro, ‘Niinon kema laligon kanagen eleema kama. Ononon kamban biiwianon monej kokanon konkororo gawon menj ii menj seiwu.’ ¹⁴ Kaen menj kenoto, kanagesourutanon kazi ama mun kokaen jegi, ‘Nono eja koi kanon ananaanon eja pon koloon gale koma nonombaatiwaajon togojon.’ Kaen menj wele eja tosaana wasin onongi gematanon kema buju ii ijogi.

¹⁵ “Kaen ijogito, kile kantri kenoti, iyononon ii eja pon kuun mug iyanaa prowinsnon mombo eleema karo. Kan gawon ejauruta monej esu ononoti, ii jero iwaa jaanon kougi. Motomotoon yononon konkororo gawon menj monej menj seigi dawi kolooroti, ii qendeengi iimambaajon qisin onono. ¹⁶ Gawon eja mutuyanon jaanon kouma jero, ‘Pon, niinon monej esuga menj seiwe toroqen mombo esu 10 mokoloowe.’

¹⁷ “Kaen jero kokaen ijoro, ‘Ii awaa. Gii gawon meme eja awaga. Gii iwoi melaada menj ii kaparan koma gale koma laligona seiro. Kawajon niinon taon goman 10 mindirin goo borongan ambe iyonoo galengiaga laligowa.’ ¹⁸ Kaen ijoro gawon eja alianon jaayanon kouma kokaen ijoro, ‘Pon, niinon goonon monej esuga menj seiwe toroqen mombo esu

* 19:4: Sikamore ii kowa kaanja, kota nenyaga. * 19:10: Mat 18.11 * 19:11: Mat 25.14-30

5 mokoloowe.’ ¹⁹ Kaen ijoro ii kaanagadeen kokaen ijoro, ‘Ii awaa. Niinon taon goman 5 mindirin goo boroganon ambe iyonoo galenjiaga laligowa.’

²⁰ “Mombo moñonon kouma ijoro, ‘Poñ iiba. Goo moneñ esuga koi. Ii oponon esuun lolongowe ero. ²¹ Giinon eja geriawo koloojanwaajon ama goojon keena moma laligowe. Gii geenjo hina iwoi kowinon mende anati, ii kileñ memambaajon momakejan. Gii geenjo nene kota mende komona kolooroti, iikawaa honja ii kileñ koton memambaajon momakejan.’

²² “Kaen ijoro meleema kokaen jeñ muro, ‘Gii gawon eja bologa. Geenjo qaa jejani, niinon iikawaa so gosin goma ironja meleema gomanja. Nii eja geriawo koloojen. Neeno iwoi kowinon mende ama ii memambaajon momakejen. Neeno nene kota mende komoma iikawaa honja ii kileñ koton memambaajon momakejen. Ii saanon moma laligona. ²³ Gii kaniana kaen momago mono naambaajon moneñ esuna ii benknor mende ana somariiro. Ii konkororo gawonon anagati een, iikanon mono seiroy niinon kan susuyawo mewenaga.’

²⁴ “Kaen jeñ muñ eja kosianon nangiti, ii kokaen injoro, ‘Ono mono iwaa borianonga moneñ esuya ii wama esu 10 mokoloroti, ii mubu.’ ²⁵ Inijoro moma kokaen ijogi, ‘Poñ, iwaanon moneñ esu 10 ii edaboroja.’ ²⁶ *Kaen ijogi meleema jero, ‘Niinon kokaen injowe mobu: Ejemba iwoi en onono gawonja menkejuti, kuuya iyonoojon Anutunon ii toroqen onono seiwaato, mombaanon iwoi melaada moñ ero gawonja mende menkeji, Anutunon mono ii kaanagadeen wano een toontoon laligowaa.’ ²⁷ Kaen jejento, kereurunanon niinon eja poñ koloon galen koma onomanatiwaajon togogiti, ii mono unuama kagi injiima jeñ kotowe unugi komuwuya.’” Kiañ.

Jiisaswaajon mare konji Jerusalem uro.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Jon 12.12-19

²⁸ Jiisasnon qaa ii jedaboron mesaon Jerusalem sitinon umambaajon wala keno. ²⁹ Kema Betfage ano Betani goman woi kosogaranon kan baanja qata Oil gere baanja qamakejuti, iikanon uma gowokowoita woi wasin orono. Wasin oromambaajon ama ³⁰ kokaen irijoro, “Goman jaasewanganon raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi melaa kasanon somongogi nanji, ii mokoloowao. Dongi ii dologaga, eja moñonon qaganon mende rarayaga. Ii mono isama men koi kawao. ³¹ Aisni moñonon ‘Ii naambaajon isanjao?’ jeñ qisin orono kokaen ijowao, ‘Poñnaranon iikawaajon amamaaja.’”

³² Kaen wasin orono kema ijoroti waa so mokolori. ³³ Mokoloon dongi melaa isambowaajon ani toya yononon irijogi, “Hei! Dongi melaa ii naambaajon isanjao?”

³⁴ Irijogi kokaen meleen, “Poñnaranon iikawaajon amamaaja.” ³⁵ Kaen meleema men Jiisaswaanon kan malekugia qetegon dongi qaganon tamboma jegi Jiisasnon uma raro. ³⁶ Kaen rama keno ejemba tuunleembe yononon goda qen opo malekugia qetegon kana somatanon tambongi.

³⁷ Tambongi kema Jerusalem dodowin Oil gere baanja roganon kemero gowoko tuun kuuyanon kanain aisoon angoletu kuuya ku-usun qaganon mero iigiti, iikawaajon qaa somata qama Anutu mepeseen muñ ³⁸ *kokaen jeñ qagi, “Anutu mepeseen. Kin Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegowa. Luaega ano qabunaga mepeseenin Siwe eukanon uja. Oowe oowe!”

³⁹ Kaen qagi Farisii (Kana qaawaa kaparankonjon) tosanon ejemba tuun batugianon nama kokaen jeñ mugi, “Boi, mono gowokouruga jeñ onomba.” ⁴⁰ Kaen jeñ mugi kokaen meleen, “Niinon kokaen injowe mobu: Yononon goron nambuyagati een, jamo yononon mono silama qabuyaga.” Kiañ.

Jiisasnon Jerusalem sitiwaajon saaro.

* 19:26: Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18 * 19:38: Ond 118.26

⁴¹ Jiisasnoŋ Jerusalem dodowiŋ siti ii iima saaro. ⁴² Saama kokaen jero, “Onoonoŋ luae mono nomaen koloona! Ono iikawaa kania ween kokanoŋ moma kotogi sokonagato, kambaŋ kokaamba ii jaagia mende toojiwaajoŋ ama aasangoyanoŋ eja. ⁴³ Iikawaa kania ii kokaen: Kambaŋ moŋ kaŋ kuuwaati, iikanoŋ kere yoŋonoŋ kouma kiropo kotakotanoŋ siti koi kuŋ liligoŋ leelee eu emu gbaŋ ama emboma kakasililiŋ ama oŋombuya. ⁴⁴ Anutunoŋ wambusoŋ koma oŋonoŋ onŋ kambaŋ waŋa ii mende moma kotoŋ telambelaŋ ama Anutu gema qeŋ tondu laligoŋ koujuti, iikawaajoŋ kere yoŋonoŋ kondemondeen oŋoŋgi miriwaa jamo moŋ ii jamo mombaa qaganoŋ mende nambaato, siti koi kanonŋ mono qeqelalaŋ ewaa. Yoŋonoŋ jigo mirigia kondeema meraboraurugia siti uutanonŋ laligojuti, ii unuŋ ureewuya.” Kiaŋ.

Jiisasnoŋ jiwowoŋ jigo jeŋ kobooro.

Mat 21.12-17; Maak 11.15-19; Jon 2.13-22

⁴⁵ Jiisasnoŋ qaa ii jedaboronŋ jiwowoŋ jigowaa totonŋ uutanonŋ kema hina sewana mewutiwaajoŋ anŋgiti, ii kanaiŋ konjoma onŋono kamaagi. ⁴⁶ *Konjoma onŋoma kokaen injoro, “Aisaianonŋ qaa moŋ kokaen oorota eja, ‘Noo jigonoŋonoŋ mono qamakooli mirigiaga koloowa.’ Qaa ii ejato, onŋo ii utegogi kikekakasililiŋ yoŋoo kobaa kaŋa koloowa.”

⁴⁷ *Jiisasnoŋ kambaŋ so jiwowoŋ jigonoŋ uma Buŋa qaa kuma onŋoma laligoro. Kaen laligoroŋo, jigo gawonŋ galeŋ ano Kana qaawaa boi yoŋonoŋ ajoroŋ kantri jigo kaunsol yoŋowo amiŋ moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jeniŋ qegi komunaga?” ⁴⁸ Kaen jegito, ejemba tuuŋ somata kuuya yoŋonoŋ iwo qokotaŋ Buŋaya geja ama momakegi. Kawaajoŋ “Mono nomaen ambonato?” jeŋ kana moŋ mende mokoloogi. Kiaŋ.

20

Jotamemeya yoŋonoŋ Jiisaswaa ku-usuŋaajoŋ qisiŋi.

Mat 21.23-27; Maak 11.27-33

¹ Jiisasnoŋ jiwowoŋ jigonoŋ uma ejemba tuuŋ kuma onŋoma Oligaa Buŋa jeŋ asariŋ onŋoma laligoro. Kambaŋ moŋnoŋ kaen ano jigo gawonŋ galeŋ ano Kana qaawaa boi yoŋonoŋ kantriwaa jotamemeya tosaŋa yoŋowo Jiisaswaa jaanoŋ kougi. ² Kouma kokaen qisiŋ mugi, “Gii koi kanonŋ iwoi anjaŋi, ii mono moronoŋ jeŋ kotoŋ gono amakejaŋ? Iikawaa ku-usuŋa ii mono moronoŋ gono? Ii mono jena mobonŋ.”

³ Qisiŋ mugi kokaen meleema onŋono, “Niinoŋ kaŋagadeen qisiŋ onŋombe ii meleema nijowu. ⁴ Jononŋ ejemba oomulu meŋ onŋoma laligoroti, iinoŋ iikawaa ku-usuŋa ii daenŋkaya mero? Siwe Toyanoŋ muro me balonŋ toyanoŋ mugi?”

⁵ Kaen meleema onŋono batugianoŋ amiŋ moma kokaen jegi, “‘Ku-usuŋanoŋ Siwenonŋga asugiro,’ kaen jewonati een, iinoŋ mono kokaen jewaa, ‘Kaen kolooro onŋonoŋ ii mono naambaajoŋ mende moma laariŋ mugi? Ii mende sokonja.’ ⁶ Kanageso kuuya yoŋonoŋ Jombaajoŋ ‘Gejatootoo ejaga koloowa,’ jeŋ ii kotakota moma laariŋ laligoju. Kawaajoŋ ‘Balonŋ ejembanonŋa asugiro,’ jewonati een, yoŋonoŋ mono iringia soono jamonoŋ nunuwuya.” ⁷ Qaa kaen gosinŋ kokaen meleengi, “Ku-usuŋanoŋ daenŋkaya asugiroŋo, nono ii mende mojonŋ.”

⁸ Kaen meleengi Jiisasnoŋ kokaen injoro, “Kaen kolooro niinoŋ kaŋagadeen iwoi koi amakejeniwaa ku-usuŋa moronoŋ nonoti, ii mende injomanaŋ.” Kiaŋ.

Wain kasa gawonŋ galeŋ bologa, yoŋoo sareqaa

Mat 21.33-46; Maak 12.1-12

⁹ *Jiisasnoŋ kanaiŋ ejemba sareqaanoŋ kokaen injoro, “Eja moŋnoŋ wain kasa gawonŋ koma komoro. Koma komoma gawonŋ galeŋ tosaŋa mokoloonŋ onŋoma jero gawonŋa meŋ hoŋaa bakaya iyaŋgia meŋ bakaya toya mubutiwaajoŋ borogianoŋ ano. Borogianoŋ ama onŋomesaonŋ kantri moŋnoŋ kema kambaŋ koriga laligoro.

* 19:46: Ais 56.7; Jer 7.11 * 19:47: Luuk 21.37 * 20:9: Ais 5.1

¹⁰ “Laligon laligoro honja momogorotiwaa kambanja (gbani 5) toriro kanon welenqe-qeya mon wasin muro galen yonoonon kema wain gawon honjaa bakaya mubutiwaajon jero. Jeroto, gawon galen yonoonon ii koobinon qen otaagi boria bobora eleeno. ¹¹ Kawa gematanon welen eja mon wasin muro kenoto, ii kaanagadeen koobinon qen gamu qen mun otaagi boria bobora eleeno. ¹² Eleeno gawon toyanon welen eja mon mombo wasiro keno amben karon kolooro, ii kaanagadeen sagorogoro qen gawon sopa seleenjen hagogi kemero.

¹³ “Kaen anji wain gawon toyanon qaa mongama jero, ‘Mono nomaen amarato? Neena komunjua merana mono wasiwe keno ii iima goda qewuya me nomaen?’ ¹⁴ Kaen jen meria wasiro kenoto, wain gawon galen yonoonon ii iima batugianon kokaen amin moma jegi, ‘Iinon mono borosamoyaa toya koloowaa. Ayo, ii mono qenin komuro wain kasa gawon koi kanon mono ananaa bunjaga koloowaa.’ ¹⁵ Kaen jen hagogi gawon seleenjen kemero qegi komuro. Wain gawon toyanon ii moma mono nomaen ama onjombaa?

¹⁶ Iinon mono anjo kan gawon galen ii kondeema onjombaa ano gawon galen dologa mokolon onjoma wain kasa gawon yonoo borogianon ambaa.” Jiisanon sareqaa kaen injijoro moma jegi, “Ii mende sokonja. Yamagen (kozigen)!” ¹⁷ *Jegito, Jiisanon ii tororo injiima koton kokaen jero, “Bunja Terenon qaa mon ii kokaen eja,

‘Miri meme yonoonon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombombanja kolooro mokoloogi.

Iikanon riiro mirinon mono gororongon kamaan kombaa.’ Qaa iikawaa kania ii nomaen?

¹⁸ Kawaajon kokaen jema: Monjon tando waja iikanon ritatagon kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaati, ii mono kuuya qenjanmenjanjowaa.”

¹⁹ Jiisanon kaen jero Kana qaawaa boi ano jigo gawon galen yonoonon qaa iikawaa kania moma asarin kokaen jegi, “Sareqaa ii mono ananaojon jeja.” Kawaajon ii kamban iikanondeen menj somongowombaajon mogito, ejemba tuunjeleembe yonoojon toroko moma amamaagi. Kiaj.

Takis aambaa Jiisas angobato menj mugi.

Mat 22.15-22; Maak 12.13-17

²⁰ Juuda jotamemeya yonoonon Jiisawaa jaagalen meggi. Kaen menj qaaya mon qiwitigoro qaawaa timbinon hororo gbadoon mubutiwaajon ama eja tosaanja wasin onongi iwaanon kagi. Oporoto ano gawana yonoo borogianon ama mubombaajon moma Bunja qaa awaa jeje tanijaan ama qisin qaayaajon geja anji.

²¹ Aren kaen ama qisin mun kokaen jegi, “Boi, nono goo kanaga mojon. Giinon qaa dindiya jen kuma nonomakejan. Giinon ejemba tosaanja mende injisoroon tosaanja mende sureen onjomaekanto, so motoongonon gosin nonomakejan. Kaen ama Anutuwaanon kana ii qaa honja otaan kuma nonomakejan. ²² Kawaajon nono Siisa-kimbaajon takis ama kaen Mooseswaa Kana qaa songiwonja me qaago?”

²³ Kaen jegito, Jiisanon angomolon arengia moma koton kokaen injijoro, ²⁴ “Saanon silwa monej mon qendeema nongi iima. Morowaa unyayaga ano qataga ii kanon oogita eja?” “Oo, ii Siisa-kimbaanon,” kaen meleema jegi.

²⁵ Jegi kokaen injijoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unyawo ii mono iwaa bunja munkebu. Iwoi Anutuwa unyawo ii mono Anutuwa bunja qewu.” ²⁶ Jiisanon kaen jerotiwaajon ejemba tuun somata yonoo jaagianon qaawaa timbinon ama mubombaajon amamaan qaayaajon waliigon qaagia bogoro nanji. Kiaj.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato menj mugi.

Mat 22.23-33; Maak 12.18-27

* 20:17: Ond 118.22

²⁷ *Sadusii boi paati yononon “Komugiti, iyononon mende waabuya,” jey laligogi. Yonoononga tosonian Jisaswaa jaanon kouma kokaen qisin mun ²⁸ *jegi, “Boi, Moos- esnon kokaen jey koton nononota eja, ‘Eja mon emba mero merabora mende koloogi komuro koganon saanon maloya menj laligon gbili mekoloon muro dataa qa menj laligowa.’

²⁹ “Moba! Kamban monnon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba menj laligon gbilia qaa eej laligon komuro. ³⁰ Komuro koganon maloya ii mero. ³¹ Kawaa gematanon koga monnon emba iikayadeen mero. Kaandeen kaan daremun 7 kuuya yononon emba motoongo iikayadeen menj gbilia qaa laligon komudaborogi. ³² Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. ³³ Giinon ‘Komugiti, iyononon gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati eej, emba motoondeen ii embagiaga megilaligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

³⁴ Kaen jegi Jiisasnon kokaen meleeno, “Kamban kokaamba namo koi kanon ejemba loemba koloon laligonkeju. ³⁵ Laligonkejuto, ejemba uugia meleengi Anutunon iima moro sokono koomunonga waama goman balon qaita mon eukanon keuma laligowuti, iyononon iikanon mende agimin aowuya.

³⁶ “Kawaa kania ii kokaen: Uumeleen ejemba gbilin koomunonga waabuti, iyononon Anutuwa meraboraana kolooju. Yononon Siwe gajoba kaana koloon mombo mende komuwuto, tetegoya qaa laligon ubuya. ³⁷ *Mobul Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya ii Moosesnon kaanagadeen nangon jero. Soman bambanon gere bolan koloon mende jey kotoroti, iinon ii iima sunduya ooro iikanon qaa kokaen eja, ‘Niinon Anutu Aabrahambaa Pon, Aisakwaa Pon ano Jeikobwaa Ponga laligon kouma laligojen.’ ³⁸ Isi wanjale karoon yononon Anutuwo laligon kotiin ubuya. Kuuya kotiin laligojuti, iyononon mono laaligogia Anutuwaajon laligoju. Kawajon Anutunon koomuya yonon Pongia qaagoto, laaligo kombomana laligojuti, mono iyonon Pongia kolooja.”

³⁹ Jiisasnon kaen meleeno Kana qaawaa boi tosonian meleema kokaen ijogi, “Boi, ii qaa dindina jejar.” ⁴⁰ Kaen jey qaa mon mombo qisin mubomana kokobimbij ama mesaogi. Kian.

Kraist ii kij Deiwidwaa Pona ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Maak 12.35-37

⁴¹ Jiisasnon qaa mon kokaen injoro, “Kraistonon Kij Deiwidwaa gbilia kolooji, tosonian qaa ii nomaemana jeykeju? ⁴² *Deiwidnon arjo qaa kokaen jero Ondino Terenon (Buk song, Psalm) eja,

‘Anutunon nama noo Pona kokaen ijoro, Giinon mono kan noo boro dindinanon rana

⁴³ niinon kamban biiwanon kereuruga riin riitama haamo ama onoma goo kana baaganon ama onoma.

Kamban ii kan kuuwaatiwaa so mono asamararanon koi raba.’

⁴⁴ Deiwidnon kaen jey qata ‘Noo Pona’ jeja. ‘Pona’ jey mono nomaen ama iwaa gbiliga kaanagadeen koloonaga?” Kian.

Uumelembaa selesele laaligowaa galey meme qaa

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 11.43

⁴⁵ Jiisasnon gowokouruta ii qaa kokaen injoro ejemba tuun somata kuuya ii mogi, ⁴⁶ “Kana qaawaa boi yononon mono galengia menj aon laligowu. Yononon maleku koriga mouma kema kan qendeema onombomana momakeju. Maaketnon me kananon ejemba iniigi jolongia jewutiwaajon momakeju. Kaanagadeen qamakooli mirinon jaqeqeyanon eu rabomana siina momakeju ano jejelombanon dun rara mutuyanon jegenjegen rabomana momakeju. ⁴⁷ Yononon malo yononon miri iwoi bidaan baagon analin onomakeju ano qabunagia koloowaatiwaajon qamakooli koriga koriga

* 20:27: Apo 23.8 * 20:28: Dut 25.5 * 20:37: Eks 3.6 * 20:42: Ond 110.1

qama koolij totogianon qerkeju. Kawaajon Anutunon qaagia jej tegon irona uuta meleeno qagianon ubaa.” Kiarj.

21

Emba malo mojonon nanduj horja ano.

Maak 12.41-44

¹ Jiisasnon nama uuro keno ejemba qabunagiawo yononon nandungia ii nanduj katapanon anji kemero. ² Anji kemero emba malo wanaya mojonon karj soojaakota osoga woi ano kemeroti, ii kaanagadeen iiro. ³ Ii iima kokaen jero, “Niinon qaa horja mojon kokaen injijowe mobu: Malo wanaya koi kanon nanduj anji, ii mono tosaana kuuya unjuuguj anja. ⁴ Kawaa kania ii kokaen: Kuuya yononon monej somata ej onono kitiagadeen anjuto, emba koi kanon ej laligojiwaa so iwoiya kuuya andaboron eej toontoon laligowaa.” Kiarj.

Jiwowon jigonon kondemoneen koloowaa.

Mat 24.1-2; Maak 13.1-2

⁵ Jerusalem jiwowon jigo ii jamo iimasiinsiinawo ano kalena kalena Anutuwaajon angiti, iikanon menjerengogi akadamuyawo eroti, gowoko tosanon ii iima amin mogi Jiisasnon qaa kokaen injijoro, ⁶ “Miri koi iijuti, ii mono kondeengi miriwaa jamo mojon ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelalan saoyagadeen ewaa.”

Kakasilij ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Maak 13.3-13

⁷ Kaen injijoro qisij mugi, “Boi, qaa jejanj, iikawaa horja mono naa kambanon koloowaa ano koloombaaajon ambaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa?”

⁸ Qisij mugi kokaen injijoro, “Mojonon angomokolon ano jinjanj qerj kembutiwaajon mono galengia menj aonj laligowu. Ejemba mamaganon asuginj noo qananon kokaen injijowuya, ‘Niinon Kraist koloojen,’ ano, ‘Kamban mono torija.’ Kaen injijowuyato, ononon mono iyonoo gemagianon mende kembu. ⁹ Manja kareja kareja koloon kema karo otona mobuyato, jenengia mono mende orowa. Iwoi ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, namowaa kambananon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa.”

¹⁰ Kaen injijon toroqen kokaen jero mogi, “Kantri mojonon kantri mojon unjuwombaaajon waabuya. Ejemba tuuj mojonon tuuj mojon yonowo arojon qerj aowombaaajon waabuya. ¹¹ Balona balona kanon nanj somasomata qonjoma menj namo meleeno kemenkebaa. Kaanagadeen bodia bodia koloon uma ewaa. Ji kotiga kotiga ii kolooji jaasoonjoo komunkebu. Sombinon aiwese somata jaamorota morota injiima aaruj toroko momakebuya.” Kiarj.

Oligaa Bunawaajon kere koloowaa.

Mat 24.9-14; Maak 13.9-13

¹² “Iwoi kuuya ii koloowaato, wala kozigenj tosanon onjo uugia meleengitiwaajon ama unjuama somonjon sisiwerowero ama onjombu. Tosianon horon onjoma qamakooli mirigianon qaa gawonjia menj jej tegogi kapuare miria miria kanon onjombuya. Tosianon noo qanaajon ama unjanj kantria kantria yonoo eja ponj ano gawana yonoo jaasewanganon nambuya. ¹³ Kaen nama noo kania saanon nanjon injijowu. ¹⁴ *Qaa jakeyanon onjoojngi nambuti, kamban iikanon qaa nomaen jewonaga, iikawaa majakakaya waladeen mende mobu. Qaa ii mono uu wombogianon anji ewa.

¹⁵ “Ii kokaembaajon: Niinon onjowo nama momakooto onjoma buugia menj afaangomana. Uuafaangadeen laligogi tuarenjenurugia yonoononga mojonon momakooto ii qotogon qaagia qewagon menj kamaan onjombombaaajon amamaawaa. ¹⁶ Onjoojngiaa nemunjan, daremun, tinitosa ano alaurugia yononon kaanagadeen anjonan menj

* 21:14: Luuk 12.11-12

onjongi onjoononga tosaaja unugi komuwuya. ¹⁷ Kantri kuuya yonjononj noo qanaajonj ama kazi ama onjongi laligowuya.

¹⁸ “Kaenj laligowuyato, niinonj kalañ koma onjombe wanjiaa juya moñnonj mende soowaa. ¹⁹ Onjo kaparañ koma kotiinj boñ qeñ nama iikanonj mono haamo ama oyanboyañ laaligo buña qeñ aowuya.” Kiañ.

Jerusalem sitiwaa kondemondeej uuduuduuyawo

Mat 24.15-21; Maak 13.14-19

²⁰ “Kanagenj manjaqeqe tuuj yonjononj kouma Jerusalem siti liligonj gbañ ambuti, onjo ii iima kambañ iikanonj mono kokaenj romongowu, ‘Siti waña kondemondeembutiwaa kambananonj mono kañ kuuja.’ ²¹ Kambañ iikanonj Judia prowinsnonj laligowuti, onjononj mono misingonj horonj baananonj kembu. Sitinonj laligowuti, onjononj mono siti mesaowu. Siti seleeñgejanonj laligowuti, onjononj mono sitinonj mende kembuya.

²² * “Ii kokaembaajonj: Buña Terenonj gejatootoo qaa oogita eji, ii kuuya mono hoñawo koloowaa. Qaa iikawaa so Anutunonj kambañ iikanonj singisongogiaa ironja meleema qagianonj ano ubaa. ²³ Anutunonj Israel kanageso singisongogiaajonj iriña soono kazia qendeema onono namononj kakasililij jekania boorongoya asugiwaa. Emba korowo ano merabora ajunonj yonjononj mono kambañ iikanonj nomaenj uulanawo kembuyaga? Kawaajonj ‘Yei!’ qama wanjinjinjojer.

²⁴ “Kondenmondeej iikanonj ejemba tosaaja ii manjawaa soo somatanonj unugi komuwuya. Tosaaja kasa gbadoonj onjoma unuanji kantri kuuya yonoo batugianonj keubuya. Keugi waba kantri yonjononj kouma Jerusalem riimemeaanj laligowuya. Kaenj laligogi Anutunonj kambangia toonj qero raji, iikanonj kañ kuuro mesaowuya.” Kiañ.

Siwe gomambaa Eja hoñanonj asugiwaa.

Mat 24.29-31; Maak 13.24-27

²⁵ * “Weeñ ano koiñ jaaganonj ano sengelao iikanonj aiwese morota morota asugiwaa. Kowenonj siri qegi otonj somata koloonkejiwaaajonj namowaa kantri kuuya yonjononj doomorongia keno koñajilij moma laligowuya. ²⁶ Kaenj laligogi sombinonj utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaonj enkalolonj anji soowaa. Kawaajonj gomaña gomaña kanonj lombo bologa totoonj koloowaatiwaaajonj laligonj toroko moma uugia duuro jaagiili ambuya.

²⁷ * “Kambañ iikanonj Siwe gomambaa Eja hoña iinonj koosu qaganonj karo iibuya. Kusuña somatanonj sakondindinjawo asuganonj asugiro asamararaña iibuya. ²⁸ Kaenj kawaato, iwoi ii kanainj koloowaati, onjononj mono kambañ iikanonj Siwenonj ubombaa kambangianonj toriwaatiwaaajonj mono wanjia meñ waama uugia meñ kululuunj awasankaka nambu.” Kiañ.

Taonj gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Maak 13.28-31

²⁹ Jiisasnonj sareqaa moñ kokaenj inijoro, “Onjo mono taonj ano gere tosaaja ii injiima tanigia mobu. ³⁰ Gere ii sengia longogi ii iima iikawaa kania onjoangio moma asariñ kokaenj jerkeju, ‘Weeñ kambanja mono dodowija.’ ³¹ Onjononj kañiadeej qaa jejeni, iikawaa hoñanonj kolooro iima moma asariñ mono kania kokaenj jewu, ‘Anutuwaa bentotonjaa Eja hoñanonj mono uulanawo dodowinj kawaa.’

³² “Niinonj qaa hoña moñ kokaenj inijowe mobu: Ejemba kete namononj laligojuti, iyonjononj mende komugi iwoi kuuya jejeni, ii mono iyonoo laaligo kambangianonj asugiwaa. ³³ Siwe namononj goronj qewaato, noo Buña qaananonj mono mende aliwaa.” Kiañ.

Uugbili mesaonj koomuya laligowombo.

Mat 24.42-44; Maak 13.33-37

* 21:22: Hoos 9.7 * 21:25: Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.31; Ais 6.12-13 * 21:27: Dan 7.13; Ais 1.7

³⁴⁻³⁵ “Kamban somata iikawaa lombotanonj ejemba kuuya namononj laligowuti, iyononj qagianonj kaenj koloonj ubaa. Kawaajonj iikanonj pilitik kanj siwa kaanja qeragonj onjom-babo. Kawaajonj namononj laaligowaa majakakayanonj qagianonj uro jejelomban ama apu kotiga neñ enkalolonj ama uugia bimoowabotiwaajonj mono galengia meñ aonj laligowu.

³⁶ “Kawaajonj mono kamban so uugbili laligonj qama koolinj laligowu. Kaenj laligogi esunj onono iwoi kuuya ii koloowaati, iikawaa uutanonja kok koma mono Siwe gomambaa Eja honjaa jaasewarjanonj awasankaka nambuya.” Kianj.

³⁷ *Kamban iikanonj Jiisasnonj weenj so jiwowonj jigononj nama Bunja qaa kuma onono gomanj mare kolooro mesaonj baanja qata Oil gere baanja qamakejonj, iikanonj uma eñ laligoro. ³⁸ Kaenj laligoro ejemba tuunj kuuya yonononj weenj so umugawodeenj jiwowonj jigononj uma Bunjaya jero mobombaajonj iwaanonj kanj laligogi. Kianj.

22

Jiisas qeninj komuwaa jeñ angonanj angj.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Jon 11.45-53

¹ *Kaenj laligogito, bered yiistya qaa iikawaa korisoroya, qata Pasowa kendonj jeñkejonj, ii toriro. * ² Toriro iikanonj jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj ejemba tuunj yonoononj toroko mogitiwaajonj ama iyangiodeenj ajoroonj “Nomaenj aninj qegi komunaga?” jeñ kana monjama amigi.

Juudasnonj Jiisas memelolo meñ mumambaajonj uumotoonj ano.

Mat 26.14-16; Maak 14.10-11

³ Kamban kanonj Satanonj Juudaswaa uutanonj kemero. Juudas ii Jiisaswaa gowokouruta 12 yonoononja monj. Kariot gomanonja karotiwaajonj qata monj Iskariot qagi. ⁴ Iinonj jigo gawonj galenj ano jigowaa kiropo galenj waja yonoononj kema Jiisas memelolo meñ borogianonj amambaa qaaya injjoro. ⁵ Yonononj ii moma “Ayo!” jeñ uugianonj qeangoro sewanja moneñ mubombaajonj qaa somongogi. ⁶ Qaa somongogi Juudasnonj Jiisas oloñ memelolo meñ borogianonj amambaa kana monjama kokobimbij koma laligoro. Kianj.

Jiisasnonj gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Maak 14.12-21; Jon 13.21-30

⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendonj weenj mononj Pasowa lama qeñ onjkegiti, kamban iikanonj kanj kuuro. ⁸ Jiisasnonj Piito ano Jon kokaenj irijonj wasinj orono, “Oro mono kema Pasowa lama mozozongori newonja.”

⁹ Kaenj irijonj wasinj orono qisij muri, “Ii dakanonj kema mozozongowota?”

¹⁰ Qisij muri kokaenj meleeno, “Mobao, oro sitinonj keuri eja monj apu monjonj qindiima karo mokoloowaota. Mokoloonj ii otaanj kema miri ubaati, mono iikanonj ubao. ¹¹ Uma miri toya kokaenj ijowao, ‘Boinonj goojonj jeja: Ala miriga daen? Nonononj saanonj iikawaa uutanonj kanj gowokouruna yonowo Pasowa lama newonja?’ ¹² Kaenj ijori moma miri qaganonj eu uma uuta somata monj qendeema orombaa. Iikanonj dunj rara iwoi mozozongogita raja. Ii qendeema orono iikanonj mono lama qeñ oowao.”

¹³ Kaenj jeñ wasinj orono kema Jiisasnonj qaa jeroti, iikawaa so mokoloonj nama lama qeñ onj mozozongori. Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Mat 26.26-30; Maak 14.22-26; Jon 13.21-30; 1 Kor 11.23-25

¹⁴ Nene kambanjanonj karo Jiisasnonj aposoluruta yonowo nene newombaajonj kamaanj ragi. ¹⁵ Ragi kokaenj injjoro, “Niinonj Pasowa lama koi onjowo newombaajonj siinj mamaga moma laligowe. Nene koi nenjo mono siimbobolo momanja. Iikawaa kambanjanonj torija. ¹⁶ Ii torijiwaajonj kokaenj injjowe mobu: Niinonj Pasowa lama namononj koi kanonj

* 21:37; Luuk 19.47 * 22:1; Eks 12.1-27 * 22:1; Pasowa ii ananaa qaanonj niniima koboonj nunuuguro. Eksodus 12.15

toroqej mende nemaña. Kanagej nene samoj kokawaa hoja qaita moñ asugiwaati, ii Anutuwaanoy bentotoj uutanoy eukanoy nemaña.”

¹⁷ Kaenj injijoj wain qambi mej kotuegoj kokaenj jero, “Mono koi mej oñojangio anguj aoj newu. ¹⁸ Niinoy kokaenj injijowe mobu: Nii wain kasawaa hoja koi kanoy mombo toroqej mende nemaña. Mombo nemanjati, ii Anutuwaanoy bentotoj asugidabororo iikanoy nemaña.”

¹⁹ Kaenj jej bered mej kotuegoj motoj oñoma kokaenj jero, “Koi neenaa busunaga. Ii oñoojoj ama togoy oñonjej. Ii nej mono nii romonjoj nomakebu.” ²⁰ *Ii oñono negi wain qambi kañjadeej mej kokaenj jero, “Qambi koi ii soomonjo arej dongogaa qambiaga kolooja. Niinoy hamo qej oñomambaajoj ama sana molaama komumaña. Sa iikanoy mono Anutuwaanoy soomonjo areja ii mej kotiiwaa.

²¹ * “Kaenj koloojato, mobu, memelolo mej nombaati, iinoy mono motooj koi nene nej rajoj. ²² Oñanoy, Anutunoy jej kotorotiwaa so Siwe gomambaa Eja hojanoy mono namo mesaoy kembraa. Kembraato, memelolo mej mubaati, iwaajoj mono qama wanjinjingoy ‘Oo yei!’ jejej. Anutunoy mono ironja uutaga meleema mubaa.”

²³ Kaenj jero gowokourutanoy kanaj batugianoy aminj qisij aoj jegi, “Nonoononga mono moronoy memelolo mej munaga?” Kiañ.

Gowoko yononoy batugianoy niinoygiinoy angj.

Mat 20.25-27; Maak 10.42-44

²⁴ * “Gowoko nonoononga moronoy jotamemeya waña kolooja?” kaenj jegi kawaajoj kañagadeej batugianoy jenokooli angj. ²⁵ *Iikaenj angj Jiisasnoj kokaenj injijoro, “Namowaa kantria kantria yonoo kingianoy mono eja poj kaña kolooj galej koma oñomakeju. Yonoo poj qerewenja jawingianoy mono qaa jej kotoj kanagesogia mindingoy oñojgi welenj qej oñoma ‘Eja awaa!’ jej mepeseej oñomakeju. ²⁶ *Kaenj amakejuto, oñonoy mono iikawaa so mende ambu. Oñoo batugianoy moñnoj somatagia kolooji, iinoy mono kamaanqeqeta kaña kolooj laligowa. Jotamemeya wañanoy mono welenqeqe kaña kolooj laligowa.

²⁷ * “Moñnoj rama nene nero moñnoj nene koma muñ kema kankeji, iyeroonnga uuta ii moronoy? Oñanoy, ‘Rama nene neji, iinoy mono uuta kolooja.’ Kaenj injijojkejuto, niinoy oñoo batugianoy welenqeqe kaña kolooj laligojej.

²⁸ “Kaenj laligowe angobato mej noñgi konjilij qarasombuyawowaa uutanoy keube oñoj kilenj kaparanj koma niwo qokotañ laligoj kouju. ²⁹ Mañnanoy jej kotoj nono niinoy iwaa bentotoja ku-usuj qaganoy galej komakejej. Kawaajoj niinoy toroqej jej kotoj oñombe oñoj kañagadeej ku-usuj qaganoy ejemba kinj kaña galej koma oñomakebuya. ³⁰ *Kawaajoj oñoj saanoy noo bentotonanoy keuma nene duñna liligoj rama apu ano nene nej laligowuya ano eja poj raranoy rama Israel kanageso tuuj 12 yonoo qaagia gosij jej tegoj oñombuya.” Kiañ.

Piitonoy Jiisas qakoombaatiwaajoj ijoro.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Jon 13.36-38

³¹ Jiisasnoj jero, “Oo Saimon Saimon, moba! Komakoomo ejanoy wiit dumuj kota juunoy ama utugoro kaawoya deema kamaankeji, Satanoy mono iikawaa so oñonoy loorij iwaa borianoy kemebutiwaajoj utugoy angobato mej oñomambaajoj kaparanj koma jojorija. ³² Jojorijato, goo momalaariganoy zololonjoj jangoy qaombabotiwaajoj niinoy goojoj qama koolij laligowe. Kawaajoj kambaj moñgeñ uuga mombo meleema noonoy kawagati, iikanoy mono uumeleenj alauruga nangoy mej kotij oñomba.”

³³ Kaenj jero Saimonoy meleeno, “Poj, niinoy mono giwo kapuare mirinoy kembotiwaajoj ano motooj komuwotiwaajoj jojorij laligojej.”

* 22:20: Jer 31.31-34 * 22:21: Ond 41.9 * 22:24: Mat 18.1; Maak 9.34; Luuk 9.46 * 22:25: Mat 20.25-27; Maak 10.42-44 * 22:26: Mat 23.11; Maak 9.35 * 22:27: Jon 13.12-15 * 22:30: Mat 19.28

³⁴ Kaerj meleenoto, Jiisasnoŋ ijoro, “Piito, niinoŋ kokaerj gijowe moba: Kurunoŋ kete mende qaro giinoŋ waladeerj “Ii mende moma mujerj,” jerj nii qakooma nona indij karoŋ koloowaa.

Geso ano manjawaa soo somata iikayadeerj mej kembu.

³⁵ *Jiisasnoŋ gowokouruta kokaerj qisiŋ oŋono, “Niinoŋ oŋo wala gesogia qaa, moneŋ gesogia qaa, kana esugia qaa kaerj wasiŋ oŋombe keŋgiti, kambaŋ iikanoŋ iwoi mombaajoŋ amamaagi me qaago?” Qisiŋ oŋono “Iwoi mombaajoŋ mende amamaaniŋ,” ijogi.

³⁶ Ijogi kokaerj toroqerj injjoro, “Wala kaerj aŋgito, kambaŋ kokaamba mombaanoŋ geso ano moneŋ geso qaŋa eji, ii mono mej besaŋ laligowa. Manjawaa soo somata ii mombaanoŋ mende eji, iinoŋ mono malekuya sewaŋa mewutiwaajoŋ ama moneŋ mokoloŋ soo ii sewaŋa mewa. ³⁷ *Niinoŋ kawaajoŋ kokaerj injjowe mobu: Anutuwaa qanoŋ nooŋoŋ jegita eji, qaa kuuya ii mono hoŋawo koloodaborowaa. Iikawaa kambaŋanoŋ mono kaŋ kuumambaajoŋ anja. Buŋa qaa moŋ ii kokaerj oogita eja, ‘Iinoŋ bologa meme yoŋoo tuuŋnoŋ ewaa, jegi.’ Kawaajoŋ jejerj: Qaa iikawaa hoŋa ii noonŋoŋ koloodaborowaa.”

³⁸ Kaerj injjoro gowokourutanoŋ ijogi, “Poŋ iiba, manjawaa soo somata woi koi rajao.” Kaerj ijogi “Ii sokonja,” jerj meleema oŋono. Kiaŋ.

Jiisasnoŋ Gezemane urukisiŋoŋ qama kooliro.

Mat 26.36-46; Maak 14.32-42

³⁹ Jiisasnoŋ miri mesaŋoŋ silia otaŋ Oil gere baŋanoŋ uro gowokourutanoŋ gematanoŋ keŋgi. ⁴⁰ Uma iikanoŋ keuma kokaerj injjoro, “Aŋgobatonŋ kamaŋ uŋuwabotiwaajoŋ mono qamakooli gawoŋ mewu.”

⁴¹ Kaerj injjoroŋ oŋomesaŋoŋ jamo giliniŋ kemakeji, iikawaa so kema simiŋ kuma qama kooliro ⁴² Qama kooliŋ kokaerj jero, “Amana, giinoŋ uusiŋga moŋaŋi eerj, siimbobolowaa qambia koi kanoŋ mono noo qanoŋoŋ ubabotiwaajoŋ nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geenŋaa uusiŋga so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago.” ⁴³ Kaerj qama kooliro gajoba moŋnoŋ Siwenŋa asugiŋ mej kotiŋ muro. ⁴⁴ Mej kotiŋ muro konjiliŋ uuta moma mono kaparaŋ koma uuta mej kululuuŋ qama kooliro. Qama kooliro nogoya ii sa lalaŋ kaŋa riŋ namonoŋ kamaaro.

⁴⁵ Qama koolidaboroŋ waama gowokouruta yoŋoonoŋ keno. Kema mokoloŋ injiuro wosobirinoŋ mej kamaŋ oŋono gaŋoŋ egi. ⁴⁶ Egi injjoro, “Mono naambaajoŋ gaŋoŋ-gadeerj eju? Mono waama aŋgobatonŋ kamaŋ uŋuwabotiwaajoŋ mono qama kooligi.” Kiaŋ.

Jiisas qelanjiŋ mej somoŋgogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Jon 18.3-11

⁴⁷ Jiisasnoŋ kaerj jerj nano iikanondeerj eja tuuŋ kougi. Gowokouruta 12 yoŋoonoŋga moŋ qata Juudas iinoŋ jeta mej oŋoma Jiisaswaanŋoŋ kouma buuta kitoŋ nero. ⁴⁸ Kitoŋ neroto, Jiisasnoŋ kokaerj ijoro, “Juudas, gii buuna kitoŋ neŋ iikaŋa kanoŋ Siwe gomambaa Eja hoŋa memelolo mej muŋaŋ me?”

⁴⁹ Kaerj kolooro tosiŋoŋ Jiisas liligoŋ muŋ nangiti, iyoŋonoŋ iwoi koloomambaajoŋ ano ii iima jegi, “Poŋ, nono manjawaa soo somatanoŋ uŋuwoŋa me?” ⁵⁰ Kaerj jerj yoŋoonoŋga moŋnoŋ jigo gawoŋ galaŋ waŋaa welenŋqeqeya qerj geŋia dindiŋa kotogoro kamaaro.

⁵¹ Kamaaroto, Jiisasnoŋ meleema “Mono mesaowu!” jerj welenŋqeqewaa geŋia kotoroti, ii oosiro qeaŋgoro.

⁵² Qeaŋgoro nama jigo gawoŋ galaŋurugia, jigowaa kiropo galaŋ (sikiriti) waŋa ano kantriwaa jotamemeya yoŋonoŋ Jiisas mewombaajoŋ kougiti, ii kokaerj injjoro, “Nii kikekakasililiŋ eŋaga qaagoto, kileŋ nooŋoŋ kaerj moma manjawaa soo somata ano wasa

* 22:35: Mat 10.9-10; Maak 6.8-9; Luuk 9.3; 10.4   * 22:37: Ais 53.12

menj kouju. ⁵³ *Niinonj weenj so jiwowonj jigononj onjowo laligowe onjononj borogia boraama nii mende nonji. Ii qaagoto, keteda koi pangamambaa ku-usurjanonj haamo ama asuganonj kolooro onjoo kambanganonj kanj kuuja.” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Mat 26.57-58, 69-75; Maak 14.53-54, 66-72; Jon 18.12-18, 25-27

⁵⁴ Kaenj kolooro manjaqeqe eja yonjononj Jiisas menj somonjonj wama jigo gawonj galej wanjaa mirinonj kenji. Kenji Piitononj gemagianonj sigerjsigerj onjotaanj keno. ⁵⁵ Iikanonj kema jinjaronj miriwaa kiropo uutanonj kemenj somberj biiwianonj gere onj motoonj ragi. Piitononj kaanjiadeenj yonjoo batugianonj raro. ⁵⁶ Raro welenjqqeqe emba monjonj Piitononj gere kosianonj raro iigigiinj kokaenj jero, “Eja koi kanonj mono kaanagadeenj iwo laligoro.”

⁵⁷ Kaenj jeroto, Piitononj qakooma kokaenj ijoro, “Embada, niinonj ii mende moma mujenj.”

⁵⁸ Kaenj ijorj raro mende koriro eja monjonj ii iima ijoro, “Gii kaanagadeenj iy-onjooononga monj koloojanj.” Kaenj ijoroto, Piitononj meleeno, “Alana, nii qaago.”

⁵⁹ Aua motoongowaa so tegoro monjonj qaa ii mombo kaparanj koma jero, “Eja koi kanonj kaanagadeenj onjanonj iwo laligoro. Iinonj mono Galili ejaga kolooja.”

⁶⁰ Kaenj jeroto, Piitononj meleeno, “Ejada, qaa jejanj, niinonj ii kondanjenj.” Kaenj meleema jenj nano iikanondeenj kurunonj qaro.

⁶¹ Qaro Ponjonj eleema Piito uunj iiro iikanondeenj qaaya kokaenj jeroti, ii romonjgoro, ‘Gii kete indinj karoonj qakooma nona kurunonj qabaa.’ ⁶² Qaa ii romonjonj wosoya jumambaaonj ano seleenjenj kemenj meduqedu menj saaro. Kianj.

Jiisas jenj jononsisi ama mugj.

Mat 26.67-68; Maak 14.63-65

⁶³ Manjaqeqe eja Jiisas menj somonjogiti, iyonjononj mepaqepae ama mujj nama qewagogi. ⁶⁴ Qewagonj jaasewanja esuunj qisinj ijogi, “Gii gejatootoo ejaga koloojanjwaajonj morononj guji, mono iwaa qata qaba!” ⁶⁵ Kaenj jenj mamaga terenjonj mepaegonj jenj qetama mugj. Kianj.

Jigowaa jotamemeya yonjononj Jiisaswaa qaa gawonj megj.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Jon 18.19-24

⁶⁶ Jenj qetama mujj laligogi gomanj ano kantriwaa jotamemeya ano jigo gawonj galej ano Kana qaawaa boi yonjononj ajoroonj Jiisas wama Juuda yonjoo jigo kaunsol tuunj yonjoo jaagianonj anji.

⁶⁷ Iikanonj anji ijogi, “Giinonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojanj eenj, ii mono asuganonj panj jena mobonja.” Kaenj ijogi meleeno, “Ii injjowenagato, ii mono mende moma laariwuya. ⁶⁸ Me qisinj onjombenagato, ii mono mende meleema nombuya. ⁶⁹ Kaenj mojentto, kambanj kokaambadeenj kanainj Siwe gomambaa Eja honja iinonj mono Anutu, ku-usunj Toyaa boro dindijanonj rama laligowaa.”

⁷⁰ Kaenj meleeno iikanondeenj korebore yonjononj kokaenj jenj qisigi, “Onjanonj, gii Anutuwaa meriaga koloojanj me qaago?” Kaenj qisigi kokaenj meleema onjono, “Ii koloojenjwaa qaaya mono onjooanjio jeju.” ⁷¹ Meleema onjono jegi, “Anjo kuakua qenj komuwaatiwaa nangonango qaaya mono iyanjaa jetanonj jero modaborojonj. Kawaajonj tosianonj qaaya nangowutiwaajonj mono naambaajonj mombo qisinj onjombonaga?” Kianj.

23

Jiisasnonj gawana Pailotwaa jaanonj nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Jon 18.28-38

¹ Kaenj jenj tuunj kuuya yonjononj waama Jiisas wama kema gawana Pailotwaanonj kenji. ² Iwaanonj kema kanainj selianonj qaa kuunj kokaenj jegi, “Eja kokawaa kania ii kokaenj iima moninj: iinonj ejemba kuunj onjono enjkalolonj kolooro karenj aonjkeju. Nono Siisa-kimbaa

* 22:53: Luuk 19.47; 21.37

takis mende ambonjatiwaajon songo amakeja. Iyanaajon 'Nii Hamoqeqe Toya Kraist ano kin koloojen,' kaen jenkeja."

³ Kaen jegi Pailotnon kokaen qisin muro, "Onanon, gii Juuda yonoo kin pongiaga koloojan me qaago?" Qisin muro Jiisasnon meleema jero, "Mono geenjo jejani, kian."

⁴ Pailotnon jigo gawon galej ano ejemba tuun ii kokaen injjoro, "Niinon eja kokawaa qinjita mon mende mokoloojen."

⁵ Kaen injjoro mombo kaparan koma kuun jegi, "Iinon mono ejemba tuun kuun onoma Buja qaaya Galili prowinsnon kanain kuma onoma balon sokoma kan Judia prowins kokanon kaanagadeen ii jen seinkeja."

⁶ Kaen jegi moma qisin onoma jero, "I Galili ejaga kolooja me qaago?" ⁷ Kaen jero "Mono ii!" jegi moma Herodnon Galili ano prowins tosaan mindirin galej koma onoma kamban iikanondeen Jerusalem sitinon kan laligoroti, iikawaajon Pailotnon jero Jiisas Herodwaanon wama kenji. Kian.

Jiisasnon kin Herodwaa jaanon nano.

⁸ Herodnon Jiisaswaa sunduya moma mono kamban koriga iimambaajon siin moma laligorotiwaajon ii iima uutanon mamaga qeangoro. Jiisasnon angoleto mon mero iimambaajon ama mamboma laligoro. ⁹ Kawaajon qiqisi mamaga Jiisas qisin muro. Ii qisin muroto, Jiisasnon kitia mon mende meleeno.

¹⁰ Jigo gawon galej ano Kana qaawaa boi yononon nama selenon kuuku qaa geriawo jen mug. ¹¹ Herodnon manjaqe qe ejauruta yonowo Jiisas menj kamaan ama jejewili ama mepaqepae menj mug. Kaen ama maleku akadamyawo mon mouma mug nano wasiro mombo gawana Pailotwaa jaanon keno. ¹² Wala Pailot ano Herod yoronon kerekere ama aon laligorita kamban iikanon ala-ala koloori. Kaen.

Pailotnon Jiisas komuwaatiwaajon jen tegoro.

Mat 27.15-26; Maak 15.6-15; Jon 18.39-19.16

¹³ Jiisasnon karo gawana Pailotnon jigo gawon galej ano galejkonjon ejauruta ano ejemba tuun horon onono ajoroogi. ¹⁴ Ajoroogi kokaen injjoro, "Ono eja koi kokaen jen noonon wama kaju, 'Iinon ejemba tuun tuun kuun onono enkalolon amakeju.' Mobu! Ono qaa selianon kuujuti, niinon iikawaa kania onoo jaagianon gosin kokaen mokoloojen: Ono eja kokawaa selianon qaa kuuya kuujuti, ii niinon koposoya mon mende mokoloojen. ¹⁵ Herodnon qaa kaanjadeen jen wasiro mombo nonoonon kaja. Mobu, iinon iwoi qinjitawo mon mende ano. Kawaajon koomuwaa buja koloowaatiwaajon amamaaya koloowaa. ¹⁶ Kawaajon niinon jewe manjaqe eja yononon oolinondeen qegi isambe kamaawaa." ¹⁷ (Pailotnon gbani so Pasowa korisoro kambananon kapuare mirinonga eja motoonggo isama onomakero.)

¹⁸ Kaen injjoro koreboreyanon silama qama jegi, "Iiga mono yamagen (kozigen)! Barabas mono isama nonomba!" ¹⁹ Barabasnon sitinon karen moton laligogiti, iyonoo galengiaga koloon eja mon qero komuroti, iikawaajon kapuare mirinon ongi raro.

²⁰ Pailotnon Jiisas isamambaajon moma qaa mombo jero. ²¹ Jeroto, yononon qetama qaa siita kuma qa gigilaagi, "Maripoonon qewu! Mono maripoonon qewu!"

²² Qa gigilaagi iinon qaa indin karon kokaen injjoro, "Iinon mono naa bologaga ano? Niinon iwaanon koposo mon mende mokoloowe koomuwaa buja koloowaatiwaa so mende kolooja. Kaen kolooro niinon jewe manjaqe eja yononon oolinondeen qegi isama mube kamaawaa."

²³ Kaen injjoroto, yononon jaba ama kaparan koma toroqen qa gigilaan qagi, 'Jiisas mono maripoonon qegi komuwa.' Kaen qama Pailotwaanon qaa ii qewagogi. ²⁴ Qewagogi Pailotnon qaagiaa baatanon kema qaa kaparan koma jegiti, iikawaa hona koloowaatiwaajon jen tegoro. ²⁵ Jen tegon "Barabas kamaawa!" jen kaparan kongitiwaajon ii isama muro kamaaro. Ii karen moton laligogiti, iyonoo galengiaga koloon eja mon qero komurotiwaajon kasa mirinon ongi raro. Ii isano kamaaroto, Jiisas siingia otaan ama mubutiwaajon borogianon ano. Kian.

*Jiisas maripoononj qegi.**Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Jon 19.17-27*

²⁶ Pailotnoñ Jiisas borogianonj ano wama kana somatanonj kema Afrika siti qata Sairini iikawaa eja moñ qata Saimon mokoloogi. Iinoñ gawononja kouro jeñ kotonj muñ Jiisaswaa maripoonja meñ iwaa sawinanonj anji anjonj otaanj keno.

²⁷ Kaenj keno ejemba tuuñ somata yoñononj luluuma gematanonj otaanj kenji. Yoñoo batugianonj emba toñianonj kaanagadeen jingenj qama saama kenji.

²⁸ Saama kenji Jiisasnoñ eleema injiima kokaen injiro, “Oo Jerusalem emba, onjo mono noojonj mende saabu. Noojonj qaagoto, onjoanji ano meraboraurugia yoñoojonj mono saabu. ²⁹ Mobu! Kanagenj kambañ moñ karo iikanonj kokaen jewuya, ‘Emba aruñja ii simbawonjowo. Koro mende ama merabora mende megiti, ii simbawonjowo koloju. Merabora aju onjoma mende doongogiti, ii simbawonjowo.’ ³⁰ *Kambañ iikanonj ejembanonj kanainj baanja Toya ii kokaen welema onjombuya, ‘Onjo mono baanja ii jegi bagonj qanananonj ubu.’ Ano señ sia Toya ii kokaen welema onjombuya, ‘Onjo mono kobaagianonj mesanjonj nonombu.’

³¹ “Niinoñ Anutuwaanonj gere gbiligbili koloojenj ano noojonj kilenj kokaen ama nonju. Onjo gere koomuya siñgisonjogoiwo eja sii qen nanju. Kawaajonj Anutunonj ironja meleema onjono gerenonj onjoro siimbobolo uuta mobuya.”

³² Bologna meme woi ii kaanagadeen Jiisaswo motoonj uruwombaañonj uruama kenji.

³³ Kema gomañ qata Wanji qajuti, iikanonj keuma Jiisas maripoononj qegi. Qen bologa meme woi ii motoonj moñ dindinanonj moñ qanianonj leele kaen urugi. ³⁴ *Kaen anjito, Jiisasnoñ jero, “Amana, yoñononj iwoi anjuti, iikawaa kania mende moma kotojutiwaajonj mono siñgisonjogia mesaonj onjomba.”

Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaajonj kiawenj megij jañgoya kolooro iikawaa so ii mendeema megij.

³⁵ *Kaen anji ejemba tuuñ yoñononj nama ii uuñ iigi. Iigito, Juuda jotamemeya yoñononj kaanagadeen mepaqepae meñ muñ kokaen jegi, “Anutunonj meweengonj muro Hamoqeqe Toya Kraist kolooji eenj, tosaanja ilaan onjoma laligoroti, iinoñ mono iyanja ilaan aowa.”

³⁶ *Manjaqeqe eja yoñononj kaanagadeen qaa gonjegeee jeñ mepaegonj kosianonj kema wain apu aasonjowo qeesaaj meñ uma muñ ³⁷ kokaen ijogi, “Gii Juuda yoñoononj kinj ponja koloojani eenj, mono saanonj geenja ilaan aowa.”

³⁸ Wanjanonj eu tere moñ kokaen onj qegi nano, “Juuda yoñoo kinj ponjiaga koi.”

³⁹ Kikekakasilin eja woi motoonj mondonj oroni naniti, iyoroononja moñonj uuqeqe qaa tokoronkota Jiisas jeñ muñ kokaen ijoro, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist koloojani eenj, mono geenja ilaan aonj noro kaanagadeen ilaan noromba.”

⁴⁰ Kaen ijoroto, alianonj jeñ muñ kokaen ijoro, “Gii godaqeqega qaa. Gii Anutuwaajonj kaanagadeen keega mende mojanj me? Yoñononj jeñ tegonj siimbobolo ororonj nononji bosinjonj. ⁴¹ Anara onjanonj koposo anitiwaajonj ironja soyanonj meleema ama noronji siimbobolo mojo. Ii mojoto, eja koi kanonj bologa moñ mende ano ii kilenj tiwilaaju.”

⁴² Kaen jeñ ijoro, “Jiisas, gii bentotonjaa uutanonj keubagati, iikanonj mono nii romonjonj nomba.”

⁴³ Ijoro ii kokaen ijoro, “Niinoñ qaa honja gijowe moba: Giinoñ mono kete niwo oyanboyanj gomanonj uma laligowa.” Kianj.

*Jiisasnoñ komuro.**Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Jon 19.28-30*

⁴⁴ Ween biiwia 12 kilok kolooro ween jaaya bulugoro pangamanonj kamaanj gomañ kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁵ *Kambañ iikanonj jiwowonj jigo uutanonj opo nanoti, iikanonj mono eukaya biiwianonj jurama kamaanj woi kolooro.

* 23:30: Hoos 10.8; Isa 6.16   * 23:34: Ond 22.18   * 23:35: Ond 22.7   * 23:36: Ond 69.21   * 23:45: Eks 26.31-33

⁴⁶ *Jiisasnoŋ kambarj iikanonj kotakota qama kokaen jero, “Amana, nii kokoosuna goo boroganonj anjenj.” Kaen jen sewarj aasonj konoga horonj komuro.

⁴⁷ Komuro iwoi kolooroti, kawali galenonj ii iima Anutu mepeseenj kokaen jero, “Iinonj mono onjanonj eja solanaga kolooja.”

⁴⁸ Ejemba tuunj kuuya ii iibombaajonj kanj ajoroogiti, iyonononj iwoi ii kolooro iima wosogia juno warj gilinj motomotoonj mirigianonj kengji. ⁴⁹ *Kengito, ejemba kuuya Jiisas moma mugiti, iyonononj sigensigenj nama ii uunj iigi. Emba tosanonj Jiisas otaanj Galiliga kagiti, iyonononj kaanagadeenj nama ii iigi. Kianj.

Jiisaswaa qamoya ronj kongji.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Jon 19.38-42

⁵⁰⁻⁵¹ Juuda yonononj taonj qata Arimatia iikanonja eja awaa qabunayawo qata Joosef iinonj kaanagadeenj karo. Iinonj Anutu bentotombaa honja koloowaatiwaajonj mamboma laligoro. Iinonj Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya laligonj Jiisaswaa qaa jenj somonjonj angiti, iikawaa uumotoonj mende ano.

⁵² Iinonj Pailotwaanonj kema Jiisaswaa qamoya memambaajonj qisiro. ⁵³ Qisij uma qamoya maripoononga metegonj menj kamaanj opo taananonj esuuro. Esuunj menj qasirinonj kema jamo kobaa monj uroroonj qamo monj kanonj mende angiti, iikanonj Jiisaswaa qamoya ii ano. ⁵⁴ Sabat kendonj rarawaa iwoiya mozozongogiti, (nemungawonj) iikawaa weenja jaayanonj kememambaa ano.

⁵⁵ Kememambaajonj ano emba Jiisaswo Galiliga kagiti, iyonononj Joosefwaa kanianonj qasirinonj kema iinonj Jiisaswaa qamoya menj jamo kobaanonj anoti, ii iigi. ⁵⁶ *Iikanonja eleema mirinonj kema jininj sambori unkoowagawo ano kele gawasuyawo Jiisaswaa qamoyanonj moriwombaajonj mozozongogi. Mozozongogito, Moosesonj Kana qaanonj Sabat kendombaajonj jenj kotoero eroti, ii otaanj haamo menj eenj ragi. Kianj.

24

Jiisasnoŋ koomunonja waaro.

Mat 28.1-10; Maak 16.1-8; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj ragi tegoro Sonda umugawodeenj gomanj ano emba yonononj waama jininj marae unkoowagawo mozozongogiti, ii menj qasirinonj kengji. ² Kema monjonj qasiriwaa qaa ootanonj jamo somata qetano kenoti, ii iigi. ³ Ii iima jamo kobaawaa uutanonj ugito, Ponj Jiisaswaa qamoya mende mokoloogi. ⁴ Kawaajonj uugia uma kamaaro moma nanji eja woi malekugara taanja kokobilibiliawo yorononj bagianonj nani iriigi.

⁵ Ii iriima awawalinj balononj kemenj adaragogi kokaen injjori, “Jaawo kotiinj laligoji, ii mono nomaembaajonj koomuya yonoo batugianonj monganju? ⁶ *Iinonj koi mende ejato, mono gbilinj waaja. Galili prowinsnoŋ laligonj qaa injjoroti, ii mono romonjonj: ⁷ Iinonj kokaen jero, ‘Monjonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo borononj keno maripoononj qegi komunj weenj karonj kolooro gbilinj waabaa.’”

⁸ Kaen jeri qaaya ii momogianonj keuro romonjonj. ⁹ Kaen romonjonj qasirinonja eleema kanj iwoi kuuya kolooroti, iikawaa buju qaaya ii gowoko 11 ano tosaanja kuuya ii injjogi. ¹⁰ Qaa ii injjogiti, ii Maria Magdalaga, Joana ano Maria Jeimswaa nemunja ano emba tosaanja yonowo laligogiti, iyonononj ii kanj aposol ii injjogi.

¹¹ Buju qaa ii injjogito, ii mogi qaa omayaanj kolooro ii mende moma laarigi. ¹² Mende moma laarigito, Piitononj waama bobogarij qasirinonj kema jamo kobaawaa uutanonj uuro keno opo taanja esuugiti, iikayadeenj raro iiro. Ii iima iwoi kolooroti, ii anjodeenj romonjonj walinjonj mirinonj eleeno. Kianj.

* 23:46: Ond 31.5   * 23:49: Luuk 8.2-3   * 23:56: Eks 20.10; Dut 5.14   * 24:6: Mat 16.21; 17.22-23; 20.18-19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

Gowoko woivanonj Emeus kananonj keni.

Maak 16.12-13

¹³ Weenj iikanondeej Jiisaswaa gowokouruta yonoononga woivanonj Jerusalem siti mesaonj gomañ qata Emeus sewen mail kanonj kembojonj keni. ¹⁴ Kananonj kema iwoi kolooroti, ii kuuya iyanğarodeej aminj mori. ¹⁵ Ii aminj moma kania jeñ bimoonj keni Jiisasnonj anjo kosogaranonj keuro motoonj kenji. ¹⁶ Kenjito, jaagara kojangiro ii mende iima kotori. ¹⁷ Mende iima kotori kokaenj irijoro, “Oro anğarodeej naa qaaga kananonj aminj moma kajao?” Kaenj irijoro doronj ama wosobiri jaajaa uunj iima nani.

¹⁸ Iima nama yoroononga monj qata Kliopas iinonj kokaenj qisinj muro, “Pasowa kendononj iwoi kolooroti, ii Jerusalem ejemba kuuyanonj moju. Gii motoonjononj wabaga koloonj ii mende mojanj me?”

¹⁹ Qisinj muro “Ii naama?” jero moma kokaenj ijori, “Nazaret eja Jiisaswaanonj iwoi kolooroti, mono ii. Iinonj gejatootoo ejaga laligonj Anutu ano ejemba kuuya yonoo jaagianonj nanamemenj ku-usunawo ama qaa kotakota jeñ laligoro. ²⁰ Kaenj laligoro ananaa jigo gawonj galenana ano galenkonjonj ejaurunananonj ii wama gawanawaa borononj anji komuwaatiwaajonj jeñ tegoro maripoononj qegi komuro. ²¹ Iinonj Israel kanagesonana kasanonja isama downana mewaatiwaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligoninto, ‘Yeil’ Ii mono qegi komujaa. Iwoi ii kolooro laligonj kouninj kete somanja karoonj koloodaboroja.

²² “Ii mende sokono kete nonoononga emba tosiannonj qaanonj kuunj walingonj nononji laligojonj. Yonononj gomaamba amandiinonj qasirinonj kema ²³ qamoya mende mokoloonj eleema kokaenj jejuya, ‘Nono Siwe gajoba woiwaa jaameleerj unja iininj yorononj ‘Jiisasnonj gbilinj laligoja,’ jeri mojonj. ²⁴ Qaa ii moma eja nonowo laligojuti, iyonoononga tosiannonj qasirinonj kema emba yonononj qaa jejuyati, iikawaa so ero iijuya. Ronj gbameña iijuyato, iyanja mende iijuya.”

²⁵ Qaa ii moma kokaenj irijoro, “Yeil! Onjo gejatootoo yonononj qaa jegiti, ii kuuya mono naambaajonj ataqatanj ama ajojoonj gaonjaajaa laligonj mende moma laariju? ²⁶ Hamoqeqe Toya Kraistnonj siimbobolo kaanja momago iyanjaa asamararanj uutanonj ubaa. Iikawaa so oogita eja me qaago?” ²⁷ Kaenj irijonj Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya yonononj qaa jegiti, iikanonja kanainj iyanjaa qaa kuuya oogita eji, iikawaa kania jeñ asarinj orono.

²⁸ Jeñ asarinj oroma kema gomañ kembojonj jeñ keniti, ii dodowinj kanonj toroqenj kemambaajonj moro. ²⁹ Kaenj moroto, yorononj kaparanj koma kokaenj ijori, “Gomañ mare kolooro weenj jaayanonj kememambaajonj anja. Kawaajonj saanonj norowo rama ewa.” Kianj ijori yorowo mirinonj uma raji. ³⁰ Rama yorowo nene newombaajonj ama bered menj kotuegonj motonj oromambaajonj ano iwoi kokaenj kolooro:

³¹ Iikanondeej jaagaranonj tooro iima kotori ayayooga kono mombo mende iiri. ³² Kaenj kolooro anğarodeej kokaenj aminj mori, “Kana somatanonj Buña Terewaa qaa jeñ kania jeñ asarinj noronji, kambañ iikanondeej mono uunaranonj gere jejiwaa so mojo.”

³³ Kaenj jeñ iikanondeej waama Jerusalem sitinonj eleema keuma gowokouruta 11 ano alaurugia yonowo ajoroonj ragiti, ii mokoloonj ononi. ³⁴ Mokoloonj ononi kokaenj injijori, “Ponjonj mono honja waama Saimombaanonj asugijaa.”

³⁵ Kaenj injijori iyanğoro kananonj iwoi kolooro ano bered motoroti, kambañ iikanonj uugara tooro moma kotori, iikawaa sunduya menj ononi. Kianj.

Jiisasnonj gowoko tuunja asuginj onono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

³⁶ Gowokouruta yonononj qaa ii aminj moma raji iikanondeej Jiisas anjo batugianonj asuginj nama kokaenj injijoro, “Alauruna, luaenonj mono onjowo ewa!”

³⁷ Kaenj injijoro toroko moma jenengia ororo “Ome kokoosuga iijonj,” iikaan romonjgogi. ³⁸ Kaenj romonjgogito, kokaenj injijoro, “Onjo nomaambaajonj aarunj momo kaanja uugianonj kolooja? ³⁹ Nii neeno koi laligojenj. Ii mono anğio kana borona uunj iima mobu. Ome kokoosu ii siibusugia qaa. Nii siibusunawo nambe niiju. Mono noosirinj niima kotowu.”

⁴⁰ Kaerj injijon kana boria qendeema onono. ⁴¹ Qendeema ononoto, ii korisorogiaajon kilerj mende moma laarij walingonj raji kokaerj qisij injijoro, “Nembanenegia monj koi raja me qaago?” ⁴² Kaerj qisij injijoro sora jejetaa kitia monj mugj. ⁴³ Mugj mej nero iigi.

⁴⁴ Nero iigi kokaerj injijoro, “Nii onowo laligonj kambanj kanonj qaa injijowe mogiti, iikawaa honja ii kambanj kokanonj kolooro iiju. Niinonj kokaerj jej laligowe: Noo qaa ii Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo eja yonoo Buju Tere ano Ondino (Buja rii) buknonj oogita eji, ii kuuya mono honjowo koloodorowaa.”

⁴⁵ Kaerj injijon iikanondeej Buja Terewaa kania moma kotowutiwaajon uugia metooro. ⁴⁶ Metoonj kokaerj injijoro, “Qaa kokaerj oogita eja: Kraistnonj siimbobolo moma komunj somanja karonj kolooro koomunonga waabaa. ⁴⁷ Kawaajon onononj mono Jerusalem sitinonj kanaij Buja qaa noo qananonj jej asarij kantri kuuya sokoma kema uukuukuu mej onjmakebu. Daerj yonononj uugia meleembuti, Anutunonj mono iyonoo singisongogia songbama mesaowaa.

⁴⁸ “Qaa ii honjowo kolooro ano koloowaati, onj ii kolooro iima nangonj jej dangunu kaanja nambu. ⁴⁹ *Mobu! Manjanonj kalerj onjombaatiwaa qaa somongoroti, niinonj ii wasiwe uugianonj kemebaa. Eukanonja ku-usunj ambe qagianonj ubaa. Onj mono siti koi kanonj iikawaajon mamboma rama laligowu.” Kiarj.

Jiisasnonj Siwe gomanonj uro.

Mat 16.19-20; Apo 1.9-11

⁵⁰ *Jiisasnonj qaaya jedaboronj gowokouruta unuama kema Betani gomanj kosianonj keuma iikanonj boria metaama kotuegonj onono. ⁵¹ Kotuegonj onono iikanondeej Anutunonj wano onjomesaonj Siwenonj uro. ⁵² Uro korisoro somata moma usugonj waeya mej mepeseerj munj Jerusalem eleengi. ⁵³ Eleema suulanj jiwowonj jigononj laligonj Anutu mepeseerj munj laligogi. Kiarj.

---

* 24:49: Apo 1.4   * 24:50: Apo 1.9-11

Jon Oligaa Buŋa Jononj Ooro. Jeŋ-asa-asari

Jononj iyaŋaa qata Oligaa Buŋa kokanonj asuganonj mende ooroto, iyaŋaajonj kokaen jeja, “Gowoko Jiisasnonj uutanonj jopagonj muroti.” (19.26) Jononj uujopa uukalembaa qaaya ii kaparanj koma jeŋkeja. Jononj Oligaa Buŋa koi ii ejembanonj qaa kokaen moma kotowutiwaajonj (20.31) ooro, “Jiisas Kraist ii balonj ejagadeenj mende laligoroto, onjonj Anutuwaaw Meria ano Hamoqeŋe Toya kolooja. Onjo mono ii moma laarinj iikanonj laaligo kombombanja mokoloowu.” Jiisasnonj wala Maŋaa kosianonj laligonj qaa jetaga laligoro. (1.1) Kaenj laligonj namo ejaga koloonj esunmumuya ano momoya ii aiwese angoletto meŋ iikanonj qendeeno. Ii qendeema bentotombaa kania jeŋ asariro tosonianj uugia meleenji tosonianj kilenj yangisenj anji.

Jiisasnonj kokaenj kolooja, jero: Hamoqeŋe Toya (4.26), laaligowaa nene wota (6.35), Siwe gomaŋ eukawaa buŋaga (8.23), beŋsakonj tetegoya qaa (8.58), namowaa asasaga (9.5), nagu (10.7), lama galeŋ awaa (10.11), Anutuwaaw Meria (10.36), Poŋ ano Boi (13.13), koomunonja waawaataa Toya ano laaligo kombombanja Toya (11.25), kana hoŋa, qaa hoŋa ano laaligo kombombanja (14.6), wain gere hoŋa (15.1), tere waŋa mutuya ano tetegoya A ano Z (Ais 1.8), Mutuya ano Konoga (Ais 1.17) ano kaŋ kaŋa.

Jiisasnonj gowokouruta onjonj jopagonj onjoma laligoroti, gejanono qaa konoganonj (Boŋ 13-17) ii tororo qendeenja. Qaa ii naaŋawo. Koomunonja waamago Piitto meŋ kotiiwaatiwaajonj kokaenj qisiro: “Nii jopagonj nonjanj me qaago? Kaenj koloojanji, kianj mono alauruna kalaŋ koma onjomba.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 6 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-18

Jon Oomulu eja ano gowokouruta mutuya 1.19-51

Jiisasnonj qenjaaro gawonj mero 2.1-12.50

Tetegoyanonj Jerusalem kaŋ laligonj komuro 13.1-19.42

Gbilinj waama alauruta koloonj onjono 20.1-31

Galili kaŋ gowokouruta koloonj onjono 21.1-25

Anutuwaaw qaa jeta laaligoyawo.

¹ Kakanaiyanonj monowaa monoyanonja qaa je laligoro. Iinonj laaligowaa kania nanjonj jeŋ waama laligoro. Qaa je iinonj Anutuwaaw kooronjonj laligonj waaro ano anjo beŋsakonj Anutugadeenj kolooja. ² Qaa je iinonj kakanaiyanonj Anutuwaaw kooronjonj laligoro. ³ Iwaa kooronjonj laligonj ilaŋ muro iwoi kuuya kolooro. Iwoi moŋ mende ilaŋ munaga, ii mende koloonaga. ⁴ Qaa je iinonj laaligowaa bemunjaleya kolooja. Iwaanonj laaligo kombombanja iikanonj ejemba meŋ asarinj onjono iima laligonj waagi. ⁵ Asagayanonj pangamanj uutanonj asarinjkejato, pangamanonj laligogiti, iyonjononj asasagaa kania ii mende moma asarinj laligonj kougi. Kianj.

⁶⁻⁷ *Anutunonj ejemba kuuya asasagaya moma laariwutiwaajonj moma qele eja qata Jon wasiro asugiro. Asuginj kaŋ asasagaa kania iŋisaama nanjonj jeŋ laligoro. ⁸ Jon anjo asasaga ii mende koloonj laligoroto, iinonj asasagaa kania ii nanjonj jeŋ laligoro. ⁹ Asasaga onjabaŋa iinonj ejemba gomaŋ so meŋ asarinj nonomakeji, iinonj namononj asugimambaajonj ano.

¹⁰ Iinonj kakanaiyanonj gomaŋa gomaŋa iikawaa ilawoilaya kuuya ii nemunj koma onjono koloogi. Koloogi anjo batugianonj laligonj kouroto, balonj ejembanonj kilenj ii mende moma kotonj munj tompinij laligogi. ¹¹ Kaenj tompiririnij laligogi iyaŋaa gomaŋ mirianonj karo kanagesourutanonj zizi togonj telambelaŋ ama gema qeŋ mugi. ¹² Kaenj anjito, daenj

* 1:6-7: Mat 3.1; Maak 1.4; Luuk 3.1-2

yoŋonoŋ koma horoŋ muŋ qabuŋaya moma moma laarigiti, iinoŋ mono kuuya iyoŋoojoŋ kana meleuro kokaen kolooro: Aŋo nemuŋ koma ku-usuŋ oŋono kolokoloo doŋgoga koloon Anutuwaa meraboraana koloogi. ¹³ Anutuwaa uusiŋanoŋ nemuŋ koma oŋono koloogi. Namo ejanon siŋa otaan embiawo qaa somoŋgoro koro ama mera mero kolooji, iyoŋonoŋ kana kaana iikanon Anutuwaa meraboraana mende koloogi. Kiaŋ.

¹⁴ Qaa je iinoŋ eja sele busuwo koloon batunananon kema kaŋ laligoro. Kaen laligoro akadamyua uuŋ iima laligonin. Maŋanon Meria motooŋgowaajon akadamyua kuuya ama aon koma muro qaita moŋ laligoji, iinoŋ mono iikawaa so kaleŋmoriananon uuta saa qero akadamyawo koloon kambaŋ so qaa hoŋ toontoona jeŋ laligoro.

¹⁵ Jonon eja iikawaa kania nanŋon kokaen qama jeŋ laligoro, “Niinoŋ mombaajon qaa jeŋ laligoweti, iinoŋ mono ii kolooja. Kokaen jeŋ laligowe: Noo gemananon eja moŋ kawaati, niinoŋ mende koloowe iinoŋ wala laligoro. Kawaajon iwaa qabuŋayanon mono nii nuuguŋ uuta kolooja.” Jon Oomulu ejanon kaen jeŋ laligoro.

¹⁶ Kaleŋmoriananon eja iikawaa uuta saa qero akadamyawo laligoroti, iinoŋ mono iikawaa so kotuegoŋ nonoma laligoro. Kotumotueya ii kambaŋ kambaŋ maaro kuuya nonoo qanananon uro laligonin. ¹⁷ Mooseson Kana qaanana nemuŋ kono kolooroto, Jiisas Kraiston qaa hoŋa ninisaama Anutuwaa kaleŋmoriaŋa nemuŋ kono asuganon kolooro. ¹⁸ Namo eja moŋnon Anutu kambaŋ moŋnon mende iiro. Meria motooŋgonon Maŋaa wosoyanon laligoŋ kouma laligoroti, iinoŋ mono namonon kamaŋ kania ninisaano monin. Kiaŋ.

Jon Oomulu ejanon iyaŋaa kania jeŋ asariro.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18

¹⁹ Juuda jotamemeya yoŋonoŋ jigo gawon galeŋ ano jiwowon jigowaa welenqeŋe tosaana Jerusalem sitinonŋa wasin oŋonŋi Jombaanon kagi. Kaŋ qisin muŋ jegi, “Gii naa ejaga koloojaŋ? Kaniaga nomaen?” Kaen jegi kaniaya inisaama injijoro.

²⁰ Kaniaya mende qakoonoto, asuganon kokaen jokolooro, “Niinoŋ Hamoqeŋe Toya Kraist mende koloojeŋ.”

²¹ *Kaen jokolooro kaparaŋ koma qisin mug, “Gii mono eja moroga koloojaŋ? Gii Elaija koloojaŋ me qaago?” Qisin mug “Qaago!” jero. “Gii gejatootoo eja moŋ koloojaŋ me qaago?” Kaen qisigi “Kaen qaago!” meleeno.

²² Meleeno qisigi, “Gii moroga koloojaŋ? Wasin nononŋi kajoŋi, iyoŋoojoŋ mono nomaen meleema injiowonaga? Gii geengaa kaniaga nomaen jeŋ asariwaga?”

²³ *Qisigi kokaen injijoro,

“Gejatootoo eja Aisaianon qaa moŋ kokaen jerota eja, ‘Nii gajoba koloon balon qararaŋkonkonon laligoŋ kokaen qamakejeŋ: Poŋnon kawa-oo!

Kawaajon oŋo mono uugia mindiŋon kania meleuŋ meagowu.’ Nii kawaa qele gajobaya koloojeŋ.”

²⁴ Eja wasin oŋonŋi Jombaanon kagiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) ejaga koloogi. ²⁵ Yoŋonoŋ mombo kokaen jeŋ qisin mug, “Gii Hamoqeŋe Toya Kraist mende koloojaŋ ano Elaija me gejatootoo eja yoŋoononŋa moŋ mende koloojaŋi, iikawaajon mono naambaajon ejemba oomulu meŋ oŋomakejaŋ?”

²⁶ Qisin mug kokaen meleema oŋono, “Niinoŋ apu toonon oŋomorinkejento, eja moŋ oŋo mende moma kotojuti, iinoŋ koi batugianon nanja. ²⁷ Eja moŋ noo gemananon kawaatiwajaŋ jeŋ laligoweti, iinoŋ mono ii kolooja. Iinoŋ kaŋ nii nuuguŋ somatana koloon laligowaatiwajaŋ niinoŋ iwaa kosianon kema wayaŋgesoya besaan kana esuyaa kasia isamambaa amaŋamamaa amaŋa.” ²⁸ Jonon Jordan apu leeŋeŋanon gomaŋ qata Betani iikanon laligoŋ ejemba oomulu meŋ oŋoma laligoro. Iwoi ii iikanon kolooro. Kiaŋ.

Jonon Jiisaswajaŋ “Anutuwaanon lama meriaga,” jero.

²⁹ Ii kolooro gomaŋ ano Jonon Jiisas sigensigen karo iima jero, “Iigi, eja ii Anutuwaanon lama meriaga. Iinoŋ mono balona balona ananaa siŋgisongonana koma konjoratiro

* 1:21: Dut 18.15, 18; Mal 4.5 * 1:23: Ais 40.3

solanjaniwona. ³⁰ Niinonj mombaajonj qaa jej laligoweti, iinonj mono ii kolooja. Kokaenj jej laligowe: Noo gemananonj eja monj kawaati, niinonj mende koloowe iinonj walagadeenj laligonj waaro. Kawaajonj iwaa qabuñayanonj mono nii nuugunj uuta kolooja. ³¹ Niinonj ii wala mende moma kotoweto, Anutunonj kaniaya Israel ejemba nono ninisaano mobonjatiwaaajonj moja. Ii moma nii wasinj nono kanj oomulu menj onjomakejej.”

³² Jononj kaenj jej dangunu kaanja nama nanjonj kokaenj injijoro, “Uña Toroyanonj mono Siwenonjga kamaanj kewo koonj kaanja iwaa wañanonj kamaanj koma raro iibe. ³³ Niinonj ii wala mende moma kotonj laligoweto, monjonj ejemba oomulu menj onjomatiwaaajonj wasinj nonoti, iinonj kokaenj nijoro, ‘Uña Toroyanonj mombaa wañanonj kamaanj koma raro iibagati, iinonj mono Uña Toroya ejemba uugianonj ama iikanonj mulu menj onjombaa.’

³⁴ Niinonj ii iibetiwaaajonj ama kaniaya kokaenj nanjonj jejej, ‘Iinonj Anutuwa Meria kolooja.’” Kianj.

Jiisasnoj gowokouruta mutuya onjoono.

³⁵ Kaenj injijoro gomanj ano Jononj mombo apu goraayanonj iikanondeenj keno gowokouruta yonjononga woinonj iwo motoonj nangi. ³⁶ Nangij Jiisasnoj iikanonj unjuugunj kenoti, ii tororo uunj iigigiinj jero, “Eja ii mono iibao. Iinonj Anutuwaanonj lama meriaga kolooja.”

³⁷ Kaenj jero gowoko woi yorononj qaa ii moma Jiisaswaa gematanonj keni. ³⁸ Keni Jiisasnoj eleema gematanonj kariti, ii iriima kokaenj qisinj orono, “Oro moroga mongama kajao?” Iikaenj moma meleema ijori, “Somatanara, gii miri dakanonj enj laligojanj?” (Juuda yonjononj ‘Somatanana’ qaa ii boiwaajonj jejkegi.)

³⁹ Kaenj ijori meleeno, “Mono kanj iibao!” Kaenj meleeno weenj jaaya eleeno 4 kilok kawaa so kolooro. Weenj jaaya meleeno iikanonj motoonj kema miri dakanonj enj laligoroti, ii iigi. Ii iima kanonj iwo laligori gomanj sinsingonj tiiro mesaonj kari.

⁴⁰ Jononj qaa jero gowoko woita moma Jiisaswaa gematanonj keniti, iyoroononjga mombaa qata Andruu, dataa qata Saimon Piito. ⁴¹ Andruu iinonj wala data Saimon mokolonj kokaenj ijoro moro, “Noro mono Hamoqeqe Toya mokolojota.” Hamoqeqe Toya ii Griik qaanonj Kraist. ⁴² Kaenj jej data wama Jiisaswaanonj keni. Keni Jiisasnoj Saimon tororo uunj iigigiinj jero, “Gii Saimon, Jombaa meria koloojanto, niinonj qaga Siifas qabe ewaa.”* Kianj.

Jiisasnoj Filip ano Natanael oroono.

⁴³ Gomanj ano Jiisasnoj Galili prowinsnonj kemambaajonj kema kananonj eja qata Filip mokolonj kokaenj ijoro, “Gii mono nii notaanj kawa!” ⁴⁴ Filipnonj Andruu ano Piito yorowo gomangia motoonja. Taongia qata Betsaida.

⁴⁵ Filipnonj eja qata Natanael mokolonj kokaenj ijoro, “Moosesnonj eja mombaajonj Kana qaanonj oorota gejatootoo yonjononj toroqenj oogita eji, nono mono eja ii mokoloonja. Eja ii qata Jiisas, manjaa qata Joosef, gomanja qata Nazaret.”

⁴⁶ Natanaelnonj ii moma walingonj jero, “Oo Nazaret! Ii gomanj qandayaga. Iikanonja iwoi awaa monj koloowaatiwaa so qaago.” Kaenj jero Filipnonj ijoro, “Mono kanj geengo iima kotowa!”

⁴⁷ Kaenj ijoro moma Jiisaswaanonj kanj kouro iima iwaajonj qaa kokaenj jero, “Iibu! Eja koi kanonj mono Israel eja honja kolooja. Uutanonj gbingbaonj qolomolongoya qaa.”

⁴⁸ Kaenj jero Natanaelnonj qisinj munj jero, “Gii mono nomaerjanonj nii moma kotonj nonjanj?” Kaenj jero Jiisasnoj meleema ijoro, “Gii fig gere† umuganonj rana giima kotowe. Wala giima kotowego Filipnonj kawaa gematanonj giima goono.”

⁴⁹ Kaenj ijoro Natanaelnonj meleema ijoro, “Oo Somatana, gii mono onjanonj Anutuwa Meria koloojanj. Gii Israel nonoononj eja Ponga laligojanj.”

⁵⁰ Kaenj jero moma Jiisasnoj meleema ijoro, “Nii wala kokaenj jejej, ‘Gii fig umuganonj rana giibe.’ Kaenj jej asugijenjiaajonj moma laarinj nonjanj. Anutuwaanonj ku-usunj koi

* 1:42: Siifas ii Griik qaanonj Piito, ananaa qaanonj jamo karanjanj. † 1:48: Fig ii sambij kaanjaya. Ii gawongjianonj komogi kota naanjawo kolooro kambanj mamaga nenj laligoju.

iima mojanj, ii mono iwoi melaada koloaja. Honja somata ii mono kanagenj iima moma laligowaga.”

⁵¹*Kaenj ijonej toroqenj ijoro, “Niinonj qaa honj toonja monj kokaenj jewe moba: Kanagenj noo gowokouruna koloogi kotonj kondoonj onjombe jaameleenj unja kokaenj iibuya: Siwe nagunonj tano Anutuwaaw gajobaurutanonj asuginj Siwe gomambaa Eja Honjaanonj uma kamaanj angij injiibuya.” Kianj.

2

Jiisasnoj apu mej letono wain kolooro.

¹ Jiisasnoj Filip ano Natanael orono weenj karonj tegoro laligogi monjonj agominj aoawaa maranj lombanj ano ajoroogi. Ii Galili prowinswaa gomanj qata Kaana iikanonj angij. Jiisaswaa nemujanonj kanonj motoonj kema raji. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta ii kaanagadeenj horonj onjonjgi lombanonj motoonj raji. ³ Iikanonj raji wain apunonj qaono Jiisaswaa nemujanonj meria ijoro, “Yonoononj wain apu qaonja.”

⁴ Kaenj ijoro kokaenj ijoro, “Nemuna, ii nomaenj amaratiwaajonj jejanj? Jerj kotonj nonjanj me? Noo angoletoto meme kambananonj mende kanj kuuro laligojenj.”

⁵ Kaenj jero moma welenjeqeuruta kokaenj injijoro, “Iinonj iwoi mombaajonj jenj kotonj onjombaati, ii mono otaanj ambu.”

⁶ Juuda yonononj hamo qenj aowombaajonj Kana qaagia otaanj borogia songbama laligonjkegi. Iikawaa so miri iikanonj koworanjenj somata 6 raro. Koworanjenj motomotoonj ii apu kononj 8 me 12 iikanonj kemej saa qenagiwaa soga raji.

⁷ Jiisasnoj ii iima kokaenj injijoro, “Onjo mono apu kosonj kanj maagi koworanjenj koi saa qewa.” Kaenj jero moma jerotiwaa so angij. ⁸ Koworanjenj ii saa qegi kokaenj jenj kotonj onjono, “Mono apu qaga kosonj mej kema lombanj galenj mubu.” Jenj kotonj onjono mej kenji.

⁹ Kosonj kenjgito, galenonj apu letoma wain kolooroti, ii nenj naanja moma daenkaya mej kagiti, ii mende moma asarinj aaruro. Aaruroto, welenjeqe apu kosogiti, iyonononj ii moma jegi galenonj maranj lombanj toya oono karo. ¹⁰ Karo kokaenj ijoro, “Maranj kambananonj kuuya yonononj wain apu awaa ii wala mej kanj onjmakeju ano ii nenj enjkalolonj mej aogigo wain apu naanja qaa ii kanagenj onjmakeju. Giinonj wain apu awaa ii wala anjonj koma mende onjoma ketego koi kambanj uugunj mej kajanj. Ii sili morota monj anjanj.”

¹¹ Jiisasnoj angoletoto mutuya koi ii Galili prowinswaa gomanja qata Kaana iikanonj mero. Ii mej iikanonj ku-usunja asuganonj injisaano. Kaenj injisaano gowokourutanonj moma laarinj mugij.

¹²*Jejelombanonj laligogi tegoro Jiisaswaa nemunjoaana ano gowokouruta yonononj gomangianonj Kaperneam kenji. Iikanonj kema somanja tosia toroqenj laligogi. Kianj.

Jiisasnoj jiwowonj jigo jenj kobooro.

Mat 21.12-13; Maak 11.15-17; Luuk 19.45-46

¹³*Kambanj kanonj Juuda nonoononj kianjkomu kendonj kambanja dodowiro. Anutunonj wala eenjanonj niniima koboony nunuuguroti,* iikawaajonj aisoowombaajonj angij Jiisasnoj kaanagadeenj gomanja mesaonj Jerusalem sitinonj uro. ¹⁴ Sitinonj uma jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keuma iwoi kokaenj mokolooro: Ejemba bulmakao ejia, lama ano kewo koonj ii sewanja mewutiwaajonj angij ano tosanonj monenj utekute ambombaajonj ragiti, ii injiiri.

¹⁵ Ii injiima kasanonj tape (qoilomu) miziziiinj iikanonj onjootinj unjuro. Unjunj ejemba ii kuuya konjoma onjoma lama bulmakaogiawo jiwowonj jigononjga onjotaaro. Utekute ejemba yonoononj soojaakota qewagoro kamaaro peragia metama maaro keno. ¹⁶ Kewo

* 1:51: Jen 28.12 * 2:12: Mat 4.13 * 2:13: Eks 12.1-27 * 2:13: Anutunonj Iijipt kanonj Israel ejemba niniima koboony nunuuguroti, iikawaa korisoroya ii Koonj qaanonj Pasowa. Eksodus, Mootogo 12.15

sewangia mewutiwaajon angiti, ejemba ii kokaen jej onono, “Iwoi ii mono mej togon selegenj kembu. Ono noo Marjaa jiwowon jigo koi mono naambaajon utegogi konkororo miri kaaja kolooja?”

¹⁷ *Kaen jej onono Buja qaa mon gowoko yonoo momogianon kouro romongogi. Qaa ii kokaen oogita eja, “Noo uunanon goonon jigo ii kowoga ewaatiwaajon kaparanj kombe iikanon uunanon neqan gere kaaja jero majakaka iikanon ji mokoloonkejen.”

¹⁸ Ii konjoma onono Juuda jotamemeya yononon temboma waama Jiisaswaanon kouma kokaen qisin mugi, “Gii mono naa angoleton mon ana ku-usunga iinin sokoma nononogo tere kaaja anaga?”

¹⁹ *Kaen qisin mugi kokaen meleema onono, “Ononon jiwowon jigo koi kondeengi namonon kamaaro niinon ii ween karoombaa uutanon metaama kuumaaja.”

²⁰ Meleema onono kokaen ijogi, “Gbani 46:waa uutanon jiwowon jigo koi mej laligon medaborogita nanja ano giinon ii ween karoombaa uutanon mono nomaen ama metaama kuunaga?”

²¹ Kaen ijogito, Jiisasnon jigowaa qaa ii iyaaja seliaa sareaga jero. ²² Jiisasnon kanagenj koomunonga waaro sareqaa jeroti, ii kamban iikanon gowokouruta yonoo roromongogianon kan kono moma asarigi. Ii romongon Jiisasnon qaa jeroti, ii ano Buja qaa oogiti, ii kuuya moma laarigi. Kianj.

Jiisasnon ejemba kananana modaboroja.

²³ Jiisasnon Jerusalem sitinon kiankomu kendombaa kambananon laligon angoleton ku-usungawo meroti, ii ejemba mamaganon iima qata moma laarin iwaanon rapingogi.

²⁴ Rapingogito, Jiisasnon ejemba kuuya yonoo kanagia moma kotodabororo. Kawaajon ejemba kuuya mende moma laaridaboron onoma qaagiaa baatanon mende kema laligoro. ²⁵ Ejemba uugianon qaa iwoi eroti, Jiisas mononon ejemba uugiaa kania ii isaama qendeema mubaatiwaa so mende kolooro. Mono anjo ii moma kotoro. Kianj.

3

Jiisasnon Nikodeemus uumeleembaa kania kuma muro.

¹ Juuda kanagesowaa jigo kaunsol batugianon jotamemeya eja mon qata Nikodeemus laligoro. Iinon Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) tuunon nano. ² Iinon gomantiina mononon Jiisaswaanon kouma kokaen ijoro, “Somatana, gii angoleton menkejanj, ii eja mononon Anutu iwo mende nano anodeen memambaa amamaankeja. Kawaajon gii Anutunon nemun koma gono boi koloojan, iikaen mojonj.”

³ Kaen jero kokaen jej meleema muro, “Niinon qaa honja toon mon kokaen jewe moba: Mononon Anutuwaanonga kolokoloo donngoga mende koloowaati eenj, iinon mono Anutuwaabentotonon keuma iimambaa amamaawaa.”

⁴ Meleema muro kokaen ijoro, “Mononon ejemba waja koloon laligon kolokoloo donngoga ii mono nomaen koloonaga? Iinon mono nemun goron uutanon keuro mombo koro ama memambaa amamaawaa.”

⁵ Kaen ijoro kokaen meleema, “Niinon qaa honja toon mon kokaen jewe moba: Mononon oomulu mej mugi Uja Toroyanon uutanon kemero iikanon kolokoloo donngoga mende kolooji eenj, iikaananon mono Anutuwaabentotonon uutanon keumambaa amamaawaa.

⁶ Balombaa nemunman onoononga merabora koloojuti, ii balombaa meraboraanaga. Uja Toroyanon inaan nemun kono merabora koloonkejuti, ii mono Siwewaa meraboraanaga.

⁷ “Kawaajon onjo kolokoloo donngoga Anutuwaanonga mende koloowuyati, ii mono mende sokonja. Qaa ii jewe iikawaajon mono mende aaruwa. ⁸ Haamonon anja jaajaa lan giliro otona momakejanto, ii dakaya qen kankeji ano dakaan baagen qen kemakeji, giinon iikawaa kania mende moma asarijan. Uja Toroyanon ejemba nemun koma onono kolokoloo donngoga koloogiti, kuuya iyonoo kaniagia mono haamo kawaa so kolooja.”

* 2:17: Ond 69.9 * 2:19: Mat 26.61; 27.40; Maak 14.58; 15.29

⁹ Kaerj meleeno Nikodeemusnoj kiko qerj kokaerj jero, “Ii mono nomaerj koloona?”

¹⁰ Kaerj jero Jiisasnoj ijoro, “Gii Israel kanageso kuma nonomakejarj ano kilerj qaa iikawaa kania mende moma asarijarj. Ii mende sokonja. ¹¹ Niinonj qaa honja toonj monj kokaerj jewe moba: Nonononj naama moma kotojonj, ii jerj ijisaamakejonj ano naama jaananonj iima mojonj, ii nangonj jenkejonj. Kaerj amakejonto, onononj kilerj Buja qaanana ii mende moma anjonj komakeju.

¹² “Balombaa iwoiya jaanonj ii-iita kawaa qaaya jewe moma mende moma laarij nonjuti eerj, niinonj Siwewaa iwoiya mende ii-iita kawaa kania injjowe ii mono nomaerj moma laariwuya? ¹³ Balombaa eja monjonj Siwenonj mende uroto, Siwe gomambaa Eja honjanonj Siwe gomanonj laligonj kamaanj koloonj asugiroti, iinonj mono eleema Siwenonj ubaa.

¹⁴ *¹⁴ “Anutunonj Mooses balonj qararanjonkohanonj jerj koto kopa aenonj mokolej unjaya merj toononj kosigoro nanoti, iikawaa so Siwe gomambaa Eja Honja ii kosigogi uma nambaa. ¹⁵ Ejemba ii moma laarij mujuti, iyonononj kuuya laaligo kombombanja mokoloonj laligowutiwaajonj ama eu ubaa.

¹⁶ “Iikawaa kania ii kokaerj: Ejemba ii moma laarij munkejuti, iyonoononga monjonj tiwilaawaabotiwaajonj Anutunonj balonj so jinonja qaa jopagonj nonono. Anana kuuya letoma laaligo kotigaa buja koloowonjatiwaajonj ama Meria motoongo soro ii nonono. ¹⁷ Ejemba gomanj so laligonj kenjonj, Anutunonj Meria anana qaanana jerj tegowaatiwaajonja qaagoto, Merianonj hamo nunuro kantri so letoma oyanboyanj koloowonjatiwaajonj ama wasiro namononj kamaaro.

¹⁸ “Ejemba monjonj Meria moma laarij, Anutunonj iwaa qaa jerj tegoro mende tiwilaawaato, monjonj Jiisas mende moma laarij muji, Anutunonj iwaa qaa jerj tegoro laligoja. Anutuwa Meria motoongowaa qata mende moma laarijwaajonj ama gere siawaa buja koloowaa. ¹⁹ Anutunonj balonj ejemba qaanana jerj tegonkeji, iikawaa kania ii kokaerj: Asaganonj namononj kamaanj kolooroto, ejembanonj nanamemenj bologa bologa ama merj laligogi. Kaerj laligonj Anutuwa asasaga togonj uugia pangamambaa nanamemenonj lanj somonjonj laligonj kougi.

²⁰ “Kuuya nanamemenj bologa amakejuti, iyonononj Anutuwa asasaga togonj gema qerjkeju. Anutunonj nanamemenj bologa bologa ii injisaama jerj onono gamugia mobubotiwaajonj toroko momakeju. Ii moma asasagaa uutanonj mende keumakeju. ²¹ Mende keumakejuto, monjonj qaa honja otaanj laligoji, iinonj saanonj asasagayaa uutanonj keubaa. Anutunonj sololonj muro nanamemenja ama merj laligoroti, iikawaaajonj nanamemenja iikanonj asuganonj koloowaatiwaajonj moja.” Kiarj.

Jon Oomulu ejanonj Jiisaswaa kania jokolooro.

²² Jiisasnoj kaerj jedaboronj nama gowokouruta unjuama Jerusalem siti mesaonj Judia prowinswaa gomanj gematanonj kenji. Iikanonj kema gowokouruta yonowo sonda tosia toroqerj laligonj ejemba oomulu merj onoma laligoro. ²³ Jiisasnoj kaerj laligoroto, Jononj kaanagadeerj gomanj qata Salim kawaa kosianonj laligoro. Gomanj qata Ainon kanonj apu mamaga ero ano ejembanonj Jombaanonj kouma oomulu merj onombatiwaajonj qisigi afaanjonj merj onoma laligoro. ²⁴ *²⁴ Kambanj iikanonj Jon ii kapuare mirinonj mende ongi raro.

²⁵ Juuda yonononj hamo qerj aowombaajonj borogia songbama laligonjkegi. Kawaaajonj Jombaa gowokouruta yonononj Juuda eja mombo qaa iikawaa niinonjginonj jerj kanainj jenonkooli angi. ²⁶ Kaerj angi bimooro Jombaanonj kanj kokaerj ijogi, “Somatanana moba, eja Jordan apu leegenanonj giwo laligoro geengjo kaniaya nangonj jenati, iinonj ejemba oomulu merj onono tuuj somasomatanonj mono iwaanonj kemakeju.”

²⁷ Jononj ii moma kokaerj meleeno, “Anutunonj eja mombaajonj iwoi monj Siwenonja mende ama munagati eerj, iinonj mono ii buja qerj aomambaa amamaawaa. ²⁸ *²⁸ Iwo laligonj kokaerj jewe, ‘Nii Hamoqege Toya Kraist mende koloojento, Anutunonj wasinj

* 3:14: Janj 21.9 * 3:24: Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20 * 3:28: Jon 1.20

nono wala kajeña iinonj gemananonj kawaa.' Niinonj qaa ii jeweti, onjo ii saanonj onjoangio nanjonj jeñ laligowuyatiwaa so koloouju. ²⁹ Iikawaa sareya ama kokaenj jemaña: Eja moñnonj emba buñyawo koloouj emba memambaajonj korisoro qaa jeñ seinj laligoja. Kaenj laligoro eja alianonj kosianonj nama korisoro qaayaa aroya moma iwaajonj jinonja qaa aisoonjeja. Kawaa so niinonj Jiisaswaa alia koloouj iwaajonj aisoowe korisoro iikanonj keteda koi uuna saa qero laligojenj. ³⁰ Jiisaswaa qabunayanonj somariinj seiro Jon noononj waziiro sokombaa." Kiarj.

Jiisasnonj Siwenonjga kamaarotiwaa kania jero.

³¹ "Morononj eukanonja kamaaroti, iinonj ejemba kuuya unjuugunj uuta koloouja. Moñnonj namononj asuginj namowaa buña koloouja ano namononj laaligowaa qaaya jenkeja. Siwenonjga kamaañ karoti, iinonj mono kuuya unjuugunj uuta koloouja. ³² Iinonj iwoi iima moma kotonj laligoroti, iikawaa kania jeñ nanjonj dangunu kaanja nanja. Kaenj nanjato, nanjonanjo qaaya ii ejemba moñnonj moñ mende moma anjonj konja.

³³ "Ejemba moñnonj nanjonanjo qaaya moma anjonj konji, iinonj Anutu onjonja kolooujiwaa qaaya menj kotiuro powowonj koloowaa. ³⁴ Anutunonj qele ejia wasinj Unjaya Toroya dogo qaganonj qaagoto, kelemalelenj munkeja. Kawaaajonj qele ejianonj mono Anutuwaanonj qaa honja ii inisaama jenkeja. ³⁵ *Manjanonj Meria uunonj jopagonj munkejiwaaajonj ama iwoi kuuya buña qenj munj borianonj ano eja.

³⁶ "Ejemba moñnonj Meria moma laarinj uuta meleenji, iinonj mono mombo letoma laaligo kotigaa buña koloouja. Moñnonj Meriaa qaaya mende tenj komakeji, Anutuwaa irinjonsoonjanonj mono iwaa qaganonj uma pondanj nano laaligo kotigaa kania mende iima kotonj eenj lañ laligoja." Kiarj

4

Jiisasnonj Samaria emba mombo qaa amiri.

¹ Jiisasnonj ejemba kaenj kuma onono gowokouruta koloogi oomulu menj onjoma iikanonj Jon Oomulu eja uugunj haamo ama laligoroti, qaa ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoo gejianonj kemero mogi. Yonjononj ii mogiti, buju ii jegi seinj Pombaa gejianonj kemero moro. ² Jiisasnonj anjo ejemba mende oomulu menj onjonoto, iinonj jero gowokourutanonj ii anji. ³ Ii moma Judia prowins mesaonj eleema mombo Galili prowins waagenj kenji. ⁴ Kana kaenj kema Samaria prowinsnonj keuma uugunj kenji.

⁵ *Uugunj kema Samaria prowinswaa taonj moñ qata Sikar iikanonj keuro. Sikar taonj ii Jeikobnonj balonj bakaya moñ meria Joosef muroti, iikawaa kosianonj eja. ⁶ Jeikobwaanonj apu roñ koriga ii Sikar taononj nanja. Jiisasnonj kana karotiwaajonj ama selia bimooro weenj jiji kolooro apu roñ iikanonj keuma kosianonj kamaañ raro.

⁷ Apu roñ kosianonj raro Samaria emba moñnonj apu kosomambaajonj karo. Karo Jiisasnonj iima kokaenj ijoro, "Gii saanonj apu nona newenaga." ⁸ Kambañ kanonj gowokourutanonj nene sewanja mewombaajonj ii mesaonj taononj kenji iyanjarodeen nani.

⁹ *Juuda ejembanonj Samaria prowins sureen onjoma yonowo ainjolonj mende laligonkegi ano pake motoonjononj apu mende kosonj laligonkegi. Kawaaajonj iyanjarodeen nani kanonj emba iinonj kokaenj ijoro, "Gii Juuda ejaga ano nii Samaria embagato, nomaembaajonj 'Apu nona newenaga,' jeñ qisinj nonjanj?"

¹⁰ Jiisasnonj qiqisi ii moma kokaenj meleema muro, "Gii Anutu kalenjaa kania moma kotona sokonaga. Morononj 'Apu nona newenaga,' jeñ qisinj gonji, iwaa kania moma asarinagati eenj, ii mono qisina laaligowaa apuya gonaga."

¹¹ Kaenj ijoro kokaenj ijoro, "Oo somatana, apu kosomantatiwaa pakeya moñ mende raja ano apu roñ koi kanonj mono koriga koloouja. Kawaaajonj laaligowaa apuwaajonj jejanj, ii mono daanj kaya mokolonaga? ¹² Benj isinana Jeikobnonj apu ronja koi nonono. Iinonj

* 3:35: Mat 11.27; Luuk 10.22 * 4:5: Jen 33.19; Joos 24.32 * 4:9: Esr 4.1-5; Neh 4.1-2

wala arjo ano iwaa gematanonj meraurutanonj koi kanj apu kosonj neŋ laligonkegi ano bulmakao tuunja tuunja apu onjonji neŋ laligonkegi. Gii Jeikob uugunj uuta koloonj ejemba apu meŋ seiŋ onjomambaajonj jejanj me?”

¹³ Kaenj jero moma Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Ejemba kuuyanonj apu koi neŋgo mombo apuwaa newombaajonj momakebuya. ¹⁴ Kaenj laligowuto, niinonj mombaajonj apu mumanjati, iinonj ii neŋgo kambanj moŋnonj apuwaa mombo mende mobaa. Kaenj qaagoto, apu mumanjati, ii mono iwaa uutanonj letoma laaligowaa apu jaaya jujukuya qaa kolooro laligowaa. Ujungonj kouma laaligo kombombarja tetegoya qaa ii munkebaa.”

¹⁵ Kaenj meleeno embanonj jero, “Oo somatana, gii mono apu ii nona nemanj. Ii neŋgo kambanja kambanja mombo apuwaa moma apu kosomambaajonj koi kanasoso mende riwenaga.”

¹⁶ Kaenj jero kokaenj jeŋ kotonj muro, “Gii mono kema loga wama koi kawao.”

¹⁷ Kaenj jeŋ kotonj muro “Nii lona qaa,” jeŋ meleeno. Meleeno kokaenj ijoro, “Gii ‘Lona qaa,’ qaa ii onjanonj jejanj. ¹⁸ Gii wala eja 5 onjoma laligona ano kete moŋ mena rajaoti, iinonj goo loga mende kolooja. Qaa jejanj, ii honj toonjaga.”

¹⁹ Embanonj ii moma kokaenj ijoro, “Somatana, gii mono gejatootoo eja qaita moŋ koloojanj. Niinonj taniga kaenj giima kotojenj. ²⁰ Nonoo ambosakonjurunananonj baanja qendeema kokanonj uma siminj kuma qama koolinj laligogito, Juuda onjononj kokaenj jeŋkeju, ‘Samaria onjo mono Jerusalem sitinonj uma jiwowonj jigononj usugonj qama kooligi sokombaa.’

²¹ Ii moma Jiisasnonj kokaenj jeŋ kotoro, “Oo emba, kambanj moŋ kanj kuuwaati, onjo kambanj iikanonj Ama waeya meŋ mepesee-wombaajonj baanja kokanonj me Jerusalem kanonj mende uma laligowuya. Gii qaa ii moma laarina sokombaa. ²² Samaria onjo Anutuwa kania tororo mende moma kotonj kileŋ iwaa waeya tondu meŋ mepeseenkeju. Hamoqeqewaa kania ii Juuda nonoo batunananonj asuganonj koloonj eja. Kawaajonj Juuda nonononj Anutunanaa kania moma kotonj waeya meŋ mepeseeninj sokonja.

²³ “Kileŋ kambanj moŋ kokaenj koloowaa: Kambanj iikanonj Unja Toroyanonj ejemba sololoonj inaanj onjono qaa honja otaanj Ama waeya meŋ onjanonj mepeseen laligowu. Manjanananonj ejemba kaanja moŋgama onjoma asugiwutiwaajonj siinja moma laligoja. Kambanj morota iikanonj mono kanj kuunj kete koi eja. ²⁴ Anutunonj Unjaga kolooja. Kawaajonj Unja iikawaa waeya meŋ mepeseenkejuti, iyonjononj mono Unja Toroyanonj sololoonj inaanj onjono qaa honja otaanj mepeseen laligowu.”

²⁵ Jiisasnonj kaenj jeŋ kotoro embanonj ijoro, “Hamoqeqe Toya qata Kraist qajuti, iinonj asugimambaajonj anja, ii mojenj. Iinonj kawaati, kambanj iikanonj mono qaa kuuya ninisaano iima mobonja.”

²⁶ Jiisasnonj qaa ii moma kania kokaenj isaano, “Giwo koi nama qaa aminj mojoti, niinonj mono iikaya koloojenj.” Kianj.

Gowoko yonjononj kanj yorowo toroqegi.

²⁷ Kaniaya isaano gowoko yonjononj iikanondeenj eleema kagi. Kanj embawo qaa aminj mori, ii iima waliŋgogito, moŋnonj kokaenj mende qisiro, “Gii nomaembaajonj iwo qaa qaa anjao?” me “Gii naama gombaatiwaajonj mojanj?” Kaenj qisiwombaajonj mogito, kuuyanonj kokodundunj koma ragi.

²⁸ Kaanj ragi embanonj apu pakeya mesaonj eleema taononj kema ejemba kokaenj injijoro mogi, ²⁹ “Mobu! Niinonj eja moŋ mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iikawaa kania nisaama jero mojenj. Kawaajonj iinonj Hamoqeqe Toya Kraist koloowabo. Mono onjoanji kanj eja ii iibu.” ³⁰ Qaa ii moma taonj mesaonj luluuma horonj Jiisaswaanonj kengji.

³¹ Gowoko yonjononj kambanj biiwianonj kanonj Jiisas kuunj muŋ kokaenj ijogi, “Somatanana, nene newa.”

³² Kaenj ijogito, kokaenj injijoro, “Niinonj nenena qaita moŋ meŋ laligojenj, onjononj iikawaa kania mende moma kotoju. Qaago.”

³³ Kaenj injijoro iyanjia qisiŋ aonj kokaenj jegi, “Moŋnonj nene moŋ meŋ kanj mujaa me nomaenj?”

³⁴ Kaerj jegi kokaerj injjoro, “Wasiñ nono kaweti, niinonj iwaa jeta terj koma gawonja meñ sororogonkejeñi, iinonj noo neneana kolooja. ³⁵ Oñononj qaa kokaerj jewubo, ‘Koiñ 4 tegoro oliñ-izizii kambananonj toriwaa.’ Mobu, niinonj iikawaajonj kokaerj jejeñi, moma geja ambu: Gawonj boña boña yonoo hongianonj mumugodabororo qeñmemetaa kambananonj mono kanj kuuja. Ono mono uugiaa jaayanonj meleeno uugi keno ii iima kotowu. ³⁶ Tosianonj wala qaa kota qosoma kororoonj laligogi honjanonj kamban kokaamba asugiro tosanonj ii meñ kululuuñ tawagia megi ejembaya ejembaya laaligo kotigaa bunja koloonkeju. Kaerj kolooro honja qeñmeme yonononj qosomakororoo ejemba yonowo ajoroonj motoonj jejelomban ama aisoonj oyanboyanawo mobuya.

³⁷ ‘Moñonj kota qosoma kororoo moñonj honja qeñ meji,’ qaa kaerj jenkejuti, ii qaa honaga. Ii Anutuwaa gawonj memewaa kania injisaanja. ³⁸ Niinonj onjo wasiñ onjombe gawonj qaita moñonj onjoangio iwoi kota mende komogiti, mono gawonj iikanonj kema honja qeñ mewu. Tosianonj wala selegia qeñ gawonj meñ laligogi onjononj yonoo gemagianonj kema gawonj megitiwaa honja mokoloonj qeñ meñkebu. Niinonj kaerj wasiñ onjonjen.” Kianj

Samaria ejemba mamaganonj uugia meleengji.

³⁹ Samaria embanonj qaa kokaerj nanjonj jero, “Niinonj eja moñ mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iinonj iikawaa kania nisaama jero mojen.” Kaerj jerotiwaajonj ama Samaria ejemba mamaganonj Sikar taonj kanonj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugi. ⁴⁰ Moma laarinj muñ iwaanonj kanj yonowo toroqenj laligowaatiwaajonj kaparanj koma qisigi weenj woiwaa so toroqenj kanonj laligoro.

⁴¹ Kaerj laligonj qaa jenj laligorotiwaajonj ama mamaganonj Jiisas moma laarinj toroqegi tuungia somariiro. ⁴² Toroqenj emba ii kokaerj ijogi, “Eja koi kanonj onjanonj gomana gomana ananaa Hamoqeqe Tonanaga kolooja. Nonononj ii goo qaawaajonjadeenj mende toroqenj moma laarijonto, ii nononano geja ama moma moma kotojonj.” Kianj.

Jiisasnonj kawali galeñ mombaa meria meñ qeangoro.

⁴³ Jiisasnonj Samaria laligoro weenj woi tegoro onjomesaonj Galili prowinsnonj keno. ⁴⁴ *Jiisas anjo kamban moñonj qaa moñ kokaerj nanjonj jero, “Gejatootoo ejemba moñonj iyanjaa gomana balononj laligoro iwaajonj mende mogi uro goda mende qeñ muñkeju.”

⁴⁵ *Kaerj jeroto, kilenj kamban kanonj anjaa prowinsnonj Galili kouro iikanonj kaanagadeenj tosanonj jolonja jegi. Yonononj kiankomu kendombaajonj Jerusalem sitinonj uma Jiisasnonj kendonj kambananonj angoletto meroti, ii kuuya iima mogi. Kawaajonj kamban iikanonj saanonja koma horonj mugi.

⁴⁶ *Galili prowins yonononj koma horonj mugi gomana qata Kaana wala kanonj apu meñ letono wain kolooroti, iikanonj mombo karo. Taonj qata Kaperneam kanonj kimbaa kawali galeñ moñ laligoro. Iwaa merianonj ji kiro ero.

⁴⁷ Enj komumambaajonj ano. Kawaajonj Jiisasnonj Judia prowins mesaonj Galili uutanonj karoti, iinonj iikawaa bujuya moma Jiisaswaanonj kema kokaerj qisij muro, “Gii saanonj kanj merana meñ qeangonj mubaga.” ⁴⁸ Qisij muro kokaerj ijoro, “Ono nii eenj mende moma laarinj nombutiwaa so koloojuti, ii mende sokonja. Niinonj angoletto aiwese mewe iimago mono afaangonj nii moma laarinj noma uugia meleembuyaga.”

⁴⁹ Kaerj ijoroto, kawali galenonj kokaerj ijoro, “Somatana, merananonj komuwabotiwaajonj mono uulanawo kawa.”

⁵⁰ Kaerj ijoro meleema muro, “Meraganonj mono qeangonj laligowaa. Kawaajonj mono saanonj eleema kema.” Kaerj meleema muro iinonj ii moma laarinj eleema keno. ⁵¹ Kananonj keno weleñqeqeurutanonj kanj mokoloonj kokaerj ijogi, “Meraganonj mono qeangojaa.”

* 4:44: Mat 13.57; Maak 6.4; Luuk 4.24 * 4:45: Jon 2.23 * 4:46: Jon 2.1-11

⁵² Kaen ijogi qisij onjoma jero, “Naa kambanon kanain qeangojaa?” Kaen jero ijogi, “Woran mare wan kilok kanonj sele gereya mesaojaa.” ⁵³ Ijogi momoya kokaen koloonj asariro: Ahaa! Jiisasnonj “Meraganonj mono qeangonj laligowaa,” jeroti, mono aua iikanondeen qeangojaa. Qaa ii moma asarinj ii ano sumanjuruta kuuya yonononj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugi.

⁵⁴ Jiisasnonj Judia mesaonj Galili prowins uutanonj kanj angoletom onj koi mero indinjan woi kolooro. Kianj.

5

Jiisasnonj Betesda anjonj teru goraayanonj eja monj mej qeangoro.

¹ Kanagenj kambanj mononj Juuda yonoo kendonj somata monj toriro Jiisasnonj Jerusalem sitinonj uro. ² Jerusalem sitiwaa kiripononj nagu monj ii lama onjoonj ero. Kawaa kosianonj anjonj teru monj qata Hibruu qaanonj Betesda qagiti, ii ero. Iikawaa goraayanonj haamo miri koriga somata 5 nanji. ³ Haamo miri 5 iikawaa uutanonj ji ejemba tuunj somata enjkegi. Tosianonj jaagia gooro ragi. Tosianonj kanaborogia meendanogoyaga egi. Tosianonj bakagia koomuyaga egi.*

⁴ Kambanj tosaanonj Pombaanonj gajoba mononj kamaanj anjonj terunonj rinjanjanjgoro oronjkeronj. Apunonj ororo kambanj iikanondeen mononj wala anjonj terunonj kemenjkeronj jia ii me ii iikanonj mono qeangonjkeronj. Kawaaonj mamboma ragi. ⁵ Iikanonj eja monj gbani 38:waa so ji kiro enjkeronj. ⁶ Iikanonj ero Jiisasnonj kouma iima kambanj koriga totoonj ji kiro enj laligoroti, ii moma kokaen qisij muro, “Gii qeangomambaaonj mojanj me qaago?”

⁷ Qisij muro kokaen meleeno, “Oo Ponj, apunonj oronj otong aoro alana morononj mono anjonj terunonj noma noonaga? Alana kaanja monj mende laligoja. Neeno kemambaaonj moma batogonj laligoweti, kambanj iikanondeen tosaanjan yonoononjan mononj nii nuugonj kemenjkeju.”

⁸ Meleema muro Jiisasnonj ijoro, “Gii mono waama tambomaeega menj kema.” ⁹ Kaen ijoro moma iikanondeen qeangonj tambomaeeya menj keno. Kenoto, iwoi ii Sabat kendononj kolooro. ¹⁰ *Iikawaajonj Juuda yonononj eja qeangoroti, ii kokaen ijogi, “Kete Sabat kendonj kolooja. Kawaaonj tambomaeega menj anjonj kana mende sokonja.”

¹¹ Ijogi kokaen meleeno mogi, “Meagonj nonji, iinonj kokaen jenj tegonj nonja, ‘Gii mono waama tambomaeega menj kema’.”

¹² Ii moma kokaen qisij mugi, “Eja morononj goojonj ‘Tambomaeega menj kema,’ jejaa?”

¹³ Qisij mugito, Jiisasnonj menj qeangoro ejemba tuunj somatanonj ologogi yonoo batugianonjan ilinolonj koma keno. Kawaaonj morononj ii ama muroti, ii mende moma tompiririnj qej nano.

¹⁴ Iikawaa gematanonj jiwowonj jigo totonj uutanonj uro Jiisasnonj iikanonj mokolonj munj qambanjmambanj qaa kokaen ijoro, “Moba, gii qeangojana. Kawaaonj tiwitiwilaa seiyawo bologa monj koloonj gombabotiwaajonj mono singisonjgo mombo mende toroqen ama laligowa.”

¹⁵ Eja qeangoroti, iinonj Jiisas iima kotonj kema Juuda jotamemeya ii kokaen injjoro, “Eja menj qeangonj nonoti, iwaa qata Jiisas.” ¹⁶ Ii moma Jiisasnonj Sabat kendononj gawonj kaanja meroti, Juuda jotamemeya yonononj iikawaajonj ama sisiwerowero ama munj laligogi. ¹⁷ Kaen laligogito, Jiisasnonj kokaen meleema onjono, “Noo Amananonj suulanj gawonj menjkeja ano niinonj kaanjadeen ii menjkejenj.”

¹⁸ Kaen meleema onjoma ejemba Sabat kendombaa qaa tosaanjan toroqen anj Jiisasnonj ii nanamemenjanonj qewagonj yonoo jaagianonj singisonjgo ano. Singisonjgo ii toroqen Anutuwaajonj ‘Amana!’ jenj Anutu tani kaanja laligojiwaa so koloonj iyanjan menj uma aoro.

* 5:3: Yonononj apu anjononj eligonj orowaajonj mamboma ramakegi. Tosianonj qaa ii jawo 3:waa tetegoyanonj ama oju. * 5:10: Neh 13.19; Jer 17.21

Juuda ejemba yoŋonoŋ iwoi woi iikawaajoŋ ama moma koboŋ kaparaŋ koma Jiisas qewombaaŋoŋ jeŋ kotiigi. Kian.

Laaligo gbiliwaatiwaa ku-usuŋa ii Jiisaswaanŋoŋ eja.

¹⁹ Kaen angito, Jiisasnoŋ qaa kokaen injoro, “Niinoŋ qaa hoŋa toŋ moŋ kokaen injowe mobu: Meranoŋ iyaŋaa uutaajoŋ iwoi moŋ mende meŋkejato, Maŋanoŋ iwoi meŋkeji, Merianoŋ mono ii kaŋiadeen meŋkeja. Kawaajoŋ Maŋanoŋ iwoi mero iimakeji, iinoŋ mono iikayadeen meŋkeja. ²⁰ Maŋanoŋ Meria uunoŋ jopagoŋ muŋ laligoŋ aŋo gawoŋ meŋkeji, ii kuuya qendeema muŋkeja. Kawaajoŋ aŋgoletto iima laligojuti, ii iwoi kamaŋqeqeta. Iikawaa hoŋa ii kanageŋ qendeema oŋono iima newogia tegoro walingoŋ laligowuya.

²¹ “Moŋ kokaembaajoŋ walingowu: Amanoŋ ejemba koomuya oŋomindiiro gbilinkeju. Merianoŋ mono iikawaa so kaŋiadeen ejemba koomuya moroga gbiliwutiwaa moji, ii mono oŋomindiiro gbilinkeju. ²² Kaŋiadeen Amanoŋ mombaa qaaya mende jeŋ tegoŋkejato, jenteego gawombaa ku-usuŋa kuuya ii kokaembaajoŋ Meriaa borianoŋ anota eja:

²³ “Ejemba Ama goda qeŋ muŋkejuti, iikawaa so kuuyanoŋ Meria goda qeŋ mubutiwaajoŋ moja. Amanoŋ Meria wasiŋ muro. Kawaajoŋ moŋnoŋ Meria mende goda qeŋ muji, iinoŋ mono Ama kaŋagadeen goda mende qeŋ muja. ²⁴ Kawaajoŋ niinoŋ qaa hoŋa toŋ moŋ kokaen injowe mobu: Moŋnoŋ noo Buŋa qaana moma nii wasiŋ nonoti, ii moma laariŋ muji een, iinoŋ mono laaligo kotigaa buŋa kolooja. Niinoŋ qaaya jeŋ tegowe gere siawaa buŋa mende koloowaa. Koomu kotigaa leeya mesaŋ jawo waleema laaligo kotigaa leegen keuma laligoŋ ubaa.

²⁵ “Niinoŋ qaa hoŋa toŋ moŋ kokaen injowe mobu: Kambaŋ qaita moŋ kawaati, ii mono nooŋoŋ ama kaŋ kuudaboroja. Kambaŋ iikanoŋ singisoŋgo ama uunoŋ koomuya koloojuti, iyoŋonoŋ Anutuwaa Merianoŋ qaro qaa aroya mobu. Ii moma teŋ kombuyati, iyoŋonoŋ mono gbilin kotiŋ laligowu. ²⁶ Ii kokaembaajoŋ: Ama aŋo laaligo kombombaŋa kondooŋkeji, iikawaa so laaligo gbilin kotiiwaatiwaa ku-usuŋa ii Meria muro iinoŋ kaŋagadeen ejemba meŋ gbilin oŋomakeja. ²⁷ Iinoŋ Siwe gomambaa Eja Hoŋa laligojiwaajoŋ ama Amanoŋ ejemba qaagia jeŋ tegowaatiwaa ku-usuŋa kaŋagadeen iwaa boronoŋ ano iwaa buŋa kolooro.

²⁸ “Niinoŋ qaa kota jejeŋi, iikawaajoŋ mono mende aaruwu. Kambaŋ moŋ kaŋ kuuwaati, iikanoŋ kuuya qasirinoŋ ejuti, yoŋonoŋ kaŋagadeen qa qabaati, ii mobuya. ²⁹ *Qata ii moma waama asuganoŋ asugigi nanamemeŋ awaa ama laligogiti, iyoŋonoŋ laaligo kotiganoŋ keubuto, nanamemeŋ bologa ama laligogiti, niinoŋ iyoŋoo qaagia jeŋ tegowe koomu kotigaa buŋa koloowuya. ³⁰ Niinoŋ neenaa uunaajoŋ iwoi moŋ neeno ama memambaajoŋ amamaŋkejeŋ. Nii Amawaa jetanoŋga qaa momakejeŋi, mono iikawaa so ejemba qaagia jeŋ tegoŋ oŋomakejeŋ. Neenaa uunaajoŋ tondu mende meŋkejento, wasiŋ nonoti, mono iwaa qaaya otaŋkejeŋ. Kawaajoŋ jenteego qaana jeŋkejeŋi, ii mono soyanongadeen kolooŋkeja.” Kian.

Tosianoŋ Jiisaswaa kaniaya naŋgoŋ jegi.

³¹ “Niinoŋ neenaa kaniana naŋgoŋ jewenagati een, qaana iikanoŋ saanoŋ mende kotiinaga. ³² Alana moŋnoŋ noo kaniana naŋgoŋ jeŋkeja. Iinoŋ nooŋoŋ qaa jeŋkeji, iikanoŋ mono kotiŋ hoŋawo kolooja, ii mojeŋ. ³³ *Oŋo jotamemeya wasiŋ oŋoŋgi Jombaanoŋ kagi qaa hoŋaa so noo kaniana iŋisaama jeŋ naŋgoro.

³⁴ “Jeŋ naŋgoroŋto, niinoŋ namo ejawaa naŋgonango qaaya ii moma mende mobe uja. Mende ujato, Jombaa naŋgonango qaawaajoŋ jeŋkejeŋi, ii mono oŋo kambaŋ kokaamba letoŋgi Anutunoŋ waŋgia somoŋgowaatiwaajoŋ ama jeŋkejeŋ. ³⁵ Jonŋoŋ kiwa somata kolooŋ awaagadeen jeŋ asariroto, oŋo kambaŋ koriga qaagoto, kambaŋ torodaamoŋ iwaa asasaganŋoŋ tondu aisowombaaŋoŋ siŋa mogi.

* 5:29: Dan 12.2 * 5:33: Jon 1.19-27; 3.27-30

³⁶ “Jononj noo kaniaana torodaamonj injijoro mogito, moɲnonj ii nangonj jenkeji, iwaa qaayanonj mono Jombaanonj nangonango qaa uuguja. Neenaa Amananonj gawonja nono mewe honja koloonkeja. Honja iikanonj mono kaniaana kokaenj nangonj injisaamakeja: Amanonj wasinj nono iwaa jeta memeya koloojen. ³⁷ *Amanonj wasinj nono kamaaweti, iinonj kaniaana nangonj jenj laligoro. Onjo kambanj moɲnonj iwaa qaa aroya mende mogi ano kaitania mende iigi. ³⁸ Iinonj moroga wasiro kamaaroti, onjo ii mende moma laarinj muju. Kawaajonj iwaa qaayanonj mono onjo uugianonj mende eja.

³⁹ “Onjo laaligo kotigaa kania ii Buɲa Terenonj enj ononja, iikaenj romonjonj ii weenjonj uu kononjianonj ama Siwewaa buɲa koloowombaaajonj moju. Kaenj mojuto, tereya tereya kuuya yonononj mono noo kaniaana nangonj injisaamakeju. Ii moma yagoju me qaago? ⁴⁰ Nangonango qaa mamaga ejato, onjo laaligo kombombanja buɲa qenj aowombaaajonj noononj kawombaaajonj togonkeju.

⁴¹ Balononj ejemba yonononj qabuɲa nonji somariwaatiwaajonj mende mambonjenj. Ii nonji mobe mende uro laligojenj. ⁴² Kaenj laligojento, onjo kaniagia ii kokaenj eji, ii mojenj: Onjo uugia Anutuwaanonj qaago totoonj somonjonj uujopa mende ama muɲ laligoju. ⁴³ Niinonj Amanaa qata qama kawo onjo gema nuɲkejuto, moɲnonj iyanjaa qata qama kawaati, onjo mono ii saanonj moma anjonj koma horonj mubu.

⁴⁴ “Oo onjo onjoangia mepeseenj aonj qabuɲagia somariwaatiwaa mogi umakeja. Umakejato, beɲ motoonjononj Anutu honja kolooji, iinonj qabuɲa onjombaatiwaajonj kaparanj mende komakeju. Kaenj ama akadamugiawo koloowutiwaajonj mende janjarinj riinj nanju. Kawaajonj nomaenj nii moma laarinj nombuyaga? Ii mono amamaawuyaga.

⁴⁵ “Niinonj onjo ‘Amawaa jaasewanonj qaa Jakeyanonj ama onjomaɲa,’ kaenj mobubo. Onjo Mooseswaa qaawaa jejeromonromonj ama Siwe gomanonj ubombaaajonj mamboma laligojuto, Anutuwaa jaanonj keugi Mooses anjo Anutuwaa qaa Jakeyanonj onjooma qaa selegianonj kuuj onjono gamugia mobuya.

⁴⁶ “Ii kokaembaajonj: Moosesnonj noo kaniaana jenj asarinj Buɲa Terenonj oorota eja. Kawaajonj Mooses moma laarinj mubuyagati eenj, mono nii moma laarinj nombuyaga. ⁴⁷ Kaanto, Mooseswaanonj tere ii mende moma laarinj tenj konjutiwaajonj mono noononj qaa ii nomaenj moma laariwuyaga? Ii kupukapayawo koloowabo.” Kianj.

6

Jiisasnonj eja 5,000 nene unjuagi.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17

¹ Kawaa gematanonj Jiisasnonj Galili apu anjonj, qata monj Taiberias apu anjonj ii kotonj leegenj keuro. ² Ji ejemba menj qeangonj onjono angoletu kolooro iigitiwaajonj ama ejemba tuunjeleembe jaasongonyanonj Jiisaswaa gematanonj otaanj kagi. ³ Jiisasnonj gowokouruta unjuama baanjonj uma raji.

⁴ Kambanj kanonj Juuda nonoononj kiankomu kendononj toriro.* ⁵ Jiisasnonj jaa uuro keno ejemba tuunjeleembe jaasongonyanonj iwaanonj kougiti, ii injiima Filipwaajonj jero, “Nono nembanene daenkaya sewanja meninj tuunj somata kaanja nenj timbiringgogi sokonaga?” ⁶ Iwoi amambaa anoti, ii anjo moroto, qaa ii Filip angotete ama muɲ ijoro.

⁷ Kaenj ijoro kokaenj meleeno, “Nene bered ween 200:waa tawaya (Kina 4,000) iikanonj sewanja menj mendeeninj kuuya yonononj kitiagadeenj negi kilenj mende sokoma onjona.”

⁸ Kaenj meleeno gowokouruta yonoononga monj qata Andruu, Saimon Piitowaa koganonj kokaenj ijoro, ⁹ “Mera melaa monj koi kanonj raja. Iwaanonj baali† bered 5 ano sora woi rajato, ejemba ambembo kokaanja ii mende sokombuya.”

* 5:37: Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22 * 6:4: Anutunonj wala eenanonj injiima koboonj unjuuguroti, Juuda yonononj kawaajonj gbani so kambanj ama aisoonkeju. Koonj qaanonj qata Pasowa jeju. Eksodus 12.15 † 6:9: Baali ii dumunj, wiit, out ano yagonj yonoo alagia monj.

¹⁰ Kaer ijoro Jiisasnoŋ injjoro, “Oŋo mono ejemba tuuŋ koi jeŋ mendeema oŋoŋgi nene newombaajon kamaan rabu.” Balon kanon kegbar lolo mamaga ero. Kawaajon eja jangogia 5,000:waa so yoŋonon namonon kamaan ragi.

¹¹ Kamaan ragi Jiisasnoŋ bered ii meŋ dangisen jeŋ qama koolin ejemba ragiti, ii mendeema oŋono ano sora ii kaanagadeen mendeema siingianon jegitiwaa so oŋono. ¹² Mendeema oŋono neŋ timbiringogi Jiisasnoŋ gowokouruta kokaer injjoro, “Nene kitia tiwilaawabotiwaajon ii mono meŋ kululuuwu.” ¹³ Kaer injjoro baali bered 5 iikanonja neŋ kitia reremonja mesaogi raroti, ii meŋ kululuugi konde 12 kanon kemerj saa qero.

¹⁴ Jiisasnoŋ angoletto kaer mero ejembanon iima waliŋon jegi, “Gejatootoo eja namonon asugiwaatiwaajon jegiti, iinon mono oŋanon ii kolooja.” ¹⁵ Kaer jeŋ Jiisaswaajon otokorian maama kin pongia koloowaatiwaajon romongogi. Romongon kan liligon muŋ waliŋon kin kuun mubombaajon angi. Kaer angi moma koton injiima togon oŋomesaon mombo baananon uma anodeen laligoro. Kian.

Jiisasnoŋ apu angon qaganon riin riin keno.

Mat 14.22-33; Maak 6.45-52

¹⁶ Negi tegoro mare kolooro Jiisaswaa gowokouruta yoŋonon apu angon goraayanon kemegi. ¹⁷ Kemerj wanjonon uma goman ii mesaon apu angon koton leegen Kaperneam goman baagen kenŋi. Kenŋi goman tiiro Jiisasnoŋ kileŋ yoŋoonon mende asugiro. ¹⁸ Kenŋi haamo kotakota qero apu angonon geriawo qindiima uma kamaaro.

¹⁹ Uma kamaaro loqanon qeŋ nanjon 5 me 6 kilomiita kawaa so kenŋi Jiisasnoŋ apu angon qaganon riin riin wanjo kosianon karo iima aaruŋ toroko mogi. ²⁰ Kaer mogi kokaer injjoro, “Neeno kajeŋ. Toroko mende mobu.” ²¹ Kaer injjoro Jiisasnoŋ wanjonon ubaatiwaajon ijogi uro. Uro wanngonianon iikanondeen uulanawo unuama balon goraayanon kembombaa anŋiti, iikanon keugi. Kian.

Ejemba yoŋonon Jiisaswaajon uuŋ mongama bimbimgogi.

²² Iikanon keugi goman ano ejemba tuuŋ somata yoŋonon apu angon leegen toroqen laligon kokaer romongogi, “Woran wanjo motoonjonon raro iinin Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo wanjo iikanon mende uma kenjaa. Jiisas ooma angiodeen kenŋi. Wanjo morota moŋ mende iinin. Kawaajon Jiisasnoŋ mombo koi laligoja.”

²³ Kaer romongon tosanon kokaer jegi, “Wanjo motoonjonon kenŋito, oŋanon, Taiberias taononja wanjo tosaanja kagi. Wanjo ii Poŋon beredwaajon dangisen jeŋ qama kooliro neŋ raniŋi, mono goman iikawaa kosianon kagita Jiisasnoŋ wanjo iyoŋoononja moŋnon uma keno me nomaer?” ²⁴ Ejemba tuuŋ yoŋonon kaer jeŋ Jiisas ano gowokouruta kanon mende mokolon oŋoŋgi. Kaer iima moma kaanjadeen wanjonon uma Kaperneam taonon kema Jiisas moŋganŋi. Kian.

Jiisasnoŋ laaligo kotigaa nenya kolooja.

²⁵ Ejembanon Jiisas moŋgama apu angon leegen luangen baagen mokolon iima kokaer ijogi moro, “Oo Somatanana, gii mono naa kambanon koi kajaŋa?”

²⁶ Kaer ijogi kokaer meleema oŋono, “Niinon qaa hoŋa toon moŋ kokaer injjowe mobu: Oŋo angoletto mewe iigitiwaajon ama nii mende moŋgama nonjuto, nene bered kotuegowe neŋ timbiringogiti, mono iikawaajon nii notaan koi kaju. ²⁷ Nene aliwaati, ii mokoloowombaajon janjarin mende riin laligowuto, uuwaa nenya laaligo kombombanja oŋomakeji, mono ii buŋa qeŋ aowombaajon kaparan koma laligowu. Ama Anutunon munŋen silimbanja Siwe gomambaa Eja Hoŋa muro ku-usujanon tururo uuwaa nene oŋono oyanboyan mokoloowu. Kaer ama laligon kotiin komun toroqen tetegoya qaa laligowu.”

²⁸ Kaer meleema oŋono kokaer qisiŋ mugi, “Anutuwaa uusiinja otaan nanamemen tania mono nomaer anin sokonaga?”

²⁹ Qisiŋ mugi kokaer meleeno, “Anutunon eja wasin muroti, oŋo ii moma laarin muŋ laligowu. Nanamemen iikanon mono Anutuwaa uusiinja otaan kolooja.”

³⁰ Kaerj meleeno kokaerj qisij mugi, “Kaerj kolooro gii mombo naa angoletoga esunawo moŋ mena iima moma laarij gombonaga? Gii mono naa iwoi moŋ Moosesnoŋ ano, iikawaa so ama mewaga? ³¹ *Buŋa Tere moŋ kokaerj oogita eja, ‘Iinoŋ Siwenonŋa nene bered oŋono negi.’ Qaa iikawaa so ananaa ambosakonŋ yoŋonoŋ baloŋ qararanŋkonŋkonanŋ kema laligoŋ nene qata “mana” neŋ laligogi ano gii mono kaniaga Mooses uugunŋ nomaerj qendeenaga?‡

³² Qisij mugi Jiisasnoŋ kokaerj injijoro, “Oŋo iikawaa kania saanoŋ mende moma kotoju. Niinoŋ qaa hoŋa toonŋ moŋ kokaerj injijowe mobu: Moosesnoŋ angoleto Toya mende kolooro. Iinoŋ nene bered ii Siwenonŋa mende oŋono negito, neenaa Amananoŋ mono Siwenonŋa bered oŋabonŋa ii oŋomakeja. ³³ Anutuwaanonŋ nene bered ii Siwenonŋa kamaanŋ asugiŋ gomari so ejemba laaligo kombombanŋa oŋomakeja.”

³⁴ Kaerj injijoro kokaerj jegi moro, “Oo Poŋ, gii kambanŋ so nene bered ii nonona neŋ laligowoŋa.”

³⁵ Jiisasnoŋ ii moma kokaerj injijoro, “Niinoŋ laaligo kombom-banŋa neneya koloojerj. Moŋnoŋ noononŋ kaji, iinoŋ neŋ timbiringonŋ wosoya kambanŋ moŋnoŋ mende kiwaa. Moŋnoŋ nii moma laarij nomakeji, iinoŋ apuwaajonŋ mende mobaa. ³⁶ Kaerj anogo oŋo nii niima kotojuto, kileŋ mende moma laarij nonju. Ii jewe moju. ³⁷ Ano kileŋ Amanonŋ ejemba tosaarij nomakeji, iyoŋonoŋ kuuya noononŋ kawu. Moŋnoŋ noononŋ kawaati, niinoŋ mono ii mende yakarimaŋa.

³⁸ “Niinoŋ Siwenonŋa kamaanŋ neenaa siinŋanonŋ iwoi laŋ ama meŋ laligomambaajonŋ mende asugiwe. Kaerj qaago. Wasij nonoti, mono iwaa uusiinŋa otaarij gawonŋ meŋ laligomambaajonŋ kamaawe.

³⁹ “Wasij nonoti, iwaa uusiinŋa ii kokaerj eja: Iinoŋ ejemba noo boronanonŋ ama oŋono laligojuti, niinoŋ ii kuuya kalaŋ koma oŋoma laligowe iyoŋoononŋa moŋnoŋ moŋ mende soonŋ tiwilaawaa. Mende tiwilaagi niinoŋ ii kambanŋ somatanonŋ oŋomindiinŋ meŋ gbiliŋ oŋomaŋa.

⁴⁰ “Amanaa uusiinŋanonŋ kokaerj eja: Tosianonŋ Meria iima moma laarij mujuti, iyoŋonoŋ kuuya kambanŋ kokaamba letoma laaligo kombombanŋa buŋa qerj aonŋ laligowuya. Kaerj laligoŋ komugi niinoŋ ii kambanŋ somatanonŋ oŋomindiinŋ meŋ gbiliŋ oŋomaŋa.”

⁴¹ Jiisasnoŋ kaerj injijonŋ qaa kota moŋ kokaerj jero, “Niinoŋ laaligowaa nene hoŋa kolooŋ Siwenonŋa kamaanŋ asugiwe.” Kaerj jerotiwaajonŋ ama Juuda jotamemeya yoŋonoŋ moma bolinŋ uugianonŋ ŋindinŋ-ŋundururu jeŋ jeŋ mugi. ⁴² Jeŋ munŋ jegi, “Eja koi Jiisas, Joosefwaa meriaga. Iwaa nemunŋmaŋa ii saanoŋ moma oronŋonto, mono nomaembaajonŋ ‘Siwenonŋa kamaanŋ asugiwe,’ jeja?”

⁴³ Kaerj jegi moma kokaerj meleeno, “Uugianonŋ mono mende ŋindinŋ-ŋundururu jeŋ jeŋ nombu. ⁴⁴ Ama nii wasij nonoti, iinoŋ ejemba mende horonŋ oŋonŋi eerj, oŋoononŋa moŋnoŋ noononŋ kamambaajonŋ amamaawaa. Hororo kanagi eerj, niinoŋ ii mono kambanŋ somatanonŋ oŋomindiinŋ meŋ gbiliŋ mumaŋa.

⁴⁵ * “Gejatootoo yoŋoo Buju Terenonŋ qaa moŋ kokaerj oogita eja, ‘Anutunonŋ ii kuuya kuma oŋono mobu.’ Amanonŋ ejemba kuma oŋono qaa moma uu kononŋianonŋ ama laligojuti, iyoŋonoŋ mono korebore noononŋ kawuya. ⁴⁶ Ejemba moŋnoŋ Ama mende iima laligoja. Amawaanonŋa kamaaroti, ii motoonŋononŋ mono ii iima laligoja. ⁴⁷ Niinoŋ qaa hoŋa toonŋ moŋ kokaerj injijowe mobu: Moŋnoŋ nii moma laarij nonji, iinoŋ mono laaligo kombombanŋa buŋa qerj aonŋ laligoŋ ubaa.

⁴⁸ “Niinoŋ laaligo kombombanŋa nene hoŋa koloojerj. ⁴⁹ Mobu! Oŋoo ambosakonŋ-rugianonŋ baloŋ qararanŋkonŋkonanŋ kema laligoŋ nene qata mana neŋ laligogito, kileŋ komunŋ gisaagi. ⁵⁰ Yoŋonoŋ komugito, nene bered kambanŋ kokaamba Siwenonŋa kamaanŋ laligoji, moŋnoŋ ii neŋ laligoŋ koomu kombombanŋa mende komuwaa.

* 6:31: Eks 16.4, 15; Ond 78.24 ‡ 6:31: Balonŋ qararanŋkonŋkonanŋ Anutunonŋ gomaamba so gomaambawaa iwoi jokarij taarij ano afaarij aju paora kaarij ano namononŋ ero iima seleeŋgerj sombenonŋ kema meŋ kululuunŋ kuunŋgianonŋ kaŋ bered looloria meŋ neŋkegi. Eks 16.13-36 * 6:45: Ais 54.13

⁵¹ “Nene bered laaligoyawo Siwenonja kamaaroti, ii niinonj koloojen. Moḡnonj nene ii neḡ laligowaati, iinonj mono tetegoya qaa kotiiḡ laligowaa. Nene muḡ laligomaḡati, ii noo busuna. Gomana gomana yoḡononj kotiiḡ laligowutiwaajonj ii ama onjomanja.”

⁵² Jiisasnonj kaenj meleeno Juuda jotamemeya yoḡononj batugianonj uugerenonj jenj qisiḡ aonj jegi, “Yei! Eja koi kanonj mono nomaenj ama busuya nonono newonaga?”

⁵³ Ii moma jegi kokaenj injjoro, “Niinonj qaa honja toonj moḡ kokaenj injjowe mobu: Onj Siwe gomambaa Eja Honja saya ano busuya mende newuyati eenj, laaligo kombombanja iikanonj mono onjoo uugianonj mende ewaa. ⁵⁴⁻⁵⁵ Noo sananonj apu honja koloaja ano noo busunanonj nene honja koloaja. Kawaajonj moḡnonj noo sa busuna neḡkeji, iinonj mono letoma laaligo kombombanja buḡa koloonj laligonj ubaa. Kaenj laligonj komuro niinonj ii kambanj somatanonj mindiiḡ meḡ gbiliḡ mumaḡa.

⁵⁶ “Moḡnonj noo sa busuna neḡkeji, iinonj mono niwo qokotaanj namakeja ano niinonj iwo namakejenj. ⁵⁷ Amanonj Laaligo Toya koloonj wasiḡ noma wona koloonj nemuḡ koma nono kotiiḡ laligojenj. Kaanjadeenj moḡnonj nii neḡ nomakeji, niinonj mono kaanjadeenj iwaa wota koloonj nemuḡ koma mube saanonj kotiiḡ laligowaa. ⁵⁸ Nene honja Siwenonja kamaaroti, ii niinonj koloojenj. Onjoo ambosakonj urugianonj Anutuwaanonj nene neḡ laligonj komugito, kambanj kokaamba onjoononja moḡnonj bered koi neḡ laligowaati, iinonj mono tetegoya qaa kotiiḡ laligowaa.”

⁵⁹ Jiisasnonj Kaperneam taombaa qamakooli mirianonj nama qaa ii jenj kuma onjono. Kianj.

Gowoko mamaganonj uugia boliro Jiisas mesaogi.

⁶⁰ Jiisaswaa gowokouruta yoḡoononja mamaganonj qaa ii moma jegi, “Qaa je jeji, iikanonj mono qaa kota lombotawo koloaja. Ii moniḡ uunananonj bimoonj bolidaboroja. Kawaajonj ii mombo mobombaajonj mojonana tiijiwaajonj ii mono mesaowonja.”

⁶¹ Gowoko yoḡononj Jiisaswaa qaawaajonj moma bolij uugianonj ḡindiḡ-ḡunduru jenj jenj mugi Jiisasnonj ii uutanonj moma kokaenj jero mogi, “Qaa jejenj, ii moma boliju me qaago? ⁶² Qaa iikawaajonj moma bolijuti eenj, kanagenj mono nomaenj koloonaga? Siwe gomambaa Eja honjanonj wala gomaḡ laligonj kouroti, eukanonj mombo eleema uro iibuti eenj, kambanj iikanonj mono nomaenj mobuya?”

⁶³ “Uḡa Toroya iinonj ejemba meḡ gbiliḡ onjomaakeja. Onj namo embawaanonja koloonj busugyawo koloojuto, kolokoloo donjoganonj mende koloonj onjonganja esungianonj eenj letoma Siwewaa buḡa mende kolooju. Ii qaago totoonj. Uḡa Toroyanonj laaligo kombombanja onjoni, niinonj qaa kota ii jenj asariwe moma laligogi. ⁶⁴ Kaenj moma laligogito, onjoononja tosonianonj kileḡ nii mende moma laariḡ noma laligoju.” Daenj yoḡononj mende moma laariḡ mugiti ano morononj kanagenj memelolo meḡ mubaati, Jiisasnonj ii kanakanaiyanonja moma kouro. Iikawaajonj qaa kaenj jero.

⁶⁵ Kaenj jenj toroqenj jero, “Kawaajonj niinonj kokaenj injjowe mobu: Noo Amananonj ejemba moḡ mende inaanj muji eenj, iinonj mono noononj kamambaajonj amamaawaa.”

⁶⁶ Qaa iikawaajonj ama gowoko iyoḡoononja mamaganonj piriri ama ziriḡziriḡ koloonj mesaonj iwo mende toroqenj kema kagi. ⁶⁷ Kawaajonj Jiisasnonj gowoko 12 ii kokaenj injjoro, “Onjnonj mono kaanjadeenj nomesaonj kembombaajonj moju me qaago?”

⁶⁸ *Kaenj jero Saimon Piitononj meleeno, “Oo Ponj, nonononj mono morowaanonj kembonaga? Laaligo kombombanja Buḡa qaaya ii mono goononj eja. ⁶⁹ Giinonj Anutuwaanonj eja soraaya koloojani, nonononj ii moma laariḡ moma asariḡ laligojonj.”

⁷⁰ Kaenj meleeno Jiisasnonj moma injjoro, “Niinonj eja 12 onj meweḡonj onjombe ano onjoononja moḡnonj bologaa waḡa kolooja.” ⁷¹ Juudas Saimon Iskariotwaa meria iinonj gowoko 12 yoḡoo batugianonj laligonj kanagenj memelolo meḡ muro. Jiisasnonj qaa ii iwaajonj moma injjoro. Kianj.

* 6:68: Mat 16.16; Maak 8.29; Luuk 9.20

7

Jiisasnoj kouruta yoŋowo qaa amij mogi.

¹ Juuda jotamemeya yoŋononj Jiisas qewombaaajonj kaparanj kongitiwaajonj Judia prowins uutanonj kema kamambaaajonj togoro. Kawaajonj Judia mesaonj Galili prowins uutanonj kema liligonj laligoro koinj tosaanja tegoro. ²*Ii tegoro Juuda yoŋoononj kendonj monj qata teuteuhalihali kawaa kambananonj toriro.*

³ Kawaajonj Jiisaswaa kourutanonj kokaenj ijogi, “Gii kokanonj laligonj angoletto menkejani, ii gowokouruganonj kaanagadeenj iima kotowutiwaajonj gii mono gomanj koi mesaonj Judia kena sokombaa. ⁴ Moŋnonj anjo asuganonj asugimambaaajonj momakeji, iinonj iwoi monj aasangoyanonj mende menkeja. Angoletto kaanja menkejani-waajonj mono ejemba tuunja tuunja yoŋoo jaagianonj kema asuginj kaniaga inisaamba.” ⁵ Kourutanonj mende moma laarinj muŋ tompinj laligogitiwaajonj ama kaenj lanj ijogi.

⁶ Kaenj ijogi kokaenj injjoro, “Niinonj uuwaa gawonj asuganonj memanjatiwaa kambananonj mende kanj kuuro laligojento, onoo kambanjanonj mono suulanj kembutiwaa so eja. ⁷ Balonj ejembanonj kazi ama onjombombaaajonj amamaanjkejuto, niinonj iyonoo nanamemengia bologa inisaama nangonj jewe mojutitiwaajonj mono nii kazi ama nomakeju. ⁸ Kemanjatiwaa kambananonj mende kanj kuuja. Kawaajonj niinonj korisoro kendonj kokanonj mende umaanja. Niinonj mirinonj rabe onononj saanonj kema uma aisoowu.” ⁹ Qaa kaenj injjonj Galili prowins uutanonj toroqenj laligoro. Kianj.

Jiisasnoj teuteuhalihali korisorononj laligoro.

¹⁰ Jiisaswaa kourutanonj teuteuhalihali kendombaaajonj kenjito, anjo mirinonj rama kanagenj asuganonj qaagoto, asangonj kema Jerusalem uro. ¹¹ Juuda yoŋoo jotamemeuruganonj korisoro kambananonj Jiisaswaa jaaya moŋgama qisiqisi ama kokaenj jegi, “Eja ii dakanonj raja?”

¹² Ejemba tuunj yoŋononj batugianonj Jiisaswaaajonj sanje qaa mamaga jegi. Tosianonj “Eja ii awaa soro,” jegito, tosanonj kokaenj jegi, “Qaago! Iinonj mono ejemba tuunjelembenjalolonj ama menj onono kaamaa koloonjkeju.” ¹³ Kaanj kaanj lanj jegito, Juuda jotamemeya yoŋoojonj toroko moma laligogitiwaajonj moŋnonj iwaa qaaya asuganonj mende jero. Kianj.

Jiisasnoj anjaa kania ejemba kuma onono.

¹⁴ Kendonj korisoro biiwianonj laligogi Jiisasnoj jiwowonj jigo totonj uutanonj uma kanainj ejemba kuma onono. ¹⁵ Kuma onono Juuda yoŋononj walingonj kokaenj jegi, “Eja koi momo jake uutanonj mende uma kilenj Buja Terewaa kania nomaenj moma sororogojaja?” Kaenj jenj walingogi.

¹⁶ Walingogi kokaenj injjoro mogi, “Momo Buja jenkejenj, niinonj iikawaa Toya mende koloojenj. Neeno qaagoto, wasinj nonoti, niinonj mono iwaa momoya menj kanj jenkejenj. ¹⁷ Ejemba moŋnonj Anutuwaawaa uusiinja otaanj ama memambaaajonj moji, iinonj momo qaa jewe iikawaa Toya morononj kolooji, ii moma kotowaa. Anutunonj Bujaya noo uunanonj ano asugija me neenaa uunaajonj qaa lanj jenkejenj?”

¹⁸ “Moŋnonj iyanjaa uutaanonj romonjonj qaa jenkeji, iinonj anjo qabunjayawo koloomambaaajonj moja. Kaenj mojato, wasiwasi eja monj toyanonj qabunjayawo kolooaatiwaajonj kaparanj konji, iinonj mono jotamemeya honabonja gbingbaonja qaa kolooja. ¹⁹ Moosesonj Kana qaa ama ononota ii eja me qaago? Ii ejato, onoononja moŋnonj ii mende tenj koma otaanjkeja. Onjo mono naambaaajonj kaparanj koma nii nuwombaaajonj romonjgoju?”

²⁰ Kaenj injjoro moma ejemba tuunj yoŋononj kokaenj meleengji, “Omejiilanonj mono uuganonj kemenj nanja. Morononj kaparanj koma gii gumambaaajonj romonjgoja?”

* 7:2: Lew 23.34; Dut 16.13 * 7:2: Teuteuhalihali ii kokaenj: Wain gawonjanonj kema gere serja menj kuunqenj iikanonj enj weenj 8 aisoonj kendonj rama laligogi. Weenj konoganonj korisoro uuta anji. Wala eenanonj balonj qararanjonkonjanonj gbani 40 kawaa so opo kuunjanonj enj kanj laligogiti, ii romonjonj aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

²¹ Kaen meleengi injjoro mogi, “Niinon angoletoto motoonngo mewe onjo korebore aarun kiko qeju. ²²* Moosesnon selegianon Anutuwaa aiwese kotowombaaajon jen koton ononoti, oo Moosesnon ii wala mende jen kotoroto, ambosakonjurunana yononon ii kanain men laligogi sili ii nonoonon karo Sabat kendonon kaanagadeen eja selegia kotonkeju.

²³* “Anana Mooseswaa Kana qaa waleenin singisonngo koloowa-botiwaajon kotakota mojon. Ii mojonto, qaa ii qetama Sabat kendonon kaanagadeen eja selegia koton kilen ononangia mende jen aon silemale laligoju. Kaen laligojuto, niinon eja jumuna Sabat kendonon men qeangon mubeti, iikawaajon mono naambaajon nii yon jen nonju? ²⁴ Onjo ejemba selegia iikayadeen iima iikaana kanon bakasasan gosin qaa lan jen tegonkejuti, ii mono mesaowu. Ii mesaon uugia tororo moma gosin qaa honagadeen jen tegowu.” Kian.

Jiisasnon Hamoqeqa Toya koloowa me qaago?

²⁵ Jerusalem toya yonoononga tosonianon kokaen jegi, “Eja kaparan koma qewombaaajon romonogjuti, iinon mono ii me? ²⁶ Iibu, iinon ejemba jaagianon asuganon qaa jero mende jen muju. Kawaajon eja koi kanon Hamoqeqa Toya Kraist koloowi, qaa ii hona galenkonkon eja yonoo geagianon kemero moju me qaago? ²⁷ Hamoqeqa Toya Kraistnon kawaatiwaajon jen kouma laligogiti, iinon ‘Daenkaya koloowaati, ii mononon mon mende mobaa,’ jejuto, eja koi kanon daenkaya kolooroti, ii saanon mojon.”

²⁸ Kaen amin mogi Jiisasnon jiwowon jigowaa toton uutanon nama aroya men metaama kuma onoma qaa kokaen jero, “Onjo noojon kokaen jeju, ‘Eja ii moma mun gomana dakanonga ii saanon mojon.’ Neenaa ku-usun qaganon mende koloon nanjen. Wasin nonoti, iinon wasiwasi Toya hona kolooro ii mende moma koton mun laligoju. ²⁹ Iinon wasin nono iwaanonga kamaawetiwaajon ii saanon moma mujen.”

³⁰ Kaen jero ii men somongowombaaajon mogito, kabananon mende kan kuurotiwaajon ama mononon selianon mende mero. ³¹ Kaen mogito, ejemba tuun somata yonoononga mamaganon moma laarin mun kokaen jegi, “Kraistnon kawaati, iinon mono eja koi uugun angoletoto men laligowaa me nomaen? Kaen tanijaan koloowa.” Kian.

Jiisas men somongowutiwaajon nagu galen wasin onongi kagi.

³² Ejemba tuun yononon Jiisaswaaajon kaen niinongiinon jen jenonkooli angiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon mogi. Ii moma jigo gawon galen yonowo nama kiropo galen (sikiriti) tosaana wasin onongi men somongowombaa kagi. ³³ Kagi Jiisasnon kokaen jero, “Niinon onowo kaban torodaamon toroqen laligomana. Ii laligonngo onomesaon wasin nono kamaawetiwaanon eleema umana. ³⁴ Ube iwaan noma laligowuto, nii mende mokolon nombuya. Niinon goman laligomanjati, onjo iikanon kawombaaajon amamaawuya.”

³⁵ Kaen jero Juuda jotamemeya yononon batugianon kokaen amigi, “‘Nono mokolon mubombaaajon amamaawona,’ jeja. Iikawaajon mono dakanon umambaaajon jeja? Juuda ejemba tosonianon deema kantri tosonianon kema Griik yonoo batugianon laligojuti, mono iyonoonon kema Griik ejemba kuma onomambaaajon moma jeja me? ³⁶ Qaa kokaen jeja, ‘Iwaan noma laligowuto, nii mende mokolon nombu,’ ano qaa mon kokaen jeja, ‘Niinon goman laligomanjati, onjo iikanon kawombaaajon amamaawuya.’ Qaa woi yoroo kanagara nomaen?”

Laaligo kotigaa apuyanon mono jaaya toon koubaa.

³⁷* Kaen amigito, kendonon aisoogiti, iikawaa ween konoga somata kanon kan kuuro Jiisasnon nama kotakotagadeen qama kokaen jero, “Mononon apuwaajon moji, iinon mono noonon kan newa. ³⁸* Buja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Mononon nii moma laarin nonji, iwaa uutanonga laaligo kotigaa apuyanon mono toon sasagon koumakebaa.’” ³⁹ Kaen jeroto, qaa ii Unja Toroyaajon sare ama kokaen jero, “Daen

* 7:22: Jen 17.10; Lew 12.3   * 7:23: Jon 5.9   * 7:37: Lew 23.36   * 7:38: Eze 47.1; Zek 14.8

onononj nii moma laarinj nonjuti, onononj mono Unj Toroya buña qerj aonj laligowuya.” Anutunonj Jiisas namononj laligorotiwa so Siwewaa asamararaja mende muro laligoro. Iikawaajonj Unj Toroya mende wasiro kamaanj uugianonj kemero eenj laligogi. Kianj.

Ejemba batugianonj deendeej kolooro laligogi.

⁴⁰ Jiisasnonj kaenj jero ejemba tuunj somata yonoononga tosonianj qaa ii moma kokaenj jegi, “Eja koi kanonj mono onjaga gejatootoo eja asugiwaatiwaajonj jegiti, mono ii kolooja.”

⁴¹ Tosianonj jegi, “Iinonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.” Kaenj jegito, tosonianj qewagonj jegi, “Kraistnonj mono nomaenj Galili prowinsnonjaga kanaga? Ii mende sokonja.

⁴² *Buña Terenonj kokaenj jeja, ‘Kinj Deiwidnonj Judia prowinswaa taonj melaa Betlehem kanonj laligoroti, Kraistnonj iikanonja koloonj Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga monj koloowaa.’” ⁴³ Kaanj kaanj lanj jegi ejemba tuunj yonononj Jiisaswaajonj ama juma deenjgi.

⁴⁴ Yonoononga tosonianj menj somongowombaajonj mogito, monjonj selianonj mende mero. Kianj.

Juuda galej yonononj Jiisas mende moma laarinj mugi.

⁴⁵ Jiwowonj jigowaa kiropo galej (sikiriti) yonononj eleema jigo gawonj galej ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoononj kagi kokaenj jenj onjonjgi, “Onj naambaajonj ii mende menj kaju?”

⁴⁶ Jenj onjonjgi kokaenj meleengi, “Eja iikanonj qaa jenjkeji, monjonj kambañ monjonj qaa tania kaanja mende jero.”

⁴⁷ Kaenj meleengi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj qisinj jenj onjonjgi, “Onj kaanjadeenj enkalolonj menj onjono laligoju me? ⁴⁸ Galejkonjonj eja nonoononga monjonj mono ii mende moma laarinj muro. Ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) nonoononga monjonj monj uuta iwaanonj baagenj meleeno me qaago? ⁴⁹ Kaenj qaago totoonto, ejemba tuunjeleembe Mooseswaa Kana qaa mende moma kotonj Jiisaswaa qaa moma gadokopa qaa lanj jenjkejuti, iyonoononj qaa seña ii mesaowonja! Anutunonj mono ii qasuaanj onjono tiwilaawuya.”

⁵⁰ *Kaenj jenj onjonjgi eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanonj karo qambañmambañ qaa muroti, iinonj kaanjagadeenj iyonoononga monj koloonj batugianonj rama kokaenj injjoro, ⁵¹ “Eja monjonj singisonjgo anoti, ii mende qisininj jero momago kilenj gosininj sokonja me qaago? Mende gosinj qaaya eenj lanj jenj tegowonjati eenj, mono anono Kana qaanana qewonja me? Ii mende sokombaa.”

⁵² Kaenj jero moma kokaenj meleema mugi, “Gii kaanjagadeenj Jiisas kaanja meleema Galili qanda ejaga koloojanj me? Galili prowinsnonjaga gejatootoo eja monj mende koloowaati, ii mojonj. Kaya ii geenjo Buña Tere weenjonj kania monjgama moma kotowa.”

⁵³ Kaenj jenonjkooli ama juma deema mirigianonj kenjgi. Kianj.

8

Emba monjonj serowilinj ano mokoloogi.

¹ Mirigianonj kenjgito, Jiisasnonj kema Oil gere baananonj uro. ² Uma enj gomanj ano umugawodeenj mombo eleema jiwowonj jigononj uro ejemba tuunj kuuya kanj liligonj mugi kamaanj rama kuma onjono.

³ Kuma onjono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj emba monj wama iwaanonj kagi. Emba iinonj serowilinj mero iikawaajonj menj somongogiti, ii wama tuunj jaagianonj angij. ⁴ Jaagianonj ama Jiisaswaajonj jegi, “Boi, emba koi kanonj olojkalu ama mero mono iikanondeenj mokoloonj menj kajonj. ⁵ *Mooseswaa Kana qaanonj emba kaanja ii jamononj gilinj qeninj komuwaatiwaajonj jenj kotonj nononota eja. Kaenj ejato, giinonj iwaajonj nomaenj jewaga?”

* 7:42: 2 Sml 7.12; Mai 5.2 * 7:50: Jon 3.1-2 * 8:5: Lew 20.10; Dut 22.22-24

⁶ Kaerj jery iikanonj mondonj Jiisas qaawaa timbinonj horoniñ amamaaro kania mokoloonj qaa jakeyanonj ama qewombaajonj jegi. Kaerj jegi usugonj kamaanj borianonj tere monj namononj ooro.

⁷ Ooroto, toroqerj kaparanj koma qisij mugi hak otaama waama dindiña nama kokaerj injijoro mogi, “Onjoononga monjonj singisonjo monj mende ama laligoji, iinonj mono saanonj jamo mutuya menj giliñ qewaa.” ⁸ Kaerj injijoro mogi mombo usugonj kamaanj tere mombo namononj ooro.

⁹ Jiisasnonj qaa jeroti, iikanonj onjoma somonjgoro iyangia singisonjgogia gamuyawo angiti, ii Anutunonj qendeema iyangiaa uugianonj nanjonj jero isinjonjgia qaono. Iikanonj qaono qaa bok nanji wanjianonj wala onjomesaonj keno iwaa qerewenjanonj gematanonj keno tosaanja motomotoonj yonjononj kokomomola menj kuuya kendaborogi. Konoganonj keno Jiisasnonj penjonj kuuj raro embanonj yanodeerj iwo nano. ¹⁰ Jiisasnonj otaama waama dindiña nama emba ii iima kokaerj ijoro, “Emba, gii qaa jakeyanonj ama gombombaajonj jejuti, iyonjononj mono daengerj gii geenga nii neena kenju? Yonjoononga monjonj nama gii komuwagatiwaa qaaya mende jery tegoja me?”

¹¹ Ijoro moma meleeno, “Oo Ponj, monjonj mende jery tegonj nonja.” Kaerj meleeno ijoro, “Niinonj kaanjagadeerj gii mende jery tegonj gonjerj. Gii mono keteda koi kanaiñ singisonjo mombo mende ama laligowa.” Kianj.

Gomanj so ananaa asasaganana ii Jiisas.

¹² *Jiisasnonj qaa mombo toroqerj kokaerj injijoro mogi, “Niinonj ejemba gomaña gomaña rama kenjuti, onjo asasagagia koloojerj. Monjonj nii notaanj kawaati, iinonj mono pangamanonj umbuqumbulanj mende kuuj laligowaato, laaligo kotigaa asasaga iikawaa uutanonj laligowaa.”

¹³ *Kaerj injijoro Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonjononj kokaerj ijogi, “Geengodeerj kaniaga nanjonj jery asariñkejanj, iikaanja ii mende sokonja. Qaago.”

¹⁴ Kaerj ijogi kokaerj injijoro, “Niinonj daakaya kamaanj kaweti ano dakanonj kema umanjati, ii modaborojerj. Kawaajonj neeno kaniana nanjonj jery asariñkejerj, qaa ii mono saanonj sokonja. Ii sokonjato, onjo noo kaniana ii onjanonj mende moma kotoju. ¹⁵ Onjononj ejemba selegia iikayadeerj iima iikaanja kanonj bakasasanj gosij onjoma qaagia tondu jery tegonjkejuto, niinonj ejemba mombaa qaaya mende jery tegonjkejerj.

¹⁶ “Nii neenodeerj mende laligojento, Ama wasij nono kaweti, iinonj mono niwo nano laligojo. Iikawaajonj mombaa qaaya jery tegowenagati eerj, ii mono dindiñagadeerj gosij soyanonj jery tegowenaga. ¹⁷ *Woinonj qaa monj uumotoonj ama nanjonj jeri kotiiñkeja. Qaa ii onjo Kana qaanonj kaanjagadeerj oogita eja.

¹⁸ “Niinonj neenaa kaniana nanjonj jenkejerj ano Ama wasij nonoti, iinonj kaanjagadeerj noo kaniana nanjonj jenkeja. Kawaajonj woi koloojo iikanonj saanonj kotiiñ sokondaboroja.”

¹⁹ Jiisasnonj kaerj jero moma kokaerj qisij mugi, “Goo Manja ii dakanonj laligoja?” Qisij mugi meleeno, “Onjo nii ano Manja noroo kaniara mende moma laligoju. Onjo noo kaniana moma kotowuyagati eerj, mono noo Manja kaanjagadeerj moma mubuyaga.”

²⁰ Jiisasnonj jiwowonj jigowaa nanduj duñ kosianonj nama ejemba kuma onjoma qaa ii jero. Ii jeroto, kambananonj mende kanj kuurotiwaaajonj ama monjonj ii mende menj somonjgoro. Kianj.

“Dakanonj umanjati, onjo iikanonj ubombaajonj amamaawuya.”

²¹ Jiisasnonj qaa monj kokaerj toroqerj injijoro, “Niinonj onjomesaonj kema laligowe onjo nii monjgama noma laligowuya ano singisonjo angiti, iikanonj qokotaanj nama koomu kombombanja komuwu. Iikawaajonj dakanonj umanjati, onjo iikanonj ubombaajonj amamaawuya.”

²² Juuda jotamemeya yonjononj ii moma jegi, “Kokaerj jeja, ‘Dakanonj umanjati, onjo iikanonj ubombaajonj amamaawuya.’ Qaa ii nomaerj? Aro aomambaajonj jeja me?”

* 8:12: Mat 5.14; Jon 9.5   * 8:13: Jon 5.31   * 8:17: Dut 19.15

²³ Kaerj jegi injjoro, “Onjo namo kokawaa toya koloonj laligojuto, niinonj gomanj balonj eukawaa burjaga koloojenj. Onjononj balononj koloonj namo kokawaa burja koloonj laligojuto, niinonj waladeenj namo koi kanonj mende koloowe. ²⁴ Mende koloonj laaligowaa kania kambanj so laligonj koubeti, niinonj mono ii koloojenj. Noojonj kaerj mende moma laarijuti eenj, mono singisonjgo anjgiti, ii mende mesaonj iikanonj qokotaanj nama koomu kombombanja komuwuya. Kania iikawaajonj ama kokaerj injjowe moju, ‘Onjo singisonjgo anjgiti, mono iikanonj qokotaanj nama koomu kombombanja komuwuya’. Qaa ii onjanonj.”

²⁵ Qaa ii moma kokaerj qisijn mugij, “Gii mono moroga koloojanj?” Qisijn mugij meleeno, “Kania na injisaambe modaborojuti, niinonj mono ii koloojenj. ²⁶ Niinonj onjoonj qaa mamaga saanonj toroqenj jewenaga ano singisonjgo mamaga anjgiti, iikawaa qaaya saanonj jenj tegowenagato, wasijn nonoti, iinonj mono noo wasiwasi Tona honja kolooja. Iinonj qaa jero iwaanonga moma kouma laligojenj, niinonj mono qaa ii asuganonj jewe gomanja yonjononj momakebuya.”

²⁷ Kaerj meleenoto, Amawaajonj qaa toroqenj jeroti, iyonjononj ii mende moma asarigi. ²⁸ Jiisanonj toroqenj kokaerj injjoro, “Niinonj laaligowaa kania kambanj so laligonj koubeti, mono ii koloojenj. Iikawaa kania ii kanagej saanonj moma asariwuya. Niinonj iwoi monj neenaa esunanonj me neenaa uunaajonj mende amakejento, Amananonj qaa kuma noma laligoroti, mono iikawaa so qaa jena koi jenjejenj. Qaa kota woi iikawaa kania ii kanagej moma asariwuya. Onjo Siwe gomambaa Eja Honja kosigogi eu uma komuwaati, kambanj iikanonj ii saanonj moma asariwuya.

²⁹ Wasijn nonoti, iinonj mono niwo nano laligojo. Nanamemenj moro sokoma munjeji, niinonj mono suulanj ii amakejenj. Kawaajonj iinonj mende nomesaoro neenodeenj mende laligojenj.”

³⁰ Qaa kaerj jerotiwaajonj ama ejemba mamaganonj uugia meleema Jiisas moma laarij mugij. Kiaj.

Aabahambaa gbiliuruta qolonjmolongoya ano Jiisas.

³¹ Jiisanonj Juuda ejemba tosiannonj moma laarij mugiti, iyonjoonj qaa kokaerj injjoro, “Noo Burja qaananonj uugianonj kemero kanonj qokotaanj silia qenj nanjuti eenj, mono onjanonj noo gowokouruna kolooju. ³² Kaerj laligonj qaa honjaa kania moma kotogi Burja qaa honjanonj onjo bologagiaa kasanonga isama onjono solanja (frii) koloonj laligowuya.”

³³ *Kaerj jero moma meleema kokaerj jegi, “Nono Aabahambaa gbiliuruta laligonj kanageso walaga koloojonj. Kawaajonja eja monjonj kasa gbado menj nonono laligojonjiwaajonj jejanj, ii qaago. Nono mono kambanj monjonj kamaanjeqeta kaanja mende koloonj laligoninj. Ano gii nomaembaajonj ama kokaerj jejanj, ‘Kasanonga isama onjono solanja koloonj laligowuya’? Qaa ii mende sokonja.”

³⁴ Kaerj jegi kokaerj meleema onjono, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaerj injjowe mobu: Singisonjgo anjuti, kuuya iyonjononj singisongowaa welenjeqe omaya tawagia qaa laligogi iikawaa kasanonj kokosiinj onjmakeja. ³⁵ Kokosiinj onjmakejato, welenjeqenonj toyaa miri uutanonj kambanj so mende laligonj ubaa. Iyanjaa Merianonj saanonj mirianonj kambanj tetegoya qaa laligowaa.

³⁶ “Merianonj bologaa kasanonga isama onjono solanjaniwuti eenj, onjononj mono onjanonj kasa gbadoya qaa solanja (frii) koloonj laligowuya. ³⁷ Onjo Aabahambaa gbiliuruta laligojuti, mojentto, bologanonj uugia gojonjiwaajonj noo Burja qaananonj qososoniinj onjoma kondondongonj kamaanjeja. Kania kawaajonj mono kaparanj koma nii nuwombaajonj moju. ³⁸ Niinonj Amanaa kooronjanonj laligonj iwoi iima laligonj koubeti, iikawaa qaayaga jenjejenj. Onjononj kaanjagadeenj manjianonj qaa injjoroti, iikawaa so amakeju.”

³⁹ Jiisanonj kaerj meleema onjono kokaerj jegi moro, “Aabahannonj mono ananaa asaambonana kolooja.” Kaerj jegi moma jero, “Onjo Aabahambaa gbiliuruta koloowuyagati eenj, mono iwaanonj nanamemenj otaagi sokonaga. ⁴⁰ Iikawaa tania kokaerj kolooja: Niinonj Anutuwaajonj qaa moma iikawaa so qaa onjabanja ii jewe momakeju.

* 8:33: Mat 3.9; Luuk 3.8

Kambar kokaamba oŋo kaparaŋ koma eja nii nuwombaaŋoŋ mojuoto, Aabrahamnoŋ kaara mende ano. ⁴¹ Oŋoanŋiaa maŋurugiaa nanamemeŋgia iikayadeeŋ otaaraŋ laligoju.” Kaera jero ijogi, “Serowiliŋ kananonŋ koloonŋ maŋnana qaa (gua mera) mende koloojonto, Maŋnanawo laligojoŋ. Anutu iyaŋa motoonŋononŋ mono maŋ koma nononja.” Kiar.

“Oŋo Kileŋaa Toyaa buŋa kolooju,” jero.

⁴² Jiisasnoŋ kokaera inijoro, “Anutunonŋ ara maŋ koma oŋonagati eeŋ, niinonŋ iwaanonŋa kamaara kolooowetiwaajonŋ mono saanonŋ nii uu jopagonŋ nombuyaga. Neenaa esunonŋ nemunŋ kono mende koloooweto, Anutunonŋ wasinŋ nono kamaara laligojeŋ. ⁴³ Qaa jeŋkejeŋi, ii naambaajonŋ moma asariwombaaajonŋ bimoonŋkeju? Noo qaananonŋ uugia undeenjiwaajonŋ ii moma kotowombaaajonŋ mojuogia tiro zizi togonŋkeju. Kawaajona ii moma asariwombaaajonŋ amamaaraŋkeju?

⁴⁴ “Mono maŋgia Bologa Toyaa buŋa kolooju. Siinŋia kombombaraanonŋ mono maŋgiaa siina bologa otaawutiwaajonŋ eja. Iinonŋ kanakanaiyanonŋa ejemba unugi koomu eja koloonŋ kouma laligoja. Qaa honanonŋ uutanonŋ mende nanjiwaajonŋ ama qaa hona uugunŋ siliqalu nanja. Qolomolonŋ jeje eja koloonŋ qolomolonŋ jejewaa waŋ koloojiwaajonŋ qolomolonŋ jeŋkeji, ii mono ara uutaajonŋ jeŋkeja.

⁴⁵ “Iinonŋ qolomolonŋ jeŋkejato, niinonŋ qaa hona jeŋkejeŋi, oŋo iikawaajonŋ nii mende moma laarinŋ nomakeju. ⁴⁶ Oŋo kuuyanonŋ noo kaniana kokaera qendeembombaa amamaaraŋkeju: Iinonŋ siŋgisonŋo ano qaayawo laligoja. Kaniana iikaya moŋganjuto, niinonŋ qaa hona jeŋkejeŋi, ii mono naambaajonŋ mende moma laarinŋ nonju?

⁴⁷ “Moŋnonŋ Anutuwaab buŋa kolooji, iinonŋ mono Anutuwaanonŋ qaa geja ama momakeja. Oŋo Anutuwaab buŋa mende koloojutiwaajonŋ ama qaa ii mende moma asariŋkeju.” Kiar.

Jiisasnoŋ iyaŋaajonŋ nomaera jokolooŋo?

⁴⁸ Jiisasnoŋ Juuda ejemba yonoo kanagia inisaano kitia meleema kokaera ijogi, “Gii Samaria prowinswaa siliqalu eja koloono omenonŋ uuganonŋ kemero laligojaŋ. Kaera jeninŋ sokonja me qolonŋgojoŋ, ii saanonŋ geeŋgo jena mobonŋ.”

⁴⁹ Kaera ijogi kokaera meleeno, “Omenonŋ uunanonŋ mende kemero laligojeŋ. Nii Amanagadeeŋ goda qera munŋ laligowe oŋononŋ kileŋ nii gamu qera nomakeju. ⁵⁰ Kaera amakejuto, neeno qabuŋanawo koloomambaaajonŋ janjariŋ mende riinŋkejeŋ. Motoonŋononŋ kaera koloomambaaajonŋ maŋjaya qera laligoja. Eja iinonŋ motoonŋgo gosinŋ noma ‘sokonjaŋ,’ jeŋ jeŋ tegonŋ nomakeja. ⁵¹ Niinonŋ qaa hona toonŋ moŋ kokaera inijowe mobu: Moŋnonŋ noo Buŋa qaana teŋ koma otaaraŋkeji, iinonŋ mono kambara moŋnonŋ koomu kotigaa buŋa mende kolooowaa.”

⁵² Kaera meleeno Juuda jotamemeya yonononŋ Jiisas kokaera jeŋi moro, “Aabraham ano gejatootoo ejemba yonononŋ komugi ano giinonŋ kileŋ kokaera jena sisau kolooja, ‘Moŋnonŋ noo Buŋa qaana teŋ koma otaaraŋkeji, iinonŋ kambara moŋnonŋ koomu kotigaa buŋa mende kolooowaa.’ Kaera jeŋariwaajonŋ gii ome moŋnonŋ uuganonŋ kemero laligojaŋ. Ii keteda koi saanonŋ moma asarijonŋ. ⁵³ Nonoo beŋnana Aabraham komuroti, giinonŋ mono ii uugunŋ iwaa somataya koloojaŋ me? Gejatootoo yonononŋ kaera gadeeŋ komugi. Gii geeŋgaajonŋ mona uro ‘Somata moroga koloojeŋ?’ jeŋ mojaŋ?”

⁵⁴ Kaera jeŋi moma kokaera meleeno, “Neenaaajonŋ mobe uro Anutuwaab akadamuya ii neeno buŋa qera aowenagati eeŋ, qabuŋana ii mono kikisi kaera koloonaga. Amananonŋ iyaŋaa akadamuya nonotiwaajonŋ ama qabuŋanawo koloonŋ laligojeŋ. Oŋononŋ iwaajonŋ ‘Nonoo beŋnana Anutu kolooja,’ jeju. ⁵⁵ Oŋononŋ kania ii saanonŋ mende moma kotonŋkejuto, niinonŋ ii saanonŋ moma mujeŋ. ‘Ii mende moma mujeŋ,’ jewanagati eeŋ, mono oŋo kaera tiliqili eja kolooowenaga. Nii eja kaera mende koloojonto, ii saanonŋ moma mujeŋ ano iwaa qaaya teŋ komakejeŋ. ⁵⁶ Oŋoo beŋgia Aabrahamnoŋ nii namononŋ kamaara laligomaŋatiwaajonŋ mamboma kambara ii iimambaaajonŋ uu korisoro moma laligoro. Kambara kokaamba Siwenonŋ laligonŋ kotiuro niinonŋ asugiwe noo kambana ii iima kawaajonŋ aisooro.”

⁵⁷ Kaen meleeno Juuda jotamemeya yonononj kokaen jegi moro, “Gbaniga 50 mende uugunj iikawaa baatanonj laligojanj ano ‘Aabraham iibe,’ jena mende sokonja.”

⁵⁸ Ii moma injjoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injjowe mobu: Aabrahamnonj mende kolooro niinonj mono kambanj kanonj laligowe.”

⁵⁹ Kaen jero moma jamononj giliinj qewombaajonj jamo amboranjonj megito, Jiisasnonj asanjonj jiwowonj jigowaa toonja mesaonj olonj koma keno. Kianj.

9

Jiisasnonj eja jaagoo monj menj qeangoro.

¹ Jiisasnonj toroqenj kana kema eja monj nemunjaa goronj uutanongja jaagoo kolooroti, ii iiro. ² Ii iiro gowokourutanonj qisijn munj jegi, “Somatanana, iinonj mono morowaa singisonggo-waajonj ama jaagoo kaanja kolooro? Iyanjaa singisonggowaajonja me nemunmanja yoroo singisonggowaajonja?”

³ Jegi kokaen meleeno, “Ano singisonggo monj mende ano nemunmanjanonj singisonggo mende anito, Anutuwa ku-usunanonj iwaa laaligoyanonj asuganonj asugiwaatiwaajonj kaanja kolooro. ⁴ Weenj asarinj ejiwaa so mono wasijn nonoti, iwaanonj gawonj pondanj menj laligowonja. Gomanj tiiwaati, iikanonj kuuya gawonj mewombaajonj amamaawonja. ⁵ *Niinonj namononj laligomanjatiwaa so gomanja gomanja onoo asasagagia koloonj asarinj laligomanja.”

⁶ Kaen menj balononj sulaaro kemero gbakonj meleema eja jaagoowaa jaayanonj timimearo. ⁷ Timimeanj kokaen menj koto, “Gii mono Siloam apu angononj kema jaaga songbambaa.” (Siloam qa ii ananaa qaanonj Wasiwasi eja.) Kaen menj koto kema jaaya songbano tooro uuro asariro eleema mirianonj karo.

⁸ Kaen karo alauruta kosianonj laligogiti ano tosianonj wala nene iwoiwaajonj welema onjoma laligoro iigiti, iyonononj ii iima jegi, “Jaagoo eja nenewaa welema rama laligoroti, eja iinonj me?”

⁹ Tosianonj jegi, “Eja inaa ii.” Tosianonj jegi, “Qaago, kaitania ii kaanja koloojato, iinonj qaago.” Kaandeenj kaanj jegi anj jero, “Niinonj mono iiga koloojenj.”

¹⁰ Kaen jero kokaen qisigi, “Jaaga mono nomaenj ana tooja?”

¹¹ Qisigi kokaen meleema injjoro, “Eja qata Jiisas qamakejuti, iinonj sulaaro balonj gurujuyanonj kemero meleema jaananonj timimeanj menj kotonj kokaen jero, ‘Gii mono Siloam apu angononj kema jaaga songbambaa.’ Kaen jero apu iikanonj kema jaana songbambe tooro uuwe asariro.”

¹² Kaen meleema onono kokaen qisigi, “Eja ii dakanonj laligoja?” Qisijn mugij “Mende mojenj,” jero. Kianj.

Farisii yonononj jaaya toorotiwaajonj qiqisi angij.

¹³ Eja jaagoo laligoroti, iinonj “Mende mojenj,” jero ejembanonj ii wama Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoononj kengij. ¹⁴ Jiisasnonj sulaayanonj balonj gurujuyawononj meleema jaayanonj timimeanj metooroti, ii mono Sabat kendonj kambananonj mero. ¹⁵ Kawaajonj Farisii yonononj kaanagadeenj kokaen qisijn mugij, “Jaaga mono nomaenj ana tooja?” Qisijn mugij kokaen meleema onono, “Eja iikanonj mono sulaayanonj balonj gurujuyawononj meleema jaananonj timimearo kema jaasewana songbama jaana uuwe asarija.”

¹⁶ Kaen meleema onono Farisii yonoonongja tosianonj jegi, “Eja iikanonj Sabat kendonj kotogoji, iikawaajonj mono Anutuwaanonj ejaga mende kolooja.” Tosianonj jegi, “Kaanj qaago! Eja doogoya monjonj mono nomaenj ama angoletto kaanja memambaajonj kotiinaga?” Kaanj kaanj menj iyangia juma deenj.

¹⁷ Kaen deema eja jaagoo iikawanonj mombo eleema kanj jegi, “Jaaga metooroti, iwaajonj mono nomaenj jewaga?” Kaen jegi “Gejatootoo ejaga kolooja,” jero.

* 9:5: Mat 5.14; Jon 8.12

¹⁸ Kaen jero jaaya honaga goorota tooro uuroti, Juuda jotamemeya yononon ii mende moma laarigi. Mende moma laarin uuwoi nama nemunmanja horon orongi kari. ¹⁹ Kari kokaen qisin orongi, “Eja koi oroo meragaraga me qaago? ‘Jaagoo kolooro,’ jejaoto, nomaen ama keteda koi jaaya uun iija?”

²⁰ Qisin orongi kokaen meleeni, “Eja koi noroo meranaraga koloaja ano jaagoo kolooroti, ii saanon moja. ²¹ Ii mojoto, nomaen ama keteda koi jaaya tooro uun iiji, ii mende moja. Moronon jaaya metooro uuji, noro kaanagadeen mende moja. Kokoga qaago, mono somariin gowia jorak-aanaga ano momakootoyawo koloaja. Kawaajon mono iyaanajon qisigi kaniaya saanon jewaa.”

²² Juuda jotamemeya yononon toroko moma kaen injjori. Yononon batugianon qaa kokaen somonjon uumotoonjo ama nanji, “Moronon ‘Jiisas Hamoqeqe Toya Kraist koloaji,’ kaen jen asugiwaati een, ii mono qamakooli miri tuun somatanonga konjoma mubonja.” ²³ Qaa kawaajon ama kokaen injjori, “Kokoga qaago, ii ugejiawo. Kawaajon mono iyanja qisin mubu.”

²⁴ Kawaajon eja jaagoo laligoroti, ii mombo horogi karo kokaen jegi moro, “Eja ii singisonjo ejaga koloaja, ii mojon. Iikawaajon mono Anutuwaa qabunaya mepeseena akadamuyawo kolooro sokombaa.”

²⁵ Ii moma kokaen meleeno, “Singisonjo ejaga koloaja me qaago, niinon ii mende mojen. Motoonjo kokaenja kaya mojen: Niinon jaagoo laligoweto, keteda koi kanon saanon uun iijen.”

²⁶ Kaen meleeno kokaen qisin mugi, “Naa iwoiga ama gonja? Jaaga mono nomaen metooja?”

²⁷ Qisin mugi kokaen meleema onono, “Niinon mono meleema ononjento, ononon qaa jejenati, ii mende mojuya. Naambaajon ii onja kosiga mombo jewe mobombaajon kaparan konju? Ononon mono kaanagadeen iwaa gowokouruta koloowombaajon moju me qaago?”

²⁸ Kaen meleema onono mepaqepae ama uuqeqe qaa tokoronkota kokaen jen mugi, “Gii mono iwaa gowokoyaga koloojanto, nononon Mooseswaa gowokourutaga laligojon. ²⁹ Anutunon Mooses Buja qaa muroti mojon, eja iikanon mono iikanonja me kanonja kolooroti, ii mende mojon.”

³⁰ Kaen jegi qaa kokaen injjoro, “Iinon dakaya kolooroti, onjo iikawaajon kaanjadeen tompiririn ama kiko qejutiwaajon moma walingojen. Onanon walingojento, kilen noo jaana metooro saanon uun iijen. ³¹ Ejemba doogoya yononon Anutu qama kooligi mende moma onomakeja, ii mojon. Ii mojon, mojonon Anutu goda qen mun uusiina otaankeji, iwaanon qamakooli mono geja ama momakeja. ³² Mon jaagoo kolooro mojonon kan jaaya metooroti, sundu kaanja ii walagadeen mende moma laligonin. Siwe balonon koloori, kamban iikanonja kanain kouma kete laligojon, iikanon sundu kaanja mon mende monin. ³³ Anutuwaanonga mende kanagati een, iinon mono iwoi kaanja memambaajon amamaanaga.”

³⁴ Kaen jero moma kokaen jen mugi, “Nemunmanganon singisongowo laligori gii singisonjo kuuya kawo koloon somariina ano giinon kete nono kuma nonomambaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jen mun konjonji seleengen kamaaro. Kian.

Uuwaa jaanon gooro kematou-kantou ama laaligo.

³⁵ Konjonji seleengen kamaaroti, qaa iikanon Jiisaswaa gejianon kemero moma eja ii mokolon kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa Meria moma laarin mujan me qaago?”

³⁶ Kaen ijoro kokaen meleema qisiro, “Oo Somatana, eja ii moronon? Ii jena momago ii saanon moma laarin mumana.”

³⁷ Meleeno kokaen jen koton muro, “Gii kokaen uun niiba. Giwo qaa jejen, eja ii mono niinon koloojen.”

³⁸ Ii moma jero, “Oo Pon, nii moma laarin gonjen.” Kaen jen usugon qama koolin muro.

³⁹ Jiisasnoŋ jero, “Niinoŋ ejemba gosinŋ qaagia jeŋ tegomambaajoŋ ama kamaaŋ namonoŋ koloowe. Noojoŋ ama toŋianoŋ jaagoo koloojuti, yoŋoo jaagia tooro saanoŋ uuj iima kotowuya. Tosaana jaagia awaa laligojuti, yoŋonoŋ noojoŋ ama bao jaagoo koloonŋ laligowuya.”

⁴⁰ Kaenŋ jero Farisii toŋianoŋ kosianoŋ iikanonŋ nama qaa ii moma kokaenŋ qisigi, “Wae! Nono kaanŋideenŋ jaagoo ejaga koloojonŋ me? Nonoojoŋa jejanŋ me?”

⁴¹ Kaenŋ qisigi kokaenŋ inijoro, “Ono ‘Jaagoo koloojonŋ,’ jewuyagati eenŋ, mono sinŋgisonŋgo mende enŋ ononagato, kambaŋ kokaamba ‘Saanoŋ iima kotojonŋ,’ kaenŋ jeŋkejutiwaajoŋ ama sinŋgisonŋgogianoŋ mono enŋ alinŋ enŋ onombaa.” Kianŋ.

10

Lama ano galeŋgia awaa.

¹ Jiisasnoŋ galeŋ meme qaa kokaenŋ jero, “Niinoŋ qaa honŋa toonŋ monŋ kokaenŋ inijowe mobu: Tosianoŋ lama totonŋ uutanonŋ keubombaaajoŋ nagunonŋ qaagoto, sopa waleema kemejuti, yoŋonoŋ mono kikekakasilinŋ ano yoŋgoro meme ejemba koloaju. ² Moŋnonŋ nagunonŋ keuji, iinoŋ lama yoŋoo galeŋgia koloaja. ³ Iinoŋ kouro nagu galeŋjanonŋ ii iima nagu horonŋ muro kamaaŋ qaro lama yoŋonoŋ qaa aroya saanoŋ moma kotonkeju. Galeŋgianoŋ ana lamauruta onooma qagia qama unuano totongia mesaonŋ saanoŋ seleenŋenŋ kemakeju.

⁴ “Aŋaanoŋ lamauruta kuuya unuano totongia mesaonŋ seleenŋenŋ kenŋgi iinoŋ jotamemegia koloonŋ wala keno qaa aroya moma kotojutiwaajoŋ gematanonŋ otaanŋ kemakeju. ⁵ Iyanŋgiaa galeŋgia saanoŋ otaankejuto, waba moŋnonŋ kanŋ qaro ii mende totonŋ otaawuya. Waba yoŋoo qaa arogia mende moma kotojutiwaajoŋ mono jirinŋjirinŋ ama iwaajoŋ keeta togonŋ deembuya.”

⁶ Jiisasnoŋ qaa aasangoya ii inijoroto, qaa iikawaa kania mende moma asarinŋ kiko qegi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ lama galeŋ awaa koloaja.

⁷ Kiko qegi toroqenŋ yoŋoojonŋ kokaenŋ jero, “Niinoŋ qaa honŋa toonŋ monŋ kokaenŋ inijowe mobu: Niinoŋ lama totombaa naguya kolojenŋ. ⁸ Noo gemananonŋ tuunŋ galeŋ kuuya wala kagiti, iyoŋonoŋ kike ano yoŋgoro meme ejembaga koloogi. Kaenŋ koloogitiwaajoŋ lama yoŋonoŋ ii mende moma kotonŋ onoma laligogi.

⁹ “Niinoŋ motoonŋgo lama totombaa naguya kolojenŋ. Daenŋ onononŋ Anutuwo kotiinŋ laligowombaaajoŋ jeŋ niwo qokotaanŋ laligojuti, niinoŋ mono hamo qenŋ onombe letombuya. Kaenŋ koloonŋ lama totonŋ uutanonŋ uma kamaaŋ seleenŋenŋ kema nene gomana morianawo mokoloonkebuya. ¹⁰ Yoŋgoro meme yoŋonoŋ naambaajoŋ kankeju? Yoŋonoŋ yoŋgoro meŋ nunuŋ tiwilaanŋ nonombombaaajoŋ kankeju. Iwoi morota ambombaaajoŋ qaago. Niinoŋ iikaana mende kolojenŋ. Niinoŋ onŋo laaligo kombombaŋa mokoloonŋ oyanboyanŋ laligowutiwaajoŋ kanŋ laligojenŋ.

¹¹ Niinoŋ lama galeŋ awaa kolojenŋ. Lama galeŋ awaanoŋ mono lamauruta yoŋoojonŋ ama laaligoya qeleema onombaa. ¹² Moŋnonŋ lama toya mende koloonŋ tawaya mewutiwaajoŋgadeenŋ kanŋ tondu galeŋ koma onomakeji, ii kokaenŋ: Kasu kawalianonŋ karo iima lama onomesaonŋ unjurama keno kasu kawalianonŋ lama kisiyaenŋ meŋ ininŋ unuŋ mendeema onombaa. ¹³ Iinoŋ seleenŋgenŋga kanŋ sewanŋ memewaajoŋgadeenŋ ‘Lama galeŋ koma onomana,’ ii jetanonŋ jeŋ lama onoojonŋ majakaka mende moma telambelanŋ qaganonŋ tondu laligonŋ unjurama kembaa.

¹⁴⁻¹⁵ * “Niinoŋ lama galeŋ awaa kolojenŋ. Amananonŋ nii moma nono niinoŋ Amana moma muŋ laligojenŋ. Iikawaa so niinoŋ neenaa lamauruna moma onombe yoŋonoŋ nii moma nomakeju. Niinoŋ laaligona lamauruna onoojonŋ ama qeleema mesaomana. ¹⁶ Noononŋ lama tuunŋ toŋia ii kaanŋgadeenŋ koloonŋ laligowuya. Yoŋonoŋ lama totonŋ

* 10:14-15: Mat 11.27; Luuk 10.22

kokawaa toya mende laligojuto, kilerj noo qaa arona momakebuya. Niinonj ii kaanagadeerj urjuambe kawaa so kema kankebuya. Kanagerj tuunja tuunja yonjononj kululuurj tuunj somata motoonngo koloogi galerj motoonjononj galerj koma onono laligowuya.

¹⁷ Amanonj kokaembaajonja ama nii uutanonj jopagonj nomakeja: Niinonj laaligona mesaonj mombo gbilinj laligonj umaña. Ii Amawaa jaanonj sokonja. ¹⁸ Laaligona moñonj mende nuambaato, ii neeno qeleema mesaomaña. Amananonj jerj kotonj nono neeno laaligona qeleema mesaomaña ano iikawaa gematanonj mombo gbilinj laligonj umaña. Ku-usurj kaanja ii noononj eja.”

¹⁹ Jiisasnonj qaa ii jerotiwaajonj ama Juuda jotamemeya yonjoo batugianonj niinonjgiinonj mombo kolooro. ²⁰ Yonoononjga mamaganonj kokaerj jegi, “Omenonj uutanonj kemerota laligonj kaamaa anja. Mono naambaajonj qaaya mobonaga? Mono mesaowonja.”

²¹ Tosianonj jegi, “Qaa kaanja ii kokojinjij ejawaa qaa kaanja qaago. Omenonj mono jaagoo ejemba yonjoo jaagia nomaerj metoonaga?” Kaerj amigi.

Juuda jotamemeya yonjononj Jiisas gema qegi.

²² Wala eerjanonj jiwowonj jigo koma konjoratinj naguya horogi. Ii gbani so romonjonj kendombaa aisoowombaajonj* Jerusalem ajoroogi. Kambanj iikanonj kanj kuuro konjuru kambanj sanjonjaa uutanonj laligogi.

²³ Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kinj Solomombaa somberj sarañawo qagiti, kanonj kema liligoro. ²⁴ Kema liligoro Juuda jotamemeya yonjononj kanj liligonj muñ kokaerj qisij mugij, “Kaniaga kolatina mono kambanj dawij toroqerj mambombom-baajonj mojanj? Gii Hamoqeqe Toya koloojanj me qaago, ii mono asuganonj jena mobonj.”

²⁵ Kaerj jerj qisij mugij Jiisasnonj kokaerj meleema onono, “Nii jewe mogito, onjo noo qaana ii mende moma laariju. Niinonj Amanaa qatanonj anjoleto amakejerij, iikanonj mono kaniana inisaama nanjonj qendeema onjmakeja. ²⁶ Ii nanjonj qendeema onjmakejato, onjo noo lama tuunj uutanonj mende laligojutiwaajonj ama qaana mende moma laarinkeju.

²⁷ “Niinonj lamauruna moma onjombe yonjononj kaanagadeerj noo qaa arona moma nii notaankeju. ²⁸ Niinonj laaligo kombombanja onjombe letoma kambanj moñonj mende totonj tiwilaawuya. Moñonj moñ ii noo boronanonjga mende horonj kondeema onjombaa. ²⁹ Noo Amananonj ii noo boronanonj onjooti, iinonj kuuya urjuugurj uuta kolooja. Kawaajonj kuuyanonj ii noo Amanaa borianonjga horonj kondeema onjombombaaajonj amamaawuya. ³⁰ Nii ano Ama norononj mono motoonngo kolooñ laligojo.”

³¹ Jiisasnonj kaerj jero Juuda jotamemeya yonjononj mombo namononjga jamo amboranjonj iikanonj gilinj qewombaajonj anjij. ³² Kaerj anjigito, kokaerj jerj onono, “Amanonj nemunj koma nono anjoleto somata mamaga ama mewe iigiti, iyonoononjga mono naa mombaajonja romonjonj nii jamononj gilinj nuwombaajonj moju?”

³³ *Jerj onono Juuda yonjononj meleema jegi, “Nonononj anjoleto somata anatiwaajonj ama mende jamononj gilinj guwombaajonj anjonto, Anutu mepaqepae ama mujariwaa ironja ama gombonja. Gii balonj ejaga ano selega eerj merj uma Anutu kaanja koloomambaajonj jejanj.”

³⁴ *Kaerj jegi Jiisasnonj meleema onono, “Buña Terenonj Kana qaa moñ kokaerj oogita eja, ‘Anutu niinonj jewe: Onjo mono noo bensakonjuruna kolooju.’ ³⁵ Buña Terewaa qaa ii mono mende janjonj qaombaato, powowonj ewaa. Kawaajonj Anutunonj qaaya ano kanj ejemba bunagiaga kolooroti, Anutunonj yonjoo qagia ‘bensakonjuruna’ kaerj qama onono. ³⁶ Ejemba omaya kaerj qama ononoto, Amanonj eja merj sorainj wasiro namononj kamaaroti, onjononj mono nomaerj ama iwaajonj kokaerj jeju, ‘Gii Anutu mepaqepae ama muñ laligojanj.’ Niinonj ‘Anutuwaa meria koloojerj,’ qaa kaerj jewe onjononj mono naambaajonj ii mogi mende sokonja? Onjo Anutuwaanonj Buña qaa ii qeju me?

* 10:22: Kendonj qata Hanuka ii Disemba 25 kanainj weerj 8 kawaa so rama aisoogi. Miri kuuyanonj kiwa ootirigi asariro gere seña kululuurj rii qama korisoro anjij. * 10:33: Lew 24.16 * 10:34: Ond 82.6

³⁷ “Gawonj menjejeji, ii iigi Amanaa nanamemembaa so mende amakeji eenj, mono mende moma laarij nombu. ³⁸ Amanaa nanamemembaa so ama menj laligojeji eenj, kaniaa kaanj iima mono moma laarij nombu. Ii qaanaajonj ama mende moma laariwuyagati eenj, mono angoletonaajonj ama kilej moma laarij nombuya. Amanonj niwo qokotaanj nanja ano niinonj Amawo qokotaanj nanjeji, onjo iikawaa kania moma sorogonj asariwuti-waajonj koi jejej.”

³⁹ Jiisasnonj kaenj jero mombo menj somongowombaajonj mogito, boro baagianongga qosoma kamaanj keno.

⁴⁰ *Onjomesaonj Jordan apu gowoya kotonj mombo leegenj kema Jononj wala oomulu menj onjoma laligoroti, kanonj keuma kambaanj tosaanja toroqenj iikanonj laligoro. ⁴¹ Iikanonj laligoro ejemba mamaganonj iwaanonj kouma iima kokaenj jegi, “Jononj angoletoto mo-toonjo monj mende meroto, qaa kuuya eja koi kawaajonj jeroti, ii mono qaa honja menj laligoro.” ⁴² Kougiti, iyonjoonongga mamaganonj uugia meleema moma laarij mugi. Kianj.

11

Jiisaswaa alia Lazarusnonj komuro.

¹ *Betani taononja eja monj qata Lazarus iikanonj ji kiro ero. Maria ano Marta daremunj yorononj Betani taonj iikanonj laligori. ² *Maria iikanonj Ponj apu koowayawononj morinj waj juyanonj kania kerej mero. Lazarus ji kiro eroti, ii iwaa naanjaga. ³ Lazarusnonj ji kiro ero naanjwoitanonj buju qaa kokaenj ani Jiisaswaanonj keno, “Ponj moba, wombo alaganonj mono ji kiro eja.”

⁴ Buju ii kenoto, Jiisasnonj ii moma kokaenj jero, “Ji iikanonj eja alana komuwaatiwaajonj ama mende koloonj muro eja. Iikawaajonj qaagoto, Anutuwaa Merianonj ii menj qeangoro ejembanonj kania ii iima kotonj Anutu mepeseegi qabuñayanonj asarij seiro Siwewaa akadamuyawo koloowaa. Ji ii iikawaajonj ama koloonj muro.”

⁵ Jiisasnonj Marta, iwaa koga ano naanjgara Lazarus yonjoonj uuta ero laligoro. ⁶ Kaenj laligoroto, kilej jiaa bujuya moma gomanj laligoroti, iikanondeej weej woi toroqenj laligoro. ⁷ Ii laligoro kambaanj ii tegoro gowokouruta yonjoonj kokaenj injjoro, “Anana mono Judia prowinsnonj eleema kembonja.”

⁸ Kaenj jero meleengi, “Somatanana, Juuda yonjononj indigenj kaparanj koma jamononj gilinj guwombaajonj anji. Kawaajonj mombo Judia eleema kemambaajonj jejanj, ii mende sokonja.”

⁹ Kaenj meleengi Jiisasnonj qaa kokaenj jero, “Weembaa auaya 12 ejuti, monjonj kawaa asasaganonj kana kemaati, ii mono iwoi monjonj qenj mizimizi mende menj mubaa. Balombaa asasaganonj asarij muro saanonj iima kembaa. ¹⁰ Saanonj kemaato, monjonj kiwaya mende enj muro gomantiinjanonj kematou-kantou kemaati, iinonj mono kema qenj mizimizi mewaa.” ¹¹ Qaa ii jenggo kokaenj injjoro, “Alanana Lazarusnonj gaonj ejato, niinonj kema gaonongga mindiwe waabaa.”

¹² Qaa ii moma kokaenj jegi moro, “Ponj, onjanonj gaonj eji eenj, mono saanonj enj qeangowaa.”

¹³ Jiisasnonj Lazarus komurotiwaa qaa saanja jeroto, gowoko yonjononj ‘Gaonja eja,’ jeroti, iikawaa moma bimbimjonj qaa kania mende moma kotogi. ¹⁴ Mende moma kotogitiwaajonj Jiisasnonj asuganonj jokoloonj jero, “Lazarusnonj komurota eja. ¹⁵ Niinonj iwo mende laligowe komurotiwaajonj niinonj kema menj gbiliwe waaro iigi momalaarij-gianonj kotiiwaa. Kaenj kolooro onjoonj aisoonj oyanjboyanjawo moma jejej. Mono waagi iwaanonj kembonja.”

¹⁶ Kaenj jokolooro Tomas qata monj Sunesune qagiti, iinonj gowoko alauruta yonjoonj kokaenj injjoro, “Anana saanonj motoonj iikanonj kembonja. Kemago iwo komuwonja.” Kianj.

Laaligo Toyanonj naanjwoita uugara menj saoliro.

* 10:40: Jon 1.28 * 11:1: Luuk 10.38-39 * 11:2: Jon 12.3

¹⁷ Lazarusnoḡ komuḡ weeḡ 4 mono qasirinoḡ ero tegoro Jiisasnoḡ kouro bujuya kaen jegi moro. ¹⁸ Betani taonḡ ii Jerusalem siti mesaonḡ 3 kilomiita kekenjaa so kosere ero. ¹⁹ Kawaajonḡ Juuda ejemba mamaganonḡ Marta Maria naanḡara komurotiwaajonḡ ‘Songonḡ iriiboḡa,’ jeḡ kaḡ ragi.

²⁰ Ragi Martanoḡ “Jiisas kaja,” jegi moma miri mesaonḡ kananonḡ kema mokoloroto, Marianonḡ mirinoḡ raro. ²¹ Kananonḡ mokoloonḡ kokaenḡ ijoro, “Poḡ, gii kokanonḡ laligonagati eeḡ, naanḡnanonḡ mono mende komunaga. ²² Mende komunagato, giinoḡ kambanḡ kokaamba kaanḡadeeḡ Anutuwaajonḡ iwoi mombaajonḡ qama kooliwaati eeḡ, ii kuuya saanonḡ moma gono mokoloowaga, iikaanḡ mojeḡ.”

²³ Qaa ii moma Jiisasnoḡ ijoro, “Goo naanḡanonḡ mono gbiliḡ waabaa.”

²⁴ Ii moma Martanoḡ jero, “Balombaa kambanḡ tetegoyanonḡ koomuya yoḡononḡ waabuti, iinoḡ mono kambanḡ somata iikanonḡ gbiliḡ waabaati, ii moma yagojeḡ.”

²⁵ Kaenḡ jero Jiisasnoḡ ijoro, “Koomunonḡga waawaataa Toya ii niinoḡ koloojeḡ. Neeno Laaligo kotigaa Toya koloojeḡ. Iikawaajonḡ moḡnoḡ nii moma laariḡ nonḡji, iinoḡ komuwaato, kileḡ toroqeḡ laligoḡ kotiḡḡ laligowaa. ²⁶ Moḡnoḡ moḡ namononḡ laligoḡ moma laariḡ nombaati eeḡ, iinoḡ mono kambanḡ moḡnoḡ koomu kom-bombanḡa mende komuwaa. Qaago. Qaa ii moma laariḡḡ me qaago?”

²⁷ Martanoḡ qaa ii moma jero, “Oo Poḡ, ii moma laarijeḡ. Giinoḡ Anutuwaa Meria koloojanḡ. Hamoqeqe Toya Kraist namononḡ asugiwaatiwaa jegiti, giinoḡ mono ii koloojanḡ. Kaenḡ moma laarijeḡ.” Kianḡ.

Jiisasnoḡ saaro jaunḡanonḡ kamaaro.

²⁸ Martanoḡ qaa kaenḡ jeḡ mirianoḡ eleema kema koga Mariawaajonḡ oloḡ jero goraayanonḡ karo ijoro, “Boinoḡ kaḡ kananonḡ nama goojonḡ endu kema iibagiwaajonḡ jeja.”

²⁹ Kaenḡ jero Marianonḡ qaa ii moma iikanondeeḡ ii mesaonḡ Jiisaswaanonḡ keno. ³⁰ Kenoto, Jiisasnoḡ miri sombenonḡ mende kouro endu Martanoḡ kana somatanonḡ mokoloonḡ iiroti, iikanondeeḡ nano. ³¹ Juuda ejemba yoḡononḡ Mariawo miri uutanonḡ uuta meḡ saoliwombaajonḡ ragi Marianonḡ uulanḡawo waama seleeḡḡeḡ kamaanḡ keno iima kokaenḡ romonḡonḡ jegi, “Iinoḡ mono qasirinoḡ kema saabaa.” Kaenḡ jeḡ iwaa gematanonḡ otaanḡ keḡḡi.

³² Marianonḡ kema Jiisas nanotinoḡ keuma iima kianoḡnoḡ usugonḡ kamaanḡ kokaenḡ ijoro, “Oo Poḡ, giinoḡ koi laligonagati eeḡ, naanḡnanonḡ mono mende komunaga.”

³³ Kaenḡ jeḡ silama qama saaro Juuda ejemba iwo kaḡ nanḡonḡ motoonḡ saagiti, Jiisasnoḡ ii iima basusuya kolaano jaaya kalilingoro kana boria jeneḡawo ororo. ³⁴ Jeneḡawo ororo qisiḡ onḡono, “Ii dakanonḡ anḡi eja?” Qisiḡ onḡono jegi moro, “Poḡ, kokaenḡ kaḡ iiba!”

³⁵ Kaenḡ jegi Jiisasnoḡ saaro. ³⁶ Saaro Juuda ejemba yoḡononḡ iima jegi, “Yei! Mono aliaajonḡ siḡḡ mamaga eḡ muro laligoḡkeja’

³⁷ Kaenḡ jegito, tosianoḡ qaa ii qeḡ kokaenḡ jegi, “Jaagoo ejemba jaagia metoonḡ laligoroti eeḡ, mono saanonḡ Lazarus jero mende komunaga me?” Kianḡ.

Jiisasnoḡ Lazarus meḡ gbiliro koomunonḡga waaro.

³⁸ Kaenḡ tondu jegi Jiisaswaa wosoya mombo popoliiro jaaya kalilingoro qasirinoḡ keno. Qasirinoḡ kema iwoi kokaenḡ iiro: Jamo oota uroroonḡ qamoya iikawaa uutanonḡ ama naguya jamo somatanonḡ koma kojangḡigi raro. ³⁹ Ii iima kokaenḡ jero, “Mono jamo qizizingogi kemba.” Kaenḡ jero eja komurotiwaa naanḡa Marta iinoḡ kokaenḡ ijoro, “Oo Poḡna, weeḡ 4 ejiwaajonḡ mono moronḡawo kolooja.”

⁴⁰ Jiisasnoḡ ii moma Martawaajonḡ kokaenḡ jero, “Gii moma laariḡ nonagati eeḡ, Anutuwaa ku-usunḡanonḡ akadamuyawo asugiro iinaga. Wala qaa kaenḡ giḡowe me qaago?”

⁴¹ Kaenḡ jero jamo qizizingogi keno Jiisasnoḡ eu uuro uro kokaenḡ jero, “Ama, gii qamakoolina mojanḡiwaajonḡ ama ‘Keraqeeanḡo awaa!’ jeḡ gonjeḡ. ⁴² Gii kambanḡ so qamakoolina momakejanḡi, moḡento, giinoḡ wasiḡ nona namononḡ kamaaweti, ejemba tuunḡ somata liligoḡ noma koi nanḡuti, iyoḡononḡ ii moma moma laariwutiwaajonḡ ama qaa koi jejeḡ.”

⁴³ Kaerj jeŋ aroya meŋ waama kotakota qama kokaerj jero, “Lazarus, gii mono waama kawa!” ⁴⁴ Kaerj qaró eja koomuya iinonj gbilinj waama kaaro. Kana boria opo jakarja taananonj esuunj jaasewarja sibenonj pipiin somonjgogi ero. Erota waama opo dundunjawo karo. Kaerj karo Jiisasnonj jero, “Mono dunduŋa isanji saanonj kamba.” Kianj.

Juuda galeŋ yonjononj Jiisas komuwaatiwaa anjonanŋ anji.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2

⁴⁵ Juuda ejemba Mariawaanonj kouma Jiisasnonj iwoi ano iigiti, iyonoononga mamaganonj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugí. ⁴⁶ Moma laarinj mugito, tosanonj Farisii (Kana qaawaa kaparanj-konjonj) yonjononj kema Jiisasnonj iwoi anoti, iikawaa sunduya injijogi.

⁴⁷ Ii injijogi jigo gawonj galeŋ ano Farisii yonjononj jigo kaunsol jotamemeya horonj ononjgi ajoroogi kokaerj jegi, “Eja iikanonj angoletó ku-usunjawo ambembo menkejiwaa-jonj ii mono nomaerj ama muninj sokonaga?” ⁴⁸ Kondianjonj iwoi monj mende ama muninj toroqerj kaerj ama laligowaati eerj, mono ejemba korebore ii moma laarinj mubuyaga. Kaerj anji Rom gawman yonjoo irinjia soono kanj nononana jiwowonj jigonana ano ejemba tuunj somata koi nunuanjgi eerj totoonj laligowombo.”

⁴⁹ Kaerj jeŋ ragi yonjononga monj qata Kaiafas iinonj gbani iikanonj jigo gawonj galeŋ warja koloonj gawonj ii meŋ laligoro. Iinonj waama gejatootoo qaa kokaerj injijoro, “Onjo uu momogiaa oota kaarjadi eerj mende tooja. ⁵⁰ Onjo qaa koi saanonj mende gosiju: Nono ejemba tuunj somata korebore tiwilaaninj lombo somata qatawo koloowabo. Kawaajonj eja motoonjononj Juuda tuunj somata nonoo aiseŋnana meŋ downana komuro sokombaa.”

⁵¹ Iinonj qaa ii iyanjaa aroyanonj mende kolooro jeroto, gbani iikanonj jigo gawonj galeŋ warja laligorotiwaajonj ama anjo qaayaa kania mende moma gejatootoo qaa jero, “Jiisasnonj ejemba tuunj somata nonoojonj ama komuro sokombaa.” Qaa ii honjaga jero. ⁵² Juuda ejemba tuunj somata nonoojonjadi eerj mende komuroto, Anutuwaanonj uumeleerj kanageso balonj so deenqeema laligojonj, anana kaarjadi eerj mindirinj nonono uumeleerj tuunj motoonjgo koloonj laligowombaajonj komuro. Komuwaatiwaa qaaya ii waladeerj jero.

⁵³ Weerj iikanondeerj kanainj jotamemeya yonjononj ajoroonj kaerj aminj moma Jiisas komuwaatiwaa qaaya jeŋ kotiinj areŋa anji. ⁵⁴ Kawaajonj Jiisasnonj toroqerj Juuda yonjoo batugianonj asuganonj mende kema kanj laligoro. Kaerj qaagoto, onjomesaonj balonj qararanjonkonjaa goraayanonj keno. Iikanonj kema taonj qata Efraim kanonj keuma gowokouruta yonjowo iyanjiodeerj laligogi.

⁵⁵ Juuda nonoononj kianjkomu kendononj toriro.* Kawaajonj Juuda ejemba mamaganonj gomanj so mirigia mesaonj koma konjoratinj aowombaajonj moma Jerusalem sitinonj ugi. ⁵⁶ Jiisas monjgama laligonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj nama aminj moma kokaerj qisinj aogi, “Jiisasnonj korisoro kendombaajonj koi kanaga me qaago? Nomaerj moju?”

⁵⁷ Kaerj qisinj aogito, jigo gawonj galeŋ ano Farisii yonjononj jeŋkooto qaa kokaerj anji seiŋ, “Monjonj Jiisaswaa erj raraya iima mobaati, iinonj mono nonoononj kanj bujuya jero moma kema meŋ somonjgowonja.” Kianj.

12

Marianonj Jiisas kowu unkoowayawononj moriro.

Mat 26.6-13; Maak 14.3-9

¹ Anutunonj wala eerjanonj niniima koboonj nunuuguroti, iikawaa kianjkomu kendononj torinj weerj 6 tegoro kanonj kanj kuumambaajonj ano. Jiisasnonj kamban kanonj gomanj qata Betani kanonj keno. Wala eja qata Lazarus meŋ gbiliro koomunonjga waama laligoroti, mono iwaa mirinonj keuro. ² Iikanonj keuro Jiisas goda qerj

* 11:55: Kendonj qata Koonj qaanonj Pasowa jeju. Anutunonj wala eerjanonj Israel ejemba niniima koboonj nunuuguroti, iikawaajonj gbani so kamban ama aisoonjkegi. Eksodus 12.15

mubombaajon miri monjon nene oon mozozongogi. Martanon oon rindeema koma ononoto, eja Jiisaswo motoon rama nene negiti, Lazarusnon iyonoo batugianon raro.

³*Kaen ragi Marianon kele kaaro mon bija 500 gram ii menj Jiisaswaanon karo. Kaaro ii apu unkoowagawo honja qata naad sewana uuta somataga iikanon saa qegetaga. Iinon ii menj kan simin kuma Jiisas kanianon qibibirin morin waj juyanon motoro toboriro. Kaen kolooro miri uutanon ragiti, ii apuwaa moronanon pumpunjon sokoma ero mogi.

⁴Kaen kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonoononga mon qata Juudas Iskariot, kanagej Jiisas memelolo meroti, eja iikanon qotogon mun kokaen jero, ⁵“Apu unkoowagawo ii mono naambaajon sewana mewutiwaajon mende anja? Yei, mangaa siita! Ii anagati een, mono weej 300:waa tawaya (Kina 6,000) kawaa so kitonaga. Ii ejemba wanaya ononin sokonaga.” ⁶Kaen jeroto, qaa ii ejemba wanaya yonoojon majakaka morotiwaajon ama mende jero. Yonoojon ama qaagoto, yongoro meme ejaga laligon kulukululuu monej gesogia galej kono monej angi kemero iikanona kitia iyanajon menj laligoro. Mono kawaaajon ama ii jero.

⁷Kaen jero Jiisasnon injoro, “Ono emba koi mono mende menj mubu. Niinon komuwe ron koma nombutiwaa kambana torijiwaajon saanon seleno apu unkoowayawonon nomorija. ⁸Ejemba wanaya ii mono kamban so batugianon laligonkejuto, niinon onowo kambana kambana mende laligomana.” Kianj.

Lazarus qewombaa qaa somonjon anjonan anji.

⁹Jiisasnon Betani gomanon laligoroti, ii Juuda ejemba tuun mamaganon moma kanon kagi. Jiisaswaajongadeen mende kagito, Lazarus koomunonga menj gbiliro waaroti, ii motoon iibombaajon leelee mujon horon kougiti. ¹⁰Kaen kougito, jigo gawon galej yononon “Lazarus kaanagadeen qenin komuwa,” menj qaa somongogi. ¹¹Juuda ejemba mamaganon Lazaruswaajon ama Betani kema uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kawaaajon qaa kaen somongogi. Kianj.

Jiisas Jerusalem uro mare kongi.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40

¹²Kaen anji en waama iikanon ejemba tuunlembenon kiankomu kendombaa-jon Jerusalem sitinon kouma laligogiti, iyononon buju qaa kokaen mogi, “Jiisasnon Jerusalem kamambaajon kananon kaja.” ¹³*Qaa kaen moma tombi boria senawo menj kananon mokolon iibombaajon kema kokaen menj qagi,

“Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepeseenjon. Pombaa qanon kaji, Anutunon mono ii kotuegowa! Israel nonoo Kin Ponjana oowe oowe!”

¹⁴Jiisasnon dongi melaa mon mokolon kawaa qaganon uma raro. Ii gejatootoo qaa mon kokaen oogita ejiwaa so kolooro,

¹⁵“Oo Jerusalem ejemba Zaion baana liligon rajuti, onjo mono mobu, onoo Kin Pongianon mono kawaa.

Dongi melaawaa qaganon rama kawaa. Kawaaajon keegia mono mende mobu.”

¹⁶Jiisaswaa gowokourutanon iwoi kolooroti, iikawaa kania wala mende moma kotog-ito, kanagej saanon moma asarigi. Jiisasnon Siwenon uma asamaranawo laligoroti, qaa ii kamban iikanon romonjon kokaen jegi, “Ahaa! Qaa ii mono Jiisaswaajon oogita eja ano ejembanon qaa iikawaa so ama mugi honawo kolooro.”

¹⁷Ejemba Jiisaswo Betani laligogiti, iyononon dangunu kaana nama bujuya menj seigi. Jiisasnon Lazarus qaro koomunonga gbilin waama qasiriwaa jamo kobaa mesaon kouro ejemba tuunjon iigiti, iyononon Jiisaswaa kania nangon menj menj asarigi. ¹⁸Jiisasnon angoletotoo ii meroti, qaa ii mogitiwaajon ama ejemba tuun somatanon luluuma koma horon mubombaajon kenji.

¹⁹Kaen kenji Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjon) yononon iyaniodeen amin moma kokaen jegi, “Mobu. Balona balona ejemba yononon mono luluuma horon iwaa

* 12:3: Luuk 7.37-38; Dut 15.11 * 12:13: Ond 118.25, 26; Zek 9.9

gematanonj kemakeju ano nono qaa gawonj iikayadeen menj bimbimgoninj honja monj mende kolooja.” Kianj.

Griik ejemba tosanonj Jiisas mongangji.

²⁰ Juuda ejemba kianjkomu kendombaajonj Jerusalem sitinonj uma Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonoo batugianonj Griik ejemba tosaanja motoonj laligogi. ²¹ Yonononj gowoko qata Filip iwaanonj kagi. Filipnonj Galili prowinswaa taonj qata Betsaida kawaa ejaga laligoro. Griik yonononj iwaanonj kanj qisij kokaenj ijogi moro, “Somatanana, nono ainananonj Jiisas iibombaajonj mojonj.”

²² Kaenj ijogi moma Andruuwaanonj kema qaa ii ijoro. Jero moma motoonj kema Jiisas jeri moro. ²³ Qaa ii moma meleema kokaenj jero, “Siwewaa asamararanonj Siwe gomambaa Eja Honja iwaanonj mombo asuginj kotooro asariwaati, iikawaa kambanjanonj mono torija. ²⁴ Niinonj koomunaa sare qaa honja toonj monj kokaenj injjowe mobu: Yagonj kota namononj mende kemenj jumbaati eenj, mono eenj iikayadeen ewaa. Kaenj eenj ewaato, kemenj jumbaati eenj, kuragayanonj mono juma ondonjbondonj waaro honja mamaga sogowaa.

²⁵ *²⁵ “Kawaa so daenj yonononj laaligogia iyangiaajonj angonj koma iyangiaa jaajaa siiseweweya qaa laligowombaajonj siina momakeji, iyonoo laaligogianonj mono soowaa. Kaenj soowaato, monjonj monj iyanjaa laaligoya goragora ama niijegerja ama nombaati, iinonj mono laaligo honja ondonjbondonjwawo mokolonj tetegoya qaa kotiinj laligonj ubaa. ²⁶ Monjonj nii welenj qenj nomambaajonj jeji, iinonj mono nii notaanj laligoro sokombaa. Welena qenkeji, mono nii kema kanj laligomanjati, iikanonj kaanagadeen niwo laligowaa. Monjonj niwo laligonj welena qenj nomakeji, Amanonj mono ii goda qenj muro laligowaa.” Kianj.

Jiisasnonj komunj gbiliwaatiwaa qaa saanja jero.

²⁷ Jiisasnonj jero, “Wosona keteda koi kouma gojono bana kuuro laligojenj. Mono nomaenj jebenaga? Qaa monganjenj. Oo Ama, gii saanonj konjilinj aua kamban kokanonja metogonj nomba. Kilenj kokaembaajonj kaenj mende qama koolimanja: Aua koi kawaa siimboboloya ii mokosingonj bosimanjiwaajonj ama geenggo qananonj anjanj. ²⁸ Oo Ama, gii mono geengaa akadamuga ama noma qabunjaga menj somariwa.” Kaenj qama kooliro Siwenonjga qaa kokaenj kolooro, “Niinonj akadamuna ama goma kanonj qabunjana menj somariwe ano toroqen menj somariwe seinj kembaa.”

²⁹ Qaa ii kolooro ejemba tuunj nanji yonononj ii moma jegi, “Pilisik qendanj qaja.” Tosianonj jegi, “Siwe gajoba monjonj iwaajonj qaa ijoro otonja mojonj.”

³⁰ Kaenj kaenj jegi kokaenj injjoro, “Otonj ii noojonj ama mende koloojato, ii onjojonj ama kolooja. ³¹ Kamban kokaamba gomanja gomanja ejemba nanamemenj bologa otaanjkejuti, iyonoo gosigosi kambanjanonj mono ba koma onjonja. Anutunonj yonoo qaagia jenj tegonj ironja meleema onjono qagianonj ubaatiwaajonj anja. Kamban kokaamba Anutunonj Kilerjaa Ponja gomanj so galerj koma onjomakeji, mono ii konjono seleenjenj kamaawaatiwaajonj anja. ³² Iinonj kamaawaato, noojonja kokaenj koloowaa: Ejembanonj balononjga noma kanakeewanj kosigogi uma nambe kana kolooro ejemba gomanj so horonj onjombe luluuma noononj kanj tuunj menj nambuya.” ³³ Ii koomu nomaanja komuwaati, iikawaa qaa saanja kaenj injjoro mogi.

³⁴ *³⁴ Ejemba tuunj yonononj ii moma kokaenj ijogi, “Nono Kana qaa weenjonj kokaenj monjonj, ‘Kraistnonj mende komunj tetegoya qaa laligonj uma laligowaa.’ Giinonj naambaajonja kokaenj ninijojanj, ‘Siwe gomambaa Eja Honja namononjga menj kosigogi kanakeewanj uma nambaa.’ Siwe gomambaa Eja Honja ii morononj?”

³⁵ Ii moma meleema onjono, “Asasaganonj kamban torodaamonj mombo batugianonj asarinj laligowaa. Pangamanonj qagianonj uma turunj onjono kawaa bunja koloowubotiwaaajonj mono asasaganonj kema kanj laligowu. Asasaganonj enj onjombaatiwaa so mono

* 12:25: Mat 10.39; 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33

* 12:34: Ond 110.4; Ais 9.7; Eze 37.25; Dan 7.14

asaganonj laligowuya. Morononj pangamanonj jibujabu kema kankeji, mono dakanonj keubaati, ii mende moja. ³⁶ Kawaajonj asaganonj kambanj dawi onjowo laligowaati, kambanj iikanonj ii mono uutanonj moma anjonj koma laligowu. Asasagaa kanageso koloonj laligowutiwaajonj mono asasaga ii moma laarinj laligowu.” Jiisasnonj qaa kaen jej onjomesaonj asanjonj keno. Kiaj.

Juuda somata yonoo uukotiigianonj mende looriro.

³⁷ Jiisasnonj angoletto mamaga menj laligoro Juuda galen yonononj ii jaagianonj iigito, kilen ii mende moma laarinj muj silemale laligogi. ³⁸ *Kaen laligogi gejatootoo eja Aisaiawaanonj qaa monj ii honjowo kolooro. Iinonj qaa ii kokaen oorota eja,

“Oo Ponj, nonononj Buja qaa jej asarinj uugia kuuj onjmakejonto, morononj ii moma laarinaga?

Ponjonj ku-usunja ii mono morowaajonja isaano moma asariwaa?”

³⁹ Hamoqeqe Toya moma laarinj mubombaaajonj bimoonj amamaagiti, Aisaianonj iikawaa kania moma qaa monj waladeenj kokaen jej oorota eja,

⁴⁰ “Iyangiaa jaagianonj iwoi iima kania iima kotowubo me uugianonj qaa kania moma asariwubo. Ii moma asarinj uugia meleembubo.

Uugia meleengi menj qeangonj onjomambo. Iinonj kaen koloowabotiwaajonj ejemba jaagia menj goonj uugia gojono laligoju.”

⁴¹ Jiisasnonj Siwewaa asamararanonj asarinj laligoro Aisaianonj kaen iima kania jej asarinj qaa ii jero.

⁴² Jotamemeya ano galenkonjonj eja yonoononga mamaganonj kaanagadeenj Jiisas moma laarigito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonononj qamakooli miri tunononga konjoma onjombubotiwaajonj ii asuganonj mende jokoloogi. ⁴³ Ejembanonj mepeseen onjombutiwaajonj kaparanj kongito, Anutunonj mepeseen onjombaatiwaajonj ii gemasologenj angi. Kiaj.

Jiisaswaa qaayanonj ejemba gosinj qaanana jej tegowaa.

⁴⁴ Tosianonj kaen anjigito, Jiisasnonj qama kokaen jero, “Monjonj moma laarinj nonji, iinonj niigadeenj mende moma laarinj nonjato, morononj wasinj nonoti, ii kaanagadeenj moma laarinj muja. ⁴⁵ Monjonj nii niima mono wasinj nonoti, ii kaanagadeenj iimakeja. ⁴⁶ Ejemba monj nii moma laarinj nonji, iinonj mono pangamanonj qokotaanj laligowabo. Kawaajonj niinonj kamaanj asuginj gomaña gomaña onjoo asasagagiaga kolooweta laligojenj.

⁴⁷ “Niinonj kamaanj asuginj gomaña gomaña onjoo qaagia jej tegomambaaajonj ama mende kaweto, ejemba balonj so hamo qen onjombe kambanj kokaamba letoma Siwewaa buja koloowuti-waajonj ama kaweta laligojenj. Kawaajonj ejemba noo Buja qaana moma mende tenj koma otaankejuti eenj, niinonj iyonjoo qaagia mende jej tegomaña. ⁴⁸ Daen yonononj jejewili ama noma Buja qaana mende moma anjonj konjuti, iyonjoo jej teegogianonj mono kokaen koloowaa: Niinonj Buja qaa jewe mogiti, qaa iikanonj mono kambanj somatanonj qaagia jej tegoro siimbobolo iikawaa so mobuya.

⁴⁹ “Kania kokaembaajonj kaen koloowaa: Niinonj Buja qaa jej laligoweti, ii qaa omaya qaagoto, ii neenaa ainanonga mende kolooro jej laligonj koube. Kaen qaagoto, Ama wasinj nonoti, ii anjo qaa je nomaenj jemañati, iikawaa jej kotonj nono jej laligonj koujenj. ⁵⁰ Amawaanonj jenjkooto iikanonj mono onjo laaligo kotakotanonj ama onjmakeja, ii mojenj. Kawaajonj Amananonj ii jemañatiwaajonj jej kotonj nonoti, mono iikawaa so Buja qaa jenkejenj.” Kiaj.

13

Jiisasnonj gowoko yonoo kanagia songbano.

¹ Kiajkomu kendononj* toriro Jiisasnonj kania kokaen moma yagoro, ‘Namo mesaonj

* 12:38: Ais 53.1; 6.10 * 13:1: Anutunonj wala eenjanonj Israel ejemba niniima koboonj nunuuguroti, kendonj iikawaa qata Koonj qaanonj Pasowa jeju. Eksodus 12.15

Amanaanonj umambaa kambananonj mono torija.' Kaenj moma yagonj iyanjaa alauruta namononj laligogiti, ii uutanonj jopagonj onjoma laligonj tetegoyanonj iikanonj kaanagadeen uujopaya ii qendeema onjono.

² Komuwaatiwaa kambananonj kanj kuumambaaajonj ano kambanj mojnnonj gomantiinja nene newombaaajonj ajoroonj motoonj raji iwoi kokaenj kolooro: Saimon Iskariotwaa meria qata Juudas ii Satanonj sololoodabororo. Jiisas memelolo mej mubaatiwaa qaaya ii sarge anota uutanonj kemero moma raro. ³ Jiisasnonj iyanjaa kania ii kokaenj moma kotooro, 'Amanonj iwoi kuuyaa ku-usunja ii noo boronanonj ano Anutuwaanongga kamaanj laligonj mombo iwaanonj umambaaajonj anjen.'

⁴ Kania kaenj moma kotoonj nene nej ragitiningga waama malekuya kotogonj gawombaa opo jokaña moñ mej batuyanonj kokosiinj somonjgoro. ⁵ Ii somonjgonj apu juunonj molaaro kemero kanainj gowokouruta yonjoo kanagia songbano. Songbandaboronj kereñ jokaña (selemooto) batuyanonj kokosiinj somonjgoroti, iikanonj kanagia motoro. ⁶ Songbama kema Saimon Piitowaa kanianonj kouro kokaenj ijoro, "Oo Ponj gii welenjeqe kamaanjeqeta qaago. Giinonj noo kanana songbana mende sokombaa."

⁷ Kaenj jero moma kokaenj meleeno, "Iwoi keteda koi anjenj, giinonj iikawaa kania kambanj kokaamba mende moma kotojanto, kanagenonj ii saanonj moma asariñ laligowaga."

⁸ Meleeno kokaenj kaparanj koma jero, "Gii mono noo kanana kambanj mojnnonj qaago totoonj songbambaga." Kaenj jero kokaenj ijoro, "Niinonj gii mende songbama gomarjati eenj, gii mono noo gowokona toroqerj laligomambaaajonj amamaawaga."

⁹ Kaenj ijoro Saimon Piitononj birindiñ aaruj meleeno, "Ponj, kawaajonj gii kanana gadeen qaagoto, borona ano wajna ii motoonj songbamba."

¹⁰ Kaenj meleeno kokaenj ijoro, "Moñnonj apu arinj karo kania kaanjiadeen songbaninj jewonja qaa tataanjkota koloowaa. Onjo kuuya soraaya koloobaborojuto, motoongoyanonj soraaya mende kolooja." ¹¹ Morononj memelolo mej mumambaaajonj anoti, Jiisasnonj ii moma kawaajonj kokaenj jero, "Onjo kuuya soraaya mende koloju."

¹² *Kanagia songbandaboronj malekuya mombo mouma kamaanj raro nene negi kokaenj qisiñ onjoma jero, "Niinonj iwoi ama onjonjenj, onjo iikawaa kania moma asariju me qaago? ¹³ Onjo noojonj 'Boi!' ano 'Ponj!' kaanj noomakeju ano niinonj ii honja koloojenj. Kawaajonj ii soyanonj jenkeju. ¹⁴ Niinonj onjoo Ponj Boigia kolooñ welenjeqe kamaanjeqeta sili mej kanagia songbanjenj eenj, onjononj mono kaanjiadeen mej kamaanj aonj welenjeqe kolooñ kanagia songbama aonj laligogi sokombaa. Ii mono gawonjiaga.

¹⁵ "Niinonj ama qendeema onjonjenj, onjo mono iikawaa so nanjonj welenj qerj aonj laligowu. Kaenj laligowutiwaajonj iikawaa silia niinonj kete qendeema onjombe iiju. Ii romonjgonj iikawaa tania otaagi sokombaa. ¹⁶ *Niinonj qaa honja toonj moñ kokaenj injjowe mobu: Welenjeqenonj kamaanjeqeta kolooro toyanonj uuta kolooja. Gowokononj boiya uugurj uuta koloomambaaajonj amamaawaa. Kaanagadeen eja ponj moñnonj gajobaya wasiro qele kema gawonj menjkeji, iinonj mono ponjaa baatanonj laligonjkeja. ¹⁷ Onjo qaa kota ii kete moma kotoju. Kawaajonj selememe mesaonj alaurugia yonjoo newo baagianonj kema laligowuti eenj, niinonj mono onjoojonj 'Iia simbawonjowo!' jemaña." Kiañ.

Moñnonj memelolo mej mubaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.20-25; Maak 14.17-21; Luuk 22.21-23

¹⁸ *"Qaa jejenj, ii mono onjo kuuya mende unjanja. Niinonj moroga meweengonj unuambeti, yonjoo kaniagia ii saanonj moma kotojenj. Kaenj laligojento, Buña Tere moñ iikanonj honjowo kolooro sokombaa. Qaa ii kokaenj, 'Moñnonj niwo nene motoonj nejoti, iinonj mono kelebele ama gbakoyanonj riitama noma numambaaajonj jorjorija.'†

* 13:12: Luuk 22.27 * 13:16: Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 15.20 * 13:18: Ond 41.9 † 13:18: Gbakoyanonj riitama noma numambaaajonj jorjorija, qaa ii Israel yonjooonj sareqaa moñ. Kania kokaenj: Iinonj uutanonj qetama nonja.

¹⁹ “Nii honja kanagej koloowaatiwaa qaayaga wala jejej. Kawaajon honja koloowaati, onjo kamban iikanonj noo kanana moma asarij kokaenj jewuya, ‘Ahaa! Laaligowaa kania kamban so laligonj kouma laligoroti, iinonj mono ii kolooja.’ Kaenj jej moma laarinj nombutiwaajonj niinonj qaa ii waladeenj asuganonj jewe moju.

²⁰ *¹⁹ “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Niinonj ejemba monj wasiwe gawonj memambaajonj karo monjonj ii koma horoji, iinonj mono nii kaanjiadeenj koma horonj nombaa. Kaanjiadeenj nii koma horonj nonji, iinonj morononj wasinj nonoti, mono ii kaanagadeenj koma horonj mubaa.”

²¹ Jiisasnonj qaa kaenj jej wosia kouma gojoma jumambaajonj ano qaa injisaama kokaenj injijoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Onoononga monjonj nii memelolo mej nombaa.”

²² Kaenj injijoro gowokourutanonj iyangia kunjkalilinj uunj aigigiinj anja anja kokaenj romongogi, ‘Mono morowaajonja jeja?’ Kaenj romongonj uuwoi tompiririnj ragi.

²³ Tompiririnj rama nene negi Jiisaswaa wombo gowokoyanonj iwaa koorononj raro.

²⁴ Iinonj raro Saimon Piitononj wananondeenj gowoko ii sare ama munj kokaenj ijoro moro, “Qaa ii morowaajonj jeji, ii qisinj munj jena moman.”

²⁵ Kaenj ijoro moma rapingonj Jiisaswaa totoyanonj nanjonj kokaenj qisiro, “Ponj, eja ii morononj?”

²⁶ Kaenj qisiro meleema muro, “Bered kitia qaajonj qendungonj monj mumanjati, iinonj mono ii.” Meleema munj bered kitia mej qaajonj qendungonj Juudas muro. Juudaswaa manja qata Saimon Iskariot. ²⁷ Bered kitia ii muro Satanonj iikanondeenj Juudaswaa uutanonj kemero. Kawaajonj Jiisasnonj ii jej kotonj munj kokaenj ijoro, “Iwoi ambagati, ii mono uulanjawa amba.” ²⁸ Qaa kaenj ijoroto, ii naambaajonj ijoroti, ii gowoko tosonianj motonj rama nene negiti, iyonoononga monjonj monj mende moma asariro. ²⁹ Gowoko tosonianj iikawaajonj kokaenj romongogi, “Juudasnonj monej gesowaa galejaga laligoroti, iikawaajonj kendonj kambananonj iwoi amamaawonjati, ii sewanja mewaatiwaajonj wasija me ejemba wanaya monej iwoi monj mej onombaatiwaajonj jeja.”

³⁰ Juudasnonj qaa ii saanonj moma asarij bered kitia ii mej iikanondeenj mesaonj seleengenj keno gomanj tiiro. Kianj.

Jiisasnonj joponj qaa dongoga jej koto.

³¹ Juudasnonj mesaonj seleengenj keno Jiisasnonj kokaenj injijoro, “Keteda koi Anutunonj akadamuya Siwe gomambaa Eja Honja ama tegonj muro iinonj Anutuwaa qabunjaya mej somariiro asugija. ³² Iinonj Anutuwaa qabunjaya mej somariinj Anutuwo qokotaaji-waajonj Anutunonj mono kaanjiadeenj iwaa qabunjaya mej somariiwaa. Ii kambanj mende koriro mej somariiro asamararanonj asugiro laligonj ubaa.

³³ *³¹ “Oo kokouruna, niinonj kamban torodaamonj mombo onjowo laligomanja. Ii laligonj onjomesaowe kanagej mongama noma laligowuya. Juuda yonjoojonj kokaenj injijowe mobu, ‘Nii gomanj kemanjati, onjo iikanonj kawombaajonj amamaawuya.’ Qaa iikayadeenj keteda koi onjoojonj kaanagadeenj jejej.

³⁴ *³² “Niinonj joponj qaa gbilia jej kotonj onjonj: Onjo mono uugianonj jopagonj aonj laligowu. Niinonj jopagonj onjoma laligoweti, onjo mono iikawaa so jopagonj aonj laligowu.

³⁵ Batugianonj uugianonj jopagonj aonj laligowuti eenj, ejemba kuuya yonjonj injiima kaniagia moma kotonj kokaenj jej laligowuya, ‘Ahaa! Mono Jiisaswaa gowokouruta kolooju.’” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaa qaa waladeenj jero.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34

³⁶ Saimon Piitononj Jiisas kokaenj qisinj muro, “Ponj, gii daenj kembaga?” Qisinj muro meleeno, “Nii dakanonj kemanjati, gii iikanonj notaanj kamambaajonj amamaawaga. Kamban kokaamba amamaawagato, kanagej ii saanonj notaanj kawaga.”

* 13:20: Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16 * 13:33: Jon 7.34 * 13:34: Jon 15.12, 17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

³⁷ Meleeno kokaen qisiro, “Poŋ, nii mono naambaajon kamban kokaamba gii gotaen kamambaajon amamaamaŋa? Niinon mono laaligona goojon ama qeleema mesomaŋa.”

³⁸ Qisiro kokaen meleeno, “Gii honaga laaligoga noojon ama qeleema mesaomambaajon jejan me? Qaa ii jeganondeen jejan. Niinon qaa hona toon mon kokaen gijowe moba: Kete kurunon qamambaajon dodowiro giinon kamban iikanon qakooma nona indina karoon koloowaa.” Kiaŋ.

14

Jiisanon gowokouruta ulun kolej mej onono.

¹ “Ugianon mono majakaka qaganon wosobiri mende moma laligowu. Mono Anutu moma laariwu ano nii kaangadeen moma laarin noma laligowu. ² Noo Amana gomaj waŋanon miri uuta seiseiya raja. Ii mende ranagati een, mono onoojon qaa kokaen jewenaga: Niinon mono iikanon uma onoo duj miri mej meagomaŋa.

³ “Niinon wala kema uma onoo duj mirigia mej meagomaŋato, niinon gomaj laligomaŋati, ononon kaangadeen niwo iikanon motoon laligowombaa siina mojen. Kawaajon niinon mono mombo eleema kan unuambe eukanon ubuya. ⁴ Niinon gomaj daengen kemaŋati, ononon iikawaa kania moma kotodaboroju.” Kiaŋ.

Amawaanon kekeŋaa kana ii Jiisas.

⁵ Jiisanon kaen injoro gowoko qata Tomas iinon kokaen jero, “Oo Poŋ, gii gomaj dakanon kemaati, nononon ii mende mojon. Kawaajon iikawaa kania ii mono nomaen moma kotowonaga?”

⁶ Ii moma kokaen ijoro, “Niinon Kana koloojen. Niinon Qaa hona ano Laaligo kotakota koloojen. Moŋnon Amawaanon keumambaajon moma noonon kawaati een, iinon mono kana mokoloowaa. Kana morota moŋ mende raja. ⁷ Ononon nii onanon moma koton nombuyagati een, mono neenaa Amana kaanjadeen moma koton mubuyaga. Ononon kamban kokaamba kanain noo Amana iima modaboroju.”

⁸ Kaen jero Filipnon kokaen ijoro moro, “Oo Poŋ, gii Ama qendeema nonona nononon ii uun iinin sokoma nonombaa.”

⁹ Ii moma Jiisanon ijoro moro, “Oo Filip, nii kamban koriga totoon onowo pondan laligowego niima kilen kanana mende moma kotojan me? Moŋnon nii niima kotoroti, iinon mono Amana kaangadeen iima koton laligoja. Kawaajon gii mono nomaembaajon Ama qendeema nonona iibombaajon jejan?”

¹⁰ “Niinon Amawo qokotaan nambe Amanon niwo qokotaan nanji, ii moma laarijan me qaago? Qaa Buŋa jewe momakejuti, niinon qaa ii neenaa uunanonga mende mej jenkejen. Qaago! Gawon menjkejen, ii kaangadeen Amananon niwo qokotaan nanji, iinon nemun koma nono hona koloonkeja. Kawaajon gawon menjkejen, ii mono iwa gawonga menjkejen.

¹¹ “Niinon Amawo qokotaan nambe Amanon niwo qokotaan nanja. Ononon mono kaen moma laarin nombu. Qaa ii jenanon jewe moma mende moma laarin nombuyagati een, ii mono angoletona iijutiwaajon ama moma laarin nombuya. ¹² Niinon qaa hona toon mon kokaen injowebu: Daen yononon nii moma laarin nonjuti, yononon kaangadeen nii angoletu mej laligoweti, iikayadeen menjkebuya. Iikaanjadeen menjkebuya ano kamban tosaananon niinon meweti, iikawaa soya uugun ii menjkebuya. Niinon Amawaanon uma laligomaŋatiwaajon ama angoletu uuta somata megii asugiwuya.

¹³ “Amananon noojon ama qabuŋayawo koloowaatiwaajon mojen. Kawaajon ama ononon noo qananon naa iwoiwaajon qama kooliwuyati, niinon mono ii amaŋa. Kaen ambego iikanon Amana qabuŋaya jegi somariinkebaa. ¹⁴ Ononon iwoi mombaajon noo qananon qama koolin qisin nombuyati een, niinon mono ii amaŋa. ¹⁵ Ononon nii uugianon jopagon nomakejuti een, mono noo jopapan qaana ten koma otaan laligowu.” Kiaŋ.

Jiisasnoŋ Uŋa Toroya wasimambaajon jeŋ somongoro.

¹⁶ “Niinoŋ Ama qama kooliŋ mube iinoŋ nemuŋ koipu Toya moŋ oŋono kamaaŋ noo kitina tetegoya qaa oŋowo laligoŋ ubaa. ¹⁷ Nemuŋ koipu Toya ii Uŋa Toroya. Iinoŋ qaa hoŋaa Toya kolooja. Uugia mende meleengiti, iyoŋonoŋ ii mende iima kotoŋ mende moma muju. Kawaajon yoŋonoŋ ii koma horoŋ muŋ aŋgoŋ kombombaajon amamaaŋkejuto, Uŋa iinoŋ mono oŋowo laligoja ano kanageŋ uugianoŋ kemeŋ oŋowo nambaa. Kawaajon ii wabaga qaagoto, ii saanoŋ moma kotoŋ muju.

¹⁸ “Niinoŋ oŋomesaowe guaŋ mera kaŋa mende koloŋ laligowu. Nii mono oŋoonoŋ eleema kamaŋa. ¹⁹ Kambaŋ torodaamoŋ tegorogo baloŋ ejemba omaya yoŋonoŋ nii mombo mende niima laligowuya. Yoŋonoŋ qaagoto, uugia meleengiti, oŋonoŋ nii saanoŋ niimakebuya. Niinoŋ kotiŋ laligojeŋiwaajon oŋonoŋ kaŋiadeeŋ gbiliŋ kotiŋ laligowuya. ²⁰ Ama, nii ano oŋo, anono motooŋgo koloŋ laligojoŋ. Niinoŋ Amanawo qokotaŋ nambe oŋonoŋ niwo qokotaŋ naŋgi niinoŋ oŋowo qokotaŋ nanjeŋ. Iikawaa kania ii Uŋa Toroyanoŋ uugianoŋ kemebaatiwaa kambaŋ kanon saanoŋ moma asariwuya.

²¹ “Moŋnoŋ noonon jojopaŋ qaana kuuya moma aŋgoŋ koma teŋ komakeji, iinoŋ mono uutanonŋ nii jopagoŋ nomakeja. Moŋnoŋ nii jopagoŋ nono noo Amananoŋ mono ii jopagoŋ muŋkeja ano niinoŋ ii jopagoŋ muŋkejeŋ. Niinoŋ ii jopagoŋ kania isaambe moma kotowaa.”

²² Jiisasnoŋ kaeŋ jero Juudas Iskariotwaa wakaŋa Juudas iinoŋ kokaeŋ ijoro, “Poŋ, gii nomaembaajon kaniaga nonogadeeŋ ninisaambaga ano ejemba uugia mende meleengiti, yoŋooŋonŋ ii kolatiŋ oŋomambaajon jeŋaŋ?”

²³ Kaeŋ ijoro kokaeŋ meleema muro, “Moŋnoŋ uutanonŋ jopagoŋ nomakeji eeŋ, iinoŋ mono noo Buŋa qaana teŋ koma otaŋ laligowaa. Kaeŋ laligoro Amananoŋ ii jopagoŋ muro Amawo noronoŋ mono iwaa uutanonŋ kemeŋ pondanŋ iwo motooŋ laligowoŋa. ²⁴ Moŋnoŋ nii uutanonŋ mende jopagoŋ nomakeji eeŋ, ii mono noo Buŋa qaana mende teŋ koma otaŋ laligowaa. Qaa jewe momakejuti, ii neenaa Buŋaga qaagoto, Ama wasiŋ nonoti, iinoŋ ii nono jeŋkejeŋ.

²⁵ “Niinoŋ qaa kuuya ii oŋowo pondanŋ laligoweti, kambaŋ iikanonŋ kuma oŋoma laligowe. ²⁶ Kaeŋ laligoweto, Amanonŋ Uŋa Toroya noo qananonŋ wasiro kamaaŋ nemuŋ koipu Togia koloŋ rijoŋonŋ oŋomakebaa. Iinoŋ qaa kuuya kuma oŋoma niinoŋ qambaŋmambaŋ qaa kuuya oŋombeti, ii duduuwubotiwaajon koma gbiliŋ oŋomakebaa.

²⁷ “Niinoŋ luae oŋonjeŋ. Neenaa luae soro qaita moŋ ii ambe uugianoŋ ewaa. Balonoŋ ejemba yoŋonoŋ luae qeŋ aonkejuti, niinoŋ iikawaa tani kaŋa mende qeŋ oŋomakejento, ii uuguŋ luae qaita moŋ oŋomakemaŋa. Kawaajon uugianoŋ mono wosobiri qaganonŋ keegia mende moma laligowu.

²⁸ “Niinoŋ qaa kokaeŋ injiŋowe mobu, ‘Niinoŋ oŋomesaonŋ uma laligoŋ mombo oŋoononŋ eleema kamaŋa.’ Oŋonoŋ uugianoŋ nii hoŋaga jopagoŋ nombuyagati eeŋ, qaa jejeŋi, iikawaajon saanoŋ aisoowuyaga. Amanonŋ noo somatana kolooja. Kawaajon nii ‘Amanaanoŋ umaŋa,’ jejeŋi, oŋonoŋ ii moma saanoŋ uukoisoro mokoloogi sokonaga. ²⁹ Qaa keteda koi jewe mojuti, iikawaa hoŋa era koloowaa. Hoŋa koloowaati, oŋonoŋ kambaŋ iikanonŋ ii saanoŋ romoŋgoŋ moma laariwuya. Kawaajon ii waladeeŋ injiŋowe moju.

³⁰ “Kambana torijiwaajon oŋowo qaa mamaga mombo jemambaajon mende mojeŋ. Kileŋaa Poŋanoŋ gomaŋ so galeŋ koma oŋomakeji, iinoŋ mono kamambaajon jojoriŋa. Iwaa esuŋanoŋ mono haamo mende ama noma kondondongoŋwaa. Noononŋ kana ii iinoŋ jeŋ kotowaatiwaa so mende eja. ³¹ Mende ejato, niinoŋ Ama jopagoŋ muŋkejeŋiwaajon iwoi kuuya qaa jeŋ kotoŋ nomakejiwaa so amakejeŋ. Balonŋ ejembanonŋ noo kania kaya jeŋ kuma oŋoŋgi moma asariwutiwaajon mojeŋ. Kawaajon mono mesaonŋ waama kagi kemboŋa.” Kiaŋ.

15

Jiisasnoŋ wain gere wanjaleya, anono boria koloojon.

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta ii kokaerŋ injjoro, “Niinoŋ wain gere hoŋa koloowe noo Maŋnanonŋ wain gawombaa toya kolooja. ² Niinoŋ gere kaŋa qa boronawo koloojerŋ. Gere boria kuuya hoŋgia mende mokoloonŋ gorosonŋa koloojuti, Amananonŋ ii kotonŋ giliŋ oŋombaa. Gere boria kuuya noononŋ ragi hoŋgia koloonŋ elaankejuti, Amananonŋ ii mono koma konjoratiŋ oŋombaa. Nanamemembaa hoŋa somariinŋ qebugonŋ seiseiyawo koloowuti-waajonŋ mono meŋ solanjaninŋ oŋombaa.

³ “Oŋo Buŋa qaa injjowe iikanonŋ mono meŋ solanjaninŋ koma konjoratiŋ oŋono soraaya koloonŋ laligoju. ⁴ Kawaajonŋ oŋononŋ mono niwo qokotaanŋ nambu. Kaerŋ nanŋi niinoŋ oŋowo namaŋa. Wain boria moŋnonŋ gere batuyanonŋ mende rama tama kamaaji eerŋ, ii mono iyana nemuŋ koma aonŋ hoŋa koloomambaajonŋ amamaawaa. Iikawaa so oŋononŋ kaanjadeerŋ niwo mende qokotaanŋ nanjuti eerŋ, mono oŋoanŋiodeerŋ nanamemembaa hoŋa eerŋ mokoloowom-baajonŋ amamaawuya.

⁵ “Nii wain gere koloowe oŋononŋ iikawaa boria koloaju. Oŋononŋ nomesaonŋ oŋoanŋiodeerŋ nama iwoi moŋ ambombaajonŋ amamaa-wuya. Kawaajonŋ moŋnonŋ niwo qokotaanŋ nano niinoŋ iwo qokotaanŋ nambe iinoŋ mono nanamemembaa hoŋa honombononŋga mende mokoloonŋ laligowaa. ⁶ Daerŋ yoŋononŋ niwo mende qokotaanŋ nanjuti eerŋ, wain gere toyanonŋ mono ii gere boria kaŋa kotonŋ oŋoma giliro seleenŋenŋ kembuya. Kema sooligi meŋ kululuuŋ gerenonŋ giliro kemenŋ jewuya.

⁷ “Yoŋononŋ jewuto, leeŋenŋ oŋononŋ mono niwo qokotaanŋ nambu. Kaerŋ nanŋi noo Buŋa qaananonŋ oŋoo uugianonŋ qokotaanŋ nanji eerŋ, oŋononŋ ii me woi buŋa qerŋ aowombaaajonŋ moŋjuti, ii mono Ama qama koolinŋ mugi oŋombaa. ⁸ Oŋononŋ noo gowokouruna koloonŋ nanŋi nanamemembaa hoŋa honombononŋga qaa koloonŋ kamaanŋ ragi laligowuya. Kaerŋ meŋ laligowuyatiwaajonŋ Amanaa qatanonŋ mono akadamyawo koloonŋ ewaa. ⁹ Amananonŋ nii jopagonŋ noma laligoroti, niinoŋ mono iikawaa so kaanŋgadeerŋ jopagonŋ oŋoma laligowe. Oŋo mono noo uujopa uutanonŋ nambu. ¹⁰ Niinoŋ Amanaanonŋ joŋopanŋ qaa teŋ koma laligonŋ kouma iwaa uujopa uutanonŋ nanjerŋ. Kawaa so oŋo noononŋ joŋopanŋ qaana meŋ teŋ koma laligowuti eerŋ, mono saanonŋ noo uujopa uutanonŋ nanŋi jopagonŋ oŋoma laligomaŋa.

¹¹ “Niinoŋ uu korisoro oŋoononŋ ambe kotonŋ uugia saa qerŋ ero honombononŋ qaa aisoonŋ laligowutiwaajonŋ qaa ii injjowe moju. ¹² *Noononŋ Kana qaa ii kokaerŋ: Niinoŋ uunanonŋ jopagonŋ oŋoma laligoweti, oŋo mono iikawaa so oŋoanŋgia jopagonŋ aonŋ laligowu. ¹³ Moŋnonŋ alauruta yoŋoojonŋ ama aŋaa laaligoya togonŋ mesaowaati, iikanonŋ mono uujopa uuta somata kolooja. Moŋnonŋ ii uugunŋ jopagonŋ oŋomambaajonŋ amamaawaa. Uujopa tosaŋa ii iikawaa kamakamaaya.

¹⁴ “Niinoŋ iwoi ambutiwaajonŋ jeŋ kotonŋ oŋomakejeŋi, oŋononŋ iikawaa so amakejuti eerŋ, mono noo alauruna koloaju. ¹⁵ Welenŋqeqewaa kania kokaerŋ: Galeŋanonŋ gawonŋa nomaerŋ ama meŋkeji, ii welenŋqeqeyanonŋ mende momakeja. Kawaajonŋ oŋoo qagia ‘Welenŋqeqeuruna,’ kaerŋ mende toroqerŋ jeŋ oŋoomaŋato, Amanaanonŋga Buŋa qaa mobeti, ii kuuya mono oŋoojonŋ inŋisaambe moju. Kawaajonŋ qagia ‘Alauruna,’ kaerŋ oŋoombe sokonja.

¹⁶ “Oo alauruna, oŋononŋ nii mende meweenŋonŋ nonŋgito, niinoŋ oŋo meweenŋonŋ kuunŋ oŋombe nanju. Kawaajonŋ oŋononŋ liligonŋ kema hoŋa kokaerŋ mokoloonŋ pondanŋ elaagi erŋ uro sokombaa: Noo qana qama iwoi ii me ii kawaajonŋ Ama qama kooliwuti, ii mono oŋono buŋagia koloowaa. ¹⁷ Oŋo mono batugianonŋ jopagonŋ aonŋ laligowu. Niinoŋ joŋopanŋ qaana kaerŋ jeŋ kotonŋ oŋonjerŋ.” Kiarŋ.

Uumeleembaa gadokopaya yoŋononŋ oŋo kazi ama oŋombu.

¹⁸ “Balononŋ uugia mende meleenŋi yoŋononŋ kazi ama oŋombuti eerŋ, mono qaa kokaerŋ moma kotowu: Yoŋononŋ wala nii kaanŋjadeerŋ kazi ama noma laligogi. ¹⁹ Oŋo

* 15:12: Jon 13.34; 15.17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

uumeleembaa gadokopa tuunjon laligowuyagati een, tuunjurugia yonjonon mono iyan-giaa alaurugia uukalen ama onjombuyaga. Ii ama onjombuyagato, niinon onjo meweengon yonoo arejnongga unjuambe morota koloon laligoju. Yonjonon nanamemen bologa ii gema qen laligojutiwaajon ama kazi ama onjomaakeju.

²⁰ **“Niinon qaa mon kokaen injiowe mogiti, ii mono uu wombogianon ama romon-gowu, ‘Welenqeqenon kamaanqeqeta kolooro toyanon somataya koloaja. Gowokonon boiya uugun uuta koloomambaajon amamaawaa.’ Kawaa so tosianon nii sisiwerowero ama noma laligon kougiti een, tosaan yonjonon mono noo mundunuruna onjo kaan-adeen sisiwerowero ama onjoma laligowuya. Yonjonon noonon Buja qaa moma anjon koma laligogiti een, onjonon noo qaana jen sein laligogi mono kaanjadeen saanon moma anjon koma laligowuya. ²¹ Kaen laligowuyato, nii wasin nonoti, iyonjonon ii mende moma muju. Kawaaon silemale qaganon iwoi kania kania tondu ama onjombuti, ii mono noo qabunanaajon ama koloon onjombaa.*

²² *“Niinon yonjonon mende kamaan Buja qaa injiowe mobuyagati een, iyonjonon mono singisonogogia gamuya mende moma laligowuyaga. Kaen een laligowuyagato, kaman kokaamba singisonogogia modaboron koma turuwombaajon amamaawuya. Mondomondo qaagia mono nomaen mokoloowuyaga? ²³ Monjonon nii kazi ama nonji, iinon mono Amana kaanjadeen kazi ama muja. ²⁴ Anjoletto uuta somata meweti, ii monjonon mon onjo batugianon mende men laligoro. Niinon ii mende mewenagati een, iyonjonon mono singisonogogia gamuya ii mende moma laligowuyaga. Tompiririn qen laligowuyagato, kaman kokaamba niinon ii mewe iidaboronjo kilen nii ano Amana kaanjadeen een toton kazi ama noroma laligoju.*

²⁵ **“Kaen ama noroma laligogi Buja qaa monjonon honjowo kolooro. Mooseson kana qaa onjonoti, iikanon qaa ii kokaen oogita eja, ‘Yonjonon een tontonon kazi ama noma laligogi.’ Qaa iikanon mono honjowo kolooro.*

²⁶ *Niinon Amawaanon uma koipu Toya wasiwe onjonon kan uugianon kemen nanjon onjombaa. Unja Toroya iinon qaa honjaa Toya koloaja. Iinon Amawaanonga kamaan noo kania nanjon jen asarin onjoma laligowaa. ²⁷ Iinon kaen laligowaa ano onjonon kaanjadeen noo kania nanjon jen asarin laligowuya. Niinon kanain uuwaa qenjaaro gawon men laligoweti, onjonon mono kakanaiyanon niwo laligon waagi. Kawaaon onjo mono ii saanon jen asarin laligowu. Kan.*

16

Jiisaswaa gowokouruta manja kigi utama onjombu.

¹ *Jiisasnon toroqen kokaen jero, “Onjo kamaan unjuro jinjaun qewubo. Kawaaon niinon qaa ii waladeen jewe moju. ² Uugia mende meleengi iyonjonon mono qamakooli miri tuungianon utama onjonji seleengen kamaan laligowuya. Kanagen kaman mon kan kuuwaati, iikanon onjo nojon ama unugi komuwuya. Kaen unun kokaen jewuya, ‘Iikaan kanon Anutuwaa welen qenin Anutuwaa uutanon qanjoja.’ Kuuyanon kaen moma soon jewuya. ³ Yonjonon Ama ano nii noroo kania nara mende moma asarinkejutiwaajon ama iikaan ama onjoma laligowuya.*

⁴ *“Kaen tompiririn qen laligowuyato, niinon qaa ii waladeen injiowe moju. Kawaaon kaman ii kan kuuro qaa iikawaa honja koloowaati, onjo kaman iikanon saanon kokaen jewuya, ‘Kraiston kokawaa buju qaaya mono waladeen ninjoro monin.’ Neeno onjowo laligowetiwaajon ama qaa ii kaman koriga ero wala mende jewe moma kougi.” Kan.*

Unja Toroyanon gawonja kokaen menkeja:

⁵ *“Niinon kaman kokaamba wasin nono kamaaweti, mono iwaanon umambaajon ambe onjononga monjon mon kokaen mende qisin nonja, ‘Gii daen kembaga?’ ⁶ Qaa kaen jejenji, onjonon ii moma kawaaon wosobirinon uugia saa qero laligoju.*

* 15:20: Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 13.16 * 15:25: Ond 35.19; 69.4

⁷ “Kaen laligojuto, kilen niinon iikawaa kitia qaa honja mon kokaen injijowe mobu: Niinon onjomesaon eleema umarjati, iikawaa honjanon koloon mono kokaen menj qeargon onjombaa: Niinon uma koipu Toya wasiwe onjooonon kamaan uugianon kemebaa. Niinon mende onjomesaon ubenagati een, Toya iinon mono onjooonon kamaamambaajon amamaanaga.

⁸ “Koipu Toya iinon kamaan laaligowaa kania kokaen qendeema onjoma laligowaa: Gomarj so singisonogogia injisaano Anutunon qaagia menj tegoro solananiwu me uugia mende meleengi qaagia menj tegon ironja meleema onjombaa. Ejembanon kaniagia kaen iima moma kotowuya. ⁹ Nii mende moma laarin nonjutiwaajon singisonogowaa kania injisaano moma kotowuya.

¹⁰ “Anutuwaanon kana solanja ii moma soon noojona qaa lan menjkeju. Kawaajon iinon noo kania injisaama qendeema onjono kokaen moma koton nombuya: Niinon solanja laligon Amanaanon eleema ube nii mombo mende niima laligowuya. ¹¹ Kilegaa Pona gomarj so galerj koma onjmakejato, Anutunon iwaa qaaya mono menj tegorota gere siawaa Toya koloowaa. Kawaa so kuuya ananaa qaanana kaanagadeen menj tegowaa.

¹² “Niinon saanon qaa mamaga toroqen jewenagato, ii kamban kokaamba jewe otojomboran ama koma gbiliwombaajon amamaawubo. ¹³ Ii amamaawuboto, qaa honjaa Toya, Uja Toroya iinon kamaan uugianon kemen qaa saje qero mobuya. Ii iyanjaa uutaajon tondu mende menj laligowaato, Anutuwaanon qaa geja ama moji, iinon mono iikayadeen menjkebaa ano kanagenj iwoi koloowaati, ii waladeen injisaama jewaa. Iikawaajon iinon onjoma qaa honja kuuya iikawaa apu angonjon mendungon onjono qaa honja kaniagadeen riinj kembu.

¹⁴ “Iinon mono neenaa kowinonja qaa menj menj asarinj uu kuunj onjoma laligowaa. Kawaajon mono noo kanana injisaano niinon qabujanawo koloonkemaña. ¹⁵ Amanaanon iwoi kuuya eji, ii mono noo boronanon anota eja. Iikawaajon jejerj, ‘Iinon mono neenaa kowinonga qaa menj menj asarinj uugia kuunj onjoma laligowaa.’ Qaa ii kianj.”

Wosobiri laligogi meleeno uukoisoro mobuya.

¹⁶ “Kamban torodaamon tegoro onjoo nii mombo mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibu.”

¹⁷ Kaen jero gowokouruta yonjooononga tosianon iyanjiodeen kokaen aminj mogi, “Qaa kokaen jeja, ‘Kamban torodaamon tegoro onjoo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibuya,’ ano qaa mon kokaen jeja, ‘Nii Amanaanon umaña.’ Kaen jero mojonj, qaa woi iikawaa kania ii nomaenj?” ¹⁸ Kaen aminj moma qejejaanj jegi, “Iinon ‘Kamban toroga tegorogo,’ menjato, qaa iikawaa kania nomaenj? Ii naambaajona jeji, ii mende moma asarinj.”

¹⁹ Kaen menj qisinj mubombaajon mogi Jiisasnon injiima koton kokaen injijoro, “Qaa kokaen jejerj, ‘Kamban torodaamon tegoro onjoo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibuya,’ Onjoo mono qaa iikawaa kaniaga monjama aminj moju me?”

²⁰ “Niinon qaa honja toonj mon kokaen injijowe mobu: Niinon kembe onjoo jinjenj qama saabuyato, uugia mende meleengiti, yonjooonon tondu borunj menj korisoro ama laligowuya. Onjoo wosobiri ama laligowuyato, wosobirigia iikanon mono noojon ama meleema korisoro ama laligowuya. ²¹ Embanon merabora memambaa kambaña kanj kuuro masu qero qenjenj qaganon merabora menjato, merabora donjoga menj nama ii iima korisoroyaajon mono siimboboloya ii duduunkeja. ²² Iikawaa so onjoo kaanagadeen kamban kokaamba wosobiriwo laligojuto, niinon kanagenj mombo koloon injiibe onjoo saanon uukoisorowo laligowuya. Uukoisorogia ii monjonj monj mende unjumbaa.

²³ “Kamban iikanon iwoi mombaajon nii mende qisinj nombuto, qamakooligia Amawaanon anjoo dindinagadeen keno afaangoro laligowuya. Niinon qaa honja toonj mon kokaen injijowe mobu: Onjoo noo qanon iwoi mombaajon Ama qama koolinj mubuti een, iinon ii mono togon onjombaa. ²⁴ Niwo laligon kagiti, onjoo kamban iikanon iwoi

mombaajon noo qananon mende qama koolij laligogi. Mono Ama qama koolij laligowu. Qama kooligi saanon meleema onjombaa. Ii onono korisorogianon koloon seij uugia saa qero laligowuya.” Kianj.

Jiisasnon balombaa nanamemen bologa ii haamo amakeja.

²⁵ “Qaa injijowe moma kankejuti, ii qaa seiyawo jewe moma laligogi. Kanagenj kambanj monj kanj kuuwaati, iikanonj qaa saanja ii mombo mende qej injijowe mobuya. Qaagoto, Amanaa kania ii asuganonj jey asarij laligomanja. ²⁶ Kambanj kanonj onjo noo qana qama Ama qama koolij laligowu. Kawaa kania ii kokaenj: Onjo qamakooligia Amawaanonj ambombaajon noononj mombo mende kankebuto, onjoangio Amawaanonj dindiña qama koolij laligowu. Niinonj onjoo je menj Amawaa mende qama koolimanja.

²⁷ “Amanonj anjo uutanonj jopagonj onjoma qamakooligia kokaembaajonja moma laligowaa: Niinonj Anutuwaanonga kamaaweti, onjo noo kanana kaenj moma laarij pondanj uugianonj jopagonj noma laligonj kougi kana kaenj kolooro qamakooligia moma laligowaa. ²⁸ Niinonj Ama mesaonj namononj kamaanj laligonj namo mesaonj mombo eleema Amanaanonj umanja.”

²⁹ Kaenj jero gowokourutanonj jegi, “Moba, qaa kete koi jejanj, ii saanja mende qej jejanj. Ii mono asuganonjgadeenj jena saanonj moma asarijonj. ³⁰ Nono kete kaniaga kokaenj moma yagonj: Giinonj mono geengodeenj iwoi kuuya moma tegona monjonj monj qisij kuma gombaatiwaajonj mende amamaajanj. Kawaaajonj gii Anutuwaanonga kamaanati, nono ii moma laarijonj.”

³¹ Kaenj jegi Jiisasnonj meleema jero, “Kete saanonj moma laarij nonjuto, ³² mobu, kambanj tania monj kawaa ano iikanonj mono jaasewanj qej nagunonj nanja. Kambanj iikanonj kanj kuuro onjononj toroko moma nomesaonj deenjgeenjgi neenodeenj laligomanja. Kilej neenodeenj totomij mende laligomanjato, Amananonj niwo laligowaa. Amanonj niwo laligowaatiwaajonj ama neenodeenj totoonjkota mende laligomanja. ³³ Onjononj toroqej balononj laligonj kakasililij qaganonj laligowuyato, niwo qokotaanj luaenonj laligowutiwaajonj moma qaa konoga koi jewe moju. Qaagadeenj mende jejento, niinonj balombaa nanamemen bologa ii mono haamo ama waajambaranja kundaborowe kamaaro. Iikawaajonj mono qaqabuñabuñagiawo satiij laligowu.” Kianj.

17

Jiisasnonj iyanaajonj Ama qama kooliro.

¹⁻² Jiisasnonj qaa kaenj jey tegonj Siwenonj baagenj uuro uro kokaenj qama kooliro, “Amana, giinonj gomanj so ejemba kuuya Meraga noo baananonj ama onjona ku-usuj qaganonj Ponj koma onjonjerj. Ejembanonj Meraga noo qaana saanonj mende gema qej uuguj laligowuya. Giinonj ejemba batugianonga tosaanja metogonj noo boronanonj onjooma kokaenj jey kotonj nona, ‘Gii mono ii kuuya kuma onjona laaligo kombombanja mokoloonj laligowu.’ Gawonj ii medaborowe Meraganonj qabuñajaga menj somariywaatiwaajonj mono akadamura nomba. Noo kambana ii keteda koi kanj kuuro nama kaenj qama koolijenj.

³ “Laaligo kotigaa kania ii kokaenj: Giinonj motoongonj Anutu honja koloojanj ano eja Jiisas Kraist nii wasij nona kamaaweti, ejembanonj anaraa kaniaanara kaenj moma kotowuya. Laaligo kombombanja kaenj mokoloowuya. ⁴ Gawonj noma ‘Mewa,’ jey jey kotonj nonati, niinonj ii tej koma menj laligonj metogojenj. Akadamugawo laligonj qabuñajaga namononj injisaama jey seiwe akadamura yawo kolooro.

⁵ “Oo Ama, niinonj balonj mende kolooro Siwe gomanonj kanonj goo kooronjanonj asamararambo asarij laligowe. Asamararanj iikayadeenj mono kete koi mombo ama nona asugij kotonj nono mombo goo kooronjanonj asamararambo asarij laligomanj.” Kianj.

Jiisasnonj gowokouruta yonjojonj ama qama kooliro.

⁶ “Oo Amana, giinonj balonj ejemba tosaanja gosij noo boronanonj ama onjonati, niinonj goo qabuñajaga ii yonjojonj injisaama qendeema laligowe. Yonjononj goo buñajaga koloogi

giinonj ii noo boronanonj ama onjona yonjononj goo Buja qaaga ii moma anjonj koma laligoju. ⁷ Giinonj iwoi nonagi, ii kuuya goononga kankeji, iyonjononj ii kambanj kokaamba mono moma kotoju. ⁸ Giinonj qaa Buja nonati, niinonj ii gowokouruna kuma onjombe moma anjonj koma laligoju. Nii gomesaonj namononj kamaaweti, iyonjononj ii onjanonj moma yagoju. Giinonj wasinj nona asugiweti, iyonjononj ii kaanagadeenj moma laariju.

⁹ “Nii yonjoonj ama qama koolinj gonjej. Uumeleembaa ejemba motoya yonjoonj mende qama koolijento, kanageso noo boronanonj ama onjona uugia meleema goo buja koloojuti, mono iyonjoonj ama qama koolinj gonjej. ¹⁰ Ejemba kuuya noo buja koloojuti, iyonjononj mono goo buja koloaju ano ejemba goo buja koloojuti, iyonjononj mono noo buja kaanagadeenj koloaju. Neenaa akadamura ama onjombe iikawaa qaganonj nama nanamemengia anji noo qabunananonj somariinj seinkebaa. ¹¹ Nii namononj laaligona tegoro goononj kumambaajonj anjento, iyonjononj toroqenj namononj laligowuya. Oo Ama Toroya, giinonj qaga nona iikawaa esujanonj mono sopa somonjonj onjona mende jumbu. Anoro motoonjo koloonj laligojoti, iyonjononj iikawaa so motoonjo koloonj laligowu-tiwaajonj qama koolijenj.

¹² *¹² “Niinonj yonjowo namononj laligonj koubeti, kambanj iikanonj qabunaga nona iikanonj sopa somonjonj onjoma laligowe. Buja Terewaa qaa monjonj honjowo koloowaatiwaajonj eja motoonjononj soonj gere siawaa buja koloonj siimbobolo moma laligowaa. Niinonj galerj koma onjombe tiwaajonj yonjoononga tosanonj mende jinjauj ama soogi. ¹³ Tosianonj mende soogito, niinonj keteda koi namononj laligonj goononj kamambaajonj kanj qaa koi jejej: Noo uukori-soronanonj mono yonjoononj kotooro megi uugia saa qero aisoonj laligowuya. Kaenj koloowaatiwaajonj qama koolijenj. ¹⁴ Niinonj goo Buja qaa kuma onjombe moma laligoju. Niinonj balombaa nanamemenj bologa ii mende otaankejenj, iyonjononj mono kaanagadeenj ii mende otaanj gema qerkeju. Iikawaajonj namononj uugia mende meleengiti, yonjononj kazi ama onjmakeju.

¹⁵ “Niinonj namononga unjuaambaajonj mende qisinj gonjento, Kilenjaa Toyaanonja anjonj koma sopa somonjonj onjoma laligo-wagatiwaajonj qama koolijenj. ¹⁶ Niinonj balombaa nanamemenj bologa gema qenj ii mende otaawe yonjononj kaanagadeenj ii gema qenj mende otaankeju. ¹⁷ Qaa honja iikanonj mono menj sorainj onono laligowu. Goo Buja qaaganonj mono qaa honja toontoonj koloaja. ¹⁸ Giinonj wasinj nona balonj ejemba batugianonj kamaanj gawonj menj laligoweti, niinonj kaanjadeenj ii wasinj onjombe balonj ejemba yonjo batugianonj deema kembuya. ¹⁹ Oo Amana, iyonjononj qaa honjaa so laaligogia kuuya togonj gombutiwaajonj ama ilaanj onjoma neenaa laaligona kuuya togonj gonjej.” Kianj.

Jiisanonj uumeleenj ejemba kuuya ananaajonj qama kooliro.

²⁰ “Oo Amana, niinonj gowokouruna yonjoonjodeenj ama mende qama koolijento, Buja qaa jej seigi ejemba moma laarij nombuti, iyonjoonj ama kaanagadeenj qama koolijenj. ²¹ Ama giinonj niwo qokotaanj nana niinonj kaanagadeenj giwo qokotaanj nanjenj. Iikawaa so yonjononj kaanagadeenj anarawo qokotaanj nambutiwaajonj mojenj. Geenjo wasinj nona kamaaweti, namo ejembanonj ii moma laariwutiwaajonj ama yonjononj korebore motoonjo koloonj laligowutiwaajonj qama koolijenj. ²² Anara motoonjo koloonj laligojoti, iyonjononj kaanjadeenj motoonjo koloonj laligowutiwaajonj ama akadamura ama nonati, niinonj ii iyonjoonj ama onjondaborowe.

²³ “Niinonj iyonjowo qokotaanj nambe giinonj niwo qokotaanj nanjanj. Iikawaa so yonjononj qaagia jej somonjonj aonj motoonjo koloonj laligowutiwaajonj qama koolijenj. Motoonjo koloonj nanji balonj ejembanonj kaniaa kokaenj moma asariwuya: Giinonj jopagonj noma laligonati, iikawaa so ii kaanagadeenj jopagonj onjoma laligonj nii wasinj nona kamaawe.

²⁴ “Oo Amana, giinonj namo mende mokolonati, waladeenj kambanj iikanonj uuganonj jopagonj noma asamararanj ama nona laligonj koube. Kanagenj alauruna nonati, niinonj

* 17:12: Ond 41.9; Jon 13.18

iyononon kaanagadeen asamararan ii iibutiwaajon mojen. Kawaajon niinon goman laligo-manjati, yononon kanon niwo motoon laligowutiwaajon siija mojen.

²⁵ “Oo Ama solana, balon ejemba uugia mende meleengiti, yononon gii mende moma koton goma laligon kougito, niinon gii saanongadeen moma koton gonjen. Geengo wasin nonati, noo uumeleen alaurunanon ii modaboroju. ²⁶ Niinon goo qaga ii jen asarin onombe moma laligogi. Giinon uuganon jopagon noma laligonati, uujopa iikanon uugianon ero mogi niinon yonowo qokotaan nambe laligowutiwaajon mono toroqen qaga jen asarin onoma laligoma.” Kian.

18

Jiisas mej somongogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53

¹ Jiisasnon qaa ii jedaboron gowokouruta unuano siti mesaon kemen apu qata Kidron koton leegen keuma urukisi mon eroti, iikanon kenji. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta yononon suulan iikanon ajoroon laligonkegi. Kawaajon Juudas memelolo mej mumambaajon anoti, iinon kaanagadeen urukisi ii saanon moro.

³ Jigo gawon galej ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon jiwowon jigowaa kiropo galej (sikiriti) tosaana wasin onongi Juudasnon ii ano gawmambaa manjaqeqe eja tuun mon unuano motoon kagi. Yononon kiwa lambe ano tiwo wasagia mej kan urukisinon kougi. ⁴ Kougi Jiisasnon iwoi kuuya kaen koloon mubaati, ii saanon morotiwaajon ama waama asuganon kan kokaen qisin onono, “Ono morowaajona monganju?”

⁵ Qisin onono kokaen meleengi, “Nono Jiisas Nazaret toya ii monganjon.” Meleengi kokaen injjoro, “Nii kian koi.” Juudas memelolo meme eja iinon kaanagadeen yonowo nano.

⁶ “Nii kian koi.” Jiisasnon qaa kaen injjoro gemagama kema namonon tama kamaan unuro. ⁷ Kaen angi mombo qisin onono, “Ono mono morowaajon monganju?” Qisin onono jegi, “Nono Jiisas Nazaret toya iiga monganjon.”

⁸ Kaen jegi meleenon, “Nii kian koi, injjowe mojuya. Ono niiga mongama nonjuti een, mono eja koi saanon onomesaogi kembu.” ⁹ Wala qama koolin gowokouruta yonoonon qaa mon kokaen injjoro, “Ejemba noo boronanon ama onona laligojuti, niinon ii kalan koma onoma laligowe yonoononga monnon mon mende soon aliro.” Qaa iikanon honjowo koloowaatiwaajon Jiisasnon jotamemeya yonoonon qaa kaen jero.

¹⁰ Kaen jero Saimon Piitonon manjawaa soo somata mej laligoroti, iinon ii kopinganon horon jigo gawon galej wanja welej eja qen geja dindinaagen kotogoro kamaaro. Weleqqeqe eja ii qata Malkus. ¹¹ *Kaan ano Jiisasnon Piito kokaen jen koton muro, “Gii manjawaa soo somata ii mono mombo ana kopinganon kemeba. Amananon siimbobolowaa qambi apu kokonjowo noo buja qeroti, ii saanon moma mokosinjon wambusoon qema.” Kian.

Jiisas kuugi Anaswaa jaanon nano.

¹² Kawali galengianon jero manjaqeqe eja tuun ano Juuda yonoo nagu galej (sikiriti) yononon Jiisas mej somongogi. ¹³ Somongon wama wala jigo gawon galej qata Anas iwaa mirinon kenji. Anaswaa qegaya qata Kaiafas iinon jigo gawon galej waja koloon gbani iikanon gawon ii mej laligoro. ¹⁴ *Kaiafasnon wala Juuda ejemba yonoonon qambanmamban qaa kokaen jero, “Ejemba tuun kuuya alidaborowombotiwaajon eja motoonjonon nonoonon ama komuro sokombaa.” Kian.

Piitonon Jiisas kanain qakoono.

Mat 26.69-70; Maak 14.66-68; Luuk 22.55-57

* 18:11: Mat 26.39; Maak 14.36; Luuk 22.42 * 18:14: Jon 11.49-50

¹⁵ Jiisas mej kenji Saimon Piito ano gowoko alia moŋ yorononŋ gemagianonŋ keni. Kema alia iikanonŋ jigo gawonŋ galeŋ waŋa moma murotiwaajonŋ ama saanonŋ afaanŋkota Jiisas otaanŋ jinŋkaronŋ miri sopa uutanonŋ kemero.

¹⁶ Iinonŋ kemeroto, Piitononŋ sopa seleengenŋ nagunonŋ nano. Kaenŋ nano gowoko alianonŋ jigo gawonŋ galeŋ waŋa moma muroti, iinonŋ seleengenŋ kemenŋ nagu galeŋ emba iwo qaa ijoro nagu hororo Piito wama sopa uutanonŋ kemeri. ¹⁷ Kemebotiwaajonŋ ani iikanonŋ welenŋqeŋe emba sopa naguya galeŋ konoti, iinonŋ Piito iima kokaenŋ qisiŋ muro, “Gii onŋanonŋ kaanŋagadeenŋ eja iikawaa gowoko yoŋoononŋga moŋ koloojanŋ me?” Kaenŋ qisiŋ muro moma “Nii qaago!” jero.

¹⁸ Welenŋ eja ano nagu galeŋ (sikiriti) yoŋononŋ sanŋonŋaajonŋ ama gere anŋi jeŋ uroronŋonŋ ero konama nanŋi. Kaenŋ nanŋi Piitononŋ kaanŋagadeenŋ yoŋoo batugianonŋ kema gere konama nano. Kianŋ.

Jigo gawonŋ galeŋ waŋanonŋ Jiisas qisiŋ muro.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Luuk 22.66-71

¹⁹ Jigo gawonŋ galeŋ waŋa Anas iinonŋ Jiisas qisiŋ muŋ kokaenŋ jero, “Gii ejemba nomaenŋ kuma onŋoma gowokouruga moro moro unŋuama laligonŋkejanŋ?”

²⁰ Kaenŋ jero kokaenŋ meleema muro, “Nii kambaŋ so asuganonŋ ejembaya ejembaya kuma onŋoma laligowe. Juuda kanageso kuuya nonononŋ jiwowonŋ jigononŋ uma qamakooli mirinana so ajoronŋkejonŋi, nii mono iikanonŋ nama kuma onŋoma laligowe. Buŋa qaa aasangoya moŋ mende jewe. ²¹ Niinonŋ qaa nomaenŋ ejemba kuma onŋoma laligoweti, naambaajonŋ nii iikaenŋ qisiŋ nonjanŋ? Niinonŋ qaa jewe ejemba moma laligogiti, iyonŋononŋ mono qaanaa kota modaboroju. Kawaajonŋ ii qisiŋ onŋona sokombaa.”

²² Kaenŋ meleema muroto, jigowaa kiropo galeŋ (sikiriti) moŋnonŋ kosianonŋ nama Jiisas uruŋanonŋ qetaalinŋ jero, “Jigo gawonŋ galeŋ waŋanonŋ qisiŋ gono gii qaa silia kaanŋa mono naambaajonŋ meleema mujanŋ? Godaqeqega qaa.”

²³ Kaenŋ jero kokaenŋ meleema muro, “Qaa bologaga jewenagati, ii nisaana sokombaato, qaa honŋa jejenŋi eenŋ, mono naambaajonŋ nii eenŋ nujanŋ?”

²⁴ Kaenŋ meleema muro Anasnonŋ Jiisas wasiŋ jero gbadoya kaanŋiadeenŋ borianonŋ raro wama jigo gawonŋ galeŋ waŋa Kaiafas iwaanonŋ kenji. Kianŋ.

Piitononŋ Jiisas qakoono indij woi karonŋ kolooro.

Mat 26.71-75; Maak 14.69-72; Luuk 22.58-62

²⁵ Saimon Piitononŋ gere konama nano tosanonŋ qisiŋ kokaenŋ ijogi, “Gii onŋanonŋ kaanŋagadeenŋ iwaa gowokouruta yoŋoononŋga moŋ koloojanŋ me qaago?” Kaenŋ ijogi qakooma “Nii qaago!” jero.

²⁶ Piitononŋ jigo gawonŋ galeŋ waŋaa welenŋ ejia qeŋ geŋia kotegoro kamaaroti, iwaa tinitosaya welenŋqeŋe alia moŋnonŋ ii moma qisiŋ ijoro, “Oo gii mono urukisinonŋ iwo motoonŋ laligori giijenŋa me nomaenŋ?”

²⁷ Kaenŋ ijoro Piitononŋ mombo qakoono kambaŋ iikanondeenŋ kurunonŋ kanainŋ qaro moro. Kianŋ.

Jiisasnonŋ gawana Pailotwaa jaanonŋ nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Luuk 23.1-5

²⁸ Gomaŋ ano umugawodeenŋ Jiisas Kaiafaswaa mirinonŋga wama kamaanŋ Room gawanawaa jinŋkaronŋ mirinonŋ kenji. Juuda yoŋononŋ uugia tiloonŋ kokojinjinŋ kolooowombotiwaajonŋ majakaka moma kokaenŋ jegi,* “Kianŋkomu kendombaa lama newombaajonŋ amamaa-wombo.” Kaenŋ jeŋ moma bimoonŋ gawanawaa jinŋkaronŋ miri uutanonŋ mende ugi. ²⁹ Kawaajonŋ gawana Pailotnonŋ seleengenŋ kamaanŋ injiima kokaenŋ qisiŋ onŋono, “Eja koi kanonŋ mono naa qinjitaga ano qaa jeŋ muŋ wama kaju?”

* 18:28: Room gawman yoŋoojonŋ Juuda yoŋononŋ kokaenŋ moma laarigi: Nono Room yoŋoo jinŋkaronŋ mirinonŋ uninŋ uunana tilooro esuŋnana kamaaro kokojinjinanawo kolooŋ kianŋkomu kendombaa lama toroya newombaajonŋ amamaawonŋa. Kawaajonŋ sombenonŋ seleengenŋ laligogi.

³⁰ Qisij onono meleengi, “Eja iikanonj kikekakasililij me bologa meme eja monj mende koloonagati eenj, nonononj mono eenj toontoonj ii wama goononj mende kawonaga.”

³¹ Kaenj meleengi Pailotnonj injjoro, “Ono mono onjoangio qaa jakeyanonj ama munj Kana qaagiaa so gosinj qaaya jej tegowu.” Kaenj injjoro moma ijogi, “Nonononj eja monj komuwaatiwaa qaaya jej tegowombaajonj songo ero amamaajonj.” ³² *Juuda yonononj kaenj ijogi Jiisas anjo koomu nomaanja komuwaatiwaa qaaya ii injisaama jeroti, iikaanja kanonj honjowo kolooro.

³³ Pailotnonj Juuda yonoo qaagia moma mombo jinjaronj miri uutanonj uma Jiisas oono karo kokaenj qisij muro, “Gii Juuda yonoononj kinj ponggiaga koloojanj me qaago?”

³⁴ Kaenj qisij muro meleema kokaenj qisiro, “Qaa ii mono geengaa uuganonga jejanj me tosonianonj noojonja qaa kaenj jej jeganonj anji jejanj?”

³⁵ Kaenj qisiro Pailotnonj meleeno, “Yei! Nii Juuda ejaga koloonj Juuda onoo qaagia nanjonjkejenj me? Qaago totoonj! Nii Room gawana laligowe geengaa ejembauruga ano jigo gawonj galenj yonononj mono guama kanj noo borononj ama gonju. Giinonj mono naa iwoiga ana?”

³⁶ Kaenj meleeno jero, “Noo bentotonaa kania ii balonj kokoinonj mende eja. Niinonj balombaa kinj-totonj mombaa kinj ponja koloowenagati eenj, noo kerasuru-urunanonj mono saanonj waama noojonj ama manja qewuyaga. Manja qenj niinonj Juuda jotamemeya yonoo borogianonj kememambotiwaajonj kaparanj koma manja qegi nombombaajonj amamaawuyaga. Ii amamaawuyagato, noo kinj-totonaa kania ii gomanj monjenj eja. Nii balonj eja ponj mende koloojenj.”

³⁷ Qaa ii jero Jiisas kokaenj qisij muro, “Gii kilenj eja ponj qaita monj koloojani, ii onjanonj me qaago?” Kaenj qisij muro meleeno, “Nii eja ponj qaita monj koloojeni, ii geengo jejanj. Niinonj qaa honja nanjonj jej asarimambaajonj ama namononj kamaanj asugiwe. Kuuya yonononj qaa honjaa leegenja laligojuti, iyonononj mono noo qaana geja ama momakeju.”

Jiisas komuwaatiwaaajonj jej tegogi.

Mat 27.15-31; Maak 15.6-20; Luuk 23.13-25

³⁸ Kaenj meleeno Pailotnonj mepaqepae ama qisiro, “Qaa honja ii mono naama?” Kaenj qisij mombo Juuda yonoononj kemenj atapanonj nama kokaenj injjoro, “Niinonj eja iikawaa qinjita monjgama monj mende mokoloojenj. ³⁹ “Monj mende mokoloojento, noo nanamemena monj kokaenj ero moju: Gbani so kiankomu kendonj kambananonj kapuare mirinonga eja motoongonj onoojonj isambe kamaanjkeji, ii moju. Kawaaajonj Juuda onoo kinj ponggia saanonj onoojonj isambe kamaanaga me qaago? Kawaaajonj onjo siingianonj nomaenj moju?”

⁴⁰ Kaenj injjoro meleema kokaenj qagi, “Qaago, ii qaagoto, Barabas isana nonoononj kamaawa!” Kaenj qagito, Barabas iinonj kikekakasililij ejaga koloonj manja karenj monj qegiti, iikawaa wajj kolooro. Kianj.

19

Pailotnonj Jiisas maripoononj komuwaa jej jej tegoro.

¹ Silama qagi Pailotnonj Jiisas wama kema jero manjaqeqe eja yonononj ooli waayawononj molaanjkota ootigi. ² Manjaqeqe eja yonononj talungonj mepaqepae kokaenj ama mugi: yonononj Jiisas qenj kasa waayawo menj pipiinj ila meagonj wajanonj kongi kemero maleku osoga nezongbalawo ii koma mugi kemero. ³ Kaenj ama kosia-nonj arengonj nama jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo Kinj Ponggia, oowe!” Kaenj jej urunanonj mamaga qetaaligi.

⁴ Kaenj mepaqepae ama mugi Pailotnonj mombo seleengenj kemenj kokaenj injjoro, “Mobu! Niinonj eja ii gosinj qinjita monj mende mokoloojenj. Kawaaajonj ii mombo wama onoo jaagianonj kamaawe kania kaenj moma kotonj iibuya.” ⁵ Kaenj injjoro Jiisasnonj kamaanj atapananonj nano kokaenj iigi: Tosianonj kasa waawononj ila pipiinj wajanonj

* 18:32: Jon 3.14; 12.32

koma maleku osoga nezongbalayawo koma mugi nano Pailotnoŋ kokaen injjoro, “Mono eja hoŋa koi iibu!”

⁶ Kaen injjoro jigo gawoŋ galeŋ ano nagu galeŋ (sikiriti) yoŋonoŋ ii iima qaa wowombo qama jegi, “Maripoonoŋ qegi komuwa. Maripoonoŋ qegi komuwa.” Kaen jegi Pailotnoŋ jegianoŋ meŋ kokaen injjoro, “Niinoŋ qinjita moŋ mende mokoloojeŋ. Kawaajoŋ oŋo mono oŋoanŋiodeeŋ ii meŋ maripoonoŋ qegi komunaga.”

⁷ Juuda jotamemeya yoŋonoŋ qaa ii moma kaparaŋ koma kokaen jegi, “Nonoonoŋ Kana qaa eja. Qaa iikawaa so gosiniŋ komuwaatiwaa so kolooja. Iyaŋa meŋ uma ‘Anutuwaa meria koloojeŋ,’ jeŋkeja. Kawaajoŋ mono koomuwaa buŋa kolooro sokombaa.”

⁸ Kaen kaparaŋ koma jegi Pailotnoŋ moma bombongaoya waaro jeneŋa ororo toroko moro. ⁹ Kaen moma Jiisas wama mombo jinŋkaroŋ miri uutanonoŋ uma kokaen qisiŋ muro, “Gii daakaya?” Qisiŋ muroto, iinoŋ kitia moŋ mende meleema qaaya bogoro nano. ¹⁰ Qaaya bogoro nano kokaen ijoro, “Gii noononoŋ qaa kitia moŋ meleembaga me qaago? Niinoŋ jeŋ tegowe isama gombuya me maripoonoŋ gugi komuwaga. Iikawaa ku-usuŋa ii noononoŋ eja. Kawaa kania mojaŋ me qaago?”

¹¹ Kaen jero moma kokaen meleema muro, “Moŋnoŋ eukanonŋa ku-usuŋ mende ama gonoti eeŋ, gii mono eja omya laligoŋ iwoi ama nomambaajoŋ amamaanaga. Kawaajoŋ eja moŋ moronoŋ nii goo boronoŋ noonji, iwaa siŋgisongoyanoŋ mono goonoŋ qinji uugur somata kolooja.”

¹² Kaen meleema murotiwaaajoŋ ama Pailotnoŋ Jiisas isano kamaawaatiwaa kaparaŋ kono. Kaen kaparaŋ konoto, Juuda yoŋonoŋ qa gigilaŋ kokaen jegi, “Aisna kamaawaati eeŋ, mono Siisa-kimbaa alia mende toroqeŋ kolooŋ laligowa. Moŋnoŋ neenaajoŋ moro uro ‘Kiŋ poŋ koloojeŋ’ jeji, iinoŋ mono Siisa-kiŋ tuarenjeŋ ama muja.”

¹³ Kaen jegi qaa ii moma jeŋ kotoŋ Jiisas wama seleenŋeŋ kamaagi. Kamaagi gawana Pailotnoŋ jake moŋ jamonoŋ ama tambonŋi eroti, iikanonoŋ uma qaa jenteegowaa duŋ rarayanoŋ kamaaŋ raro. Jake kawaa qata Hibruu qaanonoŋ Gabata jeŋ laligogi. Ii ananaa qaanonoŋ Jake Jamonoŋ meŋ taamboŋa. ¹⁴ Kamaaŋ raroti, Juuda ejembanonoŋ weeŋ iikanonoŋ kiankomu kendoŋ rabombaajoŋ jojorigi. Weeŋ ii kolooro weeŋ biiwia dodowiro Pailotnoŋ duŋ rarayanoŋ rama Juuda yoŋoojoŋ kokaen injjoro, “Iigi, oŋoo kiŋ poŋgia koi!”

¹⁵ Kaen jero moma qa gigilaagi, “Qaomba! Qaomba! Maripoonoŋ qegi komuwa!” Qa gigilaagi kokaen jero, “Oŋoo kiŋ poŋgiaa qaa jeŋ tegowe maripoonoŋ ubaatiwaaajoŋ jeju me?” Kaen jero jigo gawoŋ galeŋ yoŋonoŋ meleema jegi, “Siisa-kiŋnoŋ motoonŋo kiŋ poŋnana kolooja. Nonoononoŋ eja poŋ morota moŋ mende raja.”

¹⁶ Kaen meleema jegi Pailotnoŋ Jiisaswaa qaa jeŋ tegonoŋ maripoonoŋ qegi komuwaatiwaaajoŋ borogianoŋ ano. Borogianoŋ ano manjaqeŋe eja yoŋonoŋ Jiisas meŋ galeŋ koŋgi.

Jiisas maripoonoŋ qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43

¹⁷ Galeŋ koŋgi iyaŋaa maripoonŋa aŋo aŋgoŋ siti kotoŋ seleenŋeŋ kemenŋ gomaŋ moŋ qata Waŋsii qamakejuti, kanonoŋ keŋgi. Waŋsii qa ii Hibruu qaanonoŋ Golgota qamakeju. ¹⁸ Iikanonoŋ kema maripoonoŋ qegi ano iwo eja woi teeteŋe motoonŋ uruŋ Jiisas batugaranonoŋ aŋgi naŋgi.

¹⁹ Kaen qegi Pailotnoŋ tere oonŋ jero maripoonoŋ Jiisaswaa waŋanoŋ eu ama qegi. Tere ii kokaen ooro nano, “Jiisas Nazaret toya, Juuda yoŋoo kiŋ poŋgiaga koi.” ²⁰ Jiisas maripoonoŋ qegiti, gomaŋ ii siti kosianoŋ ero ano tere ii qaa karoŋ, Hibruu, Latin ano Griik qaanonoŋ oogi nano. Kawaajoŋ Juuda ejemba mamaganonoŋ uugur kema kaŋ eu uuŋ tere ii weenŋogi. ²¹ Kaen ooro Juuda yoŋoo jigo gawoŋ galeŋ yoŋonoŋ Pailot kokaen ijogi, “‘Juuda yoŋoo kiŋ poŋgiaga koi,’ kaen mende oowato, kokaen oowa, ‘Iyaŋaajoŋa Juuda kiŋ Poŋgiaga koloojeŋ, jero.’” ²² Ii moma Pailotnoŋ qaa kokaen meleeno, “Qaa oodaborojeŋiwaajoŋ ii mono kaen ewaa.”

²³ Manjaqeŋe eja yoŋonoŋ Jiisas maripoonoŋ qeŋgo opo selekopaa ilawoilaya meŋ eja 4 batugianoŋ mendeema 4 kolooro totogianoŋ megi. Kaen megi malekuya ero megito,

ii kokaembaajonja saanonj mende mendeengi: Ii kuuyagadeenj opo jakanja motoonjononj memetaga. Opo kitia kitia mende mindirinj eukaya lililili uuuj megj emu kemekemeta ero. Kawaajonj ii boliwabotiwaajonj mendeembombaajonj amamaagi. ²⁴* Amamaanj aminj moma kokaenj jegi, “Ii motoninj mende sokombaa. Kawaajonj saanonj iikawaa unju qeninj toya koloowaa.” Kaenj jernj unju qegi Buja qaa mojn honjawo kolooro. Qaa ii kokaenj oogita eja,

“Yonjononj opo selekopaana menj batugianonj mendeema totogianonj menj malekuna unju aarngole arngi mojnnonj haamo ambaa.”

Manjaqeje eja yonjononj qaa iikawaa so arngi.

²⁵ Jiisas maripoononj qegi nano emba kokaanjononj kanianonj nanngi: Jiisaswaa nemunj naseya ano Kloopaswaa embia qata Maria ano Maria Magdalaga. ²⁶ Jiisasnonj nemunja ano wombo gowokoya kosianonj nani iriima nemunjaajonj kokaenj jero, “Nemuna, mono meraga koi iima kalañ koma rijojoonj laligowa.”

²⁷ Kaenj jernj gowoko ii kokaenj ijoro, “Mono nemunnga koi iima kalañ koma rijojoonj laligowa.” Kaenj jero moma Jiisaswaa nemunja kambañ iikanondeenj wano mirianonj kema motoonj laligori. Kianj.

Jiisasnonj maripoononj nama komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49

²⁸ *Jiisasnonj gawonja kuuya medabororoti, ii moma iikanonj Buja Terewaa qaaya mojnnonj honjawo koloowaatiwaajonj kokaenj jero, “Nii apuwaajonj mojernj.”

²⁹ Kanonj jua mojn wain apu aasonjawo iikanonj saa qernj raro. Ii raro kowe momondo mojn suuj taniñanjenj ii menj wain apunonj qendunjonj sepere susuyanonj qesanjonj megj uro buutanonj arngi. ³⁰ Arngi wain apu aasonjawo ii nejn jero, “Mono tegoja.” Kaenj jernj laaligoya mesao-mambaajonj aroya sigonj kamaaro kokoosuya kouro nonj qero. Kianj.

Jiisaswaa maronja wasanonj utoogi.

³¹ Jiisasnonj nonj qero Juuda ejembanonj weenj iikanonj kiankomu kendonj rabombaajonj jojorigi. Kiankomu Sabat kendonj ii kendonj kambañ somata kolooro. Kawaajonj Juuda jotamemeya yonjononj majakaka moma kokaenj jegi, “Qamo yonjononj Sabat kendonj kambañanjonj maripoononj nanngi mende sokonja.” Kaenj jernj gawana Pailotwaanonj kema kokaenj qisinj mugi, “Gii saanonj jernj tegona kema maripoononj unjujuyati, iyonjoo tawo siigia kungi qamogia metogoninj kamaawuya?” ³² Qisinj mugi jernj tegoro manjaqeje ejanonj kougi. Kouma Jiisaswo maripoononj urugiti, ii uulanjawo komuwaotiwaajonj wala yoroononga mombaa tawo siita kuma leegenj kema mombaanonj kaanjadeenj arngi.

³³ Kaenj arngito, Jiisaswaanonj kouma iigi mono komuro. Kaenj iima siita mende kungi. ³⁴ Mende kungito, manjaqeje eja yonjoo-nonnga mojnnonj wasa menj maronja utooro iikanondeenj sa ano apu kamaaro.

³⁵ Kaenj arngi mojnnonj iwoi ii jaayanonj iiroti, iinonj ii nanjonj jernj koi oorota ero keteda koi weenjoju. Qaa nanjonj jernj oorota eji, ii mono qaa honja kolooja. Onjo kaanagadeenj ii moma laariwuti-waajonj moma qaa honja mojiwaa so jeja. ³⁶ *Iwoi ii kolooroti, ii Buja Terewaa qaa mojnnonj honjawo koloowaatiwaajonj kolooro. Qaa ii kokaenj,

“Iwaa siita mono mende kumbu.”

³⁷ *Ano Buja Terewaa qaa mojn kokaenj eja,

“Eja utoogiti, iyonjononj mono iwaagenj jaagia uuuj iibu.”

Onjo qaa woi iikawaajonj ama ii moma laariwu. Kianj.

Jiisaswaa qamoya jamo kobaanonj ronj kongi.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56

³⁸ Kawaa gematanonj Arimatia taonj toya qata Joosef karo. Iinonj Jiisaswaa gowokoya koloonj laligoroto, Juuda jotamemeya yonjoonj ama toroko moma momalaaria kolatinj

* 19:24: Ond 22.18 * 19:28: Ond 69.21; 22.15 * 19:36: Eks 12.46; Janj 9.12; Ond 34.20 * 19:37: Zek 12.10; Ais 1.7

laligoro. Iinonj kaŋ gawana Pailotwaanonj kema Jiisaswaa qamoya metogomambaajonj qisiŋ muro. Qisiŋ muro moma jeŋ tegoro kaŋ metogoro.

³⁹*Eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanonj gomantiinanonj karoti, iinonj kaanagadeenj karo. Kaŋ qamo morimambaajonj kele koowagawo qata mor ii repa apuyawo meleengiti, ii esu moŋ biŋa 30 kilowaa so sewaŋa meŋ kaŋ Joosef ilaaj muro. ⁴⁰Ilaaj muŋ motoonj Jiisaswaa qamoya metogori. Metogonj jiniŋ moronja awaa meŋ qamo selianonj ama opo taanja iikanonj momosiiri. Juuda ejemba nonononj qamonana kaan jaama mozonjonj roŋ koma onjmakejonj.

⁴¹Jiisas maripoononj qegiti, gomaŋ iikawaa leegenanonj urukisi moŋ ero. Urukisi iikanonj qasiriwaa jamo kobaa dologa moŋ uroroogi nano. Iikanonj qamo moŋ mende anŋi gbameŋa ero. ⁴²Gbameŋa koloonj kosianonj ero Juuda ejembanonj kianjkomu kendonj rabombaajonj jojorigi kambanŋia toriro. Kawaajonj Jiisaswaa qamoya meŋ iikanonj ama roŋ koni. Kianj.

20

Jiisaswaa kobaa qasirianonj gbameŋa ero.

Mat 28.1-8; Maak 16.1-8; Luuk 24.1-12

¹Sabat kendonj raji tegoro Maria Magdala emba iinonj Sonda umugawodeenj wengeran suluro qasirinonj keno. Kema jaaya uuro keno jamo somata iiro iikanonj mono kobaa urorooya iikawaa qaa ootanonja qetanŋi kaŋ ero. ²Kaen iima iikanondeenj mesaonj uulanawo kema Saimon Piito ano Jiisaswaa wombo gowokoya yoroononj kaŋ kokaen irijoro, “Mono Pombaa qamoya qasirinonja meŋ kema dakanonj anŋi eji, ii mende mojonj.”

³Kaen irijoro mesaonj qasirinonj keni. ⁴Motoonj bobogariŋ kenito, gowoko alianonj bobogariŋ kema Piito uugun wala qasirinonj keuro. ⁵Keuma jamo kobaa urorooya iikawaa uutanonj mende uma qaa ootanonj een akakariŋ uuro keno opoya momosigiti, iikayadeenj ero iiro. ⁶Ii iiro Saimon Piitononj kaanagadeenj gematanonj kouma jamo kobaa uutanonj uma opoya momosigiti, iikayadeenj ero iiro. ⁷Ii iiro ano waŋa opo jakaŋa moŋnonj momosiin esuugiti, ii tosanonj kuma selewaa opoya kawo mende mindiriŋ anjaŋo anŋi raro iiro.

⁸Kaen iiro gowoko alianonj wala qasirinonj kouroti, iinonj kaanagadeenj jamo kobaa uutanonj uma iwoi ii iima moma laariro. ⁹Jiisas gbiliŋ koomunonja waabaati, iyorononj Buŋa Terewaa qaa kaan jaama waladeen mende moma asariŋ tompiririŋ laligonj kouri. Kianj.

Jiisasnonj Magdala emba Mariawaanonj asugiro.

Mat 28.9-10; Maak 16.9-11

¹⁰Rama kouma iikanondeenj moma laariŋ eleema mirigaranonj keni. ¹¹Yorononj kenito, Marianonj anodeenj qasiriwaa jamo kobaa qaa ootanonj nama saaro. Kaen saama kobaa urorooya iikawaa uutanonj akakariŋ uuro keno. ¹²Uuro keno Siwe gajoba woi malekugara tualalakota iriuro. Yorononj Jiisaswaa qamoya eroti, iikanonj rari. Moŋnonj waŋa eroti, iikanonj raro moŋnonj kaniyanonj raro.

¹³Kaen rama kokaen ijori, “Emba, gii naambaajonja saajan?” Ijori moma jero, “Ponja qamoya meŋ kema dakanonj anŋi eji, ii mende mojonj.”

¹⁴Kaen jeŋ eleema Jiisasnonj kosianonj nano iiroto, kaitania ii mende iima kotonj hanqan qeŋ nano. ¹⁵Hanqan qeŋ nano Jiisasnonj kokaen qisiŋ muro, “Emba, gii naambaajonja saajan? Morowaajonja moŋganjan?” Kaen qisiŋ muro urukisi galejanonj nanja me nomaen, iikaen romonjonj kokaen ijoro, “Oo somatana, gii qamoya meŋ anjonj moŋgeŋ kema anjanati een, mono nijona kema memaŋa.”

¹⁶Kaen ijoro Jiisasnonj qata qama “Maria!” jero. Ii qama jero iwaanonj eleema Hibruu qaanonj qama “Raboni!” jero. Ii ananaa qaanonj “Boina!”

* 19:39: Jon 3.1-2

¹⁷ Kaerj jero kokaerj ijoro, “Nii Amanaanonj mende uma koi nanjerj. Kawaajonj nii mende noosiriwato, noo kouruna yonoononj kema buju kokaerj injijowa: Niinonj mono Manja Anutu ano onjo Manja Anutuwaanonj eleema uma.”

¹⁸ Kaerj ijoro Magdalaga emba Maria iinonj eleema kema gowo-kouruta kokaerj injijoro, “Niinonj Ponj iibe qaa kaerj kaerj nijojaa.” Kiaerj.

Jiisasnonj gowokouruta asugij onono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49

¹⁹ Sonda iikanondeerj gomanj tiiro gowoko yonononj ruunanonj ajoroonj Juuda yonoojonj toroko moma miri naguya koma kii mej raji. Kaerj raji Jiisasnonj asugij batugianonj nama kokaerj injijoro, “Alauruna, luae mono onjowo raba!” ²⁰ Kaerj jej borowoita ano maronja qendeema onono iima korisorononj uugia saa qero. ²¹ Saa qero mombo kokaerj injijoro, “Alauruna, luae mono onjowo raba! Amanonj nii wasinj nono kaerjideerj niinonj onjo wasinj ononjerj.”

²² Kaerj jej buu aasonja uulangonj jero, “Mono Uja Toroya mewu. ²³ *Onjo ejemba singisongogia mesaowuyati eerj, ii mono Anutuwaajaanonj solanjanidaborowaa. Ejemba singisongogia mende mesaowuti eerj, ii mono Anutuwaajaanonj mende solanjaniwuya.” Kiaerj.

Jiisasnonj Tomas asugij muro.

²⁴ Jiisasnonj gowokouruta kaerj asugij ononoto, gowoko 12 yonoonongja monj qata Tomas, qata monj Didimus qagiti, iinonj kamanj kanonj batugianonj mende laligoro. ²⁵ Tomasnonj karo gowoko tosanonj “Nono Ponj iijonja,” jegi moma kokaerj jero, “Jaananonj birinj lopoya borianonj iima boro susunanonj maronjanonj oosirimanjati eerj, ii saanonj moma laarimanja. Nii neeno ii mende oosirimanjati eerj, mono qaagadeerj nijogi ii mende moma laarimanja.”

²⁶ Kaerj jero sonda motoonjo tegoro gowoko yonononj Sonda iikanonj mombo mirinonj kululuuj nagu koma kii mej Tomaswo motoonj raji. Motoonj raji Jiisasnonj mombo asugij batugianonj nama kokaerj jero, “Alauruna, luae mono onjowo raba!” ²⁷ Kaerj jej Tomas ijoro, “Gii mono boroga boraama borowoina mej iima boro susuganonj marononj oosiriwa. Kaerj ama yangisej mesaonj uuwoiga yakarinj nii moma laarinj nomba.”

²⁸ Kaerj ijoro kokaerj meleeno, “Oo, gii noo Ponj Anutunaga!”

²⁹ Kaerj meleeno kokaerj ijoro, “Gii nijanjawaajonj nii saanonj moma laarinj nonjanto, ejemba mende niima kilerj nii moma laarinj nomakejuti, iyonononj mono simbawonjowo koloju.” Kiaerj.

Jononj Oligaa Buja koi kokaembaajonja ooro:

³⁰ Jiisasnonj gawonj esunmumuyawo mej laligoro angoletto seiseiya tosaanja ii gowoko yonoo jaagia qaganonj asugiroto, ii buk koi kanonj mende oowe. ³¹ Qaa tosaanja ooweti, ii kokaembaajonja oowe: Jiisasnonj Anutuwaaja Meria koloonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, onjo qaa ii moma laarinj iikaanja kanonj Jiisaswaa qabunayaaajonj ama laaligo kombombanja buja qerj aowuya. Kaerj ama laligowutiwaajonj niinonj Oligaa Buja tere koi oowe onoononj kaja. Kiaerj.

21

Jiisasnonj gowoko 7 yonoononj asugiro sora ambembo horogi.

¹ Kanagerj Jiisasnonj mombo gowoko tosaanja yonoononj asugiro. Taiberias apu anjonj goraayanonj kanonj kokaerj asugij onono: ² Gowoko eja kokaerjanonj motoonj laligogi: Saimon Piito, Tomas qata monj Sunesune (Didimus) qagiti, Natanael eja ii Galili prowinswaa taonja Kaanaga ano Zebediwaa merawoita woi ano gowoko tosaanja yonoononj woi.

³ *Motoonj laligogi Saimon Piitononj injijoro, “Nii mono sora horomambaajonj kema.”

* 20:23: Mat 16.19; 18.18 * 21:3: Luuk 5.5

Kaerj jero tosanonj jegi, “Nono saanonj giwo motoonj kembonja.” Kaerj jerj mesaonj wanjononj uma kema gomantiinja iikanonj sora monj mende horogi. ⁴ Sora mende horonj eenj laligogi gomanj ano Jiisasnonj sakasinonj nano. Nanoto, iwaa kaitania ii mende iima kotogi. ⁵ Jiisasnonj nama onjooma qaro, “Alauruna, sora monj horoju me qaago?” Jero meleema “Qaago!” jegi.

⁶ **“Qaago!”* jegi kokaerj jerj kotonj onono, “Ono mono misagia wanjo dindiñaagenj giligi kemero saanonj sora mokoloowuya.” Ii moma misagia giligi sora seiseiya kemenj ologogitiwaajonj horoninj koubajen amamaanj horonj susugogi.

⁷ Kaerj kolooro Jiisaswaa wombo gowokoya iikanonj Saimon Piito kokaerj ijoro, “Ii mono Ponja!” Kaerj jero Pombaa qata moma opoqiisiagadeen somonjonj laligorotiwaajonj selekopaaya kokosiinj iikanondeen apu angononj lugunj kemero. ⁸ Yonjononj sakasinj koorononj 100 miita kawaa so kosianonj kema laligogi. Kawaaajonj Piitononj kemenj keno gowoko tosaanja yonjononj wanjo loqanonj qerj nanjonj kema misa sorayawo horogi wanjo gematanonj karo.

⁹ Kaerj kanj sakasinonj riinj iikanonj iwoi kokaerj iigi: Gere jero lokotanonj sora jejeta ano bered raro. ¹⁰ Ii iigi Jiisasnonj kokaerj injjoro, “Ono keteda koi sora horojuti, mono iikanonja tosaanja menj koi kawu.”

¹¹ Ii jero Saimon Piitononj moma wanjononj uma misa hororo sakasinonj uro. Uro honja 153 iigi. Misa ii sora somata seiseiya yonjononj saa qegito, misanonj kilerj mende riiro. ¹² Honja ii iigi Jiisasnonj kokaerj injjoro, “Mono kanj gomaambawaa neneya newu.” Kaerj jero moma kanj “Ii Ponjanaga,” kaerj moma kotogito, gowoko yonjononja monjonj “Gii morononj?” kaerj qisimambaaajonj uulombo moma mende qisiro. ¹³ Mende qisiroto, Jiisasnonj kema bered menj onoma sora kaanagadeen mendeema onono.

¹⁴ Jiisasnonj koomunonja waama gowokouruta asuginj onono indinj karonj kolooro. Kianj.

Jiisasnonj Piito mombo kuuj menj kotiuro.

¹⁵ Gomaambawaa neneya negi tegoro Jiisasnonj Saimon Piito-waajonj kokaerj ijoro, “Saimon Jombaa meria, alauruga koi yonjononj nii uugianonj jopagonj nomakejuti, giinonj ii unjuugunj mamaga jopagonj nomakejanj me qaago?” Ii moma kokaerj meleeno, “Oo Ponj, nii uunanonj jopagonj gomakejenj. Gii noo wombo alana koloojanj. Ii geenjo saanonj mojanj.” Kaerj meleeno Jiisasnonj ijoro, “Gii mono noo lamauruna melaa unjuaginj laligowa.”

¹⁶ Kaerj ijoro indinja woi qisinj muro, “Saimon Jombaa meria, gii onjononj jopagonj nomakejanj me qaago?” Ii moma kokaerj meleeno, “Oo Ponj, nii goojonj ama nomakeja. Gii noo wombo alana koloojanj. Ii geenjo saanonj mojanj.” Kaerj meleeno Jiisasnonj ijoro, “Gii mono noo lamauruna galej koma onoma laligowa.”

¹⁷ Kaerj ijoro indinja karonj qisinj muro, “Saimon Jombaa meria, gii mono onjononj womboganonj noojonj ama gomakeja me qaago?” Kaerj qisinj muro uujopawaa qiqisia motoonjgo iikayadeen qisiro indinja karonj koloorotiwaajonj Piitononj wosobiri moma meleema kokaerj jero, “Oo Ponj, gii iwoi kuuya saanonj modaborojanj. Gii wombo alana koloojanj. Giinonj mono geenjo ii awagadeen mojanj.” Kaerj jero Jiisasnonj ijoro, “Gii mono noo lamauruna unjuaginj laligowa.”

¹⁸ “Niinonj qaa honja toonj monj kokaerj jewe moba: Gii sagbili laligonj geenjo selekopaaga somonjonj kana kanonj me kanonj kemanjenj siinj mobagatiwaa so saanonj kema kanj laligona. Kaerj laligonj waanato, eja waja koloowagati, kambanj iikanonj boroga boraana monjonj kanj opo selekopaaga somonjonj goma kana monjenj mende kemambaaajonj mobagati, mono iikanonj guama kembaa.”

¹⁹ Jiisasnonj gejatootoo qaa kaerj jerj Piito komuwaatiwaa qaa saanja injisaano. Iinonj koomu tania monj komuro Anutuwaa qabunja somariwaatiwaajonj romonjonj ii jero. Qaa ii jerj iwaajonj ijoro, “Gii mono kanj nii notaanj laligowa!” Kianj.

* 21:6: Luuk 5.6

Jiisasnoy Piitowo gowoko mombaa qaaya amiŋ mori.

²⁰ Piitonoy Jiisaswo kema eleema Jiisaswaa wombo gowokoyanoy gemagaranoy karo iiro. Gowoko iikanoy kiankomu lama negiti, iikanoy wanoy Jiisaswaa totoyanoy laariŋ jero, ‘Poŋ, goonoy memelolo eja ii moronoy?’ ²¹ Gowoko iikanoy kanagaranoy karo Piitonoy ii iima Jiisas kokaen qisiŋ muro, ‘Poŋ, gowoko koi kawaanoy mono nomaen koloowaa?’

²² Qisiŋ muro kokaen ijoro, ‘Niinoy iwaa laaligo areŋa kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinoy kokaen moma jewanaga, ‘Iinoy mende koomu laligoy uro niinoy namonoy mombo kamaŋatiwaa kambaŋanoy toroqen jaawo laligoy unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaa mesaon geenŋaa laaligoga meagoy galeŋ koma aon noo gemananoy kaŋ nii notaŋ laligowa.’

²³ Qaa kaen jero tosianoy tondu moma jeŋ seigi uumeleen alaurunana yoŋoo batu-gianoy qaa ii kokaen jeŋ soogi, ‘Gowoko iikanoy mende komuwaa.’ Kaen jeŋ soogito, Jiisasnoy jaawo tetegoya qaa laligoy ubaatiwaaŋoy mende jeroto, qaa kokaen jero, ‘Niinoy iwaa laaligo areŋa kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinoy kokaen moma jewanaga, ‘Iinoy mende koomu laligoro niinoy namonoy mombo kamaŋatiwaa kamba-ŋanoy toroqen jaawo laligoy unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaaya mesaon geenŋaa laaligoga meagoy galeŋ koma aon laligowa.’ Kianŋ.

Neeno ii kuuya jaananoy iima nanŋoy oon ononjeŋ.

²⁴ Gowoko iikanoy iwoi ii jaayanoy iima laligoy iikawaa so ii nanŋoy jeŋ asariŋ Oligaa Buŋa koi ooro. Korebore ononoy gowoko iikawaa kania mojuŋtiwaaŋoy ama saanoy nanŋoy kokaen jeŋ laligowu, ‘Iinoy qaa nanŋoy jeroti, iikanoy mono qaa honŋa toon kolooja.’

²⁵ Jiisasnoy gawon meŋ angoletoto saanŋa seiseiya ii kaanŋa-gadeen ama meŋ laligoro. Iikawaa sundugia motomotoon ii kuuya tororo oowonagati een, mono buk papia boranŋa boranŋa seiseiya koloogi kantri so papia kowi miri (laibreri) kuuya kanon anin saa qen ologoro tintinŋa mon mende sokonaga. Kaen romonŋojenŋ.

Aposol Gawonj Meme Uña Toroyanonj aposol inaanj onono gawonj megj. Jen-asa-asari

Dokta Luuknonj buk qata “Kraistwaa Oligaa Buña” oonj sunduya toroqenj buk qata “Aposol gawonj meme” ooro. Jiisasnonj gowokouruta mutuya kuma onono Uña Toroyanonj sololoonj onono Kraistwaa buju qaa jenj seigiti, Luuknonj iikawaa sunduya asuganonj amambaajonj moma kokaenj (1.8) ooro, ‘Yonononj ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnonj kema toroqenj balonj goraayanonj eu emu leelee kenji sokondaboronj keno.’ Wala Juuda kanageso uutanonj gawonj megj uugia meleema gbiligi Kraistwaa qemburunj kanainj qenj seij kema kema kantria kantria sokono uumeleenj kanageso yonoo wanjiaga kolooro. Sunduya weengojuti, Luuknonj iyonoo uugia menj kamaamambaajonj kaparanj koma qaa kota woi kokaenj oonj asariro,

1) ‘Kraistwaa alaurutanonj Room mindimindiri gawman ii tuarenjenj mende ama onoma laligoju. Yonononj ii menj kamaanj ambutiwaajonj toropere mende anju. Tosianonj kaenj mobuyagati, ii bombongaoaya eenj waababo.’

2) ‘Juuda yonononj jigo gawonj megj qerewenja kolooro honja asugiwaatiwaajonj mam-boma laligogiti, Jiisasnonj mono honja ii menj kanj onono.’ Qaa kota ii.

Jiisaswaa Buña qaaya kuunj jenj seij zioz kanainj menj kotiigi toroqenj keno uumeleenj yonoo tuungianonj somariiro. Iikawaa so “Aposol gawonj meme,” sundu ii juno qaa bakaya waña karoonj kokaenj koloorju: 1) Jiisasnonj Siwe gomanonj uro gowoko yonononj Jerusalem laligogi Kraistwaa Buña qaayanonj kanainj qemburunj qero. 2) Enj somariinj Palestain balombaa prowins tosianonj keno. 3) Mombo somariinj kantria kantria Batugaranonj Kowe liligonj rama kenjuti, ii sokoma tetegoyanonj siti waña Room kanonj keno.

“Aposol gawonj meme” iikawaa qaa waña ii Uña Toroyaa kania ano gawonj meme. Aposol ano momalaari ejemba yonononj Yambuyambu dologaa (Pentekost) kamberanonj Jerusalem qama kooligi Uña Toroyanonj ku-usunawo uugianonj kemero. Uugianonj kemenj sololoonj menj kotiinj onono deema kantri liligonj gawonj megj honja kania kania kolooro. Zioz ejemba ano yonoo jotamemeya yonononj Kraistwaa Buña qaa ii kanakanaiyanonj nomaenj jenj laligogiti, Luuknonj iikawaa qaaya ooro ii saanonj buk kokanonj weengonj mobonja. Ejemba uugia meleema mindirinj nangonj aonj laligogiti, iyonononj Buña qaawaa ku-usunja moma kotogi gomanj so asugiro. Nomaenj asugiroti, Luuknonj iikawaa sunduya oonj Uña Toroyaa ku-usunja qendeema nononja.

Buk kokawaa bakaya waña 4 ii kokaenj:

1. Buña qaa nangonj jewombaajonj jororigi 1.1-26
  - a) Jiisasnonj jenkooto ama Uña onomambaajonj jero 1.1-14
  - b) Juudas Iskariotwaa kitia Matias metogogi 1.15-26
2. Jerusalem sitinonj Buña qaa nangonj jegi 2.1-8.3
3. Judia ano Samaria Buña qaa nangonj jegi 8.4-12.25
4. Poolnonj misin gawonj menj laligoro 13.1-28.31
  - a) Misin gawonj liligonj megj indinj 1 kolooro 13.1-14.28
  - b) Jerusalem ajoajoroo ama qaa somongogi 15.1-35
  - c) Misin gawonj liligonj megj indinj 2 kolooro 15.36-18.22
  - d) Misin gawonj liligonj megj indinj 3 kolooro 18.23-21.16
  - e) Pool Jerusalem, Sisaria ano Room kapuare mirinonj raro 21.17-28.31

Jiisasnonj zioz kanairo.

¹ *Oo Tiofilus, Luuk niinonj sunduna mutuya ooweti, iikanonj Jiisasnonj gawonj kanainj meñ liligonj ejemba kuma onjoma laligoroti, iikawaa sunduya kuuya arengonj ambe iina. ² Jiisasnonj gawonj meñ wasiwasi eja aposoluruta meweengonj kuma onjoma laligonj Uña Toroyaa ku-usunj qaganonj gawonj mewutiwaajonj jeñ kotonj onjono. Ii onjono Anutunonj wano Siwenonj uro. Niinonj sunduna ooweti, ii iikanonj oodaborowe. Kete iikanonja sundu ii toroqenj oomaña.

³ Jiisasnonj siimbobolo moma komunj koomunonja waama weenj 40 namononj toroqenj laligoro. Laligonj kambanj iikanonj aposoluruta indinja mamaga asuginj onjoma Anutu bentotonjaa kania toroqenj jeñ asarinj onjoma laligoro. Kaenj laligonj aiwese tani kania kania meñ qendeema onjono. Yoñononj ii iima Jiisasnonj gbilinj laligoji, ii saanonj moma yagogi. Aiwese iigiti, iyoñononj ii nanjonj jeñ dangunu kaña nanju ano moñonj ii qewagomambaajonj amamaawaa.

⁴ *Kambanj moñonj yoñowo motoonj laligonj kokaenj jeñ kotonj onjoma injijoro, “Onj Jerusalem siti koi uulanjawo mende mesaowu. Mañnanonj ‘Kalenj uugianonj ama onjomaña,’ jeñ qaaya somonjoro injijoweti, ii mono hoñawo koloowaa. Onjonoñ mono iikawaajonj mamboma laligowu. ⁵ *Wala Jononj ejemba oo toonjonj mulu meñ onjoma laligoroto, Anutunonj kambanj mende koriro Uña Toroya uugianonj ama iikanonj mulu meñ onjombaa.” Kianj.

Jiisasnonj Siwenonj uro.

⁶ Aposol yoñononj kambanj moñonj ajoroogi Jiisasnonj batugianonj asugiro kokaenj qisinj mugi, “Poñ, giinonj kambanj kokaamba me naa kambanonj Israel kantriwaa totonj ii mombo kuunj meñ kotiiwaga?”

⁷ Qisinj mugi kokaenj injijoro, “Amanonj iyaña ku-usunj qaganonj gbani ano aua kambanj arengonj anota eji, ii onjonoñ mobutiwaa so qaago. ⁸ *Ii qaagoto, Uña Toroyanonj kamaanj uugianonj kemebaati, iinonj mono ku-usunj onjono letoma noo kania nañjonj jeñ laligowu. Ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnonj kema liligonj toroqenj balonj goraayanonj eu emu leelee kenji sokondaboronj kema.” ⁹ *Jiisasnonj qaa ii injiondabororo Anutunonj jaagia qaganonj meñ waaro koosunonj kamaanj esuuro eukanonj uro iibombaajonj uugi uro ayayoogagadeenj kono monjama nanji.

¹⁰ Kaenj uro sombinonj eu iigigiin nanji iikanondeenj eja woi malekugara tualalakota yorononj kosogianonj asuginj nani. ¹¹ Nama kokaenj injijori, “Galili eja onjo mono naambaajonj sombinonj eu uunjaddeenj nanju? Anutunonj Jiisas koi onjoo batugianonja wama Siwe gomanonj eu uro iijuti, iinonj mono tani kañjadeenj mombo eleema kamaawaa.” Kianj.

Juudas Iskariotwaa kitia Matias meweengogi.

¹² Kaenj injijori aposol yoñononj Jerusalem siti kosianonj baña qata Oil gere baña kanoña eleema kamaanj 1 kilomiitawaa so kanj sitinonj kougi* ¹³ *Jerusalem kouma miri uuta moñ qaganonj kanonj rama laligogiti, iikanonj kema ugi. Ugiti, iyoñoo qagia ii kokaenj: Piito, Jon, Jeims ano Andruu; Filip, Tomas, Bartolomyuu ano Matyuu, Jeims Alfiuswaa meria, Saimon Zelot politik ejaga ano Juudas Jeimswaa meria† ¹⁴ Eja kuuya yoñononj uumotoonj ama emba yoñowo kaparanj koma qama koolinl laligogi. Yoñoo batugianonj Jiisas kouruta ano nemuña Maria yoñononj kañagadeenj laligogi.

¹⁵ Qama koolinl laligonj weenj moñonj momalaari ejemba janjogia 120 kawaa so ajoroogi Piitononj batugianonj waama qaa kokaenj jero, ¹⁶ “Eja alauruna, Jiisas meñ somonjogiti, Juudasnonj iyoñoojonj kana qendeeno. Uña Toroyanonj Juudaswaa qaa ii

* 1:1: Luuk 1.14 * 1:4: Luuk 24.49 * 1:5: Mat 3.11; Maak 1.8; Luuk 3.16; Jon 1.33 * 1:8: Mat 28.19; Maak 16.15; Luuk 24.47-48 * 1:9: Maak 16.19; Luuk 24.50-51 * 1:12: Juuda yoñononj 1,100 miita ii Sabat kendononj mende uugunj kemakegi. Kawaajonj Kana qaa mende uugunj kagi. * 1:13: Mat 10.2-4; Maak 3.16-19; Luuk 6.14-16 † 1:13: Zelot paati yoñononj anjiaa nananj mewombaajonj Room mindimindiri gawmambo toropere ano uugere ama laligogi.

waladeej kiŋ Deiwidwaa uutanonj saŋe ano jetanonj jero Ondino buk (Buk Song) kanonj oogita eji, iikanonj mono hoŋawo kolooro. ¹⁷ Jiisasnonj Juudas meweengoro ananaa tuunjonj monj laligoro gawonja mewaatiwaajonj kuuro wasiwasi eja waŋa aposol kolooro.

¹⁸ **“Juudasnonj nanamemej bologa ano sewana mugi meŋ iikanonj balonj koria monj sewana mero. Ii meŋ iikanonj aro aonj waŋanonj meleema balononj kuuro tomerja junoo kera koronja data koga ii kuuya ujunjonj kouma kamaaro. ¹⁹ Kaenj kolooro Jerusalem ejemba kuuya iikawaa bujuya modaboronj balonj iikawaa qata iyanŋiaa qaanonj Akeldama qagi. Ii ananaa qaanonj Sa Balonj koria.”*

²⁰ **Piitononj toroqenj kokaenj injijoro, “Ondino (Buk Song) kanonj qaa monj kokaenj oogita eja,*

‘Miria mono bemberja koloonj gbamerja namba. Ii monjonj toya mende koloonj laligoro mirigadeenj namba,’

ano qaa monj kokaenj eja,

‘Monjonj saanonj iwaa dundunanonj galenj gawonj meŋ namba.’

²¹⁻²² **“Kawaajonj ama nono eja monj meweengonj kuuniŋ nonowo jotamemeya koloonj dangunu kaanja nama Jiisasnonj koomunonja waaroti, iikawaa Buŋaya nanjonj jeŋ laligoro sokombaa. Jononj Jiisas oomulu meŋ muro Ponjonj kambanj iikanondeenj qenjaarononj kema gawonja kanainj meŋ nonoo balononj liligonj kema kanj laligoro Anutunonj batunananondeenj wama uro. Eja kambanj kuuya iikanonj tuunjananonj motoonj laligonj kouniŋi, mono iyonoononja monj meweengoninj sokombaa.”*

²³ *Piitononj kaenj injijoro ejawaa monŋama eja woi qagara qagi. Monj qata Joosef, qata monj Barsabas ano qata monj Jastus. Eja mombaa qata Matias. ²⁴ Qagara qama kokaenj qama koolinj jegi, “Oo Ponj, gii ejemba uunana korebore moma kotojanj. Kawaajonj gii eja koi yoroononja moroga meweengojanji, ii mono qendeema nonomba. ²⁵ Juudasnonj gbinqbaonj ama dogonj kamaanj aposol gawonj mesaonj kilenja so tiwilaanj kemeroti, iwaa dundunanonj eja monjonj mono aposol koloonj nama wasiwasi ejawaa gawonj meŋ laligowaa. Qaa ii onjanonj.”*

²⁶ *Kaenj jeŋ yoroo unju (kaas, lot) kuugi Matias asugiro. Asugiro aposol 11 yonjoo batugianonj duŋ monj mugi tuunjanonj toroqero. Kianj.*

2

Uŋa Toroyanonj kamaanj gowoko uugianonj kemero.

¹ **Jiisasnonj komuroti, kambanj iikanonja sonda 7 tegoro weenj 50* iikanonj yambuyambu kambanja kanj kuuro uumeleenj ejemba kuuya yonjononj ajoroonj kendonj ragi. ² Ragi Sombinonja iwoi monj obabanj bilisik kaanja kamaaro otonj somata asugiro mogi. Raidimbononj qenkeji, mono iikawaa tani kaanja asuginj kamaanj miri ragiti, ii kuuya saa qero. ³ Miri saa qenj iwoi iikanonj deenqeema seinj gere bolanj kaanja waŋgia qaganonj uro iigi.*

⁴ *Kaenj asugiro Uŋa Toroyanonj kuuya yonjoo uugia saa qero kantri tosia yonjononj qaa kanainj jegi. Uŋa Toroyanonj sololonj qaa saŋe anotiwa so asuganonj jegi.*

⁵ *Juuda ejemba tosianonj Anutu goda qenj kantri kania kania sombinj baatanonj rama kenjuti, iikanonj deema kema laligonj Jerusalem eleema kagiti, tosia iikaanja ii sitinonj laligogi. ⁶ Kaenj laligonj otonj somata ii moma ejemba tuunj mamaganonj kouma ajoroogi. Ajoroonj nanŋi momalaari ejembanonj qaa morota morota jegiti, ii kuuya moma anj anj moma asarinj iikawaajonj aaruŋ kiko anŋi.*

⁷ *Kiko ama waliŋonj kokaenj jegi, “Mobu! Eja koi qaaya qaaya jejuti, iyonjononj mono kuuya Galili ejembaga kolooju me? ⁸ Nono kantri morota morota kanonj koloonj kouma laligoninj yonjononj mono nomaenj ama laligonj somariinj kantrinanaa so qaanaana anja anja jegi mojonj? ⁹ Nono Partia ejemba, Midia ejemba ano Eelam ejemba koi nanjonj.*

* 1:18: Mat 27.3-8 * 1:20: Ond 69.25; 109.8 * 1:21-22: Mat 3.16; Maak 1.9; 16.19; Luuk 3.21; 24.51 * 2:1: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * 2:1: 50 ii Griik qaanonj Pentekost.

Nono tosonian Mesopotemia laligonij. Tosianon Judia laligoju ano tosonian Kapadosia gomanon laligogi. Ejemba tosonian Pontuswaajon, tosonian Eisia prowinswaajon koloojon ano yojonon ananaa qaanon qaa jegi mojon.

¹⁰ “Tosianon Frigia goman mesaon koi kan laligoju. Tosianon Pamfilia taon mesaogi. Tosianon Iijipt kantrinon laligogi. Tosianon Sairini goman leegej Libia kantrinon laligogi. Tosaanja nono Room sitiga tawatawaga koi kan laligojon.” ¹¹ Nono tosonian Juuda ejemba koloon laligojon ano tosonian kantri tosonian koloon kanagej Juuda ejemba koloonij. Kaanja nanjon ano yojonon qaa jegi nono qaanana motomotoon ii saanon moma kotojon. Nonoononga tosonian wato qata Kriit mesaon kowe koton kagi. Tosianon Arebia qaa jenkeju. Nono kaanjaon laligojonto, yojonon aisoon Anutunon angoletu uuta anoti, iikawaa kania ii ananaa qaanon aja aja jegi mojon.” ¹² Kaenj jen kuuya yojonon aaruj mogi sooboo kono iyangia kokaenj jen qisij aogi, “Koi kawaa kania mono nomaenj?” Kaenj qisij aon qaa mongama tompinj nanji.

¹³ Tompinj nangito, tosonian mepaqepae ama kokaenj jegi, “Yojonon wain apu naanjawo mamaga nejen enkalolon koloou.” Kaenj.

Piitonon Uja Toroyaa kania jen asariro.

¹⁴ Kaenj jegi Piitonon aposol 11 yoowotoon waama nama kotakota qama ejemba tuun ii kokaenj injoro, “Alauruna, Juuda ejemba ano ejemba kuuya Jerusalem laligojuti, niinon iwoi kolooujiaa kania jewe mono geja ama mobu. ¹⁵ Ono tosonian nonoojon kokaenj jeju, ‘Yojonon apu kotiga negi uugianon enkalolon koloouja.’ Kaenj romonjojuto, nononon iikaanja mende kolooujon. Koi gomaambawaa 9 kilok koloouja. Gomaamba ii apu nene kambanja qaago. ¹⁶ Qaagoto, gejatootoo eja Joelon Buja qaa kokaenj jeroti, iikanon mono honjowo koloouja,

¹⁷ *Anutunon jeja: Pombaa kaka kambanjaon toriwaati, niinon kambanj iikanon Ujana Toroya maabe ejemba kuuya yoou qagianon ubaa. Uma sololoon koton kondoon onono kokaenj koloowaa:

Onoo meraboraurugianon gejatootoo qaaya qaaya jenkebuya.

Onoo gbaworo saraurugianon jaagia meleeno unjaya unjaya iimakebuya.

Onoo ejemba waja yojonon gaon kuukuu iimakebuya.

¹⁸ Ujana Toroya maamanjati, ii eja ano emba noo welen qenj laligowuti, iyonoo qagianon kaanjagadeen uro gejatootoo qaa jenkebuya.

¹⁹ Niinon angoletu sombinon ambe uugi eu uro iibuya ano namonon aiwese ii kokaenj iibuya:

Iwoi sayawo, gere bolanj uuta ano kaaso kondurjowo ii asugiwuya.

²⁰ Ween jaayanon pangamanj mero koinjon ososaanj sa kaanja koloowaa.

Kaenj kolooro iikawaa gematanon Pombaa kambanj somatanon mono kanj kuuwaa.

Ween ii akadamu ano qabunjayawo.

²¹ Daenj yoouononga monjon Pombaa qata qama kooliwaati, Anutunon mono ii hamo qenj muro letombaa.’ Joelon kaenj oorota eja.

²² “Oo Israel ejemba, ono mono geja ama qaa koi mobu: Anutunon Jiisaswaa laaligo kambanjaon sololoon muro laligoro angoletu, aiwese ano kaiyaka esunmumuyawo ii onoo batugianon balonon asugianon asugiro. Ono ii saanon moju. Anutunon iwoi ii koloon muj iikaanja kanon Nazaret eja iikawaa kania nanjon jen qendeema onoma laligoro.

²³ *Anutunon wala eenjanon Jiisaswaa qaa waladeen somonjon moma koton kokaenj jerota eja, ‘Hamoqeqe Toyanon mono eja jotamemeya onoo borogianon kamaawaa.’

Qaa iikawaa so Anutunon Jiisas mende anjon kono onoo borogianon kamaaro. Kaenj kamaaro onoo komuwaatiwaajon qagi waba kantri gawman yojonon Mooseswaanon Kana qaa mende moma kilej jen kotogi borogianon Jiisas qelanjin menj maripoonon qegi

* 2:17: Joel 2.28-32 * 2:23: Mat 27.35; Maak 15.24; Luuk 23.33; Jon 19.18

komuro. Komuroto, sayanonj mono onjo qagianonj urota eja. ²⁴* Jiisasnonj komuroto, koomuwaa kasa gbadoyanonj kamaaro koomu Toyanonj ii somonjonj kambanj koriga galenj koma mumambaajonj amamaaro. Ii Anutuwaanonj mende sokono. Kawaajonj iinonj ii menj gbiliñ koomuwaa siimboboloyanonja metogoro waaro. ²⁵* Kiñ Deiwidnonj Jiisaswaaajonj kokaen jerota eja,

‘Niinonj taraturu ama tama nuwabotiwaajonj Ponjonj boro dindinanonj laligoja.

Iinonj kambanj so kooronanonj nano unjaunja kaanja iima laligojenj.

²⁶⁻²⁷ Kaen laligonj komunanato, koomuwaa gomanonj kemebe gema mende nuwaa. Giinonj geengaa wombo eja soraaya tak-kootoya nii mono metogonj nona qasirinonj enj mende gisaamaña.

Kawaajonj uunanonj korisoro moma buunanonj rendunj rii qama laligojenj.

Selenanonj kaanjagadeenj gbiliñ waabaatiwaajonj ama mamboma jejeromonromonj ama haamo menj ewaa.

²⁸ Giinonj laaligo kotigaa kania qendeema nona moma kotomaña.

Niinonj goo jaasewanganonj pondanj laligowe giinonj uuna korisorononj menj saa qewaa.’ Deiwidnonj Jiisaswaaajonj kaen jerota eja.

²⁹ “Oo alauruna, Piito niinonj beñ ambonana kiñ Deiwidwaa kania ii awasankaka qaganonj asuganonj kokaen jenj asarimaña: Deiwidnonj komuro ronj kongi qasirianonj kete batunananonj koi eja. ³⁰* Deiwidnonj gejatootoo ejaga koloonj laligoroti, iinonj kokaen moro: Anutunonj gbiliuruta yonjononga monj meweengonj kuuro iyana kaanja eja pombaa dunj rarayanonj rabaa. Anutunonj qaa ii somonjonj jojopanj qaanonj jenj kotiinj laligoro. ³¹ Monjonj rabaati, ii waladeenj iima moro. Hamoqeqe Toya Kraist iinonj koomunonja waabaati, Deiwidnonj ii moma kokaen jero,

‘Kraistnonj laligonj komuwaato, koomuwaa gomanonj kemero Anutunonj ii gema mende qero ewaa.

Iwaa sele busuya ii mende mesaoro qamoyanonj qasirinonj mende gisaawaa.’

³² Anutunonj Jiisas menj gbiliro waaro iikaanja kanonj qaa ii honjowo kolooro. Nono kuuya ii jaa konananonj iima nanjonj jenj dangunu kaanja nanjonj. ³³ Jiisasnonj waama laligonj Anutunonj wano uma boro dindinanonj raja. Iikanonj rama Manjanonj Unja Toroya wasiwaatiwaajonj jenj somonjgoroti, iinonj (promis) ii moma ii maaro kamaaro honja kete koi asugiro iima moju. ³⁴* Deiwidnonj Siwenonj mende uro. Iinonj anjo qaa kokaen jerota eja,

‘Anutunonj Siwe gomanj uutanonj neenaa Ponjaajonj kokaen jenj kotoro moro:

Giinonj mono kanj boro dindinanonj asamararanj koi kanonj kamaanj rama laligowa.

³⁵ Kaen rama laligona niinonj kambanj biiwianonj koi kanonj tuarenjenjuruga riinj riitama haamo ama onjomaña.

Haamo ama onjombe yonjononj tama kemenj siimbobolo moma saama kana dogaa kaanja koloowuya.

Kaanja koloogi giinonj saanonj waama yonjo qagianonj riinj aisoonj laligowa.’

³⁶ “Oo Israel ejemba, onjo Jiisas maripoononj qegi komuroto, Anutunonj Jiisas ii kuuro Ponj ano Hamoqeqe Toya Kraist koloonj nonoma laligoja. Israel tuunj kuuya onjo mono iikawaa kania moma yagowu.”

³⁷ Piitononj kaen jero ejemba tuunjonj moma uugia qosono Piito ano aposol tosaanja ii kokaen injijogi, “Eja alaurunana, nono mono nomanomaenjanj sokombaa?”

³⁸ Injijogi Piitononj kokaen injijoro mogi, “Onjo mono uugia meleembu. Motomotoonj uugia meleengitiwaa so nonononj mono Jiisas Kraistwaa qatanonj oo mulu menj onjombonja. Ii onjoninj Anutunonj singisongogia songbama mesaonj Unja Toroyaa kalenja ii bunja qen onjombaa. ³⁹ Anutunonj Unja ii onjomambaajonj jenj somonjgoroti, qaa ii mono onjoangia ano onjo gbiliurugia onjojonj ama jero. Onjojonj ama tosaanja koriganonj kema laligogi

* 2:24: Mat 28.5-6; Maak 16.6; Luuk 24.5 * 2:25: Ond 16.8-11 * 2:30: Ond 132.11; 2 Sml 7.12-13 * 2:34: Ond 110.1

Anutu Poŋnananonŋ oŋoombaati, iinonŋ soomongoŋ qaa (promis) ii mono kuuya oŋoojonŋ ama kaanagadeenŋ jeŋ somonŋgorota eja.”

⁴⁰ Piitononŋ kaenŋ injionŋ toroqenŋ qambanŋmambanŋ qaa tosaanaŋ mamaga iikanonŋ uugia kuunŋ kokaenŋ jero, “Ejemba irinŋqirina koi namononŋ laligojuti, Anutunonŋ ii hamo qenŋ oŋono letombutiwaajonŋ moja. Yoŋowo siimbobolo mokoloowubotiwaajonŋ mono uugia meleema ejemba doogoya ii jawo ama oŋomesaowu.” ⁴¹ Piitononŋ kaenŋ jero ejemba jaasoonŋgoyanonŋ qaaya moma anŋonŋ konŋgi oomulu meŋ oŋonŋgi. Ii meŋ oŋonŋgi kanage-sogianonŋ toroqegi janŋgogianonŋ weenŋ iikanonŋadeenŋ 3,000 kawaa so somariiro. Kianŋ.

Momalaari yoŋononŋ uugia somonŋgonŋ aonŋ kambanŋ so aima

⁴² Uugia meleenŋgiti, iyoŋononŋ uumotoonŋ ama uugia somonŋgonŋ aonŋ kambanŋ so aima ajoroogi aposol yoŋononŋ Buŋa qaa kuma oŋonŋgi samonŋ kowoga ano nembanene motonŋ neŋ qamakooli gawonŋ meŋ laligogi. Pondanŋ laaligo kaana laligogi.

⁴³ Kaenŋ nama Anutuwaawaa qatanonŋ boliwabotiwaajonŋ jeneŋooro ama laligogi. Kaana laligogi Anutunonŋ sololonŋ oŋono aposol yoŋononŋ jetamemegia koloonŋ gawonŋ megi anŋooleto aiwese morota morota asugiro. ⁴⁴ *Anutu moma laarigiti, iyoŋononŋ kuuya laaligogia motoonŋ laligonŋ esuhina (tiwomaleku) iwoigia kuuya mindirinŋ motoonŋ meŋ laligogi.

⁴⁵ Kaenŋ meŋ laligonŋ balonŋ esuhina iwoigia sewanaŋ mewutiwaajonŋ anŋgi sewanaŋ oŋonŋgi karoti, ii batugianonŋ mojoqojoronŋ ama amamaagitiwaa so mendeema anŋunŋ laligogi.

⁴⁶ Kaenŋ mindirinŋ laligonŋ suulanŋ uumotoonŋ ama kambanŋ so jiwowonŋ jigononŋ ajoroonŋ laligogi. Bered ii miri so motonŋ neŋ laligogi ano nembanenegia ii gbingbaonŋgia qaa korisoro qaganonŋ rama neŋ laligogi. ⁴⁷ Kaiyakagia kaenŋ ama Anutu mepeseenŋ laligogi ejemba kuuya yoŋononŋ ii inŋisosoroonŋ laligogi. Inŋisosoroonŋ laligogi tuunŋgianonŋ somariiro Poŋnonŋ kambanŋ so ejemba tosaanaŋ meŋ letoma oŋono uugia meleema mindimindiri arenŋgianonŋ toroqegi. Kianŋ.

3

Piitononŋ eja meendangoya monŋ meŋ qeangoro.

¹ Juuda yoŋononŋ mare so 3 kilok qama koolinŋkegi. Mare monŋnonŋ Piito Jon yorononŋ qamakooli kambanŋ iikanonŋ jiwowonŋ jigononŋ uri. ² Uri iikanonŋ eja monŋ nemunŋ goronŋ uutanonŋga meendangoya koloonŋ rama laligoroti, ii anŋonŋ kanŋ jiwowonŋ jigowaa kiropo naguyanonŋ anŋgi. Alaurutanonŋ weenŋ so kanŋ demberunonŋ anŋonŋ kiropo nagu qata Nagu Iimasiinŋsiinŋjowo qagiti, iikanonŋ anŋgi raro. Rama ejemba jigo goranonŋ ugiti, iyoŋononŋ moneŋ kaleŋ mubutiwaajonŋ welema oŋoma laligoro.

³ Kaenŋ anŋgi raro Piito ano Jon yorononŋ jiwowonŋ jigononŋ ubo jeri dodobobo iriima ii kaanagadeenŋ kalembaajonŋ welema orono. ⁴ Welema orono jaasewananonŋ uunŋ iima Piitononŋ kokaenŋ ijoro, “Mono noro niriiba.”

⁵ Kaenŋ ijoro jaa suanaŋ irigigiinŋ iwoi monŋ borogaranonŋga nombaotiwaajonŋ mambono. ⁶ Irigigiiro Piitononŋ kokaenŋ ijoro, “Noononŋ silwa me goul moneŋ mende ejato, noononŋ iwoi monŋ eji, ii saanonŋ gomaŋa: Gii mono Nazaret eja Jiisas, Hamoqueqe Toya Kraistwaa qatanonŋ waama kembera!”

⁷ Kaenŋ ijonŋ boria dindiranonŋ meŋ kobibiiro waaro. Waaro kania ano gbako siita mono iikanondeenŋ kotiuro. ⁸ Kotiuro waama lugunŋ yorowo jiwowonŋ jigononŋ uma iikanonŋ kema kanŋ torinŋ qenŋ oronŋ Anutu mepeseero. ⁹ Kaenŋ kema kanŋ Anutu mepeseenŋ muro ejemba tuunŋ kuuya yoŋononŋ ii iigi. ¹⁰ Ii iima kokaenŋ jegi, “Eja koi kaleŋ mubonŋiwaajonŋ jigowaa kiropo Nagu Iimasiinŋsiinŋa-wowaa kosianonŋ rama welema laligoroti, mono ii.” Kaenŋ jeŋ moma munŋ “Selianonŋ naa iwoiga kolooja?” jeŋ aarunŋ newogia tegoro walinŋgogi. Kianŋ.

Piitononŋ jiwowonŋ jigononŋ Buŋa qaa jero mogi.

* 2:44: Apo 4.32-35

¹¹ Waliŋgogi jejewelenwelen eja iikanonj suulanj Piito Jon yorowo motoonj kema karo ejemba tuunj korebore yonononj uulanjawo kosogianonj kanj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj uma kinj Solomombaa sombenj saraŋawononj ajoroonj nama iigigiigi.

¹² Kaenj iigigiigi Piitononj injiima kanainj kokaenj injijoro, “Oo Israel alauruna, onjo mono naambaajonj iwoi koi iima aaruju? Naambaajonj noro uunj nirigigiiju? Eja koi kanonj qeangonj kana kema kaji, ii noroo esuŋonj me Anutuwaawaa Buŋa qaa tororo moma otaanjkejotiwaajonj ama qaago. Kaenj mende romonjgowu. ¹³ *Ananaa ambosakonana Abraham, Aisak ano Jeikob yonoo benj Anutunonj mono Meria Jiisas asamararaj muro jotamemeya uuta kolooro honja asugiro iiju. Onjo Jiisas ii menj balonj galej yonoo borogianonj anji gawana Pailotnonj isamambaa qaaya somonjonj jeroto, onjononj Jiisas ii iwaa jaanonj qakooma gema qeŋ mugi.

¹⁴ * “Onjo eja dindiŋa ano soraaya ii gema qeŋ muŋ borosa meme eja monj isambaatiwaajonj kaparanj koma qama silama qisigi. ¹⁵ Kaenj qama qisiŋ iikaanja kanonj laaligowaa Toyanonj komuwaatiwaa qaaya jegi komuro. Komuroto, Anutunonj ii menj gbiliro koomunonja waaro. Norononj ii jaanaranonj iima nanjonj jeŋ iwaa danjonu kaanja nanjo. ¹⁶ Kaenj nama Jiisaswaa qata moma laariŋ muŋ laligojo. Eja koi iima moma mujuti, ii mono qa iikawaa ku-usuŋanonj menj kotiuro nanja. Jiisasnonj sololoonj norono momalaarinaranonj kolooro iikawaa qaganonj nama jeŋ kotori kana gbakoyanonj qeangoro onjo kuuya ii iiju.

¹⁷ “Oo alauruna, Jiisas komumambaajonj kaparanj kongiti, onjononj ii mono poumapou qaganonj anji, ii mojenj. Onjoanji ano galejurugianonj kaanagadeenj iwoi ama mugiti, iikawaa kania mende moma kotonj lanj anji. ¹⁸ Kaenj anjito, iikawaa kitia Anutunonj kokaenj ano: Anutunonj qaaya wala eerjanonj gejatootoo ejembauruta kuuya sololoonj onono waladeenj kokaenj jeŋ oogi, ‘Anutuwaawaa Hamoqeŋe Toya Kraistnonj mono siimbobolo mobaa.’ Kawaajonj onjo kaenj anji Anutuwaanonj qaa iikanonj mono honjawo kolooro. ¹⁹ Kawaajonj mono uugia meleema Anutuwaanonj eleema kagi singisonjgogia kotonj songbambaa.

²⁰ “Anutunonj oyanboyonj Toya kolooja. Onjo eenj lanj laligowubotiwaajonj Anutunonj Jiisas waladeenj meweengoro. Kawaajonj onjo mono uugia meleenji Hamoqeŋe Toya Kraist wasiro onjononj karo iwo qokotaagi laaligogianonj gbiliro oyanboyonj kambanji kanj kuuwaa. ²¹ Anutunonj monowaa monoyanonj kanainj qaaya gejatootoo ejembauruta tak-kootoya kuuya ii sololoonj onono waladeenj kokaenj jeŋ laligoji,

‘Anutunonj Hamoqeŋe Toya anjonj koma muro Siwe gomanonj rama laligoro iwoi kuuya mombo arenjonj kolonjaniwaati, mono kambanj iikanonjadeenj wasiro Siwe mesaonj kamaawaa.’

Jiisasnonj qaa iikawaa so kamaanj nonoononj karo.

²² * Moosesnonj kokaenj injijoro,

‘Ponj Anutunonj Juuda tuunj onoo batugianonja gejatootoo eja monj menj gbiliro waama Mooses nii kaanja koloowaa.

Iinonj geregiaga nama qaa injijowaati, mono ii kuuya geja ama moma teŋ koma laligowu.

²³ * Monjonj gejatootoo eja iikawaa qaaya mende teŋ kombaati,

Anutuwaanonj kanageso onjononj mono iwaa qaaya jeŋ tegonj tiwilaan mubu.’

²⁴ Gejatootoo ejemba Samuelwaanonja kanainj kouma qaa jegiti, iyonjononj mono korebore kaanagadeenj gejatootoo qaa kambanj kokaamba honjawo kolooji, ii waladeenj jeŋ laligoji.

²⁵ * Anutunonj ambosakonjurunana yonowo soomonjo areŋa ama Abraham kokaenj ijoro, ‘Goo gbiliuruga yonoononja monjonj koloonj waabaati, Anutu niinonj mono iwaa-jonj ama namowaa ejemba tuunja tuunja kuuya kotuegonj onjombe oyanboyonj koloojuya.’

* 3:13: Eks 3.15 * 3:14: Mat 27.15-23; Maak 15.6-14; Luuk 23.13-23; Jon 19.12-15 * 3:22: Dut 18.15, 18 * 3:23: Dut 18.19 * 3:25: Jen 22.18

Anutunonj soomongo qaaya ninisaano gejatootoo ejembanonj ii toroqen jej kotiinjaligogiti, ii mono onjoonj ama anota eja. ²⁶ Anutunonj Meria menj gbiliro waaro kotuegonj onombaatiwaajonj wasiro wala onjoononj kamaaro. Kawaajonj mono keteda koi uugia meleema anja anja laaligogiaa kana bologa gema qewu. Kaenj ama oyanboyanj koloo wuya.” Kaenj jero.

4

Piito Jon yorononj jigo kaunsol tuunonj nani.

¹ Piito ano Jon yorononj ejemba tuunj ii qaa kaenj injjori jigo gawonj galenj yonononj, jigowaa kiropo galenj waja ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) yonononj waama jaagaranonj kougi. ² Gowokowoiyanonj ejemba tuunj kuma onjoma kokaenj jeri, “Jiisasnonj koomunonga waaro. Kawaa so komugiti, iyonononj kaanjadeenj gbilinj waabuya.” Kaenj jeri uugia boliro yoroononj kougi. ³ Kouma uruama gomanj tirotiwaajonj ama kapuare mirinonj orooma jegi, “Gomanj anogo qaa jakeyanonj oromboja.”

⁴ Kaenj jegito, Buja qaagara mogiti, iyonoononga kelemalelejanonj uugia meleema Jiisas moma laarigi. Moma laarigiti, iyonoo jangogianonj somariiro 5,000:baa so koloonjaligogi.

⁵ Gomanj ano galenjonkonj ejaurugia, Juuda yonoo jetamemeurugia ano Kana qaawaa boi yonononj Jerusalem ajoroogi. ⁶ Ajoroonj jigo gawonj galenj waja qata Anas iinonj batugianonj raro. Kaanjagadeenj Kaiafas, Jon, Aleksander ano jigo gawonj galenj waja sumanjuruta tosaanja kuuya ii motoonj ragi. ⁷ Ragi Piito Jon uruama jaagianonj oroonj nani kokaenj qisinj oronj, “Orononj mono nomaenj anjaota? Morowaa qataga qari esujanonj turunj muro letonjaa?”

⁸ Qisinj oronj Uja Toroyanonj Piitowaa uuta saa qero nama kokaenj injjoro, “Kantriwaa galenjonkonj eja ano jotamemeurunana, mobu. ⁹ Noro eja meendangoya nomaenj ala ilailaa ama muri kania gbilinj qeangoro, kete kaenj qisinj noronju. ¹⁰ Kawaajonj iikawaa kitia ii saanonj jewe onj ano Israel ejemba kanageso kuuya mobu. Onononj Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqe Tonana maripoononj qegito, Anutunonj ii menj gbiliro koomunonga waaro. Jiisaswaa qataa ku-usujanonj mono eja koi meagoro onjoo jaagianonj qeangonj nanja. ¹¹ *Qaa monj ii kokaenj,

‘Miri meme eja yonononj kowonjinj tando monj gema qenj mesaogito,

Anutunonj ii komoro aenj tando kombombanja waja kolooja.’

Aenj tando waja ii Jiisas. ¹² “Jiisas motoongononj mono hamo qenj nononja. Qa monj qama koolinij ii amamaawuto, Jiisaswaa qatanonj mono sokonja. Anutunonj qa monj Sombimbaa baatanonj mende nononota eja. Qaago! Qa motoongo ii qama letoma Siwewaa buja koloo waja.”

¹³ Kaenj jendabororo kaitanigara iima kokaenj jegi, “Eja woi koi yorononj momo mirinonj mende uma kilenj qaa kotiga kotiga jej awasanjaka nama kawali kaanja koloojao.” Kaenj jej kiko ama waliingonj kaniagara moma kotonj jegi, “Onjanonj! Eja woi yorononj mono Jiisaswo laligonj letoni.” ¹⁴ Kanagara moma kotonj eja meendangoyanonj qeangonj yorowo nanoti, ii iima qaagara qewagowombaaajonj amamaagi. ¹⁵ Ii amamaanj jigo kaunsol tuunj onjomesaonj seleejgenj kemebaotiwaajonj jej kotogi kemeri angiodeenj qaa monjgama gejanonogia amigi.

¹⁶ Gejanonogia amigi, “Nono eja woi koi mono nomaenj ama orombonaga? Yorononj jej kotori angoleto qaita monj asugiroti, ii Jerusalem korebore yonononj modaboroju ano nono ii kaanjagadeenj qakoombombaaajonj amamaajonj. ¹⁷ Ii amamaajonto, iikawaa qaaya ejemba batugianonj mombo seinj kembabotiwaajonj mono saanonj kokaenj jej kotonj oronij sokombaa, ‘Oro mono Jiisaswaa qatanonj qaa mombo mende jewao.’ Kaenj jej kotakota jej qetegonj oronij sologori monjonj monj ii mende mobaa.”

¹⁸ Kaenj jej somongonj oroonj uri kokaenj jej kotonj oronj, “Oro mono Jiisaswaa qatanonj qaa monj mende toroqen jej ejemba kuma onjombao.” Kaenj jej songo kotakota

* 4:11: Ond 118.22

ama oronji. ¹⁹ Kaen jen koton orongito, Piito Jon yoronon meleema kokaen injjori, “Noronon onoo jenkootogia ten kombojon Anutuwaanon qaa men kamaan ani omaya koloowabo. Ii Anutuwaa jaasewananon sokonja me qaagoti, ii mono onjoangio gosin jen somongowu. ²⁰ Kaen me kaen jen somongowuyagato, noronon iwoi iima moriti, ii kolatin qaa bogoro laligowoti waa so qaago.”

²¹ Kaen injjori mogi ejemba kuuyanon angoletto asugiroti, iikawaajon Anutu mepeseegi. Kaen mepeseegitiwaaajon ama “Kitia nomaen ama orombonaga?” jen kana mon mende mokoloogi. Mende mokolon galen meme qaa kotiin jen oroma oromesaogi kamaari. ²² Angoletto asugiro eja meendangoya qeangoroti, ii gbania 40 uugun laligoro. Kawaajon mono Anutu mamaga mepeseen laligogi. Kian.

Uumeleen yononon qama koolin nama kotiigi.

²³ Jigo gawon galen waja ano jotamemeya yononon Piito ano Jon galen meme qaa jen oroma oromesaogi iyangaraa alaurugara yonoonon eleema keni. Kema qaa kuuya jegiti, ii injjori mogi. ²⁴ *Ii injjori moma uumotoon ama uugia men kululuun arogia men waama Anutu kokaen qama koolin mugi, “Oo Pon uuta somata, giinon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon onoma Togia koloojan. ²⁵ *Giinon eenanon geengaa Un Toroya wasina kamaan gawon ejaga Deiwid, nonoo ambonana iwaa buutanon qaaga ana goo jega men kokaen jero,

‘Uumeleembaa gadokopa yononon mono naambaajon guju mamaga menkeju?

Kantria kantria yononon mono nomaembaajon ama momo omaya omaya romongonkeju?

²⁶ Namowaa kin ponja ponja yononon balongiaa so waamakeju.

Pon jawina jawina yononon mindirin ajoroonkeju. Kaen qemburun ero Pon ano iwaa Hamoqeqe Toya qetama oromakeju.’

²⁷ *Onanon, qaa iikawaa so siti kokanon kolooro. Gii Meraga Toroya Jiisas kuuna Hamoqeqe Tonana kolooja. Iinon asugiro eja pon woi Herod ano Pontius Pilot yoronon Room gawman galen koloon ananaa Israel isiurunana yonowo mindirin ajoajoro ama tuarenjen ama mugi. ²⁸ Gii geengo ku-usunga ano jegaa so iwaajon iwoi koloowaatiwaa qaaya jen waladeen somongon arengona. Yononon iwoi ii ama mugi qaa aren kuuya ii kaen honjowo kolooro.

²⁹ “Oo Pon, nono gii welejen qen gonin kete galen meme qaa nononjuti, gii mono ii iima nangon nonona saanon goo Buja qaaga kawali kaanja awasankaka nama jen laligowonja.

³⁰ Giinon mono boroga suluna ji ejemba ii Meraga Toroya Jiisaswaa qa ku-usujanon qeangowu ano angoletto aiwese morota morota asuginkebu. Qaa ii onanon.”

³¹ Kaen qama kooligi miri ajoroon ragiti, balon ii memenjalin utugoro Un Toroyanon korebore uugia saa qero kema kawali kaanja awasankaka nama Anutu waa Buja qaa jen laligogi. Kian.

Uumeleen ejembanon uugia somongon aogi.

³² *Uumeleen tuun somata yononon uroromongon motoongon ama laligogi. Iwoi kuuya en ononoti, ii goononga me noononga, iikaen mende jegito, iwoigia kuuya ii metulangogi motoongia kolooro laligogi. ³³ Kaen laligogi Anutu waa ku-usujanon turun onono kotiigi aposol yononon jeta men dangunu kaanja nama Pon Jiisanon koomunonga gbilin waaroti, qaa ii nangon jen laligogi. Kaen laligogi Anutunon kalerjmoriana somata maama onono ejembanon goda qen ononji.

³⁴ Kaanja laligogi iikawaa so batugianon mononon iwoi mombaajon mende memeqemean men amamaan laligoro. Korebore nene gawonja gawonja ano miria miria yonoo toya koloogiti, iyononon ii sewanja mewutiwaaajon anji. Kaen anji sewanja megii monej

* 4:24: Eks 20.11; Neh 9.6; Ond 146.6 * 4:25: Ond 2.1-2 * 4:27: Mat 27.1-2; Maak 15.1; Luuk 23.1, 7-11; Jon 18.28-29 * 4:32: Apo 2.44-45

karo ii mej kagi. ³⁵ Mej kan aposol yoŋoo borogianonj anji korebore memeqemearj mej amamaagitiwaa so ii batugianonj mendeema oŋoma laligogi.

³⁶ Eja monj qata Joosef, aposol yoŋononj qata Barnabas qagiti, ii ananaa qaanonj: Uu-nanŋonanjo eja, iinonj wato qata Saiprus kanonj koloonj somariinj jigo gawonj ejaga (Liwait) laligoro. ³⁷ Iinonj kaanagadeenj nene gawonj balonja sewanja mewutiwaajonj ano monerj karo sewanja ii mej aposol yoŋoononj kanj borogianonj ano. Kianj.

5

Ananaias Safaira yoroononj tiliqili

¹ Kaerj ama laligogito, eja monj qata Ananaias embia qata Safaira yorononj gawonj balongaraa bakaya sewanja mewutiwaajonj ani. ² Ani sewanja karo ejanonj monerj bakaya iyanjaajonj anjonj koma mesangoro embianonj ii modabororo bakaya monj mej kanj aposol yoŋoo borogianonj ano.

³ Borogianonj anoto, Piitononj kokaerj ijoro, “Oo Ananaias, gii mono naambaajonj Satan mende qetana uuga saa qeja? Iinonj uuga saa qero giinonj batogonj Uja Toroya anjomokolonj ama muŋ geengaa balombaa monerj bakaya anjonj koma mesanjojanj? ⁴ Gii iikawaa toya koloonati, kambanj iikanonj ii geengaa buŋaga kolooro me? Geengaa balonja sewanja megij sewanja karoti, monerj ii mono goo buŋaga kolooro me qaago? Gii mono naambaajonj uuganonj qaa somonjonj iwoi koi anjanj? Gii qaa qolonmolongoya jej iikaanja kanonj ejemba mende tiligonj nononjanto, Anutu iyanja mono tiligonj mujanj!”

⁵ Kaerj ijoro qaa ii moma tama kamaanj namononj kemej komuro. Kaerj komuro ejemba kuuya iikawaa bujuya moma sombugia mamaga mogi. ⁶ Komuro eja gbaworo yoŋononj kouma qamoya mej esuuj anjonj kema ronj konji.

⁷ Aua karonj tegoro embianonj iwoi kolooroti, ii mende moma karo. ⁸ Karo Piitononj embia Safaira kokaerj qisiŋ muro, “Oro gawonj meme balongara bakaya sewanja mewutiwaajonj ani monerj karoti, ii iikawaa so me qaago? Ii mono nijona momanj!”

Qisiŋ muro kokaerj meleeno, “Monerj ii onjanonj iikawaa so karo.”

⁹ Kaerj meleeno jej muro, “Oro mono naambaajonj uumotoonj ama Pombaa Uja Toroya tiligonj mujaota? Moba, loganonj komuro ejanonj mej kema ronj konjuti, iyoŋononj mono nagu koi dodowigi otoŋa mojanj. Yoŋononj gii kaanagadeenj esuuj anjonj goma kembuya.” ¹⁰ Kaerj jej muro iikanondeenj tama Piitowaa batanonj kemej komuro. Komuro eja gbaworo yoŋononj kouma qamoya mokolonj mej anjonj kema loyaa kooronjanonj ronj konji. ¹¹ Ronj konji uumeleenj tuuj kuuya yoŋononj moma awawaligi bujuya seiroy korebore moma sombugia mamaga mogi. Kianj.

Aposol yoŋononj ejemba mamaga mej qeangonj onjonji.

¹² Kaerj anji Anutuwa ku-usuŋanonj aposol inaanj onono gawonj mej borogia ejemba qagianonj anji Anutunonj aiwese angoletoto kania kania mero batugianonj mamaga kolooro. Ejemba Jiisas moma laarigiti, kuuya iyoŋononj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj uma kinj Solomombaa somberj sarawanonj ajoroonj tuuj motoonjo koloonj laligogi.

¹³ Kaerj ajoroonj laligogi ejemba tosanonj keegia moma jirinjinj ama mononj iyoŋoononj mende toroqero. Kaerj qaagoto, ejemba tuuj yoŋononj goda mamaga qeŋ onoma laligogi. ¹⁴ Kaerj ajoroonj laligogito, kilenj ejemba seiseiya yoŋononj tuunja toroqerj onoma laligogi. Eja ano emba tuunja tuunja yoŋononj Jiisas moma laarinj uugia meleenji tuunjanonj somariinj seiroy. ¹⁵ Aposol yoŋononj gawonj kaerj megij ejemba seiseiyanonj qeangogi. Kaerj qeangogitiwaajonj ama tosanonj ji ejemba unuama demberu koma anjonj kana goraayanonj kaanagadeenj duŋ meagonj maki tamboma kanonj onjooma kokaerj jegi, “Piitononj kanj nunuuguwaati, unjanjanonj mono kambanj iikanonj yoŋoononja mombaa qaganonj uro qeangonaga.”

¹⁶ Kaanagadeenj taonj ano gomanj Jerusalem siti liligonj rama kenjuti, iyoŋoononja ejemba tuuj mamaganonj horonj kagi. Kaerj kanj ejemba ji injiroti ano omenonj qaamuuj

meŋ* kokojinjij ama oŋoŋgiti, ii unjuama kaŋ kougi. Kougi kuuya yoŋonoŋ qeaŋgogi. Kiaŋ.

Gajobanoŋ aposol kapuare mirinoŋga unjuano kamaagi.

¹⁷ Kaeŋ ama laligogi jigo gawoŋ galeŋ waŋanoŋ ano iwaa alauruta Sadusii (Jigo gawombaa kaparaŋkoŋkoŋ) paati naŋgoŋ mugiti, kuuya iyoŋoo iriŋgia soono uuduudu anggi. ¹⁸ Uuduudu ama aposol oŋoma somoŋgoŋ gawmambaa kapuare mirinoŋ oŋoŋgi. ¹⁹ Oŋoŋgito, gomantiija kanon egi Pombaanoŋ gajoba moŋnoŋ kapuare miri naguya naguya horoŋ unjuama seleenŋeŋ kamaaŋ kokaeŋ injjoro, ²⁰ “Mobu, oŋo mono kema jiwowoŋ jigonoŋ uma ejemba jaagianon nama laaligo gbiliaa kania kuuya asuganoŋ injjowu.”

²¹ Kaeŋ injjoro gomaŋ ano jiwowoŋ jigonoŋ uma nama Buŋa qaa kuma oŋoŋgi. Kaeŋ nama kuma oŋoŋgi jigo gawoŋ galeŋ waŋa ano alauruta naŋgoŋ mugiti, iyoŋonoŋ keuma jigo kaunsol tuuŋ ano Israel jotamemeurugia koma horoŋ oŋoŋgi motooŋ ajoroogi. Ajoroon nama opotoro tosaarja aposol unjuambombaaŋoŋ wasiŋ oŋoŋgi kapuare mirinoŋ keŋgi. ²² Keŋgito, ii iikanon mende mokoloon oŋoma eeŋ eleema sundugia kokaeŋ anggi, ²³ “Nono oŋanoŋ kapuare mirinoŋ keuma nagu kotakota koŋgi nangi eja waagiawo yoŋonoŋ nagu so naŋgi injijon. Ii injijonto, naguya horoŋ uma kanon eja moŋ mende mokoloonŋ.”

²⁴ Kaeŋ sundugia anggi jigowaa kiropo galeŋ waŋa ano jigo gawoŋ galeŋ waŋa yoŋonoŋ qaa ii moma uugia sooboo kono jegi, “Oopopoŋ! Kete kaeŋ koloon kanageŋ mombo sipasipa kono mono nomaeŋ koloowabo?” ²⁵ Kaeŋ jegi moŋnoŋ kouma kokaeŋ injjoro, “Mobu, eja kapuare mirinoŋ oŋoŋgiti, iyoŋonoŋ mono jiwowoŋ jigonoŋ nama ejemba Buŋa qaa kuma oŋonju!” ²⁶ Kaeŋ injjoro jigowaa kiropo galeŋ waŋanoŋ opotoro unjuano keŋgi. Kema “Ejembanon jamo giliŋ nunuwubo,” jeŋ toroko moma loloŋkotagadeeŋ jiwowoŋ jigonoŋ uma aposol unjuama kagi.

²⁷ Kaeŋ unjuama kaŋ jigo kaunsol tuuŋ yoŋoo jaagianon oŋoŋgi naŋgi jigo gawoŋ galeŋ waŋanoŋ kokaeŋ qisiŋ oŋono, ²⁸ * “Oŋo Jiisaswaa qatanoŋ qaa moŋ mende kuma oŋombu. Nononoŋ kaeŋ jeŋ soŋgo kotakota ama oŋoninto, qaa iikawaa oŋanoŋ mono nomaeŋ kolooro? Oŋonoŋ mono kileŋ toroqer Jiisaswaa sundu kuma oŋoŋgi Jerusalem siti kuuya sokoma waŋgia meŋ saa qero laligoŋoŋ. Ano eja iikanon komuŋ saya maaro oŋonoŋ kokaeŋ ninijonkeju, ‘Iwaa qaayanon mono Juuda nonoo qanananoŋ urota eja.’ ”

²⁹ Kaeŋ qisiŋ oŋonoto, Piito ano aposol tosiانوŋ kokaeŋ meleenŋi, “Nononoŋ ejemba oŋoo jeŋkootogia teŋ kombombaaŋoŋ ama Anutuwaanon qaa uuguniŋ mende sokombaa. Qaago! ³⁰ Anutunon ananaa ambosakonjurunanaa beŋgiaga kolooja. Oŋo Jiisas gere batuyanon monon qegi komuroto, Anutunon ii meŋ gbiliro waaro. ³¹ Anutunon ii meŋ gbiliŋ wama uma iyaŋaa boro dindiŋanoŋ anota raja. Eukanon raro Anutunon singisonŋonana mesaon nonomambaaŋoŋ kuuro Poŋnana ano Hamoqeqe Tonana kolooja. Iikaarja koloon Israel kanageso meŋ letoma nonono uunana meleembombaaŋoŋ moja. ³² Nono iwoi ii iima qaa kuuya ii naŋgoŋ jeŋ dangunuya koloon nanjon. Uŋa Toroyanon kaanagadeeŋ qaa ii naŋgoŋ jeŋkeja. Anutunon Uŋa Toroya ejemba jeta teŋ koma muŋkejuti, mono iyoŋoo uugianoŋ ama buŋa qer oŋonja.”

³³ Piitonon qaa kaeŋ meleeno jigo kaunsol tuuŋ yoŋonoŋ mogi uugia soonon kotowageeŋ kaŋa kotooro. Kotooro uugia gere jero aposol unjuŋi komuwutiwaajon mogi. Kiaŋ.

Gamalielnoŋ alauruta jeŋ meŋ looriŋ oŋono.

³⁴ Kaeŋ mogito, Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) eja moŋ qata Gamaliel iinoŋ jigo kaunsol tuuŋ yoŋoo batugianoŋ raro. Iinoŋ Kana qaawaa boi ejaga laligoro ejemba kuuya goda qer mug i jotamemegiaga kolooro. Kaŋ koloon waama aposol unjuarŋgi seleenŋeŋ kemeŋ boronja moŋ mambombutiwaajon jeŋ kotooro.

* 5:16: Qaamuun ii kokaeŋ: Omenon buuta muŋgoro qaa bogoro laligoja. * 5:28: Mat 27.25

³⁵ Kaerj jeŋ kotoŋo kemegi jotameme alauruta kokaerj injjoro, “Israel ejauruna, oŋo eja koi nomaerj ama oŋombuyaga, iikawaajonj mono awaagadeerj toogia moma galerj meŋ aowu. ³⁶ Wala emukanonj eja moŋ qata Teudas iinonj waama ‘Niinonj somatagiaga koloorej,’ jero kete gbani tosaerj tegoro laligoj. Teudasnoŋ kaerj jero eja 400:waa so iwo toroqerj somonjonj aonj laligogito, mononj ii qero komuro tosanonj ejauruta wambelaerj mugiti, ii kuunj oŋonji boratigi qemburunganonj jangonj qaondabororo.

³⁷ “Iwaa gematanonj Galili eja moŋ qata Juudas asugiro. Iinonj takis mewutiwaajonj ejemba qagia oonj arengogiti, (sensus) kamban iikanonj asugiro. Asuginj ejemba tutugonj meŋ loorinj oŋono kareŋ ambutiwaajonj ala ilailauruta koloogi. Kaerj kologito, ii kaanagadeerj qegi komuro ano alauruta wambelaerj mugiti, tosanonj ii kuugi toroko moma boratigi. ³⁸ Kaerj kolooro niinonj kokaerj injjowe mobu: Oŋo mono eja koi yoŋoo selegianonj iwoi larj mende ambu. Yoŋononj gawonj koi megi qemburunj koloogi, ii balonj ejemba yoŋoo momo arengianondeerj koloogi eerj, ii mono soonj jangonj qaombaa. Kawaajonj ii mono oŋomesaogi kamaawu. ³⁹ Ii qaombaato, Anutuwa momo arejnonjga koloonagati eerj, oŋononj mono qemburunj ii somonjowombaajonj amamaawuya. Oŋo Anutu iyaŋa qetama tuarenjerj ama munj laligowubo. Oŋoangiaa kaniagia kaerj mokoloowubotiwaajonj mono toogia moma galengia meŋ aowu.”

⁴⁰ Gamalielnoŋ kaerj injjoro gejanono qaaya anjalinj anjonj koma otaagi. Ii otaerj aposol oŋoŋonji kougi opotorowaajonj jegi raunakapanj meŋ oŋonji. Raunakapanj meŋ oŋonji jigo kaunsol tuunj yoŋononj aposol ii Jiisaswaa qatanonj qaa moŋ toroqerj jewubotiwaasongo kotakota ama oŋoma “Kamaerj kembu,” jegi.

⁴¹ Kaerj jegi jigo kaunsol tuunj mesaonj kenji. Kananonj kema kokaerj jegi, “Jiisaswaa qataajonj ama qabuŋanana kaerj meŋ soojuti, ii Anutunonj moja. Iinonj nono siimbobolo iikaerj mobombaa so moma niniiro saanonj sokonja.” Kaerj jeŋ uugianonj kawaajonj qeangoro aisoogi. ⁴² Aisoonj gawonj toroqerj meŋ weerj so jiwowonj jigononj ugi ano miria miria kanonj kema Buŋa qaa kuma oŋoma laligogi. Jiisasnoŋ Hamoqeŋe Toya Kraist koloogi, yoŋononj iikawaa Oligaa Buŋaya jeŋ iikanonj ejemba uugia kuunj laligogi. Kiaŋ.

6

Gawonj ilailaa eja (diikon) 7 metogonj oŋonji.

¹ Gowoko jangogianonj somariinj uro Juuda ejemba tuunj woi koloonj laligogi. Tosianonj kantri tosanonjga kanj Griik qaa jegi ano tosanonj iyaŋgiaa balonjianonj laligonj kouma Arameik ano Hibruu qaa jeŋkegi. Kaerj laligogi kamban iikanonj niinonjginonj kolooro. Griik qaa jegiti, iyoŋononj kokaerj jegi boliro, “Aposol yoŋononj kamban so nene hina mendeema nonomakejuto, Griik qaa jeje emba malo nonoo nene hina bakaya ii bakasasaj nonomakeju. Ororonj mende mendeenji mende sokonja.”

² Kaerj jegitiwaajonj ama aposol 12 yoŋononj gowoko tuunj ii koma horonj oŋonji ajoroogi kokaerj injjogi, “Nonononj selewaa gawonj meŋ nembanene mendeema oŋoma Anutuwa Buŋa gawombaajonj kambanana saanonj mende sokono uuwaa gawonananonj kamaawabo. Ii mende sokonja. ³ Kawaajonj alaurunana, mobu! Oŋononj mono oŋoangiaa batugianonjga gawonj ilailaa mokoloonj oŋombu. Uŋa Toroyanonj eja uugia saa qero Anutunonj momakootoya qaita moŋ oŋono qabuŋa awaa meŋ nanjuti, mono eja iikaerj 7 meweengonj oŋombu. Ii meweengonj oŋonji gawonj ii oŋoninj ii galerj koma meŋ laligowuya. ⁴ Yoŋononj kaerj laligowuyato, nononano kamban so pondanj qama koolinj Anutuwaanonj Buŋa qaa jegerj nama jeŋ seiŋ laligowonja. Gawonj iikanonj mono pondanj nambonja.”

⁵ Kaerj injjogi tuunj kuuya yoŋononj “Saanonj sokonja,” jegi. Kaerj jeŋ eja qata Stiiwen meweengogi. Stiiwen ii Anutu kotakota moma laarinj muro Uŋa Toroyanonj uuta saa qero laligoro. Toroqerj eja kokaerj meweengonj oŋonji: Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ano Nikolas. Nikolas ii waba kantriwaa siti qata Antiokia kanonj koloonj kanerj Juuda ejaga koloonj uuta Kraistwaanonj meleeno. ⁶ Ii meweengonj oŋonji

apostol yonoo jaasewangianonj uma kenji borogia wangianonj ama qama koolinj kotuegon ongonji.

⁷ Anutuwaanonj qaa jej seigi toomorianawo kolooro gowoko yonoo jangogianonj Jerusalem sitinonj somariinj seiro. Jigo gawonj galej yonoo tuunnonjga seiseiya yonononj kaanagadeenj uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kianj.

Stiiwen qelanjij menj somongogi.

⁸ Anutuwaa kalenmoriaña ano ku-usuña kanonj gawonj ilailaa eja Stiiwembaa uuta saa qero nama aiwese angoletto somasomata ii ejemba batugianonj mero asugiro. ⁹ Ii asugiroto, Juuda tosanonj waama Stiiwen tuarenjenj ama mugi. “Loloonj kagiti, iyonoo qamakooli miri tuunj”^{*} yonoo batugianonj Juuda tosanonj Sairini ano Aleksandria Iijipt siti woi kanonja eleema kanj nanji. Eja kaanjanonj mindirinj waama Silisia ano Eisia prowinsnonjga kagiti, iyonoo tuunnonjga Juuda eja tosaaña unjuama motoonj Stiiwembo mondonj niinonjgiinonj ama jenonjkooli amigi.

¹⁰ Kaenj amigito, Uña Toroyanonj Stiiwen sololoooro momakooto somataa qaganonj qaaya meleema injijoroti, ii Juuda yonononj qewagowombaajonj amamaanj kamaagi.

¹¹ Amamaanj kamaanj kokomomola menj kema eja tosaaña mokoloonj kuunj onjoma kanj kokaenj jegi, “Iinonj mepaqepae qaa jej iikanonj Mooses ano Anutu qetama orono moninj.”

¹² Kaenj menj kema ejemba tuunj, iyonoo jotamemeyagia ano Kana qaawaa boi yonoo uunonjkeeme qaa jegi uugia gere jero. Gere jero tililuaanj kanj Stiiwen horonj qelanjij menj jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj kenji. ¹³ Kema eja tosaaña unjuangi kouma Stiiwembaa selianonj qaa qolonjmolongoya kuunj kokaenj nanjonj jegi, “Eja koi kanonj mono jiwowonj jigonana ano Mooseswaanonj Kana qaa tuarenjenj ama mende mesaonjkejato, ii toroqen menjkeja. ¹⁴ Tuarenjenj ama kokaenj jero moninj, ‘Jiisas, Nazaret ejanonj mono jiwowonj jigo koi kondeeno qeqelalanj ewaa ano Moosesnonj Kana qaa nononota eji, ii utegowaa.’”

¹⁵ Kaenj jegi jigo kaunsol tuumbaa ajoajoroononj ragiti, ii kuuyanonj Stiiwen tororo uugi kaitanianonj Siwe gajoba tani kaanja kolooro iima mogi. Kianj.

7

Stiiwenonj qaa kitia meleema jero mogi.

¹ Stiiwen qaa jakeyanonj oonji nano jigo galej wajanonj kokaenj qisinj muro, “Qaa ii honja me qolonjmolongoyaga?”

Stiiwenonj Aabrahambaa sunduya jero.

^{2*} Qisinj muro kitia kokaenj meleeno, “Ejauruna, manj daremuna, niinonj kokaenj injijowe mobu: Ananaa ambonana Aabrahamnonj Mesopotemia balononj laligoro asamararanj Toya Anutu iinonj asuginj muro Mesopotemia mesaonj Haran gomanonj kema laligoro.

³ Anutunonj kokaenj ijoro,

‘Gii geengaa gomanj balonjga ano tinitosauruga onjomesaonj balonj monj qendeema gomanjati, mono iikanonj kema laligowa.’

⁴ *Kaenj ijoro moma Kaldia gomanj mesaonj Haran gomanonj kema laligoro. Iikanonj laligoro manjanonj komuro Anutunonj wasinj murota onj kamanj kokaamba koi laligojuti, mono balonj kokanonj kanj kanainj rama laligoro. ⁵ *Balonj kokanonj rama laligoro Anutunonj balonj kitia boronja monj kana tamboyaa so ii mende bunja qenj muro. Balonj koi kawaa toya mende totoonj kolooroto, Aabrahambaa gbilia mende kolooro Anutunonj kamanj iikanondeenj iwaa qaa waladeenj kokaenj menj somongoro,

‘Niinonj gomanj koi ii gii ano goo gemaganonj gbiliuruga koloowuti, mono iyonoojonj onjombe iikawaa toya koloowuya.’

* 6:9: Qamakooli miri tuunj mombaa qata ii kokaenj kolooro qagi: Ejemba qabunjagiawo yonononj tosaaña sewangia megii bunjagia koloonj togiaa welenj eenj qenj laligonj (sleiw) borogianonjga loloonj kagiti, iyonononj iyanjgiaa qamakooli miri tuungia ama qagia kaenj qagi. * 7:2: Jen 12.1 * 7:4: Jen 11.31; 12.4 * 7:5: Jen 12.7; 13.15; 15.18; 17.8

⁶*Kaerj jen toroqerj qaa kokaerj jero,

‘Goo gbiliuruganonj gomanj mongerj kema wabaya koloonj laligowuya. Wabaya koloonj laligogi gomanj iikawaa toya yonononj somonjonj onjonji togiaa welerj eenj qerj laligowuya. Kaerj laligogi ama riinj onjonji gawonj binawo binawo eenj megj sewana mende onjonji gbani 400:waa so konajilinj qaganonj laligowuya.

⁷Kaerj laligowuyato, niinonj kanagerj balonj ejemba welengia qerj laligowuyati, ii qaanonj ama jen tegonj onjomanja.’

Anutunonj toroqerj kokaerj jero,

‘Kaerj kolooro gbiliuruganonj gomanj ii mesaonj gomanj kokanonj eleema kanj waena merj mepeseerj noma laligowuya.’ Kiaj.

Aisak, Jeikob ano Joosef yonoo sundugia jero.

⁸*“Anutunonj Aabraham kaerj ijonj aiwese kokaerj ambutiwaajonj jero moro, ‘Ono niwo soomonjgo ambutiwaajonj mono noo aiwese asa koma eja selegia kotonj laligowu.’ Iikawaa so Aabrahamnonj meria Aisak kolooro weerj 8 tegoro kanonj Anutuwaa aiweseya merj selia kotoro. Aisaknonj meria Jeikob mekoloonj aiwese ii kotoro ano Jeikobnonj merauruta mekoloonj onjoma iikawaa so kotonj onjono. Jeikobwaa merauruta 12 yonononj Israel nonoo ambosakonjurunananaga koloogi.

⁹*“Ambosakonjurunananonj kogia Joosef ii gema qerj muj sewana mewutiwaajonj anjg tosianonj sewana merj wama Iijipt kantrinonj kema onjgi laligoro. Iikanonj laligoroto, Anutunonj iwo laligoro. ¹⁰*Iwo laligoro konajilinj kania kania qaganonj uro moroti, kuuya iikanonjga mono metogonj muro. Metogonj muj kalerjmoriana muro momakootoya awaa kolooro. Ii kolooro Iijipt kantriwaa faarao kinj iwaa jaanonj keuro iiro sokono eja ponj kuuj muro Iijipt kantri ano faarao kimbaa jinjaronj miri iwoiya galenj koma onjoma laligoro. ¹¹*Galenj koma onjono bodi kambanja kanj kuuro Iijipt kuuya ano Keinan gomanj ii sokono. Kawaajonj ejemba yonononj majakaka somata moma koroweborowe laligogi. Kaerj laligonj ananaa ambourunananonj nembanene mokoloowombaajonj memeanjgogi.

¹²“Kaerj memeanjgogi ‘Iijipt gomanonj dumuj kota eja,’ kaerj jegi Jeikobnonj moro. Kaerj moma merauruta, ananaa ambourunana ii indinj mutuya wasinj onjono kanonj kenji. ¹³*Kaerj kema laligonj eleema mangiaanonj kagi. Kanagerj indinja monj mombo kenji Joosefnonj kaniaya injisaano mogi. Mogi faarao kinjonj kaanjadeerj tinitosaya injiima kaniagia moma kotoro. ¹⁴*Moma kotoro Joosefnonj qaa ama manja Jeikob ano tinitosauruta kuuya ii koma horonj onjono iwaanonj kenji. Ejemba kenjgiti, iyonoo jangjogia ii 75 kolooro.

¹⁵*“Jeikob kaerj wangi Iijipt gomanonj keno. Kema laligonj iikanonj komuro. Ambourunananonj kaanjagadeerj komudaborogi. ¹⁶*Komudaborogi qamogia merj anjonj Keinan gomanonj eleema Sekem gomanonj kanj ronj koma onjonji. Wala eenjanonj Aabrahamnonj Sekem (Sikem) laligonj balonj monj eja qata Haamor iwaa gbiliuruta yonoononjga monerjnonj sewana meroti, mono iikawaa qasirianonj jamo kobaa uroroonj kanonj ama onjonji.” Kiaj.

Moosesnonj Iijipt kantrinonj koloonj laligonj kouro.

¹⁷*Stiiwenonj toroqerj kokaerj jero, “Anutunonj wala eenjanonj soomonjgo qaa Aabraham muroti, ii honjowo koloowaatiwaa kambanja torinj dodowiro. Dodowiroti, iikawaa so Israel yonononj Iijipt gomanonj koloonj seinj laligogi tuungianonj somariinj uro. ¹⁸Somariinj uro faarao kinj monjonj waama kanainj Iijipt galenj koma onjono. Faarao kinj gbilia iinonj Joosefwaa kania mende moma laligoro. ¹⁹*Iwaa kania mende moma ananaa kanageso ii anjomokolonj qaganonj tiligonj ambourunana ama riinj onjono laligogi. Kaerj laligogi

* 7:6: Jen 15.13-14; Eks 3.12 * 7:8: Jen 17.10-14; 21.2-4; 25.26; 29.31-35.18 * 7:9: Jen 37.11, 28; 39.2, 21
* 7:10: Jen 41.39-41 * 7:11: Jen 42.1-2 * 7:13: Jen 45.1, 16 * 7:14: Jen 45.9-10, 17-18; 46.27 * 7:15: Jen 46.1-7; 49.33 * 7:16: Jen 23.3-16; 33.19; 50.7-13; Joos 24.32 * 7:17: Eks 1.7-8 * 7:19: Eks 1.10-11, 22

kiñnoñ Israel yoñoo jeñkooto kotakota kokaen ano, 'Oño mono meraurugia bubuga ii oñoma yamagen kema apunon giligi kemen komuwu.'

²⁰ *"Jeñkooto kaen ano kambañ iikanonadeen mera mon qata Mooses kolooro. Anutunon ii iima moro sokono. Mooses kolooro nemuñmananon ii koinj karoombaa so mirigaranon galeñ koma laligori. ²¹ *Koinj karonon ii tegoro nemuñmanon menj yamagen kema kondenon apu qaganon ama mesangoro. Mesangon keno faarao kimbaa boratanon mokolon mero meria kolooro galeñ koma muro laligoro. ²² Kaen laligoro Iijipt yoñoonon momo ano kaiyaka kuuya ii kuma mugitiwaa so Iijipt yoñoonon momakooto eja somata kolooro. Iinon qaaya ano nanamemeña ii esuñmumu qaganon jeñ ama laligoro.

²³ *"Mooses gbania 40 tegoro kanon Israel daremuñuruta yoñoo prowinsnon kema injiimambaajon romonjon qaaya somonjon keno. ²⁴ Kema Iijipt ejanon Israel eja mon iwo een toontoon angowowo ama horon ureen ama muñ qero iiro. Iima kema Israel eja ii ilaan muñ gematanon kema ironja meleema Iijipt eja ii qeñ qero komuro. ²⁵ Qero komuro Anutunon Mooseswaanon laarin Israel ejemba faarao kimbaa borononga metogon onjomambaajon ku-usuñ muro karo. Yoñonon Mooses iima kaniaya iikaen saanon moma asariju, iikaen romongoro, yoñonon ii mende moma asarin een tompin laligogi.

²⁶ "Goman ano mombo yoñoonon keno Israel eja woianon aori iriuro. Iriima batogon batugaranon luae koloowaatiwaañon moma kokaen irijoro, 'Eja woi, oro daremunga. Oroangara motoonon mono naambaajon kaen tiwilaan aojao?' ²⁷ Kaen irijoroto, ejanon alia menj bolin muroti, iinon mono Mooses geriawo utama muñ kokaen jeñ muro, 'Gii nonoonon galeñkonjon ano jenteego ejaga koloojan me? Moronon kuñ gonota nanjan?' ²⁸ Gii woran Iijipt eja qena komuroti, mono kañadeen nii numambaajon jejan me?"

²⁹ *Kaen qisin muro qaa kawaajon ama Iijipt kantri mesaon olon koma Midian gomanon kema wabaga laligoro. Iikanon laligon emba menj merawoita woi mekoloon orono laligogi." Kian.

Moosesnon balon qararankonjonan gbania 40 laligoro.

³⁰ *Stiiwenon qaa toroqen kokaen jero, "Kaen laligogi gbania 40 tegoro kanon Moosesnon balon qararankonjonan liligon baanja qata Sainai iikawaa kaniannon laligoro Siwe gajoba monon asugiro. Ii gere jerenden batuyanon gere bolan koloon mende jeñ kotoroti, iikanon asugin muro. ³¹ Kaen asugin muro tani iikawaajon walingon kania iima moma kotomambaajon kosianon keno Anutuwaanon qaa mon kokaen kolooro moro, ³² 'Niinon goo ambosakonjuruga yoñoo Anutugiaga koloojen. Niinon Aabraham, Aisak, Jeikob yoñoo Ponjiaga laligon kouma laligojen.' Qaa kaen kolooro moma jenenja kanain ororo iikañ baagen unñ iimambaajon toroko moro.

³³ "Toroko moroto, Ponjon kokaen ijoro, 'Balon riin nanjani, ii balon kowogaga. Kawaajon gii mono kana esuga qetegowa. ³⁴ Noo ejemba tuunuruna Iijipt laligojuti, ii ama riin ononji siisiwaewae qaganon aon oron laligoju. Niinon ii iima koton laligojen. Yoñonon osonjon unuro saama welenjuti, niinon ii modaborojen. Niinon yoñoo borogianonga metogon onjomambaajon kamaajen. Kawaajon gii mono keteda koi waama kana wasin gombe Iijipt kember!' Kaen ijoro."

Moosesnon Israel unuano gbania 40 kananon laligogi.

³⁵ *Stiiwenon qaa toroqen kokaen jero, "Yoñonon Mooses qakooma kondama muñ kokaen ijogi, 'Gii galeñkonjon ano jenteego ejaga koloojan me? Moronon kuñ gonota kaya nanjan?' Kaen qakooma ijogito, Anutunon Mooses ii wasin muro yoñoo eja ponjiaga kolooro. Siwe gajobanon gere jerenden bolan jero kanon asugin muroti, iinon mono Anutuwaanon buju qaa ii menj kan uuta kuuro mootogo ejagiaga kolooro.

* 7:20: Eks 2.2 * 7:21: Eks 2.3-10 * 7:23: Eks 2.11-15 * 7:29: Eks 18.3-4 * 7:30: Eks 3.1-10 * 7:35: Eks 2.14

³⁶ *Israel mootogo ejagia koloonj ejembauruta ii aiwese angoletu kania kania mej Iijipt kantrinonga metogonj unuano mesaonj Kowe Osoga iikanonj kagi. Emu kagi kanonj ano balonj qararanjonkonjanonj kaanjiadeenj toroqen aiwese angoletu morota morota ii gbani 40:waa uutanonj mej qendeeno iima laligogi. ³⁷ *Moosesonj eja pongia laligonj Israel kanageso ii kokaen injjoro, ‘Anutunonj Juuda tuunj onoo batugianonga gejatootoo eja monj meweengonj kuuro nii kaanja koloowaa.’

³⁸ *‘Israel yonononj balonj qararanjonkonjanonj kanj laligogi eja pongia koloonj ananaa ambosakonjurunana yonowo laligonj kanagesogia galej koma onono. Galej koma onoma baanja qata Sainai iikanonj uro Siwe gajoba mononj qaa ijoro moma iwo laligoro. Kaen laligonj Anutunonj laaligo kotigaa qaaya suulanj ijoro moma laligoroti, iinonj qaa ii iikawaa so jero nonoo Buja kolooro.

³⁹ ‘Iinonj eja pongia laligoroto, ananaa ambosakonjurunana yonononj qaaya tej koma mubombaajonj mojugia tiiro gema qegi. Gema qenj utama munj uugia meleeno Iijipt kantrinonj mombo eleembombaa siinja mogi. ⁴⁰ *Kaen moma Mooseswaa data Aaron ii kokaen ijogi, ‘Moosesonj eja Pohnana koloonj Iijipt kantrinonga metogonj nunuano kaniji, iinonj baananonj uma tani nomaenj kolooji, nono ii mende mojonj. Ii mende mojonjiwaajonj giinonj saanonj tando lopionj mena iikanonj jotamemenana koloogi kanganonj toroqen kembonja.’

⁴¹ *‘Kaen ijonj iikanondeenj goul mej kanonj lopionj monj bulmakao meriaa tani megii. Ii mej siimolonj mej kanj ama munj lomban onj iwoi borogianonj megiti, iikawaa korisoro ama mepeseegi. ⁴² *Kaen anjito, Anutunonj ii iima mojoya tiiro gema unjuro Sombimbaa senjelao Toya waegia mej mepeseen onjombutiwaajonj onjomesaoro. Gejatootoo eja Aamosonj qaa monj ooro Buju Terenonj eji, mono iikawaa so kokaen anji,

‘Oo Israel ejemba, onj balonj qararanjonkonjanonj kanj gbani 40:waa so laligonj kamban iikanonj oro siimolonj onj nandunj tosaanja mej kanj noma laligogi me qaago?’

⁴³ Ii qaagoto, onononj mono benj qata Moolek iwaa opo sel kuunja ii anjogi ano benj qata Refan iwaa senjelao unjaya ii anjonj kanj laligogi.

Onononj unja lopionj ii waegara mej mepeseenj orombombaajonj megii bujagia kolooro.

Kawaajonj ama niinonj mono konjoma onombe kereurugianonj kanj unjuangi kema laligonj koriganonj Babilon kantriwaa gematanonj uma laligowu.’” Kianj.

Stiiwenonj opo sel jigowaa qaaya jero.

⁴⁴ *‘Ambosakonjurunana yonononj balonj qararanjonkonjanonj kanj laligonj Anutuwaaw dangunu kuunj opo sel jigo mej anjonj laligogi. Ii mej anjonj Anutunonj jigoya mewutiwaajonj Mooses jenj kotonj munj unja sareya qendeema muro iiroti, mono iikawaa so megii nano. ⁴⁵ *Moosesonj ambosakonjurunana galej koma onono yonononj opo sel jigo ii anjonj laligogi. Kanagenj Joosuanonj waama galej koma onono gbiliurugianonj jigo ii buja qenj anjonj toroqen kanj laligonj kantri kokanonj kougi. Kantri kokanonj kougi Anutunonj balonj toya tuunja tuunja onjotaaro kenji gomangia anjonj koma megii. Mej rama laligogi kinj Deiwid kolooro.

⁴⁶ *‘Iinonj koloonj Anutu jaasewanonj kalenjmorianja mokoloonj kokaen qisiinj muro, ‘Anutu Jeikobwaa beja, giinonj saanonj jena niinonj jenj kotowe nono goojonj jiwowonj jigo waja mewonja.’ ⁴⁷ *Kaen qisiinj muroto, Solomononj jenj kotooro Anutuwaajonj jiwowonj jigo megii. ⁴⁸ Ii megito, Uta Somata iinonj ejanonj miri borogianonj megiti, iikanonj mende laligoja. Kawaa qaaya gejatootoo eja mononj kokaenj oorota eja,

* 7:36: Eks 7.5; 14.21; Janj 14.33 * 7:37: Dut 18.15, 18 * 7:38: Eks 19.1–20.17; Dut 5.1–33 * 7:40: Eks 32.1

* 7:41: Eks 32.2–6 * 7:42: Aam 5.25–27 * 7:44: Eks 25.9, 40 * 7:45: Joos 3.14–17 * 7:46: 2 Sml 7.1–16;

1 Hist 17.1–14 * 7:47: 1 Kinj 6.1–38; 2 Hist 3.1–17

⁴⁹*“Pononj jeja: Noononj jin̄karonj duj rarana ii Siwenonj ero namo ii kananaa doya kolooro iikanonj riinj rajen.

Onjo mono noojonj miri tania nomaenj megj sikonaga?

Me miri dakanonj mokolonj nonji iikanonj uma haamo menj laligowenaga?

⁵⁰ Iwoi kuuya ii mono neeno neenaa boronanonj mokolonj onjombeti, ii moju.’”
Kianj.

Stiiwenonj kaunsol yonjoo uugia kuuro.

⁵¹*“Oo qaaqeqe ejemba, onjoo uugianonj mono duuro gadokopa koloaju. Gejagianonj honjonj mende totoonj tooja! Ii duujiwaajonj Anutuwaanonj qaa qotogonj gejajojombanj amakeju. Ambosakonjurugianonj Un̄a Toroya tuarenjenj ama munj laligogi onjononj mono yonjoo so toroqenj kaanjadeenj Un̄a Toroya suulanj gema qenkeju! ⁵² Onjoo ambosakonjurugianonj gejatootoo ejemba afaan̄a qaago sisiwerowero ama onjoma laligogi. Yonjooonjga morononj kakasililinj mende mokolooro? Yonjononj Eja Solanjanonj asugiwaatiwaa gejatootoo qaaya jegi ii unjugi komugi. Yonjononj komugi Eja Solanjanonj anj asugiro onjononj ii memelolo menj munj qegi komuro. ⁵³ Anutunonj gajobauruta wasinj onjono Siwenonjga kamaan̄ Kana qaa onjonji Bunjagia kolooroto, onjononj ii mende tenj koma otaan̄ laligogi.”
Kianj.

Stiiwen jamononj qegi komuro.

⁵⁴ Stiiwenonj qaa kaen̄ jero jigo kaunsol yonjononj mogiti, ii uugia soononj kootoya kaan̄a kotooro. Kotooro uugia gere jero ambari kin̄ waama nan̄gi. ⁵⁵ Kaen̄ an̄gito, Un̄a Toroyanonj Stiiwembaa uuta saa qero jaaya Siwenonj uuro Jiiisas Anutuwaasamararanj uutanonj eukanonj Anutuwaas boro dindijanonj nano iiro. ⁵⁶ Jiiisas iima jero, “Mobu! Siwe aantano Siwe gomambaa Eja honjanonj mono Anutuwaas boro dindijanonj nano iijen̄.”

⁵⁷ Kaen̄ jero moma qa gigilaagi guju somata waaro gejagia borogianonj gojoma kuuyanonj lugun̄ kema qelanjin̄ megj. ⁵⁸ Kaen̄ menj taonj goraayanonj ororaan̄ kema seleengen̄ ama jamononj kanain̄ gilinj qegi. Kaen̄ qegi tosanonj ii iima nama malekugia qetegonj melolonj eja gbaworo Soolwaa kosianonj an̄gi. ⁵⁹ Kaen̄ ama jamononj gilinj qen̄gadeen̄ nan̄gi Stiiwenonj Anutuwaas qama koolinj kokaen̄ jero, “Oo Pon̄ Jiiisas, gii mono kokoosona menj an̄gonj kombal!” ⁶⁰ Kaen̄ jen̄ kemen̄ siminj kuma qa gigilaan̄ jero, “Pon̄, sin̄gison̄go koi an̄juti, iikawaa lombota mono yonjoo qagianonj mende ambal!” Kaen̄ jen̄ goronj qen̄ komuro. Kianj.

8

Soolnonj uumeleenj tuun̄ sisiwerowero ama onjono deen̄gi.

¹ Stiiwen qegi komuroti, ii Soolnonj kaan̄gadeen̄ moro sokono. Kambanj iikanonjadeen̄ sisiwerowero somata kolooro Jerusalem sitiwaa uumeleenj tuun̄ kazi ama onjonji. Kawaa-jonj yonjononj korebore siti mesaonj deema Judia ano Samaria prowins woi ii sokoma ken̄gi aposol yonjonondeen̄ kaparanj koma sitinonj laligogi. ² Ejemba Anutu goda qen̄ waeya menj laligogiti, iyonjooonjga tosanonj Stiiwen komurotiwaajonj jin̄genj qama mamaga saama qamoya menj kema ron̄ kon̄gi.

³ *Ron̄ kon̄gito, Soolnonj uumeleenj kanageso jaabamagege menj onjoma miria miria liligonj uma uumeleenj eja ano emba ororaan̄ un̄juama gilinj onjono kamaagi jero kapuare mirinonj onjooonji. Kianj.

Filipnonj Samaria sitinonj Bun̄a gawonj mero.

⁴ Uumeleenj ejembanonj deema goman̄ so kema kan̄ liligonj laligogiti, iyonjononj Oligaa Bun̄a jen̄ iikanonj ejemba uugia kuun̄ laligogi. ⁵ Filipnonj Samaria prowinswaa siti monjonj kemen̄ Hamoqeqe Toya Kraistwaa kania jen̄ asarin̄ onjono mogi. ⁶ Ii jen̄ asarin̄ onjoma an̄goletto mero letono ejemba tuun̄ yonjononj ii iima qaa jeroti, ii uumotoonj ama geja ama moma an̄gonj kon̄gi.

* 7:49: Ais 66.1-2   * 7:51: Ais 63.10   * 8:3: Apo 22.4-5; 26.9-11

⁷ Filipnonj gawonj mero Anutuwaa ku-usujanonj omejiilanj mamaga ii ejemba uu-gianonja onjotaaro. Onjotaaro qa bobolo qama kouma kenji. Gawonj mero ejemba seiseiya bakagia koomuya koloonj meendanjoja laligogiti, ii qeangogi. ⁸ Kaenj kolooro Samaria sitinonj korisoro uuta koloonj ero. Kianj.

Sele galej eja Saimononj umbuqumbulij ano.

⁹ Korisoro eroto, Samaria siti kanonj owenj jenanj eja monj qata Saimon laligoro. Iinonj gbani tosaanja suuqangoronj hamoqeje gawonj menj Samaria ejemba walingonj onono laligogi. Kaenj laligogi “Eja uuta koloojenj,” jenj iyanjaajonj moro uro. ¹⁰ Ejemba uuta ano kamaanqegeta yonononj korebore Saimombaa qaawaajonj geja ama moma kokaenj jenj laligogi, “Anutuwaa esunja qata ‘Ku-usunj somata,’ qajuti, iikanonj mono eja kawaa uutanonj kemerota eja.” ¹¹ Saimononj suuqangoronj hamoqeje gawonj ii kambanj koriga mero ejembanonj walingonj laligogi. Kaenj ano walingonj laligotiwaajonj ama iwaanonj qokotaanj laligogi.

¹² Kaenj laligogito, Filipnonj kanj Anutuwaa bentotononj keubombaa Oligaa Buja ano Jiisas Kraist qataa kania ii jenj asarinj onono. Ii jenj asarinj onono ejemba mamaganonj Buja qaa moma laarinj uugia meleengi oomulu menj onono. ¹³ Kaenj anji Saimononj kaanagadeenj qaa ii moma laariro oomulu menj mugi Filipwaa kosianonj kanj laligonj otaaro. Kaenj kolooro Filipnonj angoletto aiwese somasomata mero asugiro ii iima walingonj laligoro. Kianj.

Uja Toroyanonj Samaria yonjoo uugianonj kemero.

¹⁴ Samaria ejembanonj Anutuwaanonj Buja qaa kaenj moma anjalij anjonj kongiti, iikawaa bujuyanonj seinj Jerusalem sitinonj keno aposol yonononj mogi. Yonononj ii moma Piito ano Jon meweengonj wasinj oronji yonoononj keni. ¹⁵ Kema keuma yonoojonj ama qama koolinj Uja Toroyanonj uugianonj kemebaatiwaajonj Ponj qisiri. ¹⁶ Kania kokaembaajonj qisinj qama kooliri: Yonononj Ponj Jiisaswaa qatanonj oomulu menj onongito, Uja Toroyanonj yonoononja mombaa uutanonj mende kemero eenj laligogi. ¹⁷ Kawaajonj qama koolinj borogara wanjanonj ani Uja Toroyanonj uugianonj kemero megij. Kianj.

Saimononj Uja Toroya sewanja memambaajonj jero.

¹⁸ Aposol yorononj borogara ejemba wanjanonj ani Anutunonj iikawaa so Uja Toroya yonjoo uugianonj ano Saimononj ii iima monej menj kanj kokaenj irijoro, ¹⁹ “Oro mono ku-usunj kaanja ii nii monj noni menj borona daenj yonjoo wanjanonj amanjati, Uja Toroyanonj mono iyonjoo uugianonj kemebaa.”

²⁰ Kaenj irijoroto, Piitononj kokaenj jenj muro, “Ae! Yamagenj! Giinonj Anutuwaa kalera ii monejnnonj sewanja memambaajonj jejanj. Kawaajonj gii mono monejgawo gere sianonj kemeba. ²¹ Goo uuganonj Anutuwaa jaanonj mende dingoja. Kawaajonj gii Buja qaa kokawaa honja monj mende totonj mewaga. ²² Kilenaganonja mono uuga meleema Ponj qama koolina iinonj uumomogaa singisonjoja ii mesaonaga. ²³ Goo uuganonj kobooro tomembombombonj kaanja juma saa qenj gonja. Singisongoganonj mono kasa kaanja kokosiinj gono osijanj.”

²⁴ Piitononj kaenj jenj muro owenj jenanj eja Saimononj kokaenj meleema orono, “Oro mono noojonj ama Pombaajonj qama kooliri qaa jejaoti, iikawaa honja monj mende koloonj nonaga.”

²⁵ Aposol yorononj Pombaa Buja qaa ii siti iikanonj nanjonj jenj jenj asarinj onjomesaonj keni. Kananonj kema Samaria prowinswaa gomaña gomaña liligonj ejemba uugia Oligaa Buja qaanonj kuunj onjoma laligonj Jerusalem sitinonj eleema keni. Kianj.

Filipnonj Afrika eja monj ii Buja qaa ijoro.

²⁶ Pombaanonj gajoba monjonj Filip qaa kokaenj ijoro, “Gii mono Jerusalem siti mesaonj Saut waagenj kemba. Balonj qararanjonkonjanonj kana isia (walaga) Gaza taononj kemenkejuti, mono iikanonj kemba.” ²⁷ Kaenj ijoro Filipnonj afaanjonj mesaonj keno. Kema

Afrika eja moŋnoŋ gomaŋanoŋ eleema keno kananonŋ mokoloooro. Iinoŋ Etiopia kantri-waa kandasi kwiimbaa jawiŋa uuta kolooŋ emba pombaa jirŋkaronŋ mirianonŋ monerŋ ano esuhina iwoiya galeŋ koma laligoro. Seliaa iwoiwaajonŋ ama Juuda eja koloomambaajonŋ amamaaroto, kileŋ Anutuwaa waeya meŋ mepeseemambaajonŋ Jerusalem sitinonŋ karo.

²⁸ Kaŋ gomaŋanoŋ eleemambaajonŋ hoos karenonŋ uro hoosnoŋ horogi kananonŋ keno. Iikanonŋ kema gejatootoo eja Aisaiawaa buk kotuma weŋgoŋ raro. ²⁹ Kaerŋ koloooro Uŋa Toroyanoŋ Filip saŋe qerŋ muŋ qaa kokaerŋ ijoro, “Gii mono hoos kare iikawaa kooronjanonŋ kema metetereerŋ kema.” ³⁰ Uŋa Toroyanoŋ kaerŋ ijoro iikanondeerŋ bobogariŋ kosianonŋ keno. Kema ejanonŋ gejatootoo eja Aisaiawaa buk iikanonŋa Buŋa qaaya weŋgoro moro. Moma kokaerŋ qisiŋ muro, “Qaa weŋgojani, ii saanonŋ moma asarijanŋ me qaago?”

³¹ Qisiŋ muro ijoro, “Moŋnoŋ mende jeŋ asariro neeno ii nomaerŋ moma asariwena-ga?” Kaerŋ ijoro hoos karenonŋ uro motoonŋ rari. ³² *Buŋa Tere weŋgoroti, ii kokaerŋ, “Ejanonŋ lama qerŋ kotowombaajonŋ meŋ wanjuti, ii mono iikawaa so osonŋ sororonŋ-erŋ ero.

Galenanonŋ lama meriaa juya biarŋkatinonŋ motoro kooronjanonŋ goronŋ qerŋ otonŋa qaa nanji, iwaa so mono mende qama waunŋoro.

³³ Meŋ kamaerŋ mugŋ moŋnoŋ qaa jakeyanonŋ qaayaa kitia mende nanŋonŋ jero eerŋ laŋ jeŋ tegogi. Namononŋ laaligoya kaerŋ wanŋi komuro.

Gbiliuruta qaa komuro. Kawaajonŋ moŋnoŋ qa areŋa kanagerŋ mende weŋgoŋ jewaa.”

³⁴ Jawinonŋ ii weŋgoŋ Filip kokaerŋ qisiŋ muro, “Gejatootoo ejanonŋ qaa ii morowaajonŋ jeja? Ii iyaŋaajonŋ me eja mombaajonŋ jeja? Gii saanonŋ iikawaa kania nijowa.” ³⁵ Kaerŋ qisiŋ muro gejatootoo yoŋoononŋ Buju Terenonŋga kanaiŋ Jiisaswaa Oligaa Buŋa ii kaniawo jeŋ asariro moro. ³⁶ Kaerŋ amiŋ moma kananonŋ kema apu kosianonŋ keuri kwiin jawiŋanoŋ ijoro, “Iiba, apu bereŋa koi eja. Kawaajonŋ gii saanonŋ oomulu meŋ nomba. Qaa moŋnoŋ anŋonŋ koma gonja me qaago?” ³⁷ (Kaerŋ ijoro Filipnoŋ jero, “Gii qaa gijojerŋi, ii uuga kuuya Anutuwaanonŋ ama moma laarijanŋi eerŋ, ii saanonŋ amaŋa.” Jero qaa kokaerŋ meleeno, “Jiisas Kraistnoŋ Anutuwaa Meria kolooja, niinonŋ ii moma laarijerŋ.”

³⁸ Kaerŋ meleema jeŋ kotooro hoos kare somonŋgogi anŋgarakuŋ apunonŋ kemenŋ Filipnoŋ oomulu meŋ muro. ³⁹ Ii meŋ muro apunonŋga kouri Pombaa Uŋa Toroyanoŋ Filip wano uma aliŋo kwiin jawiŋanoŋ ii mombo mende iiro. Mende iiroto, toroqerŋ korisoro qaganonŋ gomaŋ balonjanonŋ Etiopia keno. ⁴⁰ Filipnoŋ aliŋ kema taonŋ qata Asdod kanonŋ asugiro mokoloogi. Iikanonŋadeerŋ toroqerŋ taonŋa taonŋa liligonŋ kanonŋ Oligaa Buŋa qaanonŋ ejemba uugia kuuŋ kema laligonŋ Sisaria taanonŋ kouro. Kianŋ.

9

Poŋnoŋ Sool asugij muro uuta meleeno.

Apo 22.6-16; 26.12-18

¹ Kambaŋ biiwia kanonŋ Soolnoŋ uugere qaganonŋ nama uu selia bolanŋ qetano Pombaa gowokouruta unŋuŋ ureerŋ onŋoma laligoro. Kaerŋ laligonŋ jigo gawonŋ galeŋ waŋa iwaanonŋ keno. ² Iwaanonŋ kema kokaerŋ kuuŋ qisiŋ, “Kana gbilia otaerŋ laligojuti, iyoŋoononŋga tosonianonŋ koriganonŋ Damaskas sitinonŋ laligoju. Kawaajonŋ niinonŋ saanonŋ endu kema monŋgama onŋoma moŋ mokoloomaŋati, ii mono somonŋonŋ wama Jerusalem sitinonŋ kamaŋa. Damaskas sitinonŋ Juuda nonoo qamakooli miri galeŋ komakejuti, iyoŋononŋ ii anŋonŋ koma onŋombubotiwaajonŋ mono jenteego tere oonŋ nona meŋ kema qendeema onŋomaŋa.” Kaerŋ jero ooro meŋ keno.

³ Kananonŋ kema kema Damaskas siti dodowimambaajonŋ ano iwoi moŋ uulaŋawo kokaerŋ koloooro: Asamararaŋ moŋ Siwenonŋga oobili kaŋa asugij kamaerŋ liligonŋ muro.

⁴ Liligonŋ muro tama namononŋ kemenŋ erŋ otonŋ moŋ moro qaa kokaerŋ ijoro, “Sool Sool, gii mono naambaajonŋ sisiwerowero qaganonŋ ama nonjanŋ?”

* 8:32: Ais 53.7-8

⁵ Kaen ijoro Soolnoŋ qisiŋ jero, “Poŋ, gii moronoŋ?” Kaen jero meleeno, “Nii Jiisas sisiwerowero qaganonŋ ama nomakejaŋi, nii mono ii. ⁶ Ii koloojento, saanonŋ waama sitinonŋ kema. Iikanonŋ kema naa iwoiga ambagati, moŋnoŋ iikawaa bujuya gijowaa.”

⁷ Eja iwo kenŋiti, iyoŋonoŋ qaagia bogoro totomiŋ nanŋi. Yoŋonoŋ qaa otonŋ onanŋonŋ mogito, eja moŋ mende iigi. ⁸ Qaa meleeno Soolnoŋ namonoŋga waaroto, jaaya uuŋ iwoi moŋ mende iima titou kuuŋ nano. Kaen nano borianonŋ meŋ Damaskas sitinonŋ wama kenŋi. ⁹ Kenŋi weenŋ karoŋ kawaa so titou rama apu me nene moŋ mende neŋ eenŋ raro. Kiaŋ.

Ananiasnoŋ Sool oomulu meŋ muro.

¹⁰ Damaskas sitinonŋ Jiisaswaa gowoko moŋ qata Ananias laligoro. Poŋnoŋ kotonŋ kondooro jaameleenŋ uŋa iiro “Ananias!” qaro. Qata qaro jero, “Oo Poŋ, nii koi rajenŋ.”

¹¹ Kaen jero Poŋnoŋ kokaen ijoro, “Gii mono waama kana qata Kana Dindiŋa jenkejuti, iikanonŋ kema. Iikanonŋ kema Juudaswaa mirinonŋ uma Tarsus eja qata Soolwaaŋonŋ qisiwa. Moba, iinonŋ nii qama kooliŋ noma raja. ¹² Qama kooliŋ rama uutanonŋ jaameleenŋ uŋa moŋ kokaen iiro: Eja qata Ananiasnoŋ miria uutanonŋ kouma jaaya mombo toowaatiwaaŋonŋ boria waŋanonŋ ambaa.”

¹³ Poŋnoŋ qaa kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo Poŋ, ejemba mamaganonŋ eja iikawaa sunduya jedaborogi mobe. Iinonŋ Jerusalem sitinonŋ goononŋ kanagesouruga soraaya ii mamaga uŋuŋ ureenŋ onoma laligoro. ¹⁴ Jigo gawonŋ galeŋ waŋa yoŋonoŋ nemuŋ koma ku-usuŋ mugi Damaskas siti kokanonŋ kaanŋagadeenŋ gawonŋ iikayadeenŋ memambaajonŋ karo. Ejemba goo qaga qama kooliŋkeŋoŋi, iinonŋ mono nono korebore nonoma somonŋonŋ nonomambaajonŋ moja.”

¹⁵ Kaen meleenoto, Poŋnoŋ kokaen ijoro, “Niinonŋ eja ii meweenŋonŋ mube qana bosima noo manja qeŋ laligowaa. Kaen laligonŋ gomaŋa gomaŋa liligonŋ noo Buŋana jen seiro Israel ano waba kantri ejembanonŋ momakebuya. Qaa jakeya jakeya kanonŋ horogi eja poŋ mamaga yoŋoo jaagianonŋ keuma noo Buŋana inŋijoro mobuya. Kawaaŋonŋ mono kileŋ kema. ¹⁶ Iinonŋ qana bosima kawaaŋonŋ siimbobolo mamaga mobaa. Niinonŋ iikawaa areŋa qendeema mumambaajonŋ mojenŋ.”

¹⁷ Kaen ijoro Ananiasnoŋ kema miri iikawaa uutanonŋ uma borowoita Soolwaa waŋanonŋ ama ijoro, “Sool alana, kana somatanonŋ kana Jiisasnoŋ asugiŋ gonoti, Poŋ iikanonŋ mono wasiŋ nono kajeŋ. Goo jaaganonŋ mombo tooro Uŋa Toroyanonŋ uuga saa qewaatiwaaŋonŋ nijoro kajeŋ.” ¹⁸ Kaen ijoro iikanondeenŋ iwoi sunuyawo tani kanonŋ jaayanonŋga tama kamaadabororo jaaya tooro. Jaaya tooro uuro asariro waaro. Waama jero oomulu meŋ muro. ¹⁹ Oomulu meŋ muro nene neŋ kotiuro. Soolnoŋ kotiŋ gowoko yoŋoo batugianonŋ Damaskas sitinonŋ weenŋ tosaŋa laligoro. Kiaŋ.

Soolnoŋ Damaskas sitinonŋ Buŋa gawonŋ mero.

²⁰ Laligonŋ iikanonŋa waama Juuda yoŋoo qamakooli miria miria kanonŋ uma Jiisaswaa kania jen asariŋ ejemba uugia kuuŋ kokaen inŋijoro, “Jiisasnoŋ Anutuwaa meria kolooja.”

²¹ Kaen inŋijoro moma kuuya yoŋonoŋ aaruŋ waliŋonŋ jegi, “Jerusalem sitinonŋ qa ii qama kooligiti, eja koi kanonŋ ii uŋuŋ ureenŋ onoma laligoro me qaago? Kaanŋiadeenŋ koi kanonŋ karoti, ii mono nono somonŋonŋ nunuama jigo gawonŋ galeŋ waŋa yoŋoo borogianonŋ nonoomambaajonŋ karo. Kawaaŋonŋ mono nomaenŋ letoma anŋo Anutuwaa qaa iikayadeenŋ nanŋonŋ jenkeja?”

²² Kaen jegito, Anutunonŋ Sool esunŋmumu muro mombo kotiŋ laligoro. Kotiŋ laligonŋ Juuda ejemba Damaskas sitinonŋ laligogiti, iyoŋoo uugia kuuŋ kokaen jen laligoro, “Jiisasnoŋ onanŋonŋ Anutuwaanonŋ Hamoqeŋe Toya Kraist kolooja.” Qaa ii jen kotiŋ kania qendeema laligoro yoŋonoŋ kiko qeŋ qaa ii qewagowombaajonŋ amamaanŋ laligogi.

²³ *Ween mamaga tegoro Juuda yoŋononj ajoroonj qaa gawonj meŋ Sool qegi komuwaatiwaajonj anjonanjanj anji. ²⁴ Anjonanjanj anjito, iikawaa bujuya ii Soolwaa gejianonj kemeroro. Soolnonj Damaskas siti mesaomambaajonj ano iikanonj qegi komuwaatiwaajonj siti kiropo naguyanonj iwaajonj asaga gomantiinja jaa galen meŋ laligogi. ²⁵ Kaen meŋ laligogito, gowokourutanonj gomantiinja moŋnonj konde (misa) somata meŋ kasanonj somonjonj Sool kondenonj ama siti sopawaa ootanonja anji kemenj keno. Kianj.

Soolnonj Jerusalem tatawaga kema laligoro.

²⁶ Soolnonj kema Jerusalem sitinonj keuma Jiisaswaa gowokouruta yoŋowo batogonj toroqeroto, kuuya yoŋononj Sool gowoko koloonj laligoroti, ii mende moma laarigitiwaajonj ama iwaajonj toroko mogi. ²⁷ Toroko mogito, eja qata Barnabas iinonj ala meŋ muŋ kalanj koma wama aposol yoŋononj kema qendeema sunduya kokaen jeŋ asarij onono, “Sool eja koi kanonj kananonj karo Poŋnonj asuginj muro iiro qaaya ijoro ano kanagenj Jiisaswaa qata ii Damaskas sitinonj jeŋ asarij uugia kotakota kuuj laligoro.”

²⁸ Sunduya kaen jeŋ asarij onono yoŋowo toroqen Jerusalem siti uutanonj liligonj awasankaka nama Pombaa qata asuganonj qama ejemba uukuuku kotakota ama onoma laligoro. ²⁹ Ii ama onoma laligonj Juuda ejemba Griik qaa moma laligogiti, iyoŋowo aminj moma mondongosi qaa melenqeleen anoto, yoŋononj Sool kaparanj koma qegi komuwaatiwaajonj mogi. ³⁰ Ii batogi alaurutanonj Sool mokoloonj wama Sisaria taononj kema nama wasigi yanodeen toroqen kolokoloo taonja qata Tarsus kanonj keno. Kianj.

Uumeleenj tuun yoŋononj luaenonj laligogi.

³¹ Soolnonj uuta meleeno iikawaa gematanonj uumeleenj kanageso kuuya Judia, Galili ano Samaria prowins sokoma laligogiti, iyoŋononj luae mokoloogi Unja Toroyanonj ii meŋ kotiinjanjonj onono laligogi. Kaen metulanjonj Pombaa qaaya uuguwombotiwaa keegia moma gawonj megi uumeleenj kanagesogianonj somariinj seiro laligogi. Kianj.

Piitononj Lida eja moŋ meŋ qeangoro.

³² Piitononj gomaŋa gomaŋa liligonj Jiisaswaanonj kanageso soraaya injiima kema laligonj kambanj moŋnonj taonj qata Lida kanonj keuro. ³³ Keuma kanonj eja moŋ qata Ainiyas mokolooro. Bakaya koomuya kolooro duŋnondeen en laligoro gbani 8 tegoro. ³⁴ Piitononj ii mokoloonj kokaen ijoro, “Ainiyas, Jiisas Kraistnonj gii meŋ qeangonj gonja. Kawaaajonj mono waama tambomaeeega meŋ kululuuwa.” Kaen ijoro iikanondeen waaro. ³⁵ Kaen kolooro Lida ano Saaron ejemba kuuya yoŋononj ii iima uugia meleema Pombaanonj qokotaagi. Kianj.

Piitononj Jopa kema Tabita meŋ gbiliro.

³⁶ Jopa taononj gowoko emba moŋ qata Tabita laligoro. (Qa ii Griik qaanonj Dorkas, ananaa qaanonj nembro, Inglis qaanonj deer.) Iinonj kambanj so gawonj awaa awaa meŋ kalen seiseiya mendeema ejemba kamaanqegeta ilaan onoma laligoro. ³⁷ Piitononj gomaŋ kanonj laligoro Tabitanonj kambanj iikanonj ji koloonj muro komuro. Komuro qamoya songbama meŋ miri uuta moŋnonj uma anji.

³⁸ Lida ii Jopa taonj kosianonj raro. Kawaaajonj Piitononj Lida laligoroti, gowoko yoŋononj ii moma eja woi wasinj oronji kema Piito kokaen qisinj muri, “Gii mono uulanjawo kana norowo Jopa taononj kembonja.” ³⁹ Qisinj muri iikanondeen afaanjonj yorowo kenji. Kema keugi qamo miri uutanonj erotiwaanonj wama ugi. Ugi emba malo kuuya Piito liligonj saama Dorkasnonj yoŋowo laligonj opo maleku uun meŋ ononoti, ii qendeema mugi. ⁴⁰ Qendeema mugito, Piitononj jero kuuya yoŋononj kemedaborogi siminj kuma qama kooliro. Qama koolindaboronj qamo jaasewanj qen kokaen ijoro, “Tabita, mono waaba.” Kaen ijoro jaaya uun Piito iima waama raro.

⁴¹ Raro Piitononj borianonj meŋ kobibiuro waama nano. Nano uumeleenj alauruta ano emba malo onono ugi. Ugi koomunonja gbilinj waaroti, emba ii jaasewanganonj ano iigi. ⁴² Iikawaa buju qaa ii Jopa uutanonj miri so keno moma ejemba mamaganonj

* 9:23: 2 Kor 11.32-33

kanairj Poŋ moma laarij mugi. ⁴³ Piitononj Jopa kanonj somanja tosaanja toroqenj laligonj Saimombaa mirinonj rama ero. Eja ii kana esu mewutiwaajonj bulmakao selia orasinj songbama meagonj laligoro. Kianj.

10

Korniliusnonj Piito qaro karo uuta meleeno.

¹ Taonj qata Sisaria kanonj kawali galenj wabaya monj qata Kornilius laligoro. Iinonj manjaqeqe tuunj bakaya monj qata “Italiwaa manjaqeqe tuunj” qagiti, iikanonj manjaqeqe eja 100 yonoo galengia laligoro. ² Iinonj sumanjuruta kuuya yonowo Anutu goda qenj waeya menj mepeseenj laligogi. Kaenj laligogi Juuda ejemba wanaya yonoojonj kalenj seiseiya onjoma Anutu pororo qama koolinj laligoro. ³ Mare monjonj 3 kilok kawaa so kolooro Poŋnonj Kornilius kotonj kondooro jaameleenj uŋa monj iiro. Uŋa ii tororo iima iikanonj Anutuwaanonj gajoba monjonj mirianonj uro iiro. Gajoba kanonj uma “Kornilius!” jenj qata qaro.

⁴ Kaenj qaro gajoba iigigiinj sombuya moma ijoro, “Somatana, naambaajonj koi kajanj?” Kaenj ijoro meleeno, “Gii qama koolinj laligona qaaga Anutuwaanonj uro moro awaa kolooja. Gii ejemba wanaya kalenja kalenja mendeema onjmakejani, ii Anutunonj moma anjonj koma goojonj romonjonj wasinj nono kajej. ⁵ Kawaajonj mono keteda koi qele ana Jopa taononj keno eja qata Saimon, qata monj Piito qajuti, iiga wama kawu. ⁶ Iinonj oro selianonj gawonj meme eja qata Saimon iwaa mirinonj kowe goraayanonj laligoja.”

⁷ Siwe gajobanonj Kornilius qaa kaenj ijorj mesaonj keno. Mesaonj keno welenj qeqeya woi oroono kari. Kari koipuya manjaqeqe eja monj kosianonj kaparanj koma Anutu motoonj gara goda qenj laligoriti, ii kaanagadeenj oono karo. ⁸ Kagi gajobawaanonj qaa ii kuuya injjoro wasinj onjono Jopa taononj kenji. Kianj.

Poŋnonj Piito kotonj kondooro jaameleenj uŋa iiro.

⁹ Eja yonononj kananonj kenji gomanj ano taonj dodowigi weenj biiwia kanonj Piitononj miri uuta monj eu kanonj uma nama qama kooliro. ¹⁰ Nama qama koolinj nenewaa komunj iwoi nemambaajonj moma jero oogi. Oogi kambanj kanonj Pombaa umbeumbejanonj qero rama jaameleenj uŋa monj kokaenj iiro: ¹¹ Siwenonj aantano iwoi somata monj kamaaro. Iwoi ii opo taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yonononj iwoi iikawaa wanjonja 4 iikanonj menj nanjgowuyaga, iikawaa tani kaanja balononj kamaaro. ¹² Iwoi iikawaa uutanonj oro kania kania ragi. Oro tosanonj kana 4:yanonj riinj kemakeju. Tosianonj wosogianonj kondondonjonj kemakeju. Kaanagadeenj koonja koonja kanakeewanj elelaonj kemakejuti, iwoi kaanja kaanja ii opo iikawaa uutanonj motoonj kamaagi. ¹³ Kamaagi iikanonj qa monj koloonj qaa kokaenj ijoro, “Piito, gii mono waama iwoi koi qenj oonj newa.”

¹⁴ Kaenj ijoroto, Piitononj jero, “Oo Poŋ, kaenj qaago totoonj! Ii qizimizinjawo. Nii kambanj monjonj iwoi anjonjorayawo ii mende newe. Nii iikawaajonj arokuukuu mojenj.”

¹⁵ Kaenj ijoro qa iikanonj mombo koloonj iwaajonj jero, “Anutunonj iwoi jenj konjoratiro eji, giinonj iikawaa qata anjonjorayawo kaenj mende qaba.” ¹⁶ Iwoi kaanja ii mombo asugiro indiŋa karoonj kolooro. Indiŋa karoonj kolooro iikanondeenj opo ii mombo horogi Siwenonj uro.

¹⁷ Piitononj jaameleenj uŋa ii iima iikawaa kaniaajonj kiko qenj momambaajonj moma bimbimjonj raro. Kaenj raro kambanj iikanondeenj Korniliusnonj eja wasinj onjono kanj Saimombaa miri monjgama kawaajonj qiqisi ama mokoloonj kouma miri naguyanonj nanji. ¹⁸ Miri naguyanonj nama kokaenj qama qisigi, “Saimon qata monj Piito qajuti, iinonj miri koi kanonj laligoja me qaago?”

¹⁹ Piitononj toroqenj jaameleenj uŋa iikawaa kaniaajonj moma bimbimjonj raro Uŋa Toroyanonj kokaenj ijoro, “Moba, eja karoononj kanj gii monjgama gonju. ²⁰ Niinonj eja ii wasinj onjombe koi kaju. Kawaajonj mono keteda koi waama kemenj uuwoi ezelobezelo mesaonj yonowo kemba.” ²¹ Kaenj ijoro Piitononj eja iyonjononj kemenj injjoro, “Mobu, onj eja monjanjuti, niinonj ii koloojenj. Mono naambaajonj kaju?”

²² Injijoro meleengi, “Kawali galerj Kornilius ii eja dindiņa kolooja. Iinonj Anutu waeya meņ mepeseenj laligoro Juuda ejemba tuunj kuuya yonononj goda uuta qeņ munkeju. Anutuwaaw gajoba toroya moņnonj asuginj muņ kokaenj jeņ kotoro moro, ‘Gii mono qele ama Piito koma horonj muna miriganonj uma qaa uutanonja jewaati, ii geja ama moba.’ ”

²³ Kaenj meleengi horonj onono miri uutanonj ugi kalaņ koma onono ainjolonj rama egi. Egi gomaņ ano Piitononj waama yonowo keno. Jopa taonj kanonja ala tosaņa unuano iwo motoonj kenji. Kianj.

Piitononj waba ejemba yonowo ajoroogi.

²⁴ Motoonj kema somaņa motoonjo eņ kema laligonj Sisaria taononj keugi. Keugi Korniliusnonj yonoojonj mamboma laligoro. Kaenj laligonj tinitosa ano alauruta awaa ii koma horonj onono mirianonj ajoroonj ragi. ²⁵ Keuma Piitononj mirinonj umambaajonj ano Korniliusnonj waama kamaaņ jolonja jeņ kanianonj kemeņ usugonj muro. ²⁶ Usugonj muroto, Piitononj borianonj meņ kobibiiro waaro kokaenj ijoro, “Mono waaba, nii kaanjiadeenj balonj ejaga koloojenj.”

²⁷ Kaenj ijoro iwo aminj moma miri uutanonj uri ejemba mamaganonj ajoroonj ragiti, ii injiuro. ²⁸ Injiima kokaenj injijoro mogi, “Ono Juuda ejemba nonoo kanianana moju. Juuda nono ejemba wabaya onoo mirinonj uma onowo ainjolonj rarawaa songo ero amamaankejonj. Ii amamaankejonto, Anutunonj qaaya moņ qendeema noma kokaenj nijoro, ‘Giinonj ejemba ii me woi yonoo qagia ii anjonjora arokuukuuyawo kaenj mende qaba.’ ²⁹ Kawaajonj onjo qele ama koma horonj nonji niinonj mende qotogonj kaņ koujenj. Kouma kokaenj qisijenj: Onjo mono naambaajonj qele ama koma horonj nonji? Ii saanonj jegi momaņa.”

³⁰ Kaenj injijoro moma Korniliusnonj meleeno, “Nii mare moņnonj kambanj kokaamba 3 kilok kanonj mirinanonj rama qamakooli gawonj meņ laligonj koube kete somaņa 4 kolooja. Qamakooli gawonj meņ laligowe iikanonjadeenj eja moņ selekopaaya asamararaņawo kanonj asuginj bananonj nano. ³¹ “Bananonj nama kokaenj nijoro, ‘Kornilius, gii qama kooliņ laligona qaaga Anutuwaanonj uro moro awaa kolooja. Gii kalaņa kalaņa ejemba wanaya mendeema onjomakejaņi, ii Anutunonj moma anjonj koma goojonj romonjonj wasiņ nono kajeņ. ³² Kawaajonj mono keteda koi qele ana Jopa taononj keno eja qata Saimon, qata moņ Piito qajuti, iiga wama kawu. Iinonj oro selianonj gawonj meme eja Saimon iwaa mirinonj kowe goraayanonj laligoja.’

³³ “Kaenj nijorotiwaajonj ama niinonj iikanondeenj qele ambe goononj kagi. Giinonj qaana moma kajaņiwaajonj uuna qeangoja. Poņnonj qaa kuuya jewagiwaajonj jeņ kotonj gonoti, giinonj ii saanonj jena mobonja. Nono kuuya keteda koi iikawaajonj ajoroonj Anutuwaaw jaasewajanonj koi rajonj.” Kianj.

Piitononj Korniliuswaa mirinonj Buja qaa jero.

³⁴ *Korniliusnonj kaenj jero Piitononj kanaiņ kokaenj jero, “Ahaa! Anutunonj ejemba tosaņa mende injiisosoroonj tosaņa mende sureenj onjomakejato, so motoonjononj gosiņ nonomakeja. Iwaa jaanonj moņnonj anjonjorayawo mende kolooja. Niinonj ii keteda koi onjanonj moma kotojenj.

³⁵ “Kaenj qaagoto, ejemba tuuņa tuuņa kuuya nonjo batunananonj daenj yonoononja moņnonj Anutu waeya meņ mepeseenj kaiyakayanonj kana dindiņa otaaji, iinonj mono Anutuwaaw jaanonj sokonja. ³⁶ Jiisas Kraistnonj ejemba kuuya ananaa Poņnana koloonj luae qeņ nonomakeji, Anutunonj Buņa qaaya ii Israel kanageso nonoononj ano karo. Buņa iikanonj karo nono iikawaa Oligaa Buņaya jeņ asariņ laligojonj. ³⁷ Jononj ejemba uugia kuuņ kokaenj jero, ‘Onjo mono uugia meleengi niinonj oomulu meņ onjomaņa.’ Kaenj jero kawaa gematanonj qaa ii Galili prowinsnonj kanaiņ jegi seiņ kema Judia prowinsnonj keuma kuuya sokono. Onjo ii modaboroju.

³⁸ “Anutunonj Unja Toroya Nazaret eja Jiisaswaa uutanonj maaro ku-usuņ buņa qeņ aonj gomaņ so liligonj laligoroti, ii iwo nano kema ejemba kiankomuņ onono. Kilenjaa

* 10:34: Dut 10.17

Toyanon ejemba esujanon somongon horon onono kemegiti, iinon ii kuuya menj qeangon onondabororo. ³⁹ Iwoi ii Juuda nonoo gomanon ano Jerusalem sitinon ama menj laligoro gere batuyanon mondon qegi komuro. Nono ii kuuya iima nangon menj dangunuya koloon nanjon. ⁴⁰ Komun ero somaņa karoon kolooro Anutunon menj gbiliro waaro. Waama indiņa mamaga ejemba asugin onono.

⁴¹ “Iinon ejemba tuun kuuya yonoojon mende asugiroto, Anutunon waladeen nono meweengon nonono Jiisasnon koomu-nonnga waama laligoroti, kamban iikanon iwo qaa amin moma nembanene angon menj laligonini, mono nonoojon asugiro nono iikawaa qaaya nangon menj namakejon. ⁴² Kaen naniņ Jiisasnon kokaen menj koton nonono, ‘Anutunon kuun nono niinon ejemba laligojuti ano komugiti, iyonoo jenteego Togiaga koloijen. Kawaajon ononon mono noo kania ii ejemba tuun so yonoonon nangon menj asarin laligowu.’ ⁴³ Ejemba daen yononon Jiisas moma laarin mun qata qamakejuti, Anutunon mono qa ii moma yonoo singisonogogia mesaon songbamakeja. Iwaa kania kaen eji, ii gejatootoo ejemba kuuya yononon nangon menj asarin oogita eja.” Kian

Uņa Toroyanon waba ejemba yonoonon kamaaro.

⁴⁴ Piitonon qaa kaen jengadeen nano Uņa Toroyanon ejemba geja ama mogiti, iyonoo uugianon kemero. ⁴⁵ Anutunon Uņa Toroya kalaņa ii waba ejemba yonoo uugianon kaanagadeen maaro kemeroti, ii Piitowaa alaurutanon iima aarugi. Juuda ejemba selegianon Anutuwa aiwese menj kotogi uugia meleema Jiisas moma laarin Piito otaan kan ragiti, iyononon mono aarun kokaembaajon walingogi: ⁴⁶ Yononon kantri tosaņa yonoo qaagia morota morota kanain menj Anutu mepeseegi. Kawaajon walingogi Piitonon kokaen qisin onoma jero, ⁴⁷ “Yononon Uņa Toroya ii nononon anin kaņa angon koma buņa qen aojuti, ii mojon. Kawaajon ii saanon oomulu menj ononin sokombaa. Ii anin moronon qotogon nononaga?”

⁴⁸ Kaen menj menj koton onono Piitowaa alaurutanon nama Jiisas Kraistwaa qatanon Kornilius sumanjuruta oomulu menj onongi. Oomulu menj onongi Piito angon koma mugi toroqen ween tosaņa yonowo laligoro. Kian.

11

Piitonon Jerusalem kema gawonaa sunduya jero.

¹ Waba kantri yononon kaanagadeen Anutuwaanon qaa menj angon kongiti, iikawaa bujuya ii aposol ano uumeleen alaurugia Judia prowins sokoma laligon mogi. ² Kawaajon Piitonon Jerusalem sitinon eleema uro Juuda selegianon Anutuwa aiwese menj kotogi uugia meleengiti, iyononon jejewili (jaaliki) ama menj mugi. ³ Menj mun kokaen ijogi, “Waba kantri eja Anutuwa aiwesewo mende laligojuti, gii mono naambaajon kema yonowo ainjolon rama nembanene nena? Ii mende sokonja.” ⁴ Kaen ijogi kanakanai-yanonga kanain iwoi kolooroti, ii korebore areņawo menj asarin onoma kokaen injjoro,

⁵ “Niinon Jopa sitinon laligon qama kooliwe Pombaa umbeumbenanon nuro rama jaameleen uņa moņ kokaen iibe: Siwenon aantano iwoi somata moņ kamaaro. Iwoi ii opo taņa somataa tani kaņa kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wanğonja 4 iikanon menj nangowuyaga, iikawaa tani kaņa noo kosonanondeen kamaan ero. ⁶ Kamaan ero iwoi iikawaa uutanon tororo iibe oro kania kanianon ragi. Oro tosaņa ii namonon kana 4:yanon riin kemakeju. Tosaņa kawalia geregiawo koloju. Tosianon wosogianon kondondongon kemakeju. Kaanagadeen koon kania kania kanakeewanj elelaon kemakejuti, iwoi iikaņa ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi injiibe. ⁷ Injiibe qa moņ kaanagadeen koloon kokaen nijoro mobe, ‘Piito, mono waama iwoi koi qen oon newa.’

⁸ “Kaen mobeto, niinon kokaen jewe, ‘Oo Pon, nii iikawaajon arokuukuu moņ. Iwoi qizimizin angonjayawo kaņa ii kamban moņgen noo buunanon mende oosiro. Kawaajon ii mono mende totoon nemaņa.’ ⁹ Kaen jewe qa iikanon mombo Siwenonja

koloonj kokaen nijoro, 'Anutunonj iwoi jen konjoratiro eji, giinonj iikawaa qata anjonjorayawo kaenj mende qaba.' ¹⁰ Iwoi kaanja ii indiija karoonj kolooro. Kaenj kolooro iwoi kuuya ii mombo horogi Siwenonj eleema uro. ¹¹ Uma ayayooga kono kambanj iikanonjadeen Korniliusnonj Sisaria taononjga eja karoonj wasinj onono noononj kagiti, iyonononj miri raniiji, iikawaa naguyanonj nanji.

¹² "Naguyanonj nanji Uja Toroyanonj kokaen jen kotonj nono mobe, 'Gii mono uuwoi ezelobezelo yakarij yonowo kemba.' Qaa ii mobe uumeleenj alauruna 6 yonononj kaanagadeen Jopa mesaonj niwo Sisaria taononj keninj. Sisaria keuma kawali galej iikawaa mirinonj uninj. ¹³ Uninj qaa sundu kokaen menj nonono, 'Gajoba mononj noo mirinonj asugiro iibe nama kokaen nijoro: Gii mono Jopa gomanonj qele ama eja qata Saimon, qata monj Piito ii wama kawu. ¹⁴ Iinonj kanj Buja qaa jero gii ano sumanjuruganonj ii moma laarij uugia meleenji kuuya hamo qen onono letombu.'

¹⁵ "Sundu ii menj nonono niinonj kaninj Buja qaa jewe. Ii jewe mogi Uja Toroyanonj kanakanaiyanonj nonoo uunananonj kemeroti, mono iikawaa so geja ama mogi iyonoo uugianonj kaanagadeen kemero. ¹⁶ *Iinonj kemero iibe iikanondeen Pombaa qaa monj noo momononj kouro romonjgowe. Qaa ii kokaen, 'Jononj oo toononj mulu menj ononoto, niinonj Uja Toroya uugianonj ama iikanonj mulu menj onomaña.' ¹⁷ Nonononj Ponj Jiisas Kraist moma laarij muninj Anutunonj kaleja nononoti, ano yonononj moma laarigi Anutunonj kaleja iigadeen yonoo uugianonj kaanagadeen ano. Kawajonj ama nii kaananonj mono nomaen Anutu ku-usunj Toya batogonj qetama mubenaga? Iinonj kaenj ama ononota niinonj anjonj koma mumambaajonj amamaawe."

¹⁸ Piitononj sunduya kaenj jero moma uugia olomooro bonjonj kolooro Anutu mepeseen kokaen jegi, "Onanonj, nono uunana meleema laaligo kotigaa bujaya koloonj mojonjto, Anutunonj kana motoonjgo ii waba kantri ejemba yonoojonj kaanagadeen ama ononota eja. Ii mono keteda koi asarij moma kotojonj." Kianj.

Waba kantrinonj uumeleenj tuunj mutuya kolooro.

¹⁹ *Stiiwen qegi komurotiwaajonj ama kakasilinj kolooro uumeleenj ejembanonj deema liligonj kema kagi. Kema kagi tosanonj kowe goraayanonj Fonisia gomanonj kenji. Tosianonj kowe kotonj wato qata Saiprus kanonj kenji. Tosianonj Siria prowinswaa sitia qata Antiokia kenji. Kaenj deema kenjgito, ejemba batugianonj Jiisaswaa Buja qaa ii Juuda ejembagadeen injjogi mogi. Waba kantri ii mende injjogi. ²⁰ Mende injjogito, Saiprus ano Sairini eja tosanonj yonoo batugianonj laligogi. Yonononj waba balononj somariinj Antiokia sitinonj kouma balonj toya yonowo Griik qaanonj aminj moma Ponj Jiisaswaa Oligaa Buja ii kaenj Juuda qaago yonoojonj kaanagadeen jen asarij ononji. ²¹ Ii jen asarij ononji Pononj yonowo laligoro ku-usujanonj ejemba uugia kuunj onono mamaga yonononj Ponj Jiisas moma laarij uugia meleema iwaanonj qokotaagi tuungia somariinj somata kolooro.

²² Kaenj kolooro iikawaa bujuyanonj kema Jerusalem kanageso yonoo gejagianonj kemero mogi. Ii moma Barnabas wasigi Antiokia sitinonj keno. ²³ Kema keuma Anutunonj kalejmoriaña ejemba onono qeangogiti, ii jaayanonj iima moro uro aisoonj qambanjmambanja kokaen jero, "Ono mono korebore uugia menj kululuunj kotiinj Pombo qokotaanj nambu." ²⁴ Barnabasnonj eja awaa kolooro Uja Toroyanonj uuta saa qero uuwoi yakarij gema qen uuta kuuya kanonj Jiisas moma laarij munj laligoro. Kawajonj ejemba mamaganonj uugia meleema Pombaa tuunonj toroqegi somariiro.

²⁵ Barnabasnonj Antiokia mesaonj Sool mongamambaajonj Tarsus taononj keno. ²⁶ Kema mokoloonj wano Antiokia sitinonj kari. Kanj iikanonj motoonjgara gbani motoonjgo kuuya laligonj zioz gawonj menj uugia meleenjgiti, ii tuunja tuunja kuma ononi ejemba mamaganonj momo menj uu wombogianonj anji. Antiokia ejembanonj mutuya kaninj gowoko qagia Kraistwaa ejemba (kristen, Kraistwaa buja) qama laligogi. Kianj.

Waba kantriwaa uumeleenj yonononj Juuda nanjonj ononji.

* 11:16: Apo 1.5 * 11:19: Apo 8.14

²⁷ Kamban kanon gejatootoo ejemba tosanon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon kamaan kougi. ²⁸ *Yonoononga mon qata Agabus ii waama Unja Toroyanon sololoo buju qaa kokaen injjoro, “Bodi somatanon koloon gomaña gomaña sokoma ewaa.” Kaen jero iikawaa so Siisakin qata Kloodius iwaa galeñkonkon kambananon kolooro. ²⁹ Ii kolooro gowoko yononon mindirin uumeleen alaurugia Judia prowinsnon laligogiti, ii nanon onoma kulukululuun nandun somata anji kemaatiwaa qaa somongogi. ³⁰ Qaa ii somongogi ano iikawaa so onanon anji. Yononon monen ano iwoi menj kululuun Barnabas Sool yoroo borogaranon ama wasin orongi Jerusalem kema uumeleen kanageso yonoo jotamemeurugia injiima ononi. Kian.

12

Herodnon Jeims qen Piito kapuare mirinon ano.

¹ Kamban iikanon kin Herodnon* uumeleen kanageso sisiwerowero menj onomambaa-jon moma jero uumeleen ejemba tosaña onoma somongon onongi. ² Kinon jen kotooro Jombaa data Jeims ii manjawaa soo somatanon kianji.

³ Kaen jen kotooro qegi komuro Juuda ejemba tosanon ii mogi awaa kolooro iiro. Ii iima kawaajon toroqen jero Piito kaanagadeen menj somongogi. Iwoi ii bered yiistya qaawaa kendon kambananon jero kolooro. ⁴ *Kawaajon kinon kokaen jero, “Niinon kiankomu kendon† tegoro Juuda yonoo qaa jakeyanon oomaña.” Kaen jen jen kotono kapuare mirinon onongi. Onongi manjaqeqe eja 16 yononon batugianon tuun 4 koma kamban utekute anjita eja 4:yanon asaga gomantiina suulan nama galeñ menj mun laligogi. ⁵ Piito kaen galeñ menj mun laligogi kapuare mirinon eroto, uumeleen kanageso yononon suulan iwaajon ama Anutu kaparan koma qama koolin laligogi. Kian.

Siwe gajobanon Piito isama wama kamaaro.

⁶ Qama koolin laligogi kiankomu (Passover) kendon tegoro gomantiina kanon manjaqeqe eja woiyanon Piito gbado (tape) woinon kotakota somongori batugaranon gaon ero ano eja waagiawo tosanon nagu gematanon nama kapuare miri galeñ megiti. Kin Herodnon gomañ ano Piito wama qaa jakeyanon oomambaaon romongon areñ ano gaon egi. ⁷ Gaon egito, Pombaa gajoba monon uulanawo asugin Piitowaa kooronon nano kasa miriwaa uuta asaridabororo Piitowaa maronon qen ijoro, “Mono uulanawo waaba.” Kaen ijoro gbado (tape) woiyanon iikanondeen Piitowaa borianonga een suni. ⁸ Suni gajobanon ijoro, “Mono opoga somongon kana esuga mouba.” Ijoro moma iikaen ano. Ii ano toroqen ijoro moro, “Mono malekuga mouma nii notañ kawa.”

⁹ Kaen ijoro moma miri uuta mesaon otaaro. Ii otaan kenoto, gajobanon iwoi anoti, ii onanon kolooro me qaagoti, Piitonon iikawaajon moro sisau kolooro. Iinon gaon en gaon iiroti, iikawaa tanitani moro kolooro. ¹⁰ Miri uuta mesaon nagu mutuyanon galeñ menj naniti, ii uruugun nagu monon keuma uruugun koton kema kapuare miri seliaa aen kiropoyanon keuri. Keuri nagu somata kotakota iikanon mono anodeen een tano selegen siti kana qaa ootanon kemeri. Kemer kana somata striit mon toroqen keni gajobanon uulanawo Piito mesaon aliro.

¹¹ Aliro Piitowaa uuta tooro kokaen jero, “Oo Ponon mono gajobaya wasiro kan Herodwaa borononga metogon nonja, ii mojen. Juuda ejembanon noo selenanon iwoi koloowaatiwaaon mambonjuti, iinon mono iwoi kuuya iikanon noo wagna somongoja. Niinon keteda koi ii onanon moma kotojen.”

¹² Kaen moma kotooro asariro Jombaa nemunja Mariawaa mirinon baagen keno. Jon iikawaa qata mon Maak qagi. Miri iikanon ejemba mamaganon ajoroon Anutu qama koolin laligogi. ¹³ Kaen laligogi Piitonon kan toomaanon nama nagunon qero. Nagunon

* 11:28: Apo 21.10 * 12:1: Kin Herod Agripa I (mutuya) iinon gbani 37-44 kanon Palestain kuuya galeñ koma onoma laligoro. * 12:4: Eks 12.1-27 † 12:4: Kiankomu kendon ii Inglis qaanon Passover. Ananaa qaanon qata mon ii goukonkon kendon. Israel ejemba yononon Iijipt laligon nagugia sanon morigi Anutuwaa gajobanon injiima koboos unuugun mutu meragia mende unjuro komugi.

qero welenqe qe emba qata Roda iinon kaj “Gii moronon?” jey qisiro. ¹⁴ Qisij nama Piitowaa aroya moma koton “Ii-ia kajan!” jey aisoon lugun nagu mende horon uulanawo miri uutanon uma injjoro, “Piitonon kaj nagunon nanja.” ¹⁵ Injjoro moma iwaajon “Uuga sooro jejan,” jegi. Jegito, iinon waj qej “Qaa onja jejen!” injjoro. Kaen injjoro jegi, “Ii mono Piitowaa gajobayanon nanja.”

¹⁶ Kaen amin mogito, Piitonon nagu qengadeen nano horon iima aarugi. ¹⁷ Aarugi borianon sare ama oloj ambutiwaajon jero. Jey Pohnon kapuare mirinonga wama seleenjen kamaaroti, sundu ii injjoro, “Onjo buju koi mono bisop Jeims ano uumeleen alaurunana tosaanja ii injjogi mobu.” Kaen injjon onjomesaon goman monjen keno. Kian.

Piitonon kapuare miri mesaoro kij Herodwaa irinja soono.

¹⁸ Goman ano manja qe eja yononon Piito monjama “Daen ilinolon koma alin kenja?” jey kawaajon konjilin ano majakaka somata mogi. ¹⁹ Herodnon kaanagadeen Piito mokoloowutiwaajon jero monjama bimbimjon mende mokoloogi eja waagiawo Piitowaa galej megiti, ii qaa jakeyanon onjooma mamaga qisij onjoma jey tegon uruama unjugi komuwutiwaajon jey koton onjono. Kawaa gematanon Judia prowins mesaon Sisaria taonon kemen kanon laligoro. Kian.

Anutunon kij Herod irona muro komuro.

²⁰ Fonisia prowinswaa taon qagara Taia ano Saidon yononon nene gawongia mewombaajon amamaan kij Herodwaa kantri yonoononga nene iwoigia sewanja menj laligogi. Kaanja laligogi Herodwaa irinja soono Taia Saidon kere ama onjoma nembanene onjombutiwaa songo ano. Kawaajon yononon kululuun jotamemeurugia wasin onjongi tuun menj kij Herod iibombaajon kengi. Kengi jawina qata Blastus jinjaron miriaa galejanon ii wala injiuro. Injiuro ijogi, “Nono qaa jey solananinin luae koloowaatiwaa qisiwombaajon kajon.” Kaen ijon jey menj loorin mugin injjoro, “Saanon qaagia kotinjon gemagianon namaña.”

²¹ Kaen injjoro kinjon qaa meleema onjomambaajon kamban menj onjono kanon ajoroogi iyanjaa selia menjerenjon kij eja pon malekuya mouma jinjaron dun rarayanon rama korisoro qaa injjoro. ²² Injjoro ejemba tuun yononon moma kokaen jey qagi, “Qaa ii Anutuwaanon qaaga. Ii balon ejawaa qaaya qaago.” ²³ Kaen qagito, kinjon kaen ama Anutuwaa qabunaya qakooma mende mepeseen iyanjaajon moro uro. Kawaajon Pombaanon Siwe gajoba monjon iikanondeen qero doonon kij kij kema kiro komuro. ²⁴ Kaen kolooroto, Anutuwaanon Buja qaa ii jey laligogi toomorianawo koloon seiro.

²⁵ Antiokia siti yononon Barnabas ano Sool nanjonango misin gawon mon [§] orongiti, iyoronon ii Jerusalem laligon metogori. Ii metegon Jon qata mon Maak qagiti, ii wama motoon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon eleema kagi. Kian.

13

Barnabas Sool yoronon misin gawon kanain menj keni.

¹ Antiokia sitinon tosanon uugia meleema uumeleen kanageso koloogi jotamemegia kokaananon gejatootoo qaa jey kuma onjoma laligogi: Qagia Barnabas ano Simeon qata mon Injana (Griik qaanon Najja) ano Lusius (Sairini gomambaajon), Manain (ii pon gawana Herod* iwo motoon laligon somariiri) ano Sool. ² Uumeleen kanageso yononon Pombaa waeya menj mepeseen nene singi laligogi iikanon Unja Toroyanon kokaen injjoro, “Niinon Barnabas ano Sool gawon qaita mon mewaotiwaajon meweengon oroombe. Kawaajon onjono mono ii jey tegon wasin orongi kembao.”

‡ 12:18: Room gawman gawombaa areña kokaen; Kapuare ejanon oloj konagati een, eja waagiawo ii mono unjugi komunjegei. Kawaajon konjilin ama majakaka somata mogi. § 12:25: Antiokia yonoonon nanjonango monej ii menj kema Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yonoo borogianon ani. Kawaajon qata nanjonango

misin gawon mon jejon. Apo 11.30 * 13:1: Herod Antipas iinon gbani 4 B. C. – 39 A. D. kanon Galili ano Perea prowins woi ii galej koma onjoma laligoro.

³ Kaerj injjoro qama kooliwombaajon nene singi laligon borogia wangaranon anji Pombaa ku-usujanon turun orono wasin orongi keni. Kianj.

Saiprus watononj kema gawonj megj.

⁴ Unj Toroyanon kaerj wasin orono gomanj qata Selusia kanon kemeri. Kanon kemenj wanganonj uri opo sel horonj mororongogi haamononj nangoro kema wato Saiprus kawaa weenj koukoutanonj keugi. ⁵ Keugi siti qata Salamis kanonj kema Juuda ejemba yonoo qamakooli miria miria kanonj uma Anutuwaa Bunj qaa jej uu kuunj ononi. Eja qata Jon ii kaanagadeenj wani yorowo kema kanj ala ilailaagaraga laligoro. ⁶ Kaerj laligonj wato kuuya liligonj kotonj leegenj weenj kemekemetanonj Pafos sitinonj keugi. Kanonj keuma Juuda eja qata Barjiisas mokoloogi. Iinonj owenj jenanj ejaga koloonj gejatootoo eja takapolakaya laligoro.

⁷ Oweenj eja ii wato kawaa kiapya qata Sergius Pool iwaa mirinonj rama laligoro. Kiap iikanonj momakooto ejaga laligoro. Kaanja laligonj Anutuwaanonj Bunj qaa momambaa siinjanj muro Barnabas Sool koma horonj orono iwaanonj kari. ⁸ Karito, Elimas, (owenj memewaaajonj qata Griik qaanonj kaerj jenkegiti,) iinonj kiapnonj Anutu moma laarinj mubabotiwaajonj tuarenjenj ama oroma kiap uuta qaanonj enjalolonj memambaaajonj angobato mero. ⁹ Angobato mero Sool, qata monj Pool qagiti, Unj Toroyanonj iwaa uuta saa qero Elimas tororo iima kotoro.

¹⁰ Iima kotonj kokaerj jej muro, “Yei! Umbuqumbulinj eja, gii mono Kilenjaa Toyaa mera koloojanj. Satanonj uuga osonjakale ambembo menj gono selenonj kuukuu kania kania ama laligonjkejanj. Qaa dindinjanj kuuyaa kereya koloonj Pombaanonj kana dindinjanj meerangona dogonjkeji, ii mono mesaowaga me? ¹¹ Kawaaajonj moba! Pononj mono boria qaganonj ano esujanonj turunj gono jaaga gooro weenj asasaga iimambaaajonj amamaawaga. Iinonj kambanj merotiwaa so mono jinjanj qenj laligowa.” Jej muro iikanondeenj pangamanonj qaganonj kamaanj tururo umunj koma titou kuunj ilinwalinj qenj kema kanj borianonj mewutiwaajonj qisinj borianonj koromojoronj ano. ¹² Iwoi ii kolooro kiapnonj ii iima Pombaa Bunj qaa momoyaaajonj walingonj moma laarinj muro. Kianj.

Pisidiawaa Antiokia taononj misin gawonj megj.

¹³ Poolnonj nejauruta yonowo Pafos gomanj mesaonj wanganonj ugi opo sel horonj mororongogi haamononj nangoro kema laligonj Pamfilia prowinswaa siti qata Perga kanonj keugi. Kanonj keuma nama Jononj oromesaonj eleema Jerusalem sitinonj karo. ¹⁴ Eleema karoto, yorononj Perga siti mesaonj toroqenj kema Pisidia prowinswaa taonj qata Antiokia kanonj keuri. Kanonj keuma Sabat kendononj qamakooli mirigianonj uma rari. ¹⁵ Rari qamakooli miriwaa galenj yonononj Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo yonoononj Buju Tere weengonj welenj anji kamaanj kokaerj qisinj orongi, “Alawoinana, oroononj qaa monj kanageso uunana kuuwaotiwaajonj eji eenj, ii mono saanonj jeri mobonja.”

¹⁶ Kaerj qisinj orongi Poolnonj waama boro kuma kokaerj jero, “Israel wabaurunana ano balonj toya nonowo Anutu waeya menj mepeseenkejuti, onjo mono geja ama mobu. ¹⁷ *Israel ejemba tuunj ananaa bejnana ii Anutu. Iinonj bemunjaleurunana meweenjonj onono ambosakonjurunananonj Iijipt gomanonj kema waba koloonj laligogi. Anutunonj kambanj kanonj Israel ejemba tuunj ii toomorianj onono seinj qabunagiawo koloogi. Kaerj koloogi Anutunonj angoleto menj ku-usunja qendeema iikanonj unjuano Iijipt kantri mesaonj seleenjenj kagi.

¹⁸ * “Kanj laligonj balonj qararanjonkonjanonj kotonj kanj nanamemenj bologa ama menj laligogi Anutuwaa irinjanj soono gbani 40:waa so uubooli moma laligoro. ¹⁹ *Moma laligoro, kilenj kanj laligonj Keinan gomanonj kougi. Kougi iikanonj kanageso tuunj 7 konjoma kondeema onoma balonjia menj mendeema isiurunana toya toya koloowutiwaajonj bunjanj qenj onono. ²⁰ * “Kaerj kolooro gbani 450 kawaa so keno. Iikawaa gematanonj Anutunonj

* 13:17: Eks 1.7; 12.51 * 13:18: Janj 14.34; Dut 1.31 * 13:19: Dut 7.1; Joos 14.1 * 13:20: Ponj 2.16; 1 Sml 3.20

jenteegowaa eja poŋa poŋa (Judge) kuunŋ onono. Ii kuunŋ onono laligonŋ kougi Samuelnonŋ kolooro. Iinonŋ jenteegowaa eja poŋ konoga koloonŋ gejatootoo ejaga laligoro.

²¹ * “Samuelnonŋ koloonŋ laligoro kambaŋ iikanonŋ kinŋ pombaajonŋ Anutu welema mugi eja qata Sool onono. Sool iinonŋ Benjamin isi yonoononŋga eja qata Kiis iwaa meriaga kolooro ano gbani 40:waa so kinŋ poŋgia laligoro. ²² * Ii laligoroto, Anutunonŋ Sool utegonŋ kitianonŋ eja qata Deiwid kinŋ eja poŋgia koloowaatiwaajonŋ meweengonŋ kuuro. Kuunŋ kania jeŋ asariŋ kokaenŋ jero, ‘Niinonŋ Jesiwaa meria Deiwid mokoolojenŋ. Iwaa uuta gosinŋ mobe saanonŋ sokoma nonja. Iinonŋ nanamemeŋa kuuya kanonŋ noo jena teŋ koma laligowaa.’ ²³ Anutunonŋ wala eenanonŋ Hamoqeŋe Toya wasinŋ nonombaatiwaajonŋ jeroti, soomonŋgo qaa iikawaa onanonŋ mono kokaenŋ kolooro: Deiwidwaa gbiliuruta yonoononŋga eja qata Jiisas kolooro Anutunonŋ ii Israel tuunŋ nonoo Hamoqeŋe Tonana koloonŋ laligowaatiwaajonŋ kuuro.

²⁴ * “Jiisasnonŋ mende asugiro waladeenŋ iikanonŋ Jononŋ kanŋ kokaenŋ jeŋ laligoro, ‘Ono mono uugia melembu. Uugia meleengi niinonŋ oomulu meŋ onomaŋa.’ Kaenŋ jeŋ Israel ejemba tuunŋ kuuya uu kuunŋ onoma laligoro. ²⁵ * Kaenŋ laligoroto, iinonŋ gomanlili gawonŋa mendaboromambaajonŋ ama iikanonŋ kokaenŋ injoro, ‘Ono noojonŋ nomaenŋ romonŋgoju? Iwoi romonŋgojuti, niinonŋ ii qaagoto, mobu, noo gemananonŋ eja moŋ kawaa. Iinonŋ karo niinonŋ iwaa kooronŋanonŋ kamaanŋqeŋeta laligojenŋiwaajonŋ wayanŋgesoya besaanŋ kana esu kasia isamambaajonŋ moma bimbingomaŋa.’

²⁶ “Oo alauruna, Aabrahambaa gbiliuruta ano balonŋ toya onononŋ nonowo Anutu waeya meŋ mepeseenŋkejuti, Anutunonŋ hamo qeŋ nonombaatiwaa Buŋaya ii ano nonoononŋ kaja. ²⁷ Iikawaa kania ii kokaenŋ: Jerusalem toya ano galenŋurunana yonononŋ Jiisaswaa kania mende moma kotogi. Gejatootoo yonoononŋ Buju Tere Sabat kendonŋ so weenŋonŋkejuto, iikawaa kania ii mende moma asariŋkeju. Kaanŋa tompinŋ laligojuto, kilenŋ galenŋkonŋkonŋ ejaurunananonŋ Jiisas komuwaatiwaa qaaya jeŋ tegogi gejatootoo ejemba yonoononŋ qaa ii iikaanŋa kanonŋ hoŋawo kolooro. ²⁸ * Yonononŋ Jiisas koomuwaa buŋa koloowaatiwaa so qaa kania monŋgama moŋ mende mokoloonŋ kilenŋ “Kozigenŋ!” qagi. Qama Pailotnonŋ jeŋ tegoro komuwaatiwaajonŋ qama welenŋi.

²⁹ * “Iwaajonŋ qaa kuuya oogita eji, yonononŋ mono iikawaa so anŋi hoŋa koloodabororo Jiisas gerenonŋga metogonŋ kamaanŋ qasirinonŋ kema jamo kobaa uutanonŋ anŋi. ³⁰ Anŋito, Anutunonŋ ii koomu-nonŋga meŋ gbiliro waaro. ³¹ * Waaro iwo Galili prowinsnonŋga Jerusalem sitinonŋ kagiti, ii mono weenŋ boria mamaga asuginŋ onono. Alauruta asuginŋ ononoti, iyonononŋ kambaŋ kokaamba ejemba batugianonŋ dangunu kaanŋa nama kania nanŋonŋ jeŋ asariŋ laligoju. ³² Anutunonŋ Juuda ambosakonŋurunana yonowoo iwoi amambaa qaa jeŋ somonŋgorota nono iyonoo gbiliurugia kolooninŋ qaa walaga iikawaa onanonŋ mono kambaŋ kokaamba nonoojonŋ kokaenŋ kolooro: Iinonŋ Jiisas meŋ gbiliro waama laligoja. Kawaajonŋ nonononŋ iikawaa Oligaa Buŋa ii jeŋ asariŋ onononŋ.

³³ * “Anutunonŋ Jiisaswaajonŋ qaa jero Deiwidnonŋ moro Ondino (Buk song) janŋgo woi kanonŋ kokaenŋ oorota eja,

‘Giinonŋ neenaa meranaga koloojanŋi, ii kete ejemba qendeema onombe iima kotoju.’

Iinonŋ qaa iikawaa so Jiisas meŋ gbiliro waaro. ³⁴ * Jiisas meŋ gbiliro koomunonŋga waama kotiinŋ laligonŋ kanagenŋ mombo mende komuwaa. Iikawaa qaaya Anutunonŋ kokaenŋ jerota eja,

‘Nii kalenŋmoriananŋ kinŋ Deiwid munŋ laligowe soraaya koloonŋ powowonŋ kotiinŋ nanoti, iikawaa so ii mono onoojonŋ togonŋ onomaŋa.’

³⁵ * Deiwidnonŋ iikawaa qaaya ii Ondino (Buk song) monŋnonŋ kaanŋagadeenŋ kokaenŋ anota eja,

* 13:21: 1 Sml 8.5; 10.21 * 13:22: 1 Sml 13.14; 16.12; Ond 89.20 * 13:24: Maak 1.4; Luuk 3.3 * 13:25: Mat 3.11; Maak 1.7; Luuk 3.16; Jon 1.20, 27 * 13:28: Mat 27.22-23; Maak 15.13-14; Luuk 23.21-23; Jon 19.15 * 13:29: Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42 * 13:31: Apo 1.3 * 13:33: Ond 2.7 * 13:34: Ais 55.3 * 13:35: Ond 16.10

‘Geengaa wombo ejaga soraaya ii mende mesaona koomuwaa roŋnoŋ mende gisaawaa.’

³⁶ Nono kinj Deiwidwaa kania moŋoŋ: iinoŋ laaligoya laligoŋ Anutuwwa jeta otaŋ gawoŋ muroti, ii medaboroŋ goron qeŋ komuro. Komuro ambosakoŋuruta yoŋoo kosogianoŋ roŋ koŋgi qamoyanoŋ eŋ gisaŋ qaono. ³⁷ Deiwidnoŋ gisaŋ qaonoto, Anutunoŋ eja meŋ gbiliro waaroti, iinoŋ mende gisaaro.

³⁸ “Eja alauruna, kawaajoŋ qaa koi mono mobu: Anutunoŋ Jiisaswaaŋoŋ ama singisoŋ-gogia mesaŋ soŋgbambaa. Nononoŋ iikawaa Buŋaya jeŋ asariŋ oŋoŋoŋ. ³⁹ Wala ‘Mooseswaanŋoŋ Kana qaa otaŋ iikaŋa kanŋoŋ solanŋ koloowoŋa,’ jeninto, iikanŋoŋ iinoŋ winoŋoŋ osiŋ amamaanŋ laligoŋiŋ. Kaerŋ laligoŋinto, kambaŋ kokaamba daerŋ yoŋonoŋ Jiisas moma laariŋ iwo qokotaawuti, Anutunoŋ mono kuuya yoŋoo qaagia jeŋ tegoro solananiwuya. ⁴⁰ Gejatootoo ejembanŋoŋ qaa jeŋ oogita eji, Anutunoŋ iikawaa so ironŋa meleeno qagianŋoŋ ubabotiwaajoŋ mono toogia moma galenŋia meŋ aowu. Qaa kaŋa moŋ ii kokaerŋ,

⁴¹ *‘Niinoŋ oŋoo laaligo kambaŋanoŋ aŋgoletŋo qaita moŋ memaŋa.

Moŋnoŋ iikawaa buju qaa jero mobuyaga, ii qaa honŋa koloowaatiwaajoŋ mende moma laariwuyaga.

Kawaajoŋ qaa ii meŋ kamaanŋ ama jejewili amakejuti, oŋo mono eerŋ uurŋ iima walingoŋ tiwilaawu.’”

⁴² Poolnoŋ kaerŋ jero Barnabaswo qamakooli miri mesaŋoŋ kamaari toŋianoŋ kokaerŋ qisiŋ oronŋi, “Nono qaa koi mombo mobombaajoŋ moŋoŋ. Kawaajoŋ ii Sabat kendoŋ moŋ eukanŋoŋ saanoŋ toroqerŋ jeri mobonaga.” ⁴³ Qamakooli mirinoŋga kamaanŋ deerŋgi ejemba mamaganŋoŋ Pool ano Barnabas kanagananoŋ orotaagi. Toŋianoŋ Juudaga koloogi ano toŋianoŋ waba kantrinoŋa koloogito, Juuda yoŋowo toroqerŋ laligogi. Yoŋonoŋ orotaagi amiŋ moma qambaŋmambaŋ qaa kokaerŋ oŋoni, “Anutunoŋ kalerŋ-moriaŋ oŋonoti, iikanŋoŋ mono boŋ qerŋ nambu.”

⁴⁴ Sabat kendoŋ moŋ kaŋ kuuroti, iikanŋoŋ taŋoŋ baloŋ iikawaa ejembaya ii kololoŋoŋ “Anutuwwa Buŋa qaa moboŋa,” jeŋ kouma ajoroogi. ⁴⁵ Kouma ajoroogi Juuda yoŋonoŋ ejemba tuuŋa tuuŋa inŋiima irinŋia soondabororo. Soondabororo Poolwaanŋoŋ qaa qewombaaŋoŋ jenŋokooli ama niinoŋgiinoŋ jeŋ mepaqepae ama oronŋi. ⁴⁶ Kaerŋ ama oronŋi Pool Barnabas yoronŋoŋ awasankaka kotiŋiŋ nama qaa kokaerŋ jeri, “Anutunoŋ gawoŋ noronotiwwa so Buŋaya wala Juuda ejemba inŋijoniŋ sokonagato, oŋo ii gema qerŋ laŋ kokaerŋ jeju, ‘Nono laaligo kotiga uutanŋoŋ keubonatiwwa so qaago.’ Kawaajoŋ mobu, noronoŋ mono oŋomesaŋoŋ waba kantria kantria yoŋoonŋoŋ eleema kembota. ⁴⁷ *Poŋnoŋ iikawaa qaaya kokaerŋ jeŋ kotoŋ nonono,

‘Niinoŋ kuurŋ gombe waba kantri yoŋoo asasagiaga kolonoŋ hamoqeqewaa kania jeŋ asariŋ laligona baloŋ goraaya kuuya sokondabororo leelee eu emu yoŋonoŋ letoma Siwewaa buŋa koloowuya.’”

⁴⁸ Kaerŋ jeri baloŋ toya Juuda mende laligogiti, iyoŋonoŋ moma uugia qeangoro Pombaa Buŋaya mepeseegi. Mepeseerŋ laaligo kotigaa buŋa koloowutiwaajoŋ Anutunoŋ moma gosinŋ oŋonoti, iyoŋonoŋ iikawaa so uugia meleema Jiisaswaa Buŋaya moma laarigi.

⁴⁹ Moma laarigi Pombaa Buŋa qaa jeŋ seigi prowins kuuya sokoma keno. ⁵⁰ Saanoŋ kenoto, Juuda yoŋonoŋ taombaa eja geria ano emba uuta Anutu goda qerŋ laligogiti, iyoŋoo uugia qaanoŋ osoŋ kuurŋ Pool Barnabas motoŋoŋ sisiwerowero ama oroma gomaŋ mirigianoŋga orotaagi. ⁵¹ *Kembaotiwaajoŋ ama telambelanŋia qendeema kokaerŋ inŋijori, “Noro oŋoo balonoŋ kari sububuŋ kana tambonaranŋoŋ mokotaaji, ii mono qesaari oŋoanŋiaagerŋ eleema kemebaa.” Kaerŋ inŋijori kaniagara solanŋa moma kotogi kema Galesia prowins uutanŋoŋ siti qata Aikoniam kanŋoŋ keuri. ⁵² Keurito, gowokourunana

* 13:41: Hab 1.5 * 13:47: Ais 42.6; 49.6 * 13:51: Mat 10.14; Maak 6.11; Luuk 9.5; 10.11

Antiokia taonon laligogiti, Uja Toroyanon iyonoo uugia saa qero hononja mende aisoon laligogi. Kianj.

14

Aikoniam sitinon uugia kuuri.

¹ Pool Barnabas yoronon Aikoniam sitinon keuma kaanjiadeen Juuda yonoo qamakooli mirinon uma Buja qaa jeri. Jeri Juuda ano waba kantri ejemba yonoononga tuun seiseiya yononon uugia meleema Jiisas moma laarigi. ² Moma laarigito, Juuda ejemba mende moma laarigiti, iyononon balon toya Juuda mende laligogiti, iyonoo uugia oson aposol uunonkeeme ama orombutiwaajon uugia kuugi. ³ Kuugi kilen kamban koriga kanon laligon Pon moma laarin awasanaka nama Bujaya jej laligori. Pon kalenmorianaa qaaya jej asariri qaagara nangon ku-usuna borogaranon ano aiwese angoletto meri asugiro. ⁴ Kaen asugiro taombaa kanagesoyanon juma deengi. Tosianon Juuda jotamemeya yonowo motoon somongogi tosianon aposol yorowo toroqen nangi.

⁵ Kaen aroq qen nangi balon toya ano Juuda ejemba wabaya yononon waama jotamemeurugia yonowo uumotoon ama wasiwasi eja aposol ii “Jamonon gilin uruwonja!” jej romongogi. ⁶ Kaen romongogi moma oloq koma togon Likaonia prowinsnon keni. Kanon kema taon qagara Listra ano Derbe ano goman lilion oroma rama kengiti, iikanon keuri. ⁷ Kanon keuma Oligaa Buja jej asarin uukuuku meq onoma laligori. Kianj.

Listra taonon Pool Barnabaswaajon beq qagi.

⁸ Listra taonon eja mon kanawoita koomuya laligoro. Ii nemun goron uutanonga meendangoya koloon kamban monqen kana mende riin een ramakero. ⁹ Poolnon Buja qaa jero moma raro uun kania kokaen iima romongoro, “Iwaa uutanon momalaaria en murotiwaajon ama saanon qeangowaa,” kaen jero. ¹⁰ Kaen romongon qa somata qama ijoro, “Mono waama namba.” Kaen ijoro porazak waama kema kan nano.

¹¹ Poolnon kaen ano ejemba tuun yononon ii iima Likaonia qaagianon kokaen silama qagi, “Beq yoronon letoma eja selewo koloon batunananon asugin nonoonon kamaan laligojao.” ¹² Kaen jej Barnabas qata beq wangia qata Zuus qagi ano Poolnon jetanon meq qaa jerotiwaajon ama beq qata Hermes qagi. ¹³ Kaen qagi beq Zuus iwaa jiwowon jigoya taon batanon eroti, iikawaa jigo gawon galenanon bulmakao ejia unuama karo. Kaen kan ila kasaron meq kan taon kiropo naguyanon nama ejemba tuun yonowo jakenon ama siimolon on orombombaaqon anji.

¹⁴ Kaen anji aposolwoi yoronon ii moma “Mende sokonja,” jej qotogon selekopaagara menjurama uulanawo ejemba tuun uutanon kema qari. ¹⁵ *Qama kokaen jeri, “Ejaurunara, on mono nomaembaajon ama iwoi kaanja anju? Noro kaanagadeen on kaanja balon eja toonga koloojo. Noro Anutuwa Oligaa Buja jej asarin ononjo. Kawaajon on mono beq omaya gema unuwu ano uugia meleema Anutu laaligo Toyaanon qokotaawu. Anutu laaligo Toyanon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikawaa uutanon eji, ii mokolon ononota laligoju. ¹⁶ Goman goman kuuya yononon wala eenanon laligon kougiti, Anutunon ii mende anqon koma onono iyangiaa jaajaa ilinwalin laligogi.

¹⁷ “Mende anqon koma ononoto, kilen tompin mende laligogi. Qagoto, Anutunon iwoi awaa awaa ama onoma laligoro. Iinon jero kon kiro ween qero toomoriananon kamban kamban koloo ro nenkorisoro ama iikaanja kanon uugia kuun onono laligogi. Kaen laligogi anaa kania mobutiwaajon kalenja ii qendeema onoma iikaanja kanon dangunuya ano laligogi.” ¹⁸ Yoronon kaen jej ejemba tuun siimolon on orombutiwaajon jarambaran riin jej susugon ononi loorin mesaogi. Kianj.

¹⁹ Listra yononon Pool Barnabas oromesaogito, Juuda ejemba tosianon Antiokia taon ano Aikoniam siti woi iikanonja kouma ejemba tuun uunonkeeme ama ononji. Ama onoma yonowo ororon lugun Pool jamonon qen “Mono komuja!” jegi. Kaen jej ororaan

* 14:15: Eks 20.11; Ond 146.6

taonj gematanonj kamaanj mesaogi ero. ²⁰ Eroto, gowoko yonononj kouma liligonj mugj waama kema taononj uro. Kanonj uro eri gomanj ano Barnabaswo Derbe sitinonj keni.

Siriawaa Antiokia sitinonj eleema kari.

²¹ Derbe sitinonj Oligaa Buja jej asarij uugia kuuj onjoni mamaganonj uugia meleema Jiisaswaa gowokouruta koloogi. Kaenj koloogi Derbe taonj mesaonj Listra, Aikoniam ano Antiokia taonj iikanonj eleema kema injiiri. ²² Injiima rama gomanj so liligonj Jiisaswaa gowokouruta yonoo uugia nanjonj menj kotiiri. Ponj moma laarigiti, iwo qokotaanj nambutiwaa qambanmambanj qaaya onjoma kokaenj injjori, “Nono mono konjajilinj qaganonj (lombo kania kania mokoloonj) laligonj papangonj Anutuwaa bentotononj eu keubonja.” ²³ Uumeleenj kanageso so jotamemeurugia meweengonj galej laligowutiwaa kania kuma onjoma kuuj onjoni. Kuuj onjoma Anutuwaajonj nene singi laligonj gowoko tuuj yonoojonj qama koolinj Ponj moma laarigiti, iwaa borononj onjoni.

²⁴ Onjoma onjomesaonj Pisidia prowins kotonj kema Pamfilia prowinsnonj keuri. ²⁵ Kanonj keuma Perga sitinonj rama Buja qaa jej uugia kuuj onjoma Atalia taononj kemerj. ²⁶ Kanonj kemenj wanjononj uri opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kema laligonj Antiokia sitinonj keuri. Antiokia uumeleenj kanageso yonononj ii Anutuwaa kalejmoriaj uutanonj misin gawonj mewaotiwaajonj wala Anutuwaa borononj ama oronjgi onjomesaonj keni. Kema liligonj gawongara ii medaboronj mombo iyangaraa sitinonj eleema kari.

²⁷ Kanonj kanj uumeleenj kanageso koma horonj onjoni. Koma horonj onjoni ajoroogi qaa sundugara kokaenj injjori, “Anutunonj norowo laligonj angoletosomasomata ama menj laligoro. Iinonj nemuj koma norono gawonj meri waba kantria kantria yonononj Jiisas moma laariwutiwaa nagu horonj onjono uugia meleengji.” ²⁸ Sundugara kaenj injjionj gowoko tuuj yonowow kambanj korija qenj korinj rama laligori. Kianj.

15

Waba kantri yonoojonj ama zioznonj deemambaajonj ano.

¹ *Antiokia laligorito, Judia prowinsnonga ejemba tosiannonj kamaanj kanj kanainj uumeleenj ejemba kokaenj kuma onjongi, “Onj Mooseswaanonj Kana qaawaa so Anutuwaa aiwese menj selegia mende kotowuti eej, iikaanja mono Siwewaa buja koloowombaaajonj amamaawuya.” ² Kaenj kuma onjongitiwaajonj ama anjowowo kolooro Pool Barnabas yorononj tuarenjenj ama onjoma geriawo jej onjoni. Jej onjoni uumotoonj mende ama qaa kokaenj somonjonj jegi, “Nono mono Pool, Barnabas ano jotamemeya tosaanja wasinj onjoni Jerusalem sitinonj uma qaa ii menj aposol ano Jerusalem uumeleenj kanagesowaa jotamemeya yonoononj kema injijowu.”

³ Qaa kaenj somonjonj jegi uumeleenj kanageso yonononj ii wasinj onjongi kanaanonj kenji. Kema laligonj Fonisia ano Samaria prowins woi ii kotonj kanaanonj kanagesoya kanagesoya injiigi. Injiima waba kantri tosaanja yonononj uugia meleengitiwaa bujuya jej uumeleenj tuuj yonoojonj korisoro somata ama onjongi. ⁴ Ama onjoma kema kema Jerusalem sitinonj keugi. Keugi aposol ano jotamemeya yonononj uumeleenj kanageso yonowow koma horonj onjongi. Koma horonj onjongi sundugia kokaenj jegi, “Anutunonj nemuj koma nonono misin gawonj meni nonowo laligonj angoletosomasomata ama menj laligoro.” ⁵ Sundu ii jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tuunjonnga uumeleenj eja tosiannonj waama kokaenj jegi, “Waba kantri yonononj uugia meleengiti, iyonoojonj mono kokaenj menj kotowonja: Yonononj mono Anutuwaa aiwese menj selegia kotonj Mooseswaanonj Kana qaa kuuya otaanj laligowu.” Kianj.

Jerusalem ajojoroo ama anjowowo qaa mindingogi.

⁶ Kaenj jegi aposol ano jotamemeya yonononj qaa ii menj gosiwombaaajonj ajoroogi.

⁷* Ajoroonj niinonjgiinonj qaa mamaga jej jenonjkooli anji. Ii anji Piitononj waama kokaenj

* 15:1: Lew 12.3 * 15:7: Apo 10.1-43

injoro, “Alauruna, Anutunonj wala batunananonj gawonj mendeema meweengonj noma noojonj kokaerj jero, ‘Gii mono waba kantrinonj kema Oligaa Buja qaa jerj asarinj onjona yonononj uugia meleema Ponj moma laariwu.’ Onjo qaa ii moju. ⁸* Anutunonj ejemba kuuya uunana moma kotoji, iinonj kania qendeema Uja Toroya Juuda ejemba nonoojonj wasiro kamaaroti, iikawaa so mono waba kantri ejemba yonoojonj kaanjiadeenj ii wasiro uugianonj kemero.

⁹ “Wasiro kemero iikaanja kanonj Juuda ejemba mende injisosoronj kantri tosia mende sureenj onjono. Qaagoto, yonononj Anutu moma laarigi singisongogia mesaonj uugia songbano soraaya koloogi. ¹⁰ Kawaajonj onjo mono naambaajonj Anutu angobato mej mubuyaga? Naambaajonj gowoko gbilia yonoo arogianonj qaqanj toroqenj aninj angowuyaga? Qaqanj kaanja ii ananaa ambosakonananonj me nononano kaanagadeenj angowombaa so mende koloonj laligoninj. ¹¹ Kaerj qaagoto, kokaerj moma laarijonj: Ponj Jiisaswaa kalejmoriananonj mono Anutu nemuj koma muro hamo qerj nonono Siwewaa buja koloowonja. Waba kantri yonononj kaanagadeenj kana motoonngo iikayadeenj otaanj letoma Siwewaa buja koloowombaaonj moma laarinjkeju.”

¹² Kaerj injoro tuuj yonononj kuuya qaa mongama qaa bo raji. Ragi Pool Barnabas yorononj qaa sundugara kokaerj jeri, “Anutunonj nemuj koma norono waba kantrinonj kema batugianonj misin gawonj meri aiwese angoletto somasomata asugiro.” Kaerj jeri geja ama mogi. Kianj. *

Bisop Jeimsnonj qaa injoro.

¹³ Pool Barnabas yorononj sundugara jedaborori mogi Jeimsnonj qaa kokaerj jero, “Alauruna, niinonj qaa jewe mono geja ama mobu. ¹⁴ Anutunonj kambanj mutuya waba kantri ejemba jaasewanj qerj onjoma batugianonga ejemba iyanjaajonj meweengonj onjono qata bosima kanagesoya toroqegi. Anutunonj kaerj ama kaniaya qendeema nononoti, Saimon Piitononj iikawaa qaaya ninijoro. ¹⁵ Qaa kaanja ii gejatootoo ejemba yonononj kaanagadeenj nanjonj jenjkeju. Yonononj qaa monj kokaerj oogita eja,

¹⁶* “Kawaa gematanonj niinonj eleema kanj kinj Deiwidwaa kantri totonja mombo mej waamaña.

Iinonj wala jinjaronj kuunja qerj ambosakonana galej koma onjono kuunjanonj boratinj riinj kamaaroto, niinonj ii mombo meagonj kuuwe kantrinonj qeangonj nambaa.

¹⁷ Ii kokaerj koloowaatiwaajonj amaña: Ejemba tuuj tosaanja kuuya yonononj Ponj mongambuya.

Waba kantri kuuya neenaa bujana koloowutiwaajonj onjoombeti, iyonononj Ponj nii mongama nombuya.

Ponj niinonj kaerj jejenj ano iikawaa so kantrigia mej qeangomaña.

¹⁸ Kaerj amakejeri, ii mono monowaa monoyanonga moma kouma laligoju.’

¹⁹ “Kawaajonj Jeims niinonj qaa ii gosinj momonanonj kokaerj romonjonj jejerj: Waba kantri ejemba uugia Anutuwaanonj meleenjuti, nonononj mono lombo qaqanj somata iyonoo qagianonj aninj mende sokombaa. ²⁰* Kaerj qaagoto, iyonoojonj tere kokaerj ooninj sokombaa: Yonononj oro busuya bej lopiombaa nanduj buja qerj kanagianonj aninj esungianonj tururoti, ii mende newu. Serowilinj mende ambu. Oro aroya qoosonjaa busuya ano sa ii mende newu. Iwoi 4 ii mesaowutiwaajonj jerj kotiiwonaga. ²¹ Mooseswaa Kana qaa ii monowaa monoyanonga gomanj so jerj asarinj kouma laligojonj. Ii Sabat kendonj so qamakooli mirinananonj weengonj momakejonj. Kawaajonj qaa 4 ii saanonj mende mesaowonja.” Kianj.

Jerusalem ajoajorononj waba kantri yonoojonj tere oogi.

* 15:8: Apo 2.4; 10.44 * 15:12: Bisop, Griik qaanonj episkopos, ananaa qaanonj jaagalenj me inspekta. Iinonj zioz gawonj kuuyaa mindimindiri galeja kolooja. Jeims koi kanonj Jiisaswaa gowokoya qaagoto, Jiisaswaa koga. * 15:16: Aam 9.11-12 * 15:20: Eks 34.15-17; Lew 17.10-16; 18.6-23

²² Jeimsnoŋ kaen jero aposol ano jotameme yoŋonoŋ kanageso kuuya yoŋowo qaa ii mogi sokono. Mogi sokono batugianonŋa eja tosaŋa meweŋgoŋ oŋoma Pool Barnabas yorowo motooŋ Antiokia sitinoŋ wasiŋ oŋombombaaŋoŋ jegi. Kaen jeŋ eja qata Juudas qata moŋ Barsabas ano Sailas meweŋgoŋ oronŋi. Eja woi ii uumeleŋ tuumbaa jotameme ejaga koloori. ²³ “Eja ii wasiŋ oromboŋa,” jeŋ tere moŋ kokaen oŋ borogaranonŋ anŋi,

“Momalaariwaa waba alaurunana, Antiokia siti ano Siria ano Silisia balonoŋ laligojuti, nononoŋ oŋoo jolonŋia jeŋoŋ. Aposol nononoŋ momalaari kanagesowaa jotamemeya yoŋowo oŋoo uumeleŋ alaurugiaga kolooŋoŋ. Kaen oŋowo qaa amiŋ mobombaaŋoŋ tere ama oŋonoŋoŋ.

²⁴ Ananaa ejemba tosaŋa mende jeŋ kotoŋ oŋonoŋ anŋio nonomesaŋoŋ oŋonoŋoŋ kaŋ uugia kuuŋ qaa morotanŋoŋ lolowawa meŋ oŋonoŋi uu momogia sisau kolooro moniŋ.

²⁵ Kawaajonŋ nono korebore ajoajoroŋ ama uumotooŋ aniŋ sokono. Sokono eja woi meweŋgoŋ wasiŋ oroniŋ wombo alawoinana Barnabas Pool yorowo oŋonoŋoŋ kawuya.

²⁶ Barnabas Pool yoronŋoŋ ananaa Poŋ Jiisas Kraistwaa qataajonŋ ama laaligogara qeleeni tosiانوŋ urugi komuwowaajonŋ ani.

²⁷ Nono Juudas Sailas wasiŋ oroniŋ kaŋ qaa iikayadeŋ toroqenŋ jegaranŋoŋ jeri mobuya.

²⁸ Uŋa Toroya ano nononoŋ qaa kokaembaajonŋ uumotooŋ aniŋ sokonja: Oŋoo qagianŋoŋ lombo qaqanŋ mende toroqenŋ ambonja. Qaa waŋa 4 iikayadeŋ mono otaawu. Ii uugugi juma deembombo.

²⁹ Qaa 4 ii kokaenŋ: Oro busuya beŋ lopiombaa nandunŋ buŋa qenŋ kanagianŋoŋ anŋi esunŋianŋoŋ tururoti, ii mono mende newu. Kaŋagadeŋ sa me oro aroya qoosonŋaa busuya ii mende newu. Serowiliŋ mono mende ambu. Iwoi 4 ii mesaŋoŋ gema qegi uumotooŋ aniŋ Anutunŋoŋ kotuegoŋoŋ oŋono qeŋgoŋoŋ laligowu. Mono uu bonjonŋ laligowu.” Kiaŋ.

Qaa meŋ keŋgi Antiokia siti yoŋonoŋ aisoogi.

³⁰ Tere kaen oŋoŋ wasiŋ oŋonoŋi keŋgi. Kana kema kemeŋ Antiokia sitinoŋ keugi. Keuma uumeleŋ kanageso koma horonŋ oŋonoŋi ajoroogi. Ajoroogi tere ii oŋonoŋi weŋgogi.

³¹ Ii weŋgogi iikawaajonŋ afaanŋoŋ ulunŋkolenŋ qaganŋoŋ moma aisoogi. ³² Juudas Sailas yoronŋoŋ iyanŋoro gejatootoo ejaga laligonŋ qambanŋmambanŋ qaa mamaga oŋoma uuwaa nanŋonanŋo qaa jeŋ meŋ kotiŋ oŋoni. ³³ Meŋ kotiŋ oŋoma kambanŋ tosaŋa kanŋoŋ toroqenŋ laligori. Laligori tegoro uumeleŋ alaurugara yoŋonoŋoŋ “Luaewo kembao,” jeŋ wasiŋ oronŋi. Jerusalem laligori wasiŋ oronŋiti, Juudasnoŋ yoŋonoŋoŋ eleeno.† ³⁴ (-)

³⁵ Pool ano Barnabas yoronŋoŋ toroqenŋ Antiokia sitinoŋ laligonŋ ejemba tosaŋa mamaga yoŋowo Pombaanonŋ Buŋa qaa kuma oŋoma uugia kuuŋ oŋoma laligogi. Kiaŋ.

Pool ano Barnabas yoronŋoŋ deeni.

³⁶ Kaen laligogito, kambanŋ tosaŋa tegoro Poolnoŋ Barnabas kokaenŋ ijoro, “Anara taonŋ ano gomaŋ kuuya liligonŋ Pombaanonŋ Buŋa qaa jeŋ asariŋ laligoriti, mono iikanŋoŋ eleema uumeleŋ alaurunaranŋoŋ nomaenŋ laligojuti, ii saanonŋ kema injiima mobota.”

³⁷ Kaen ijoro Barnabasnoŋ Jon qata moŋ Maak qagiti, ii kaŋagadeŋ wama motooŋ kembombaaŋoŋ moro.

³⁸ *Kaen moroto, Jonŋoŋ wala Pamfilia taonoŋ looriŋ oromesaŋoŋ yorowo toroqenŋ gawonŋ mende mero. Kawaajonŋ Poolnoŋ ii wama kembombaaŋoŋ moro mende sokono.

³⁹ Mende sokono anŋowowo ama uugara gere jero deeni. Deema Barnabasnoŋ Maak wama kemeŋ wanŋonoŋ uri opo sel horonŋ mororŋgogi haamonŋoŋ nanŋoro Saiprus watonŋoŋ keni. ⁴⁰ Kenito, Poolnoŋ eja qata Sailas meweŋgoro uumeleŋ alaurugara

† 15:33: Tosianoŋ toroqenŋ jawo 34 kokaenŋ anju: Eleenoto, Sailasnoŋ qaaya somonŋoŋoŋ toroqenŋ kanŋoŋ laligoro.

* 15:38: Apo 13.13

yoŋonoŋ Pombaa boronoŋ ama oroma kaleŋmoriaŋanoŋ sopa somoŋgoŋ orombaatiwaa-
joŋ jegi mesaŋ keni. ⁴¹ Kema laligoŋ Siria ano Silisia prowins woi ii kotoŋ liligori. Liligoŋ
Poolnoŋ uumeleen kanagesoya kanagesoya injiima meŋ kotiiŋ oŋoma laligoro. Kiaŋ.

16

Timotinoŋ Pool ano Sailas yorowo toroqero.

¹ Poolnoŋ liligoŋ kema laligoŋ taŋ qagara Derbe ano Listra kanŋ keuro. Listra
keuma kanŋ gowoko moŋ qata Timoti mokolooro. Nemuŋanoŋ Juuda uumeleen
embaga kolooro, maŋanoŋ Griik ejaga. ² Poolwaa eja alaurutanoŋ Listra ano Aikoniam
laligogiti, iyoŋonoŋ Timotiwaa kania jeŋ qeŋgogi moro. ³ Kaŋ jegi moma wama
motoŋ kemambaajoŋ moro. Ii moroto, Timotiwaa maŋanoŋ Griik ejaga laligoroti, ii
kuuyoŋoŋ modaborogi ano miri gomaŋ kanŋ Juuda ejemba mamaga laligogi. Kawaajoŋ
yoŋonoŋ Pool jeŋ mububotiwaajoŋ Timoti wama Anutuwaawaa aiwese meŋ selia kotoŋ.
⁴ Kotoŋ kema taŋ ano gomaŋ so keugiti, iikanoŋ Jerusalem mindimindiri ajoajoroowaa
qaaya jegi. Aposol ano Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeya yoŋonoŋ qaa
somoŋgoŋ kotiiŋ, ii otaawutiwaajoŋ jeŋ kotoŋ oŋoŋgi. ⁵ Kaŋ liligogi Jiisaswaanŋ
kanagesoya kanagesoya gomaŋ so laligogiti, iyoŋoo momalaarigianoŋ kotiiro. Kaŋ
kotiŋ Buŋa qaa jegi toŋianoŋ uugia meleema weŋ so kaŋ toroqegi tuŋgiaa jaŋgoŋanoŋ
somariiŋ uro. Kiaŋ.

Anutunoŋ Pool gaonoŋ kotoŋ kondooro Yurop keŋgi.

⁶ Liligoŋ laligoŋ “Eisia prowinsnoŋ kema Buŋa qaa jeŋ asariwoŋa,” jegito, Uŋa
Toroyanoŋ soŋgo ama aŋgoŋ koma oŋono. Kawaajoŋ yoŋonoŋ toroqer kema Frigia
ano Galesia prowins woi ii eeŋ kotoŋ uruugun keŋgi. ⁷ Kema laligoŋ Misia gomaŋ
goraayanŋ keuma Bitinia prowinsnoŋ keubombaajoŋ mogito, Jiisaswaa Uŋa Toroyanoŋ
iikanoŋ kembutiwaajoŋ uumotoŋ mende ano. ⁸ Uumotoŋ mende ano mesaŋ kema
Misia gomaŋ eeŋ kotoŋ kowe goraayanŋ kemeŋ Troas taonoŋ keugi. ⁹ Troas keuma
gomantiŋanoŋ gaŋ egi Anutunoŋ Pool kotoŋ kondooro jaameleen uŋa moŋ kokaŋ
iiro: Yurop eja moŋnoŋ Masedonia leeger nama ooma kokaŋ jeŋ qama kooliŋ muro,
“Gii mono kowe kotoŋ Masedonia gomaŋoŋ kaŋ ilaŋ nonomba.”

¹⁰ Poolnoŋ jaameleen uŋa ii iiro nono iikawaa kania kokaŋ moma kotoŋ jeniŋ,
“Anutunoŋ mono nonooma kowe kotoŋ Yurop uutanoŋ kema Oligaa Buŋa Masedonia
prowinsnoŋ jeŋ asariŋ oŋombombaajoŋ jeja.” Kaŋ jeŋ iikanondeeŋ mesaŋ kembom-
baajoŋ romoŋgoŋ afaŋgoŋiŋ. Kiaŋ.

Filipai emba Lidianoŋ uuta meleeno.

¹¹ Nononoŋ afaŋgoŋ kemeŋ waŋgoŋoŋ uniŋ opo sel horoŋ mororoŋgogi haamonŋ
naŋgoro Troas siti mesaŋ kema dindiŋagadeeŋ Samotres watonoŋ keuniŋ. Keuma eŋ
gomaŋ ano toroqer kema Neapolis sitinoŋ keuniŋ. ¹² Kanŋ keuma waŋgoŋoŋga kamaŋ
kana kema Filipai sitinoŋ keuniŋ. Room ejemba yoŋonoŋ eeŋanoŋ kaŋ Filipai siti ii meŋ
kanŋ laaligo raragia aŋgi Masedonia prowinswaa siti somata kolooro.* Nono Filipai
keuma weŋ tosaŋa kanŋ laligoŋiŋ.

¹³ Kanŋ laligoŋ Sabat kendonoŋ siti kiropo seleŋgeŋ keniŋ. Kanŋ kema ‘Juuda
yoŋonoŋ apu sakasiŋanoŋ ajoroŋ Anutu qama kooliŋkejuti,’ kaŋ romoŋgoŋ kemeŋ
roŋqeŋ moŋnoŋ keniŋ. Kema emba ajoroŋ ragiti, ii injiima rama amiŋ moma
Anutuwaanŋ Buŋa qaa ii jeniŋ mogi. ¹⁴ Mogiti, iyoŋoo batugianoŋ emba moŋ qata
Lidia raro. Iinoŋ Taiataira sitinoŋga Filipai kaŋ opo osoga nezŋgbala akadamyawo
meŋ kululuŋ sewana mewutiwaajoŋ ama laligoro ano Anutu waeya meŋ mepeseŋ
laligoro. Poŋnoŋ uuta meŋ afaŋgoro Poolnoŋ qaa jeroti, iikawaajoŋ siŋa kolooro geja
ama moma aŋgoŋ kono. ¹⁵ Aŋgoŋ kono iyaŋa ano sumanjuruta oomulu meŋ oŋonoŋ qisiŋ

* 16:12: Masedonia prowinswaa siti waŋa ii Tesalonaika. Distrik mutuyaa siti waŋa ii Amfipolis ano siti somata qatawo moŋ Filipai. Room yoŋonoŋ Filipai ii Itali kaŋa galeŋ koma oŋoŋgi. Griik gomaŋ toya yoŋonoŋ iyangiaa balonoŋ waba kaŋa koloŋ laligogi.

nonoma kokaen ninijoro, “Ono noojon ‘Pon moma laarija,’ jejuti een, mono saanon kan noo mirinon uma rama nene neñ ewu.” Kaen jeñ kaparan koma qisij nonono. Kian.

Pool Sailas yoronon kapuare mirinon rari.

¹⁶ Nono kamban moñnon qamakooli roonqeqeyanon kemebombaajon kana somatanon kenij welenqege emba moñnon mokolon nonono. Emba ii andoleinawo laligon ejemba kaniagia asuganon jeñ mokoloomambaajon moro. Ii moma gejatootoo qaa aasangoya jeñ kolon iikaanja kanon moneñ iwoi ii mamaga horon laligoro touruta yonoo borogianon kemero. ¹⁷ Iinon Pool ano nono niniima nonoo gemanananon kan kokaen jeñ qaro, “Eja koi yononon Anutu uuta somataa welenja qen Siwewaa bunaya koloowombaa kania jeñ asarin onjmakeju.” ¹⁸ Kaen jeñ somanja mamaga qama laligoro. Ii laligoro to, Poolnon togon iikawaajon siimbobolo moro. Ii moma kamban moñnon eleema omeya kokaen jeñ koton muro, “Nii Jiisas Kraistwaa qatanon gijojen: Gii mono emba kokawaa uutanonga kouma kema!” Kaen jeñ koton muro iikanondeen kouma mesaon keno.

¹⁹ Ii kenoto, emba tourutanon ii moma moneñ iwoi horowombaa kania juguroti, ii mokolon iringia soono. Iringia soono Pool Sailas oroma somonjon maaket sombejanon horon orongi galeñ eja yonoo jaagianon kengi. ²⁰ Kema qaa jake galeñ yonoo jaagianon orooma selegaranon qaa kokaen kuñ jegi, “Nono siti koi kanon luaenon laligojonto, eja woi koi yoronon kan enkalolon ama nonomakejao. Yoronon Juuda ejaga koloojao ²¹ ano Juuda siligia kuma nonomakejao. Nono Room mindimindiri kantriwaa toton toya koloojon. Kawaaajon nono siligia ii saanon mende moma anjon kombonja. Ii meñ otaawombaa songo ero amamaajon.”

²² Selegaranon qaa kaen kuñ jeñ orongi ejemba tuun yononon kañagadeen waama mindirin kotiin qotogon orongi. Qotogon orongi galeñ yononon kuñ ononon selekopaa-gara horon menjujen-jurangi ano jeñ koton ononon arawambunon urugi. ²³ Mamaga urugi tegoro kapuare mirinon oroombombaajon uruama eja waayawonon awagadeen galeñ meñ orombaatiwaaajon jeñ koton mugi. ²⁴ Kaen jeñ koton mugi moma uruama kapuare miri biwianon miri uuta moñnon kema kanawoigara gere ozozopan† batugaranon ama kasanon somonjon miri uuta iikawaa naguya woi ii kii kuñ kiro rari. Kian.

Kapuare miri galejanon uuta meleeno.

²⁵ Pool Sailas yoronon kaen rari. Rama goman ruujanon kolooro kanon Anutu qama koolin rii qama mepeseen rari kasa eja kuuyanon geja ama mogi.

²⁶ Kaen anji iikanondeen uulanawo nan somata meñ giliro kapuare miriwaa tandoya kuuya wansanwansan qegi. Kaen qegi iikanondeen nagu kuuya tangi kasa eja kuuya yonoo aen gbadogianon (tape) loloon kamaaro. ²⁷ Kaen kolooro kapuare miri galeñ iinon gaon uutanonga waaro. Waama kapuare miriwaa naguya kuuya tandaborogiti, ii iima jero, “Yei! Kasa ejanon togon kendaboroju me nomaen?” Kaen jeñ romonjon jeneña ororo manjawaa soo somata ii kopinanonga horon iyanja aomambaajon ano.‡ ²⁸ Anja aomambaajon anoto, Poolnon gbangban terengon kokaen jero, “Nono korebore koi rajon. Mono geengaa selega een mende tiwilaawa.”

²⁹ Kaen jero moma kiwa mubutiwaaajon qisiro mugi uulanawo kapuare miri uutanon kema jeneña ororo Pool Sailas yoro kosoga-ranon kema simin kuma orono. ³⁰ Simin kuma oroma kapuare mirinonga uruama kamañ kokaen qisij orono, “Eja somata woi, nii mono nomaen ambe Anutunon hamo qen nono letombenaga?”

³¹ Qisij orono ijori, “Mono uuga meleema Pon Jiisas moma laarin muna gii ano sumanjuruganon kañagadeen letoma Siwewaa bunja koloowu.” ³² Kaen ijori mirianon kengi kanagesouruta kuuya yonowo ajoroogi Anutuwaanon Bunja qaa jeri mogi. ³³ Jeri moma gomantiinja aua iikanondeen uruama kema wijigara songbano. Songbano

† 16:24: Gere ozozopan kanagara melanjoro amamañ rari. Unya iiba. ‡ 16:27: Kasa ejanon olon kono galeña ii qaa jakeyanon ama qegi ironja siimbobolo moma komunkegi. Iyanja gamuya moma aonaga, kaen afaangon komunaga.

iikanondeej ii ano sumanjuruta kuuya ii oomulu mej onjoni. ³⁴ Oomulu mej onjoni uruano nene mirinonj uma nene oonj ama orono. Oroma iyanja ano sumanjuruta yonjononj kuuya Anutu moma laarigitiwaajonj korisoro anji. Kianj.

Kapuaire mirinonja konjoma oronji kamaari.

³⁵ Gomanj ano qaa jake galej (majistreit) yonjononj opotoro wasinj onjongi kapuaire mirinonj kanj kokaenj jegi, “Eja woi ii mono isama orona kamaawao.”

³⁶ Kaenj jegi eja waayawononj kanj buju ii Pool kokaenj ijoro, “Majistreit galej yonjononj qaa kokaenj angita kaja: Oro mono kasagara isambe kamaawao. Kawaajonj orononj mono keteda koi mesaonj kamaanj luaenonj kembao.”

³⁷ Kaenj ijoroto, Poolnonj opotoro ii kokaenj injijoro, “Room mindimindiri gawmanonj sopa somonjonj noroma kawaa (jenkooto) paaspoot noronj laligojo. Kawaajonj yonjononj qaanara mende gosinj jej tegonj kilej asuganonj ejemba jaagianonj eenj lanj arawambu koobinonj nurunj kapuaire mirinonj noroonj. Ii gamuyawo. Kaenj noroonj rari keteda koi nomaembaajonj wasinj noronj eenj oloj kamaaworaga? Ii mende sokonja. Noro qaago totoonj kamaawoto, yonjononj mono angio kanj nuruanj kamaaworaga.”

³⁸ Poolnonj opotoro ii kaenj injijoro qaa ii mej majistreit galej yonjononj kema injijogi. Ii moma Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot mej laligoriti, ii moma aarunj sombugia mogi. ³⁹ Sombugia moma kapuaire mirinonj kanj bonjonj susugonj kele ama kuunj oronj kimeri. Kimeri Filipai siti mesaowaotiwaajonj welema oronj. ⁴⁰ Welema oronj Pool Sailas yorononj kapuaire miri mesaonj Lidiawaa mirinonj keni. Kanonj kema uumeleenj alaurugara injiima uuwaa nanjonango qaa jej onjomesaonj keni. Kianj.

17

Tesalonaika gawoj megj sisiwerowero anji.

¹ Kema laligonj Amfipolis ano Apolonia siti woi ii kotonj Tesalonaika sitinonj keugi. Siti wana iikanonj Juuda yonjononj qamakooli mirigia megj nano. ² Poolnonj nanamemeja ama laligoroti, iikawaa so qamakooli mirigianonj uma Sabat kendonj karonj kanonj yonjowo Uumeleembaa Buja Tere weenjonj kania aminj moma laligogi. ³ Kaenj laligonj Buja Terewaa kania jej asarinj kokaenj jero, “Anutunonj arej ama Hamoqeqe Toyanonj siimbobolo moma komunj koomunonja waabaatiwaajonj jero.” Kaenj jej iikawaa kania Buja Terenonja qendeema uugia kuunj kokaenj injijoro, “Eja Jiisas jej asarinj onjonjeni, iinonj mono Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.”

⁴ Kaenj injijoro Juuda kanageso yonjononja tosanonj moma laarinj uugia meleema Pool Sailas yorowo toroqenjanj. Griik ejemba tosanonj Anutu waeya mej mepeseegiti, iyonjononja kaanagadeenj tuunj somatanonj yonjowo toroqegi ano emba uuta qabunagiawo yonjononja mamaganonj uugia meleenj.

⁵ Uugia meleengito, Juuda eja geria yonjononj uugia soono uunonj motoqoto moma gemaqeqe qaa jegi. Kaenj jegi injarere ejemba roonqeqenonj lanj laligogiti, iyonjononj kema eja doogoya tosaanja onjongi. Ii onjoma mindirinj ejemba tuunj uugia kuunj horonj onjongi ajoroogi. Ajoroonj lanj qagi qemburunj gujubaju kolooro siti sokonda-bororo. Lanj qama lugunj eja qata Jeison iwaa miri rijugonj Pool Sailas ejemba tuunj jaagianonj ama orombombaaajonj mongama oronj. ⁶ Mongama oronjgito, mende mokolonj oroma Jeison ano uumeleenj alauruta tosaanja somonjonj horonj onjoma sitiwaa galenkonjonj eja yonjoo jaagianonj keuma kokaenj qagi, “Yei! Eja balonja balonja liligonj gomanj so uu kuunj onjongi kaamaa qenj soonjkejuti, iyonjononj mono koi kanonj kaanagadeenj kari. ⁷ Koi kanonj kari Jeisononj ii oroma anjonj koma orono. Ejemba kaanja kuuya yonjononj kokaenj jenkeju, ‘Eja monj qata Jiisas iinonj kinj Ponjana kolooja.’ Kaenj jej Room Siisa-kimbaa jenkootoya qotogonj mej kamaanj amakeju.”

⁸ Kaenj qagi ejemba tuunj ano galenkonjonj eja yonjononj mogi uugianonj kamaanj raidimbonj kaanja sisau kolooro. ⁹ Sisau kolooro Jeison ano uumeleenj alauruta tosaanja kuunj qisinj onjongi monenj ama wanj taraagara megj kamaanj kenji. Kianj.

Berea kengi Baibel stadi ama qaagara gosigi.

¹⁰ Kamaan kengito, uumeleen alaurugara yononon Pool ano Sailas iikanondeen wasin orongi mesaon gomantiina kana goman qata Berea kanon keni. Kema keuma Juuda yonoo qamakooli mirigianon uri. ¹¹ Qamakooli mirigianon uma Buja qaa jeriti, ii siina somata moma anjalij angon kongi. Juuda kanageso Berea laligogiti, iyononon Tesalonaika kanageso unjuugun awaa soro koloogi. Qaa tororo jeri me qaago, ii ween so Buja Terewaa qaanon gosin weengon amin moma laligogi.* Sili awaa kaanja otaan Juuda ejemba Tesalonaika laligogiti, ii haamo ama onongi. ¹² Buja qaa jeri Juuda yonoononga kelemalelehanon moma laarin uugia meleengi. Griik ejemba yonoononga kaanagadeen mamaganon Jiisas moma laarigi batugianon emba uuta qabuagiawo ii mamaga laligogi.

¹³ Jiisas moma laarigito, Poolnon Berea kanon kaanagadeen Anutuwaanon Buja qaa jeri asarin laligoroti, iikawaa bujuyanon sein Tesalonaika kema Juuda jotamemeya yonoo gejagianon kemero. Gejagianon kemero moma waama Berea kanon kaanagadeen ejemba uugia oson kuugi. ¹⁴ Kuugi uumeleen alaurugara yononon ii moma iikanondeen Pool wasigi kowe goraayanon kemero. Kemeroto, Sailas Timoti yoronon toroqen Berea laligori. ¹⁵ Eja Pool oongiti, iyononon toroqen wama kema Atens sitinon keugi. Keugi kokaen jeri koton onono mogi, “Ono mono eleema Sailas ano Timoti jegi uulanawo noonon kawao.” Qaa ii moma mesaon kengi. Kian.

Poolnon Atens sitinon gawon mero.

¹⁶ Poolnon Atens sitinon rama Sailas Timoti yorojon mamboma laligon liligoro. Liligon siti ii tando lopiona lopiona kanon saa qegi kana goraaya goraaya nangi injiima awawalin temboma uuta gere jero. ¹⁷ Poolnon Juuda yonoo qamakooli mirigianon uma Juuda waba ejemba ano balon toya Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonowo nama amin mogi. Poolnon ween so roonqeqe sombenja so kema ejemba mokolon onoma yonowo aitongon amin mogi.

¹⁸ Amin mogi Epikuros ano Stoik momo jake woi kanon boi tosanon kanon Poolwo qaa silia siliaa jeri niinonniinon ama jenonkooli amigi.† Tosianon toroqen Poolwaa qaaya moma kokaen jegi, “Momo kitia kitia zezengo kaanja usuma uun mongama lan menj kululuun motoongo woi mokolon bimbimon menj kaja. Ii menj kanon sosonae kaanja lan jejato, qaayaa hona naama jemambaajon moji, ii mende mojon.”

Poolnon Jiisaswaa Bunaya jeri asarin uugia kuun koomunonga waaro‡ jero. Kawaaon tosanon toroqen kokaen jegi, “Ben wabaya menj kanon yoro kanagara jeri asarija, iikawaa tania kaan kolooro iijon.”

¹⁹ Kaen lansan jegi Pool wama maaket somben somata qata Areopagus§ iikanon uma kaunsol yonoo jaagianon anji nano kokaen jegi, “Gii momo aren gbilia asuganon kuma nonomakejanj, iikawaa kania ii nomaen? Ii saanon jena mobona. ²⁰ Giinon waba kantri yonoonon qaa morota menj kanon jena gejanananon kemero mojon. Kawaaon goo qaa arengaa kania ii tororo mobombaajon mojon.” ²¹ Atens toya ano waba iikanon laligogiti, iyononon kuuya een lansan laligon momo qaa dologa dologa nuuguna guuguwe ama jeri moma uugia iikanon ama kambanja tiwilaan laligogi. Kian.

Poolnon Areopagus sombenon nama qaa jero.

²² Poolnon waama Areopagus somben biwianon kema kaunsol yonoo jaagianon nama kokaen jero, “Atens ejauruna, niinon koi kanon iwoi kuuya iima kaniagia kokaen ero mojen: Ono benurugia goda awaa qen mepeseen onoma laligoju. ²³ Niinon liligon ononon miri kowoga kowoga iima iikawaa batuyanon alata tereyawo mon mokoloowe. Iikanon

* 17:11: Berea yononon Baibel stadi awaa anji. † 17:18: Momakoto boi qata Epikuros iinon keraqeeango mobombaa kania kuma onono. Stoik momo jake (akademi) kawaa boiya qata Zeno iinon siin awaa ano bologa qowogon bon qen kottin nambombaa kania kuma onono. ‡ 17:18: Jiisas ano Koomunonga waawaataa qaa woi ii mende moma asarin tompin nama kokaen jegi, ‘iinon mono ben eja ano emba yoro qagara kaen qaja.’ § 17:19: Areopagus qaa iikawaa kania ii manjaqeqewaa bena qata Ares iwaa baanja.

kokaen oogita ero iibe, 'Berj kania mende mojonj, iwaajonj koi meni.' Kawaajonj onjo berj mojn kania mende moma kilenj waeya menj mepeseenkejuti, niinonj mono iwaa kania injisaama jewe mobu.

²⁴ *"Berj Anutunonj Siwe namo ano iwoi kuuya iikawaa uugaranonj eji, ii mokoloonj onono. Iinonj Siwe namowaa Ponjaga kolooja. Iinonj jiwowonj jigo borononj memeta kanonj mende rama laligoja. ²⁵ Iyanjo laaligowaa kania kolooja. Ii ano anana balononj laligowonjatiwaajonj sele, kokooso ano iwoi tosaanja kuuya nonono sewanj aasonj horonjkejonj. Kaen nonomakejiwaajonj ama anjo nembanene me iwoi mombaajonj mende amamaanjkeja. Kawaajonj ejemba anana ii wagiwombaajonj amamaajonj. Anana boronananonj iwoi mende menj nandunj ama muninj eej, iinonj mende komuwaa. Iinonj balonj eja kaanja mende laligoja. Qaago.

²⁶ "Iinonj wala eja motoonjgo mokolooro iwaanonga seinj deema gbala injanja ano sele tosaanja koloonj balonja balonja kuuya sokoma laligojonj. Iinonj kambanana kuuya tororo arengonj nonono iikawaa so laligojonj ano miri gomanj daengenj daengenj enj rama laligojonj, iikawaa goraaya ano aasoya ama jej kotooro iikawaa so laligojonj. ²⁷ Anana mono Anutu iyanja moma monjgama mubombaajonj iwoi kuuya ii arengonj nonono. Iinonj korebore kosonananondeenj laligojato, kilenj koromojoronj ama Anutu monjgama laligonj mokoloowonaga me qaago? ²⁸ Onjoangiaa Griik momo ejembanonj qaa kota arengonj oogiti, iyonoononga woiyanonj kaanjagadeen qaa kota mojn kokaen jeri,

'Nono kaanjagadeen iwaa gbiliuruta koloonj laligojonj.'

Eja kaanja mojnnonj qaa kota mojn kokaen ooro,

'Iinonj mono menj letoma nonono iwaa aonjanonj laaligonana laligonjkejonj, kanaanana kema kanjkejonj ano enj waawaanana amakejonj.'**

²⁹ Qaa iikawaa so anana Anutuwaawaa gbiliuruta koloonj laligonj kosianonj nanjonj. Kosianonj nanjonto, kilenj iwaa kania moma soonj jinjauj qewombo. Unja meme eja (artist) yonononj momo qaganonj nama berj mombaa tania romonjonj goul, silwa me jamo kowonjin menj uroronj tando lopionja sogonj menjerejonj menjkejuti, iinonj mono iikawaa tani mende kolooja. ³⁰ Ejembanonj poumapou ama jibijabu laligonj kougi Anutunonj kambanj kanonj nanamemengiaajonj moma bolinj ironja mende meleema laligoroto, kambanj kokaamba qaaya injisaama kokaen injioja, 'Ejemba korebore gomangia so rama kenjuti, onjo mono uugia meleema noononj kawu.'

³¹ "Anutunonj kambanj somata ano kanj kuuwaa. Iinonj kambanj iikanonj ejemba gomanja gomanja kuuya laligonj kenjuti, ii menj kululuun nonoma qaanana gosinj tororo jej tegowaa. Iinonj eja mojn qaanana jej tegowaatiwaajonj meweengonj jenteegowaa kusunja borianonj ano. Iinonj eja ii menj gbiliro koomunonga waaro iikaanja kanonj ku-usunja somata ii ejemba kuuya qendeema nonono iima mojonj. Eja koomunonga waaroti, iinonj mono jenteego Tonanaga kolooja."

³² 'Anutunonj eja mojn koomunonga menj gbiliro waaroti,' tosonianonj qaa ii moma mepaqepae angji. Kaen angito, tosonianonj kokaen jegi, "Qaa jejanj, nono ii mombo mobombaajonj mojonj. Kawaajonj gii saanonj kambanj mojnnonj qaa ii toroqen jej asariwa."

³³ Kaen angji Poolnonj yonoo batugianonga waama onjomesaonj keno. ³⁴ Kenoto, tosonianonj kanj Jiisas moma laarinj iwo toroqegi. Moma laarigiti, iyonoo batugianonj Areopagus kaunsol tuun yonoo jotamemeya eja mojn qata Dionisius laligoro. Kaanjagadeen emba somata mojn qata Damaris ano tosonianonj yorowo toroqen moma laarinj uugia meleengi. Kianj.

18

Poolnonj Korint sitinonj keno uugia meleengi.

* 17:24: 1 Kinj 8.27; Ais 42.5; Apo 7.48   ** 17:28: Momo eja somata Pool iinonj momo jakeya jakeya uma Griik yonoononj buk morota morota weengonj moma kotonj iikanondeen qaa kota kota afaangonj menj asuganonj jero.

¹ Iwoi ii kolooro Poolnoŋ Atens siti mesaŋ Griik siti moŋ qata Korint kanŋ keno. ² Korint kema Juuda eja moŋ qaya Akwila mokolooro. Akwila iinoŋ Eisiawaa prowinsya qata Pontus kanŋ koloŋ kanageŋ mindimindiri siti Room kema laligoro. Kanŋ laligoro Siisakiŋ qata Kloodius iinoŋ jeŋkootoya kokaen ano, “Juuda ejemba oŋo mono korebore Room siti mesaŋ deembu.” Kaen jeŋkooto anotiwaajoŋ ama Itali kantri mesaŋ Griik kemeŋ kambaŋ kanŋ Korint kouro. Kouro Poolnoŋ mokoloŋ ii ano embia qata Prisila yoroonoŋ keno. ³ Laaligogara nangowaotiwaajoŋ opo kuuŋa kuuŋa meri. Poolnoŋ kaŋagadeen opo sel kuuŋa meme eja. Kawaajoŋ yoroonoŋ keno gawoŋgia ororoŋ ero yorowo laligoŋ eŋ opo sel kuuŋa gawoŋa motooŋa megi. ⁴ Meŋ laligogi Sabat kendoŋ so qamakooli mirinoŋ uma Juuda ano Griik ejemba yoŋowo Jiisaswaa kania amin mosoma uugia meleembutiwaajoŋ kuuŋa oŋoma laligoro.

⁵ Kuuŋa laligoro alawoita Sailas Timoti yoronoŋ Masedonia prowinsnonga kouri Jiisaswaa Bunaya kambaŋ so jeŋ asariŋ laligoro. Kaen laligoŋ Jiisasnoŋ Hamoqeŋ Toya Kraist kolooji, iikawaa kania asuganoŋ qendeema qaa iikanŋ Juuda ejemba uugia kuuro. ⁶ Uugia kuuroto, Pool tuarenjeŋ ama uuqeŋ qaa tokoroŋkota jeŋ mugi borianŋ jaagianŋ kuuŋa sububun qesaaro kamaaro kokaen injoro, “Niinoŋ koposo mende ambe oŋo tiwilaen iikawaa irona ii mono noo qananŋ ambombaajoŋ amamaawuya. Ii oŋoŋgio bosimbu. Oŋo Buŋa qaa qotogogi niinoŋ saanoŋ oŋomesaŋ kete nama ubaati, iikanŋ waba kantri ejemba yoŋoonoŋ eleema kemaŋa.”

⁷ Kaen injoŋ oŋomesaŋ qamakooli miri goraayanŋ eja moŋ qata Titius Jastus iwaa mirinoŋ uma laligoro. Iinoŋ Juuda eja qaaqoto, kileŋ Anutuwaa waeya meŋ mepeseen laligoro. ⁸ Goraayanŋ kenoto, qamakooli miriwaa galeŋ qata Krispus ano iwaa embameria yoŋonoŋ kuuya uugia meleema Poŋ moma laarigi. Kaŋjideen Korint ejemba tosaŋa Poolwaanŋ qaa mogiti, iyoŋoononga mamaganŋ Jiisas moma laariŋ uugia meleenŋ oomulu meŋ oŋoŋgi.

⁹ Poolnoŋ gomantiŋa moŋnoŋ gaŋ ero Poŋnoŋ kotoŋ kondoro jaameleen uŋa iiro kokaen ijoro, “Gii toroko mende mobato, Buŋa qaa mono kotiŋ jeŋ laligowa. ¹⁰ Siti kokanoŋ ejemba tuuŋa mamaga yoŋonoŋ noo buŋa kolooju. Kawaajoŋ niinoŋ giwo laligowe moŋnoŋ iwoi moŋ mende kanaiŋ meŋ bolin gombaa.” ¹¹ Kawaajoŋ Poolnoŋ kambaŋa meŋ koriŋ yoŋoo batugianoŋ gbani motooŋgo ano koin 6 kawaa so laligoŋ Anutuwaanŋ Buŋa qaa kuma oŋoma laligoro.

¹² Kuma oŋoma laligoroto, Room yoŋonoŋ eja Galio kuugi Akaia prowinswaa kiap gawana laligoroti, kambaŋ iikanŋ Juuda jotamemeya yoŋonoŋ mindiriŋ Pool tuarenjeŋ ama muŋ horoŋ qaa jakeyanŋ oonŋgi. ¹³ Qaa kokaembaajoŋ oonŋgi, “Eja koi kanŋ ejemba eŋkaloloŋ meŋ oŋomakeja. Room yoŋonoŋ jeŋkootogia anŋgi eji, iinoŋ ejemba kana ii uugun Anutuwaa waeya meŋ mepeseewutiwaajoŋ uukuukuu meŋ nonomakeja.”

¹⁴ Qaa kaen selianoŋ kuuŋa jeŋi Poolnoŋ qaa kitia jemambaajoŋ ano kiap gawana Galio iinoŋ Juuda ejemba ii kokaen injoro, “Juuda ejemba oŋoo batugianoŋ moŋnoŋ eja qero komunaga me qinji bologa totoŋ moŋ anagati een, iikawaajoŋ niinoŋ saanoŋ qaagia geja ama mobenaga. ¹⁵ Kaanto, oŋoo batugianoŋ momalaariwaa qaa kolooro qa morota morota qama anŋowowo ama jeŋkootogia nomaen ambuti, ii mono oŋoŋgiaa lombogiaga. Niinoŋ iwoi kaŋa ii gosin jeŋ tegomanatiwaa so qaago.” ¹⁶ Kaen injoŋ qaa jakeyanŋga oŋotaaro kamaagi. ¹⁷ Kamaan iyanŋiodeen mindiriŋ motooŋa lugun qamakooli miriwaa galeŋ qata Soostenes ii qelanjin meŋ kaŋ qaa jakeyaa kana qaa ootanoŋ ama qegi. Qegi kiap gawana Galionoŋ ii iima kawaajoŋ jaaya soŋgoro hona moŋ mende kolooro. Kian.

Poolnoŋ anŋaa gomanŋ Antiokia sitinoŋ eleeno.

¹⁸ *Poolnoŋ kileŋ toroqen Korint sitinoŋ ween mamaga laligoro. Laligodaboroŋ uumeleen alauruta yeizozogia jeŋ oŋomesaŋ Prisila ano Akwila uruama kowenoŋ kemeŋ wanŋowaajoŋ mamboma ragi. Wala Anutuwaa jaanoŋ kokaen jero, “Niinoŋ

* 18:18: Jan 6.18

Anutuwaa gawonja pondarj kaparanj koma memana.” Qaa kaen jej ii jojoparj qanon somongonj laligoro. Kambanj ii tegoro kowenonj gomanj qata Senkria kanonj kemenj jojoparj qaayaajonj jero wanj juya motogi. Wanjo monj Siria prowinsnonj kemambaajonj anoti, ii mokoloonj iikanonj uma opo sel horonj mororongogi haamononj nangoro kenji.

¹⁹ Kema Efesus taononj keuma Poolnonj Prisila ano Akwila oromesaoroto, anja qamakooli mirinonj uma Juuda yonowo Jiisaswaa kania aminj mogi. ²⁰ Aminj moma kokaenj qisij mugi, “Gii saanonj kambanj koriga nonowo laligowa.” Kaenj qisij mugito, Poolnonj iikawaa uumotoonj mende ano. ²¹ Kawaajonj yeizozo kokaenj injijoro, “Anutunonj iikawaajonj ‘Oonj,’ jewaati eenj, mono saanonj eleema onoononj kamana.” Kaenj injijonj wanjo monjonj ugi opo sel horonj mororongogi haamononj nangoro Efesus mesaonj kenji.

²² Kema taonj monj qata Sisaria kanonj keuma wanjo mesaonj balonj kana Jerusalem uro. Uma eleema uumeleenj kanageso jolongia injijoro. Ii injijonj rama waama kemenj Antiokia sitinonj keno. ²³ Antiokia sitinonj kema laligoro sonda tosaana tegoro onjomesaonj kananonj keno. Kananonj kema Galesia ano Frigia prowins woi ii uugunj gomanj so liligonj gowoko kuuya injiima koma gbilinj onono kotiigi. Kianj.

Apolosnonj Efesus ano Korint gawonj mero.

²⁴ Kambanj kanonj Juuda eja monj qata Apolos ii Efesus karo. Apolos iinonj Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanonj koloonj laligonj momo mirinonj uro tegoro Buja Tere Walagaa qaaya awaagadeenj moma kotoro. Ii moma kotonj kania jero qaayaa tania kawaajonj ejemba gomanj so aiija mamaga moma aisooigi. ²⁵ Pombaa kania otaawombaa kania kuma mugi Anutuwaanonj gere bolananonj uutanonj jero. Jiisaswaa kania tororo dindiina kuma onjoma Jononj oomulu menj ononoti, iikawaa kania saanonj moma sorogonj jero. Ii jeroto, iikawaa batuya monj mesaoro. Uja Toroyanonj mulu menj nononji, ii mende moro.

²⁶ Iinonj kanj qamakooli miri uutanonj kanainj qaa esunmumu-yawo jero. Jero Prisila Akwila yorononj qaaya moma nama wani yoroo mirinonj kenji. Kema Anutuwaa kania awaagadeenj toroqen jej asarinj ijori moro. ²⁷ Apolosnonj Griik kantriwaa bakaya qata Akaia kanonj kemambaajonj moro Efesus uumeleenj ala yonononj kotingonj mugi. Kotingonj munj Akaia gowokourugia yonoojonj tere kokaenj oogi, “Eja koi mono koma horonj mubu.” Apolosnonj tere ii menj Akaia prowinsnonj kema ejemba Anutuwaa kalenmorianja moma asarinj uugia meleengiti, ii mamaga ilaanj onono. ²⁸ Ilaanj onjoma “Jiisasnonj Hamoqeqe Toya kolooja,” jej iikawaa kania ii Buja Terewaa qaaya qaaya weengonj kanonj qendeema onono mogi. Juuda yonononj qaa ii moma jenonkooli anji niinonjinonj kolooroto, Apolosnonj Anutuwaa ku-usunj qaganonj nama qaagia asuganonj qewagoro kamaagi. Kianj.

19

Poolnonj Efesus laligonj gawonj mero.

¹ Apolosnonj Korint sitinonj laligoro Poolnonj Antiokia siti mesaonj prowins tosaana* uugunj kema kema kowe goraayanonj Efesus sitinonj keuro. Keuma kanonj gowoko tosaana mokoloonj injiuro. ² Injiima kokaenj qisij onono, “Ono moma laarinj uugia meleengiti, Uja Toroyanonj mono kambanj iikanonj uugianonj kemero me qaago?” Kaenj qisij onono kokaenj meleema jegi, “Uja Toroyanonj laligoji, nono iikawaa qaaya ii mende totoonj monij.”

³ Meleema jegi kokaenj injijoro, “Ono mono naa oomuluga menj onongita laligoju?” Kaenj injijoro meleengi, “Nono Jononj oomuluwaaajonj jej laligoroti, mono iikaya menj nononji menij.”

⁴*Kaenj meleengi Poolnonj jero, “Jononj Jiisaswaaajonj qaa jej ejemba tuunj uugia kuuro kokaenj mogi, ‘Noo gemananonj eja monj kawaati, onjo mono ii moma laarinj uugia meleembu.’ Kaenj jero moma uugia meleengiti, Jononj ii oomulu menj onjoma laligoro.”

* 19:1: Balonj ii kambanj kokaamba kantri qata Tooki (Turkey) kawaa uutanonj eja. * 19:4: Mat 3.11; Maak 1.4, 7-8; Luuk 3.4, 16; Jon 1.26-27

⁵ Kaen jero mogi Poolnoŋ Poŋ Jiisaswaa qatanonŋ oomulu meŋ onono. ⁶ Meŋ onoma boria wanŋianonŋ ano Uŋa Toroyanonŋ uugianonŋ kemero kantri tosiaa qaa morota morota kanainŋ jeŋ gejatootoo qaa jegi. ⁷ Eja ii mindirinŋ 12 kawaa so laligogi.

⁸ Poolnoŋ qamakooli mirinonŋ uma nama Anutuwaa bentotombaa kania aminŋ moma awasankaka nama kawali kaanŋa uugia kuuro qaaya qewagowombaajonŋ amamaanŋ laligogi. Kaenŋ laligogi koinŋ karoonŋ tegoro. ⁹ Qewagowombaajonŋ amamaagito, tosanonŋ yanŋiseŋ ama mende moma laarinŋ Pombaanonŋ kania asuganonŋ jeŋ bolinŋ ejemba jaagianonŋ qaa kisama jeŋ nanŋi. Kaenŋ jeŋ nanŋi Poolnoŋ gosinŋ mendeema onoma onomesaonŋ gowokouruta unuano korikori kenŋi. Korikori kema eja qata Tiranus iwaa qenjaaro momo jakenonŋ weenŋ so (aua 5 ajoroonŋ) kuma onono aminŋ momo ama laligogi. ¹⁰ Kaenŋ ama laligogi Pombaa Buŋa qaayanonŋ seiŋo gbani woi tegoro. Ii tegoro Buŋa qaa ii Eisia prowins uutanonŋ gomanŋ toya ano Juuda ejemba kuuya yonŋoo gejagianonŋ kemero modaborogi. Kianŋ.

Sewa meraurutanonŋ omejiilanŋ konjombombaajonŋ amamaagi.

¹¹ Anutuwaa ku-usunanonŋ Poolwaanonŋ keuro gawonŋ meŋ boria ejemba wanŋianonŋ ano Anutunonŋ angoletoto morota morota mero asugiro. ¹² Kaenŋ laligoro ejemba ji injiro laligogiti, tosanonŋ Poolwaa selianonŋ nogo motomoto ano opo jokanŋa tosaanŋa kaanŋagadeenŋ meŋ kema kanŋ qagianonŋ anŋi jigia onomesaoro omejiilanŋurugia kouma kenŋi qeangogi. ¹³ Juuda sele galeŋ tosanonŋ liligonŋ omejiilanŋ onotaanŋ kema kanŋ laligogiti, iyonononŋ kaanŋadeenŋ kanainŋ omenonŋ kokojinjinŋ meŋ ononŋgiti, iyonŋoo qagianonŋ Poŋ Jiisaswaa qata qama esunŋa koma horowombaajonŋ angobato megi. Angobato meŋ kokaenŋ jegi, “Poolnoŋ Jiisaswaa qata qama uukuukuu meŋ nonomakeji, niinonŋ mono Poŋ iikawaa qatanonŋ omejiilanŋ kouma togowutiwaajonŋ jeŋ kotonŋ ononŋjeŋ.” ¹⁴ Jiisaswaa qata kaenŋ qagiti, iyonŋoo batugianonŋ Juuda jigo gawonŋ galeŋ waja qata Sewa iwaa merauruta 7 yonŋononŋ kaanŋagadeenŋ laligogi.

¹⁵ Yonŋononŋ ome monŋ kaenŋ jeŋ kotonŋ mugito, iinonŋ meleema kokaenŋ jeŋ onono, “Nii Jiisaswaa moma mujenŋ ano Poolwaa moma mujento, onŋo mono moroga?”

¹⁶ Kaenŋ jeŋ onoma eja uutanonŋ nanoti, iinonŋ mono lugunŋ qagianonŋ uma qelanjinŋ onono. Kaenŋ korebore haamo ama japaleleŋ meŋ onoma selegia motoqotonŋ opo malekugia menjuqenjurano. Menjuqenjurano anŋa anŋa selegianonŋ sagorogoro kamaanŋ nano togonŋ kesagia meŋ miri uuta ii mesaonŋ selegia tomanŋa kamaanŋ kemaligi. ¹⁷ Kaenŋ kolooro Juuda waba ano balonŋ toya Efesus laligogiti, kuuya yonŋononŋ iikawaa bujuya moma mamaga aaruŋ awawaligi. Awawaligi tosanonŋ Poŋ Jiisaswaa qata kaparanŋ koma mepeseegi akadamuyawo kolooro. ¹⁸ Moma laarinŋ uugia meleengiti, iyonŋoononŋga mamaganonŋ kema sinŋisonŋgogia inŋisaama jeŋ koloogi. ¹⁹ Tosianonŋ suuqanŋoronŋ hamoqeŋ meŋ laligogiti, iyonŋoononŋga mamaganonŋ buk papiagia meŋ kanŋ meŋ kululuunŋ ejemba kuuya yonŋoo jaagianonŋ nama asuganonŋ gerenonŋ giligi jero. Buk papiia iikawaa sewanŋgia weenŋonŋ kululuugi mindimindiri janŋgogia ii silwa monenŋ (Kina) 50,000 kawaa so kolooro. ²⁰ Tani kaenŋ anŋi Pombaa Buŋa qaaya ii esunŋmumuyawo seiŋ kotiinŋ keno. Kianŋ.

Poolnoŋ gawonŋaa areŋa ano.

²¹ Iwoi kuuya ii kolodabororo Uŋa Toroyanonŋ Pool sololonŋ muro qaaya somonŋonŋ kokaenŋ jero, “Nii kowe kotonŋ Griik kantriwaa leegeŋa woi Masedonia ano Akaia kanonŋ liligowe tegoro mesaonŋ Jerusalem sitinonŋ kemaŋa.” Kaenŋ jeŋ toroqero, “Kanonŋ kema rama Jerusalem mesaonŋ Room siti kaanŋadeenŋ kema iimanŋa.” ²² Kaenŋ jeŋ neŋawoita Timoti ano Erastus wasinŋ orono Masedonia keni anŋa toroqenŋ kambanŋ tosaanŋa Eisia prowins uutanonŋ laligoro. Kianŋ.

Efesus yonŋononŋ manŋa kareŋ aogi.

²³ Efesus sitinonŋ Pombaanonŋ kana otaagitiwaajonŋ kambanŋ kanonŋ enkalolonŋ gujubaju somata qatawo kolooro. ²⁴ Silwa gawonŋ meme eja monŋ qata Demetrius iinonŋ silwa ooro bolbolgoro qokotaanŋ beŋ emba qata Artemis iwaa jiwowonŋ jigowaa so unŋa busubuuu

mej laligoro. Ii mero sewanja mej laligogi monerj uuta hororo konkororo alaurutanonj mendeema megj. ²⁵ Megj Demetrius ano tuunj tosanonj gawonj kaanja mej laligogiti, ii motoonj onoono kanj ajoroogi kokaen injjoro, “Alauruna, nono gawonj koi meninj sewanja awaa kolooj kanjkeji, ii mojonj. ²⁶ Ii mojonjto, Pool eja iikanonj Efesus koi kanonj kouma ejemba uugia osonj ii ano Eisia prowins kuuya sokoma ejemba tuunja tuunja kuunj onono jinjanj koloojuti, ii kambanj kokaamba saanonj iima kotoju. Iinonj kokaen jenkeja, ‘Ben borononj memeta ii ben honja qaago.’

²⁷ “Kaen jenj laligoro nono komahooro gawonana menjkejoni, iikawaa qata menj boliro jejewili ambubotiwaa uulombo kolooja. Ano iikayadeenj qaagoto, uulombo monj kokaen eja: Ejemba kuuya Eisia prowins uutanonj ano balonja balonja kuuya kanonj benj emba uuta Artemis waeya menj mepeseenkejuti, iwaa benj qabunja somatanonj tiwilaan esunanonj kamaawabo ano jiwowonj jigoyaa qatanonj bolinj ejemba jaagianonj kamaanj omaya koloojwabo. Uulombo kaen eja. Kawaaajonj majakaka moma qaa koi jejenj.”

²⁸ Demetriusnonj kaen jero gawonj alaurutanonj ii moma iringia soono kokaen jenj qa gigilaagi, “Efesus nonoononj Artemis ii uuta!” ²⁹ Qa gigilaagi enjalolonj gujubaju kanonj seinj kema siti kuuya sokono. Kaen koloooro Masedonia eja woi qagara Gaius ano Aristarkus Poolwaa nenawoita ii qelanjinj uruama ororaanj oroma kulukululuu mirinonj kema ajoajoroo megj. ³⁰ Ajoajoroo megj Poolnonj kaanagadeenj ejemba tuunjeleembe yonoo batugianonj kemambaajonj moroto, uumeleenj ejembanonj ii anjonj koma mugj.

³¹ Eisia prowinswaa galenkonjonj eja tosanonj Poolwaa alauruta koloogiti, iyonononj kaanagadeenj qele ama kokaen welema mugj, “Kulukululuu mirinonj ajoajoroo mejuti, gii mono geengja iikanonj mende asugina giibu.” ³² Ajoajoroo megiti, iikanonj ejemba mamaganonj nama ajoroogitiwaa kania monj mende mogitiwaaajonj anja anja lansanj qa gigilaan sisau enjalolonj somata megj seinj keno. ³³ Kaen keno Juuda yonononj eja qata Aleksander kuunj nanjogi tuunj yonononj horonj kana megj qaitanonj eu uma nano. Uma nama ejemba jaasewanganonj qaa kitia metogonj jemambaajonj moma boro aranj kuma aiwese menj onono.

³⁴ Aiwese menj ononoto, Juuda ejaga kolooji, iikaya moma kotonj iikanondeenj buugia mindirinj kuuyanonj kanainj qaa kokaen qagi, “Efesus nonoononj Artemis ii uuta!” Kaen qama silama nanj aua woiwaa so keno.

³⁵ Qama nanj siti (klaak) ponj qerewenanonj ejemba tuunj uugia menj kamaaro goronj qegi nama kokaen injjoro, “Efesus ejemba, nono ananaa siti kokanonj Artemis uuta ii mepeseenj laligojonj. Nono iwaanonj jiwowonj jigo ano jamo unjaya kowoga Siwenonja kamaaroti, ii galenj koma laligojonj. Qaa ii onjo kuuya saanonj moju. ³⁶ Ii monjonj qakoombaatiwaa so qaago. Kawaaajonj onjo mono uugia osonj menj kamaanj ama bonjonj laligowu. Gejajojombanj iwoi monj mende ambu. ³⁷ Eja woi koi jiwowonj jigononj uma iwoi monj mende luluuma qen menj boliri. Benj embanana mende mepaegonj muri. Onjo kilenj ii uruanj koi nanjao.

³⁸ “Demetrius ano iwaa komahooro alaurutanonj tosia yonowo angowowo ama qaa jenj aowuyagati eenj, kiap mono raju ano qaa jakewaa ajoajorooya ajoajorooya ii qaa mindingowombaaajonj amakeju. Kawaaajonj mono saanonj iikanonj kema qaa jakeyanonj ama aonj aronj qen nanj sokombaa. ³⁹ Onjo iwoi monj toroqen jewombaaajonj mobuyagati eenj, siti kokawaa toya tosanonj saanonj kanageso horonj onjngi qenjaaro sombenonj ajoronj qaa gosinj jenj tegowonja. ⁴⁰ Kete enjalolonj gujubaju somata koi kania qaato, kilenj tondu kolooji, ii Room gawman yonononj moma kokaen jewubo, ‘Efesus yonononj Room mindimindiri gawman qetama manja karenj anju.’ Kaen jenj qaa jakeyanonj nonoombubo. Kawaa uulombota kolooji, ii mojenj. Qaa jakeyanonj nonooma karenj koi kawaa kaniaajonj qisinj nonombuyagati eenj, nono mono kitia meleema anjonj koma jewombaa so mende mojonj.” ⁴¹ Efesus siti ponj qerewenanonj qaa kaen jenj ejemba tuunj kondeema onono zololonjonj deema kenjgi. Kianj.

20

Poolnoj Masedonia ano Griik kema gawonj mero.

¹ Efesus kanonj gujubaju kanonj zololongodabororo Poolnoj gowokouruta onoono kagi uuwaa nanjonanjo qaa qambanmamban onoma yeizozo jej onomesaonj Masedonia prowinsnoj keno. ² Masedonia kema gomaña gomaña kotonj liligonj kanonj qambanmamban qaa mamaga jej laligonj Griik kantrinonj karo. ³ Griik kanj koinj karonj laligoro. Ii laligoro tegoro wanjo mej kowe kotonj Siria kemambaajonj moro. Kaanja moroto, Juuda jotamemeya yonononj kananonj qewombaa anjonan anggi gejianonj kemero moro. Ii moma kawaajonj Masedonia prowins kotonj balonj kana gomanjonj eleemambaa qaaya uutanonj somonjgoro.

⁴ Qaaya somonjgoro nenauruta kokaanjonj iwo kenji: Berea eja qata Soopater Piruswaa meria, Tesalonaika eja woi qagara Aristarkus ano Sekundus, Derbe eja qata Gaius, Timoti ano Eisia prowinsga eja woi qagara Tikikus ano Trofimus. ⁵ Yonononj waladeen Troas kema kanonj nonoojonj mamboma laligogi. ⁶ Troas kema laligogito, Luuk nii ano tosaanja nonononj bered yiistya qaawaa kendonj ii Filipai sitinonj raniñ. Ii raniñ tegoro wanjononj uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kema ween 5 kolooro Troas yonoononj keunij. Troas keuma kanonj ween 7 toroqen laligonij. Kianj.

Poolnoj kamban konoga Troas laligoro.

⁷ Ween 7 laligonij tegoro Poolnoj ween 8 kanonj onomesaonj kemambaajonj moro. Ii moma gomantiija konoga Sondameraanonj ajoroonj Jiisas romonjgonj samonj kowoga motowombaaonj raniñ. Kaen raniñ Poolnoj yonowo aminj moma qaaya jej raro raro goman ruujanonj keno. ⁸ Nono miri uuta mombaa qaganonj eu uma ajoroonj raniñ lambe mamaganonj jej asarigi. ⁹ Ajoroonj raniñ eja gbaworo monj qata Yutikus iinonj jengenanonj raro. Raro Poolnoj qaa jej raro moro kamban koriro gaonjaajonj moma enj gbororo motonj kanakeewanonja tama uuta mende moma miri uuta karonj uugun balononj kemenj qero. Kemenj qero lugunj kemenj mej waanij komuroti, iinij.

¹⁰ Kaen iininto, Poolnoj kemenj kepelaan munj jero, “Mombo sewan aasonj ama gbilija. Kawaajonj mende awawaliwu.” ¹¹ Kaen jej mombo eleema miri uutanonj eu uma samonj kowoga motonj nero. Neñ yonowo kamban koriga qaa jej raro goman anogo onomesaonj kananonj keno. ¹² Keno eja gbaworo ii wanji gbilij laligoroti, ii iima ulunjkoleñ somata moma kenji. Kianj.

Poolnoj Troas mesaonj Miletus keno.

¹³ Yonononj kenjito, Poolnoj anja balonj kana kemambaajonj moma kokaen Luuk nii ano tosia jej kotonj nonono, “Ono mono waladeen kowe kana goman qata Asos kanonj kenji aitongonj nuangi wanjononj ubonja.” Kawaajonj nonononj mesaonj wanjononj uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kema Asos kanonj keunij. ¹⁴ Asos keuma nonowo aitongonj Pool waniñ wanjononj uma goman qata Mitilini kanonj kenij. ¹⁵ Mitilini kema kanonj opo sel mombo horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kema laligonj enj waama wato qata Kios kawaa kosianonj keunij. Keuma toroqen kotonj kema enj waamago goman qata Samos kanonj kemenj mombo kema enj waama goman qata Miletus kanonj kokaembaajonj keunij: ¹⁶ Poolnoj “Yambuyambu dologa (Pentekost) ii batogonj kema Jerusalem sitinonj ramaña,” jej kamban tiwilaawombotiwaajonj uulanjawo kembombaajonj moro. Kawaajonj Eisia prowinsnoj kamban koriga tiwilaawombotiwaajonj moma wanjononj uma Efesus siti uuguwombaa qaaya somonjgoro laligonij. Kianj.

Poolnoj Efesus yonoojonj qaa konoga jero.

¹⁷ Miletus keunij Poolnoj Efesus yonoojonj qele ama uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yonononj kamaan kawutiwaajonj koma horonj onono. ¹⁸ Koma horonj onono goman qata Miletus kanonj kougi injiima kokaen injijoro, “Niinonj kamban mutuya Eisia prowinsnoj kaweti, iikanonjadeen kanainj kamban kuuya onowo laligonj kouma gawonj meweti, onjo iikawaa tania saanonj moma yagoju. ¹⁹ Niinonj Pombaa jaanonj uuna

meŋ kamaaŋ aodaboroŋ gawoŋa nomaeŋ meŋ kouma laligoweti, oŋo ii saanoŋ moju. Gawoŋa meŋ ejemba oŋoojoŋ saama jauŋna kamaaro laligowe. Juuda yoŋonoŋ uugia mende meleŋgiti, iyoŋonoŋ kambaŋ tosaŋa kanoŋ selenoŋ kuukuu ama nuwombaaŋoŋ aŋgonoŋ ama laligogi. Kaeŋ ama laligogitiwaajoŋ ama aŋgobato morota morota mokoloŋ siimbobolo moma laligowe.

²⁰ “Niinoŋ Buŋa qaa meŋ qeaŋgoŋ oŋomakeji, ii jeŋ asariŋ oŋoma laligowe. Ii qeŋjaaronoŋ ajoroŋ ano miria miria kanoŋ uma kuma oŋoma laligowe. Niinoŋ kawaajoŋ kokodunduŋ koma gawoŋ mende mesaowe. ²¹ Gawoŋ mende mesaoweto, Juuda waba ano baloŋ toya oŋoojoŋ kaŋagadeeŋ qaa kota kokaeŋ naŋgoŋ jeŋ laligowe, ‘Oŋo mono uugia meleema Anutuwaanonoŋ qokotaŋ Poŋnana Jiisas Kraist moma laariŋ mubu.’ Oŋo ii kuuya saanoŋ modaboroju.

²² “Mobu, kete Uŋa Toroyanoŋ nii Jerusalem sitinoŋ kemambaajoŋ kuuŋ nonja. Kanoŋ kembe naa iwoiga kolooŋ nombaaŋti, ii mende mojeŋ. ²³ Moŋ kokaeŋ mojeŋ: Niinoŋ taŋ daeŋ daeŋ kema laligoweti, Uŋa Toroyanoŋ iikanonoŋ saŋe nuŋ kokaeŋ naŋgoŋ nijoro moma laligowe, ‘Gii kakasililiŋ moma laligona kapuare mirinoŋ goŋgi rabaga.’ ^{24*} Kaeŋ nijoro moma laligoweto, ii kileŋ. Niinoŋ toroqeŋ laligowenaga me komuwenaga, ii qaa moŋ mende kolooŋ nonja. Ii qaago totoonto, Poŋ Jiisasnoŋ gawoŋ nonoti, niinoŋ mono ii meŋ yagomambaajoŋ moma kotiijeŋ. Iinoŋ kokaeŋ nijoro, ‘Anutunoŋ kaleŋmoriaŋa ejemba oŋomambaajoŋ moji, gii mono iikawaa Oligaa Buŋaya jeŋ asariŋ laligowa.’ Kawaajoŋ balonoŋ laligomaŋati me komumaŋati, ii iwoi omaya totoŋ kolooŋ nonja. Ejemba aŋgolenonoŋ kuuwaajoŋ kenjuti, moŋnoŋ iikanonoŋ batuyanoŋ kotoŋ haamo mende ambaa. Niinoŋ mono iikawaa so gawoŋa meŋ batuyanoŋ kotoŋ mesaomambotiwaajoŋ esuŋna kuuyanoŋ kaparaŋ koma kema laligomaŋa.

²⁵ “Kaeŋ laligomaŋato, mobu, niinoŋ oŋoo batugianoŋ kema kaŋ Anutu bentotoŋaa kania jeŋ asariwe mogiti, oŋo noo jaasewana ii mombo mende iibuya. Oŋoonoŋga moŋnoŋ moŋ mende niibaati, kete kaeŋ mojeŋ. ²⁶⁻²⁷ Kawaajoŋ niinoŋ oŋo Anutuwaawaa jeta kuuya otaawutiwaajoŋ jeŋ uukuukuu meŋ oŋoma laligowe. Ii mende kokodunduŋ koma mesaowe. Kawaajoŋ oŋoonoŋga moŋnoŋ moŋ siŋgisoŋgoyaaŋoŋ ama soŋ komuŋ gere sianoŋ kemebaati eeŋ, oŋo nii jeŋ nombombaaŋoŋ amamaawuya. Niinoŋ ii kete oŋoojoŋ asuganoŋ naŋgoŋ jeŋ kotiijeŋ.

²⁸ “Poŋnoŋ iyaŋaa saya maama iikanonoŋ kanagesouruta sewanŋia mero buŋaya kolood-aborojuti, oŋo mono ii lama kaŋa galeŋ koma kalaŋ koma oŋoma laligowu. Uŋa Toroya aŋo gawoŋ ii oŋono. Kawaajoŋ oŋo mono oŋoanŋia ano Pombaanoŋ lama tuuŋ yoŋoojoŋ galeŋgia meŋ aŋo laligowu. ²⁹ Niinoŋ kembe iikawaa gematanoŋ ejemba kaŋanŋiawo ii kasu kawalia kaŋa oŋoo batugianoŋ asugiwuya. Yoŋonoŋ asugiŋ lama tuuŋ oŋoojoŋ mende moma titiikota kolooŋ laŋ kaŋ injiwuyati, ii mojeŋ. ³⁰ Oŋoanŋiaa batugianoŋga eja tosianoŋ waama nama Jiisas gowokourutanoŋ goraayanoŋ kembutiwaajoŋ horoŋ oŋoma qaa qoloŋmolonŋoya jeŋ laligowuya. ³¹ Kawaajoŋ oŋo mono uugbiligibili laligoŋ qaa koi uu kononŋianoŋ ama romonŋowu: Niinoŋ gbani karoombaa so asaga gomantiŋa qambaŋmambaŋ qaaya qaaya ii oŋo motomotoŋ pororo kuma oŋoma laligowe jauŋna kamaanŋkero.

³² “Niinoŋ kete oŋo Anutuwaawaa boronoŋ oŋooma kokaeŋ injiŋojeŋ: Iwaa Buŋa qaayanoŋ mono kaleŋmoriaŋa inŋisaama kalaŋ koma oŋomakeba. Anutunoŋ kotiiŋ uugia naŋgoŋ meagoro saanoŋ kotikotii mokoloŋ metulaŋgoŋkebu. Oŋo Anutuwo rapinŋogi alauruta kuuya tak kotoŋ oŋono soraaya koloojuti, mono iyoŋoo batugianoŋ keuma duŋ raragia meŋ oyaŋboyaŋ kolooŋ laligowu. ³³ Nii oŋoonoŋga mombaa maa suaŋ me moner opo ii mende buŋa qeŋ aomambaajoŋ moma laligowe. ³⁴ Nii ano neŋauruna iwoiwaajoŋ amamaanŋ laligoŋiŋi, ii neenaa borona koi kanoŋ gawoŋ meŋ mokoloŋ laligowe.

³⁵ “Ii kuuya ama meŋ sili awaa qendeema oŋoma laligowe. Oŋo mono kaŋiadeeŋ gawoŋ meŋ laligowu. Kaeŋ laligoŋ ejemba looriŋ gawoŋ mewombaaŋoŋ amamaawuti, ii saanoŋ kalaŋ koma oŋoma laligowu. Gawoŋ megi hoŋa kolooŋ Poŋ Jiisaswaanonoŋ

* 20:24: 2 Tim 4.7

qaa koi mono romongowu: Iinonj anjo qaa monj kokaen jero, 'Hina iwoi bunja qenj aogi janjonj qaono eenj laligowuyato, tosaanja yonoojonj iwoi kalenjiaga onjonji Anutunonj kitia meleeno oyanboyanj mokoloowuya.' Kianj."

³⁶ Poolnonj qaa kaen jenj kamaanj siminj kuma kuuya yonowo Anutu qama kooliro. ³⁷ Qama kooliro kuuya yonononj amburerej menj urusaan qenj anjonj munj buuta kitonj negi. ³⁸ Poolnonj wala qaa monj kokaen injijoro, "Onjo noo jaasewana mombo mende iibuya." Qaa kaenj moma kawaajonj wosobiri uuta moma nama wama wanjononj uma yeizozo jenj oonji. Kianj.

21

Poolnonj Jerusalem keno.

¹ Yeizozo jenj nonomesaogi opo sel horonj mororongogi haamononj nanjoro kema wato qata Koos iikaan baagenj dindinagadeen kema keuninj. Keuma enj waama toroqenj wato qata Rodos kanonj keninj. Iikanonja toroqenj Lisia prowinswaa gomanja monj qata Patara kanonj keuninj. ² Keuma nama wanjo monj Fonia gomanonj kemambaajonj anoti, ii mokolonj kanonj uninj opo sel horonj mororongogi haamononj nanjoro keninj.

³ Kema laligonj wato monj qata Saiprus iikawaa kosianonj kanj iima misingonj Saut waagenga uugunj toroqenj haamononj nanjoro Siria prowins waagenj keninj. Kema "Wangowaa hinaya ii Taia taononj kema wanjononja menj ambonja," jegitiwaaajonj iikanonj keninj. Iikanonj kema wanjo mesaonj kemeninj. ⁴ Kemej gowoko tosia mokolonj onjoma yonowo toroqenj weenj 7 laligoninj. Kanonj laligoninj Unja Toroyanonj sololonj onjono Pool Jerusalem sitinonj kembabotiwaajonj galenj meme qaa jegi. ⁵ Ii jegito, nono weenj 7 ii yonowo laligoninj tegoro onjomesaonj kana keninj. Kana kembonja jeninj yonononj korebore embameraurugiawo nonoombonjenj taonj mesaonj seleengenj kagi. Taonj seleengenj kanj kowe sakasiyanonj kamaanj siminj kuma Anutu qama koolininj. ⁶ Qama koolinj yeizozonana jenj aoninj Jerusalem kembombaajonj wanjononj uninj yonononj mirigianonj eleengi.

⁷ Pool ano nejauruta nono kaen Taia mesaonj toroqenj kema gomanj qata Tolemes kanonj keuma wanjo mesaoninj. Wanjo mesaonj uumeleenj alaurunana jolonjia jeninj ano yonowo weenj motoonjgo laligoninj. ⁸ *Laligonj enj waama onjomesaonj balonj kana kema Sisaria taononj kouninj. Jerusalem uumeleenj tuunj uutanonj uukuuku eja (ewanjelis) sewen metogonj onjonjgiti,* yonoononja monj qata Filip iinonj Sisaria laligoro. Nonononj Sisaria kouma iwaa mirinonj kema rama eninj. ⁹ Filipwaa borauruta 4 laligogi. Anutunonj emba saraj yonoo uugianonj gejatootoo qaa jejewaa momo kalenj ano laligogi.

¹⁰ *Nonononj Sisaria taonj kanonj weenj mamaga toroqenj laligoninj. Kanonj laligoninj Juuda prowinsnonga gejatootoo eja monj qata Agabus kamaaro. ¹¹ Nonoononj kamaanj Poolwaanonj iinkasa menj kanonj anjaa kana boria somonjonj kokaen jero, "Unja Toroyanonj kokaen jeja, 'Juuda jotamemeya yonononj iinkasa kokawaa toya ii Jerusalem sitinonj kokaen somonjonj waba kantriwaa galenj† yonoo borogianonj ambuya.'" ¹² Kaen jero moma nono ano uumeleenj alaurunana kanonj laligogiti, iyonononj kaangadeen Poolnonj Jerusalem kembabotiwaajonj welema qotogonj muninj. ¹³ Qotogonj muninj kokaenj meleema jero, "Onjo mono nomaen anju? Saama qaa jenj iikaanja kanonj noo uuna menjuranju. Niinonj Jerusalem kembe gbadoonj nombutiwaajonj jojorijenj ano iikayadeen qaagoto, Ponj Jiisas qataajonj ama nugi komuwenagati, niinonj mono iikawaajonj kaangadeen jojorinj nanjenj."

¹⁴ Kaen jero menj loorinj mubombaajonj amamaanj uunana bonjonj kono kokaen jeninj, "Ii mono Pombaa uusiinaa so koloowa."

¹⁵ Sisaria taononj laligoninj kambanj ii tegoro afaanjonj mozozonjonj onjomesaonj kema Jerusalem sitinonj uninj. ¹⁶ Sisaria iikanonja gowoko tosiyanonj kaangadeen nonoo

* 21:8: Apo 6.5; 8.5 * 21:8: Aposol gawonj meme bonj 6 kanonj eja 7 ii meweengonj onjonji nanjonanjo gawonj ano ewanjelis gawonj ii mindirinj meg. * 21:10: Apo 11.28 † 21:11: Waba kantri yonoo borogianonj ambuya, ii Room gawman yonoojonj jeja.

koipunana kagi. Kagiti, yoŋononj kokaen jegi, “Oŋo Saiprus eja qata Naason iwaa mirinonj enj laligowu.” Kaen jej nunuanŋi iwaa mirinonj keninj. Naasononj waladeenj uuta meleema Jiisaswaa gowokoya koloonj laligonj kouro. Kianj.

Poolnonj Jerusalem sitinonj kouro.

¹⁷ Nonononj Jerusalem keuninj uumeleenj alaurunana yoŋononj nunuama aisoonj jolonana jegi. ¹⁸ Jolonana jegi enj waama Poolnonj nonowo bisop Jeims iibombaajonj moma keninj. Keninj uumeleenj kanagesowaa jotamemeya yoŋononj korebore iikanonj kouma ragi.

¹⁹ Ragi Poolnonj jolongia jej sunduya ano. Anutunonj koipu koloonj nemuŋ koma nonono waba kantri yoŋoo batugianonj kema liligonj misin gawonj meninj honja kolooroti, iikawaa sunduya kaniawo motogonj motomotoonj ii korebore injijoro. ²⁰ Ii injijoro moma Anutu mepeseegi eja geria moŋnonj kokaen jero, “Pool alanana, Juuda ejemba tausenja tausenja yoŋononj Jiisas moma laarinj uugia meleema kilenj korebore toroqenj Mooseswaa Kana qaa ii tororo otaawombaajonj kaparanj komakeju. ²¹ Kaen kaparanj komakejuto, goo bujuga ii kokaen lanj jegi mogi, ‘Juuda ejemba deema waba kantri yoŋoo batugianonj kema laligojuti, giinonj liligonj ii kokaen kuma oŋoma laligojanj, jejkeju, “Oŋo mono Mooseswaa kana qaa gema qenj Anutuwaanonj aiwese ii mende meŋ merasisi selegia mende kotowu ano Juuda nanamemenj tosaanja ii mende otaawu.” ’

²² “Kaen jejkejutiwaajonj ama giinonj kajanji, iyoŋononj ii moma iikanondeenj horonj tuunj somata meŋ ajoroowuyaga. Kawaajonj nono majakaka moma mono nomaenjanj sokonaga? ²³ *Kawaajonj nonononj keteda koi qaa gooŋonj jewonjati, giinonj mono iikawaa so amba. Eja 4:yanonj iwoi ambombaa qaagia Anutuwaanonj jej jojopanj qaanonj somonjgogi. ²⁴ Ii qaanonj somonjgogito, monembaajonj amamaanj mamboma batunananonj koi laligoju. Kawaajonj giinonj mono ii unjuaama yoŋowo koma konjoratinj aonj yoŋoojonj ama nandunjanj ana sokono saanonj wanj jugia motogi qaagia kotiiwaa. Giinonj kaen ama Mooseswaa Kana qaa tenj koma otaanj laligojanj, koreboreyanonj goo kanaga ii tororo iima moma asariwuya. Ii moma asarinj gooŋonj qaa jegi mogiti, ii honja moŋ mende mokoloogi omaya kolooro komuwaa. ²⁵ *Goononj qaa komuwaato, waba kantri yoŋononj Jiisas moma laarinj uugia meleenjgiti, nonononj iyoŋoojonj qaa kokaen somonjgonj tere oonjanj aninj keno, ‘Oro busuya beŋ lopionj yoŋoo nandunjanj bunja qenjanj kanagianonj anŋi esunjanonj tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeenjanj sa me oro arogia qoosonja iikawaa busuya ii mende newu. Serowilinj mono mende ambu. Iwoi kanjanjwawo 4 ii mono mesaonj gema qegi sokombaa.’ ”

²⁶ Jotamemeya yoŋononj kaen jegi Poolnonj eja 4 ii unjuaama enj waama yoŋowo koma konjoratinj aogi. Aogi jiwowonj jigononj uma eja motomotoonj yoŋoojonj nandunjanj ama siimolonj oogi koma konjoratinj kambanjanja tegowaati, iikawaa kambanjanj bujuya injijoro. Kianj.

Jiwowonj jigowaa totonj uutanonj Pool meŋ somonjgogi.

²⁷ Poolnonj ii injijoroto, weenjanj 7 ii tegomambaajonj ano Juuda tosaanja Eisia prowinsnonja kagiti, iyoŋononj Pool jiwowonj jigononj uro iigi. Iima ejemba tuunjanj kuuya uugia kuunjanj ononjanj waaro Pool qelanjanjinj megi. ²⁸ Qelanjanjinj meŋ kokaen qagi, “Israel ejemba, mono ilaanjanj nonombu! Eja koi kanonjanj balonja balonja liligonjanj gomanjanj so kuma oŋoma uugia kokaen kuunjanj onomakeja: Oŋo kuuya mono Israel ejemba tuunjanj qotogonjanj meŋ bolinj nonombu. Ananaanonjanj Kana qaa mesaonjanj jiwowonjanj jigonananonjanj lanjanj uma jeulalanjanj ama laligowu. Kaen kuma oŋoma laligoro ano kete Griik eja Anutuwaawo aiweseya qaa ii kaanjanjadeenjanj wama jiwowonjanj jigononjanj uro miri kowoga koi kanonjanj mono totowinj kokojinjanjwawo koloowabo.” ²⁹ *Ii kokaembaajonjanj qagi: Efesus eja Trofimusi iinonjanj wala siti kananonjanj Poolwo keno iriima kokaen romonjgogi: Poolnonjanj ii wano motoonjanj jiwowonjanj jigononjanj ubaobo.

* 21:23: Janj 6.13-21 * 21:25: Apo 15.29 * 21:29: Apo 20.4

³⁰ Kaen qagi ejembanon enkalolon ama esunggiagadeen luluuma kan ajoroon qemburun somata men guju megiti siti kuuya sokono. Kaen kolooro Pool qelanjin somongon jiwowon jigononga horon seleenjen kamaan iikanondeen jigowaa kiropo naguya kuuya ii uulanawo koma somongogi. ³¹ Pool somongon qewombaajon kaparan kongi bujuya sein Room manjaqeqe tuumbaa kawali galej waja iwaa gejianon qaa kokaen kemero moro, "Jerusalem kuuya yononon karen ama manja qeju." ³² Kaen moma iikanondeen manjaqeqe eja tuun tosia kawali galengiawo unuama lugun yonoonon kemegi. Kemegi ii injiima Pool qegiti, ii mesaogi.

³³ Mesaogi kawali galej wananon batugianon kema jen kotooro Pool men gbado (tape) woinon somongogi. Somongogi kokaen jen qisin onono, "Eja koi moroga?" ano "Nomaen ano qeju?" ³⁴ Qisin ononoto, ejemba tuunonga qaa morota morota meleema lansan qagi. Kaen lansan qama guju megitiwaajon ama kania tororo momambaajon amamaaro. Ii amamaan kawaajon jen kotooro Pool wama manjaqeqe eja yonoo aen kiropo uutanon kenji. ³⁵⁻³⁶ Wama kenji ejemba tuun somata yononon kanagianon onotaan kan kokaen qagi, "Mono qegi komuwa. Yamagen!" Kaen qagi manjaqeqe eja yonoo aen kiropo naguyanon keuro uulanawo kema kan gujubaju somata megitiwaajon bimooro. Kawaajon manjaqeqe eja yononon Pool men angon kenji. Kian.

Poolnon qaayaa kitia kanain meleema jero.

³⁷ Angon kan manjaqeqe eja yonoo kiripo uutanon ubombaajon anji Poolnon kawali galej waja kokaen qisin muro, "Nii qaa mon saanon gijomana me qaago?" Qisin muro moma kiko ama ijoro, "Oo, gii Griik qaa mojan me?" ³⁸ Kawaajon gii Iijipt ejaga kolojan me qaago? Iijipt eja monon indigen tuarenjen eja tiwogiawo 4,000 ii enkalolon men onoma Room gawman tuarenjen ama manja karen kanain unun unuama balon qararanonkononon kenji. Gii galej eja ii kolojan me qaago?"

³⁹ Kaen ijoro Poolnon jero, "Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus mojan, mono iikanon kolojan laligon kouben. Kawaajon qisin gomana: Gii saanon jena niinon ejemba tuun koi yonoonon qaa jewe mobu."

⁴⁰ Kaen jero "Saanon jewa," ijoro Poolnon donon nama ejemba onoonon boro kuno. Boro kuno guju mesaon qaagia bogoro nanji Hibruu qaanon qaa kokaen jero,

22

¹ Poolnon nama kokaen jero, "Eja alauruna, niinon qaa kitia jemanati, ii mono geja ama mobu." ² Hibruu qaanon qaa jero moma qaagia kuuya bogodabororo nanji toroqen jero,

³ * "Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus kanon koloowe Jerusalem siti kokanon galej koma nongi laligon somariwe. Laligon somariin kouma boi qata Gamaliel iwaa qaa baatanon rabe iinon Juuda ambosakonurunana yonoonon Kana qaa ano nanamemen ii tororo kuma nono iikawaa momoya moma laligowe. Kete ononon korebore Anutuwa qaa baatanon keuma kaparan koma iwaajon manja qen laligojuti, niinon mono iikawaa so kolojan laligowe. ⁴ *Kaen laligon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, ii unun kondeema sisiwerowero ama onombe siimbobolo moma tosiannon komugi. Niinon ejembaya ejembaya unuama gbadonon (tape) somongon kapuare mirinon onoombe. ⁵ Jigo gawon galej waja ano jotamemeya kuuya yononon ii saanon moju ano yonoonon kema qisin ononon ii saanon nanjon jewuyaga. Yononon Juuda eja geria Damaskas sitinon laligojuti, iyonoonon tere onon nongi men laligowe. Iikanon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, niinon ii kaanjadeen 'Irona meleema onombutiwaajon gbadoon onoma Jerusalem koi unuama kama, jen kananon kembe."

Poolnon anaa uumeleenjaa kania jero.

⁶ "Kananon kembeto, Damaskas siti dodowiwe kanon iwoi mon kokaen kolooro: Ween biiwia kanon asamararan somata mon Siwenonga oobili kaana asugin uulanawo kamaan

* 22:3: Apo 5.34-39 * 22:4: Apo 8.3; 26.9-11; 9.1-19; 26.12-18

turuḡ nono. ⁷ Turuḡ nono tama balonoḡ kamaaḡ ewe Siwenonḡa qaa moḡ kokaenḡ kolooro mobe, ‘Sool Sool, gii mono naambaajonḡ sisiwerowero qaganonḡ ama nomakejaḡ?’ ⁸ Ii moma meleembe, ‘Poḡ, gii moronoḡ?’ Kaenḡ meleembe nijoro, ‘Nii Nazaret eja Jiisas, sisiwerowero meḡ nomakejaḡ, nii mono ii.’ ⁹ Eja niwo kaḡ naḡgiti, iyoḡononḡ asamararaḡ ii iigito, qaa nijoroti, qaa ii zoobooya moḡ mende mogi. ¹⁰ Kaenḡ nijoro niinonḡ qisiḡ jewe, ‘Poḡ, nii mono nomaenḡ amaḡa?’ Jewe nijoro, ‘Gii mono keteda koi waama Damaskas sitinonḡ kena Anutunonḡ naa iwoiḡa ambaagiwaajonḡ jewaati, ii moḡnonḡ gijowaa.’ ¹¹ Asamararaḡ iikanonḡ jaana kuuro titou kuuḡ nambe eja niwo kagiti, iyoḡononḡ borononḡ meḡ nuḡḡi Damaskas sitinonḡ keninḡ.

¹² “Iikanonḡ eja moḡ qata Ananiaas laligoro. Iinonḡ Anutu goda qeḡ Mooseswaanonḡ Kana qaa tororo otaḡḡ laligoro. Kawaajonḡ Juuda ejemba Damaskas laligogiti, iyoḡononḡ kuuya godaya awaa qeḡ muḡ laligogi. ¹³ Iinonḡ noononḡ kaḡ kosonanonḡ nama kokaenḡ nijoro, ‘Sool alana, jaaga mono mombo toowa.’ Kaenḡ nijoro aua kambaḡ iikanondeenḡ jaana tooro uuḡ iibe. ¹⁴ Iibe Ananiaasnonḡ nijoro, ‘Giinonḡ nanamemenḡ dindiḡa solanḡaa Toyaga iina qaa jetanonḡ gijoro aro kononḡa mona. Ananaa ambosakonana yoḡoononḡ Anutu iinonḡ gii meweḡḡonḡ gono iwaa uusiḡa moma kotowa. ¹⁵ Gii naa iwoi iima mojaḡi, mono ii naḡḡonḡ jeḡ iwaa jotamemeya koloonḡ balonḡa balonḡa ejemba jaagianonḡ dangunu kaanḡa nama laligowa. ¹⁶ Kawaajonḡ gii naambaajonḡ ezelobezelo ama mambonjaḡ? Mono waama iwaa qata qama qama koolinḡ jena oomulu meḡ goninḡ siḡḡisongoga songbano solanḡaniwa.’ Ananiaasnonḡ kaenḡ nijoro.”

Misin gawonḡ waba kantri yoḡowo memambaajonḡ noono.

¹⁷ “Damaskas siti mesaonḡ Jerusalem sitinonḡ eleema jiwowonḡ jigononḡ qama kooliwe Pombaa umbeumbenanonḡ turuḡ nono nama jaameleenḡ uḡa moḡ iibe. ¹⁸ Uḡa iikanonḡ Jiisas iibe noononḡ kaḡ kokaenḡ nijoro, ‘Gii kantri kokanonḡ noo kaniana ano Buḡa qaana ii pondanḡ mende jeḡ laligowa. Ii naḡḡonḡ jena telambelanḡ ama gema qewuya. Kawaajonḡ Jerusalem siti koi mono uulanḡawo mesaonḡ kemba.’

¹⁹ “Kaenḡ nijoro jewe, ‘Poḡ, yoḡononḡ noo kanana moju. Niinonḡ wala liligonḡ ejemba gii moma laarinḡ goḡḡiti, ii qamakooli miria miria kanonḡ uma mokolonḡ onḡoma somonḡonḡ ooli waayawononḡ onḡootinḡ tosaanḡ kapuare mirinonḡ onḡooma laligowe. ²⁰* Goononḡ gawonḡ ilailaa eja Stiiwenonḡ kaniaga naḡḡonḡ jero qegi saya kamaaro niinonḡ kambaḡ kanonḡ kaanḡagadeenḡ kosogianonḡ nama wambelaanḡ malekugia galeḡ koma nambe qegi komuro.’ ²¹ Kaenḡ jewe Poḡnonḡ nijoro, ‘Niinonḡ wasinḡ gonjeḡa gii mono koriganonḡ waba kantri ejemba yoḡoononḡ kemba.’ Kiaḡ.”

Room gawmambaa manjaqeḡe eja yoḡononḡ Pool galeḡ kongi.

²² Poolnonḡ qaa kitia jeroti, ii ejemba tuuḡ yoḡononḡ geja ama mogito, (Poḡnonḡ waba kantri ejemba yoḡoononḡ kemambaajonḡ jeroti,) qaa ii moma iikanondeenḡ kotigagadeenḡ silama qagi, “Yamagenḡ! Eja kaanḡa ii mono qegi komuwa. Ii balononḡ nonowo laligowaatiwaa so qaago.” ²³ Kaenḡ silama qama opo kereḡ qetegonḡ gilinḡ (kanagianonḡ rimbombonḡonḡ riinḡ) sonjonḡ orasinḡ kanakeewanḡ lansanḡ giligi. ²⁴ Kaenḡ anḡi Room yoḡoo kawali galeḡ waḡanonḡ jeḡ kotoro manjaqeḡe eja yoḡononḡ Pool wama kema manjaqeḡe eja yoḡoo aenḡ kiropo uutanonḡ anḡi. Kiropo uutanonḡ anḡi Juuda yoḡononḡ ii naambaajonḡ ama guju meḡ qajuti, iikawaa kania momambaajonḡ kokaenḡ jeḡ kotoro, “Onḡo mono Pool meḡ ooli waayawononḡ qeḡ qisiḡ mugi kania asuganonḡ jero mobonḡa.” ²⁵ Kaenḡ jeḡ kotoroto, Pool meḡ somonḡonḡ ooli waayawononḡ qewombaajonḡ anḡi Room kawali galeḡ moḡnonḡ kosianonḡ nano Poolnonḡ kokaenḡ ijoro, “Room mindimindiri gawman yoḡononḡ sopa somonḡonḡ nonḡi borogianonḡ laligojeḡ. Niinonḡ iikawaa (jeḡkooto) paaspoot meḡ laligojeḡ. Kawaajonḡ onḡo noo qaana mende moma gosinḡ lanḡ jeḡ tegonḡ eenḡ ooli waayawononḡ nuwuti, ii mono Room jeḡkooto toya yoḡoo jaagianonḡ sokombaa me qaago?”

* 22:20: Apo 7.58

²⁶ Poolnoŋ kaen ijoro kawali galenoŋ moma iikanondeen kawali galen waŋa iwaanon kema buju qaa kokaen ijoro, “Eja iikanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot meŋ laligoja. Kawaajon gii mono nomaen ambaga?”

²⁷ Kaen ijoro kawali galen waŋanon Poolwaanon kema qisiŋ muro, “Gii onanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot meŋ laligojan me qaago? Ii jena momaŋ.” Qisiŋ muro Poolnoŋ meleeno, “Onanon, niinon ii meŋ laligojen.”

²⁸ Kaen meleeno ijoro, “Nii monen somata giliŋ Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot sewana mewe nongi laligojen.” Ijoro Poolnoŋ jero, “Ii awaato, noo maŋnanon Room gawmambaanon paaspoot meŋ laligoro niinon iwaa meria koloon iikanona qa ii meŋ laligojen.”

²⁹ Kaen jero eja qisiŋ mubombaajon angiti, iyononon iikanondeen mesaon eleema kengi. Poolnoŋ “Nii Room gawmambaa paaspoot meŋ laligojen,” jero kawali galen waŋanon ii moma Room ejaga gbadoon murotiwaaajon ama awawalin sombuya moro.* Kiaŋ.

Poolnoŋ jigo kaunsol tuuŋ yonoo jaagianon nano.

³⁰ Gomaŋ ano kawali galen waŋanon waama Juuda yononon naambaajon Pool qaanon ama muŋ jegiti, iikawaa kania tororo momambaajon moma jigo gawon galen waŋa ano jigo kaunsol tuuŋ kuuya yononon ajoroowutiwaaajon jen koton onono. Kaen ajoroogi jero Poolwaa gbadoya (tape) isanŋi wama kamaan yonoo jaasewangianon ano nano. Kiaŋ.

23

¹ Poolnoŋ nama jigo kaunsol tuuŋ ii uuŋ injiima kokaen jero, “Alauruna, niinon nanamemena kuuya ii Anutuwaa jaasewananon ama meŋ laligowe iinon iima ‘Sokonja,’ jero uunaa gejananon moma qeangon kouma laligon kete koi nanjen.” ² Poolnoŋ kaen jeroto, jigo gawon galen waŋa qata Ananaiaŋ iinon kosianon nanŋiti, ii jen koton onono uruŋa qetaaligi. ³*Qetaaligi Poolnoŋ ijoro, “Anutunon mono gii qetaalin gomba. Giinon miri sopa taana kaana koloojan. Selia mundanon oogi taana koloojato, uuta jewon meŋ injana kolooja. Giinon Mooseswaa Kana qaa meŋ kanon gosin noma qaana jen tegomambaajon rajanto, kilen geenŋo Mooseswaa Kana qaa iikayadeen qen jen koton onona nuju. Ii mende sokonja.”

⁴ Poolnoŋ kaen ijoro kosianon nanŋiti, iyononon ijogi, “Gii Anutuwaanon jigo gawon galen waŋa mepaqepae meŋ gamu qen mujan me?”

⁵*Kaen ijogi jero, “Oo alauruna, iinon jigo gawon galen waŋa kolooji, ii mende moma jejen. Buŋa Terewaa qaa mon kokaen eja, ‘Gii mono kanageso tuungaa eja ponja mende qasuaawa.’”

⁶*Kaen jeroto, jigo kaunsol tuuŋ yonoononga toŋianon Sadusii (Jigo gawombaa kaparaŋkonkon) paati qokotaagi toŋianon Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) paati ejaga laligogi. Poolnoŋ ii moma kawaajon jigo kaunsol tuuŋ yonoo jaagianon qaa kokaen qama jero, “Alauruna, niinon Farisii ejaga koloojen. Maŋnanon kaanagadeen Farisii paati ejaga. Koomuya yononon gbilin waabuyati, niinon iikaen koloowaatiwaaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kaen laligojeniwaaajon ama qaa jakeyanon noongi gosin noma jeju.”

⁷ Kaen jero iikanondeen Farisii ano Sadusii paati yonoo batugianon angowowo kolooro jigo kaunsol tuuŋ yononon juma tuuŋ woi kolooji. ⁸*Sadusii (Jigo gawombaa kaparaŋkonkon) yononon kokaen jenkegi, “Ejemba koomuya yononon mende gbilin waabuya. Siwe gajoba mende laligoju. Omejiilan ano unja ii mende laligoju.” Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) paati yononon qaa karonon iikanon qokotaan iikawaa so moma laarin namakegi. ⁹ Tuuŋ woi kaen koloon qagi guju somata kolooro

* 22:29: Mon Room gawmambaa paaspoot meŋ laligoroti, ii kasanon gbadoon mububotiwaajon songo ero. Monon songo ii waleenoti een, ii mono qaa jakeyanon oomakegi. Kawaajon sombuya moro. * 23:3: Mat 23.27-28 * 23:5: Eks 22.28 * 23:6: Apo 26.5; Fil 3.5 * 23:8: Mat 22.23; Maak 12.18; Luuk 20.27

Kana qaawaa boi tosonian Farisii tuuj yonoo batugianonga waama geriawo terengon kokaen jegi, “Nono eja kokawaa qinjita monj mende mokoloonj. Siwe gajoba me unja monjon qaa kotonj kondoon iwaa uutanonj ano jenaga, ii mono nomaenj sokoma ononaga?”

¹⁰ Kaen jegi angowowo iikanonj mombo gere toonj somariiro. Somariiro aworanjon Pool leele horogi kema karo mosoma tagogi. Tani kaen kolooro. Kaen kolooro kawali galej wanjanonj iikawaa toroko moma manjaqege tuuj monj jej kotonj onono kemenj Pool batugianonga horonj wama manjaqege eja yonoo aenj kiropo uutanonj anji.

¹¹ Angito, gomantiinja kanonj gaonj ero Ponjonj Poolwaa kooronjanonj nama kokaen ijoro, “Mono qaqabunabunagawo koloonj satiinj laligowa. Noo kanana Jerusalem kokanonj nanjonj jej laligonati, iikawaa so mono Room sitinonj kaanagadeenj kema ii nanjonj jej asarinj laligowa.” Kiaj.

Pool gewombaajonj angonanj megj.

¹² Ponjonj kaen ijoroto, gomanj ano kanonj Juuda eja tosonian olonj ajoroonj Pool komuwaatiwaa angonanj megj. Yonononj arenj ii anji ano ii jojopanj qaanonj somonjonj kotiinj kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajonj mamboma kambanj biiwia kokanonj nene singi laligowonja. Singi laligonj qeninj komuro iikawaa gematanonj saanonj nene me apu monj mombo newonja.” ¹³ Eja 40 ano jango ii uugugiti, iyonononj mindirinj jojopanj qaa ii somonjonj kotiinj jegi.

¹⁴ Ii jengo jotamemeya ano jigo gawonj galej yonoononj kema kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajonj mamboma kambanj biiwia koi kanonj nene singi laligowonja. Poolnonj mende komuwaati eenj, ejembanonj mono onjanonj qasuaanj nononji sokombaa. Kawaajonj nono mono ajoroonj jojopanj qaa kokaenj somonjonj kotiinj laligojonj: Pool qeninj komuro iikawaa gematanonj saanonj nene me apu monj mombo nej laligowonja. ¹⁵ Kawaajonj ama onjo mono keteda koi jigo kaunsol tuuj yonowoo motoonj mindirinj kawali galej wajaanonj kema qaa kokaenj jej qisiwu, ‘Nono Poolwaanonj qaa kania mombo qisininj jero honja mobombaajonj mojonj.’ Tani kaen kolooro qisigi saanonj Pool wama onoononj kamaawaa. Kamaanagato, kananonj kanj onoononj kounmambaajonj ambaati, iikanonj mono ii qeninj komuwaatiwaaajonj jojorinj laligowonja.”

¹⁶ Kaen jegito, qeninj komuwaatiwaa angonanj angitiwaa bujuya ii Poolwaa beetaa gejianonj kemero moro. Ii moma manjaqege eja yonoo aenj kiropo uutanonj kema Pool raroti, iikanonj uma ijoro. ¹⁷ Jero moma kawali galej monj qaro karo kokaen ijoro, “Eja gbaworo koi kanonj qaa monj menj kajiwaajonj giinonj ii saanonj wama kawali galej wajaanonj kena qaa ii ijowaa.” ¹⁸ Kaen ijoro ii wama kawali galej wajaanonj keni jero, “Kasa eja Poolnonj noono iwaanonj kembe eja gbaworo koi wama goononj kawaatiwaaajonj qisinj nonja. Iinonj goojonj qaa monj menj kaja.”

¹⁹ Kaen jej keno galej wanjanonj borianonj menj wama goraayanonj kema qisinj muro, “Gii naa qaaga menj kajanj?”

²⁰ Qisinj muro ijoro, “Juuda jotamemeya yonononj qaa monj qisinj gombombaajonj somonjonj goononj kanj kokaen jewuya: Nono Poolwaa qaa kania tororo mende moma komujonj. Kawaajonj gii saanonj Pool woranj wana jigo kaunsol tuuj yonoononj kamaaro mombo qisinj muna jero kaniayaa honja mobonja. Yonononj kaen koloowaatiwaaajonj moju.

²¹ Kaen kanj jewuyato, giinonj qaa iikawaajonj mende wambelaawa. Juuda kanageso yonoo batugianonga eja 40 ano jango ii uugugiti, iyonononj mindirinj Poolwaaajonj kokaen jej ii jojopanj qaanonj somonjonj kotiigi, ‘Nono Pool komuwaatiwaaajonj mamboma kambanj biiwia koi kanonj nene singi laligowonja. Singi laligonj qeninj komuro iikawaa gematanonj saanonj nene me apu monj mombo newonja.’ Kaen jej giinonj wambelaawagatiwaaajonj mamboma jojorinj embonju.”

²² Kaen jero eja gbaworo ii wasinj kokaen ijoro, “Buju koi jena mojenj, ii mono monj mende jena moba.” Kiaj.

Pool wangi Sisaria taanonj keno.

²³ Kawali galeŋ waŋanoy ii moma kawali galeŋwoita oroono kari kokaen irijoro mori, “Oro mono tiwo eja 200, hoos manjaqeŋe eja 70 ano wasa manjaqeŋe eja 200 ii jeŋ koton onjoni kete gomantiinaa 9 kilok kanoy Sisaria kembutiwaajoy jojoriwu. ²⁴ Kaanagadeen hoos tosaana meweŋgoŋ meagoŋ onjoma Pool mombaa qaganoy ama kalaŋ konji gomantiina kokanoy gawana Fiilikswaanoy kamba.” ²⁵ Kaen irijoro mori gawanawaajoy tere moy kokaen ooro,

²⁶ “Oo Uuta sorona gawana Fiiliks! Kloodius Lisias, niinoy jolonŋa jeŋeŋ.

²⁷ “Juuda yoŋonoy eja koi meŋ somoŋgoŋ qegi komuwaatiwaajoy anji. Kaen angito, Room mindimindiri gawmambaa (jeŋkotoo) paaspoot meŋ laligoji, niinoy ii moma iikanondeen manjaqeŋe tuuŋ yoŋowo kouma sopa somoŋgoŋ muŋ metogoy waŋa somoŋgoŋe.

²⁸ Naa qaawaajoy qaa jakeyanoy anjuti, niinoy iikawaa kania momambaajoy moma wama Juuda yoŋoo jigo kaunsol tuuŋ yoŋoo jaagianoy oombe.

²⁹ Oombe qaa jakeyanoy uma iyanŋiaa Kana qaawaa kesaawaraŋ qaaya qaaya kawaa-joy angowowo ano tuarenjeŋ ama jeŋ mugi mokoloowe. Iikaen mokolooweto, iwoi bologa komuwaatiwaa so me kapuare mirinoy aniŋ rabaatiwaa so ii mende kolooro. Yoŋonoy qaa kaanaga moy mende jegi mobe.

³⁰ Ii mende mobeto, moyŋonoy iwaa buju qaaya ii kokaen nijoro mobe: Tosianoy ‘Eja ii qeniŋ komuwaa,’ jeŋ angonan angita eja. Buju qaa ii moma keteda koi kanonŋa wasiwe goonoy kaja. Qaa jakeyanoy ama mubombaajoy mojuti, niinoy ii kaanagadeen jeŋ koton onjombe goo jaasewanganoy kouma qaagia kuuya asuganoy jeŋ mokoloogi moba.”

³¹ Tere kaen ooro manjaqeŋe eja jeŋ koton onjogiti, iyoŋonoy qaa ii otaan Pool meŋ wama pangamanoy goman qata Antipatris kanoy kenji. ³² Kema goman ano manjaqeŋe eja hoosgiawo yoŋonoy Pool wama kana toroqen kengito, tiwo eja yoŋonoy iyanŋio eleema manjaqeŋe eja yoŋoo aen kiropo uutanoy kagi. ³³ Manjaqeŋe eja hoosgiawo yoŋonoy Sisaria taonoy keuma tere ii gawana muŋ Pool kaanagadeen iwaa jaanoy oonji. ³⁴ Oonji tere weenŋon “Pool ii naa prowinswaajoy?” jeŋ qisiŋ onjono. Qisiŋ onjono “Silisia prowins ejaga,” kaen ijogi. ³⁵ Kaen jegi moma ijoro, “Qaa jakeyanoy ama gombombaajoy mojuti, iyoŋonoy kaanagadeen kougi iikanoy saanoy qisiŋ gomaŋa.” Kaen ijon jeŋ kotoo Pool wama kin Herodwaa jinŋaron miriwaa kiropo uutanoy ama jaagalen meŋ mugi. Kian.

24

Pool qaanoy anji gawana Fiilikswaa jaanoy nano.

¹ Gawon memeya 5 tegoro jigo gawon galeŋ waŋa qata Ananias iinoy jotamemeya tosaana ano Kana qaawaa momo eja (looya) qata Tertulus yoŋowo aitonŋonoy Sisaria taonoy kemeŋ gawana Fiilikswaa jaanoy uma Pool qaa jakeyanoy ambombaa qaaya jegi moro.

² Ii moma Pool koma hororo kouro Kana qaawaa momo eja Tertulusnony kanain Poolwaa selianoy qaa kuuŋ gawanawaa jaasewananoy qaa kokaen jero, “Oo Fiiliks, giinoy galeŋ koma nonoma laligonati, nono kamban iikanoy luae somata moma gumbonjonjony laligonin. Giinoy awaagadeen kalaŋ koma jeŋ koton nonona laaligo raranana leele me-agogi kantri koi kanoy utegoy waaro qeangojoy. ³ Oo somatanana Fiiliks, nono ii goman so awaagadeen moma koton goojoy aisooy kilikaluya moy mende moma dangisen jeŋ gonjony. ⁴ Dangisen jeŋ gonjonto, niinoy qaa koriga jewe mojoga tiwabotiwaajoy kokaen qisiŋ gonjeŋ: Nono qaa meŋ kanin toroga jemaŋati, ii mono awutamban koma nonoma geja ama moba.

⁵ “Nono eja kokawaa kania ii kokaen iima mokoloonin: Iinoy kikekakililin eja torokoyawo kolooja. Iinoy balonja balonja liligon Juuda ejemba uugia oson kuuŋ onjono kareŋa kareŋa goman so kolooro gujubaju qama amakeju. Tosianoy toropere meŋ Nazaret eja mombaa qatanoy paati anjuti, iinoy mono iyoŋoo somatagia kolooja. ⁶ Iinoy

jiwowej jigo ii kaanagadeen kaparanj koma menj totowinj menj kamaanj amambaaajonj ano. Kawaajonj nono ii menj somongoninj. Nono qaaya gosinj ananaanonj Kana qaa otaanj jej tegowombaajonj moninj. ⁷ (Ii moninto, kawali galej waŋa Lisias iinonj manjaqeje eja yonjowo kanj ku-usunj somata kanonj geriawo boronananonjga metogonj waŋgi. ⁸ Wama qaa selianonj kuunj jej mujuti, ii goo jaasewanjanonj koubutiwaajonj jej kotonj nonono.) Gii geenjo qisinj muna kania ninisaama jewa. Ii jero qaa menj kajonji, iikawaa honj kuuya saanonj asugiro moba.” ⁹ Kaenj jero Juuda ejemba yonjononj kaanagadeen “Qaa kuuya ii onjanonj,” jej wambelaanj ii nanjonj toroqen selianonj kuunj jej mugj. Kianj.

Poolnoj qaa kitia meleeno Fiiliksnonj moro.

¹⁰ Pool jej mugj gawananonj qaa jewaatiwaajonj borojuulanj kuuro kokaenj meleema jero, “Giinonj gbani mamaga ejemba tuunj koi kawaa jenteego toya koloonj laligona mojen. Kawaajonj niinonj qaanaa kitia ii goo jaaganonj awasankaka jemana. ¹¹ Niinonj indigenj Anutu waeya menj mepeseemambaaajonj Jerusalem sitinonj ube. Ii weenj 12 iikayadeen tegoro kete koi nanjenj. Geenjo qisinj onjonagati eenj, ii saanonj nanjonj jewuya. ¹² Niinonj jiwowej jigononj me qamakooli miri monjenj uma eja me emba mombo niinonjgiinonj qaa jej jenonkooli ambe iikaanja mende mokoloonj nonjgi. Siti uutanonj kana me sombenj monjonj ejemba uugia kuuwe orogonj liligonj nonjgiti, iikaanja mende niigi.

¹³ “Kaenj mende niima keteda koi qaa selenanonj kuunj jej nonjuti, yonjononj iikawaa honj qendeema gombombaaajonj amamaaju. Qaa omaya jeju. ¹⁴ Ii amamaajuto, qaa monj ii onjanonj jokoloonj gomaŋa: Yonjononj Nazaret paati qata qajuti, niinonj mono iikawaa kana otaanj laligonj ananaa ambosakonjurunana yonjononj berj Anutu ii waeya menj mepeseenkejenj ano Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo yonjononj Buju Tere iikanonj qaa oogita eji, ii kuuya moma laarinj kotiijenj. ¹⁵ Anutunonj ejemba dindiŋa ano doogoya ii korebore menj gbilinj onono koomunonjga waabuti, Juuda eja koi yonjononj iikawaajonj mambonju. Niinonj yonjowo toroqen ororonj nama kaenj kolooawaatiwaajonj jejeromonjromonj ama mamboma laligojenj. ¹⁶ Kaenj laligonj Anutu ano ejemba jaagianonj dindiŋa nambe Anutunonj qaana nanjonj jero uunaa gejianonj momakejenj. Jeneŋna mende oroja. Mono soraaya koloonj laligomambaaajonj kambanj so kaparanj koma kotiiŋ laligonkejenj.

¹⁷ * “Niinonj monjenj laligowe gbani tosaanja tegoro eleema gomaŋ tosaanja yonjononjga kalenj menj indigenj kawej. Kaenj kanj ‘Ii neenaa kanagesourunana wanaya yonjoojonj mendeema onjomaŋa,’ jej Anutuwaawo siimolonj oonj nandunj ama mumambaaajonj Jerusalem ube. ¹⁸ Kanonj uma koma konjoratinj aonj solanja laligonj jiwowej jigononj ube. Iwoi ii oonj Anutu mube mokoloonj nonjgi. Mokoloonj nonjgiti, iikanonj ejemba tosanonj mende kanj liligonj orogonj noma guju megj. ¹⁹ Juuda ejemba tosanonj Eisia prowinsnongga kanj jigononj uma niigiti, iyonjononj mono keteda koi goo jaaganonj koi kanonj kouma nama qaa monj enj onjonagati, ii asuganonj selenanonj kuunj jej nonjgi sokonaga.

²⁰ “Me jigo kaunsol tuunj yonjoo jaagianonj nama qaa jeweti, kambanj iikanonj naa Kana qaaga uugunj qinji ambeta qaa jakeyanonj noombombaa qaaya mokoloogi? Eja koi rajuti, iyonjononj mono ii jegj sokombaa. ²¹ * Niinonj yonjoo batugianonj nama qaa motoonjgo jej qaa tokoronkota qabe bimooro. Koposo monj kaenj ambe me qaago? Ii nomaenj gosigita eja? Qaa kokaenj qama jewe, ‘Koomuya yonjononj gbilinj waabuyati, niinonj iikaya moma laarijenjwaajonj ama qaa jakeyanonj noonjgi kete qaana gosinj jej tegonj nombombaaajonj anju.’” Kianj.

Poolwaa qaaya mende jej tegonj kapuare mirinonj oonjgi.

²² Poolnoj kaenj jero gawana Fiiliksnonj Jiisaswaa kania otaanj laligojuti, iikawaa kania saanonj moma sororogonj Poolwaa qaaya batuyanonj kotonj kokaenj jero, “Kawali galej waŋa Lisiasnonj kouro kambanj iikanonj Poolwaa qaa ii jej tegomaŋa.” ²³ Kaenj jej kawali galej jej kotooro Pool mende somongonj eenj jaagalej mero kasa mirinonj

* 24:17: Apo 21.17-28 * 24:21: Apo 23.6

raro. Tinitosaurutanon Pool kalan koma iwoi amamaaroti, ii meŋ mubutiwaajon mende qotogon onono.

Poolnon qaaya jero Fiiliks ano Drusila mori.

²⁴ Weeŋ tosaana tegoro Fiiliksnon embia qata Drusila, Juuda emba somata ii wama kari Poolwaajon qaa ano karo qaayaajon geja ano Kraist Jiisas moma laarin mubombaa kania jeŋ asariro moro. ²⁵ Ii moroto, Anutuwaa qaa tosia toroqer amir mogi bimooro. Poolnon Anutuwaa jaanon solaraniwombaa kania jeŋ asarin ananaa nanamemenana galeŋ koma aowombaajon jero ano Anutunon kamban moŋ ano iikanon gosin nonoma qaana jeŋ tegowaati, qaa karon iikanon uuta kuuro. Poolnon qaa iikaan jero aaruŋ lalanin bo qosoma jero, “Yamagen! Mono ii mesaowa. Keteda koi saanon mesaon kena kamban moŋ mobe sokombaati, iikanon saanon mombo koma horon gombe kawa.” ²⁶ Kaen jeŋ kileŋ toroqer Poolnon anja wantaaya moneŋ mubaatiwaa romongoro. Kaen mamboma jejeromonromon ama indin mamaga koma horon muro karo qaa qaa jeŋ rari.

²⁷ Poolnon kapuare mirinon raro gbani woi tegoro. Ii tegoro eja qata Porsius Festus iinon Fiilikswaa mundanaga gawana koloomambaajon ano. Kaen ano Fiiliksnon Juuda ejembanon nisosoroowutiwaajon moma Pool mende isano kapuare mirinon toroqer raro. Kianj.

25

Poolnon gawana Festuswaa jaanon qaa kitia jero.

¹ Festusnon gawana koloon prowins uutanon keuma raro weeŋ karon tegoro Sisaria taon mesaon Jerusalem sitinon uro. ² Uro jigo gawon galeŋ waja ano Juuda jotamemeya yononon jaasewanon kouma Pool qaa jakeyanon ambombaajon jeŋ aroŋ qer nanŋi. ³ Aroŋ qer nama kokaen jeŋ welenŋi, “Oo gawana, giinon saanon nononon monin sokombaatiwaajon jeŋ tegona qaa anŋi Pool wama Jerusalem sitinon koi kawu.” Yononon wala qaa kokaen somongon jegi, “Poolnon kananon karo iikanon mono qenin komuwaa.” Kaen jeŋ jorin embongitiwaajon ama kan jeŋ welenŋi. ⁴ Kaen welenŋito, Festusnon kokaen meleema onono, “Pool ii Sisaria taombaa kasa mirinon raro galeŋ komakeju. Nii neeno kamban mende koriro iikanon eleema kemambaajon mojeŋ.” ⁵ Kaen jeŋ toroqero, “Kawaajon eja iikanon qinjita moŋ anagati eeŋ, saanon onoo jotamemeurugia tosanon niwo Sisaria kemeŋ kanon qaa selianon kuun jeŋ mugi momaŋa.”

⁶ Kaen jeŋ weeŋ 8 me 10 kawaa so Jerusalem sitinon yonowo laligoro tegoro eleema Sisaria taonon kemero. Kemeŋ eŋ waama iikanondeen qaa jenteegowaa duŋ rarayanon rama jeŋ kotoro Pool wama kagi jaayanon kouma nano. ⁷ Poolnon kouma nano Juuda jotamemeya Jerusalem sitinon kagiti, iyononon liligon muŋ nama kazi qaganon qaa bologa mamaga selianon kuun jegi. Ii jegito, qaagiaa hona ii qendeembombaajon amamaagi. ⁸ Kazi qaa eeŋ jeŋ nanŋito, Poolnon ii qewagon kokaen jero, “Niinon iwoi bologa moŋ mende ambe. Juuda nonoonon Kana qaa mende qotogowe. Jiwowon jigo mende meŋ totowiwe ano Room Siisakimbanon qaawaajon tuarenjeŋ mende ambe.”

⁹ Kaen jero Festusnon Juuda yononon iyanajon mogi ubaatiwaajon moma Pool kokaen qisin muro, “Selenon kuukuu qaa koi jejuti, gii saanon iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon noo jaasewanon nama jewaga me qaago?”

¹⁰ Qisin muroto, Poolnon jero, “Room Siisakinon jeŋ kotoro qaa jake koi kuugita koi nambe gosin noma qaana jeŋ tegona sokombaa. Nii Juuda ejemba bologa moŋ mende ama onombe. Ii geengo saanon moma yagojan. Mono naambaajon mombo yononon kembenaga? ¹¹ Bologa moŋ mende ambeto, Kana qaa moŋ uugun iwoi moŋ ama bolin kawaajon koomuwaa buŋa koloowenagati eeŋ, ‘Niinon komumambo,’ jeŋ mende oloŋ koma kemaŋa. Ii qaagoto, yononon kazi qaa eeŋ toontoon jeŋ qaagiaa kania qendeembombaajon amamaajuti eeŋ, qaa omayaajon ama moŋnon nuama yonoo boronon amambaajon amamaawaa. Room Siisakinon mono qaana mindinon jeŋ tegoro dingowaa. Kawaajon niinon mono iwaa jaanon kemambaajon kotiin qisijeŋ.”

¹² Kaen jero Festusnoj jawinjuruta yonowo qambanmamban qaa mongama gosin kokaen meleema muro, “Gii Siisakimbaanon kemambaajon moma qisijan, iikawaajon mono saanon Room kema iwaa jaanon namba.” Kian.

Poolnoj kin Agripawaa jaanon nano.

¹³ Ween tosaana tegoro kin Agripa ano naana Bernaisi yoronon Festus iima godagara qendeembaotiwaajon Sisaria taanon kari. ¹⁴ Kan kanon ween mamaga laligori Festusnoj Poolwaanon qaa ii kin pombo amin moma kokaen jero, “Fiiliksnon eja mon mende isano kapuare mirinon kokanon rama laligoja. ¹⁵ Niinon Jerusalem kembe Juuda yonoo jigo gawon galegia wana ano jotamemeurugianon noonon kouma kokaen qisin nongi, ‘Nono eja iikawaa qaa mej kanin giinon mono saanon iwaa kania gosin qaaya jen tegowa.’

¹⁶ “Kaen qisin nongito, niinon kokaen injowe mogi, ‘Room gawman nonoonon kana ii kokaen: Mombaa selianon qaa bologa kuun jejuti, nono ejemba mombaa qaa ii lan mende jen tegonkejon. Wala horon qaa jakeyanon anin kaziurutanon kagi leelee ororon aron qen nangi qaa selianon kuun jen mug kitia saanon jewaa. Qaa kitia jero ii gosin hona kolooro iikawaa so saanon qaaya jen tegonkejon.’ ¹⁷ Yononon koi kan ajoroogi niinon kamban mende koriro en waama iikanondeen jenteegowaa dun rarayanon rama jen kotowe eja ii wama kagi noo jaananon kouro.

¹⁸ “Kouroto, qaa mej kagiti, iyononon liligon mun aron qen nama qaa selianon kuun jen mug. Kaen angi iwoi bologa totoon mon anagati, kaen jewuyatiwaajon mambombeto, qaa iikaana mon mende jegi mobe. ¹⁹ Ii mende jegi mobeto, kitianon eja ii qetama iyangiaa momalaarigaa qaa batuya tosaana ano eja mon qata Jiisas iwaajon angowowo meg. ‘Jiisasnon komuro,’ jegito, Poolnon ‘Gbilin laligoja,’ jen kaparan koma kotiuro. ²⁰ Kaen jen kazi angi niinon ‘Qaa kaana ii nomaen gosiwenaga?’ jen kana mongama uuwoi mobe. Ii moma nama kokaen qisin mube, ‘Selenon kuukuu qaa jejuti, gii saanon iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon jenaga me qaago?’ ²¹ Qisin mubeto, Poolnon Uutananaa jaanon kemambaajon kaparan koma kokaen qisiro, ‘Mono jena galej koma nongi Siisakimbaanon kembe qaana mindingoro dingowaa.’ Kaen qisiro eja waagiawo jen koton onombe galej kongi raja. Era wasin mube Siisa-kimbaa jaasewanon kembraa.”

²² Festusnoj kaen jero Agripanon ijoro, “Niida mon eja iikanon qaaya jero momambaa siina mojen.” Ijoro kokaen meleeno, “Worango saanon qaaya mobaga.”

²³ Kaen meleeno en waagi kantriwaa jawin, kawali galej somata ano jotamemeya uuta yononon kan Agripa ano Bernaisi yorojon jura soron arogaranon mouma korisoro rii qama koma horon onongi qaawaa jake miri uuta iikawaa uutanon keugi. Festusnoj jen kotooro Pool wangi iikanon kouro. ²⁴ Poolnon kouro Festusnoj waama nama kokaen jero, “Kin Agripa ano eja somata kuuya nonowo koi rajuti, onjo mono eja koi iibu. Juuda ejemba tuun kuuya yononon iwaajon ama noo uuna kuugi. Sisaria taon kokanon ano Jerusalem sitinon onanon qaanon kuun noma qa gigilaan kokaen jen laligogi, ‘Eja koi kanon mono balanon laligowaatiwaa so qaago. Mono yamagen!’

²⁵ “Kaen qama laligogito, niinon gosiwe iwoi mon koomuwaa buja koloowaatiwaa so ii mende ano. Niinon kania kaen mokolon iibeto, anjo Room Uutananaa jaanon keno qaaya mindingoro dingowaatiwaajon kaparan koma qisiro. Kawaaajon qaa somongon wasiwe Room kembraa. ²⁶ Room sitinon kembraato, iwaanon qaa ii nomaen on Room eja Ponnaajon ambe kenaga? Iwaajon qaa lan jejuto, qaa kaniawo mon ii tororo mende moma asarijen. Kawaaajon jewe wama kan kin Agripa goo jaaganon ano onjo tosaana kin pombaa gematanon koi rajuti, onoo jaasewanganon angi nanja. Onjo saanon boron jen qaaya gosigi hona kolooro mono ii moma saanon terenon oowenaga. ²⁷ Eja mon kasanon somongon qaa jakeyanon oombombaa qaaya nomaen jejuti, ii asuganon jewombaajon amamaan kiler en wasiwombo. Sili ii noo momonon gejajojomban tani kaana koloaja.” Kian.

26

Poolnoy qaayaa kitia kij Agripawaa jaanonj jero.

¹ Kaerj raji kij Agripanonj Pool ijoro, “Gii saanonj geengaa qaa kitia jena momanj.” Kaerj ijoro Poolnoy nama boro kotonj munj iyanjaa qaaya nanjonj kokaerj kanainj jero,

² “Oo kij Agripa, Juuda jotamemeya yonononj qaa selenanonj kuuj jej nonjuti, niinonj qaa kuuya iikawaa kitia ii kete saanonj goo jaaganonj asuganonj jemambaajonj simbawonjawo mojej. ³ Giinonj Juuda nonoononj nanamemenj ano angowowo qaanana kuuya ii tororo moma yagojanj. Kawaajonj niinonj onjanonj simbawonjawo mojej. Kaerj kolooro qisinj gonjenj: Qaa jemanjati, ii saanonj moma mokosinjonj geja amba.

⁴ “Niinonj Juuda ejemba tuuj uutanonj koloonj kanakanaiyanonjga kanainj neenaa kantri koi ano sitinana Jerusalem kanonj laligonj koube. Kawaajonj Juuda ejemba kuuya yonononj laaligona gbaworonanonjga nomaerj kouma laligoweti, ii saanonj moma kotoju.

⁵ *Yonononj kaniana kambanj koriga moma kotoju. Siingia ero ii saanonj kokaerj nanjonj jewuyaga: Ananaa jigo gawonj uutanonj Farisii paati nonononj asa yonoononj jigo momo ii tororo toontoonj otaanj laligonjkejonj. Niinonj wala yonoo tuuj paatinonj keuma Kana qaa kaparanj koma otaanj laligowe. ⁶ Anutunonj ambosakonjurunana yonoojonj soomonjgo qaa anoti, niinonj iikawaa honja koloowaatiwaaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligojenj. Kawaajonj ama kete qaa jakeyanonj noonjgi nanjenj.

⁷ “Ananaa Israel ejemba tuuj 12 nonononj korebore soomonjgo qaa iikawaa honja koloowaatiwaaajonj mambomakejonj. Ii mamboma jejeromonjromonj ama asaga goman-tiinja pororo Anutu waeya menj mepeseenkejonj. Oo Uutana, niinonj jejeromonjromonj kaerj amakejenjwaaajonj Juuda jotamemeya yonononj qaa bologa bologa selenanonj kuuj jej nomakeju. ⁸ Anutunonj ejemba koomuya menj gbilinj onjono waabuyati, onj ii mono nomaembaajonj ama mende moma laariju?

⁹ * “Neeno kaanagadeenj kokaerj romonjonj laligowe, ‘Nii Jiisas Nazaret ejawaa qabunjaya songbambe qaombaatiwaaajonj manja mamaga qemanjatiwaa so koloojenj’ Kaerj romonjonj kazi ama laligowe. ¹⁰ Kazi ama Jerusalem kanonj onjanonj manja qerj laligowe. Jigo gawonj galej waja yonononj nemuj koma nonjgi jej kotowe Anutuwaa ejemba soraaya ii mamaga unjama kapuare mirinonj onjoomakegi ano tosaanja komuwutiwaa qaa jegi niinonj kaanagadeenj qaa ii kotingonj wambelaanj (wout ama) laligonjkebe. ¹¹ Kambanja kambanja liligonj qamakooli miri so borojanj menj onjombe uugia meleengiti, iyonononj asugigi. Asugigi Jiisas qakooma mepaegonj mubutiwaaajonj kuuj qaa tokoronjkota jej horonj ureenj onjombe. Kaerj ama onjombe oolinonj geriawo talunjonj unjugi siimbobolo moma laligogi. Uunanonj gere jej sorogoro sisiwerowero ama onjomambaajonj koriganonj waba kantriwaa sitia sitia kanonj kema laligowe.” Kianj.

*Poolnoy uuta meleenotiwaa sunduya jero.**Apo 9.1-19; 22.6-16*

¹² “Kaiyaka kaerj ama laligowe kambanj monjonj jigo gawonj galej waja yonononj niwo uumotoonj ama nemuj koma nonjgi Damaskas sitinonj kemambaajonj kananonj kembe.

¹³ Oo Uutana, niinonj kananonj kembe weenj biiwia kanonj Siwenonjga asamararanj monj uulanjawo kamaaro. Kamaanj oobili kaanja asuginj weenj jaaya uugunj asariro iibe. Asasaga iikanonj mono nii ano eja niwo keninji, nono turunj nonono. ¹⁴ Turunj nonono kuuya tama namononj kamaanj koninj. Kamaanj koma eninj noojonj qaa monj kolooro Hibruu qaanonj kokaerj nijoro mobe, ‘Sool, Sool, gii naambaajonj sisiwerowero ama nomakejanj? Gii mono bulmakao ejia kaanja koloowabo. Toyanonj balonj mozozongowaatiwaaajonj bulmakao ejia kinonjonj somonjgoro sosooda hororo sokonjato, lanj horonj geriawo yakarinj horonj ureero oolinonj qero siimbobolo momakeja. Gii mono iikawaa so lanj lugunj geengaa gemaga eerj toontoonj kotowabo.’

¹⁵ “Ii moma qisiwe, ‘Oo Ponj, gii morononj?’ Qisiwe nijoro, ‘Nii Jiisas sisiwerowero qaganonj ama nomakejanj, mono ii koloojenj. ¹⁶ Ii koloojento, gii saanonj waama namba.

* 26:5: Apo 23.6; Fil 3.5   * 26:9: Apo 8.3; 22.4-5

Nii ano iwoi iijani ano kanagen toroqen asugin goma qendeemanjati, ii mono nangon jen dangunu kaana nama noo jotamemena koloon welena qen laligowa. Gii gawon ii menj laligowa. Niinon kawaajon ama asugin gonjen. ¹⁷ Niinon mono geenjaa Israel kanageso tuun yonoo borogianonga metogon goma ano waba kantri ejemba yonoonon wasin gombe kembagati, iyononon guwubotiwaajon kaanagadeen reenreen koma goma. ¹⁸ Niinon wasin gombe kema ejemba jaagia metoona uugia meleema pangamanonga asasaganon koubuya. Jaagia tooro uugia meleema Satambaa ku-usunonga loloon Anutuwaawa sopa uutanon kawuya. Kaen kan moma laarin nongi singisongogia songbama mesaoma. Mesaowe Anutunon alauruta tak koton onono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianon keuma dun raragia menj oyanboyan koloon laligowuya. Jiiisanon kaen koton kondoon noma nijoro.”

Poolnon uuwaa gawonaa sunduya jero.

¹⁹ “Oo kin Agripa, Jiiisanon kaen nijoro niinon Siwenonga jaameleen unj iima kania moma ii kolatin laligomambaajon moma osiwe. Kawaajon niinon jaameleen unj iikawaa qaaya ii ten koma gawon menj laligowe. ²⁰ *Ii ten koma liligon Buja qaa kokaen jen sein laligowe: Ono mono uugia meleema Anutuwaanon eleema kan uumeleengitiwaa hona ii nanamemengianon qendeema laligowu. Buja qaa ii wala Damaskas ano Jerusalem siti woi iikanon laligojuti, iyonoonon jen asarin laligowe. Iikawaa gematanon Juuda kantri kuuya yonoonon jewe ano waba kantri yonoonon jen uugia kuun laligowe. ²¹ Kania kawaajon ama Juuda ejemba tosanon jiwowon jigonon uma iikanon qelanjin noma kaparan koma koomuya nuwombaajon angi.

²² “Kaen angito, uuna meleembeti, iikanon laligon koube Anutunon ilaan noma laligoro kaban kokaamba toroqen saanon laligojen. Ilailaan kawaajon ano koi nama uuta ano kamaqqeqeta onoo jaanon nama qaana koi jejen. Mooses ano gejatootoo ejemba yononon iwoi koloowaatiwaajon jegiti, niinon mono yonoonon qaa iikayadeen tororo otaan qaa kokaen nangon jejen: ²³ *Anutunon aren ano Hamoqeqe Toya Kraist iinon siimbobolo moma komun eja mutuya koomunonga waabaa. Waama Anutu asasagaa kania ii Juuda tuun ano waba kantri ii injisaama jen asarin onoma laligomambaajon nijoro.”

²⁴ Poolnon qaayaa kitia kaen jero gawana Festusnon terenon qaa batuyanon koton jero, “Pool, gii kaama anjan. Papi miria miria kanon una momoganon sein wanja menj soorota laligojan.”

²⁵ Kaen jeroto, Poolnon meleeno, “Oo pon sorona Festus, niinon wanja soosooya mende koloojen. Qaa jejeni, ii momakotoo qaa honaga koloaja. ²⁶ Kin Agripanon qaa kokawaa kania moma yagoja, kaen mojen. Iwoi kuuya ii aasangoyanon wanjon monon mende kolooro. Kawaajon buju qaa kuuya ii mono kin pombaa gejianon kemero modaboroji, iikaen moma kotijjen. Kawaajon niinon qaana koi saanon awasankaka qaganon nama jewe mojan. ²⁷ Oo kin Agripa, Juuda eja gii gejatootoo yonoonon Buju Terewaa qaaya moma laarijan me qaago? Ii moma laarijan, iikaen mojen.”

²⁸ Poolnon kaen jero Agripanon meleema jero, “Oo Pool, giinon kaban torodaamon kokaamba uuna kuuna niinon uuna meleema Kraistwaa alia koloowenagatiwaajon mojan me? Kaen romonjojan me?”

²⁹ Kaen jero Poolnon meleeno, “Oo kin, qaa koriga me toroga jewenagati, ii kilen. Giinondeen qaagoto, keteda koi qaana geja ama mojuti, kuuya ononon kaanagadeen Kraistwaa alauruta koloowutiwaajon uusiinanon moma kokaen qama koolijen: Oo Anutu, uugia meleema onona niinon koi laligojen, mono iikawaa so koloowu. Gbado (tape) iikayadeen onoo borogianon ubaatiwaajon mende mojen.”

³⁰ Kaen meleeno kinon waaro gawana ano Bernaisi yoronon kaanagadeen waari ano yonowo ragiti, iyononon kuuya waagi. ³¹ Waama mesaon kenji eja geria yononon iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kanon bologa mon mende ano naambaajon

* 26:20: Apo 9.20, 28-29 * 26:23: Ais 42.6; 49.6; 1 Kor 15.20

eerj toonj gbadoonj mugi? Iinonj koomuwaa bunja koloowaatiwaa so mende kolooja, kaerj mojonj.”³² Kaerj jerj aminj moma Agripanonj Festus ijoro, “Siisakimbaanonj kembe qaana mindingoro dingowaatiwaajonj mende kaparanj koma qisiin jenagati eerj, mono saanonj isaninj kemenaga.” Kianj.

27

Pool wangononj oongji kanainj Room keno.

¹ Eja geria yonononj nonoononj qaa kokaerj somongogi: “Nono wangononj uninj haamononj nangoro Itali kantrinonj kembonja.” Qaa kaerj somongogi Pool ano kapuare eja tosaanja ii kawali galerj monj qata Julius iwaa borononj nonoonjgi. Julius iinonj manjaqeqe tuunj bakaya monj qata “Room Siisakimbaa manjaqeqe tuunj” qagiti, iikanonj manjaqeqe eja 100 yonoo galengiaga laligoro. ² Gomanj monj qata Adramitium iikanonja wango monj kanj Eisia prowinswaa kowe goraaya metetereenj wango doya motomotoonj kanonj kambaatiwaajonj ama jojoriroti, iikanonj uninj. Uninj opo sel horonj mororongogi haamononj nangoro kowenonj keninj. Masedonia prowinswaa siti qata Tesalonaika iikanonja eja monj qata Aristarkus iinonj koipunana kolooro motoonj keninj.

³ Kema erj waama kanonj Saidon gomanonj keuninj. Keuninj Juliusonj Pool ala mejj munj jerj tegoro wango mesaonj alauruta yonoononj kema injiira naa iwoiwaajonj amamaaroti, ii ilaanj mugi. ⁴ Iikanonja mombo kowenonj keninj haamononj kana kembonj jeniinj, iikaanj baagenja qerj gilirotiwaajonj bimooro toroqerj wato qata Saiprus kawaa aasangoyanonj kemej kooronjonj metetereenj keninj. ⁵ Keninj haamononj nangoro kowe kotonj Silisia ano Pamfilia prowins woi ii uruugunj Lisia prowinswaa siti qata Maira kanonj keuninj. ⁶ Keuma kanonj kawali galenananonj wango monj mokolooro. Wango iikanonj Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanonja kanj Itali kantrinonj kemambaajonj ama jojoriro. Ii mokolonj jerj kotonj nonono iikanonj uninj.

⁷ Uma kowenonj keninj haamononj saanonj mende nangoro weenj mamaga ii osonjonj keninj. Kaerj keninj tegoro kanonj kupukapa koma kowe kanonj Nidas taonj kosianonj keuninj. Kosianonj keuninj haamo kotakota qerj kaanj baagenj toroqerj kembombaa kania somongoro. Somongoro bimooro Kriit watowaa masuya qata Salmone ii uugunj kema wato gematanonj kemej kooronjonj metetereenj keninj. ⁸ Kowe goraaya kosere metetereenj osiqosiwo kema laligonj Lasea taonj kosianonj gomanj qata “Wangso suuluya iimasiinjiinjawo, Fair Hafens” qamakejuti, iikanonj keuninj.

⁹ Iikanonj keuma kambanj koriga mesoqesoosonj laligoninj. Kaerj laligoninj singisonjgo soongbambaa kendonja qata Yom Kippur* iikawaa kambananonj tegoro haamoqeqe kambananonj mono kanj kuuro keuninj. Haamoqeqe kambananonj ejemba kowenonj kema “Tiwilaawombo,” jerj wangogia somongonj laligonjkegi. Kawaaajonj Poolnonj galerj meme qaa monj kokaerj injijoro, ¹⁰ “Ejauruna, anana kowe qaganonj toroqerj kembombo. Kupukapa qaganonj kema tiwitiwilaa mokoloowombo. Raidimbononj qero wangonana jangoro esuhinaya sooro nononano kaanjagadeenj komuwombo. Gomanj taniaonj kaerj kolooro iijerj.”

¹¹ Galerj meme qaa kaerj jeroto, kawali galenananonj Poolwaanonj qaa ii qotogonj wango toya ano melenqeleenj loqa (steer) galerja yorononj “Saanonj kembonja,” jeriti, kawali galenananonj qaagara ii moma laariro. ¹² Gomanj qata “Wangso suuluya iimasiinjiinjawo” iikawaa wangso doya ii haamoqeqe kambanj rarawaa so mende kolooro. Kawaaajonj ama eja mamaganonj kembombaa qaa kotingonj kokaerj jegi, “Koi rabombaaajonj mojonana tiija. Saanonj opo sel horonj mororongogi kowenonj kembonja. Kema kaparanj koma laligonj kana kolooro Fiiniks wangso dononj keubonaga. Iikanonj keuma haamoqeqe kambanj koi saanonj rama laligoninj tegowaa.” Wangso do qata Fiiniks ii Kriit wato kawaa goraayanonj weenj kemekemetaagerj eja. Kianj.

* 27:9: Yom Kippur korisoro kendonj ii Septembe tetegoyanonj me Oktobe kanakanaiyanonj amakeju.

Raidimbonoj kowe mero boliro.

¹³ Kembombaa qaa kaerj jegi haamononj osonosonj kanairj Saut waagenja qero. Qero “Saanonj kema arenjana otaanj Fiiniks iibonja,” jer romonjonj nama wangowaa kasa mindanja mesunji kouro. Kouro wangononj lolooro haamononj nangoro sosooda nunuano Kriit watowaa goraaya metetereen kosere keninj. ¹⁴ Kaerj keninto, kambanj mende koriro haamo esunja kotakota qata yoware, Noot Iistwaa raidimbonj (momosia) kanonj mono wato iikawaa qaganonja qerj gilij nununj karo.

¹⁵ Nununj karo wangonana galerj kombombaaonj merj bimbimgogi haamo qerj karoti-waagerj kemambaaonj amamaaro. Amamaaro mesaogi haamonondeerj wango kuun merj wano anj eenj keno utugonj nonono lanj keninj. ¹⁶ Utugonj nonono laligonj wato melaa monj qata Kauda kawaa gematanonj Saut waagerj keninj. Iikanonj kema gomba kasanonj somongogi wango gematanonj apu kotonj karoti, ii aonj oronj kowenonja horoninj mamaga bimooro kilerj kaparanj koma horoninj kouro.

¹⁷ Gomba ii horoninj kouro wango somatanonj aninj. Wangononj utugonj janjowaboti-waajonj moninj kasa merj wango kokosiinj somonjonj kotiigi. Kaerj kema kema sakasinj bambaanja qata Sirtis[†] iikanonj kowe koria korija mende eja. Nono iikanonj kuun osiwombotiwaajonj toroko moninj. Kaerj moninjwaajonj ama wangowaa opo sel iwoiya ii metogonj kamaanj ama wango galerjkonjonj mesaogi. Ii mesaogi haamononj wango kuun nangoro eenj lanj keninj. ¹⁸ Eerj lanj keninto, raidimbonj iikanonj mono geriawo toroqerj qerj utugonj nonono. Kaerj utugonj nonono gomanj ano iikanonj kanairj wangowaa esuhina tosaanja merj kowenonj giligi kemero. ¹⁹ Weerj karonj kolooro kanonj wangowaa ilawoila akadamyawo ii angio merj giligi kowenonj kemero. ²⁰ Kaerj memenjalinj kema kema gomantiinja weerj mamaga iikanonj weerj me sengelao monj mende iininj. Raidimbonj kanonj kaanjagadeerj kotakota toroqerj qerj ero. Qengadeerj ero bimooro “Mono qaombonja!” jerj laaligo soomongowaajonj moma uunananonj kamaaro titiboronana tegoro raniinj.

²¹ Raidimbonj uutanonj kambanj korija kanj laligonj nembanene monj mende neninj. Kawaajonj ama Poolnonj batugianonj waama nama kokaerj injjoro, “Ejauruna, niinonj Kriit wato mende mesaowombaa gejanono injjoweti, onj noononj qaa ii otaagi sokonaga. Kaerj aninj tiwitiwilaa koi kanonj mono qanananonj mende unaga. ²² Gejanonona mesaogito, keteda koi qambanjmambanj qaa kokaerj onjonjerj: Onjononja monjonj laaligoya mende tiwilaawaa. Ii qaagoto, wangogadeerj tiwilaawaa. Kawaajonj onj mono qaqabunjabunjagia moma rabu.

²³ “Niinonj berj qata Anutu iwaa bunja koloonj welerja qerj laligojerj. Gomantiinja gaonj ewe iinonj Siwe gajobaya monj wasiro noo kosonanonj kanj nanja. ²⁴ Nama kokaerj niyoja, ‘Pool, gii toroko mende moba! Gii saanonj Room Siisakimbaa jaasewanonj kena gosinj gombaa. Moba! Anutunonj keraqeeangoya qendeema goma ejemba kuuya giwo wangononj motoonj laligojuti, iyonoo laaligogia mono goo boroganonj ano giwo nama monjonj mende komuwaa.’ ²⁵ Siwe gajobanonj qaa niyoji, mono iikawaa so koloowaa. Niinonj Anutu kaerj moma laarinj mujerj. Kawaajonj ejauruna, onj mono qaqabunjabunjagia moma rabu. ²⁶ Kaerj koloowaato, haamononj qerj utitiinj nonono wato mombaa goraayanonj keubonjatiwaa so kolooja.” Kianj.

Gomantiinja 14 kolooro balonj dodowigi.

²⁷ Wangonananonj Kowe Balonj Batugaranonj (Mediterranean Sea) iikawaa bakaya qata Adria Kowe iikanonj eenj lanj keno gomantiinja 14 kolooro. Ii kolooro gomantiinja biiwia kanonj wango gawonj meme eja yonjononj “Mono balonj monj dodowijonj,” jerj uugianonj kaerj mogi. ²⁸ Kaerj moma nama keda kasa monj aerj kitiawo somonjonj giligi kemerj kowe dusiita oosiro. Oosiro kowe korjaa janjgoya kolooroti, ii 40 miita (120 fiit) kawaa so. Boronja monj toroqerj kema tani motoonj ii kaanjadeerj angj janjgoya iikanonj 30 miita (90 fiit) kawaa so kolooro mokoloogi. ²⁹ Ii mokoloonj wangonananonj jamo

[†] 27:17: Sirtis ii Afrika kantri qata Libia iikaanj baagerj eja. Sirtis kanonj kowe dutanonj sakasinj bambaanja bambaanja eja.

toronj batuyanonj kuuwabotiwaaajonj toroko mogi. Kaenj moma wangowaa kasa mindanja 4 ii wanjo gematanonja isama osonj menj kamaanj anji ano gomanj asariwaa-tiwaajonj mamboma qama koolinj raji.

³⁰ Kaenj ragito, wangowaa gawonj meme eja yonononj mondomondo qaa kokaenj jegi, “Nono wanjo wanaagej wangowaa kasa mindanja tosaanja giliniñ kemebaa.” Kaenj mondonj jej wanjo melaa, gomba monj wanjononja metogonj menj kamaanj anji kowenonj kamaaro wanjo mesaonj angobato menj aasangoyanonj oloñ koma kembombaajonj anji. ³¹ Kaenj anjito, Poolnonj kawali galerj ano manjaqeje eja ii kokaenj irijoro, “Yonononj wanjononj mende meselatinj nambuti eenj, onoo laaligo soomonjgowaa kania monj mende koloowaa.” ³² Kaenj irijoro manjaqeje eja yonononj kema gombaa kasia kotogi anjodeenj keno gawonj meme eja yonononj oloñ koma kembombaajonj amamaagi.

³³ Wenjeranj suluro kanonj Poolnonj korebore nene newutiwaa qambañmambañ qaa jej kotonj onoma kokaenj jero, “Ono mono kambañ koriga uuwoi mamboma nembanene monj mende kisiriinj laligogi kete weenj 14:ña koloaja. ³⁴ Kawaajonj nii kokaenj jej kotonj ononjenj: Anana laaligonana somonjgowombaajonj aonj orowonjati, iikanonj esunjana kamaawabotiwaaajonj mono kotiinj nama qeangoninj sokombaa. Kawaajonj onjo mono nembanene newu. Onoononja monjonj monj selia mende tiwilaawaa. Wanj jugia melaa monj ii mende totoonj soowaa.” ³⁵ Kaenj jej Poolnonj bered menj korebore yonoo jaasewangianonj Anutuwaa dangisenj jej motonj kanainj nero. ³⁶ Kaenj nero iima kuuya yonononj awasangia kamaaro kaanjagadeenj nene menj negi. ³⁷ Nono wanjo uutanonj mindirinj janjo 276 kawaa so laligoninj. ³⁸ Yonononj korebore nene nej nej timbiringogi. Kaenj ama wanjononj afaangowaatiwaaajonj wiit dumuj kota taruyawo menj giligi kowenonj kemero. Kianj.

Wanjononj kowe toronjonj kuuj osinj janjoro.

³⁹ Gomanj ano balonj iima ii mende moma kotogi. Mende moma kotogito, kowe wanjonja (bay) sakasinawo monj mokolonj iigi. Ii iima “Mono wanjo meleema batogonj iikanonj keubonaga,” jej qaa somonjgogi. ⁴⁰ Qaa kaenj somonjonj nama wangowaa kasa mindanja kasia kotogi suno mesaogi kowe dutanonj ero. Ii kotonj iikanondeenj leele melenqeleenj (steer) loqa woi eroti, iyoro kasagara isanj lolooro. Ii isama wanjo bataa opo selya horonj mororongogi haamononj nanjoro wanjo meleenjgi sakasinonj baagej keninj. ⁴¹ Kaenj keninto, wanjononj kowe toronjonj kembabotiwaaajonj somonjgowombaajonj amamaanj mesaonj giligi kema kuuro. Iikanonj kuuj wanjo wanjanonj toronjonj qenj osinj kema kamambaajonj amamaanj raro. Kaenj raro kowe sirinonj wanjo goonjanonj kotakota gilinj qenj qosomosono.

⁴² Kaenj kolooro jegi, “Kapuare eja yonoononja monjonj apu qenj kotonj oloñ koma kembabo.” Kaenj jegi manjaqeje eja yonononj kapuare eja nono kuuya nunuwombaajonj mogi. ⁴³ Kaenj mogito, kawali galenananonj Poolwaa laaligoya somonjgomambaajonj moma manjaqeje ejaurutanonj kaenj ambubotiwaaajonj anjonj koma onono. Anjonj koma onoma kokaenj jej kotonj nonono, “Daenj onononj kowe aotinj kekembaa kania mojuti, onjo mono wala luguj kemej kowe aotinj kema goraayanonj ubu. ⁴⁴ Yonononj wala kenji tosanonj gemagianonj palanj tapia qelanjinj mewu me wangowaa kitia kania kania mokolonj iikawaa qaganonj enj kowe aotinj kembu.” Kaenj jej kotonj nonono tani kaenj ama kuuyanonj laaligonana somonjonj kowe goraayanonj keudaboroninj. Kianj.

28

Malta watononj mamboma laligoninj.

¹ Laaligonana somonjonj kowe goraayanonj kouma kanonj wato qata Malta qagi moninj. ² Kouninj korjonj kanainj kamaaro gomanj olomooroto, Malta ejemba yonononj ala awaa toontoonj koloonj nonoma gere anji jero nunuanji korebore gere kosianonj kema konama raninj. ³ Poolnonj gere akado menj kululuuj boranjonj gerenonj ano. Ii ano jero qato monjonj gere kukuñanonj kosuro kouma borianonj somonjonj kiro. ⁴ Mokolenonj kaenj

somongon borianon mondon kamaan nano watowaa toya yononon iima iyangiodeen amij moma kokaen jegi, “Eja koi kowenonga laaligoya somongon kouroto, Songorinon kilen irona meleema laaligoya koton muro komuwaa. Kawaajon mono unjuro koomu ejaga kolooja. Kaen moma kotiijon.”

⁵ Kaen jegito, Poolnon soromaan utugon nama giliro gere uutanon kemero Poolwaa selianon tiwitiwilaa mon mende kolooro. ⁶ Kaen jen iigigiin “Selia somariin osaawaa me uulanawo komun balonon tama kamaan kombaa,” kaen jen akakariin iima mamboma nangi. Kamban koriga mamboma nangito, Poolwaa selianon iwoi bologa mon mende kolooro. Kaen kolooro roromonga meleeno jegi, “Oo, eja koi mono ben ejaga kolooja.”

⁷ Malta sakasinon kouma lan unj kosianon nene gawon balon koria koria ano bao bulmakao tuunja tuunja egi iiniin. Ii watowaa eja pongia qata Publius iwaanona ero. Balon toya iikanon koma horon nonono mirianon unij uukalen qaganon kalan koma nonono iwo ainjolon raniin ween karoombaa so keno. ⁸ Raniin Publiuswaa mananon selegere ano kerauru sayawo ji (dysentery) kanon kiro dujondeen ero. Ero Poolnon iwaanon kema qama koolin boria wananon ama men qangoro. ⁹ Kaen kolooro iikanondeen ji ejemba tosaana kuuya wato iikanon egiti, iyononon kaanagadeen kougi Poolnon Anutu qama kooliro qangogi. ¹⁰ Yononon kalej kania kania mamaga nonoma iikaana kanon goda qen nonoma laligogi. Kanagen wangonon ubombaajon anini, kamban iikanon kowe qaganon kana laaligowaa iwoiyajon amamaanini, ii men nonoojon wangonon anji. Kian.

Malta mesaon kema Room sitinon keunin.

¹¹ Koin karoon tegoro wango mon qata “Ben Sunesune” mokoloogi. Wango iikawaa wananon sunesune benwoi qagara Kastor ano Poluks yoroo unjagara menjerengon anji nani. Wango kanon Iijipt kantriwaa siti qata Aleksandria iikanona karo wato kanon somongon haamoqeqe kambana ii raji. Ii raji tegoro unij opo sel horon mororongogi haamonon nangoro mesaon kenin. ¹² Kema kema siti qata Sairakyus kanon keuma balonon kamaan ween karoon raniin. ¹³ Rama wangonon unij opo sel horon mororongogi kema Regium sitinon keunin. Keuma en waama haamo Saut waangenja kanain qero. Qero kema ween boria woi kolooro kanon Room leegen Puteoli taombaa wango donon keunin.

¹⁴ Keuma kanon uumeleen alaurunana tosaana mokolon injiiniin. Injiniin kokaen qisin nonongi, “Ono saanon nonowo sonda motoonggo laligowuyaga me qaago?” Qisin nonongi “Saanon,” jen yonowo laligonin. Laligonin tegoro onomesaon Room sitinon unij. ¹⁵ Uumeleen alaurunananon Room siti laligogiti, iyononon kaniniwaa buju qaa mogi. Ii moma mokolon nonombombaajon tosanon waama (kana 43 mail kan) goman qata Apus Forum maaket iikanon kagi. Tosianon (33 mail kan) goman qata Ala miri karoon, iikanon kan mokolon nonongi aitongonin. Aitongon Poolnon “Anutu dangisen!” jen mepeseen uuta qangoro. Kian.

Poolnon Room rama Juuda ejemba uugia kuuro.

¹⁶ Room sitinon kouma kanon Poolnon miri mononon anodeen rabaatiwajon jen tegon mug manjaqeqe eja mononon galen men mun laligoro.

¹⁷ Kaen jen tegon mug miri iikanon raro ween karoon tegoro Juuda ejemba geria koma horon onono kan ajoroogi. Ajoroogi Poolnon kokaen injoro, “Alauruna, niinon ananaa Juuda ejemba tuunana mende qetama kazi ama onombe me ambosakonurunana yonoononga nanamemen moma laligojoni, ii mende men boliwe. Kaen qaagoto, kilej Jerusalem sitinon qelanjin noma somongon noma kapuare mirinon noongi rabe Room gawman yonoo borogianon noongi. ¹⁸ Noongi borolan men kianiaa qisin gosigi qangoro. Niinon iwoi bologa mon mende ama koomuwaa bunja koloowenagatiwaa so mende kolooro. Yononon kaen iima koton isama nombombaajon mogi.

¹⁹*“Kaerj mogito, Juuda jotamemeya yoŋonon Judia kanon qaa ii qewagon tuarenjen anggi. Kaerj anggi sisau koloon bimooro niinon kana mongama monj mende mokoloon kokaerj kaparanj koma qisiwe, ‘Niinon saanon Room sitinon kembe Siisakinon qaana mindingoro dingowaa.’ Kaerj qisiwe wasinj nonggi koi kawe. Neenaa Juuda tuun yoŋonon kazi ama nonggi, kilen yoŋoo selegianon qaa bologa monj kuun jen onjomambaajon mende mojen. Kaerj qaago. ²⁰ Anutunon eja monj koloowaatiwaa soomonggo qaa nonono Israel nononon qaa iikawaa honja koloowaatiwaaajon mamboma jejeromongromon amakejon, niinon mono eja soro iwaajon ama gbadoon nonggi gbado (tape) koi bosinjen. Kania kaerj. Kawaajon ama kete injiima qaa qaa ama amin mobombaajon koma horon onjombe koi kagi ajorojon.”

²¹ Kaerj injjoro moma jegi, “Judia balonon goojon qaa jen laligogito, nonoojon tere monj mende anggi karo iinin. Kaanagadeen alaurunananon iikanonja koi kagiti, iyoonononga monjon goo qaa buju me sundu bologa monj mende jegi monin. ²² Ii monj mende jegi moninto, uuganon qaa eji, nono ii saanon mobombaajon mojon. Goonon Nazaret paati tuun iikawaa qaaya ii balon so jegi ejembanon qotogogi lelee iikanon niinongiinon qaa mamaga jen kazi amakeju. Paati tuun iikawaa bujuya ii gejanananon kaerj kemero mojon.”

²³ Kaerj jen Poolnon qaa mombo jewaatiwaa kamban monj arengogi. Ii arengogi Juuda ejemba jaasoononon kamban iikanon kan Pool miri raroti, iikanon ajoroogi. Ajoroogi umugawodeen kanainj Anutu bentotonaa kania jen asarinj laligoro gomanj tiiro. Jiisaswaa kania moma yagon moma laarinj uuwoi mesaowutiwaaajon kaparanj koma uukuukuu menj onjoma laligoro. Wala Mooseswaanon Kana qaa ano gejatootoo ejemba yoŋoonon Buju Tere weenjon qaa iikanonadeen kanainj Jiisaswaa kania injisaama iikanon qendeema nangon jen laligoro. ²⁴ Buja qaa kaerj jen laligoro tosianon uuwoi mesaon moma laarigito, tosianon ii mende moma laarinj tompinj laligogi. ²⁵ Anggia uumotoon mende ama aon batugianon roromonggo tuun woi koloon deembombaajon anggi. Deembombaajon anggi Poolnon qaa kokaanagadeen injjoro, “Uŋa Toroyanon qaa monj gejatootoo eja Aisaiwaa uutanon sane qero ambosakonjurugia injjoroti, ii mono onoo saregiaga tororo jero. ²⁶* Aisaianon qaa ii kokaerj jerota eja,

‘Gii mono ejemba tuun koi yoŋoonon kema kokaerj injjona mobu:

Onjo gejagia ama qaa onjon momago kania moma bimbimjon kilen mende moma asariwuya.

Jaagianon uun iwoi onjon iimago kania iima bimbimjon kilen mende iima kotowuya.

²⁷ Ejemba tuun koi yoŋoo uugianon mono kotiin gojoma eja.

Geagianon qaa moma bimbimjon jaagia komujulaan laligoju.

Kaerj mende koloowuyagati een, mono jaagianon iwoi saanon iima koton geagianon qaa moma uugianon kania moma asarinj uugia meleengi niinon ii saanon menj qeangon onjombenaga.’”

²⁸ Poolnon qaa ii jendaboron kokaerj injjoro, “Kawaajon onjo mono qaa kota koi saanon moma yagowu: Anutunon hamoqeqewaa Buja qaaya ii mono waba kantri yoŋoonon ano kembaa. Yoŋoonon keno yoŋonon ii saanon geja ama mobuya.” ²⁹ (Poolnon kaerj jendaboro Juuda yoŋonon angiodeen geriawo jenonkooli ama niinongiinon amigi uma kamaan ano mesaon kenji.)

³⁰ Poolnon iyaŋaajon miri monj tatawaga sewanja menj iikawaa uutanon gbani woi kuuyagadeen en laligoro. Iikanon laligon ejemba daen yoŋonon iibombaajon kagiti, iinon ii kuuya saanon koma horon onjoma laligoro. ³¹ Awasankaka qaganon nama Anutu bentotonaa kania jen asarinj uukuukuu menj onjoma laligoro. Pon Jiisas Kraist moma mubutiwaaajon Anutu hamoqeqewaa kania kuma onjoma laligoro. Kaerj laligoro monjon mende qotogon muro laligon kouma laligoro. Kianj.

* 28:19: Apo 25.11 * 28:26: Ais 6.9-10

Room Tere Poolnoŋ Room yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Room sitinoŋ gadokopa laligogi uumeleenj tuuŋa tuuŋa yoŋonoŋ batugianoŋ siinŋserereŋ qeŋ deema laligogi. Juuda tosianoŋ uugia meleema Juuda nanamemenonj ano Kana qaanonj qokotaanj Anutuwaawaa aiweseya selegianoŋ kotonj oro mende neŋ laligogi. Waba kantriwaa uumeleenj tuuŋ yoŋonoŋ Anutuwaawaa kaleŋmoriaŋanoŋ qokotaanj Anutuwaawaa Kana qaa baatanonj mende kema sewanqaari qaganonj singisonjo afaanjoŋ ambombaaŋonj mogi. (6.15) Anutunonj Juuda kanageso honja gema uŋuŋ kitigianoŋ waba ejemba onjoono buŋaya koloogiti, iikawaajonj jomoma mepaegonj onjoŋgi. (11.18-20) Kaenj ama Juuda uumeleenj yoŋonoŋ siligia walaga kaanagadeenj otaagitiwaaŋonj ama jejewili ama onjoma laligogi. Juuda tuuŋ yoŋonoŋ waba kantriwaa uumeleenj alaurugia sureenj onjoma Juuda siligia mende otaagitiwaaŋonj ama qaagia totoronjkota jeŋ tegonj sewanqaari laligogi. (2.17-20; 14.3)

Mindirinj onjomambaajonj Poolnoŋ tuuŋ woi yoŋooŋonj gejanono qaa aŋa aŋa oon onjomakeja. Juuda yoŋoo kanagia inisaano (2.21-27) waba kantri yoŋonoŋ aisoogi. Qaa waŋa kokaenj injjoro, “Jiisas moma laarininj Anutunonj momalaarinana iima qaanana jeŋ tegoro solananiwoŋa. Kana morota moŋ mende eja.” (1.17) Waba kantri ejemba sewanpiringia qetegowaatiwaaŋonj kanagia inisaama kokaenj injjoro: “Anutunonj onjoan-giaa awaagiaaŋonj ama qaagoto, iyaŋaa kiankomuyaajonj ama onjo meweenjoŋ onjono. (11.30-32) Kawaajonj mono kaparaŋ koma Kana qaa teŋ koma laligowu. (7.12-24) Korebore singisonjowaa kasa gbadononj laligonj tiwilaawombaaŋonj anjonto, (3.23; 5.12) Anutunonj iyaŋaa irinjoŋsoonjanonj kamaawaatiwaaŋonj ama Kraist wasiro. (5.8-9) Uŋa Toroyanoŋ metogonj singisonjo kiankoomuwaa ku-usunonja isama nonombaa. Kawaajonj singisonjo nanamemenj mesaonj (6.11-14) mindirinj jopagonj aonj gadokopa yoŋoo batugianoŋ gadokopa kaanja mende laligowu.” Gejanono kaanja onjono osonj osonj teŋ koma mindirinj laligogi. Poolnoŋ kamban mutuya Room keno nanjoŋonj mugitoroqen Spein kantrinonj kemambaajonj moma kaenj ooro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 7 ii kokaenj:

Jeŋ-asa-asari qaa ano qaa waŋa 1.1-17

Kuuyanoŋ singisonjowaa hamoqeqewaajonj amamaajonj 1.18-3.20

Anutunonj hamo qeŋ nonomakejiwaa kania 3.21-4.25

Kraistwo laaligo dologaa kania 5.1-8.39

Israel yoŋonoŋ Anutuwaawaa roromonjo areŋonj laligoju 9.1-11.36

Uumeleenj nonoo sili nanamemembaa qaa 12.1-15.13

Qaa tetegoya ano aŋaa yeizozo qaaya 15.14-16.27

¹ Pool nii Jiisas Kraistwaa gawonj meme ejaga ano Room uumeleenj ejemba onjowo qaa aminj mobombaaŋonj kanj tere koi oojen. Anutunonj noono wasiwasi eja aposol koloojen. Anutunonj Oligaa Buŋaya jeŋ seimambaajonj meweenjoŋonj nonota laligojen.

² Anutunonj oyamboyanj laligowombaa Oligaa Buŋaya ninisaambaatiwaa qaaya ii waladeenj somonjoŋonj jero gejatootoo ejembanonj moma Buŋa Tere toroya iikanonj oogita eja. ³ Oligaa Buŋawaa kania ii iyaŋaa meria Jiisas Kraist. Iinonj balonj eja kaanja kinj Deiwidwaa gbiliuruta yoŋoononja kolooro.

⁴ Siwe eja kaanja Uŋyanoŋ solanja toroya kolooro. Anutunonj ii meŋ gbiliro koomunonja waaro ku-usuŋanoŋ asuganoŋ asugiro. Anutunonj iikaanja kanonj iyaŋaa Meria koloojiwaa qaaya ii jeŋ kotiinj kuuŋ muro. Poŋnanaa kania kian. ⁵ Kraistnoŋ gawombaa honja kokaenj koloowaatiwaaŋonj moro: Nonononj waba kantria kantria liligonj Jiisaswaa qata batugianoŋ jeŋ seininj moma uugia meleema moma laarinj muŋ qaaya teŋ koma laligowu. Kawaajonj aposol gawonja ano kaleŋmoriaŋa ii nonono meŋ laligojen.

⁶ Anutunonj ejemba Jiisas Kraistwaa buŋa koloonj laligowutiwaajonj onjoonoti, Room onjo kaanagadeenj iyonoo batugianonj laligoju.

⁷ Uugia meleema Room sitinonj laligojuti, niinonj kuuya onjoonj tere koi oojeŋ. Anutunonj onjo iyanŋaa ejemba soraaya laligowutiwaajonj onjooma jopagonj onjmakeja. Anutu Maŋnana ano Ponj Jiisas Kraist yorononj mono kalenmorianj onjoni luaenonj laligowu. Kaenj qama koolinjejeŋ.

Poolnonj Anutu mepeseenj kokaenj qama kooliro:

⁸ Gomaŋa gomaŋa kuuya yonononj Room onjo momalaarigiaa sunduya jegi momakejeŋ. Kawaajonj qaana kanainj Jiisas Kraistnonj nemuŋ koma nono kuuya onjoonj ama Anutuna dangisenj jeŋkejeŋ. ⁹ Niinonj uusiinŋa kuuya Anutuwaa gawononj ama welenja qeŋ Meriaa Oligaa Buŋa jeŋ asarinjejeŋ. Iikanonj suulanj onjo romonjonj onjmakejeŋi, ii Anutunonj nanjonj jeŋkeja.

¹⁰ Kambaŋ so kokaenj jeŋ qama koolinjejeŋ, “Oo Anutu, niinonj Room yonononj kemambaajonj moma kambaŋ koriga mambonjeŋ. Kawaajonj mono siinŋaa so jena kana kolooro kambaŋ kokaamba saanonj kemaŋa.” ¹¹ Injiima momalaarigianonj kotiiwaatiwaajonj moma saanonj gawonj memewaa momo kaleŋ moŋ onjomaŋa. Kawaajonj kambaŋ mutuya onjoononj kaŋ injimambaajonj awelegonj laligojeŋ. ¹² Kokaenj ambombaajonj awelegonjejeŋ: Niinonj injiibe metulanjonj nii ano onjo nomaenj moma laarinjejeŋi, ii amij moma uunonj nanjonj keraqeeanjo qeŋ aowonja.

¹³ *Oo uumeleenj alauruna, onjo mono kokaenj romonjonj laligowu: Niinonj waba kantri tosia yonoo batugianonj liligonj uugia kuunj onjombe meleengiti, iikawaa so onjo batugianonj kaanagadeenj honja kolooro iimambaajonj mojeŋ. Kawaajonj kambaŋ mamaga onjoononj kusu kamambaajonj areŋ ama laligoweto, iwoi tosonianj mono kambaŋa kambaŋa somonjonj nono amamaawe. ¹⁴ Anutuwaa jaanonj tosa kokaenj eŋ nonja: Ejemba tuuŋ kania kania ilaanj onjomambaa qaayanonj mono noo qananonj eja. Ejemba momogiawo ano lalabubuya yonoo welenjeqeqegia mujonj koloonj. Mindimindiri qaa Griik mojuŋi ano qanda* laligonj iyanŋiaa qaagianonj irikawaraka jeŋkejuŋi, ii kuuya ilaanj onjomambaajonj mojeŋ. ¹⁵ Kaenj moma Oligaa Buŋa ii Room siti onjoonj kaanagadeenj jeŋ asarimambaajonj afaanjonj geregere amakejeŋ. Kianj.

Oligaa Buŋawaa ku-usuŋa kokaenj:

¹⁶ *Anutuwaa ku-usuŋanonj anana kuuya meŋ letoma nonono kambaŋ kokaamba Siwewaa buŋa koloonj. Juuda nonononj wala uunana meleema ii moma laarininj ano nonoo gemananonj kantri tosaŋa yonononj kaanagadeenj ii moma laarinj uugia meleengi. Kawaajonj Anutunonj ku-usuŋa Oligaa Buŋanonj ano ejiwaajonj ii gamugamu mende amakejeŋ. ¹⁷ *Oligaa Buŋanonj mono solanja koloowombaa kania ninisaamakeja. Buŋa qaa moŋ kokaenj oogita eja, “Solanja kolooji, iinonj mono momalaarinjanonj nemuŋ kono kotiinj laligonj ubaa. Qaa iikawaa kania ii kokaenj: Nono Anutu kanainj moma laarininj momalaarinana iima qaanana jeŋ tegoro solananininj ano namononj laligowonatiwaa so toroqenj moma laarinj muŋ jaayanonj solananinjebonja.” Kianj.

Ananaa sinjisonjonnanajonj Anutuwaa irinja soomakeja.

¹⁸ Saanonj solananiwonagato, ejemba qaa honja nanamemengianonj kojanginj sisau meŋkejuŋi, Anutunonj ii Siwenonj eukanonja uuŋ iiro mende sokono irinja soomakeja. Ejemba iikaŋa kuuya injiima anjonjoragia qetama siligia bologaaajonj ama kazia injisaamakeja. ¹⁹ Ii kokaembaajonj: Anutuwaa kania moma kotowombaa so kolooji, ii mono anjo injisaama onjono batunananonj asuganondeenj erota momakeju.

²⁰ Anutuwaa laaligoya mende iimakejonto, ku-usuŋa ii Siwe namo mokoloonj oroma iikanonja kanainj qendeema laligonj kouro kambaŋ tetegoya qaa asuginj eŋkeja. Kawaajonj

* 1:13: Apo 19.21 * 1:14: Qanda, Koorj qaanonj bus kanaka, ejemba duuyanonj iyanjioddeenj tompinj laligonj momo mirigia qaa lalabubu laligogi. * 1:16: Maak 8.38 * 1:17: Hab 2.4

Anutuwaa borotereya tororo iininj bej akadamuyawo koloojiwaa kanianonj mono saanonj moma kotowonjatiwaa so kolooja. Kawaajonj ejembanonj iwoi monjonj mondonj iyanggiaa qaagiaa kitia nangonj jewombaajonj amamaanjkeju. ²¹ *Anutuwaa kania moma kotonj laligogito, kilenj “Iinonj bejnanaga,” kaenj mende jej ii mende mepeseegi qabunjaya batugianonj mende kolooro. Kaenj mende kolooroto, qaa omaya lansanj romonggogi momogianonj looriro moto koloogi. Uu momakootogia qaa iikanonj mono umunj koma pangamanj mero tintuanj laligoju. Kawaajonj “Anutuwaa kania mende mojonj,” jej mondomondo lanj angj mende sokonja.

²² “Momakooto ejemba laligojonj,” jej selegia menj uma laligogito, iikaanja kanonj ejemba uugia qaa kolooju. ²³ *Anutu qabunjaya asamararanjawo kambanj tetegoya qaa laligonj ubaati, ii mende mepeseenj waeya mende menj laligogito, ii mesaonj tando lopionj ano borosowo unj tosaanja kuugi. Tando lopionj sogogi kaitanigianonj eja koomuyaa so kolooju. Unj tosaanja megj koonj, oro ano namononj bagianonj koma kondondongonjkejuti, iyonjoo so kolooju. Yonjononj ii usugonj bej kaanja mepeseenj onjoma laligogi.

²⁴ Kaenj ama laligogitiwaaajonj Anutunonj ii gema unjuro iyanggiaa uugiaa siinj kombombanja tondu otaanj serowilinj ama iyanggiaa selegia gamu qenj menj kamaanj aonj laligoju. ²⁵ Anutuwaa qaa honja mesaonj kitianonj qaa qolonjmolongoyanonj qokotaagi. Mokokoloo Toya onjanonj mende goda qenj welenja mende qenj laligogito, iwoi mokoloroti me iyanggiaa borogianonj megiti, iikawaa siinja kolooro moma borotere yonjoo waegia menj mepeseenj onjoma laligogi. Iikaanja laligogito, nonononj mokokoloo Tonana ii kambanj tetegoya qaa mepeseenjkebonja. Qaa ii onjanonj.

²⁶ Kaenj ama laligogitiwaaajonj Anutunonj ii gema unjuro iyanggiaa siingia kombombanja gamuyawo ii tondu otaanj kokaenj angj: Yonjoo embaurugianonj loemba kana dindinja mesaonj iyangiodeenj meleema agiminj aonj laligogi. ²⁷ Eja yonjononj kaanjagadeenj embawo agiminj aonj laaligo mesaonj dogogi. Serowilinj ambutiwaa siingia kombombanja ii eja batugianonj horonj aonj mogi geriawo kolooro angiodeenj meleema agiminj aonj anjonjoragiawo koloonj laligogi. Dogonj jeubaba laligogitiwaa ironja ii Anutunonj sogianonj meleema onjono qagianonj uro boligi.

²⁸ Anutuwaa kania moma kotowombaajonj mogi kamaanjqeqeta kolooro mesaogi Anutunonj mono kaanjadeenj ii gema unjuro iyanggiaa roromonggogia doogoyanonj galej koma onjono nanamemenj gamuyawo ama menj laligogi. ²⁹ Nanamemenj doogoya ano sili bologa kania kania iikanonj uugia saa qero kokaenj amakeju: Iwoi otoko ama nenj mewombaajonj koposongonj angomokolonj amakeju. Tosaanja yonjooonj iwoiwaajonj goronjkiki amakeju. Ejemba unjugi komunjkeju. Angowowo ama tosaanja tiligonj onjmakeju. Ejemba tosaanja konjilinj qaganonj bologa ama onjombombaajonj momakeju. Ejemba gejagianonj qaa sarje angj kemero dimborjawo juma kemakeja.

³⁰ Gemaqeqe qaa jenjkeju. Anutuwaa yonj jenjkeju. Sili bologa geriawo tenj koma otaanjkeju. Jaba-arambaranj ama selegia menj umakeju. Selenonj kuukuu ano sili bologa morota morota mokolonjkeju. Nemunjanj qaagia mende tenj komakeju.

³¹ Momogia mende tooro uugia qaa laligonj qaa lanj somongonj mende otaanjkeju. Ala-ala mende ama tosaanja yonjoojonj wosomomo mende moma kere menj onjmakeju.

³² Anutunonj kana dindinja kokaenj jej kotorota eja: Ejemba bologa kaanja amakejuti, iyonjononj mono koomu kotakotaa bunja koloowutiwaa so kolooju. Yonjononj jenjkooto ii moma asarijuto, kilenj iyanggio bologa ii amakeju ano iikayadeenj qaagoto, tosanonj kaanja angj ii “Saanonj!” jej wambelaanj nangonj onjmakeju. Kianj.

2

Anutunonj qaanana gosinj dindinjagadeenj jej tegonjkeja.

¹ *Oo alana, gii tosia yonjoo qaagia jej tegonjkejanj me qaago? Gii tosaanja yonjoo qaagia jej tegonj geenggo nanamemenj iikayadeenj amakejanj. Kawaajonj alagaa qaaya monj

* 1:21: Ef 4.17-18   * 1:23: Dut 4.16-18   * 2:1: Mat 7.1; Luuk 6.37

jerj tegojari eerj, mono geengaa qaa kaanagadeerj jerj tegona iikawaa ironjanonj mono geengaa qaganonj ubaa. Kawaajonj uuta me kamaanqeqeta koloojari, ii kilerj mono iwoi monjonj mondonj geengaa qaawaa kitia nanjonj jemambaajonj amamaankejarj. ² Ejemba nanamemej bologa kaanja amakejuti, Anutunonj iyonjoo qaagia qaa honjaa so gosinj jerj tegonkeja, ii mojonj.

³ Kawaajonj nomaerj romonjgojarj? Gii namo ejaga ano kilerj iwoi kaanja amakejuti, iyonjoo qaagia jerj tegonj geengoo nanamemej iikayadeerj ana sokonja me qaago? Anutunonj qaaga gosinj jerj tegonj ironja meleema gono honja goo qaganonj ubaa. Anutuwaajaanonj mende kokomomola mejerj asangowaga.

⁴ Anutunonj njala mejerj nonoma kilerjananaa ironja uulanawo mende meleembaato, mamboma moma mokosinjgonkeji, qaa iikawaajonj jejewili anjarj me? Anutunonj uuawagaya qendeema uuga meleembagatiwaaajonj horonj gomakeji, iikawaajonj tompinj laligowabo. ⁵ Gii gejajuju ama uuga mende meleembagati eerj, iikaanja kanonj Anutuwaajaanonj kokomomola mende mewagato, irinjsonjsoonjanonj mono goo qaganonj seirj ubaa. Kazi kambanjanonj kanj kuuro qaanana dindinjagadeerj jerj tegowaa. Ironja meleema nonombaati, kambanj iikanonj irinjsonjsoonja mono asuganonj ninisaano iima mobonja.

⁶ *Anutunonj mono "Nanamemenanaa so motomotoonj ananaajonj kitia meleema nonombaati," ii kokaerj: ⁷ Anutunonj qabunjaya nonombaatiwaaajonj mamboma akadamyunanawo koloowombaaajonj kaparanj koma pondarj nama gawonj awaa awaa mejerj laligojonji, ananaajonj laaligo kombombarja nonombaa. Ii nonono kambanj tetegoya qaa oyanjboyarj laligonj ubonja. ⁸ Iikaanja laligonj ubonjato, ejemba iyanjgiaajonjadeerj romonjgonj kirinjaba mejerj Buja qaa honja gema qerj qaa bologa otaankejuti, Anutuwaajaanonj ironjanonj mono iikawaajonj soono uugereya ano qagianonj ubaa. ⁹ Uugereya ii wala Juuda nonoo qanananonj uro nonoo gemanananonj kantri tosaanja kaiyaka bologa amakejuti, kuuya iyonjoo qagianonj kaanagadeerj uro siimbobolo kakasililinj moma laligowuya.

¹⁰ Kaerj laligowuyato, Juuda ano nonoo gemanananonj kantri tosonianonj kaanagadeerj uugia meleema kaiyaka awaa amakejuti, Anutuwaajaanonj akadamyunanonj mono kuuya ananaa qanananonj uro qabunja nonono luaenonj laligowonja. ¹¹ *Anutunonj ejemba tosaanja mende ninisoronj tosaanja mende sureerj onjmakejato, so motoonjgononj gosinj nonomakeja.

¹² Iikawaa kania ii kokaerj: Kantri tosaanja yonjononj Anutuwaanonj Kana qaa mende weenjonj moma singisonjgo larj amakejuti, iyonjononj mono korebore tompinj laligonj tiwilaawuya. Juuda nonononj Anutuwaanonj Kana qaa weenjonj moma kilerj singisonjgo amakejonji, Anutunonj mono qaa iikawaa so kuuya gosinj nonoma qaanana jerj tegowaa. ¹³ Ejemba Anutuwaanonj Kana qaa eerj momakejuti, iyonjononj Anutuwaajaanonj solanja mende kolooju. Qaagoto, Kana qaa terj koma otaankejuti, Anutunonj mono iyonjoo qaagia jerj tegoro solanjaniwuya. ¹⁴ Kantri tosonianonj Anutuwaanonj Kana qaa mende mejerj laligojuto, tosonianonj kilerj tondu iyanjgiaa aingiaa so romonjgonj amakeju. Anutuwaajaanonj kana qaaya mende mojuto, kilerj momogianonj jerj kotonj onjono Anutuwaajaanonj kana qaawaa so ama iikawaa baatanonj laligoju.

¹⁵ Kaanja laligojutiwaa kania ii asuganonj asuginj kokaerj eja: Anutunonj ejemba mokolonj nonoma iikanonj Kana qaayaa jerjkootoya ii kuuya ananaa uunananonj anota eja. Kawaajonj Anutunonj qaaya jerj sanje amakeji, ii waba kantri yonjononj kaanagadeerj momakeju. Ii uugiaa gejianonj mogi qaagia injijoro Anutuwo ororonj momakeju. Anutunonj uumomo onjnoti, iikanonj kambanj tosaanjanonj qaa Jakeyanonj ama kuunj onjono moma bolinjkeju ano kambanj tosaanjanonj qaagia nanjonj jero moma qeangonjkeju. ¹⁶ Oligaa Buja jerj asarinjkejenji, iikawaa so kambanj somatanonj kokaerj koloojaa: Kraist Jiisanonj Anutu ilaerj muro ejemba ananaanonj qaa aasanjgoya aasanjgoya gosinj jerj tegonj nonombaa. Kiarj.

Kana qaa iikanonj kaniaanana nomaerj ninisaanja?

* 2:6: Ond 62.12; Gba 24.12   * 2:11: Dut 10.17

¹⁷ Gii geengaa qaga Juuda ejaga qama Kana qaanonj hamo qeñ gombaatiwaajonj moma laarinj “Anutuwaa buña koloojeñ,” jeñ selega mepeseena sokonja me qaago? ¹⁸ Gii Anutuwaa jetaa so laaligowaa qaaya moma sorogonj laligojanj. Anutuwaa Kana qaa kuma gonjgitiwaajonj ama kana awaa soro otaamambaajonj jeñ qaa kuuya gosinj honja ano qolonmolongoya mendeemakejanj. ¹⁹ Gii “Saanonj jaagoo ejemba ala ilailaagia koloonj unjuamaña,” jeñ awelegonj aonkejanj. Pangamanonj laligojuti, ii meñ asarinj onjombagatiwaa so awasankaka koloojanj.

²⁰ Kaerj koloonj kokaerj jeñkejanj, “Kana qaa kuma nonjgita momakooto mokoloonj qaa honjaa kania modaborojenj.” Kaerj jeñ afaangonj kokaerj jeñkejanj, “Nii saanonj ejemba momogia qaa yonjoo boigia koloomaña. Saanonj naambora yonjoo qaqazugia koloonj kuma onjomakemaña.” ²¹ Kaerj jeñ tosaanja kuma onjoma naambaajonj geengaa mende kuma aonkejanj? “Yonjgoro mende mewa,” jeñ ejemba uugia kuunj onjmakejanto, geengoo yonjgoro meme koloonja mende sokonja.

²² “Serowilinj mende amba,” kaerj injijona mogito, geengoo serowilinj anjanj me qaago? Tando lopionj sisi meñ onjmakejanto, kilerj geengoo jiwowonj jigononj uma iwoi anjonj koma leinj qeñ meñkejanj. Ii mende sokonja.

²³ Anutuwaanonj Kana qaawo laligojanjiwaajonj selega tondu meñ umakejanto, geengoo ii waleema iikaanja kanonj Anutuwaa qabunjaya meñ kamaanj ama laligona gamuyawo koloonkeja. ²⁴ *Iikawaa qaaya ii Buña Terenonj kokaerj oogita eja, “Onjoo siligiaajonj ama waba kantri kanageso yonjononj Anutuwaa qata mepaegonj batugianonj mepaqepae amakeju.”

²⁵ Anutuwaanonj Kana qaa otaanj laligojanj eej, Anutuwaa aiweseya seleganonj kotogiti, iikanonj mono ilaanj gonoo sokonja. Ii sokonjato, kana qaa waleema singisonjgo amakejanj eej, mono aiweseya mende memetaa taniñaerj koloonj eej tondu laligojanj. ²⁶ Tosianonj Anutuwaa aiweseya selegianonj mende kotogi kilerj kana qaawaa jeñkootoya otaanjkejuti eej, Anutunonj aiwese ii selegianonj ejiwaa so kaanja injiuro sokonja.

²⁷ Iikaanja injiuro yonjooonjga monjonj saanonj Kana qaawaa so goo qaaga toonj gosinj jeñ tegoro kamaawaa. Anutuwaa aiweseya seleganonj kotogi Kana qaawaa waja motomotoonj moma anjonj koma laligojanto, ii waleema singisonjgo amakejanjiwaajonj ama kamaawaa. ²⁸ Eja monjonj selenondeerj Juuda ejaga kolooji eej, iinonj mono Juuda eja honja mende kolooja. Kaanjagadeerj Anutuwaa aiweseya selianondeerj kotogi yanggiserj amakejuti eej, ii mono aiwese omaya, honja qaa.

²⁹ *Honja qaagoto, eja monj uutanonj Juuda ejaga kolooji, iinonj mono Juuda eja honja kolooja. Kaanjadeerj Anutunonj uunana qosoma Unjaya Toroya iikanonj ano laligoji, iikanonj mono aiwese honja kolooja. Kana qaawaa waja otaanj eja selia kotogi balonj ejembanonj mogi umakejato, Anutunonj aiweseya uunananonj nanjiwaajonj moro uro mepeseerj nonomakeja. Kianj.

3

Anutunonj qaaya pondanj otaanjkeja.

¹ Kaerj ero Juuda ejemba laligojonj, iikanonj mono nomaerj ilaanj nononaga? Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogiti, iikawaa honjanonj mono nomaerj koloonj nononja? ² Honjanonj mono laaligo kuuya kanonj mamaga koloonj onjanonj ilaanj nonomakeja. Iikawaa qaaya mutuya ii kokaerj: Anutunonj Buña qaaya nonono ananaa buña kolooro laligojonj.

³ Kaerj laligojonto, ananaanonjga tosanonj Anutu mende moma laarinj munj laligogi nomaerj ama onjombaa? Yanggiserj laligogitiwaa ironja meleema mono nomaerj ama nonombaa? Uujopaya somonjonj anjonj kono omaya koloowaa me nomaerj? ⁴ *Ii qaago totoonj! Anana koreboreyanonj ejemba qoolongoya koloojonto, Anutunonj honja toontoonja kolooja. Anutuwaa kania ii Buña Terenonj kokaerj oogita eja,

* 2:24: Ais 52.5 * 2:29: Dut 30.6 * 3:4: Ond 51.4

“Qaa jakeyanonj ama qisiñ gonggi qaagaa kitia jej asariñ iikanonj dindiña koloonj haamo ama onjoma namba. Goo kaniaga kaanja mokoloonj nanjonj jewuya.”

⁵ Anana nanamemenj doogoya otaaniñ Anutunonj qindingonj nonono iikanonj nanamemeña dindiñanonj asuganonj asugiji eenj, anana qaa iikawaajonj mono nomaenj jewonaga? Nii qaa ii namo ejemba momonanaa so kokaenj jejeñ: Anutunonj ironja meleeno irinjonsooranonj qanananonj uji, iwaa momoyanonj kaenj dogoja me qaago? ⁶ Qaago, ii mono kozigenj! Anutunonj doogoya koloonagati eenj, iinonj gomana gomana ananaa qaanana mono nomaenj gosinj tororo jej tegonaga?

⁷ Niinonj eja qolonmolongoya koloowe Anutunonj qaaya honja iikanonj mindingonj nono iwaa qabunayanonj iikaenj asuganonj kolooja. Kaenj kolooro niinonj singisonjo ambeti, Anutunonj iikawaa qaaya mono nomaembaajonj jej tegoja? Nomesaoro neenaa jaajaa laligowe sokonaga me qaago? Qaayanonj mono mende loorinj kamaawaa. ⁸ Mono kokaenj jeninj sokonaga, “Nono saanonj bologa toroqenj aninj Anutunonj ii mindingoro sili awagaa honjanonj asugiro qaayanonj qabunayawo koloowaa.” Tosianonj nonoojonj qaa sologenj kaenj jej toroqenj kokaenj jejkeju, “Poolnonj qaa kaenj jej iikawaa so lanj amakeja.” Kaenj ama jegitiwaa qaaya ii Anutunonj gosinj sogianonj jej tegonj onjombaa, ii mojenj. Kianj.

Ejemba moñnonj solanja mende kolooja.

⁹ Qaa kaenj aminj moma ii nomaenj jej tegowonaga? Juuda nonononj kantri tosaanja unjuuguj Anutuwaa jaanonj dindiña koloojonj me qaago? Qaago totoonj! Iikawaa qaaya mono waladeenj kokaenj jej kotiiniñ: Juuda me kantri tosaanja koloowonagati, anana korebore singisonjo aninj kokosiinj nonono laligojonj. Kawaajonj selenana menj ubombaajonj amamaankejonj. ¹⁰ *Iikawaa qaaya ii Burja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Moñnonj moñ solanja dindiña mende totoonj kolooja.

¹¹ Mombaa uutanonj momo mende koloonj asariro tondu laligoju. Moñnonj moñ Anutu mokoloomambaajonj mende kaparanj komakeja.

¹² Qaagoto, kuuyanonj mono kana uuguj sisau laligoju.

Koreborenonj mono bolinj Anutuwaa jaanonj anjonjoragiawo koloojun. Awaa koloonkeji, motoondago moñ ii mende totoonj mokoloojenj.

¹³ *Neselangianonj anjomokolonj amakeju.

Nengbaogbaogianonj qasiriwaa ronj kaanja aantama nano koomuwaa kangaruga kaanja iikanonj ejemba lanj tiwilañ onjmakeju. Qaa bologa ii qatowaa jeta nombenj warabe kaanja buugianonj saa qenj ero jegianonj ejemba tondu injinkeju.

¹⁴ *Qaa kowoga seiyawononj mono buugia saa qero ejemba tondu qasuañ onjmakeju.

¹⁵ *Ejemba tondu unjuñ sagia molaawutiwaaajonj kanagianonj kike uulanjawo kema kankeju.

¹⁶ Nanamemenjgiaa kania dogoro laligojutiwaa aiwesegia kokaenj kolooja: Daenj daenj liligonjkejuti, iikanonj mono kondemondeenj anji ejemba uugianonj bolinj koboonkeja.

¹⁷ Luaenonj laaligowaa kania ii mende moma kotonj yagoju.

¹⁸ *Anutu goda qewombaa qaaya ii uugianonj mende eja. Jeta uuguwubotiwaajonj keegia mende moma eenj lanj laligoju.”

Anutuwaanonj qaa kaenj eja.

¹⁹ Anutunonj Kana qaa kokaembaajonj nonono, ii mojonj: Kana qaa kuuya kanonj gomanj so somonjonj nonomakeja. Anana qaa kawaa baatanonj kema tej koma laligoninj sokombaa. Mende tej kombonjati eenj, Anutunonj mono ironja meleema nonono tiwilaawonja. Kawaajonj sombunana moma mondomondonana mesaonj qaanana bogoro laligonj tej koma muninj sokombaa. Anutunonj ejemba kananana kaenj ninisaanota eja.

* 3:10: Ond 14.1-3; 53.1-3 * 3:13: Ond 5.9; 140.3 * 3:14: Ond 10.7 * 3:15: Ais 59.7-8 * 3:18: Ond 36.1

²⁰ *Kana qaanonj somongonj nonomakejato, nono kuuya ii otaa-wombaajonj amamaankejonj. Anutuwaanonj Kana qaanonj singisonjgo-nana menj asugiro iima saanonj moma kotowonjato, kana iikanonj Anutuwaa jaanonj solanja koloowombaajonj amamaawonja. Kiarj.

Solaja koloowonjatiwaa kania ii momalaari.

²¹ Nononano amamaankejonto, Anutunonj Kana qaa otaanj solanja koloowonjatiwaaajonj ii mende jeroto, kana morota kokaenj arengonj jerota eja: Anutunonj anj qaanana menj tegoro iwaa jaanonj solananiwonja. Anutunonj qaa ii Mooses ano gejatootoo ejemba yonjoojonj injisaano nanjonj menj Buja Terenonj oogita kambanj kokaamba asuganonj asugiro mojonj.

²² *Kawaajonj kanonja me kanonja anana Jiisas Kraist moma laarionji, Anutunonj mono kuuya ananaa qaanana menj tegoro solananiwonja. Ejemba tuunj morota morota anana Anutuwaa jaanonj ororonj koloojonj. ²³ Ejemba kuuya anana singisonjgo ama Anutuwaa asamararanjaajonj amamaajonj.

²⁴ Ii amamaajonto, Anutuwaa kalenjmorijanjonj kolooro Kraist Jiisasnonj downenana mero. Anutunonj kalenj iikawaajonj ama qaanana menj tegoro solananiwonja. ²⁵ Wala singisonjgo ama laligogiti, Anutunonj ii moma mokosingonj ironja uulanjowo mende meleema onjono. Ii mende meleema onjoma iyanjaa nanamemenj solanjonj asuganonj asugiwaatiwaaajonj moma Kraist Jiisas siimolonj oro kaanja kolooro qegi komuro Anutuwaa jaanonj koma konjoratinj nonombaatiwaa kania kolooro. Saya molaaroti, ii moma laarinij iikaanja kanonj singisonjgonana songbama mesaoro solananiwonja. ²⁶ Kania ii kambanj kokaamba asuganonj asugiwaatiwaaajonj moma Jiisas kaenj ama muro. Anutuwaa nanamemenj solanja ii kokaenj: Anj solanja kolooja ano mojonjnonj Jiisas moma laariji, mono iwaa qaaya menj tegoro solananiwkeja.

²⁷ Kaenj kolooro mono naambaajonja selenana menj ubonaga? Iwoi mombaajonja ama qaago totoonj. Kana qaa otaanj solanja koloowombaajonj ii amamaajonj. Kaanja kanonj solanja mende koloowonjato, Jiisas moma laarinij Anutunonj niniima qaanana menj tegoro solananiwkebonja. ²⁸ Qaa koi menj tegonj kota kokaenj menj kotiijonj: Kana qaa otaanjkejonjiwaaajonj qaagoto, Jiisas moma laarinj mujonjiwaaajonj ama Anutunonj qaanana menj tegoro solananiwkebonja. ²⁹ Anutunonj Juuda nonoo Anutunanagadeenj mende kolooja. Mono kantri tosaanja yonjoo Anutugia kaanjagadeenj kolooja me qaago? Mono yonjoo Anutugia kaanjagadeenj kolooja.

³⁰ *Anutunonj motoonjgo kolooja. Kawaajonj selenana kotogi laligojonji, nonononj moma laarinj muninj menj solananiw nonomakeja ano selegia mende kotogi laligojuti, ii kaanjagadeenj moma laarinj mugitiwaaajonj ama menj solananiw onjmakeja. ³¹ Moma laariwutiwaa qaa menj kanonj kuunj onjoma iikaanja kanonj Kana qaa menj kamaanj aninj omaya koloowaa me qaago? Ii kozigenj qaagoto, Anutuwaanonj Kana qaa ii mende qewagonjkejonto, ii menj kotiiwkejonj. Kiarj.

4

Aabrahamnonj Anutu moma laarinj solanja kolooro.

¹ Nono bemunjalenana Aabrahambaa kaniaajonj nomaenj jewonja? Iinonj Anutuwaa kania nomaenj mokolonj iwaa jaanonj solanja kolooro? ² Onjanonj, Anutunonj iwaa qaaya ii nanamemenja awagaajonj ama menj tegoro solananiwaga eenj, iinonj iikawaajonj saanonj selia menj unagato, ii Anutuwaa jaanonj qaago. ³ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja, "Aabrahamnonj Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya menj tegoro solananiro." Qaa kaenj eja.

⁴ Qaaya ii mono kalenja menj tegoro solananiroto, mojonjnonj gawonj mero galejanonj tawaya kalenja qaagoto, gawonj menjkejiwaa so iima gosinj tawaya munjkeja. ⁵ Balonj galenonj kaenj munjkejato, Anutunonj anjonjora ejemba ananaa qaanana menj tegoro

* 3:20: Ond 143.2; Gal 2.16 * 3:22: Gal 2.16 * 3:30: Dut 6.4; Gal 3.20 * 4:3: Jen 15.6; Gal 3.6

solanjanikebonja. Kawaajon moɽnonon oyanboyon koloomambaajon gawon mende meɽ Anutu een moma laarin muji, Anutunon mono momalaaria ii iiro sokono qaaya jeɽ tegoro solanjaniiwaa.

⁶ Deiwidnon kaɽagadeen qaa kawaa kania nanon qaa kokaen ninisaama jero, “moɽnonon oyanboyon koloomambaajon gawon mende mero Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jeɽ tegoro solanjaniji, iinon mono simbawonawo kolooja.” ⁷ *Kaen jero qaaya ii kokaen oogita eja,

“Ejemba Kana qaa waleenɽi Anutunon singisonogoya mesaon koma konjoratiro laligojuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.

⁸ Poɽnon mombaa singisonogoya songbama iiro sokono irona qaganon mende ano ubaati, iinon mono oyanboyonawo kolooja.”

Qaa kaen eja.

⁹ Anutunon oyanboyon koloowombaa kania kaen ninisaama Anutuwaaiwesenanawo nonoojonadeen jerota eja me qaago? Kian qaago. Ii mono kantri tosaana aiwesegia qaa yonoojon kaɽagadeen eja. Nononon kokaen jeɽ oodaboronon, “Aabrahamnon Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jeɽ tegoro solanjaniiro.”

¹⁰ Mono naa kambanon iiro sokono qaaya jeɽ tegoro solanjaniiro? Anutuwaaiweseya selianon kotogi laligoroti, kamban iikanon qaagoto, wala een laligoroti, Anutunon mono kamban iikanon momalaaria iiro sokono qaaya jeɽ tegoro solanjaniiro.

¹¹ *Wala een laligon Anutu moma laariro qaaya jeɽ tegoro solanjaniiro. Kawaa gematanon sokonotiwaa aiweseya ii selianon kotowutiwaajon jero munɽen aasoya kaana kolooro. Kaen kolooro iwaa gematanon Anutuwaaiwesenanawo mende laligon moma laarin munin momalaarinana iiro sokono qaanana jeɽ tegoro solanjaniiwonati, Aabrahamnon kuuya ananaa wanjalenanaga kolooro. ¹² Wanjalenanana iinon een laligon kamban iikanon uuta meleema Anutu moma laarin laligoroti, nono aiwesenanawo iwaa so ama laligojon. Anutuwaaiwesenanawo laligon uunana meleema laligojoni, mono nonoo wanjalenanana kaɽagadeen kolooro. Aiwee koton nononɽi een lan mende laligojonto, Aabrahambaa kana lasuya otaan moma laarinkejon. Kian.

Anutuwaanon soomonɽo qaa moma laarinin honawo koloowaa.

¹³ *Anutunon Aabraham balon buja qen muro toya kolooro gbiliurutanon iwaa gematanon iikaan laligon ubutiwaa qaaya jeɽ somonɽoro. Qaa ii Kana qaa otaarotiwaajon ama mende ijoroto, Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jeɽ tegoro solanjanii koloorotiwaajon qaa ii ijoro.

¹⁴ *Tosianon oyanboyon koloowombaaajon Kana qanon qokotaan iikaana kanon Anutuwaanon iwoi ii buja qen aowuyagati een, iyononon mono momalaariwaa qaaya qewagogi omaya koloonaga. Kaen Anutuwaanon soomonɽo qaawaajon mende amaanin qaa iikanon mono omaya koloowabo. ¹⁵ Anutuwaanon Kana qaa waleenin irinja soono kazianon qanananon umakejato, Kana qaa mende enaga, ii singisonogowaa qaaya mende jewonaga.

¹⁶ *Aabrahamnon kaen mindirin nonoma kuuya ananaa wanjalenanana kolooja. Kawaaajon soomonɽo qaaya nononoti, ii Kana qanon qokotaankejuti, iyonoojonadeen qaagoto, Aabrahamnon moma laariro, iikaana moma laarinin ananaanon kaɽagadeen honawo koloowaatiwaajon moro. Kawaaajon Anutunon soomonɽo qaaya ii kokaen arengon ano: Ii moma laarinin hona kuuya ananaajon kalenga nonono kalenmoriananon asuganin asuginkeja.

¹⁷ *Aabrahambaa qaa moɽn ii Buja Terenon kokaen oogita eja, “Niinon gii kuun gombe ejemba kanageso mamaga yonoo manɽiaga koloowaga.” Qaa kawaa so Aabrahamnon Anutuwaaiwaanon man koma nonomakeja. Anutunon koomuya meɽ gbilin onomakeja.

* 4:7: Ond 32.1-2 * 4:11: Jen 17.10 * 4:13: Jen 17.4-6; 22.17-18; Gal 3.29 * 4:14: Gal 3.18 * 4:16: Gal 3.7 * 4:17: Jen 17.5

Kanageso laaligogia qaa, ii jaawo laligojutiwaa tani kaanja onjoono asuginkeju. Aabrahamnoŋ mono Anutu kaanja moma laariŋ muro.

¹⁸ *Anutunonŋ wala Aabrahambaajonŋ kokaenŋ ijoro, “Goo gbiliuruganonŋ koloonŋ seigi jangogia senjelao kaanja kolooro laligowuya.” Soomongo qaa ii moma nomaenŋ hoŋawo koloona, ii mende moroto, ii kileŋ jejeromonŋromonŋ ama ejemba kanageso mamaga yonŋoo mangia koloombambaajonŋ mamboma laligoro. Soomongo qaa mutuyaa so koloowaatiwaajonŋ mono Anutu moma laariŋ muŋ laligoro. ¹⁹*Saarawaa gorononŋ merabora memewaa so mende kolooro anŋo gbania 100:waa so laligonŋ waaro. Kawaajonŋ iyana romonŋgoro mono eja wana selia waziŋ soosoolia kolooroto, kileŋ Anutu waa qaanonŋ hoŋawo koloowaatiwaajonŋ moma laariŋ muŋ laligoro Aabrahambaa momalaarianonŋ mende sologonŋ looriro.

²⁰ Mende looriroto, qaayanonŋ hoŋawo koloowaatiwaajonŋ moma laariŋ iikanonŋ kotiiŋ nano. Anutu waa soomongo qaawaajonŋ uutanonŋ kema qeŋ kaŋ qeŋ mende anoto, momalaarianonŋ kotiiro Anutu mepeseenŋ laligoro Anutu waa qaburayanonŋ seiŋo. ²¹ Anutunonŋ iwoi asugiwaatiwaa qaaya jeŋ somonŋgonŋ ii andaborombambaajonŋ kotiiŋkeji, ii moma kotiidaboronŋ uuwoi monŋ mende ama laligoro. ²² Kaenŋ ama laligorotiwaajonŋ Anutunonŋ Aabrahambaa momalaaria iiro sokono qaaya jeŋ tegoro solananiro. ²³ Momalaaria iiro sokono qaaya jeŋ tegoro solananiroto, qaa ii Aabrahambaajonŋadeenŋ mende oogita eja.

²⁴ Aabrahambaajonŋadeenŋ qaagoto, ananaajonŋ ama kaanagadeenŋ ii oogita eja. Anana Porŋnana Jiisas meŋ gbiliro koomunonŋga waaroti, Anutu iikaanŋ moma laariŋ muninŋ momalaarinana iiro sokono jeŋ tegonŋ nonono solananiwoŋa. ²⁵ *Anutunonŋ ananaa siŋgisonŋgonanaajonŋ ama Jiisas mende anŋonŋ kono komuro ano solana koloowombaaajonŋ ama meŋ gbiliro koomunonŋga waama laligoja. Kianŋ.

5

Anutu waa jaanonŋ solananiŋ aisoonŋ luaenonŋ laligojonŋ.

¹ Anana Anutu moma laariŋniŋ qaanana jeŋ tegoro solananiŋonŋ. Kawaajonŋ Porŋnana Jiisas Kraistnonŋ mono nemuŋ koma nonono Anutuwo luae mokoloonŋ laligojonŋ. ² Kaanagadeenŋ Jiisas Kraist moma laariŋniŋ nemuŋ koma nonono kaleŋmorianŋ burŋa qeŋ aowombaa kania mokoloonŋ kambanŋ kokaamba kaleŋmorianŋ uutanonŋ laligojonŋ. Anutu waa asamararanŋ uutanonŋ keubombaaajonŋ jejeromonŋromonŋ ama aisoonŋkejonŋ.

³ Kawaajonŋadeenŋ mende aisoonŋkejonto, koŋajiliŋ moma kawaajonŋ kaanagadeenŋ aisoonŋkejonŋ. Koŋajiliŋ moma mokosiŋgonŋ iikaanŋa kanonŋ kaparanŋkonŋkonŋ mokoloowoŋa. Ii moma iikawaajonŋ aisoonŋkejonŋ. ⁴ Kaparanŋ koma anŋgobatononŋ kotiiŋ namboŋa. Anŋgobatononŋ kotiiŋ naniŋ jejeromonŋromonananonŋ kotiiŋkebaa. ⁵ Anutunonŋ Uŋa Toroya ama nonono kana kolooro uujopaa molaaro uunananonŋ kemero laligojonŋ. Kawaajonŋ jejeromonŋromonŋ ama oyanboyanŋ koloowombaaajonŋ ama mamboma gamugamu mende mokoloowoŋa.

⁶ Iikawaa kania ii kokaenŋ: Anana wala looloria esunana qaa laligoniniŋ, Kraistnonŋ mono kambanŋ dindiŋa iikanondeenŋ komuŋ ejemba anŋgonjorananawo ananaa downana mero. ⁷ Moŋnonŋ Kana qaa tororo otaanŋ dindiŋa kolooji, alia iikaanŋaajonŋ moŋnonŋ saanonŋ mende komunaga? Ii moro amamaaya koloonagato, moŋnonŋ uujopa mamaga ejemba ama onŋmakeji, alia moŋnonŋ iwaajonŋ ama saanonŋ selia qeleema komumambaajonŋ monaga.

⁸ Ejembanonŋ iikaanŋa amakejonto, Anutunonŋ uutanonŋ jopagonŋ nonomakeji, iinonŋ ii kokaenŋ qendeenŋ: Iinonŋ Kraist wasiro kamaanŋ wala anŋgonjora ejemba laligoniniŋ, kambanŋ iikanondeenŋ mono ananaajonŋ ama komuro. ⁹ Komuro kambanŋ kokaamba sayanonŋ sonŋbama jeŋ tegonŋ nonono solananiŋ laligojonŋ. Kileŋ ii qerewenŋa kaanja kolooro hoŋanonŋ mono kanagenŋ kokaenŋ koloowaa: Anutunonŋ siŋgisonŋgowaa uugereya

* 4:18: Jen 15.5 * 4:19: Jen 17.17 * 4:25: Ais 53.4-5

asuganoy qendeeno iwoi kanjanawo namonoy asugiwaa. Ii asugiro Anutuwaa jaanoy solana koloojoniwaajoy Jiisasnoy mono irinjonsooy iikanonja metogoy nonono oyanboyay mokoloowonja.

¹⁰ Anana wala Anutuwaa kereuruta laligoniji, kambay iikanoy iyanaa Meria wasiro komuy iinoy tawanana kolooro Anutuwo ala-ala koloonij. Kolooniji, iikanoy qerewenja koloojato, hojanoy kanagej kokaen asugiwaa: Tawanana ano Anutuwaa alauruta laligonij Jiisasnoy kotiiij laligojiwaajoy mono afaangoy metogoy nonono oyanboyay mokoloowonja. ¹¹ Ponjana Jiisasnoy Anutuwaa hamoqeqe gawonja mero Anutunoy tawanana ano iwo ala-ala kolooniji, iikayadeen qaagoto, onjanoy Anutuwo jopagoy aoy nama otokorian maama aisoonkejon. Kianj.

Aadambaajoy ama komuninto, Kraistwaajoy ama gbiliwonja.

¹² *Eja motoongonoy singisongo namonoy kondooro kolooro. Anutunoy singisongowaa ironja ano koomu asugiro. Iikawaa so ejemba kuuyanoy singisongo ama laligonij koomunoy iikawaajoy ejemba korebore sokoma nonono laligojon. ¹³ Wala Kana qaa mende kolooro kambay iikanoy kaanagadeen singisongo asuganoy asugin edabororoto, Kana qaa mende ero singisongowaa qaaya ii mende jey gosij lanj laligogi.

¹⁴ Aadambaa kambananonja kanaij lanj laligon kougij Mooseswaa kambananoy Kana qaa asugiro. Ejemba kambay biiwianoy iikanoy singisongo angito, Aadamnoy kana waleenoti, iikawaa sogadeen mende waleema laligogito, koomunoy kilen ii kaanagadeen galej koma onono laligogi.

Adam, eja mutuya iinoy mono eja moy kawaatiwaa sareyaga kolooro.

¹⁵ Sareyaga kolooroto, kanagara ii ororoy mende koloojao. Aadamnoy Kana qaa waleema kamaaro singisongo asugin seij ejemba mamaga sokoma onono komuy laligogi. Ii koomuwaa kania koloojato, oyanboyay koloowombaa kania ii moy. Ii kokaen: Eja motoongoy Jiisas Kraist iinoy nemuy koma nonoma kalenmorianja ninisaano Anutuwaa kalenjanoy asuganoy asugin ejemba mamaga sokoma qepalugoy nonono. ¹⁶ Toroqen kokaen jema: Kana woi ii ororoy mende koloojao. Eja motoongonoy singisongo ano Anutunoy qaaya jey tegoro singisongo ejemba kuuya anana gere siawaa bunja koloonij. Ii balonj ejawaa kania koloojato, Siwe ejawaa kania ii moy. Ii kokaen: Kambay mamaga Anutuwaa Kana qaa waleenij kalenja qendeema jey tegoy nonono solananijkejon.

¹⁷ Ii mombo jema: Eja motoongonoy Kana qaa waleema koomu kondooro ejemba korebore komuy laligojon. Aadambaa singisongowaaajoy ama koomunoy kuuya sokoma galej koma nonono tondu laligonij. Ii kana kamaanqeqeta koloojato, Anutu esumuyaa kania ii kokaen: Ejemba anana solana koloowombaa kalenja ii kelemalelen bunja qen aoy kalenmorianja uutanoy laligojoni, anana mono oyanboyay mokoloowonja. Eja motoongoy Jiisas Kraist iinoy nanjon inaan nonono kawali kaanja kotiiij laligon ubonja.

¹⁸ Mombo toroqen jema: Eja motoongonoy Anutuwaa Kana qaa waleema kamaaro Anutunoy qaaya jey tegoro ejemba kuuya anana gere siawaa bunja koloonij. Kaanjadeen eja mojonoy solana koloowombaaajoy kondooro uunana meleenij Anutunoy saanoy ejemba kuuya ananaa qaanana jey tegoro solananij kotiiij laligon ubonja. ¹⁹ Iikayadeen mombo jema: Eja motoongonoy qootogo ama singisongo wanj kono seiroy ejemba sei-seiya anana meleema singisongo ejemba koloonij. Kaanjadeen eja mojonoy Anutuwaa jeta tej koma singisongonanaa tawaya mero kana kolooro Anutunoy ejemba seiseiya ananaa qaanana jey tegoro solananiwonja.

²⁰ Wala eenj lanj laligon kougito, Mooseswaa kambanoy Anutunoy Kana qaa ejemba singisongogia moma kotowutiwaajoy toroqen onono. Ii toroqen ononoto, ii mogi singisongogianoy seij asuganoy asugiro. Iikaen kolooro Anutunoy mono kalenmorianja kaanagadeen mej seiroy singisongo uuguy asugiro. ²¹ Singisongowaa ku-usunja ii somata. Kawaaajoy singisongo anij iikanoy galej koma nonono koomuya kolooj laligon kounij. Anutuwaa kalenmorianja iikanoy mono kaanjadeen ku-usunjawo kolooja. Jiisas

* 5:12: Jen 3.6

Kraist Ponnananonj solanjaniwombaajonj kondooro Anutunonj qaanana jey tegoro dingonj laaligo kombombaņa mokoloonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubonja. Kianj.

6

Singisonjo gema qej Kraistwo gbilij laligowu.

¹ Anutunonj kalenmorianja nonono seiwaatiwaajonj singisonjo toroqej ama laligowonja me qaago? Kawaajonj mono nomaen jeniņ sokombaa? ² Singisonjo mono kozigenj! Nono singisonjowaa kasanonja loloonj uunana walaganonj qamo kaņja kolooro singisonjo ambombaajonj togonj laligojoni eenj, mono nomaembaajonj singisonjononj toroqej galej koma nonono laligowonaga?

³ Qaa koi moju me qaago: Anana kuuya Kraistwaanonj qokotaawonjatiwaajonj ama oomulu mej nononji. Iikanonj uunana walaganonj mono Jiisas qegi komurotiwaa tani komuro laligowombaajonj oomulu ii mej nononji.

⁴ *Amanonj asamararaja qendeema Kraist mej gbiliro koomunonja waaroti, ananaa uunananonj kaņagadeenj gbiliro dologa koloonj laligonij sokombaa. Maņnananonj anana Kraistwaa tani kaņja gbilij waama nanamemey dologa ama mej laligowonjatiwaajonj moja. Kawaajonj oomulu ii kokaembaajonj mej nononji: Uunana walaganonj Jiisaswo motoonj komuņ ewaatiwaajonj uunana walaga ii kaņja ronj konji.

⁵ Uunana walaganonj Kraistwo ororonj komuro iikanonj iwo qokotaan laligojoni eenj, Maņnananonj anana kaņagadeenj Kraistwo nambonjatiwaajonj moja. Kraistnonj koomunonja waaroti, mono iwaa tani ororonj gbilij laligonij sokombaa. ⁶ Uuselewaa siņnana kombombaņa bologanonj singisonjo ambonjatiwaajonj koposonjonkeji, Anutunonj siij ii kondeeno kemebaatiwaajonj momakeja. Anutunonj singisonjononj toroqej galej koma nonono welenja qej laligowonjatiwaajonj mende moja. Kawaajonj uunana walaga ii Kraistwo maripoononj qero komuro. Iikawaa so laligojoni, ii mojonj.

⁷ Mombaa uuta walaganonj komuro iinonj mono singisonjowaa kasanonja loloonj laligoja. ⁸ Uunana walaganonj Kraistwo komuroti eenj, kaņjideenj iwo gbilij laligonj kotiiwombaajonj moma laarijonj.

⁹ Kaerj moma laariņ Kraistwaa kania kokaerj ero moma yagojonj: Anutunonj ii mej gbiliro koomunonja waama laligonj kotiiņ mombo mende komuwaa. Koomunonj ii mende toroqej galej kono laligonj ubaa. ¹⁰ Koomu komuroti, iikaņja kanonj mono kambanj motoonjo iikanonj singisonjowaa ku-usuņa kondeeno kambanj tetegoya qaa looloria enj ubaa. Laaligo kombombaņa laligoji, ii mono Anutuwaajonj laligonj ubaa. ¹¹ Qamo yonononj singisonjo ambombaajonj amamaawuya. Onjo mono kaņjideenj onjoanġiaajonj mogi qamo kaņja kolooro Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaajonj kotiiņ laligowu.

¹² Selegia komuwaati, iikawaa siij kombombaņa bologanonj galej koma onono ii tej koma muņ singisonjo ambubotiwaajonj ii mono somonjonj laligowu. ¹³ Kawaajonj sele kitigia kuuya ii mono singisonjo Toyaa borononj mende ambu. Kema kaenj anġi buņaya kolooro waņ kono anġonjora koloowabo. Iikaņja qaagoto, koomuyanonja gbilingo mono onjoanġia Anutuwaaborononj ama aowu. Sele kitigia kuuya ii Anutuwaaborianonj anġi buņaya kolooro nemuņ kono nanamemey solanja koloonjkebaa. ¹⁴ Onjo Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligoju. Kawaajonj singisonjononj mono eenj somonjonj galej koma onono laligowubo. Kianj.

Solana laaligowaa Toyaa mono welenj qej laligowu.

¹⁵ Kawaajonj nomaen jewonaga? Anana Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligonj singisonjo anij sokonja me qaago? Ii kozigenj! ¹⁶ To woi koloojao. Onjoanġia yoroononja mombaa borononj ama aonj jeta tej koma welenja qejkejuti, iikawaajonj mono qaa koi moma yagowu: Onjo monj jeta tej komakejuti, mono iwaa welenjqeqeuruta kolooju. Singisonjo Toyaa welenjqeqeuruta koloojuti eenj, iinonj mono

* 6:4: Kol 2.12

ujuano koomu kotiga komuwuya. Anutuwaa jeta tej koma welenja qerjkejuti eer, iinon mono qaagia jerj tegoro solarja koloonj laligonj ubuya.

¹⁷ Onjo wala singisonjo Toyaa welenjqeuruta koloonj laligogi. Kaanja laligogi Buja qaanonj mindingonj onjmakebaatiwaajonj kuma onjonji mogi. Ii moma iikawaa so uugia meleema kambanj kokaamba Buja qaa tororo tej koma Anutuwaa kania otaanjkeju. Kaerj moma onjoonj “Anutu dangisen!” jerj laligojonj. ¹⁸ Ii otaanj singisonjowaa kasanonja loloonj Anutuwaa welenj qerj nanamemenj solarja ama merj laligoju.

¹⁹ Uuselegianonj looloria koloojiwaajonj ama qaa iikawaa kania ii mono balonj ejemba ananaa qaa jejewaa so niinonj kokaerj jemaaja: Onjo wala sele kitigia kuuya togonj jeulalanj Toyaa (Satambaa) borononj ama welenj qerj laligogi. Kaanja laligogi nanamemenj anjonjorayawo asuginj uugia merj tilooro laligogi. Kaanja laligogito, kambanj kokaamba sele busu kitigia kuuya ii mono togonj Anutuwaa borononj ambu. Kaerj ama welenj qegi nanamemenj solarja asugiro soraaya koloonjkebu.

²⁰ Onjo singisonjo Toyaa welenjqeuruta laligogiti, kambanj iikanonj nanamemenj solarja ii mende otaagito, onjoangiaa jaajaa tondu laligogi. ²¹ Kambanj kokaamba nanamemenj iikawaajonj gamugia mojuto, kambanj iikanonj iikaerj ama laligonj honja mono nomaerj mokoloogi? Nanamemenj gamuyawo kawaa honja ii koomu kotiga.

²² Kambanj kokaamba Anutunonj singisonjowaa kasanonja isama onjono loloonj Anutuwaa welenjqeuruta koloogi honja asugiro soraaya koloonjkeju. Kaerj ama laaligo kombombanja laligonj tetegoyanonj oyanboyanj mokoloonj laligonj ubuya. ²³ Singisonjo aninj Toyanonj tawa nonono koomu kotiga mokoloowonjato, Anutuwaa kaleja ii oyanboyanj laaligo. Kraist Jiisas Ponjanawo qokotaanj nambonjati eer, mono kotiinj tetegoya qaa laligonj uboja. Kianj.

7

Loemba laaligowaa sareqaaya

¹ Oo uumeleenj alauruna, onjo Kana qaa mojutiwaa so onjoonj kokaerj jemaaja: Kana qaanonj ejemba somonjonj nononja. Namononj laligonj ubonjatiwaa so mono kawaa baatanonj laligowonja, onjo ii moju me qaago? ² Kawaa sareya monj ii kokaerj: Kana qaanonj emba loyawo somonjoro ejanonj laligowaatiwaa so loemba laligowaoto, loyanonj komuwaati eer, embianonj mono loemba laaligowaa Kana qaanonja loloowaa.

³ Kawaajonj loyanonj jaawo laligoro eja mombaajonj Oonj jero mewaati eer, iwaa qata mono olonjkalu embaga jerjkejonj. Kaerj jerjkejonto, loyanonj komuwaati eer, Kana qaa iikanonj mende toroqerj somonjoro laligowaa. Kaanja laligonj eja monj mewaati, iinonj mono olonjkalu embaga mende koloowaa.

⁴ Kawaajonj uumeleenj alauruna, onjoo kanagianonj mono kaanjiadeerj eja. Onjo kaanja-gadeerj eja mombaa buja koloowutiwaajonj Kraistwo qokotaagi. Anutunonj ii merj gbiliro koomunonja waaro laaligonananonj honja Anutuwaajonj mokolooro asugiwaatiwaajonj momakeja. Kraistnonj komuro uugia walaganonj iwo komuro qamo kaanja koloonj Kana qaawaa buja mende laligoju. ⁵ Wala uuselewaa siinj kombombanja bologanonj galej koma nonono tondu laligoninj. Kambanj kanonj Kana qaanonj sololoonj kuuj nonono singisonjo ambombaa siijnana kombombanja bologanonj koloonj galej koma nononji. Kawaajonj uuselananonj waaro laaligonananonj koomu kotigaa honja mokoloonj tondu laligoninj.

⁶ Kaanja laligoninto, wala qaa iikanonj somonjonj nonono gbadoyanonj laligonj kana qaawaa waja motomotoonj otaawombaajonj kaparanj koma gawonja merj laligoninj. Kraistwo qokotaanj naninj uunana walaganonj iwo komuro kambanj kokaamba kana qaawaa buja koloonjinoja loloonj mombo welenja mende qerjkejonj. Kambanj kokaamba kanananonj gbiliro Unja Toroyanonj inaanj nonono afaanjonj Anutuwaa gawonja merjkejonj. Kianj.

Singisonjo ambombotiwaajonj kaparanj koma aonjoronjkejonj.

⁷ *Kawaajon nomaen jewonaga? Kana qaa anj singisonjgoyawo koloaja me qaago? Ii kozigenj! Kana qaanonj mono singisonjgowaa kania qendeema nono mobe. Kana qaa moŋ kokaen eja, “Mombaanonj iwoiwaajonj mende koposonjgowa.” Kaenj mende jenagati eenj, niinonj iwoiwaa koposonjgonjkejenj, iikawaa kania mende moma kotowenaga. Kawaajonj Kana qaa mende moma kotowenaga, iikianj singisonjgo mende moma yagowenaga.

⁸ Kana qaa mende enaga, singisonjgononj mono qaa omaya ano koomuya koloonaga. Kaanja koloonagato, jenjkooto qaa mobe sopa somonjgonj nono ii waleemambaa kania kolooro singisonjgo ambe asugiro. Jenjkooto qaanonj mono kuuj nono uuna waaro siinja kombombanja bologa kania kania ii tororo asugigi bologaaajonj tondu koposonjgonjkejenj.

⁹ Wala Kana qaa mende moma tompinj laligoweto, jenjkooto qaa mobe iikanonj anjgonj koma nonotiwaajonj singisonjgowaa siijnanonj gbiliro uuna waaro ii ambe. Singisonjgo ambe meŋ komuŋ nono koomuya koloowe.

¹⁰ Anutunonj jenjkooto qaa ii otaanj laligonj kotimambaaajonj moma nonoto, qaa ii otaamambaaajonj batogowe meŋ komuŋ nono koomuya koloowe. Koomuya kolooweti, iikanonj mono asuganonj asugiro mokoloowe. ¹¹ *Jenjkooto qaa moma kotowe sopa somonjgonj nono ii waleemambaa kania kolooro jenjkooto qaanonj kuuj nono singisonjgononj tiligonj nono ii ambe. Singisonjgo ama qaanawo koloowe. Iikaanja kanonj Anutuwaawo jenjkooto qaa iikanonj singisonjgo nemuŋ kono ambe meŋ komuŋ nono koomuya koloowe.

¹² Kaanja kolooweto, kilenj Kana qaa iikanonj mono kowoga ano soraaya koloaja. Iikawaa jenjkooto qaayanonj mono dindinja ano awaa koloaja. ¹³ Kaanja kolooro jenjkooto qaa awaa iikanonj meŋ komuŋ nono koomuya koloowe me qaago? Ii kozigenj! Qaa awaanonj qaagoto, Kana qaanonj mono neenaa singisonjgonaa kania nisaano moma kotowe. Singisonjgowaa gamuya asuganonj asugiro kanjanawo momambaaajonj ama jenjkooto qaa iikanonj singisonjgowaa sopaya somonjgoro uunanonj waaro waleema singisonjgo ambe. Neenaa singisonjgona iikanonj mono meŋ komuŋ nono koomuya koloowe. Kianj.

Uunanonj singisonjgowaa manjaqeqe ero laligojenj.

¹⁴ Uŋa Toroyanonj Kana qaa nonono dindinja koloaji, ii mojonto, niinonj singisonjgo ejaga koloonj siinja kombombanja bologawo koloojenj. Kamaanj kombe singisonjgononj galeŋ koma nono teŋ koma welenja qeŋ singisonjgo amakejenj.

¹⁵ *Kawaajonj iwoi awaa amambaaajonj momakejenj, ii mende amakejenj. Iito, iwoi bologa amambaaajonj togonj sisia meŋkejenj, mono ii amakejenj. Kawaajonj iwoi amakejenj, niinonj kawaa kania saanonj mende moma kotonjkejenj. ¹⁶ Kawaajonj iwoi bologa amambaaajonj mojtitiitii ama ii amakejenj eenj, Kana qaanonj mono kilenj awaa koloaja. Kana qaawaajonj mono uumotoonj anjenj.

¹⁷ Kaenj kolooro niinonj neeno ii mende toroqenj amakejento, singisonjgo uunanonj eji, iinonj mono kuuj nono ii amakejenj. ¹⁸ Nanamemeŋ awaa amambaa siinja onjanonj momakejento, ii amambaa esunanonj mende koloonj nomakeja. Kawaajonj noo uunanonj iwoi awaa moŋ mende ejato, uuselenanonj mono singisonjgo amambaaajonj kuuj nomakeja, iikaya mojenj. ¹⁹ Kawaajonj iwoi awaa amambaa siinja momakejenj, ii mende amakejento, iwoi bologa mende amambaaajonj momakejenj, mono ii amakejenj. ²⁰ Kaenj kolooro iwoi amambaaajonj togonjkejenj, ii kilenj amakejenj eenj, ii neeno mende toroqenj amakejento, singisonjgo uunanonj eji, iikanonj mono kuuj nono ii amakejenj.

²¹ Kawaajonj neenaa kanana kokaenj ero mokolonjkejenj: Iwoi awaa amambaa siinja mobe bologaa siijnanonj mono uuna somonjgoro osinjkejenj. ²² Kawaa kania ii kokaenj: Uunanonj Anutuwaanonj Kana qaawaajonj uumotoonj ama teŋ komambaaajonj momakejenj.

²³ Kaenj momakejento, sele busunanonj neenaa kania kokaenj ero mokolonjkejenj: sele busunaa kitia yonononj singisonjgowaa waŋa koloogi amambaaajonj momakejenj. Singisonjgo amambaa siijnanonj mono uusiinja awaa ii meŋ kamaanj amambaaajonj moro aonj oronjkeja. Singisonjgo amambaa siinja kombombananonj mono sele busunaa kitia kitia sololonj onjoma somonjgonj nono kasa gbadononj laligojenj. ²⁴ Oo niinonj

* 7:7: Eks 20.17; Dut 5.21 * 7:11: Jen 3.13 * 7:15: Gal 5.17

bolij tegon angonjoranawo koloorej. Uuselenaa siija bologanon nuano koomu kotiga komumambotiwaajon mono moronon downa menj hamo qej nonaga?

²⁵ Oo Jiisas Kraist Pohna, iinon nemuj koma nono “Anutu dangisen!” jejej. Kani-ananon kaaja kolooro neeno uunanondeej Anutuwaanon Kana qaawaa baatanon kema welenja qejkejento, sele busuna singisonogoyawo iikaananon singisonogo amambaa siijnna kombombananon somonjon nono iikawaa kasa gbadonon laligojey. Kiaj.

8

Uja Toroyanon riindangonana kolooro kotiiy laligojey.

¹ Kawaajon ejemba Kraist Jiisaswo qokotaaj nanjonj, Anutunon mono ananaa qaanana jej tegoro kambaj kokaamba gere siawaa buja mende koloon laligojon. ² Kawaa kania kokaenj: Gii singisonogowaa siija tej koma laligonatiwaajon ama koomu kotigaa buja koloon laligona. Kaaja laligonato, Kraist Jiisaswo qokotaaj nana laaligo kotigaa Ujayanon mono koomu kotigaa kasanonga isama gono laligojaj.

³ Ejemba uuselenananon siijnana kombombanja bologa ii eja. Ii otaanij Kana qaawaa esujanon loorij laaligo kombombanja nonombaatiwaajon amamaaro osij qagonij. Qagonij uuselenananon singisonogo ama laligoniji, Anutunon singisonogo iikawaa qaaya jej tegon kitia kokaenj meleeno: Iinon iyanjaa Meria wasiro namonon kamaan singisonogo ejawaa sele kaaja kolooro. Toroqej singisonogowaa siimolon tani kaaja kolooro oogi komuro. Anutunon laaligo kotigaa kania kaenj meleuro.

⁴ Anutunon kania ii kokaembaajon meleuro: Kana qaanon anana solaja ano dindiya laligowombaajon jej koton nonomakeji, Anutunon qaa iikawaa honanon ananaanon kolodaborowaatiwaajon moro. Kawaajon uuselenanaa siija kombombanja bologanon mende galej koma nonombiwaajon togon Uja Toroyaa uusiija tej kombombaa-jon namakejon. ⁵ Ejemba uuselegiaa siij kombombanja bologa otaankejuti, iyonoo uugianon mono singisonogo ambombaaajon eja. Ejemba Uja Toroyanon siij otaaj amakejonj, ananaa uunananon mono Uja Toroyanon nanamemenj amboniwaajon eja. ⁶ Uuselenanaa siij kombombanja bologanon mono horon nonono koomu kotigaagej kembombaaajon ejato, Uja Toroyanon uunananon luae qero kotiiy laligowombaa siija momakeja.

⁷ Anutunon Kana qaa nonono singisonogo ambombaa siij kombombananon mono qaa iikawaa baatanon mende kemakeja. Ii kemambaajon amamaaja. Ii amamaaro tondu laligon uunananon Anutu qetama kere ama munkejey. ⁸ Ejemba uuselewaa siingia kombombananon galej koma onjonji tondu laligojuti, iyononon mono Anutuwaajaanon sokombombaaajon osiwuya.

⁹ Yononon osiwuyato, Anutuwaaja Uja Toroyanon onoo uugianon laligoji eenj, iinon mono galej koma onono laligoju. Uuselewaa siingia kombombanja bologa yononon mono onjo mende galej koma onjomakeju. Kraistwaa Uja Toroyanon mombaa utanon mende kemero eenj laligoji, iinon Kraistwaa buja mende kolooja. ¹⁰ Mende koloojato, Kraistnon onoo uugianon laligoji eenj, sele busugianon singisonogowaajon ama komuwuy-ato, unagianon solaja koloojutiwaajon ama kotiiy laligon ubuya. ¹¹ *Anutunon Kraist Jiisas menj gbiliro koomunonga waaroti, iwaa Ujayanon uugianon laligoji eenj, iyoronon onjo Anutuwo qokotaaj nanji selegia koomuya ii kaanjagadeej menj gbiliwaota.

¹² Oo uumeleenj alauruna, gbilij laligojoniwaajon nononon mono Anutuwaanon tosawo laligojon. Uuselewaa siijnana kombombanja bologa otaawombaa tosaga qaagoto, Uja Toroyaa jeta tej koma laligowombaa tosanonon mono enj nononja. Kawaajon ananaa airnananon laj laligowombo. ¹³ Uuselewaa siingia kombombanja bologa otaaj laligojuti eenj, onjo mono koomu kotigaa buja koloowuya. Kaaja koloowuyato, Anutu qama kooligi Uja Toroyanon uuselegiaa nanamemenj bologa menj komunkebaati eenj, iikaanja kanon

* 8:11: 1 Kor 3:16

mono gbilin kotiin laligon ubuya. ¹⁴ Anutuwaa Unyanon ejemba qindingon unuano laligojuti, iyononon kuuya Anutuwaa meraboraana kolooju.

¹⁵ **Omejiilan yononon ejemba sololoon onongi jenengia ororo welenqege omaya koloon laligojuto, onjo ome kaana ii mon qaagoto, Un Toroya ii buna qen aon laligoju. Kawaajon onjo mono mombo toroqen toroko qaganon laligowubo. Un Toroya iinon mono men letoma onono Anutuwaa meraboraana kolooju. Un iikanon sololoon nonono Anutuwaajon “Aba* Ama!” qamakejon. ¹⁶ Anutuwaa meraboraana koloojon, qaa ii Un Toroyanon ajo ananaa unananawo wambelaan motoon nangon jenkeja.

¹⁷ Anutuwaa meraboraana koloojon een, iinon iyanaa ejembauruta ananaajon oyanboyon mozozongoro eji, ii kaanagadeen buna qen aowonja. Anutunon Kraistwaajon iwoi mozozongoro eji, ii mono kaanagadeen Kraistwaa koorononon nama buna qen aowonja. Kraistwo motoon siimbobolo momakejon een, mono kaanagadeen Kraistwaa asamararanon uma iwo motoon asarin laligowonja. Kian.

Laaligo asamararanawonon uma laligowonja.

¹⁸ Kamban kokaamba siimbobolo moma laligojon, iikanon laaligo kamaanqegeta kolooja. Kanagen Kraistwaa asamararanon uma asarin oyanboyon laligowonati, iikanon mono laaligo uuta akadamyawo koloojaa. Laaligo woi ii leelee ama gosiwonatiwaa so qaago. Kaan romonjojen. ¹⁹ Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon mono mamboma Kraistnon kan Anutuwaa meraboraana metogon qendeema onono asamararan asugin onombaatiwaajon awelegonkeju.

²⁰ *Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota, yononon laligon komun qaombuya. Iyangiaa siingiaa so qaagoto, Anutunon mono iyanaa siinaa so kaen arengoro. Iwoi kuuya qaombuyato, kilen jejeromonromon onono oyanboyon kokaen asugiwaatiwaajon mambomakeju: ²¹ Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon mono kaanagadeen kokaembaajon mambomakeju: Anutunon ii kaanagadeen anjonjora laaligowaa kasayanonga isama onono mende komun gisaan qaombuyato, Anutuwa merabora kaana loloon asamararanjiawo asarin en ubuya.

²² Kawaa kania ii kokaen: Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon korebore mono motoon osongon horon merabora memewaa masu ununkeji, iikaana moma en kouma kamban kokaamba kaanagadeen amakeju, ii mojon. ²³ *Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyonononga qaagoto, Anutuwa yambuyambu koloon Un Toroya kalena nonono laligojon, anana mono kaanagadeen uunanon osongon horon laligonkejon. Anutunon nunuano meraboraana qaita mon kolooombaaajon mamboma laligon osongon amakejon. Nunuama downana mero selenana qaita mon buna qen aon Siwenon uma qeangowaatiwaajon awelegon laligojon.

²⁴ Kaana letombombaaajon jejeromonromon ama uunana meleema Siwewaa buna kolooonja. Iwoiwaajon jejeromonromon amakejon, iikawaa honja kolooon iinin jejeromonromonana iikaana kanon tegowaa. Monon iwoiwa honja kolooon iima iikawaa jejeromonromonja ii mende toroqen ama mambomakeja. Ii qaago. ²⁵ Iwoiwa honjon mende kolooon iimakejon, iikawaajon jejeromonromon anjon een, ii mono kaparan koma koloowaatiwaajon mambonin uunana mende kamaankeja.

²⁶ Kaanjadeen loorinin Un Toroyanon ilaan nonomakeja. Nomaen qama koolinin sokonaga, ii mende mojonon, Un Toroyanon mono ajo qamakooli gawonananon ilaan nonoma ananaajon ama qama koolin qaa jeta asuganon jejewaa so qaagoto, osongonbooro qaganon sajenon jenkeja. ²⁷ Sagenon jen Anutuwa siinaa so ejemba soraaya ananaajon ama qama koolinkeja. Anutunon ejemba uunana iima gosinkeji, iinon mono afaangon Un Toroyaa uumomoya momakeja.

²⁸ Anutunon qamakoolia moma ilawoila kuuya galeen kono kawaa mindimindiri honjonon mono iyanaa alaurutanon qeangowutiwaajon koloonkeja. Ii mojon. Honja

* 8:15: Maak 14.36; Gal 4.6   * 8:15: Gal 4.5-7   * 8:15: Aba ii Arameik qaanon ama.   * 8:20: Jen 3.17-19

* 8:23: 2 Kor 5.2-4

iikanonj ejemba hamoqeqe arenjaa so onjoono jopagonj munkejuti, mono ii kaerj me kaerj ilaerj onjmakeja. ²⁹ Anutuwaaw arenjaa kania ii kokaerj: Iyanjaa Merianonj uumeleerj ala seiseiya ananaa batunananonj jeta meñ nonombaatiwaajonj momakeja. Kawaajonj waladeerj areñ ama nonono taninananonj Meriaa so koloowombaajonj moro. Iikawaajonj ejemba waladeerj moma nononoti, nono kaanagadeerj koloowombaajonj jeñ meweerjgonj nonono. ³⁰ Waladeerj jeñ meweerjgonj nononoti, anana kaanagadeerj nonono. Nononoti, ananaa qaanana kaanagadeerj jeñ tegoro solarjaninij. Solarjaninij, ananaajonj kaanagadeerj kana qendeeno iyanjaa asamararanonj uma oyanboyaj laligowonja. Kiañ.

Anutuwaaw uujopayaa mepemepesee rii.

³¹ Qaa ii moma kawaajonj nomaerj jewonaga? Anutunonj sopa somonjonj nonoma leegenananonj laligoji eerj, morononj mono qotogonj nononaga? ³² Anutunonj iyanjaa Meria kaanjadeerj mende anjonj konoto, ii jeñ tegoro laaligoya kuuya ananaajonj ama qeleeno. Ii qeleeno Anutunonj iwo kalerj qerewenja tosaanja kuuya ii kaanagadeerj afaanjonj nonombaa.

³³ Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweerjgonj nonoma qaanana jeñ tegoro solarjaninjonj, iikawaajonj morononj mono qaa jakeyanonj ama nononaga? ³⁴ Kraist Jiisanonj komuro Anutunonj mombo meñ gbiliro Siwenonj uma Anutuwaaw boro dindijanonj rama toroqerj ananaajonj ama qama koolinjeja. Kawaajonj moñnonj moñ qaanana gosij gere sianonj kembombaajonj jeñ tegonj nonomambaajonj amamaawaa.

³⁵ Kraistwaa uujopa uutanonj laligonij morononj mono iikanonja mendeema nonono kamaawonaga? Kakasililij ama nononji konajilij mobonagato, Kraistwaa uujopayanonga saanonj mende kamaawonja. Sisiwerowero ama nonombuyagato, iikanonja saanonj mende kamaawonja. Bodi mokoloowonaga me opo surunananonj qaono laligowonaga, mono saanonj mende kamaawonja. Komuwombotiwaaw toroko qaganonj laligowonaga me manja qegi kazi koloonagato, mono saanonj mende kamaawonja.

³⁶ *Iikawaa qaaya ii Buñja Terenonj kokaerj oogita eja,

“Goo qagaajonj ama umugawodeerj kanaiñ nunugi komuwonatiwaajonj mogi kema gomaj tiinjeja. Lama unuj nerkejuti, iikaanjadeerj nonoojonj romonjonjeju.”

³⁷ Qaa iikawaa so ama nonombuyagato, Kraistnonj uujopaya ninisaano monij, iinonj nanjonj nonono lombo kuuya iikanonj mono haamo ama otokorianj maama laligowonja.

³⁸ Iwoi moñnonj mono Kraistwaa uujopayanonga mendeema nonomambaajonj amamaawaa. Ii honja toonjaga moma yagojerj. Koomunonj me laaligowaa iwoiya moñnonj mono mendeema nonomambaajonj amamaawaa. Siwe gajoba me omejiilanj yonjononj mono kambanj kokaamba me kanagerj nono mendeema nonombombaajonj amamaawuya. Bensakonj kawali ku-usunjiawo yonjononj ii amamaawuya.

³⁹ Euwaa euyanonj me emuwaa emuyanonj laligojuti, iyonjononj mono mendeema nonombombaajonj amamaawuya. Anutunonj ilawoila tosaanja moñ mokolorota ejuti, iyonjononj mono kaanagadeerj Anutuwaaw uujopaya iikanonja mendeema nonombombaajonj amamaawuya. Anutuwaaw uujopaya iikanonj mono Kraist Jiisas Ponjana iwaanonj asugiro ninisaano ii mojonj. Kiañ.

9

Anutunonj siinjaa so Israel meweerjgonj onono.

¹ Niinonj Kraistwo qokotaanj nama qaa qolonmolonjgoya qaagoto, qaa honja toonj moñ jemaña. Uña Toroyaa qaawaajonj geja ambe qaana nanjonj jeñ kotij uunanonj sañe nuro kokaerj moma jeñ: ² Niinonj Juuda ejemba tosaanja yonjo woobirinonj nuro uunanonj siimbobolo somata tetegoya qaa kokaembaajonj momakejerj:

³ Yonjononj niwo balonj selenonj Israel kanagesoga motoonjo koloojonto, uugianonj Kraistwo mende qokotaanj lanj laligoju. Niinonj Israel ñalaurunanonj uugia meleembutiwaajonj aonjonjejerj. Anutunonj yonjo qaagia gosiro neeno yonjo kitigia koloowe

* 8:36: Ond 44.22

ironja meleema noo qananonj kokaenj ubaatiwaajonj mojerj: Iinonj nii Kraistwaanongja mendeema nono gere siawaa buña koloombaaajonj mojerj.

⁴*Yonononj Israel tuuj uutanonj laligogi Anutunonj unuano buñaya koloaju. Anutuwa qabuñaya bosima akadamiawo koloaju. Anutunonj yonowo oyanboyan koloowutiwaa soomonggo walaga ano gbilia ama Kana qaa onono. Kawaajonj jiwowonj jigononj uma Anutuwa waeya menj mepeseenjeju. Anutunonj kotumotueya seiwaatiwaa qaa somonggoroti, iikawaa honanonj koloowaatiwaajonj mambomakeju. ⁵Yonononj wanjalenana Aabrahambaa gbiliuruta yonoo esa meraurugiaga laligoju. Kraistnonj yonoonongja balon sele busu menj eja kolooro. Kraistnonj Anutunana koloonj iwoi kuuya galeñ kono qata kamban tetegoya qaa mepeseenjebonja. Qaa ii onjanonj.

⁶Iikaña laligojuto, Israel kanagesonongja koloonj seinj laligojoni, anana kuuya mono kileñ Israel ejemba honja mende koloonj. Kawaajonj Anutuwa qaayanonj songiro esunanonj kamakamaata koloonkeja me? Kaen jewonaga, ii qaa honja qaago. ⁷*Aabrahambaa gbiliuruta yonoonongja koloonjiwaajonj ama kuuya anana mono Anutuwa meraboraana mende koloonj. Kaen qaagoto, Anutunonj Aabrahambaaajonj kokaen ijoro, “Aisakwaa esameraurutanonj mono goononj toroqen qaga bosima laligon ubuya.”

⁸Qaa iikawaa kania ii kokaenj: Aabrahambaa gbiliuruta balon ejemba silinonj merabora koloonkejoni, kuuya anono mono Anutuwa meraboraña mende koloonj. Kaen qaagoto, Anutunonj qaa somongoro ejiwaa so kolooniji, Anutunonj mono nonoga moma nonono Aabrahambaa gbiliuruta honja koloonj. ⁹*Soomonggo qaa iikanonj Aabrahambaanonj kokaen karo moro, “Gbani motoonggo tegoro kanonj mombo kan giibe Saaranonj mono meriawo koloowaa.”

¹⁰Qaa kaen moro iwanaanonj iikaya kolooroto, iikanonj mende tegoro. Iwaa gematanonj Rebekawaanonj kañiadeen Anutuwa qaayaa so kolooro. Bejnana Aisak iinonj embia ii koro muro merawoigara sunesune koloori. ¹¹Sunesune yorononj goronj uutanonj rama mende koloonj iwoi awaa me bologa monj mende aniti, Anutunonj mono kamban iikanonj mera iyoronongja monj iyanjaajonj meweengoro. Iyanja momo areñanonj kotiin honjawa koloonj tegowaatiwaajonj ama koga meweengoro.

¹²*Iyanja uusiñanonj honjawa koloowaatiwaajonj Rebeka kokaen ijoro, “Datanonj mono kogaa welenqeke koloonj newo baatanonj laligowaa.” Anutunonj kaen ijon nanamemengara ambaoraga iikawaa soyanonj ii mende gosinj oronoto, iyanja siñgadeen otañ koga oono dataa somataya kolooro. ¹³*Iikawaa qaaya ii Buña Terenonj kokaen oogita eja, “Jeikob uunanonj jopagonj laligoweto, Iisoo (Esau) ii togonj kazi ama munj laligowe.”

¹⁴Qaa kawaajonj mono nomaen jewonaga? Anutunonj dindiña mende koloaja me? Iikaña qaago totoonj! ¹⁵*Anutunonj Mooseswaajonj qaa kokaen ijorota eja, “Niinonj mono neenaa siñna otañ monj moroga iima koboonj kiankomumambaaajonj mojeni, iiga mono kiankomunj munkejen. Monj morowaajonj wosomomo ama mumambaaajonj jejeni, iwaajonj mono wosona momakejen.” ¹⁶Qaa kawaajonj ama namo ejanonj Anutu mende galeñ komakejato, iwoiwaa siñna moma amambaaajonj batogonj bimbimgonagato, ii kileñ Anutu mende uguwaa. Anutu anjo kalenmorianjaa so iwoi kuuya galeñ kono iwaa borianonj eja.

¹⁷*Anutunonj faarao kimbaajonj qaa ijoro Buña Terenonj kokaen eja, “Neenaa qabunana jen seigi gomanj korebore sokombaatiwaajonj mojerj. Kaen moma ku-usuna qendeembe asuganonj asugiwaatiwaajonj kuunj gombe giinonj asugina. Asuginj laligonj tuarenjenj ama noma laligona mono haamo ama gombe.” ¹⁸Qaa iikawaa so Anutunonj iyanja siñna otañ monj iima koboonj kiankomumambaaajonj moji, ii mono kiankomunj munkebaa ano mombaa uuta menj gojomambaaajonj moji, ii mono menj gojono yangisenj koloonkebaa. Kianj.

* 9:4: Eks 9.4 * 9:7: Jen 21.12 * 9:9: Jen 18.10 * 9:12: Jen 25.23 * 9:13: Mal 1.2-3 * 9:15: Eks 33.19

* 9:17: Eks 9.16

Anutuwaanoy iriñsooy ano kiankomu

¹⁹ Oñoononga moñnoy noojoña kokaey jenaga, “Kaey kolooro kuuya anana mono Anutuwaawaa uusiña tuarenjeñ ama mubombaajoy amamaankejoj. Kaey koloorogo Anutunoy mono naambaajoy toroqey jeñ nonomakeja?” ²⁰ *Moñnoy kaey jenagato, baloy eja gii mono moroga kolooy Anutu tuarenjeñ ano añgowowo ama munaga? Boroterenoj mono iyaña mokomokoloo Toya kokaey saanoj mende jeñ mubaa, “Gii mono naambaajoy tani koi kaña mokolooy nona?” ²¹ Moñnoy meme ejanoy mono iyaña ku-usuñ qaganoy siña so gbakoy meleema meweenqoy gbakoy motooñgo kanoña koworañey morota morota meñkeja. Tosia kambañ so meñ gawoy muñkejoj ano tosia akadamiyo ii mono korisoro kambañadeej gawoy muñkejoj.

²² Anutu mokomokoloo Tonananoy mono kañjadeej ama nonomakeja. Iinoj iriñsooy ejemba qendeema nonono ku-usuña iima mobombaajoy momakeja. Kaey moma iriña soono kazianoj ejemba tosaña yoñoo qagianoy uro jojorin kondeema oñomambaajoy ama laligoro. Ii kilej irona uulañawodeej mende meleema oñonoto, yoñooj ama siimbobolo mamaga moma mokosiñqoy uugia melembutiwaajoy mam-boma laligoro.

²³ Kañjadeej kalenmoriaña inisaano kelemalelej koloowaatiwaajoy momakeja. Kaey moma ejemba akadamiyo buña qey aowombaajoy meweenqoy nononoti, anana mono niniima kobooro akadamiyowo asariñkejoj. ²⁴ Anana kañgadeej kaña koloowombaaajoy nonono. Juuda ejembagadeej qaagoto, waba kantria kantria ii kañgadeej kaña koloowutiwaajoy oñono. ²⁵ *Anutunoy iikawaa qaaya jerota gejatootoo eja Hooseawaa terenoj kokaey eja,

“Ejemba neenaa kanagesouruna mende kolooy laligogiti, niinoj mono ii oñoombe neenaa kanagesona koloowuya. Tosianoj neenaa wombo alana mende laligogiti, iyoñooj mono ‘Neenaa wombo alauruna,’ kaey jeñ laligomaña.

²⁶ *Niinoj gomañ mombaa ejembaya yoñooj kokaey jeñ laligowe, ‘Oño neenaa kanagesouruna mende laligoju.’ Kaey jeñ laligoweto, ii mono baloñ-gianoj iikanoña oñooma qagia kokaey qamaña: Oño mono Anutu laaligo Toyaa meraboraña kolooy. Utequte kaña koloowaa.”

²⁷ *Aisaianoj kañgadeej Israel kanageso nonooj ama kokaey saama jero, “Israel ejemba jañgonana kowe sakasiñ kaña koloonagati eej, ii kilej nonoononga afaañanoj mono uunana meleenin hamo qey nonombaa. ²⁸ Poñnoy gomaña gomaña kuuya anana qaanana ilin alañ gosin jeñ tegoy kitia kuuya meleema nonondaborowaa.”

²⁹ *Aisaianoj kaey jeñ waladeej qaa moñ jeroti, iikawaa oñanoj mono nonoonoy kokaey kolooya, “Poñ ku-usuñ kuuyaa Tonananoy gbiliurunana tosaña mende injiima kobooro uugia meleembuyagati eej, balonananoy mono Sodom kaña meleeno kemero gere jenaga. Nononoy mono Gomora ejemba kaña tiwilaawonaga. Anutunoy mono kaña ama nononaga.” Kaey jero.

Israel kelemalejanoy Anutu yangisej ama muñkeju.

³⁰ Kawaajoy mono nomaey jewonaga? Kantri tosiyo Anutuwaawaa jaanoj solaña koloowombaa gawoña mende kaparañ koma megiti, iyoñonoj Anutuwaawaa jaanoj solañanigi. Uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaajoy qaagia jeñ tegoro solañanin laligoju. ³¹ Kaey laligojuto, Israel nononoy solaña koloowombaa Kana qaa otaawombaaajoy kaparañ koma laligoñ kouma ii kilej Anutuwaawaa jaanoj mende solañanin.

³² Iikawaa kania ii kokaey: Iyañgideej batogoy nanamemeñ dindiña ama iikaña kanoj solaña koloowombaaajoy kaparañ koma Jiisas mende moma laarin mugi. Iinoj jamo powowoy kaña kolooy, mono iwaanoy ritatangoj unjuro osin gema qegi. Iikawaajoy solaña mende kolooy. ³³ *Iikawaa qaaya ii Buña Terenoj kokaey oogita eja,

* 9:20: Ais 29.16; 45.9 * 9:25: Hoos 2.23 * 9:26: Hoos 1.10 * 9:27: Ais 10.22-23 * 9:29: Ais 1.9 * 9:33: Ais 28.16

“Iibu, Anutu niinonj mono aej jamo monj Zaion baananonj Israel tuuj uugianonj komowe yonjononj iikanonj ritatanjonj kamaanj unjuro gema qenjebu. Monjononj eja gereya powowonj kotakota ii moma laarinj mubaati, iinonj mono kambanj monjononj iwaajonj nama gamu mende mokoloowaa.” Kiaj.

10

¹ Oo uumeleenj alauruna, niinonj neenaa Juuda kanagesouruna uugia meleembuti-waajonj awelegonjejen. Anutunonj hamo qej onjombaatiwaajonj uuna menj kululuuj yonjoonj ama Anutu qama koolinj munjejen. ² Yonoo kanagianonj kokaenj eja: Yonjononj Anutuwaajonj uugere amakejuto, ii poumapou qaganonj amakeju. Yonoo qaagia kaenj nanjonj jejen.

³ Anutunonj qaanana jenj tegoro solanjanijoni, iikawaa kania mende moma yagonj iyanjgideen batogonj solanja koloowombaaajonj kaparanj komakeju. Kaenj ama Anutunonj qaanana jenj tegoro solanjaniwombaaajonj jenjeji, qaa iikawaa baatanonj mende kema osinj eenj tondu laligoju. ⁴ Kraistnonj anjodeen Kana qaa otaadabororo. Nono tosanonj ii amamaanj Kraist moma laarinj uunana meleenjoni, iikaya mono Kraistwaajonj ama Anutuwaajaanonj solanjanijonj. Kiaj.

Anutunonj anana kuuya hamo qej nonomambaajonj moja.

⁵ *Moosesnonj Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja koloowombaa qaaya ii kokaenj oorota eja, “Kana qaa otaadaborowaati, iinonj mono kawaajonj ama laaligo kotiga mokoloowaa.” ⁶ *Qaa kaenj ejato, uunana meleema moma laarinj Anutunonj qaanana jenj tegoro solanjanijejen, Moosesnonj kawaajonj qaa kokaenj jerota eja, “Uuganonj kokaenj romonjonj jewabo: Eja morononj mono Siwe gomanonj unaga?” Ejembanonj ii Kraist wama kamaawaatiwaajonj lanj jegi. ⁷ Me “Eja morononj koomu gomambaa dutanonj kemenaga?” Ejembanonj ii Kraist wama koomunonga waabaatiwaajonj lanj jegi.

⁸ Kaenj jenj toroqenj kokaenj jero, “Buja qaa ii koriganonj qaagoto, mono goo buuganonj ano uuganonj eja.” Buja qaa ii moma laariwombaaajonj eja. Nonononj qaa iikanonj ejemba uukuuku menj onjoma kokaenj jenj asarinj onjmakejonj: ⁹ Anutunonj Jiisas menj gbiliro koomunonga waaro. Giinonj qaa ii uuwomboganonj moma laarinj je buu susuganonj “Jiisasnonj Ponja kolooja,” kaenj jenj asugijanj eenj, mono hamo qej gono letomba.

¹⁰ Gii uuwomboganonj Buja qaa moma laarina Anutunonj qaaga jenj tegoro solanjanijiwa ano je buu susuganonj Jiisas jenj asugina hamo qej gono letomba.

¹¹ *Buja Terewaa qaa monj kokaenj jegita eja, “Morononj ii moma laarinj mubaati, iinonj mono gamuya mende mobaa.” ¹² Anutunonj Juuda ejemba mende ninisoroonj kantri tosaanja mende sureenj onjmakeja. Ponj motoonjgo iinonj mono kuuya ananaa Ponjana koloonj so motoonjononj gosinj nonomakeja. Ejemba ii qama koolinjejen, anana kuuya mono kotumotueya kelemaleenj nonomakeja.

¹³ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenonj kokaenj eja, “Ejemba dakaya yonjononj Pombaa qata qama kooliwuyati, iinonj mono ii kuuya hamo qej onjono letombuya.”

¹⁴ Ejembanonj Ponj mende moma laarinj munj iwaa qata mono nomaenj qama kooliwuyaga? Iwaa kania mende jegi mogiti, ii mono nomaenj moma laarinj mubuyaga? Monjononj Buja qaa mende jenj asariwaati eenj, yonjononj ii mono nomaenj mobuyaga?

¹⁵ *Ejemba monj Buja qaawaajonj mende wasiwonjati eenj, iinonj mono nomaenj kema ii jenj asarinaga? Iikawaa qaaya ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja, “Ejemba Buja qaa awaa menj kanjejuti, iyonoo kana otongia moninj awaa soro kolooja.”

¹⁶ *Kaenj oogita ejato, noo Israel kanageso honja yonjononj Oligaa Buja mende tenj koma laligoju. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianonj kokaenj ninijorota eja, “Oo Ponj, nono Buja qaa jenj seininj morononj mono uuta meleema ii moma laarinagato?” ¹⁷ Qaa iikawaa

* 10:5: Lew 18.5 * 10:6: Dut 30.12-14 * 10:11: Ais 28.16 * 10:13: Joel 2.32 * 10:15: Ais 52.7 * 10:16: Ais 53.1

so Kraistwaa qaaya jej seiniŋ geŋagianonŋ kemero mogi momalaarigianonŋ mono iikaan koloowaa.

¹⁸* Momalaari kaan koloowaato, kokaenŋ qisiŋ onjonjen: Buŋa qaa iikanonŋ mono Juuda yonoo geŋagianonŋ mende kemero mogi me? Qaago, ii mono mogi. Kawaa qaaya ii kokaenŋ jegita Buŋa Terenonŋ eja,

“Qaa jegi qaagianonŋ mono kema kanŋ gomanŋ kuuya sokono. Ii gomaŋa gomaŋa eu emu leele iikanonŋ mogi.”

¹⁹* Qaa iikawaa so Buŋa qaa mono mogito, mombo toroqenŋ kokaenŋ qisiŋ onjonjen: Israel ejembanonŋ ii moma asarigi me qaago? Moosesonŋ wala qaa kokaenŋ jero,

“Ejemba kanageso uumeleenŋiaa honŋa qaa niinonŋ ii hamo qenŋ onombe onoo uugianonŋ mono iikawaajonŋ ama motoqoto koloowaa. Waba tuuŋ poumapou laligojuti, iyonononŋ onŋ unuugugi sili iikanonŋ mono Juuda onoo uugia kuuwe iringia soono uugianonŋ waabaa.”

²⁰* Aisaianonŋ mono kotiiŋ nama kokaenŋ jerota eja,

“Ejemba nii mende monŋama noma lanŋ laligogiti, iyonononŋ mono nii mokolonŋ nonŋgi.

Ejemba noo kananaajonŋ mende qisiŋ laligogiti, niinonŋ kaniana mono yonoojonŋ iŋisaambe iima mogi.”

²¹* Yonoojonŋ kaenŋ jeroto, Israel nonoojonŋ qaa kokaenŋ ninijorota eja, “Weenŋ so umugawodeenŋ kanaiŋ qootogo kanageso geŋajuju koloonŋkejuti, onŋ noononŋ kawutiwaajonŋ onjooma boro kaka koma laligowe gomanŋ tiinŋkeja.” Kianŋ.

11

Israel uutanonŋ uumeleenŋ tuuŋ melaa eja.

¹* Kawaaajonŋ kokaenŋ qisiŋjen: Anutunonŋ iyaŋaa kanagesoya gema qenŋ nonono me qaago? Ii qaago totoonŋ! Niinonŋ kaanagadeenŋ Aabrahambaa gbilia monŋ koloojenŋ. Neeno Israel kanagesowaa tuuŋ qata Benjamin iwaa uutanonŋ laligojenŋ. ² Anutunonŋ waladeenŋ iyaŋaa kanagesoya meweengonŋ nononoti, nono mono mende gema qenŋ nonono laligojonŋ. Gejatootoo eja Elaijawaa (Eliwaa) sunduya ii Buŋa Terenonŋ oogita eja. Iinonŋ Anutuwwa jaanonŋ Israel ejemba jej onjoma qama kooliroti, onŋ qaa batuya ii moju me qaago? Qaa ii kokaenŋ, ³* “Oo Ponŋ, yonononŋ mono goo gejatootoo ejembauruga unjugi komugi goononŋ siimolonŋ onjooŋ alataya alataya kondemondeenŋgi. Nii motoonŋgo nomesaogi laligowe kokomomola meŋ emboma nuwombaaajonŋ jojoriju.”

⁴* Kaenŋ jeroto, Anutunonŋ ii moma mono kokaenŋ meleema muŋ ijoro, “Gii geengodeenŋ mende laligojanto, niinonŋ eja 7,000 kaanŋiadeenŋ sopa somonŋonŋ onjombe neenaa bujana koloonŋ beŋ qolonŋmolonŋgoya Baal ii mende simiŋ kuma muŋ giwo toroqenŋ laligoju.”

⁵ Qaa iikawaa so kambanŋ kokaamba kaanŋiadeenŋ Anutuwwa tuuŋ melaa eja. Anutunonŋ kaleŋmorianŋaa so ejemba afaanŋa meweengonŋ nonono laligojonŋ.

⁶ Kaleŋmorianŋanonŋ mono nemuŋ koma muro meweengonŋ nonono. Nono nanamemeŋ awaa ama meŋ laligowonagati, iikawaajonŋ ama mende meweengonŋ nonono. Balonŋ ejemba nanamemenananonŋ nemuŋ koma muro meweengonŋ nononagati eenŋ, iwaa kaleŋmorianŋanonŋ mono iwoi omaya koloonŋaga.

⁷ Kawaaajonŋ mono nomaenŋ jewonaga? Israel kanagesononŋ solanŋa koloowombaaajonŋ kaparanŋ koma laligogito, solanŋaniwombaa kania ii mende mokoloogi. Yonononŋ qaagoto, Anutunonŋ tuuŋ melaa meweengonŋ nononoti, nonononŋ kaleŋa ii mokolonŋ solanŋa kolooniŋ. Tosianonŋ momo bologanonŋ uugia gojono eenŋ tondu laligoju. ⁸* Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenonŋ kokaenŋ oogita eja, “Gaonjaajaa laligogi Anutunonŋ ome mende somonŋgoro uugianonŋ kemero koomuya kolooŋgi. Iwoi iima kania iima kotowubotiwaajonŋ jaagia meŋ gooro umuŋ kono. Qaa geŋagianonŋ moma moma asariwubotiwaajonŋ ii

* 10:18: Ond 19.4 * 10:19: Dut 32.21 * 10:20: Ais 65.1 * 10:21: Ais 65.2 * 11:1: Fil 3.5 * 11:3: 1 Kij 19.10, 14 * 11:4: 1 Kij 19.18 * 11:8: Dut 29.4; Ais 29.10

menj gojono. Kaenj tompinj laligonj kouma kambaŋ kokaamba kaanagadeenj eenj tondu laligoju.”⁹ *Kiŋ Deiwidnoŋ iikawaa qaaya kokaenj jerota eja,

“Oo Anutu, yoŋonoŋ jejelombaŋ oonj ama nenj lanj aisoŋkeju. Iikanonj mono mokoloŋ injiima singisoŋgogiaajonj moto ama oŋomba.

Mono iyanŋiaa duŋgianonj ritatanŋonj kamaanj uŋuro ironja meleema oŋona siim-bobolo mobu.

¹⁰ Oo Anutu, gii mono jaagia menj goona uuj iibombaajonj amamaawu.

Mono ironja meleema oŋona qagianonj uma bimooro suulanj uunŋonj laligowuya.” Deiwidnoŋ kaenj qama kooliro.

Waba kantri yoŋonoŋ Anutuwaa geria hoŋa koloogi.

¹¹ Toroqenj kokaenj qisijenj: Juuda kanageso hoŋa yoŋonoŋ ritatanŋonj kamaanj uŋuro uugianonj gojono awaa koloowombaajonj amamaawuya me qaago? Ii mende amamaawuya! Kamaanj uŋuroti, iikanonj mono Anutu moma kotowombaajonj awelegowutiwaajonj kolooro. Juuda kanageso hoŋa yoŋonoŋ kana uugunj kamaanj uŋuro waba kantri yoŋonoŋ kitigia koloŋ uugia meleema Anutuwaa bujaya koloogi. Kaenj koloogiti, iikanonj uugia kuuro kawaajonj iriŋgia soono uugia meleembutiwaa siijanonj koloowaatiwaajonj ama kaenj kolooro.

¹² Juuda kanageso hoŋa yoŋonoŋ kana soŋginj kamaanj uŋuro kawaajonj waba gomaŋa gomaŋa yoŋonoŋ oyanboyanj koloowombaa kania mokoloogi. Ii mokoloŋ uugia meleema kotumotue uutanonj laligojuto, Juuda kanageso hoŋa yoŋonoŋ tompinj laligonj Anutuwaa jaanonj mende sokonju. Kanagenj Juuda yoŋonoŋ kaanagadeenj kuuya uugia meleembuya. Kaenj kolooro Anutuwaa kotumotueyanonj seinj kelemalelenj asugianonj asugiwaa.

¹³ Niinonj qaana koi Juuda oŋoojonj qaagoto, waba kantri kanageso oŋoojonj jejenj. Niinonj waba kantri oŋoononj wasiwasi eja aposol koloojeniwaajonj “Gawona qabuŋayawo koloŋa,” jenj kaenj romonŋojenj. ¹⁴ Gawona ii mewe hoŋa kolooro uugia meleemakejuti, neenaa Israel kanagesourunanonj iikawaa bujuya mobutiwaajonj kaparanj koma awelegonkejenj. Buju qaa iikanonj motomotoŋ yoŋoo uugia kuuro kawaajonj iriŋgia soono uugia meleembombaa siijanonj kolooro meleenŋi Anutunonj hamo qenj oŋombaa. Gawona qabuŋayawo ii mono kawaajonj ama waba kantri oŋoo batugianonj menjkejenj.

¹⁵ Anutunonj Juuda tuunj gema nunuro iikawaa hoŋanonj mono kokaenj kolooro: Waba kantria kantria oŋononj kitigianonj koloogi Anutunonj tawagia menj unuano alauruta koloogi. Juuda kanageso hoŋa yoŋonoŋ uugia meleenŋi Anutunonj hamo qenj oŋoma moma anŋonj koma analinj oŋombaati, iikawaa hoŋanonj mono koomunonŋa gbilinj laligonj kotiiwutiwaa so koloowaa.

¹⁶ Gbani jaayaqeqe gbilianonj nene Anutuwaajonj gosinj ama korisoro aninj soraaya koloŋi eenj, gawombaa nembaneneya kuuya mono kaanagadeenj soraaya koloŋa. Gere tiitanonj toroya koloŋi eenj, borianonj mono kaanagadeenj toroya koloŋu. ¹⁷ Juuda tuunj ii Anutu iyanŋaanonj oil gerega koloŋa. Anutunonj iyanŋaanonj oil gere ii hoŋabonja menj boria tosaŋa motoro kamaagi ano duuyaa oil gere boria menj kanj batugianonj ano toroqenj somariinkeju. Kantri tosaŋa oŋo duuyaa oil gere kawaa so koloŋjuto, Anutunonj kilenj unuano kambaŋ kokaamba gere boria qaita monj yoŋoo batugianonj laligonj kotiinkeju. Oŋo mono Juuda tuumbaa oil gere tiitanonŋa nene apuya horonj nenj somariinkeju.

¹⁸ Oŋo Juuda nonowo nanjuto, kilenj Juuda nunuugunj selegia menj ububo. Selegia menj ubuyagati eenj, mono qaa koi mobu: Kantri tosaŋa oŋo gere boriagadeenj kaŋa koloŋu. Oŋo tiinana mende bosimakejuto, nonoononj gere tiitanonj mono oŋombosino nanju.

¹⁹ Qaa kokaenj jewuyaga, “Anutunonj anana iyanŋaa gere batuyanonj ama nonombaatiwaajonj ama gere boria ii kotoŋo kamaaro tintiŋa kolooro.” ²⁰ Qaa ii hoŋaga. Anutunonj Juuda ejemba uugia mende meleema moma laarigitiwaajonj ama kotoŋo oŋono kamaagito, oŋo mono momalaarigianonj rindanŋonj oŋono zenj nanju. Kaenj nama jaba-arambaranj

* 11:9: Ond 69.22-23

mende mej awelegonj laligowuto, mono kokaenj kamaanj unuwabotiwaajonj sombugia moma laligowu: ²¹ Anutunonj anjaa geriaa boria honja mende injiima koboonj Juuda kanageso kotonj ononoti eenj, onjo mono “Saanonj niniima koboowaa,” kaenj jewubo. Eenj kaanja romonjonj tondu laligowubo. ²² Kawaajonj waba kantri onjo Anutuwaawaa kania romonjonj kokaenj jewuya, “Juuda ejemba kana songinj kamaanj unuroti, Anutunonj iikawaa ironja meleema mono onjanonj geriawo ama onjomakejato, anana qeeanggo Toyawo qokotaanj naniinj mej qeangonj nonomakeja. Iwo mende toroqenj nambonjati eenj, mono kantri tosaanja nono kaanjagadeenj kotonj nonono kamaawonja.”

²³ Kaenj saanonj jewuyato, Anutunonj ejemba kana songigiti, ii kaanjagadeenj saanonj kotiinj gere batuyanonj mombo toroqenj onjombaa. Kawaajonj Juuda kanageso yonjononj yangisengia mesaonj uugia meleembuti eenj, ii mono saanonj Jiisaswo toroqenj onjombaa. ²⁴ Anutunonj onjo duuyaa oil gere kanoja kotonj onjoma komakoomowaa kania uugun oil gere qaita mombaa batuyanonj ama toroqenj onjono. Kantri tosaanja onjo kaanja ama onjonoti eenj, iikawaajonj iyanjaa gere boria honja Juuda kanageso honja ii mono afaangonj unjuama siijanonj iyanjaa oil geriaa batuyanonj ama onjono mombo toroqewuya. Kianj.

Anutunonj Israel kuuya kiankomun nonomambaajon moja.

²⁵ Oo uumeleenj alauruna, onjoangiaa momakooto qaganonj lanj laligowubotiwaajonj mono qaa aasangoya monj injisaambe moma asariwutiwaajonj mojenj. Qaa ii kokaenj: Momo bologanonj Israel kanagesowaa bakaya monj yonoo uugia gojono laligojuto, kambanj tetegoya qaa yangisenj mende toroqenj laligowuya. Qaagoto, wala waba kantri yonoononga kelemalelej yonjononj uugia meleema Anutuwaawaa bentotonj uutanonj koubuya. Kaenj anji Anutunonj jangogia iiro sokombaati, kambanj iikanonj Juuda kanageso nonoo yangisenj kambananonj tegoro kuuya uugia meleembuya. ²⁶ *Uugia meleengi Anutunonj Israel kanageso kuuya hamo qen onjono letombuya. Iikawaa qaaya ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Hamoqeqe Toyanonj mono Zaion baananonga asuginj Jeikob tuun nonoo nanamemenana anjonjorayawo ii koma konjoratiwaa.

²⁷ *Anutu niinonj singisongogia koma konjoratinj oyanboyanj mokoloowutiwaajonj soomonggo arenja ii yonowo ambe motoonj laligowonja.”

Qaa kaenj eja.

²⁸ Juuda kanageso honja yonjononj Oligaa Buja gema qen Anutuwaawaa kereuruta koloogitiwaajonj kantri tosaanja onjononj kitigianonj Anutuwaawaa alauruta kolooju. Kaenj koloojuto, Anutunonj Israel wanjaleurunana meweengonj onjonotiwaajonj Juuda nonononj mono toroqenj wombo alauruta honjaborja koloojonj. ²⁹ Anutunonj ejemba moroga meweengonj onjooma kalej onjomakeji, qaa ii mono mombo uuta meleeno utegowaatiwaa so qaago.

³⁰ Waba kantri onjo kaanjagadeenj wala Anutuwaawaa jeta mende tej koma tondu laligogito, Juuda kanageso honja yonjononj yangisenj koloogitiwaajonj ama Anutunonj onjo kiankomun onjono letongi.

³¹ Juuda kanageso honja yonjononj kambanj kokaamba Anutuwaawaa jeta qotogonj tondu laligonj koujuto, onjononj letongitiwaajonj ama Anutunonj Juuda kanageso nono kaanjadeenj kambanj kokaamba kiankomun nonomambaajonj moja. Waba kantri onjononj uugia meleema letongi kawaa silianonj uugia kuunkeji, iikawaajonj yonjononj mono kaanjadeenj afaangonj uugia meleema kiankomuya buja qen aowuya.

³² Ejemba kuuya anana Anutu qotogonj lanj laligoninj qaa qootogonana mokoloonj gbadoonj nonono. Korebore kiankomun nonombaatiwaajonj ama kasanonj gbadoonj nonono. Kianj.

Anutu mepeseenj oonsaa rii kokaenj qamakejonj:

³³ *Anutu kalejmorianjaa kowianonj mono somata qatawo kolooja. Mangaa siita, momoya mono kemekemeta tetegoya qaa. Momakootoyanonj nunuugun uuta somata

* 11:26: Ais 59.20 * 11:27: Jer 31.33-34 * 11:33: Ais 55.8

kolooja. Iinonj qaanana gosinj jerj tegonjkeji, nonononj ii kuuya jerj asarinj tegowombaajonj amamaawonja. Laaligonanaa kana arenjonjkeji, iikawaa kania mono moma gosinj mokolonj tegowonjatiwaa so qaago.

³⁴ **“Pombaa uu kononjaa arenja ii ejemba kuuyanonj moma yagowombaajonj amamaanj laligonj kouninj. Monjonj gejanono qaa mubaatiwaa so qaago.”*

³⁵ **“Balonj ejemba kalenj angunjkejonto, iwo kaenj ambombaajonj amamaanj laligonj kouninj.*

Iwoi muninj kitia mende meleema nonono saanonj sokoma muja. Iwoi monj era nonombaatiwaa kiti mubombaajonj amamaanjkejonj.”

³⁶ **Ii kokaembaajonj amamaanjkejonj: Iinonj iwoi kuuyaa Toya koloonj wanjaleya kolooja. Iinonj iwoi kuuya nemunj kono kolooro. Ii iyanjaa akadamuya mokolonj mubaatiwaaajonj ama kolooro. Kawaajonj anana qabunjaya mepeseeninj tetegoya qaa akadamuyawo enj uma ewaa. Qaa ii onjonj.*

12

Laaligonana nomaenj laligoninj Anutuwaanonj sokombaa?

¹ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj kaenj kiankomunj nononotiwaajonj niinonj mono uugia kokaenj kuunj onjonjerj: Onjo mono kiankomuya ii uu kononjianonj romonjonj kawaa so kitia meleema munj waeya menj mepeseenj laligowu. Kaanagadeenj onjoangiaa sele busugia ii Anutuwaa kotinj nandunja ambu. Kaenj ambuti eenj, onjo mono gbilinj soraaya koloogi Anutunonj nandunja ii iiro sokono siinja momakebaa.

² Wala namowaa nanamemej bologaa arenja otaanj laligogito, kambanj kokaamba iikaanja mono mende toroqenj amakebu. Kaenj qaagoto, mono uumomogianonj gbiliro letoma laligowu. Kaenj laligonj Anutunonj onjoonj siinj nomaenj moji, ii monjgama saanonj kotiinj gosinj mokoloowuya. Ii mokolonj iikawaa so amakebuti eenj, mono kana awaa otaagi sokoma muro akadamugiawo koloonjkebuya.

³ Sisau tondu laligowubotiwaajonj qaa monj jemaaja. Anutunonj kalenjmorianj nono iikawaa qaganonj nama kuuya onjoonj kokaenj injiwojenj: Onjo mono onjoangiaajonj mogi uuta mende koloowato, motomotoonj onjo mono tororo moma kotonj aonj laligowu. Anutunonj momalaari nonono iikawaa honja koloonjkejiwaa so mono onjoangia gosinj aonj iikawaa so qaa jerj laligowu.

⁴ **Iikawaa kania ii kokaenj: Sele busunananonj motoonjo koloojato, sele busu kitinana ii mamaga. Kitia kuuya yonjononj gawonj motoonjo iikayadeenj mende menjkeju.* ⁵ *Iikawaa so uumeleenj ejemba anana kaanagadeenj mamaga laligojonto, kilenj Kraistwo qokotaanj nama sele busu kaanja honja motoonjo koloojonj. Motoonjo koloojonto, anja anja nonononj mono toroqenj aonj motoonj gawonj meninj sokono nanjonj.*

⁶ **Anutunonj kalenjmoriana nononotiwaa so gawonj memewaa momo kalenj morota morota bunja qenj aonj laligojonj. Monjonj gejatootoo gawombaa momo kalenja bunja qenj aoji eenj, iinonj ii mono gawononj amakeba. Momalaarianonj rindanjonj munjkejiwaa so gawononj ama Anutuwaa qaaya jerj laligowa.* ⁷ *Mombaajonj welenjeqe gawombaa momo kalenja muroti eenj, iikawaa so mono tosaanja pondanj ilaanj onjoma laligowa. Mombaajonj boi qaqazu gawonj mewaatiwaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono membiriqembiria qaa pondanj tosaanja kuma onjoma laligowa.*

⁸ *Mombaajonj uu nanjonanjo gawombaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono pondanj kaparanj koma ejemba uugia kuunj nanjonj onjoma laligowa. Tosianonj iwoi-waajonj memeqemeanj menj amamaagi mombaajonj ii nanjonj onjombaatiwaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono kongbaraya qaa pondanj nanjonj ilaanj onjoma laligowa. Mombaajonj galenkonkonj gawombaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono zenj nama*

* 11:34: Ais 40.13   * 11:35: Job 41.11   * 11:36: 1 Kor 8.6   * 12:4: 1 Kor 12.12   * 12:6: 1 Kor 12.4-11

tosaaja galeŋ koma oŋoma laligowa. Mombaajon uujopa gawombaa momo kalerja muroti, iinon gawon ii mono korisoro qaganon meŋ laligowa. Kian.

Uujopawaa kania ii tororo otaawu.

⁹ Mono gbingbaon mesaon tororo uujopa ama aon laligowu. Bologa sisia meŋ gema qeŋ laligowu. Awaawaajon ama oŋono iikanon mono qokotaan laligowu. ¹⁰ Uumeleen alaurugia ii mono gumbonjonjon qaganon ama oŋoma tororo jopagon aon laligowu. Goda qeŋ aowombaajon kaparan komakejuti, iikanon mono awelegon mepeseen aon laligowu.

¹¹ Uugianon mono mende sologon looriwato, qama kooligi Uja Toroyanon inaan oŋono geregerenon nama Pombaa gawon meŋ laligowu. ¹² Mono oyanboyan mokoloowonjatiwaajon mamboma jejeromonromon ama korisoro qaganon laligowu. Kakasilin moma mono mokosinon laligowu. Mono pondan nama Anutu qama koolin laligowu. ¹³ Anutuwaajon ejemba soraayanon iwoiwaajon amamaajuti, ii mono ilaan oŋoma laligowu. Mono ejemba koma horon oŋoma motoon rama nembanene neŋ korisoro amakebu.

¹⁴ *Sisiwerowero ama oŋomakejuti, ejemba ii mono mende qasuaan oŋombuto, mono Anutu qama kooligi kotuegon oŋomakeba. ¹⁵ Aisoojuti, iyonowo mono ilaan oŋoma aisowu. Saajuti, iyonowo mono ilaan oŋoma saabu. ¹⁶ *Mono uumotoon ama aon luaenon laligowu. Onoan giaajon mono mende mogi uba. Jaba-arambaran mende ambuto, ejemba kamaanqeqeta mono ala meŋ oŋoma laligowu. Onoan giaajon mogi momakooto ejembaga laligojutiwaa so mende koloowa.

¹⁷ Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii mono mombaajon mende ambu. Ejemba kuuyanon sili tosaaja yonoojon mogi nanamemeŋ awaa koloojuti, ii mono kaparan koma meŋ laligowu. ¹⁸ Iwoi mombaajon osiqosi mende anjuti, mono kotikotii eŋ ononjiwaa so kaparan koma ejemba kuuya yonowo luaenon laligowu.

¹⁹ *Qaa mon ii Buja Terenon kokaen oogita eja, “Niinon mono bologaa kitia meleembe qagianon ubaa. Ii noo gawonga. Pon niinon kaen jejeŋ.” Kawaajon wombo alauruna, onoan gio mono bologaa irona mende meleembuto, ii Anutuwaajon mesaogi irinon soono iwaa kitia meleema metogon onombaa.

²⁰ *Kawaajon ii onoan gio mende meleembuto, Buja qaa koi mono otaan laligowu, “Kereganon nenewaa komuji eeŋ, ii mono nene wagiwa. Goo kereganon apuwaajon moji eeŋ, ii mono apu muna newa. Kaen ama goonon sili awaa iikanon mono uu kuun muna gamuya moma mesaonaga.” Qaa ii mono otaan laligowu. ²¹ Mononon sili bologa iikanon haamo ama gombaboto, geenon mono sili awaa ama iikanon haamo ama mun silia bologa ii kolonaniwaga. Kian.

13

Gawman yonoo qaa baagianon kema teŋ koma laligowu.

¹ Gawman mon ii anodeen mende kolooroto, Anutu, ku-usun Toya iinon mono gawman kuuro iikawaa so Somatananaa ku-usun qaganon nama galeŋ koma nonomakeju. Jenkooto gawombaa kondomondooya ii Anutu. Kawaajon onon kuuya mono onoan giaa gawman yonoo qaa baatanon kema laligowu. ² Kania kaen mojutiiwaajon ama mononon jenkooto galeŋ yonoo ku-usun qetanji, iinon Anutunon laaligowaa areŋa anoti, mono ii qetanja. Jenkooto Toya qetanjuti, Anutunon iyonoo qaagia jeŋ tegon irona meleema oŋono lombo mokoloowuya.

³ Galeŋkonon yononon ejemba nanamemeŋ bologa amakejuti, ii kee momo ama oŋomakejuto, awaa amakejuti, ii iikaan mende ama oŋomakeju. Kawaajon galeŋ ku-usun giawo yonoo keega momambaajon mojan me qaago? Ii mende momambaajon mojan eeŋ, mono nanamemeŋ awaa ama meŋ laligona mepeseen gomakebuya.

* 12:14: Mat 5.44; Luuk 6.28 * 12:16: Gba 3.7 * 12:19: Dut 32.35 * 12:20: Gba 25.21-22

⁴ Gawman yonononj mono Anutu welerja qerj muŋ meŋ qeangonj gombombaaŋonj moju. Kaerj mojuŋiwaajonj ejemba bologa koloojuti, mono iikawaa ironja meleengj qagianonj uro lombo mobutiwaajonj nanju. Anutuwaa welenqeuruta koloogi goondomombaa soo somata ononoti, ii eej totoonj mende meŋ laligoju. Kawaajonj iwoi bologa anjanj eej, mono toroko moma laligowa. ⁵ Lombo qagianonj ubabotiwaajonj mono gawman jegia tej koma laligowu. Kawaajonjadeen qaagoto, Anutuwaa jaanonj kaangadeen sokombaatiwaajonj mono kaerj amakebu. Mende tej kongi Anutuwaa irinja soono jero uu kononjianonj kaerj mogi uugianonj boliwabotiwaajonj mono kaangadeen gawman yonjo qaa baatanonj kema laligowu.

⁶ *Gawman yonononj mono Anutuwaa gawonj bakaya moŋ meŋ iikanonj zeŋ nama galerj koma onomakeju. Gawonjia ii mewutiwaajonj onononj mono ilaan onoma takis kaangadeen amakeju. ⁷ Gawmambaa takis ama kotinj kania kania dawi onombutiwaajonj jenkejuti, ii mono kuuya iikawaa so onomakebu. Gawmambaa takis kania kania kuuya onoma komuniti gawonj ii mono tororo meŋkebu. Gawmambaa gawonj meme ejemba yonjoonj mono qaqabunabuŋa ama goda qerj onomakebu. Kiaŋ.

Kamban somatanonj dodowiro mono jopagonj aonj laligowu.

⁸ Kaerj ama mombaanonj tosa moŋ onowo mende ero laligowu. Kilenj onoo tosaŋia motoonjo ii kamban so kokaerj eja: Ono mono uunonj jopagonj aonj laligowu. Moŋnonj tosaŋa jopagonj uukalerj ama onomakeji, iinonj mono Kana qaa otaadaboronjkeja.

⁹ *Jenkkoto qaa waŋa ii kokaerj, “Geengja jopagonj aonjkejanj, iikawaa so mono tosaŋa kuuya jopagonj onomakeba.” Qaa kawaa uutanonj jenkkoto qaa koi kaŋa eju, “Serowilinj mende amba,” “Ejemba moŋ mende qena komuwa,” “Yongoro mende mewa,” “Iwoiwaajonj mono mende koposonjowa.” Ii ano jenkkoto qaa tosia kuuya ii mono qaa waŋa iikawaa newoyanonj koloju.

¹⁰ Ejemba moŋ jopagonj mujanj eej, iwaajonj mono iwoi bologa moŋ mende ama muba. Kawaajonj uujopa ama iikaŋa kanonj mono jenkkoto qaa korebore tej koma otaankejaj.

¹¹ Kamban kokawaa kania moma kotojutiwaajonj mono nanamemeŋ kaŋa ama meŋ laligowu. Wala Kraist moma laarinj uunana meleeninj, kamban iikanondeen kanainj laligonj kouninj Pononj metogonj nonono Siwenonj ubonjati, iikawaa kambanjonj mono kosere kadaboroja. Kawaajonj onjo gaonj ejuti, iikanonja uugia tooro waabutiwaa kambanja mono kaja. ¹² Gomantiinja korija laligoninj ween jaaya jililingonj kouro asarimambaaŋonj anja. Kawaajonj pangamambaa nanamemeŋ ii mono koma konjoratigi kamaaro asasagaa manja qewonjwaa akadamuya ii mono meŋ kongi kemero nambonja.

¹³ Asasagaa uutanonj laligojonjwaa so mono nanamemeŋ soraaya ama meŋ laligowonja. Tosianonj jejelomban paati ama baanonj neŋkejuti, iikaŋa neŋ apu kotiga neŋ elonkaloŋ amakeju. Sero nambonnambonj ama laŋ emba yongoro horonjkeju. Juma deema anjowowo ama kisooma aonj uunonj junjunj moma gema qerj aonjkeju. Nanamemeŋ kaŋa ii mende sokonja. ¹⁴ Uuselewaa siingara kombombanja bologanonj gbilinj waagi yoroo siingara tej koma onombubotiwaajonj ii mono geja mende ama romonjonj onomakebu. Kaerj qaagoto, Ponj Jiisas Kraistwaa nanamemejanonj mono tiwo sumangja kolooro ii maleku kaŋa mouma aonj laligowu. Kiaŋ.

14

Ala looloria ii mende jen onoma laligowu.

¹ *Mombaa momalaarianonj looloria kolooro ii mono kalaŋ koma koma horonj muŋ laligowu. Iwo aminj moma jenonkooli qaa kolooro kawaajonj kesa-awaraŋ mende amakebu. ² Tosianonj momalaarigaa so nembanene kuuya saanonj neŋkejuto, tosaŋa yonjo momalaarigianonj looloria kolooro nene piapiayagadeen neŋkeju. Uugianonj

* 13:6: Mat 22.21; Maak 12.17; Luuk 20.25 * 13:9: Eks 20.13-15, 17; Dut 5.17-19, 21; Lew 19.18 * 14:1: Kol 2.16

tilowabotiwaajon uuwoi ama oro tando lopiombaa nandun aana ii sisia mej logoyagadeen iyaana oon nenkeju. ³ Nembanene kuuya nenkejuti, iinon mono alaurugia logoyagadeen nenkejuti, ii jejewili mende ama onomakebu. Anutunon alaurugia nembanene kuuya nenkejuti, ii kaanagadeen “Sokonju,” jen kalan koma onomakeja. Kawaajon logoyagadeen nenkejuti, ononon mono alaurugia yonoo qaagia mende jen tegowu.

⁴ Giinon mono moroga koloon mombaa welenqeqeya jen tegon munaga? Iinon mono ana toyaa jaanon qaayaa kitia jero gosin jen tegoro sokono nambaa me lombo qaganon uro kamaawaa. Pononon mono kotiin bon qen nambaatiwaajon nanjon munkebaa. Kawaajon mono saanon bon qen nambaa.

⁵ Tosianon ween kuuyaajon romongogi tanigia ororon ejuto, tosanon weena weena gosin ween mombaajon mogi uro qaita mon kolooro ween tosanon iikawaa newoyanon koloou. Ono motomotoon mono onoangiaa momogianon qokotaan iikanon uuwoi kuuya yakarin awasankaka nama laligowu. ⁶ Tosianon weena weena gosin uma kamaan amakejuti, iyononon ii mono Pon qabuqa mubaatiwaajon moma amakeju. Tosianon oro kuuya nenkejuti, iyononon mono Anutu mepeseen Pononon kaen qabunayawo koloowaatiwaajon nenkeju. Tosianon oro tosiaa singi laligonkejuti, iyononon mono Pononon qabunayawo koloowaatiwaajon moma ii amakeju ano kaen laligon Anutu mepeseenkeju. ⁷ Ananaanonga mononon mono iyaanaajonadeen mende laligoja ano iyaanaajonadeen mende komuwaa.

⁸ Kawaa kania ii kokaen: Jaawo laligowonati een, mono laaligonana Pombaajon qeleema laligowona. Komuwonati een, mono Pombaajon komuwona. Kawaajon laligowona me komuwonati een, mono Pombaa buqa koloou. ⁹ Kraistnon mono komugiti ano jaawo laligojoni, kuuya anana Ponana koloou laligowaatiwaajon komugbiliro. ¹⁰ *Anutunon mono kuuya nunuama ana qaa jakeyanon nonono nambona. Kawaajon tosaana ononon mono moroga koloou uumeleen alaurugia jen tegon onomakeju? Kaanagadeen alauruna tosaana ononon mono naambaajon uumeleen alaurugia tosaana ii jejewili ama onomakeju? Juma deendeen angi siligia iikanon mono mende sokonja. ¹¹ *Kawaa qaaya ii Buqa Terenon kokaen oogita eja,

“Pon niinon laligon kotiijen, iikawaa so qaa hona toontoona kokaen injojen: Ejemba korebore on mono noo jaasewananon simin kuma jeganon Anutu nii mepeseen nombu.”

¹² Qaa kawaa so anana kuuyanon mono iyaana iyaana nanamemenanaa sundunana ii Anutu ijon jen asarinin gosin nonombaa. Kian.

Mononon ritatangoj kamaan qewaatiwaajon romongowu.

¹³ Kawaajon mono mende toroqen jen bolin aon qaagia mende jen tegowu. Uumeleen alaurugia yonoo kananon ritatangoj kamaan unuwabotiwaajon iwoi mon mono mende amakebu. Kawaa qaaya mono kaparan koma jen somongowu. ¹⁴ Nembanene iwoi mononon ana siri anjonjayawo mende koloou, ejembanon iwoiwaajon mogi anjonjayawo koloou, iyonoojonadeen ii anjonjayawo koloou. Niinon Pon Jiisaswo nama qaa ii moma kawaajon uuwoi mon mende mojen. ¹⁵ Anutunon nembanene kuuya hamo qen tegoro soraaya koloou, kilen alaurunana tosanon qizimizingia ama oro tosia mende nenkeju. Kraistnon yonoojon ama komuroto, tosaana ononon mono naambaajon oro nen iikaana kanon yonoo uugia mej bolinkeju? Iikaananon onoangiaa aingia otaagi uumeleen alaurugianon kawaajon wosobiri mokolonkejuti, iikaananon uujopawaa kana ii mende toroqen otaankeju.

¹⁶ Momo awaa en ononjato, iikawaa qaganon nanamemengianon tondu angi tosanon kawaajon qaa sologen jen jen onomakeju. Kaen ambubotiwaajon mono galejen mej aon laligowu. ¹⁷ Naa nenega newonati ano naa apuga newonati, iikanon Anutuwaabentotonaa aiweseya mende koloou. Iwoi iikanon mono kamaanqeqeta koloou. Iwaa

* 14:10: 2 Kor 5.10 * 14:11: Ais 45.23

bentoton uutanon laaligowaa honja ii kokaen: Unja Toroyanon inaan nonono nanamemen dindiña otaanin luae qerj nonono aisoon laligojon. Iikanon mono mungenja kolooja. ¹⁸ Daen yononon kaen ama Kraistwaa welen qerjkejuti, iyononon mono Anutuwaa jaanon sokonji ejembanon qaagia mogi sokoma onmakeja.

¹⁹ Kawaajon mono luae qerj aonin uumotoononon seiwaatiwaaajon kaparan kombonja. Iikaanja kanon mono uunana meagon menj kotiin aowonja. ²⁰ Anutunon nembanene kuuya hamo qerj tegoro soraaya kolooju, ii mojonon, mojonon oro me nene mon nero aliaa uutanon kawaajon boliro uugereya asugiro singisonogowo kolooji, iikanon mono mende sokonja. Monon tosaanja yonoojon mende romonjon iyanajonadeen moma tondu neji, iinon mono kaanagadeen singisonogowo koloowaa. Kawaajon Anutunon yonoo uugianon gawon meroti, tosaanja ononon mono gawonja awaa ii nenewaajon ama mende menj boliwu.

²¹ Kawaajon uumeleen alaurugia yonoojon ama orowaa singi laligon wain apu ii mende nej laligowu. Iikaanja kanon mono motoon menj qeangon aowuya. Kaanagadeen uugianon iwoiwaajon boliro singisonogowo koloon loorinaga, ononon ii mende ambu. Kaen mono motoon menj qeangon aowu. ²² Kesa-awaran qaawaa momalaaria kaen me kaen en gonji, ii mono Anutuwaa jaasewananon anjon koma laligowa. Monon qaa mombaajon “sokonja,” jen iikanon qokotaan moma kotiin kawaajon iyanja mende jen tegon aoji, iinon mono simbawonjowo kolooja.

²³ Ii me woi momalaari qaganon mende nama amakejoni, ii kuuya mono singisonogo kolooja. Kawaajon monon nene mombaajon uuwoi ama kilej ii neji, iinon mono singisonogo ambaa. Momalaari qaganon mende nama nejiwaaajon Anutunon mono iwaa qaaya jen tegoro osij lombo mokoloowaa. Kian.

15

Mono Kraistwaa roromonogoya otaan laligowu.

¹ Momalaarinananon kotakota kolooji, anono mono ananaajonadeen lan aisoon ananaa ainananon laligowombo. Tosaanja yonoo momalaariganon looloria kolooro kokobimbinon kana uugun tororo mende otaankejuti, anana ii uujopa ama onoma lombogia bosimbutiwaajon ilaan onombonja. ² Anana motomotoon mono alaurunananon qeangowutiwaa so romonjon ilaan onomakebonja. Kaen ama onoma uugia meagogi kotikotii mokoloowuya. ³ *Kraistnon kaanagadeen iyanajonadeen iyanja aijnon mende aisooroto, Buja qaa kokawaa so ama mugi laligoro, “Ejemba qaa tokoronkota jen gii jen gomakejuti, iyonoo qaagianon mono nuro siimboboloya momakejen.” Qaa kaen eja.

⁴ Anutunon ananaajon siinja kokaen momakeja: Anana kaparan koma kotiin nama Buja Tere weenonin uunana nangoro iikaanja kanon oyanboyon koloowombaajon mamboma jejeromonromon ama laligowon. Kawaajon Buja qaa kuuya eenanon oogiti, Anutunon mono iikawaa so kuma nonomambaajon moja. Iikawaajon ii oogita eja. ⁵ Anutunon mono iyanjo uugia nangoro saanon kaparan koma kotiin nambu. Iinon mono Unjaya onono inaan onono batugianon uunon somonjon aon Kraist Jiisaswaa roromonogoya otaan laligowu.

⁶ Kaen laligon saanon uumotoon qaganon buugia mindirin Anutu, Pohnana Jiisas Kraistwaa Manja ii mepeseen laligowu. Anutunon ononon kaen ama laligowutiwaajon momakeja. Kian.

Oligaa Bujanon kantri tosanon kema karo.

⁷ Kraistnon onjo moma anjon koma kalan koma onmakeji, iikawaa so onjo mono kaanagadeen kalan koma aon laligowu. Anutuwaa qabunyanon seiwaatiwaaajon mono

* 15:3: Ond 69.9

kaerj ama laligowu. ⁸ Niinonj qaa honja koi jemaña: Anutunonj qaaya qaaya Juuda kanageso nonoo wanjaleurunana yonjoojonj jeñ somonjgoroti, iikanonj honjowo koloowaatiwaajonj moro. Kawaajonj Kraist wasiro Anutuwaa Buña qaa onjanonj kotiiwaatiwaajonj ama Juuda nonoo batunananonj kamaanj welenj qeñ nonoma laligoro. ⁹ *Juuda nono welenj qeñ nonoma laligoroto, kantri tosaaña yonjononj kaanagadeenj iwaa kiankomuya moma kawaajonj Anutu mepeseenj laligoju. Kawaa qaaya ii Buña Terenonj kokaerj oogita eja,
 “Kawaajonj niinonj kantri tosaaña yonjoo batugianonj laligonj mepeseenj goma qabunaganonj seiwaatiwaa rii qamakemaña.”

¹⁰ *Kawaa qaaya monj ii kokaerj jeñ oogita eja,
 “Anutunonj Juuda nono meweengonj nonono kanagesoya koloonj aisoonjkejonj. Kantri tosaaña onj mono nonowo toroqenj aisoonj otokorianj maama laligowu.”

¹¹ *Kawaa qaaya monj ii kokaerj,
 “Waba kantriwaa tuuj kuuya onj mono Ponj mepeseenj laligowu. Gomanj so laligojuti, onj mono kuuya ‘Anutu dangisenj!’ jeñ rii qama laligowu.”

¹² *Gejatootoo eja Aisaia iinonj kaanagadeenj kawaa qaaya kokaerj jerota eja,
 “Gere tiitanonja unjuta juma waaji, iikaaña eja qata Jesi iwaa gbilinonja monj koloonj ejemba gomanj so galeñ koma onjombaa.

Kaerj ama onjono namowaa kanageso kuuya yonjononj ilaanj onjombaatiwaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligowuya.”

Qaa walaga kanonj mono kambanj kokaamba honjowo koloonjkeja.

¹³ Unja Toroyaa esujanonj mono nanjonj onjono jejeromonjromonjgianonj kotiinj powowonj koloowaatiwaajonj mojenj. Kawaajonj jejeromonjromonj Toya Anutu iinonj mono luae qeñ onjoma korisoro kuuya kanonj uugia meñ saa qewaa. Kaerj qama kooliwe saanonj Anutu moma laarinj munj oyanjboyanj mokoloowombaaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligowuya. Kianj.

Qaa kotakota ii nomaembaajonj oojenj?

¹⁴ Oo uumeleenj alauruna, neeno onjoojonj kokaerj moma kotiijenj: Onj mono tompinj mende laligojuto, Anutunonj iwoi kuuya awaa ii uugianonj ano saa qero momo kania kania mokoloonj iikanonj saanonj qambanjmambanj qaa kuma aowonjatiwaa so koloju.

¹⁵ Kaerj kolojuto, kilenj qaa ii duduuwubotiwaajonj moma yonjoo kanagia ii mombo koma gbilinj onjonjenj. Anutunonj kalenjmorianj nono iikawaa qaganonj nanjenjiwaajonj mono awasankaka qaganonj qaa kotakota tosaaña onj onjonjenj.

¹⁶ Kawaa kania kokaerj: Anutunonj waba kantri onjononj uugia meleenji Unja Toroyanonj meñ sorainj onjono soraaya koloowutiwaajonj momakeja. Wala siimolonj oogi kaasoyanonj uro Anutunonj aisoonjkeronj, iikawaa so kambanj kokaamba Anutunonj ejemba gomanj so bunyaya koloogi injiima aisoomambaajonj awelegonjkeja. Kawaajonj Oligaa Bunyaya kantri tosaaña yonjoo batugianonj jeñ seimambaajonj jeñ gawonja qananonj ano iikawaa so uuwaa gawonj galeñ koloonj Kraist Jiisaswaa welenj qeñkejenj.

¹⁷ Kawaajonj Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanonj gawonj mewe qabunja nono selenam meñ uma awasankaka nanjenj. ¹⁸ Kraistnonj kantri tosaaña yonjononj Anutuwaaja jeta tenj kombutiwaajonj moma sololonj kuuj nomakeji, iikanonj mono nemunj koma nono qaana jeñ nanamemena amakejenj. Qaa tosia lanj jeñ seiseiwaa awasankakaya ii mende enj nonja.

¹⁹ Unja Toroyaa ku-usujanonj mono nemunj koma nono anjoleto aiwese ku-usunjiawo asugigi. Niinonj Jerusalem siti mesaonj kantria kantria liligonj kema kema Yuropwaa sitia monj qata Ilirikum kanonj keube. Kaerj balonj so liligonj Kraistwaa Oligaa Buña ii jeñ asarinj onjondaborowe. ²⁰ Monjonj tando komoro monjonj kanj anjaa miria iikawaa qaganonj meñ mono qaayawo koloowaa. Iikawaa so monjonj Kraistwaa qaayanonj momalaariwaa tando komodabororo nanoti, niinonj mono kanj iwaa tando qaganonj rindanonj nama uugia

* 15:9: 2 Sml 22.50; Ond 18.49 * 15:10: Dut 32.43 * 15:11: Ond 117.1 * 15:12: Ais 11.10

toroqerj meagorj mej kotiinj ojomambaaajonj togonj laligowe. Uuwaa gawonj mutuya mej kanonj akadamura mokoloomambaaajonj kaparanj koma laligowe. Kawaaajonj ejemba daenj yonononj Kraistwaa qata mende moma tompinj laligogiti, niinonj Oligaa Buja iyonoojonj jej asarimambaaajonj awelegonj laligowe. ²¹ *Kawaa qaaya Buja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Daenj yonononj qaaya mende injjogi mogiti, iyonononj mono laligonj ii iibuya. Daenj yonononj kania wala mende moma tompinj laligogiti, iyonononj mono laligonj ii moma asariwuya.”

²² *Gawonj kaananonj somonjonj nonotiwaajonj mono kambanj so onoononj kamambaaajonj amamaanj laligowe. Kiaj.

Poolnoj Room kemambaa arenja ano.

²³ Kaanj laligoweto, liligonj uukuuku gawonj mutuya mej gomanj kuuya moma ononjonj, iikanonj ii medaboronj laligowe. Uuwaa gawonj mutuya memanjatiwaa gomanj ii kambanj kokaamba mombo mende eja. Kaanjagadeenj onj injiimambaa siija moma laligowe gbani mamaga tegoro. ²⁴ Kawaaajonj kantri qata Spein kemañati, iikawaa gematanonj mono onoononj kamambaa arenja ama injiimambaaajonj jejeromongromonj ama kokaenj mojerj: Injiima onjowo korisoro ama boronja monj ainjolonj rabe ilaanj nongj saanonj kana toroqerj Spein kemañaj.

²⁵ *Kaenj mojentonj, kambanj kokaamba Jerusalem sitiwaa kanageso soraaya nanjonj onombonjatiwaajonj iikanonj kemañaj. Iikanonj kemago onoononj kemañaj. ²⁶ Masedonia ano Akaia prowins woi yoroo uumeleenj kanageso tuunja tuunja yonononj mono Jerusalem sitiwaa ejemba soraaya ilaanj onjombombaa qaa somonjonj. Anutuwaa ejemba soraaya wanaya laligojuti, mono iyonoojonj qaa somonjonj nandunj mamaga somata ama mindirigi ii menjgo kema onjomañaj.

²⁷ *Kaenj ambombaa uukorisoroaya moma qaa somonjonj kulukululuu nandunj somata ii anjgi. Kaenj ambutiwaa tosa enj onono anjgi saanonj sokonja. Anutunonj Juuda kanageso kotuegonj nonomambaa qaaya jero ero kotumotue iikanonj waba kantria kantria sokoma qagianonj uro laligoju. Kawaaajonj waba kantri onoononj tosa ero kitia meleema kalengianonj Juuda kanagesowaa wanaya ilaanj onjngi sokonja. ²⁸ Niinonj kalenj ii menj kema borogianonj ambe gawona iikanonj tegoro iikawaa gematanonj ii onjomesaonj kusudeenj onoononj kanj injimago toroqerj Spein kantrinonj kemañaj. ²⁹ Onoononj kemañati, kambanj iikanonj mono Kraistwaanonj kotumotue ii kuuya menj kanj onjomañaj. Kiaj moma yagojerj.

³⁰ Oo uumeleenj alauruna, niinonj Ponj Jiisas Kraistwo qokotaanj nama kokaenj uu kuunj ononjenj: Unja Toroyanonj jopagonj nanjonj onjmakejiwaa so mono noojonj Anutu qama koolinj laligowu. Aonjronjkejenj, iikanonj mono uujopagianonj ilaanj noma laligowu.

³¹ Judia prowinsnonj kema ejemba Kraistwaaajonj yangisenj amakejuti, iyonoo borogianonj umambotiwaajonj mono Anutuwaa qama kooligi sopa somonjonj nonaga. Kaanjagadeenj nandunj kalenj somata menj Jerusalem kema ejemba soraaya yonoo borogianonj ambe sokono siija mobutiwaajonj mono qama koolinj laligowu. ³² Kaenj qama kooligi Anutunonj siinj kaenj moji eenj, niinonj mono korisoro qaganonj onoononj kanj onjowo ainjolonj rama keraqeeangonj qenj nongj laligomañaj. ³³ Luae Toya Anutu iinonj mono kuuya onjowo namba. Qaa ii onjanonj.

16

Yeizozo qaa tetegoya

¹ Alanana Fiibi (Foibe) iinonj Senkria uumeleenj kanagesowaa gawonj meme embaga koolooja. Iinonj Room onoononj kawaati, ii kalañ kombutiwaajonj mono qisiñ onjoma borogianonj anjenj. ² Iinonj ejemba mamaga ano nii kaanjagadeenj ilaanj nonoma laligoro. Kawaaajonj Anutuwaa ejemba soraayanonj alaurunana koma horonj onjmakejonj, iikawaa

* 15:21: Ais 52.15 * 15:22: Room 1.13 * 15:25: 1 Kor 16.1-4 * 15:27: 1 Kor 9.11

so Fiibinonj karo ii mono Pombaa qatanonj qama koolinj koma horonj mubu. Onoononj kanj iwoi mombaajonj amamaaro iikawaa so mono ilaaj mubu.

³*Loembawoi Prisila ano Akwila Kraist Jiisaswo nanjaoti, nejawoina ii mono noononj yeizozona jegi mobao. ⁴Yorononj mono noojonj ama laaligogara qeleema komuwaoti-waajonj koloori. Niinonjadeerj mende mepeseerj oronjento, kantri tosianonj uumeleerj kanageso tuunja tuunja yonononj mono kaanjagadeerj yoroojonj dangiserj jenkeju.

⁵Uumeleerj kanageso mirigaranonj ajoroonkejuti, ii mono kaanjagadeerj noononj yeizozona jegi mobu. Eisia prowinsnonj gawonj mewe honja mutuyanonj kolooro Epainetus iinonj uuta meleema Kraistwaa bunja kolooroti, wombo alana ii mono noononj yeizozona jegi moba. ⁶Marianonj onjojonj ama gawonj somata menj laligoroti, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. ⁷Andronikus ano Junias tinitosawoina yorononj wala Kraistwaanonj qokotaari niinonj yoroo gemagaranonj uuna meleembe iikawaa gematanonj niwo kapuare mirinonj laligoninj. Aposol yonononj oroojonj mogi batugianonj uuta koloojao. Ii mono noononj yeizozona jegi mobao.

⁸Wombo alana Ampliatus Pombo nanji, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. ⁹Nejanana Urbanus Kraistwo nanji ano wombo alana Stakis yoroojonj mono noononj yeizozona jegi mobao. ¹⁰Apeles Anutunonj angobato muro sokono Kraistwo qokotaanj nanji, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. Aristobuluswo miri motoonj laligojuti, iyonoojonj mono noononj yeizozona jegi mobu. ¹¹Tinitosana Herodion iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. Narsisuswo Pombo qokotaanj miri motoonj laligojuti, iyonoojonj mono noononj yeizozona jegi mobu.

¹²Trifina ano Trifosa emba woi yorononj gawonj somata menj Pombo nanjaoti, iyoroojonj mono noononj yeizozona jegi mobao. Wombo emba alana Persis iinonj Pombaajonj gawonj somata qatawo menj laligoji, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. ¹³*Rufus iinonj Pombaa gawonj awaa totoonj menkeji ano iwaa nemunja kambanj so nii kaanjadeerj meria kaanja kalaanj koma noma laligoroti, iyoroojonj mono noononj yeizozona jegi mobao.

¹⁴Asinjkritus, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas ano uumeleerj ala tosaanja yonowo nama laligojuti, iyonoojonj mono noononj yeizozona jegi mobu. ¹⁵Filologus, Julia, Nereus naanjawo ano Olimp as ano ejemba soraaya tosaanja kuuya yonowo laligojuti, iyonoojonj mono noononj yeizozona jegi mobu.

¹⁶Uumeleerj alaurunana yonoo batugianonj mono anjonj aonj newogia kososoonj jolongia jenj laligowu. Kraistwaa uumeleerj kana-geso kuuya yonononj mono yeizozonia anji onoononj kaja. Kiaj.

Qambanjmambanj qaa tetegoya

¹⁷Oo uumeleerj alauruna, niinonj uugia kokaenj kuuj injojerj: Ejemba tosianonj uu mendemendeerj koloowaatiwaajonj wajj qerkejuti, iyonoojonj mono galenj menj aonj laligowu. Uumotoongowaa silia awaa kuma ononji mojuoto, qaa ii qotogonj kesa-awaranj qaa tosaanja kanonj uugia kuugi boliro osinj kamaankeju. Ejemba kaanja ii mono onomesaonj korikori laligowu. ¹⁸Ejemba kaananonj mono ananaa Ponjana Kraistwaanonj gawonj mende menkejuto, iyangiaa siingiaa so koloowaatiwaajonj tompe jenj iyangia welenj qerj aonkeju. Kele qaa awaa awaa aijawo jenj ejemba gbingbaongia qaa yonoo uugia kuuj tiligonj onomakeju.

¹⁹Onjo Oligaa Buja tenj koma otaankejuti, qaa ii kuuya nonoo gejanananonj kemero mojonj. Kawaajonj niinonj onjojonj ama honombononja qaa aisoonkejenj. Kaenj anjento, onjo kokaenj ama laligowutiwaajonj mojenj: Mono bologa ambombaajonj momakootogia mesaogi kamaawaa. Awaa ambombaajonj momakootogia ii mono pondanj koma gbilinj menj somariiwu. ²⁰Luae Toya Anutu iinonj mono Satan uulanjawo rinjangoro onjo baagianonj kamaaro otokorianj maama aisoonj laligowu.

Ponjana Jiisaswaa kalenjmorianjanonj mono onowo ewa.

²¹*Noo nejana Timoti iinonj mono yeizozoya ano onoononj kaja. Noo tinitosauruna

* 16:3: Apo 18.2 * 16:13: Maak 15.21 * 16:21: Apo 16.1

Lusius, Jeison ano Soosipater yonononj kaanagadeen yeizozogia anji onoononj kaja.

²² Tertius niinonj Poolwaa qaaya moma tere koi oojenji, niinonj kaanagadeen Pombo nama yeizozona ambe onoononj kaja.

²³ *Gaiusnonj miria jen tegoro laligowe uumeleenj kanageso kuuya yonononj kaanagadeen koi kanj ajoroogi nene ainjolonj ama nonomakeji, iinonj mono yeizozoya ano onoononj kaja. Erastus iinonj siti ponj qerewenjaa ofis uutanonj takis monenj galen komakeji ano uumeleenj alanana Kwartus yorononj mono yeizozogara ani onoononj kaja.

²⁴ Ponjana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananonj mono onowo ewa. Qaa ii onanonj.

Ponj mepeseenj kokaen qama koolinjejen:

²⁵ Oligaa Buja qaa honja ii monowaa monoyanonja laligonj kougiti, iikanonj aasan-goyanonj ero. Kaen ero Jiisasnonj kamaanjin nisaama jen asariro moma jen seinjejen. Buja qaa kawaa so Anutunonj mono kotiinj momalaarigia menj kotiuro saanonj zenj nama kotiiwu. Kawajonj anana mono Anutuwa qabunajaya mepeseeninjen seinkebaa.

²⁶ Wala Buja qaa onanonj aasan-goyanonjen enj kouroto, kambanjen kokaamba gejatootoo ejemba tere oogita ejiwaa so mono asuganonjen asugiro. Anutunonjen kambanjen so laligonjen kouma tetegoya qaa laligonjen ubaati, iinonjen ejemba tuunja tuunja anana uunana meleema Buja qaa moma laarinjen tenj koma laligowombaanjen moja. Kawajonjen gawonjen kokaenjen mewombaanjen jenj kotonjen nonono, "Ono mono kema gomarenj so liligonjen Buja qaa jenj asarinjen laligowu." Qaa iikawaa so nonononjen Buja qaa ii ejemba tuunjen kuuya mobutiwaanjen jenj asarinjen laligonjen.

²⁷ Anutu iyanodeenjen momakooto Toya kolooji, anana mono Jiisas Kraistwaa qatanonjen iwaa qabunajaya mepeseeninjen kambanjen tetegoya qaa akadamuyawo enjen uma ewaa. Qaa ii onanonjen.

---

* 16:23: Apo 19.29; 1 Kor 1.14; 2 Tim 4.20

Korint Tere 1 Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere mutuya ano. Jeŋ-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indiŋa woi kolooro Griik siti Korint kanonŋ keno. Korint ii Akaia prowinswaa siti waŋa. Kawaa sunduya ii (Apo 18.1-6) iima weeŋgowu. Kambaŋ kanonŋ Korint ii siti somata qatawo. Bisnisgia kania kania mamaga ama meŋkegi. Korint yoŋonoŋ tando lopioŋ ano beŋ kania kania waegia meŋ mepeseeŋ laligogi. Aangolegia kania kania ama aisoŋkegi. Mamaganonŋ serowiliŋ ama laligogi.

Tere koi kokaembaajoŋ ooro: Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indiŋa karoŋ kolooro Efesus sitinoŋ laligoro tosiانوŋ Korintnoŋga kaŋ batugianoŋ lombo kolooroti, iikawaa bujuya ijogi moro. Lombo tosaŋa kokaeŋ: Uumeleeŋ tuuŋ yoŋonoŋ deema siinŋserereŋ qeŋ laligogi (1.10–4.21), serowiliŋ laŋ amakegi (5.1-13), loemba laaligowaa kaniaŋoŋ sooro (Boŋ 7), tando lopiombaa bao newombaa niinonŋiinoŋ amakegi (Boŋ 8), samonŋ toroya newombaa eŋkalolonŋ amakegi (11.17-34), zioz laaligowaa areŋ mende otaŋ ilinoŋ koosonŋ laligogi, kantri tosiaa qaaya qaaya jena jewa ama jeŋkegi (12–14). Tosianoŋ qaa kokaeŋ jeŋkegi: “Komugiti, iyoŋonoŋ mombo mende waabuya.” (15.12-33) Korint yoŋonoŋ tere moŋ kaŋagadeeŋ oogi Poolwaanonŋ karoti, iikanonŋ qiqisi tosaŋa ama mugi, (ii 7.1, 8.1, 12.1, 16.1 iikanonŋ weeŋgowa).

Poolnoŋ qiqisigia ii meleema lombogiaa qambaŋmambaŋ qaa oŋoma tere koi ooro. Uujopawaa qaa (Boŋ 13 ii awaa soro. Kanageŋ aŋo Korint kema inŋimambaa qaaya jeŋ ooro (16.5-7).

Buk kokawaa bakaya waŋa 8 ii kokaeŋ:

Jeŋ-asa-asari qaa 1.19

Deema tuuŋa tuuŋa laligogi 1.10–4.21

Serowiliŋ ano loemba laaligo 5.1–7.40

Uumeleembaa ano uumeleembaa gadokopa laaligo 8.1–11.1

Uumeleeŋ laaligo ano mepemepesee areŋ 11.2–14.40

Kraist ano kuuya anana koomunonŋga waaboŋa 15.1-58

Judia uumeleeŋ tuuŋ yoŋooŋoŋ nanduŋ aŋgi 16.1-4

Poolwaa areŋa ano yeizozo qaaya tetegoya 16.5-24

¹ Kraist Jiisasnoŋ Pool nii noono Anutuwaa jetaa so wasiwasi eja aposol koloojeŋ. Niinoŋ uumeleeŋ alana Soostenes iwo rajo.

² *Anutuwaanonŋ kanageso Korint sitinoŋ laligojuti, niinoŋ oŋowo Buŋa qaa amiŋ mobombaajoŋ kajeŋ. Kraist Jiisasnoŋ oŋo oŋoŋo iwo qokotaagi tak kotonŋ oŋono soraaya kolooju. Kaŋagadeeŋ ejemba daeŋ yoŋonoŋ balonŋ so Poŋnana Jiisas Kraistwaa qata qama qama kooligi ii ano nono kaŋagadeeŋ poŋ koma nonomakeji, mono kuuya oŋooŋoŋ Buŋa Tere koi oojo.

³ Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kaleŋmoriaŋ oŋoni luaenonŋ laligowu. Kiaŋ.

Poolnoŋ Korint yoŋooŋoŋ Anutu kokaeŋ mepeseeja:

⁴ Oŋo Kraist Jiisaswo qokotaŋ naŋgi Anutunonŋ kaleŋmoriaŋa oŋonoti, iikawaajoŋ mono kambaŋ so oŋooŋoŋ Anutuna dangiseŋ jeŋ mepeseŋkejeŋ. ⁵ Oŋo Kraistwo qokotaŋ naŋgi gawoŋ memewaa momo kaleŋa kelemaleleŋ oŋono momo kania kania buŋa qeŋ aonŋ saanonŋ Buŋa qaawaa kania kuuya jeŋkeju.

⁶ Nono Kraistwaa kania naŋgoŋ jeŋiŋ qaa iikawaa hoŋanoŋ kolooŋ kotihiro nanjutiwaa so momo kaleŋ kuuya ii oŋono. Kawaaajoŋ Anutu mepeseŋkejeŋ. ⁷ Kawaaajoŋ gawoŋ

* 1:2: Apo 18.1

memewaa momo kalej mombaajon mende amamaan nama Ponana Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaajon mambomakeju.

⁸ Ponana Jiisas Kraistnon mej kotiinj onoma kambanj tetegoyanon asuganon asugiwaati, kambanj iikanon onjo solanja koloon qaagia qaa nama ii iibuya. ⁹ Anutunon qaaya tororo otaan ilaan onjomakebaa. Iinon onjo iyanjaa Meria Jiisas Kraist Ponnanawo toroqen laligowutiwaajon onoono. Kianj.

Korint kanagesonon deema tuunja tuunja nanju.

¹⁰ Oo uumeleen alauruna, niinon Ponana Jiisas Kraistwaa qatanon kokaenj uukuukuu mej ononjen: Onjo mono korebore uumo-toonggo ama batugianon deendeen mende ama laligowuto, uugia kululuugi motoonggo kolooro momo motoonggo otaan laligowu. ¹¹ Oo uumeleen alauruna, onjo batugianon angowowo mamaga ama laligojuti, iikawaa buju qaaya ii emba Kloewaa sumanjuruta tosianon nijogi.

¹² *Kokaembaajonja ii jejen: Onoononga tosianon kokaenj jenkeju, “Nononon Poolwaanon qaa otaankejon.” Tosianon “Nononon Apoloswaanon qaa otaankejon,” jenkeju. Toroqen tosianon kokaenj jenkeju, “Nononon Piitowaanon qaa otaankejon.” Dunjanon mombo tosianon kokaenj jenkeju, “Nononon Kraistwaanon qaa otaankejon.” ¹³ Kraistnon juma mamaga kolooro me? Pool niinon mono onjojon ama maripoonon komuwe me? Pool noo qananon oomulu mej ononji me? Kaen moma soowubo?

¹⁴ *Niinon onoononga Gaius ano Krispus oomulu mej orombeto, tosaanja ii mende mej onombetiwaajon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁵ Kawaajon “Poolwaa qatanon oomulu mej nononji,” monon qaa omaya kaen jewabo.

¹⁶ *Oo onanon, Stefanus ano iwaa sumanjuruta ii kaanjagadeen oomulu mej onombeto, iyonoo gemagianon mon oomulu mej mube me qaago, ii tororo mende mojen. ¹⁷ Kraistnon nii ejemba oomulu mej onomambaajon ama mende wasinj nonoto, Oligaa Buja jen seimambaajon nijoro kema kankejen. Kraistnon ananaajon ama maripoonon komuroti, gawon iikawaa esujanon kamaan omaya koloowabo. Kawaajon Buja qaa ii balon ejawaa momakooto qaganon lanj mende jenkejen. Kianj.

Kraistnon Anutuwa ku-usunja ano momo arenja ninisaano.

¹⁸ Ejemba gere siawaa buja koloowuti, iyononon maripoonaa Buja qaaya moma iikawaajon mogi uugia qaa yonoo qaa tanijaan kolooja. Kaen koloojato, Siwewaa buja koloojon, nonoojon qaa iikanon mono Anutuwa ku-usunja ninisaano momakejon.

¹⁹ *Iikawaa qaaya Buja Terenon kokaenj oogita eja,

“Niinon momo ejemba yonoo momakootogia kondeembe soowaa.

‘Moma asarin yagonkejon,’ jenkejuti, iyonoo momogia mono mej soowe zololonjon omaya koloowaa.”

²⁰ *Momakooto ejemba honja ii dakanon laligoju? Buk weenjon momowaa kania mokoloogiti, ii dakanon? Balonon jenonkooliwaa boi koloon qaa melenqeleema jenkejuti, ii mono onanon qagiawo kolooju me? Balonon momakooto somata eji, Anutunon mono iyonoo momogia mej mokokowiro uugia qaa taniaan kolooja. Qaa ii onja.

²¹ Anutunon iyanjaa momakootoyaa so namonon laaligowaa arenja anoto, ejembanon iyanjaa momakootogia nanjon iikaanja kanon Anutuwa kania moma kotowombaajon amamaan tompinj laligogi. Amamaan laligon Kraistnon maripoonon komuroti, iikawaajon “Uugia qaa yonoo qaaga!” jegito, Anutunon Buja qaa ii nononon jen seiwonjaajon ninijoro. Ii jen asarininj daen yononon uugia meleema moma laariwuti, ii donhamo qen onomambaajon moro sokono. ²² Juuda yononon aiwese angoleto asugiwutiwaajon kaparan komakejuto, Griik kantri yononon momakootogianon somariwaatiwaajon moma janjarinj riinkeju.

* 1:12: Apo 18.24 * 1:14: Apo 18.8; 19.29; Room 16.23 * 1:16: 1 Kor 16.15 * 1:19: Ais 29.14 * 1:20: Job 12.17; Ais 19.12; 33.18; 44.25

²³ Ii janjarij riinkejuto, nononoj Kraist maripoonoj qegi komurotiwaa Buja qaaya jeŋ seiŋkejorj. Juuda yorjonorj qaa ii mogi uugia boliro iikanorj osiŋ uugia mende meleemakeju. Waba kantri yorjonorj iikawaajorj mogi qaa motoya koloaja.

²⁴ Mamaganorj kaerj romonjojuto, Anutunorj nonono uunana meleeniji, Kraistnorj mono nonoojorj Anutuwaawaa momakootoya ninisaama iyaŋo Anutuwaawaa ku-usuŋa koloorj nonoma nanja. Juuda me kantri tosaŋa koloorjorji, ii kilerj Kraistwo qokotaerj nama motoorjgo koloorjorj.

²⁵ Ejemba ananaa momakootonana ano esunana ii kamaerjqeqeta. Anutunorj uuta qaa koloonagati eerj, iikanorj mono kilerj ejemba momakootonana uugurj uuta somata koloonaga. Anutunorj looloria koloonagati eerj, iikanorj mono kilerj ejemba esunana uugurj kotakota totoorj koloonaga.

²⁶ Uumeleerj alauruna, oŋoerjgiaa kanagia nomaerj ero Anutunorj oŋoonoti, mono ii romonjowu? Oŋo mamaganorj balombaa momakooto somata mende merj laligogi. Mamaganorj ku-usuŋ qaganorj esuhinagiawo mende laligogi. Manjurugia mamaganorj qabuŋagiawo mende laligogi. ²⁷ Kaerj qaagoto, balorj ejembanorj oŋoojorj mogi uugia qaa ejemba omaya koloajuti, Anutunorj mono oŋo iikaerjia meweerjgorj oŋono. Balombaa momo ejemba geria ii gamu qerj oŋono. Balorj ejembanorj oŋoojorj mogi looloria koloajuti, Anutunorj mono oŋo iikaerjia meweerjgorj oŋono. Balombaa ku-usuŋ ejemba geria ii gamu qerj oŋono.

²⁸ Balorj ejembanorj jejewili ama oŋoma kanagiaajorj mogi kamaerjqeqeta koloajuti, Anutunorj mono oŋo iikaerjia meweerjgorj oŋono. Balorj ejemba yorjoo jaagianorj somata koloajuti, iyoŋoo qabuŋagia merj kamaerj ano qaombaatiwaaajorj kamakamaata koloajuti, mono ii meweerjgorj oŋono.

²⁹ Moŋnorj Anutuwaawaa jaasewarjanorj selia merj ubabotiwaajorj mono kaerj meweerjgorj oŋono. ³⁰ Anutunorj nemurj koma oŋoma unjano Kraist Jiisaswo qokotaerj laligorj kotiiŋkeju. Iinorj Anutuwaawaa momakootoya qaita moŋ ninisaano momakejorj. Kraistnorj downana merj qaanana jeŋ tegoro solarjanij laligorjorj ano tak kotoŋ nonono soraaya koloorjorj. ³¹*Buja Terenorj qaa moŋ kokaerj oogita eja, "Moŋnorj selia merj ubaati, iinorj mono Poŋ moma mujiwaaajorj ama selia merj uba." Qaa iikawaa so anij sokombaa. Kiarj.

2

Kraist maripoonoj komurotiwaa qaaya jewe.

¹ Uumeleerj alauruna, niinorj oŋoonorj karj Anutuwaawaa kania nanjorj jeŋ asarij oŋombeti, ii qaana naerj siinjiinawo koloowaatiwaaajorj mende jeŋ laligowe me balombaa momakooto uuta qendeema iikanorj selenamende merj uma laligowe. ² Niinorj oŋoo batugianorj momo morota kuuya goraayanorj ama Jiisas Kraistwaa qaaya ano maripoonorj komurotiwaa kania iikayadeerj moma kotoŋ ii jeŋ seimambaajorj qaa somonjowe.

³*Qaa kaerj somonjorj oŋoonorj kaweti, kamban iikanorj eja looloria koloorj jenena mamaga ororo keena moma laligowe. ⁴ Niinorj Buja qaa jeŋ asarij oŋombeti, ii momakooto somataa kele qaa kanorj mende inijorj laligowe. Ii qaagoto, Uŋa Toroyanorj sololoorj oŋono esunmumuyanorj uugianorj inaawaatiwaaajorj kaparan koma qaa inijorj laligowe. ⁵ Balorj ejembawaa momakootogianorj qaagoto, Anutuwaawaa ku-usuŋanorj nemurj koma oŋono moma laariwutiwaaajorj kaparan koma laligowe. Kiarj.

Uŋa Toroyanorj momakooto ii qaita moŋ.

⁶ Niinorj kilerj uumeleerj alauruna akadamugiawo laligojuti, iyoŋoo batugianorj rabe Anutuwaawaa momakootoya keemeya ii saanorj amirj momakejorj. Balombaa momakootoyaga mende amirj momakejorj. Balorja balorja galerj koma oŋoma laligogi ku-usuŋianorj qaombaati, iyoŋoo momakootogia ii kaerjagadeerj mende amirj momakejorj.

* 1:31: Jer 9.24 * 2:3: Apo 18.9

⁷ Ii qaagoto, Anutuwaa momakooto aasangoya mono ii amiŋ momakejoŋ. Anutunon Siwe namo mende mokoloon orono iikanon waladeeŋ areŋa kokaerŋ ama somoŋgoro, “Ejembanon kanageŋ koloon akadamu mokoloowutiwaajon mono momakootona qaita moŋ ii iŋisaamaŋa.” Kaerŋ jeŋ ii aasangoyanon ano ero. ⁸ Balombaa eja poŋa poŋa laligoŋ kougiti, iyoŋoonoŋga moŋnoŋ momakooto ii mende moma kotoŋo. Ii moma kotowuyagati eeŋ, Poŋnana asamararaŋawo ii maripoonon mende qegi komunaga.

⁹* Momakooto qaita moŋ kawaajon qaa kokaerŋ oogita eja,

“Moŋnoŋ iwoi ii jaa gejianon mende iima moro. Iikawaa momoyanon mombaa uutanon mende kolooro moroto, ejemba Anutu uugianon jopagon munkejuti, iyoŋoojon ii mono mozozonjon anota eja.”

¹⁰ Balon ejemba iwoi ii mende moma titou laligogito, Anutunon ii mono Uŋaya wasiro nonoojon ninisaano moniŋ. Iinon qaa kuuyaa kania moŋgama mokoloonkeja. Anutuwaa momo keemeya kaaragadeeŋ modaboroji, iinon mono ii sololoon nonono moniŋ.

¹¹ Mombaa uuta moŋnoŋ mende moja. Uutaa uŋaya iinondeeŋ mono ii moma yagoja. Kaarjadeeŋ Anutuwaa uuta ii moŋnoŋ mende mojato, Anutu iyaŋaa Uŋa Toroya iinondeeŋ ii moma yagoja. ¹² Nononon balombaa nanamemeŋ bologaa omeya moŋ mende buŋa qeŋ aoninto, Anutunon iwoi kaleŋ nononoti, iikawaa kania mobombaajon mono iyaŋaa Uŋaya wasiro uunananon kemerota laligojon.

¹³ Iikawaa kania keemeya ii ajoroon amiŋ momakejoŋ. Balon ejembanon momakootogaa qaganon qaa kuma nononji iikawaa so ii mende amiŋ momakejoŋ. Kaerŋ qaagoto, Uŋa Toroyanon qaa kuma nononoti, iikawaa so mono uuwaa qaa hoŋa gosiniŋ sololoon nonono jeŋ asariŋkejon. ¹⁴ Uŋa Toroyanon sololoon nonono qaa ii kaerŋ gosijoni eeŋ, kania mono mokoloon moma asariwoŋatiwaa so kolooja. Kawaajon Uŋa Toroyanon daerŋ yoŋoo uugianon mende laligoro eeŋ laŋ laligojuti, iyoŋonon Anutu Uŋayaa buŋa ii moma aŋgon kombombaajon amamaaŋkeju. Yoŋonon Buŋa iikawaajon mogi qaa motoya kaarja kolooro kania moma asariwombaajon amamaaju.

¹⁵ Yoŋonon amamaajuto, Uŋa Toroyanon sololoon nononji eeŋ, mono qaa kuuyaa kania gosin jeŋ tegowoŋatiwaa so koloojon. Kaerŋ koloojonto, uumeleeŋ ejemba mombaa kania ii balon ejemba kuuyanon tororo jeŋ tegowombaajon amamaaŋkeju. ¹⁶* Iikawaa kania ii Buŋa Terenon kokaerŋ oogita eja,

“Pombaa uumomoya ii eja moŋnoŋ moŋ mende moro.

Kawaajon moŋnoŋ ii qambaŋmambaŋ mubaatiwaa so qaago.”

Moŋnoŋ ii mende moroto, nononon Kraistwaa uumomoya meŋ laligojon. Kiaŋ.

3

Anutuwaa gawon meme ejemba

¹ Oo uumeleeŋ alauruna, onjo naamade kaarja Kraistwo qokotaŋ nanŋi. Kawaajon niinon onjo balombaa nanamemeŋ metetereŋkejutiwaa tani Buŋa qaa jeŋ asariŋ onoma batugianon laligowe. Uŋa Toroyanon sololoon onono laligojutiwaa tani kaarja inijomambaajon amamaaŋ laligowe. ²* Niinon qaa moma asariwutiwaa so aju apuya kaarja unuagin laligowe. Nene hoŋa nenetaa so mende koloogitiwaajon qaakeemeyaii mende onombe. Kambaŋ iikanon nene hoŋa newombaa amamaagi ano kambaŋ kokaamba kaaragadeeŋ ii saanon mende neŋkeju.

³ Onjo toroqer balombaa nanamemeŋ bologa metetereŋ laligoju. Onjo uugianon uunon junjun moma aŋgowowo ama qaa jejegianon nuuguna guuguwe amakeju. Kaerŋ aŋgi uu selewaa siingia kombombaŋa bologanon galeŋ koma onono uumeleembaa gadokopa ejemba omaya yoŋoo tanigiaer koloonkeju. ⁴* Tosaŋa ononon kokaerŋ jeŋkeju, “Nono Poolwaanon qaa otaaŋkejon.” Tosianon kokaerŋ jeŋkeju, “Nono Apoloswaanon qaa otaaŋkejon.” Kaerŋ kaerŋ jeŋ mono balon ejemba omaya koloonkejutiwaa tani kaarja laligoju.

* 2:9: Ais 64.4   * 2:16: Ais 40.13   * 3:2: Hib 5.12-13   * 3:4: 1 Kor 1.12

⁵ Apolosnoŋ moroga kolooja ano Pool niinoŋ moroga koloojeŋ? Noronoŋ mono Anutuwaaw gawoŋga meŋ laligojo. Poŋnoŋ noroojoŋ gawoŋ aŋa aŋa noronoti, iikawaa so ilaaj oŋoni uugia meleema Poŋ moma laariŋ laligoju.

⁶*Niinoŋ kota komowe Apolosnoŋ apu meŋ kaŋ iikanonŋ maaroto, Anutunonŋ mono kondooro toomoriaŋ kolooro. ⁷Kawaajoŋ komoroti, iinoŋ qatawo mende kolooja. Apu maaroti, iinoŋ kaŋagadeeŋ qatawo mende koloojato, Anutunonŋ kotuegoro toomoriaŋa kouma somariinŋkejuti, iinondeeŋ mono qabuŋayawo kolooja. ⁸Kaeŋ koloojato, komo-makejeŋi ano apu maamakeji, noronoŋ mono so motooŋgo koloajo. Motooŋgo koloojoto, ii kileŋ tawanara ii mono gawonara meŋkejotiwaa so aŋa aŋa mewota.

⁹ Noronoŋ Anutuwaaw gawombaa neŋawoita koloonŋ iwo gawoŋ meŋkejo. Oŋoo uugia ii Anutuwaanonŋ molaleŋ kaŋa kolooro komakoomo gawoŋa kanonŋ meŋkeja. Anutunonŋ miri kaŋa uugia inaaŋ mindiriŋ oŋono kotiinŋ waamakeju. ¹⁰ Anutunonŋ kaleŋmoriaŋ nonoti, niinoŋ iikawaa so miri memewaa momo eja kaŋa koloonŋ Anutuwaaw tando kombombaŋa uugianonŋ kuuŋ komowe moŋnoŋ iikawaa qaganonŋ miri meŋkeja. Saanonŋ meŋkejato, motomotoonŋ nononoŋ miriwaa gawoŋa awaagadeeŋ mewoŋatiwaa so kolojoŋ. Iima kotonŋ mewoŋatiwaaŋonŋ mono jaa galeŋ meŋ aowoŋa. ¹¹ Uuwaaw tandoya ii Jiisas Kraist. Niinoŋ ii mono uugianonŋ komowe moŋnoŋ momalaariwaa tando moŋ mokoloomambaajoŋ amamaawaa.

¹² Tando motooŋgo koloojato, iikawaa qaganonŋ tosianonŋ mirigia goul silwanonŋ me jamo hoŋgiawo tosaŋa kanonŋ meŋkeju. Tosianonŋ mirigia gere kasanonŋ, towo boonŋ seŋanonŋ me ganonŋ meŋkeju. Silinana kaŋ me kaŋ nama meŋkejoŋi eeŋ, ¹³ uuwaaw gawonanaaw hoŋanonŋ mono iyana iyana asuganonŋ asugiwaa. Poŋnoŋ kambaŋanonŋ kaŋ kuuro iikanonŋ mono miri merotiwaa esuya luluumbaa. Miri esunananonŋ mono Anutuwaaw gere bolananonŋ asugiro jeŋ kamaaro hoŋanonŋ asuganonŋ iibombaa so koloowaa. Gere iikanonŋ mono motomotoonŋ nonoo mirinanaaw tania hoŋa ii aŋgotetenonŋ ama gosiwaa.

¹⁴ Gerenonŋ jeŋ miri kuuya gosiŋ oŋono megi hoŋgianonŋ kotiinŋ nambuyati eeŋ, iyoŋononŋ mono gawoŋgiaaw tawaya buŋa qeŋ aowuya. ¹⁵ Tosianonŋ mirigia megi hoŋgianonŋ jeŋ kamaawuti eeŋ, iyoŋononŋ mono tawa qaagoto, tiwitiwilaa mokoloowuya. Ii mokoloowuyato, iyaŋgio kileŋ Siwewaa buŋaya laligowuya. Gere bolanonŋ jeŋ oŋooro iikawaa tani uuguwombaaŋonŋ janjariŋ riinŋ kok koŋgi Anutunonŋ metogonŋ oŋono Siwenonŋ ubuya.

¹⁶*Oŋoanŋgio Anutuwaaw Buŋa jigo (tempel) koloogi Anutuwaaw Uŋayanonŋ uugianonŋ laligoji, ii moju me qaago? ¹⁷ Anutuwaaw Buŋa jigoya ii kowoga kolooji, iikawaa so oŋononŋ soraaya koloaju. Kawaajoŋ moŋnoŋ Anutuwaaw jigo meŋ boliji eeŋ, Anutunonŋ mono iyana meŋ bolij mubaa.

¹⁸ Moŋnoŋ aŋaa balonŋ momoya otaŋ tiligonŋ aowabo. Oŋoo batugianonŋ moŋnoŋ iyaŋaajoŋ moro “Balombaa momakooto uuta meŋ laligojeŋ,” jeji eeŋ, iinoŋ mono wala uuta qaa koloonŋ iikaŋa kanonŋ momakooto hoŋa mokoloonaga.

¹⁹*Anutunonŋ balombaa momakooto uuta iikawaajoŋ moro uugia qaa yoŋoo qaaga kolooja. Iikawaa qaaya Buŋa Terenonŋ kokaŋ oogita eja, “Anutunonŋ momakooto uuta meŋ laligojuti, ii gbadoonŋ oŋono iyaŋgiaaw momo aingianonŋ sipasipa koma osiwuya.”

²⁰*Kawaa qaaya moŋ ii kokaŋ eja, “Poŋnoŋ momakooto ejemba yoŋoo momo areŋgiaaŋonŋ moro omaya kolooja.” ²¹ Kawaajoŋ oŋoonoŋga moŋnoŋ mono ejemba nonooŋonŋ ama selia meŋ ubabo. Kuuya nononoŋ mono oŋoo buŋaga kolojoŋ.

²² Pool, Apolos, Piito* nononoŋ mono oŋoo buŋaga kolojoŋ. Ejemba balonŋ so laligojoŋi, nononoŋ mono kuuya oŋoo buŋa kolojoŋ. Kawaajoŋ saanonŋ qaa ii me ii gosiŋ meŋ iikaŋa kanonŋ laaligogia laligowuya ano koomugia komuwuya. Kambaŋ kokaamba laligojoŋi, kuuya nononoŋ mono oŋoo buŋa kolojoŋ ano kanageŋ gawoŋ

* 3:6: Apo 18.4-11, 24-28 * 3:16: 1 Kor 6.19; 2 Kor 6.16 * 3:19: Job 5.13 * 3:20: Ond 94.11 * 3:22: Piito qata moŋ Siifas

meme ejemba laligowuyati, iyonononj mono kaanagadeenj onjo buja koloowuya. ²³ Kaenj koloonj onjonjonto, onjononj Kraistwaa buja koloogi Kraistnonj Anutuwaaw buja kolooja. Kiaj.

4

Nono Kraistwaa aposoluruta koloojonj.

¹ Kawaajonj ejemba kuuyanonj mono nonoojonj kokaenj mogi sokombaa: Kraistnonj jenj kotonj onjono gawonja menkeju. Anutunonj qaaya aasangoya nonono bujanana kolooro galej komakejonj. Nonononj miri galejaa tani kaanja koloojonj. ² Galej yonjo togianonj miri iwoiya galej kombutiwaajonj borogianonj anji, iinonj mono qaa waja kokaenj kaparanj koma jenj kotonj onjomakeja, “Gawongia mono meteqetetaja qaa nama pondanj menj laligowu. Membiriqembiri mende ambu. Kaenj mokoloonj onjombe sokombaa.” ³ Korint onjononj me balombaa qaa jake mombaa galejanonj nii gosinj jenj tegonj nombuyagati eenj, niinonj mono qaa iikawaajonj mobe kamaanqeeta totonj kolooja. Neeno kaanagadeenj neenaa qaana mende jenj tegojenj. ⁴ Uuna gosinj qaa monj mende mobe menj bimoonj nonjato, iikawaajonj kilej solanja mende koloojonj. Ejembanonj qaagoto, Ponjonj mono noo qaana gosinj jenj tegonj nomakeja.

⁵ Kawaajonj onjo mono kambanj kokaamba mombaa qaaya monj ii mende jenj tegowu. Ponjonj kambanja ano kanj kuuwaatiwaajonj mono mambombu. Mamboma laligogi iikanonj kanj qaa iwoi mesangogita eji, ii mono اساسaganonj isaano asuganonj asugiwaaw. Iinonj kanj ejemba uunana menj asariro nanamemenanaa kanianonj asuganonj asugiro iibaa. Nanamemenanaa kania iima motomotoonj gosinj nonono Anutunonj mono iikawaaw so kambanj iikanonj mepeseenj nononaga.

⁶ Oo uumeleenj alauruna, onjo juma jaba-arambaranj ama lanj leelee arojj qenj nama utama aonkeju. Kaenj laligowubotiwaajonj mono Apoloswo noro romonjonj noroma onjoangiaa aingia mesaonj qaa kokawaa kania moma kotowu, “Buja qaa oogita eji, ii mono mende uuguwu.” Qaa ii moma kotogi uugianonj ero tej koma qeangowutiwaajonj sundunara kaenj oojonj. Ii neena ano Apolos noroo kananara gosinj romonjonj moma asariwutiwaajonj oojonj. Deendeengianonj kaenj tegowaa.

⁷ Balombaa iwoi monjonj mono mende menj letoma gono tosaanja unjuugunj qaita monj koloonaga me qaago? Ii qaago. Iwoi kuuya enj gonji, ii mono Anutunonj kalej gono buja qenj aona me qaago? Ii kalenja buja qenj aonati eenj, mono naambaajonj kalej ii qakooma selega eenj menj umakejanj? Ii mende sokonja.

⁸ Iwoi kuuya menj laligowombaa siija mojutu, ii enj onjondaboroja. Anutunonj Siwe kowianonga kaleja kaleja maama onjono simbawonj koloju. Nonononj mende ilaan onjoninj onjoangio kilej momalaariwaa kinj ponj kaanja koloju. Onjoangiaajonj kaenj romonjonj aaju. Oo onjanonj onjo kinj koloogi sokonaga. Kaenj koloogi nonononj mono kaanagadeenj eja ponjurugia koloonj onjo kooronjianonj saanonj motoonj selenana menj uma awelegonj aowonaga. Niinonj kaenj ambombaa siija mojenj.

⁹ Niinonj kaenj mojento, ananaa kanianana iibe tani kokaenj koloja: Anutunonj aposol nono kuuj nonono ejemba jaagianonj kamaanqeeta toonj koloonj laligojonj. Ejemba unjuji komuwutiwaajonj jenj tegogitiwaa tania asuganonj kema kanij lanj qama gamu qenj nonomakeju. Iwoi ii-iita qaita monj kolooninj balonj so yonjo toya ano Siwe jakeya jakeya yonjo ponj qerewerja gajoba yonjononj mono jaagianonj niniima kotonj niniigigiinkeju.

¹⁰ “Kraistwaaajonj nama uuta sooro laligoji,” noojonj kaenj jenkejuto, onjononj Kraistwo nama momo ejemba akadamugiawo kolojutiwaa tani koloju. Niinonj looloria kolojento, onjononj “Ejemba kotiga kolojonj,” jenkeju. Ejembanonj onjo goda qenj onjomakejuto, noojonj mogi kamaaro jejewili ama nomakeju. ¹¹ Kambanj koi kaananonj kaanagadeenj nembanenewaa komunj apuwaajonj moma opo walaga junjuranja mouma laligoninj manjanonj lanj nunugi dunj mirinana qaa laligonj toroqenj kema kankejonj.

¹² *Ananaa boronananonj seleqege gawonj menjkejonj. Ejembanonj lanj qasuaanj nono-makejuto, nonononj mono kotuegonj onjoma yonjoojonj qama koolinjkejonj. Sisiwerowero ama nono-makejuto, nonononj mono ii moma mokosinjgonj kaparanj koma laligojonj. ¹³ Uuqege qaa tokoronjkota jey nono-makejuto, nonononj mono gumbonjonjonj qaganonj sosooda meleemakejonj. Nonononj balombaa gojeyera ronjaa kaanja kolooninj balonja balonja yonjononj sisinana menj gema nununjkeju. Kaanja laligonj kouma kambanj koi kaanjaonj kaenj toroqenj laligojonj.

¹⁴ Gamu qenj onjomambaaonj qaa koi mende oojento, wombo meraborauruna kaanja mono qambanjmambanja onjomambaaonj mojenj. ¹⁵ Momalaariwaa boi 10,000 yonjononj Kraistwo qokotaanj kalanj koma kuma onjombuyagati eenj, ii kilej niinonj mono Kraist Jiisaswo qokotaanj Oligaa Buja jey asarinj mangia koloowe uugia meleengi. Kawaajonj manjurugia mamaga mende laligoju.

¹⁶ *Kawaajonj uugia kokaenj kuunj onjonjey: Niinonj sili amakejenj, iikawaa so onjononj mono noo silina ii otaanj laligowu. ¹⁷ Niinonj silina Kraist Jiisaswo qokotaanj ama menj balonja balonja liligonj uumeleenj kanageso so kuma onjmakejenj, iikawaajonj mono duduuwubo. Niinonj kawaajonj ama wombo merana Timoti wasiwe onjooononj kawaa. Iinonj niwo pondanj laligonj Pombo qokotaanj nama kanj kanana jey koma gbilinj onjombaa.

¹⁸ Onjooononga tosia yonjononj niinonj onjooononj mende kawenaga, kaanja moma selegia mepeseenj jaba-arambaranj ama lanj laligoju. ¹⁹ Kaenj laligojuto, Pombaa siinjanonj noojonj “Kembal!” jewaati eenj, mono uulanjowo onjooononj kamaanja. Kamaanjati, kambanj iikanonj jaba-arambaranj ejemba yonjoo ku-usungiaajonj qisinj onjombe jokoloogi momanja. Selegia menj uma qaa somasomata lanj jeykejuti, ii niinonj mobe kamaanjqegeta koloonjkeja. ²⁰ Anutuwaa bentotonj ii qaagadeenj jejetaa iwoiga qaagoto, honja ii Anutuwaa ku-usunja. Iikanonj mono nemunj koma nononja.

²¹ Kawaajonj uugia mende meleema lanj laligowuyati eenj, niinonj mono koobinj menj kanj qaanonj onjootimanja. Uugia meleembuti eenj, mono uubonjonj qaganonj uujopa ama onjomambaaonj kamaanja? Qaa woi ii gosinj noojonj siingia nomaenj mojuti, ii mono moma gosinj nijowu. Kianj.

5

Moynonj serowilinj anoti, ii mono batugianonga konjombu.

¹ *Qaa mojn kokaenj jegi noo gejananonj kemero: Tosianonj uumeleenj kanageso batugianonj serowilinj amakeju. Moynonj manjaa embia menj laligoja. Serowilinj kaanja ii uumeleembaa gadokopa ejemba yonjoo batugianonj kaanjagadeenj mojn mende eja. ² Moynonj kaenj ano onj kilej selegia menj uma lanj jaba-arambaranj amakeju. Ii mende sokonjato, siliaa wosobirinonj mono menj komunj onjono sokonaga. Kaenj ama saanonj eja singisonjgo kaanja anoti, ii mono batugianonga konjonjgi seleenjenj kamaabaa. Ii nomaenj ama mende otaaju?

³ Niinonj onjanonj onjooononga koriganonj laligowe selenja mende iimakejuto, kilej unjananonj mono onjowo laligoja. Mojnnonj nanamemenj jekania boorongoya anoti, niinonj mono iwaa qaaya gosinj batugianonj laligojeniwaa tani moma jey tegonj kokaenj jeyenj: ⁴ Onj mono Porjnana Jiisaswaa qatanonj ajoajoroo anjgi noo unjananonj onjowo toroqero Porjnana Jiisaswaa ku-usunjanonj nemunj koma onjono ororonj nama qaaya jey mono kokaenj somongowu: ⁵ Satanonj seliaa siinj kombombanja bologa qero kamaawaatiwaaonj mono gema qenj munj iwaa borianonj anjgi mindingonj mubaa. Mindingonj muro loorinj uuta meleeno Anutunonj hamo qenj munj Pombaa kambanjaonj unjaya metogoro Siwewaa buja koloonaga.

⁶ *Selegia menj umakejuti, ii awaa qaago. Onj qaa woi koi moma yagowu, “Yiist kitia melaa apuwo mindirinj flauanonj aninj menj somariiro dis saa qenjkeja. Kaanjagadeenj bao woosoya kaambogawo kanonj jumakeji, iikanonj mono busia kuuya menj bolinjkeja.”

* 4:12: Apo 18.3   * 4:16: 1 Kor 11.1; Fil 3.17   * 5:1: Dut 22.30   * 5:6: Gal 5.9

⁷ *Qaa iikawaa so oŋo flaua dis soraaya kaanja koloogito, singisongowaa yiistya moŋ ii qaronj kaanja batugianonj kouma injirkeja. Kuuya boliwubotiwaajonj mono yiistgia walaga ii gosinj utegowu. Eja ii wooso kaambogawo kaanja otaanj mono dunanonj mombo yambu gbiliaa flaua dis soraaya kaanja koloonj laligowu. Kianjkomu kendonj kambananonj lama siimolonj oonj bered yiistya qaa nenkejuti, iikawaa so Kraistnonj ananaa kianjkomu lamanana kolooro qegi komuro. Kawaajonj oŋo saanonj flaua dis soraaya yiistya qaa kaanja koloowu ano mombo oyanjboyanj uutanonj kouma laligowu.

⁸ *Kraist komurotiwaajonj mono korisoro kendonj ama laligowonja. Yiist me wooso kaambogawo ii nanamemenj bologa umaqenjkamaanqenjawo. Iikawaa qaganonj mono korisoro kendonj mende ambonja. Kawaajonj mono gbingbaonj mesaonj qaa honja otaanj bered yiistya qaa kaanja koloonj iikawaa qaganonj korisoro kendonj ama laligowonja.

⁹ Niinonj Buŋa Tere oonj oŋoma kokaenj injjowe: Oŋo serowilinj amakejuti, iyonjowo mono ainjolonj mende rama aminj mobu. ¹⁰ Balononj uugia mende meleema nanamemenj bologa amakejuti, iyonjoojonj qaa ii mende oowe. Yonjononj serowilinj ama iwoiwaa dogo koloonj menjo mewombaajonj koposonjonkeju. Iwoi kalugonj yonjoro menjkeju ano tando lopionj waegia menj mepeseenj onjmakeju. Yonjoojonj ama kaenj oonj onjombenagati eenj, oŋo mono balononj laligowombaajonj amamaawuyaga.

¹¹ Yonjoojonja qaagoto, kania kokaembaajonj qaa ii oonj onjombe: Moŋnonj anja qata uumeleenj ala jenj kilenj serowilinj anja me iwoiwaa dogo koloonj menjo memambaajonj koposonjonkeja me tando lopionj waeya menj mepeseenjkeji, iwo mono ainjolonj mende rama aminj mobu. Momalaari tuunj onjoo batugianonj moŋnonj mepaqepae amakeja me apu kotiga nenj enjkalolonj amakeja me iwoi kalugonj yonjoro menjkeji eenj, iwo rama nembanene moŋ mende newu.

¹² Seleengenj laligojuti, niinonj iyonjoo qaagia mende jenj tegonjkejenj. Ii noo gawonja qaago. Oŋo kaanjagadeenj kanageso kuuya yonjoo qaagia qaagoto, uugia meleema sopa uutanonj laligojuti, mono iyonjoo qaagia iikayadeenj gosinj jenj tegonjkeju. ¹³ *Seleengenj lanj laligojuti, Anutunonj mono iyonjoo qaagia gosinj jenj tegowaa. Kawaajonj mono Buŋa qaa kokawaa so ambu, “Eja bologa ii mono batugianonja konjombu.” Kianj.

6

Uumeleenj alagia ii seleengenj yonjoo qaa jakeyanonj mende ambu.

¹ Uumeleenj ejemba batugianonj moŋnonj alia qaa jakeyanonj amambaajonj moji eenj, iinonj Anutuwaa ejemba soraaya unjuugunj ejemba doogoya yonjoo jaagianonj keno mende sokonja. Qaago! Uumeleembaa gadokopa ejemba ilaanj mubutiwaajonj qisinj onjono gamuyawo kolooja. ² Anutuwaa ejemba soraaya nonononj kantria kantria yonjoo qaagia gosinj jenj tegowonjati, ii modaboroju. Oŋo balonj kuuya yonjoo qaagia jenj tegowombaa so koloojuti eenj, mono nomaenj ama qaa melamelaa gosinj jenj tegowutiwaa so mende koloowuyaga? Oŋo mono onjanonj iikawaa so kolooja. ³ Uumeleenj ejemba nonononj Siwe gajobaurunana yonjoo qaagia gosinj jenj tegowonjati, ii modaboroju. Iikawaa so koloojonj eenj, balononj laaligowaa qaaya ii mono afaanjonj gosinj saanonj jenj tegonjkebonja.

⁴ Kawaajonj balononj laaligowaa qaaya batugianonj koloonjkeji, qaagia ii mono naambaajonj seleengenj yonjoo qaa jakeyanonj uma jenj tegowutiwaajonj qisinj onjmakeju? Uumeleembaa gadokopa ejemba batugianonj jejewili ama onjmakejuti, iyonjoojonj kilenj qaa kambananonj mogi umakeja. Ii mende sokonja.

⁵ Qaa ii gamu qenj onjomambaajonj jejenj. Momalaari ejemba onjoo batugianonj qaa eji, onjooonja mombaa momakootoya sokono qaa ii saanonj jenj tegowaatiwaa so kolooja me qaago? Mono saanonj batugianonja eja kaanja mokoloowu. ⁶ Qaago tani kolooro uumeleenj ala moŋnonj alia seleengenj yonjoo qaa jakeyanonj amakeja. Kaenj ama ejemba Anutu mende moma laarijuti, mono iyonjoo jaagianonj kema qaa gawombaajonj qisinj onjmakeja. Ii mende sokonja.

* 5:7: Eks 12.5 * 5:8: Eks 13.7; Dut 16.3 * 5:13: Dut 13.5; 17.7

⁷ Batugianon qaa jakeyanon ama aonkejuti, iikaanja kanon mono onoangia kamaan unjuro Kraistwaa qabunayanon mono kamaanqeqeta kolooro laligoju. Ejembanon mej bolin onongi uugia kawaajon waaro qaanon ama onongi Anutuwaa jaanon mende sokonja. Tiliqili ama iwoigia horon megj ono kitia mende meleema onongi iikaanja kanon Kraistwaa kanianon mono akadamyawo koloowaa.

⁸ Ono Kraistwaa qata kokaen mej bolinkeju: Mono onoangio tiliqili ama ejemba mej bolin onoma iwoigia horon mejkeju. Uumeleen alaurugia yonoojon kaanagadeen ama onomakeju.

⁹ Ejemba irinqirina yononon mono Anutu bentotojaa uutanon uma dun mende mewuyati, ii moju. Nanamemengianon mono tiligon aon jinjaun ambubo. Tosianon serowilin ama tando lopion waegia mej mepeseenkeju. Tosianon loemba laaligo uugun olokkaluu amakeju. Tosianon monembaajon lan agimir aon laligoju ano eja iyanarodeen emba iyanarodeen agimir aon laligoju. Kaanja yononon mono Anutuwaa bentotojaa buna mende koloaju.

¹⁰ Tosianon yongoro mej iwoiwaa dogo koloon mengo mewombaajon koposongonkeju. Tosianon apu kotiga nen enkalolon ama lan mepaqepae amakeju. Tosianon iwoi kalugon yongoro mejkeju. Ejemba kaananon mono Anutuwaa bentotoja buna mende qen aowuya. ¹¹ Onoononga tosanon wala iikaanja laligogito, kanagen Ponjana Jiisas Kraist buna qen aogi sayanon songbama tak koton onoma iwaa qatanon soraaya koloogi. Mej solananin onono Anutunanaa Unyanon mono inaan onono dingon laligoju. Kian.

Sele busugianon Anutuwaa jigo kowoga koloaja.

¹² *Niinon iwoi kuuya saanon memanjatiwaa so kolojento, iwoi kuuyanon mono mende mej qeangon nombaa. Iwoi kuuya saanon memanjatiwaa so kolojento, iwoi mojonon ponna koloon nombabotiwaajon galen mej aonkejen. ¹³ “Nene ii nene-gadeen. Ii korojonanaajon raja. Korojonana ii nemanene nenin kemebaatiwaajon raja.” Mojonon kaen jenagato, Anutunon mono nene ano korojon ii motoon jej tegoro qaombaota. Sele busunana ii serowilin ambombaajon qaagoto, Pombaa gawonja mewombaajon ama raja. Kaen raro ajo sele busunana qeangowaatiwaajon nene iwoi nonomakeja. ¹⁴ Anutu iyanjaa ku-usujanon Pon mej gbiliro koomunonga waaroti, iinon mono nono kaanagadeen mej gbilin nonono waaborja.

¹⁵ Onoo sele busugianon Kraistwo toroqen iwaa sele kitia koloojuti, ii moju me qaago? Kawaajon niinon Kraistwaa sele busu kitia mojen mej kana somata embawo qokotaamana me qaago? Ii qaago totoon! Mono yamagen! ¹⁶ *Anutunon qaaya kokaen jerota eja, “Yoronon mono sele busu motoonngo koloowao.” Kawaajon mojonon kana somata embawo qokotaaji, iinon mono iwo sele busu motoonngo koloowaota. Ii moju me qaago? ¹⁷ Motoonngo koloowaoto, mojonon Pombo qokotaaji, iwaa unyanon mono Pombaa Unyawo mindiro motoonngo koloon laligowaota.

¹⁸ Serowilin ii mono misingon mesaowu. Singisonngo tosaanja ii me ii amakejoni, ii kuuya mono selenanaa seleengerjanon koloonkeja. Mojonon serowilin amakeji, iinon mono iyanjaa selia mej bolin singisonngo amakeja. ¹⁹ *Sele busugianon mono Unja Toroyaa Buna jigoya (tempel) koloaja. Anutunon Unja onono buna qen aogi uugianon laligoja. Kawaajon onoangiaa buna mende koloojuti, ii moju me qaago?

²⁰ Onoangiaa bunaga qaagoto, Kraistnon iwoi somatanon sewangia mero iwaa buna koloogi. Kawaajon selegianon mono nanamemen soraaya anji Anutuwaa qabunayanon sein kembaa. Kian.

7

Loemba ano gbaworo saraj laaligo rara

* 6:12: 1 Kor 10.23 * 6:16: Jen 2.24 * 6:19: 1 Kor 3.16; 2 Kor 6.16

¹ Onjo qaa tosaana onjo qisigiti, ii jey asarimana. Ejanonj emba mende menj gbaworoga laligoji, ii saanonj. ² Ii awaa koloojato, sele busuwaa siinanonj serowilinj ambubotiwaajonj onjo motomotoonj mono anja anja loemba agimij aonj laligowu. ³ Ejanonj mono embiaa siinaa so loemba laaligowaa arena otaawa. Embianonj kaanagadeenj mono loyaa siina otaanj laligowa.

⁴ Embiaa selianonj mono anja bunaga mende kolooro anja ii mende galej komakejato, loyanonj ii galej komakeja. Loyaa selianonj kaanagadeenj anja bunaga mende kolooro anjasi mende galej komakejato, embianonj ii galej komakeja. ⁵ Kawaaajonj oroangara mono mende anjonj koma aonj laligowao. Yanjorodeenj uumotoonj ama pondanj qamakooli gawonj mewojonj saanonj anja anja laligowaoto, kambanj tosaana kaenj laligonjo mono mombo mindirinj motoonj laligowao. Uugara saanonj mende galej koni Satanonj anjobato menj orono singisonjononj kamaanj uruwabotiwaajonj mono iikaenj ama laligowao.

⁶ Kaenj ambaotiwaajonj saanonj jejento, jojopanj qaa kaanja ii mende ama onjonjenj. ⁷ Niinonj ejemba korebore nii kaanja masaraja laligowutiwaajonj mojento, onjo tosaana Anutuwaawaa gawonj memewaa momo kalej kaanja ii mende menj laligoju. Anutunonj momo kaleja mendeeno motomotoonj nonononj ii me ii anja anja bunja qenj aonj laligojonj.

⁸ Loemba mende koloonj malo laligojuti, onjoonj kokaenj jejenj: Onjononj nii kaanja toroqenj loemba mende koloonj solanja laligowuti, ii mono awaa kolooja. ⁹ Awaa koloojato, loemba koloowombaa uugia gere jero laligowubotiwaajonj mono saanonj loemba koloogi afaangowaa. Kawaaajonj yonjononj uugia galej kombombaaajonj amamaajuti eenj, mono saanonj loemba koloowu.

¹⁰ *Loemba laligojuti, onjoonj kokaenj jey kotojenj, niinondeenj qaagoto, Ponjonj anjo mono qaa koi jeja: Embianonj loya mende mesaowa. ¹¹ Kaenj jejato, kilej loya mesaowaati eenj, mono eja monj mende menj eenj laligowa me loyawo mombo aminj moma somonjonj aonj laligowao. Kaanagadeenj loyanonj embia mende mesaowa.

¹² Ii Pombaa qaagato, loemba tosaana onjo gejanonogia ii Ponjonj mende jejato, neeno ii kokaenj jejenj: Uumeleenj eja mombaa embianonj uuta mende meleema kilej iwo laligomambaaajonj moji, iinonj mono embia ii mende mesaowa. ¹³ Kaanjadeenj uumeleenj emba mombaa loyanonj uuta mende meleema kilej iwo laligomambaaajonj moji, iinonj mono loya ii mende mesaowa. ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaenj: Mombaa loyanonj uumeleembaa gadokopa ejaga kolooro Anutunonj ii kilej uumeleenj embiawo qokotaajiwaajonj ama tak kotonj muro soraaya kolooja. Kaanjadeenj mombaa embianonj momalaaria qaagoto, uumeleenj loyawo qokotaajiwaajonj ama Anutunonj ii tak kotonj muro soraaya kolooja. Monjonj soraaya mende koloonagati eenj, meraboragaranonj mono Anutuwaawaa sopa seleenjenj laligowuyaga. Kaenj laligowuyagato, Anutunonj motoonj tak kotonj onjotowaajonj mono soraaya kolooju.

¹⁵ Soraaya koloojuto, monjonj mende moma laarinj loya me embia mesaomambaaajonj mojati eenj, mono saanonj mesaowa. Kaenj kolooro noo qaananonj uumeleenj alanana ii mende somonjowaa. Anutunonj onjo luaenonj laligowutiwaajonj onjoono. ¹⁶ Emba, gii loga uu kuunj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaenj monaga? Me eja, gii embaga uu kuunj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaenj monaga? Kawaaajonj mono luaenonj laligowu. Kianj.

Anutunonj onjotowaawaa so mono toroqenj laligowu.

¹⁷ Ponjonj motomotoonj onjo laaligogiaa arenj ano loemba me masaraja laligogi Anutunonj onjotowaawaa, iikawaa so mono toroqenj laligonj laaligogiaa kania mende utegowu. Uumeleenj kanagesoya kanagesoya liligonj gomanj so kaenj jey kotonj onjotowaawaa.

¹⁸ Anutuwaawaa aiweseya eja mombaa selianonj kotogi laligoro kaanja onjotowaawaa, ii mono kotomambaaajonj mende kaparanj komba. Anutuwaawaa aiweseya mombaa selianonj mende kotogi laligoro kaanja onjotowaawaa, ii mono kotowutiwaajonj mende kaparanj komba.

* 7:10: Mat 5.32; 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18

¹⁹ Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogita eja me mende eji, iikanonj Anutuwaa jaanonj iwoi omaya koloojato, jojopanj qaaya tej koma otaaninj iikanonj mono honjowo kolooja.

²⁰ Anutunonj onjono kambañ iikanonj loemba me masaraja laligogiti, onj moto-motoonj mono iikawaa so toroqen laligowu. ²¹ Mombaa welenqege omaya koloona Anutunonj goonoti eenj, iikawaajonj mono majakaka mende ama laligowa. Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokolonagati eenj, ii mono saanonj mokoloowa me uuga afaangoro saanonj toroqen welenqege omaya laligowa.*

²² Ii kokaembaajonj: Monjonj welenqege omaya kolooro Ponjonj kaenj oono uuta meleeno singisonjgoyaa kasia isano solanja koloonj laligoja. Kaanjiadeenj monjonj solanja kolooro Ponjonj kaanja oono uuta meleeno iyanjaa airja qaagoto, Kraistwaa jeta tej kombaatiwaa kasanonj nama welenja qen laligoja. ²³ Kraistnonj tawa somatanonj sewangia mero laligojutiwaajonj mono balonj ejemba yonjoo qaa baatanonj kema keegia moma welenqegegia omaya koloonj laligowubo. ²⁴ Kawaajonj uumeleenj alauruna, Anutunonj onjono kambañ iikanonj solanja kasagia qaa me welenqege togiaa kasa gbadononj laligogiti, onj motomotoonj mono iikawaa so Anutuwaa jaanonj toroqen laligowu. Kianj.

Gbaworo saraj ano malo yonjoo gejanono qaagia

²⁵ Emba saraj jumunja† onjoo gejanonogia ii Ponjonj mende jenj kotooro mojenj. Kawaajonj Ponjonj kiankomunj nono qaana lanj qaagoto, moma laarinj nonji sokonjiwaa so jenjkejenj, mono iikawaa so gosinj neenaa momonanonj kokaenj jemaña:

²⁶ Kakasililinj kambanja dodowijiwaajonj eja gbaworo emba saraj laligojuti, kuuya onjononj mono iikawaa so toroqen laligogi awaa koloowaa. Kaenj romonjgojenj. ²⁷ Emba menj laligojani eenj, embaga mesaomambaajonj mende janjarinj riiwa. Embaga qaa masaraja laligojani eenj, mono embawaajonj mende monjgamba. ²⁸ Kilenj emba mewaati, iikanonj mono singisonjgoyawo mende koloowaa. Kaanjiadeenj emba saranonj eja mewaati, iinonj singisonjgo mende ambaa. Singisonjgo qaagoto, iikaanja ambuti, iyonjononj mono selegianonj kakasililinj mamaga mokoloowuya. Onjononj ii mokoloowubotiwaajonj mono anjonj koma onjomambaajonj mojenj.

²⁹ Kaenj moma gejanonogia jejento, kilenj qaa monj kokaenj injjomanja: Uumeleenj alauruna, Ponj kawaatiwaa kambananonj torijiwaajonj ama emba menj laligojuti, onjononj mono kaanagadeenj kambanj kokainongka kanainj embagia qaa tani kaanja koloonj laligowu. ³⁰ Wosobiri moma saajuti, onjononj mono mende saabutiwaa tani kaanja koloonj laligowu. Uugia qeangoro aisoojuti, onjononj mono mende aisoojutiwaa tani kaanja koloonj laligowu. Iwoi sewanja mejuti, onjononj mono ii mende bunja qenj aowutiwaa tani kaanja koloonj laligowu.

³¹ Namononj kambanj kokaamba arenj otaanj laligonjkejuti, iikanonj mono aliwaatiwaa so kolooja. Kawaajonj balombaa ilawoilaya konjkororo ama gawombaaajonj amakejuti, onjononj mono iikanonj uugia somonjgonjkejiwaa tani kaanja mende koloonj laligowu.

³² Onjoo balombaa lombotaajonj majakakagia qaa laligowutiwaajonj mojenj. Ejemba masaraja laligoji, iinonj mono Pombaa ilawoilawaajonj majakaka momakeja. Ii moma “Nomaenj ambe Pombaa uutanonj qeangoro sokonaga,” anjaajonj kaenj jenjkeja. ³³ Kaenj jenjkejato, emba menj laligoji, iinonj mono balombaa ilawoilawaajonj majakaka momakeja. Ii moma “Nomaenj ambe embanaa uutanonj qeangoro sokonaga,” anjaajonj kaenj jenjkeja.

³⁴ Ponjonj leegenj embianonj leegenj awaranjonj momoya horori uutanonj deeno laligoja. Kaanjiadeenj emba loya qaa ano emba saraj masaraja laligojaoti, iyonjononj mono Pombaa ilawoilawaajonj majakaka momakejao. Ii moma “Nomaenj ambe unjana ano sele busuna soraaya kolooro Pombaaajonj sokonaga,” iyanjaraajonj kaenj jenjkejao. Kaenj jenjkejaoto, eja menj laligoji, iinonj mono balombaa ilawoilawaajonj majakaka momakeja. Ii moma “Nomaenj ambe lonaa uutanonj qeangoro sokonaga,” anjaajonj kaenj jenjkeja.

* 7:21: Qaa kawaa kania monj ii kokaenj: Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokoloowanj eenj, gii saanonj toroqen welenqege omaya laligowa. † 7:25: Oloñkalu mende qeqeta

³⁵ Onjoangia ilaaj onjomambaajon moma gejanono qaa ii onjonjen. Ii tosaanja kasa kaanja somongon onjombe lombo mokoloowutiwaajon qaagoto, kania kokaembaajon ii onjonjen: Niinon onjo nanamemenj dindiña otaanj uudendeen qaagoto, pondanj Pombo qokotaanj nama kotiiwutiwaajon mojen. Kawaajon gejanono qaagia ii injiojen. Kianj.

³⁶ Eja mojnnon emba sarambo buña qej aonj laligonjo mesaomambaajon romongoji, iwaa goro qaa ii kokaen jemaña: Eja iikanonj kokaen romongonj jeja, “Emba ii menj sili awaa mende ama mumambo.” Kaenj jero emba mewaatiwaa siinja moma kotiiro embawaa gbania eja memewaa so kolooji eenj, iinonj mono saanonj siinja otaanj agimij aori sokombaa. Iikaanja kanonj singisongoyawo mende koloowaa. ³⁷ Mende koloowaato, ejanonj emba ii mende mewaatiwaa qaaya anjaa uutanonj somongonj moma kotiiji, iikawaajonj kokaen jemaña: Mojnnonj eja ii qaanonj mende kuuro osijato, saanonj anjaa siinja otaaro qaa mojnnonj mende somongoji, eenj, iinonj mono saanonj anjaa siinja otaanj emba ii mende mewa.

³⁸ Kaenj kolooro emba sarañ mewaati, iwaa silianonj mono dindiña koloowaato, ii mende mewaati, iinonj mono kana awaa soro otaawaa. Kianj.‡

³⁹ Embanonj loyanonj jaawo laligowaatiwaa so menj aoawaa qaayanonj somongoro laligojato, loyanonj komuwaati eenj, qaa iikanonj kaanjiadeen komuro saanonj eja siijanonj jewaatiwaa so mewaa. Uumeleembaa gadokopa ejaga qaagoto, eja Pombo qokotaaji, iigadeen mewaa. ⁴⁰ Saanonj eja menj korisoro qerewenja mokoloowaato, toroqen masaraja laligowaati eenj, mono uukoisoro honja mokolonj aisoonkebaa. Niinonj qaa ii gosinj kaenj jejen. Anutuwaa Unyanonj noo uunanonj kaanagadeen laligoji, iikawaajonj mono kaenj romongonj jejen. Kianj.

8

Nene tando lopiombaa nandunj aanja ii newonja me qaago?

¹ Onjo nene tando lopiombaa nandunj aanja kawaa tere oogi gejanono kokaen jemaña: Uujopanonj mono ilaaj onjombaa. Niinongiinonj jegi tosanonj kokaen jenkeju, “Kuuya nonononj tando lopiombaa kanagia moma yagoninj omaya kolooja.” Qaa ii honabonjaga kolooji, ii mojonj. Onjo momo kaanja jenj laligogi uugianonj waaro konainj kaanja terereen awelegonkeju. Kaenj ama deema sisau laligoju. Kana qaa waja ii uujopa. Kana iikaanja kanonj mono ananaa uunana meagonj menj kotiinj aowoña. ² Mojnnonj “Qaa mombaa kania moma yagojen,” ii jetanonj jeji, iwaa momakootoya honjanonj mono mende kolooro toroqen tompinj laligoja. ³ Ii qaanondeen jejato, mojnnonj Anutu uutanonj jopagonkeji, Anutunonj mono iwaajonj moro honja kolooja.

⁴ Nene tando lopionj yonoojonj nandunj angiti, ii newonja me qaago? Qaa kokaen jenkeju, “Tando lopionj ii benj honja mende laligojutiwaa kaisaregia kolooju,” ano qaa moñ ii kokaen, “Anutu motoongononj laligoja. Alia moñ qaago.” Qaa woi ii onjiaga koloojaoti, ii mojonj. ⁵ Qaa iikawaa kania ii kokaen, “Ome beña beña,” qagia kaenj qamakejuti, ii mamaga laligoju. Sombinonj me balononj laligojuti, ii saanonj mende mojonj. Onjanonj omejiilanj, benj ano eja poñ ii mamaga laligoju.

⁶ Ii laligojuto, ii kileñ Anutu motoongjo iinondeen ananaa bejnana ano Manjnana kolooja. Iinonj iwoi kuuya mokolooro asugiro. Laaligonana iwaajonj laligowombaajonj ama nonono laligojonj. Kaanagadeen Ponj motoongjo Jiisas Kraist laligoja. Iinonj Anutu ilaaro iwoi kuuya mokolori. Nono kaanagadeen ilaaj nonono laligonj kotiinjen.

‡ 7:38: ^{36b} Eja mojnnonj borata eja mumambaajonj uuwoi moji, niinonj iwaa gejanono qaa kokaen jemaña: Manjanonj kokaen romongonj jeja, “Borana muñ sili awaa mende ama mumambo.” Kaenj jero borataa gbania eja memewaa so kolooro eja mumambaa siinja moma kotiiji eenj, iinonj mono saanonj siinja otaanj eja muro mero sokombaa. Manjanonj iikaanja kanonj singisonggo mende ambaa. ^{37b} Mende ambaato, manjanonj borata eja mende mubaatiwaa qaaya anjaa uutanonj somongonj moma kotiiji, iikawaajonj kokaen jemaña: Mojnnonj manja ii mende kuuro osijato, saanonj anjaa siinja otaaro qaa mojnnonj mende somongoji eenj, iinonj mono saanonj siinja otaanj borata anjonj komba. ^{38b} Kaenj kolooro bora saraña eja mubaati, iwaa silianonj mono dindiña koloowaato, ii mende mubaati, iinonj mono kana awaa soro otaawaa. Kianj.

⁷ Kaerj moma laarijonto, ejemba kuuyanorj momakooto kaarja ii mende merj laligoju. Ii qaagoto, tosiantorj wala tando lopiorj waegia merj moma kotiigitiwaajorj ama koi kaarjanorj kaanagadeerj toroqerj nene tando lopiombaa nandurj aarja ii nerj iikaarja kanorj afaangorj benjurugia ii romongorj laligoju. Uugianorj looloria kolooro uuwoi ama negi uugia iikanorj menjerengonkeja. ⁸ Menjerengonkejato, nenenorj nunuama Anutuwaawaa kosianorj mende nonoomakeja. Nene singi laligowonjati, iikanorj tiwitiwilaa mende mokoloowonja. Nene nerj laligowonjati, qaburjanananorj iikanorj mende somariiwaa.

⁹ Ii kilerj nene kuuya newombaajorj afaangojuti, ononorj mono jeubaba larj laligowubotiwaajorj galerj merj aorj laligowu. Jeubaba kaerj laligogi tosiantorj injiima uugia looloria kanorj boliro kamaarj unjuwabo. ¹⁰ Kawaa kania ii kokaerj: Giinorj momakooto horja merj laligorj afaangorj tando lopiorj jigoyanorj kema rama nembanene nena alaga morjnorj giiro kokaerj bimoowaa: Uutanorj looloria kolooro uuwoi anji, iinorj kaerj giima uutanorj waaro afaangorj nene tando lopiombaa nandurj aarja ii nerj kamaarj qenaga.

¹¹ Goo momakootoga horja kanorj mono geengaa uumeleerj alaga kuuro uuwoi qaganorj looloria koloojiwaajorj mono afaangorj nerj kamaarj qenaga. Kraistnorj iwaajorj ama komuroto, nene ii nerj kaerj kamaarj qerj tiwilaaro mende sokombaa.

¹² Tiwilaawaato, uumeleerj alaurugia kaerj merj bolij onjoma uugia looloria ii qerj kondeema singisonjo amakejuti, iikaarja kanorj mono Kraist iyarja qotogorj singisonjo amakeju. ¹³ Kawaaajorj niinorj nene morj newe iikanorj uumeleerj alana kongoro muro kamaarj qerj singisonjo anji eerj, niinorj mono kambarj morjnorj nene ii mende toroqerj nemaarja. Niinorj alana jolongorj kongoro mumambotiwaajorj kaparanj koma nanjerj. Kiaarj.

9

Aposol nomaerj koloowe sokonaga?

¹ Naa kasanorj somongorj nono solarja mende koloowenaga? Ononorj gosinj nongi aposol koloojerj me qaago? Porjnana Jiisasnorj asuginj nono iibe me qaago? Niinorj Pombaonorj nanjonj gawonj mewe onjo mono gawonj iikawaa horja kolooju. ² Porjnorj anjo aposol gawonj nono iwo nama mewe onjo uugia meleema noo mungerj aasona kolooju. Kawaaajorj tosiantorj gosinj nongi aposol mende koloowenagati eerj, ononorj mono kanana iikaarja moma yagoju. Ii mono afaangorj nanjonj jegi sokombaa.

³ Ejemba tosiantorj noojorj “Aposol mende kolooja,” jerj ajoroorj gemanorj qeqe ama nomakejuto, niinorj mono onjoonorj sundu jerj iikanorj neenaa kanana nanjonj jerjkejerj.

⁴ Kawaaajorj gere ano nembanene nonongi nerjauruna yonjowo merj nerj laligowonaga, iikanorj mono soyanorj koloonaga. ⁵ Piito, aposol tosaarja ano Porj Jiisawaa kouruta yonjonorj embaurugia momalaarigiawo unjuama motoorj kema kankeju. Niinorj kaanagadeerj iikawaa so ambenagati eerj, sili iikanorj mono kana waleema qetetanowenaga me qaago? Ii qaago totoorj.

⁶ Selewaa laaligoyanorj onjo ejemba geria nanjonj onjomakejuto, nii ano Barnabas qaago. Noro gawombaa tawaya mende norongi eerj laligonkejo. Ii mogi sokonja me qaago? Tosianorj uuwaa gawonj megj tawa onongi selegiaa gawonj mende merjkejuto, noroojonagadeerj mono nanjonanjonara noronaro mokoloowotiwaajorj jeju me?

⁷ Gawmambaa manjaqeqe gawonj merjkejuti, yonjoonorjga morjnorj arjaa laaligoya nanjonorj aorj merjkeja me qaago? Wain gawonj komomakejuti, yonjonorj kuuya iikawaa horja merj nerjkeju me qaago? Kaarjadierj bulmakao galerj komakejuti, yonjonorj kuuya iikawaa aju apuya nerjkeju me qaago?

⁸ Qaa ii balonj ejemba ananaa momonana iikayadeerj mondama otaarj mende jejento, Anutunorj kaanagadeerj qaa iikayadeerj Mooseswaa Kana qaanorj jeja. ⁹ *Mooseswaa Kana qaanorj Juuda nonjo gawonj meme silinana ii jerj asarinj kokaerj oogita eja, “Wiit dumun kota ano kaawoya gosiwombaajorj bulmakao ejia wama kanj oongi dumun tuun

* 9:9: Dut 25.4; 1 Tim 5.18

qaganon riih rijijaankeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaerj wagigi saanon nene kitia nero sokombaa.” Kawaa so kasunonj tiwojurj merj oro metogoro qerj nene kitia mugi nero sokombaa. Anutunonj kasu bulmakao yonjoojonja majakaka mende moma kaerj jeja. Ii qaago.

¹⁰ Orowaajonj qaagoto, qaa ii mono nonoojonj jero eja. Qaa ii nonononj kokaerj ambombaajonj ama oogita eja: Kinononj gawonj tetebaro meji, iinonj mono honja koloowaatiwaajonj jejeromonjromonj qaganonj gawonja merjkeba. Kaanagadeerj dumuj tonjononj qerj honja ano kaawoya gosiji, iinonj mono bakaya merj newaatiwaa mamboma gawonja merjkeba. ¹¹*Nonononj uuwaa qaa kota batugianonj qosoma kororoonj laligoninj onjononj laaligowaa nanjonanjo iwoi mende nononji gamuyawo koloonjkeja. Niinonj merj qeangonj onjombe onjononj iikawaa kitia meleema nonji soyanonj koloowaa.

¹² Tosianonj batugianonj uuwaa gawonj megj nanjonj onjonji soyanonj kolooji eerj, nii mono so ii uugurj nanjonj nonji sokombaa. Kitia onjoninj iikawaa kitia nononji so konagato, niinonj iikaerj ambutiwaajonj mende qisinj onjombe. Kraistwaa Oligaa Buja qaa seiwaatiwaa kania somonjgowombotiwaajonj mono iwoi nonombutiwaajonj mende qisinj onjoninj. Qaagoto, nononanodeerj mono kaparanj koma kotiinj lombo kuuya bosima laligoninj.

¹³*Qaa koi mono romonjgowu: Jiwowonj jigononj gawonj merjkejuti, iyonjononj mono jigo iikanonja nembanenegia merj nerjkeju. Siimolonj oonj alatawaa gere bolanja galerj kombutiwaajonj kuurj onjonji nanjuti, iyonjononj ejemba nene nandungia alatanonj anji nene iikawaa kitia tosia ii iikanonja buja qerj aonjkeju. ¹⁴*Qaa iikawaa so Ponjonj kaanagadeerj jerj kotonj qaa kokaerj jero, “Oligaa Buja jerj seigi ejembanonj mobuti, iyonjononj mono Oligaa Bunawaa kitia kotinj nandurj anji laaligogiaa nanjonanjonja mokolonj laligowu.”

¹⁵ Niinonj saanonj qaa iikawaa so romonjonj uuwaa gawonj merj tawa nombutiwaajonj qisinj onjombenagato, kotinj nandurj ambutiwaa qaa kuuya ii mesaowe. Monej ambutiwaa qaa oojerj, ii onjononj kaerj ama nombutiwaajonj mende oojerj. Tawa memambaajonj romonjgowe bimooro koomuwaajonj mobe afaanjoja. Neenaajonj ii qaa omaya qaagoto, tawa mende nombutiwaa qaaya ii mono selena mepeseerj jejerj. Noononj qaa ii monjonj me monjonj qewagomambaajonj amamaaro laligomanja.

¹⁶ Oligaa Buja jerj seinjkejerj, iikawaajonj selena mepeseemambaa so mende koloojerj. Niinonj Anutuwaajonj jerjkooto baatanonj laligonj ii jerj seimambaa so koloojerj. Gawonj ii mono mesaomambaajonj amamaajerj. Oligaa Buja mende jerj seiwenagati eerj, iikawaajonj lombononj qananonj uro niima ilipizi jewutiwaa so koloowenaga.

¹⁷ Neenaa siinajaajonj gawonj ii meweengonj mewenagati eerj, mono saanonj tawa nombutiwaajonj mambombenaga. Kaento, Anutunonj kuurj nono neenaa aijnja mende otaanj Bunaya galerj komakejerj eerj, ii mono Anutunonj moma laarinj noma gawonja nono laligojerjiwaa so merjkejerj. ¹⁸Kaerj kolooro naa iwoinonj mono tawana koloonjkeja? Oligaa Buja jerj seinj ii sewanja qaa amakejerj, iikanonj mono noo tawana koloonjkeja. Anutunonj gawonjaa kitia nombutiwaajonj jerj kotooro Buja Terenonj eji, qaa iikawaa so tawawaajonj mende kaparanj komakejerj.

¹⁹ Ejemba monjonj me monjonj mende somonjonj nono saanonj neenaa aijnonj laligowenagato, ii kilerj neena merj kamaerj aonj laligojerj. Ejemba kuuyanonj uugia meleembutiwaajonj kaparanj komakejerj. Kaerj ambutiwaajonj ejemba kuuya welengia qerj laligojento, seiseiya yonjononj kilerj Kraistwaa bunaya mende koloowutiwaa so koloojerj. ²⁰Juuda yonjononj uugia meleembutiwaajonj ilaerj onjoma batugianonj Juuda tani koloonj laligowe. Mooseswaa Kana qaa baatanonj laligojuti, iyonjononj uugia meleembutiwaajonj ilaerj onjoma neeno Kana qaa kawaa baatanonj mende laligonj kilerj qaa iikawaa gbadononj somonjonj nonjiwaa tani koloonj batugianonj laligowe.

* 9:11: Room 15.27 * 9:13: Dut 18.1 * 9:14: Mat 10.10; Luuk 10.7

²¹ Mooseswaa Kana qaa mende moma laligojuti, iyononon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma batugianon Kana qaa mende moma laligojerjiwaa tani koloon laligowe. Neeno Anutuwaa Kana qaawaajon tompin mende laligojento, Kraistwaa Kana qaa baatanon kema ii tej komakejen. Ii kilej yonoo batugianon Anutuwaa Kana qaa mende mojen tani koloon laligowe. Ejemba seiseiyanon uugia meleembutiwaajon kaen ama laligowe.

²² Momalaarigianon looloria laligojuti, iyononon uugia meleema kotiiwutiwaajon ilaan onoma batugianon looloria tani koloon laligowe. Ejemba tosaana naa afaanaga kana iinon me iinon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma ejemba kania kania yonoo batugianon tani kania kania ama laligowe.

²³ Tani kuuya ii Oligaa Buñanon seiwaatiwaajon amakejen. Seiro kotumotueyanon neenaa qananon uro neeno kaanagadeen oyanboyon koloomambaajon ama kaen amakejen. ²⁴ Qaa koi mono romongowu: Kuu aambaa kambajanon kuuya yononon haamo ambutiwaajon esungia mej kululuun kemakejuto, motoonggo mononon mono haamo ama tawa mewaa. Ono mono motoonggo iikawaa so bobogarin kema tawa mewombaajon kaparan koma laligowu. Mono iikawaa so momalaari koma gbilin laligowu.

²⁵ Ejemba aangolenon haamo ambombaajon kemakejuti, iyononon mono kuuyanon iyangia tororo galej koma aowombaajon koma gbilinkeju. Yononon kasaronon juquma gororongowaati, iikayadeen mewombaajon kaparan komakejuto, nononon ila wage mende aliwaati, mono tawa ii mewombaajon kaparan komakejen. ²⁶ Kawaajon niinon lansan kema koma kan koma mende bobogarin kemakejen. Borona kuma manja lansan mende qerkejento, kuu aan alauruna haamo ama onomambaajon mono dindinagadeen tororo qerkejen.

²⁷ Niinon ejemba tosaana Buñan qanon uugia kuun laligowe tegoro Anutunon mono gema nuro neeno ilawage mende memambo. Kawaajon mono neenaa sele busuna mindinon tororo koma gbilin galej komakejen. Kian.

10

Israel wala laligogiti, iyononon galej meme qaa

¹ *Oo uumelejen alauruna, Israel nonoo ambosakonananon Mooseswaa gematanon otaan kagi iwoi kolooroti, iika-waajon poumapou laligowubo. Kawaajon Israel nonoo kananana kokaen toroqen oomaña: Yononon kuuya koosu baatanon kan laligon Kowe Osoga kotogi yonoononga mononon mon mende tiwilaaro. ² Anutunon oomuluya koosunon ano kowenon ano ii koton kan kuuyanon uugia meleema Mooseswaanon kanageso koloogi. ³ *Kaen koloon kuuya yononon uuwaa nene iikayadeen mokolon nen laligogi.

⁴ *Kaanagadeen kuuya yononon uuwaa apuya iikayadeen mokolon nen laligogi. Uuwaa apuya ii jamo somata mononon onotaan kanagianon karoti, mono iikanon mokoloogi. Jamo somata ii Kraistwaa sareya. ⁵ *Kaen laligogito, ii kilej Anutunon kanageso hona yonoojon ukorisoro mende moma laligoro balon qararankonkononon tiwilaagi qamogianon qeqelalan en gisaagi.

⁶ *Kaen kolooroti, ii ananaa gejatootonanaga kolooja. Anutunon mono sare ii nonoonon ama ano galej meme qaananaga kokaen kolooja: Yononon uugia mende galej koma bologa mewombaajon koposongogiti, nononon mono iikawaa so ama tiwilaawombo. ⁷ *Kaanagadeen Israel yonoononga tosanon tando lopion waegia mej mepeseen laligogiti, ononon mono iikawaa so ama laligowubo. Yonoojon Buñan Terenon qaa kokaen oogita eja, “Kanageso yononon nen korisoro ama ajoroon ragi uugianon waaro iikanon meleema gejajojomban kokaen kolooro: Yononon rii gbawe oron apu kotiga nen serowilin lan anji.” Qaa kaen eja.

* 10:1: Eks 13.21-22; 14.22-29 * 10:3: Eks 16.35 * 10:4: Eks 17.6; Jan 20.11 * 10:5: Jan 14.29-30 * 10:6: Jan 11.4 * 10:7: Eks 32.6

⁸ *Yonoononga tosonian serowilin angi Anutuwaa irinsoonsoonaajon ama ejemba 23,000 kawaa so weej motoongowaa uutanon komuŋ kamaagi. Nonononj mono tosaana yonoo so serowilin ambombo. ⁹ *Kaanagadeen Israel yonoononga tosonian Ponj iijongogi mokolen yonononj injigi komugi. Nonononj mono tosaana yonoo so Ponj iijonggo wombo. ¹⁰ *Yonoononga tosonian galeŋjurugia njindij-ŋunduru jeŋmeesanj ama gema uŋuŋ laligogi meŋ tiwitiwilaa gajobanonj mono uŋuro komugi. Nonononj mono tosaana yonoo so njindij-ŋunduru jeŋmeesanj laŋ ama laligowombo.

¹¹ Kaenj kolooŋ ononoti, sareqaa ii mono ananaa gejatootoonanaga kolooja. Namononj laaligowaa kamban tetegoyanonj kanj kuuŋ nonono laligojoni, sundu ii mono nonoojonj ama oogi galeŋ meme qaanana kolooja. ¹² Kawaaajonj nama kotiiimbaaajonj jejanj, gii mono kamaan guwabotiwaajonj ama galeŋ meŋ aonj laligowa.

¹³ Anŋobato qagianonj umakejuti, iikayadeen mono balonj ejemba kuuya nonoo qanananonj umakeju. Anŋobato tania monj mokoloowuyaga, iikanonj esungianonj mende sokombaatiwaajonj kamaawuyagato, Anutunonj qaaya somongorotiwaa so ii pondan otaanj amakeja. Iinonj anŋobato Toya anŋonj kono anŋobato esungia mende sokombaatiwaa so ii ama onjomambaajonj amamaanjeja. Kawaaajonj anŋobato mogi Anutunonj esuja onjoma iikaana kanonj olonj kombombaa kana kaanagadeen meleuŋ onono kolooŋkeja. Kawaaajonj onononj balombaa anŋobatoya iikanonj saanonj kotiin haamo ambutiwaa so kolooju. Kianj.

Tando lopiombaa lomban ano Pombaa samonj kowoga

¹⁴ Kawaaajonj wombo alauruna, tosonian tando lopionj waegia meŋ mepeseen onjmakejuto, onononj ii kok koma mesaowu. ¹⁵ Niinonj momo ejemba akadumugiawo koloojutiwaa so qaa jemanati, ii mono onjoanŋio gosin iikawaa honja mokoloowu.

¹⁶ *“Pombaanonj samonj newonja,” kaenj jeŋ kotumotuwaa qambiwaajonj Anutu dangisenj jeŋ qama koolin qambi iikanonja neŋkejonj, iikanonj mono Kraistwaanonj toroqen saya neŋkejonj. Bered motonj iikanonja neŋkejonj, iikanonj mono Kraistwaanonj toroqen busuya neŋkejonj. Iikawaajonj mono duduuwubo. ¹⁷ Kuuya nonononj bered motoonŋo iikanonja neŋkejonj. Bered ii motoonŋo koloojiwaajonj ama mamaga nonononj Kraistwaa honja motoonŋo koloojonj.

¹⁸ *Onjo mono Israel kanagesowaa laaligoya romonŋowu. Ejemba siimolonj oowutiwaajonj nene angi tosonian iikawaa kitia neŋkejuti, iyonononj alatanonj toroqen gawonja Anutuwaajonj meŋkeju. ¹⁹ Qaa iikawaa kania honja ii mono nomaen jewenaga? Tando lopionj onjoojonj bao qegi saya kamaaro siimolonj onjkejuti, iikanonj honjowo koloojiwaajonj jeja me qaago? Tando lopionj ii honja koloojutiwaajonj jeja me qaago? Qaa kawaa kania ii nomaen?

²⁰ *Tando lopionj ii honja qaagoto, uumeleembaa gadokopa yonononj kileŋ siimolonjia omejiilanj yonoojonj onjkeju. Ii Anutuwaajonj qaago. Niinonj onjo ome yonowo toroqen laligowubotiwaajonj majakaka mojeŋ. ²¹ Onjo Pombaa qambinonjga ano omejiilanj yonoo qambinonjga ororonj newombaaajonj amamaawuya. Kaanagadeen Pombaa nene duŋ ano omejiilanj yonoononj nene duŋ ii ororonj toroqewombaaajonj amamaawuya. ²² *Nanamemeŋ kaanjanonj mono Pombaa uuta mero boliro irinja soombaatiwaajonj mojonj me? Ku-usunananonj mono Ponj uugunj uma laligojonj me?

Nononana ainana mesaonj Ponj mepeseewonja.

²³ *Tosianonj kokaen jeŋkeju, “Nono saanonj nononana jaajaa ainana otaanj iwoi kuuya amakebonja.” Qaa ii honjagato, nanamemeŋ kuuya kanonj mono mende ilaŋ nonomakebaa. “Nono saanonj nononana jaajaa ainana otaanj iwoi kuuya amakebonja,” kaen jeŋkejuto, nanamemeŋ kuuyanonj mono uunana mende nanŋonj meŋ kotiin

* 10:8: Janj 25.1-18 * 10:9: Janj 21.5-6 * 10:10: Janj 16.41-49 * 10:16: Mat 26.26-28; Maak 14.22-24; Luuk 22.19-20 * 10:18: Lew 7.6 * 10:20: Dut 32.17 * 10:22: Dut 32.21 * 10:23: 1 Kor 6.12

nonomakebaa. ²⁴ Moꝓnoꝓ moꝓ iyaꝓaajoꝓadeeꝓ romoꝓgoꝓ qeaꝓgomambaajoꝓ kaparaꝓ kombaboto, alaurutaꝓoꝓ qeaꝓgowutiwaajoꝓ kaparaꝓ kono sokombaa.

²⁵ Oro ii me ii maaketnoꝓ ama qetegoꝓ nene mirinoꝓ (sii mirinoꝓ) sewaꝓa mewutiwaajoꝓ amakejuti, ii mono uuwoi mesaꝓoꝓ neꝓkebu. Orowaajoꝓ ama uugianoꝓ menjereꝓ-gowabotiwaaw qisiqisia moꝓ mono mende ambu. Qaago! ²⁶ *Qaa iikawaa kania ii Buꝓa Terenoꝓ kokaeꝓ oogita eja, “Balooꝓ ano iwoi kuuya kanaꝓ eji, ii Pombaa buꝓaga kolooja.”

²⁷ Moꝓ Kraist mende moma laariji, iinoꝓ oꝓoꝓo iwaanoꝓ kembombaajoꝓ moma kema raga nembanene ii me ii jaagianoꝓ ama oꝓombuti, ii mono uuwoi mesaꝓoꝓ newu. Nenewaajoꝓ ama uugianoꝓ menjereꝓgowabotiwaaw qisiqisia ii mono mende ambu. Qaago! ²⁸ Oꝓoꝓgiaajoꝓ qaagoto, “Nene koi tando loꝓioꝓ yoꝓoo nanduꝓ aꝓa kolooja,” moꝓnoꝓ kaeꝓ inijoroti eeꝓ, ii inijoroti, iwaa uutaꝓoꝓ boliwabotiwaajoꝓ mono galeꝓ meꝓ aꝓoꝓ mende newu.

²⁹ Geeꝓgaa uugaꝓoꝓ menjereꝓgowabotiwaajoꝓ mende jeꝓento, alagaa uutaꝓoꝓ boliwabotiwaajoꝓ ii jeꝓeꝓ. Niinoꝓ neena aiaꝓoꝓ iwoi ambe alanaa uutaꝓoꝓ boliro gosioꝓ noma Anutunoꝓ qaana jeꝓ teꝓoꝓ kitia meleema nombabo. Eeꝓ kaeꝓ mendeema aonoꝓ jawo kolooꝓ mende sokonja. ³⁰ Niinoꝓ eꝓemba yoꝓowo toroꝓeꝓ rama nenegiaajoꝓ “Anutu dangiseꝓ!” jeꝓ oro nemaꝓati, tosiaꝓoꝓ iikaꝓ ambe niima iikawaajoꝓ gema nugi mende sokombaa. Orowaajoꝓ Anutu mepeseeꝓeꝓ, iikawaajoꝓ mono qaa tokoroꝓkota jeꝓ noꝓgi mende sokonja.

³¹ Kawaajoꝓ nene aꝓu newuti, ano ii me ii ambuti, ii kuuya mono Anutuwaaw qabuꝓayaꝓoꝓ seiwaatiwaajoꝓ ama amakebu. ³² Iwoi moꝓ mende aꝓgi mombaa uutaꝓoꝓ iikawaajoꝓ boliro momalaarianoꝓ zololoꝓgoꝓ kamaawabo. Juuda me kantri tosiaa eꝓemba me Anutuwaanoꝓ kanageso yoꝓoo batugianoꝓ mombaa uutaꝓoꝓ mono oꝓooꝓoꝓ ama boliwabo. ³³ Niinoꝓ kaꝓagadeeꝓ iwoi kuuya amakeꝓeꝓ, iikanoꝓ mono eꝓemba korebore uugianoꝓ qeaꝓgowaatiwaajoꝓ kaparaꝓ koma laligoꝓeꝓ. Neenodeeꝓ qeaꝓgomambaajoꝓ mende nanjento, eꝓemba seiseiyaꝓoꝓ qeaꝓgowutiwaajoꝓ janjariꝓ riawe mombo letoma Siwewaa buꝓa koloowutiwaajoꝓ kaparaꝓ komakeꝓeꝓ. Kiaꝓ.

11

¹ *Niinoꝓ Kraistwaa sili kaꝓa amakeꝓeꝓ, iikawaa so oꝓoꝓoꝓ mono noo silina otaꝓoꝓ laligowu. Kiaꝓ.

Emba oꝓoꝓoꝓ mono waꝓgia esuuꝓ Poꝓ mepeseewu.

² Niinoꝓ iwoi kuuya amakeꝓeꝓ, oꝓoꝓ iikanoꝓ romoꝓgoꝓ nomakeꝓutiwaajoꝓ dangiseꝓ jeꝓ oꝓoꝓeꝓ. Oꝓoꝓ kuma oꝓombetiwaaw so qaana teꝓ koma otaꝓoꝓkeꝓuti, iikawaajoꝓ mono mepeseeꝓ oꝓoꝓeꝓ. ³ Niinoꝓ oꝓoꝓ qaa koi moma kotowutiwaajoꝓ moꝓeꝓ: Kraistnoꝓ eja kuuya nonoo waꝓnana kolooja. Eꝓanoꝓ embawaa waꝓa kolooja ano Anutunoꝓ Kraistwaa waꝓa kolooja. ⁴ Kawaajoꝓ eja oꝓoꝓ mono waꝓkougia qetegoꝓ qama koolioꝓ Anutuwaaw qaa jeꝓi sokombaa. Eja kuuyaꝓoꝓ waꝓgia turuꝓ qama koolijuti, me Anutuwaaw geꝓatootoo qaa jeꝓ asariꝓuti, Anutunoꝓ mono iyoꝓoo momogiaajoꝓ moro gamuyawo kolooꝓoꝓ iyaꝓgia meꝓ kamaꝓoꝓ aꝓoꝓkeꝓu.

⁵ Kaento, emba moꝓnoꝓ waꝓa mende esuuꝓ qeꝓaaro ajoajoroꝓoꝓoꝓ qama koolioꝓ me Anutuwaaw geꝓatootoo qaa jeꝓ asariꝓi, iinoꝓ mono loya waꝓ kolooꝓi, ii gamu qeꝓ muꝓ iyaꝓa meꝓ kamaꝓoꝓ aowaa. Kaeꝓ ama waꝓ juya kuuya motogi asugaꝓoꝓ eeꝓ laligowaatiwaaw so koloowaa. ⁶ Embanoꝓ waꝓa mende esuuꝓ eeꝓ, iinoꝓ mono waꝓ juya kaꝓagadeeꝓ jero motogi sokombaa. Ii sokombaato, embanoꝓ waꝓ juya jero motogi gamuyawo koloowabo. Kawaajoꝓ mono waꝓa esuuꝓ laligoro sokombaa. ⁷ *Embanoꝓ loyaa akadamuya kolooꝓato, eꝓanoꝓ Anutuwaaw uꝓaꝓaya ano akadamuya kolooja. Kawaajoꝓ eꝓanoꝓ mono waꝓa mende esuuro sokombaa.

⁸ *Ii kokaembaajoꝓ: Waladeeꝓ eꝓanoꝓ embanoꝓga mende kolooroto, embanoꝓ eꝓawaꝓoꝓa kolooꝓoꝓ. ⁹ Anutunoꝓ eja ii embawaajoꝓ qaagoto, emba ii eꝓawaajoꝓ

* 10:26: Ond 24.1 * 11:1: 1 Kor 4.16; Fil 3.17 * 11:7: Jen 1.26-27 * 11:8: Jen 2.18-23

mokolooro laligoju. ¹⁰ Kania kawaajonj ama embanonj mono ku-usunj baatanonj laaligowaa aiweseya ii waŋa esuunj laligoro sokombaa. Kaenj kolooro Siwe gajoba yonjononj godaqe-qewaa sili awaa iimakebu.

¹¹ Kaenj sokombaato, Pombo qokotaan laligoninj embanonj mono ejawaa qaaya mende uugunj aŋaa ainanonj laŋ mende laligowa. Ejanonj kaanagadeen embawaa qaaya mende uugunj aŋaa ainanonj laŋ mende laligowa. ¹² Embanonj ejawaa siitanonjga kolooro kawaa so ejanonj kaanagadeen embawaa goronj uutanonjga koloonj laligojonto, ilawoila kuuyaa kondomondoo Toya ii Anutu.

¹³ Kawaajonj embanonj waŋa mende esuunj Anutu qama kooliro sokombaa me qaago? Qaa ii mono onjoanjo gosinj somonjgowu. ¹⁴ Anutunonj ejemba mokoloonj nonoma balononj motoonj laaligo arengoroti, areŋ ii iima gosinj sili koi kaanja mono moma asarijonj me qaago? Ejanonj waŋ juya mende motoro koriji eenj, iikanonj mono gamu qeŋ aoja.

¹⁵ Anutunonj embawaa waŋ juya koriga ii esuya koloowaatiwaajonj muro laligoja. Kawaajonj embanonj waŋ juya mende motoro koriji eenj, iikanonj mono akadamuya koloonj muja. ¹⁶ Monjonj qaa kawaajonj niinonjgiinonj amambaajonj moji eenj, niinonj iikawaajonj qaa motoonjgo kokaenj jemaŋa: Anutuwaanonj kanagesoya kanagesoya Anutu mepeseewombaajonj ajoroonjkejuti, iyonjononj mono nonowo uumotoonjgo ama sili iikayadeen otaanj sili tosaanja togonjkeju. Kiaŋ.

Pombaa samonj toroya newutiwaa silia

Mat 26.26-29; Maak 14.22-25; Luuk 22.14-20

¹⁷ Onjo uumeleenj ajoajoroononj ajoroonj kanonj mende qeangonjkejuto, mono toroqenj kileqileenjkeju. Kawaajonj niinonj mende mepeseenj onjonjento, areŋ ama jeŋ kotonj onjonjeŋ. ¹⁸ Qaa mutuya monj gejananonj kemero kokaenj mobe, “Onjo uumeleenj kanagesowaa ajoajoroononj ajoroonjkejuti, iikanonj mono batugianonj anjowowo amakeju.” Qaa ii jegi moma bakayagadeen honja kolooji, iikaenj moma laarijeŋ.

¹⁹ Batugianonj deema tuun busubuusu anji Anutunonj injiuro daen onjononj moma-laariwaa angotetenonj nama kotiiwu ano daen onjononj mende sokombuti, qaa iikanonj mono asuganonj koloonjkeja. Iikawaajonj uuwoi mende mojeŋ. ²⁰ Uumeleenj ajoajoroononj ajoroonjkejuti, iikanonj mono Pombaa samonj kowoga newombaa silia mende otaanjkeju.

²¹ Ii kokaembaajonj jejeŋ: Samonj kowoga neŋkejuti, iikanonj ororonj qaagoto, anja anja nenegia meŋ kanainj laŋ negi tegoro tosanonj toroqenj wosogia injiuro tosanonj apu kotiga mamaga neŋ enkalolonj kolooji. ²² Ee mirigia enj onjonja me qaago? Iikanonj saanonj nene ano apu newu. Anutuwaa uumeleenj kanageso jejewili ama onjombombaaajonj moju me ejemba wanaya nembanenegia qaa ii meŋ kamaanj onjombombaaajonj moju me? Kawaajonj niinonj onjo mepeseenj onjomaniwaajonj moju me? Kaenj qaago totoonj. Mono nomaenj jeŋ onjombe sokonaga?

²³ Poŋjonj qaa nonoti, niinonj onjononj kaanagadeen ii mobutiwaajonj kokaenj jemaŋa: Poŋ Jiisas memelolo meŋ mugi gomantiina kanonj bered mero. ²⁴ Ii meŋ kotuegonj dangiseŋ jeŋ motonj kokaenj jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onjoonj ama togonj onjonjeŋ. Ii neŋ mono nii romonjonj noma laligowu.” ²⁵ *Kaenj jero negi tegoro kaanjadeen qambi meŋ kokaenj jero, “Qambi koi mono soomonjgo gbilia kolooja. Noo sana koi kanonj mono Anutuwaa soomonjgoya meŋ kotiuro ewaa. Ii neŋkebutiwaa so mono nii romonjonj noma laligowu.”

²⁶ Bered ano qambi iikanonja neŋkebuti, iikanonj mono kamban so Poŋjonj komuroti, iikawaa buŋaya meŋ asariŋ laligonj ugi eleema karo tegowaa. ²⁷ Kawaajonj monjonj bered me Pombaa qambi iikanonja arambaran qaganonj neji, iinonj mono Pombaa busuya ano saya meŋ kamaanj ama singisonjgoyawo kolooja. ²⁸ Kawaajonj ejemba nonononj ananaa uunanaa kania gosinjo mono bered ano qambi iikanonja neninj sokombaa.

²⁹ Monjonj Pombaa busuya ano saya mende goda qeŋ nembanene toonj kaanja laŋ neji, Poŋjonj mono iwaa qaaya jeŋ tegoro lombo qaganonj ubaa. ³⁰ Laŋ neŋ laligogitiwaajonj

* 11:25: Eks 24.6-8; Jer 31.31-34

ama ejemba seiseiyanonj batugianonj loorinj ji mokoloogi mamaganonj goronj qeņ komudaborogi.

³¹ Komudaborogito, ananaa uunana gosiwonagati eenj, Anutunonj qaanana gosinj jeņ tegoro lombo mende mokoloowonja. ³² Ii mende mokoloowonjato, Poņnonj qaanana gosinj jeņ tegonj kaenj mono kambanj kokaamba mindingonj nonomakeja. Kanagenj jeņ tegonj nonono ejemba uugia mende meleengiti, iyonjowo ororonj gere sianonj kemebombotiwaajonj mono mindingonj nonomakeja.

³³ Kawaajonj uumeleenj alauruna, nene newombaajonj ajoroonjkebuti, iikanonj mono onjoangiaajonj mamboma aonj ororonj neņkebu. ³⁴ Moņnonj wosoya kiji eenj, iinonj mono iyanjaa mirinonj nembaneneya newa. Ajoroonj laņ negi Anutunonj injiima qaagia jeņ tegoro lombo mokoloowubotiwaajonj ii jejenj. Qaa tosaanja onjoononj kamaņati, kambanj iikanonj jeņ kotonj onjomanja. Kianj.

12

Gawonj memewaa momo kaleņ yonjoo kanagia

¹ Oo uumeleenj alauruna, niinonj Uņja Toroyaa momo kaleņa kaleņa iikawaa qaawaajonj poumapou laligowubotiwaajonj mojenj. ² Uumeleembaa gadokopa laligogiti, kambanj iikanonj iinonj me iinonj horonj onjoma unjano tando lopionj omaya waegia meņ mepeseenj laligogi. Kaenj me kaenj jeņ jinjaunj kema laņ laligogiti, ii saanonj moju.

³ Kawaajonj onjo qaa koi mobutiwaajonj jejenj: Anutuwaaw Uņyanonj moņ sololoooro “Jiisas qasuaajenj,” qaa ii jemambaajonj osiwaaw. Kaanagadeenj Uņja Toroyanonj eja me emba moņ mende sololooonj muji eenj, iinonj mono “Jiisasnonj Poņna kolooonj nonja,” qaa ii jemambaajonj amamaawaa.

⁴ *Gawonj memewaa momo kaleņa ii kania kania koloojuto, Uņja Toroya iinonj mono motoonjgo kolooja. ⁵ Uumeleenj kanageso weleņ qeņ onjombombaajonj gawonj kania kania meņkejonto, Poņnonj mono motoonjgo kolooja. ⁶ Weleņ qeņ onjombombaajonj Anutunonj ku-usunja kuuya nonoojonj mendeema nonono afaanjonj kotiinj gawonj meniņ honja kania kania kolooņkeja. Honja kuuya ii Anutuwaanonja kankejato, Anutunonj mono motoonjgo kolooja.

⁷ Uņja Toroyanonj kanageso uunana nanjgoro kotiiwombaajonj moma gawonj memewaa momo kaleņa ninisaano honjanonj mono motomotoonj nonoononj kokaenj me kokaenj kolooņkeja: ⁸ Uņja Toroyanonj mombaa uutanonj kemeņ Anutu nemunj koma muņ momakooto qaa jejewaa kaleņa muja. Uņja motoonjgo iikanondeenj mono moņ sololoooro momo qaita moņ moma yagojiwaa kaleņa buņa qeņ aoja.

⁹ Moņnonj Uņja motoonjgo ii qokotaanj momalaariwaa kaleņa buņa qeņ aoja. Toroqenj moņnonj Uņja Toroya iikanondeenj qokotaanj meņ qeeangowaa kaleņa kaleņa buņa qeņ aoja.

¹⁰ Mombaajonj anjoleto memewaa esunja muja. Mombaajonj Anutuwaaw gejatootoo qaa jejewaa kaleņa muja. Mombaajonj unja ano ome mendeembombaa kaleņa muro unja awaanonj me omejiilanj moņnonj sololoooro laligoji, ii saanonj gosinjeja. Mombaajonj qaaya qaaya qaita moņ jejewaa kaleņa muja. Toroqenj moņnonj qaa qaita moņ jero mombaajonj ii meleembaatiwaa kaleņa muja. ¹¹ Gawonj memewaa momo kaleņ kuuya ii Uņja Toroyamotoonjgo iikanondeenj mono sololooonj moro sokonjiwaa so mendeeno kuuya nonononj anja anja buņa qeņ aonj laligojonj. Kianj.

Kraistwaa selia motoonjgoto, kitiuruta mamaga.

¹² *Sele busunana motoonjgo koloojato, kilenj iikawaa uutanonj sele kitiuruta ii mamaga kolooju. Kitia kuuya ii mamaga koloojuto, kilenj ii mindirinj sele busu motoonjgo kolooju. Kraistwaa selianonj kaanagadeenj mono iikawaa so kolooja. ¹³ Kawaa kania ii kokaenj: Uņja motoonjgononj mono kuuya nono sololooonj koma konjoratinj kanonj mulu meņ nonono Kraistwaa sele busu motoonjgo koloojonj. Nono Juuda me kantri tosiaa toya laligojonj,

* 12:4: Room 12.6-8   * 12:12: Room 12.4-5

ananaa gawonana menjkejonj me tonana eerj welenj qerj onjomakejonj, ii kilenj kuuya nono mono Unj iikayadeerj burja qerj aoninj uunananonj kemero moma mujonj.

¹⁴ Sele busunananonj mono sele kitia motoongowaa so mende koloojato, iikawaa uutanonj kitiuruta mamaga koloaju. ¹⁵ Kananananonj kokaerj jenaga, “Nii boroga qaago. Kawaajonj sele busu mende toroqerj laligojerj.” Kaerj jenagati eerj, iikawaajonj mono kilenj sele busu mesaonj anodeerj mende laligonaga. ¹⁶ Gejanananonj kokaerj jenaga, “Nii jaaga qaago. Kawaajonj sele busu mende toroqerj laligojerj.” Kaerj jenagati eerj, iikawaajonj mono kilenj sele busu mesaonj anodeerj mende laligonaga.

¹⁷ Selenananonj kuuya jaa koloonagati eerj, qaa momowaa gejanananonj mono daerj ranaga? Kaanagadeerj jumunanonj geja koloonaga, iikaya moronj momowaa sewanananonj mono daerj ranaga?

¹⁸ Anj anj qaagoto, Anutunonj sele busu kiti motomotoonj ii arengonj moro sokonjiwaa so mindirinj onono sele busu motoonggo koloaju. ¹⁹ Sele kiti kuuya ii kiti motoonggo koloowuyagati eerj, mono nomaerj sele busu motoonggo koloonaga? ²⁰ Kaerj qaagoto, sele kitinana ii mamagato, sele busunonj motoonggo koloaju.

²¹ Kawaajonj jaanonj borowaajonj kokaerj jemambaajonj amamaaja, “Nii goojonj mende amamaajerj.” Kaanagadeerj warjonj kanawaajonj “Nii goojonj mende amamaajerj,” kaerj jemambaajonj amamaaja. ²² Simbirinsambaranj qaagoto, sele kitinana moninj looloria koloajuti, iyonononj qaonji jaawo laligowombaajonj amamaawonja. ²³ Sele kitinana moninj qabunagia kamakamaata koloajuti, ii mono esuuninj qabunagiawo koloaju. Sele kitinana moninj gamugiawo koloajuti, ii mono tororo esuuninj ejemba jaagianonj sokonja.

²⁴ Sele kitinana asuganonj qendeembombaajonj gamu mende mojonj, ii mende esuuninj sokonja. Kaerj amakejonto, Anutunonj sele kitia kitia mindirinj somongonj onoma kitia omayi ii qabuja somata muro ororonj koloaju. ²⁵ Sele busu kiti yonononj batugianonj juma angowowo menj aowuboto, tani motoonggo kalanj koma aowutiwaajonj mono arengoro ororonj koloaju. ²⁶ Sele busu kitia monjonj siimbobolo moji, tosaanja kuuya mono iwo siimbobolo momakeju. Sele kitia monjonj qabuja mokoloaji, tosaanja kuuya mono iwo aisoonjkeju.

²⁷ Onjononj Kraistwaa sele busuya koloaju ano motomotoonj onjononj mono iwaa sele kitiuruta koloaju. ²⁸ *Kawaa so Anutunonj ama onono uumeleerj kanagesowaa gawonj kokaerj menjkeju: Wala tosaanja kuuj onono wasiwasi eja aposol koloaju. Kawaa gematanonj tuuj woiya kuuj onono gejatootoo ejemba koloaju. Tuuj karonja yonononj boi qaazuu koloaju. Kawaa gematanonj tosanonj angoletto meme ejemba koloaju. Tosaanja yonoojonj momo kalenj onono jia jia menj qeangonjkeju. Tosianonj afaangonj kotiinj tosaanja ala ilailaa ama onjomakeju. Tosaanja yonoojonj kalenj onono galejkonjkonj gawonj menjkeju. Tosianonj qaa qaita monj jenkeju.

²⁹ Kuuya onjononj wasiwasi eja aposol mende koloaju. Awawi totoonj! Kuuya onjononj gejatootoo ejemba mende koloaju. Kuuya onjononj boi qaazuu koloaju me qaago? Kuuya onjononj angoletto meme ejemba koloaju me qaago?

³⁰ Ji menj qeangowombaa momo kalenja kalenja ii kuuya onjoononj eja me qaago? Kuuya onjononj qaa qaita monj mende jenkeju. Qaago. Qaaya qaaya qaita monj jegi onjo kuuya ii meleembombaajonj afaangoju me qaago? ³¹ Onjononj mono gawonj memewaa momo kalenja kalenja awaa soro ii burja qerj aowombaaajonj awelegonjkebu. Kaerj awelegogij niinonj kana awaa soro qendeema iikawaa momo kalenja ii kokaerj jerj asarimanja:

13

Uunonj jopagonj aooawaa kalenja

¹ Niinonj ejemba ano Siwe gajoba yonoo qaaya qaaya qaita monj kanonj qaa jerj laligowenagato, uujopananonj mende koloaji eerj, mono kilenj kokaerj koloowenaga: Gonj

* 12:28: Ef 4.11

qegi gonjon qaro angotomaja momakejoni me goubire utugogi kinqororon qamakeji, mono iikawaa so koloowenaga.

²*Gejatootoo qaa jejewaa momo kaleja en nono qaa aasangoya kuuya mobenaga ano qaa kuuyaa kania moma yagowenagati een, iikanon mono soyanon koloaja me qaago? Ii kilej uujopanaa honanon mende asugiro iikaanja mono iwoi omayagadeen koloon een totonj laligowenaga. Momalaari kotiga totonj mokoloon kawaa qaganon baanja Toya jej kotowe saanon tej koma baanja qetegon monjen anagato, uujopana mende asugiji een, iikanon kilej mono iwoi omayagadeen koloon een totonj laligowenaga.

³Eshinana kuuya ejemba wanaya yonoonj mendeema onombenaga ano sele busuna tosia yononon oogi jewaatiwaajon togon onombenagato, uujopanaa honanon mende asugiji een, iikanon mono mende totonj ilaaj nombaa.

⁴Monjon alia uutanon jopagoji, iinon mono uugereya qaa uubonjon qaganon ala ama munkeja. Goronkiki mende moma iwoiyaajon mende koposongonkeja. Selia mende mej uma jaba-arambaran mende laligoja. ⁵Nanamemenanon alia horon ureen mende ama uuta mende mej bolinkeja. Iyaja qeangomambaajondeen mende kaparan komakeja. Uuqege ama mugi uu uugere uulanawo mende amakeja. Mej bolinj mugi siimbobolo moroti, ii mende romonjon mesaonkeja.

⁶Tosianon bologa anjuti, iikawaajon mende aisoojato, qaa hona otaankejuti, mono iyonowo motoon aisoonkeja. ⁷Kamban so alia sopa somonjon koorononon nama kotiinj moma laarinj munkeja. Kaen me kaen kolooro Anutuwaa jejeromonromon ama mamboma awasankaka nama siimbobolo kuuya moma mokosingonkeja.

⁸Uujopa nanamemenj ii kamban tetegoya qaa en ubaa. Gejatootoo qaa jej qaaya qaaya qaita mon jenkejuti, iikanon qaombaa ano momo qaita mon iikanon mono kaanagadeen omaya koloon tegowaa. ⁹Momo qaita mon ii bakasasanj moma yagonkejon ano gejatootoo qaa ii bakasasanj jenkejon. ¹⁰Bakasasanj amakejonto, Anutuwaa kaleja kaleja akadamugiawo koloowuti, kamban iikanon bakasasanj laaligonananon mono qaono oyanboyanj siiseweweya qaa laligowona.

¹¹Niinon naamade laligoweti, kamban iikanon naamade qaa jej laligowe. Uumomonanon naamade uu kolooro iikawaa so qaa gosinj romonjon laligowe. Eja somata koloon kanonj naamade nanamemenj ii mesaonj gema qewe. ¹²Kawaa so kamban kokaamba Anutuwaa akadamuya ii saanonj mende iimakejon. Ii atatononj uuj ii-iitaa tani iima bimbimjonj tania tororo mende moma een romonjonkejon. Kaen romonjonkejonto, kanagenj Anutuwo jaasewanj qerj aonj iima sororogowona. Kamban kokaamba momo qaita monj ii bakasasanj moma yagojento, kamban iikanonj ii mono kuuya moma yagodaboro mana. Anutononj nii moma komunj nonji, iinonj iikawaa so iwaa kania moma komudaboro mana.

¹³Qaa koi jej kotiinjon: Kalej karonj momalaari, jejeromonromonj ano uujopa ii kotiinj en ubuto, uujopa nanamemenj iikanonj mono batugianonj uuta koloaja. Kianj.

14

Gejatootoo qaa ano qaa qaita mon jejewaa kaleja

¹Uujopawaa kania mono otaanj laligowu ano gawonj memewaa momo kalej kania kania ii mono bunja qerj aowombaajon kaparanj koma laligowu. Iikanonj awaato, gejatootoo qaa jejewaa kaleja mewombaajonj mono kotiinj kaparanj koma laligowu. ²Monjonj qaa qaita monj jeji, iinonj ejemba nonoonj qaagoto, mono Anutuwaajonjadeenj ii jenkeja. Uja Toroyanonj sololoooro qaa aasangoya asugiro jenkejiwaajonj tosaanja nonononj qaa ii mende moma asarinj munkejonj. Mono iyaja siri ilaaj aonkeja.

³Tompinj laligojonto, gejatootoo qaa jenkeji, iinonj mono ejemba uunana mej kotiinj nanjonj ulunkolej ama nonomambaajonj ama qaa jenkeja. ⁴Monjonj qaa qaita monj

* 13:2: Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

jen iikanon iyanaa uuta meagon kotikotii mokolonkejato, gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono uumeleen kanageso kuuya uunana meagon men kotiin nonomakeja.

⁵ Ono kuuyanon qaa qaita mon jewutiwaajon mojenton, gejatootoo qaa jewutiwaajon mono kaparan koma mamaga mojen. Gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono qaa qaita mon jenkeji, ii uuguja. Qaa qaita mon jen ii iikanondeen ananaa qanon meleenji, iikaana mono ororon kolojao. Kaen kolooro qaayanon mono uumeleen kanageso uunana meagon men kotiin nonono sokonja.

⁶ Oo uumeleen alauruna, niinon onoonon kan qaaya qaaya qaita mon jenenaga, iikanon mono nomaen on men qeangon onombenaga? Kaen qaagoto, Anutuwaanon qaa injisaamana me momo qaita mon onomanja me gejatootoo qaa jemanja me gejanono qaa kuma onomanja eej, iikanon mono men qeangon onomanja.

⁷ Awelo me gita kulele me iwoi mononon riiwaa aroya mokolonkejon, iyononon mono laaligogia qaagoto, kanagia mono kaanideen kokaen eja: Mononon awelo lan uuj me gita kulele lan qero iikanon qagia ana ana mende mokolonkeji eej, riiwaa aroya mono nomaen moma asariwonaga? ⁸ Kaanagadeen romon uuj boligi qata tororo mende moma asarijon eej, moronon mono manja qeqewaajon afaangon jojorinaga?

⁹ Onoo kanagia ii kaanideen eja: Neselangianon ejemba mende moma asariwutiwaa so qaa lan jejuti eej, mononon qaa kaana mono nomaen moma asarinaga? Qaa kaen jejuti, iikanon mono eej lan haamonon kemakeja. ¹⁰ Balona balona kanon qaa morota morota dawi jenkejon, ii moronon monagato, kilen kuuya yononon mono qaawaa kania moma asariwonjaajon eju.

¹¹ Kania kawaajon ama jenkejonto, mononon qaa jero qaayaa kania mende mojen eej, niinon iwaa qaayaa wabaya koloowe iinon kaanagadeen noo qaanaa wabana koloja. ¹² Onoo kanagia ii kaanideen eja: Ono gawon memewaa momo kalena kalena buja qen aowombaaajon awelegogi sokonja. Iikanon mono kalen koi kaana mewombaaajon kaparan koma laligowu: Momo kalen uumeleen kanageso uugia meagon men kotiinkejuti, mono ii buja qen aon gawonon angii awaa soro koloowaa.

¹³ Kawaajon qaa qaita mon jenkeji, iinon mono kokaen qama kooliro sokombaa, "Oo Anutu, qaa jejen, ii meleemanjwaa momo kalena mono nombaa." ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Niinon qaa qaita mon jen qama koolijen eej, noo unananon qaagadeen jen qama koolinkejato, uumomonanon mono honja mon mende mokolonkeja.

¹⁵ Kawaajon mono nomaen ambe sokombaa? Niinon mono unananondeen qaagoto, uumomona kaanagadeen iikanon ama qama koolinkemana. Rii qama mepeseenkejen, ii unananondeen qaagoto, uumomona mono kaanagadeen iikanon ama qamakemana.

¹⁶ Gii Anutu unaganon mepeseen mujani eej, ejemba omaya mononon ajoajoroogianon kan rama mepeseenjanjwaa kania mende moma kotowaati, iinon mono "Qaa ii onanon," ii nomaen jenaga? Naama jejani, iinon ii mende moma asari eej tompin raja. ¹⁷ Gii saanon Anutu mepeseejanto, goo qaaganon tosaanja yonoo uugia mende meagon men kotiin ononja.

¹⁸ Niinon kuuya onon unuugun qaaya qaaya qaita mon ii mamaga jenkejen, iikawaajon Anutu mepesejen. ¹⁹ Anutu mepesejento, uumeleen kanageso uutanon ejemba kuma onombaaajon kaparan koma moma asariwutiwaajon qaa jeta 5 jembaajon mobe honja koloja. Qaaya qaaya qaita mononon qaa jeta 10,000 neenaajonadeen jembaajon mobe kamakamaata koloja.

²⁰ Uumeleen alauruna, onon qaa gosin romongonkejuti, iikanon mono naamade tani mesaon ejemba somata yonoo tani koloon romongon laligowu. Bologa ambona jeni iikanon mono merasiisii kaana koloon amamaawuto, momakootogianon mono ejemba somata koloon laligowu. ²¹ *Mooseswaa Kana qanon qaa mon kokaen oogita eja,

"Niinon waba ejemba kuun onombe kanageso koi yonoonon kan jeganon qaa tania mon jeni lan walingonkebuto, ii kilen noo qaana mende moma kotowu. Pon niinon kaen jejen."

* 14:21: Ais 28.11-12

²² Qaa kawaa so qaa qaita moŋ jenin uugia mende meleengi yoŋonoŋ mogi Anutuwaa aiweseya kolooŋ oŋonjato, momalaari ejemba nonooŋoŋ iikanonŋ mono aiweseya moŋ mende kolooja. Ii qaagoto, gejatootoo qaa jenin iikanonŋ momalaari ejemba nonooŋoŋ Anutuwaa aiweseya kolooja. Uumeleembaa gadokopa yoŋonoŋ ii mogi Anutuwaa aiweseya moŋ mende kolooŋ oŋonja.

²³ Uumeleen kanageso oŋonoŋ ajoroŋ kuuya oŋonoŋ qaaya qaaya qaita moŋ kanon jegi toŋianonŋ Buŋa qaa mende kuma oŋonŋi uugia mende meleema een kanon ubuti, iyoŋonoŋ mono aaruŋ kokaen jewuyaga me qaago, “Wanŋsooso mono kolooŋ oŋonja.”

²⁴ Kaen jewuyagato, kuuya oŋonoŋ gejatootoo qaaya qaaya jegi moŋnoŋ Buŋa qaa mende kuma mugi momalaaria qaa een ajoajoroogianonŋ ubaati een, kuuya oŋonoŋ mono ŋiŋŋiŋŋoŋgoŋ isaama uuta mende meleenotiwaawaa qaaya jedaborogi kaniaya moma kotoŋo asuganonŋ asugiwaawaa. ²⁵ Uuta qaa aasangoŋgoŋ aasangoŋgoŋ asuganonŋ asugiro iinonŋ mono dagoŋ kamaanŋ Anutu waeya meŋ mepeseen kokaen jokolooŋ qabaa, “Anutu ii oŋononŋ oŋoo batugianonŋ laligoja.” Kianŋ.

Uumeleen ajoajoroowaa areŋa ii kokaenŋ:

²⁶ Oo uumeleen alauruna, kawaaŋonŋ nono mono nomaenŋ jenin sokombaa? Oŋo Buŋa qaawaajonŋ ajoroŋkebuti, iikanonŋ motomotoonŋ oŋo mono kuuya areŋgia moŋ me moŋ ii kokaenŋ amakebu: Moŋnoŋ Buŋa oonŋsaawaa areŋa ano moŋnoŋ Buŋa qaa kuma oŋono moŋnoŋ Anutuwaawaa gejanono qaa doŋgoga inŋisaano moŋnoŋ qaa qaita moŋ inŋijoro moŋnoŋ ii meleembaa. Areŋ kuuya ii mono uumeleen kanageso uunana kuunŋ meŋ kotiiwombaajonŋ ama amakebu.

²⁷ Tosianonŋ qaa qaita moŋ jewuti een, ejemba 4 qaagoto, woi me karoŋonŋ yoŋonoŋgadeenŋ mono ajoajoroŋo motoonŋgowaa uutanonŋ kaenŋ jewu. Yoŋonoŋgadeenŋ mono areŋgiaa so awanŋao jegi moŋnoŋ ii meleembaa. ²⁸ Moŋnoŋ qaa meleemambaa so mende kolooji een, iyoŋonoŋ mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroŋonŋ qaagia bogoro rama iyanŋiaaŋadeenŋ qaagia qaita moŋ jegi Anutunonŋ mobaa. ²⁹ Gejatootoo ejemba yoŋonoŋga woi me karoŋonŋ yoŋonoŋdeenŋ mono areŋ oŋonŋi qaa inŋijogi toŋianonŋ mono qaagia goŋiwu.

³⁰ Kaenŋ ambuto, moŋnoŋ ajoajoroŋonŋ raro Anutunonŋ gejanono qaa uutanonŋ isaano moji een, iinonŋ mono ii inŋijoro gejatootoo qaa wala jeji, iinonŋ qaaya mesaonŋ qaa bo raba. ³¹ Ejemba kuuyanonŋ Anutuwaanonŋ gejanono qaa mogi uugia nanŋoro qeangowutiwaajonŋ oŋo mono korebore saanonŋ kambanŋgia meŋ areŋgiaa so gejatootoo qaa jewu. ³² Gejatootoo ejemba yoŋonoŋ mono saanonŋ unŋagia galeŋ konŋi unŋagianonŋ qaa baatanonŋ kenjutiwaawaa so kolooju.

³³ Anutunonŋ gijigaju Toŋa qaagoto, luae Toŋaga kolooja. Kawaaŋonŋ ajoajoroogia mono areŋnanonŋ otaanŋ amakebu. Ejemba soraaya yoŋoo batugianonŋ kanageso so amakejuti, oŋo kaanŋagadeenŋ mono iikawaa so kokaenŋ amakebu: ³⁴ Emba oŋo mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroogianonŋ qaa bogoro rabu. Yoŋonoŋ qaa jewutiwaawaa so mende koloojuto, Kana qaa ejiwaawaa so mono qaa baatanonŋ kema laligowu.

³⁵ Embanonŋ uumeleen kanagesowaa qaa jeŋ kotoŋ kuma oŋono mende sokonja. Kawaaŋonŋ qaa mombaa kania mobombaajonŋ moŋjuti een, iyoŋonoŋ mono mirigianonŋ kema rama anŋgiaa lourugia qisiŋ oŋombu.

³⁶ Anutuwaanonŋ Buŋa qaa iikanonŋ oŋoo batugianonŋga kolooŋ me qaago? Qaa iikanonŋ kolooŋ seiŋ oŋoononŋ kanŋ oŋoo bunŋagadeenŋ kolooja me qaago? ³⁷ Moŋnoŋ kokaenŋ jenaga, “Niinonŋ gejatootoo qaa jewe Unŋa Toroyanonŋ sololooŋ nono qaa iikawo uumotoonŋgo mende anŋenŋ.” Kaenŋ jeji, iinonŋ mono qaa koi moma yagowa: Niinonŋ embawaajonŋ qaa oŋo oŋonŋeni, iikanonŋ mono Pombaa jeŋkotoŋo qaaga kolooja. ³⁸ Moŋnoŋ qaa iikawaa geja mende ama silemale laligoji een, oŋo mono eja iwaa qaawaajonŋ geja mende ama laligowu.

³⁹ Kawaaŋonŋ uumeleen alauruna, oŋo mono gejatootoo qaa jewombaajonŋ awelegonŋ laligowu ano qaa qaita moŋ jewubotiwaawaa ŋonŋgoŋga ii mende ambu. ⁴⁰ Ii mende ambuto, iwoi kuuya mono tororo areŋ ama otaanŋ amakebu. Kianŋ.

15

Kraistnoj koomunonja waaro.

¹ Oo uumeleerj alauruna, niinonj Oligaa Buja jeŋ asarij oŋombeti, ii duduuwuboti-waajonj mono meŋ gbiliŋ oŋomaŋa. Oŋo ii buja qeŋ aonj momalaarigia iikanonj ama rindanjonj nanju. ² Niinonj Oligaa Buja jeŋ asarij oŋombeti, oŋo ii iikawaa so pondan meŋ anjonj kombuti eeŋ, iikanonj mono meŋ letoma oŋono Siwewaa buja koloowu. Kaerj mende ambuti eeŋ, uugia mono eeŋ totonj meleema laligoju.

³*Niinonj qaa tosaŋa kuuya goraayanonj ama neeno Buja qaa moma anjonj kombeti, ii mobe uro iikawaa qaa kota mobutiwaajonj ii kokaerj oŋombe: Kraistnoj Buja Tere ejiwaa so nonoo singisonjonanaajonj ama komuro. ⁴*Komuro Buja Tere ejiwaa so ronj konji somaŋa karonj kolooro koomunonja waaro. ⁵*Koomunonja waama Piitowaanonj asugiro ano kawaa gematanonj gowokouruta 12 yonjononj asugiro.

⁶ Kawaa gematanonj kambanj motoonjo iikanondeerj uumeleerj alaurunana jangogia 500 uuguroti, mono iyonjononj asugiro. Yonjononja ejemba honja yonjononj toroqerj kambanj kokaamba kaanagadeerj laligojuto, tosianonj komudaborogi. ⁷ Kawaa gematanonj koga Jeimswaanonj asugiro ano kawaa gematanonj aposol kuuya yonjononj asugiro.

⁸*Yonjononj kuuya asuginjo konoga mono noononj kaanagadeerj asugiro. Niinonj aposol kolokolooyanonj qaagoto, paluga kaanja koloowe. ⁹*Kawaa kania ii kokaerj: Niinonj aposol yonjo batugianonj mobe kamaaro daaburugiaga koloojerj. Anutuwaa uumeleerj kanageso sisiwerowero ama oŋoma laligoweti, iikawaajonj noo qana aposol qagi mobe gamuyawo kolooja.

¹⁰ Gamuyawo koloojato, kambanj kokaamba iwoi anjeri, ii mono Anutuwaa kalej-moriananonj meŋ letoma nemuŋ koma nono laligojerj. Iinonj kalejmoriana nono lalabubu mende ambe kamaerj qeŋ omaya mende kolooroto, niinonj mono aposol kuuya urjuugurj haamo ama oŋoma kotiŋ gawonj meŋ laligowe. Ii neeno qaagoto, Anutuwaa kalejmoriananonj mono inaanj nono gawonaa honja kaerj koloonj sei-ro.

¹¹ Niinonj meweti me yonjononj megi honja kolooroti, ii kilerj. Nonononj mono Oligaa Buja qaa kaerj jeŋ asariŋkejonj ano oŋo iikawaa so uugia meleema Kraist moma laariŋ laligoju. Kiaŋ.

Anana koomunonja nomaerj gbiliŋ waabonja?

¹² Mobu! Kraistnoj koomunonja gbiliŋ waaroti, iwaa kania kaerj jeŋ asariŋkejonj eeŋ, oŋoononja tosianonj mono nomaerj ama kokaerj jeŋkeju, “Koomuya yonjononj mende gbiliŋ waabuya.” ¹³ Kaerj jeŋkejuto, koomuya yonjononj mende gbiliŋ waabuyagati eeŋ, Kraistnoj mono kaanagadeerj mende gbiliŋ laligonj kotiŋnaga. ¹⁴ Anutononj Kraist mende meŋ gbiliro koomunonja waanagati eeŋ, nono Buja qaaya ii jeŋ asariŋkejonj ii mono qaa omaya koloonaga. Ii moma laarigi momalaarigia iikanonj mono kaanagadeerj jangonj qaoma omaya koloonaga.

¹⁵ Anutononj onjononj koomuya mende meŋ gbiliŋ oŋono waabuyagati eeŋ, Kraist kaanagadeerj mende meŋ gbiliro waanaga. Nono ii kilerj Anutuwaa kania kokaerj nanjonj jeŋkejonj, “Anutononj mono Kraist meŋ gbiliro koomunonja waaro.” Qaa ii honja mende koloonaga, ejembanonj mono kawaajonj ama kaniaana mokoloogi qoolongoya kolooro saanonj nonoojonj kokaerj jewuyaga, “Anutuwaa kania mono nanjonj jeŋ soŋkeju.” Qaa kanonj mono gamuyawo koloonaga. ¹⁶ Anutononj koomuya mende meŋ gbiliŋ oŋono waabuti eeŋ, Kraistnoj kaanjadeerj mende gbiliŋ waanaga.

¹⁷ Anutononj Kraist mende meŋ gbiliro waanagati eeŋ, oŋo mono eeŋ tontononj moma laariŋ muŋ toroqerj singisonjogiaa kasagbadononj laligowuyaga. ¹⁸ Kaerj kolooro alaurunananonj Kraistwo qokotaerj komugiti, iyonjononj mono kaanagadeerj soŋ gere siawaa buja koloowuyaga. ¹⁹ Anana Kraist jejeromonjromonj ama muŋ balononj laligowombaa

* 15:3: Ais 53.5-12 * 15:4: Ond 16.8-10; Mat 12.40; Apo 2.24-32 * 15:5: Mat 28.16-17; Maak 16.14; Luuk 24.34, 36; Jon 20.19 * 15:8: Apo 9.3-6 * 15:9: Apo 8.3

so galej koma nonono kambanj iikanonj tegowaatiwaajonj mambonjonj eenj, nono mono ejemba tosaanja kuuya unjuugunj baagianonj kemenj auta dawoyagadeenj laligoninj kuuyanonj woso momo ama nonomakejutiwaa so koloowonaga.

²⁰ Kaanja koloowonagato, Kraistnonj mono onjanonj gbilinj koomuya yonjoo jetamemegia koloonj koomunonga waaro. ²¹ Kawaa kania ii kokaenj: Eja monjonj koomu kondooro asugiro kanainj komunj laligonj kouninj. Komunj laligojonjwaajonj ama eja monjonj komunj gbilinj laaligo kombombanja kondooro asugiro. Kawaaonj anana kuuyanonj mono kaanja-gadeenj gbilinj koomunonga waabonja. ²² Kuuya anono Adam kaanja koloonj komuwonjati, kaanjaadeenj Kraistwo qokotaajonj, Anutunonj anana kuuya laligonj kotiiwombaajonj mej gbilinj nonombaa.

²³ Mej gbilinj nonombaato, kuuya anono mono Anutunonj kambanj anotiwaas so gbilinj waabonja. Kraistnonj jotamemenana koloonj gbiliro iikawaa gematanonj iwaa buja koloonjoni, anono eleema karo kambanj iikanonj gbilinj waabonja. ²⁴ Kraistnonj mono eleema karj omejiilanj kuuya balonj so esunjmumu qaganonj galej komakejuti, iyonjoo usungia mej kamaanj ama esungia kuuya kondeembaa. Ii kondeema bentotonja Anutu Mambaa borianonj ano balononj laaligo kanonj tegowaa.

²⁵ *Kraistnonj galej koma laligonj uro Anutunonj Buja qaa ejiwaa so “mono kereuruta kuuya haamo ama iyanjaa kana baatanonj ama onjombaa.” Kraistwaa galejkonjkonj gawonjanonj mono iikanonj tegowaa. ²⁶ Kereuruta haamo ama onjono kanonj koomu Toyanonj mono konoga kolooro mej kamaanj mubaa.

²⁷ *Kawaa kania ii Buja Terenonj kokaenj eja, “Anutunonj mono iwoi kuuya iwaa kana baatanonj ano eja.” Qaa kaenj ejato, “Iwoi kuuya ano eja,” qaa kaenj jero kania mono asuganonj kokaenj eja: Anutunonj iwoi kuuya Kraistwaa baatanonj ano ero iyanja mono mende mej kamaanj Kraistwaa baatanonj ama aoro. ²⁸ Kaenj qaagoto, Anutunonj iwoi kuuya Meriaa baatanonj ano galej koma kereuruta kuuya iyanjaa ku-usunjaa baatanonj ama onjombaa. Ii tegoro kanonj Anutunonj mono Meria kaanjaadeenj iyanjaa ku-usunjaa baatanonj ama galej koma mubaa. Kaenj koloonj Anutunonj iwoi kuuyaa Pona koloodaboronj laligonj ubaa.

²⁹ Qaa monj ii kokaenj: Ejemba tosianonj uugia mende meleema eenj komugitiwaajonj tosianonj koomuya ii ilaanj onjombutiwaajonj jerj kitigia koloogi dujanonj mombo oomulu mej onjmakeju. Koomuya yonjononj mende gbilinj waabuyagati eenj, iyonjoo gawonj honjanonj mono nomaenj koloonaga? Anutunonj komugiti, ii qaago totoonj mej gbilinj onjono waabuyagati eenj, ejemba kaanja yonjononj mono nomaembaajonj ama jegi yonjoo kitigia koloogi oomulu mej onjmakeju? Gawongia ii mono eenj mewubo.

³⁰ Komunj mende waabonagati eenj, nonononj kaanjaadeenj mono uunana Anutuwaas gawononj mende ama somonjgowonaga. Anutuwaas gawombaajonj ama komuwombotiwaa lombo baatanonj suulanj mende kema laligowonaga. Qaago.

³¹ Koomunonj mono kambanj so gogonj nomambaa so kolooja. Qaa ii onjia. Oo uumeleenj alauruna, niinonj Kraist Jiisas Pohnana iwo nama onjoojonj ama selena mej umakejenj, iikawaa sareqaa honja ii asuganonj injijowe mobutiwaajonj mojenj.

³² *Neenaa ainj otaanj gawonj koi memambaajonj romonjgojuti eenj, iwoi koi kanonj mono nomaenj ilaanj nombaa? Kaenj qisinj onjombe ii mono romonjonj meleemba: Niinonj Efesus siti kokanonj ejemba jeranjai kanjanjawa kaanja mokoloonj komumambotiwaajonj yonjowo aonj laligowe. Mono doomorona keno moma aonj laligowe. Komunj mende gbilinj waabonjati eenj, iikaanja mono mende aonj orowenaga. Mono Efesus uulanjawa mesaowenaga. Kaenj kolooro saanonj tosaanja yonjowo kokaenj jewenaga, “Woranj komuwonjatiwaajonj mono saanonj nejkorisoro ama apu kotiga nerj laligowonja.”

³³ Jinjaunj mende ambu. “Ejemba bologa yonjowo ainjolonj ragi nanamemengia awaa iikanonj boliwaa.” Qaa monj kaenj eja. ³⁴ Onjoo batugianonj ejemba tosianonj Anutu mende moma mujuti, iikawaajonj uumeleenj onjononj gamugia mobutiwaajonj ama ii jejenj.

* 15:25: Ond 110.1 * 15:27: Ond 8.6 * 15:32: Ais 22.13

Kawaajonj mono poumapougia mesaowu. Uugianonj letono tororo moma singisonjgo mende toroqenj amakebu. Kiarj.

Sele busunananonj gbilinj waama qaita monj koloowaa.

³⁵ Monjonj kokaenj qisinaga, “Anutunonj koomuya ii nomaenj menj gbilinj onono waabuya? Sele busugianonj letono mono tani nomaenj koloowuyaga?” ³⁶ Kaenj qisinaga, mono uuta qaawaa qaa jenaga. Onjo yagonj kota mende komuro komowuyati eenj, iikanonj mono mende juma waabaa. ³⁷ Kotaa gowoya waabaati ii mende komojanto, kotagadeenj komojanj. Wiit me yagonj kota me waroga tosaanja komoma kororoonjkejanj.

³⁸ Iikayadeenj komoma kororoonjkejanj, Anutunonj mono siinaa so gowoya mubaa. Kota tania anja anja ii iyangiaa gowogia anja anja onjomakeja.

³⁹ Iwoi busugia ii tanigia motoonjgo qaago. Ejemba busugia anja, oro busugia anja, koonj busugia anja ano sora busugia ii anja.

⁴⁰ Iikawaa so Siwenonj laaligowaa sele busu ii anja kolooja ano namononj laaligowaa sele busu ii anja kolooja. Anja anja koloojaato, Siwe selewaa akadamuya ii namo selewaa akadamuya uugunj qaita monj kolooja. ⁴¹ Weembaa asamararanja ii anja, koimbaa asamararanja anja ano senjelao yonjoo asamararanga ii anja. Senjelao asarigi tosaanja yonjoo asamararanga ii senjelao tosaanja yonjoo asamararanga ii uugunjkeja.

⁴² Koomunonjga gbilinj waabonjati, iikawaa kanianonj mono iikawaa so eja. Sele busu ronj kombonjati, iikanonj gisaanj qaombaato, Anutunonj ii menj gbiliro waabaati, iikanonj mende komuwaa. ⁴³ Sele busu ronj kombonjati, iikanonj looloria akadamuya qaa koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama kanonj mono kotiga koloonj asamararanjawo koloowaa.

⁴⁴ Sele busu ronj kombonjati, iikanonj namononj laaligowaa selia koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama iikanonj mono unja gomanonj laaligowaa sele busuga koloowaa. Namowaa sele busu eji eenj, iikawaa so unjawaa selia ii kaanagadeenj eja. ⁴⁵ *Kawaa qaaya ii Buja Terenonj kaanagadeenj kokaenj oogita eja, “Eja mutuya Aadam iinonj letoma unjaya mokoloonj sewanj aasonj horonj laaligoyawo kolooro.” Qaa ii moninj bakaya kokaenj kolooro: Aadam monj kanagenj asuginj mono mengbiligbiliiwaa unjaya kolooro. ⁴⁶ Unjawaa iwoiya ii wala mende kolooroto, namowaa iwoiya kanonj mono mutuya kolooja. Unjawaa iwoiyanonj mono iikawaa gematanonj kolooro.

⁴⁷ Anutunonj eja mutuya sububunonjga mero balonj eja kolooro. Aadam kanagenja iinonj mono Siwenonjga kamaanj batunananonj asugiro. ⁴⁸ Namu ejembanonj eja balonjga kolooroti, mono iwaa so koloaju. Siwewaa buja koloojonj, nonononj eja Siwenonjga kamaanj asugiroti, mono iwaa tani koloojonj. ⁴⁹ Anana namo eja mutuyaa kaitania menj laligojonj, iikawaa so Siwe ejawaa kaitania ii kaanagadeenj menj laligowonja. Kiarj.

⁵⁰ Oo uumeleenj alauruna, niinonj qaa kokaenj injijowe mobu: Sa busunananonj mono Anutuwwa bentotonj uutanonj keuma dunj mewutiwaa so qaago. Ii amamaawao. Sele busu koi kanonj gisaanj qaombaati, iikanonj mono oyanjboyanj mende mokoloowaa. Siwewaa dunj mende aliwaati, sele busu koi kanonj mono ii memambaajonj amamaawaa.

⁵¹ *Mobu! Niinonj qaa aasangoya monj kokaenj injisaamanja: Kuuya nonononj mono mende goronj qenj komuwonja. Qaagoto, koomuya yonjononj letonjgi tosaanja nonononj mono sele busunananawo letombonja. ⁵² Anutunonj koomuya menj gbilinj onono romonj qaita monj konoganonj qaro iikanonj waagi anono bilisik ano uulanjawodeenj letombonja. Wala komugiti, iyonjononj mono mombo mende komuwu.

⁵³ Sa busu koi gisaanj qaombaati, iikanonj mono letoma mende aliwaatiwaa so koloowaa. Sele busu koi komuwaati, Anutunonj ii mono opo kaanja qetegonj kawaa kitianonj sele busu mende komuwaati, ii nonono menj maleku kaanja moubonja.

⁵⁴ *Kaenj koloojato, letoqetoma ii asugidabororo sele busunana qaita monj meninj mende komunj gisaawaati, kambanj iikanonj mono aisoowonja. Buja Terenonj qaa oogita

* 15:45: Jen 2.7 * 15:51: 1 Tes 4.15-17 * 15:54: Ais 25.8

eji, iikanonj mono honjowo kolooro iikawaa so kokaenj jewu, “Iinonj mono koomu Toya kondeema haamo ano otokorianj maajonj.”

⁵⁵* Qaa iikawaa alia monj ii kokaenj, “Oo koomu Toya, giinonj mono haamo ambagatiwaa so qaago. Oo koomu Toya, goononj wasa jeta kanonj mono ninimambaaajonj amamaawaa.”

⁵⁶ Qaa kaenj ejato, koomuwaa wasa jeta ii singisonjgo nanamemenj. Jojopanj qaayanonj mono singisonjgo ambombotiwaa sonjgo ano kilej anij singisonjgononj esunjawo koloonjkeja. ⁵⁷ Esunjawo koloonjkejato, Pohnana Jiisas Kraistnonj mono Anutuwaanonj nemunj kono ala ilailaanana kolooro iwaajonj ama koomu haamo ama uugunj laligowonja. Kawaajonj “Anutu dangisenj!” jejenj.

⁵⁸ Oo wombo alauruna, haamo ambonjatiwaaajonj onjononj mono nama kotiinj wansanj-wansanj mesaonj uugia mende uma kamaanj amakeba. Pombaanonj qokotaanj gawonja megij honjanonj mono kamaanj omaya mende koloowaa. Ii moma yagonj Pombaa gawonja ii mono uugere* qaganonj bonj qenj pondanj menj laligowu. Kianj.

16

Jerusalem ala ilailaa onjombutiwaa jejkootoya

¹* Judia kanageso soraaya yonjoonj ala ilailaa monej menj kululuuwutiwaaajonj qisij nonjgiti, iikawaajonj kokaenj jej kotonj onjonjenj: Niinonj Galesia prowinswaa uumeleenj kanagesoya kanagesoya jej kotonj onjombeti, onjononj kaanjiadeenj mono iikawaa so kokaenj amakebu:

² Sonda so weenj mutuya kanonj onjo kuuya anja anja mono nandunj amakebu. Toomorianj menjkejutiwaa so monengia bakaya ii kowigiaa goraayanonj ama galej koma laligowu. Kaenj anjii niinonj kambanj monjononj onjoononj kawekanonj nandunj sangabanga ambutiwaa so mende ambuto, ii saanonj kowigianonga menj alatanonj ambu.

³ Kaenj anjii onjoononj kamaanjati, niinonj kambanj iikanonj saanonj jej-asa-asari tere onj eja gawonj kawaajonj mogi sokonji, mono iyonjoo borogianonj ama wasij onjombe kulukululuu kalengia ii menj Jerusalem kembu. ⁴ Niinonj yonjowo motoonj kemambaaajonj kamaanjati eenj, iyonjononj mono saanonj niwo toroqenj motoonj kowe kotonj kembonja. Kianj.

Poolwaa gawonja ano kana kekembaa areja

⁵* Niinonj Masedonia prowins uugunj kemaaja. Kawaajonj Masedonia mesaonjgo mono onjoononj kamambaaajonj mojenj. ⁶ Onjoononj kanj kambanj tosaanja onjowo rabenaga me konjuru kambanj (winter) ii kaanagadeenj onjoo batugianonj toroqenj laligodaborowenaga. Kaenj laligowe saanonj ilaanj nonjgi daenj daenj kembenaga, iikanonj mono afaanjonj kana toroqenj kemaaja. ⁷ Kambanj kokaamba onjoononj kanj tatawagadeenj injiima unjuugunj kemambaaajonj mende mojentonj, Pohnonj oo jewaati eenj, mono kambanj tosaanja onjowo ramambaaajonj jojorijenj.

⁸ **Kaenj jojorijento, wala Efesus siti kokanonj toroqenj laligowe gbani jaayaqeqe dologa (pentekost) kanonj kanj kuuwaa. ⁹ Anutunonj noojonj gawombaa naguya somata hororo saanonj gawonj somata mewe honja koloonj seinjkejato, mamaganonj tuarenjenj ama nomakeju. Kawaajonj kokanonj toroqenj laligomambaaajonj mojenj.

¹⁰* Timotinonj nii kaanja Pombaa eja geria koloonj gawonja menj laligoja. Kawaajonj iinonj onjoononj kawaati eenj, onjo mono kalaanj koma mugi kee momoya qaa onjoo batugianonj laligowaa. ¹¹ Monjononj monj mende iima sisiriinj jejewili ambato, onjowo laligoro tegoro noononj kamambaaajonj jewaati, iikanonj mono ilaanj mugi luaenonj onjomesaonj eleema kawa. Niinonj uumeleenj alauruna yonjowo ii iibombaaajonj mambonjonj.

¹² Uumeleenj alanana Apolos iwaa qaa ii kokaenj jemaaja: Iinonj uumeleenj alauruna yonjowo onjoononj kawaatiwaaajonj qaa kotakota ijonj uu kuunj mube. Kaenj kuunj mubeto,

* 15:55: Hoos 13.14 * 15:58: Uugere ii Pombaanonj awaawaajonj jeja. Uugere bologa ii qaago. * 16:1: Room 15.25-26 * 16:5: Apo 19.21 * 16:8: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * 16:8: Apo 19.8-10 * 16:10: 1 Kor 4.17

kambanj kokaamba onoonon kamambaaonj uuta kotiuro togoja. Kanagen kambanja saanonj en mubaati, mono iikanonj kawaa. Kiaj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Ono mono uugbiligbili laligonj momalaarigia menj gbilinj kotiirj laligowu. Eja kotigaa so mono uuwaa nanjonanjo ejemba koloonj Pombaa ku-usunawo nambu. ¹⁴ Iwoi kuuya ama mewuti, ii mono uujopanonj anji koloowaa.

¹⁵ *Stefanas iwaa mirinonj laligojuti, onjo ii moma ononju. Akaia prowinsnonj gawonj meninj uugia meleengj gawonanaa honja mutuya kaenj kolooroti, ii moju. Yonononj ejemba soraaya ii pondanj welenj qenj onjoma uugia iikanonj somonjonj ama laligojuti, ii moju. Oo uumeleenj alauruna, niinonj uugia kokaenj kuuj ononjen: ¹⁶ Ono kaanjiadeenj ejemba kaanja ano yonowo toroqenj gawonj motoonj menj Anutuwaa welenj qenjkejuti, mono kuuya iyonoo qaa baatanonj kema laligowu.

¹⁷ Niinonj Stefanus Fortunatus ano Akaikus koi kagitiwaaonj aisoonkejen. Ono niwo Efesus koi mende laligogi yonononj mono onjo kitigia koloonj ainjolonj ama nonji sokonja. ¹⁸ Yonononj onjo unagia keraqeeanjo qenj laligojuti, iikawaa so mono noo unana kaanagadeenj keraqeeanjo qenj noma laligogi. Kawaaonj onjo mono eja kaanja yonoojonj mogi uro ii asuganonjgadeenj jen qaagiaaonj tororo geja ama laligowu.

¹⁹ *Uumeleenj kanagesoya kanagesoya Eisia prowins kokanonj laligojuti, iyonononj mono yeizozogia anji onoononj kaja. Akwila Prisila ano uumeleenj kanageso yoroo mirinonj ajoroonkejuti, iyonononj mono Pombaa qatanonj yeizozogia mamaga anji onoononj kaja. ²⁰ Uumeleenj alauruna kuuya Efesus koi laligojuti, iyonononj mono yeizozogia anji onoononj kaja. Ono mono uumeleenj alaurugia yonowo jolonja jen anjonj aonj buugia kitorj nenj laligowu.

²¹ Neenaa yeizozona onoononj ama qana neenaa boronanonj kokaenj oojen: Pool.

²² Monjonj Ponj mende jopagonj uujopa mende ama laligoji eenj, Ponjonj mono qasuaanja iwaa qaganonj ano ubaa. Ponjana, gii mono kawa!

²³ Ponj Jiisaswaa kalenmoriananonj mono onowo ewa.

²⁴ Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjuti, noo uujopananonj mono kuuya onowo enj kotuegonj onono laligowu. Qaa ii onanonj. Kiaj.

Korint Tere 2 Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere ano 2 kolooro. Jeŋ-asa-asari

Pool ano Korint uumeleŋ kanageso yoŋonoŋ uumotooŋ awaa mende aŋgi kambaŋ iikanonŋ Poolnoŋ Masedonia laligoŋ tereya koi ooro. Tosianonŋ Pool tuarenjeŋ kotiga ama mugito, Poolnoŋ kileŋ aŋgowowo meŋ kamaaŋ ama yoŋowo uumotooŋ ambombaajoŋ kaparaŋ kono. Aŋgowowogia tegowaatiwaa uukoisoroya qendeema oŋono.

Tere bakaya mutuya (Boŋ 1-7) iikanonŋ Poolnoŋ Korint uumeleŋ kanageso yoŋowo soomongo anoti waa qaaya jeja. Kania naata uumeleŋ kanageso ii kotakotagadeeŋ jeŋ oŋono? Kaeŋ ano uugia meleema uumotooŋgo aŋgiti, iikawaa korisoroya qendeema jeŋ asarija.

Tere bakaya 2 (Boŋ 8-9) iikanonŋ Judia uumeleŋ kanageso ilaaŋ oŋoma nandunŋ oŋombutiwaajoŋ kuuy oŋonja.

Tere bakaya 3 (Boŋ 10-13) iikawaa qaaya ii kokaeŋ: Boi takapolakaya tosianonŋ iyaŋgiaa qagia ‘Aposol honja’ jeŋ Poolwaajoŋ aposol qolon-molonŋgoya jeŋi Poolnoŋ qaa iikawaa kitia meleema oŋono.

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaeŋ:

Jeŋ-asa-asari qaa 1.1-11

Pool ano Korint uumeleŋ kanageso 1.12-7.16

Judia uumeleŋ tuuy yoŋoojoŋ nandunŋ ambu 8.1-9.15

Poolnoŋ aposol honja koloojiwaa ku-usuŋa 10.1-13.10

Qaa tetegoya 13.11-13

¹ * Anutunonŋ uusiŋaa so Pool nii kuuy nono Kraist Jiisaswaa wasiwasi eja aposol koloojeŋ. Niinonŋ uumeleŋ alanana Timotiwo rajo. Korint sitinonŋ Anutu waa uumeleŋ kanageso laligojuti ano ejemba soraaya kuuya Akaia prowinsgia sokoma laligojuti, norononŋ oŋowo Buŋa qaa amiŋ mobombaajoŋ kaŋ tere koi oojo.

² Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kaleŋmorianŋ oŋoni luaenonŋ laligowu.

Poolnoŋ Anutu uluŋkoleŋjaajoŋ mepeseeja.

³ Nono Poŋnana Jiisas Kraistwaa Maŋa Anutu mepeseŋkejoŋ. Iinonŋ kiankomu Toya ano uluŋkoleŋ kuuya nonomakejiwaa Anutu ya kolooja.

⁴ Nono kakasililiŋ kania kania mokoloŋkejoŋi, kambaŋ iikanonŋ Anutunonŋ uunana meŋ saaliŋkeja. Uunana meŋ saaliro moma iikawaa qaganonŋ naniŋ tosianonŋ kakasililiŋ kania kania mokoloŋkejuti, ii saanonŋ afaaŋgoŋ meŋ saaliŋ oŋomakeboŋa. ⁵ Kawaa kania ii kokaeŋ: Kraistwo qokotaaniŋ iwaa siimboboloyanonŋ qanananonŋ uro kelemaleleŋ momakejonto, iikawaa so uunana kaanjadeeŋ meŋ saaliro Kraistwo qokotaaniŋ uluŋkoleŋjanonŋ uunananonŋ kemero kelemaleleŋ momakejoŋ.

⁶ Nonononŋ konjiliŋ uutanonŋ laligojoŋi eeŋ, Anutunonŋ mono oŋoo uugia meŋ saaliro uugia mombo meleema oyaŋboyaŋ koloowutiwaajoŋ moja. Anutunonŋ uugia meŋ saaliro oŋononŋ ii iima oŋoangio uugia meŋ saaliŋ aonŋ laligowu. Meŋ saaliŋ oŋomakejiwaa honjanonŋ mono uugianonŋ kokaeŋ kolooŋkeja: Nono siimbobolo moniŋ oŋononŋ kaanjadeeŋ siimbobolo iikayadeeŋ mokoloowuti eeŋ, ii mono saanonŋ moma mokosiŋgoŋ kotiŋ laligowu. ⁷ Siimbobolononŋ qagianonŋ uro momakejuti, uluŋkolenonŋ mono kaanjadeeŋ oŋoo qagianonŋ uro laligojuti, ii mojoŋ. Ii moma kawaajoŋ oŋononŋ nama kotiiwutiwaajoŋ mamboma jejeromongromonŋ kotakota amakejoŋ.

---

* 1:1: Apo 18.1

⁸* Oo uumeleen alauruna, nono Eisia prowins uutanonj gawonj mej laligonj gawombaa siimbobolo moma kakasililij mokoloonj monij, onj iikawaajonj poumapou laligowubojerj mojonj. Gawombaa lombotanonj esunana uugunj uuta koloonj mendunjonj nonono nama kotiiwombaaonj amamaaninto, kilej kaparanj konij mej kamaanj nonono laligonij. Kaenj kolooro toroqen jaananawo laligowonaga me qaago, iikawaajonj kaanagadeen doomoronana keno laligonij.

⁹ Kaenj laligonj uunananonj kokaenj romonjonj: Monjonj komuwonatiwaa qaaya jen tegoro qaa iikanonj qanananonj uro tiwilaawonatiwaaonj mambonij. Ananaa esunananonj laarij laligowomboto, Anutuwa ku-usunj qaganonj laarij laligowombaaonj ama kaenj kolooro. Anutunonj koomuya mej gbilij onono waabuti, iinonj mono afaangonj nono kaanagadeen ilaaj nonomakebaa.

¹⁰ Komuwombotiwaa torokonana somata totoonj moninto, Anutunonj iikanonja metogonj nonono. Metogonj nonono ano toroqen metogonj nonomakebaa. Nono jejeromonromonana Anutuwaanonj ama kaenj moma laarij munj nanjonj. ¹¹ Onj kaanagadeen ilaaj nonoma nonoojonj ama qama kooligi metogonj nonomakebaa. Mamaganonj nonoojonj ama qama kooligi Anutunonj moma iikawaa kitia meleeno kalejmorijanonj sokoma nonono niniima koboonkebaa. Kaenj metogonj nonono alauruna mamaganonj ii moma nonoojonj ama mindirij mepeseen mugj qamakooligianonj otokorianj kaaja uma Anutuwa gejianonj kemenkebaa. Kawaaonj mono toroqen noojonj ama Anutu qama koolinkebu. Kaenj qisijenj.

Poolnonj kana kekenjaa areja utegoro.

¹² Tosaaja onononj noo kaniaaajonj uuwoi anjuti, iikawaajonj qaa kokaenj jemaaja: Anutunonj solaja laligowombaaonj momakeji, nonononj mono iikawaa so gomaaja gomaaja liligonj kanonj nanamemenj soraaya ii pondanj otaanj laligonij. Onoo batugianonj ii mono kaparanj koma tororo otaanj laligonij. Ii balonj ejemba momakootonanaa so qaagoto, Anutuwa kalejmorijanonj inaanj nononotiwaa so ii ama mej laligonij. Anutunonj nanamemena ii iima nanjonj “Sokonja,” jero uugejananonj qaa ii momakejenj ano iikawaajonj selenana mej umakejonj.

¹³ Tere oonkejenj, iikawaa qaaya kuuya mono saanonj weenjonj moma asariwutiwaa so koloaja. Qaana ii gbingbaonja qaa. Qaa kania aasangoya monj mende oonkejenj. Ii asuganondeenj eja. Kawaaonj noo kaniaa ii kuuya moma asaridaborowutiwaaonj moma jejeromonromonj anjenj. ¹⁴ Noo kaniaa ii bakasasanj kokaenj moma asariju: Ponjana Jiisanonj mombo asugiwaati, niinonj mono kambanj iikanonj onoojonj ama selenana mej umaaja. Kawaa so onononj kaanagadeen saanonj noojonj ama onjoangiaa selegia mepeseegi sokombaa. Onj noo kaniaa kaenj moma asaridaborowutiwaaonj mojenj.

¹⁵ Niinonj qaa iikawaa qaganonj awasankaka nambetiwaajonj ama wala onjoononj kanj injiimambaa areja ambe. Indija woi kanj injiibe kotumotue mewutiwaaonj ama kana kamambaa areja kokaenj ambe ero: ¹⁶* Masedonia prowinsnonj kemambaa kanaanonj wala onj injiima toroqen Masedonia kema eleema mombo onjoononj kamambaaonj jewe. Kanj laligowe iwoi tosia ilaaj noma wasinj nonji onjomesaonj Judia prowinsnonj kemambaaonj mobe.

¹⁷ Arejna kaenj ambe eroto, ii utegowe. Kaenj ama kemakonkanjonj qaganonj mondonj lanj mende ambe. Neenaa arejna ii balonj ejemba yonjoo so neenaaonj lanj romonjonj mende ambe. Kaenj mende romonjowu. Qaa aasonj motoonjgo iikanondeenj “Oonj, saanonj kamaaja,” ano “Mende kamaaja,” qaa woi ii mindirij mende jewe. Mono nanamemenj soraaya otaanjkejenj.

¹⁸ Anutunonj qaa jenj iikawaa so pondanj amakeji, nonononj mono iwaa jaanonj kokaenj jenj kotiijonj: Nonononj kambanj monjonj “Oonj, ii saanonj ambonja,” jenj somonjonj iikawaa gematanonj “Ii mende ambonja,” potagororonj kaenj melenqeleen mende jenj laligonij.

* 1:8: 1 Kor 15.32 * 1:16: Apo 19.21

¹⁹* Anutuwaa Meriaa kania ii kokaerj: Nii, Sailas ano Timoti nonononj onjo batugianon Kraist Jiisaswaa kania jej asarinj laligoninji, Kraist ii “Anutuwaa jeta tej komarja,” ano “Mende tej komarja,” qaa aro woiwoiwaa qaganonj melenqeleenj amambaajonj mende asuginj laligoroto, Anutunonj qaa jej somonjgoroti, iikawaa so mono “Oonj!” jej ama mero honjowo kolooro.

²⁰ Anutunonj soomonjgo qaa (promis) seiseiya dawi nononoti, jangogia mende monjonto, Kraistnonj qaa kuuya iikawaajonj “Oonj!” jej menj kotiirota powowonj eja. Kawaajonj Kraistnonj kaanagadeenj nemunj koma nonono qaa iikawaa honjgianonj kolooro moma “Qaa ii onjanonj,” jewonja. Kaenjanj Anutuwaa qabunjanonj seinjkebaa.

²¹ Anutu anjo mono nono ano onjo kaanagadeenj menj kotiinj nonono Kraistwo qokotaan nama kotiiwonja. Iinonj mono Bunja qaa jej seiwombaajonj ama bedu menj nonono laligonj. ²² Anutunonj uunananonj Unja Toroya mokotaaro iinonj oyanjboyanj laligowombaa qaaya nanjonj jej kotiinjkeja. Anutunonj kaenjanj ama bunjaya koloojonjiwaa munjgenj aasoya ii mokotaan nonono.

²³ Niinonj temboma lombo onjomambotiwaajonj moma uulanjowo Korint onjoononj mende eleema kawee. Kaenjanj Anutuwaa qata qabe saanonj qaana ii nanjonj jewaa. ²⁴ Sili nomaenjanj ama Anutu moma laarinjkejuti, iikanonj ponjgia koloowaatiwaajonj mende mojenj. Momalaarigianonj rindanjonj onjono nama kotiinjkeju. Kawaajonj korisoro qaganonj laligowutiwaajonj ilaan onjomambaajonj moma onjowo motoonj uuwaa gawonj menjkebonja. Kianj.

2

¹ Wala onjoononj kanj sisau anjgitiwaajonj jej onjombe gamugia moma wosobiri anjgi. Kawaajonj ama onjoononj kawee mombo iikaanjanj ambubotiwaajonj moma uunanonj qaa somonjgonj kana kekenjaa arena utegowe. ² Kawaa kania ii kokaerj: Gamu qenjanj onjombe wosobiri ambuyagati eenjanj, morononj saanonj uuna menj saalinj nono mombo korisoro mokoloowenaga? Jinjanunjanjaajonj ama jej onjombe wosobiri ambuyagati eenjanj, tosanonj korisoro qenjanj nombombaajonj amamaagi neeno kaanagadeenjanj wosobiri ama laligomambo. Kawaajonj uulanjowo kanj gamu qenjanj onjomambaajonj togojenjanj.

³ Tere kotakota ii kania kokaembaajonj onjanj ambe: Niinonjanj aisoowe kuuya onjononj mono niwo aisoowu. Niinonjanj onjo kuuya kaenjanj uuwoiya qaa moma laarinjanj onjanjenjanj. Niinonjanj tosaanja onjoonjanj korisoro mokoloomambaajonjanj mojentonj, kawee kanagia sooro lanjanj laligogi injiima wosobiri momambo. ⁴ Wosobiri ambutiwaajonjanj tere ii mende oowetonj, hononjanj qaa uu jopagonjanj onjomakejenjanj, onjo iikawaa kania moma yagowutiwaajonjanj mono qaa kotakota ii terenonjanj oowe. Uunanonjanj onjoonjanj ama majakaka somata moma konjanjilinj qaganonjanj rama janunjanonjanj kamaarota oowe. Kianjanj.

Monjonjanj kana uuguroti, iwaa singisongoya mono mesaowu.

⁵ Monjonjanj singisongonjanj anotanjanj onjononjanj gamugia mogi wosobiri asugiroti, iikanonjanj mono noo qananondeenjanj qaagotonj, kuuya onjoo qagianonjanj kaanagadeenjanj uro. Qaa ii jej somariiwee soowabotiwaajonjanj mono kokaanjadeenjanj jemaanja: Gamu iikanonjanj mono kuuya sokoma onjono iikawaajonjanj mamaga me boronjanj monjanj wosobiri anjgi. ⁶ Kanageso honjanj onjononjanj qaayaa kitia meleema mugiti, iikanonjanj mono sokoma muro uuta mombo meleeno.

⁷ Kambanjanj kokaamba gamu ano wosobiri somata qatawo moro iikanonjanj jej kelelenjanj-gowabotiwaajonjanj mono lombo mende toroqenjanj mubu. Lombo qaagotonj, mono kaparanjanj koma singisongoya mesaonjanj ulunjkolejanj ama mubu. ⁸ Kawaajonjanj kokaerjanj uukuukuu menj onjanjenjanj: Onjo mono qaa somonjgonjanj uuropagija mombo toroqenjanj kotiinjanj qendeema munjanj laligowu. ⁹ Niinonjanj terena ii kokaembaajonjanj oowe: Onjo noo qaana kuuya tej koma anjgobatononjanj nama kotiiwu me mende tej koma riporogonjanj kamaawuti, iikawaa kania gosinj momambaajonjanj moma ii oowe.

¹⁰ Onjo mombaa singisongoya mesaojuti eenjanj, niinonjanj ii kaanagadeenjanj mesaonjanj mujenjanj. Bologna ama nonoti, iikawaajonjanj mende mobe ujatonj, onjononjanj mombo qeangonjanj mindirinjanj

* 1:19: Apo 18.5

aowutiwaajon mojer. Kawaajon kilerjaya ii Kraistwaa jaanon onanon mesaon mube tegoro. ¹¹ Satanon arenja ama selenon kuukuu kania kania amakeji, iikawaajon tompinj mende laligojer. Kawaajon Satanon haamo ama nonombaboti-waajon ama eja iikawaa singisongoya mono mesaodaborowu. Kianj.

Poolnonj Troas laligonj Taituswaajonj majakaka moro.

¹² *Niinonj Kraistwaa Oligaa Bunaya jej seimambaajon ama Troas taanon kembe Pononj nagu horonj nono gawonja iikanonj memambaajonj afaangoro. ¹³ Kaenj afaangoroto, uumeleenj alana Taitus mende mokoloowe qaagia mende nijoro mobetiwaajonj ama majakaka moma luae uunanonj mende ero. Kawaajonj yeizozogia jej onjomesaonj Taitus mongamambaajonj Masedonia prowinsnonj kembe. Kianj.

Kraistnonj ku-usuj nonono haamo amakejonj.

¹⁴ Nonononj Anutu kokaembaajonj mepeseenjebonja: Kraistwaa bunja koloonj welenja qeninj Anutunonj kambanj so kawali galej kaanja nunuano kema otokorianj maamakejonj. Haamononj japujarinj jurayaa moronja awaa menj karo momakejonj, iikawaa so Anutunonj nemunj koma nonono gomanj daenj daenj liligonj Kraistwaa kania jej asarininj asuganonj koloonj seinj keno gomanj so momakeju. Kawaajonj Anutu mepeseenjejonj.

¹⁵ Iikawaa kania ii kokaenj: Nonononj ejemba Siwenonj ubuti ano gere sianonj kemebuti, iyonjoo batugianonj kema kaniinj mozo moronjnana soraaya momakeju. Kraistwaa kania jej seininj Anutunonj gawonanaa moronja moro awaa koloonjeja.

¹⁶ Gere sianonj kemebuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi iikanonj qaagia jej tegoro komunj kotiiwutiwaajonj mogi qamowaa mumu moronja kaanja koloonjeja. Siwenonj ubuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi oyanboyanj onjombaatiwaajonj mogi laaligo kombombanjaa moronja unkoowayawo kaanja koloonjeja. Morononj gawonj kaanja mewaatiwaa so kolooja? ¹⁷ Ejemba tosaanja mamaganonj nii kaanja mende koloju. Yonjononj laaligogia nangowombaajonj moma Anutuwaanonj qaa ii komahooro gawonj kaanja lanj menj ama jenkeju. Niinonj iyonjoo so mende koloonj amakejento, Kraistwo qokotaanj qalomalowenj mesaonj uuna soraaya kolooro nanjenj. Anutunonj wasinj nonoti, ii moma iwaa jaasewanonj nama Bunja qaaya tororo jej seinjejenj. Kianj.

3

Soomonjgo arej gbilaa gawonj meme ejemba kolojonj.

¹ Neeno kiania mombo kanainj jej qeangomanjatiwaajonj romonjgoju me? Kaenj qaago. Gawonj meme ejemba tosanonj Korint onj iyonjoo kaniagia mobutiwaajonj moma jenqeeangonj tere oowombaajonj kaparanj komakeju. Tosianonj Korint onj iyonjoo kanagia nangonj jenqeeangonj tere mamaga oowutiwaajonj onj kuunj onjmakeju. Niinonj gawona dindinjagadeenj mewetiwaajonj jenqeeangonj tere kaanjaajonj mende amamaajenj. ² Anutunonj Korint onj noo boronanonj onjono letoma noo wombo alauruna koloonj onjonganj neenaa jenqeeangonj terena kaanja koloju. Anutunonj neenaa jenqeeangonj terena kaenj oorota ejemba kuuyanonj onjoo kaisiligia gbilaa ii iima weenjonjeju.

³ *Onj Kraistwaa tere papia kaanja kolojuti, iikanonj asuganonj eja. Moosesonj Kana qaaya naninj apuya injk kanonj jamo tafenonj ooroti, onj iikawaa so mende kolojuto, Kraistnonj tereya onjoo uugiaa tafeyanonj kokaenj oorota nanju: Nonononj gawonj meninj honja kolooro Kraistnonj Anutu laaligo kombombanja Toyaa Unjaya uugianonj ano letonjgi. Ejembanonj gawonanaa honja ii iigi iikanonj ilaanj onjono gawonanaa kania moma asarinjeju.

⁴ Kraistwo qokotaaninj Anutunonj gawonanaa tania moja. Kawaajonj gawonj meninj onj Kraistwaa bunjaya koloogiti, ii saanonj Anutuwaajaanonj awasanjakaka nama jejonj.

⁵ Anana kotikotii qaganonj gawonj awaa koi Anutuwaajaanonj mewonjatiwaa so kolojonjgi,

* 2:12: Apo 20.1 * 3:3: Eks 24.12; Jer 31.33; Eze 11.19; 36.26

iikaen saanonj mende jewonja. Anana iwoi moŋnonj mende rapingonkejonto, Anutunonj anjodeen inaanj nonoma momo nonono gawonj koi menkejonj.

⁶ *Anutunonj inaanj nonoma momo nonono soomonggo arenj gbiliaa gawonj meme ejemba koloojonj. Mooseswaa Kana qaawaa tereya motomotoombaajonj uugere ambonagati eenj, qaa iikanonj mono qaanana jenj tegoro koomu kotigaa buŋa koloojonj. Uŋa Toroyaa gawonj areŋa jenj asarininj iinonj menj gbilinj nonono kotiinj laligojonj. Kawaajonj Kana qaawaa areŋa iikayadeenj otaawutiwaajonj mende kaparanj komakejonto, Uŋa Toroya moma anjonj kombutiwaajonj uu kuunj onjomakejonj. Kianj.

Soomonggo arenj gbiliaa gawonja ii akadamuyawo.

⁷ *Anutunonj Kana qaaya jenj tereya jamononj kondongonj ooroto, ejembanonj ii mende tenj kongi Anutunonj qaa iikawaa so gosinj ironja meleema onono komunj koomuya laligonj kougi. Anutunonj wala Kana qaaya nonono kambanj iikanonj asamararanonj Mooseswaa jaasewanja qero asariro. Asamararanj iikanonj waziinj aliwaatiwaa so kolooroto, ii kilenj Israel ejemba yonjononj jaasewanja tororo uunj iibombaa so mende kolooji. Mamaga asarirotiwaajonj ii amamaagi. Kana qaawaa Buŋa arenj walaganonj iikaanja asamararanjawo asugiro.

⁸ Iikaanja asugiroto, Uŋa Toroyanonj Buŋa arenj gbilia nonono iikawaa asamararanonj asugiwaati, iikanonj mono soomonggo arenj walagaa asamararanja uugunj hononja qaa asarinj jaanana gamugamuyawo qenkebaa. ⁹ Wala Mooseswaa Kana qaa ii asuginj gosinj nonono iikawaa so gere siawaa buŋa koloojonj. Buŋa qaa ii akadamuyawo asugiro. Kawaajonj Anutunonj qaanana gosinj jenj tegoro solanjaniwonjati, Buŋa qaa iikawaa akadamuyanonj mono uuta kolooja. Iikanonj soomonggo arenj walagaa akadamuya ii mamaga uugunj qaqabunjayawo kolooja.

¹⁰ Buŋa gawonj walaganonj wala akadamuyawo kolooroto, ii Buŋa gawonj arenj gbiliawo mindirinj gosininj walaga iikanonj mono qabunjaya qaa kolooja. Uŋa Toroyaa gawonj arenj iikawaa akadamu-yanonj uuta koloojiwaajonj gawonj arenj walaganonj mono iwoi omaya kaanja kolooja.

¹¹ Anutu hamoqeqeyaa kana walaganonj aloweewaatiwaa so kolooro. Iikanonj asamararanjawo asugidabororo. Kawaajonj kana dologa tetegoya qaa enj ubaati, iikawaa asamararanonj mono kana mutuyaa asamararanja ii hononja qaa uugunj jaanana gamugamuyawo qenkeja.

¹² Soomonggo gbilianonj tetegoya qaa ilaanj nonono asamararanonj asugiwaati, iikaenj Anutu jejeromonromonj ama munkejonj. Kawaajonj keenana qaago totonj moma awasankaka nama qaa ii kuma onjomakejonj. ¹³ *Moosesnonj Israel ejemba asamararanj enj aloweeroti, ii iigigiiwubotiwaajonj majakaka moma jaasewanja opo jakananonj esuuro. Nonononj iikawaa so mende amakejonto, Buŋanana qenjaarononj jenkejonj.

¹⁴ Buŋa walagaa asamararanja iigito, uugianonj kilenj gojono lanj laligonj kougi. Kambanj kokaamba kaanagadeenj iwoi moŋnonj mono opo jokanja iikawaa so Juuda ejemba mamaga yonoo uugia gojono laligoju. Kawaajonj Soomonggo Walagaa Buŋa qaaya qaaya weenjojuti, iikawaa kanagia ii tororo mende moma asarinkeju. Uugia meleema Kraistwo toroqegi iikaanja kanonj mono opo jakanjia ii qetegoro moma asariwuya. ¹⁵ Kambanj kokaamba kaanagadeenj Mooseswaa Kana qaaya weenogogi iwoi moŋnonj mono opo jokanja kaanja uugia gojono momogianonj bimooro laligoju.

¹⁶ *Kaanja laligojuto, Buŋa Terewaa qaa moŋj kokaenj eja, “Moosesnonj ‘Pombo aminj mobo,’ jenj opo jakanja jaasewananonga qetegonkero.” Qaa kaenj ero yonoononga moŋnonj uuta meleema Pombo toroqegi, kambanj iikanondeenj mono iwoi opo jakanja so ii qetegoro Anutuwaawo hamoqeqeyaa kania moma asariwaa. ¹⁷ “Pombaajonj” jeji, qaa ii Pombaa Uŋayaajonj jeja. Pombaa Uŋa Toroyanonj daenj yonoo uugianonj laligoji, iinonj

* 3:6: Jer 31.31 * 3:7: Eks 34.29 * 3:13: Eks 34.33 * 3:16: Eks 34.34

mono singisongogiaa kasia isano solanja (frieri) laligoju. (Kaanja laligonj solanja dindiña koloowombaajonj Kana qaa otaawombaajonj mende kaparanj komakeju.)

¹⁸ Kawaa so uunana meleenij Pombaa asamararanonj kuuya ananaa jaa wambusoonananonj kuuro bilibili ano jaanana mende esuunij ejembanonj niniima Anutuwaa akadamuya awaa soro ii atatononj uuj ii-iitaa tani iimakeju. Nono ii somariinj seij iimakebutiwaa so letomakebonja. Kaenj letoma akadamuya awaa soro ii somariinj asariinj Pombaa tanitani koloonjkebonja. Ponjonj Ujaya kolooji, iwaa asamararanonj mono kaenj menj letoma nonomakeja. Kianj.

4

Nono koworanj kaanja koloonij Uja Toroyanonj honja kolooja.

¹ Anutunonj kiankomunj nononotiwaa so gawonj koi qanananonj ano menjkejonj, iikawaajonj mono bonj qenj naninj uunananonj mende kamaabaa. Qaago! ² Nonononj gawonj memewaa kana aasangoya gamugiawo ii kuuya gema qeninj. Tiliqili mende ama Anutuwaa qaaya mende meerangonjkejonto, qaa honja ii asuganondeenj jej silia qenjkejonj. Iikaanj aninj Anutuwaa jaasewaranonj ejemba keraqeeanggo moma nonombutiwaajonj naninj jengqeeanggo qaanananonj kolooro kuuyanonj qaa tororo jej nonombombaajonj amamaanjkeju.

³ Kaenj amakejonto, tosia onjononj kokaenj jenkjeju, “Poolnonj Oligaa Bunjaya ii esuyawo jenkjeja.” Kaenj jewanagati eenj, esu iikanonj gere sianonj kemebuti, mono iyonjoo uugianonj ejiwaajonj gojono osinjkeju.

⁴ Kraistnonj Anutuwaa unjaujaya kolooja. Kraistwaa akadamuya ii anjaa Oligaa Bunjanonj ninisaama asasaga kaanja asarijkejato, yonjoo jaagianonj umunj kono tintuanj qenjkeju. Kambanj kokaamba bologaa Ponja gomanj so galenj koma onjmakeji, iinonj uumeleembaa gadokopa ejemba yonjoo unjagaa jaaya menj gooro lanj laligoju. Kawaajonj Oligaa Bunjawaa asasaga iima asariwombaajonj amamaanjkeju.

⁵ Neenaa qabujananonj somariwaatiwaajonj Bunja qaa ii mende jej asarijkejonto, onjononj Ponj Jiisas Kraistwaa kania moma jeta terj kombutiwaajonj uu kuunj onjmakejenj. Nonononj Pombaa jeta otaanj onjo welej qenj onjmakejonj. ⁶*Kania kokaembaajonj welej qenj onjmakejonj: Anutunonj kanakanaiyanonj kokaenj jej kotoro, “Asaganonj mono pangamanj qero asariwa.” Kaenj jeroti, iinonj mono Bunjaya asasaga ano uunana kuuro asariro. Kraistnonj nanamemenja ama mero Anutuwaa asamararanonj jaasewaranonj asariro iigiti, Anutunonj nono iikawaa kania moma kotowombaajonj kaparanj komakeja. Asasagaa kania jej seiwombaajonj ama asasaga ii nonono.

⁷ Asaganonj uunana kuuro asariinj momakooto iikawaa sewanja ii milyon kina uugunj uuta koloojato, sele busunana ii koworanj kaanja afaangonj jumakeja. Anutuwaa asaganonj mono sele busu kaanja uutanonj eja. Ejembanonj iikawaa kania iibutiwaajonj Anutunonj arenja ama nonono. Sareqaa iikawaa kania ii kokaenj: ku-usunj hononja qaa ama nonomakeji, ii nonoononga eenj koloonjkejiwaa so qaagoto, Anutunonj mono iikawaa Toya kolooja.

⁸ Eu emu lee lee iikanonja lombo kania kania qanananonj uma qololombinj nononj konjajilinj momakejonj. Ii momakejonto, kilenj iikanonj mende qezejaanj nononjgi kamaanjkejonj. Kambanj tosaanonj junj kaanja wangonjanonj osinj kana mende mokolonjkejonto, kilenj titiboronana tegoro doomoronana mende momakejonj.

⁹ Ejembanonj sisiwerowero ama nonomakejuto, Anutunonj gema mende nununjkeja. Ejembanonj menj kamaanj ama riinj nonomakejuto, kilenj mende tiwilaanjkejonj. ¹⁰ Jiisas qegi komuroti, iikawaa so nono kaanjadeenj bunjaya jej seinjkejonjiwaajonj ama nunugi komuwombotiwaa moma kema kanj laligojonj. Jiisaswo kotiinj laligoninj inaanj nonomakeji, ejembanonj iikawaa kania moma kotowutiwaajonj ama kaenj laligowombaajonj uumotoonanj.

* 4:6; Jen 1.3

¹¹ Balonon jaawo laligon Jiisaswaa gawonja menkejonjiwaajon ama kamban so komuwombaa so koloojon. Sele busunananon komuwaatiwaa so koloojato, Jiisanon uunananon kotiinj laligon sele busunana menj gbilinkeji, ejembanon iikawaa honja iima asariwutiwaajon ama nanjon. ¹² Nono kamban so siimbobolo moma komuwombaa so koloonkejonto, niinon onoo batugianon gawon menj laligoweti, ononon iikawaajon ama gbilinj laaligo kotiganon keuma laligon ubuya.

¹³ *Ondino (Buk Song) monjon qaa kokaen oogita eja, “Anutu moma laarin koomunonga metogon nombaatiwaa qama koolinj laligowe.” Nononon qaa iikawaa so koomunonga metogon nonombaatiwaajon moma laarion. Momalaariwaa Unja Toroya iikayadeen buja qen aojonjiwaajon nononon mono kaanagadeen qaanana jen qama koolinkejon. ¹⁴ Anutunon Pon Jiisas menj gbiliro koomunonga waaroti, iinon mono nono kaanagadeen menj gbilinj nonono waama Jiisaswo unin jaasewanon ama nonono onjowo motoon laligon ubonja. Ii mojonjiwaajon ama qaanana jen qama koolinkejon.

¹⁵ Qaanana jen qama koolinin Anutu waa kalenmoriananon toroqen ejemba seiseiya sokoma onjombaa. Kaen koloo ro yononon afaangon Anutu kelemalelen mepeseegi qaqabuñayanon sein en ubaa. Ononon kaanagadeen Anutu mepeseen seiwutiwaajon mojen. Kawaajon lombo kania kania bosima aon oron laligojon.

Momalaarinon laaligowaa tania ii kokaen:

¹⁶ Anana menj gbilinj nonombaatiwaajon moma mono bon qen naninj uunananon mende kamaawa. Onanon selenanaagen waziinj soolinkejonto, ii kilej uunanaagen kamban so koloninkejon. ¹⁷ Ii kokaembaajon: Namonon kakasilinj kamban torodaamon moma laligowonjato, iikawaa gematanon asamararan hononja qaa mokolon tetegoya qaa oyanboyanj laligowonja. Asamararan ano kakasilinj woi ii gosinj oroninj asamararan iikanon mono uuta koloo ro namowaa kakasilinj kania kania ii moninj afaanja ano kamaanqeqeta kolooja.

¹⁸ Ejemba ano ilawoila jaanon ii-iita ii kambangia tegoro aliwuto, Siwe gomambaa ilawoilaya kamban kokaamba mende iimakejon, iyononon mono kamban tetegoya qaa en ubu. Kawaajon nononon jaanananon ii-iita ii qaagoto, mende ii-iita mono iikaanj baagen uuj injiimakejon. Kianj.

5

Poolnon Siwewaa oyanboyanj kuunonj kemambaajon moro.

¹ Nononon qaa koi mojon: Namo sele busuwaa opo sel kuunanon laliginj koomunonj ii kondeeno kamaawaati, Anutunon kamban iikanon sele busuwaa miri donjoga anjo mero Siwenon ewaati, ii buja qen nonono iikanon laligowonja. Sele busuwaa miri qaita monj ii tetegoya qaa kotakota en ubaa.

² Qaa ii moma kamban biiwianon kokanon letombombaa airja moma osongon nunuro Siwe laaligo gomanananon ubombaajon awelegonkejon. ³ Siwenon unin sele busu qaita monj mouma nonono rabonjati, kamban iikanon monjon bombolanj mende mokolon nonombaa.

⁴ Namo sele busu koi qetegowutiwaajon mende mojon, Siwe laaligo gomanananon uma sele busunana donjoga mewombaajon awelegonkejon. Sele busu koi komuwaati, ii laaligo kotiganon gogoro qaono Anutunon kitia oyanboyanj sele busuga nonombaatiwaajon mojon. Kawaajon kamban kokaamba sel kuunj kokawaa uutanon laligon uulombonana bosima letombombaa airja moma osongon nunurkeja. ⁵ Anutu anjo Siwe sele busu mewombaajon moma mokolon nonoma Unja Toroya uunananon ano oyanboyanj koloo wombaa dangunuya kolooja.

⁶ Kawaajon nono mono kamban so qaqabuñabuñananawo satiinj laligon kokaen momakejon: Sele busunanaa laaligo kuunananon koi laligowonjati, kamban iikawaa so eu Siwe laaligo gomanananon Pon Jiisaswo mende laligowonja. ⁷ Kamban kokaamba Siwe

* 4:13: Ond 116.10

gomambaa ilawoilaya mende uuŋ injiimakejonto, kilerŋ ii moma laariŋ iikawaa so ama meŋ laligonij nemuŋ koma nonomakeju. ⁸ Kawaajonŋ qaqaɓuɓabuɓananawo kotiiŋ sele busunanaa laaligo kuuŋa koi mesaowombaajonŋ kaparaŋ koma gomanana hoŋanonŋ eu uma Pombo laligowombaajonŋ mojonŋ.

⁹ Kawaajonŋ gomanananonŋ koi me eu laligowonati, nonononŋ mono uunana Poŋ Jiisas keraqeeanŋo ama mubombaajonŋ somonŋonŋ iikawaajonŋ kotiiŋ kaparaŋ komakejonŋ.

¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaenŋ: Kuuya anana mono Kraistwaa qaa jakeyanonŋ asugiwoŋa. Namononŋ sele busuwo laligonŋ Pombaa uusiina soyanonŋ teŋ koniŋi me qetemetetanŋ aniŋi me eenŋ laŋ laligoniŋi, anŋo mono qaanana ii gosinŋ iikawaa so tawanana anŋa anŋa nonono buŋa qeŋ aowonŋa. Kiaŋ.

Ejemba Anutuwo uumotoonŋ ambutiwaa gawonŋa meŋkejonŋ.

¹¹ Kraistwaa qaa jakeyanonŋ nambonati, nonononŋ ii moma Pombaa momoya uuguwombotiwaajonŋ keenana momakejonŋ. Ii mojonjiwaajonŋ ejemba kanianana soraaya mobutiwaajonŋ kaparaŋ koma uu kuuŋ onomakejonŋ. Kanianana ii Anutuwaajonŋ jaanonŋ asuganonŋ eja. Niinonŋ tiliqili ejaga qaago, onononŋ kaŋagadeenŋ ii uugianonŋ moma yagowutiwaajonŋ moma jejeromonŋromonŋ amakejonŋ.

¹² Kaenŋ jeŋ ananaa jeŋqeeanŋo qaanana mobutiwaajonŋ mombo mende kaparaŋ komakejonto, kanianana iikayadeenŋ jeŋ asariŋ onomambaajonŋ mojonŋ. Onŋo ii moma saanonŋ nonoo selenana ii boi takapolakaya yonŋoo jaagianonŋ mepeseegi sokombaa. Yonŋononŋ iwoi onŋoo uugianonŋ eji, iikawaajonŋ qaagoto, selegiaa iwoiya jaanonŋ iibombaa so kolooji, mono iikawaajonŋ awelegonŋ onŋonŋiaa selegia meŋ uma qaa laŋ jeŋkeju. Kawaajonŋ qaana koi jejeŋ. Onononŋ yonŋoo qaagia auta (gorosonŋa) mojuutiwaajonŋ mono nonoo kanianana jeŋ asariŋ tororo meleema onŋombu.

¹³ Onononŋ noojonŋ “Uusoo tani kaŋa kolooja,” jegiti eenŋ, niinonŋ mono Anutuwaajonŋ gawombaajonŋ ama uugere moma laligowe. Tosianonŋ noojonŋ kokaenŋ jeju, “Uugereya qaagoto, qaaya bonjonŋa-gadeenŋ jeŋkeja.” Kaenŋ jejuuti eenŋ, ii mono onŋo ilaanŋ onŋombombaajonŋ ama ambe. Mono ii duduuwubo.

¹⁴ Kawaajonŋ kania ii kokaenŋ: Kraistnonŋ jopagonŋ nonomakeji, iikanonŋ mono kondoonŋ kuuŋ nonono gawonŋa meŋkejonŋ. Eja motoonŋononŋ kuuya ananaa kitinanaga duŋnana meŋ komuro. Kawaajonŋ siŋgisongonanaa ironŋa mende meleema nononoto, kuuya ananaa siŋgisongonana mesaoro toroqenŋ koomuya mende koloojonŋ. Qaa ii moma asariŋ moma yagojonŋi, Kraistwaa uujopayanonŋ mono kuuya anana jolonŋonŋ gawonŋa mewombaajonŋ kuuŋ nonomakeja.

¹⁵ Iinonŋ mono kokaembaajonŋ kuuya ananaa duŋnana meŋ komuro: Namononŋ jaawo laligojonŋi, anana mono laaligonana toroqenŋ ananaajonŋadeenŋ laligowombo. Kaenŋ qaagoto, moŋ ananaajonŋ ama komuŋ waaroti, laaligonana mono iwaajonŋ togonŋ muŋ laligowombaajonŋ komuro.

¹⁶ Kawaajonŋ uunana meleenini, kambanŋ iikanonŋadeenŋ kanariŋ ejemba selesele mende gosinŋ ononjonŋ. Ejemba moŋ namononŋ siliaa so mende moma kotonŋ mujonŋ. Wala Kraist gosinŋ moniŋ balonŋ eja toonŋ kolooroto, kambanŋ kokaamba moma kotonŋ muniŋ Siwewaa Hamoqeqe Tonanaga kolooja. ¹⁷ Kawaajonŋ moŋnonŋ Kraistwo qokotaaji eenŋ, iinonŋ mono kolokoloo dologa koloonŋ donŋa donŋoga kolooja. Laaligo walaganonŋ aliro laaligo gbilianonŋ mono duŋanonŋ koloonŋ asuginŋ muja.

¹⁸ Kaŋa laligojato, iwoi kuuya iikawaa kondomondoo Toya ii Anutu. Iinonŋ Kraist wasiro tawanana meŋ aŋaliŋ nonoma Anutu iyanawo uumotoonŋgo ambonjiwaa kania mesasariro. Kana kaenŋ asugiro Anutunonŋ gawonŋ nonono ejemba Anutuwaajonŋ alauruta koloowutiwaajonŋ jolonŋonŋ kuuŋ onomakejonŋ.

¹⁹ Anutuwo uumotoonŋgo ambonjiwaa kania ii kokaenŋ: Kraistnonŋ kamaanŋ gomana gomana ananaa tawanana mero sokono Anutunonŋ aŋaliŋ nonono alauruta kolooniŋ. Kana uugunŋ laligonŋ kouniŋi, siŋgisongonŋ iikawaa qaagia mende weenŋonŋ romonŋonŋ ironŋa

* 5:10: Room 14.10

mende meleema nonono. Anutuwaa alauruta kolooniŋ moma laariŋ nonoma Kraistwaa tawawaajonj ama Anutuwo uumotoonjoŋo ambombaa Buŋa qaaya ii boronananonj ano.

²⁰ Ii ano Kraistwaa jotamemeuruta koloojonj. Anutunonj qaa saŋe ama nonono iikawaa so ejemba uugia kuuj onjmakejonj. Kraistwaa jeta meŋ kaparaŋ koma kokaen qisiŋ onjmakejonj: Mono Kraistwaa tawaya buŋa qeŋ aonj Anutuwaa alauruta koloowu.

²¹ Anutunonj kuuya ananaa siŋgisongonanaa qaaya jeŋ tegonj ironja meleema Kraist siŋgisongonj moŋ mende anotiwaaw qaganonj ano uro duŋnana meŋ siimbobolo moro. Kraistwaa siimboboloyaaajonj ama iwaanonj qokotaaniŋ Anutunonj saanonj qaanana jeŋ tegoro solanjanijonja. Kiaŋ.

6

¹ Nono Anutu iyaŋaa gawonj meme alauruta koloojoniwaajonj ama uugia kokaen kuujonj: Anutuwaa kalenmoriaŋanonj omaya koloowabotiwaajonj ii mono buŋa qeŋ aowu.

^{2*} Anutunonj qaa moŋ kokaen jerota Buŋa Terenonj eja,

“Giima koboomambaa kambananonj mono kaŋ kuuro niinonj qamakooliga mobe.

Hamoqeŋe kambananonj kaŋ kuuro iikanonj ilaŋ gombe.”

Qaa kaen eji, ii mobu! Kambaŋ keteda koi kanonj mono Anutuwaaw hamoqeŋe kambana kolooja. Anutunonj injiima koboomambaaajonj moro kambananonj kaŋ kuuro kiankomuya ii mono keteda koi buŋa qeŋ aowu. Kiaŋ.

Poolnonj kakasililij kania kania mokoloro.

³ Moŋ nonoojonj ama uuta boliro kamaawabotiwaajonj galenana meŋ aonj laligonjkejonj. Jeŋ nononji gawonananonj qaayawo koloonj kamaawabotiwaajonj kaen amakejonj.

⁴ Anutuwaaw gawonj meme ejemba awaa soro koloojoni, ii nanamemenana kuuyanonj qendeemakeja. Kakasililij ama jaabamagege kania kania ama nononji konjajilij uutanonj laligojonto, iikanonj mono mokosiŋgonj kaparaŋ koma kotiij namakejonj.

^{5*} Ooli waayawononj nunuŋ kapuare miria miria kanonj nononji laligonij. Kareŋa kareŋa asugigi kawaa uutanonj komuwombotiwaajonj doomoronana keno keenana moma laligonij. Gaonj gbili rama nenuwaajonj wosonana niniro laligoninto, kileŋ selenana qeŋ gawonj meŋ laligonij.

⁶ Nanamemeŋ soraaya otaŋ Anutuwaaw uusiija moma asariŋ lombo anjonj mokosiŋgonj ejemba ala meŋ onjmakejonj. Uŋa Toroyanonj uunana saa qero batugianonj gbingbaonja qaa jopagonj onjoma laligojonj. ⁷ Qaa honjagadeenjenij Anutuwaaw ku-usujanonj nemuŋ koma nonono nanamemeŋ solanja tiwo sumanja meniŋ boro dindinananonj ano qaninananonj meŋ nanjonj. Kaen nama leegenj Buŋa qaa jeŋ seiŋij, leegenj qaa qolonmolongoya selenananonj anji iikawaa kitia jeŋ mindijonj laligonij.

⁸ Qabuŋa nononji selenana mende mepeseenkejonj. Yonj jeŋ gamu qeŋ nononji uunananonj mende kamaankeja. Nonoojonj sundu awaa ano bologa ii lanj jeŋkeju. Ejemba qaa qolonmolongoya jeŋkejuti, iikaanja ama nonomakejuto, kileŋ qaa honjagadeen kuuya jeŋkejonj.

⁹ Ejembanonj kanianana saanonj moma kotonkejuto, kileŋ tosiŋonj lolomonij telambelaŋ ama nonomakeju. Kambaŋ tosaŋanonj komuwombaaajonj ama laligoninto, kileŋ toroqen jaawo laligojonj. Kikekakasililij eja kaanja nunuŋ laligogito, kileŋ mende komunij. ¹⁰ Wosobirinonj nunuro kileŋ kambaŋ so aisoonj laligojonj. Wanaya laligon kileŋ ejemba mamaga ilaŋ onjonij uugianonj qaqabuŋagiawo koloonjkeju. Namowaa esuhinanana qaagoto, kileŋ oyanboyan kuuya buŋa qeŋ aonj simbawonjawo laligojonj.

¹¹ Oo Korint ejemba, nonononj uunanaa naguya onjojonj horonj qaa moŋ mende konij kemero kanianana asuganondeen injjowe moju. ¹² Onjononj nonoo uumomonana mobubotiwaajonj ii mende anjonj komakejonto, nonononj onjo uugia mobombotiwaajonj mono onjoanjiodeen anjonj koma aonjkeju.

* 6:2: Ais 49.8 * 6:5: Apo 16.23

¹³ Niinonj uumomona onjombe onjononj mono iikawaa kitia kaanagadeenj tororo nombu. Niinonj meraborauruna kaanja tani qaa kokaenj injijonj oojen: Onjo kaanagadeenj mono onjoangiaa uugiaa naguya horonj uujopagia ii mombo momboga qendeema nonombu. Kiaj.

Momalaarigia qaa yonjowo mende qokotaawu.

¹⁴ Ejemba uugia mende meleengiti, iyonjowo mono uugia mende somonjonj* ororonj mende laligowu. Laaligo solanja ano laaligo doogoya ii anja anja koloojao. Ii mindirinj orombombaaonj amamaawonja. Pangamanj ano asasaga ii motoonj mende koloojao. Qaago! ¹⁵ Kraist ano limolanj (Satan) yorononj uumotoonj ama motoonj laligowowaajonj amamaawaota. Kawaajonj uumeleenj ejemba monjonj nanamemeja uumeleembaa gadokopa ejemba monj iwo motoonj mindirinj ambowaajonj amamaankebaota. ¹⁶* Anutu anjo qaaya monj kokaenj jerota eja,

“Niinonj kanagesouruna yonjoo uugianonj laligonj batugianonj kema kanj Ponjgia koloowe yonjononj nii welej qenj mepeseenj noma laligowuya.”

Qaa iikawaa so Anutuwaaw Ujayanonj uugianonj laligoro sele busunananonj Anutu laaligo kombombanja Toyaa jigo kolooja. Anutunonj iyanjaa jiwowonj jigoyanonj tando lopionj mepeseewombaa songo ano erota amamaankejonj. Anutuwaanonj jigo ano asa jigo ii anja anja. Iikawaa so nonononj uumeleembaa gadokopa ejemba yonjowo qokotaawombaa songo ano erota amamaankejonj.

¹⁷* Kawaajonj onjo mono Ponjonj qaa kokaenj jerotiwaa so otaanj ambu,

“Ii mono onjomesaonj seleengenj kanj tuunj iyanja monj laligowu.

Angonjoragiawo koloonkejuti, ii mono mende onjoosirigi niinonj moma anjonj koma kalanj koma onjoma laligomanja.

¹⁸* Niinonj Mangia koloowe onjo noo meraborauruna koloonj laligowuya.

Ponj ku-usunj kuuyaa Toyanonj kaenj jeja.” Kiaj.

7

¹ Oo wombo alauruna, Anutunonj kalanj koma nonomambaa qaaya kaenj somonjonj nonono eja. Kawaajonj iwoi sele unjanana menj tilooji, anana mono ii kuuya qetegowombaaonj Kraist qama koolininj hamo qenj nonombaa. Anutuwaaw jeta uuguwombotiwaajonj mono keenana moma kaparanj koninj menj solananinj nonono soraaya koloodaborowonja. Kiaj.

Uugia meleengitiwaajonj Poolnonj keraqeeangjo moro.

² Nonononj monj mende menj kondemondeenj ama muninj tiwilaaro. Mombaanonj iwoi mende qenjamenjanjoninj. Monj mende tiligonj jaameesanj ama muninj. Kawaajonj onjononj mono uugiaa naguya horonj nono uugianonj somonjonj nonoma laligowu.

³ Tosianonj batugianonj gawonj menj selenonj kuukuu qaa kaenj menj menj nonongito, niinonj qaa koi onjoo qaagia menj tegonj ironja meleema onjomambaaonj ama mende jejenj. Niinonj qaa kokaenj jewe modaborogi: Nonononj uunanaa naguya horonj onjo uunananonj somonjonj onjmakejonj. Kaenj ama saanonj onjowo ororonj somonjonj komuwonja ano ororonj kotiinj laligowonja.

⁴ Uuwoiya qaa momalaarina somata onjoononj ama laligojenj. Onjoo selegia mamaga mepeseenjejenj. Onjoonj ama ulunkolena somata mokoloojenjwaajonj kakasililinj kania kania moma iikanonj kilej hononja qaa aisoojenj.

Masedonia prowinsnonj kema Taituswo aitongori.

* 6:14: Qaqanj (yoke) ii hoos me bulmakao woi yoroo aroganonj anji kemero kare me kinonj iwoi horonkejao. Kaenj oroangaraa aingara ambotiwaajonj amamaankejao. Kaenj jinjanj kembabo. * 6:16: Lew 26.12; Eze 37.27; 1 Kor 3.16; 6.19 * 6:17: Ais 52.11 * 6:18: 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13; Ais 43.6; Jer 31.9

⁵ *Taitus mongama laligowetiwaajon*^{*} jeweti, qaa ii toroqer jemaŋa. Masedonia prowinsnonj kouma kanonj kaanagadeen uuluae mokoloomambaajon amamaawe. Daerj daerj kembeti, iikanonj konjilinj kania kania mokoloowe. Anutuwaaw manja qerj tosaana yonjowo angowowo ama onjoojonj majakaka moma laligowe. ⁶Kaanj laligoweto, Anutunonj uukamakamaa ejemba nanjonj nonomakeji, iinonj Taitus karoti, iikanonj ulunjkolej ama nono.

⁷ Taitusnonj karoti, iikanondeen qaagoto, Korint onononj ulunjkolej ama mugi iinonj nijoro Anutunonj iikanonj kaanagadeen ulunjkolej ama nono. Onoo sundugia kokaerj nijoro, "Onononj nii niibombaajonj koposonjonj laligoju. Wosogia onjanonj moma noma lombo nonjgitiwaa qaaya jerj noo kitina nanjonj jewombaajonj jojorinjkeju." Sundu ii nijoro moma uukoisoro somata qatawo mobe.

⁸ Niinonj uugia Buŋa qaanonj kuunj tere ii oowe weenjonj onjonaŋia moma bolinj aogiti, iikawaajonj mende moma bolinj aojerj. Wala moma bolinj aoweti, ii kilerj kambanj kokaamba kokaembaajonj mombo aisoojerj: Tere qaananonj uugia merj boliro wosobiri angito, wosobiri iikanonj mono meleema kambanj torodaamonda erj tegoro. Kaniagia kaerj iibe.

⁹ Kambanj kokaamba onj moma bolinj aogitiwaajonj ama mende aisoojento, kokaembaajonj aisoojerj: Onj nanamemengiaajonj ama moma bolinj aogi gamu wosobirigianonj ilaerj onono uugia mombo meleema dingogi. Ii Anutuwaaw jetaa so kolooro uugianonj mono nonoojonj ama mende boliroto, onjanonj ilaerj onjombe.

¹⁰ Singisonjonanajaajonj ama moma bolinj aojonj eerj, gamu wosobiri iikanonj mono ilaerj nonono uunana mombo meleema dingowonja. Dingowonjati, Anutunonj mono nunuano Siwenonj ubonja. Monjonj uuta meleema iikawaajonj mende moma bolinj aowaa. Balonj ejemba tosanonj singisonjogiaa wosobiri momakejuto, Anutunonj ii mesaowaatiwaajonj mende qisiwuti eerj, iinonj mono ironja meleema onono koomu kotiga kumuwyua.

¹¹ Onononj Anutuwaaw uusiinja so wosobiri mokoloogi gamu iikawaaw honja ii uugianonj kolooro letonjgiti, ii gosinj iima walinjonj kokaerj jegerj, "Anana gonj-aangolenana mesaonj uunana merj kululuunj uugere qaganonj waama kanijanana soosooya gosinj mindinjoninj. Ejemba singisonjgo angiti, iyonjoojonj uunana waaro sisigia merj jerj onjoninj. Anutuwaaw jeta uuguwombotiwaajonj aaruŋ lalanjaninj keenana moninj. Poolnonj kanj uunana meleeninjwaa honja iibaatiwaajonj koposonjonj laligojonj. Uunana nanamemerj dindinja ambombaajonj aninj ano monjonj kana qiwitigoroti, ii mindinjonj mubombaajonj jojorinj laligoninj." Kaerj jegerj sokombaa. Kambanj kokaamba kana dindinja otaajuti, ii qendeema nonjgi iijerj.

¹² Kawaajonj monjonj batugianonj boliroti, iigadeen mindinjonj mubutiwaajonj ama terena mende oowe me monj ii merj bolinj muroti, iigadeen ilaerj onjombutiwaajonj tere ii mende onj ambe. Ii kokaembaajonj oowe: Onj Anutuwaaw jaasewanjonj niwo uumotoonj ambombaajonj kaparanj komakejuti, sili iikanonj asuganonj asugiwaatiwaajonj tere ii oowe.

¹³ Neenaa ulunjkolena iikayadeen mende mojento, Taituswaa uuta batugianonj qeangoro iininj iikanonj kaanagadeen uuna nanjoro hononja qaa aisoonjkejerj. Onononj korebore Taitus keraqeeangjo qerj mugitiwaajonj aisoonjkeji, korisoro iikanonj kaanagadeen nanjonj nono iikawaajonj hononja qaa aisoojerj. ¹⁴ Niinonj onoo siligiaajonj ama selegia Taituswaa jaanonj mepeseen laligoweti, onononj iikawaaw so angj niinonj gamu mende mewe. Niinonj onoo batugianonj laligonj qaa kuuya injjoweti, ii honagadeen. Kawaa so onoo qaagia Taituswaa jaanonj jerj mepeseen laligoweti, qaa iikanonj mono kaanjadeen kaniagia mindinjonj honja kolooro.

¹⁵ Onj korebore noo qaana terj koma Taitusnonj karo sombugiawo moma jenengia ororo koma horonj mugi. Taitusnonj siligia ii romonjonj qaa nijoro uuqeeangoyanonj onjoojonj ama somariiro kotiinj mepeseen onjmakeja. ¹⁶ Niinonj nanamemengia kuuya romonjonj iikanonj saanonj onjoojonj ama qaqabunjananawo kaerj moma kotiinj satiinj laligomanja. Kawaajonj aisoonjkejerj. Kianj.

* 7:5: 2 Kor 2.13 * 7:5: 2 Kor 2.13 kanonj Taituswaaajonj jero.

8

Uumeleen alaurunana nangon onjombombaa qaaya

¹ *Oo uumeleen alauruna, Anutunon kalejmoriana uumeleen kanagesoya kanagesoya kanon nonono hona mono Masedonia prowins uutanon awaagadeen kolooro. Niinon onjo kawaajon poumapou laligowubotiwaajon moma sundugia kokaen jema: ² Yononon kakasililin kania kania mokoloogi anjotete lombotawonon qagianon uro wanaya totoon laligojuto, ii kilej hononja qaa aisoogitiwaajon ama uumeleen alaurunana nangon onjombombaaajon monen nandun somata qatawo anji.

³ Yonoo kaniagia kokaen nangon jema: Monon mende kuun onono iyangiaa siingiaajon kilej afaangon esungiaa so nandungia anji ano ii kaanideen uugun ononji. ⁴ Yononon kaparan koma mamaga kuun nonoma kokaen welema ninijogi, “Nono kaanideen Judia prowinswaa ejemba soraaya ilaen onjombombaaajon mojon. Kawaajon Pool, gii saanon ‘Oon!’ jena mono simbawonjowo moma gawon iikawaa bakaya afaangon mewonja.”

⁵ Kaen jegi jewe nandun ambutiwaajon mambombeti, iikawaa so iikayadeen qaagoto, ii uugun kokaen anji: Yononon wala nangonango Pombaa jaanon sokonji, ii ambombaaajon uugia somongogi ano iikawaa gematanon Anutuwa jeta ten kombombaaajon moma iyangiaa laaligogia ii kaanagadeen nonoo boronananon anji. ⁶ Kawaajon Taitus kokaen jen koton mube, “Gii nangonango gawon ii kanain menati, iikawaajon ii mono toroqen Korint kanageso ilaen onona ukalengia qendeema monen nandun somata ii mombo toroqen anji batugianon tegowaa.”

⁷ Uuwaa iwoi kania kania ii kelemalelen bunja qen aon kokaen ama laligoju: Awaagadeen Kraist moma laarin Bunja qaa hona jen sororogon Anutuwa uusiina moma koton tosaana nangon onjombombaaajon pondan koposongonkeju. Ononon tosaana unuugun awaagadeen jopagon nonoma awaa soro koloju. Kawaa so nangonango gawon koi kaanagadeen mono saanon menj sororogon tosaana unuugugi awaa soro koloowaa.

⁸ Kaen jen monen ambutiwaajon mende jen koton ononjen. Ii qaagoto, ukalengia gbingbaonjowo koloja me qaagoti, mono ii anjotetenon ama kaniagia momambaaajon mojen. Kanageso tosanon gonangole mesaon nangonango gawongia hona toonja menj zen nanjuti, qaa ii jen iikanon onjo anjotete ama ononjen.

⁹ Nandun dawi ambutiwaajon gosiwuti, iikanon mono Ponana Jiisas Kraistwaa kaniaa tania romongowu. Onjo iwa kalejmoriana somata ii kokaen moju: Iinon Siwewaa ilawoila kuuyaa Toya uuta kolooroto, kilej onjo oyanboyambaa qaqabunagiawo koloowutiwaajon ama namonon kamaan kamaanqeqeta koloon laaligoya togon qeleeno.

¹⁰ Monen ambutiwaajon mende jen koton ononjento, Jiisanon sare anoti, iikawaa so qambanmambana iikayadeen ononjen. Ononon gbani emugenon mutuya koloon nangonango gawon kaparan koma megii ano ii toroqen mewombaa siin kotiga mogi.

¹¹ Kamban kokaamba gawongia ii mono medaborowu. Wala nangonango gawon mewombaaajon kaparan koma awelegogiti, iikawaa so ii mono toroqen medaborowu. Iwoi en ononjiwaa so mono nandungia mamaga ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Nandun ambombaa siingianon koloon eji een, mono iwoi en ononjiwaa so anji Anutunon moma anjon kono sokombaa. Iwoi mende en ononjiwaa so mono mende gosin jen onomakeja.

¹³ Nandun somata anji alaurunana yonoo laaligogianon afaangoro onongiaa qagianon lombo ubaatiwaajon mende mojon, alaurunana amamaan memeqemean mejuti, iyonowo mendeema ororon laligowonatiwaajon mojon.

¹⁴ Kawaajon kamban kokaamba iwoi kelemalelen en onono tosanon laaligogia iwoiwaajon amamaajuti, onjo mono ii ilaen ononji soyanon koloowaa. Kaen ama onongia kanagen iwoiwaajon amamaagi yonoo ilawoilagianon kelemalelen ewaati, kamban iikanon mono iidamon ilaen onombuya. Kaen ama aogi ala ilailaa siligianon ororon koloowaa. ¹⁵ *Ii Bunja qaa koi oogita ejiwaa so koloowaa, “Mamaga menj kululuun

* 8:1: Room 15.26 * 8:15: Eks 16.18

laligoroti, iinonj anaa so nero qaa suruya mende raro ano borombooronj mej kululuun laligoroti, iinonj nene iwoiwaajonj mende amamaaro.” Kianj.

Nejauruna karonj wasinj onjonj kanj ilaanj onjombu.

¹⁶ Anutunonj Taituswaa uuta sololoooro onjoojonj nii kaanja majakaka moma ilaanj onjomambaajonj kaparanj koma laligoja. Kawaajonj “Anutu dangisen!” jejer. ¹⁷ Niinonj Taitus onjooononj kawaatiwaajonj qisinj uuta kuuwe wana meleeno. Iikayadeen qaagoto, anj onj ilaanj onjomambaajonj moma koposonjonj iyanjaa siinja otaanj nonomesaonj Korint onjooononj kamambaajonj jero. ¹⁸ Nonononj uumeleenj alanana monj wasininj iwo kawaota. Kokanonj Oligaa Buja jej seinkejiwaajonj ii uumeleenj kanageso so mepeseenj munkeju.

¹⁹ Iwaa qaa toroqenj kokaenj jemaña: Masedonia uumeleenj kanageso yonjononj ii meweengogi nanjonanjo nandunja ii mej nonowo motoonj kana kemberja. Nonononj Ponj iyanjaa qabunyanonj seiwaatiwaajonj moma nandunj somata ii saanonj galej koma Judia prowinsnonj kema onjombonja. Ala ilailaa onjombombaa uukalenana kaenj asuganonj qendeema onjombonja.

²⁰ Kaenj ama nanjonanjo nandunj somata ii tiliqili anji soowabotiwaajonj saanonj galej koma sororogowonja. Monjonj silinana iikawaajonj jej nonombabotiwaajonj moma kaparanj koma nanjonj. ²¹ *Qaa kawaa kania ii kokaenj: Nonononj sili Pombaa jaanonj dindinja kolooji, ii qetetanjonwombotiwaajonj galej mej aonkejonj. Iikayadeen qaagoto, sili ejemba jaagianonj sokonji, ii kaanagadeen ambombaaajonj moma kaparanj komakejonj.

²² Yorowo uumeleenj alanana monj ii kaanagadeen wasininj kawaa. Ii kambanj mamaga angotete mej munj tania kokaenj iininj: Iinonj kambanja kambanja Pombaa gawonj memambaajonj geregere amakeja. Kambanj kokaamba onj tosaanja ala ilailaa onjombombaaajonj mojuti, iikaenj moma laarinj onjonjiwaajonj mono onjooononj kanj ilaanj onjomambaajonj moma uuwaawaa somata momakeja.

²³ Niinonj Taitus kokaembaajonj meweengowe: Iinonj noo ala ilailaana ano gawonj meme nejana kolooja. Uumeleenj kanagesoya kanagesoya yonjononj alawoinana woi ii meweengonj oronji jotamemegia koloojao. Kraistwaa qabunyanonj mono yoroojonj ama somariinkeja. ²⁴ Kawaajonj eja karonj kawuti, ii mono uugianonj jopagonj onjoma kaniagia kaenj ii qendeengi iibuya. Kaenj ambuti eenj, nonononj siligiaajonj selegia mepeseeninji, qaa iikawaa honjanonj mono asuganonj koloooro iigi uumeleenj kanageso mamaganonj mobuya. Kianj.

9

Mono uumeleenj alaurugia ilaanj onjombu.

¹ Anutuwaawaa ejemba soraaya ala ilailaa monen onjombutiwaajonj oomambaajonj mojento, onj qaa ii modaborojutiwaajonj qaa mombo jemambaajonj mende amamaajen.

² Onj ala ilailaa ambombaa uusiingia eja. Niinonj ii moma iikawaajonj onjoo selegia mej uma Masedonia uumeleenj kanageso yonjoo jaanonj mepeseen onjoma kokaenj jewe, “Korint ano Akaia uumeleenj alaurunana tosonianonj mono gbani emugendeen kanainj Judia ala ilailaa ama onjombombaaajonj jojorinj laligoju.” Kaenj jewe onjoo uugeregiaajonj mogi qaa iikanonj mono uugia kuuro. Kawaajonj kanageso honja yonjoo uugia waaro ala ilailaa ambombaaajonj afaangogi.

³ Onjooangiaa siinj koloonj onjono mojuto, kilenj nejauruna karonj koi wasinj onjonjen. “Korint yonjononj monen mej kululuuwombaajonj jojorinj laligoju,” kaenj jej qaa iikawaajonj onjoo selegia mepeseewe. Qaa iikanonj omaya koloooro mamaganonj mobuboto, qaagia otaanj monen onjanonj anji ozonj esunonj raro kuuyanonj kaenj injibutiwaajonj mojenj.

⁴ Qaa iikanonj omaya koloooro monengianonj mawosusunonj mende raro eenj laligogi Masedonia nejauruna tosonianonj niwo kanj kaenj mokoloonj onjombuyagati eenj, niinonj mono onjoojonj ama gamu mokoloomambo. Tej kombutiwaajonj moma laarinj onjoma

* 8:21: Gba 3.4

liligowe honja mende koloonagati eenj, onjo mono kaanjiadeen qaagia omayaajonj ama gamu mokoloowubo.

⁵ Kawaajonj uumeleenj alaurunana karoonj ii uu kuunj onjomambaajonj mobe sokono kokaenj injijowe, “Onjo mono waladeen Korint yonoononj kema nanjonango nandunj somata ambutiwaa qaa somongogiti, arenj ii otaanj andaborowutiwaaajonj mono uukuukuu menj onjombu. Kaenj anji ala ilailaa nandungia ii kikuyawo otoko qaganonj qaagoto, mono loloogendeen afaanjonj mamaga ambu. Ii mindirigi ziozwaa ozonj esunonj raro kanj saanonj mewonja.” Kaenj jewe.

Kota afaanjonj mamaga qosoma kororoowu.

⁶ Qaa koi mono romonjonj liligowu: Nene kota afaanagadeen qosoma kororooji, iinonj mono honja kaanagadeen afaanagadeen mewaa. Nene kota mamaga qosoma kororooji, iinonj mono honja kaanagadeen mamaga mewaa. Kawaajonj mamaga anji Anutunonj kitianonj mamaga onjombaa. ⁷ Onjo anja anja nandungia mono uugianonj somongogitiwaa so amakebu. Korisorononj afaanjonj mojqoqoronj ejemba kalenj onjonjuti, Anutunonj ii jopagonj onjmakeja. Kawaajonj nandungia monjonj kuunj onjonjiwaaajonj ama uuwoi qaganonj mende ambu. Ii kikuwo mende ambu.

⁸ Uuafaan qaganonj kotingia mamaga anji Anutunonj mono kotiiij kalenjmoriaja kuuya menj seij onjmakebaa. Kaenj onjono laaligo kuuya kanonj iwoiwaajonj amamaawuti, ii kuuya mono kambanj so buja qenj aogi sokoma onjmakebaa. Kaenj kolooro gawonj awaa kania kania ii afaanjonj megij honja kelemalelenj koloowaa. ⁹* Otokoya qaa nandunj somasomata amakejuti, ii Buja Tere qaa koi oogita ejiwaa so kolooju,

“Iinonj afaanjonj kalenja kalenja mendeema ejemba wanaya onjmakeja.

Nanamemenja dindinja kikuya qaa kanonj mono kambanj tetegoya qaa Anutuwaa jaanonj enj ubaa.”

¹⁰* Anutunonj qosomakororo ejawaajonj nene kota muro nene kolooro nenkejonj, iinonj mono nembanewaa mojqoqoronj amakebuti, ii kaanagadeen onjmakebaa. Ii onjono uugianonj lolooro saanonj afaanjonj qaa kota qosoma kororoonj seigi nanamemenj solanja honja kolooro Anutunonj ii menj somariiro seijkebaa. ¹¹ Kaenj anji Anutunonj mono laaligo kuuya kanonj kotuegonj menj seij onjono qeangonjkebu. Kanonj saanonj afaanjonj ejemba kambanj so gbingbaonja qaa kalenj mamaga onjmakebu. Kaenj anji ii menj (Jerusalem kema) onjonij ejemba mamaganonj kotingiaajonj ama Anutu mepeseegi honja onjooonj koloojkebaa.

¹² Nanjonango gawonj koi menjkebuti, iikanonj mono Anutuwaa ejemba soraaya yonononj iwoiwaajonj memeqemeanj anji ilaanj onjmakebaa. Iikayadeen qaagoto, iikawaajonj “Anutu dangisenj!” qaa ii mamaga jewutiwaaajonj ama honja onjooonj koloojkebaa.

¹³ Kawaa kania ii kokaenj: Nanjonango gawonj koi menj iikaanja kanonj momalaarigaa kania qendeengi ejemba mamaganonj ii iima Anutu tenj kombutiwaaajonj mepeseenj munj kokaenj jewuya, “Korint yonononj Kraistwaa Oligaa Buja ii qaanondeen mende jokoloojuto, Poolwaanonj qaa ii gbingbaonja qaa tenj koma afaanjonj loloogendeen nono ano tosaanja kuuya nonjoonj kalenj jaasoongo nonomakeju.”

¹⁴ Kaenj jenj onjoonj qamakooli gawonj menj iikanonj waegia mamaga menj onjoma kokaenj jewuya, “Iiya! Anutunonj mono kalenjmoriaja kelemalelenj Korint onjono uujopagaa honja mamaga nononji.” Kaenj jegi Anutuwaa kalenjanonj asuganonj koloowaa. ¹⁵ Oo anana Anutu kalenjaajonj ama mono mepeseenkebonja. Iwaa kalenja Jiisas Kraistnonj mono awaa soro kolooja. Nanjonango ambutiwaa qaaya ii kaenj kanj tegoja.

10

Poolwaa gawombaajonj qaa jegi kitia meleeno.

* 9:9: Ond 112.9 * 9:10: Ais 55.10

¹ Tosianon onoo batugianon noojon kokaen jenkeju: Jaasewan qen aon geregere mende amakejato, mongen kema kanon mono qaa kotakotagadeen jen nonomakeja. Kaen jenkejuto, Kraistnon kiankomun gumbonjonjon nomakeji, niinon mono iikawaa qaganon neeno uugia kokaembaajon kuumana:

² Tosaana yononon nonoojon kokaen romongon jenkeju, “Pool ano iwaa nenauruta yononon balombaa nanamemenaa taniga otaan iyangiaajon romongon amakeju.” Niinon onoonon kan qaa kaen jenkejuti, ii mono temboma onoma awasankaka nama jen onomambaaajon mojento, kilen uugia kotakota totoon kuun jen onomambaaajon togojen. Kawaajon on on ejemba noojon qaa kaana jenkejuti, ii mono uulanawo gema unuwu. Qaagia kaana ii mindingogi injibe uunanon mono luae qero batugianon kan bonjon laligomana.

³ Onanon, nanamemena namonon amakejento, ii kilen neenaajon ama balombaa nanamemen bologa mende otaan manja mende qenkejen. Kaen qaagoto, Anutuwaa kawali gale koloon kereuruta kiropo kuun onoma kanon arej soraaya otaan manja qenkejen. ⁴ Balon ejemba yononon uugia walaga otaan manjawaa iwoiya kuuya iikawo manja qenkejuto, nononon kaen qaago. Manjaqeqe eja yononon jinjaron jake kiripoya kiripoya simer aenon memeta ii idon kondeengi kamaankejuto, Anutunon tiwo suman qaita mon usunawo ii nonono inaan nonono iikanon mono kere yonoo qaa arengia powowon kotiga ii kuun qewagonin kamaankeju.

⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutuwaa kania moma kotowubotiwaajon ama onongiaa selegia menj uma momogia dindiña kolangiro lalabubu laligojuto, nononon iyonoo roromongo arengia doogoya kiripoyawo ii kuuya qewagon kondeenin kamaankeju. Ejembanon qaa momogia bologa ii menagon somongowutiwaajon kana qendeema ononin saanon qaagia kuuya Kraist ten koma munkebonatiwaa so romongonkebu.

⁶ Kaen romongon Korint ononon wala Kraistwaa qaa kuuya ten koma aposol gawona nangowutiwaajon mambonjon. Ononon uugia mombo kaen meleengigo nononon mono qaa qootogo ejemba yonoo qaagia kuuya gosin jen tegon irona meleema onombombaaajon jojorin laligojon. Kian.

⁷ Ono iwoi kuuya mono selewaajonadeen mende iima gosiwu. Batugianon nanamemen soonkeji, iikawaa kaniaa hona ii mono romongowu. Tosianon batugianon nii menj kamaan nooma iyangio Kraistwaa jotamemeuruta koloojutiwaajon uuwoi mende ama moma kotijuti een, iyononon mono toroqen noojon kaanagadeen kokaen romongowu: Yononon Kraistwaa bunja koloojuti, niinon mono kaanagadeen Kraistwaa bunja koloojen.

⁸ Ponon kokaembaajon ku-usun nono: Ono menj kamaan onoomambaaajon qaagoto, mono uugia meagowe kotiiwutiwaajon ama laligojen. Kawaajon ku-usun iikawaajon awelegon konain kaana selena menj uma terereewenagati een, ii kilen mono gamu mon mende mokoloowenaga. ⁹ Tereya tereya on ambe weengon ku-usunaajon toogia mobubo. Iikawaa toroko mobutiwaajon mende mojen. Kawaajon qaa ii kamban kokaamba mende toroqen jemaña. Kian.

¹⁰ Tosianon qaa kokaen jenkeju: Poolnon tereya kanon qaa lombotawo onon uunana onanon kuunkejato, batunananon nano iinin eja loota kolooja ano qaaya jero monin piapiaya kolooja. ¹¹ Niinon qaa iikawaa kitia kokaen jemaña: Qaagia omaya mono mesaowu. Noo kaniaanaajon mono kokaen romongowu: Nii mongen kema terenon qaana kotiga onkejen, iikawaa so mono batugianon laligon kaanagadeen kotakota mindingon onomana.

¹² Umbuqumbulin yononon iyangia jen qangon aonkejuto, onanon nii nuugun aposol qabunagiawo koloowuyagati een, niinon mono gamuna mobenaga. Kaen kolooro neena ano yonoo nanamemengia leele ama iima gosimambaaajon qetetanjon kokodundun ambenagato, yononon mono momogia toroga otaan iyangiaa aingiaa so uugia kedaya ama gosinkeju. Nanamemengia kaen lan gosin “Pool uugujon,” jen uuqeeango momakeju.

Qaa omaya kaen jer uugia qaa kolooju. Anutuwaaw kedoron gosin nonji saanon unjuugun laligojer.

¹³ Anutunon gawon memewaa jawoya ama nonoti, ii mende uugun selena mamaga mepeseemambaajon mende mojer. Anutunon gawon meme arejna ama nono menkejeri, iikawaa so mono onoo batugianon kaanagadeen gawon menkejer ano iikawaa honjaajonadeen selena mepeseenkejer.

¹⁴ Tosianon qaa kokaen jer soorkeju, "Poolnon Korint batugianon gawon merotiwaa-jon selia mepeseero mende sokonja. Anutunon balon mosoma gawon mewaatiwaa jawo ama muroti, Poolnon ii uugun lansaj waleemakeja." Yononon waladeen gawon onoo batugianon mende megito, kilej nii menj kamaan nooma iyangiaa selegia qaanondeen mepeseenkeju. Niinon Kraistwaa Oligaa Buja jer seij kema laligon wala Korint onoonon kanj uuwaa gawon mewe. Wala mende kawenagati een, umbuqumbulinj boi yononon noo qaana kaen jegi sokono niinon neenaa kania jeman jer jer soowenaga.

¹⁵ Anutunon balon mosoma gawon memewaa jawo ama ononoti, iyononon jawogia ii waleema onoo batugianon kanj uuwaa gawon menkeju. Neeno jawona mende waleema tosaaja yonoo batugianon gawon mewetiwaajon selena mepeseenkejer. Boi tosanon uuwaa gawon menj laligogiti, iikawaajon selena mende mepeseenkejer. Onoo batugianon wala kanainj gawon mewetiwaajon kaen ambe saanon sokonja. Anutuwaaw arena otaan batugianon gawon menj laligonin momalaarigianon toroqen somariiro nangon nonombutiwaajon mamboma jejeromonromon anjer.

¹⁶ Nangon nononji saanon gomaña gomaña Korint leegenanon Noot waagen ejuti, mono endukanon kaanagadeen kema Oligaa Buja jer asariwona. Gawonananon kaen somariiro gemaqeqe qaagianon tegowaa. Anutunon tosaaja yonoo gawon meme jawogia ama onono megj honja kolodabororoti, iikawaajon neenaa selena mepeseemambaajon mende mojer.

¹⁷ *Kaen qaagoto, Buja qaa koi otaan amambaajon mojer, "Monon selia mepeseemambaajon moji, iinon mono Pombaa gawombaa honjaajon ama selia mepeseero sokombaa." ¹⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaen: Iyangia jer qeangon aonkejuti, iyononon Anutuwaaw jaanon mende sokonjuto, Poronon moroga jer qeangon mubaati, iinon mono angotetenon kotiin nambaa. Kian.

11

Aposol takapolakaya yononon tiligon onjombubo.

¹ Niinon uuna qaa tanijaan qaa boronja mon jer selena menj ube iikawaajon mono mende moma bimoowu. Ii kilej nii gema mende nuwuyati, ii mojer. ² Niinon onoo eja motoonoo Kraist iwaa buja koloogi emba saraj jumuna soraaya kaanja onoombe iinondeen unjuambaatiwaa qaaya jer somongowe. Kawaaajon Anutunon onoonon ama uutanon motoqoto moma uugereya waamakeji, niinon mono iikawaa so tosanon qaanon tutugon onoma kele qen horon ononji boliwubotiwaajon majakaka momakejer.

³ *Kokaembaajon majakaka momakejer: Mokolonon osonkakale ano Iiwnon (Eewanon) boliroti, iikawaa so umbuqumbulinj yononon kaen me kaen jer tiligon onoonji uugianon menjeregoro jinjaun ambubo.

⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Tosianon kanj Jiisas jer asariniji, ii qaagoto, Jiisas morota mombaa kania jer seij laligogi ononon yonoonon mende mogi bimoonkeja. Uja Toroya buja qen aogiti, ii qaagoto, ome monon tosaaja onoo uugianon kemero melokanjij laligon iikawaajon kilej konjilinj mende moju. Oligaa Buja moma anjon kongiti, ii qaagoto, qaa tania anja so mon qatagadeen Oligaa Buja qama lan jegi tosanon ii afaanagadeen moma anjon komakeju. Kaen koloonkejiwaajon ononon kilej majakaka mon mende momakeju. Ii mende sokonja.

* 10:17: Jer 9.24 * 11:3: Jen 3.1-5, 13

⁵ Kawaajon majakaka momakejento, nanamemena kaen me kaen gosigi niinon kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qa menj umbuqumbulin lan amakejuti, niinon mono iyonoo newo baagianon qaago totoon laligojen. ⁶ Qaa nomakejutiwaa kitia ii kokaen jejen: Qaa awaga jejetaa tania ii saanon mende mojento, Buja qaawaa kania ii mono moma sororogojen. Ii kambana kambana pondan asuganon injisaambe moma yagoju.

⁷ Onjo metaama onjomambaajon moma neena menj kamaan aon laaligona nangomambaajon gawon menj laligowe. Kawaajon Anutuwaanon Oligaa Buja ii onjojon sewana qaa een jen asarin onjoma laligowe. Kaen ama laligowetiwaajon tosanon noojon uuduudu qaa kokaen jenkeju, "Poolnon kana uugun singisongo amakeja." ⁸ Uumeleen kanageso tosanon gawon mende mewe kiler nandungia een nonji mewe nangon nono onjo een welen qen onjoma laligowe. Tosianon iikawaajon kokaen jenkeju, "Poolnon yongoro meme sili kaana ama onjoma laligoja. Kawaajon iinon aposol mende koloojato, anaa gawonga menjkeja." Noojon kaen jen soonkeju.

⁹ *Onjowo laligon iwoiwaajon amamaan memeqemear menj iikanon onjoononga mon mende kuun menj bimoon mun nene iwoiya mende menj laligowe. Kaen qaagoto, uumeleen alauruna Masedonia prowinsnonga kan iwoiwaajon amamaaweti, ii iima asarin monej nonji sokono. Nanamemena kuuya kanon menj bimoon onjomambotiwaajon moma galen menj aon laligoweta mombo toroqen kaen laligomana.

¹⁰ Menj bimoon onjomambotiwaa qaana iikawaajon mono neena selen menj uma laligojen. Monjon qaana ii Akaia prowinsgiaa gomana gomana kuuya kanon qewagamambaajon amamaawaa. Kraistwaa qaa honanon mono nemun koma nono qaa kaen somongon jen nanjen. ¹¹ Ii naambaajon? Ii onjo mende jopagon onjombenaga, iikawaajon me? Mono onanon jopagon onjomejen, ii Anutunon moja.

¹² Aposol sosonae kaana koloonkejuti, iyononon nonowo "Ororon koloowombaa gawon tania iikayadeen menjkejon," kaen jewombaajon moju. Kawaajon kokaen kuun onjoma jenkeju, "Poolwaa tani kaana gawon menjkejon, iikawaajon mono Pool kaana nangon nonombu." Gawongiaajon selegia mepeseewombaajon moma iikawaa kania mongamakejuto, ii saanon mende mokoloowu. Niinon ii kaana mende koloojen. Kawaajon menj bimoon onjomambotiwaajon mono neena galen menj aon laligonkejena mombo toroqen iikaana laligomana.

¹³ Yononon aposol hona qaagoto, aposol takapolakaya ano gawon meme ejemba osonkakalegiawo kolooju. Kraistwaa aposol nonoo tanitani koloon qendeema aon gawon lan menjkeju. ¹⁴ Satan anjo asasagaa gajoba tani kaana qendeema aon gawon lan menjkeja. Kawaajon umbuqumbulin yononon kaen koloogitiwaajon mende walingonkebona.

¹⁵ Kawaajon Satambaa welenqege ejembauruta yononon ejemba welengia qewombaa tanitani ama Kana qaa otaan iikaana kanon solana koloowutiwaajon jen soon qendeema aonkeju. Gawon kaan lan menjkejutiwaajon nono mende aarun walingonkejon. Selememe kaen amakejuto, kamban tetegoyanon Anutunon tawagia nanamemengiaa so meleema onjombaa. Kian.

Poolnon aposol gawon menj siimbobolo mamaga moro.

¹⁶ Qaana mombo kokaen jemana: Onjoononga tosanon noojon "Uuta qaaga laligoja," kaen jen romongowuyaga. Kaen romongowuyagati een, nii eja uuta qaa kaana mono koma horon nombu. Kaen anji saanon ii kaana neena selen menj uma batugianon laligomana. ¹⁷ Awasankaka somata moma selen menj uma qaana jejen, ii Pombaa momonon mende otaan jejeno, qaa ii eja uuta qanon jewageen jejen.

¹⁸ Ejemba mamaganon batugianon balombaa nanamemen bologa otaan selegia menj umakejuti, iikawaajon niinon kaanjadeen ama qaana iikawaa so jejen. ¹⁹ Onjoangio "Momo ejemba uuta koloojon," jejutiwaajon onjonon ejemba uugia qaa yonjojon mogi mende bimoonkeja.

* 11:9: Fil 4.15-18

²⁰ Oŋononj hoŋa toontoonj kokaenj kolooju: Ejemba koi kaanja yoŋoojonj mogi uugianonj mende bimoonjkeja: Moŋnonj urjuama somonjgoro welenjqqeuruta kamaanjqqeta kolooju. Moŋnonj tutugonj oŋoma nenegia nedaboronjkeja. Moŋnonj jeŋ kelekele ama oŋono iwaa bunja kolooju. Moŋnonj iyanjaa selia meŋ uma qaa tokoronjkota jeŋ urungia qetaalinjkeja.

²¹ Ii kaanja horonj ureenj ama oŋomambaajonj mono looloria kolooj laligowe. Bonjona ama oŋombetiwaajonj “Kee momo meraga kolooja,” jeŋ noojonj kaenj romonjgoju me qaago? Qaa kaenj jeŋ iikanonj saanonj gamu qenj nombutiwaa so kolooja me? Qaa jemanjati, ii eja uuta qaanonj jewageenj jemaŋa. Umbuqumbulinj yoŋononj gawonj meŋkejutiwaajonj selegia meŋ uma gamugia mende moŋuti eenj, niinonj mono kaanagadeenj gawonaajonj ama selena meŋ umambaajonj kotiinjkejeŋ.

²² Yoŋononj qaa kokaenj jeŋ selegia meŋ umakeju, “Nono Juuda ejemba kolooj Hibruu qaa jeŋkejonj.” Kaenj jeŋkejuto, niigago mono kaanjiadeenj koloojeŋ. “Israel ejemba koloojonj,” jeŋkejuto, niigago mono kaanjiadeenj koloojeŋ. “Aabahambaa esa ambouruta koloojonj,” jeŋkejuto, niigago mono kaanjiadeenj koloojeŋ.

²³ *Qaa moŋ ii eja uuta qaanonj jewageenj jemaŋa, “Yoŋononj Kraistwaa gawonj meŋkejonj,” jeŋkejuto, niinonj ii mono ii haamo ama unjuugunj meŋkejeŋ. Niinonj mono ejemba ii unjuugunj gawonj kotiinj meŋ laligowe. Kraistwaa gawombaajonj ama kapuare mirinonj noonji kanonj ii unjuugunj kambaŋ mamaga rabe. Ooli waayawononj geriawo geriawo nuŋ laligogi. Kambaŋa kambaŋa lombo mokolooj komumambaajonj ama laligowe.

²⁴ *Juuda jigo galenj toŋianonj jegi arawambu nonj nugi indenja 39 kolooro siimboboloya moma laligowe. Kaenj ama nonji arenja 5 kolooro. ²⁵ *Room gawman yoŋononj jegi oporondaayanonj nugi indenja karoonj kolooro. Somaŋa motoonjgo jamononj nugi komumambaajonj ambe. Wanjo somatanonj laligowe kowe toronjanonj kuunj qagonj janjgoro indenja karoonj kolooro. Kambaŋ moŋnonj wanjo janjgoro kowenonj kemenj weenj motoonjgo ano gomantiiŋa moŋ kowe qaganonj lanj laligowe.

²⁶ *Kambaŋa kambaŋa kana kema kanj laligowe. Apu somasomata mamaga kotonj iikanonj lombo mokolooj tiwilaamambaajonj ama laligowe. Kikekakasililinj ejemba yoŋoojonj ama koomuwaa toroko moma laligowe. Juuda kanagesouruna yoŋoojonj ama lombo mokolooj tiwilaamambaa ama laligowe. Waba kantri yoŋoojonj ama lombo mokolooj tiwilaamambaa ama laligowe. Taonja taonja kanonj lombo mokolooj tiwilaamambaa ama laligowe. Duuyaa gomaŋa gomaŋa kanonj lombo mokolooj tiwilaamambaa ama laligowe. Kowe kotonj kema kanonj lombo mokolooj tiwilaamambaa ama laligowe. Alauruna takapolakagiawo yoŋononj nugi komumambotiwaajonj wosona (ba kukuuna) kouma gojono laligowe.

²⁷ Laaligona nanjomambaajonj gawonj kotiinj meŋ laligowe. Gaonj gbili mamaga laligowe. Gawonj mamaga mewetiwaajonj nenewaa kambana mende ero nene apuwaa komunj laligowe. Nene qaono kambaŋ mamaga bodi laligowe. Opo malekuwaajonj amamaanj totonja ariŋ laligowe. ²⁸ Iikayadeenj qaagoto, toroqenj kokaenj moma laligowe: Uumeleenj kanagesoya kanagesoya kuuya yoŋononj majakaka qaagia nijogi uunanonj mono kambaŋ so moma bimoonj laligowe.

²⁹ Momalaari alauruna daenj yoŋononj sologonj loorijuti eenj, niinonj mono kaanjiadeenj ii mobe bimooro uuna loorinjeja. Moŋnonj konjgoro ano uumeleenj alananonj singisonjgo anji, singisonjgo iikawaa gerianonj mono noo uuna kaanagadeenj nooro tembomakejeŋ.

³⁰ Oŋononj sele meŋ-uu qaagadeenj mobombaa siinja momakeju. Kawaajonj niinonj selena meŋ ubenagatiwaa so koloowenagati eenj, nii selena iwoiwaajonj qaagoto, mono uunaa iwoiwaajonj kamaanjqqeta koloowe esunja kamaanjkejiwaajonj ama selena meŋ ubenaga. ³¹ Anutu Poŋ Jiisaswaa Maŋa kambaŋ so mepeseeninj tetegoya qaa

* 11:23: Apo 16.23 * 11:24: Dut 25.3 * 11:25: Apo 16.22; 14.19 * 11:26: Apo 9.23; 14.15

akadamuyawo laligon ubaati, iinonj mono noo kaniana moro qaa qolonmolongoya qaagoto, qaa honja toonj ii jejej.

³² *Damaskas sitinonj laligowe kinj Aretaswaa kiapyanonj goondomonjuruta noma somonjonj nombutiwaajonj jejej kotonj onono Damaskas ejemba yonoo siti sopa naguyanonj emboma oloj koma kemambotiwaajonj galenj menj nanngi. ³³ Kaenj nanngito, alauruna yonononj noma konde uutanonj nooma kasanonj somonjonj siti kiropo jengenanonjga sosooda angi namononj kamaanj koma borianonjga oloj koma kawe. Kianj.

12

Poolnonj jaameleenj unja iima isaisaanj qaa moro.

¹ Onoo selememe alaurugianonj jaameleembaa qaaya qaaya jenkejuti, iikawaajonj niinonj kaanagadeenj selena mepeseenj jaameleembaa qaana jemaña. Qaa ii saanonj mende ilaanj onombaato, kilenj qaa toroqen jaameleenj unjaya unjaya ii Ponjonj qaagia nisaano mobeti, iikawaa sunduya jemaña. ² Eja monj moma mube Kraistwo qokotaanj laligoja. Unja Toroyanonj ii wano namowaa koosu haamo jawoya uugunj uma sengelao jawoya uugunj uma Anutu iyanjaa Siwe gomanj uutanonj eu uro. Kambanj iikanonjadeenj gbani 14 tegoro laligojonj. Seliawo me selia qaa unja kokoosoyagadeenj uroti, ii mende mojenj. Anutunonj ii moja.

³⁻⁴ Unja Toroyanonj eja ii wano Anutuwaawo oyanjboyanj gomanjanonj uro qaa qaita monj jegi moro. Balonj eja niinonj qaa ii jemambaajonj songo eja ano qaa ii balonj ejemba ananaa qaanananonj jewombaa so qaago. Seliawo me selia qaa uroti, ii Anutunonj moja. Niinonj ii mende mojentonj, iwaa sunduya mojenj.

⁵ Niinonj eja iwaanonj iwoi kolooroti, iikawaajonj selena menj umanjatiwaa so koloojenj. Neenaajonj ii kolooroto, kilenj iikawaajonj ama neenaa selena mende mepeseenjejejenj. Kawaajonj qaagoto, esunjakamakamaa koloojenjiwaajonj kaenj amakejenj.

⁶ Neenaajonj selena kaanagadeenj menj umambaajonj mobenagati eenj, qaana mono qaa honjaa so jewenaga. Kaenj qaa omaya jeje ejaga mende koloowenagato, ii kokaembaajonj kolatinj aonjejenj: Kuuya onononj jaameleenj ii iibetiwaajonj qaa dindina uugunj noojonj mogi uuta koloomambo. Nanamemena ambe iigi qaa jewe mogiti, mono iikawaa sogadeenj gosinj nombutiwaajonj mojenj.

⁷ Nisanjnisaañ qaa uuta mobe qaa tosaanja uugunjejeji, iikawaajonj awelegonj aomambotiwaajonj Anutunonj iwoi jetawo noo sele busunanonj ano sosoro somambaa so nunjeja. Satambaa gajobanonj siimbobolo ii nono momakejenj. ⁸ Kawaajonj Ponjonj ii sele busunanonjga itagowaatiwaajonj qama kooliwe indina karonj kolooro.

⁹ Kaenj qama kooliweto, qaa kokaenj nijoro, “Qaago. Esunjakamakamaa koloona noo ku-usunanonj mono afaanjonj uuga saa qero akadamugawo koloonjkebaa. Kawaajonj noo kalejmoriana mono buña qenj aona sokombaa.” Qaa ii nijonj Kraistwaa ku-usujanonj qananonj ubaatiwaajonj momakejenj. Kawaajonj esunjakamakamaa koloonjejenjiwaajonj selena mepeseenjejejenj. Lombo ii qaombaatiwaajonj mende toroqen qama koolinjejenj.

¹⁰ Kraistnonj nii esunjakamakamaa koloonjejenji, kambanj iikanonj esunj nono kotiinj namakejenj. Kawaajonj esunjakamakamaa koloojenjiwaajonj kilenj mobe sokono kiku mende amakejenj. Tosianonj uuqeqe qaa tokoronkota jejej nongji mobe sokoma nonja. Kraistwaajonj ama kakasililinj sisiwerowero ama nongji konjajilinj moma kanonj kilenj uubonjonj mokoloonjejenj. Kianj.

Poolnonj Korint yonoojonj majakaka moro?

¹¹ Selena menj uma eja uuta qaa tanijaanj koloojenj. Dingowutiwaajonj ama kana morota monj mende mokoloonj noojonj mogi ubaatiwaajonj ii jejejenj. Onanonj, Anutunonj mende ilaanj nonagati eenj, neeno mono iwoi monj mende ambe gemaqeqe qaagianonj honja

* 11:32: Apo 9.23-25

koloona. Hoja koloona, nanamemena kaer me kaer gosijenji, mono kamaanqeqeta mende kolooner. Tosianon aposol qabunagiawowaa qa menj umbuqumbulinj lanj laligojuti, niinonj mono iyonoo newo baagianonj mende totoonj laligojer.

¹² Onoo batugianonj gawonj menj lombo mamaga moma mokosingonj laligoweti, iikanonj Anutuwaa ku-usujanonj sololoonj nono angoletto aiwese kania kania asugiro. Nanamemerj iikanonj aposol koloojeriwaa kania qendeema ononota iigi.

¹³ Ono ilaanj onjombe ano uumeleerj kanageso tosaanja ii onjowo ororonj ama onjombe. Tosaanja onjombe waagita onj mono nomaerj onjomesaowe eerj laligowuyaga? Onjanonj, nanjonj nombutiwaa lombota ii onjoo qagianonj mende ambe. Aposol takapolakagiawo yonononj lombo ii onjoo qagianonj amakejuto, niinonj ii tosaanja yonjoo qagianonj ambe bosimakeju. Nanjonj nombutiwaajonj mende kuuj onjoma iikanonj koposo ama onjombe me? Kawaajonj “Poolnonj koposo ejaga kolooja,” jewuyaga, mono qinjina ii mesaowutiwaajonj qisijn onjonjer.

¹⁴ Mobu, kambanj kokaamba mombo onjooonj kamambaajonj jororiwe indija karoonj koloowaa. Kanj gawona nanjowutiwaa lombota ii dujanonj mombo onjoo qagianonj mende amaja. Ii qaago. Onjooanjiaa esuhinagiaajonj mende koposongonjkejento, onjooanjio noo siinj mobutiwaajonj mojerj. Merabora yonononj nemunjanjurugia nanjonj esuhina menj kululuuj onjombutiwaa so mende koloojuto, nemunjanj yonononj ii meraboraurugia yonjoojonj menj kululuugi sokombaa. Iikawaa so uuwaa gawonj baagerj niinonj manjgia koloojerj. Kawaajonj uunonj baagerj ilaanj onjomambaajonj mojerj.

¹⁵ Kawaajonj onjononj qeangowutiwaajonj iwoina kuuya ii korisoro qaganonj togonj onjombe onjoo buja koloowaatiwaajonj mojerj. Neenaa laaligona kaanjiadeerj qeangowutiwaajonj qeleemambaajonj mojerj Kaerj hononja qaa jopagonj onjombe uujopananonj somariinjkejato, onjoo uukalenjianonj mono kilerj naambaajonj waziinjkeja?

¹⁶ Onjanonj, nanjonj nombutiwaa lombota ii onjoo qagianonj mende ambe. Noo tuarenjerjuranonj qaa iikawaajonj uumotoonggo anjuto, tosanonj kokaerj jewuyaga, “Pool ii momo eja koloojiwaajonj tiliqili ama uugia mejangonj kokosiinj onjoma monengia kaerj me kaerj horonjkeja.” Qaa ii honja qaago! ¹⁷ Ii nomaembaajonj jeju? Nejauruna wasijn onjombe onjooonj kagiti, iyonjooonjga monjonj Pool esuhina mubutiwaajonj kuuj onjono me qaago? Qaago. ¹⁸ Taitus onjooonj kawaatiwaajonj kuuj munj uumeleerj ala monj iwo wasiwe kari. Taitusnonj nii esuhina nombutiwaajonj kuuj onjono me qaago? Qaago. Unj Toroya motoongononj mono sololoonj norono gawonj nanjonangowaa kana motoondeerj kema kanj laligori. Kianj.

Poolnonj Anutuwaa ku-usuj qaganonj kawaa.

¹⁹ Tere koi weengonj iikanonj noojonj kokaerj romongowubo, “Qaa jerj munijnj, mono iikawaa kitiaga kaparanj koma jerj kaerj ooja.” Oo wombo alauruna, niinonj iikawaajonj kokaerj jemaaja: Niinonj Kraistwo qokotaanj qaana Anutuwaa jaasewajanonj jerj oowe. Gawonana kuuya ii onjononj uugia meagonj kotikotii mokoloowutiwaajonj menjkejonj.

²⁰ Onjooonj kanj iibe nanamemengia togonjkejerj, ii mombo otaanj laligowubo. Kaerj mokoloonj onjomambotiwaajonj majakaka mojerj. Nanamemengiaa ironja meleema onjombe qagianonj ubaati, onjononj tani amanati, ii togowuya, iikaerj mojerj. Batugianonj nanamemerj kokaerj ambubotiwaajonj toona mojerj: Uunonj motoqoto moma juma andoruru jewubo. Uuduuduu ama yonj jewubo. Selenonj kuukuu ama aonj deema onjooanjiaa tuumbaajonjadeerj romongonj laligowubo. Gemaqeqe qaa tokoronkota jerj iikanonj menj bolijn aowubo. Tosaanja yonjoo qaagia aasangoyanonj jegi dimbonjowo kembabo. Jaba-arambaranj ama arenja tororo mende otaanj onjooanjiaa aingianonj lanj laligowubo.

²¹ Kaerj ama laligowuti eerj, niinonj kokaerj koloowaatiwaajonj majakaka moma kamaaja: Ejemba mamaganonj wala singisonjgo ama laligogiti, niinonj iyonjoojonj uukondunj ama saamambo. Nanamemerj jewonjowo lanj otaanj siingia kombombanja mokoloowutiwaajonj serowilijn ama gamugia moma mende moma bolijn aogi. Batugianonj kawee uugia

mombo mende meleengi injiibe Anutunonj uuna kuuro mombo uukamakamaa amambo. Kiarj.

13

Galej meme qaa konoga

¹ *Kambanj kokaamba onoononj kawe indinja karoonj koloowaa. “Qaawaa jakeyanonj aambaa qaaya kuuya ii ejemba woi me karoonjanonj nanjonj jegi kotiinjeja.” ² Niinonj Bunja qaa iikawaa so anjenj. Onoo batugianonj laligowe indinja woi kolooro kambanj iikanonj galej meme qaa onombe. Qaa ii kambanj kokaamba mombo qenj gbilinj waladeenj jejenj, iikanonj tegoja. Kawaajonj mombo kamanjati, kambanj iikanonj ejemba singisonjo wala anjiti me anjuti, ii mende injiima koboomanja. Kilenjagiawo onjo mono kuuya mindingonj onomanja.

³ Kraistnonj esunjakamakamaa qaganonj mende ama onjomakejato, ku-usunja onjo batugianonj qendeemakeja. Kraist iikanondeenj mono sololoonj nono aposol koloonj qaa jenjejenj, onjo iikawaa kaniaajonj uuwoi ama kaparanj koma qisiin aonjeju. Kawaajonj siligiaa so mono qaa jenj onjoma mindingonj onomanja.

⁴ Kraist maripoononj qegi komuroti, kambanj iikanonj esunjakamakamaa tani laligoroto, kilenj Anutuwaa ku-usujanonj nemunj koma muro kotiinj laligoja. Niinonj kaanjiadeenj iwo qokotaanj neena esunjakamakamaa koloonj laligojento, Anutuwaa ku-usujanonj mono nemunj koma nono Kraistwaa jeta tenj koma mindingonj onjomambaajonj kotiinj laligojenj.

Mono onjoangia gosinj aonj uugia melembu.

⁵ Mono onjoangia tororo gosinj aowu. Uugia meleema onjanonj Kraist moma laariju me qaago, iikawaajonj mono anjotetenonj ama gosinj aowu. Kraist Jiisaswaa Unyanonj uugianonj kotiinj laligoji, ii moma kotoju me qaago? Uugianonj mende laligoji eenj, onjo mono anjotete iikanonj kamaanj unjuro Kraistwaa bunja mende kolooju. ⁶ Niinonj onoononj aposol honja koloojenj me qaago, onjo kaenj gosinj nonjgi anjotete iikanonj mende kamaanj nuwaa, iikaenj mojenj. Onjo noo kaniaana kaenj asuganonj iima moma kotowutiwaajonj jejeromonjromonj ama laligojenj. Kawaajonj mindingonj onjombe onjanonj sokombaa.

⁷ Qaa kuuya onj koujenj, ii anjgi soowabotiwaajonj Anutu qama koolijonj. Qaa monj jenj soonj laligogi kanj mindingonj onjombe tuarenjenjurunanonj mono aposol ku-usuna onjanonj iima asariwuya. Kaenj kolooawaatiwaajonj mende qama koolijenj. Onjo mende mindingonj onjomanjatiwaa so niibubotiwaajonj mende qama koolijento, onjononj uugia dindinja melembutiwaajonj qama koolijenj. Uugia onjanonj melembuti eenj, niinonj mende mindingonj onjombe tuarenjenjurunanonj noojonj toroqenj “Eja looloriaga!” jenj mobuyagato, ii kilenj.

⁸ Nono qaa honja qotogonj monj utegowombaajonj amamaawonjato, qaa honjanonj seiwaatiwaajonj saanonj nambonja. ⁹ Niinonj ku-usuna mende qendeema esunjakamakamaa tani laligowe onjononj kotiinj nambuti, kambanj iikaaranonj mono korisoro amakebonja. Uumelembaa akadamugia kuuya mokoloonj kotiinj nambutiwaajonj nonononj Anutu qama koolinj munjejonj. ¹⁰ Ponjonj onjo menj kamaanj onjomambaajonj qaagoto, uugia meagowe kotiiwutiwaajonj moma ku-usunja ii nono. Ku-usunj iikawaa qaganonj nama onoononj kamanjati, kambanj iikanonj geriawo ama onjomambotiwaajonj mono qaa koi koriganonj laligonj onjoojonj tere koi oojenj. Onjoangio mindingonj aowuti eenj, mono bonjonja ama onjomanja. Kiarj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Oo uumeleenj alauruna, qaana jenj tegonj qambanjmambanj kokaenj onjonjenj: Mono aisoonj laligowu. Kaniagia sooroti, ii mono kuuya mindingodaborowu. Uukuukuu qaa onjonjenj, ii mono bunja qenj aonj tenj kombu. Qaa jeweti, iikanonj mono uumotoonj ama luaenonj laligowu. Kaenj anjgi Anutu jopagonj aowutiwaajonj inaanj nonoma luae qenj nonombaati, iinonj mono onjowo laligowa.

* 13:1: Dut 17.6; 19.15

¹² Oŋo uumeleen alaurugia yonowo mono jolongia jeŋ angoŋ aon kana soraaya otaan buugia kitoŋ neŋ aon laligowu. Anutuwaa ejemba soraaya kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia anŋi onoonon kaja.

¹³ Poŋ Jiisas Kraistnoŋ mono kaleŋmoriaŋa onono Anutuwaa uujopayanon nemuŋ koma onono Uŋa Toroyanoŋ kuuya inaan onono uumotoon ama ainjoloŋ laligowu. Kiaŋ.

Galesia Tere Poolnoŋ Galesia yoŋoo Tere ano. Jey-asa-asari

Poolnoŋ Buŋa Tere koi Galesia prowinswaa uumeleen kanageso yoŋooŋo ooro. Galesia prowins ii Eisia Maino (Turkey) uutanonŋ Room yoŋononŋ jey kotonŋ onŋŋi baagianonŋ laligogi.

Aposol yoŋononŋ Anutuwaa Buŋa qaa jey seigi wala Juuda tosaanŋ ano kanageŋ waba kantri tosanonŋ kaanŋagadeenŋ uugia meleenŋi. Kambanŋ iikanonŋ Juuda yoŋononŋ kaparanŋ koma qaa woi kokaenŋ jegi bimooro:

1) “Waba kantri yoŋononŋ Mooseswaanonŋ Kana qaawaa so Anutuwaa aiweseya selegianonŋ mende kotowuti eenŋ, iyoŋononŋ mono uumeleen kanageso honŋa mende koloowuya.” Anutunonŋ ejemba iyanŋaajonŋ meweenŋ-gonŋ onŋonoti, iyoŋoo aiweseya ii sele kooto. Jen 17.10–12. Poolnoŋ ii moma “Qaa ii honŋa qaago!” jey kokaenŋ jey kotonŋ onŋono, “Waba kantri yoŋononŋ Jiisas moma laarigi Anutunonŋ momalaarigia iikawaajonŋ ama qaagia jey tegoro solanŋaninŋ uumeleen tuunŋ honŋa koloowuya.”

2) Boi takapolakaya yoŋononŋ Poolnoŋ Uŋa Toroyaa ku-usuŋonŋ gawonŋ meroti, ii meŋ kamaanŋ ama kokaenŋ jegi, “Pool ii aposol honŋa mende koloojiwaaŋonŋ ama qaaya mende mobu.” Kaenŋ jegito, Poolnoŋ kotiinŋ jero, “Niinonŋ Jiisaswaa Oligaa Buŋa jeje ejaga koloowe Anutunonŋ metogonŋ kuunŋ nono aposol honŋaga laligojenŋ.” Kaenŋ jey Galesia yoŋoo uumeleen tuunŋa tuunŋa nanamemembaa qambanŋmambanŋ qaa ooro. Uunana melembonŋati eenŋ, mono afaanŋonŋ Kraist jopagonŋ gawonŋa meninŋ honŋa koloowaa.

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-10

Pool nii aposol honŋa koloojenŋ 1.11–2.21

Anutu kalenŋmorianŋa Buŋa qaa 3.1–4.31

Nononanaa ainŋnanaa songoya 5.1–6.10

Terewaa qaa kota waŋa 6.11-18

¹ Pool niinonŋ qaa aminŋ mobombaajonŋ Galesia uumeleen kanageso onŋooŋonŋ tere koi oojenŋ. Wasiwasi eja koloojenŋiwaa kania ii kokaenŋ: Ejembanonŋ aposol gawombaajonŋ mende kuunŋ nongŋi meŋ laligojenŋ. Balonŋ eja moŋonŋonŋ mende wasinŋ nonoto, Jiisas Kraist ano Marŋ Anutu ii koomunonŋga meŋ gbiliroto, iyorononŋ mono arenŋonŋ aposol gawonŋ noni meŋ nanjenŋ. ² Neŋauruna kuuya niwo nanjuti, iyoŋononŋ nii kotingonŋ nongŋi tere koi ambe Galesia prowinsnonŋ uumeleen kanageso tuunŋa tuunŋa onŋoononŋ kaja.

³ Anutu Maŋnana ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ onŋoni luaenonŋ laligowu.

⁴ Jiisasnonŋ ananaa Anutu ano Marŋ iwaa je buuta otaanŋ ananaa sinŋgisonŋgonanaaŋonŋ ama laaligoŋa qeleeno qegi. Kambanŋ kokaamba namowaa kambanŋ bologanonŋ laligoŋkejonŋi, iinonŋ mono kokainonŋga hamo qenŋ metogonŋ nonombaatiwaaŋonŋ ama komuro. ⁵ Kawaajonŋ Anutuwaa qabuŋaya kambanŋa kambanŋa mepeseeninŋ tetegoya qaa akadamuyawo enŋ enŋ ubaa. Qaa ii onŋanonŋ.

Oligaa Buŋa ii mende jey soonŋ modoqodowagowu.

⁶ Niinonŋ onŋoo kanagiaajonŋ ama aaruwe jaa kona luguja. Anutunonŋ Kraistwaa kalenŋmorianŋa buŋa qenŋ aowutiwaaŋonŋ onŋoono iwo laligogito, niinonŋ onŋomesaowe tosanonŋ kanŋ Oligaa Buŋa morota jegi kambanŋ mende koriro eleema qaa doogoya kanonŋ qokotaanŋ enŋkalolonŋ laligoju. Kawaajonŋ mono aaruŋ tililingojenŋ. ⁷ Qaagia ii Oligaa Buŋa honŋa mende totoonŋ koloojato, ejemba tosanonŋ Kraistwaa Oligaa Buŋa ii enŋkalolonŋ meŋ meeqeeranŋ anŋi dogoja. Kaenŋ kolooro lanŋ liligonŋ ejemba kuunŋ onŋonŋi uugia sisau kolooro laligoju.

⁸ Ejemba kaanja ii mono yamagerj (kozigerj)! Nonononj Oligaa Buña jerj asarij onjoma laligoninji, mojnnoj ii qewagonj buña qaa morota jerj asarinagati eerj, iinonj mono Anutuwaa jaanonj gere siawaa buña kolooja. Ii nonoononga mojnnoj me Siwewaa gajoba mojnnoj kamaanj jenaga, ii kilerj qaa kaanja mono mende totoonj tej kombu. Qaa doogoya ii kilerj. ⁹ Qaa wala jerj laligoninji, iikayadeerj mono keteda koi mombo jejerj: Onjononj Oligaa Buña analinj moma anjonj kondaborogiti, mojnnoj ii qewagonj buña qaa morota jerj asarinagi eerj, Anutunonj mono ii qasuaanj muro gere sianonj kemeba.

¹⁰ Qaa kaerj jejeri, ii ejembanonj nisosoroogi neeno yonjoo jaanonj sokomambaajonj ama mende jejerj, Anutunonj niiro iwaa jaanonj sokomambaajonj ama ii jejerj. Niinonj balonj ejemba uuqeeango moma nombutiwaajonj mende totoonj kaparanj komakejerj. Toroqerj ejemba kele ama onjoma usugowenagati eerj, niinonj mono Kraistwaanonj gawonj memambaajonj amamaawenaga. Kiarj.

Kraistnoj mej letoma nono aposol koloowe.

¹¹ Oo alauruna, Oligaa Buñawaa kania ii kokaerj moma yagowu: Buña qaa jerj asarijkejeri, ii balonj eja mojnnoj mende uunonj junjunj qaa jerota eja. ¹² Mojnnoj mojn ii mende kuma nono. Ii balonj eja mombaanonnga mende moma anjonj kombeto, Jiisas Kraistnoj iyanj asuginj noma Oligaa Buñaya nisaano moma asariwe noo buñaga kolooja.

¹³ *Onjononj noo kania saanonj moju. Juuda ejembanonj Anutuwaa Kana qaawaajonj uugere amakejuti, niinonj waladeerj iyonjoo momogia otaanj yonjoo so kolooj mej laligowe. Kanja laligonj Anutuwaanonj uumeleerj kanageso ii unjunj ureerj jaabamagege mej onjoma laligowe. Geriawo sisiwerowero ama onjoma mej tiwilaanj onjomambaajonj anjobato mej laligowe. ¹⁴ *Juuda ejemba gbaworo alauruna gbaninana motoonjanonj laligoninji, niinonj iyonjooonnga seiseiya ii haamo ama onjoma Kana qaawaajonj uugere mej laligowe. Kaerj laligonj Juuda nanamemenanaa kania tororo otaanj ambosakonanaa jerkooto qaa kamaawabotiwaajonj mono hononja qaa kaparanj koma laligowe.

¹⁵ *Kaerj ama laligoweto, Anutunonj walagadeerj nemunj goronj uutanonja niima iyanjaajonj meweerj nono ano kanagenj kalenmorianaajonj ama noono. Noonoti, iinonj mono noojonj arenj kokaerj moro sokono: ¹⁶ Iinonj Meriaa kania nii nisaano momambaajonj moma Jiisaswaa Oligaa Buñaya mej waba kantri tosanonj kema yonjoo batugianonj jerj asarij laligomambaajonj nijoro. Iinonj kaerj nijorotiwaajonj ama niinonj waama kanakanaiyanonja kanainj balonj ejemba yonjoo gejanono qaagiaajonj mende totoonj mongama qisinj onjoma laligonj koube.

¹⁷ Kaanjadeerj Jerusalem sitinonj mende uma wasiwasi eja aposol wala laligonj kougiti, iyonjooononj mende kema asugiwe. Kaerj qaagoto, iikanondeerj Arebia gomanonj kema laligonj mombo Damaskas sitinonj eleembe. ¹⁸ *Damaskas eleembe gbani karoonj tegoro “Piito iima moma kotomana,” jerj Jerusalem sitinonj uma iwo somana 15 kawaa so laligowe. ¹⁹ Kanonj laligoweto, wasiwasi eja aposol tosaana ii mende injiibe. Pombaa koga Jeims iigadeerj iibe.

²⁰ Kawaaajonj mobu, qaa oonj onjonjeri, ii qaa horjaga kolooja. Qolonjmolongoya monj qaago. Qaa ii Anutuwaa jaasewarjanonj jejerj.

²¹ Jerusalem mesaonj Siria ano Silisia balononj kema gomanj tosaana liligonj laligowe. ²² Kaerj kema laligoweto, Judia prowinswaa uumeleerj kanageso tuunja tuunja Kraistwo qokotaanj nanjuti, iyonjononj mende niigitiwaajonj kambanj iikanonj nii mende moma kotonj noma laligogi. ²³ Noononj buju qaa kokaenda ii yonjoo gejagianonj kemero mogi, “Wala sisiwerowero mej nonoma laligoroti, iinonj mono letoma laligoja. Momalaari qaa aliwaatiwaajonj jaabamagege mej nononoti, iinonj mono kambanj ketada kokaamba anj qaa iikayadeerj jerj asarijkeja.” ²⁴ Kaerj moma noojonj ama Anutu mepeseerj munj laligogi. Kiarj.

* 1:13: Apo 8.3; 22.4-5; 26.9-11   * 1:14: Apo 22.3   * 1:15: Apo 9.3-6; 22.6-10; 26.13-18   * 1:18: Apo 9.26-30

2

Aposol yononon Pool horogi batugianon karo.

¹ *Kawaa gematanon gbani 14 tegoro kanon “Barnabaswo Jerusalem sitinon mombo umaña,” jey Taitus kaanagadeen wambe motoon unin.

² Anutunon wala noonon asugin kemañatiwaa qaa nisaanotiwaajon ama yorowo kema Jerusalem keuma gawonaa kania jey asarin onombe. Gawon pondan mej kouma laligojen, iikanon aposol yononon mende sokono gawonaa honanon kamaan qero pogowabo. Kaen romonon sunduna ejemba omaya yonoonon lan mende injoweto, jotamemurunana goda qen onomakejen, iigadeen horon onombe ajoroogi. Ajoroogi kanon Oligaa Buña waba kantri batugianon liligon jey seinkejen, ii asuganon jey asariwe mogi. ³ Yononon ii moma “Saanon!” jegi. Kaen jey nejana Taitus Griik eja iinon niwo laligoroto, kilen somataurunana yononon Anutuwaa aiweseya selianon kotowutiwaajon mende jey koton mug. Juuda nonoonon Kana qaa ii mende mej kotiin mug.

⁴ Juuda somata yononon qaagoto, tosanon eja selia kotowombaajon moma batuyanon batuyanon kuun jegiti, boi takapolakaya iyonoo kanagia ii kokaen: Yononon “Uunana meleenon,” jey kaen monon nonoo kanianana iima kotowutiwaajon olon jan qen kan ala kaña batunanon kouma laligogi. Nono Kraist Jiisawo qokotaanin laaligo walagaa kasanonga isama nonono solan laligojen, iikawaa silia iima kotowutiwaajon nanji. Yononon nonoonon kokaen moma koposongogi: Saanon laligogi ononin ananaa sopa uutanon koug Mooseswaa Kana qaa baatanon onoonin ananaa welenqeurunana koloowuya. ⁵ Kaen koposongon metama nonongito, nononon Oligaa Buñawaa qaa honanon meequesoo koloowobotiwaajon nanjon. Ii onoo batugianon agokayan konin kotiin ewatiwaajon nanjon. Kawaajon kamban monon mende loonin qaagiaa baatanon kembombaajon mende totoon wambelaanin.

⁶ *Ajoajoroonon nii Buña qaana jey asariwe jotamemeya yononon “Saanon!” jey niinon Buña qaa mon toroqen jemañatiwaajon mende jegi. Eja ii geregiaga koloogi goda qen onomakeju. Qabuñagia kaen me kaen kolooji, niinon iikawaajon mobe so motoonggo kolooja. Anutunon ejemba tosaña mende ninisoroon tosaña mende sureen onomakeja. Keda motoongonon gosin nonomakeja. ⁷ Buña qaana mende totoon utegogito, Anutuwaanon gawon areña iikawaajon mono “Ahaa!” jey kokaen iima asarigi: Anutunon moma laarin nonoma Oligaa Buña jey asariwombaa gawon ii kokaen mendeeno: Niinon ii waba kantri batugianon jey seiwe Piitonon Buña qaa iikayadeen Juuda kanageso yonoonon jey asarin uugia kuun onomakeja.

⁸ Gawon kaen mendeema aposol Piito inaan muro Juuda eja selegia kotogiti, iyonoo batugianon uukuuku gawon menkeja ano nii kaanideen inaan nono wasiwasi ejaga koloon waba kantri batugianon liligon gawon iikayadeen menkejen. ⁹ Kawaajon Jeims, Piito ano Jon, eja geria qabuñagiawo yononon Ponon kalenmorian kaña nono laligoweti, qaa ii moma kotogi uumotoongon anin. Gawon kaen mendeema iikawaa kaisareyaga Barnabaswo noro boronara qegi kokaen jey kotiin, “Noro waba kantri yononon kema gawon meri onongia Juuda kanageso yonoo batugianon toroqen gawon menkebu.” ¹⁰ Qaa motoonggo qisin noroma kokaen toroqen nirijogi, “Ejemba wanaya ilaan onombojon mono toroqen romonon laligowao.” Kaen nirijogi niinon iikaanagadeen ama onomambaajon kaparan koma laligojen. Kiar.

Poolnon Piito jey qotogon muro.

¹¹ Kaen jey kotiininto, Piitonon Antiokia sitinon kan melenqeleen ano ejemba uugianon mamaga boliro. Kawaajon Piitonon karo iibeti, kamban iikanon niinon jaayanon kuun kokaembaajon tuarenjen ama mube: ¹² Piitonon wala waba kantri yonowo laligon nene motoon nej laligogito, eja tosanon Jeims mesaon Jerusalemga kagi iikawaa gematanon ejemba ii injiima sisiriin sigensigen nano. Anutuwaa aiweseya selegianon kotogi yonoonon toroko moma zirinirin ama Juuda tuun yonowo qokotaan laligoro.

* 2:1: Apo 11.30; 15.2 * 2:6: Dut 10.17

¹³ Kaerj waba kantri ejemba ii mojogia tiiro kongbara qegi Juuda uumeleenj ejemba tosonianj kaanagadeenj Piitowo qokotaanj uumeleembaa selesele qerj nanji. Selesele qerj nama Barnabas kaanagadeenj horogi yonowo jibijabu qero. ¹⁴ Kaerj ama nanamemenjianonj Buja qaa honja dindinagadeenj mende otaagiti, niinonj ii iima ejemba kuuya yonoo jaasewangianonj nama kokaerj ijowe, “Piito, gii Juuda ejagato, kilerj waba kantri yonoononj nanamemengia otaanj laligojanj. Gii Juuda ananaanonj nanamemenj mende otaanj kilerj waba kantri ejemba ii otaanj nambutiwaajonj kuuj onjoma uugere amakejanj? Ii mende sokonja.” Kianj.

Juuda ano waba kantri anana Anutuwaa jaanonj ororonj koloonj.

¹⁵ Juuda koloonj uunana meleeninji, nonononj waba kantri ejemba singisonjogoiawo kaanja mende koloonj laligojanj. ^{16*} Kaanja laligojonto, hamoqeqewaa kania ii kokaerj erota moma yagojanj: Jiisas Kraist moma laarinij qaanana jerj tegoro solanjanijonj. Mojononj Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja mende koloowaa. Kawaajonj nonononj kaanjiadeenj solanja koloowombaajonj moma Kraist Jiisas moma laarinj munij qaanana jerj tegoro solanjaninij. Ii Kana qaa terj kombonagatiwaajonj ama qaago.

¹⁷ Kaerj ama Kraistwo qokotaanj Anutuwaa jaanonj solanjaniwombaajonj kaparanj konij Anutunonj kilerj mokoloonj nonono nononano kantri tosaanja yonoo tani kaanja singisonjgonanawo laligojanj eej, Kraistnonj singisonjgo ambombaajonj nemunj koma nononja me qaago? Qaago totoonj! Qaa ii yamagenj (kozigenj)! ¹⁸ Kana qaa otaanj solanja koloowombaa qaaya ii kondeema qewagowe. Qewagoweto, ii mombo angobato merj jerj kuuwenagati eej, mono Kana qaa iikayadeenj qotogonj singisonjgo ejaga koloonj kaniana mombo iikaerj mokoloomambo. ¹⁹ Wala kaniana iikaerj mokoloonj Kana qaawaajonj ama koomuya tani kaanja koloowe. Kaerj koloowe Kana qaanonj mende toroqerj galerj koma nono solanja laligojanj. Niinonj laaligona Anutuwaanonj ambe Kraistwo maripoononj nugi kaanja komunj nama iwo kotiinj laligojanj.

²⁰ Kawaajonj neeno mende toroqerj laligojento, Kraistwaa Ujayanonj mono noo uunanonj kotiinj laligoja. Kraistnonj uu jopagonj noma laaligoya noojonj qeleema dowena mero. Kawaajonj toroqerj jaawo laaligo laligomanjati, ii mono Anutuwaa Meria moma laarinj munj laligomanja. ²¹ Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja koloowonagati eej, Kraistnonj mono eej tontononj komunaga. Komuroti, ii moma laarinj Anutuwaa kalenjmoriana kaerj mende qewagonjkejanj. Iikanonj mono nemunj koma nonono solanjaninkejonj. Kianj.

3

Kana qaawaajondeenj nambu me Jiisas moma laariwu?

¹ Oo Galesia kaamaa ejemba, uugia qaa! Niinonj Jiisas Kraist maripoononj qegitiwaa kania ii jaagianonj ama jerj qendeema onjombeto, mojononj noo gemananonj kanj uusoosoo merj onjono jinjanj qeju. Ii mende sokonja. ² Iwoi motoondago qisinj onjombe nijogi momambaajonj mojanj: Onjononj Uja Toroya ii mono nomaerj ama buja qerj aogi? Ii Kana qaa otaagitiwaajonj ama qaagoto, Oligaa Buja moma Jiisas moma laarigi Uja ii uugianonj ano buja qerj aogi. Niinonj qaa ii duduuwubotiwaajonj nama uugia kuujerj. ³ Ii duduugitiwaa tanitani meleema momogia mesaonj uugia sooro kaamaa anju. Wala Uja Toroyanonj uugianonj kemenj inaanj onjono kania kanainj kenjgito, mombo Mooseswaa Kana qaawaa kanianonj kemenj kemakeju. Kambanj kokaamba onjoangiaa esunj qaganonj solanja koloowombaajonj angobato merjkeju me? Esungia iikanonj mende sokonja.

⁴ Kraistwaajonj ama siimbobolo mamaga ama onjonj qagianonj uroti, ii mono eej tontononj moma bosima laligogi me? Honja mende kolooro ii mono onjanonj eej tontononj bosinji. Kawaajonj onjono ejemba uugia qaaga laligoju. ⁵ Kawaajonj Anutunonj Uja Toroya onjoma batugianonj angoleto kania kania esunjmumuyawo merjkeji, ii onjononj

* 2:16: Ond 143.2; Room 3.20, 22

Buŋa qaaya moma Jiisas moma laariŋkeju-tiwaajonj ama meŋkeja. Kana qaa otaariŋkeju-tiwaajonj ama ii mende meŋkeja. Qaago. Qaa ii mono mende duduuwu. Kiarj.

Aabahambaa kana otaariŋ sokombaa.

⁶ *Qaa iikawaa so Anutunonj Abraham ama muro ii Buŋa qaanonj kokaerj oogita eja, “Abrahamnonj Anutu moma laariŋ muro iima qaaya jeŋ tegoro solariŋiro.”

⁷ *Kawaajonj Abahambaa kania romonjonj kokaerj mobu: Daerj yonjononj Anutu moma laariŋkeju-ti, iyonjononj mono Abahambaa mundaŋuruta koloonj laligoju.

⁸ *Anutunonj walawala areŋa kokaerj ano, “Ejemba Juuda qaago yonjononj nii moma laariŋ nonji qaagia jeŋ tegowe solariŋiwuya.” Areŋa kaerj ama iikawaa so Abahambaaajonj Oligaa Buŋa qaa walawala kokaerj ijoro, “Goojonj ama noo kotuemotuenanonj mono namowaa ejemba tuuŋ kuuya yonoo qagianonj ubaa.” Tosianonj qaa ii waladeerj iima asariŋ Buŋa qaanonj oogi. ⁹ Abrahamnonj Anutu moma laariŋ muro kotuegonj muro momalaariwaa wanjaleya kolooro. Iikawaa so daerj yonjononj Abraham kaariŋ moma laariŋkeju-ti, Anutunonj ii kaariŋgaderj kotuegonj onono Abahambaa mundaŋuruta koloowuya.

Jiisasnonj kitinana kolooro Anutuwa qasumasuwaa buŋa qerj aoro.

¹⁰ *Kaerj koloowuyato, kuuya yonjononj Kana qaa otaariŋ kawaa qaganonj laariŋ laligoju-ti, Anutunonj mono qasuaariŋ onono laligowuya. Qaa ii Buŋa qaanonj kokaerj oogita eja, “Kana qaa Terenonj qaa kuuya oogita eji, moŋnonj moŋ ii kuuya mende teŋ koma otaariŋkeju-ti, Anutunonj mono ii qasuaariŋ murota laligowaa.” ¹¹ *Buŋa qaa moŋ kokaerj oogita eja, “Ejemba solariŋa mombaa momalaarianonj mono nemuŋ koma muro kotiiŋ laligowaa.” Kawaajonj moŋnonj Kana qaa otaariŋ iikanonj solariŋa koloomambaaajonj moji, iinonj mono Anutuwa jaanonj mende solariŋiwaa. Qaago. Qaa ii asuganonj qendeema onombe tegoja. ¹² *Momalaariŋonj Mooseswaa Kana qaa mende nemuŋ konja. Qaa iikanonj jojopariŋ qaa kuuya teŋ kondaborowombaaajonj uunana kuunkeja. Kana woi ii aŋa aŋa. Kana qaawaa kania ii kokaerj jero oogita eja, “Kana qaa kuuya teŋ koma otaariŋkeju-ti, iinonj mono kotiiŋ laligowaa.”

¹³ *Kana qaa mende waleembonaga, kaerjanonj laaligo kombombariŋa mokoloowonaga. Kaento, Anutunonj anana iyaŋaa Kana qaayaa so qasuaariŋ nonomambaaajonj togonj Kraist wasiro ala ilailaanana koloonj downana mero. Buŋa Terenonj qaa moŋ kokaerj oogita eja, “Ejemba gere batuyanonj mondorj ononju-ti, Anutunonj ii kuuya qasuaariŋ onono laligoju.” Iikawaa so Kraist gerenonj mondorj ananaa kitinana kolooro Anutunonj qasuaariŋ muro iikaariŋ kanonj downana mero. Qasumasuaa ananaa qanananonj uroti, ii qetegoro.

¹⁴ Benjana Abrahamnonj Anutu moma laariŋ kotuegonj muroti, iikawaa so kotumotue iikanonj waba kantri kuuya sokoma yonoo buŋagiaga koloowaatiwaajonj moro. Kaerj moma kuuya ananaa downana mero. Downana mero Kraist moma laariŋkeju-ti kana kokaerj koloowaa: Anutunonj Uŋaya Toroya nonomambaa qaaya somonjgoroti, nono uunana meleema Uŋa ii saanonj buŋa qerj aowonja. Kiarj.

Kana qaa ano oyaŋboyariŋ mokoloowonjatiwaa soomonjo qaa

¹⁵ Oo uumeleerj alauruna, niinonj balononj laaligowaa sareqaaya moŋ kokaerj jemariŋa: Moŋnonj borosamoya tosia yonoo buŋaga koloowaatiwaa qaaya tuuŋnonj jero somonjgogita eji, ii moŋnonj moŋ qewagonj kanagerj qaa moŋ qaganonj toroqemambaaajonj amamaawaa. ¹⁶ *Mobu, Anutunonj soomonjgowaa qaaya ii Abraham ano gbilia moŋ yorojonj jeŋ somonjgorota eja. Buŋa qaa iikanonj “gbiliuruga” mamaga ananaajonj tani kaariŋ mende jejato, eja motoonjgowaajonj kokaerj jeŋa, “Ii goo gbilinonja moŋ ii mumariŋa.” Eja motoonjgo ii Kraist.

* 3:6: Jen 15.6; Room 4.3 * 3:7: Room 4.16 * 3:8: Jen 12.3 * 3:10: Dut 27.26 * 3:11: Hab 2.4 * 3:12: Lew 18.5 * 3:13: Dut 21.23 * 3:16: Jen 12.7

¹⁷ *Qaa iikawaa kaniaajonj kokaenj jejer: Soomongowaa qaa iikawaa honja ii mono kamaawaatiwaajonj amamaawaa. Anutunonj ii walawala jerj somonjonj gbani 430 tegoro kanonj Kana qaaya mokolonj Mooses muro. Kana qaa iikanonj soomonjonj qaaya wala jeroti, ii qewagomambaajonj amamaawaa. ¹⁸ *Oyanboyanj koloowombaa kotumotueya ii Kana qaa otaanj mokoloowonagati eenj, Anutuwaaw soomonjonj qaawaajonj mende toroqenj amamaanij eenj toontoonj ewabo. Buɗa qaaya Aabraham muroti, ii eenj totoonj mende eroto, Anutunonj qaaya iikawaa so Aabraham kotuegonj muro oyanboyanj mokolonj laligoro.

¹⁹ Aabraham eenj kotuegonj munj Kana qaa ii mono nomaembaajonj anota eja? Kawaa kania ii kokaenj: Ejembanonj kana uugunjinjaunqerj laligogitiwaajonj Anutunonj Kana qaa ii kanagenj toroqenj jerj asugiro. Jerj asugiro Siwe gajoba yonononj ii menj kamaanj ala ilailaa eja (namel man, mediator) Mooseswaajonj isaama borianonj anji Anutuwaaw je menj ejemba batunananonj nama jerj kotoro. Kana qaa iikanonj kambanj so enj uma galej koma nonombaatiwaajonj ama qaagoto, kanagenj Kana qaawaa esujanonj kamaawaatiwaajonj ii nonono. Aabrahambaa gbili mombaa soomonjonj qaaya nonono eja iikanonj asugiroti, kambanj iikanonj Kana qaawaa esujanonj mono kamaaro.

²⁰ Ala ilailaa eja iinonj Anutu ano ejemba batunananonj nama qaa gawonj menkeja. Anutunonj soomonjonj qaaya ii ala ilailaaya qaa, mono anjo Aabraham muro. Kawaaajonj oyanboyanj koloowombaa soomonjonj qaaya ii uuta ano Kana qaa iikanonj mono newo baatanonj raja. Kianj.

Kana qaawaa gawonj honja ii nomaenj?

²¹ Kaenj raro Kana qaa ano oyanboyanj koloowombaa soomonjonj qaa ii aojao me qaago? Awawi! Anutunonj kotiinj laligowombaa Kana qaaya nononagati eenj, mono onjanonj Kana qaa otaanj Anutuwaaw jaanonj solanja koloowonaga. Kawaaajonj qaa woi ii mende aojao. ²² Qaagoto, qaa woi ii anja anja. Anutunonj soomonjonj qaaya ii uumeleenj ejemba oyanboyanj mokolonj nonomambaajonj ama anota eja. Soomonjonj qaa iikanonj Jiisas Kraist moma laarijonj, mono ananaanonj honjawo koloowaatiwaajonj moma kokaenj arengonj jero, “Singisonjonj ejemba uugia mende melembuti eenj, mono eenj toontoonj Anutuwaaw jaanonj mende solanjaniwuya.” Kawaa kania ii Buɗa qaanonj kokaenj jerota eja, “Singisonjonjonj mono gomanj so ejemba kuuya gbadoonj nonono laligojonj.”

²³ Wala uunana mende meleenij momalaarinananonj mende kolooro Kana qaanonj somonjonj galej koma nonoma kapuare uutanonj nonono. Kanagenj Anutunonj momalaariwaa kania ninisaano kolooroti, kambanj iikanonj kasa gbadonj laaligonana ii tegoro.

²⁴ Kaenj raniij Kana qaa ii boinanaga koloonj Kraistwaa kania mobombaajonj kuma nonomakeja. Boi eja gbaworo kuma onjonjgiti, iikawaa so qaa iikanonj nunuama solanja koloowombaaajonj mindingonj galej koma nonomakeja. Kaenj ama Kraistwaa kania moma asariij moma laariij muniij qaanana jerj tegoro solanjaniwombaaajonj kuuj nonomakeja. Uunana meleenij boiwaa gawonja ii mono kambanj iikanonj tegowaa. ²⁵ Uunana meleenij momalaarinananonj kolooro Kana qaa baatanonj mende laligonij iikanonj boi kaanja mende toroqenj galej koma nonomakeja. Kianj.

Anutuwaaw meraboraanja koloonj laligojonj.

²⁶ Kuuya onjonj Jiisas moma laariij mugij kolokoloo dologa onono Anutuwaaw meraboraanja koloonj Kraistwo qokotaanj nanju. ²⁷ Kraistwo nambutiwaajonj oomulu menj onjonjgiti, kuuya onjo mono Kraist moma anjonj koma iikanonj maleku taanja kaanja esuuj aonj iwo qokotaanj nanju. ²⁸ Onjo korebore Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjij mindirij onjo motoonjonj koloonj laligoju. Kawaaajonj Juuda ano kantri tosaanja yonononj Anutuwaaw jaanonj tuun woi ii mombo mende kolooju. Iyangiaa gawonjia menjkejuti ano welenjeqe omaya koloojuti, Anutunonj mono injiuro tuun woi mende toroqenj kolooju. Ejemba onjonj Anutuwaaw jaanonj tuun woi mende toroqenj kolooju.

* 3:17: Eks 12.40 * 3:18: Room 4.14

²⁹ *Onjo Kraistwaa buŋa koloojuti eenj, mono Aabrahambaa gbilia iwaanonga koloonj tinitosauruta laligoju. Kaenj koloonj soomonjo qaayaa honja oyanboyanj ii buŋa qen aowutiwaa so kolooju. Kianj.

4

Anana Kraistwaaŋonj ama Anutuwaa meraborata koloonj.

¹ Qaa ii toroqenj kania kokaenj jemaŋa: Meranonj maŋaa borosamoya buŋa qen aowaatiwaa so koloojato, mera gbaworo laligonj kambanjanonj welenjeqe omaya yonjowo ororonj kaŋa kolooja. Maŋaa borosamo iwoi kuuyaa toya koloowaato, kilenj welenjeqe yonjo kooronjanonj alagiaga koloonj gawonj tawaya qaa eenj menjeja.

² Kaenj mera laligonj galejuruta yonjo newo baagianonj nano yonjononj laaligoya kuuya arengonj galej koma jenj kotonj munjeju. Maŋanonj kambanjanonj ama muro kanj kuuwaati, iikanonjadeen kanainj anjo borosamo toya koloonj laligowaa. ³ Nononana kaanjadeen wala uuwaa leegenanonj mera gbaworo kaŋa laligoninj. Kambanjanonj beŋ ano kawali galej Siwe namo batugaranonj iwoi kuuya galej koma onjomakejuti, iyonjononj mono nono kaanagadeen galej koma nononji eenj yonjo welenja qen newo baagianonj laligoninj.

⁴ Kaenj laligoninto, Anutuwaa kambanjanonj kanj kuuro Meria wasiro embawaanonga kolooro. Juuda anana Kana qaa baatanonj laligomambaajonj kolooro. ⁵ *Kana qaa baatanonga isama nonoma downana memambaajonj asugiro. Kaanjanonj Anutuwaa meraboraana koloonj buŋaya moma anjalidaboronj laligojonj.

⁶ Kaenj Anutuwaa meraboraana koloojutiwaajonj ama Anutunonj Meriaa Unjaya wasiro uunananonj kemeŋ kokaenj qamakeja, “Oo Aba Amana!”* ⁷ Kaenj qamakejiwaajonj ama mende toroqenj welenjeqe omaya koloojanto, Anutuwaa meraboraana koloonj laligojanj. Kaenj laligojanjwaajonj ama Anutunonj oyanboyanj Buŋaya gono buŋa qen aonj galej koma laligowaga. Kianj.

Poolnonj Galesia yonjojonj majakaka moro.

⁸ Onjo wala Anutu mende moma kotonj laligogi. Kambanjanonj tando lopionj ano beŋ kawali galej beŋ honja laaligoya mende menj laligojuti, ii tawagia qaa eenj welenj qen onjoma kamaanjeqeta laligogi. ⁹ Kaenj laligogito, uugia meleema kambanjanonj kokaanjanonj Anutuwaa kania moma kotonj laligogita Anutunonj moma kotonj onjono laligoju. Anutunonj moma onjonji, qaa iikanonj waŋa koloonj onjonja. Kaenj laligojuto, duŋanonj mombo naambaajonja beŋ kawali galej iwoi kuuya galej komakejuti, mono iyonjononj meleema jaasewanj qen onjoma laligoju? Beŋ kawali galej ii esungia kamaanjeqeta koloojuto, onjononj mono kilenj ii welenj qen onjoma kamaanjeqeta koloowombaa siŋa moju. Ii mende sokonja.

¹⁰ Ii welenj qen onjoma kendonj rara kambanjanonj kania kania iikawaajonj mogi uro tororo otaŋkeju. Sabat kendonj ramakeju. Koinj gbilia kouro bengia romonjonj koinj so aisoonjeju. Yambuyambu korisoro ama kendonj tosia ii gbani so tororo otaŋkeju. ¹¹ Niinonj onjojonj ama toroko kokaembaajonj mojenj: Niinonj onjo batugianonj gawonj mewe honja mende kolooro eenj tontonj seleqe amambo.

Galesia yonjononj Pool gema qewombaajonj anji.

¹² Oo uumeleenj alauruna, niinonj kokaenj kuunj qisij onjonjenj: Niinonj onjo kaŋa koloonj laligowetiwaajonj onjononj mono noo so koloowu. Iwoi bologa monj mende ama nonji. ¹³ Niinonj wala onjononj kanj ji niro selena kamaaro laligoweti, kania iikawaajonj rama Oligaa Buŋa jenj asariwe mogi. Onjononj ii moma komuju. ¹⁴ Niinonj selekamakamaa laligowe gema nuwombaa anjobatoya mokoloogi, ii mojentonj, kilenj mende jejewili ama sureenj nonji. Kaenj qaagoto, nii niigi Anutuwaa gajoba kaŋa koloowe nonji. Oopopoo, noojonj Kraist Jiisas iyanja tani romonjonj horonj noma “Oowe oowe!” jegi.

* 3:29: Room 4.13 * 4:5: Room 8.15-17 * 4:6: Aba ii Arameik qaanonj Ama.

¹⁵ “Oowe oowe!” jen selenanoy gemananoy pou pou qer jaa korogia qonjoma nombombaajon mogito, ii mende sokono mesaogi. Onoo kaniagia moma ii onjanoy kaen nanjon jejen. Yei! Kamban iikanoy qaakorisoro honoja qaa anjiti, ii mono nomaembaajon kamban kokaamba qaonota eej laligoju? Ii mende sokonja. ¹⁶ Onoo Buja qaa honja jenkejenywaajon mono kere ama nonju me?

¹⁷ Ejemba tosaaja yononoy onjojon ama uugere amakejuto, ii uugere awaaga qaago. Ii awaaga qaagoto, yononoy onjo nonoononga unuama batunananon jawo ama togon nombutiwaajon moju. Kaen mendeema nonongi uugere qaganoy iyangia nanjon onjom-butiwaajon kaparan komakeju. ¹⁸ Onjo nanamemej awaa ambutiwaa uugereya amakejuti, ii awaa soro. Niinon onjo batugianon laligowe kamban iikanoyadeen qaagoto, mono kamban so kaen anji sokombaa.

¹⁹ Oo kokouruna, nii kolokoloo dologa koloowutiwaajon masu kaaja nuro siimbobolo mobeti, iikaanjagadeen mono dujanon mombo mojen. Kraistwaa nanamemejanon onjoonoy koloon kotowaatiwaajon siimbobolo ii moma laligojen. ²⁰ Noo uunanoy mono onjojon ama sisau koloaja. Kawaajon niinon kamban kokaamba onjo batugianon laligomambaajon motoqoto mojen. Onjowo laligon qaa arona mej kamaaj ama qaa bonjon jemambaajon mojen. Kiaj.

Haagar ano Saara yoroo sareqaa

²¹ Tosaaja onjonoy Juuda nonoo Kana qaa Tere otaawombaajon mojuto, qaa iikawaa kania ii onjanoy moma kotoju me qaago? Kania ii moma asariwutiwaajon qisij kuuj onjonjen. ²² *Buja qaa mojen kokaen oogita eja: Aabrahambaa merawoita woi koloori: Mojen welenqe qe emba kamaanjeketanoy (sleiw) mero ano mojen ii anja suujarij embia (frie) solaja laaligoya iinon mero. ²³ Welenqe qe embanoy meria meroti, iikanoy mera kolokoloo waa kananoy kolooroto, mojen emba (frie) solaja laaligoyanoy meroti, iinon Anutunoy mera koloowaatiwaa qaa somonjoroti, mono qaa iikawaa honja koloowaatiwaajon kolooro.

²⁴ Qaa iikawaa kania ii aasangoya. Emba woi ii Anutunoy ejemba ananawo soomonjo arej woi anoti, mono iyoroo saregaraga. Soomonjo arej mojen ii Sainai (Sinai) baajanoy anoti, iikawaa sareya ii emba qata Haagar. Ejemba soomonjo arej ii otaanjkejuti, iyononoy mono Kana qaawaa jenkooto baatanoy laligoju ano gbiliurugianoy qaa iikawaa welenja qenkebutiwaajon koloonkeju.

²⁵ Haagar ii Sainai baaja, Arebia balonoy nanjiwaa sareya koloaja. Sainai iikawaa alia ii Juuda gomambaa siti qata Jerusalem. Siti iikawaa kanagesoya somata melaa yononoy kamban kokaamba Kana qaa baatanoy laligogi somonjon onono solaja (frie) mende koloaju. Kawaajon sogara motoonjo koloajao. ²⁶ Solaja (frie) mende koloajuto, Jerusalem siti mojen eukanoy laligojuti, iyononoy mono kasa gbadogia qaa solaja laligoju. Nonoo nemunana Saara iinon siti iikawaa sareya koloaja. ²⁷ *Iikawaa gejatootoo qaaya ii kokaen oogita eja,

“Emba ejanoy mojoya tiroti, iinon mono merabora onono seigi iikanoy emba loyawo ii uugun haamo ambaa.

Kawaajon emba aruja merabora mende menati, gii mono kilen aisoon laligowa.

Masu mende guro laligonati, gii mono kilen qa gigilaan merabora koloowaatiwaajon otokorian maama laligowa.”

²⁸ Oo uumeleen alauruna, onjo Aisakwaa so Anutu waa soomonjo qaanoy nemun koma onono kolokoloo dologa koloon laligoju. ²⁹ *Kamban iikanoy merabora kolokoloo waa kananoy kolooroti, iinon koga Unja Toroyanoy nemun koma muro kolooroti, ii sisiwerowero ama mun laligoro. Kamban kokaamba kaanjadeen sisiwerowero kaaja ii eja.

³⁰ *Kaen ejato, Buja qaa mojen ii toro qen kokaen jegita eja, “Welenqe qe embawaa merianoy mono Marja borosamoya mende mewaa. Emba solaja laaligoya iwaa meriawo

* 4:22: Jen 16.15; 21.2   * 4:27: Ais 54.1   * 4:29: Jen 21.9   * 4:30: Jen 21.10

ii motoonj mende mendeema anjon kombao. Kawaajonj welenqege emba kamaanqegeta ii mono konjona meriawo kembao.”³¹ Oo uumeleerj alauruna, sareqaa kaanja so anana mono welenqege embawaa mundanjuruta gbadonanawo mende koloojonto, emba solanja laaligoyaa mundanjuruta koloojonj. Kawaajonj meloqelokanjij nanamemenj ii mono konjombu. Kiaj.

5

Lolongonj Kraistwo nananj solanjaan nambu.

¹ Kraistnonj Kana qaa baatanonga isama nonono solanja laligojonj. Iikaanja laligoj tosonianonj onjo mombo horonj Kana qaawaa qaqanj iikanonj* somonjonj onjombubotiwaajonj mono galej menj aonj laligowu. Welenqege omaya kaanja koloowubotiwaajonj mono kotijij boj qenj nambu.

² Mobu! Pool niinonj kokaenj injijowe mobu: Tosianonj Anutuwaawo aiweseya selegianonj kotowutiwaajonj jegi wambelaawuti eenj, Kraistnonj mono ilaan onjomambaajonj amamaawaa. ³ Qaa ii toroqenj kokaenj nanjonj jemaaja: Eja kuuya onjoo selegia kotonj aiwese mewutiwaajonj mogi onjononj wambelaawuti, iyonjononj mono Kana qaa kuuya tej koma otaawutiwaa so kolooju. Ii mende otaagi mende sokombaa. ⁴ Onjo Kana qaa tej koma otaanj iikaanja kanonj solanja koloowombaajonj mojutu, onjononj mono Kraistwaanonj sopa qisigonj iwo mende toroqenj nanju. Onjo mono Anutuwaawo kalejmoriana mesaonj seleengenj kamaanj lanj laligoju.

⁵ Lanj laligojuto, anana mono Anutuwaawo jaanonj dindija koloowombaajonj jejero-monjromonja ama awelejonkejonj. Kaenj anij Unja Toroyanonj inaanj nonono Anutuwoma laarinj munij qaanana menj tegoro solanjaniwombaajonj mambomakejonj. ⁶ Kraist Jiisaswo nanij uuwaa honja momalaari ii motoonjononj mono ilaan nonomakeja. Anutuwoma laarinij inaanj nonono afaanjonj uujopa ama aonij sokonjato, momalaari honja qaa ii mende ilaan nonomakeja. Kaanjagadeerj Anutuwaawo aiweseya selenananonj kotogita eja me qaago, ii so motoonjgo kolooja. Selewaa monj me monj ii Anutuwaawo jaanonj mende ilaan nonombaa.

⁷ Wala uu melejmeleembaa kuu aarjonj aarjole kaanja uulanawo kenji. Awaagadeerj kenjito, boi takapolakaya monjonj kanj sisau menj onjoma batuyanonj kotooro qaa honja mende toroqenj menj komakeju. ⁸ Anutunonj onjoomakeji, iinonj batuyanonj kotowutiwaajonj mende tutugonj kuuj onjomakeja. Ii qaago. ⁹ *Yiist melaada monjononj ama flauawo meleenij korebore mero somariij waamakeja. Iikawaa so sisau melaanonj mono sokoma onjono korebore jinjaunj qewubo.

¹⁰ Boi takapolakaya iinonj sisau menj onjono jinjaunj amakejuti, Anutunonj mono iwaa nanamemenjaa ironja meleema muro siimbobolo moma laligowaa. Niinonj Pombo nama moma laarinj onjoma onjojonj kokaenj moma awasankaka koloojonj: Onjo Kraistwaa Bunja qaa tororo otaanj momo morota kuuya yakariwombaajonj moma kotijij laligowu.

¹¹ Oo uumeleerj alauruna, onjo kaenj laligowuyato, niinonj Kraist maripoononj komurotiwaa kania menj seiwe Juuda yonjoo uugianonj iikawaajonj bolinkeja. Maripoombaa qaaya mesaowenagati eenj, mono sisiwerowero mende ama nombuyaga. Anutuwaawo aiweseya eja selegianonj koma kotowutiwaa Bunja qaaya toroqenj menj uukuukuu menj onjombenagi eenj, mono kakasililij mende ama nombuyaga. ¹² Tosianonj kuuj onjoma sisau menjkejuti, iyonjononj mono koma kootowaa qaagia otaadaboronj iyangiaa selekitigia kuuya kotonj aogi mobe sokonaga.

¹³ Oo uumeleerj alauruna, Anutunonj onjo kana walagaa qaanonga loloonj gbadogia qaa laligowutiwaajonj onjooto, kokaembaajonj mono galej menj aonj laligowu, “Mono gbadononga loloonj solanja laligojonj,” kaenj menj mondonj uugianonj waaro selewaa siingia kombombanja bologanonj mono galej koma onjombabo. Onjonganja aingianonj qaagoto,

* 5:1: Gere batuya (yoke) ii bulmakao woiwaa aroganonj ama somonjogij mindirij orono iikanonj motoonj kare me balonjqeqewaa kinonj horonkejao. Kawaa so Kana qaa gbadononj laligojanj eenj, gawonja mono pondanj mewa. * 5:9: 1 Kor 5.6

mono uujopa qaganonj nama welenj qerj aonj laligowu. ¹⁴ *Kana qaa waja motoonjgo otaagi Anutuwaanonj qaa kuuya mono kaanagadeenj hongiwawo koloowuya. Qaa waja motoonjgo ii kokaenj, “Geengga jopagonj aonkejani, iikawaa so mono ejemba kuuya uuganonj jopagonj onjmakeba.” ¹⁵ Kaenj jejato, bao kasu kaanja ainj aonj memesosonj menj aonkejuti eenj, mono onjanganj tiwilaanj aowubotiwaajonj toogia pondanj moma laligowu. Kianj.

Uña Toroyanonj galenj koma onjono laligowu.

¹⁶ Niinonj kokaenj jemaaja: Uña Toroyanonj mono nanamemengia galenj kono laligowu. Kaenj laligogi iinonj uu selewaa siingia kombombanja bologa ii qero kamaaro mende tenj koma otaanjkebu. ¹⁷ *Kawaa kania ii kokaenj: Uu selewaa siinj kombombanja bologanonj mono Uña Toroya qetama lanj koposonjgoro Uña Toroyanonj uu walagaa kuusunja qemambaaonj moro batugaranonj deendeenj ero aonjkejao. Kaenj aonjkejaotiwaajonj onjonoj iwoi awaa ama mewombaaonj moma ii amamaanjkeju. ¹⁸ Ii amamaanjkejuto, Uña Toroyanonj unjuano kema laligojuti eenj, mono Kana qaa baatanonj mende laligoju.

¹⁹ Uu selewaa nanamemenj walagaa gawonj honja ii asuganonj ero mojonj. Ii kokaenj: Kaisero alia-alia lanj angj uugianonj menjerengoro serowilinj amakeju. ²⁰ Tando lopionj waegia menj bengia mepeseenj onjngi uugia sololonj onjono owenj jenanj amakeju. Kere kolooro angowowo ama aonjkeju. Mombaanonj iwoiwaajonj uutanonj motoqoto moma baagonj yonj jery uuduudu momakeju. Iyanjgiaajonjadeenj romonjonj iwoi horonj kiririnjaba menjkeju. Juma mendeema aonj tuunja tuunja menj jejewili ama aonjkeju.

²¹ Tosaanja yonjoo iwoiwaajonj iimasiiinj moma goronjkiki ama jejelombanj ama nene jabujabu nenj apu kotiganonj enkalolonj amakeju. Ii ano sili tosaanja kaanja amakejuti, iyonjoojonj wala jewe ano iikawaa so galenj meme qaa ii walawala jeweta durjanonj mombo kokaenj jejerj: Ejemba sili kaanja amakejuti, iyonjononj mono Anutuwaa bentotonj uutanonj mende ubuya.

²² Yonjononj qaagoto, Uña Toroyanonj gawonj menjkejiwaa honja ii uujopa, korisoro, luae ano nanamemenj awaa kokaenj: Lombo kuuya moma mokosingonj tosaanja ala menj onjoma nanamemenj loloogenj amakeju. Qaagia pondanj otaanjkeju. ²³ Gumbonjonjonj qaganonj tosaanja ama onjoma iyanjgia tororo galenj koma aonjkeju. Ejemba sili kaanja amakejuti, iyonjononj Kana qaa mende qotogonjkeju. ²⁴ Ejemba Kraist Jiisaswaa burja koloonj laligojuti, iyonjononj uu selegiaa siingia kombombanja bologa ano bologaa uugeregia ii kuuya Jiisaswo maripoononj angj menj komurota laligoju.

²⁵ Uña Toroyanonj uunananonj kemero laligojonj eenj, nanamemenana mono kaanja-gadeenj Uña iikanonj galenj koma nonono ama menj laligowonja. ²⁶ Kaenj laligonj qabunja omayana nonombutiwaajonj mende kaparanj koma eenj totoonj mende awelegonj aonjkebu. Uubooli ama aowubotiwaajonj mono uuwaawaa ano uuhoonjgo qaganonj mende ama aonjkebu. Kaanagadeenj goronjkiki mende amakebu. Kianj.

6

Lombogia mono bosima ilaanj aonjkebu.

¹ Oo uumeleenj alauruna, monjonj kana uugunj singisonjgo ano mokoloojuti eenj, uumeleenj alauruna onjononj mono ala kaanja ii migigiinj mindingonj mugi mombo kana mokoloowaa. Kaenj ama geengga kaanagadeenj angobatononj kamaanj guwabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowa. ² Lombogia mono ilaanj aonj bosimakebu. Iikaanja kanonj Kraistwaa Kana qaaya otaagi honjowo koloonjkebaa. ³ Monjonj kamaanj qeqeta laligonj kilenj anjaajonj moro uuta kolooji, iinonj mono iyanja tiligonj aonjkeja.

⁴ Kaenj mende ambuto, motomotoonj onjononj mono onjanganj nanamemengia gosinj angotete megj sokombaa. Kaenj ama alagia uugunj qabunjagiawo koloojutiwaajonj mende awelegowuto, mono onjanganj kanagaaajondeenj selegia mepeseegi sokombaa.

* 5:14: Lew 19.18 * 5:17: Room 7.15-23

⁵ Anutunonj lombonana morota morota mendeema nonono anja anja bosimakejonj. Kawaajonj anana tosaanja yonowo leelee ama gosinj aowombaajonj amamaankejonj.

⁶ Boi qaqazunonj mombaajonj Buja qaa kuma munkeji, iinonj mono iikawaa tawaya meleema iwoiya awaa kuuya mendeema bakaya munkeba.

⁷ Onjoangia mono mende tiligonj aonkebu. Mononj nene waroga komoro honja iikawaa so kolooro mokoloowaa. Qaa iikawaa so Anutunonj kilejanana iima ironja iikawaa so nonombaa. Kawaajonj Anutu ii eja omaya kaanja mepaqepae mej mubombaajonj amamaankejonj. ⁸ Uu selewaa siinj kombombanja bologanonj monj nemurj koma muro iikawaa waroga larj komomakeji, iinonj mono iikawaa kondemondeenja mokolonj bolinjkebaa. Iinonj bolinjkebaato, Unja Toroyanonj monj sololonj muro iikawaa waroga komomakeji, iinonj mono honja iikawaa so mokolonj laaligo kotigaa buja kolonj laligowaa.

⁹ Anana jegenja nama gawonj awaa awaa mej laligonj iikanonj mono loorinj tanzololonj mende ambonja. Ataqaqarj ama gawonj mende mesaowonjati eenj, honja meme kambananonj kanj kuuro iikanonj mono gawonanaa tawaya mokoloowonja. ¹⁰ Kawaajonj namononj laligowonjatiwaa so anana mono ejemba awaa ama onjombombaajonj jegenja nama laligowonja. Uumeleenj kanageso uutanonj laligojuti, ii wala ala ilailaa ama onjomakebonja ano yonoo gemagianonj ejemba tosaanja kuuya kana kolooro mej qeangonj onjomakebonja.

Galej meme ano yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Pool niinonj kirifi mej neenaa boronanonj tere wanj somata koi onjojonj oojeji, ii iibu. ¹² Ejemba Anutu waa aiweseya selegianonj kotowutiwaajonj kuunj onjomakejuti, iyonononj kuuya sele megij balonj ejembanonj yonjojonj mogi ubaatiwaajonj kaparanj komakeju. Kraistnonj maripoononj komuroti, qaa iikawaajonj sisiwerowero ama onjombubotiwaajonj mono kaenj kuunj onjomakeju. Iikawaa kania morota monj qaago. ¹³ Anutu waa aiwesegiawo yonononj mono anjio kaanjagadeenj Kana qaa mende otaadaboronj laligoju. Kaenj qaagoto, onjo selegia kotowutiwaajonj mojuti, iyonononj mono onjo sele kitigiaajonj ama iyangiaa selegia mej uma qabunagiawo koloowombaajonj momakeju.

¹⁴ Kaenj momakejuto, niinonj Ponjana Jiisas Kraist maripoononj komuroti, mono Buja iikawaajonj ama selenja mepeseenkejenj. Qabunja morota monj mende monjamakejenj. Ii yamagenj (kozigenj)! Kraistnonj maripoononj komuro iwo toroqewe momo arenjanonj utegoro sili bologaa sisia menkejenj. Balonj ejembanonj selewaa nanamemenj bologa mewombaajonj romonjonj qaa jenkejuti, niinonj mono iikaanj baagenj koomuya tani koloojenj. Mepeseenj nombuti me selenanonj qaa ambuti, iikawaa kitia ii mende meleemanja. Namononj qaa gosinj tosia mogi uro tosia mogi kamaanjeqeta kolooji, ii noo momo arenjawo so motoonjo mende koloojao.

¹⁵ Selenananonj aiwese kotogi me qaagoti, iikanonj mono so motoonjo kolooja. Iikanonj gorosonja koloojato, kolokoloo dologaa donja koloojonj, iikanonj mono honja toonj kolooja. ¹⁶ Ejemba kolokoloo dologaa jenkooto qaa otaanj laligojuti, Anutunonj Juuda kuuya ii ano Anutu waa uumeleenj kanageso kuuya onjo mono kiankomunj onono luaenonj laligowu.

¹⁷ Qaa tetegoya ii kokaenj jejenj: Niinonj Jiisas qegitiwaa lopoya ii neenaa selenanonj ero bosimakejenjwaajonj monjonj mono uulombo mende toroqenj nomba.

¹⁸ Oo uumeleenj alauruna, Ponjana Jiisas Kraistwaa kalenmoriajanonj mono onjowo enj unjagia kotuegonkeba. Qaa ii onjanonj.

Efesus Tere Poolnoŋ Efesus yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari qaa

Poolnoŋ Room sitiwaa kapuare mirinoŋ rama Efesus uumeleenj tuuŋ yoŋoojoŋ Tere koi ooro. Efesus ii Eisia prowinswaa siti waŋa. Siti iikawaa uutanonj koŋkororo mamaga ama meŋ laligogi. Poolnoŋ misin gawonj meŋ liligoro indija karoŋ kolooro Efesus kaŋ gbani karoŋ kanonj Buŋa qaa jeŋ laligoro. Efesus sitinoŋ Juuda ejemba tosaana gomaŋ toya yoŋoo batugianonj laligogitiwaajonj Poolnoŋ tere koi oonj kokaenj kuma onono, “Kraistnoŋ tuuŋ woi mindiro uumeleenj tuuŋ motoonjo kolojao.” (2.15-16), (3.6) Anutunonj uusiina ano kalenmoriaŋa uumeleenj tuuŋ ananaajonj nomaenj ano eji, ii mamaga jeŋ asarija. (3.10) Iikawaa sare-qaaya karoŋ ii kokaenj jero:

1. Uumeleenj kanageso onononj sele busu motoonjo koloogi Kraist anjo waŋgia kolojao. (1.23; 4.15-16)

2. Uumeleenj kanageso onononj miri motoonjo kaŋa koloogi Kraistnoŋ onoo tandogia kombombaraŋa kolojao. (2.21-22)

3. Uumeleenj kanageso onononj emba buŋa kaŋa koloogi Kraistnoŋ logia kolojao. (5.25-27) Kaŋagadeenj Kraistnoŋ Efesus onoo tuuŋ woi mindirinj orono iikawaajonj sele busu motoonjo kolojao. Asasagaa ejemba koloogitiwaajonj laaligogiaa gejanono qaaya qaaya ooro. Kiaŋ.

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Kraist ano uumeleenj kanageso 1.3-3.21

Kraistwo laaligo gbilia 4.1-6.20

Terewaa qaa kota waŋa 6.21-24

¹ *Anutunonj Pool nii uusiina so wasinj nono Kraist Jiisaswaa aposol kolojajonj. Momalaari alauruna soraaya Kraist Jiisaswo qokotaanj Efesus sitinoŋ laligojuti, niinonj onjowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oojonj.

² Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononj mono kalen-moriaŋ ononi luaenonj laligowu.

Kraistnoŋ Anutuwaaw kotumotueya nonomakeja.

³ Anana Poŋnana Jiisas Kraistwaa Maŋa Anutu mepeseenkebonja. Iinoŋ anana Kraistwo qokotaaninj uunananonj qeangowaatiwaajonj Siwewaa kotumotueya ano kalenja kania kania ii uunananonj anota laligonj koujonj. ⁴ Anutunonj anana wala monowaa monoyanonga kokaenj koloowombaajonj meweengonj nonono: Kraistnoŋ nemuŋ koma nonono anana iwaa buŋa soraaya koloonj Anutuwaaw jaase-waŋanonj koposowaa qaanana qaa nambonja. Kaenj meweengonj nonoma iikawaa gematanonj Siwe namo mokoloonj ama orono. Kambaŋ iikanonjadeenj kanainj ejemba jopagonj nonoma laligonj kouro.

⁵ Jopagonj nonoma uusiina so walawala qaa je areŋa ama qaanana kokaenj jeŋ tegoro: Jiisas Kraistnoŋ nemuŋ koma nonono Anutunonj nonono iyaŋaa meraboraana koloowonja. ⁶ Wombo Meria ii ananaajonj wasiro kamaanj Anutuwaaw kalenmoriaŋaa kusurja buŋaburayawo qeleema sewanja qaa eenj nonono. Anana mono kalenmoriaŋa iikawaajonj Anutu mepeseenj munkebonja. ⁷ *Anutuwaaw kalenmoriaŋaa kowia ii somata qatawo. Kawaa so Jiisasnoŋ saya maama iikanonj downana mero. Ii merotiwaajonj Anutunonj saanonj singisonjonana mesaonj songbama nonomakeja.

⁸ Iinoŋ kalenmoriaŋa ii kowianonga kelemalelenj maaro qanananonj uro. Momakootoya uuta kuuya iikawaa so kokaenj meŋ asarinj nonono: ⁹ Anutunonj wala iyaŋaa uutanonj qaa areŋ somonjonj moro awaa kolooro qaa areŋa ii aasangoyanonj ero eenj

* 1:1: Apo 18.19-21; 19.1   * 1:7: Kol 1.14

laligon kougito, Kraistnoy Anutuwaa qaa jetaa so otaan kamaan anana ninisaano iima monij. ¹⁰ Anutunoy waladeej kalenmorian arejaa kania ii kokaen romongoro, “Anutu niinoy arej ii otaan laligon laligowe kambaŋa tororo kaŋ kuuro iikanoy hoŋawo kolooro kokaen asugi-waa: Kuuya Siwe gomambaa jakeya jakeya iikanoy me namonoy kolooy laligojuti, niinoy mono ii kuuya mindirin somongoy onomaŋa ano Kraist kuuy mube kuuya yonoo wanŋia motoonggo kolooy laligowaa.”

¹¹ Anutunoy waladeej iyanŋaa uutaa so qaa somongorota eji, mono arej iikawaa so kuukuu qaaya jero iwoi kuuya kolooykeja. Iyanŋaa areja iikawaa so walawala Juuda kanageso nono iyanŋaa buŋa kolooy laligowombaajoy jeŋ tegoy nonono. Kawaa so tosia anana Kraistwo qokotaanij metogoy nonono iwaanoy oyanboyay akadamu ii borosamo kaanŋa buŋa qeŋ aoy laligojoy. ¹² Juuda kanageso nononoy Kraistnoy galey koma nonombaatiwaajoy mamboma walawala jejeromongromoy ama muŋ laligon kouninji, iinoy anana Anutu waa ku-usuŋa buŋabuŋayawo ii mepeseen laligowombaajoy ama meweengoy nonono.

¹³ Waba kantri onoonoŋa tosiyanoy kaanagadeen Kraistwo toroqey qokotaagi. Hamo-qeqewaa Oligaa Buŋaya jegi qaa hoŋa ii moma uugia meleengi. Uŋa Toroya iinoy Anutu qaqabuŋayaa muŋgeŋ aiweseya kolooya. Uŋa ii wasiro kamaawaatiwaa qaa somongoroti, iinoy mono ii uugianoy ano kemero. Kraist moma laarin mugij Anutunoy aiweseya kombombaŋa ii mokotaan onono laligoju. ¹⁴ Anutunoy kanagesouruta Siwewaa oyanboyay akadamu nonomambaa qaa somongoroti, ii mewombaa aiweseya Uŋa Toroya ii wala ama nonono. Uŋa Toroya uunananoŋ ano laligojiwaajoy mono kokaen moma kotiiŋoy: Anutunoy downana meŋ buŋauruta kolooniŋ era namononŋa nunuano Siwenoy uma oyanboyay mokoloowonŋa. Kawaaŋoy mono Anutu waa ku-usuŋa buŋabuŋayawo ii mepeseenkebonŋa. Kianŋ.

Poolnoy Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

¹⁵ Kanoy oyanboyay mokoloowombaajoy ama niinoy Efesus onoojony qama koolinkejeŋ. Ononoy Poŋ Jiisas pondan moma laarin ejemba soraaya kuuya uugianoy jopagoy onomakejuti, tosiyanoy iikawaa buju qaaya jegi mobe. ¹⁶ Kawaaŋoy buju qaa ii mobeti, niinoy kaanagadeen onoojony ama Anutu mepeseen laligoweti, ii mende mesaowe. Qaago. Niinoy qama koolin kanoy romongoy onomakejeŋ.

¹⁷ Romongoy onoma Poŋnana Jiisas Kraistwaa Anutuya ii kokaen qama koolin muŋkejeŋ, “Oo Manŋana ku-usuŋ Toya, gii mono Uŋaga Toroya ii Efesus alaurunana onomba. Uŋa ii uugianoy ana momakootogia qaita moy kolooro Anutu waa kania awaagadeen inisaano moma yagowuya. ¹⁸ Anutu, gii mono uugiaa jaaya meŋ asarina geengaa Buŋagaa kania moma yagowuya.” Anutunoy iyanŋaa ejemba soraaya nonoojony Siwe Buŋa ku-usuŋa buŋabuŋayawo ii nonomambaa qaa somongoro onoy iwoi ii mokoloowutiwaajoy mamboma jejeromongromoy ambutiwaajoy onoono. Jejeromongromoy anŋi Jiisasnoy mombo asugiro akadamugiawo koloowuti, onoy oyanboyay iikawaa kania moma sorogowutiwaajoy qama koolinkejeŋ.

¹⁹ Moma laarin munij Anutu waa ku-usuŋa kotakotanoŋ uunananoŋ seiŋ gawoy meŋkeji, iikanoy mono somata qatawo tetegoya qaa kolooya. Onoy iikawaa kania moma kotowutiwaajoy qama koolinkejeŋ. Esuŋmumuya damuyawo kanoy selenana koton inaan nonomakeji, Anutunoy iikawaa usuŋa ii kokaen qendeema nonono:

²⁰* Anutunoy ku-usuŋa gawonoy ama Kraist meŋ gbilin muro koomunonŋa waaro ano wano Siwe gomanoy uma sopaya sopaya liligon jakeya jakeya unuuguy uro Anutunoy iyanŋaa boro dindinanoy duŋ rara mutuyanoy anota raja. ²¹ Ano jirkaroy duŋanoŋ rama ilawoila kuuyaa wanŋanaga nanja. Beŋ kawali galey ano yonoo newogianoy jawin, poŋ qereweŋa ano gawman kiap uuta ano kamakamaata ku-usuŋgiawo galey koma nonomakejuti, Kraistnoy mono iyonoo wanjalegia kolooy korebore galey koma onomakeja. Siwe gomanoy, namonoy ano yoroo batugaranoŋ galey qa kuuya qama ononŋi bosinjuti,

* 1:20: Ond 110.1

Kraistnoŋ mono ii kuuya unuugun uja. Balombaa kamban kokaaranondeen qaagoto, kanagen kamban qaita moŋ kolooro laligon ubonjati, iikanon kaanagadeen ilawoila kuuya galeŋ koma laligon ubaa.

²² **Anutunon unja, ome, ejemba ano ilawoila kuuya ii meŋ kamaan Kraistwaa baatanon ama nonono laligonin Ponjana uuta kolooja. Anutunon Kraist ii uumeleen kanageso nonooma wajnana nambaatiwaajon kuun muro laligoja. ²³ Iinon kopagon nonoma zioz ananaa wajnana kolooro anana iwaa honjaa kana boboria koloojon. Kraistnoŋ wajnana koloon anodeen raro mende sokonagato, anana iwaa dondomonuruta koloon iwo toroqenin honanon asugiro sokonja. Kraistnoŋ kaanjadeen ilawoila kuuyaa dondomona moŋ koloon toroqero korebore anana mono Anutuwaa akademunanawo asuginin sokoma kemakeja. Kian.

Koomuyanonga gbilin Kraistwo kotiin laligojon.

2

¹ *Waladeen kana uugun singisongoya singisongoya anŋiti-waajon laaligo koomuya laligon kougi. ² Ono kamban iikanon balombaa nanamemeŋ bologa otaagi. Omejiilan yonoo Ponjanon kamban kokaamba Siwe namo batugaranon laligon qootogo ejemba uugia sololoon galeŋ koma onmakeji, mono iwaanon qokotaan ten koma mun laligogi.

³ Anana kuuya kaanjadeen wala yonoo batugianon silemale ama lan laligonin. Uu selewaa siijnana kombombana bologa otaan ananaa jaajaa laligonin. Kaen lan laligonin Anutunon niniiro mende sokono iriŋsonsoonja qanananon ano laligonin. Qaa qootogo ejemba tosaana yonoo so kaana Anutuwaa iriŋsonsoonjaa buja koloon laligonin.

⁴ Kaan laligoninto, kamban kokaamba iikaan qaago. Anutunon kiankomuya tetegoya qaa kanon jopagon nonono. ⁵ Kana uugun Anutu qetama mun iikawaajon koomuya koloon laligoninto, Anutunon Kraist meŋ gbiliroti, anana mono kaanjadeen meŋ gbilin nonono kotiin laligojon. Iwaa kaleŋ moriananon mono hamo qeŋ onono mombo letonŋi.

⁶ Kraistnoŋ waaroti, anana mono kaanjadeen nonomindiiro koomuyanona waanin. Anutunon Kraist Jiisas wano Siwe gomanon uroti, anana kaanjadeen Siwe laaligowaa jake ejuti, mono iikanon nonono iwo tosaana galeŋ koma onoma laligojon.

⁷ Anutunon kokaambaajon kaen nonono: Anutuwaa kaleŋ-morianaa kowia tetegoya qaa iikanon asuganon asugiro moma asariwombaajon moro. Moma asarin kanagen kambana kambana qaita moŋ asugiro tetegoya qaa laligon ubonjati, kamban iikanon ii meŋ somariin nonomambaajon moro. Anutunon Kraist Jiisas wasiro kan uujopaya kaen qendeema nonono. ⁸ Anutu moma laarin mugi kaleŋmoriananon mono hamo qeŋ onono mombo letonŋi. Onoanŋio nemun koma aon iikaana kanon mende letonŋito, Anutunon kaleŋaajon ama meŋ letoma onono. ⁹ Anŋio iwoi moŋ ama meŋ sororogogitiwaajon mende letonŋi. Moŋnon moŋ anaa selia meŋ ubabotiwaajon mono kaleŋmorianaanonjadeen kaen ama onono.

¹⁰ Anana Anutuwaa borosowoga laligojon. Kraist Jiisaswo qokotaanin Anutunon uu dologa mokoloon nonono. Anutunon walawala gawon awaa awaa meweŋgon mozozongoroti, anana ii meŋ laligowombaajon kaen mokoloon nononota laligojon. Kian.

Kraistwo qokotaan sele busu motoonŋo kolojon.

¹¹ Kawaajon Efesus onon wala Juuda ejemba mende koloon Anutuwaanon kanageso mende laligogiti, mono ii romonŋon laligowu. Tosianon onoon kokaen jeŋ jeŋ onoma laligogi, “Nono Anutuwaa aiwesenawo laligojonto, kantri tosaana onon ejemba omaya aiwesegia qaal!” Qa ii eja boronon aiwese selenananon kotonkejuti, mono ii romonŋon jeŋ laligogi. ¹² Onon kamban iikanon uugia Kraistwo mende jopagon aon een yamagen laligogi. Waba kantri onon Juuda kanageso nonoo too leeurunanaga laligogi. Anutunon ejemba iyanjaajon meweŋgon nonono laligojon, onon nonoo batunananon qagia qaa

* 1:22: Ond 8.6 * 1:22: Kol 1.18 * 2:1: Kol 2.13

liligogi. Anutunonj Bunjaya alauruta onjomambaajonj jery qaa somonjgoroti, onjo ii mende tootoonj moma kotonj tompinj liligogi. Oyanjboyanj koloowombaa jejeromonjromongia qaa. Anutugia qaa kaanja namononj eenj lanj liligogi. Mono ii romonjgonj liligowu.

¹³ Onjo wala sigensigenj liligogito, Kraist Jiisaswo qokotaagi sayanonj songbama onjono kambanj kokaamba afaangonj Anutuwaaw kosianonj kaj liligoju. ¹⁴ Kraist anjo luae Tonana kolooja. Iinonj Juuda kanageso ano waba kantri ejemba tuunj woi anana mindirinj nonono mutulanjonjkejony. Batunananonj kere enj sopa renjenj kotiga kuunj mendeema nononoti, iinonj mono songo ii riwagoro uumeleenj kanageso motoonjgo koloojonj. ¹⁵ *Jiisasnonj iyanjaa balonj selianonj komuro iikaanja kanonj Juuda nonoononj Kana qaa ano iikawaa jojopanj qaaya ano jenkooto tosia ii kondeeno. Tuunj woi mindirinj nonoma kanageso gbilia motoonjgo koloowombaaajonj ii kondeeno. Kawaajonj uu gbilia mokolonj nonono Kraistwo qokotaaninj batunananonj luaeya kolooro.

¹⁶ *Kraistnonj komunj kere nanamemenana maripoononj qero komunj kamaaro. Sele busunonj motoonjgo komurotiwaa sayanonj mono ejemba tuunj woi nunuano saanonj eleema Anutuwaaw kosianonj kawonja. Kaenj mindirinj nonono saanonj boroqeqe ambonja. Ii andaboronj Kraistwo sele busu motoonjgo kolooj liligojonj. ¹⁷ *Kraistnonj kaj luae koloowaatiwaa Bunjaya ii waba kantri ejemba Anutu gema qenj sigensigenj liligogiti, onjoojonj jery asarinj onjono ano Juuda ejemba Anutuwaaw kosianonj laligoninji, mono nonoojonj motoonjgadeenj jery asarinj nonoma laligoro. ¹⁸ Kraistnonj Juuda ano waba kantri ejemba anana kuuya nemunj koma nonono Unja Toroya motoonjgononj kana qendeema nonono saanonj afaangonj Manjananaa jaasewanjanonj keubonja.

¹⁹ Kawaajonj onjo Juuda ejemba qaagoto, kilej waba ejemba tawatawaya ii mende toroqenj liligoju. Anutuwaaw gomanj balonj toya soraaya koloogi nonowo motoonj Anutuwaaw uumeleenj kanageso koloojonj.

²⁰ Gejatootoo ejemba yonjononj waladeenj Anutuwaaw qaanonj tando osonj kuugi Kraist Jiisas anjo kaj tandonana kombombanja kolooj aposol wasinj nonoma wajnana nano Anutuwaaw uumeleenj jigo koloojonj. Onjo kaanjagadeenj tando iikanonj keuma nanjonanjo ama aonj kotikotii mokolonjkeju. ²¹ Iinonj miri ii muzugonj mindirinj somonjgoro namakeja. Anana Pombo qokotaanj nama mutulanjoninj momalaarinananonj kotiinj somariiro Anutuwaaw uumeleenj jigo kowoga koloojonj. ²² Onjo kaanjagadeenj Pombaanonj qokotaanj uumeleenj alaurunana tosaanja yonjowo mutulanjonj motoonj nama uugia nanjonj aonj kotikotii mokolonjkeju. Kaenj nama Anutuwaaw uumeleenj jigo koloogi Unja Toroya uugianonj anota anjo jigoya iikawaa uutanonj laligoja. Kianj.

3

Poolnonj waba kantri yonjooonj kema Buja gawonj mero.

¹ Kania iikawaajonj ama Pool niinonj waba kantri ejemba onjo ilaanj onjomambaajonj gawonj menj laligojenj. Kaenj laligowe Kraist Jiisaswaa gawonj mewetiwaajonj kapuare mirinonj noonji rama siminj kuma qama koolinjejenj. ² Anutunonj kalenjmorianja kantri tosaanja onjoojonj mendeema onjono qeangowutiwaa gawonj nonoti, onjo ii onjanonj modaboroju. ³ Anutunonj qaa arenja aasangoya nisaama jero moma yagojenji, qaa iikawaa kania torodaamonda oonj onjombe. ⁴ *Oonj onjombeti, onjo tere ii weenjonj saanonj noo kania kokaenj moma asariwu: Niinonj Kraistwaa kania aasangoya ii awaagadeenj moma kotojenj.

⁵ Monowaa monoyanonga ejembanonj kanainj laligonj kouma laligogiti, iyonjononj kambanj iikanonj Buja aasangoya iikawaajonj tompinj liligogi. Kaanja laligonj kougito, kambanj kokaamba Unja Toroyanonj ii Anutuwaaw aposol ano gejatootoo ejemba takkootoya nonoojonj jery ninisaano mojonj. ⁶ Buja aasangoya ii kokaenj: Kraist Jiisasnonj oyanjboyanj buja qenj nonombaatiwaajonj jery qaa somonjgoroti, onjo ii Juuda nonowo ororonj angonj koma menj laligoju. Oligaa Burjanonj iikawaa kania ii waba kantri ejemba

* 2:15: Kol 2.14 * 2:16: Kol 1.20 * 2:17: Ais 57.19 * 3:4: Kol 1.26-27

onjoonj kaanagadeenj qendeema onjmakeja. Onjo uugia meleema saanonj nonowo motoonj kotumotueyaa Bunjaya so motoondeenj bunja qerj aonj laligoju. Uugia Anutuwo somonjonj motoonj Kraistwaa sele busuya koloonj nonowo tuunj motoonjo nanjonj.

⁷ Iwaa ku-usujanonj mono noo uuna sololooro uuna meleembe Anutunonj kalenmoriaña sewaña qaa nono. Ii nono kana kolooro Oligaa Bunjawaa gawonj meme ejaga koloowe. ⁸ Niinonj Anutuwaanonj kanageso soraaya kuuya onjo newo baagianonj kamaanqeqeta totoonj laligojenj. Kaerj laligojento, Anutunonj kilerj kalenja uuta koi kaanja nono: Niinonj Kraistwaa oyanboyanja Bunjaya ii waba kantri ejemba onjoonj jenj asarimambaaonj simbawonjawo mojenj. Oyanboyanj iikawaa kania ii kuuya osonj moma kotodaborowonjatiwaa so qaago.

⁹ Anutunonj monowaa monoyanonj iwoi kuuya mokoloonj Bunjaya aasangoya kojangiro ejembanonj laligonj kouma laligogiti, kambanj iikanonj tompinj laligogi. Kawaajonj niinonj Anutuwwa Bunja arenj aasangoya ii galenj koma laligowe honjawo koloonjkeja. Niinonj iikawaa kania asuganonj jewe ejemba kuuyanonj moma sorogowutiwaaonj simbawonjawo mojenj.

¹⁰ Anutunonj momakootoya kania kania qaita monj ninisaano kambanj kokaamba uumeleenj zioz tuunj batunananonj aminj moninj asuganonj koloonj seinjeja. Anutunonj uusiinja kokaenj momakeja: Benj kawali galenj ano ponj qerewenja gajoba uuta ano kamaanqeqeta Siwe namo batugaranonj ilawoila kuuya galenj komakejuti, iyonjononj kaanagadeenj Anutuwwa momakootoya ii geja ama mobutiwaaonj momakeja. ¹¹ Yonjononj ii mobutiwaaonj Anutunonj Bunja arenja ii monowaa monoyanonjga kambanja qaanonj uutanonj jenj kotiinj ano ero. Iikawaa so Ponjnana Kraist Jiisas wasiro honja mokolooro kanagesouruta koloonj mindirinj nanjonj.

¹² Kraistwo qokotaanj nama moma laarinj muninj Anutuwwa nagu-nonj kaenj tano saanonj iwaa jaasewananonj keubombaaonj awasankaka nanjonj. ¹³ Kawaajonj kokaenj welema onjonjenj: “Niinonj kapuare mirinonj rama onjo qeangowutiwaaonj ama konjilinj moma laligonjkejenj, iikawaajonj uugia mono mende kamaawa. Onjo noo siimbobolona iikawaajonj ama saanonj akadamyawo koloowuya.” Kianj.

Poolnonj Efesus yonjoonj kokaenj qama kooliro:

¹⁴ Kania iikawaajonj niinonj Manjnana siminj kuma munj qama koolinjejenj. ¹⁵ Iinondeenj mono manjnana mutuya kolooja. Iwaa so Siwe ano namowaa kanageso kuuya anana ama qa ii menj qamakejonj. ¹⁶ Kokaenj qama koolinjejenj, “Anutu, gii mono Unjaga Toroya ama onjona uugianonj kotiinjkebaa. Goo Bunjaga ku-usunja bunjabunyawo ii tetegoya qaa kowiganonj eji, gii mono ku-usunja iikawaa so menj kotiinj onjmakeba. ¹⁷ Menj kotiinj onjona saanonj Kraist moma laarinj mugi uugianonj dunj menj laligowaa. Kaerj laligoro kosogia Kraistwaa uujopanonj mondongonj mendungogi kemero rindangonj nambu.

¹⁸ Uujopayanonj nemunj koma onjono kanageso soraaya kuuya yonjowo saanonj Kraistwaa uujopayaa kania moma kotowu. Jopagonj nonomakeji, uujopa iikawaa soya ii kokaenj: Goraaya leelee tetegoya qaa kema bimbimgoja. Koriga enduwaa enduyanonj kemalija. Koriga euwaa euyanonj uja. Kaanagadeenj dutanonj emuwaa emuyanonj kemenja. ¹⁹ Kraistwaa uujopayanonj mono balombaa momonanaa soya uuguja. Ii moma komuwutiwaaonj kokaenj qama koolinjejenj: “Anutu, gii mono akadamyawo kuuya kanonj uumomogia saa qerj musulungonj onjomba.”

²⁰ Anutu kaenj qama koolinj munj kokaembaajonj mepeseenjejenj: Anana momonana uugunj iwoiwaajonj qama koolinj qisiwonaga me jaameleenj unja iima romongowonagati eenj, iinonj mono iwoi ii saanonj menj kotiinj nonombaa. Anutu ku-usujanonj uunananonj gawonj menjeji, iinonj mono iikawaa so qamakooli ano momonanaa soya ii uugudaboronj afaanjonj iwoi kuuya saanonj nonomakebaa. Kawaajonj mepeseenj munjebonja.

²¹ Uumeleenj kanageso anana ajoroonj Kraist Jiisaswaaonj ama Anutuwwa qabunjaya mepeseeninj akadamyawo koloonj ewaa. Ii benj isiurunana yonjononj menj kotiinj tetegoya qaa enj ubuti, kambanj iikanonj mono kaanjadeenj akadamyawo koloonj ewaa. Qaa ii onjanonj.

4

Kraistnoy mindirij nonono sele busu motoonggo koloojon.

¹ Niinonj Pombo qokotaanj nama gawonja mewetiwaajonj kapuare ejaga koloojen. Qaa ii jedaboronj uugia qaa kokanonj jenj kuujen: Anutunonj nanamemenj akadamyawo ama menj laligowutiwaajonj onoonoti, iikawaa so onjo mono laaligo qaita monj laligowu.

² *Mono uugia menj kamaanj ama qaa baatanonj kema ejemba gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma laligowu. Lombo mokosingonj laligowu. Mono lolongonj bogolaa kitia mende meleembuto, qaqaangonj jopagonj aonj laligowu. ³ Unja Toroyanonj uugia menj kululuunj luaewaa kasanonj somonjonj mindirij onjmakeji, onjo mono uusoomonjonj ii batugianonj ewaatiwaajonj kaparanj koma nambu.

⁴ Anutunonj onoonoti, iikanonj mono ororonj oyanboyanj koloowombaajonj jejero-monjromongia motoonggo iikayadeen ama onjono mamboma laligoju. Iikawaa so onjo kaanjadeen Kraistwaa honja sele busuya motoonggo koloogi mono Unja Toroya motoonggononj inaanj onjono laligowu. ⁵ Pognana motoonggononj galej koma onjono ororonj moma laarinj mugi oomulu motoonggo iikayadeen menj onjonji motoonj koloonj laligoju. ⁶ Anutunana motoonggononj kuuya manj koma nonomakeja. Iinonj iwoi kuuya kore nunuugunj Pognana uuta koloonjeja. Kaenj koloonj jeta tenj kombombaajonj kuuya kuunj inaanj nonoma uunana so laaligo ano rama momo nonomakeja.

⁷ Iikawaa so ororonj Kraistwaa sele busu motoonggo laligojonto, Kraistnoy kalen-morianja uusiinja so maama nonono. Gawonj memewaa momo kalenja kania kania ii motomotoonj sonananonj mendeema nonono laligojonj. ⁸ *Kawaa qaaya ii kokaenj jegita Buja Terenonj eja,

“Iinonj eukanonj uma nama kapuare ejemba mamaga onjono bujauruta koloogi kalenja kalenja ii ejemba ananaajonj nonono.”

⁹ “Eukanonj uro,” Anutunonj qaa ii mono nomaembaajonj jero? Iikawaa kania ii kokaenj: Kraistnoy wala Siwenonja kamaaro. Mono namo dutanonj emukanonj kemero. ¹⁰ Kamaaroti, iinonj mono kaanjagadeen eleema eu uro. Uma Siwe gomambaa jakeya kuuya unjuugunj qaganonj eukanonj uma laligoja. Iikanonj laligonj Siwe ano namowaa ilawoilaya kuuya ii esujanonj menj saa qenj kuuya sokondaboronj laligoja. ¹¹ Kraistnoy ejemba ananaajonj momo kalenja kania kania kokaenj mendeema nonono: Gawonja mendeema nonono tosianonj wasiwasi ejemba waja (aposol) koloogi. Tosianonj gejatootoo ejemba (profet) koloogi. Tosianonj uukuuku ejemba (ewanjelijis) koloogi. Tosianonj eja to pasto ano boi qaqazu koloogi.

¹² Kraistwaa sele busuya ii uumeleenj kanagesouruta. Nonononj yonjoo uugia nanjoninj kotikotii mokoloowutiwaajonj gawonja kaenj mendeema kuunj nonono. Kanageso soraaya anana kuuyanonj uuwaa gawonj mewombaajonj joridaboronj laligowombaajonj ama kaenj inaanj nonono. ¹³ Kaanonj kaenj gawonj morota morota menj laligonj Anutu moma laarinj kanagej Meria moma yagonj iikanonj menj kululuunj aonj motoonggo koloonj nambonja. Anutuwaawaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii koreyanonj Kraistwaanonj eja. Nonononj Kraistwaa kowinonja momoya ano esunja horoninj musulunjonj nonono somariinj seinj kotiinj laligoninj akadamyua maama nonono kuuya asugiro laligowonja.

¹⁴ Toroqenja naamade kaanja laligowombotiwaajonj Kraistnoy uunana kuunj iyanja kaanja akadamyuanawo koloowonjatiwaajonj inaanj nonomakeja. Naambora kaanja laligoninj qewolonj ejembanonj arenj ii me ii ama monjonj tutugonj nononjgi tama kamaanj nunuroti, onjo mono iikawaa so koloonj lanj laligowubo. Haamononj momosiinj ewaewanj kono kowenonj qindiiri sirinonj godomaruru lanj wama kemaqen-kanjqen ama simbirinsambaranj amakeja. Kawaa so balonj ejembanonj selenonj kuuku ama unju menj momo tiliqiliawo mokoloonj ejemba lanj kuma onjonjgi jinjanj amakeju.

¹⁵ Iikawaa so lanj mende laligowuto, qaa honjagadeen pondanj jenj jopagonj aonj laligowu. Kaanja laligonj Kraistnoy wajnana kolooji, kosogia mono iwaanonj monjonjgogi

* 4:2: Kol 3.12-13 * 4:8: Ond 68.18

kemero rindangonj iwoi kuuya kanonj somariinj kotiiinj akadamugiawo kolooj laligowu. ¹⁶ *Kraistnonj wajnana kolooj anaa sele busuya anana kuuya galenj koma nonono tokotokoya kuuyanonj sele busuya ano kana boria toroqenj somonjonj metulangonj nononjgi motoonj koloojonj. Esunj motomotoonj enj nononjiwaa so mono gawonana menj kotingonj jopagonj aoninj honja sele busuya iikanonj kotiiinj somariinjkeja. Kianj.

Asasagaa nanamemenj gbilia ama menj laligowu.

¹⁷ Kaanja koloojonjiwaajonj niinonj Pombaa jeta menj galenj meme qaa kokaenj jewe moma yagowu: Uumeleembaa gadokopa ejemba uumomogia sooro kikisi kaanja kolooj eenj omaya lanj laligonjkejuti, onjo mono iyonoononj tani bologa ii mende toroqenj ama menj laligowu. ¹⁸ Uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo uumomogia-nonj tiiro Anutuwo laaligowaajonj sisau ama soaju. Momo bologanonj uugia gojoma duurotiwaajonj ama poumapou ama tompinj laligoju. Kawaajonj Anutuwaanonj laaligo kotiganonj mende qokotaanjkejuto, iyanjgideenj lanj toontoonj laligoju. ¹⁹ Galengia mende menj aogi uugia gojondabororo gamu sayawo unjuro laligoju. Uugia kaiserononj somonjonj menj tiloonj onono iwoi kaanjaajonj lanj aisoonjkeju. Iwoi menngo mewombaajonj otoko ama koposonjonjkeju.

²⁰ Yonononj kaenj amakejuto, onjo Kraistwo laaligowaa kania ii kaanja mende kuma onjonjgi mogi. ²¹ Onjo qaa honjaa Toya Jiisaswo qokotaagi iikawaa so kania kuma onjonjgi honja kokaenj moma yagogi: ²² *Wala nanamemenjgia walaga otaagi siingia kombombanja bologanonj angomokolonj ama onono tiwilaanj aowombaajonj angi. Kana kuma onjonjgi mogiti, iikawaa so mono uugia walaga motogonj gilinj gema qewu.

²³ Uumomogia menj gbiligi kolonjaninj laligowutiwaajonj kana kuma onjonjgi. ²⁴ *Anutunonj anana anaa kaitaniaa so soraaya kolooj kotiiinj laligowombaajonj mokolooj nonono. Uu gbiliaa laaligo solanja otaawombaajonj mono nonoono. Kawaajonj uu gbiliaa iikayadeenj mono bo konjgi kemero laligowu. Kana ii kaenj kuma onjonjgi moma yagogi.

²⁵ *Kana kaenj ero anana Kraistwaa sele busuya motoonjgo iikawaa uutanonj daremunj kaanja toroqenj ala-ala kolooj laligojonj. Kawaajonj qaa qolonjmolongoya ii mono motogonj giligi kemero batugianonj qaa honjagadeenj kuuya aminj moma laligowu. ²⁶ *Temboma kukupirinonj ambuti eenj, mono kilenj singisonjgo mende ambu. Iringia soombaati, qaagia ii mono uulanjowo weenj jaayanonj mende tegonj kemero jej tegogi solanjaniwa. ²⁷ Kaenj Kilenjaa Toyanonj batugianonj koubabotiwaajonj qewagonj kambanj monj mende munj uulanjowo yakariwu.

²⁸ Monjonj yongoro meme laligoroti, iinonj kaanja mombo mende amba. Kaenj qaagoto, mono iyanjaa borianonj gawonj kaparanj koma menj laligowa. Gawonj menj anaa nene hinaya mokolooj saanonj afaangonj ejemba wanaya nanjonj onjomakeba.

²⁹ Qaa saga monj jegianonjga mende kamaawato, qaa ejemba uugia nanjonj menj kotiiwaati, mono iikayadeenj jej laligowu. Ejemba qaagia moma uugia ejiwaa so qambanjmambambaajonj amamaajuti, mono iikawaa so gejanono qaagia onjonjgi naanja moma qeangowuyaga. ³⁰ Anutunonj bunjauruta downenana mero Siwenonj ubonjati, kambanj iikawaajonj aiweseya kombombanja mokotaanj onono uugianonj kemenj Anutuwaa munjgenja kolooja. Kawaajonj Anutuwaa munjgenja Unja Toroya ii mono wosobiri mende qenj mubu.

³¹ Onjo mono uukaambo ano uuduudu kuuya ii qetegonj giligi koriganonj raba. Ugerenonj mende juma onjoro uugianonj aonj yonj qama jej aowubo. Kaanjagadeenj gemaqeqe qaa tokoronjkota ii mende jewu. Angonjora kania kanianonj uugia menj tilowabotiwaajonj ii mono kuuya gema qegi korikori ewa. ³² *Korikori ewato, ala-ala menj migigiinj aonj gumbonjonjonj qaganonj ama aonj laligowu. Kraistwo qokotaagi Anutunonj singisonjgogia mesaonj sonjgbama onjonoti, onjo mono iikawaa so toroqenj koposogia mesaonj aonj laligowu. Kianj.

* 4:16: Kol 2.19 * 4:22: Kol 3.9 * 4:24: Jen 1.26; Kol 3.10 * 4:25: Zek 8.16 * 4:26: Ond 4.4 * 4:32: Kol 3.13

5

Anutuwaa asasaganonj laaligo ii kokaenj:

¹ Anutuwaa wombo meraboraana koloojutiwaajonj siligia mono kaparanj koma Anutunonj amakejiwaa so ama otaanj laligowu. ² *Kraistnonj jopagonj nonoma laaligoya nonoojonj ama qeleema mesaoro. Siimolonj oogi kaasoyanonj umakeroti, Anutunonj iikawaa so Kraist laaligoyaa kalenja ii moma anjonj kono moronja unkoowayawo kaanja koloonj iwaa jaanonj pumpungoro aisooro. Onjo mono kaanagadeenj uujopanonj nama Kraistwaa so jopagonj aonj ama menj laligowu.

³ Serowilinj ano anjonjora kania kania me otokowaa (greedy) silia ii Anutuwaa jaanonj mende sokonja. Kawaajonj Anutuwaa ejemba soraaya koloojutiwaa so iwoi kaanja qaaya monj ii batugianonj mende oosirinj jegi mobu. Awawi!

⁴ Gonj koma jononjsisi ama qaa saga arokuukuuyawo ano qaa senja senja ii mende jewu. Iikanonj uugia menj tilooro mende sokonja. Kawaajonj ii mono mesaodaboronj mepemepesee qaa jej seinj laligowu.

⁵ Qaa kota koi mono moma komuwu: Monjonj serowilinj me anjonjora me otoko koloonj iwoiwaajonj koposonjonkeji, iinonj mono Anutuwaa bentotoja buja qenj aomambaajonj amamaawaa. Nanamemenj iikanonj bej qolonjmolongoya me tando lopionj mepeseenj onjmakejutiwaa tania kolooja. Kaenjanj, iinonj mono Kraist ano Anutu yoroo bentotonj uutanonj keumambaajonj amamaawaa.

⁶ Anutunonj singisonjo iikaanjaajonj ama temboma irinjonsoonja qaa qootogo ejemba yonjoo qagianonj ano umakeja. Kawaajonj monjonj qaa omaya kaanja jej kele ama tutugonj tiligonj onjombabo. ⁷ Kawaajonj ejemba kaanja mono gema unjor yonjowo ainjolonj mende laligowu. ⁸ Wala pangamanonj laligogito, kambanj kokaamba Pombo qokotaanj nama iwaa asasagawo laligoju. Nanamemenjia mono asasagaa bujaya koloojutiwaa so ama menj laligowu. ⁹ Asasagaa buja koloojutiwaa toomoriana honja ii kokaenj: Onjo nanamemenj awaa otaagi Anutunonj qaagia jej tegoro solanjaniwu ano qaa honja toongadeen jej laligowu. ¹⁰ Naa iwoi Pombaa jaanonj sokombaati, iikawaa kania mono monjgama gosinj moma asariwu.

¹¹ Pangamambaa nanamemenj gorosonja ama menjkejuti, iyonjowo mono ainjolonj mende toroqenj laligowu. Yonjoo kilenjagia ii mono injisaama asasaganonj ama jej onjombu. ¹² Tosianonj singisonjo aasangoyanonj amakejuti, ii asuganonj jeninj gamuyawo koloowabo. ¹³ Anutuwaa asasaganonj singisonjogia kuuya menj asariro kaniagia honjanonj mono asuganonj asugiwaa. ¹⁴ Asasagaa Toyanonj mono aasangoyaa iwoiya kuuya injisaano asasaganonj asuginj ewaa. Kawaajonj qaa monj kokaenj jegita eja,

“Gaonj ejanj, gii mono uuga tooro moba.

Mono koomuyanonga gbilinj waana Kraistnonj menj asarinj gombaa.”

¹⁵ Qaa iikawaa so nanamemenjia mono momakooto qaganonj ama menj laligowu. Moto koloonj tompinj laligowubotiwaajonj mono awaagadeenj galej menj aonj laligowu.

¹⁶ *Kambanj kokaamba bobooli kambanj koloojiwaajonj ama uuwaa gawonj mewombaa kana monj koloowaati, kambanj ii mono mende mesoqesoong tiwilaawuto, ejemba kooronjgianonj kema osonj qambanjmambanj koma onjombu. ¹⁷ Kawaajonj eja uugia qaa kaanja lanj mende laligowuto, Pombaa uusiiija ii awaagadeenj moma asarinj nambu.

¹⁸ Wain apu kotiga nej enjkalolonj ambubo. Anggiaa jaajaa laligogi momogia bologanonj asugiro pangamanj laaligononj ritegonj kemenj tiwilaawubo. Kawaajonj enjkalolonj ambuboto, Unja Toroyanonj uugia saa qewaatiwaajonj mono kaparanj koma nambu. ¹⁹ *Mono Buja qaa aminj moma ondino (Buk sonj), mepemepesee rii (oonjsaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianonj qama Ponj mepeseenkebu. ²⁰ Kaenj me kaenj kolooro iikawaajonj mono Ponjnana Jiisas Kraistwaa qata qama Manjana Anutu suulanj dangisenj jej munj laligowu. Kianj.

Loemba onjoo qambanjmambanj qaa

* 5:2: Eks 29.18; Ond 40.6 * 5:16: Kol 4.5 * 5:19: Kol 3.16-17

²¹ Kraistwaa jeta uuguwubotiwaajonj mono keegia moma batugianonj qaa baatanonj kemerj aonj laligowu.

²²⁻²³ *Kraistwaa sele busuya ii uumeleenj kanageso. Iinonj iikawaa waŋa ano Hamoqeqe Toya kolooja. Iikawaa so ejanonj kaanagadeenj embiaa waŋa kolooja. Kawaajonj emba onj mono Pombaa qaa baatanonj kekembaa so onjoangiaa lourugia goda qerj onjoma qaagia baatanonj kema laligowu. ²⁴ Uumeleenj kanageso anana Kraistwaa qaa baatanonj nanjonj, iikawaa so emba onjononj kaanagadeenj mono lourugia yonjoo qaa kuuya otaanj laligowu.

²⁵ *Kraistnonj iyaŋaa uumeleenj kanagesoya jopagonj nonoma ananaajonj ama laaligoya togonj qeleenoti, iikaanja eja onjononj mono kaanagadeenj embaurugia jopagonj uukalej ama onjoma laligowu. ²⁶ Kraistnonj uumeleenj kanagesoya Buŋa qaayanonj tak kotonj emba buŋaya soraaya koloowombaajonj apu kaanja kanonj sonjgbama mej solanjaninj nonono. ²⁷ Iinonj anana bumbuŋa awaa soro koloowombaajonj moma uunanaa sunuya mej solanjaninj jewonj gojejeraya qaa koloowombaajonj kaparanj komakeja. Kanageso soraaya koposowaa qaanana qaa koloowombaajonj momakeja. Kraistnonj kanj nunuano asamararanonj eu keuninj jiilanjanonj kuuro asarinj emba buŋaya kaanja iyaŋaa jaase-waŋanonj nonoma nonoono akadamunanawo ano iimasiinjananawo namboŋa.

²⁸ Eja onj kaanagadeenj mono Kraistwaanonj tani ii otaanj embaurugia jopagonj onjoma laligowu. Embia jopagonjkeji, iinonj mono iyaŋa kalanj koma aonjkeja. Kawaajonj onjoangiaa sele busugia kalanj koma aonjkejuti, iikaanja mono embaurugia kalanj koma onjongi sokombaa. ²⁹ Moŋnonj moŋ aŋaa sele busuya kambanj moŋnonj kazi mende ama muroto, kuuya anana sele busunana waginj kalanj komakejonj. Kraistnonj kaanagadeenj uumeleenj kanagesouruta anana sele busuya kaanja qaayanonj nunuaginj kalanj koma nonomakeja.

³⁰ Uumeleenj kanageso anana Kraistwaa sele busuya koloojonj. Anana Kraist sele busuyaa dondomonjuruta kolooŋ laligojonj. Kawaajonj nunuaginjkeja. ³¹ *Buŋa qaa moŋ kokaerj eja, “Kawaajonj ejanonj mono nemuŋmaŋa oromesaonj embiawo qokotaanj woi yorononj selemotoonjgo kolooŋ laligowao.” ³² Qaa ii sareqaa aasangoya. Ii Kraist ano uumeleenj kanageso ananaa uu soomongonanaajonj jenj oojenj. Qaa arej iikawaa kania ii aasangoya ano dusiita keemeya. ³³ Kaerj koloojato, onjoojonj qaa ii kokaerj jejenj: Onj motomotoonj mono kaanagadeenj embaurugia onjoangiaa kalanj koma aonjkejutiwaa so jopagonj onjoma laligowu. Emba onjononj mono kaanagadeenj lourugia goda qerj onjoma laligowu. Kianj.

6

Merabora ano nemuŋmaŋ onjoo uusoomonjgo

¹ *Merabora onjooononj nanamemerj dindiŋa ii kokaerj: Onj mono Pombo qokotaanj nemuŋmaŋwoigia yoroo jegara tenj koma otaanj laligowu. ² *Anutunonj jojopanj qaa 1-2-3 kawaa tetegoyanonj tawaya nonomambaajonj mende jero ejato, jojopanj qaa jango 4 ii dondomonjowo. Wala kokaerj jeja, “Nemuŋmaŋwoiga mono goda qerj oroma laligowa.” Qaa ii tenj koninj Anutunonj iwaa tawaya nonomambaa qaaya kokaerj somonjgoro oogita eja, ³ “Goda qerj orona Anutunonj toomorianj gono toroqerj namononj kambanj koriga laligowaa.”

⁴ *Meraboraurugianonj uukanjanjgiawo koloowubotiwaajonj maŋ onjononj mono qaanonj soya uugunj mende horonj kitonj onjoma laligowu. Kaerj qaagoto, Pombaa Kana qaa tenj kombutiwaajonj kuma onjoma iikawaa so mindinjonj onjongi somariiwu. Kianj.

Welenjeqe ano galej onjoo qambanmambanj qaa

⁵ *Welenjeqe onj mono namononj galejgurugia yonjoo qaagia Kraistwaa qaa kaanja tenj koma siijaago siimeme mende amakebu. Qaagia uuguwubotiwaajonj sombugia

* 5:22-23: Kol 3.18; 1 Piito 3.1   * 5:25: Kol 3.19; 1 Piito 3.7   * 5:31: Jen 2.24   * 6:1: Kol 3.20   * 6:2: Eks 20.12; Dut 5.16   * 6:4: Kol 3.21   * 6:5: Kol 3.22-25

moma jeningiawo ororo laligowu. Uugianonj gbingbaonj mende ambuto, mono bonj qenj nama ama menj laligowu. ⁶ Tourugianonj kondokondoowaa wajj anji ejembanonj inisosoroowutiwaajonj qaagoto, jaaqasue mesaonj uugia gawononj ama menjkebu. Kaenj ama Anutuwaawaa uusiina otaanj Kraistwaa welenqe qe kaanja koloonkebu. ⁷ Balonj ejembaga welenj qenj onjonjenj Ponj anja welenj qenj munkejonj. Kaenj moma gawonjia mono Pombaa jaanonj sokombaatiwaa so uuqeeangowo menj laligowu.

⁸ Qaa koi mobu: Onoo batugianonj tosanonj gawonj toya laligoju ano tosanonj tourugia ii tawagia qaa eenj welenj qenj onjoma kamaanqe qeta laligoju. Ii kilenj daenj yonononj gawonj awaa ii me ii menjkejuti, Anutunonj mono iikawaa tawaya onono buja qenj aowuya. Qaa ii mono romongonj laligowu.

⁹ *To ano welenqe qe onoo Pongia motoonjo iinonj Siwe gomanonj laligoja. Iinonj ejemba tosaanja mende inisosoronj tosaanja mende sureenj onjmakejato, so motoongononj gosinj qaanana jenj tegonj nonombaa. Galej onjo ii moma kotojutiwaajonj mono welenqe qe alaurugia yonowo wasombura maayanonj aonj so motoonjo ama onjoma horonj ureenj memetorotoro mesaonj laligowu. Kianj.

Anutuwaawaa jurujambanj kuuya menj laligowu.

¹⁰ Terena oodaboromambaaajonj ama qaa kokaenj oojenj: Onjo Pombo qokotaanj nanji ku-usunja somatanonj mono inaanj nanjonj onono kotiinjkebu.

¹¹ Kilenjaa Toyanonj selenonj kuukuuwaa momo arenj kania kania amakeji, onjo ii jaasewanj qenj kotakota nambutiwaajonj mono Anutuwaawaa jurujambanj kuuya menj kongi kemero laligowu.

¹² Nonononj balonj ejemba sa busugiawo yonowo manja mende aonjkejonto, benj kawali galej ano konjhaamo bologa bologa tuarenjenj ama onjombombaaajonj nanjonj. Benj kawali galej bologa namo sombinj batugaranonj jinjaronj dunjianonj nama ponj kaanja galej komakejuti, ii mono qotogonj qetama onjmakejonj. Kaanjagadeenj ponj qerewenja boi uuta ano kamaanqe qeta batunananonj pangamambaa ometotombaa eja geria laligonj ilawoila kuuya galej komakejuti, nonononj mono iyonowo manja qenjkejonj. ¹³ Kawaajonj tuarenjenj ama onjombombaaajonj mono Anutuwaanonj jurujambanj kuuya menj kongi kemero nambu. Kaenj nanji kereurugia kambanj bologanonj unjwombaaajonj alanzanj koumakebuti, kambanj iikanonj mono saanonj afaanjonj manja qenj riitama onjombu ano manja qegi tegoro saanonj gomanj balonjianonj wakasiinj nambu.

¹⁴ *Jurujambanjia mono kokaanja kaya mouma aowu: Qaa honjagadeenj jejeta iikanonj mono irimunganj kaanja iingianonj somonjonj nambu. Nanamemenj solanja soro ii totogianonj reenj maleku kaanja koma sopa somonjonj aonj nambu. ¹⁵ *Kana esu mouma saanonj rindanjonj riinj kemakejonj. Kawaa so onjo mono luaewaa Buja jenj seiwombaaajonj jojorigi iikanonj nemunj koma onjombaa. ¹⁶ Jurujambanj iikawo toroqenj sumanj wanj qata momalaari ii mono buja qenj aonj suulanj besaanj namakebu. Kilenjaa Toyanonj ninidonj siwisewe nonomambaaajonj moma tiwo wasaya motonkeji, iikawaa anjgobato geria kuuya mono reenj iikanonj qewagonj anjonj koma aonjkebu.

¹⁷ *Anutuwaawaa Hamoqeqe Toya ii mono buja qenj aowu. Buja qenj aonj mombo letombuti, donjhamo ii mono wanjianonj aerj wanjkou kaanja mougi turunj anjonj koma onjmakebaa. Unja Toroyanonj manjawaa soo somata nononji, ii Anutuwaanonj Buja qaa. Ii kaanjagadeenj mono buja qenj aonj uu wombogianonj ama manja iikanonj qenjkebu. ¹⁸ Jurujambanjia kuuya ii mouma aonj mono kambanj so Anutu qama koolinj qisinj laligowu. Unja Toroyanonj kondoonj inaanj onjmakejiwaa so mono welema saama munkebu. Mono pondanj uugbiligibili laligonj suulanj Anutuwaawaa ejemba soraaya kuuya yonoojonj ama kaparanj koma qama koolinjkebu.

¹⁹ Noojonj kaanjagadeenj kokaenj qama koolinjkebu, "Anutu, gii mono qaa kota dindinja Pool muna goo Oligaa Bunjaga aasangoya ii qaa jetanonj jewaatiwaa so jenj asarinj

* 6:9: Dut 10.17; Kol 3.25; 4.1 * 6:14: Ais 11.5; 59.17 * 6:15: Ais 52.7 * 6:17: Ais 59.17

awasaŋkakagadeeŋ nama uukuukuu meŋ oŋomakeba.”²⁰ Niinoŋ Oligaa Buŋa iikawaajoŋ ama Anutuwaa jotamemeya eja waŋa koloojento, gawoŋa meŋkejeŋiwaajoŋ ama kambaŋ kokaamba kapuare mirinoŋ rajeeŋ. Kawaajoŋ Buŋa qaa ii Anutuwaa jaanoŋ sokombaati-waa so awasaŋkakagadeeŋ jeŋ laligomambaajoŋ mono qama kooliŋ laligowu. Kiaŋ.

Yeizozo qaa tetegoya

²¹ Wombo alana Tikikus iinoŋ noo sunduna ano mobuya. Iinoŋ Pombo qokotaan gawoŋa membiri-qembiria qaa meŋkeja. Kokanoŋ nomaeeŋ ama meŋ ramakejeŋi, ii kuuya iŋjoro oŋo kaanagadeeŋ ii mobu. ²² Nononoŋ nomaeeŋ rama laligojoŋi, oŋo sundu ii mobutiwaajoŋ Tikikus wasiŋ mube Efesus oŋoonoŋ kawaa. Iinoŋ kaŋ uluŋkoleŋ meŋ oŋono saanoŋ bonjoŋ laligowu.

²³ Maŋnana Anutu ano Poŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono uumeleeŋ alaurunana oŋo luae qeeŋ uunoŋ jopagoŋ oŋoma momalaarigia meŋ kotiŋkeba. ²⁴ Ejemba Poŋnana Jiisas Kraist kambaŋ tetegoya qaa jopagoŋ laligowuti, Anutuwaa kaleŋmoriaŋanoŋ mono kuuya oŋowo eeŋ eeŋ ubaa. Kiaŋ.

Filipai Tere Poolnoŋ Filipai yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ liligoŋ mero indina woi kolooro Eisia Maino (Turkey) mesaŋ Yurop balonoŋ keno. Kema Room prowins qata Masedonia kanŋoŋ uugia kuuro meleŋgi Kraistwaa kanageso mutuya ii Filipai sitinoŋ kolooro. Kanageŋ aposol Pool ii Room sitiwaa kasa mirinoŋ aŋgi siimbobolo qaganŋoŋ raro gawoŋ meme ejemba tosiانوŋ tu-arenjeŋ ama mugi. Ii ama mugi tosiانوŋ Filipai uutanŋoŋ kaanjadeeŋ qaa doogoya kuma oŋoŋgitiwaaŋoŋ majakaka moro. Kambaŋ iikanŋoŋ Buŋa Tereya koi Filipai momalaari kanageso yoŋooŋoŋ ooro. Majakaka moroto, kileŋ uluŋkoleŋ qaa ano uunaŋŋonango qaa koi korisoro qaganŋoŋ oŋoŋ ano.

Poolnoŋ kapuare mirinoŋ raro Filipai momalaari kanageso yoŋonoŋ ilaŋ mubom-baajoŋ kaleŋ aŋgi karoti, iinoŋ iikawaa dangiseŋ jeŋ oŋomam-baajoŋ Tere koi ooro. Ii oŋoŋ toroqeŋ uunaŋŋonango qaaya mamaga motoŋoŋ ano. Aŋo koŋajiliŋ kania kania moro Filipai yoŋonoŋ Poolwaa qaaya ii mogi kileŋ kotiŋ awasaŋkaka nambutiwaaŋoŋ uu naŋŋoŋ oŋono. Gejanono qaa tosaŋa kokaeŋ: Oŋoŋgiaa selegia meŋ uma awele-gowubotiwaajoŋ mono galeŋ meŋ laligowu. Dogo mambaŋ kolooŋ toroqeŋ neweqewele ambuboto, Jiisas kaŋa uugia meŋ kamaŋ ama aŋoŋ laligowu. Qaa koi duduuwubo: Kraistwo qokotaŋ nanjuti, ii Anutuwaa kaleŋga. Juuda yoŋonoŋ Mooseswaanŋoŋ Kana qaa areŋa teŋ koma otaŋ Anutuwaajoŋ sili iwoi amakejuto, uumeleeŋ alaurunana oŋonoŋ kaŋeŋ qaago. Oŋonoŋ mono Anutu moma laariŋ mugi kaleŋmoriaŋa sewana qaa oŋono buŋa qeŋ aŋoŋ iikanŋoŋ laaligo doŋgoga mokoloŋ laligoju. Daŋ yoŋonoŋ Kraistwo qokotaŋ laligojuti, Anutunoŋ mono ii luae qeŋ oŋono aisoŋ laligowu.

Kraist moma laariŋ Anutunoŋ uukoisoro nonono saanoŋ awasaŋkaka qaganŋoŋ kotiŋ laligowoŋa ano uumeleeŋ alaurunana yoŋowo motoŋoŋ kaparaŋ koma kotiŋ nambaŋa. Poolnoŋ iikawaa qaaya ii mamaga ooro. Poolnoŋ Filipai kanageso yoŋoo waegia kotiga mewombaajoŋ moma laligoroŋ, iikawaa qaaya ii kaanagadeeŋ asuganoŋ ooro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 7 ii kokaŋeŋ:

Qaa mutuya 1.1-11

Poolnoŋ nomaŋ ama laligoro 1.12-26

Kraistwo laaligowaa kania 1.27-2.18

Timoti Epafroditus yoroŋoŋ gawoŋ areŋa 2.19-30

Tuarenjeŋ yoŋonoŋ tiligoŋ oŋoŋgi kamaawubo 3.1-4.9

Poolwaa alauruta Filipai laligogiti, iyoŋoo qaagia 4.10-20

Terewaa qaa kota waŋa 4.21-23

¹ *Pool Timoti noronoŋ Kraist Jiisaswaa weleŋ qeŋ laligojo. Uumeleeŋ kanageso soraaya kuuya Kraist Jiisaswo qokotaŋ nama Filipai sitinoŋ laligojuti, noro oŋowo ano oŋoo waŋgia (bisop, pasto) ano Buŋa gawoŋ meme ejemba tosaŋa (diikon) oŋowo qaa amiŋ mobombaajoŋ moma tere koi oŋeŋ.

² Anutu Manana ano Poŋ Jiisas Kraist yoroŋoŋ kaleŋmoriaŋ oŋoni luaenoŋ laligowu-tiwaajoŋ mojeŋ.

Poolnoŋ Anutu mepeseŋ qama koolija.

³ Niinoŋ romoŋŋoŋ oŋomakejeŋiwaa so Anutu mepeseŋkejeŋ. ⁴ Kambaŋ so korebore oŋooŋoŋ Anutu qama kooliŋkejeŋi, ii mono korisoro qaganŋoŋ qama kooliŋkejeŋ. ⁵ Niinoŋ Anutu kokaembaajoŋ mepeseŋkejeŋ: Oŋo Oligaa Buŋanoŋ qokotaagiti, kambaŋ mutuya iikanŋoŋadeeŋ kanaiŋ niwo manja qeŋ kotiŋŋoŋ noma laligoŋ kouma laligoju. ⁶ Anutunoŋ

* 1:1: Apo 16.12

uugianon gawon awaa kanain menj laligoji, ii mono toroqen mero Kraist Jiisasnon mombo asugi-waatiwaa kambananon tegowaa. Kaenj moma laarin kotiin Anutu mepeseenjejen.

⁷ Oo jogia newe, wombo alauruna koloojutiwaajon kuuya onjo kaenj romongon onjombe awaagadeen sokonja. Anutunon gawon nonota kapuare mirinon ramakejen me aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qen enkalolon qaa qewagon qaa onanon tiita iriga menj kotiiwaatiwaajon liligonkejen. Kaenj me kaenj amakejeni, kuuya ononon mono niwo nanji kalenmorian iikayadeenon sokoma onono gawona nangogi motoon simbawonjowo koloojon. ⁸ Kraist Jiisasnon onjo jopagon inaan onjomakeji, niinon ii moma iikawaa qaganon nama kuuya onoojon siinj moma injimambaajon kaparan koma laligojen. Kaenj menj qaa hona jejeni, ii Anutu anjo saanon nangon noma jewaa.

⁹ Niinon onoojon kokaenj qama koolinkejen: Anutu, gii mono Filipai alauruna inaan onona toroqen kotiin jopagon aogi uujopagianon somariinj seiwaa. Kaenj kolooro saanon kana hona iima koton enkalolon qaa mesaon laligowu. ¹⁰ Kaenj laligon saanon qaa gosinj kana awaa soro meweengon soraaya koloon koposowaa qaagia qaa laligon ubu. Kraistnon eleema kawaati, kambanj iikanon lombonananon tegowaa. ¹¹ Jiisas Kraistnon nanamemen solanja nemun kono iikawaa hona asuginkebaa. Hona kanon uugia saa qero ejembanon kaenj injiima Anutu mepeseegi qabunyanon seiwaati-waajon qama koolinkejen. Qaa ii onanon.

Pool kapuare mirinon anji Buja qaanon kotiuro.

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon noo kanana moma kotowu-tiwaajon kokaenj moma oojen: Iwoi bologa noonon kolooroti, iikawaa bujukanon seiuro Oligaa Bunanananon ejemba sokoma onono gawona-nanon toomorianjowo koloonkeja. ¹³ *Nii Kraistwaajon ama kasanon gbadoon nanji Room kokanon rajeni, qaa ii manjaqeqe eja kuuya Siisakimbaa galenkonkon miri galen menkejuti, iyononon moju ano kaanagadeen ejemba tosaanja mamaga yonoo gejagianon kemero modaboroju.

¹⁴ Toroqen hona kokaenj kolooro: Uumeleen alaurunananon kapuare mirinon rabe Pononon ilaan nomakejiwaa qaaya mogi. Ii moma seiseyanon Pombo kotiin qokotaanj nama kaparan koma awasankaka koloogi. Kaenj koloon Anutuwaanon qaa torokoya qaa menj seigi toroqen kemakeja.

¹⁵ Tosianon noojon mogi uro uusiinj soraayanon nama Kraistwaa kania menj asarinkejuto, tosiannon noojon ama uugianon junjun moma gema nun angowowo ambombaajon moju. ¹⁶ Alauruna hona yononon noo kanana kokaenj moju: Anutunon kuun nonota aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qen enkalolon qaa qewagonkejen. Kaenj moma jopagon noma nangon nomakeju. ¹⁷ Gemaqeqe ejemba yononon iyangiaajonadeen romongon tawawaajon mondon uugianon menjerengoro Kraistwaa kania kaenj menj asarinkeju. Kaenj ama kapuare mirinon rajeni, kambanj kokaamba anghosisiri toroqen ama nombombaajon moju.

¹⁸ Kaenj mojuto, ii kilenj. Kraistwaa kania ii iwoiwaajon mondon silemale amakeju me Anutu tororo ten koma menj asarinkejuti, ii niinon mobe sokonja. Kaenj me kaenj amakejuti, uunanon mono iikawaajon qeangoro onanon aisoonenja aisoonkemaña. ¹⁹ Aisoowe noojon qama kooligi Jiisas Kraistwaa Unja Toroyanon nangon nono saanon isama nanji kamaamambaa tani mojen. Kaenj koloowaati-waajon moma iikawaajon kaanagadeen aisoonkejen. ²⁰ Iwoi mon ama gamu mokoloomambotiwaajon mono jejeromonromon ama laligojen. Gamu qaagoto, kambanj so Kraist mepeseenjaligoweti, iikawaa so kambanj kokaamba kaanagadeen koloowaatiwaajon mojen. Sele busunanon komuwaa me laligowaati, ii kilenj mono awasankaka qaganon Kraist mepeseewe qabunyanon somariiwaa.

²¹ Laligomanati eenj, laaligona mono Kraistwaa qabunyanon somariiwatiwaajon ama laligomaña. Nugi komuwenagati eenj, iikanon mono menj qeangon nono oyanboyanj koloomaña. ²² Kaenj koloowenagato, balonon sele busuwo laligomanati eenj, mono

* 1:13: Apo 28.30

uuwaa gawonj mewe toroqenj honjowo koloonjkebaa. Ii romonjonj neenaajonj laaligo me koomuga meweengowenaga, ii saanonj mende mojerj. ²³ Laaligo ano koomu batugaranonj papangonj laligojenj. Kraistwo eu laligowenaga, iikanonj mono iwoi kuuya uugunj morianj somata mokoloonj nonaga. Kawaajonj balonj mesaomambaa siinja moma laligojenj.

²⁴ Kaanja laligojento, sele busuwo qenj korinj laligomanjati eej, iikanonj mono onjo ilaaj onjombe honja onjoononj koloowaa. Komu-wenaga, iikanonj mono onjo mende ilaaj onjonaga. ²⁵ Iikaanja moma laarinj kotiinj kawaajonj niima koboogi toroqenj laligonj kuuya onjo ilaaj onjoma laligomambaaajonj mojerj. Ilaaj onjombe momalaarigiaa onjanonj mono somariinj kotiiro saanonj hononja mende aisoonj lali-gowu. ²⁶ Kaanagadeenj Kraistnonj niima kobooro mombo onjoononj kawo onjo saanonj noojonj ama Kraist Jiisas hononja mende mepeseenj munj laligowu. Kianj.

Momalaarigianonj kotiiwaatiwaaajonj manja qenj laligowu.

²⁷ Nanamemengia ii mono Kraistwaa Oligaa Bunjayanonj akada-muyawo koloowaatiwaa so ama menj laligowu. Kaenj laligogi onjoo-nonj kanj injiimanjati me mende kanj sigenjsigenj laligonj qaa bujugia mobe kanagianonj kokaenj ero sokombaa: Onjo kulukululuu arenj motoongowaa qaa somonjonj uumotoonjgo ama nambu. Kaenj nama Oligaa Bunjawaa qaa onjanonj sooliwabotiwaajonj motoonj somonjonj manja qenj laligowu. ²⁸ Kaanagadeenj tosanonj tuarenjenj ama onjomakebuti, onjononj mono qaa jegia kania kania kawaajonj mende aarunj lalajanigi uugia mende kamaawa. Kaniagia kaenj mobe sokombaa. Anutunonj ku-usunj onjono tuarenjenj ejemba yonjononj kaniagia iima kokaenj moma asariwu: Onjoangia kamaanj unjuro tiwilaagi Anutunonj metogonj nonono eu oyanjboyanj laligowonja.

²⁹ Anutunonj arenja ama onjonoti, ii kokaenj: Onjo Kraist moma laarinj munj leegenj aisoonj leegenj iwaajonj ama siimbobolo moma laligowuya. ³⁰* Niinonj momalaariwaa manja wala onjowo laligonj qeweti, niigi ano kambanj kokaamba toroqenj qenjkejenjiwaa buju qaa koi mojuti, onjo mono manja iikayadeenj niwo nanjonj qenj laligoju, ii mojerj. Kianj.

2

Kraistwaa so onjoangia menj kamaanj ama aonj laligowu.

¹ Onjo Kraistwo qokotaanj nanjutiwaajonj mono uugia nanjonj aowombaaajonj qambanj-mambanj mokoloowu. Uujopagia iikanonj mono ulunjkolej ama aonjkebu. Unja Toroyawo ususugonj nama waegia menj kianjkomunj aonjkebu. ² Kaenj anjutiwaajonj mono momo motoonjgo otaanj ororonj jopagonj aonj luaenonj laligowu. Mono uusiingia ano momo arengia motoonjgo ambombaaajonj somonjgowu. Qaa kaenj somonjonj uumotoonjgo anji honja kolooro moma niinonj onjoononj hononja qaa aisoonj laligomanja.

³ Ilawoila onjoangiaaajonjadeenj horowombaa siinjanonj mono mende nemunj koma onjomba. Onjoangiaa qabunagianonj somariwaatiwaajonj mono selegia mende menj ubuto, uugia menj kamaanj ama tosaanja yonjoononj mogi umakeba. ⁴ Onjo motomotoonj mono onjoangiaa uugiagadeenj qeangowaatiwaajonj mende romonjgowuto, tosaanja yonjoo uugianonj qeangowaatiwaajonj kaanagadeenj kaparanj koma romonjonj yagowu. ⁵ Kraist Jiisasnonj balononj laligoro aro momo enj muroti, iikayadeenj mono onjoononj ero ii otaanj laligowu.

⁶ Anutuwa kaitani kaanja enj muro laligoro, kilenj Anutu kaanja laligorotiwaajonj mende mondonj awelegonj laligoro.

⁷ Kaenj qaagoto, anjo afaanjonj Anutuwa asamararaja mesaonj kamaanj meleema eja tani koloonj welenjqeqewaa kaitania menj laligoro.

Mono balonj eja ananaa tani koloonj laligoro.

⁸ Kaenj laligonj uuta menj kamaanj aonj Manjaa qaa jeta kambanj so tenj koma laligoro. Kaenj laligoro gamu qenj munj "Maripoononj qewonja," jegito, kambanj iikanonj kaanagadeenj tenj kondabororo.

* 1:30: Apo 16.19-40

⁹ Kaerj terj koma laligorotiwaajonj ama Anutunonj wano eukanonj uma raro qabuŋa muroti, iikanonj qa tosaarja kuuya urjuugunj akadamyawo kolooja.

¹⁰ *Anutunonj qabuŋa uuta ii kokaembaajonj muro:

Ejemba korebore anana mono qa iikawaajonj ama kambanj moŋnonj siminj kuma mepeseerj muboŋa. Tosianonj Siwe gomanonj eukanonj laligoju. Tosianonj namononj koi laligojorj. Tosianonj komunj koomu mirinonj me senjonj mirinonj laligoju. Anana mono korebore kululuunj usugonj siminj kuma muboŋa.

¹¹ Kuuya anana siminj kuma munj je buu susugia so Manj Anutu asuganonj goda qewombaaajonj qata jokolonj kokaerj jewonja, “Jiisas Kraistnonj mono Poŋnana kolooja.” Kianj.

Jiisaswaa asasaga ii ejemba batugianonj qendeema laligowu.

¹² Kawaajonj wombo alauruna, onjo mono Kraistwaa sareya otaarj iikanonj mende sologonj kamaawu. Kambanj so Anutuwaa qaa terj koma letoma laligogiti, iikawaa so siligianonj uumeleerj ejemba onjoononj sokonji, ii mono kaparaŋ koma otaarj uuwaa gawonj meŋ laligowu. Niinonj onjowo laligoweti, kambanj iikanonj Buŋa qaa awaagadeerj koma gbilinj zerj nama laligogi. Onjomesaonj sigenjsigenj laligojenj, kambanj kokanonj mono kaarjadierj Anutuwaa jaanonj sombugia moma jenengia ororo pondarj gawonj ii meŋ sororogonj laligowu.

¹³ Anutu arjo mono onjo suularj sololonj nemunj koma onjoma iyarjaa areŋjaa so uugia kuunjeja. Kaerj kanonj uusiingia Anutu sokoma mubaatiwaa so kolooro inaarj onjono gawonja megi honja koloonkeba.

¹⁴ Galenjurugia yonjowo qaa meŋkamakamaa mende ama laligowu. Jeŋmeesaŋ ano uunonj njinjinj-njunduru larj mende amakebuto, areŋnana kuuya mono uuwoi jeaqea mesaonj pondarj meŋ laligowu. ¹⁵ *Nanamemengianonj mono koposowaa qaaya qaa soraaya koloonj ama meŋ laligowu. Ejemba doogoya irinjinrinja kete balononj laligojuti, onjo mono iyonjoo batugianonj Anutuwaa merabora solarja soro laligowu. Sengelao sombinonj eu asarijuti, onjo mono kaarjadierj balononj sili awaa ama iikanonj ejemba asariŋ onjoma laligowu.

¹⁶ Kaerj laligonj laaligo kotigaa Buŋa qaaya pondarj meŋ ejemba onjombombaaajonj jorjorj laligowu. Kaerj laligogi Kraistnonj eleema kawaati, kambanj iikanonj noo kanananonj kokaerj asugiwaa, “Aangole ejanonj kuunonj haamo amambaajonj esurja meŋ kululuunj kemakeji, niinonj iikawaa so uuwaa gawombaaajonj sele qerj meŋ kotiinj laligowe. Ii eerj toontoonj mende meŋ laligoweto, honja kolooro.” Kanana kaerj kolooro saanonj neena selena onjoojonj ama mepeseemaŋa.

¹⁷ Niinonj laaligona qeleema togonj onjoma Anutuwaanonj gawonj terj koma meŋ laligowe. Kaerj laligowe onjo uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaa honja asuginjeja. Kawaajonj Room gawman yonjononj qaana jeŋ tegonj oro kaarja nunj siimolonj oonjonj kaarja ama nombuyaga. Sele busunaa saya kaerj maabenagati eerj, ii mono apu kaarja eerj totoonj mende kemenaga. Onjoo momalaari gawonjgiaa honjaajonj ama ii mono akadamyawo koloowe sokonaga. Kawaajonj nugi komuwenagato, uunanonj mono kileŋ aisoonjejerj ano kuuya onjowo motoonj aisoonkebonja. ¹⁸ Kaarjadierj onjo mono aisoowu ano niwo otokorianj maama aisoonj laligowonja. Kianj.

Timoti wasiwe Filipai onjoononj kawaa.

¹⁹ Poŋ Jiisasnonj noonjonj moro sokombaati eerj, mono uularjawo Timoti wasimambaaajonj moma jejeromonjromonj anjeŋ. Onjoononj kanj nomaerj laligojuti, ii moma eleema kanj nijoro moma noo uunanonj kaarjadierj qeangonj sororogonaga. ²⁰ Momalaarigianonj kotiiju me loorijuti, iinonj yanjodeerj onjoojonj majakaka kaerj moma noo kooronanonj nanja. Tosianonj koi laligojuti, iyonjononj mono “Iyanjgiaa majakakagiaga,” jeŋ qaago totoonj kotinjonj onjombombaaajonj momakeju. ²¹ Yonjononj kuuya iyanjgiaa iwoiwaajonj

* 2:10: Ais 45.23 * 2:15: Dut 32.5

moma ii koma horonj mej somariiwombaajon janjarinj riinjkejuto, Kraist Jiisaswaa gawonjonj horjawo koloonjkebaatiwaaajon mende kaparanj komakeju. Mono qemasologenj lanj laligoju.

²² Lanj laligojuto, Timotinonj kania awaa qendeenoti, ii onjoangio moma yagoju. Meranonj anaa manja welej qej munkeji, iinonj mono iikawaa so nii Oligaa Buja gawombaa ilaaj noma welej qej laligoro. ²³ Kawaajonj Room gawman yonjononj noo qaa nomaenj ama nombombaajonj somonjgowuti, ii momago mono saanonj Timoti wasiwe uulanjawo onjoononj kawaatiwaa jejeromonjromonj anjenj. ²⁴ Neeno kaanjadeenj Pombo nama kambanj mende koriro onjoononj kamambaajonj awasankaka kaenj moma laarijenj.

Epafroditus wasiwe Filipai onjoononj kawaa.

²⁵ Niinonj iwoi monjgama amamaanj laligowe onjononj nejana Epafroditus wasigi kanjanjonj ilaaj nono. Iinonj noo kooronanonj gawonj mej manja qej laligoro, toroqenj somonjonj mubenaga, iikanonj mende sokonaga. Kaenj romonjonj uumeleenj alana ii kambanj kokaambaga wasiwe onjoononj eleema kawaa. ²⁶ Iinonj kuuya onjo injiimambaajonj kaparanj koma laligoja. Ji kiro eroti, onjo qaa ii mogi onjoononj bimooro moma kawaajonj uukamakamaa laligoja. ²⁷ Iinonj onjanonj jinonj enj koomu borianonj meroto, Anutunonj kiankomunj muro qeangoro. Anutunonj Epafroditus iigadeenj mende kiankomunj muroto, nii kaanjagadeenj niima koboonj mej afaangonj nono. Iinonj komunagati eenj, neenaa wosobirinanonj mono somariinj seinj qana qana uro laligowenaga.

²⁸ Onjo Epafroditus iima mombo aisoogi noo wosobirinanonj kaanjagadeenj afaangowaatiwaaajonj mojenj. Kawaajonj kambanj kokaambadeenj uulanjawo wasiwe onjoononj kawaa. ²⁹ Onjo Pombaa ejemba yonjoononj hononja mende aisoonjkejuti, korisoro iikawaa qaganonj mono iinonj karo koma horonj mubu ano gawonj meme ejemba kaanja ii mono goda qej onjoma laligowu. ³⁰ Iinonj Kraistwaa gawombaaajonj ama koomu borianonja uma komunj tagoro. Onjo nii nanjonj ilaaj nombombaajonj mogito, ii amamaagitiwaaajonj iinonj onjoo kitigianonj kaenj ama nomambaajonj kanj laaligoya mesaoro tiwilaanj tagoro. Kianj.

3

Solaja koloowombaa kana honja ii kokaenj:

¹ Oo uumeleenj alauruna, qaa kota kokaenj toroqenj jemaaja: Mono Pombo qokotaanj aisoonj laligowu. Qaa ii dujanonj mombo oonj onjomambaajonj mojona mende tiija. Ejemba tosanonj tiligonj onjombubotiwaajonj ii oonj onjombe saanonj sokonja. ² Zioz gawonj meme ejemba bologa yonjoononj mono galengia mej laligowu. Yonjononj uumeleembaa gadokopa ejemba batugianonj liligonj uugia kuunj kokaenj jenkeju, “Anutuwaa buja koloowutiwaajonj mono aiweseya mej selegia kotowu.” Kaenj kaparanj koma qaagadeenj jenj kasu kaanja hounjhounj qama “Kanageso walaga koloonj,” jenj eenj totoonj jenkeju.

³ Yonjononj Anutuwaa jaanonj mende dinggoju. Selegianonj aiwese iikayadeenj kotononj onjongito, honja ii mono ananaanonj kokaenj kolooro: Anutuwaa Buja qaayanonj uunana mosonoti, anana mono iwaa uumeleenj kanageso honjaborja koloonj laligojonj. Anutuwaa qatanonj selenananonj aiwese ama nonongiti, nonononj iikawaa qaganonj mende nama nanjonj moma laarinjkejonto, Kraist Jiisanonj hamo qej nononoti, iikawaajonj mono selenana mej umakejonj. Anutuwaa Uja Toroyanonj inaanj nonono afaangonj Anutuwaa waeya mej mepeseenjkejonj.

⁴ Tosianonj selegiaa iwoinonj nanjonj Anutuwaa buja koloowombaaajonj moma laarijuti, niinonj mono ii unjuugujenj. Kawaajonj awaagadeenj koroa kaanja terereenj engana mej waama awelegowenaga. ⁵ *Noo akadama ii kokaenj: Niinonj Israel ejemba tuunj uutanonj jotamemeya monj koloonj. Benj isina qata Benjamin. Nemunmana Hibruu ejembaga. Niinonj yoroononga koloonj Hibruu eja honja koloonj. Koloonj ewe weenj 8 kolooro kanonj selenana kotogi. Farisii koloonj laligowetiwaajonj Mooseswaanonj Kana qaa ii tororo otaamambaajonj kaparanj koma laligowe. ⁶ *Farisii laligonj uunanonj

* 3:5: Apo 23.6; 26.5; Room 11.1   * 3:6: Apo 8.3; 22.4; 26.9-11

otorongonj gere tooro uumeleerj kanageso ii onjanonj sisiwerowero ama onjoma laligowe. Mooseswaanonj Kana qaa tej koma otaanj dindiņa koloowonagati eerj, niinonj mono iikawaa so koposowaa qaaya qaa solanja laligowe.

⁷ Iwoi ii mobe uro iikanonj nanjonj moma laariņj laligoweto, uuna meleema ii kuuya mesaonj zej sureerj muņ jejerj. Kambanj kokaamba Kraistnonj hamo qerj nono letombeti, iikawaajonj mono mobe umakeja. ⁸ Poņna Kraist Jiisas moma kotonj oyanjboyanj mokoloomaņati, ii moma gosiwe sewanja uuta kaanja kolooja. Kawaajonj laaligona walagaa akadamu iwoina kuuya ii Kraist toroqerj iikanonj mesaonj zej sureerj muņerj. Kraist mokoloonj noononj iwoi kuuya ii mobe kikisi kera toonj kaanja kolooro sureerj gemagerj giliwe.

⁹ Tosianonj “Mooseswaanonj Kana qaa tej kondaboronj iikaanja kanonj nononano dindiņa koloowoņa,” jejuto, niinonj so iikanonj solanja mombo mende laligojerj. Kambanj kokaamba Kraist moma laariwe Anutunonj iikaanja kanonj qaana jerj tegoro solanjanj laligojerj. Momalaari qaganonj laligowe Anutunonj kiankomuņ noma jerj kotooro sinjisonjonaa qaayanonj komuro laligojerj. Kraistwo qokotaanj nama laligowe Anutunonj noo kanana kaerj mokoloowaatiwaaajonj kaparaņ komakejerj.

¹⁰ Niinonj Kraist kokaerj moma kotomambaajonj kaparaņ komakejerj: Siimbobolo moroti, iikanonj iwo toroqemambaajonj jojeriņerj. Siimbobolo moma komuroti, niinonj tani iikayadeerj komuņ iikaanja kanonj iwaa tani kaanja koloomambaajonj jojeriņerj. Komuņ waaroti, iwaa ku-usuņa iikanonj mono inaanj nono kotimambaajonj mojerj. ¹¹ Komuwe Anutunonj meņ gbiliņ nono koomunonjga waamambaajonj jejeromonjromonj anjerj. Kianj.

Mono Anutuwaa kuunonj kaparaņ koma toonjanonj kembu.

¹² Neenaajonj kokaerj mende jejerj, “Anutunonj toonj anoti, iikanonj mono koudaboronj uumeleembaa akadamyua kuuya mokoloonj laligojerj.” Kaerj mende koloonj laligojentonj, Kraist Jiisasnonj haamo ama nonotiwaajonj mono oyanjboyanja buņa qerj aomambaajonj kaparaņ komakejerj.

¹³ Oo uumeleerj alauruna, Anutuwaa toonj iikanonj mende keudaborojerji, ii mojerj. Motoonjgo kokaerj moma amakejerj: Iwoi kotogonj gema qeweti, ii duduunj Anutunonj iwoi wambusoonanonj ano eji, mono iikaanj baagerj uulanjowo kemambaajonj awelegonjkejerj.

¹⁴ Anutunonj eukanonj umaņatiwaaajonj nooma toonj kaerj qerj nono. Kawaajonj Kraist Jiisasnonj hamo qerj nonotiwaajonj niinonj angobatononj kotiiņ haamo ama Anutuwaa toononj keube iinonj ila wage waņnanonj koma nombaa. Ii memambaajonj awelegonj toonj iikaanj baagerj dindiņagadeerj ulanjinj esuna meņ kululuunj bobogariņkejerj.

¹⁵ Kawaajonj uuwaa akadamanunawo koloojonji, Anutunonj anana kuuya momo mottoonjgowaa qaganonj Kraist moma kotonj laligowombaajonj moja. Qaa mombaajonj momo aro morota moņ erj onjonagati eerj, Anutunonj mono qaa iikawaajonj nomaerj mogi sokonji, ii kaanjagadeerj jerj iņisaama onjombaa. ¹⁶ Onjooononj majakaka waņa ii kokaerj koloooro sokombaa: Anana kambanj koriga me toroga uunana meleema Anutuwaa kananonj laligonj kouniņi, mono nanamemembaa kana mottoonjgo iikayadeerj toroqerj kenij sokombaa.

¹⁷ *Oo uumeleerj alauruna, niinonj nanamemena amakejerji, onj mono nii niima noo silina ii otaanj laligowu. Nonononj sili awaa qendeema onjonij tosianonj iikawaa so riij horonj onjmakejuti, onj mono iyonjooononj nanamemeņ ii uuņ iņiima kotonj laligowu. ¹⁸ Ejemba kelemaleerj yonjononj nanamemengianonj Kraist kere ama muņ iyanjgiaa aingianonj laņ laligoju. Maripoononj komuroti, iikawaa kania riij kolonjanij laligoju. Qaa ii kambanj mamaga jinjanj kolooowubotiwaajonj iņijowe mogito, kambanj kokaamba ii saama jaurņa kamaaro jejerj.

¹⁹ Sele busugiaa siij kombombaņa bologanonj beņgia kolooja. Iwoi gamuyawo amakejuti, iikawaajonj mogi uro akadamyua koloooro sewanpirij laligoju. Uumomogia balombaa iwoinonj somonjgogi gbadoonj onjono laņ laligonj tetegoyanonj gere sianonj

* 3:17: 1 Kor 4.16; 11.1

kembuya. ²⁰ Yorɔnonɔj emu kembuto, tosaɔna nonoo kulukululuu totonana ii Siwenɔj eu eja. Balonɔj wabaya kolooj tatawagadeen laligonɔj Poɔj Jiisas Kraist Hamoqeɔe Tonananɔj mombo asuginɔj nunuambaatiwaajonɔj mambomakejonɔj. ²¹ Iinonɔj balonɔj sele busunana kamaanqeɔeta koi ii meɔj letono iyaɔna Siwe sele busu kaɔna asamararaɔjawo kolooɔa. Ku-usunɔj kaɔna ii Kraist eɔ muja. Iinonɔj ku-usunɔj kaɔna kanonɔj ejemba ano namo Siwewaa ilawoila kuuya ii saanonɔj kotiinɔj meɔj kamaan nonono iwaa newo baatanonɔj keninɔj galeɔj koma nonono laligowonɔa. Kianɔj.

4

Qambanmamban qaa tosia

¹ Oo wombo alauruna, kaenɔj koloowaatiwaajonɔj Poɔnonɔj mono ilaan onono bonɔj qeɔj kotiinɔj nambu. Niinonɔj onoojonɔj siinɔj moma injiimambaajonɔj kaparaɔj komakejeɔj. Ono korisoro qeɔj nonɔgi. Batugianonɔj gawonɔj mewetiɔwaa hona kolooɔo qendeenɔgi Anutunonɔj iikawaa tawa nonombaati, iikawaajonɔj mono sewanpirinɔj ama aisoonkejeɔj.

² Jotamemeya emba woi Yuodia Sintike, orononɔj juma angowowo ama laligojao, kaenɔj mobe. Kawaajonɔj niinonɔj uugara kokaen kuujenɔj: Oro Pombo motoonɔgo nanjao, iikawaajonɔj mono uumotoonɔj ama laligowao. ³ Oo neɔjana hona, gawombaa motoonɔj bosima laligoriti, gii kaanagadeen kokaen qisinɔj gonjeɔj: Emba woi yorononɔj uumotoonɔj ambaotiwaajonɔj mono ilaan oromba. Yorononɔj niwo Oligaa Buɔa kotiinɔj seiwaatiwaajonɔj manja qeɔj laligori. Yorononɔj Kleemen ano neɔauruna tosaɔna yonoo kooronɔgianonɔj motoonɔj manja qeɔj laligori. Tosaɔna yonoo qagia ii laaligo kotigaa buk papianonɔj eu eja.

⁴ Kambanɔj so mono Pombo nama aisoonɔj laligowu. Aisoowu qaa ii dujanonɔj mombo jejeɔj.

⁵ Ono mono gumbonjonjonɔj qaganonɔj ejemba ama ononɔgi kuuyanonɔj tanigia ii mobu. Poɔnonɔj mono kamambaajonɔj dodowija. ⁶ Iwoi mombaajonɔj mono konajilinɔj mende moma laligowuto, iwoi kuuya kawaajonɔj qiqisigia mono Anutu ijogi mobaa. Kaenɔj me kaenɔj koloowaati, mono Anutu qama koolinɔj welema dangisenɔj jeɔj laligowu. ⁷ Anutunonɔj uuluɔe ononɔji, nono iikawaa kania moma kotowombaajonɔj amamaankejeɔj. Ii momakootonana kuuya uugunɔj qaita monɔj kolooja. Kraist Jiisaswo nanɔgi Anutunonɔj mono uugia ano qaa momogia sopa somonɔjonɔj kokojiji meɔj onono laligowu.

⁸ Oo uumeleenɔj alauruna, qaana jeɔj tegomambaajonɔj ama qambanmamban qaa kokaen jejeɔj: Angonjora qaa mende romonɔgowuto, iwoi kuuya goda qeninɔj akadamyawo kolooji, uugia mono iikanonɔj somonɔjonɔj laligowu. Qaa hona, qaa dindina ano soraaya ii mono romonɔjonɔj laligowu. Qaa siinananonɔj momakejonɔj, iikanonɔj mono uugia saa qero nambu. Qaa qaqabunabunayawo mepemepesee koloowaatiwaa so kolooji, uugia mono iikanonɔj qokotaanɔj laligowu. ⁹ Noo nanamemena iima Buɔa qaana moma uu kononɔgianonɔj ama buɔa qeɔj aogiti, ono mono ii koma gbilinɔj ama meɔj laligowu. Kaenɔj laligogi luae Toya Anutu iinonɔj onowo nambaa. Kianɔj.

Poolnonɔj Filipai yonoo kalengiaajonɔj dangisenɔj jeja.

¹⁰ Niinonɔj Pombo qokotaanɔj nama onoojonɔj keraqeeanɔgo somata mojeɔj. Ono waladeen nii kalaɔj koma moneɔj nombombaa siinɔj moma laligogito, nomaenɔj ambombaa kana monɔgama amamaagi. Kambanɔj koriga amamaanɔj laligogi Poɔnonɔj kambanɔj kokaamba uugia meɔj gbiliro afaanɔjonɔj mombo ilaan nonɔgi. ¹¹ Sele busunaa lombononɔj rama amamaawenaga, iikawaajonɔj qaa koi mende jejeɔj. Noononɔj iwoi eji, niinonɔj mono kawo uuluɔaenonɔj bonjonɔj laligomambaajonɔj mojeɔj. ¹² Nii janjarinɔj riinɔj luaenonɔj laligowe ano laaligo qaqabunabunayawo siiseweweya qaa laligonɔj luaenonɔj laligowe. Miri so kambanɔj so uuna bonjonɔj kono laligomambaajonɔj mojeɔj. Neɔj timbirinɔj ambenaga me bodi rabenaga, iikawaajonɔj mono uuna mende meɔj kamaan aonkejeɔj. Iwoina kelemaleenɔj me boronɔj eɔ nonaga, ii kilenda. Mono saanonɔj bonjonɔj laligomaɔa. ¹³ Ii me woi monɔj koloonaga, Kraistnonɔj meɔj kotiinɔj nono iwoi mononɔj monɔj mono mende meɔj kamaan nono saanonɔj laligomaɔa.

¹⁴ Kilen korajilina iikawaa uutanonga ala ilailaa ama men afaangon nongi sokono.

¹⁵ *Filipai onjo kaanagadeen noo kanana moma komuju. Niinon kanain liligon Oli-gaa Buja gawon men onowo Masedonia prowinsnon laligon onomesaoweti, kaban iikanonja kanain momalaari kanageso tosanon nii selewaa iwoigianon mende nangon nongi. Niinon uuwaa Buja onombe buja qen aogito, selewaa leeya mon mende meleema nongi. Filipai uumeleer kanageso onjo motoongonon mono niwo soomongjo ama laaligona nangogi nandur monenana buja qen aon laligowe.

¹⁶ *Niinon iwoiwaajon amamaan laligoweti, onjo ii noojon angi Tesalonaika sitinon karo. Indij motoongjo qaagoto, indij woi selenaa iwoiwaajon amamaaweti, ii angi noonon karo. ¹⁷ Onjo hina kalengiaajon koposongowenaga, iikawaajon qaa koi mende ooje. Anutunon onjo ala ilailaagiaa kitia meleema onjomakebaati, niinon mono honja ii onoonon seiwaatiwaajon moje. ¹⁸ *Ononon kaban kokaamba iwoi angiti, ii buja qen aon noonon iwoi kuuya kanon mono sona uugur mamae en nonja. Epafroditus iinon onjo ala ilailaa kalengia men kan nonota morianawo kolon laligoje. Onjo nandur mamatewoogia angi iinon men karoti, Anutunon iikawaa siin moro saanon sokonja. Anutunon onjo nandungia moma angon kono moronja awaa unkoowayawo kolon iwaa jaanon pumpungoro aisoonkeja.

¹⁹ Noo Anutunanon toomorian kuuyaa Toya kolooja. Iwaa kowianon iwoi kuuya ii tetegoya qaa eja. Kawaajon onjo Kraist Jiisaswo qokotaan nama iwoiwaajon amamaajuti, ii kuuya mono en mujiwaa so onjomakebaa. ²⁰ Kawaajon Anutu Marjana mono kaban so mepeseenkebonja. Kaen anin Anutuwa qabunayanon kaban tetegoya qaa seinkebaa. Qaa ii onanon.

Yeizozo tetegoya

²¹ Niinon yeizozona alaurunana soraaya Kraist Jiisaswo motoondeen nanjuti, kuuya onoojon ambe kaja. Nejauruna niwo koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja. ²² Anutuwaanon ejemba soraaya tosaan kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja. Yonoononga tosanon Siisakimbaa jinkaron mirinon gawon menkejuti, iyononon mono kaen moma kaparan koma jeju.

²³ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo en uma unagia kotuegonkeba.

Kolosi Tere Poolnoŋ Kolosi yoŋoo Tere ano. Jen-asa-asari

Kolosi ii Eisia prowinswaa taonja moŋ. Ii Efesus sitiwaa ween kookoutanoŋ baagerj eja. Poolnoŋ Kolosi kamban moŋgerj mende kenoto, Eisiawaa siti somata Efesus kanon gbani karoon Buŋa gawoŋ meŋ Kolosi yoŋoojoŋ kaanjiadeen majakaka moma laligoro. Kanagerj Kolosi tosianoŋ uugia meleengi (1.7; Apo 19.10). Poolnoŋ Room sitiwaa kapuare mirinoŋ raro nejata Epafras iinoŋ Kolosi uumeleen tuumbaa buju qaaya meŋ iwaanon karo. (1.7-8) Sundugia tosaanja ii awaa koloogito, Kolosi kanon boi takapolakaya kaanjiadeen laligogi.

Boi yoŋonoŋ ejemba kokaen kuma soon onoma laligogi: “Uumeleen kanageso ononoŋ Anutu waeya mewombaa kana qaa kania kania ii saanon otaawu. Ononoŋ saanon uugia meŋ kamaan selegia qen siimbobolo mobu.” (2.16, 20-21, 23) Toroqen kokaen jen koton ononŋi, “Momalaarigiawo ononoŋ mono simin kuma gajoba waegia meŋ laligowu.” (2.18) Jiisas kaanagadeen meŋ kamaan muŋ kokaen jegi, “Ii Anutuwaaw Meria qaagoto, gajoba waŋa moŋ.” Kaen jen kokaen toroqegi, “Nonoo qaanana otaawuti, iyoŋonoŋ mono momo aasangoya qaita moŋ mokoloowuya.”

Kawaajon Poolnoŋ Tere koi onon Kolosi uumeleen tuun kokaen kuma onono, “Iwoi kuuya mono Jiisaswaa baatanon ero iinoŋ Anutu honja toon koloon (1.15-17) uumeleen tuun ananaa Waŋnanaga laligoja.” (1.18) Toroqen qaa kokaen qendeema onono, “Kraist Jiisas moma laarigi iinoŋ Anutuwaaw momo ano momakooto aasangoya saanon qendeema onombaa. Anutuwaaw momoya ii momo tosia kuuya uugun qaita moŋ koloaja.” (2.2-3, 9-10) Poolnoŋ kaanagadeen uumeleen ejemba laaligogiaa jenkooto qaa tosaanja onon ano Kolosi keno. (3.1-4.1)

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-8

Kraistwaa laaligoya ano gawonja 1.9-2.19

Kraistwo laaligo gbilia 2.20-4.6

Terewaa qaa kota waŋa 4.7-18

¹ Anutunon Pool nii wasin nono jetaa so Kraist Jiisaswaa aposol koloonen. Uumeleen alanana Timoti iinoŋ niwo rajo.

² Oo uumeleen alaurunana soraaya Kolosi taonon laligon Kraistwo qokotaagi moma laarigianoŋ mende sologoro zen nanjuti, niinoŋ onowo qaa amin mobombaaon tere koi oonen. Anutu Maŋnananoŋ mono kalerjmorian onono luaenon laligowu.

Onoojon Anutu mepeseen qama koolinkejon.

³⁻⁴ Ono Kraist Jiisas pondan moma laarin ejemba soraaya kuuya uu wombogianon jopagon onomakejuti, iikawaa buju qaaya jegi monin. Kawaajon onoojon qama koolinkejon, iikanon mono kamban so Anutu, Poŋnana Jiisas Kraistwaa Maŋa mepeseenkejon.

⁵ Oligaa Buŋawaa qaa onanon wala onoonon karo jegi jejeromonromonanaa kania moma moma asaridaborogi. Moma asarin Anutunon onoojon iwoi ano Siwe gomanon ozon esunon eji, onon ii buŋa qen aowombaaon mamboma jejeromonromon amakeju. Jejeromonromon kanon nemun koma onono afaanon Anutu moma laarin uugianon jopagon aon laligojuti, mono iikawaajon mepeseen munkejon.

⁶ Oligaa Buŋa qaa iikanon sein gomaŋa gomaŋa sokoma honawo koloon somariinkeja. Kawaa so onoonon karo onon Anutuwaaw kalerjmoriana kania honja ii moma moma asarigi. Ii waladeen moma asarigiti, ween iikanonadeen kanain onoo batugianon kaanjiadeen honawo koloon kotuegon onomakeja. ⁷*Wombo nejanana Epafras iinoŋ Kolosi onoojon

* 1:7: Kol 4.12; Flm 23

Oligaa Buŋa ii kuma oŋono mogi. Epafraŋs iinonŋ nonoo kitinana nama Kraistwaa gawonŋ pondanŋ kaparanŋ koma meŋkeja. ⁸ Uŋa Toroyanonŋ sololoonŋ oŋono jopagonŋ aonŋkejuti, Epafraŋsonŋ oŋoo kaniagia kaenŋ iima ninijoro moninŋ.

⁹ Kawaajonŋ buju qaa ii moninŋ, nonononŋ kaanŋagadeenŋ kambanŋ iikanonŋadeenŋ kanainŋ oŋoojonŋ Anutu qama koolinŋ laligonŋ koujonŋ. Oŋononŋ Anutu waa uusiŋa moma yagogi momo iikanonŋ uugia saa qewaatiwaajonŋ welema munŋkejonŋ. Iikanonŋ saa qeŋ oŋono Uŋa Toroyanonŋ mono sololoonŋ momo oŋomakebaa. Iikaanŋa kanonŋ mono saanonŋ Anutu waa siinŋa kuuya dindinŋagadeenŋ moma kotonŋ laligowuya.

¹⁰ Oŋoojonŋ kokaenŋ qama koolinŋkejonŋ: Momakooto kanonŋ nemunŋ koma oŋono saanonŋ laaligogia Pombaa jaanonŋ sokombaatiwaa so laligowu. Uusiŋa ejiwaa so nanamemengia kuuya ama meŋ laligowu. Kaenŋ saanonŋ gawonŋ awaa kania kania pondanŋ megi kawaa honŋ koloonŋkeba. Momakootogia kaenŋ koma gbiligi saanonŋ kotiinŋkebu ano Anutu waa kania toroqenŋ moma sororogonŋ laligowu.

¹¹ Anutu waa ku-usuŋa ii akadamuyawo. Iikawaa so iyanŋaa esunŋmumuya kuuya togonŋ oŋono turunŋ meŋ kotiinŋ oŋomakebaatiwaajonŋ qama koolinŋkejonŋ. Anutunonŋ kaenŋ meŋ kotiinŋ oŋono saanonŋ kotiinŋ kambanŋ so kaparanŋ koma uubonjononŋ nama lombo moma mokosinŋgon aisoonŋ laligowu. ¹² Aisoonŋ laligonŋ Manŋgiaa dangisenŋ jenŋ laligowutiwaajonŋ qama koolinŋkejenŋ. Manŋnananonŋ alauruta soraaya ananaajonŋ iwoi oyamboyanŋawo areŋgonŋ ano asamararanŋaa uutanonŋ eja. Iinonŋ oŋo kaanŋagadeenŋ meŋ letoma oŋono iwoi oyamboyanŋawo ii buŋa qeŋ aowutiwaa so kolooju.

¹³ Panŋgamanonŋ galenŋ koma nononoti, Manŋnananonŋ iikanonŋa metogonŋ nunuama kanŋ wombo Meriaa bentotonŋ uutanonŋ nonoma nonoono. ¹⁴ *Meria iinonŋ downana meŋ singisonŋgonana songbama mesaowaatiwaajonŋ momakeja. Kawaajonŋ dangisenŋ jenŋ munŋkejonŋ. Qaa ii oŋanonŋ.

Kraistnonŋ iwoi kuuyaa kania ano waja kolooja.

¹⁵ Kraistnonŋ Anutu mende ii-iita iwaa unŋaunŋaya kolooja. Monowaa monoyanonŋ laaligo kuuya mende kolooro Kraistnonŋ mono waladeenŋ Manŋawo eja wanŋ koloonŋ laligoro. Kaenŋ laligonŋ Manŋa Anutu ilaanŋ muro ilawoila kuuya mokoloonŋ oŋoni kolooji.

¹⁶ Merianonŋ Anutu ilaanŋ muro ilawoila kuuya mokoloonŋ oŋoni. Iwoi tosaanŋ Siwe gomambaa jakeya jakeya kanonŋ egi mende inŋiimakejonŋi ano iwoi tosaanŋ namononŋ egi inŋiimakejonŋi, ii Kraistnonŋ jero letonŋi. Iwoi kuuya ii galenŋ koma oŋombutiwaajonŋ unŋa kawali (ome) galenŋ galenŋa mokoloonŋ oŋono Siwe namo batugaranonŋ jinŋkaronŋ-gianonŋ nama jenŋkootogia amakeju. Yoŋoo newogianonŋ ponŋ qerewenŋa jawinŋgia uuta ano kamakamaata ii kuunŋ oŋono jakegianonŋ ku-usunŋgiawo nama tosaanŋ ponŋ kaanŋ galenŋ koma oŋomakeju. Merianonŋ iwoi kuuya koloo waaatiwaa bemunŋjaleya koloorota Anutunonŋ unŋa (ome) mokoloonŋ oŋonoti, ii Kraist mepeseegi akadamuyawo koloonŋkebaatiwaajonŋ kuunŋ oŋonota rajuu.

¹⁷ Kraistnonŋ waladeenŋ laligorogo ilawoila kuuya ii iwaa gematanonŋ kolooji. Iinonŋ mono iwoi kuuya mindirinŋ nemunŋ koma oŋono metulanŋgonŋ iwaanonŋ riinŋ rindanŋgonŋ nanju. ¹⁸ *Kraistnonŋ bemunŋjalenanana kolooja. Ilawoila kuuya anana horonŋ nonoma wanŋ-nana koloonŋ laligowaatiwaajonŋ koomunonŋga waaro. Komugiti, iyonŋoo batugianonŋga iinonŋ wala jota meŋ gbilinŋ waaro. Kaenŋ jotamemenana mutuya kolooro anana kanageso walagaa zioz gbilia koloonŋ nanjonŋ. Kawaajonŋ uuwaa, sele busuwaa, iwoi kuuyaa wanŋnana kolooro uumeleenŋ kanageso anana iwaa sele busuya kuuya koloojonŋ.

¹⁹ Anutunonŋ Meria anŋaa so korondonŋ kinenŋ laligowaatiwaajonŋ modabororo sokono. Kawaajonŋ iyanŋaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwo qokotaanŋ nanjiwaajonŋ keraqeeanŋgo moma laligoja. ²⁰ *Ilawoila kuuya namononŋ ano sombinonŋ Anutuwo kazi amakejuti, ii Anutunonŋ kuuya tawagia meŋ unŋuano iyanŋawo qokotaanŋ uumotoonŋgo ambutiwaajonŋ moma kokaenŋ jenŋ tegoro sokono, "Mono neenaa Meranaga wasiwe kemenŋ maripoononŋ komunŋ saya maama luae nemunŋ kono koloo waa."

* 1:14: Ef 1.7 * 1:18: Ef 1.22-23 * 1:20: Ef 2.16

²¹ Oŋo kaanagadeen wala nanamemengia bologa erotiwaajon ama uugianon Anutuwo uumotoonŋo mende ama kere moma muŋ sigensiger laligogi. ²² Wala kaen laligogito, kamban kokaamba Anutunon anawo uumotoonŋo ama nambutiwaajon Meria wasiro balon sele busuwo komuŋ koma konjoratin onono. Kaen nanŋi qewomewolongia songbano laligogi unuama iyanaa jaanon soraaya koposogiaa qaaya qaa oŋono keubutiwaajon mamboma jejeromonromon amakeju.

²³ Jejeromonromon amakejuto, laligon wanŋanwanŋan qen kamaan unuwabotiwaajon mono Kraist pondan moma laarin nambu. Anutunon Oligaa Buŋaya iikanon tando kuuroti, oŋo iikawaa qaaya mogi. Uugianon iikanon nanŋon rindanŋon nama kotiin laligowuti een, mono oyanboyan koloowu. Nono Oligaa Buŋaya ii jen seinkejon. Anutunon ejemba mokolon onono Siwe baatanon laligon kenjuti, iyonoo batugianon ii liligon jen asarin laligojon. Pool niinon kaanagadeen Oligaa Buŋawaa gawonaa ii menj laligojen. Kian.

Poolnon zioz tuumbaa gawon nomaen menj laligoro?

²⁴ Kraistwaa sele busuya kuuya ii uumeleen kanageso anono kolojon. Kraistnon ananaajon ama konjilin moro kitia en uumeleen kanageso qanananon umakeja. Niinon Kraistwaa sele busuya ilaan onomambaajon ama sele busunanon konjilin kitia ii menj moma laligonkejen. Kaen kolon nono onoojon ama siimbobolo moma laligoweti, iikawaajon kamban kokaamba aisoonkejen.

²⁵ Anutunon kuun nono uumeleen kanagesoya kanagesoya welen qen onoma gawon menj laligojen. Anutunon kalenmorianaa ejemba mendeema nonomambaa arena anoti, iikawaa so Buŋa qaaya jen seidaboromanatiwaajon jero. Ononon qeangon kotiiwutiwaa gawon ii nono. ²⁶ Anutunon Buŋa qaa ii monowaa monoyanonga mesangoro ejemba qen sein ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeen komugi kaandeen kaan ama laligon kouma tompin laligogi. Kaen laligogi qaa ii kamban kamban aasangoyanon eroto, kamban kokaamba kanagesoya kanagesoya soraaya anana ninisaama jero mojon.

²⁷ Anutunon kalenmorianaa arena kokaen jen anota eja, “Niinon qaana aasangoya ii neenaa kanagesouruna oŋo inisaama injowe mobutiwaajon mojen. Yononon ii moma yagon kema jen seigi Buŋana aasangoyaa akadamuyanon mono waba kantria kantria yonoo batugianon somariin qaqabuŋayawo koloowaa.” Qaa kota aasangoya ii kokaen: Kraistnon onoo uugianon laligogi een, mono asamararanon keubombaa jejeromonromon ama onomakebaa.

²⁸ Anana Anutuwaan aren iikawaa so Kraistwaa kania ejemba kuuya onoojon menj asarin laligojon. Yononon kuuya Kraistwo qokotaan nama kotiin akadamugiawo koloowutiwaajon kuma onomakejon. Kaen unuanin Anutuwaan jaasewanon keubutiwaajon mojon. Kawaajon momakootonana kuuya menj kululuun qambanmamban qaaya qaaya onomakejon. ²⁹ Niinon iikawaajon aon ononkejen. Kraistnon ku-usunaa qaganon sololon inaan nomakeji, niinon mono iikawaa so manja qen laligonkejen. Kian.

2

Poolnon Kolosi yonoojon majakaka moro.

¹ Niinon Kolosi onoojon ama manja qen laligojen. Kaanagadeen Laodisia sitinon laligojuti ano uumeleen alauruna tosanon noo jaasewana mende iigiti, mono kuuya yonoojon qama koolin mamaga aon ononkejen. Niinon oŋo iikawaa kania mobutiwaajon mojen.

² Kokaen qama koolinkejen: Anutu, gii mono uugia nanŋon onona ororon somonŋon jopagon aon motoon uuwaa akadamugia kuuya mokoloowu. Ii mokolon saanon kotiin iwoi kuuya moma kotodaborowuya. Kaen ama saanon Anutuwaan Buŋa aasangoya, Kraistwaa kania ii kuuya moma asaridaborowuya. ³ Anutunon momoya ano momakootoya ii kuuya Kraistwaanon ama mesangorota eja. Anutuwaanon momakootoyaa

kowia ii maa suar kaanja kowi aasangoyanoy ero Kraistnoy iikawaa kiiya meria kolooya. Kraistwaa jeta tej koma iikaaranoy saanoy momakootoya ii mokolooworja.

⁴ Moynoy mondokondoroy ama qaa kele jej uugia kuuy tiligoy onjombabotiwaajoy Kraistwaa qaa ii jejej. ⁵ Selenoy onjowo motooy mende laligojento, uja kokoosonanoy mono onjowo nanja. Onjo kotiin Kraist moma laarin qaaya tej koma batugianoy arengiaa so bonjony laligojuti, onjoojony kaenj moma romonjony aisoonkejej. Kiaj.

Balombaa momoyanoy somonjony onjombabotiwaa galey meme qaa

⁶ Kawaajony onjo Kraist Jiisas menj anjaligi Ponjgia koloony nanji, mono iwo qokotaankejutiwaa so nanamemenjgia ama menj laligowu. ⁷ Qaa kuma onjogiti, iikawaa so mono kosogia Kraistwaanoy mondonjony iwo qokotaan nama uugia nanjony aony momalaariwaa esunmumuya toroqen mokoloony laligowu. Dangisenjgia mono apu sasagony kamaankejiiwaa so jej mepeseen laligowu.

⁸ Ambosakony yononoy balombaa momakooto kuma onjogiti kana walaga mokoloony tosianoy ii otaankeju. Kaanagadeen bej kawali galey sombin namo batugaranoy laligony yoroo ilawoilagara kuuya galey koma onjmakejuti, tosianoy Kraist uugony iyonoonony qokotaan qaa kuma onjmakeju. Kaenj amakejuti, iyonoononga moynoy onjoma tiliqili omaya kawaa kasianoy somonjony onjono kamaan boi iyonoo bunja koloowubo.

⁹ Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwaanoy ero balon sele busu menj asugiro. Kawaajony boi takapolakaya kaanja yonjoojony mono galey menj aony laligowu. ¹⁰ Kraistnoy uja kawali galey ano pony qerewenja ano jawin kuuya yonoo wangia kolooya. Kraistwo qokotaagi iinoy Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii saanoy sogianoy onjono laligojuya.

¹¹ Kaenj laligony Kraistwo qokotaagi iinoy aiweseya honja ii onjoojony kaanagadeen koton onjono laligoju. Aiwese ii boronoy selenananoy kotonkejutiwaa so qaagoto, Kraistnoy sele kotokoto qaita moyn ama onjnoti, ii kokaenj: iinoy selewaa nanamemenj walaganoy galey koma onjombabotiwaajony mono siingia kombombanja bologa ii somonjoro laligoju. ¹² *Kraistwaa qamoya roynony anjiti, onjoo uu walaganoy mono iikaanja tanitani komony oomulu iikanoy koomu roynony kemero. Kaenj kemeroto, Anutunoy Kraist menj gbiliro koomunonga waaroti, iwaa ku-usunanoy mono onjo kaanja-deen inaan oomulu iikanoy nemony koma onjono gbiligi. Onjo Anutuwaa ku-usunja ii menj anjalij moma laarin mugitiwaajony ama Kraistwaa kooronjony gbilin kotiin laligoju.

¹³ *Wala moynony onjoo siingia kombombanja bologa ii mende somonjoro uugia walaganoy galey koma onjono laligogi. Singisonjgo anjitiwaajony ama uu koomuya laligogito, Kraistwo qokotaagi Anutunoy iwaa kooronjony menj gbilin onjono. Singisonjonana mono kuuya songbandabororo kotiin laligojony. ¹⁴ *Kilejanana ano iikawaa ironja menjkootoya ii Siwe gomanoy lopo terenoy oogita ero. Kraistnoy lojonana ii korebore koton qewagoro. Lopo iikanoy Anutuwo nama gemanananoy qenj tuarenjenj ama nonoma eroti, iinoy ii kotogony maripoonoy kosigoro tegoro.

¹⁵ Maripoonony komony bej kawali galey ano uja pony qerewenja namo sombin batugaranoy ilawoila kuuya galey komakejuti, Kraistnoy iyonoo ku-usunja ii lua jangbenj jeta kaanja qewagony riligony rijongodabororo. Kaenj ama kaziuruta kasanoy gbadoony onjoma gamu qenj onjono. Kaenj ama unjuama otokorian maama renduj hororo qenjaaroyanoy kagi haamo ama onjnotiwaa kania ii asuganoy asugiro iigi.

¹⁶ *Kraistnoy haamo ama onjnoti, iikawaajony onjo mono Kraistwo nama qaqabunabunagiawo satiin laligowu. Kaenj laligogi onjoo batugianoy moynony naa nene apuga onj nenkejuti, iikawaa songoya eenj ama jej koton onjombabo. Gbani so kendony kowoga moyn ano koinj so koinj dologa koujiwaa korisoroya ii amakeju me qaago, iikawaajony eenj jej bolinj onjombubo. Sabat kendony ii Sondameraanoy me weenj moynony ramakejuti, iikawaajony eenj wambusoonjyanoy qenj jej onjombabotiwaajony mono

* 2:12: Room 6.4 * 2:13: Ef 2.1-5 * 2:14: Ef 2.15 * 2:16: Room 14.1-6

galeŋgia meŋ aon laligowu. ¹⁷ Songo kaŋa kawaajon mono geja mende ambu. Iwoi ii sareyagadeeŋ kolooju. Eja onjanon dodowiro unjanjanon wala kankeji, iikawaa so honja ii Kraist. Nene songo ano kendon rarawaa qaaya ii Kraistwaa sareya koloon kamaanqegeta kolooja. Kraistnon mono asugiroto, onjo kileŋ kema kana sareya walaganon eeŋ qokotaan laligowubo.

¹⁸ Tosia onjonon siingianon kokaen amakeju: Onjoanɡiaa uugia meŋ kamaan ama Siwe gajoba waegia meŋ beŋ kaŋa mepeseen onmakeju. Kaanagadeen jaagia meleeno unjanjaga iima iikawaajon sewaniki amakeju. Kaen onjoanɡiaa namowaa momoyanon kuun onono selegia eeŋ totoon meŋ uma selememe amakeju. Yonoononɡa mononon tiligon onoma Kraistwaanonɡa utun onombabo. Kaen ano onjo momalaariwaa kuunon haamo mende ama tawagia mende mewubo. Kawaajon mono galeŋgia meŋ aon laligowu. ¹⁹ *Yononon Kraist wanana kolooji, iwo nananɡia ii mesaon lan laligoju. Kraistnon wanana koloon iyanaa sele busuya kuuya anana galeŋ koma nonono saanon qokotaan aon laligojon. Sii toroqeqeya ano tokotokoya iikanon mono sele busuyaa dondomonuruta mindirin somononon nononɡi metulanonon motoonon koloojon. Kaen koloon Anutunon nemun koma nonomakejiwaa so somariin kotiinkejon.

Kraistwo nanɡi namowaa momoyanon galeŋ koma onombabo.

²⁰ Onjo Kraistwaanon qokotaagi uu walagagianon komuro beŋ kawali galeŋ yonoo kasa gbadononɡa loloogi. Yononon namo sombin batugaranon laligon iwoigara kuuya galeŋ koma onmakejuto, onjo mende galeŋ koma onmakeju. Kawaajon boi takapolakaya kaananon jenkooto lan ama onmakejuti, ii mono naambaajon eeŋ otaankeju? Siwewaa bunja koloojuto, kileŋ namowaa qaaya otaagi sisau koloonkeja.

²¹ Songogia kokaen amakeju, “Ii mende gajugon mewa. Mon ii mende kisiriwa. Iwoi ii mende oosiriwa.” ²² Balon ejembanon iyanɡiaa wanɡianon kaen jen koton tosaan kuma onmakejuto, Anutunon kaŋa qaago. Anutunon iwoi kuuya ii ama mewonatiwaaajon ama jero meŋ nenin qaombutiwaaajon ano eju. Ii balombaa iwoi tatawaga.

²³ Ii kileŋ tosanon beŋ kawali galeŋ ano gajoba waegia meŋ beŋ kaŋa mepeseen onombutiwaaajon kaparan komakeju. Ii kaparan koma “Ananaa uunana meŋ kamaan anon,” jen iikanon mononon selewaa siingia kombomban bologanon galeŋ koma onombabotiwaajon songoya songoya ama selegia qen semben aon aonkeju. Kaen ama jenkootogia amakejuti, ii momakooto qaganon aambaa tani kolooon mamaganon siligia ii iima mogi umakeja. Umakejato, ii kileŋ kaen selewaa siingia kombomban bologa anonon kombombaaajon amamaan ii lan otaankeju. Kawaajon jenkooto qaagia iikanon mono iwoi omaya totoon kolooja. Kian.

3

Kraistnon laaligo gbilianon laligowombaa esun nonomakeja.

¹ *Kraistnon eukanon uma Anutuwa boro dindinanon jinonon jakeya meŋ qaqabunayawo raja. Anutunon Kraist meŋ gbilin muroti, iikawaa tani kaanagadeen onjo meŋ gbilin onono koomuyanonɡa waama laligoju. Kawaajon onjo Siwe gomanon eu ilawoila eji, uugia mono iikanon somononon laligowu.

² Balombaa ilawoilaya kanon qaagoto, eukanon ilawoila eji, uugia mono iikanon somononon kotiin laligowu. ³ Onoo uugia walaganon komuro Anutuwaanon dunonon laligoju. Kaen Anutuwa aononon kema laaligo kotigaa kania mokoloogi. Kraistnon Siwe laaligo aasanɡoyanon laligoji, onoo uulaaligogianon mono iikawaa so aasanɡoyanon eja. Kawaajon uugia mono Kraistwo somononon laligowuya. ⁴ Kraist laaligo kotigaa Tonananon mombo karo asamararanonon asugiwaati, kamban iikanon onjo mono kaanagadeen asugigi unuano iwo Anutuwa asamararanonon keubu.

Uu walaga ano uu gbilia ii aworanonon aojao.

* 2:19: Ef 4.16 * 3:1: Ond 110.1

⁵ Balombaa siingia kombombaņa bologa kania kania ii uugianonj enj yayasesenj menj onjomakejuti, iyonoo wanģia mono kuuya rinjangodaborowu. Bao kasu kaanja serowilinj ano qewolonj anjonjorayawo ii mono gema qewu. Uuselewaa siinj kombombaņa bologa ii mono mesaonj uugere bologa qowogogi bogowa. Iwoi menjgo mewombaajonj mambanj koloonj koposonjonkejuti, iikanonj tando lopionj waegia menj mepeseenj onjonjutiwaa tania kolooja. ⁶ Li anģitiwaaajonj ama Anutuwaa irinjanonj soono uukazia qagianonj ano umakeja.

⁷ Siingia kombombaņa bologa kaanjaonj mono wala onjoanģiaa laaligogia kaanjaģadeenj galej kono kana bologa ii riinj otaanj laligonjkegi.

⁸ Kaenj laligogito, kambanj kokaamba onjo kaanjaģadeenj iwoi iikaanja kuuya ii mono giligi kemba: Uuduuduu moma uugereģianonj juma onjooro uugianonj aonj uubooli mojuto, ii unjuma giligi kemba. Kaanjaģadeenj uuqege qaa tokoronjkota ano qaa anjonjorayawo jej uugia menjereģojuti ii mono kuuya gema qenj mesaowu. ⁹* Onjo uu walaga ano iikawaa nanamemeņa anjonjora-yawo ii yakarinj qenj komunj laligojuti eenj, qaa qolonjmolongoya mono mende aminj mobu.

¹⁰* Onjo uu walaga kotogonj mombo letoma uu dologa mouma laligoju. Mokokokoloo Tonananonj iyanģaa kania moma asariwombaa sareya anoti iinonj mono iikawaa so uu dologa ii letoma muro toroqenj kolonjaninģeja. ¹¹ Kawaajonj anana Juuda me kantri tosiaa ejemba laligojonj, ii mono so motoonģo koloojonj. Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogi me qaago, ii kilenj Anutuwaa jaanonj so motoonģo koloojonj. Taonj ejemba momogiwawo me qandaya (bus kanaka) laligonj iyanģiaa qaagianonj irikawaraka jej poumapou laligojuti ii kilenj Kraistnonj uunananonj nano motoonģo koloojonj. Ananaa gawonana menjkejoni me tourunana ii tawaya qaa eenj welenj qenj onjomakejonj, iikanonj iwoi qereweņa koloojato, honjbonja ii Kraist. Iinonj mutulanģonj kuuya nunuugunj uma Kinj Poņnana uuta motoonģo kolooja.

¹²* Anutunonj meweenģonj onono uu dologa otaanj Anutuwaa wombo alauruta soraaya kolooju. Kawaajonj onjo mono batugianonj kiankomu ama ala menj aonj laligowu. Uugia menj kamaanj tosaanja gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma lombo moma mokosinģonj laligowu. Sili iikanonj mono malekugia kolooro konģi kemero ii pondanj menj laligowu.

¹³* Mono lolonģonj bologaa kitia mende meleembuto, mono qaqa-anģonj aonj laligowu. Kalanj koma aogi batugianonj qaa koposo kolooro monjonj alia jej mumambaajonj moji, ii mono mesaonj aowu. Poņnonj sinģisonģogia sonģbama mesaoroti, onjo mono batugianonj kaanjaģadeenj ama aonjkebu. ¹⁴ Kaenj ama uujopawaa malekugia ii konģi kemero iikawaa qaganonj mono uukalenj ama jopagonj aogi qabo koloowaa. Uujopa kanonj akadamu kuuyaajonj jejeni, ii qoonģonj mindirinj wanģiaga nanja.

¹⁵ Kraistnonj onjo luaenonj sele busu motoonģo koloonj laligowutiwaaajonj onjono. Kawaajonj iwaa luaenonj mono uugianonj enj awaawaa qawa loqagia kolooro uubonjononj jej mepeqepese ama laligowu.

¹⁶* Kraistwaanonj Buņa qaa iikanonj mono uugianonj enj batugianonj mamaga asuginj seiwaa. Mono momakooto qaa kuuya jej kuma aonj qambanjmambanj qenj aonjkebu. Uņa Toroyanonj sololoonj onjomakejiwaa so mono Buņa Rii Ondino (Buk Song), mepemepese rii (oonģaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianonj Anutu mepeseenj qamakebu. ¹⁷ Nanamemenj ii me ii jenonj me silinonj ama mewuti ii kuuya mono Poņ Jisaswaa qanonj amakebu. Kaenj anģi Kraistnonj nemunj koma onjono Manj Anutu oewae jej munj laligowu. Kianj.

Loemba, nemunjanj ano welenjgege onjo qambanjmambanj qaa

¹⁸* Emba onjo mono lourugia yonjo qaa baatanonj kema laligowu. Pombaa buņa koloojutiwaaajonj mono kaenj anģi sokombaa.

* 3:9: Ef 4.22 * 3:10: Jen 1.26; Ef 4.24 * 3:12: Ef 4.2 * 3:13: Ef 4.32 * 3:16: Ef 5.19-20 * 3:18: Ef 5.22; 1 Piito 3.1

¹⁹ *Eja oŋo mono embaurugia uukalenon jopagon oŋoma goronjooso wosokondun qaganon mende ama oŋoma laligowu.

²⁰ *Merabora oŋo Pombo qokotaan nama nemunmanwoigia yoroo jegara otaagi Ponon injiuro sokombaa. Kawaajon oŋo mono qaagia jewutiwaa so kuuya teŋ koma oŋoma laligowu.

²¹ *Manjurunana oŋoo meraboraurugianon awasankakagia mesaowubotiwaajon mono mende unuj ureen horon kiton oŋoma laligowu.

²² *Welenqeqe oŋo mono namonon galenjurugia yonoo qaagia kuuya teŋ komakebu. Kondokondoowaa waŋ angi ejembanon injisosoroowutiwaajon qaagoto, gbingbaon mesaon Pombaa jeta uuguwombotiwaajon sombugia moma uugia gawonon ama meŋ laligowu. ²³ Iwoi ama meŋkebuti uugia mono iikanon somonon kokaen romonon: Balon ejembaadeen qaagoto, Pon iyana mono welen qen muŋ laligoju.

²⁴ Pon Kraist welen qen muŋ laligogi iinon tawagia Siwe gomanon ano eji, ii onono bunagia koloowaa. Mono kaen romonon laligowu. ²⁵ *Monon gawona meŋ soowaati Anutunon kaanideen meŋ soosooyaa irona meleema mubaa. Anutunon tosaana mende injisoron tosaana mende sureen onomakejato, kuuya anana so motoononon gosin nonoma qaanana jeŋ tegowaa.

4

¹ *Galenjurunana onoonon Pon somata ii Siwe gomanon laligoji, ii moma kotojutiwaajon mono welenqeqeurugia yonowo wasombura maayanon aon so motoononon ama oŋoma laligowu. Kian.

Qambanmamban qaa tosia

² Qamakooli gawon mono kaparan koma meŋ laligowu. Iikanon mono uugbiligbili laligon jeŋ mepeqepesee ama laligowu. ³ Mepeqepesee ambuti iikanon mono nonoonon kaanagadeen kokaen qama koolin laligowu, "Anutu, gii mono Pool neŋauruta kana meŋ onona saanon Kraistwaa Buŋa qaa aasangoya ii jeŋ asarigi seiwaa." Niinon Buŋa gawon mewetiwaajon gbadoon nongi kapuare mirinon rajen. ⁴ Niinon Buŋa qaa Anutuwaa siŋaa so jewe asariwutiwaajon mono qamakooligianon nangon noma laligowu.

⁵ *Ejemba uumeleen mende ama seleenjen laligojuti ii mono momakooto qaganon ama oŋoma laligowu. Uuwaa gawon mewombaa kana mon koloowaati kamban ii mono mende mesoqesoon tiwilaawuto, ejemba koorononon kema bonjon qambanmamban koma onombu. ⁶ Qaa amin mobuti, ii mono kamban so siiyawo mindirin injigogi naanawo koloonkeba. Qaa injigogi ejemba motomotoon siŋgia kolooro kuuya yonoonon qaa nomaen meleema onombuti ii mono moma yagon iikawaa so jeŋkebu. Kian.

Poolnon Tikikus Onesimus wasin orono kawaa.

⁷ **Wombo alana Tikikus iinon Pombo qokotaan nama niwo gawona tororo meŋ neŋana koloaja. Iinon onoonon kan nomaen ama laligonkejen, iikawaa sunduya kuuya injiuro mobu. ⁸ Nomaen ama meŋ rama laligojoni, on sundu ii mobutiwaajon wasin mube onoonon kawaa. Iinon kan saanon ulunkolen ama onombaa. ⁹ *Kaanagadeen wombo alanana Onesimus Kolosi onoononga kan Pombaa qaaya pondan otaan meŋ yagonkeji, niinon ii wasiwe eleema kawaa. Eja woi yoronon kan kokanon iwoi kuuya nomaen kolooro laligojoni, iikawaa sunduya saanon jedaborori mobuya. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁰ *Aristarkus niwo kapuare mirinon raji ano Barnabaswaa niwita Maak yoronon yeizozogara jeŋ ani onoonon kaja. Maakwaajon qaana kokaen jeŋ kotowe mogi: Onoonon kan koubaati een, ii mono saanon koma horon ala meŋ mubu. ¹¹ Joosua

* 3:19: Ef 5.25; 1 Piito 3.7 * 3:20: Ef 6.1 * 3:21: Ef 6.4 * 3:22: Ef 6.5-8 * 3:25: Dut 10.17; Ef 6.9 * 4:1: Ef 6.9 * 4:5: Ef 5.16 * 4:7: Apo 20.4; 2 Tim 4.12 * 4:7: Ef 6.21-22 * 4:9: Flm 10-12 * 4:10: Apo 19.29; 27.2; Flm 2-4; Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39

qata moŋ Jastus qajuti iinoŋ kaŋagadeeŋ yeizozoya jeŋ ano oŋoonoŋ kaja. Neŋaurunanonŋ niwo Anutuwaawaa bentotoŋaa gawoŋ meŋ laligojuti iyoŋoo batugianoŋ eja karoŋ yoŋononŋ Juuda ejaga laligoju. Yoŋononŋ uluŋkoleŋ ama noma laligogi.

¹² *Anŋgiaanoŋa eja Epafraŋ Kraiŋt Jiisaŋ weleŋ qeŋ muŋkeji, iinoŋ yeizozoya jeŋ ano oŋoonoŋ kaja. Iinoŋ kambaŋ so oŋoojoŋ ama qama kooliŋkeja. Qaa kuuya Anutuwaawaa jetaa so koloŋ eji, oŋo iikaŋoŋ rindaŋoŋ nama kotiŋ akadumugiawo koloŋ laligowutiwaajoŋ aŋ oroŋkeja. ¹³ Niinoŋ iwaa kania moma kokaeŋ naŋgoŋ jejeŋ: Iinoŋ oŋo ilaaŋ oŋomambaajoŋ gawoŋ mamaga meŋkeja. Kaŋagadeeŋ Laodisia ano Hierapolis taŋ woi kaŋoŋ moma laariŋ laligojuti iyoŋoojoŋ ama gawoŋ naa afaaŋaga meŋ aŋ oroŋkeja. ¹⁴ *Wombo doktanana Luuk ano Deemaŋ yorononŋ kaŋagadeeŋ yeizozogia jeŋ ani oŋoonoŋ kaja.

¹⁵ Niinoŋ yeizozogia jeŋ oojeŋi, ii mono uumeleeŋ alaurunana Laodisia taŋoŋ laligojuti, ii inŋjogi mobu. Kaŋagadeeŋ Niŋfa ano iwaa mirinoŋ kaŋageŋso ajoroŋkejuti mono ii inŋjogi mobu. ¹⁶ Tere koi weeŋgoŋ oŋoŋgi mogi tegoro iikawaa gematanonŋ ii mono anŋgi Laodisia uumeleeŋ kaŋageŋso yoŋoononŋ keno weeŋgowu. Laodisia yoŋoojoŋ tere moŋ oowe kenoti ii anŋgi oŋoononŋ karo oŋo ii kaŋagadeeŋ weeŋgowu. ¹⁷ *Arkiŋpuŋ eja ii mono kokaeŋ iŋogi moba, “Poŋnoŋ Buŋa gawoŋ mewaatiwaajoŋ jeŋ kotoŋ goma koipuga raro laligojaŋi, giinoŋ mono gawoŋ ii romoŋgoŋ kuuya medaborowa.”

¹⁸ Pool niinoŋ yeizozogia jeŋ neenaa boronanoŋ qana kokaeŋ oojeŋ: Pool. Oŋo mono kasa gbadonawo nii romoŋgoŋ noma laligowu. Kaleŋmorianonŋ mono oŋowo ewa. Kiaŋ.

---

* 4:12: Kol 1.7; Flm 23   * 4:14: 2 Tim 4.10, 11; Flm 24   * 4:17: Flm 2

Tesalonaika Tere 1

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere mutuya ano.

Jey-asa-asari

Room mindimindiri kantriwaa prowins qata Masedonia kawaa siti waŋa ii Tesalonaika. Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoŋ Filipai siti mesaŋ Tesalonaika kaŋ gawoŋ mero tosiaŋoŋ uugia meleŋgi kuma oŋono uumeleŋ tuuŋ kolooro. Ii kolooroto, tuarenjeŋ iikanondeŋ kolooro. Poolnoŋ Kraistwaa Buŋa qaa jey asariŋ uugia kuuro iikanŋoŋ Griik ejemba Juuda yoŋowo toroqeŋ laligogiti, iyoŋoonoŋga mamaganŋoŋ uugia meleŋgi tuuŋ iikanŋoŋ somariiro. Kawaaŋoŋ Juuda ejemba uugia mende meleema uugianŋoŋ boliro Pool gema qeŋ mugi. Gema qeŋ mugitiwaaŋoŋ bimooro kana moŋgama oŋomesaŋoŋ Berea taonŋoŋ keno. Kanageŋ Korint sitinoŋ laligoro neŋata Timotinoŋ ala ilailaaya koloŋoŋ Tesalonaika sitiga kaŋ nomaŋeŋ moma laarigiti, iikawaa sunduya ijoro moro.

Poolnoŋ Tereya mutuya Tesalonaika anoti, ii Kraistwaa alauruta yoŋoo uugia nanŋoŋ momalaarigia meŋ kotiiwaatiwaaŋoŋ ooro. Poŋ moma laariŋ uunoŋ jopagoŋ aŋkejuti, iikawaa bujuya momago yoŋooŋoŋ Anutu mepeseŋeja. Aŋo laaligo yoŋowo nomaŋeŋ ama laligoroti, ii duduuwubotiwaajŋoŋ ii papianoŋ ooja. Tesalonaika uumeleŋ tuuŋ batugianoŋ qaa tosaŋa kolooro jegiti, Poolnoŋ ii meleema jey asariŋ ooja. Qaa tosia ii kokaŋeŋ: Kraistnoŋ eleema karo Siwe laaligonŋoŋ keuboŋati, iikanŋoŋ tosiaŋoŋ uugia meleema koomunoŋ ejuti, iyoŋooŋoŋ mono nomaŋeŋ koloowaa? Kraistnoŋ naa kambaŋoŋ eleema kawaa? Qaa ii meleema kokaŋeŋ jey kotoŋ oŋono, “Oŋo Kraist mombo kawaatiwaaŋoŋ jejeromŋromŋoŋ ama mamboma laligoŋ iikanŋoŋ mono gawoŋ awaa awaa ii jegeŋa nama pondar meŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 6 ii kokaŋeŋ:

Qaa mutuya 1.1

Dangiseŋ jey aisoŋoŋ mepeseŋeja 1.2–3.13

Nanamemeŋ dindiŋa ambutiwaaŋoŋ kuuŋ oŋoŋja 4.1-12

Kraistnoŋ kawaatiwaa qaaya kuma oŋoŋja 4.13–5.11

Qambaŋmambaŋ qaa tetegoya tosaŋa 5.12-22

Terewaa qaa kota waŋa 5.22-28

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nononoŋ Tesalonaika uumeleŋ kanageso oŋowo qaa amin mobombaajŋoŋ tere koi oojŋoŋ.

Oŋo Maŋ Anutu ano Poŋ Jiisas Kraist yorowo qokotaŋ nanŋi mono kaleŋmoriaŋ oŋoni luaenoŋ laligowu.

Momalaari qeŋ gbilijutiwaaŋoŋ aisoŋoŋ.

² Nononoŋ suulaŋ romoŋgoŋ oŋoma kuuya oŋooŋoŋ “Anutu keraqeeŋgo dangiseŋ!” jey mepeseŋkejoŋ ano qamakooli gawoŋ meŋ iikanŋoŋ kambaŋ so qagia qamakejoŋ.

³ Oŋo Jiisas Kraist jopagoŋ moma laarigi uujopayanŋoŋ nemuŋ koma oŋono gawoŋa kotiiŋ meŋkeju ano Poŋnananoŋ eleema kawaatiwaaŋoŋ jejeromŋromŋoŋ ama kaparaŋ koma mambomakeju. Nononoŋ ii kuuya Anutu Maŋnanaa jaasewanaŋoŋ saanoŋ romoŋgoŋkejoŋ.

⁴ Uumeleŋ alaurunana, Anutunoŋ jopagoŋ oŋoma oŋo iyaŋaajŋoŋ kokaŋeŋ meweŋgoŋ oŋonoti, ii mojoŋ. ⁵ Nononoŋ Jiisaswaa Oligaa Buŋaya meŋ oŋoonŋoŋ kaŋ batugianoŋ nomaŋeŋ ama laligoniiŋi, oŋo ii moju. Nononoŋ Buŋa ii qaa toŋgadeŋ mende jeniŋ mogito, Uŋa Toroyanoŋ sololoŋoŋ nonono awasaŋkaka nama esuŋmumuyawo uugia kuuŋ laligoniiŋ. ⁶ *Kaŋeŋ laligoniiŋ oŋo koŋajiliŋ somataa uutaŋoŋ laligoŋ Buŋa qaa moma aŋaliŋ aŋgoŋ koŋgi. Ii aŋgoŋ koŋgi Uŋa Toroyanoŋ korisoro oŋono Poŋ ano nonoo silinana otaŋ laligoju. Ii nomaŋeŋ kolooroti, nononoŋ ii saanoŋ mojoŋ. ⁷ Kaŋeŋ

* 1:1: Apo 17.1   * 1:6: Apo 17.5-9

gemanananonj kaj laligonj Masedonia Akaia prowins woi kanonj Jiisas moma laarijuti, korebore yonoojonj sili awaa qendeema onjomakeju.

⁸ Ii kokaenj: Onjo Pombaanonj qaa moma anjalij anjonj koma jej laligogi tosanonj ii angotomanj kaanja toroqenj jej seigi keno. Kema laligonj Masedonia ano Akaia prowins woi ii sokondabororo. Ii sokondabororoto, iikayadeenj qaago. Onjo Anutu moma laarij gawonja megiti, iikawaa onjanonj mono gomanj so kema kaj seirow mamaganonj uugia meleengi. Ii kilikalu qaago. Kawaajonj nono iikawaa qaa monj mende toroqenj jewonja.

⁹ Nono onjoononj kanij nomaenj kolooroti, iikawaa sunduya ii gomanj tosaanja yonononj jej seigi angotomanj kaanja momakejonj. Onjo tando lopionj ano bej qolonjgoya ii gema ununj Anutu honabonja ano laaligo Toyaanonj eleema gawonja menj laligoju. ¹⁰ Anutunonj Meria menj gbiliro koomunonga waaroti, onjo iionj Siwe gomanonga kamaanj asugiwaati-waajonj mambomakeju. Anutuwaaw irinjonsoonjanonj kanagenj asuganonj asugiro Jiisasnonj mono kamaanj jinjauj kanjanawo iikanonja metogonj nonombaa. Kianj.

2

Poolnonj Tesalonaika sitinonj gawonj nomaenj mero?

¹ Oo uumeleenj alaurunana, nono onjoononj kaj gawonj meninji, iikanonj mende jangonj qanonoto, honja saanonj kolooro. Onjoangio ii kaanagadeenj saanonj moju. ² *Mende jangonj qanonoto, wala Filipai sitinonj gawonj meninj horonj ureenj ama nononjgi siimbobolo moninji, ii moju. Siimbobolo ii momago onjoononj kanij tosanonj tuarenjenj kotakota ama nononjgito, ii kilej Anutunonj awasankaka nonono nama iwaanonj Oligaa Buja ii jej asarinj onjoma laligoninj.

³ Nonoo kanianana ii kokaenj: Uukuukuu qaanana ii anjomokolonj qaganonj mende jenkejonj. Anano jinjauj aninj uunananonj menjerenjonaga, ii kaanja mende jenkejonj.

⁴ Kaanja qaagoto, Anutunonj Oligaa Buja jej seiwonjatiwaajonj niniima uunana gosiro sokono moma laarij nonoma Bujaaya nononoti, iikawaa so mono qaaya menj jej asarinkejonj. Anutunonj uunana angotete menj gosinkeja. Kawaajonj nonononj iwoi kuuya ii Anutuwaaw jaanonj sokombonjatiwaajonj amakejonj. Ii ejemba siingia otaawonjatiwaajonj qaago. ⁵ Nonononj kambanj mongenj ejemba kebelele qaanonj kele qenj onjombombaaajonj mende kema kaninji, ii moju. Nono dogonana esuuj monej iwoi nonombutiwaajonj mondonj qaa siliaa siliaa mende jeninj. Anutunonj kanianana ii saanonj jej nangowaa. ⁶ Onjo me ejemba tosanonj qabuja nonombutiwaajonj mende kaparanj koma laligoninj.

⁷ Kraistwaa aposoluruta kolojonjwaajonj saanonj uugia kokaenj kuuwonaga, “Onjo mono nangonj nononjgi batugianonj uuwaa gawonj mewonja.” Iikaenj jeninj sokonagato, nonononj onjoo batugianonj migigiinj onjoma laligoninj. Merabora nemungianonj aju onjoma kalanj koma onjomakeji, iikawaa so mono nononana menj kamaanj aonj bonjonj ama onjoma laligoninj. ⁸ Nonononj nemunmanj kaanja mokokolinj onjoma laligoninjiwaajonj ama Anutuwaanonj Oligaa Buja onjoninj ano toroqenj ananaa laaligonana kaanagadeenj qeleema onjombombaaajonj jorinj laligoninj. Onjononj honjaga komunjua meraboraurunana koloogi.

⁹ Oo uumeleenj alaurunana, nono onjoononj ama gawonj menj selenana qenj laligoninji, mono ii romonjgowu. Nangonj nonombutiwaa lombotanonj onjoononga mombaa qaganonj ubabotiwaajonj gomantiinja asasaga nononanaa boronananonj gawonj menj Anutuwaanonj Oligaa Buja jej asarinj onjoma laligoninj. Ii mono duduuwubo.

¹⁰ Jiisas moma laarijuti, nonononj onjoo qaagia kuuya dindinjagadeenj gosinj soraaya koposowaa qaanana qaa laligoninj. Onjo ii iima moma nangonj jej nangowutiwaa so koloju. Anutunonj kaanagadeenj ii jej nangonj dangunu kaanja nanja. ¹¹ Amanonj iyanjaa meraboraanja bonjonbonjonj ama onjomakeji, iikawaa so nonononj onjo motomotoonj ama onjoma laligoninj. Ii kaanjadeenj saanonj moju. ¹² Nonononj uuwaa nangonanjo qaa jej ulunjkolej menj onjoma laligoninj. Anutunonj onjo iyanjaa bentotononj keuma

* 2:2: Apo 16.19-24; 17.1-9

asamararanonj asariwutiwaajonj onjono. Kawaajonj nonononj uugia kuunj qaa kokaenj jej asarij laligoninj, “Nanamemengia mono Anutuwaawaa jaanonj sokombaatiwaa so soraaya soro ama menj laligowu.”

¹³ Kawaajonj nonononj kaanagadeenj suulanj Anutu kokaembaajonj mepeseenjejonj: Anutuwaawaa Buja qaa onjoni, ii balonj ejemba ananaa qaa kaanja mende buja qenj aogito, onjanonj Anutuwaawaa qaa jeta kaanja moma ii anjalinj anjonj kongi. Ii moma laarigi iikanonj mono menj gbilinj onjono letomakeju. ¹⁴* Juuda ejemba Judia prowinsnonj uugia meleengi Juuda tosianonj angosisiri ama onjongi siimbobolo mogi. Yonjononj ii moma kilej Kraist Jiisaswo qokotaanj nama Anutuwaanonj uumeleenj kanageso koloogi. Uumeleenj alaurunana, onjoo batugianonj mono kaanjadeenj kolooro: Onjonganj Griik ejembanonj Juuda yonjoo tani kaanja ama onjongi onjononj siimbobolo ororonj moma Anutuwaanonj kanageso koloogi.

¹⁵* Juuda yonjononj gejatootoo ejemba unugi komugi Ponj Jiisas kaanagadeenj qegi komuro nono sisiwerowero ama nonoma laligogi. Yonjononj Anutuwaawaa jaanonj mende sokoma ejemba kuuya kere ama nonomakeju. ¹⁶ Nono waba kantri onjononj uugia meleema letombutiwaajonj Buja qaa jewombotiwaajonj ama anjonj koma kojanginj nonomakeju. Kaenj singisonjgo suulanj ama qeragogi qagianonj umakeja. Singisonjgogia qeragogi soya Anutuwaawaa jaanonj saa qero irinjsoonja toroqenj anjonj komambaajonj amamaanj kambanj kokaamba qendeenonj qagianonj udaboroja. Kianj.

Poolnonj Tesalonaika mombo kemambaajonj moro.

¹⁷ Oo uumeleenj alaurunana, anana kambanj kokaamba kambanj toroga deema laligonj. Selenananonj deema laligojonto, uunananonj somonjonj motoonj laligojonj. Kawaajonj onjoo jaasewangia iibombaajonj mono kaparanj koma uuqeeangj laligojonj. ¹⁸ Kawaajonj onjooonj kawombaajonj moma laligoninj. Pool niinonj indinj motoonjgo qaagoto, indija woi kamambaajonj batogoweto, Satanonj somonjonj nonono amamaaninj. ¹⁹ Onjoo nononanaanonj ila wage soronana kaanja nanju. Ponjana Jiisasnonj eleema karo iwaawaa jaasewananonj keuma nambonjati, iikanonj injiima “Uuwaawaa gawonj eengereda mende menj laligoninj,” kaenj jewombaajonj mojonj. Nonononj qaa ii onjoo ano tosaanja yonjoojonj ama afaanagadeenj jewombaajonj jejeromonjromonj anjonj. Kawaajonj onjoojonj ama hononja qaa aisonj selenana menj umakejonj. ²⁰ Nonononj onjoojonj ama qabuwa mokoloninj korisoro ama nonomakeju. Kianj.

3

Timoti wasiri Tesalonaika keno.

¹* Onjoo nomaenj ama laligojuti, ii mobombaa motoqoto somata moma bimbimjonj toroqenj eej laligowombaajonj amamaaninj. Kawaajonj noronarodeenj Atens sitinonj laligowotiwaawaa qaa somonjonj ² alanara Timoti wasiri onjooonj karo. Iinonj Anutuwaawaa gawonj menj norowo Kraistwaa Oligaa Buja jej seinkeja. Iinonj uu nanjonangj qaa onjoma momalaarigia menj kotiiwaatiwaajonj karo. ³ Anutunonj arejnana jej tegoro tosianonj qotogonj onjmakeju, ii onjonganj saanonj moju. Onjooonjga monjonj konjilinj uutanonj kongbara ama looriwabotiwaajonj jeninj karo.

⁴ Nonononj Tesalonaika onjowo laligonj kambanj iikanonj onjoojonj walawala qaa kokaenj jeninj, “Pombaa uusiija tenj koninj ejembanonj sisiwerowero ama nononj konjilinj mokoloowonja.” Kaenj jeninj iikawaa so onjanonj kolooroti, ii saanonj moju. ⁵ Kaenj kolooro angobato Toyanonj injonjgoro loorinj kamaagi gawonanaa onjanonj kamaanj jangonj qaombabo. Kawaajonj nomaenj moma laarinj laligojuti, ii mobombaajonj motoqoto somata aninj bimooro mombo eej laligomambaajonj amamaanj Timoti wasiwe qisinj momambaajonj karo. Kianj.

Timotinonj sundugia ano moninj qeangoro.

* 2:14: Apo 17.5   * 2:15: Apo 9.23, 29; 13.45, 50; 14.2, 5, 19; 17.5, 13; 18.12   * 3:1: Apo 17.15

^{6*} Motoqoto moma laligoninto, Timotinonj kema onjomesaonj eleema kanj burjagia awaa mej kanj kokaenj ninijoro: Onj Ponj saanonj moma laarinj uujopagonj aonjkeju ano kamban so nonoojonj romonjgogi awaa koloonjkeja. Nonononj injiibombaa siinj moninj onjononj kaanagadeenj nono niniibombaajonj kaparanj komakeju.

⁷ Oo uumeleenj alaurunana, nonononj sisiwerowero konjajilinj kania kania moninj kamban iikanonj kanj moma laarijutiwaa sunduya awaa ninijoro moninj qaa iikanonj mono onjanonj ulunjkolej mej nonono. Kawaajonj kambanj kokaamba onjojonj ama afaanjonj luaenonj awaagadeenj laligojonj. ⁸ Onj Pombo qokotaan borj qerj nambutiwaaajonj nonononj mono onjanonj kotiinj laligojonj. ⁹ Onjojonj ama Anutuwaa jaasewananonj hononja qaa aisoonjkejonj, korisoro kuuya iikawaajonj mono nomaenj Anutu mepeseenj dangisenj jeninj sokonaga?

¹⁰ Nonononj asasaga gomantiinja uunana mej kululuunj kaparanj koma kokaenj qama koolinjkejonj, 'Anutu, mono ilaanj nonona Tesalonaika kema jaasewanjgia iima mondorinj momalaarigjaa iwoiwaajonj amamaajuti, ii onjombonja. Qaa ii onjanonj.'

¹¹ Kaenj qama koolininj Anutu Manjana anja ano Ponjana Jiisas yorononj mono kana meleunj nononi saanonj onjoononj kawonja. ¹² Toroqenj kokaenj qama koolinjkejonj, 'Nono honombononja qaa uujopagonj onjmakejonj, Ponj giinonj mono uujopaga toroqenj onona batugianonj seiro anjgia qendeema aonj ejemba kuuya kaanjiadeenj qendeema onjmakebu. ¹³ Ponj, giinonj mono uugia mej kotiinjkeba. Ponjana Jiisas giinonj kanagenj kanagesoga soraaya kuuya yonjowo mombo kawagati, kamban iikanonj Tesalonaika yonjononj soraaya koposowaa qaagaa qaa Manjana Anutuwaa jaanonj nambu.' Kaenj qama koolinjkejonj.

4

Nanamemenj solanja uujopayawo ii sokombaa.

¹ Uumeleenj alaurunana, qaa monj ii kokaenj: Nanamemenjgia Anutuwaa jaanonj anjgi sokombaatiwaa kania kuma onjoninj ii koma gbilinj otaanjkejuto, ii toroqenj mamaga amakebutiwaajonj uugia kuujonj. Nonononj qambanmamban qaa iikaenj Ponj Jiisaswaa qatanonj onjonjonj. ² Nonononj Ponj Jiisaswaa ku-usunj qaganonj nama jojopanj qaaya jej kotonj onjoninj, onjononj qaa kota motomotoonj ii modaboroju.

³ Anutunonj onjojonj uusinja kokaenj moja: Onj mono serowilinj gema qerj soraaya tak-kootoya koloonj laligowu. ⁴ Anutuwaanonj kana dindinja ii mono kokaenj moma kotowu: Uu selegiaa siingia kombombanja galej koma soraaya (laligonj onjoanjiiaa embagia anja anja mej) laligogi akadamuyawo koloowaa. ⁵ Uumeleembaa gadokopa yonjononj Anutuwaa kania mende moma kotonj uugianonj gere jero emba lanj menjkeju. Iikawaa so mono mende ama laligowu.

⁶ Kaenj qaagoto, emba loyanonj monjenj keno monjononj oloj kanj emba mende seigowa. Monjononj bologa kaanja ano uugaranonj koboowabo. Wala qambanmamban qaa ii jej galej mej onjoninj, iikawaa so monjononj emba mej boliro Ponjononj singisongoya kuuyaa ironja meleema mubaa. ⁷ Anutunonj anana qewolonj laligowombaajonj qaagoto, laaligo soraaya laligowombaajonj nonono. ⁸ Kawaajonj monjononj jojopanj qaa ii mesaowaati, iinonj balonj ejembaga qaagoto, mono Anutu gema qewaa. Anutu Unjaya Toroya onjmakeji, ii mono gema qewubo.

⁹ Batugianonj jopagonj aonjkejuti, iikawaa kania Anutunonj kuma onjono onjoanjiia modaboronj laligoju. Kawaajonj nonononj uunonj jopagonj aowombaa qaaya mombo onj onjombombaajonj mende amamaajonj. ¹⁰ Oo uumeleenj alaurunana, onj Masedonia prowins uutanonj uumeleenj alaurunana kuuya uunonj jopagonj onjoma laligojuto, ii mono toroqenj mamaga ama laligowutiwaajonj uugia kuujonj. ¹¹ Mono osonjononj laligonj onjoanjiiaa laaligo nanjonanngogia galej koma borogianonj gawonj mej laligowu. Kaenj ama akadamugiawo koloowombaajonj mono kaparanj koma nambu. Wala kaenj jej kotonj onjoninj iikawaa so mono ama mej laligowu.

* 3:6: Apo 18.5

¹² Kaen angi uugia mende meleema seleengen nanjuti, iyononon nanamemengia solanja iima yagon goda qer onoma laligowu. Injarere lan laligon nene iwoiwaa welema mombaa qanon mende laligowu. Kian.

Pombaa kaka kambananon kokaen koloowaa:

¹³ Oo uumeleen alaurunana! “Tosianon uugia meleema komugita ronon ejuti, iyonoojon nomaen koloonaga?” Ono qaa kaen jen iikawaajon poumapou laligowubo. Ejemba uugia mende meleema jejeromonromongia qaa laligojuti, iyononon koomuya yonoojon ama wosobiri laligojuto, ononon ii kaanja wosobiri laligowubotiwaajon qaa kokaen jewona: ¹⁴ Jiisasnon komun waaroti, nono qaa ii moma laarin kokaen jejon: Anutunon Jiisas men gbiliro. Kawaajon ejemba iwo komun goron qegiti, Anutunon mono ii kaanagadeen men gbilin onoma Jiisaswo motoon unuano asuganon asugin waabuya. Qaa leeya moma laarijon een, leeya mon ii kaanagadeen moma laarin sokombaa.

¹⁵ *Pononon qaa kuma nononoti, nononon iwaa jo men ono kokaen injiyojon: Tosia mende komun toroqen sele busuwo laligonin Pononon eleema kawaati, anana kamban iikanon wala mende ubona. Anana ejemba koomuya mende unuuguwona. Qaago. ¹⁶ Iikawaa arena ii kokaen: Anutunon romona qaita mon uuro otona kolooro Siwe gajoba wananon jenkooto qa qaro ejembanon otona mogi Pon an Siwenonga kamaawaa. Kraistnon kamaaro ii moma laarin mun komugiti, iyononon mono wala koomunonja waabuya.

¹⁷ Yononon wala waagigo anana mende komun jaawo laligowonati, Anutunon mono nunuano kanakeewan ubona. Waabuyati, iyonowo ororon koosunon uma Pombo aitongon iwo Siwe gomanon kambana qaa laligowona. ¹⁸ Kawaajon qaa kaanja jen iikanon mono uugia nanjon aon laligowu. Kian.

5

Pononon kawaatiwaajon mono jojorin laligowu!

¹ Oo uumeleen alaurunana, Kraistnon eleema kawaato, naa gbaninon ano naa kambanon asugiwaati, nono iikawaa qaaya on onombombaaajon mende amamaajon.

² *Onoangio mono qaa ii kokaen moma komuju: Yonoro memenon gomantiinanon olon koumakeji, Pombaa kaka kambananon mono iikawaa so alanzan kan kuuwaa.

³ Ejembanon kokaen jewuya, “Kete kamban kokaamba luaenon siiseweweya qaa laligojon.” Kaen jeni iikanondeen kondemondeenon asugin qagianon ubaa. Embanon merabora memambaa masuya qero momakeji, mono iikawaa so kolooro misingon kembombaaajon amamaawuya. ⁴ Yononon amamaawuyato, uumeleen alaurunana, ononon pangaman uutanon kematoukantou mende laligojutiwaajon ama kamban iikanon mono utun saanon yonoro meme kaanja onoo qagianon umambaaajon amamaawaa. ⁵ Kuuya ononon mono asasagaa ejembaya kolooju ano iwoi kuuya asuganon ambombaa siina momakeju. Anana pangamambaa ejemba mende koloojon ano umunkonkonaa iwoiya togon sisia menkejon.

⁶ Kawaajon tosaana ii kaanja uunananon mono gaon ewabo. Kaen qaagoto, mono anana galej koma aon uugbiligbili laligowona. ⁷ Gaon ejuti, iyononon gomantiinanon gaon enkeju. Ejemba apu kotiga negi enkalolon men onomakeji, iyononon mono pangaman uutanon kaen ama laligoju.

⁸ *Pangaman uutanon kaen amakejuto, asasagaa ejemba anana mono galej koma aonkebona. Waajambaranana mono opo maleku kaanja kokaen mouma nambona: Anana momalaari ano uujopa koma gbilin iikaanja kanon totonananon reej maleku koosin (reej* kaanja besaan) sopa somonjon aon nambona ano Siwe gomanon ubombaaajon

* 4:15: 1 Kor 15.51-52 * 5:2: Mat 24.43; Luuk 12.39; 2 Piito 3.10 * 5:8: Ais 59.17; Ef 6.13-17 * 5:8: Omejiilan yononon sololon nonombutiwaajon iwoi bologa bologa ii wasa kisare kaanja nonoojon moton gilinkejuto, iikawaa jeta ii saanon Jiisas moma laarin uukalen qendeema aon nama leele reej kaanja kojangin aon kokojinjin komakebona.

mamboma jejeromongromong ama iikaanga kanong wangnana aeng wangkou kaanga esuug turuwonga.

⁹ Anutunong nono kamaang nunuro irinjongsoon mobombaajong mende jeng tegoroto, Pongnana Jiisas Kraistnong menj letoma nonono oyangboyang bunga qeng aowombaajong jeng tegoro laligojong. ¹⁰ Jiisasnong ananaajong ama komurotiwaajong laaligonana balonong laligowongati me komung gorong qeng ewongati, ii mono Jiisaswo kotiin laligowonga. ¹¹ Kawaajong uu nangonango menj mindingong aong kotikotii mokolooj mondoringejuti, ii mono toroqeng menj laligowu. Kiaj.

Qambarmambar ano gejanono qaa konoga

¹² Uumeleeng alaurunana, nononong kokaeng jeng kotonong onjong: Ejembanong togia Pombo qokotaang nama batugianong gawong menj qambarmambar onjomakejuti, ii mono goda qeng onjoma laligowu. ¹³ Goda qeng onjoma gawongia menjkejutiwaajong mono yongoojong mogi uro pondang jopagong onjoma waegia menj laligowu. Kanageso batugianong mono luae qeng aong laligowu.

¹⁴ Uumeleeng alaurunana, nononong uukuukuu qaa tosaanga kokaeng onjong: Tosianong iyangiaa jaajaa injarere lang laligojuti, ii mono jeng onjoma galej meme qaa onjombu. Ejemba ziringziringa mono uu nangonango qaa injijogi kotiin awasangkaka koloowu. Ejemba uugia looriro laligojuti, ii mono kalan koma onjombu. Uugere mende ambuto, ejemba kuuya mono uubongong qaganong ama onjombu. ¹⁵ Jena jewe, nuna guwe me ana ambe ii mongnong mende amba. Songong ii waleembubotiwaajong mono galej menj aong laligowu. Kambang so iwoi awaa awaa ii kaparaang koma angia jopagong aong ejemba tosaanga kuuya ii kaangideeng jopagong onjoma laligowu.

¹⁶ Mono kambanga kambanga korisoro ama laligowu! ¹⁷ Mono Anutu suulang qama koolinj munj laligowu! ¹⁸ Kaang me kaang koloowaati, iikanong mono Anutu mepeseeng laligowu! Kraist Jiisaswo qokotaang nanjuti, Anutunong onjoojong uusiina iikaang momakeja.

¹⁹ Unga Toroyaa bolanga mono mende qowogowu. ²⁰ Anutuwaanong gejatootoo qaa jengkejuti, iikawaa jejewilia mono mende ambu. ²¹ Qaa kuuya mono gosinj batogowu. Batogong iigi qaa awaa koloowaati, ii mono angaling angong koma laligowu. ²² Qaa ano nanamemeng bologa kania kania ii mono gema qeng laligowu.

²³ Niinong onjoojong kokaeng qama koolinjkejen, 'Luawaa beng Anutu, gii geengong mono kuuya tak kotonong onjona soraaya koloong laligowu. Giinong mono uugia, kokoosugia ano sele busugia ii kuuya sopa somongong onjona koposowaa qaagia qaa koloong laligowu. Kaeng kambang so laligogi Pongnana Jiisas Kraistnong eleema kang iikaanga mokolooj onjombaa. Qaa ii onjanong.' ²⁴ Onjooj, iinong qaaya pondang otaangkeja. Kawaajong mono qamakooli iikawaa so ama onjondaborowaa.

²⁵ Uumeleeng alaurunana, onjoo mono nonoojong ama Anutu qama koolinj laligowu.

²⁶ Uumeleeng alaurunana kuuya batugianong mono angong aong qaqatetegia menj laligowu.

²⁷ Niinong Pombaa qatanong jeng kotonong onjoma jopang qaanong somongong kokaeng oojen: Tere koi mono uumeleeng alaurunana kuuya yongoojong anggi keno weengong onjong mobu.

²⁸ Pongnana Jiisas Kraistwaa kalengmorianangong mono onjowo ewa. Kiaj.

Tesalonaika Tere 2

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere ano 2 kolooro.

Jey-asa-asari

Tesalonaika uumeleen tuuŋ uutaŋoŋ Kraist kawaatiwaajon mambonŋi tosiaŋoŋ “Mono karo,” jegi tosiaŋoŋ “Qaa ii qolonmolonŋoya,” kaen lansan jey sisau ama laligogi. Tosiaŋoŋ “Pombaa kaka kambaŋonŋoŋ mono kan kuuro,” jey moma laarigi. Kawaajon “Poolnoŋ Tere Tesalonaika ano 2 kolooro,” buk ii oonŋ qaa ii jey asariro. Poolnoŋ qaa qolonmolonŋoya ii mindiŋonŋoŋ kania kokaen inŋisaano: Kraistwaa kaka kambaŋonŋoŋ dodowiwaati, kambaŋ iikaŋonŋoŋ ejemba nanamemengianonŋoŋ dogonŋoŋ boliwaa. Kaen boliro eja tania monŋ qata Jeulalanŋ Toya iinonŋoŋ asugiŋ wala aasangoyanonŋoŋ laligonŋoŋ kanagerŋ Kraist asuganonŋoŋ tuarenjenŋoŋ ama muŋ ejemba kantri so galeŋ koma onŋombaa.

Tosiaŋoŋ Tesalonaika uumeleen tuuŋ kakasililiŋ meŋ onŋonŋi siimbobolo moma laligogi. Kawaajon aposol Poolnoŋ qaa waŋa tosaŋa kokaen jey asariŋ onŋono, “Onŋo mono kaparaŋ koma kotiŋ Pombo qokotaŋ nama moma laariŋ laligowu.” Qaa kota monŋ ii kokaen jey asariro, “Niinonŋoŋ neŋauruna yoŋowo laaligonana nanŋonŋoŋ aowombaajonŋoŋ gawonŋoŋ meŋ laligoniniŋ, onŋo mono iikawaa so injarere laaligo mesaonŋoŋ onŋoŋgia nene apu mokolonŋoŋ ii neŋ laligowu ano gawonŋoŋ awaa awaa kaparaŋ koma jegerŋa nama meŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋoŋ:

Qaa mutuya 1.1-2

Keraqeeŋgo moma onŋoma aisoonŋoŋ mepeseja 1.3-12

Kraistnoŋ kawaatiwaa qaaya kuma onŋonŋa 2.1-17

Nanamemeng dindiŋa ambutiwaajonŋoŋ kuunŋoŋ onŋonŋa 3.1-15

Terewaa qaa kota waŋa 3.16-18

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nonononŋoŋ Tesalonaika uumeleen kanageso onŋowo qaa amiŋ mobombaajonŋoŋ tere oonŋoŋ. Onŋononŋoŋ Maŋnana Anutu ano Ponŋ Jiisas Kraist yorowo qokotaŋ nanju.

² Maŋ Anutu ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋoŋ mono kalenmoriaŋ onŋoni luaenonŋoŋ laligowu. Kiaŋ.

Siimbobolo momago mono oyanboyonŋoŋ mokolonŋoŋ laligowonŋa.

³ Uumeleen alaurunana, onŋoo momalaarigianonŋoŋ mamaga kotiiro korebore uukalenŋoŋ ama aonkejuti, sili iikaŋonŋoŋ motomotoonŋoŋ onŋoo uugianonŋoŋ seiŋkeja. Kawaajon nonononŋoŋ onŋoojonŋoŋ kambaŋ so “Anutu dangisenŋ!” jey mepeseen muŋkejonŋoŋ, ii awaagadeen sokonŋa. Buŋa qaa koma gbiligitiwaajonŋoŋ dangisenŋoŋ jeykejonŋoŋ, ii mono gawonanaga. ⁴ Sisiwerowero anŋosisiri kania kania ama onŋonŋi momakejuti, ii kuuya kaparaŋ koma mokosiŋonŋoŋ boŋ qeŋ nanŋi momalaarigianonŋoŋ mende sologonŋoŋ looriŋa. Nononana kaanagadeen iikawaa sunduya ii Anutu waa kanagesoya kanagesoya yoŋoo jaagianonŋoŋ jey selenana onŋoojonŋoŋ ama meŋ uma mepeseenkejonŋoŋ.

⁵ Anutunonŋoŋ qaa dindiŋagadeen gosinŋoŋ jey tegonŋeji, anŋosisiri momogianonŋoŋ mono iikawaa aiweseya kolooja. Anutu waa bentotonŋoŋ uutaŋonŋoŋ kouma laligojutiwaajonŋoŋ siimbobolo mogi iniiro Siwe gomanonŋoŋ ubutiwaa so soraaya soro koloojutiwaajonŋoŋ kaparaŋ komakeja. Kawaajon konajiliŋ mende anŋonŋoŋ kono kambaŋ kokaamba qagianonŋoŋ umakeja.

⁶ Anutunonŋoŋ dindiŋa koloojiwaajonŋoŋ nama kakasililiŋ ama onŋomakejuti, ii mono kakasililiŋ iikayadeen meleeno iyanŋiaa qagianonŋoŋ ubaa.

⁷ Qagianonŋoŋ ubaato, kakasililiŋ moma laligojuti, onŋononŋoŋ mono oyanboyonŋoŋ mokoloowuya. Ponŋ Jiisasnoŋ gajobauruta ku-usunŋiawo unuama yoŋowo Siwenonŋa kamaanŋoŋ asugiwuti, kambaŋ iikaŋonŋoŋ mono nonowo motoonŋoŋ haamo mewuya. ⁸ Jiisasnoŋ

* 1:1: Apo 17.1

gere bolaj uutanonj kamaawaa. Kaerj kamaanj ejemba Anutu mende moma muj Pojnana Jiisaswaa Oligaa Burjaya mende terj komakejuti, ii mono ironja meleema onono siimbobolo kokaerj moma laligowuya: ⁹ *Pojnnoj mono “Yamagenj (kozigenj)!” jerj jaasewananonga konjoma onono Anutuwaa ku-usunja asamararanawononj mende ubuyato, seleengenj laligonj gere siawaa siimboboloya tetegoya qaa moma laligowu.

¹⁰ Pojnnoj eleema kawaati, kambanj iikanonj tuururuta soraaya anana mono iwaa asamararaja iima iikawaa so letoma “Oowe, Jiisas Pojnana oowel!” jewonja. Moma laarinj muninji, kuuya anana kaerj walingoninj ejemba omanonj niniima “Yei!” jerj aaruj nambuya. Nonononj Jiisaswaa kania nanjonj jeninj onononj kaanagadeenj ii moma laarinj uugia meleengitiwaajonj mono letoma jiilalengiwawo asarinj nonowo motoonj nambuya.

¹¹ Kaerj koloowaatiwaajonj nonononj kambanj so onjoonj kokaerj qama koolinkejorj, “Anutunana, geengo onjooma iikawaa so mono nemuj koma onona soraaya soro koloonj laligowu. Mono ku-usungga ama inaanj onona iwoi awaa kuuya ama mewombaa uusiingia kuuya kolodaborowa. Kaerj momalaariwaa gawongia megij honja kuuya koloowa.”

¹² Kaerj qama koolinij Pojnana Jiisas mepeseegi qatanonj onjoonj ama batugianonj akadamuyawo koloowaa. Ananaa Anutunana ano Poj Jiisas Kraist yorononj kalenjmorian onjoni laligojutiwaa so mono onjoangio kaanagadeenj akadamugiawo koloowuya. Kiarj.

2

Pojnnoj kamambaajonj ano Jeulalaj Toyanonj asugiwaa.

¹ *Uumeleenj alaurunana, Pojnana Jiisas Kraistnonj eleema kanj nunuano iwaanonj eu ajoroowonjati, onjo qaa ii mojuto, nonononj kokaerj qisinj qambanjmambanj onjononj:

² “Pombaa kaka kambananonj kanj kuuja,” haamo qaa kaerj jegi doomoronjanonj mono iikanondeenj keno onjopopo qerj rabubo. Qaa ii nomaerj kolooro? Omejiilaanj mojnnoj eja monj qaganonj uro umbeumbenanonj tururo unjanja iima gejatootoo qaa jerj songiro me mojnnoj uugia kuumanjerj qaa ii jerj songiro kolooro? Tosianonj kokaerj jewubo, “Pool alauruta yonjononj qaa ii terenonj onj anji karo.” Qaa omaya iikawaajonj mono eerj totoonj aaruj lalanjaninj jenengia ororo laligowubo.

³ Mojnnoj monj kaerj me kaerj tiligonj onjombabotiwaajonj mono galengia merj aonj laligowu. Ii kokaembaajonja: Wala aiwese woi kokaerj asugiri Pojnnoj iikawaa gematanonj kawaa: Ejemba kelemalelenj yonjononj Poj jeulalaj ama gema qewuya ano Jeulalaj Toyanonj anjo kaanagadeenj asuganonj asugiwaa. Anutunonj ii jerj tegoro gere sianonj kemebaa. Aiwese woi ii wala asugiri iikawaa gematanonj kambanj somata ii kawaa.

⁴ *Tuarenjerj Toya iinonj jaba-arambaranj ama anjaa selia momboga merj ubaa. Ejembanonj iwoiwaa waeya merj mepeseenkejuti me qata berj qajuti, iinonj mono ii kuuya unjuuguj selia merj uma laligowaa. Kaanja laligonj Anutuwaa jiwowonj jigononj uma jinjaronj dunja koma “Anutu koloorej,” jerj kantri kuuya galenj koma nonoma laligowaa.

⁵ Niinonj Tesalonaika onjowo laligoweti, kambanj iikanonj qaa ii jewe modaborogi. Onjononj ii duduuwubo. ⁶ Jeulalaj Toyanonj alanzanj asugiwaatiwaajonj amamaawaa. Naa iwoinonj kania anjonj komakeji, onjononj ii kambanj kokaamba moju. Kambanja tororo kanj kuuwaati, iikanonjadeenj mono asugiwaa.

⁷ Kambanj kokaamba Jeulalaj Toyaa ku-usunja aasangoya iikanonj mono koloonj ejemba sololoonj onjmakeja. Asuganonj asugiwabotiwaawaa kania kojangiji, iinonj ii mesaoro kana koloowaatiwaajonj mamboma laligoja. ⁸⁻⁹ **Mambono kania kolooro iikanonjadeenj mono afaangonj asugiwaa. Satanonj Jeulalaj Toya sololoonj nemuj koma muro angoletto qolonjmolongoya ano aiwese tere kania kania mero iima laligowuya. Ii iima laligowuyato, Poj Jiisasnonj asamararanawo asuginj aonj ii buu aasonjanonj qerj japalelenj merj mubaa.

¹⁰ Ejemba Anutunonj hamo qerj onjombaatiwaajonj togonj qaa honja burja qerj aowombaa siinja mende moma tondu laligonj gere sianonj kemebuti, iyonjononj Jeulalaj Toyaa

* 1:9: Ais 2.10 * 2:1: 1 Tes 4.15-17 * 2:4: Dan 11.36; Eze 28.2 * 2:8-9: Ais 11.4 * 2:8-9: Mat 24.24

angoletoya ii iigi kaitere kania kania qendeema oꝓono jinjaun amakebuya. ¹¹ Kawaajon Anutunon momo arej jinjaunja uupaꝓawo ii ano kolooro ejembanon ii ku-usuꝓgiawo jeꝓ seigi kanageso honja yoꝓonon sosogon jo kelega gogon qaaya qolonmolongoya ii onjon jeꝓ moma laariwuya. ¹² Kaniagianon asuganon asugiwaatiwaaꝓon Anutunon momo arej jinjaunja ii ano karo qagowuya. Ejemba qaa honja mende moma laarin uusiꝓgia nanamemeꝓ doogoyanon ama osigiti, Anutunon mono kuuya iyoꝓoo qaagia jeꝓ tegoro gere sianon kemebuya. Kiaꝓ.

Qaa honja teꝓ koma kaparaꝓ koma kotiꝓ nambu.

¹³ Yoꝓoonon kaen koloowaato, Pombaa wombo alauruna, oꝓooꝓon kambaꝓ so “Anutu dangiseꝓ!” jeꝓ mepeseeniꝓ sokonja. Ii gawonanaga. Anutunon oꝓo kanakanaiyanonꝓa Siwewaa buꝓa koloon letombutiwaaꝓon meweꝓꝓon oꝓono. Iikawaa so qaa honja moma laarigi Uꝓa Toroyanon meꝓ soraiꝓ oꝓono laligoju. ¹⁴ Kaꝓ laligowutiwaaꝓon ama Oligaa Buꝓa ano nonoonon karo jeꝓ asariniꝓi, iikanon oꝓo oꝓono. Kaꝓ toroꝓeꝓ laligon Poꝓnana Jiisas Kraistwaa asamararanon uma akadamugiawo koloowuya.

¹⁵ Kawaajon uumeleꝓ alaurunana, koꝓꝓbara mono mende qeꝓ laligowu. Nononon qaa kuma oꝓoma jenananon jeꝓiꝓ me terenon oonin iima mogiti, qaa kota ii mono qokotaꝓ otaꝓ laligowu. Kiaꝓ.

¹⁶ Poꝓnana Jiisas Kraist aꝓo ano Anutu Maꝓnana yoronon joꝓagon nonoma kaleꝓ-moriaꝓ qaganon oyaꝓboyaꝓ koloowombaaꝓon jejeromonꝓromoꝓa nononi iikawaajon mamboma uluꝓkoleꝓ tetegoya qaa moma laligoꝓon. ¹⁷ Yoronon mono uugia naꝓꝓori gawon awaa kuuya meꝓ qaa awaa kuuya jeꝓ laligowuti, iikanon mono meꝓ kotiꝓ oꝓoni laligowu. Kiaꝓ.

3

Saanon nonooꝓon qama koolin laligowu.

¹ Qaa tetegoya moꝓ koi: Pombaa qaanon seiꝓ oꝓoo batugianon akadamuyawo kolooroti, iikawaa so mono uulaꝓawo gomaꝓ tosianon kaꝓꝓiadeꝓ kema jeꝓ seiꝓiꝓ hoꝓawo koloon kembaa. Kawaajon uumeleꝓ alaurunana, oꝓonon mono nonooꝓon ama Anutu qama koolin laligowu. ² Ejemba kelemaleleꝓanon Anutu mende moma laarinkeju. Kawaajon ejemba kaamaaya doogoya yoꝓonon kakasililin ama nonombubutiwaaꝓon mono Anutu waa qama koolin laligogi sopa somoꝓon nonombaa.

³ Kelemaleleꝓ yoꝓonon bolijuto, Poꝓ qaaya pondan otaꝓkeji, iinon mono meꝓ kotiꝓ oꝓoma bologanonꝓa sopa somoꝓon oꝓombaa. ⁴ Qaa jeꝓ koton oꝓoninꝓi, oꝓonon ii kambaꝓ kokaamba ano kanageꝓ teꝓ koma laligowuti, ii moma uuwoi mende anjoꝓ. Nononon Pombo qokotaꝓ nama kaen moꝓon.

⁵ Poꝓonon mono uugia meleema Anutuwo somoꝓoro uujoꝓaya moma yagon Kraist kaꝓa kaparaꝓ koma mokosiꝓon laligowu. Kiaꝓ.

Injarere laligowomboti waa galeꝓ meme qaa

⁶ Uumeleꝓ alaurunana, nono oꝓoꝓgiaa aingia otaꝓ lansan laligowuboti waaꝓon kuma oꝓoninto, tosianon kileꝓ qaa baatanon mende kema nepinepi tondu laligoju. Kawaajon nono Poꝓ Jiisas Kraistwaa qatanon kokaen jeꝓ koton oꝓonon: Oꝓo mono uumeleꝓ alaurunana kaꝓa kuuya ii oꝓomesaon misiꝓon sigeꝓsigeꝓ laligowu. ⁷ Nononon oꝓoo batugianon nononanaa aiꝓon lansan qaagoto, qaa baatanon laligonin. Kawaajon nonoo kana lasunana otaawuti waa kania ii oꝓoꝓgio saanon moju. ⁸ Nono injarere mende laligonin ano oꝓoononꝓa mombaanon nene iwoi ii eeꝓ mende neꝓ laligonin. Qaago. Naꝓon nonombuti waa lombotanon oꝓoononꝓa mombaa qaganon ubaboti waaꝓon mono asaga gomantiꝓa gawon suulanꝓuulan meꝓ selenana qeꝓ laligonin.

⁹ Anutunon gawon me wombaa ku-usuꝓa nonono laligoꝓoni waaꝓon saanon naꝓon nonombuti waa qaanon uugia kuꝓ oꝓombonagato, nonoo kana lasunana otaawuti waa sili awaa qendeema oꝓombombaaꝓon moꝓon. ¹⁰ Oꝓowo laligoninꝓi, kambaꝓ iikanon

kokaen jej koton ononij: Gawon memambaajon togoji, iinon mono nene kaanagadeen mende newa.

¹¹ Onoo batugianon tosonian qaa baatanon mende kema iyangiaa aingia otaan lansan laligoju. Yononon gawon hona mende menkejuto, gawon meme tanitani eer lan ewaewan koma iinon wainon mondon tosia yonoonon iwoi menj soon qewolon qej silemale lan laligonkeju. Onoo buju qaa mon ii kaen karo monij. ¹² Nononon ejemba kaana ii Pon Jiisas Kraistwaa qatanon jej koton uugia kokaen kuujon: Ono mono kemaqokotaanqokotaan mesaon zej laligon gawon megii hona kolooro onoangiaa nene apugia nej laligowu.

¹³ Oo uumeleen alaurunana, ononon gawon awaa awaa menj iikanon mono ataqatan mende ambu. ¹⁴ Nononon tere koi oon jej koton onononji, mononon ii mende tej kombaati eer, ono mono uuta meleembaatiwaajon gamu qej mun iima tiij iwo qaa qaa mende ama ainjolon mende rama laligowu. ¹⁵ Kaana laligon kere qaagoto, ala kaana menj mun qambanmaban koma mun laligowu. Kianj.

Qamakooli ano yeizozo qaa tetegoya

¹⁶ Pon luae Toyanon anjo mono kamban so nanamemen kuuya kanon luae qej onono bonjon laligowu. Pononon mono kuuya onowo laligowa.

¹⁷ Pool neeno yeizozogia neenaa boronanon oojen. Tere kuuya onjkejenji, iikanon neenaa yeizozo qa tere koi neeno amakejen. Qana kokaen oojen: Pool*

¹⁸ Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono kuuya onowo ewa. Kianj.

---

* 3:17: Wala mononon tiligon Poolwaa qatanon tere mon ano sisau kolooro. Kawaajon iyanjaa borianon qata ooro.

Timotiwaa Tere 1 Poolnoŋ Timotiwaa Tere mutuya ano. Jeŋ-asa-asari

Timoti sagbili eja iwaa nemuŋa ii Juuda embaga ano manja ii Griik eja. Iinoŋ Eisia prowinsnoŋ laligoŋ uuta meleema Kraistwaa alia koloŋ laligoro. Kaŋa laligoŋ Poolwaa neŋata koloŋ ilaŋ muro motoŋ liligoŋ misin gawoŋ meŋ laligori. Poolnoŋ lombonoŋ Timoti meŋ kamaŋ mubabotiwaajoŋ majakaka qaa waŋa karoŋ romoŋgoŋ Buŋa Tere koi ooro.

Majakaka waŋa somata ii boi takapolakaya. Tosianoŋ zioz uutanŋ nama qaa doogoya kuma soŋ oŋoma laligogiti, Poolnoŋ iyoŋooŋ ama galeŋ meme qaa kotakota ooro. Boi yoŋonoŋ Juuda yoŋonoŋ momo ano balombaa momo tosia mindiŋqindirigi kaniagia siliqalu koloŋ kokaŋ moma laariŋ jeŋ ejemba kuma oŋoma laligogi: “Namo ano iwoi kuuya iimakejoŋi, ii iwoi bologa. Kawaajoŋ tosianoŋ Siwewaa buŋa koloowombaaŋoŋ kaparaŋ koma momo aasaŋgoya qaita moŋ mende buŋa qeŋ aŋ nembanenewaa qizimizini ama soŋgo tosaŋa waleema loemba koloŋjuti eeŋ, Anutunoŋ mono qaa iikanŋ osiŋ hamo qeŋ oŋomambaajoŋ amamaawaa.”

Majakaka qaa waŋa moŋ ii: Nomaŋ uumeleŋ kanageso galeŋ koma oŋoniŋ tororo Anutuwa waeya meŋ mepeseewuyaga. Poolnoŋ iikawaa qambaŋmambaŋ qaaya papi-anoŋ ooro. Kaŋiadeŋ zioz galeŋ, babafi ano gawoŋ meme ejemba tosianoŋ nomaŋ ama laligogi sokonji, iikawaa qaa areŋa ii jeŋ asariŋ ooro.

Tetegoyanoŋ qaa waŋa karoŋa kanŋ Timotiwaa gejanono qaa tosaŋa ooro. Mundaŋa iinoŋ mono nomaŋ Jiisas Kraistwaa weleŋqeŋ awaa koloŋ momalaari ejemba tuuŋa tuuŋa oŋombosima ilaŋ oŋono sokombaati, iikawaa gejanonoya oŋ muro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 3 ii kokaŋ:

Qaa mutuya 1.1-2

Ziozwaa gawoŋ meme yoŋoo jeŋkooto 1.3-3.16

Timotinoŋ gawoŋa mewaatiwaa jeŋkootoya 4.1-6.21

¹ Anutu, Hamoqeŋ Tonana ano Kraist Jiisasnoŋ galeŋ koma nonombaatiwaajoŋ jejeromŋromŋ ama mamboma mujoŋi, iyoronŋ Pool nii jeŋ kotoŋ noma kuŋ wasiŋ noni aposol koloŋjeŋ. Kraist Jiisaswaa jotamemeya kaŋa koloŋ giwo qaa amiŋ moboŋoŋ tere koi ooŋjeŋ.

^{2*} Oo Timoti! Gii uuga meleema Jiisas moma laariŋ momalaariwaa mera sorona koloŋ laligoŋaŋ. Maŋ Anutu ano Poŋnana Kraist Jiisas, yoronŋ mono kiankomuŋ kalenmorianŋ goni luaenoŋ laligowa.

Enkaloloŋ kuma oŋombubotiwaawaa galeŋ meme qaa

³ Masedonia prowinsnoŋ kemambaajoŋ ambeti, kambaŋ iikanŋ kokaŋ jeŋ kotoŋ gombe, ‘Gii mono Efesus sitinoŋ toroŋeŋ laligoŋ uumeleŋ tuuŋ ilaŋ oŋomakeba. Tosianoŋ momalaariwaa qaa batuya tosaŋa kuma soŋkeŋjuti, ii toroŋeŋ ambubotiwaajoŋ galeŋ meŋ aŋ laligowu.’ Kaŋ jeŋ kotoŋ oŋoma laligowagatiwaajoŋ jewe. ⁴ Tosianoŋ beŋ sosombaŋa sosombaŋa ano ambosakoŋ yoŋoo qa areŋa areŋa ii tetegoya qaa amiŋ mogi sipasipa kono aŋgowowo ano qaa qiqisi omya koloŋ romoŋgoŋkeju. Yoŋonoŋ uugia iikanŋ ama soowubo. Qaa seŋa seŋa jeŋe kaŋa ii mende totoŋ ilaŋ oŋombaato, Anutuwa laaligo areŋa ii kokaŋ eja, ‘Moŋnoŋ Jiisas moma laariŋ uuta meleeno iinoŋ mono ii hamo qeŋ muro letombaa.’ Kete kaŋ ama oŋombagatiwaajoŋ mombo uuwaawaataa qaaya jeŋ gonjeŋ.

⁵ Jeŋ kotoŋ gonjeŋi, iikawaa toŋa ii uujopa. Niinoŋ uujopa koloowaatiwaajoŋ manja qeŋ kokaŋ jeŋ asariŋ oŋoma laligowagatiwaajoŋ kuŋ gonjeŋ: Yoŋonoŋ uugianoŋ

* 1:2: Apo 16.1

soraaya ewaatiwaajon galen koma aogi momo bologanon ii mende gojombaa. Mende gojono Anutunon sane qenkeji, ii uugejagianon saanon moma laligowuya. Kaen laligon Kraist tororo moma laarigi Anutunon mono uujopaya uugianon ano saanon koloonkebaa. Uujopa iikanon batugianon asugiwaatiwaajon kaparan komakejen.

⁶ Tosianon Anutuwaaw laaligo areña ii songin jinjaun ama qaa julujulu omaya omaya tondu jenkeju. ⁷ Yononon Anutuwaaw Kana qaawaa boi koloowombaajon mojuto, iyangio Buña qaawaa kania mende moma koton jaasewar qengadeen jenkeju. Een ejemba jaagianon awasankaka nama qaa kotiin lansar jen manja qenkeju.

⁸ Anutuwaanon Kana qaa ii awaa soro. Ii kania ejiwaa so tororo kuma aon otaanin saanon meagon nonomakeja, ii mojon. ⁹ Anutu Kana qaayaa kania mono kokaen moma yagowu: Ii ejemba solana dindina yonoojon ama qaagoto, Anutunon ii ejemba doogoya mindingon onombaatiwaajon ama anota eja. Tosianon dogon kokaen amakeju: Jeulalar jeubaba ama qaa qen yangisen qaganon aon jaasiisii amakeju. Anjonjora ano singisonogoiawo laligon kilen Anutu telambelan ama mugi uugia menjerengon lolomonin laligoju. Nemurmangia ano tosaana unugi komunkeju.

¹⁰ Serowilin amakeju. Sodom taanon angiti, iikawaa so kana uugun eja iyangarodeen ano emba iyangarodeen agimin aonkeju. Ejemba men bolin onombutiwaajon qelanjin somongon onomakeju. Qaa qolonmolongonkeju. Qaa jen jopon qaanon somongon kilen tiligonkeju. Anutunon nanamemen dindina ambombaajon Oligaa Buña nononoti, ii ii me woi ama men iikanon qetamakeju. Anutuwaaw Kana qaa iikanon ejemba momalaariwaa kana dindina songinkejuti, mono ii mindingon onombaatiwaajon ama eja. ¹¹ Anutu, oyanboyar Toya iinon momalaariwaa kana dindina ii Buña qaanon anota eja. Niinon Oligaa Buñaya akadamyawo jen seimanatiwaajon moma laarin noma Buña qaaya ii nono. Kian.

Poolnon Pon kalejmoriañaajon mepeseja.

¹² Kraist Jiisanon uuna gosiro gawon pondan memanatiwaa so koloowe niro sokono gawon nono menkejen. Gawon memambaa ku-usun noma laligon kouji, iikawaajon Ponana mepeseen laligojen. ¹³* Niinon wala Jiisawaa alauruta mepaegon sisiwerowo molan kota ama onoma laligowe. Kaña laligoweto, iwoi ii Jiisas mende moma laarin silemale tompin laligon tondu ama men laligowe. Singisongo kaen ama laligowetiwaajon mono kiankomun noma koloninon nono letombe.

¹⁴ Ponnananon kalejmoriaña noma kelemaleen maaro noo qananon uro. Kaen uro momalaarinanon kolooro uujopawaa kondomondoo Toya Kraist Jiisas mokoloowe. Iwo qokotaan nama uujopaya buña qen aon ejemba uunanon jopagon onomakejen.

¹⁵ Niinon ejemba tosaana kuuya unuugun singisongowaa ejemba yonoo batugianon somatagia koloon laligowe. Kaña laligoweto, Kraist Jiisanon singisongo ejemba hamo qen nonomambaajon ama namonon kamaaro. Qaa kota ii noonon honawo kolooro. Kawaajon qaa kota iikanon mono powowon kotiga kolooja. Ii ejemba korebore moma laarin men analin angon kombonatiwaa so kolooja.

¹⁶ Singisongowaa ejemba yonoo somatagia koloon laligoweto, Kraist Jiisanon nii kokaembaajon kiankomun nono: Iinon niwo uuluue qaganon hamo qen noma Anutuwaaw uu tania asuganon koloowaatiwaajon moma kotiro. Noo gemananon ejemba tosanon Jiisas moma laariwuti, tania ii iyonoojon qendeema onomambaajon moro. Ii qendeema onono saanon afaangon uugia meleema laaligo kotigaa buña koloowuya. ¹⁷ Kiankomun nonotiwaajon ama Anutu mepeseenkejen. Iinon Kin Pon tetegoya qaa koloon laligowaa. Anutu motoongonon goron mende qero kaitania mende iimakejon. Niinon iwaa qabunaya kamban so mepeseewe tetegoya qaa akadamyawo koloon en ubaa. Qaa ii onanon.

¹⁸ Oo momalaariwaa merana Timoti! Wala gejatootoo qaa tosaana gojon jegiti, qaa iikanon kotingon gono saanon akadamyawo koloon laligowa. Qaa iikawaa so kokaen

* 1:13: Apo 8.3; 9.4-5

jerj kotonj gonjerj: Giinonj mono laaligo soraaya laligowagatiwaajonj manja kotakota qerj laligowa.

¹⁹ Manja qerj iikanonj momalaariga zololonjonj soowabotiwaajonj mono koronsonj mewa. Uuga kalañ koma aona momo bologanonj mende gojono Anutunonj ugejanonj sañe qerjkeji, ii saanonj moma laligowa. Ejemba tosonianonj uu kalañkonjonkia mesaonj lañ laligogi momalaarigianonj loorinj koomuya koloonj janjonj qaono. Wangononj kowe torononj kuuj janjoji, mono iikawaa so unjanqunjanjonj boligi. ²⁰ Momalaarigianonj janjonj qaonoti, iyonoo batugianonj eja woi qagara Himeneus ano Aleksander laligojao. Neeno mindingonj oromambaajonj amamaanj uugara meleembaotiwaajonj ii Satambaa borianonj oroombe. Oroombe Satambaa ku-usuñ nanamemenjgara iikawaa so moma uugara siimbobolowaajonj looriro eleema mepaqepae mombo toroqerj mende ambaoraga. Kiañ.

2

Buñ gawombaa qamakooli arej

¹ Iwoi wañ ii qamakooli gawonj. Niinonj iikawaa uuwaawaataa qaaya jerj uugia kokaerj kuujerj: Onjo mono ejemba korebore onjojonj qama koolinj kaparanj koma welema Anutu qisinj muñ dangiserj jerj laligowu.

² Kirj eja ponj ano gawmambaa galerj ejemba kania kania yonjojonj ama qama koolinj laligowu. Kaerj kotingonj onjonji dindinjagadeerj galerj koma nononji luae qaganonj gumbonjonjonj laligowonja. Kaerj laligonj Anutuwaaw jeta otaanj nanamemenj dindinja ama menj laligoninj akadamuyawo koloonkebaa. ³ Qamakooli gawonj kaanja kanonj awaa soro kolooja. Ii Anutu, Hamoqeqe Tonanaa jaasewananonj saanonj sokonja. ⁴ Iinonj ejemba kuuyanonj Buñ qaa honja moma kotonj uugia meleengi hamo qerj onono letombutiwaa uusiinja momakeja.

⁵ Anutu motoonjgo raja ano ejemba Anutuwo mindirinj nonombaatiwaajonj eja motoonjgo kañagadeerj raja. Eja motoonjgo Jiisas Kraistonj mindirinj nonomambaajonj kotiuro tosonianonj ii amamaankeju. ⁶ Iinonj singisonjgo ejemba kuuya ananaa downana mewaatiwaajonj laaligoya qeleema mesaoro. Buñ qaa ii Anutunonj kambanj ano tosonianonj kambanj dindinja iikanonj kanainj nanjonj jerj asarigi ananaanonj karo. ⁷ *Kawaajonj ama Anutunonj aposol koloomam-baajonj kuuj wasinj nono qeleya qerj kantri so liligonjkejerj. Ejemba Jiisas moma laariwutiwaa Buñ qaa honjaborja kuma onjmakejerj. Kania kaerj jerj qolomolonj qaagoto, qaa honjaga kaerj jejerj. Kiañ.

Eja ano emba onjoo laaligo arengia

⁸ Kawaajonj uusiinanonj kokaerj jejerj: Eja onjononj mono pondanj gomanj so ajoroonj qamakooli gawonj koronsonj menj laligowu. Yonj kazi ano angowowo mesaonj uugia sorairo saanonj borogianonj menj waama Anutu qama koolinjkebu. ⁹ *Emba onjoo qambanjmambanj qaa ii kokaerj jejerj: Onjononj mono kinisurugia mouma selegia tororo turuj laligowu. Opo suru soro akadamuyawo ii mesaowu. Wanj jugia qerj gawasuu kania kania mende ama miziziiñ honjonj mewu. Kasasoronj me goul kanonj mende menjererjonj aowu ano moumou sewanja somata kanonj menj aiweleqaiwele mende ambu.

¹⁰ Akadamugia honja ii nanamemenj awaa. Emba Anutuwaaw jeta uuguwombojerj keegia moma qata asuganonj jokolonjkejuti, iikawaa so onjononj mono gawonj awaa awaa jegerja nama menjkebu. ¹¹ Ejanonj kuma onjonji emba onjononj mono angia menj kamaanj aonj Buñ qaa osonjonj moma neselarj qaganonj takaporaka ama jegianonj kooga mende meleembuto, ii uu wombogianonj ama laligowu.

¹² Emba onjononj eja galerj koma kuma onjombutiwaajonj niinonj 'Oonj!' mende jejerjento, ajoroogi onjo osonj qaagia bogoro rabu. ¹³ *Anutunonj wala Adam mokolonj iwaaw gematanonj liw (Eewa) mokolooro. ¹⁴ *Mokolonj Adam mende tiligoroto, emba ii

* 2:7: 2 Tim 1.11 * 2:9: 1 Piito 3.3 * 2:13: Jen 2.7, 21-22 * 2:14: Jen 3.1-6

tiligoj muro qaa uuguj siŋgisoŋgo ano. ¹⁵ Kilej emba yoŋonoj gawoj arengia otaan merabora meŋ Kraist moma laarij nanamemeŋ soraaya otaan uumeleen alaurugia uunoj jopagoj oŋoma bonjoj laligowuti een, Anutunoj mono saanoj hamo qeŋ oŋono letoma Siwenoj ubuya. Kiaj.

3

Ziozwaa gawoj galej oŋoo qaa arej

¹ Moŋnoŋ uumeleen kanagesowaa uu galej pasto koloomambaa aiŋ moji, iinoŋ mono gawoj qabo akadamuyawo mokoloowaa. Qaa ii hoŋ toŋaga. ² *Kawaaŋoŋ uumeleen kanagesowaa uu galej gawombaajoŋ mono eja koi kaŋa meweŋgoŋ kuugi sokombaa: Mombaa selianoŋ koposowaa qaaya qaa, emba motooŋgowaa loya, kepiriria qaa, nanamemeŋa tororo galej koma aoro goda qeŋ muŋkeju. Iwaanŋ kawuti, ii saanoŋ koma horoŋ kalaŋ koma oŋoma momo tororo kuma oŋomakeja.

³ Moŋnoŋ apu kotiga neŋ manja laŋ qeŋ aŋgowowo ama monembaa otoko amakeji, ii qaagoto, moŋnoŋ saanoŋ ejemba mondoriŋ migigiŋ oŋoma gumbonjoŋoŋ ama oŋomakeji, mono eja iikaŋa kuuwu. ⁴ Moŋnoŋ iyaŋaa embameraŋa saanoŋ galej koma gejanonia oŋono meraboraŋanoŋ goda qeŋ muŋ qaaya kuuya teŋ koma laligojuti, mono iiga kuugi nambaa. ⁵ Galej eja moŋnoŋ aŋaa sumajuŋuruta galej koma oŋomambaajoŋ qetetaŋgoji een, iinoŋ Anutuŋwaa uumeleen kanagesouruta mono nomaeŋ kalaŋ koma oŋonaga? Ii mono amamaanaga.

⁶ Eja moŋnoŋ kambaŋ koriga uuta meleema zeŋ nanji, iinoŋ saanoŋ mindimindiri gawoj meme galeŋgiaga kolooŋ laligowaa. Moŋnoŋ kambaŋ toroga uuta meleema kemakoŋ kaŋkoŋ ama tewomawoo ama totoyoŋoŋ qeŋ selia meŋ ubabo. Kileŋaa Toyanoŋ gejaŋuju ano Anutunoj qaaya jeŋ teŋgoŋ hagoŋ muŋ konjono kamaaro. Iikawaa so oŋoo galeŋgianoŋ selia meŋ uro Anutunoj ii Satan kaŋa jeŋ teŋoro kamaawabo. ⁷ Galej moŋnoŋ uumeleembaa gadokopa yoŋoo batugianoŋ qabuŋa awaa mende bosinagati een, ejembanŋoŋ ii laŋ jeŋ boligi Kileŋaa Toyanoŋ moto siwaya ano iikanŋoŋ ritogoro qero kamaawabo. Kiaj.

Ewanjelis ano Buŋa gawoj ejemba yoŋoo qaa

⁸ Buŋa gawoj ejemba* yoŋonoŋ kaŋagadeeŋ ejembanŋoŋ goda qeŋ oŋombutiŋwaa so taŋhoragia qaa kolooŋ laligowu. Tosianoŋ qaa aro woiwoi jeŋ wain apu mamaga neŋ mondomondo qaganŋoŋ injarere laligoŋ monen iwoiŋwaaŋoŋ kaparaŋ komakejuti, ii mono mende kuuj oŋoŋgi nambu.

⁹ Ii qaagoto, ejemba momalaariŋwaa qaa hoŋa aasaŋgoya Anutunoj inisaanoti, iinoŋ meŋ iikanŋoŋ qokotaŋ uugia menjerengo-wabotiŋwaaŋoŋ galej meŋ aon soraaya laligojuti, mono iiga kuuj oŋombu. ¹⁰ Ii mono kaŋagadeeŋ wala gosin oŋoŋgi qaa jejeŋiŋwaa so kotiŋ nanji sokombaati een, mono saanoŋ kuuj oŋoŋgi nama Buŋa gawombaa ejembaŋgiaga kolooŋ laligowu. ¹¹ Yoŋoo embaurugianoŋ† kaŋagadeeŋ ejembanŋoŋ goda qeŋ oŋombutiŋwaa so taŋhoragia qaa ano gemaqeqe qaa jenŋoŋ kiisaŋ mende ama laligowuto, kepiririgia qaa nama gawoj kuuya membiriqembirigia qaa meŋ laligowu.

¹² Buŋa gawoj ejanŋoŋ mono emba motooŋgowaa loya kolooŋ iyaŋaa embameraŋa ano weleŋqeqeuruta ii saanoŋ galej koma oŋomakeba. ¹³ Buŋa gawoj ejemba gawoŋgia awaagadeeŋ meŋkejuti, ejembanŋoŋ ii goda qeŋ oŋoŋgi qabuŋa awaa mokoloowuya. Ii mokoloŋ saanoŋ awasaŋkaka nama ejemba uugia kuuj Jiisas Kraist moma laariwombaa qaa ii kotiŋ jeŋkebu. Kiaj.

Anutunoj Buŋaya aasaŋgoya ninisaano.

* 3:2: Tai 1.6-9 * 3:8: Diikon ii eja ano diikones ii emba, yoŋonoŋ pasto kooroŋgianoŋ ilaŋ gawoj meŋ uumeleen tuuj kalaŋ koma oŋoma Buŋa qanoŋ ujuagiŋ selewaa gawoj tosaŋa meŋ kanaŋoŋ naŋgoŋ oŋomakeju. Ewanjelis me uukuukuu ejemba yoŋonoŋ sopa seleŋgeŋanoŋ nanjuti, iyoŋonoŋ uugia meleembutiŋwaa Buŋa qaa kuma kanaŋoŋ uugia kuuj gejanono qaagia oŋomakeju. † 3:11: Buŋa gawoj emba ano Buŋa gawoj ejaŋwaa embia yoŋoo jeŋkootogia jeja.

¹⁴ Oo Timoti, niinonj uulanawo goononj kanj giimambaajonj jejeromonjromonj anjento, kilerj tere koi goojonj oojonj. ¹⁵ Kambana qerj korinj kamambotiwaajonj wala tere koi kokaembaajonj oonj ambe kaja: Gii Anutuwaa uumeleerj kanagesouruta nomaerj galej koma onona nanamemengianonj dingonj awaa koloowaati, mono qambanjmambanj qaa ii weengonj moba. Anutuwaa kanagesouruta anana Anutuwaa kulukululuuuj zioz sopaya koloojonj. Laaligo Toyaanonj qokotaaninj mindirinj nonono gomanj so ajoroonj qaa hona jerj seinjkejonj. Qaa honanonj bolinj esunja kamaawabotiwaajonj iikawaa wota ano tandoya koloojonj. ¹⁶ Anutunonj hamoqeqewaa kania aasangoya ninisaanoti, nonononj Buñja qaa ii moma asarinj kokaerj jerj mokoloonjkejonj:

Buñja Toya iyanj namo ejaga kolooj batunananonj asugiro.

Asugiro qaa jakeyanonj oombombaa qaaya tondu mongama bimbimgogi Unja Toroyanonj kania solanja asuganonj qendeenonj. Ii qendeema kuuro Ponj kolooj waama Siwe gajoba galej koma onono akadamyua uuj iigi.

Ii iigi Anutunonj wano Siwenonj uma Anutuwo rama galej koma nonomakeja. Galej koma nonono Buñja qaaya ii kantria kantria liligonj jerj asarigi mamaga yonjononj moma laarinj munkeju.

Kaerj jokolooninj onjanonj akadamyawo kolooja. Kianj.

4

Qaa qolonmolongoya kuma onjngi enjkalolonj kolooja.

¹ Anutuwaa Unjayanonj qaa kokaerj jerj asariro tororo moma yagojonj: Balombaa kambanja tegomambaajonj ambaati, kambanj iikanonj ejemba kelemaleerj yonjononj momalaari mesaonj Ponj gema qerj omejiilanj yonjoo borogianonj kemebuya. Kaerj kemegi omejiilanonj sololoonj kuma onjomakejuti, mono iyonjooononj momo arenj otaanj enjkalolonj laligowuya.

² Sisau ii kokaerj koloowaa: Tosianonj uumeleerj selesele anjgi Satanonj aaso aiweseya uugianonj aerj geriawononj qokotaanj uugejagia gojono koomuya kolooro qaa qolonmolongoya lanj jerj soonkeju. ³ Yonjononj ejemba kokaerj kuma soonj onjomakeju, 'Uumeleerj ejemba onjononj mono loemba kaanja mende agiminj aonj laligowu ano nene tosia newubotiwaaw qizimizinj ama laligowu.' Kaerj kuma soonj onjomakejuto, Anutunonj nembanene kuuya ii newombaajonj mokolooro. Ii ejemba Anutu moma laarinj qaa hona moma yagojonj, iinonj ii kotuegoro saanonj dangiserj jerj newom-baajonj ama nonono.

⁴ Anutunonj iwoi kuuya mokolooroti, ii awaa kolooju. Ii gema qewombaa so qaagoto, iwoi ama nonombaati, ii saanonj dangiserj jerj buñja qerj aowonja. ⁵ Iwoi ejemba jaagianonj qizimizinjawo koloonagati eerj, ii mono saanonj Anutuwaaw qaa jerj qama koolininj esujanonj turuj hamo qero saanja koloowaa. Kianj.

Kraist Jiisaswaa welenjgeqewaa awaa ii kokaerj:

⁶ Giinonj uumeleerj ejemba kaerj kuma onjoma laligonj Kraist Jiisaswaanonj Buñja gawonj meme eja awaa kolooj laligowa. Giinonj Buñja qaa otaanj laligonj koujanj, ii tosaanja kuma onjoma geengonj kaanjadeerj qaa awaa ii ano momalaariwaa qambanjmambanj qaa kuuya weengonj romonjonj iikanonj uuga waginj aonj laligowa. ⁷ Balonj ejembanonj berj sosombanj qaaya julujulu jegi Anutuwaaw Buñja qaanonj bibiloko amambaajonj anjgi, ii mono yakarinj gema qewa. Ii gema qerj Kraist kaanja kolooj laligowagatiwaajonj uuwaa komagbiligibili ama laligowa.

⁸ Anutunonj laaligo kambanj kokaamba namononj laligojonj, ii kotuegonj nonono kanagenj oyanboyanj laligowombaa soomongonj ano. Aangole ii sele busu gbiligibiliwaajonj melaada ilaanj nonoma kamaanjqeqeta koloojato, uuwaa komagbiligibilia ii tandonana kombonja kolooja. Kawaajonj uuwaa nanamemeña ii pondanj koma gbilinj laligona iikanonj mono iwoi kuuya kanonj nemuj koma nanjonj gomakebaa. ⁹ Qaa jejenj, ii ejemba korebore mej anjalinj anjonj kombonjatiwaa so powowonj kotakota kolooja. Qaa powowonj kotakota monj ii kokaerj:

¹⁰ “Anutu laaligo Toya iinonj ejemba korebore hamo qerj nonomambaaonj moja. Uu-nana meleema moma laarinj munjkeborjati eenj, mono onjanonj hamo qerj nonomakebaa. Kaerj moma laarijonj. Tosia nonononj kaerj koloowaatiwaa jejeromonjromonj iikaanja Anutu ama munj nama gawonja menj selenana qerj aonj oronjkejonj.”

¹¹ Gii mono ejemba qaa iikawaa so otaanj ama mewutiwaajonj jerj kotonj kuma onjoma laligowa. ¹² Oo Timoti, sagbili laligojanjwaajonj monjonj menj kamaanj gombabo. Kawaajonj mono uumeleerj ejemba batugianonj sili awaa kokaerj qendeema onjoma laligowa: Qaa awaagadeerj jerj nanamemerj dindinja otaanj ejemba tororo jopagonj onjoma laligowa. Momalaariwaa komagbiligibili pondanj menj Anutuwaa gawonja menj sororogona iikawaajonj moma laarinj goma laligowu. Kaanja soraayagadeerj koloonj mena ejembanonj saanonj goda qerj gonjgi laligowa.

¹³ Mono pondanj Uumeleembaa Buja Tere ii jegerja weengonj kaparanj koma jerj asarinj kanageso uugia iikanonj kuunj kuma onjoma laligowa. Kambanj batuya kokanonj kaerj ama laligona niinonj kawe sokombaa. ¹⁴ Jotamemeya yonjononj borogia goo qaganonj ama qama kooligi Anutuwaa gejatootoo qaa goojonj kolooro Anutunonj gawonj memewaa momo kalej gono uuganonj eji, ii mende kolatiwato, iikawaa qaganonj gawonj menj laligowa. ¹⁵ Mende kolatiwato, Buja Tere weengonj jerj asarinj kuma onjoma laligowa. Iwoi karoonj ii mono kaparanj koma jegerja nama koma gbilinj laligowa. Ataqatanj mende ambagati eenj, uugaa toomorijanonj mono somariiro kotiinj awasankaka koloowaati, ii kuuyanonj iima kotowuya.

¹⁶ Oo Timoti, mono geengaa uu selega galenj koma aonj uumeleerj gawonj tororo kuma onjombagiwaajonj galengga menj aonj laligowa. Kaerj ama laligowaati eenj, mono geengga oyanjboyanj qerj aowaga ano qaaga momakejuti, ii kaanjadeerj oyanjboyanj qerj onjona Siwenonj ubuya. Kianj.

5

Malo ano ejemba waja ii kokaerj galenj koma onjombu:

¹ Eja waja ii geriawo mende jerj mindingonj onjombato, manga kaanja arobonjonjanonj qaa jena mobu. Eja sagbili ii daremunjuruga kaanja ama onjoma laligowa. ² Emba waja ii nemungga kaanja arobonjonjanonj qaa jena mobu. Emba saranj ii naanjuruga kaanja nanamemerj soraaya otaanj goda qerj onjoma laligowa.

³ Malo tinitosagia qaa ii mono godaqeqe qaganonj ama onjoma laligowa. ⁴ Malo mombaa esamerauruta laligojuti eenj, iyonjononj mono mutuya koloonj waj kuunj ii galenj koma mubu. Anutunonj jerj kotonj nononoti, iyonjononj mono iikawaa so iyanggiaa sumanjurugia kalanj koma onjombombaa kania moma kotowu. Nemunjanjurugia-nonj wala kambanj koriga kalanj koma onjoma laligogiti, onjononj iikawaa kitia meleema tosagia metogonj onjonjgi Anutuwaa jaanonj sokombaa.

⁵ Malo emba honja, tinitosaya qaa anjodeerj laligoji, iinonj jejeromonjromonja Anutu ama munj ii suulanj asaga gomantiinja qisinj qama koolinj munjkeja. ⁶ Iinonj kaerj laligojato, emba malo tosianonj uugianonj gere tooro siingia kombombanja so iwoi lansambaaonj borojanj menjkejuti, iyonjononj namononj selewo laligojuto, kilenj uunonj koomuya koloju. ⁷ Kawaajonj malo yonjoo selegianonj kopolosowaa qaaya mende ero laligowutiwaajonj mono kaanjagadeerj jerj asarinj onjoma laligowa.

⁸ Monjonj anjaa tinitosauruta mende kalanj koma onjomesaoro guanj laligojuti, iwaa nanamemerjanonj mono bolidaboroja. Iinonj Ponj moma laarijiwaa qaaya ii silianonj qakooma uumeleembaa gadokopa tani uugunj kileqileerj laligoja.

⁹ Uumeleerj kanageso onjononj malo tosaanja kululuunj kalanj koma onjomakejuti, malo monjonj iyonjoo arenjonj koubatiwaa (aplikesin) qiqisi ambaati eenj, emba ii mono gosiwu. Gosigi kokaerj kolooro iigadeerj mono qa arej iikanonj toroqerj oonj ambu: Monjonj gbania 60 uugunj eja motoongowaa embiaga laligoro. ¹⁰ Kaerj laligoro tosianonj kaniaajonj kokaerj nanjonj jerjkeju: Iinonj gawonj awaa awaa menj laligonj merabora galenj koma gejanono qaa onjono somariigi. Ejemba wabaya mirianonj koma horonj kalanj

koma onono Kraistwaa alauruta soraayanon kagi wijigia songbama esuun nene apu onon uruagin laligoro. Konjilin uutanon laligogiti, ii merj qeangon onoma gawon awaa kuuya memambaajon uuta pondan somongon jegenja nama laligoro. Malo kaanja mono arej papianon onon kalan koma laligowu.

¹¹ Malo emba waja mende koloojuti, iyonoo qagia mono qa arej papia iikanon mende amba. Ii anagati een, iyonoo siingia kombombanjon gere jero eja mombo mewombaajon uugia waaro Kraist silemale ama muj zioz gawon mesaowubo. ¹² Ii mesaon wala Kraist ten kombombaajon jojopon qaagia asuganon jej somongogiti, ii qegi jangon qaono Kraistnon qaagia jej tegon gamu qer onono een lan laligowubo.

¹³ Nepinepi lan laligon toroqen kokaen boliwubo: Miria miria lan liligon kamban tiwilaawutiwaa kania merj analin angon kombubo. Toroqen bolin qaa kisama lan jej qaa baatanon mende kema iyangiaa aingia otaan gawon meme tanitani ewaewaj kombubo. Iinon woinon lan mondon gawon honja mende merj tosaaja yonoonon iwoi merj soowubo. Qaa tosia yonoonon iwoiga qaagoto, kilerj ii een lan jej seiwubo.

¹⁴ Kaen ambubotiwaa siinja moma kokaen jejen: Malo emba waja mende koloojuti, iyononon mono eja merj merabora merj gawon mirigia galej koma laligogi sokombaa. Kaen anji tuarenjenananon jej bolin nonomambaa kania mongama ii mende mokoloowaa.

¹⁵ Malo tosianon galej mende merj aon Kraist gema qer kamaan Satambaa kanaanon kemej otaan laligoju. ¹⁶ Uumeleen kanageso anana emba malo toon, tinitosagia qaa laligojuti, ii mono kalan koma onombombaajon amakejon. Kawaajon uumeleen emba mombaa tinitosaurutanon malo koloojuti, iinon mono ii kalan koma onoma laligowa. Iikawaa lombotanon mono zioz tuun onoo qagianon mende uba. Kian.

Ziozwaa jotamemeya ii kokaen kalan koma onombonja:

¹⁷ Jotamemurunana uumeleen kanageso saanon galej koma onomakejuti, ononon mono iikawaa tawaya meleema godaqe qe uuta qendeema onoma laligowu. Yonoononga tosianon Buja qaa jej asarin kuma onomakejuti, iikawaajon mono kotingia toroqegi uro onoma laligowu. ¹⁸ *Buja Terewaa qaa monnon kawaa kania ii kokaen jeja,

“Wiit dumumbaa kota ano kaawoya mendeembombaajon bulmakao ejia wangi dumun tuun qaganon riin rinjanjangonkeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu.

Kaen wagigi saanon nene kitia nero sokombaa.”

(Kawaa so kasunon tiwojun merj oro metogoro qer onon kitia mugi nero sokombaa.) Qaa mon kokaen eja,

“Monnon gawon mero tosianon tawaya mugi sokombaa.”

¹⁹ *Jotamemeya mombaa selianon qaa lan ama jej mugi woi me karonon ii mende nangowuyagati een, ii mono qaa jakeyanon mende amba. ²⁰ Daen yononon singisongo amakejuti, giinon mono ii asuganon temboma jej onona korebore qaaga ii moma singisongo ambombotiwaa toroko moma galengia merj aonkebu.

²¹ Oo Timoti, qaa onon jej koton gonjeni, ii mono ten koma otaan laligowa. Eja me emba mon mende isosoron tosaaja mende sureen onomba. Kawaajon mombaa qaaya ii waladeen lan mende somongowa. Ejemba korebore mono ororon gosin onomba. Kaen ambagatiwaa qaaya ii mono Anutu, Kraist Jiisas ano Siwe gajobaurugara soraaya yonoo jaasewangianon jej ii jojopon qanon somongona mobe sokombaa.

²² Tosaaja yonoo singisongogianon goo qaganon uro gamu mokoloowabo. Kawaajon monnon “Pombaa gawon memanja,” me “Uumeleen tuun toroqemanja,” jeji, iwaa kaniaya wala mende gosin boroga ilin alan iwaa qaganon mende ama kotuegon muba. Geengon soraaya laligowagatiwaaajon mono galej koma aon laligowa.

²³ Oo Timoti, gii kamban tosaaja ji koloon gono “Yaenmaen!” qama enkejan. Kawaajon mono apugadeen mende newato, wain apu tosia kaanagadeen nena korononga ilaaro afaangowaa.

* 5:18: Dut 25.4; Mat 10.10; Luuk 10.7 * 5:19: Dut 17.6; 19.15

²⁴ Qaa moŋ ii kokaen: Ejemba toŋianonŋ ŋingisonŋo anŋi uulanawo asuganonŋ asugiro ejembanonŋ iima walawala jeŋ tegogi kambanŋ kokaamba gamugiawo nanju. Kaen nanjuto, toŋianonŋ ŋingisonŋo ama mesanŋonŋ aonŋ laligonŋ daandaanŋ Anutuwaawo jaanonŋ keugi asuganonŋ asugiro jeŋ tegonŋ onŋombaa. ²⁵ Ejemba gawonŋ awaa akadamuyawo menŋkejuti, gawonŋ iikanonŋ kaanŋagadeenŋ kambanŋ kokaamba asuganondeenŋ eja. Gawonŋ awaa tosaanŋa asuganonŋ mende ewuyagati eenŋ, ii mono kaanŋagadeenŋ aasangoyanonŋ ewombaajonŋ amamaanŋ daandaanŋ asugiro iibonŋa. Kianŋ.

6

Welenŋeŋe yonŋoononŋ qambanŋmambanŋ areŋ

¹ Welenŋeŋeurugia kuuya togiaa qaqaŋ bosima gawonŋ tawagia qaa menŋkejuti, onŋononŋ mono tourugia jeulalanŋ lanŋ mende ama onŋombuto, godaŋeŋe kuuya qendeema onŋombombaa so inŋiima laligowu. Onŋononŋ mono toŋia yonŋononŋ Anutuwaawo qata mepaegonŋ jewubotiwaajonŋ kaparanŋ koma nambu. Anutuwaawo Buŋa qaaya ejemba kuma onŋoninŋ ii onŋoo nanamemenŋgiaajonŋ ama gema qegi boliwabo. ² Tourugia toŋianonŋ uumeleenŋ alaurugia koloojuti, iikawaajonŋ mono godaŋeŋeŋgiaajonŋ mogi kamaanŋeŋeta mende kolooowa. Kaenŋ qaagoto, tourugia welenŋ qeŋ onŋonŋi gawonŋia awaa koloonŋkeji, iyonŋononŋ Kraist moma laarigi wombo ala koloonŋ onŋonŋi iikawaajonŋ mono kaparanŋ koma tourugia qaa baatanonŋ kema uugia gawononŋ ama awaagadeenŋ meŋ laligowu. Mono kaenŋ jeŋ kotonŋ kuma onŋoma laligowa. Kianŋ.

Buŋa qaa jeŋ soogi uugere kolooowubo.

³ Porŋnana Jiisas Kraistnonŋ uuwaawo komagbiligbili ambombaajonŋ Buŋa qaaya nononoti, nonononŋ mono iikawaa so ejemba qeangowutiwaajonŋ kuma onŋomakejonŋ. Moŋnonŋ Buŋa qaa honŋa qiwitigonŋ qaa batuya morota ejemba kuma onŋomakeji, iinonŋ mono gadokopa kolooja.

⁴ Iinonŋ selia meŋ umakejato, qaawaa kania mende moma kotoja. Mende moma kotonŋ momalaariwaa qaa batuya batuya jeŋ melenŋeŋeleema jenonŋkooli ambombaajonŋ koposonŋonŋkeja. Kaenŋ moma tosaanŋa yonŋowo mondonŋgosi anŋi honŋa kokaenŋ koloowaa: Leelee uunonŋ motoqoto anŋowowo ama aonŋ uuŋeŋe qaa tokoronŋkota jeŋ meŋ bolinŋ aowubotiwaa sombu momo amakeju. ⁵ Kaenŋ ama momogia sooro kaamaa ama laaligo honŋaa kania sonŋinŋ kokaenŋ romonŋonŋkeju: 'Uunonŋ komagbiligbili aninŋ iikanonŋ donana koloooro iikanonŋ riinŋ moneŋ hina mokoloowonŋa' Kaenŋ romonŋonŋ ajoroonŋ suulanŋ jenonŋkooli aminŋkeju.

⁶ Kaenŋ amakejuto, anana Anutu Buŋayaa komagbiligbili ama moneŋ hina eŋ nononji, iikanonŋ uu luae qeŋ aonŋkejonŋ. Uŋa Toroyanonŋ donana koloonŋ meŋ bonjonŋ ama nonomakejiwaajonŋ mono onŋanonŋ oyanŋboyanŋ somata mokoloonŋ simbawonŋawo laligojonŋ. ⁷ Kawaa kania ii kokaenŋ: Anana wala boronananonŋ iwoi moŋ mende meŋ eenŋ toontoonŋ namononŋ asugininŋ. Kanageŋ kaanŋagadeenŋ komuŋ namo koi mesaonŋ bobora kembonŋa. ⁸ Kaenŋ kembonŋato, kambanŋ kokaamba nene ano opo maleku eŋ nonono iikawo mono meŋ bonjonŋ ama luae qeŋ aonŋkebonŋa.

⁹ Kaenŋ ambonŋato, ejemba moneŋ esuhina somata mokoloowombaajonŋ momakejuti, iyonŋononŋ mono anŋobatononŋ siwa kaanŋa ritogogi kamaanŋ unŋunŋkeja. Kamaanŋ unŋuro siinŋia kombombanŋa bologa bologa ii mamaga asuginŋ uugia eŋkalolonŋ megi geŋajuju amakebu. Siinŋia kombombanŋa doogoya iikanonŋ mono horonŋ somonŋonŋ onŋonŋi ulunŋonŋ kondemondeenŋ mokoloonŋ tiwilaawuya. ¹⁰ Moneŋ hinawaa siinŋ kombombanŋa kanonŋ mono iwoi bologa kuuyaa wanŋaleya kolooja. Mamaga yonŋononŋ moneŋ hinawaa uusiinŋia moma ewaewanŋ koma jinŋaunŋ anŋi momalaarigianonŋ janŋonŋ qaono lanŋ laligoju. Uugere somata mogi iikanonŋ mono gbagia qosono siimbobolo mamaga moma wosobiri laligoju. Kianŋ.

Poolnonŋ Timoti gawombaa jeŋkooto ama muro.

¹¹ Mamaganonj kaanja laligojuto, Anutuwaanonj eja gii mono iwoi kaanja ii misingonj gema qerj laaligo koi kaanja laligowagatiwaajonj kaparanj koma laligowa: Nanamemenj dindinja otaanj Anutuwaa laaligo kombombaranja koma gbilinj laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondanj menj ejemba onjanonj jopagonj onjoma laligowa. Mono kaparanj koma kotiin nama ejemba gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma laligowa.

¹² Aangole ejanonj kuu angj iikanonj haamo ambaatiwaajonj esunja kuuya menj kululuunj kenji, gii mono iikawaa so momalaariga koma gbilinj Anutunonj kuu akadamuyawo ano iikanonj kotiin pondanj manja qerj laligowa. Anutunonj laaligo kotiganonj keubagatiwaajonj goonoti, gii mono laaligo ii koronsonj menj burja qerj aonj laligowa. Laaligo kotigaa burja koloojanj, giinonj qaa ii awaagadeenj jokoloona mamaganonj ii moma saanonj nanjonj menjkeju. ¹³ *Anutu iwoi kuuya menj gbilinjkeji, gii iwaa jaanonj kaniaga jokoloona ano Kraist Jiisaswaa jaanonj ii kaanagadeenj jokoloona moro. Jiisasnonj gawana Pontius Pailotwaa jaasewanjanonj nama kaniaya menj asarinj qaa awaa soro jokoloroti, mono Kraist iikawaa jaanonj kokaenj menj kotonj gonjenj:

¹⁴ Gii mono Burja qaa koma gbilinj pondanj menj koma otaanj laligowa. Kaenj laligona monjonj “Gii kana songinj bolina,” qaa kaenj menj gomambaajonj amamaawaa. Pohnana Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa moti, kambanj batuya kokanonj mono uuwaa gawonj kaenj menj laligowa.

¹⁵ Anutunonj oyanboyanj Toya koloonj kambanja ano kanj kuuro iikanonj Jiisas Kraist wasiro asuganonj asugiro iibonja. Anutu yanodeenj Uutanana kolooro kuuyanonj iwaa newo baatanonj nanjonj. Iinonj kinj ponj yonoo Pongia ano jawinj yonoo wangia kolooja.

¹⁶ Anutu, oyanboyanj Toya iinonj motoonggo kambanj monjonj mende komuwaa. Iinonj asamararanj gomanonj eukanonj laligoro kuuya nono nononano iikanonj ubombaajonj qagojonj. Namowaa ejemba monjonj ii jaayanonj mende uunj iiro ano iimambaajonj amamaawaa. Iwaa qaqabunjaya mepeseeninj ku-usunj Toya akadamuyawo koloonj kambanj tetegoya qaa iwoi kuuya galenj koma laligowaa. Qaa ii onjanonj.

¹⁷ Ejemba qaqabunagiawo kambanj kokaamba namononj uuta laligojuti, ii giinonj mono kokaenj menj kotonj onjoma laligowa: Monenj esuhinanonj kambanj monjenj qaondaborowaa. Kawaaajonj yonononj mono uugia iikanonj mende ama laligowu. Monenj esuhina qaganonj nama awelegonj sewanjiki koloojuti eerj, jejeromonjromonjgianonj mono janjonj qaombaa. Uugia namowaa tiwomalekunonj mende ambuto, Anutunonj iwoi kuuya kanonj kalanj koma onjombaatiwaajonj ama mambonjgi sokombaa. Anutuwo qokotaanj nanjgi iinonj saanonj iwoi kania kania ii kelemalelej laaligononj aisoowonjwaajonj nonomakeja.

¹⁸ Kokaenj menj kotonj onjoma laligowa: Yonjononj mono gawonj awaa awaa jejenja nama menj iikaanja kanonj akadamugiawo kolooju. Anutuwaa jaanonj akadamugiawo koloonj afaangonj jorinjtosaaanja ilaanj onjoma kalenj seinj mendeema laligowu. ¹⁹ Kaenj Anutuwaa jaanonj qaqabunagiawo koloonj laaligowaa maa suanj honja mokoloonj menj seinjkebu. Maa suanj kaanja ii laaligowaa tando wota kotakota kolooja. Ii menj seinj galenj koma saanonj kanagenj tando wota iikanonj nanjonj nama laaligo honjaborja burja qerj aonj laligowu.

²⁰ Oo Timoti, Anutunonj moma laarinj goma gawonj memewaa momo kalenj uuganonj anoti, ii mono gawononj ama soowaboti-waajonj galenj menj laligowa. Balombaa qaa julujulu omaya ano angowowo sipasipa koma jegi soonjkeji, ii mono mesaonj gema qerj laligowa. Tosianonj “Momakooto aminj mobonja,” menj qaa seña seña menj seigi kemakeja. Momakooto honja ii kaenj menj soonjkeju. ²¹ Tosianonj momo soosooya burja qerj aonj jokoloonj tinjtuanj angj momalaarigianonj zololonjonj loorinj sooro.

Anutuwaa kalenjmorijanonj mono onjowo ewa.

* 6:13: Jon 18.37

Timotiwaa Tere 2

Poolnoŋ Timotiwaa Tere ano 2 kolooro.

Jeŋ-asa-asari

Poolnoŋ mundaŋa ano gbaworo ala ilailaaya Timotiwaajon “Ando qambaŋmambaŋ qaana konoga mumaŋ,” jeŋ Buŋa Tere koi ooro. Qaa areŋa waŋa ii awaawaa kaparaŋkoŋkoŋ. Poolnoŋ ii jeŋ asariŋ uuta naŋgoŋ qambaŋmambaŋa kokaen muŋ ooro: Timoti giinoŋ mono pondan nama Jiisas Kraistwaa kania naŋgoŋ jeŋ laligowa. Oligaa Buŋa ano Soomongo Areŋ Walaga mojaŋi, mono iikanonŋ qokotaanŋ iikawaa qaaya hoŋaboŋa ii ejemba kuma oŋoma uukuukuu gawon meŋkeba. Tuarenjeŋ ama goŋgi siimbobolo kania kania mokoloonŋ monagati een, mono kileŋ Anutunonŋ gawon gonotiwaawaa so ii kaparaŋ koma meŋkeba.

Poolnoŋ galeŋ meme qaa kotiga Timoti kokaen muro: Tosianonŋ “poumapou qaganonŋ aŋgowowo omaya ama geŋajojombaŋ amakejuti” giinoŋ mono iikawaa qanonŋ keuma kambaŋga mesoqesoŋ tiwilaawabo. Aŋgowowo qaa kaŋa kaŋonŋ ejemba mende totoonŋ ilaanŋ oŋomakejuto, ejemba geŋa ama momakejuti mono ii meŋ bolinŋ oŋono tiwilaawuya.

Poolnoŋ qambaŋmambaŋ qaaya kuuya naŋgomambaajonŋ aŋaa laaligoyaa sunduya ooro. Naambaajonŋ nomaenŋ gawon areŋa ama manja qeŋ laligoroti Timotinonŋ iikawaa qaaya duduwabotiwaajonŋ ii kokaen jeŋ asariro, “Niinonŋ Jiisas moma laariŋ lombo moma mokosiŋgoŋ uujopa ama laligowe. Sisiwerowero ama nonŋgi siimbobolo moma kaparaŋ koma kotiŋ nambe.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutu mepeseenŋ Timoti qambaŋmambaŋ muro 1.3–2.13

Gejanono ano galeŋ meme qaa tosaŋa 2.14–4.5

Pool horonŋ ureenŋ ama mugŋ laligoro 4.6-18

Terewaa qaa kota waŋa 4.19-22

¹ Anutu uusiŋanonŋ jeŋ kotonŋ Pool nii kuunŋ nono Kraist Jiisaswaa aposol kolojeŋ. Kraist Jiisaswo qokotaanŋ naniŋ laaligo kombombaŋa nonombaatiwaawaa qaaya somonŋ gorotiwaawaa Buŋa qaaya jeŋ asarimambaajonŋ wasiŋ nono laligojeŋ.

² *Timoti giinoŋ momalaariwaa wombo merana kolojanŋ. Niinonŋ giwo qaa amiŋ mobojonŋ tere koi oojeŋ.

Maŋnana Anutu ano Poŋnana Kraist Jiisas, yorononŋ mono kiankomuŋ kaleŋmorianŋ goni luaenonŋ laligowa.

Poolnoŋ Timoti uuta naŋgoŋ qaa jero.

³ Noo ambosakonurunanonŋ Anutu welenŋ qeŋ muŋ laligogi niinonŋ toroqenŋ gawonŋa mewe Anutunonŋ “Giibe sokonja,” nijoro uugejananonŋ kaenŋ momakejeŋ. Uuna soraaya kolooro Anutu mepeseenŋkejeŋ. Mepeseenŋ asaga gomantiŋa qama koolinŋ gii suulanŋ romonŋonŋ gomakejeŋ. ⁴ Gomesaowe saana jaunŋa kamaaroti, niinonŋ ii romonŋonŋ giimambaajonŋ awelegonŋ kaparaŋ komakejeŋ. Giima ainjolonŋ rari korisorononŋ uuna saa qewaatiwaajonŋ mojeŋ.

⁵ *Giinonŋ gbingbaonŋa qaa oŋanonŋ Jiisas moma laariŋ laligojaŋi, qaa ii uu wombonanonŋ ero romonŋonŋkejeŋ. Wala auga Lois ano nemunŋa Yunis yorononŋ uugara meleeni momalaariganonŋ kolooro. Yoro gemagaranonŋ giinonŋ kaŋagadeenŋ ama laligojaŋi, iikaya moma laariŋ kotiŋjeŋ.

⁶ Kawaajonŋ imowamo laligowabotiwaajonŋ qaa kokaenŋ qeŋ gbilinŋ gijojenŋ: Niinonŋ wala borona waŋganonŋ ama qama kooliwe Anutunonŋ gawonŋ memewaa momo kaleŋ gonota uuganonŋ eji, ii mono meŋ gbilina gere bolanŋ kaŋa kotiŋ jeŋ mende ililingowa. ⁷ Qaa koi

* 1:2: Apo 16.1   * 1:5: Apo 16.1

mono romongowa: Anutunonj Uña Toroya ii jirinjirinj ama qarasombunana mobonjati-waajonj qaagoto, iyanjaa ku-usumbaa Uñaya nonono saanonj uunananonj jopagonj aon nanamemenana tororo galej koma aon nambonja.

⁸ Kawaajonj Ponjanaa qaaya nanjonj jej seimambaajonj ataqatanj mende amba. Kaen qaagoto, mono nii kaanja koloonj laligowa. Niinonj Pombaa gawonja mej laligowe iikawaajonj kapuare mirinonj noonji rajento, kilej noojonj ama kuukamakamaa mende moma laligowa. Mono kotiinj nii kaanja awasankaka nama uuwaa gawonj mej laligowa. Oligaa Burjawaajonj ama anjosisiri ama gombuyagati eerj, mono iikawaa siimboboloya moma mokosinjonj bosima laligowa. Anutunonj ku-usunj gomakejiwaa so ii saanonj niwo motoonj kaparanj koma bosima laligowota.

⁹ Anutunonj monowaa monoyanonj Siwe namo mende mokoloonj oroma kambanj iikanonj ananaajonj romonjonj arej kokaenj ano: Anutunonj Kraist Jiisaswaajonj ama kalejmorianj nonombaa. Arej ii ano ero laligonj kouma laligogi anana kolooninj. Kolooninj Anutunonj anana iwaa buja koloonj soraaya laligowombaajonj nonooma hamo qej nonono. Anano iwoi awaa aninjiwaajonj ama mende meweengonj nonoma nonoonoto, iyanjaa arej walaga ii otaanj nama iikanonj nonoono. ¹⁰ Arej walaga iikawaa honja ii kambanj kokaamba asuganonj kolooro. Hamoqueqe Tonananonj asuginj Anutuwaa kalejmorianja maama nonono. Kraist Jiisasnonj asuginj koomuwaa esunja qej melungoro kemero Oligaa Burjaya ninisaano asariro. Buja qaa ii moma laarinj saanonj laaligo kombombanja mokoloonj tetegoya qaa kotiinj laligonj kambanj monjonj mende koomu kombonja mende komuwonja.

¹¹ *Anutunonj nii Oligaa Buja jej asarinj ejemba kuma onjomanjatiwaajonj kuun nono wasiwasi eja aposol koloojenj. ¹² Aposol koloojenjiwaajonj ama gawonja kotiinj mewe tosonianj anjosisiri nanj nonji siimbobolo momakejenj. Siwe Eja moma laarinj munkejenj, niinonj iwaa kania awaagadeenj moma yagojenj. Kawaajonj awasankaka nama kuukamakamaa mende momakejenj. Qaago totoonj! Anutunonj moma laarinj noma Buja gawonja ama nonotiwaa so nii galej koma nomambaa kotiinj laligoji, ii moma yagojenj. Kaen moma yagowe gawonjanonj mende sooma kamaaro laligonj uma kambanj somatanonj keubonja. Kaen moma laarinj iikawaajonj uuwoiwoi mende anjenj. ¹³ Momalaariwaa qaa ii uunana meagowaatiwaa sogaa kolooji, niinonj qaa honja ii kuma goma sili awaa qendeema goma laligowe. Ii mono uu kononjanonj ama kaanjiadeenj otaanj laligowa. Nono Kraist Jiisaswo qokotaanj motoonj naninj jopagonj nonomakeji, giinonj mono uujopa iikawaa uutanonj laligowa.

¹⁴ Anutunonj giima moma laarinj goma iwoi awaa kuuya gono burjaga kolooji, iikanonj mesoqesoowabotiwaajonj mono ii galej mej laligowa. Uña Toroyanonj uunananonj nama laligoji mono iwaa ku-usunj qaganonj iwoi honja ii agokayanj kona ewaa.

¹⁵ Eisia prowinswaa neñauruna yonjononj kuuya nomesaonj gema nugi, ii mojanj. Eja qagara Figelus ano Hermogenes yorononj iyonoo batugianonj laligojao. ¹⁶ Tosianonj nomesaogito, Onesiforus iinonj qaago. Kawaajonj Ponj, gii mono Onesiforuswaa sumanjuruta kiankomunj onona laligowu. Eja kanonj noo gbadonaajonj (tape) gamu mende qej nomakejato, kambanj mamaga kanonj keraqeeango qej nono uuna bonjonj kono. ¹⁷ Onesiforusnonj Room sitinonj koi kouma kambanj iikanondeenj noojonj kaparanj koma monjgama laligonj mokoloonj nono. ¹⁸ Iinonj wala Efesus sitinonj nomaenj ilailaa somasomata ama mej afaangonj noma laligoroti ii geengoo saanonj moma komujanj. Kawaajonj kambanj somatanonj Pombaa kooronjanonj keuninj Onesiforusnonj kiankomuwaa tawayaa mokoloowaatiwaajonj qama koolijenj. Kianj.

2

Kraist Jiisaswaajonj mono manja qej laligowa.

* 1:11: 1 Tim 2.7

¹ Oo uumeleen merana Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo qokotaan kalenmorian uutanon boŋ qeŋ kotiiŋ namba. ² Niinon Buŋa qaa kuma gombe mamaganon niima nanŋon jeŋi monati, ii ejemba moma laariŋ onjo-onjombaa so koloojuti, mono iyonoo buŋa ewaatiwaajon onjomba. Kaen ama onjona ero saanon ejemba tosaana toroqen kuma onjombutiwaa so koloowu.

³ Oo Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo nama iwaa manjaqeqe eja akadamugawo koloon kaparaŋ koma kotiiŋ manja qeŋ laligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosiŋon bosima laligowa. ⁴ Manjaqeqe ejawaa tania ii kokaen: Kawali galeŋ wanŋianon eja onjono manjaqeqe tuumbaa areŋnon keuma kema kaŋ gawon pondan meŋ laligojuti, iyononon kuuya galenŋianon jeŋ kotonkejiwaa so teŋ koma ambombaajon jojoriŋ nanju. Kaen nama iyanŋiaa laaligowaa nanŋonangowaajon iwoi moŋ mende meŋ laligoju. Uu deendeen mende laligoju.

⁵ Kawaa sareqaaya moŋ ii kokaen: Aaŋgole ejanon kuu aaŋnon keuma jeŋkooto galenjaanon qaa uugur laŋ bobogariŋ kenji iinon akadamuyawo mende koloowaa. Iwaa wanjanon haamo aambaa ila moŋ mende konŋi kemebaa. Kawaaajon gii mono dindiŋagadeen kema. ⁶ Kaanjadeen komakoomo ejanon gawon somata mero hona koloo wala kema jaaya qeŋ nero sokombaa. Tosianon loorigiti, iyononon iwaa gematanon kawuya. Gii mono iikawaa so kotiiŋ gawon meŋ laligowa. ⁷ Qaa ojeŋi, ii weenŋon moma bimoona Poŋnon mono momakooto gono ii kuuya saanon moma asariwa. Kawaaajon ii mono uu kononŋanon ama romonŋon laligowa.

⁸ Mono Jiisas Kraist romonŋon laligowa. Niinon Oligaa Buŋa jeŋ asariŋkejeŋi, Jiisasnon qaa iikawaa so kiŋ Deiwidwaa gbiliga koloon Hamoqeqe Toya koloo Anutunon meŋ gbiliro koomunonŋa waaro.

⁹ Niinon Oligaa Buŋa qaa ii kaparaŋ koma jeŋ asariŋ angosisiriwaa siimboboloya mobe kikekasililiŋ eja kaana kasanon gbadoon nonŋita rajen. Kaen rajento, Anutuwaanon Buŋa qaa ii mende gbadoon somonŋogi. ¹⁰ Kania kawaaajon ama niinon siimbobolo kuuya moma mokosiŋon kotiiŋ nanjen. Anutunon ejemba iyanjaajon meweŋon onnoti, niinon mono iyonoojon ama kaparaŋ koma manja qeŋ laligojen. Kraist Jiisasnon hamo qeŋ onjono yononon kaanagadeen letoma oyanboyan koloowutiwaajon mojen. Uugia meleema laligowuti een, mono Siwewaa asamararanon uma tetegoya qaa kotiiŋ laligon ubu. ¹¹ Qaa koi mono powowon kotakota kolooja:

“Anana uunana walaganon iwo motoon komuro laligojoni een, mono kaanjadeen iwo kotiiŋ laligowonja.

¹² *Iwo motoon siimbobolo moma mokosiŋon laligojoni een, mono kaanjadeen iwaa bentoton uutanon iwo galenkonkon gawon mewonja.

Anana ii qakoonjoni een, iinon mono kaanjadeen qakooma nonoma niniima tiiwaa.

¹³ Anana gema qeŋ muniŋ ironja meleema nonombaatiwaa qaa somongoro eji, iinon ii qewagomambaajon amamaawaa.

Mindiŋqindiŋ ama iyanjaa kania utegomambaajon qetetanŋonkeja.

Kawaaajon ezelobezelo ama qaanana pondan mende otaawonjati een, iinon mono kilen (dindiŋa nama) qaaya pondan otaan iikawaa so ama nonombaa.” Kiaŋ.

Anutuwaa Buŋa gawombaa eja kokaen koloon laligowa:

¹⁴ Oo Timoti, qaa koi duduwabotiwaajon ii mono jeŋ gbiliŋ onjoma Anutuwaa jaasewanon kokaen jeŋ koton onjoma laligowa: Momalaariwaa qaa aro kania kania ii mono melenqeleema mondor mende gosin nambu. Jenonkoolinon mono mende totoon ilaan nonomakejato, tosiannon niinongiinon qaa kaana moma elonkalon anŋi momalaariŋianon sooro tiwilaawubo. ¹⁵ Giinon mono Buŋa gawombaa anŋotete kania kania ii haamo ana Anutunon giima “Sokonjan,” jewaatiwaajon kaparaŋ koma namba. Gii Kraistwaa gawomabaajon gamuga mende moma laligowato, Buŋa qaa hona mono tororo mendeema uugia kuun onjoma laligowa.

* 2:12: Mat 10.33; Luuk 12.9

¹⁶ Balombaa qaa julujulu omayaa omayaa ii mono yakarij gema qewa. Tosianonj ii jeŋ seij laligonj iikaanja kanonj balombaa anjonjorayanonj qokotaan Anutu toroqen lolomonij kaamaa amakeju. ¹⁷ Wiji kotiga (qata kensa) kanonj sele busugia siriawo qeŋ kiro somariij kemakeji, yoŋononj iikawaa so qaa omayaa jeŋ iikanonj ejemba meŋ bolij oŋomakeju. Yoŋoo tuuŋnonga eja woi qagara Himeneus ano Filetus laligojao. ¹⁸ Yorononj qaa hoŋaa kania mesaonj jinjaunj qeŋ qaa seŋa kokaen jeŋkejao, “Uumeleenj ejemba anono mono gbiliŋ waama laligojonj. Kawaajonj kanageŋ koomunonga mombo mende gbiliŋ waabonja.” Kaen jeŋ tosaanja enkalolonj meŋ onjoni momalaarigianonj bolinjeja.

¹⁹ *Kaen bolinkejato, Anutunonj tando powowonj kotakota kuuroti iikanonj mono kilenj mende joloma nanja. Iikawaa muŋgeŋa ii kokaen oogita eja, “Poŋonj anjaa buŋa koloojuti ii moma kotonj onjonja.” Muŋgeŋa moŋ ii kokaen, “Ejemba Pombaa qata meŋ qamakejuti, kuuya iyoŋononj mono nanamemeŋ bologa qeŋ yakarij laligowu.”

²⁰ Miri somata kanonj juu, monjonj, amanene, komanene, kosonene, uunene kania kania eja. Tosia gerenonj ano gbakonj namononj memeta, ii kamban so meŋ gawononj amakejonj. Tosia goul ano silwanonj memetaga. Akadamugiawo kaanja ii korisoro kambanondeenj gawononj amakejonj. ²¹ Kawaa so moŋonj qaa omayaa mesaonj iyanja koma konjoratiŋ aoji, iinonj mono monjonj goulonj memeta kaanja koloojaa. Toyanonj ii meŋ gawonj akadamuyawononj ano meŋkebaa. Ii mero toomorianjawo kolooro Somatayanonj iwaajonj aisoonjkebaa. Anutunonj meŋ soraiŋ muro tiriŋ kotonj nama gawonj awaa kuuya memambaajonj jorinj nambaa.

²² Sagbili laaligowaa siij kombombanja bologanonj galeŋ koma gombabotiwaajonj mono galeŋ meŋ aonj laligowa. (Gawongaa hoŋanonj kamaawabotiwaajonj ii jejeŋ.) Anjgobatononj horonj gomakejuti, ii mono misiŋgonj gema qeŋ laaligo koi kaanja laligomambaajonj kaparaŋ koma laligowa: Ejemba uu soraayaa qaganonj Poŋ ilaanj onjombaatiwaajonj qamakejuti iyoŋowo mono nanamemeŋ dindiŋa otaanj Anutu tororo moma laarinj onjanonj jopagonj aonj luaenonj laligowu.

²³ Tosianonj gejajojomban qaa oyomakandowe jeŋ niinonjiinonj jenonjkooli anji anjowowo koloonjeji, ii onjanonj mojanj. Kawaajonj ii mono yakarij gema qeŋ laligowa.

²⁴ Pombaa gawonj meme eja kolooji, iinonj mono anjowowo ambaatiwaa so qaagoto, ejemba kuuya gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma afaanjonj kuma onjoma laligowa. Anjosisiri ama mugi ii kotiiŋ mokosiŋgonj laligowa. ²⁵ Tosianonj tuarenjeŋ ama mugi ii saanonj uuluae qaganonj metulanjonj mindinjonj onjomaakeba. Kaen ama onjono Anutunonj uugia meŋ looriro saanonj Buŋa qaa moma kotonj uugia meleembuyaga. ²⁶ Tuarenjeŋ ejemba yoŋononj Bologa Toyaa moto siwanonj ritogogi onjono jeta teŋ koma amakeju. Kaen ama uugia tooro uuroromongogia kolooro Bologa Toyaa kasa gbadononga loloonj kamaawuyaga. Kianj.

3

Kamban tetegoyanonj laaligo bolij anjonjorayawo koloojaa.

¹ Qaa kota koi mono moma kotonj laligowa: Jiisas kakataa kambananonj toriro ejemba kaniagianonj boliro tetegoyanonj laaligo kanjanjawo kokaen koloojaa: ² Ejembanonj anjiaajonjadeenj romonjonj monerj iwoi buuju meŋgo mewombaajonj otoko (greed) amakebuya. Selegia mepeseenj momoso kaanja enjanjia qerereenj sewanjkiki laligonj uuqeŋ qaa tokoronkota lanj jeŋkebuya. Nemunjanjurugia yoŋoo jegia mende teŋ koma iwoi awaawaajonj dangiseŋ mende jeŋ nesaqesa (neŋhololo) amakebuya. Anutuwwa telambelanj ama lolomoninjebuya.

³ “Anjaa lomboga,” jeŋ woso momo mende amakebuya. Tosaanja yoŋoo singisongogia mende mesaonj iikawaa uuboolia bosimakebuya. Gemaqeŋ qaa kisama jeŋ iyanjia mende galeŋ koma aonj ejemba horonj ureenj ama onjomaakebuya. Nanamemeŋ awagaajonj mojjogia tiiro togonjkebuya.

* 2:19: Janj 16.5

⁴ Memelolo ama iyangiaa aingia otaan jeubaba qerkebuya. Sewanjiki laligon jaba-arambaranon uugia utitiro uugere amakebuya. Sele busuwaa siin korisorogiaajon siin mamaga moma Anutuwaajon mogi kamaanqeqeta kolooro gogoraagej amakebuya. ⁵ Anutuwaa Buja gawon bakasasan bosima silemale ama Sonda arej lan otaan mon-donkejuto, nanamemengianon Anutuwaa ku-usuna ii kondama qakoomakeju. Ejemba kaana ii mono jawo ama misingon gema unun laligowa. ⁶ Yonoononga tosonian lan liligon ejemba mirigianon uma qaa kelenon uuqege mej onoma gejagia qedunkeju. Gejagia qeduugi emba tosonian loorin yonoonon qokotaankeju. Emba singisongogiaa gamuwaajon kamaan unuro siingia kombomana kania kania iikanon yaiwisisi mej onongi sisau anjuti, iyononon ii gbawin fua manera mej kokosin onongi qaa motogianon kamaan ununkeja.

⁷ Emba kaana yononon moma bimonon suulan qaa kuma onom-butiwaajon mondon momakejuto, Buja qaa honaa kania ii kaman so moma kotowombaajon amamaankeju.

⁸ *Iijipt kanriwaa tiriqoonon eja qagara Janes ano Jambres yoronon Mooses tuarenjen ama muri. Ejemba takapolakaya yononon iyoroo so Buja qaa honaajon tuarenjen amakeju. Ejemba kaana yonoo momogianon sooro kaamaa koloojuti, ii mono Anutunon momalaarigia angotete mero kamaan unuro Pombo nanangianon sologowaa.

⁹ Kaman toroga selegia mej umakebuto, gawongiaa hona ii kaman mende koriro jangon qaomaa. Iijipt eja yoroo kaniagara asuganon kolooroti, iyonoo kaamaagia kanianon mono iikawaa so asuganon kolooro ejemba kuuyanon ii iima asariwuya. Kian.

Poolwaanon jenkooto qaa tetegoya

¹⁰ Yonoonon kaen koloowaato, niinon laaligonaa toona morota kuun arej ambe. Ejemba Buja qaa kuma onoma nanamemena ama mej laligoweti giinon ii iima modaboroan. Laaligonaa toona otaan momalaariwaa komagbiligbili pondan mej siimbobolo mokosingon laligoweti iikawaa sunduya jen jegi moma sorogojan. Uumeleen alauruna uunanon jopagon onoma laligowe. Tuarenjen angosisiri ama nongi iikanon kaparan koma kotin nama laligowe. ¹¹ *Sisiwerowero kakasilin kania kania ama noma laligogiti, ii mojan. Antiokia, Aikoniam ano Listra taon karon kanon siimbobolo noo qananon uro konajilin mobeti, ii iwoi kanjanawo kolooro. Yei, mangaa siita! Angosisiri mokosingon bosima laligoweto, Ponon ii kuuya kanona metogon nono.

¹² Qaa koi mono moba: Ejemba Kraist Jiisaswo qokotaan nama laaligo kombomana laligon iikawaa komagbiligbilis ambombaajon momakejuti, ii kuuyanon sisiwerowero mokoloowuya. Nii angosisiri ama nongiti, een, tosaana onjo kaanagadeen ama onombuya. ¹³ Tiriqoonon ejemba bologa Buja gawon selesele mej onompopo qerkejuti, iyononon toroqen kileqileenkebuya. Yononon ejemba tosaana tiligon onoma iyangia kaanagadeen tiligon aon laligowuya.

¹⁴ Yononon kaen laligowuyato, Timoti gii Buja qaa hona moma uu kononganon ama uuwoiwoiya qaa moma laarijan, mono iikanon toroqen bon qen nama kotin laligowa. Daen yononon kuma gongiti, giinon iyonoo kaniagia moma kotojan. Ii moma laarin ononjanjawaajon mono Buja qaa koronon mej mende zololonon mesaowa.

¹⁵ Uumeleembaa Buja Tere Toroya ii meraaganadeen moma sorogon laligon kouna. Giinon mono ii weengon romongona momakootoga asariro iikawaa qaganon nama Hamoqege Toyaa kania moma asariwa. Ii moma asarin Kraist Jiisas moma laarin muna hamo qen gono toroqen letoma laligowa.

¹⁶ Anutunon Buja Terewaa qaaya kuuya ii ejemba tosaana sololon onono oogita kokaen mej qangon nonombaatiwaajon eja: Ii weengonin Anutunon uunana sololon kana hona kuma nonoma kilejananaajon temboma jen nonoma mindigon nonomakeja ano laaligo solana laligowombaajon gejanono nonoma koma gbilin nonomakeja.

¹⁷ Anutuwaaja ejemba anana ii weengon koma gbilin Anutu jetaa so kotin akadamu-nanawo koloon gawon awaa kuuya mewombaajon jorin laligowonja. Kian.

* 3:8: Eks 7.11   * 3:11: Apo 13.14-52; 14.1-7, 8-20

4

Poolnoy gawoŋa mundana Timotiwa qaganoy ano.

¹ Kiŋ Poŋnana Kraist Jiisanoy asugin jaawo laligowonati, me komuŋ ewonati ananaa qaanana gosin jeŋ tegon tosaŋa anana bentotononoy ama galeŋ koma nonombaa. Niinoy Jiisas ii ano Anutu yoroo jaasewanganonoy nama gii uuwaa gawon mewagatiwaa-
jon jeŋ koton gonjeŋ. Ii otaamambaajon jeŋ qaa ii jojopon qaanoy somonogona mobe sokombaa.

² Kokaer jeŋ koton gonjeŋ: Giinoy Buŋa qaa jeŋ ejemba uugia kuŋ onoma laligowa. Mobutiwaa kambajaajon mogi sokonja me mende sokonji, mono kileŋ kaparaŋ koma waama qaa jeŋ asarin laligowa. Ejemba kileŋagiaajon jeŋ onoma mindinqindin ama galeŋ meme qaa jeŋ uuwaa qaa onoma laligowa. Qaaga mobu me mende mobuti, ii kileŋ mono mokosinonoy nama kana hona kamban so kuma onoma laligowa.

³ Anana momalaariwaa qaa kamban kokaamba ejemba qeangowutiwaaajon kuma onoma makejonto, kamban moŋ kaŋ kuuro iikanoy momalaariwaa qaa batuya moŋ mobuboti-
waaajon togon gejagia gojombuya. Qaa morota morota mobombaajon gejagia koriro ejawaa eja kelemaleŋ horon onononoy kaŋ ejemba qaa ii me woi mobombaa siina mobuti, iikawaa so kuma onononoy laligowu.

⁴ Kaer laligon Buŋa qaa hona mobubotiwaaajon lolomonin ama gejagia gojoma beŋ sosombar laŋ jeŋkejuti, iyonooonoy meleema geja ama moma laligowu. ⁵ Laaligo kaer me kaer utegon koloowaati, Timoti gii mono kileŋ boŋ qeŋ zeŋ nama nanamemenga tororo galeŋ koma aon laligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosinonoy bosima laligowa. Uukuukuu (ewanjelis) ejawaa gawon areŋ ii sokoma kuuya medaborowa.

⁶ Kamban koriga ilaŋ gomambaajon amamaamanatiwaaajon kaer jejeŋ. Tando lopion mepeseewombaajon oro qeŋ jakenonoy ama oogi kaasononoy umakero. Iikawaa so niinoy laaligona Anutuwaajon ama qeleema gawona meŋ laligowetiwaaajon gawman yononoy qaana somononoy nugi neenaa sana maamanatiwaaajon dodowijeŋ. Namu koi mesaamanatiwaa kambananoy mono kaŋ kuumambaajon dodowin karo mojeŋ.

⁷ Aangole ejanonoy kuu aŋ kambananoy haamo amambaajon esuŋa kuuya meŋ kulu-
luuŋ bobogarin kenji, niinoy iikawaa so momalaari koma gbilin kuu aŋ akadamyawo andaborojon. Kraist moma laarin jeta teŋ komambaa qaa jeŋ somonoweti ii mende kolatin qakoombeto, iikawaa manjaya mono pondan kotin qeŋ laligowe.

⁸ Poŋonoy jenteego Toya dindina koloŋ laaligona gosin solana koloŋ laligoweti, iikawaa ila sorona ii jeŋ tegon nonota noojon mamboma eja. Poŋonoy eleema kawaati kamban iikanoy ii noma aronanoy kono kemero qabuŋanawo koloomaŋa. Ii noo-
jonadeer mende nombaato, ejemba jopagon muŋ mombo asugiwaatiwaaajon mambo-
makejuti, ii iyonoo arogianonoy kaŋagadeer kono kemen onombaa. Kiar.

Neŋaurunanoy nomesaon qeqlalan kenji.

⁹⁻¹⁰ *Kamban kokaamba balombaa nanamemeŋ ama meŋkejuti, neŋana Deemas iinoy uuta iikanoy somononoy nomesaon Tesalonaika sitinoy keno. Neŋana Kresens iinoy Galesia prowinsnony keno. Taitusnony Dalmesia balonoy keno. Kawaajon gii mono uulaŋawo noononoy kamambaajon kaparaŋ komba. ¹¹ *Luuk iinoy anodeer niwo laligojo. Maaknony weleŋ qeŋ nombaatiwaaajon mamaga moma iwaajon amamaajeŋ. Kawaajon Maak wama motoonoy kawao. ¹² *Neŋana Tikikus wasin mube Efesus sitinoy keno. ¹³ *Troas taonoy laligon malekuna eja qata Karpus iwaa mirinoy mesaoweti, mono ii meŋ kawa. Kaŋagadeer tere lama selianonoy ononoy lipingiti, noononoy lama selia ii mono kaparaŋ koma mewa ano kawaa gematanonoy buk tosaŋa ii mujon meŋ kawa.

* 4:9-10: Kol 4.14; Flm 24; 2 Kor 8.23; Gal 2.3; Tai 1.4 * 4:11: Kol 4.14; Flm 24; Apo 12.12, 25; Apo 13.13; 15.37-39;
Kol 4.10 * 4:12: Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8 * 4:13: Apo 20.6

¹⁴ *Aleksander, silwa kopa oor qokoqokotaa eja mojanj, iinonj bologa kania kania mamaga ama noma laligoro. Poŋnonj nanamemeŋa gosinj iikawaa so ironj meleeno qaganonj uro siimbobolo mobaati ii mojeŋ. ¹⁵ Iinonj qaananaajonj mamaga tuarenjeŋ ama nonoma laligoro. Kawaajonj gii kaŋagadeeŋ mono iwaajonj galeŋ meŋ aonj laligowa.

¹⁶ Indiŋ mutuya mindimindiri qaa jake waŋanonj ama nonji qaana kitia jewe moŋnonj moŋ mende kaŋ nii naŋgonj noma jeroto, alauruna kuuya yoŋononj boratiŋ nomesaogi. Anutunonj siŋgisonggogia iikawaa kitia qagianonj ambabotiwaajonj qama koolijeŋ.

¹⁷ Yoŋononj nomesaogito, Poŋnonj ilaŋ nono. Niinonj Buŋa qaa jeŋ ejemba uu kuuŋ onjoma gawonj ii kuuya medaboronjatiwaajonj ama meŋ kotiŋ nono. Kantri kuuya yoŋononj Buŋa ii mobutiwaajonj moma ilaŋ noma laion kawalia yoŋoo qaa oogianonj giliŋ nombubotiwaajonj aŋgonj koma jeganonjga metogonj nono kamaawe.

¹⁸ Poŋnonj bologa kania kania meŋ nombubotiwaajonj metogonj nono saanonj Siwe bentotonjaa uutanonj eu umaŋa. Pombaa qata mono suulaŋ mepeseeniŋ kambaŋ tetegoya qaa akadamuyawo koloonj eŋ ubaa. Qaa ii onjanonj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁹ *Gii mono noo yeizozona Prisila ano loya Akwila yorojonj ano Onesiforuswaa sumanjuruta yoŋoojonj jena mobu. ²⁰ *Neŋana Erastus mesaowe Korint sitinonj laligoja. Trofimus ii Miletus sitinonj mesaowe ji kiro eja. ²¹ Kawaajonj koŋuru kambaŋ mende karo mono baatanonj kokanonj noononj kamambaajonj kaparaŋ komba. Eja qagia Yubulus, Pudens, Linus, Kloodia ano uumeleeŋ alaurunana kuuya yoŋononj yeizozogia jeŋ aŋgi goononj kaja.

²² Oo Timoti, Poŋnonj uŋaga kotuegonj giwo namba.

Anutuwaa kaleŋmoriajanonj mono onjowo ewa. Kiaŋ.

---

* 4:14: 1 Tim 1.20; Ond 62.12; Room 2.6 * 4:19: Apo 18.2; 2 Tim 1.16-17 * 4:20: Apo 19.22; Room 16.23; Apo 20.4; 21.29

Taituswaa Tere Poolnoŋ Taituswaa Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Eja gbaworo qata Taitus iinoŋ uuta meleema Poolwo ororoŋ somoŋgoŋ ilaŋ misin gawoŋ meri. Meŋ kowe biiwianoŋ wato qata Kriit (Crete) kanonŋ laligori Poolnoŋ batuyanoŋ kotoŋ ala ilailaaya mesaoro zioz gawoŋ areŋgoŋ iima gosinŋ galeŋ kono. Poolnoŋ mesaonŋ kema iwaajoŋ qama kooliŋ laliŋgoŋ Buŋa Tere koi ooro.

Kriit ii qaa Griik iikawo gajugowabo. Kriit ii kowe biiwianoŋ wato moŋ ano Griik (Greece) ii kantri moŋ.

Poolnoŋ Taituswaaŋoŋ majakaka karoŋoŋ moma qambaŋmambaŋ qaa kokaenŋ oon muro: Kriit yoŋoo kaniagia ii dogodabororo bao jaagoo kolooŋ laligogi. Tosianoŋ uugia meleengi laaligogianoŋ diŋgoroti, iyoŋonoŋ mombo boliwubo. Kawaajoŋ yoŋoo jotamemegianoŋ sili awaa totoonŋ qendeema qamakooli ano Baibel stadi gawoŋ mende mesaonŋ tuungia mindiŋgoŋ laligowutiwaajoŋ jeŋa. Uugia meleengiti, iyoŋoo batugianoŋ tuuŋ boloboolo ii nomaenŋ mindiŋgoŋ kuma onoma laligowuyaga? Eja waŋa, emba waŋa, emba saraŋ, eja gbaworo ano welenqeqe yoŋoo qambaŋmambaŋ qaagia ii aŋa aŋa kokaenŋ jeŋ asarija: “Uugia meleema Buŋa qaa otaŋ luaenoŋ laliŋgoŋ somata yoŋoo qaa baatanonŋ kema jegeŋa komuniti gawoŋ awaagadeenŋ meŋ nama jumbubotiwaajoŋ kazi aŋgowowo mesaonŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋ:

Poolnoŋ aposol gawoŋaa kania jeŋa 1.1-4

Anutuwaa jotamemeya yoŋoo gejanono qaagia 1.5-16

Ejemba tuuŋ boloboolo yoŋoo gejanono qaagia 2.1-15

Uukuukuu ano galeŋ meme qaa 3.1-11

Yeizozo ano qaa tetegoya tosia 3.12-15

Poolnoŋ aposol gawoŋaa kania jeŋa.

¹ Anutunoŋ ejemba meweŋgoŋ ononoti, iyoŋoo momalaarigianoŋ kolooŋ somarii-waatiwaajoŋ ama Jiisas Kraistnoŋ Pool nii wasinŋ nono iwaa aposolya kolooŋjeŋ.

Niinoŋ Anutu welenŋ qeŋ muŋ qaa hoŋa kuma onomakejeŋ. Qaa hoŋa ii moma kotoŋ koma gbiliwuti eenŋ, onoo laaligogianoŋ mono utegoŋ letomakebaa. Kawaajoŋ tere koi ooŋjeŋ.

² Anutunoŋ qaa qolonmolongoya jewaatiwaa so qaago, iinoŋ monowaa monoyanoŋ laaligo kombombaŋa nonomambaajoŋ jeŋ somoŋgoŋ iikawaa gematanoŋ iwoi kuuya mokoloo. Ononoŋ qaa hoŋa moma kotoŋ moma laarigi iikanoŋ mono nemuŋ koma onono laaligo kotiganoŋ keubombaajoŋ mamboma jejeromonromonŋ amakeju. ³ Anutu, Hamoqeqe Tonananonŋ oyaŋboyaŋ laaligoyaa qaaya jeŋ somoŋgoŋ iikawaa kambaŋa dindiŋa mero kaŋ kuuro iikanoŋ Buŋa qaaya ninisaama ii jeŋ seiwombaa jeŋkootoya ano. Iikawaa so ii jeŋ asarigi Anutunoŋ nii ii jeŋ seimaŋatiwaajoŋ moma laariŋ noma kuuŋ nono.

⁴ *Oo uumeleenŋ mera sorona Taitus! Niinoŋ ilaŋ gombe uuga meleema ala ilailaana kolooŋ motoonŋ Poŋ moma laariŋ laliŋgoŋkejo.

Maŋnana Anutu ano Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist yoronoŋ mono kaleŋmorianŋ goni luaenoŋ laligowa.

Galeŋ jotamemeya yoŋoo qaa areŋ

⁵ Kowe wato Kriit (Crete) kanonŋ motoonŋ misin gawoŋ meŋ batuyanoŋ gomesaomambaajoŋ ama kokaenŋ jeŋ kotoŋ gombe: “Uumeleenŋ yoŋonoŋ iliŋgosoŋ laŋ laligojuti, ii

* 1:4: 2 Kor 8.23; Gal 2.3; 2 Tim 4.10

mono arengonj onjoma (eja to pasto ano) jetamemeurugia gomanj ano taonj so kuuj kuma onjona arengiawo zioz gawonj menj laligowu.” Kaenj jenj deeni.

⁶ *Uugia meleengiti, iyonoo batugianonga eja koi kaanja meweengowa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, embia motoonjo menj laligoja. Meraboraananonj uugia meleema Anutu moma laarinj yangisenj gejajuju siligiaa qaa selegianonj mende kuuj jenj onjmakeju.

⁷ Uumeleenj kanagesowaa somatagia pasto (bisop)* iinonj Anutuwaanonj kanageso galej koma onjmakebaati, iikawaajonj mono eja koi kaanja kuuwa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, jaba-arambaranj ano goronjikia qaa. Apu kotiga mende nenj manja tondu mende qenj mondomondo qaganonj injarere laligonj monenj iwoiwaajonj mende kaparanj komakeja. ⁸ Iwaanonj kawuti, ii saanonj koma horonj kalanj koma onjoma qaa nanamemenj awaawaa siina moma uuta iikanonj ama laligowaa. Kilikalu kepiriria qaa, qaa kuuya dindinagadeenj gosinj soraaya toroya qaita monj koloonj iyanjaa nanamemenja tororo galej koma aonkeja.

⁹ Buja qaa kuma nononji iikanonj tando ejia kaanja laaligo doonjonj nanjomambaajonj nanji, pastononj ii mono koronsonj menj iikanonj qokotaanj nambaa. Kaenj nama saanonj Buja Tere otaanj momalaariwaa qaa batuya batuya ejemba kuma onjoma iikanonj uugia kuujkebaa ano tosanonj Buja qaa meeranjonj qetamakebuti, iyonoo qaagia doogoya ii saanonj qewagonj mindinjonkebaa. Kianj.

Boi takapolakaya mono qotogonj onjombu.

¹⁰ Ejemba mamaganonj qaa qenj gejajuju ama sosonjae kaanja qaa senja senja jenj ejemba tiligonj onjmakeju. Anutuwaa aiweseya selegianonj kotogiti, iyonoo tuunjonnga ejemba jaasonjononj iikaanja koloonkeju.

¹¹ Ejemba iikaanja yonoo qaagia mono qowogowu. Yonjononj Buja qaa kuma onjombombaaajonj mondonj monenj iwoi horowombaaajonj moma kesa-awaranj qaa lanj jegi gamuyawo koloonkeja. Kaenj ama sumanj tosaanj mono korebore menj soonj onjonjgita enjalolonj koloogi. ¹² Kriit iyangiaa gejatootoo eja monjonj kaiyakagiaajonj kokaenj jenj ooro, “Kriit ejembanonj mono kambanj so qaa qolonjmolongonj injarere qezenj laligonj jeranjai kombo kaanja ewaewanj koma baanonj newageenj nepaqepalo nenkeju.” ¹³ Yonoojonj qaa kaenj nanjonj jeroti, ii honjaga. Kawaajonj jigia iikanonj qaono momalaarigianonj asuginj honjowo koloowaatiwaajonj ii mono kotakota jenj terenjonj onjmakeba.

¹⁴ Momalaarigianonj honjowo kolooro Juuda nonoo benj sosombanana ano ejemba qaa honja songinj jenjkooto amakejuti, qaa iikaanjaajonj geja mende ambu. ¹⁵ Uunana meleeninj Uja Toroyanonj konjonjora menj nonono soraaya koloojonj, ananaa nembanene mombaa songoya ii mende eja. Anana nembanene kuuya saanonj newonjatiwaa so koloojato, qewolonj ejemba qaa honjaajonj yangisenj amakejuti, iyonjononj ii me woi anji uugianonj kilenj tiloonkeja. Uugianonj kokojinj jawo kolooro uu gejagia duuro mono bao jaagoo tani kaanja laligoju.

¹⁶ Yonjononj “Anutu moma yagojonj,” jegianonj kaenj jenj kaiyakagianonj ii qakooma qewagonkeju. Kaanja koloonj Anutuwaanonj qaa qegi injiuro arokuukuugiawo kolooro gawonj awaa monj mewutiwaa so mende kolooju. Kianj.

2

Ejemba somata onjoo qambanjmambanj qaa

¹ Giinonj kaanja mende laligojanjwaajonj mono momalaariwaa qaa batuya batuya ii Buja Tere otaanj kokaenj kuma onjmakeba: ² Eja wana onjononj mono kilikalugia qaa laligogi goda qenj onjombonjatiwaa so koloowu. Iyangiaa nanamemenjgia tororo galej koma aogi momalaarigiaa jianonj qaono honja uukalenj koloonkebaa. Honja kolooro

* 1:6: 1 Tim 3.2-7 * 1:7: Ouwasia, zioz paris liida, bisop, gawonj meme wana iinonj qa somata eenj mende bosimbaato, paris tuunjuruta yonoojonj qama koolinj kuma onjoma uugia kuuj gawonjgiaa arengia onjoma gejanono qambanjmambanj qaganonj galej koma mindinjonj onjmakebaa.

ejemba tororo jopagonj onjoma laligowu ano kaparanj koma boj qej nambu. Kaenj laligowutiwaajonj kuma onjomaakeba.

³ Emba waja onjononj kaanjagadeenj Anutuwaanonj emba soraaya yonjoo so nanamemengia ama menj laligowu. Gemaqeqe qaa mende kisama kema kankebu. Wain apu mamaga newutiwaa moto siwa-yanonj mende kemenj osiwu. Uumeleen nanamemembaa silia awaa qendeema tosaanja kuma onjomaakebu.

⁴ Kaenj ama laligonj emba newo baagianonj laligojuti, iyonjoojonj saanonj qambanjmambanj qaa injijonj laligogi yonjononj kaanjagadeenj lomeraanjurugia uu wombogianonj jopagonj onjoma laligowu. ⁵ Jopagonj onjoma iyangiaa nanamemengia tororo galej koma aonj soraaya koloowu. Kaenj koloonj miriwaa gawonja menj qelanjinj nogo toro qaganonj menj lomeraanjurugia kalanj koma onjoma lourugiaa qaa baatanonj kema kotingonj onjomaakebu. Kaiyaka soraaya kaenj kuma onjonji ama menj laligogi tosonianonj Anutuwaa Buja qaa mepaego-wombaajonj amamaawuya. Kianj.

Eja gbaworo ano welenqeqe onjoo qambanjmambanj qaa

⁶ Eja gbaworo yonjoo uugia mono kaanjagadeenj kokaenj kuuj onjomaakeba: Yonjononj mono gawonj awaa mewutiwaajonj oyanjasa laligonj iyangiaa nanamemengia tororo galej koma aonkebu. ⁷ Uugia kaenj kuuj onjoma geengonj nanamemenj kuuya kanonj sili awaa qendeema onjoma laligowa. Mono gbingbaonja qaa boj qej nama tanjhoraya qaa kuma onjomaakeba. ⁸ Qaa momasiinjawo jej laligona ejembanonj mepaegonj menj kamaanj gombombaaajonj amamaawuya. Kaenj jej laligona tuarenjenjurunananonj qaa bologa jej nonombombaaajonj qaa monjgama honja mende mokoloonj gamugia mobuya. Kaenj kuma onjomaakeba.

⁹ Welenqeqeurunana ii kokaenj kuma onjomaakeba: Yonjononj mono somataurugia yonjoo qaagia kuuya tej koma qaa baatanonj kema laligowu. Mono korisoro qej onjombombaaajonj kaparanj koma nambu. Qaa injijowuti, ii mono neselanj kiito qaganonj mende meleema onjomaakebu. ¹⁰ Somatagiaa mirinonjga iwoi woi motoonj ii oloj mende menjkebuto, somatagianonj injiima moma laarinj onjomaakebaatiwaajonj mono kaparanj koma nambu. Gawonjgia kuuya mono gbingbaonja qaa pondanj menj laligowu. Kaenj laligonj Anutu Hamoqeqe Tonanaa Buja qaa kuma onjomaakejuti, ii kotingonj kopagogi honja kolooro iigi akadamuyawo koloonjkebaa. Kianj.

Laaligo soraayaa nemunja ii kalejmorianj.

¹¹ Laaligo soraayaa nemunja ii kokaenj: Anutunonj ejemba kuuya hamo qej nonombaatiwaajonj ama kalejmorianja ninisaano gomanj so asugiro. ¹² Kalejmorianj iikanonj gadokopawaa laaligoya anjonjorayawo ii gema qewombaa kana qendeema balombaa siinj kombombanja bologa qowogowonjatiwaajonj mindinjonj kuma nonomakeja. Nanamememana tororo galej koma aonj qaa kuuya dindinjagadeenj gosinj laligowombaaajonj koma gbilinj nonomakeja. Iikaanja kanonj Anutuwaa laaligo kombombanja ii kambanj kokaamba koma gbilinj namononj laligowonja.

¹³ Kaanja laligoninj Jiisas Kraistnonj mombo kawaati, anana kambanj iikanonj Anutu qabunayawo ano Hamoqeqe Tonana yoroo asamararangara asugiro iibonja. Anana oyanjboyanj kambanja ii kanj kuuwaatiwaajonj jejeromonjromonj ama mamboma laligojonj.

¹⁴ *Jiisas Kraistnonj ananaajonj ama iyanjaa laaligoya qeleema mesaoro. Anana nanamemenj bologa kania kania iikanonja metogonj nonoma downana memambaaajonj moma koma konjoratinj nonoma iyanjaa buja soraaya koloowombaaajonj ama laaligoya qeleema mesaoro. Ii mesaonj qewolonana songbano anjaa kanageso koloonj mono gawonj awaa awaa mewombaa uugeregere ama jorinj laligowonja.

¹⁵ Iikawaa qaaya mono kuma onjoma ejemba uugia nanjonj kana songiwuti, ii kuusunj kuuyaa qaganonj temboma jej onjomaakeba. Kaenj ana monjonj jejewili ama gombabotiwaajonj mono galej menj aonj laligowa. Kianj.

* 2:14: Ond 130.8; Eks 19.5; Dut 4.20; 7.6; 14.2; 1 Piito 2.9

3

Uumeleenj oŋo mono sili kokaenj ama mej laligowu:

¹ Kuma oŋoma qaa koi mono koma gbiliŋ oŋona saanonj uu wombogianonj ama romonjowu: Uumeleenj kanageso yoŋononj mono kaunsol komiti ano gawmambaa somataurugia tosaŋa yoŋoo qaa baagianonj kema qaagia teŋ koma laligowu. Kulukululuu gawonj awaa mewutiwaajonj jegi ii kuuya mono jojorinj meŋkebu. ² Uuqeŋe qaa tokoronjkota ii mombaajonj mende jewu. Angowowo mende ambuto, ala mej aonj uumotoonj ama laligowu. Ejemba kuuya ii gumbonjonjonj qaganonj ama oŋoma uuluauenonj metulaŋonj aonj laligowu. Kianj.

³ Anana kaanagadeenj wala uunana mende tooro qaa qotogonj jinjaunj laligoninj. Siinana kombombaŋa bologa kania kania iikawaa moto siwayanonj kemeŋ osinj qagoninj galeŋ koma nononji sele busuwaa siinj korisoroya monjgama laŋ laligoninj. Goronjiki qaga-nonj kikekakasilinj ama iikanonj laaligonana tiwilaŋ laligoninj. Tosianonj arokuukuu moma kazi ama nononji batunananonj kere jaa aima aonj laligoninj.

⁴ Kaenj laligoninto, Anutu Hamoqeŋe Tonananonj silia awaa qeleema ninisaano uukalenanonj koloonj asugiro kotama uutanonj jopagonj nonono. ⁵ Jopagonj nonoma wajnana somonjonj hamo qeŋ nonono. Nononano dindiŋa laligonj gawonj awaa awaa mej laligowonagati, iikawaajonj ama mende niniima kobooro. Kawaajonj qaagoto, iyaŋaa kianjkomuyanonj mono nemuŋ koma muro siŋgisongonana songbano kolokoloo dologa kolooninj Ujaya Toroya uunananonj ano mej gbiliŋ nonono. ⁶ Anutunonj hamo qeŋ nonoma Hamoqeŋe Tonana Jiisas Kraist ijoro Uŋa Toroya wasinj kelemalelenj maaro uunananonj kemero laligojonj.

⁷ Anutuwaa kalenmoriananonj nemuŋ koma muro qaanana jeŋ tegoro solanjaniwombaajonj ama Uŋa Toroyanonj uunananonj kemero gbilinj. Gbiliŋ nama oyanjboyanj laaligo tetegoya qaa laligowombaajonj jejeromoromonj ama mambomakejonj, ii saanonj buŋa qeŋ aowonja. Kianj.

⁸ Qaa oojeŋi, iikanonj horj toonjaga. Giinonj mono qaa kokaenj kaparanj koma jeŋ asariŋ oŋoma laligowa: Ejemba Anutu moma laarijuti, iyoŋononj mono jegenj qeŋ nama uugia pondanj gawonj awaa awaa mewutiwaajonj ama laligowu. Kaenj ambuti, iikanonj mono ejemba ilaŋ oŋono gawonjgiaa honja iima “Awa soro!” jeŋ laligowuya. ⁹ Tosianonj eja uugia qaanonj jewageenj jeŋuti ano ambosakonj yoŋoononj qa areŋa areŋa aminj mogi kesaawaranj ano angowowo koloonjkeji, giinonj mono ii yakariŋ gema qewa. Kaanagadeenj Moosesonj Kana qaa nononoti, tosianonj qaa motomotoonj iikawaajonj mondongosi anji sipasipa koma soonjkeja. Jenonjkooli kaanja ii iwoi omaya toonj koloonj mende totoonj ilaŋ oŋomakeja. Kawaajonj ii mono gema qeŋ mesaowa.

¹⁰ Monjonj qaa kaenj jeŋ horonj iikanonj undeundenj ama oŋomakeji, ii mono galeŋ meme qaa jeŋ muna mende teŋ kono mombo jeŋ muna indinj woi kolooro kileŋ yangiseŋ ambaati eeŋ, ii mono konjona uumeleenj tuuŋ mesaonj seleenjenj laligowa. ¹¹ Iwaa kania kokaenj ero moma yagojanj: Iinonj kana songinj oŋompopo qeŋ meeqeeseonj siŋgisongon nanamemeŋ amakeja. Siŋgisongoya iikanonj mono kania qendeeno soodabororo Anutunonj qaaya jeŋ tegoro gere siawaa buŋa koloowaa. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹² *Nii konjuru kambanj koi siti qata Nikopolis Griik kanonj rama laligomambaajonj mojeŋ. Kawaajonj Artemas me Tikikus kitiga laligowaatiwaajonj wasiwe goononj koubaati, kambanj iikanonj mono kambanj mende qeŋ koriwaato, uulaŋawo mesaonj Nikopolis kanj mokoloonj nomba. ¹³ *Kana qaawaa momo eja (lawyer) qata Zenas ano Apolos yorononj iwoi mombaajonj amamaanj memeqemeanj mej Kriit kanonj osinj rabaobo. Kawaajonj mono kaparanj koma ilawoila tosianonj sogaranonj nanjonj orona saanonj toroqerj kembao. ¹⁴ Alaurunananonj mono gawonj awaa awaa mewutiwaa kania moma sororogonj pondanj

* 3:12: Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8; 2 Tim 4.12   * 3:13: Apo 18.24; 1 Kor 16.12

jegera zeri nama uugia iikanon ama laligowu. Kaeri angi tosanon lombo somata qatawo sangabanga mokoloowuti, ii afaangon nangon onjmakebu. Momalaariwaa hona kaeri kolooro laaligo gipeya (auta) nepinepi mende laligowu.

¹⁵ Niwo koi laligojuti, iyononon kuuya yeizozogia jegeri goonon kaja. Giinon alaurunana Kriit kanon Pon moma laarin uugianon jopagon nonomakejuti, ii mono noo yeizozona injiona mobu.

Kalerimorianon mono kuuya onowo ewa.

Filemombaa Tere Poolnoŋ Filemombaa Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Eja qabunayawo Filemon ii Kolosi sitinoŋ laligoŋ uuta meleema zioz gawoŋ meŋ welenqeqeya qata Onesimus galeŋ kono kileŋ kok koma Room sitinoŋ keno. Kanon kema Poolwo metulaŋgoŋ qaaya moma uuta meleema Poolwo Buŋa gawoŋ meri kapuare mirinoŋ oroŋgi rari. Onesimuswaa kambaŋa qaono Poolnoŋ Tere koi Filemombaaŋoŋ ooŋ Onesimuswaa boronoŋ ama wasiro Kolosi eleeno. Tere kokanoŋ uuta meleenoti, iikawaa bujuya isaama Filemombaa uuta ii kokaen kuuro: “Gii mono welenqeqegaa qin-jita mesaŋ iwo uumotooŋ ama koma horoŋ muna uumeleen alaga kaŋa kooroŋganon nano iwaajoŋ aisoŋ laligowa.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-3

Poolnoŋ Filemon mepeseja 4-7

Onesimuswaaŋoŋ Filemombaa uuta kuuro 8-22

Terewaa qaa kota waŋa 23-25

¹ Oo wombo alana ano nejana Filemon. Pool niinoŋ Jiisas Kraistwaa gawoŋa meŋkejeŋiwaajoŋ ama gbadoŋ noŋgi kapuare mirinoŋ rajen. Uumeleen alana Timoti iinoŋ niwo raro niinoŋ giwo qaa amiŋ mobojon tere koi oojeŋ.

² *Kaŋagadeen emba somata uumeleen naaŋnana Apia ano Arkipus uumeleembaa manjaqeqe ejanana ano uumeleen kanageso goo mirinoŋ ajoroŋkejuti, niinoŋ oŋoojoŋ tere koi oojeŋ.

³ Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yoroŋoŋ mono kalenmorian oŋoni luaenoŋ laligowu.

Filemombaa ukalenjaajoŋ Poŋ mepeseja.

⁴ Niinoŋ kambaŋ so qama kooliŋ gii romoŋgoŋ gomakejeŋiwaaw so Anutuna dangiseŋ kokaembaajoŋ jeŋ muŋkejeŋ: ⁵ Gii Poŋ Jiisas moma laariŋ jopagoŋ muŋ Anutuwaa ejemba soraaya kuuya jopagoŋ ukalen oŋoma laligojaŋ.

⁶ Dangiseŋ jeŋ kokaen qama kooliŋkejeŋ: Momalaariganon mono kotiŋ powowoŋ kolooro saanoŋ kooronananon nama nonowo momalaariwaa qaaya jeŋ seiŋ laligowaga. Kaen Kraistwo qokotaŋ naniŋ kalen awaa awaa nonomakeji, gii mono iikawaa kania korebore moma sorogowaga. ⁷ Oo uumeleen alana, gii ejemba soraaya keraqeeŋgo qeŋ oŋona afaŋgoŋ laligoju. Niinoŋ uujopaga iikawaajoŋ ama mamaga aisoowe iikanon noo uuna naŋgoŋkeja.

Filemonon Onesimus koma horowaatiwaajoŋ qisija.

⁸ Giinoŋ kaen laligoŋ Kraistwo qokotaari saanoŋ awasankaka koloŋ ku-usuŋ qaganon nama iwoi ambaatiwaajoŋ jeŋ koton gombenaga. ⁹ Ii kileŋ Anutunoŋ uutanon jopagoŋ noronjiwaajoŋ ama saanoŋ jeŋkootona mesaŋ qisiŋ welema gonjeŋ. Gii Pool noo silina mojaŋ. Niinoŋ eja waŋa kolojeŋ ano Kraist Jiisaswaa gawombaaŋoŋ ama kambaŋ kokaamba kapuare ejaga kaŋagadeen kolojeŋ.

¹⁰ *Nii kapuare miri kokanoŋ alaga qata Onesimus aitoŋgoŋ ilaŋ mube uuta meleema momalaariwaa merana kolooro. Kawaajoŋ kete iwaa je meŋ iwaajoŋ ama qisiŋ welema gonjeŋ. ¹¹ Iinoŋ wala welen qeŋ laŋ mondoŋ injarere laligoŋ qemasologeŋ ama goma laligoroto, kambaŋ kokaamba letoma gii ano nii awaagadeen ilaŋ norono gawoŋaŋa honjanon asugiŋkebaatiwaa so kolojo.

* 1:2: Kol 4.17   * 1:10: Kol 4.9

¹² Iinonj neenaa wombo merana kolooja ano neenaa wombona kaanja wasinj mube eleema goononj kaja. ¹³ Niinonj Oligaa Bunjawaajonj ama kapuare mirinonj rajen. Kawaajonj Onesimus somonjgowe niwo laligonj goo kitiga ilaanj nombaatiwaajonj mojen. ¹⁴ Kaenj mojentonj, ilaanj nombaatiwaajonj mende kuunj gonjen. Siinganonj jero ilaanj nona sokonagato, giinonj welenjeqeqega nombaga me anjonj kombagati, iikawaajonj “Oonj!” mende jena neenodeen somonjgonj mumambaajonj amamaajen.

¹⁵ Onesimusonj kokaembaajonj ama gomesaoromaen? Iinonj kambanj torodaamonj seelenjenj laligonj mombo eleema kanj giwo kambanj tetegoya qaa laligowaa. ¹⁶ Wala welenjeqe omaya koloonj laligoroto, kambanj kokaamba ii uugunj eja qaita monj kolooja. Uuta meleema mono wombo alanaraga kolooja. Niinonj iwaajonj siinj mamaga mobe giinonj eja ii iina Pombaa buja kolooro iwaajonj nii nuugunj siinj hononja qaa momakebaga.

¹⁷ Giinonj niwo ala-ala ama laligojotiwaajonj niinonj kawee koma horonj nonagati eenj, mono Onesimusonj karo iikaanja koma horonj muba. ¹⁸ Iwoi monj ama bolinj gononj me iwaanonj tosa monj goononj eji eenj, ii mono noo tosaga jena ewa. ¹⁹ Nii Pool neenaa boronanonj kokaenj oojenj, “Niinonj ii metogomaja.” Niinonj ilaanj gombe uuga meleena tosaga somata ii kumbaatiwaajonj geengja kaanjadeenj noo buja jenj tegonj aona sokonaga. Kawaajonj saanonj kokaenj jenenaga: Onesimuswaanonj tosa ii mono jena geengjaa tosaga ewa. ²⁰ Oo uumeleenj alana, Pombaa Buja gombeti, ii mono meleema ilaanj nombagatiwaa siinja mojen. Kraistwo qokotaajani, iikawaa so mono Onesimus koma horona noo uunanonj afaanjonj qeangowaa.

²¹ Qaana tenj kombagati, ii moma laarinj qaana onj goo kaniaga kokaenj ero mojen: Qaa jejenj, ii mono uugunj awaa soro ama sororogowaga. Kianj. ²² Qaa monj koi: Onjononj qama kooligi Ponjonj nii wasinj meleema nono onjononj kamambaajonj mamboma jejeromonjromonj anjenj. Kawaajonj mono miri uuta monj noojonj mojqojonjgonj raba.

Yeizozo ano kotumotue qaa tetegoya

²³* Alana Epafraas iinonj Jiisas Kraistwaa gawombaajonj ama niwo kapuare mirinonj rama yeizozoya ano goononj kaja. ²⁴* Nenjauruna gawonj motoonj menkejonj Maak, Aristarkus, Deemas ano Luuk yonjononj kaanjagadeenj yeizozogia anji goononj kaja.

²⁵ Ponj Jiisas Kraistwaa kalenjmorianonj mono unjagia kotuegonj onjowo ewa. Kianj.

---

* 1:23: Kol 1.7; 4.12   * 1:24: Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; 19.29; 27.2; Kol 4.10, 14; 2 Tim 4.10-11

Hibruu Tere Mojnonj Hibruu yonoo Tere angi. Jey-asa-asari

Jiisasnoj Siwenoj uro iikawaa gematanoj gbani 35 kawaa so tegoro eja moŋ qata mende moŋŋi, iinonj Tere koi oonj Juuda uumeleenj ejemba yonoonoj ano. Juuda yonoonoj Hibruu (waba) qaa jegitiwaajonj qagia Hibruu qagi. Tosianoj Juuda uumeleenj ejemba ii sisiwerowero mamaga ama ononj Jiisaswaanonj kana dindiŋa mesaowombaa-jonj romonjonj Juuda yonoo kana walaganonj duŋanonj mombo keubombaaonj mogi. Kana walaga ii Kana qaawaa kaparanjonjonj.

Tere kokawaa qaa kota 3 ii kokaenj:

1. Jiisas, Anutuwaaw Meria iinonj siimbobolo somata moma iikaanja kanonj Maŋa tej komambaa kania moro. Kawaaonj Siwe gajoba, Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya unjuuguj uuta koloaja.

2. Anutunonj Jiisas kuuro kambanj tetegoya qaa jigo gawonj galenana waŋa koloonj laligowaa. Anaa saya molaarotiwaajonj siimolonj oonj-oononj tegoro jigo gawonj galenj tosaanja yonoojonj mende amamaawonja.

3. Uumeleenj anono Jiisas moma laarinij singisonjonana mesaonj hamo qen nonoma koomunonja metogonj nonono toroko mende moŋŋonj. Jigo gawonj walaga ii unauŋa kaanja kolooro megi Jiisasnoj hamoqeqewaa kania honja ninisaama anaa siimolonj oonjonj kaanja ambutiwaajonj ama aoro.

Momalaari ejemba somata yonoo siligiaa sunduya ii tetegoyanonj (Bonj 11) oonj momalaarigianonj zololonjgowabotiwaajonj kokaenj kuuy ononja, "Sisiwerowero ama ononj kawaa siimboboloya ii mono kaparanj koma mokosonjonj moma Jiisaswo haamo ambu." Buk kokawaa qambanmambanjanj ano galenj meme qaaya ii aijnawo.

Buk kokawaa bakaya waŋa 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya: Kraistnoj Anutuwaaw kania ninisaandabororo 1.1-3

Kraistnoj gajoba kuuya unjuuguja 1.4-2.18

Kraistnoj Mooses ano Joosua uruuguja 3.1-4.13

Kraistnoj jigo gawonj galenj kuuya unjuuguja 4.14-7.28

Kraistwaa soomonjo areŋa ii soomonjo areŋ walaga uuguja 8.1-9.28

Kraistwaa sa busyanonj siimolonj kuuya unjuuguja 10.1-39

Momalaari ii iwoi mutuya ano waŋa 11.1-12.29

Nanamemenananonj Anutu keraqeeanjo meŋ mubu 13.1-19

Qamakooli tetegoya 13.20-21

Uuwaawaa qaa ano yeizozo qaa tetegoya 13.22-25

Anutunonj Meria wasiro qaaya ninisaano.

¹ Anutunonj monowaa monoyanonja kanainj kana morota morota otaanj qaaya ninisaamambaaonj moro. Kaenj moma qaaya kambanj mamaga gejatootoo ejemba sololonj uugianonj ano asuganonj jegi ambosakonjurunananonj moma laligonj kougij. ² Kaan laligonj kougito, kambanj tetegoyanonj laligonij kokaamba mono Meria wasiro qaaya ninisaama asuganonj jero monij. Meria iinonj Maŋa ilaaro Siwe, namo ano iikawaa ilawoilagara kuuya mokoloori Merianonj kambanj tetegoyanonj iwoi kuuyaa Toya koloowaatiwaajonj jey tegoro laligoja. ³ Anutuwaaw kaitanianonj Meria enj muro kamaanj qendeeno. Anutuwaaw asamararanonj mono ii kuuro bilisik ano unauŋa kaanja iiniŋ. Singisonjonana koma konjoratidaboronjo mono Siwe gomanonj uma duŋa meŋ Uutananaa boro dindiŋanonj raja. Iikanonj rama Siwe namowaa ilawoila kuuya ii qaaya ku-usunawononj bosima galenj koma laligoja.

Anutuwaaw Merianonj Siwe gajoba unjuuguja.

⁴ Anutunonj Meria qa muro iikanonj mono Siwe gajoba yonoo qagia uuguj akadamuyawo kolooji, iikawaa so Merianonj Siwe gajoba unjuuguj somatagia kolooro newo baatanonj laligoju. ⁵*Anutunonj kambanj mojnnonj Siwe gajobauruta yonoononga mombaajonj qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manga koloojenj.”

Kaanjagadeenj qaa monj kokaenj jerota eja,

“Niinonj iwaa Manga koloowe iinonj noo Merana koloowaa.”

⁶*Qaa ii mombo toroqenj mutu Meria jej tegoro namononj kamaamambaajonj anoti, kambanj iikanonj waladeenj kokaenj jero,

“Oo Siwe gajobauruna, onjo mono korebore iwaa waeya menj mepeseenj laligowu.”

⁷*Siwe gajoba ii qaa kokaenj injijorota eja,

“Anutunonj gajobauruta menj letoma onono haamo kaanja koloonj kema kawuya. Welenqeqeurutanonj letoma gere bolanj kaanja koloonj kema kawuya.”

⁸*Ii kaenj injijoroto, Meria ii qaa monj kokaenj ijorota eja,

“Oo Ponj, giinonj mono jinjaronj dunj raraganonj kambanj tetegoya qaa rama uba. Taa gbaruga ku-usunjawo iikanonj qindingonj nonona nanamemenj dindinanonj mono bentotongaa mungeja koloonj enj uba.

⁹Giinonj nanamemenj solanja siinj enj gono nanamemenj doogoyaaajonj iringa soono kazi ama laligonj kouna.

Kawaajonj goo bejga Anutu iinonj mono goo siinj enj muro gii korisoro kelenonj alauruga unjuuguj honombononja qaa gomoriro laligojanj.”

¹⁰*Meriaa qaa monj ii kokaenj,

“Oo Ponj, giinonj kanakanaiyanonj namowaa tandoya kuuna Siwewaa jakeya jakeya iikanonj mono goo boroterega kolooji.

¹¹Siwe balonj kuuya kanonj opo maleku kaanja walaga koloonj aliwuyato, giinonj mono kotiin nama uba.

¹²Maki pipiinjejonj, giinonj mono kawaa so siwe ii-iita ii opo suru somonjojonj kaanja pipiin onona letombu.

Iwoi kuuya utegowaato, giinonj mono tani motoonjgo kayadeenj koloonj gbaniga tetegoya qaa laligonj uba.”

¹³*Anutunonj kambanj mojnnonj Siwe gajobauruta yonoononga mombaajonj qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj kanj boro dindinanonj rana niinonj mono tuarenjerjuruga kambanj batuya kokanonj riinj riitama onjombe kamaanj unjuro goo kanagaa doya koloogi otokorian maabonja.”

¹⁴Meriaajonj qaaya qaaya kaenj jeroto, Siwe gajoba ii moroga kolooji? Kuuya yonononj Anutuwa welenqeqe unjauruta kolooji. Kaanja koloonj ejemba oyanboyan bunja qenj aowuti, ii ilaanj onombutiwaajonj wasinj onono laligoju. Kianj.

2

Uunana mende meleembombotiwa galej meme qaa

¹Kawaajonj Bunja qaa moninji, ii mono tororo moma asariwombaajonj kaparanj koma geja ambu. Namononj laligowaa iwoiya mojnnonj nunuano lanj kema kanj lalabubu laligowonjati eenj, mono Jiisaswaa hamoqeqe gawonja uuguj eenj laligonj tiwilaawombo. ²Qaa ii kokaenj menj asarimanja: Wala Siwe gajoba yonononj Bunja qaa jegi iikanonj ejemba somonjonj onono laligogi. Kaenj laligonj daenj yonononj Kana qaa mende tenj koma songo walengiti, Anutunonj mono kuuya iyonoo qaagia dindinjagadeenj menj tegonj ironja meleema onono lombo qagianonj uro laligonj kougi.

* 1:5: Ond 2.7; 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13 * 1:6: Dut 32.43 * 1:7: Ond 104.4 * 1:8: Ond 45.6-7 * 1:10: Ond 102.25-27 * 1:13: Ond 110.1

³ Yonononj lombo mokoloogi nonononj kaanjiadeen qaa qewonjati eenj, iikawaa ironjaajonj mono nomaenj oloj kombonaga? Hamoqeqe gawonj somata ii telambelanj qaganonj lolomoninj ambonjati eenj, mono iikawaa ironjanonga oloj kombombaaajonj amamaawonja. Pononj kanainj hamoqeqewaa kania injisaano tosanonj qaa ii jetanonga moma nanjonj jejj kotiiigi seinj sokoma nonono. ⁴ Ii nanjonj jejj asarigi Anutunonj yonjowo motoonj nama qaagia nanjonj jero anjoleto aiwese kania kania ii ku-usunjawo asugiro Unja Toroya molaanj uusiinja so mendeeno sokoma nonono. Kianj.

Jiisasnoj danana koloonj Siwenonj nunuamambaajonj moja.

⁵ Siwe namo gbilia koloowutiwaa qaaya jejjkejonj, Anutunonj anana iikanonj Siwe gajoba newo baagianonj laligowombaa arenja mende jejj kotoro. ⁶ *Kaenj qaagoto, qaa ii mojononj nanjonj jerota Buja Terewaa batuya mojononj kokaenj eja,

“Namo ejanonj mono moroga kolooro ii romonjonj munjkejanj? Siwe gomambaa Eja honjanonj mono moroga kolooro ii kalanj komakejanj?”

⁷ Giinonj ii menj kamaanj muna kambanj toroga Siwe gajoba yonjoo newo baagianonj kamaanj kamaanj qeqeta koloonj laligoro. Laligoro wana asamararanonj uro kasaronj ilawage muna akadamyawo koloonj qabunjayawo laligoja. Kaanja laligonj ilawoila kuuya galenj koma laligoja.

⁸ Boroterega kuuya mono iwaa jejjkootoyaa baatanonj laligowutiwaajonj menj kamaanj onjona laligowu.”

Qaa iikawaa so iwai kuuya ii iwaa ku-usunj baatanonj laligowutiwaajonj menj kamaanj onjoma iikanonj iwai mojj mende mesaoro iwaa qaayaa baatanonj mende enaga. Arenj kaenj anoto, kambanj kokaamba borotereya kuuya ii iwaa ku-usunj baatanonj menj kamaanj onjono qaaya tenj komakejutiwaa so mende injiimakejonj.

⁹ Kaanja mende injiimakejonto, Jiisasnoj mono kokaenj letoma laligoro iimakejonj: Koomuwaa siimboboloya morotiwaajonj Anutunonj wano asamararanonj uro kasaronj ilawage muro iininj akadamyawo koloonj qabunjayawo laligoja. Anutunonj kalenmoriana qendeema nonomambaajonj moma kuuya ananaajonj ama koomuwaa siimboboloya mobaatiwaajonj jejj tegoro. Kawaajonj menj kamaanj muro kambanj toroga Siwe gajoba yonjoo newo baagianonj kamaanj kamaanj qeqeta koloonj laligoro. Kaanja laligoroto, kambanj kokaamba qabuja uuta menj laligoja. ¹⁰ Anutunonj ilawoila kuuyaa kania koloaja. Iinonj kuuya anana iyanja mepeseenj mubombaaajonj ama mokolonj nonono laligojonj. Iinonj ejemba seiseiya nunuano asamararanonj ubombaaajonj moja. Kaenj moma hamoqeqenanaa Toya ii mende anjonj kono siimbobolo moma iikaanja kanonj gawonja ii medabororo asamararaja kuuya mokoloowaatiwaajonj moro sokono.

¹¹ Mojononj menj sorainj nonomakeji ano ejemba soraaya koloonjkejonj, kuuya anana kondomondoo Tonananonj mono motoonjgo koloaja. Kawaajonj Jiisasnoj qanana “Alauruna,” kaenj qamambaajonj gamuya mende momakeja. ¹² *Kaniananaajonj Buja qaa mojj kokaenj jerota eja,

“Niinonj goo qaga ii neenaa alauruna yonjoojonj qama asarinj onjoma uumeleenj kanageso batugianonj nama mepeseenj gomakemaña.”

¹³ *Kaanjagadeen iikawaa Buja qaaya mojj kokaenj jerota eja, “Niinonj momalaarina Anutuwaanonj ama laligomaña.” Dujanonj mombo iikawaa Buja qaaya mojj ii kokaenj jerota eja, “Moba, nii ano Anutunonj merabora nonoti, nonononj koi laligojonj.”

¹⁴ Mojononj menj komunj nonomambaa ku-usunja menj laligoji, Jiisasnoj mono ii melunjgoro kemebaatiwaajonj ama komunj iikanonj haamo ano. “Kilenjaa Toya melunjomana,” jejj ejemba sa busunanawo laligojonj, iikawaajonj iinonj kaanjagadeen ananawo tani motoonjgo iikayadeen namo ejaga kolooro. ¹⁵ Ejemba laaligogia namononj laligojutiwaa so komuwombaa torokogianonj somonjonj onjono laligonj kougiti, ii kuuya mono isama onjono solananiwutiwaajonj ama namo ejaga kolooro. ¹⁶ Siwe gajoba kalanj koma

* 2:6: Ond 8.4-6 * 2:12: Ond 22.22 * 2:13: Ais 8.17, 18

onjombaatiwaajon balon ejaga mende kolooro, Aabrahambaa gbiliuruta anana moma angon koma ilaon nonomakebaatiwaajon mono iikaon kolooro.

¹⁷ Kania kawaajon ama iion ilawoila kuuya kanon alauruta ananawo tani motoonjo iikayadeen kolooro. Jigo gawon galenana wana koloon gawon non meñ kiankomun nonoma laligowaatiwaajon mono ananawo tani motoon kolooro. Tani motoonjo koloonjo mono saanon jotamemenana koloon jigo galeñ wana gawon meñkeja. Ii memambaajon singisongonanaa tawaya ama Anutuwaa jaanon ii koma konjoratiro. ¹⁸ Balon ejaga kolooro ijongon angobato meñ mugi on siimbobolo moma laligoroti, iikawaajon ejemba angobato meñ nonomakejuti, anana mono saanon ilaon nonomakebaa. Kian.

3

Jiisasnon Mooses uugun uuta koloja.

¹ Kawaajon uumeleen alaurunana soraaya, Siwe Toyanon onoono nonowo tuun somata motoonjo laligojuti, ononon mono uuroromonogia pondan Jiisawaanon ama laligowu. Anutunon ii wasiro aposol koloon jigo gawon galenana wana kolooji, iwaajon kaen jokolonkejon. ² *Moosesnon Anutuwaanon kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondan galeñ koma onjoma laligoro. Iikawaa so Jiisasnon kañagadeen moronon kuun muroti, iwaa qaaya misi metetan qaa tororo otaan membiriqembiria qaato, pondan meñ laligoro. ³ Miri ano eja miri meroti, ii gosin oronin motonqeqe ejawaa qabunayanon mono miriwaa qabunaya mamaga uugun nanja. Iikawaa so Mooses ano Jiisas gosin oronin Jiisaswaa asamaranjan uutanon mono Mooses mamaga uuguja. Kania kaanja iima mokolonkejon.

⁴ Miri kuuya ii mombaa borosowoya koloojuto, iwoi kuuya ii Anutuwaa borosowoya kolooja. ⁵ Moosesnon Anutuwaanon kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondan welen qen onjoma laligoro. Kaen laligon Anutunon kanagen eja qaita mombaajon jeroti, mono qaa iikawaa sareya ii waladeen isaama danjunuyaga nano. ⁶ Kaña nanoto, Kraistnon Anutuwaa Meria koloon Manaa qaaya (misi metetan qaa) non meñ kanagesoya pondan galeñ koma nonoma laligoja. Anutuwaanon kanageso ii anono koloonjo. Oyanboyan mokoloowombaajon jejeromonromon ama iikanon qokotaan selenana meñ uma awasankaka nama kotiidorowonati een, mono Anutuwaa uumeleen kanageso koloon laligowonja. Kian.

Yanğiseñ ama laligowombotiwaa galeñ meme qaa

⁷ *Kawaajon ononon mono Un Toroyanon qaa kokaen jenkejiwaa so kolooju,
“Keteda kokaamba Anutunon onooma qaaya sanje ano mojuti een,

⁸ uugia mono roromonjo bologanon mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon balon qararankonkonon kan kamban monon Anutu qetama angobato meñ mun karen angiti, onjo mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.

⁹ Yononon balon qararankonkonon kan Anutu nii angobato meñ noma laligogi. Angoleto ama meñ laligoweti, ononon ii gbani 40 kawaa so iima laligon ii kileñ nii mende moma laarin nonji unanon boliro laligowe.

¹⁰ Kawaajon ejemba tuun somata kamban iikanon namonon laligogiti, iyonoojon ama irinna soono kokaen jewe, ‘Yononon mono suulan uugianon kaamaa ama jinjan kemakeju. Laaligowaa kana kuma onjoma laligoweto, ii mende moma koton kougi. Qaago!’

¹¹ Kaen jen irinsoon qaganon qaana jen koton jojopan qaananon ii somonjon kokaen jewe,
‘Haamo meñ laligowutiwaa areñ ama onjombeto, yononon mono oyanboyan iikanon mende keubu.’”

* 3:2: Jan 12.7 * 3:7: Ond 95.7-11

¹² Oo uumeleerj alauruna, onononj mono kokaembaajonj galej mej aonj laligowu: Onoononga mombaa uutanonj doogoro momalaarianonj zololonjonj kamaaro Anutu laaligo Toya gema qeñ laligowabo. ¹³ Kaenj qaagoto, singisonjgowaa angomokolonjanonj tiligonj onono iikanonj onoononga mombaa uuta gojombabotiwaajonj mono weenj so batugianonj uugia kuunj aonj laligowu. “Kete” qaa ii jenkejonj, iikawaa so mono jolonjonj aonj laligowu. ¹⁴ Anana Kraist moma anjonj koma iwo tuunj somata motoonngo koloonj laligojonj. Wala uunana meleema uuwoi yakariñ awasankaka mokolonj laligoninji, iikaanja namononj laligowonatiwaa so kaparanj koma kotiinj nambonjati eenj, mono oyanboyanj koloowonja.

¹⁵ *Buña qaa ii mombo jenj kokaenj oojenj,

“Kete Anutunonj onooma qaaya sañe ano mojutu eenj, uugia mono mende gojombu. Onoo ambosakonjurugianonj Anutu qetama karenj anjiti, onononj mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.”

¹⁶ *Ejemba daenj yonononj Buña qaa moma Anutu qetama karenj anji? Moosesonj kanageso unuano Iijipt mesaonj kagiti, iyonononj mono kuuya kaanj anji. ¹⁷ Ejemba daenj yonoojonj ama gbani 40 kawaa so irinja soono kazi ama onono laligogi? Ejemba daenj anji mej komunj onono sele busugianonj balonj qararanjonkonjanonj kamaanj kongiti, iyonoononj mono kaenj kolooro. ¹⁸ Luaenonj haamo mej laligowutiwaa areñ ama iyanjiaa balongianonj mende keubutiwaa qaaya jenj kotonj jojopanj qaayanonj somonjgoroti, qaa ii mono daenj yonoojonj jero? Ejemba qaaya qotogonj yangisenj laligogiti, ii mono iyonoojonj ama jero. ¹⁹ Qaa iikawaa kania ii kokaenj iima asarijonj: Yonononj Anutu mende moma laarinj yangisenj anjitiwaajonj ama iyanjiaa balongianonj keubombaaajonj amamaagi. Kianj.

4

Anutunonj kanagesoya sonda kendonj nonombaa.

¹ Anutuwaanonj keuma luaenonj haamo mej laligowombaa qaa somonjgoroti, qaa iikanonj mono powowonj kotakota enj nononja. Kawaaajonj onoononga monjonj loorinj iyanjaa Siwe kana kekenja ii batuyanonj kotooro iikaanja mokolonj mubombo. Kawaaajonj mono batunananonj galej mej aowonja. ² Balonj qararanjonkonjanonj kagi Oligaa Buña jenj asariñ nononji kaanja jegi mogito, qaa ii mono eenj selegianondeej mogi uugianonj mende kemero. Kawaaajonj moma-laarigia mende mekolooro tompinj eenj laligogi mende ilaanj onoma janjonj qaono. ³ *Uunana meleema moma laarinj laligojonj, anana mono Anutuwaanonj keuma haamo mej oyanboyanj laligowonja, ii mojonj. Anutunonj iikawaa Buña qaaya ii kokaenj jerota eja,

“Kaenj jenj irinjonsoonj qaganonj qaana jenj kotonj jojopanj qaananonj ii somonjonj kokaenj jewe, ‘Haamo mej laligowutiwaa areñ ama onombeto, yonononj mono oyanboyanj iikanonj mende keubuya.’”

Anutunonj Siwe namo mokolonj orono kambanj iikanonja kanainj oyanboyanj gomanjanonj mono medaborogita ejato, kileñ qaa kaenj jero. ⁴ *Anutunonj weenj 7:baa qaaya jerota Buña Terewaa batuya monjonj kokaenj eja, “Somana 7 kolooro Anutunonj gawonja kuuya medabororotiwaa haamo mej kendonj rama moro.” ⁵ *Anutunonj Buña qaa ii toroqenj kokaenj jerota eja, “Haamo mej laligowutiwaa areñ ama onombeto, yonononj mono oyanboyanj iikanonj mende keubuya.”

⁶ Ejemba tosianonj Anutuwaawaa oyanboyanj mokolonj haamo mej laligowuti, qaa iikanonj powowonj kotakota enj nononja. Oligaa Buña wala kanageso jenj asariñ onjonjgiti, iyonononj qootogogiaajonj ama oyanboyanonj mende keuma haamo mende megiti. ⁷ *Haamo mende megitiwaajonj ama Anutunonj mombo kambanj monj ama qata ‘Kambanj keteda koi,’ kaenj qaro. Kambanj koriga tegoro kambanj iikawaa Buña qaaya keteda koi jenj oojenji, ii mono Deiwid isaano kokaenj jero,

* 3:15: Ond 95.7-8 * 3:16: Janj 14.1-35 * 4:3: Ond 95.11 * 4:4: Jen 2.2 * 4:5: Ond 95.11 * 4:7: Ond 95.7-8

“Ketada koi kaanjanonj Anutunonj onjooma qaa sañe ano mojuti eenj, uugia mono nanamemerj bologanonj mende gojombu.”

⁸*Kaerj jero Joosuanonj unjano oyanjboyanonj keuma haamo mewuyagati eenj, Anutunonj mono kambanj qaita mombaa qaaya ii kanagerj mende jenaga. ⁹Ii mende jenagato, Anutunonj onjanonj kanagesoya haamo meme nonono oyanjboyanj mokoloowonja. Qaa iikanonj mono powowonj kotakota ejj nononja. ¹⁰*Iikawaa kania ii kokaerj: Anutunonj anjaa gawonja merotiwaa haamo merj kendonj raroti, iikawaa so moñnonj Anutuwaa oyanjboyanonj keuma haamo mewaati, iinonj mono iyanjaa gawonja merotiwaa haamoya ii kaanjiadeerj merj oyanjboyanj laligowaa. ¹¹Kawaajonj anana mono Anutuwaa oyanjboyanonj keuma haamo memeta mokoloowombaaajonj kaparanj kombonja. Onjooonjga moñnonj kamaanj qerj kanageso walaga yonjoo qootogo tanigia iikayadeerj otaawabotiwaaajonj mono kaparanj kombonja.

¹²Anutuwaa qaaya ii mengbiligbiliwaa kania ano ku-usunjawo kolooja. Manjawaa soo somata ii leelee jetawo koloojato, Anutu qaayaa jetanonj mono soo somata kuuya unjuugunj jebombonj koloooro jeta leelee ii jetawo koloojao. Qaa iikanonj mono uu kokoosonana kotonj omenonj me Anutuwaa Unjayanonj inaanj nonomakeji, ii undeema kuunj nonomakeja. Sele busu kiti toroqeqenanana ano siirnanana aladawoya ii kaanagadeerj gosinj (qaanana aasangoya mokolonj) awaa ano bologa mendeema oromakeja. Uuwombonana ano momakooto arejnana ii gosinj qaanana jerj tegonjkeja.

¹³Anutunonj iwoi kuuya mokolooro eji, iikanondeerj iwoi moñj ii aasangoyanonj mende ero awaagadeerj iimakeja. Iwoi moñj esuuninj Anutunonj esunana ii saanonj luluuma iiro iwaa jaasewanjanonj asuganonjgadeerj eja. Nanamemenanaa lopoya kuuya ii mono iwaanonj jerj asariwombaa so koloojonj. Kianj.

Jiisasnoj jigo gawonj galenana uuta kolooja.

¹⁴Jiisasnoj jigo gawonj galenjan waja uuta kolooñ nononjiwaaajonj ama anana “Moma laarinj mujonj,” jerj jokolonjkejonj, iikanonj mono kotiinj nambonja. Jiisas Anutuwaa Merianonj mono Siwe jakeya jakeya unjuugunj urota raja. ¹⁵Uuroromongonana tosia looloria koloooro jigo gawonj galenjanjosianonj kawaajonj wosomomo mende ama nonomakejuto, ananaa jigo gawonj galenananonj mono qaita moñj kokaerj kolooja: Iinonj anana kaanja nanamemerj kuuya kanonj ananawo tani motoonjgo ijonjgonj angobato merj muj laligogito, ii kilej singisonjgo moñj mende ano.

¹⁶Jigo galenananonj mono eu kalenmoriambaa dunj rarayanonj rama kiankomunj nonomambaaajonj momakeja. Kawaajonj mono awasankaka qaganonj nama iwaa kosianonj kembonja. Iwaa kosianonj keninj kalenmoriambaaajonj amamaajonj, iwaa kambanja dindijanonj mono ilaanj nonono ii saanonj mokoloowonja. Kianj.

5

Galenjanjosianonj Jiisasnoj ilaanj nonomakeja.

¹Namowaa jigo gawonj galenjan waja kuuya ii ejemba batugianonjga meweenjgonj onjoma gawonj kokaerj mewutiwaaajonj kuunj onjomakejonj: Iinonj ejemba jotamemenana kolooñ Anutuwo uumotoonjgo ama laligowombaa gawonja merj singisonjgo aninjiwaa oro kalenja kalenja ii Anutuwaajonj ama iikanonj siimolonj oonjkeja. ²Iyanjaa uuroromongoya josianonj kaanagadeerj looloria kolooja. Kawaajonj ejemba lalabubu qaganonj jinjanj amakejuti, ii saanonj wosomomo qaganonj ama nonomakeja. ³*Looloria koloojiwaaajonj mono iyanjaa singisonjgoya ano kanagesouruta yonjoo singisonjgogia kaanagadeerj koma konjoratiwaatiwaaajonj orononj siimolonj oonjkeja. ⁴*Moñnonj qabunja ii anjaajonj mende bunja qerj aowaato, Anutunonj Aaron oonoti, iikawaa so mono ii kaanagadeerj oonja.

⁵*Iikawaa so Kraistnonj kaanagadeerj anjo jigo gawonj galenjan waja koloowaatiwaa qabunja ii anjaajonj mende bunja qerj aoroto, Anutunonj kokaerj jerj kotonj muro,

* 4:8: Dut 31.7; Joos 22.4   * 4:10: Jen 2.2   * 5:3: Lew 9.7   * 5:4: Eks 28.1   * 5:5: Ond 2.7

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manga koloorej.”
Qaa iikawaa so jigo gawonj galej warjnana kolooro.

⁶*Qaa iikayadeenj jerota Buja Terewaa batuya moŋnonj kokaenj eja,
“Giinonj Melkizedek kaanja jigo gawonj galej koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubaga.”

⁷*Jiisasnonj sele busuwo namononj laligonj iikanonj kambanja kambanja qama koolinj kotakota qaro jaunanonj kamaaro Anutu koomunonga metogowaatiwaajonj kotiiroti, ii qisiin muŋ laligoro. Qisiin muŋ laligonj Anutu goda qeŋ qaayaa baatanonj ama aonj laligorotiwaajonj Anutunonj qamakoolia moro. ⁸ Meria kolooroto, Anutunonj ii kilerj siimbobolo mende somonjgoro qaganonj uro moma kanonj teŋkonjkombaa kania mokoloonj moma sororogoro. ⁹ Ii moma akadamyua kuuya mokoloonjgo oyanjboyanj tetegoya qaa laligowombaa kondomondoo Toya kolooro. Kawaajonj ejemba iwaa jeta teŋ koma laligojuti, ii kuuya mono saanonj kondoonj onono oyanjboyanj koloowuya. ¹⁰ Toya ii kolooro Anutunonj ii Melkizedek kaanja jigo gawonj galej waja koloowaatiwaajonj jeŋ tegonj kuuj muro. Kianj.

Momalaariwaa honja soowabotiwaa galej meme qaa

¹¹ Qaa ii saanonj toroqenj mamaga jeŋ somariiwonagato, onjononj qaa moma otaawom-baajonj gaonjaajaa ama tanqanjanju. Kawaajonj ii jeŋ asarij onjombombaajonj osiqosi anjonj. ¹²*Onjononj kambanj koriga kanageso walaga laligonj saanonj kambanj kokaamba boi qaqazu koloowutiwaa so koloowuyagato, onjonganjo Anutuwaa qaa kota mutuya ii moŋnonj dujanonj mombo kuma onjombaatiwaajonj amamaanjeju. Onjononj mono osij Buja qaa ii aju kaanja newombaajonj momakeju. Nene kotiga kaanja ii newombaajonj amamaanjeju. ¹³ Moŋnonj ii aju kaanja neŋ laligoji, iinonj mono toroqenj merasisi kaanja kolooja. Anutuwaa jaanonj solanja koloowombaa qaa kuma onjoninto, iinonj iikawaa kania mende moma kotonj tompinj laligoja.

¹⁴ Merasisi kaanja laligojato, nene kotiga ii ejemba momogianonj somariiroti, iyonjononj newutiwaajonj ama eja. Ejemba Buja qaa suulanj koma gbiliŋ laligogi uumomogianonj meleendabororo saanonj afaanjonj sili kuuya gosij awaa ano bologa mendeema oroma awaaya otaanjeju. Nene kotiga ii iyonjoonj ama eja.

6

¹ Kawaajonj Kraist kaniaa qaa kota mutuya modaboronj iikanonj mono mende osiwoŋja. Kaerj qaagoto, mono toroqenj somariin akadamonanawo koloowombaaajonj kaparanj koma laligowoŋja. Momalaariwaa tandoya kuudaboronj ii mono dujanonj mombo kanainj kuuwombo. Tando ii uugianonj kokaenj kuuniŋ: Nanamemenana koomuya mesaonj uunana meleema Anutu moma laariŋ munij.

² Uunana meleenij momalaariwaa qaa batuya batuya kokaenj kuma nononji monij: Singisongonana koma konjoratiwutiwaa oomulu ano hamoqeŋe kania kania iikawaa kania kuma nononji. Borogia qanananonj aambaa kania kuma nononji. Gbiliŋ koomunonga waabonjatiwaa kania kuma nononji. Anutunonj qaanana jeŋ tegoro kambanj tetegoya qaa kotakota ewaatiwaa kania kuma nononji. ³ Momalaariwaa tandoya iikaya kuunjo mono toroqenj teŋ koma qeŋ gbiliwombaaajonj momakebonja. Anutunonj esunmumu nonomakejiwaa so mono akadamonana kuuya mokoloowombaaajonj kaparanj koma nambonja.

⁴ Kaerj nambombaajonj moma iikanonj osij kamaawombotiwaajonj ama nanbonja. Ejemba koi kaanja ii uugia meleembutiwaajonj onjombombaajonj amamaanjejonj: Tosianonj uugia kambanj moŋnonj asariro Anutunonj Siwe kaleŋa onono moma aisooŋi Unja Toroyanonj susugonj onono laligogi. ⁵ Anutu Buja qaayaa naanja mogi oyanjboyanj kambanj kanagenjaa ku-usujanonj uugianonj kemero mogi. ⁶ Ii kuuya momago momalaariŋgia mesaonj Anutu gema qegi. Ejemba kaanja ii uugia mombo meleembutiwa

* 5:6: Ond 110.4 * 5:7: Mat 26.36-46; Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46 * 5:12: 1 Kor 3.2

oᅅombombaajon amamaanᅅkejon. Yoᅅonon Anutuwaa Meria mepaegon dujanon mombo maripoonon qeᅅe kaanᅅa meᅅ kamaan ama asuganon gamu qeᅅ muᅅkeju. Iikaanᅅa kanon Kraist qenjaaronon jeᅅ gamu qeᅅ muᅅkeju.

⁷ Ii sareqaa kokawaa so: Koᅅnon kabanᅅ mamaga kinᅅ namo qaganon kamaanᅅ uutanonᅅ kemeᅅ balonᅅ meᅅ kelekele mero gawonᅅ toyaa welenᅅqeqeurutanonᅅ nene komogi Anutunonᅅ balonᅅ kotuegoro honᅅa kolooro komakoomo toya yoᅅononᅅ ii meᅅ kowigianonᅅ amakeju. ⁸ *Kaenᅅ amakejuto, kowororo ano oro waayawo kanonᅅ namononᅅ asuginᅅ waamakeji, balonᅅ iikanonᅅ mono nesambureya kolooja. Toya yoᅅononᅅ ii seigowombaajonᅅ momago kaparanᅅ koma mambonᅅgi honᅅa mende kolooro iima tetegoyanonᅅ mono kuugi jewaa.

⁹ Oo wombo alauruna, nonononᅅ sareqaa kaenᅅ jeᅅonto, ii kilenᅅ onᅅo uugia meleema laligowutiwaajonᅅ uuwoi mende anjonᅅ. Onᅅoo uugianonᅅ Buᅅa qaawaa honᅅanonᅅ asuginᅅ somariwaatiwaajonᅅ moma awasanᅅkaka nanjonᅅ. Anutunonᅅ honᅅa ii iima metogonᅅ onᅅono letoma Siwenonᅅ ubuya. ¹⁰ Anutunonᅅ kalembone qaganonᅅ doogoya mende kolooja. Onᅅononᅅ Anutuwaa eᅅemba soraaya ilaanᅅ onᅅoma laligonᅅ kouma toroqenᅅ ilaanᅅ onᅅoma gawonᅅ meᅅ laligonᅅkeju. Kaenᅅ uujopagia Anutu qendeema mugᅅ qabuᅅayanonᅅ somariᅅkeji, iinonᅅ gawonᅅgia ano uujopagia kawaajonᅅ mende duduunᅅ tawaya meleema onᅅombaa.

¹¹ Anana oyanᅅboyanᅅ koloowombaajonᅅ jeᅅeromonᅅromonᅅ ama iikanonᅅ awasanᅅkaka uuwoi qaa nambutiwaa siᅅnana moma kokaenᅅ awelegonᅅkejonᅅ: Onᅅononᅅ anᅅa anᅅa Anutuwaa uugere amakejuti, iikayadeenᅅ mono toroqenᅅ qendeema laligowu. Akadamugiwao koloowombaajonᅅ kaparanᅅ koma namononᅅ laligodaborowutiwaa so iikanonᅅ mono mende looriwu. ¹² Qeᅅenᅅ koloowubotiwaajonᅅ mono awelegonᅅkejonᅅ. Anutunonᅅ oyanᅅboyanᅅ iwoi nonomambaa qaa somonᅅgoroti, toᅅianonᅅ Anutu moma laarinᅅ siimbobologia moma mokosinᅅgonᅅ iikaanᅅa kanonᅅ ii buᅅa qeᅅ aonᅅkeju. Onᅅononᅅ iyonᅅoo siligia otaawutiwaajonᅅ mojonᅅ. Kianᅅ.

Anutuwaa soomonᅅgo qaa ii uuwoiya qaa.

¹³ Anutunonᅅ Aabraham soomonᅅgo qaa muᅅ ii iyanᅅaa qata qama jojopanᅅ qaayanonᅅ jeᅅ kotiuro. Monᅅnonᅅ Anutu uugunᅅ uuta laligonagati, saanonᅅ iwaa qata qanagato, iikaanᅅa monᅅ mende laligorotiwaajonᅅ mono iyanᅅaa qata qama jojopanᅅ qaaya jero kotiuro. ¹⁴ *Jojopanᅅ qaaya ii Aabrahambaajonᅅ kokaenᅅ jeᅅ ijero, “Niinonᅅ mono onᅅanonᅅ kotuegonᅅ gomana. Mono onᅅanonᅅ gbiliuruga gombe seiwuya.”

¹⁵ Kaenᅅ ijero Aabraham iwoi mubaatiwaa qaa somonᅅgoro eroti, iinonᅅ ii honᅅawo koloowaatiwaajonᅅ kaparanᅅ koma mamboma laligonᅅ honᅅa buᅅa qeᅅ aoro. ¹⁶ Eᅅembanonᅅ somatagiaa qata qama jojopanᅅ qaa jeᅅi momakeju. Jojopanᅅ qaagianonᅅ qaa jeᅅuti, ii meᅅ kotiuro qewagowombaajonᅅ amamaagi qaa jeᅅegianonᅅ tegoja. ¹⁷ Iikawaa so Anutunonᅅ qaaya Aabrahambaa gbiliuruta anana mobombaajonᅅ somonᅅgonᅅ jero. Qaa arenᅅa ii monᅅnonᅅ qewagonᅅ utegomambaajonᅅ amamaaji, gbiliuruta anana soomonᅅgo qaa iikawaa kania ii tororo moma yagowombaajonᅅ moro. Kawaajonᅅ soomonᅅgo qaaya ijero mutuya kolooro qaa ii mombo jojopanᅅ qaayanonᅅ jeᅅ kotiuro indinᅅ woi kolooro.

¹⁸ Anutunonᅅ qaa ii jeᅅ iikawaa qolomolonᅅa jemambaajonᅅ amamaaro. Iinonᅅ qaa utekuteya qaa ii jeᅅgo jeᅅ kotiuroti, iikanonᅅ mono uunana nangowaatiwaajonᅅ moro. Kawaajonᅅ ijonᅅgo ii mono jeᅅ kotiuro. Anana balombaa nanamemeᅅ bologanonᅅga olonᅅ koma Anutuwaanonᅅ keuma oyanᅅboyanᅅ nonombaatiwaajonᅅ jeᅅeromonᅅromonᅅ nononoti, ii mono koronᅅ meᅅ mamboma laligojonᅅ. ¹⁹ *Oyanᅅboyanᅅ koloowombaajonᅅ ama mamboma iikawaa uuwoi monᅅ mende amakejonᅅ. Jeᅅeromonᅅromonana iikanonᅅ uunanaa kasa mindanᅅa tani kaanᅅa koloonᅅ nono Jiisaswo somonᅅgonᅅ nonomakeja. Jeᅅeromonᅅromonanaa kasa mindanᅅa koriga iikanonᅅ mono nonoononᅅga kanainᅅ Siwe jigo gorawaa uutanonᅅ uma jigo uuta leelee batugaranonᅅ opo sopa eji, ii kaanᅅagadeenᅅ kotonᅅ toroqenᅅ Jiisas jinᅅkaronᅅ duᅅ kowoganonᅅ raji, iwaanonᅅ kenja. ²⁰ *Jiisasnonᅅ jotamemenana koloonᅅ wala eukanonᅅ

* 6:8: Jen 3.17-18 * 6:14: Jen 22.16-17 * 6:19: Lew 16.2 * 6:20: Ond 110.4

uma jinjaron dunja mej kamban tetegoya qaa rama ubaa. Kaen Melkizedek kaanja jigo gawon galenana waja koloon laligoja. Kianj.

7

Jigo gawon galey Melkizedekwaa sundu

¹*Melkizedek eja ii gomanj qata Saalem kawaa kinj ponja koloonj Anutu uutaa jigo gawon galenaga laligoro. Kaanja laligoro Aabrahamnonj kinj ponja ponja manja qej haamo ama onjoma eleema gomanjanonj karoti, kamban iikanonj kanj Aabraham mokoloonj kotuegon muro.

² Kotuegonj muro esuhinaya kuuya mendeema tenonja motomotoonj (1/10) mej nandunaga ama muro. Melkizedek qa iikawaa kania ii “Nanamemej solanja kinj ponja.” Qataa so wala “Nanamemej solanja kinj ponja” kolooro ano toroqej kaanagadeej “Saalembaa kinj ponja” laligoro. Saalembaa kinj ponj qa iikawaa kania ii “Luaewaa kinj ponj.” ³ Melkizedeknonj nemurmanja qaa, sakitiuruta qaa, kolokoloo kambanja qaa ano koomuya qaa.* Kaen jigo gawon galey waja koloonj kamban tetegoya qaa laligonj ubaa. Iinonj Anutuwaa Meriaa tani kaanja koloaja.

⁴ Wanjalenana Aabrahambaa godaqeqe silianonj Melkizedekwaa kania qendeeno ii mono kokaen iima asariwu: Aabraham anjo esuhina iwoi akadamyawo kalugonj mej karoti, iyonoononga boro woi (10) kuuya gosinj bakaya motoonggo mej Anutuwaa nandunj ano. Kawaaonj Melkizedeknonj onjanonj uuta somata qaita monj koloaja. ⁵*Anutunonj Kana qaanonj qaa kokaen jej kotonj nononota eja, “Liwaiwaa gbilinonja eja kuunj ononji jigo gawonj meme (Liwait) koloogi kanageso onononj mono esuhinagia boro woi (10) kuuya gosinj iikanonja bakaya motoonggo mej Anutuwaa nandunj ama onmakebu.” Yonononj onjo kaanja Aabrahambaa gbiliuruta koloojuto, ii kilenj iyanjiaa kanagesourugia onjo borogianonga nandunana ii buja qej aonkebu.

⁶ Jenkooto qaa kaen ejato, Melkizedeknonj Liwaiwaa gbiliga monj mende koloaja. Ii kilenj Aabrahamnonj Anutuwaa soomonggo qaa moma anjonj koma laligonj esuhinaya gosinj tenonga motoonggo (1/10) mej Anutuwaa nandunj anoti, ii buja qej aonj kotuegonj muro. ⁷ Somatananaa newo baagianonj laligojoni, iyonononj mono kotuegonj nononji laligojoni. Qaa ii qakoombombaaonj amamaankejoni.

⁸ Kanageso anana tenonga motoonggo (1/10) mej Anutuwaa nandunj amakejoni, ii balombaa jigo gawonj meme (Liwait) yonononj buja qej aonkeju. Yonononj namononj laligonj komunkejuto, Siwenonj eukanonj mombaajonj nanjonj jegi kotiinj laligonj ubaati, iinonj mono ii buja qej aonkeja. ⁹ Aabrahamnonj esuhinaya gosinj boro woi kuuya iikanonja bakaya motoonggo (1/10) mej Anutuwaa nandunj anoti, iinonj ii gbilija Liwaiwaaonj kaanagadeej waladeej ano. Kaen jeninj saanonj sokonaga. Kambanj kokaamba tenonga motoonggo (1/10) mej Anutuwaa nandunj amakejoni, ii bejnana Liwaiwaa gbiliurutanonj buja qej aonkeju. ¹⁰ Kaanagadeej mundunja Liwai koloowaatiwaa romongonj iwaa nandunj anoti, iikawaa kania ii kokaen: Liwainonj amboyaa sele busunonj raro Melkizedeknonj mono kamban iikanonj kanj Aabrahambo aitongori. Kianj.

Melkizedek ii Jiisaswaa sareya koloaja.

¹¹ Anutunonj Kana qaanonj Israel kanageso jej kotonj nonono iikawaa so Liwai tunonnga eja kuunj ononin jigo gawon galenana koloonkegi. Gawonj ii megii iikaanja kanonj akadamyawo kuuya mokoloowonagati eenj, anana jigo gawonj galey qaita mombaajonj mende amamaawonaga. Gawonj iikawaa honjanonj mende sokonotiwaajonj ama Jiisasnonj mono Melkizedek kaanja asugiro. Ejembanonj ii Aarombaa arenja so mende kuugi asugiro. ¹² Jigo gawonj galey gawonjaa kanianonj utegoji, kamban iikanonj Kana qaanonj mono kaanjadeej utegoja. ¹³ ‘Jigo gawonj galey qaita monj,’ qaa ii Ponjanaajonj jejonto, iinonj Liwai tuunjonnga qaagoto, mono tuun monjonnga kolooro. Tuun iikawaa eja

* 7:1: Jen 14.17-20   * 7:3: Buja Qaanonj Melkizedekwaa nemurmanja ano sakitiuruta, kolokoloo ano koomu kambanja ii mende jej asarija.   * 7:5: Jan 18.21

moŋnoŋ jiwowoŋ jigowaa alatanonŋ nama gawoŋ mende meŋ laligoro. ¹⁴ Poŋnananonŋ Juuda tuuŋnoŋga kolooroti, qaa ii asuganonŋ eja. Moosesnoŋ Juuda tuuŋ yoŋonoŋ jigo gawoŋ galeŋ kombutiwaa qaa moŋ mende jero.

Jigo gawoŋ galeŋ Melkizedek kaŋa moŋ

¹⁵ Kawaajoŋ jigo gawoŋ galeŋ moŋ Melkizedekwaa tani kaŋa asugiji, iikanonŋ mono qaa jejoŋatiwaa hoŋa ii asuganondeerŋ qendeeno sokonja. ¹⁶ Iinoŋ namo ejembanonŋ Kana qaa otaŋ tuuŋaa so jeŋ kotogitiwaaajoŋ ama jigo gawoŋ galeŋ mende kolooroto, laaligo kombombanja mende aliwaati, iikawaa ku-usuŋanoŋ mono nemuŋ koma muro jigo gawoŋ galeŋ kolooro. ¹⁷ *Moŋnoŋ iwaa kania nanŋoŋ jero Buŋa Terenoŋ kokaerŋ eja, “Giinoŋ Melkizedek kaŋa jigo gawoŋ galeŋ koloŋ kambanŋ tetegoya qaa laligoŋ uba.” ¹⁸ Anutunonŋ kaerŋ jeŋ jeŋkooto mutuya ii qewagoro. Qaa mutuya iikawaa ku-usuŋanoŋ qaono ilaerŋ nonombaatiwaaajoŋ amamaaŋkeji, iikawaajoŋ ii qewagoro. ¹⁹ Kana qaanonŋ ejemba akadmunana mokoloowombaaajoŋ mende ilaerŋ nonono. Qaago. Kawaajoŋ qaa areŋ mutuya qetegoŋ kitianonŋ jejeromonoŋromonŋ awaa soro nononja. Anana jejeromonoŋromonŋ iikawaa qaganonŋ nama saanonŋ Anutu waa kosianonŋ kema qama kooliŋkeboŋa.

²⁰ Anutunonŋ jigo gawoŋ galeŋ dongogaa qaaya jeŋ ii jojopaŋ qaayanonŋ jeŋ kotiitiro. Kaerŋ anoto, jigo gawoŋ galeŋ tosaŋa yoŋoo qaagia ii jojopaŋ qaanonŋ mende jeŋ kotiigi kilenŋ kaerŋ anŋi. ²¹ *Tosianonŋ jigo gawoŋ galeŋ eerŋ koloogito, Anutunonŋ Jiisas kuunŋ qaaya ii jojopaŋ qaayanonŋ jeŋ kotiinŋ kokaerŋ ijoro,

“‘Giinoŋ mono jigo gawoŋ galeŋ koloŋ kambanŋ tetegoya qaa laligoŋ uba.’ Poŋnoŋ jojopaŋ qaa jeŋ kotiitiroti, qaa ii mombo mende utegowaa.”

²² Jojopaŋ qaa iikawaajoŋ ama Jiisasnoŋ mono soomonoŋgo areŋ gbiliaa hoŋa koloowaatiwaa galeŋa koloŋ nanja. Kaerŋ Anutu ano ejemba batunananonŋ gawoŋ meŋ laligoja. Soomonoŋgo areŋ iikanonŋ walaga uugunŋ awaa soro koloŋja.

²³ Jigo gawoŋ galeŋ tosaŋa ii wala eerŋanoŋ mamaga laligogi. Komunŋ gawoŋgia toroqerŋ mewombaaajoŋ amamaagiti, iikawaajoŋ ii mamaga laligogi. ²⁴ Yoŋonoŋ mamaga laligogito, Jiisasnoŋ kambanŋ tetegoya qaa laligoŋ ubaati, iikawaajoŋ jigo gorawaa galeŋ gawoŋ ii tetegoya qaa meŋ laligoŋ ubaa. ²⁵ Gawoŋ ii meŋ laligojiwaaajoŋ ama Jiisasnoŋ ejemba iwaanonŋ kagi unuano Anutu waa kosianonŋ kemakejuti, ii saanonŋ kotiinŋ hamo qerŋ oŋono qaagianonŋ komunkeja. Kambanŋ so yoŋoojoŋ ama Anutu qama kooliŋkejiwaaajoŋ laligoji, iikawaajoŋ mono saanonŋ hamo qerŋ nonondaboroŋkeja.

²⁶ Jigo gawoŋ galeŋ waŋa kaananoŋ mono saanonŋ sokoma nononja. Iinoŋ toroya kopoulosowaa qaaya qaa ano soraaya koloŋja. Anutunonŋ Jiisas siŋgisonoŋgo ejemba ananaanonŋga tirinŋ kotoŋ wano Siwe Jakeya kuuya kotoŋ euwaa euyanonŋ uma qaita moŋ koloŋ laligoja. ²⁷ *Jigo gawoŋ galeŋ tosianonŋ somaŋa somaŋa wala iyanŋgiaa siŋgisonoŋgogiaajoŋ ama iikawaa gematanonŋ kanageso yoŋoo siŋgisonoŋgogiaajoŋ ama oronoŋ siimolonŋ oonŋ laligoŋkegi. Jiisasnoŋ aŋaa sele busuya qeleeno siimolonŋ oonŋoŋ kaŋa ama mugi iikaŋa kanonŋ kanageso ananaa siŋgisonoŋgonana ii indinŋ motooŋgo iikanondeerŋ koma konjoratiro sokondabororo. Kawaajoŋ Jiisasnoŋ ii jigo gawoŋ galeŋ tosaŋa kaŋa kambanŋ so amakebaatiwaaajoŋ mende amamaaja.

²⁸ Anutunonŋ Kana qaaya Mooses muro kawaa so ejembanonŋ eja ii kuunŋ oŋoŋgi jigo gawoŋ galeŋ waŋa koloŋkeju. Balonŋ eja yoŋonoŋ ku-usuŋgia qaa laligojuto, Anutunonŋ oyaŋboyaŋ koloowombaa qaaya ii kanagerŋ nonoma ii jojopaŋ qaayanonŋ jeŋ kotiitiroti, iikawaa so Meria kuuro waŋnana koloŋja. Waŋnana iinoŋ mono akadamyua korebore mokoloŋ kambanŋ tetegoya qaa kotiga laligoŋ uma laligowaa. Kianŋ.

8

Soomonoŋgo areŋ gbiliaa jigo gawoŋ galeŋ waŋa

* 7:17: Ond 110.4 * 7:21: Ond 110.4 * 7:27: Lew 9.7

¹ *Qaa jejonj, iikawaa qaa kota waŋa ii kokaen: Anana jigo gawonj galenj waŋnanawo koloonj. Waŋnana iinonj Siwe gomanonj uma Uutanana iwaa jinjaronj duŋ rara koorononj boro dindinanonj raja. ² Opo sel jigo honja ii Siwenonj eja. Ii namo ejanonj memeta qaagoto, Poŋnonj anjo ii mero. Jigo gawonj galenj waŋnana iinonj opo sel jigowaa uuta leegen qata kowoga totoonj iikanonj laligonj Anutu welenja qemambaa gawonja menkeja.

³ Balombaa jigo gawonj galenj waŋa kuuya ii nandunj kalenj Anutuwaajonj ama orononj siimolonj oonj laligowutiwaajonj kuunj onjomakejonj. Iikawaa so jigo gawonj galenj waŋnana Jiisasnonj kaanjadeen anja Anutuwaanandunj ama muro. ⁴ Mooseswaa Kana qaawaa so nandunj kalenj Anutuwaajonj amakebonjatiwaajonj eja kuunj onjonji laligoju. Kawaajonj jigo gawonj galenj waŋnana iikanonj namononj laligonagati eenj, iinonj mono balombaa jigo gawonj galenja koloomambaaajonj amamaanaga.

⁵ *Balombaa jigo gawonj galenj yonjononj balombaa jiwowonj jigononj Anutu welenja qewombaa gawonja menkeju. Jigo iikanonj Siwe jigo gorogaa sareya ano unyaya kolooja. Moosesnonj jigo opo selnonj memambaaajonj anoti, kamban iikanonj Anutunonj Siwe jigoyaa arenja ii isaano. Aisandaboronj galenj meme qaaya kokaen ijoro, “Moba, baanjonj laligona arenj qendeema gombeti, iwoi kuuya mono iikawaa so tororo otaanj mewa.” Iikawaa so opo selnonj jiwowonj jigo gora mero iikanonj Siwe jigowaa qerewenja kolooro. ⁶ Anutunonj oyanboyonj koloowombaa soomonjo qaa gbilia nonono iikanonj soomonjo qaa walaga uugunj awaa soro kolooja. Soomonjo qaa iikanonj arenj gbiliaa tandoya kolooja. Soomonjo arenj gbilia iikanonj mono arenj walaga uugunj qabunyawo kolooja. Qabunja iikawaa so Jiisasnonj soomonjo arenj gbiliaa gawonja awaa soro ii bunja qen aonj Anutu ano ejemba batunananonj nama ilaanj nonomakeja. Gawonja iikanonj mono balombaa jigo gawonj meme ii mamaga uugunj akadamyawo kolooja.

⁷ Soomonjo arenj mutuyanonj kopouloswaa qaaya qaa koloonj sokonagati eenj, soomonjo arenj kanagenanonj koloowaatiwaajonj mono eenj mende mambombonaga. ⁸ *Kaento, ejembanonj kilenj boligi Anutunonj kanagia mokolonj jen onjoma kokaen jero,

“Poŋ niinonj kokaen jen kotojen: Mobu! Kamban monj kanj kuuwaati, iikanonj Israel tuunj ano Juuda tuunj onjowo soomonjo arenj gbilia amanja.

⁹ Niinonj ambosakonjurugia borogianonj menj Iijipt kantrinonga unyuambe seleengenj kagi yonjowo soomonjo arenj ambeto, yonjononj noo soomonjo arenj ii mende qokotaan tenj konji. Kawaajonj niinonj kaanjadeen ii gema unjuwe. Poŋ niinonj kaen jen kotojen. Soomonjo arenj gbilia amanjati, ii Bunja qaa walagaa so qaago.

¹⁰ Kaanja qaagoto, kamban iikanonj kanj kuuro Poŋ niinonj Israel kanageso yonjowo soomonjo arenj gbilia kokaen ama jemanja: Niinonj mono neenaa Kana qaana kuuya ii yonjoo roromongogianonj ama uugianonj tere kaanja oowe ewaa. Kaen ama yonjoo Anutugia koloowe yonjononj mono noo kanagesona koloonj laligowuya.

¹¹ Kamban iikanonj somata ano melaa ii korebore noo kanana moma yagonj laligowuya. Kawaajonj boi monjonj Pombaa kania mobutiwaajonj batugianonj mende kuma onjoma laligowaa. Datanonj koga kokaen mende ijowaa, ‘Gii mono Poŋ moma yagowa.’

¹² Kokaembaajonj nii moma yagonj noma laligowuya: Niinonj nanamemengia bologa ii songbama mesaamanja. Singisonjogia mono duduunj ii mende toroqen romonj-gomanja.”

¹³ Anutunonj soomonjo arenja kanagenaaajonj “Gbilia” jen iikaanja kanonj soomonjo arenj mutuyaaajonj “Mono walaga kolooro,” jero kania kaen kolooro. Qaa arenj monjonj kamban koriga enj walaga kolooji, iikanonj mono alimambaa anja. Kianj.

9

Balombaa opo sel jigononj Anutu kokaen mepeseegi:

* 8:1: Ond 110.1 * 8:5: Eks 25.40 * 8:8: Jer 31.31-34

¹ Anutunonj soomongo arej mutuya ama iikanonj kaanagadeenj waeya mej mepe-seewombaa areña ii jenj kotooro otaagi. Ii otaanj namononj opo sel jigo gora megj ero.

²* Anutuwaaw opo sel jigo gora ii kokaenj megj: Jigo uuta mutuya kanonj lambewaa duj rarata ano bered kowoga ii Anutuwaaw jaasewanonj nene dujnonj Anutuwaaw buja anji raro. Jigo uuta iikawaa qata ii jigo uuta toroya ³* Kawaa gematanonj uuta monj qata jigo kowoga totoonj ii ero. Jigo uuta woi yoroo batugaranonj opo sopa nano.

⁴* Jigo uuta kowoga totoonj iikanonj jiniñ oonjoombaa alata ano soomongo arembaa bokis ii eri. Alata ii goulonj memeta ano bokis selia ii kuuya goulonj tuuruya kolooro. Paora qata mana ii goul monjononj ama bokis iikawaa uutanonj galen komakegi. Kaanagadeenj Aarombaanonj taa gbaru sota junjuna ano Anutunonj soomongo areña jamononj ooro ilaņa ii bokis iikawaa uutanonj galen komakegi. Bokis uutanonj iwoi karonj ii kaenj egi. ⁵* Bokis qaganonj borosowo gajoba woi goulonj memeta ii nani. Ii Anutunonj kosere laligoro asamararaņaaa sareya ii kolooro. Borosowo woi ii enģangara kotuma bokis unuņa turuņ nani. Bokis unuņa ii Anutuwaaw koma konjoratiwaaw duņa kolooro. Qaa motomotoonj ii kamban kokaamba aņa aņa tororo aminj mobonjatiwaaw so qaago.

⁶* Anutuwaaw opo sel jigo gorawaa iwoi kuuya ii kaenj arengogi ero jigo gawonj galen yonononj kamban so jigo uuta mutuya kanonj uma Anutu welenj qen gawonģia mej laligogi. ⁷* Kaanģa laligogito, jigo gawonj galen waņa iinondeenj gbani so indinģa motoonģo kanonj jigo uuta kowoga totoonj iikanonj uma laligoro. Sa mej iikanonj uma aņaajonj ano kanageso yonononj poumapou qaganonj siņģisonģo anģiti, mono iikawaajonj ama siimolonj oonj sa maaro kamaaro.

⁸ Kaenj arengonj anģi Uņģa Toroyanonj sare ii qendeema iikanonj ejemba kokaenj kuma nonoma laligoro: Jigo uuta mutuyanonj toroqen nanji, kamban iikanonj Anutunonj jigo uuta kowoga totoonj iikawaa kania ii asuganonj mende inģisaano laligogi. ⁹ Qaa ii kamban kokaambaa sareya kolooja. Kania ii kokaenj: Ejembanonj kalaņa kalaņa nanduņ ama siimolonj mej kagi oonģejuto, uugianonj kilenj luae mokoloowombaaajonj amamaanģeju. Uugianonj siņģisonģo anģitiwaajonj ama tilooro siimolonj mej kanj Anutuwaaw jigo goranonj uma qama koolinģejuto, iikanonj mono siņģisonģogia koma konjoratiwombaaajonj amamaanģeju.

¹⁰ Nene kalaņ ano apu kalaņ mej kanj kema koma kanj koma anģi oomulu kania kania mej onģomakejuto, kaenj selewaa jenģkootoya kayagadeenj otaanģeju. Iwoi ii wala sokono ama laligogito, Anutuwaaw areņ gbiliaa kambanjonj kanj kuuro iikanondeenj kanainj mende toroqen sokombaa. Kianģ.

Kraistwaa sayaa kania

¹¹ Kraistnonj kanj oyanģboyanj nonomakejiwaaw jigo gawonj galen waņa kolooroti, iinonj balombaa opo sel jigo ejanonj memeta iikanonj mende uro. Kaenj qaagoto, Siwenonj jigo gora raji, mono iikanonj uro. Jigo gora iikanonj uuta qaita monj kolooja. Asamararaņanonj mono akadamuyawo. ¹² Iikanonj uma jigo uuta mutuya kotonj meme ano bulmakao meria yonģoo sagia mende mej keno. Kaenj qaagoto, iyanģaa saya maaro iikanonj nemuņ koma muro Siwewaa jigo uuta kowoga totoonj iikanonj uro. Iikanonj kambanj motoonģowaa so uro tegonj sokonota eja. Dowenana kaenj mej oyanģboyanj koloowombaaajonj kondooro kambanj tetegoya qaa sokoma enj ubaa.

¹³* Wala namononj meme ano bulmakao ejia unģuņ sagia mej kanj bulmakao embia kowinģa kanonj siimolonj oonj iikawaa bugaaajonģa kaanagadeenj mej kanj ejemba kokojinģinģiawo iikanonj qeesaanj onģomorigi sokoma onģono. Kaenj hamo qen onģonģi iikanonj selegia songbama mej sorainj onģono laligogi. ¹⁴ Kaenj anģiti eenj, Kraistwaa sayanonj mono kamban kokaamba hamoqeņe tani ii mamaga uuguņ kokaenj ama nonomakeja: Sayanonj mono uunana tilooro songbama nanamemenana koomu kotigaa buņa koloowonģatiwaaw

* 9:2: Eks 26.1-30; 25.23-40   * 9:3: Eks 26.31-33   * 9:4: Eks 30.1-6; 25.10-16; 16.33; Jan 17.8-10; Eks 25.16; Dut 10.3-5   * 9:5: Eks 25.18-22   * 9:6: Jan 18.2-6   * 9:7: Lew 16.2-34   * 9:13: Lew 16.15-16; Jan 19.9, 17-19

so ii koma konjoratiŋkeja. Kaerj ama nonono laaligo Toya Anutu welenja qewombaa gawonja ii mono afaanjon merj laligowonja. Unja Toroyanonj laligonj kouma tetegoya qaa laligonj ubaati, iinonj mono Kraist ilaaj muro koposoya qaa laligoroto, ananaajonj ama iyanja qeleema aonj Anutuwaawaa siimolonj lama kolooro.

¹⁵ Kania kokaembaajonj Kraistnonj soomongo arej gbiliaa galej waja koloaja: Anutunonj ejemba oyanboyanj koloonj kambanj tetegoya qaa kaanja laligowombaa qaa somonjonj onoonoti, iyonjononj iwoi ii burja qerj aowutiwaajonj moja. Kawaajonj ama Kraist kuuro Anutu ano ejemba batunananonj uumotoonj ambombaa gawonja merj laligoja. Soomongo arej mutuyaa kambananonj ejembanonj kana uuguj singisonjo angj iikanonj somonjonj onono laligogiti, Kraistnonj ii iikanonja isama onjomambaajonj ama komuj dowegia mero.

¹⁶ Monjonj ilawoilaya kuuya laaligoya tegowaati, kambanj iikanonj aliaa bunyaja koloowaatiwaajonj jerj kotorota qaa eji, alianonj iwoi ii uulanjawo mende mewaa. Uulanjawo qaagoto, qaa toyanonj komuro kanianonj asuganonj asugiro iigigo kambanj iikanonj ii saanonj mewaa. ¹⁷ Jaawo laligoro kambanj iikanonj qaaya iikanonj honjawo mende koloowaato, qaa toyanonj komurogo qaayanonj mono esunjawo koloowaa. ¹⁸ Qaa iikawaa so soomongo arej mutuya ii kaanagadeen oro saya mende maabuyagati eenj, mono honjawo mende koloona.

¹⁹ *Arej mutuyaa honja ii kokaerj kolooro: Moosesnonj Kana qaawaa jerjkooto qaa kuuya ii kanageso kuuya yonoonjonj weenjonjo bulmakao meria ano meme unjuro sagianonj kamaaro. Kamaaro ii merj apuwo mindirin lama juya osoga nezongbala merj gumionj susuyanonj somonjonj sanonj qendunjonj qeesaaro Kana qaa Tere lama selianonj onj lipingiti, ii moriro. Ii moringo kanageso kuuya batugianonj liligonj sa apunonj qendunjonj qeesaanj giliro iikanonj onjomoriro. ²⁰ Kaerj onjomorinj kokaerj injjoro, “Anutunonj qaaya tenj kombutiwaajonj jerj kotonj onjoma onjowo soomongo anji, mono iikawaa sayaga koi.”

²¹ *Kaerj injjonj toroqerj opo sel jigo gora ii kaanjadeen sa iikanonj qendunjonj giliro moriro. Hamoqe qe gawonj mewutiwaa akadamu ilawoila kuuya ii kaanagadeen qendunjonj giliro moriro. ²² *Anutuwaawaa Kana qaanonj jerj kotojiwaa so ii me woi kuuya ii mono sanonj songbaninj soraaya koloonkeja. Kawaajonj monjonj sa mende maanagati eenj, Anutunonj singisonjonana mende mesaonaga. Kiaj.

Kraistwaa sayanonj singisonjonana koma konjoratiŋkeja.

²³ Namowaa jigo goraya ii Siwewaa jigo gorawaa sareya ano unjanjaya. Namononj jigo ano iwaa borotere ano borosowo ii siimolonj onoonj ama iikaanja kanonj hamo unjuri soraaya koloogi sokonoto, Siwe jigo gorawaa ilawoilawaajonj ii mende sokonja. Kawaajonj Kraistnonj siimolonj onoonj qaita monj anoti, iikanonj mono Siwe jigononj uma iwaa ilawoilaya kuuya hamo unjuro soraaya koloogi sokono. Siimolonj onoonj qaita monj iikanonj mono namowaa siimolonj onoonja ii uuguj akadamuyawo kolooro. ²⁴ Iikawaa kania ii kokaerj: Kraistnonj jiwowonj jigo uuta kowoga totoonj ejanonj memeta iikanonj mende uro. Namowaa jigo goraya ii Anutuwaawaa jigo goraya honjaa unjanjaya kolooro. Kraistnonj mono Siwe gomanj honja iikanonj uma kambanj kokaamba ilaaj nonomakebaatiwaajonj jotamemenana koloonj Anutuwaawaa jaasewanonj asuginkeja.

²⁵ Namowaa jigo gawonj galej wanjonj gbani so oro sagia merj jiwowonj jigo uuta kowoga totoonj iikanonj uma laligoro. Kraistnonj iikawaa so mende amakeja. Iinonj Siwe gomanonj indinj mamaga mende uro. Anutuwaawaa siimolonj lama kolooro gbani so qerjkebutiwaajonj ama eu mende uro.

²⁶ Indinj motoonjononj mende sokonagati eenj, iinonj mono Anutunonj Siwe namo mokolonj oronoti, kambanj iikanonja kanainj siimboboloya kanjanjawo moro indinj sei-seiya koloona. Kaerj qaagoto, namowaa kambananonj tegomambaajonj ano kambanj kokaamba indinj motoonjonogadeen singisonjo koma konjoratiwaatiwaajonj ama asugiro.

* 9:19: Eks 24.6-8   * 9:21: Lew 8.15   * 9:22: Lew 17.11

Asugin iyana siimolon oonoon kaana ama mubutiwaajon ama aoro. ²⁷ Namu ejemba ananaa arehnana ii kokaen eja: Anana kamban moonon komuwonja ano iikawaa gematanon Anutunon qaanana gosin jej tegon nonombaa.

²⁸ *Arej iikawaa so Kraistnon kaanideen ejemba seiseiya ananaa singisongonana koma konjoratiwaatiwaajon indin motoongowaa so kan iyana siimolon oonoon kaana ama mubutiwaajon ama aoro. Iinon kamban moonon eleema kawaa. Singisongowaaajon ama mombo mende kawaato, ejemba asugiwaatiwaajon mambomakejon, mono anana oyanboyan nonoma nunuambaatiwaajon ama asugiwaa. Kian.

10

Indin motoongoo koomunon ama aoro sokondaborota eja.

¹ Kana qaa walaga iikanon oyanboyan koloowombaa kania hona ii mende kolooro, oyanboyan asugiwaatiwaa unajaya iikaya ero. Anutuwaa Kana qaawaa kania kaen ejiwaajon ama ejemba Anutu mepeseewombaaajon jigo goranon kamban so umakejuti, iyononon mono letoma akadamugiawo koloowombaaajon amamaankeju. Yononon kamban tetegoya qaa nandun kalen menj kan ama siimolon oonoon iikayadeen gbani so toroqen ama laligogito, iikanon mende sokono. ² Iikanon sokonagati een, siimolon oonoon ii saanon mesaowuyaga. Jigo goranon Anutu waeya menj mepeseegiti, iyononon indin motoongoo hamo unugi soraaya kolodaborowuyagati een, iikaen mono singisongogiaa gamuya ii mende toroqen mobuyagato, ii toroqen mogi. Kawaaajon oro kalen ii toroqen nandungiaga amakegi.

³ Gbani so siimolon oon laligogiti, iikanon mono toroqen singisongogiaa gamuya ii menj gbilin onono laligogi. ⁴ Bulmakao ejia ano meme yonoo sagianon mono singisongo koma konjoratiwaatiwaajon amamaankeja. Ii batogogito, osin laligon kougi.

⁵ *Kawaaajon Kraistnon namonon kamaan asugiroti, kamban iikanon kokaen jero, “Anutu, giinon nandun kalembaaajon ano siimolon oowutiwaajon mende koposongon laligonato, namonon laaligowaa selia ii mozozongon nona.

⁶ Siimolon oon singisongogiaajon ama nandun kalena kalena ama laligogiti, ii iima kawaaajon mende aisoon laligona.

⁷ Kamban iikanon kokaen ijowe, ‘Anutu, moba, niinon koi kajej.

Noo kanana ii papia liipina iikanon oogita eja. Iikawaa so mono goo uusiingaa so ama menj laligomana.’ ”

⁸ Wala kokaen jero, “Nandun kalen ama siimolon oon singisongogianon solananiwaatiwaajon iwoi kania kania ama laligogiti, iikawaaajon mono siinganon mende kolooro moma laligona. Ii iima kawaaajon mende aisoon laligona.” Iwoi ii Kana qaa walagaa so toroqen amakejuto, ii kilen kaen jero. ⁹ Kawaa gematanon qaa kokaen jero, “Anutu moba, niinon mono koi kan goo uusiingaa so ama menj laligomana.” Kaen jej Anutu waeya menj mepeseewombaa kania mutuya ii qewagon kana gbilia kuuro. ¹⁰ Anutuwaa uusiinanon nemun koma muro selianon siimolon oonoon kaana angi tegorotiwaajon mono tak koton nonono soraaya kolodaboronin. Indin motoongowaa so selia qeleenoti, iikanon mono kamban so sokoma en ubaa.

¹¹ *Kambana kambana jigo gawon galen kuuya yononon nama jigo gawongia menkeju. Suulan siimolon iikayadeen oongoo oon amakejuto, iikanon singisongogia koma konjoratiwombaaajon amamaankeju. ¹² *Iikanon amamaankejuto, Siwewaa jigo gawon galen waja Jiisanon mono indin motoongowaa so singisongowaaajon ama selia qeleeno kamban tetegoya qaa sokoma en ubaa. Namonon siimolon oonoon kaana nama mugi Siwe jigonon uma Anutuwaa boro dindinanon raja. ¹³ Iikanon rama kamban batuya kokanon Anutunon tuarenjenuruta riitano kamaan unjuro Kraist kaniaa doya* koloogi

* 9:28: Ais 53.12 * 10:5: Ond 40.6-8 * 10:11: Eks 29.38 * 10:12: Ond 110.1 * 10:13: Kereuruta menj kamaan onoma haamo ama gamu qen onjombombaaajon kanagianon riiwagun qagianon do kaana rilanjin laligogi. Juuda yonoo kanagaa kian.

otokorian maabombaajon mamboma laligoja. ¹⁴ Indij motoongowaa so koomunon ama aoro siimolon oonjon kaanja ama mugi iikanon sokondabororo saanon ejemba tak koton nonono soraaya koloowombaa so koloonjon. Kaerj saanon merj letoma nonono akadamunana kuuya mokolon kamban tetegoya qaa iikaanja laligon ubonja.

¹⁵ Uña Toroyanon kaanagadeerj qaa ii nanjon jero mojon. Wala qaa kokaerj jerota eja:

¹⁶ **“Ponj niinonj kokaerj jejerj: Kamban tosianonj tegoro iikanonj mono soomongjo arej gbilia yonowo amarjati, ii kokaerj: Niinonj Kana qaana kuuya ii uu kononjianonj ama momogianonj tere kaanja oomaanja.”*

¹⁷ *Kaerj jerj kokaerj toroqero, “Niinonj yonoo singisonogogia ano nanamemengia jeulalaja anjiti, iikawaajonj duduunj ii mende toroqerj romonjonj laligomaanja.” ¹⁸ Qaa iikawaa so honja kolooro Anutunonj singisongonana mesaoro qaananonj tegorotiwaajonj singisongonanaajonj siimolonj oowombaa so mende kolooja. Kianj.

Anutuwo kaparanj koma laligowombaajonj nonono.

¹⁹ Kawaajonj uumeleerj alaurunana, Jiisaswaa sayanonj songbama nonono mono saanonj Anutuwaa jigo uuta kowoga totoonj iikanonj ubonja. Kaerj moma laarinj kotiinj uuwoi mende amakejonj. ²⁰ Jiisasnonj kana kekerjaa kana gbilia meleuro anjo laaligo kotigaa kania koloonj nononja. Kana ii iyanjaa selia qeleema iikaanja kanonj meleurota eja. Kana ii riinj Anutuwaa jigoyaa opo sopaya kotonj jigo uuta kowoga totoonj iikanonj ubonja. Jiisaswaa selianonj nemunj koma nonono opo sopaya ii saanonj kotowonja. ²¹ Jiisasnonj jigo gawonj galej uuta koloonj nonomakeja. Iinonj Anutuwaanonj kanageso kuuya galej koma nonoma laligoja.

²² *Kaanja laligojiwaajonj anana mono gbingbaonj mesaonj uuwoi kuuya yakarinj pondangadeerj momalaari qaganonj nama Anutuwaa kosianonj kema qama koolinj laligowonja. Sayanonj qeesaaro nonomorinj uutilotiloonana songbano soraaya koloonj laligowonja. Uunananonj mende toroqerj jerj nonono mono awasankaka laligowonja. Apu taanja arininj merj taalij nonono iikaanja mono Anutuwo qokotaanj laligowonja. ²³ Anutunonj oyanboyanj koloowombaa qaa somonjonj nononoti, iinonj mono qaaya pondanj otaanj ananawo nanja. Kaerj nanjiwaajonj ama iikaanja koloowombaajonj mamboma jejeromonjonj ama jokolonjkebonja. Iikanonj mono kongbara mesaonj zerj nama kotiinj laligowonja. ²⁴ Uujopa ano nanamemerj awaa ambombaajonj mono uukuukuu merj nanjonj aonj laligowonja. Kaanja laligowombaajonj mono pondanj galej merj aonj laligowonja. ²⁵ Tosianonj iyangiaa uumeleerj kanagesowaa ajojoroogia mesaonjkejuti, anana mono sili iikawaa so mende ama laligowonja. Kaerj qaagoto, Ponj kawaatiwaa aiweseya iima kambananonj dodowiji iikaanj mojonj, iikawaa so mono kaparanj koma kotiinj uukuukuu merj aonj laligowonja.

²⁶ Bunja qaa honja momago ananaa ainjonj singisongo lanj ambonjati eerj, singisongonana iikawaajonj mono nandunj jiwowonj monj ambombaajonj amamaawonja. Siimolonj oonjonj monj ii mende ilaanj nonombaa. ²⁷ *Ii mende ilaanj nonombaato, Anutunonj qaanana ii jerj tegonj ironja meleeno qaananonj ubaatiwaajonj mamboma jenenana ororo keenana moma laligowonja. Anutunonj tuarenjenjuruta gere gagirionj onjoowaati, iikawaa usunja kayadeerj koloowaatiwaajonj mono mamboma laligowonja. ²⁸ *Monjonj Mooseswaa Kana qaa gema qeji, ii mono qaa jakeyanonj oonji woi karononj qaaya nanjonj jegi qaayawo koloowaati eerj, ii mono mende kianjkomunj mugi koomuwaa bunja koloowaa.

²⁹ *Kaerj koloowaato, ejemba monj kokaanja iwaa qaayaajonj mono nomaerj romonjoju? Monjonj Anutuwaa Meriaa qaaya kanaanonj rikotaanj gilinjeja. Soomongjo arej gbiliaa sayanonj tak kotonj muro soraaya kolooroto, sa ii iwoi omaya kaanja merj kamaanj amakeja ano kalejmorianj Toya Uña Toroya ii mepaegonj munjeja. Monjonj kaanja kolooro Anutunonj qaaya gosinj ironja dawiwaa so muro sokonaga? Kana qaa qotogonj koomuwaa

* 10:16: Jer 31.33 * 10:17: Jer 31.34 * 10:22: Lew 8.30; Eze 36.25 * 10:27: Ais 26.11 * 10:28: Dut 17.6; 19.15 * 10:29: Eks 24.8

buña koloowombaa so koloojonto, Anutunonj ejemba kaan̄aa iron̄a ii mono gere gagiri-awo kuun̄j muro qaganonj uro siimbobolo honombonon̄a mende moma laligowaa. Naa siimbobolononj sokoma munaga? Iwaa kaniaajonj mono nomaen̄j romon̄goju?

³⁰ *Qaa monj kokaen̄j eja, “Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii noo gawon̄ga. Niinonj mono ejemba qaagiaa iron̄a meleemāna.” Toroqen̄j qaa monj kokaen̄j jerota eja, “Porononj kanagesouruta on̄oo qaagia gosin̄j jeñ tegowaa.” Monj morononj kaen̄j jeroti, nonononj ii moma mujonj. ³¹ Anutu laaligo Toyaa jaanonj nama kamaan̄j nunuro boria-nonj nunuwaati, iikanonj mono kanjan̄awo totoonj koloowaa. Kian̄j.

³² Looriwubotiwaajonj kokaen̄j jejen̄j: Anutuwaasaganonj karo buña qen̄j aonj asarigiti, mono kambañ mutuya ii romon̄gonj laligowu. Kambañ iikanonj momalaariwaa manja qen̄j siimbobolo mamaga mokolon̄j ii kilen̄j aonj oronj nuuguna guuguwe ama nama kotiigi. Ii mende duduuwu. ³³ Kambañ tosaan̄anonj gamu qen̄j on̄on̄gi kon̄ajilin̄j mogi qen̄jaarononj injiigigin̄j laligogi. Kambañ tosaan̄anonj alaurugia tani kaan̄agadeen̄j ama on̄on̄gi yon̄oo kooron̄gianonj nan̄gi. ³⁴ Tosaan̄a kapuare mirinonj on̄on̄gi ragiti, mono ii injiima siimbobologia motoonj moma laligogi. Esuhinagia kisiyaen̄j qen̄j kopepereen̄j megiti, ii mono korisoro qaganonj moma an̄gonj koma laligogi. Siwewaa tiwomaleku qaita monj mende aliwaati, ii en̄j on̄on̄jiwaajonj moma iikawaajonj ulun̄koleñ moma laligogi.

³⁵ Kawaajonj awasankakagia mono kambañ kokaamba mende gilin̄j mesaowu. Ii mende mesaogi Anutunonj mono iikawaa tawaya somata on̄ombaa. ³⁶ Anutunonj iwoi on̄ombaatiwaa qaa somon̄gorota eji, on̄ononj ii buña qen̄j aowutiwaajonj nan̄ju. Kawaajonj Anutuwaasaganonj otaan̄j lombo moma mokosin̄gonj kaparañ koma laligowuti een̄j, Siwewaa buñaya iikanonj mono on̄oo buña koloowaa. ³⁷ *Kokaembaajonj mono nama kotiin̄j laligowu: Kambañ torodaamonj iikayadeen̄j mono toroqen̄j mambonin̄j

“Mombo kawaati, iinonj mono kan̄j kuuwaa. Kambañ mende qen̄j koriro ubaato, kambañaa so tororo kawaa.

³⁸ Tororo kawaato, noo alananonj nanamemen̄j dindin̄a otaan̄keji, iwaa momalaarianonj mono nemun̄j koma muro kotiin̄j laligonj ubaa. Mombo eleema momalaaria mesaowaati een̄j, ii mende sokono uunanonj iwaajonj mende aisoowaa.”

³⁹ Qaa kaen̄j ejato, nonononj ejemba uugia mombo eleema momalaarigia mesaonj gere siawaa buña koloowuti, iyon̄oo tuun̄gianonj mende nan̄jonj. Kaen̄j qaagoto, momalaarinana ii mono galeñ konin̄j Anutunonj hamo qen̄j nonono laligonj Siwe gomanonj ubon̄jatiwaa so koloojonj. Kian̄j.

11

Ejemba momalaarigiaajonj ama iwoi kokaen̄j kolooro:

¹ Momalaariwaa kania ii kokaen̄j: Iwoiwaajonj jejeromon̄romonj anjonj, ii koloowaatiwaajonj mono kotiin̄j uuwoiya qaa moma laarijonj. Iwoi mende ii-iita iikawaa so ama meñ hon̄a iibombaajonj mamboma awasankaka nan̄jonj. ² Monowaa monoyan̄on̄ga kanain̄j ejemba momalaarigianonj nemun̄j koma on̄ono uugia meleen̄gi Anutunonj injiuro sokono jeñ qeangonj on̄ono laligogi. ³ *Momalaarinananonj nemun̄j koma nonono iwoi kuuyaa kania ii kokaen̄j moma asarin̄kejonj: Anutunonj qaaya jeñ kotonj iikanonj Siwe namowaa ilawoilaya kuuya mokolooro. Kawaajonj kambañ kokaamba iwoi iimakejonj, ii iwoi ii-iita iikanonj mende letoma kolooro.

Aabel, Eenok, Nooa yon̄oo momalaarigia

⁴ *Kein (Kain) Aabel yorononj Anutuwaajonj siimolonj oori Aabelnonj uuta meleeno momalaarianonj nemun̄j koma muro tororo teñ kono kaasoyanonj dindin̄a uro. Kaen̄j uro Anutunonj siimolon̄a iiro sokono jeñ qeangoro. Jeñ qeangonj Aabelnonj solan̄a kolooroti, Anutunonj qaaya ii nan̄gonj jero momalaarianonj nemun̄j koma muro moro. Kaan̄a moma

* 10:30: Dut 32.35, 36 * 10:37: Hab 2.3-4 * 11:3: Jen 1.1; Ond 33.6, 9; Jon 1.3 * 11:4: Jen 4.3-10

laligon komuroto, ii kilej kambaj kokaamba nanamemeja monij qaa iikanonj mono toroqej uunana kuuj nangonj nonomakeja.

⁵*Eja qata Eenok iinonj wala eenanonj uuta meleeno Anutunonj qaaya nangonj jej qeargoro moma iwaa jaayanonj sokoma laligoro. Kaenj laligonj kouro momalaarianonj Eenok nemuj koma muro Anutunonj jaawo wano Siwenonj uro. “Anutunonj wano eu uro toroqej mokoloowombaajonj amamaagi.” Buja Tere iikawaa so Eenok momalaarianonj anjonj koma muro mende komuro. ⁶ Uuta Anutuwaanonj meleenji, iinonj qaa kokaenj moma laariwaa: Anutunonj laligoja ano Anutunonj ejemba iwaa jaayanonj sokombombaajonj monjanjuti, ii tawa qej onjombaa. Qaa woi ii moma laarij saanonj Anutuwaawaa kosianonj kawaato, mende moma laarij muj eej iwaa jaayanonj sokombombaajonj amamaawonja.

⁷*Anutunonj Nooawaajonj iwoi koloowaatiwaa galej meme qaaya isaano. Aisano Nooanonj moma asarij sombuya qaita monj moma honja mende iiro momalaarianonj nemuj koma muro tej koma wanjo mero. Anutunonj iyanja ano sumanjuruta anjonj koma onjom-baatiwaajonj moma wanjo ii mero. Nooa momalaarianonj nemuj koma muro wanjo meroti, nanamemej iikanonj mono namo ejemba kanagia doogoya injisaano Anutunonj qaagia jej tegoro tiwilaagi. Uugia mende meleema tiwilaagito, Nooawaa momalaarianonj nemuj koma muro Anutuwaawaa jaanonj solanja koloowombaa kalenja ii buja qej aoro. Ejemba Anutu moma laarij munij qaanana jej tegoro solanjaninkejonj, Nooanonj mono iikawaa so solanja kolooro. Kianj.

Aabraham Saara yoroo momalaarigara

⁸*Anutunonj Aabraham balonj monj iwaa buja koloowaatiwaajonj jej iikanonj kembaaatiwaajonj oono. Oono momalaarianonj nemuj koma muro qaa ii tej kono. Dakanonj kema keunaga ii mende moroto, ii kilej iyanjaanonj balonj mesaonj keno.

⁹*Kema kema Anutunonj balonj iwaa buja koloowaatiwaajonj jej somonjgoroti, mono iikanonj keuro. Keuma waba koloonj ejemba nanamemengia mende moroto, momalaarianonj nemuj koma murotiwaajonj mono kilej opo kuuj mej maama kanonj ej laligogi. Esameria Aisak Jeikob yorononj kaanjagadeenj Anutunonj balonj onjombaatiwaajonj soomonggo qaaya iikayadeenj buja qej aonj balonj iikanonj toroqej opo kuungia mej maama ej laligogi. ¹⁰ Siwe siti tandoyanonj mende gisaawaati, Aabrahamonj ii iimambaajonj mamboma laligoro. Anutunonj siti iikawaa areja ama unyaya mej miri tandogia osonj mero powowonj kotakota ej ubaati, mono iikanonj keumambaajonj ama mamboma opo kuunonj laligoro.

¹¹*Kaanja laligonj eja waja kolooroto, momalaarianonj nemuj koma muro kotiinj manj kolooro. Aabrahambaa embia Saara iinonj kopinj laligoroto, ii kilej koro ama mera mero. Anutunonj Aabrahambaa kanagesoya somata koloowaatiwaa qaa somonjonj muroti, iwaajonj ama qaayanonj honjowo koloowaatiwaajonj moma laarij laligoro. Momalaaria iikanonj nemuj koma muro meria kolooro iiro. ¹²*Eja motoonjgo iwaa momalaarianonj nemuj koma muro koomuwaa so kolooroto, ii kilej iwaanongga kanageso somata qatawo koloogi. Sengelao sombinonj asarigi jangogia weengowombaajonj amamaajonj, me sakasinj kowe goraayanonj ejuti, gbiliurutanonj mono iikawaa so seinj koloogi.

Ejemba kokaamba Siwe gomambaajonj awelegonj laligogi:

¹³*Ejemba sundugia ii jejoni, ii kuuya uugia meleema Anutu moma laarij muj laligonj komugi. Anutunonj balonj onjombaatiwaa qaa somonjonj onono laligogito, balonj iikanonj mende keugi. Kaenj qaagoto, balongia ii koriganonj nama uuj iima waeya mej aisoogi. Iima eej aisoonj kokaenj jej asarij jegi, “Namononj wabaga koloonj qanda laligojonj.”

¹⁴ Ejemba iyanjiaa miri gomangianonj keubombaajonj janjarinj riinkejuti, iyonononj qaa

* 11:5: Jen 5.21-24 * 11:7: Jen 6.13-22 * 11:8: Jen 12.1-5 * 11:9: Jen 35.27 * 11:11: Jen 18.11-14; 21.2
* 11:12: Jen 15.5; 22.17; 32.12 * 11:13: Jen 23.4; 1 Hist 29.15; Ond 39.12

kaen jenkeju. ¹⁵ Balon mesaogiti, iikawaajon romonjon qaaya jewuyagati een, yononon mono saanon eleema iikanon kenji uugianon tegonaga.

¹⁶ Mono saanon eleembuyagato, yononon iikawaajon mende romonjon laligogi. Iikawaajon qaagoto, kantri qaita mon Siwenon eji, mono iikanon keubombaaajon awelejon laligogi. Anutunon yonoojon siti merotiwaajon Anutu qata “Ananaa Anutu!” jegi ii moma aisojon yonoojon ama gamu mon mende momakeja.

Aabraham, Aisak, Jeikob, Joosef yonoo momalaarigia

¹⁷ *Anutunon Abraham angotetenon ama muro momalaarianon nemun koma mun Aisak Anutu kalenga muro. Anutunon Aisakwaajon balon mumambaaajon ijoro Abrahamon soomongo qaa ii bunja qen aoroto, kilej meria motoongo ii moma tegon iikanon siimolon oomambaaajon ano. ¹⁸ *Anutunon Aabrahambaaajon qaa kokaen ijoro, “Aisaknon mono gbiliuruga nemun koma onono koloon goo qaga bosima laligowuya.” Qaa ii moroto, kilej meria alatanon ano. ¹⁹ Ama kokaen gosin romonoro, “Komuwaato, Anutunon saanon kotiij menj gbiliro koomunonga waabaa.” Sareqaa kaen jeroti, iikawaa so merianon mombo toroqen koomunonga kaaja waaro wano.

²⁰ *Momalaarianon Aisak nemun koma muro merawoita Jeikob ano Iisoo (Eesau) ii kotuegon orono. Anutuwaa kotumotueya iikanon mono kamban kanagejanon kaanagadeen sokoma orono qagaranon umakebaatiwaajon qama kooliro.

²¹ *Jeikobnon komumambaaajon anoti, kamban iikanon momalaarianon nemun koma muro meria Joosefwaa merawoita woi ii kotuegon oroma taa gbaruyaa kitianon laarin Anutu waeya menj mepeseero.

²² *Joosefwaa koomuyanon dodowiroti, kamban iikanon momalaarianon nemun koma muro Israel kanageso Iijipt mesaon kagiti, iikawaa sunduya ii menj gbilin injijoro. Kaen injijon kanagen qamoya dakanon ron kombutiwaa qaaya ii menj koton onono. Kianj.

Mooseswaa momalaaria

²³ *Momalaariganon Mooseswaa nemunmanja nemun koma orono Moosesnon kolooroti, ii kamban iikanon kanain koin karoombaa so mesangori. Mera ii iimasinjinawo tania mon kolooroti, ii iima kin pombaa jenkootoya uuguwobotiwaajon toroko mende moma meragara mesangon galej koni.

²⁴ *Moosesnon somariiro qata faarao kimbaa borataa meria qagi momalaarianon nemun koma muro qa ii bosimambaaajon togon faarao kimbaa miria mesaon kemaliro. ²⁵ Saanon toroqen Iijipt yonowo singisongowaa korisoroya mokoloon ii kamban toroga lan aisoonagato, laaligoya kaaja ii gema qero. Ii gema qen Anutuwaa uumeleen kanageso yonowo toroqero kakasililin ama onongi ii motoon moma aon orowombaaajon moro uuta kolooro. ²⁶ Anutunon tawa mubaatiwaagen uun nama kotiuro. Kawaaajon Iijipt yononon maa suangiawo koloon siiseweweya qaa laligogiti, iikawaajon moro iwoi kamaanqeqeta kolooro. Iikanon iwoi kamaanqeqeta kolooro gema qen Hamoqeqe Toyawo toroqero iwaajon ama mepaqepae ama mun laligogito, ii moro kilej honjawo ano uuta kolooro.

²⁷ Momalaarianon Mooses nemun koma muro Iijipt kin pongiaa irina soombabotiwaajon toroko mende moma kantria mesaon karo. Anutu ii-iita qaago ii ii-iitaa tani romonjon mun laligoroti, iikawaajon mono kaparan koma nama kotiuro. ²⁸ *Momalaarianon nemun koma muro kiankomu kendon* ama iikawaa areja menj koton onono aisojon ragi. Koomuwaa gajobanon Iijipt uutanon mutu meraurugia unugi Israel yonoo meraurugianon komuwubotiwaajon mono menj koton onono nagugianon sa morigi.

* 11:17: Jen 22.1-14   * 11:18: Jen 21.12   * 11:20: Jen 27.27-29, 39-40   * 11:21: Jen 47.31-48.20   * 11:22: Jen 50.24-25; Eks 13.19   * 11:23: Eks 2.2; 1.22   * 11:24: Eks 2.10-12   * 11:28: Eks 12.21-30   * 11:28: Anutuwaa gajobanon Israel ejemba injiima koboon unuguroti, iikawaa kendona ii ananaa qaanon kiankomu kendon jeninj Koon qaanon Pasowa jeju.

²⁹ *Momalaarigianonj Israel ejemba nemuŋ koma oŋono Kowe Osoga ii balon kerasianonj kekenjaa so kotonj kagi. Iijipt manjaqeŋe eja yonononj ii kotowombaaŋonj batogogito, mono apunonj nemotonj tiwilaagi.

Reihab ano momalaariwaa ejemba geria tosia

³⁰ *Momalaarigianonj Israel kanageso nemuŋ koma oŋono Jeriko taononj kaŋ kiropo sopaya weeŋ 7:baa so liligonj motoonj kema kagi kiropo sopaya sopaya kotakota iikanonj mono ororononj kamaagi. ³¹ *Momalaarianonj kana somata emba Reihab nemuŋ koma muro kokaen ano Anutunonj iima kobooro: Israel jotamemeya yorononj balonj iima mobowaajonj oloŋ kari ala meŋ koma horonj orono. Anutunonj ii iima kanageŋ yangiseŋ ejemba unjuro tiwilaagi Reihab iima kobooro yonowo motoonj mende komuro. Kiaŋ.

³² *Naa qaaga mombo toroqen jewenaga? Deiwid, Samuel ano gejatootoo ejemba tosaana yonoo sundugia toroqen jewenagati eeŋ, noo kambananonj mono mende sokonaga. ³³ *Momalaarigianonj tosaana nemuŋ koma oŋono galeŋkonkonj totonja totonja melunonj meŋ ejemba mindinonj oŋonŋi nanamemeŋ dindina otaan laligogi. Anutunonj iwoi nonombaatiwaa qaa somongorota eji, mamaganonj qaa iikawaa so qama koolinj moma laarigi hona kolooro megi. Tosianonj laion oro batugianonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj laion qaa oogia somongoro.

³⁴ *Tosianonj gere bolanj uutanonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj gere esuna qowogoro mende oŋooro. Tosaana manjawaa soo somatanonj unjuwombaaŋonj anŋi Anutunonj yonoononj soo jeta meŋ mooniro kok konŋi. Mamaganonj looloria koloonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj esun oŋono kotiigi. Tosianonj manja qen qama koolinj moma laarigi Anutunonj esun oŋono kawali kotakota koloogi. Waba yonoo manjaqeŋe tuunŋianonj kagi tosaanonj qama koolinj moma laarinj kanonja mono onjotaagi unjurama kenŋi.

³⁵ *Emba tosanonj kitigianonj komuro qama koolinj moma laarigi Anutunonj meŋ gbilinj muro koomunonja waaro mombo toroqen aitonogogi. Ejemba tosanonj koomu gematanonj oyanboyanj uuta mokoloowombaaŋonj moma kaparanj koma nanŋi. Kaana nanŋi qanjononj unju kakasililinj kania kania ama onjoma kokaen injijogi, “Anutu qakoona uulanawo isama gomboŋa.” Kaen injijogito, yonononj ii togogi toroqen jaabamagege meŋ onjoma laligogi. ³⁶ *Tosianonj Anutu moma laarigi mepaqepae ama ooli waayawononj unjugi siimbobolo kania kania mokoloonj laligogi. Toroqen tosaana gbadoonj kapuare miria miria kanonj onjoniŋi laligogi.

³⁷ *Tosaana jamononj unjugi komugi. Tosaana segenonj motonj onjoniŋi woi koloogi. Tosaana manjawaa soo somatanonj unjugi komugi. Tosianonj lama selia ano meme selia kanonj opo kaana mouma lanj kema liligogi. Kaana wanaya toonj koloogi sisiwerowero ano kakasililinj tondu meŋ onjoniŋi laligogi. ³⁸ Siwewaa akadamugiawo koloonj balombaa nanamemeŋ bologaajonj mogi mende sokoma onjono iikanonj mende toroqegi. Mende toroqen lanj liligonj balonj qararankonkonjanonj kema kaŋ baana baana uma kamaan kobaa me namo riiriitaa uutanonj enj laligogi. Kiaŋ.

³⁹ Ejemba sundugia jejeŋi, ii kuuya momalaarigianonj nemuŋ koma oŋono uugia meleenŋi Anutunonj injiuro sokono jeŋ qeangonj onjono laligogi. Kaana laligogito, ii kilenj Anutunonj oyanboyanj qaita monj nonombaatiwaa qaa somongorota eji, iikanonj iyonoononja mononj monj mende keuro. Qaago. ⁴⁰ Anutunonj ii anŋiodeen qagoto, mono ananawo motoonj akadamunanawo koloodaborowonjatiwaaŋonj moja. Kaen moma kawaajonj oyanboyanj qaita monj nonono mokoloowombaa qaa arena ano eja. Kiaŋ.

* 11:29: Eks 14.21-31 * 11:30: Joos 6.12-21 * 11:31: Joos 2.1-21; 6.22-25 * 11:32: Ponj 6.11-8.32; 4.6-5.31; 13.2-16.31; 11.1-12.7; 1 Sml 16.1-1 Kij 2.11; 1 Sml 1.1-25.1 * 11:33: Dan 6.1-27 * 11:34: Dan 3.1-30 * 11:35: 1 Kij 17.17-24; 2 Kij 4.25-37 * 11:36: 1 Kij 22.26-27; 2 Hist 18.25-26; Jer 20.2; 37.15; 38.6 * 11:37: 2 Hist 24.21

12

Anutunonj maj koma mindingonj nonomakeja.

¹ Ejemba tuunj somata qatawo kaanjonj momalaariwaa kania nanjonj jenj koosu kaanja liligonj nonoma nanjuti, ii mojonj. Kawaajonj anana kaanjiadeenj mono lombonana kuuya ano singisonjgo afaanagadeenj kokosiinj nonomakeji, ii giliniinj kemba. Anutunonj anana momalaariwaa manjaya qenj Satan haamo ama mubombaa arenja anota eja. Kawaajonj laaligo batuya koi laligonjgo komuwonjati, batuya ii mono nuuguna guuguwe kaanj kaparanj koma manja qenj bobogariinj kembonja. ² Jiisanonj momalaarinana menj letono kolooro menj somariiro kotiinj akadamuyawo koloonjkeji, Toya ii mono jaanananonj uunj tororo iimakebonja. Iinoj saanonj toroqenj Siwe gomanonj laligonj aisoonagato, ii mesaonj kamaanj iikawaa kitia siimbobolo moro. Maripoononj kikekakasililinj kaanja komumambaa gamu moma ii mende togoroto, ii qenjaarononj moma mokosinjonj komuro. Komunj Anutuwaaw jinkaronj duj raranonj uma boro dindinanonj raja.

³ Singisonjgo ejemba yonjononj kaenj tuarenjenj ama mugi siimbobolo moroti, onjononj mono ii romonjonj laligowu. Zolologonj loorinj uukamakamaa koloonj nama momalaa-rigia ano jejeromonjromonjgia mesaowubotiwaajonj mono kaenj amakebu. ⁴ Singisonjgo ambombotiwaajonj aonj oronj manja qenj laligogi iikanonj singisonjgowaa Toyanonj mono sagorogoro (gbilibambanj) mende unjuro. ⁵ *Amanonj meraborauruta yonjoojonj qambanjmambanj qaa onjonji, Anutunonj iikawaa so qaa monj kokaenj injjoro mono ii duduuinj laligoju,

“Oo merana, Ponjonj mindingonj gomakeji, iikawaajonj mono mona geegee mende koloowa. Qaa jenj gono iikanonj mono uukamakamaa mende koloonj laligowa.

⁶ Ponjonj ejemba jopagonj onjmakeji, ii mono mindingonj onjmakeja.

Ejemba merabora kaanja unjuama kalanj koma onjmakeji, ii kuuya koobinonj unjnjkeja.”

⁷ Merabora monj amayanonj mende mindingoro lanj laligonaga, iikaanja mono iwaa meraborata mende koloonaga. Kawaajonj Anutunonj onjo merabora kaanja ama onjmakeja. Kawaajonj lombo onjono ii mono mindingonj onjombaatiwaa tania romonjonj moma mokosinjonj dingonj laligowu. ⁸ Anutunonj meraborauruta kuuya mindingonj onjmakejiwaa so onjo mende mindingonj onjonagati eenj, mono iwaa meraborauruta honja mende koloowuyaga. Kaenj mono onjonganjaa jaajaa gua merabora manjgia qaa kaanja koloowuyaga.

⁹ Qaa ii mombo kokaenj jemaaja: Namowaa manjurunananonj mindingonj nononjgi ii goda qenj onjoma laligoninj. Selewaa manjurunananonj qereweja koloojuto, uunanaa Amanananonj mono honja ano uuta kolooja. Kawaajonj mono iwaa qaa baatanonj kema dingonj laligonj kotiininj sokombaa. ¹⁰ Selewaa manjurunananonj mono iyanjgiaa momogiaa so kaparanj koma namononj kambanj toroga laligowombaaajonj ama mindingonj nonoma laligonjkeju. Yonjononj kaanja laligonjkejuto, Anutunonj mono tak kotonj nonono iwaa so soraaya koloowombaaajonj ama mindingonj nonomakeja. Kaenj ama onjanonj awaa ano oyanjboyanj koloowombaaajonj moja.

¹¹ Monjonj mindingonj nonono kambanj iikanondeenj korisoro tani mende amakejonto, wosobiri siimboboloyawo momakejonj. Qaa ii honjato, iikawaa honja ii kanagenj kokaenj koloowaa: Anutunonj ejemba iikaanja kanonj menj gbilinj onjmakeji, iyonjoo nanamemenjgianonj dingoro luae qenj onjono moma laligowuya. Kianj.

Qambanjmambanj ano galej meme qaa tosia

¹² *Kawaajonj “Sawinjgia tegoro borogia bimonj sororonjonj nanji, ii mono menj waama mindingowu. Tawogia juma simingia sunji, ii mono menj kotiiwu.” Buja qaa monj kaenj eja. ¹³ *Korinjkorinjawononj ligisoonj kamaanj qero kanianonj suma bolidaborowabo. Qaa

* 12:5: Job 5.17; Gba 3.11-12 * 12:12: Ais 35.3 * 12:13: Gba 4.26

iikawaa so alagia qotogonj mende ama mubuto, mono qeangowaatiwaajonj kaparanj koma laligowu. Buja qaa monj kokaenj eja,

“Kana riih kekenjaa kanagia mono menj qeleleegi dindiña koloowu.”

Qaa iikawaa so mono uuqeañgonj qeñ aonj laligowu.

¹⁴ Ejemba kuuya yonjowo luaenonj uumotoonj laligowutiwaajonj mono kotiinj kaparanj koma laligowu. Moñnonj laaligo soraaya mende mokoloowaati, mono eenj Poñ mende iibaa. Kawaajonj Anutunonj menj sorainj onjombaatiwaajonj mono kaparanj koma nambu.

¹⁵ *Moñnonj Anutuwaawaa kalenjmoriaña uugunj mende buja qeñ aowabotiwaajonj mono galeñ menj aonj laligowu. Nene gawononj oro kaambogawo ii tiitawo qonjomakejonj. Iikawaa so uukaambowaa kania kuuya ii mono qewagowu. Mende qewagogi iikanonj somariinj kouma enjalolonj menj onjono mamaga onjoo uugianonj tiloowabo.

¹⁶ *Kaanagadeenj moñnonj serowilinj ambabo me iisoo (Eesau) kaña anjonjorayawo laligowabotiwaajonj mono galeñ menj aonj laligowu. Iisoononj mutu mera koloorotiwaaw borosamo toya kolooroto, qaa ii nene indinj motoonjgo newaatiwaajonj ama qewagoro. Qewagoro koga Jeikobnonj borosamowaa qaaya ii nene iikanonj sewaña menj buja qeñ aoro. ¹⁷ *Kanagenj soomonjgo qaagaraa so kolooro Maña kotumotueyanonj mono Jeikob qaganonj uro, onjoo ii moju. Kaenj uro Iisoononj kotumotue ii buja qeñ aomambaajonj moma welema saaro jaunjanonj kamaaro. Kaenj kaparanj koma welenoto, kileñ qaa kogawo somonjgoriti, ii utegomambaa kania monj mende mokolooro. Kawaajonj mutu meriaa kotumotueya ii buja qeñ aomambaajonj moroto, iikanonj osinj amamaaro.

¹⁸ *Wala eenjanonj Israel kanageso yonjononj Sainai (Sinai) kosianonj kanj nanji baña iikanonj gere bolanonj jero. Jej kaaso kondundunjonj kamaañ pangamanj mero raidimbonj qero Anutunonj iikanonj yonjowo soomonjgo areñ ano. Sainai (Sinai) baña iikanonj borononj oosiriwonatiwaaw so koloojato, onjononj baña kaña iikawaa kosianonj mende kanj kouma laligoju. ¹⁹ Anutunonj soomonjgo areña ii Sainai bañjanonj kokaenj ano: Gajobaurutanonj romonj qaita monj uugi angotomaña ajoma karo qaa kotakota jerotiwaa otonja mogi. Ii moma qaa kaña mombo mende jero mobutiwaajonj welenji. Onjononj baña kaña kawaa kosianonj mende kanj kouma laligoju. ²⁰ *Anutunonj qaa kotiga jej kokaenj jej kotonj onjono, “Moñnonj ejemba me bao oro moñnonj baña ii oosiriwaati eenj, ii mono jamononj qegi komuwa.” Kaenj jej kotonj onjono qaa ii otaawombaajonj moma bimoonj amamaagi. Kawaajonj qaa mombo mende jewaatiwaajonj welenji. ²¹ *Iwoi kanjanjowo totoonj ii uujj iigi Moosesnonj kokaenj jero, “Nii mono toroko moma jenena ororo nanjenj.”

²² Onjononj kaenj qaagoto, mono uugia meleema Zaion baña dodowinj kouma laligoju. Anutu laaligo Toyaa sitia qata Jerusalem Siwenonj eji, iikanonj gajobauruta ten tausenja ten tausenja yonjononj tuña tuña menj rii oronj korisoro amakejuti, onjononj mono siti ii dodowinj laligoju.

²³ Wala kolokoloo donjgoga koloonj uumeleenj kanageso koloogi qagia Laaligowaa buknonj oogita Siwenonj eji, onjononj mono iyonjoo tuunji somata ii toroqenj laligoju. Anutunonj ejemba kuuya ananaa qaanana gosinj jej tegonjkeji, onjononj mono benjana iwo toroqenj laligoju. Anutunonj ejemba menj solañjaninj onjono letoma akadamugiawo koloonj komugiti, onjononj mono iyonjoo kokoosogiawo toroqenj laligoju. ²⁴ *Onjononj soomonjgo areñ gbiliaa galeña Jiisas iwaanonj kanj iwo qokotaan nanju. Iinonj sayanonj qeesaaro onjomorinjkeji, mono laaligo iikañjanonj kouma laligoju. Aabelnonj saya maaroto, Jiisaswaa sayanonj Aabelwaa saya uugunj qaa akadamuyawowaa munjenja kolooja.

²⁵ *Wala eja moñnonj namononj laligonj Anutuwaaw uusiña ejemba inisaama onjono mamaganonj ii mobombaajonj togogi Anutunonj ironja meleeno qagianonj uro. Yonjononj

* 12:15: Dut 29.18 * 12:16: Jen 25.29-34 * 12:17: Jen 27.30-40 * 12:18: Eks 19.16-22; 20.18-21; Dut 4.11-12; 5.22-27 * 12:20: Eks 19.12-13 * 12:21: Dut 9.19 * 12:24: Jen 4.10 * 12:25: Eks 20.22

iikanonja kok kombombaajon amamaagiti eenj, anana mono nomaen kok kombonaga? Kamban kokaamba alanana mojonon Anutuwaa uusiiija Siwenonga ninisaama jerkeji, anana ii silemale ama mesaojonj eenj, mono lombononga kok mende totoon kombonja. Qootogonanaa ironja mono onjanon qanananon ubaatiwaajon mojon. Kawaajon mojonon saje qero mojuti, onjonon qaa ii moma tej kombombaajon gejajuju me mondomondo mende ambu. Gejajuju laligowubotiwaajon mono galen menj aonj laligowu.

²⁶ *Wala eenjanon qaaya injijoro namo utugonj memenjaliroto, gejatootoo qaaya mojen somonjgorota kamban kokaamba kokaen eja, “Kamban mojonon namo mombo utugonj memenjalinama. Namogadeen qaagoto, iwoi ambe sombinon kaanagadeen utugowaa.”

²⁷ Qaa kaen ejato, “Kamban mojonon mombo” jeji, qaa iikawaa kania ii kokaen: Anutunon ilawoila mokolorota eji, iikanongadeen mono utugonj utegowaato, Siwewaa ilawoila mende utugowaati, iikanonj mono nama kotiiij enj ubaa.

²⁸ Anana bentotonj mende utugowaati, ii buja qen aonj nanjonj. Kawaajon mono “Anutu dangisenj!” menj iikaanja kanonj waeya menj mepeseen uuqeeango menj munkebonja. Ii jeta uuguwombotiwaa keenana moma goda qen laligowonja. ²⁹ *Ananaa Anutunanonj mono gere bolanj kaanja kolooja. Kawaajonj gereyanonj nonooro siimbobolo mobombotiwaajonj mono toroko qaganonj goda qen menj munkebonja. Kianj.

13

Qambanmamban qaa tetegoya

¹ Uumeleenj alaurunana onjoangia mono jopagonj aonj laligowu. ² *Waba ejemba batugianonj kawuti, ii mono kalañ koma onjonji ainjolonj mokolonjkebu. Kaen ambombaajonj mono mende duduunkebu. Tosianonj kaanja angiti, iikanonj Siwe gajoba tosaanja mende moma asariñ motoonj koma horonj onjonji mirigianonj laligogi. ³ Tosianonj kapuare mirinonj laligojuti, ii romonjonj onjomakebu. Onjoangio yonjowo gbadoonj onjonji laligowuyagati, tani ii moma mono ii romonjonj onjomakebu. Tosaanja menj bolinj onjonji iikawaa siimboboloya mojuti, ii mono onjoangio kaen laligowuyagati, iikaanja moma romonjonj onjomakebu.

⁴ Ejemba olonjkalu ano serowilinj anjuti, Anutunonj ii menj tegonj onjombaa. Kawaajonj kuuya onjononj mono loemba laaligo ii goda qegi soraaya koloooro loemba batugaranonj kiiqetete qaa jewonja mojen mende ewa.

⁵ *Anutunonj anjo qaa mojen kokaen jerota eja, “Niinonj mono kamban mojonon mende gomesaonj gema gumaña.” Qaa kawaajonj ama nanamemengianonj menjo mewombaajonj otoko mende koposonjonjkebuto, iwoi enj onjonji, iikawaajonj mono mogi sokoma onjono korisorowo laligowu. ⁶ *Kaen moma saanonj qaqabunabunanawo satiinj nama kokaen menj laligowonja,

“Ponjonj ilailaana koloooro namo ejembanonj tiwilaanj nombutiwaa so mende kolooju. Kawaajonj keena mojen mende moma laligojenj.”

⁷ Galenjgurugianonj Anutuwaaja qaa injijogiti, ii mono romonjonj onjoma laligowu. Nanamemengia nomaen ama megii laaligogianonj tegoroti, mono ii romonjonj momalaa-rigiaa siligia otaanj laligowu. ⁸ Jiisas Kraist utekuteya qaago. Wala laligoroti, iikayadeenj kete laligoja ano kamban tetegoya qaa laligonj ubaa. ⁹ Kalenjmorianj toroqen buja qen aonij uunana menj kotiiiro qeangonjkebaato, nene newombaa silia ii me iikanonj mono uunana menj kotiiwaatiwaajonj amamaankeja. Tosianonj nenewaa qizimizij kania kania otaagi nanamemenj iikanonj mono mende totoon ilaanj onjono porogoro. Kawaajonj tosiannonj qizimizij morota morota ejemba kuma onjomakejuti, onjononj mono qaa ii mesaowu. (Siliwaa qaayanonj mono jinjauñ mende ama onjomba.)

¹⁰ Siimolonj oonjonj alata qaita mojen ii ananaanonj eja. Balononj opo sel jigo gorawaa gawonj menjkejuti, iyonjononj siimolonj qaita mojen iikawaa bakaya menj newombaajonj

* 12:26: Hag 2.6 * 12:29: Dut 4.24 * 13:2: Jen 18.1-8; 19.1-3 * 13:5: Dut 31.6, 8; Joos 1.5 * 13:6: Ond 118.6

amamaankeju. Anutunonj iyonoojonj qaa kaenj mende jej tegorota eja. ¹¹ *Namononj jigo gawonj galej wananonj nama ejemba sinjisorogogia koma konjoratiwaatiwaajonj ama oro qej saya mej jigo gorawaa uuta kowoga totoonj iikanonj umakejato, oro hongia ii mej gomanj tawatawa laligojuti, iikawaa kiropo seleengenjanonj kema iikanonj oogi jej aloweenkeja. ¹² Iikawaa so Jiisas kaanagadeenj kanagesouruta iyanjaa sayanonj mej sorainj onombaatiwaajonj ama siti kiropowaa nagu seleengenjanonj qegi siimbobolo moma komuro.

¹³ Kawaajonj gomanj tawatawa* laligojonj, anana mono iikawaa kiropo seleengenjanonj kema Jiisaswaanonj toroqewonja. Iwaajonj ama mepaqepae ama nonomakejuti, mono ii bosima laligowonja. ¹⁴ Ii kokaembaajonj: Siti tetegoya qaa ej ubaati, ii namononj mende ej nononjato, siti kanagenj asuginj nonombaati, ii iibombaajonj mono janjarinj riinj laligojonj. ¹⁵ Kawaajonj mono suulanj Jiisasnonj nemunj koma nonono Anutuwaajonj mepemepesee nandunj ama laligowonja. Jiisas qata mepeseenkejuti, iyonoo je buugiaa honjanonj mono Anutuwaana nandunja kolooja. ¹⁶ Iwoi ej ononji, ii mendeema aonj mej qeangonj aonjkejuti, iikanonj mono Anutuwaana nandunja monj kolooja. Anutunonj nandunj ii iiro uutanonj qeangoro sokomakeja. Kawaajonj kaenj ambutiwaajonj mono mende duduuwu.

¹⁷ Galejurugia mono tej koma onjoma ku-usungia baatanonj kema laligowu. Gawonj megitiwaa sundugia Anutuwaana jaanonj ambuti, iyonononj mono iikaanja injiima uugia galej komakeju. Yonononj gawongia ii uulombo qaganonj mewubo. Iikanonj onj mende ilaanj ononaga. Kawaajonj mono qaagiaa baatanonj kema laligogi korisoro qaganonj gawongia megi sokombaa.

¹⁸ Mono nonoojonj ama Anutu qama koolinjkebu. Iwoi kuuya kanonj nanamemenj qabunayawo ambombaa siinja ej nonono Anutunonj niniima "Sokonja," jero uugejanananonj moninj qeangonjkeja. Qaa ii moma yagojonj. ¹⁹ Noojonja qama koolinjkebutiwaajonj mono kaparanj koma kokaembaajonj kuunj ononjenj: Onj qama kooligi Anutunonj kambanj mende mej koriro qeangonj saanonj mombo onoononj kamanja.

Kokaenj qama koolinjkejonj:

²⁰ Jiisasnonj komurotiwaajonj ama lama galej qabunayawo koloonj laligoja. Saya molaanj iikawaa munjenjanonj Anutuwaana soomonjgo arenja qokotaanj mej kotihiro kambanj tetegoya qaa ej ubaa. Anutunonj Porjnana ii mej gbiliro koomunonja waama kotiinj laligoja.

²¹ Anutu luae Toyanonj mono inaanj onjoma uusiinja so ama mej laligowutiwaa akadamuya kuuya onjmakebaa. Iikaanj saanonj kotiinj gawonj awaa kania kania mej laligowu. Iinonj meweengonj kuunj onjono Jiisas Kraistwaanonj nanjonj laaligo Anutuwaanonj sokonji, mono iikaanja laligowu. Kraistwaa qabunaya mono kambanj so mepeseeninj kambanj tetegoya qaa akadamuyawo ej ubaa. Qaa ii onjanonj.

Qaa tetegoya

²² Oo uumeleenj alauruna, niinonj kokaenj qisinj ononjenj: Buja Tere toroga koi onj ononjenj. Kawaajonj qambanjmambanj qaana koi mono kaparanj koma buja qej aowu. ²³ Buju koi mono mobu: Uumeleenj alanana Timoti ii kapuare mirinonja isanj kamaaro. Uulanawo koi koubaati eenj, mono iwo kanj injiibota.

²⁴ Yeizozo qaa ambe galejurugia kuuya ano Anutuwaana ejemba soraaya kuuya ii injijowu. Itali alaurunananonj yeizozogia anji onjoononj kaja.

²⁵ Anutuwaana kalerjmorianjanonj mono kuuya onjowo ej uma ewa.

* 13:11: Lew 16.27 * 13:13: Balononj kusu laligojonj, iikawaa qata tawatawa.

Jeimswaanonj Tere Jeimsnonj Tereya ano. Jen-asa-asari

Gomaña gomaña kanonj ejemba kania kania uugia meleema letoma-kejuti, iy-onjo nanamemengianonj sisau siliqalu kolooro metetangonj kamaanj unjuro Anutuwaa qabuñayanonj kamaawabo. Kawaajonj Jerusalem bisop Jeims iinonj gejanono qaa morota morota mej kululuunj koi ooja. Gejanono qaaya tosia ii kokaenj: Momakooto honja ii nomaenj? Zioz gawonj honja ano qolonmolongoya. Anjotete uutanonj laaligo. Tosia mende injiima sureewu. Je buu susugia mono galenj kombu. Selegia mepeseewu me uugia menj kamaanj aowu? Anjowowo me ala ilailaa ambu? Kaparanj koma qamakooli gawonj mewu.

Majakakaya waja ii kokaenj: Kraistwaa Buja qaayanonj somariinj akadamuyawo koloowaatiwaa qata bosima qaaya koma gbiliinj meniñ honja koloowaa me qaago? Je buu susunananondeenj moma laarijonj jeniñ mende sokonja. Zioz gawonj honja qaa, ii zioz koomuya.

Tere kokawaa bakaya waja 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1

Momalaari ano momakooto 1.2-8

Ejemba wanaya ano qabuñayawo 1.9-11

Anjogato (manambato) ano anjotete 1.12-18

Buja gejanondeenj momo me tenkonkonj 1.19-27

Kamaanjeqeta ii mende injiima sureewu 2.1-13

Momalaari gawonja qaa ii omaya kolooja 2.14-26

Neselanananonj mono tiwilaanj nonombabo 3.1-18

Luaenonj laaligo me balombaa nanamemenj 4.1-5.6

Lombo bosima qama kooliniñ honja koloowaa 5.7-20

¹ *Jeims niinonj Anutu ano Ponj Jiisas Kraistwaanonj gawonj menj laligojenj.

Israel tuun 12 ananaanonja tosaanja onjo Israel mesaonj gomaña gomaña deema kema laligojuti, niinonj onjowo qaa aminj mobombaajonj tere koi onj jolongia jejenj.

Moma laariñ qama kooliñ momo honja mokoloowonja.

² Oo uumeleenj alauruna, momalaariwaa anjotete kania kania qagianonj umakeji, iikawaajonj uugianonj mono mende kamaaro simbawonjogadeenj moma aisoonj laligowu. ³ Anjotetenonj qagia-nonj uro iikanonj momalaarigia kotihiro mono kaparanj koma moko-singonj nambu. Ii mojutiwaaajonj mono aisoonj laligowu. ⁴ Kaparanj koma nambuti eenj, iikanonj mono toroqen menj letoma onono nanamemengiaa honja kuuya ii akadamuyawo koloonjkebaa. Iikaenj kolooro Anutunonj oyanboyayanonj uugia menj saa qero uuwaa iwoi mombaajonj mende memeanjonj laligowuya.

⁵ Onjoononja moñnonj “Nomaenj ambenaga?” jenj momakootowaajonj amamaaji, iinonj mono Anutu qama kooliro ii mubaa. Anutunonj kaleña ii loloogenj kuuya nonoma sologenj mende jenj nonomambaajonj momakeja. Kawaajonj ii saanonj muro buja qen aowaa.

⁶ Qama kooliwaati, iikanonj nombaati, mono iikaenj moma laariñ uuwoi mende totoonj amba. Moñnonj uuwoi anji, iinonj kowe siri kaña uma kamaanjeja. Haamononj kowe qindihiro lansanj kema kanjeja. Iikawaa so koloowabotiwaajonj mono qamakooliaajonj uuwoi mende amba.

⁷ Uuwoi ejemba kaña Ponjonj iwoi mubaatiwaajonj mono mende romonjgowa. ⁸ Iwaa uutanonj mono juquno kaiyakaya kuuya kanonj kirkololonj ama konjbara qen qaa kemamenj-kanmenj jenjeja. Kianj.

* 1:1: Mat 13.55; Maak 6.3; Apo 15.13; Gal 1.19

Wanaya ano qabunjawo laaligo

⁹ Uumeleen alauruna, onjo batugianon tosonian kamaanqeqeta laligogi Anutunon onjoonj moro uuta koloaja. Kawaajon mono saanon onjoangia mepeseen aonkebu. ¹⁰ *Tosianon uuta laligojuto, monej hinagiaajon mende mogi umakejiwaajon ama kamaanqeqeta tani laligon mono onjoangia mepeseen aonkebu. Yonoo laaligogianon mono bura juraya kaaja koloonj sooliwaa. Kamaanqeqeta ano uuta anana komuwonati, iikanon ororonj koloowonja. ¹¹ Weenjonj kouma bura jej kotooro qararanjonj soolinj jurayanonj suma kamaankeja. Jurayanonj kamaaro batuyaa kaitania iimasiinsinjawo kanonj titiikota koloonkeja. Qabunagiawo yonononj esuhinagia menj seiwombaajonj ewaewanj komakejuto, laligonj bura kaaja gororonjgowuya. Kiaj.

Angobato (manambato) ano angotete

¹² Anutunonj qaaya kokaen somonjgorota eja, “Ejemba uugianonj jopagonj nomakejuti, niinonj ii laaligo kombombanja onjoma wanjianonj goul ila koma onjomaaja.” Qaa iikawaa so bologaa angobatononj mombaa qaganonj uro iikanonj kaparanj koma kotiuro tegoro mono laaligo kotigaa ila soronj bunja qenj aonj oyanboyanj koloowaa. Iwaajonj “Mono simbawonjawo!” jejonj. ¹³ Kilejaa Toyanonj Anutu angobato menj mubaatiwaa so mende kolooro Anutunonj monj singisonjgo ambaatiwaajonj mende angobato menj muja. Kawaajonj monjonj angobato uutanonj laligonj kokaen mende jewa, “Anutunonj angobato menj nono singisonjgo amambaajonj anjenj.”

¹⁴ Anutunonj qaagoto, ananaa siijnana kombombanja bologanonj mono potitij kaaja horonj nonono motowaa bitinbitinjanonj osinij singisonjgowaa angobatoya kaen motomotoonj ananaanonj koloonkeju. ¹⁵ Monjonj siija kombombanja bologa mende somonjgoji, ii singisonjgo kondooja. Kondooro siija kombombananonj koro ama singisonjgo ii merabora kaaja mero koloonkeju. Singisonjgononj koloonj somariidabororo koomu kotiga koloonj munkeja.

¹⁶ Oo wombo alauruna, siingia kombombanja bologanonj mono mende tiligonj onjomba. ¹⁷ Kalej awaa akadamugiawo kuuya ii Anutunonj ano Siwe eukanonja asuginkeja. Koinj ano ween jaagara kouma kotonj kemeri unja-unjagaranonj korinj torinj amakejato, asasaga kuuyaa Toya anjo mende utegowaa. Auja me unjaunja monj ii iwaanonj mende eja. ¹⁸ Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, nono iyonoo batugianonj yambu dologa koloonj laligowonjatiwaajonj moro. Kawaajonj anjaa siijaa so qaa honjaa kota uunananonj komoro iikanonj kolokoloo donjgoga nonono kolooniinj. Kiaj.

Bunja qaa eenj mobonja me tej koma mewonja?

¹⁹ Oo wombo alauruna, mono qaa koi romonjonj mende duduuwu: Onjo mono kuuya qaa mobombaajonj geja uulanjawo qewu. Qaa laj ii uulanjawo mende jewu. Irijianonj mono uulanjawo mende soomba. ²⁰ Anutunonj nanamemenj dindiija ambombaa siija momakejato, irinjonsoononj ii mende kondoonkeja. Kawaajonj mono irinjonsoonj mesaonj qaa bonjonj jej laligowu. ²¹ Qewolonj kania kania ano nanamemenj jewonjawanonj qokotaajuti, ii mono mesaowu. Mono yangisengia mesaonj Anutuwaa qaa baatanonj kema qaa kota uugianonj komomakeji, ii mono moma anjonj koma laligowu. Kaen anji qaa iikanonj saanonj hamo qenj onjono letoma Siwenonj ubuya.

²² Bunja qaa ii eenj toonj mogi honja mende koloowabo. Kaaja silemale ama tiligonj aowuboto, qaa ii mono koma gbilinj laligowu. ²³ Monjonj qaa eenj toonj moma iikawaa so mende amakeji, iinonj eja kokawaa so koloaja: Monjonj jaasewanja atatononj (jainonj) aimakeja. ²⁴ Aima mesaonj monjenj kema kaitania nomaenja, ii uulanjawo duduunkeja. ²⁵ Ii awaa qaagoto, monjonj kana qaa akadamuyawowaajonj geja ama iigigiinj iikanonj qokotaanj singisonjgowaa kasanonga loloonkeji, iwaa nanamemenjaajonj mono “Eeso simbawonjawo!” jewonja. Iinonj qaa moma ii mende duduunkejato, ii onjanonj tej koma iikawaa so amakeja.

* 1:10: Ais 40.6-7

²⁶ Moŋnoŋ uumeleembaa komagbiligbili amambaajon jeŋ je buu susuya mende galeŋ koma aŋa kaerŋ tiligoŋ aonkeji, iwaa uumeleembaa Buŋa gawoŋanoŋ mono iwoi omaya, hoŋa qaa kolooŋkeja. ²⁷ Anutu Mangaa jaasewananoŋ uumeleembaa Buŋa gawoŋ soraaya silemaleya qaa memambaajon jeŋaŋi eerŋ, mono kokaerŋ amba: Guan mera ano malo konjiliŋ qaganonŋ laligojuti, mono ii kema injiima kalaŋ koma oŋoma laligowa ano balombaa nanamemenŋa qewolonanoŋ uuga tiloowabotiwaajonŋ mono galeŋ meŋ aon laligowa. Kiaŋ.

2

Kamaanqeqeta ii mende sureeŋ oŋombu.

¹ Oo uumeleerŋ alauruna! Jiisas Kraist Poŋnana qaqabuŋayawo moma laariwombaajonŋ jeŋuti eerŋ, mono ejemba tosaŋa mende injisorooŋ tosaŋa mende sureeŋ oŋombuto, keda motooŋgononŋ ama oŋoma laligowu.

² Iikawaa sareqaaya moŋ ii kokaerŋ: Eja qabuŋayawo moŋ, boro susuya goul binijawo ano opo malekuya iimasiiŋsiŋawo, iinoŋ qaa mirigianoŋ uro eja wanaya moŋ selekopaaya junjuraŋa jewoŋawo iinoŋ kaanagadeerŋ unaga. ³ Uri oŋo eja geria iimasiiŋsiŋawo ii koma horoŋ muŋ kokaerŋ jewuyaga, “Oo somatanana, gii saanoŋ jaaqeqeyanoŋ eu kema duŋ rara qemboŋawo iikanonŋ raba.” Kaerŋ jeŋ eja kamaanqeqeta ii iima tiŋ muŋ jewu, “Gii saanoŋ goraayanonŋ kema namba me kana qembononŋ kamaerŋ raba.” ⁴ Sili kaanŋa kolooŋo oŋo kanageso batugianoŋ boŋ jawo ama mendeema aonŋ qemasologerŋ ama qaagiawo kolooju. Roromoŋgogia bologa otaŋ jenteego ejemba doogoya kolooju.

⁵ Oo wombo alauruna, mobu! Anutunonŋ bentotoŋa ejemba jopagoŋ muŋkeŋuti, iyooŋoo buŋa ewaatiwaa qaaya jeŋ kotiiŋ somoŋgoro. Qaa iikawaa so toŋianoŋ baloŋ ejemba yoŋoo jaagianonŋ kamaanqeqeta koloojuto, Anutunonŋ ii iyaŋaajonŋ meweŋgoŋ oŋono momalaarigiaajonŋ ama uuta kolooju. Yoŋonoŋ bentotoŋaa uutanonŋ keugi galeŋ koma oŋono esuhinagiawo koloowuya.

⁶ Hoŋanoŋ uuta koloojuto, oŋo ejemba wanaya injiima tiŋ sisiriŋ oŋoma laligoju. Ejemba qabuŋagiawo yoŋonoŋ oŋo moneŋ hinagia qaawaajonŋ meŋ kamaerŋ oŋoma oloŋkalu ama oŋoŋgi kamaanqeqeta kolooŋkeju. Yoŋonoŋ oŋo horoŋ oŋoŋgi qaa jakeya jakeya kanonŋ keumakeju. ⁷ Oŋo Kraistwaa buŋa kolooŋgi qa awaa soro ii oŋoma iikawaa so oŋoomakejuto, qabuŋagiawo yoŋonoŋ mono uumeleerŋ (kristen) qa ii laŋ jeŋ boliiŋ kisama kema kaŋ jeŋkeju? Namowaa uuta yoŋonoŋ ii kuuya amakeju.

⁸*Kaerŋ amakejuto, oŋonoŋ Anutu bentotoŋaa kana qaa waŋa teŋ koma otaagi sokomba. Anutuwaanonŋ qaa ii Buŋa Terenoŋ kokaerŋ eja: “Geŋga jopagoŋ aonkejaŋi, iikawaa so mono ejemba tosaŋa kaanjadeerŋ uuganoŋ uukalerŋ ama jopagoŋ oŋomakeba.”

⁹ Iikanonŋ sokombaato, oŋo ejemba tosaŋa injisorooŋ tosaŋa sureeŋ oŋoma keda motooŋgononŋ mende ama oŋomakeŋuti eerŋ, mono siŋgiŋgo amakeju. Anutuwaanonŋ kana qaa waleerŋgi iinoŋ mono qaagia ii mokoloŋ jeŋ teŋgoŋ oŋombaa. ¹⁰ Moŋnoŋ kana qaa kuuya teŋ koma otaŋkeŋjato, iikanonŋga joŋopaŋ motooŋgononŋ kamaerŋ qeji, iinoŋ mono kana qaa korebore waleema qaayawo kolooja.

¹¹*Kawaa kania ii kokaerŋ: Anutu “Serowiliŋ mono mende amba,” jeroti, iinoŋ kaanjadeerŋ joŋopaŋ qaa kokaerŋ jeŋ kotoŋo, “Moŋ mono mende qena komuwa.” Gii serowiliŋ mende anjanto, kilenŋ moŋ qena komuji, iikanonŋ mono kana qaa kuuya waleendaboronŋ laligojaŋ. ¹² Anutuwaanonŋ kana qaa ii siŋgiŋgoŋwaa kasanonŋga lolooŋ laligowombaajonŋ eja. Anutunonŋ kana qaa iikanonŋ gosiiŋ nonoma qaanana jeŋ tegoro solananiwutiwaajonŋ romoŋgoŋ qaagia iikawaa so jeŋkebu ano nanamemenŋia uujopa qaganonŋ amakebu. ¹³ Moŋnoŋ ejemba uujopa qaganonŋ mende kiarŋkomuŋ oŋoma laligowaati, Anutunonŋ mono iwaa qaa gosiiŋ kiarŋkomu qaganonŋ mende jeŋ teŋgoŋ mubaa. Moŋnoŋ ejemba uujopa qendeema oŋoma laligowaati, Anutunonŋ ii gosiiŋ muŋ saanoŋ kiarŋkomuŋ muro simbawoŋawo kolooŋ selia meŋ ubaa. Kiaŋ.

* 2:8: Lew 19.18 * 2:11: Eks 20.13, 14; Dut 5.17, 18

Momalaari honja qaa ii koomuya koloaja.

¹⁴ Oo uumeleenj alauruna, moŋnoŋ “Jiisas moma laarijen,” jenj iikawaa gawoŋa mende mero momalaaria iikanonj mono nomaenj ilaaj munaga? Qaayanondeenj moma laariro Anutunonj iima hamo qero letombaa me qaago? Ii qaago! ¹⁵ Iikawaa qaaya moŋ ii kokaenj: Uugia meleengiti, oŋoo batugianonj ejemba moŋnoŋ opo kerembaajonj amamaanj memeqemeenj meŋ weenj motoongowaa so nembaneneya qaa laligonaga. ¹⁶ Kaenj laligoro oŋoononja moŋnoŋ iwo aitonjonj selewaa nanjononjo mende muŋ kokaenj ijoro monaga, “Gii saanonj kema nembanene nenj gere konama bonjonj raba.” Qaa omaya ii moro iikanonj mono nomaenj ilaaj munaga? Ii qaago totoonj!

¹⁷ Kaanjadienj momalaari omaya toonj ii koomuya koloaja. Momalaari gawoŋaa honja mende mejiwaajonj momalaarianonj mono qamo kaanja koloaja.

¹⁸ Moŋnoŋ kokaenj jenaga, “Giinonj uuga meleena niinonj nanamemenj dindiŋa otaankejenj.” Niinonj kawaajonj kokaenj gijojenj, “Giinonj ‘Anutu moma laarijen,’ jenj iikawaa gawoŋa mende meŋ eenj momalaarigaa honja mono nomaenj qendeema nonaga? Niinonj uumeleembaa gawoŋa mewe iina kanonj mono saanonj neenaa momalaarinaa honja qendeema gombaa.” ¹⁹ Gii “Anutu motoonjo raji, ii moma laarijen,” jejanj, ii awaa! Omejiilanj yoŋononj kaanagadeenj ii moma laariju. Ii moma laarijuto, iikanonj qindiinj oŋono Anutuwaajonj jenengia oronkeja.

²⁰ Oo eja uuga qaa, gii omejiilanj yoŋoo tani kaanja moma laarinkejanj me? Momalaariwaa gawoŋa mende mena honja mende kolooro qaa ii eenj omaya jena momalaariganonj mono iwoi omaya, honja qaa koloonkeja. Iikawaa kania ii sareqaana iikanonj qendeema gonja me qaago? ²¹ * “Qaago!” jewabotiwaajonj ama sareqaa moŋ jemaja. Momalaariwaa wanjalenana Aabraham iinonj dindiŋa nomaenj kolooro? Iinonj Anutuwaawaa jeta tej koma meria Aisak wama kema alatanonj ama kanonj siimolonj oomambaajonj ano. Kaenj ama momalaari qaganonj gawoŋ mero Anutunonj ii iima qaaya jenj tegoro solananiro. ²² Sareqaa iikawaa kania ii iima asarijanj me qaago? Aabrahamnonj moma laarinj qaagadeenj mende jeroto, momalaari qaganonj nama iikawaa silia kaanagadeenj qero nemuŋ kono sokono. Nanamemenj dindiŋa ama meŋ laligoro momalaarianonj iikaan somariinj akadamyawo kolooro.

²³ * Buŋa Terenonj qaa moŋ ii kokaenj eja, “Aabrahamnonj Anutu moma laarinj muro qata Eja Dindiŋa jero.” Qaa ii eenjanonj honjowo koloorotiwaawaa so ii oogita tosanonj Aabrahambaa qata “Anutuwaawaa aliaga,” kaenj qama jenj laligogi. ²⁴ Solanja koloowombaajonj momalaariwaa qaa ii jenananondeenj jeniŋ mende sokonja. Silinananonj momalaariwaa nanamemenj honja ambonjati eenj, Anutunonj mono qaanana jenj tegoro solananiwonja. Sundunanonj mono iikawaa kania qendeenja.

²⁵ * Sareqaa moŋ ii kaanagadeenj jewe uumeleenj gawombaa kania ii qendeema gombaa: Israel yoŋononj gomaj iima kotowaotiwaajonj eja woi wasinj oronji keni kana somataa emba qata Reihab iinonj uruama kalaŋ koma oroma kana moŋnoŋ oromesaoro keni. Iinonj momalaariwaa nanamemenj kaenj ano Anutunonj ii iima qaaya jenj tegoro solananiro. Kianj.

²⁶ Niinonj qaana koi kokaenj jenj tegomaŋa: Eja kokoosoya qaa ii qamoya. Iikawaa so momalaari gawoŋmemeya qaa ii mono koomuya koloaja. Kianj.

3

Neselanananonj mono tiwilaaj nonombabo.

¹ Oo uumeleenj alauruna, oŋoononja mamaganonj uugia waaro “Tosaanja yoŋoononj koposo mindingowonja,” jenj boi qaqazu, eja to koloowombaajonj uugia waambabo. Nono tosaanja kuma oŋoma ananaa roromonjonana mende mindingowonjati eenj, Anutunonj ii iiro mende sokono qaanana gosinj kotakota jenj tegonj iikawaa so ironja uugunj nonombaa.

² Ii kokaembaajonj jejenj: Anana kuuyanonj kana qaa mamaga qiwitigonjkejonj. Moŋnoŋ

* 2:21: Jen 22.1-14   * 2:23: Jen 15.6; 2 Hist 20.7; Ais 41.8   * 2:25: Joos 2.1-21

neselaja galej koma qaa mende qiwitigonkeji, iinonj mono eja akadamuyawo soro kolooja. Iinonj saanonj kotiin laaligoya kuuya kaanagadeenj galej koma laligowaa.

³ Hoos ii siijnana ten kombutiwaajonj ama aenj qawa qaa oogianonj sulunj somonjonj kasanonj horonj kanonj saanonj hongia somata kuuya ii mindinqindinj ama onjonj kemakeju. ⁴ Kaanagadeenj wanjo somata iikawaa siligia romongowu. Wanjo tosia ii somasomatato, kilej haamo kotiganonj ii nanjonj onjonj kowe kotonj kemakeju. Somata qatawo koloojuto, ii kilej kekenaa galeja kapten iinonj wanjo gilijanonj rama siija otaanj stia (steer) loqaya melaa iikayadeenj melenqeleenj ano wanjo somatanonj kawaa so meleema kemakeja.

⁵ Neselambaa kania ii kaanjadeenj. Ii sele busunanaa kitia melaadaga koloojato, kilej saanonj qaa somata kania kania iikanonj selenana menj uma jenkejonj. Mono koi romonjonj laligowa:

Gere lokota melaadanonj tereema kemenj saanonj jolononj mondonj duuya somata qatawo jedabororo kamaanaga.

⁶ Neselanananonj kaanagadeenj gere bolanj kaanja kolooja. Ii sele busunanaa kitia kitia iikawaa batugianonj rama qewolombaa kondomondoo nemuja kolooja. Kaenj koloooro gere siawaa Toyanonj jiilananonj ootirinj iikanonj upiipiro afaanagadeenj ugerenonj mondonj jero uuta kuuya kotomotonj tilooro laaligoyanonj nanamemeja kuuya ii jewonj kaanja totowiwaa. ⁷ Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, ii oro kania kania, koonj me iwoi baagianonj koma kondondongonjkejuti me kowenonj laligojuti, ii ejembanonj menj loorinj onjombutiwaa so kolooju. Tosaanja ii koma tutugonj menj loorinj onjonj miriwaa oroya kolooju.

⁸ Kaanj koloojuto, neselanananonj mono oro kawalia kaanja kolooja. Ii nombenj warabe kaananonj saa qeqeta koloonj onjomumu kaanja onjonjonj nininj menj komunj nonomambaajonj jojorinkeja. Ejemba kuuyanonj ii menj loorinj somonjonj mubombaajonj amamaankeju. ⁹ *Neselanananonj Ponj Jiisas ano Manj Anutu mepeseenj oromakejonj ano leegenj ejemba iyanjaa kaitani kaanja mokoloonj onjonoti, ii qaa seinonj lanj qasuaanj onjomakejonj.

¹⁰ Neselanj motoongoo iikanonj Anutuwaa qata mepeseenkejonj ano qaa seinonj tosaanja qasuaanj onjomajenkejonj. Oo uumeleenj alauruna, kaniagianonj kaanja ero mende sokonja. ¹¹ Apu saanja ano kaambogawo ii apu jaaya motoonjononja ujunjonj koumakejao me qaago? Kaanj qaago. ¹² Oo uumeleenj alauruna, jogarjonnga pandigbamo (sanj) ii saanonj koloonkeja me qaago? Kaanagadeenj jao gerenonja mandariina saanonj koloonkeja me qaago? Iikawaa so apu saanja ii kou kaambogawononja ujunjomambaajonj amamaankeja. Mono ii.

Momakooto honja ano qolonmolongoya

¹³ Onjoo batugianonj morononj momakootowo koloonj qaa mindingowaatiwaa so kolooja? Monjonj “Kaanja kolooja,” jewuti eenj, iinonj mono uuta ii momakootoyaa so menj kamaanj silianonj gumbonjonjonj nanamemeja qendeenoo asuganonj asugiro iininj sokombaa. ¹⁴ Iikanonj sokombaato, uugianonj motoqoto koloonj uunonj junjunj ero irinjonsoonj kaambogawo moma gemaqeqe ama aonkejuti eenj, momakootogia iikawaajonj mono selegia eenj toonj mende menj ubu. “Qaa honja otaajonj,” jenj mono iikawaa honja kolatiwubo. ¹⁵ Yonjoo-nonj momakooto kaanja ii balombaa momakootoyaga. Ii Siwenonja mende kamaankejato, omejiilanj yonjononj ejemba sololoonj onjonj jegi Unja Toroyanonj iikawaajonj wosobiri momakeja.

¹⁶ Daenj yonjoo uugianonj motoqoto koloonj uunonj junjunj ero irinjonsoonj moma gemaqeqe ama aonkejuti, iyonjoo laaligogianonj sisau ilinwalinj ero sili anjonjorayawo kania kania otaankeju. ¹⁷ Ii otaankejuto, momakooto Siwenonja kamaankeji, iikawaa kania mutuya ii nanamemej soraaya. Momakooto soraayaa silia tosaanja ii kokaenj: Lauenonj laligowombaa siija enj onjono gumbonjonjonj qaganonj tosaanja uujopa ama

* 3:9: Jen 1.26

onjoma qaa baatanon kenji Uja Toroyanon uugia saa qero tosaanja kiankomun ama onjongi uumomogiaa honja awaa awaa ii mamaga asuginkeja. Gbingbaon mesaon ejemba qaagia bakasaanj mende gosinj selenondeej ala-ala mende laligoju. ¹⁸ Luaeqeque ejembanon luaenon laligowombaajon moma iikawaa kota komogi honja nanamemej dindiña kolooro oyanboyan laligonkeju. Kianj.

Balombaa momakooto mesaon Anutuwaa ala koloon laligowu.

4

¹ Naa iwoinon manja ano angowowo kondooro batugianon koloonkeja? Onjoangiaa siingia kombombananon mono waama sele busugia sokono awaa ano bologa iikanon aworanjori manja ano angowowo koloonkeja. ² Onjo iwoi kania kania mewombaa siinja kotakota bobo momakejuto, ii onjoo buña mende koloonkeja. Iwoiwaa iimasinj ama baagon uugianon gere jero ejemba unugi komunkejuto, kilenj ii mende menkeju. Kawaajon yon jej anggo-wowo ama manja qenkeju. Onjo Anutuwaajon mende qama koolinj onjoangio eej mewombaaajon mojuti, iikawaajon ii mende buña qej aonkeju.

³ Anutuwaajon qama koolinjkejuto, kilenj ii kokaembaajon mende menkeju: Uugianon mende dingoro iwoi onjono ii mesoon onjoangiaa siingia kombombanja bologa metogon sele busugiaa korisoro ambombaaajon moma welemakeju. Ii mende sokono Anutunon ii angon komakeja. ⁴ Oo onjo olonkalu ejemba kaanja koloju. Loemba kana dindiña mesaon serowilinj amakejuti, onjo mono iikawaa so Anutu mesaon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo ala-ala mej monej hinanondeej uugia somonjon laligoju. Tani kaanj ama iikanon mono Anutuwo kerekere amakeju. Ii moma kotoju me qaago? Kawaajon monjon uuta balombaa siinj kombombanja bologa metogomambaaajon amakeji, iinon mono Anutuwaa kereya koloja.

⁵ Buña Terewaa qaa monj ii kokaenj oogita eja, “Uñaya Toroya uunananon ama nononota laligoji, Anutunonj ii siinja kombombanja iikanonj saa qero laligoja.”* Qaa ii omayaga kania qaa kaenj romonjowubo. ⁶ *Qaa ii omayaga qaagoto, onjo iikawaa so siingia tororo Anutuwaanonjambutu eej, iinonj mono kalenmorianja hononja qaa onjomakebaa. Kawaajon Buña Tere koi jej oogita eja:

“Anutunonj sewanjiki ejemba tuarenjenj ama onjomakejato, uugia menj kamaankejuti, iiga mono kalenmorianj onjomakeja.”

⁷ Kawaa so onjo mono uugia gosinj Anutuwaawaa qaa baatanonj kema laligowuto, Kilenja Toya tuarenjenj ama mugj onjomesaonj misinjonj kemaliwaa. ⁸ Mono Anutuwo soomonjgo ama kosianonj kagi iinonj onjowo soomonjgo ama kosogianonj nambaa. Singisinjgo megj borogia-nonj totowiro Jiisaswaa sayanonj ii songbambaatiwaaajonj qama kooliwu. Uugianonj junquno kemaqenj-kanqenj laj angj uugianonj tilooro koma konjoratinj onjono soraaya koloowutiwaaajonj qama koolinjkebu. ⁹ Mono tapekokorogia moma kotonj jinjenj qama woso-biri moma silama saabu. Jomo ainjolongja mesaonj meleema amburerej ambu. Korisorogia mono mesaonj wosobiri moma aowu. ¹⁰ Mono Pombaa jaanonj menj kamaanj aogi iinonj metaama onjombaa. Kianj.

Uumeleenj alaurugia yonjoo qaagia mende jej tegowu.

¹¹ Uumeleenj alauruna, gemaqeqe qaa mono mende jej aonj laligowu. Monjonj qaa kaanja jej kisama uumeleenj aliaa qaaya jej tegoji, iinonj mono Anutuwaanonj kana qaa jej tegonj menj kamaanj anja. Gii Anutuwaanonj kana qaa jej tegonj gogoraagej ama iikaanja kanonj ii mende tej komakejanto, ii silemale ama umbuqumbulinj ejaga koloonj laligojanj. ¹² Anutunonj kana qaa jej kotonj nonoma iikawaa so mono qaanana gosinj jej tegoro tiwilaawonja me kiankomunj nonono oyanboyanj koloowonja. Iinondeej jenteejo

* 4:5: Buña Tere qaa iikawaa kania monj ii kokaenj, “Uñaya Toroya uugianonj anota laligoji, iinonj jopagonj nonomambaa siinja kombombanja moma ananaajonj motoqoto momakeja.” * 4:6: Gba 3.34

Tonana koloojato, gii mono geenngaajon “Moroga koloojen?” jen alaga gosin qaaya jen tegonkejan? Kian.

Sele memewaa galey meme qaa

¹³ *Mono geja ambu! Tosaana onjo selegia menj uma kokaen jenkeju, “Nono kete me woran koi mesaon taon ii me ii kanon kema konkororo ama monej somata horon gbani motoonjo laligonin tegoro kanonga eleema kawonja.” Niinon kawajon kokaen injijowe mobu: ¹⁴ Laaligogia woran nomaen laligowuti, onjo ii mende moma kotoju. Onjo laaligogiaa kania ii nomaen? Ii kaaso koosuwaa sogaa kamban torodaamon asugin en aliwaa. ¹⁵ Kawajon onjo mono kokaen jegi sokombaa, “Pombaa uusiinanon ananaajon kaen ero jaawo laligowonati een, mono kaan kaan ama mewonja.” ¹⁶ Kaen mende jenkejuto, een toon jaba-arambaran ama onjoangiaa selegia menj uma mepeseenkeju. Nanamemen kuuya kaanja kanon mono bologa kolooja.

¹⁷ Qaana jen tegomambaajon ama kokaen jejen: Moronon sili awaa qen mewaatiwaa kania moma kotonjo ii mende ama mewaati, iinon mono singisonjo anja. Kian.

5

Ejemba esuhinagiawo yonjo galey meme qaa

¹ Oo ejemba esuhinagiawo, onjo mono geja ama qaana koi mobu: Kakasilin siimbobolo qagianon ubaati, iikawajon mono amburerej ama qama silama saabu. ² *Monej esuhinagianon mono gisaadaboroja. Gejalolon ano dumunjan yonjonon opo malekugia kitomiton nenkeju.

³ Onjo kamban tetegoya kokaamba miri, kare ano esuhina tosaana goul, silwanon memeta ii qanon qanon menj kululuugi eji, ii kasukerajunon turudabororo tonoreawo (rost) menj eja. Tonorea ano kasukerajuju iikanon dangunu kaanja en kaniagia kamban tetegoya kokanon kokaen qendeembaa: Onjo laaligogia monej hinanon somonjon mesoqesoogi jangon qaono tiwilaawuya. Tonorea ano kasukerajuju iikanon mono gere bolan kaanja sele busugia kaanagadeen menj boliwaa. ⁴ *Mono koi romonjowu: Gawon meme ejemba gawonjianon tetebaro menj timintamer ano oro qinjij qonjoma laligogiti, onjonon iyonjo tawagia ii bone qaganon anjon konji. Onjo iyonjo saa njindinjurugia moju me qaago? Qamasilangia iikanon mono Pon Anutu, ku-usun kuuyaa Toyaa gejianon kemedabororo moja.

⁵ Onjonon namonon koi iwoi kania kania jaasonjo bunja qen aon siiseweweya qaa laligon sele busuwaa korisoro ama siingia metogon aon laligogi. Balombaa omakelayanon somonjon onono jejelombar mamaga lan ama baonon newageen nepaqepalonen laligogi. Anutonon qaagia jen tegoro unugi komuwutiwaa kambanganon kan kuwaati, mono kamban iikawajon jorinj kelegiawo koloon laligoju. ⁶ Ejemba koposowaa qaagia qaa onjo mende tuarenjen ama onjon kilen qaagia jen tegon lan unugi komun komun laligogi.* Kian.

Bij mokosinjon bosima qama koolij laligowu.

⁷ Oo uumeleen alauruna, onjo Ponon kubaatiwajon mamboma kamban biiwia kokanon mono mokosinjon bij bosima nambu. Kaen nama komakoomo ejawaa tania ii romonjowu: Iinon nembanene namonon komoma nama hona sewana uuta asugiwaatiwajon kaparan koma mambomakeja. Kaparan koma mamboma laligoro kon bedu kambananon karo mombo mambono konjuru kambananon kan kuunkeja. ⁸ Onjo kaanjadeen mono bij bosima mokosinjon nambu. Ponon mombo kawaatiwaa kambananon torijiwajon ama mono uugia menj kululuun bon qen nambu.

* 4:13: Gba 27.1 * 5:2: Mat 6.19 * 5:4: Dut 24.14-15 * 5:6: Qaa iikawaa kania mon ii kokaen: Onjo eja koposowaa qaaya qaa kilen qaaya jen tegon qegi komuroti, iinon onjo mombo mende qotogon onmakeja.

⁹ Oo uumeleen alauruna, Anutunonj qaagia jey tegoro lombo mokoloowubotiwaajonj mono onjoangiaa batugianonj qaa jeymeesanj ama uugianonj njindij-njunduru mende jey aonjkebu. Mobu, jenteego Toyanonj mono dodowinj nagunonj nanja. Kianj. ¹⁰ Uumeleen alauruna, gejatootoo ejemba yonononj wala eenjanonj Pombaa qatanonj Buja qaa jegi kakasililij mej onjonji moma kilenj mokosinjonj bij bosima kaparanj koma laligogi. Onjo mono iyonjoo tanigia romonjonj kana lasugia otaanj laligowu. ¹¹ *Tosianonj kaparanj koma bij bosima laligonj haamo anjgiti, nono iyonjoojonj “Ii-a simbawonjawol!” jeyonj. Eja qata Job iinonj kakasililij moma kilenj kaparanj koma haamo anoti, ii moju. Haamo ano tetegoyanonj Ponj kianjkomu Toya koloonj niniima koboonjkeji, iinonj oyanjboyanja muro laligoro. Mono ii romonjgowu. Kianj.

¹² *Oo uumeleen alauruna! Qaa kota uuta monj koi jemaaja. Onjo qaa ii me ii jewuti, ii jojopanj qaanonj kokaenj mende jey kotiiwu, “Qaana honjawo mende kolooji eenj, Siwe Toyanonj saanonj lombo ano qananonj ubaa me balombaa omejiilajanonj balonj mewagoro merej mej turunj nomba.” Qaa ii me jojopanj qaa tosaanja iikaanja kanonj mono qaagia mende jey kotiiwu. Kaenj qaagoto, oo-qaawaajonj moma “Oonj!” iigadeen jewu ano qaago-qaawaajonj “Qaago!” jewu. Potagororonj qaa jegi Anutunonj qaagia jey tegonj ironja meleeno qagianonj ubaa. Kianj.

Momalaari qaganonj qama kooligi honja koloowaa.

¹³ Uumeleen ejemba onjoononjga monjonj qenjenmanjenjawo laligoji eenj, iinonj mono Anutu qama kooliwa. Monjonj korisorononj laligoji eenj, iinonj mono rii qama Anutu mepeseewa. ¹⁴ *Onjoononjga monjonj ji kiro laligoji eenj, iinonj mono uumeleen kanagesowaa jotamemeya horonj onjono kanj Pombaa qatanonj kele selianonj morinj iwaajonj qama kooliwu.

¹⁵ Momalaari qaganonj qama kooligi Ponjonj ejemba jiawo ii hamo qenj muro qeangonj mombo waabaa. Singisonjgo ama ji mokoloroti eenj, Anutunonj mono singisonjgoya ii songbama mesaowaa.

¹⁶ Kaenj kolooro Anutunonj hamo qenj onjono qeangowutiwaajonj mono singisonjgogia jokoloonj aonj Anutuwaawaa qama koolinjkebu. Ejemba solanja monjonj uuta mej kululuunj Anutu qama kooliwaati, iikawaa honjanonj mono damuyawo ano usunjawo koloowaa. ¹⁷ *Iikawaa sareya monj ii gejatootoo eja qata Elaija. Iinonj balonj eja anana kaanja laligoro. Iinonj konj mende kawaatiwaajonj uuta mej kululuunj kaparanj koma qama kooliro konjonj gbani karoonj ano koinj 6 kawaa uutanonj namononj mende kamaaro. ¹⁸ *Kambanj ii tegoro mombo qama kooliro sombinj injanj kono konj kinj bedu mero nembanene mombo tonjoninj kolooro. Kianj.

Monjonj jinjaunj keno alianonj ilaaro sokombaa.

¹⁹ Uumeleen alauruna, onjoononjga monjonj qaa honjaa kania qiwitigonj jinjaunj keno monjonj ii mokoloonj kana dindijanonj mombo wama ambaati eenj, ²⁰ *iikawaajonj mono kokaenj romonjgowu: Singisonjgo ejemba monjonj jinjaunj kanaanonj keno alianonj ii iikanonja wano uuta looriro mombo meleembaati, iinonj mono koomu kotiga mende komuwaa. Alianonj ii gere sianonj kemebabotiwaajonj anjonj koma muro Anutunonj singisonjgoya seiseiya ii songbama koma turuwaa. Kianj.

* 5:11: Job 1.21-22; 2.10; Ond 103.8 * 5:12: Mat 5.34-37 * 5:14: Maak 6.13 * 5:17: 1 Kij 17.1; 18.1 * 5:18: 1 Kij 18.42-45 * 5:20: Gba 10.12; 1 Piito 4.8

Piitowaanonj Tere 1 Piitononj Tereya mutuya ano. Jey-asa-asari

Piitononj Buja Tere koi oonj Kraistwaa alauruta Eisia prowinswaa Noot waagenj deema laligogiti, iyonoojonj ano gomanj liligonj keno. Kanainj qagia kokaenj qama ooro, "Anutunonj ejemba anjaajonj meweengonj ononoti, iyonononj." Momalaari ejemba sisiwerowero mokoloonj siimbobolo moma laligogiti, iyonoo uugia nangowaatiwaajonj moma Tere koi ooro. Kraistwaa Oligaa Bujawaa kania duduuwubotiwaajonj ama Jiisaswaa qaaya mombo kokaenj jey asariro, "Jiisasnonj komuroto, mombo koomunonjga gbilinj waama mombo eleema kamambaajonj jey somonjonj oyanboyanj koloowombaa jejeromonjromonja nonono mambomakejonj. Kawaajonj siimbobolo momakejuti, ii mono moma anjonj koma kaparanj koma kotiinj nama laligowu. Siimbobolo iikanonj momalaa-rigia gosiro honjawo koloowaati eenj, Anutunonj mono tawaya meleema onjombaa. Jiisas Kraistnonj asugiwaati, kambanj iikanondeenj mono akadamugiawo koloowuya. Qaa ii moma mono awasankaka nambu." Kaenj qambanjmambanj onjoma ooro.

Konjajilinj kambananonj uugia nangonj onjoma toroqenj kotiinj kokaenj uukuukuu menj onono, "Onjo Kraistwaa buja koloojutiwaa so mono laaligo soraaya laligowu."

Buk kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutuwaa hamoqege gawombaa kania 1.3-12

Laaligo soraaya laligowombaa jeykooto 1.13-2.10

Siimbobolo qaganonj gawonj nomaenj bosimborja 2.11-4.19

Uugia meleema menj kamaanj gawonj mewu 5.1-11

Buja tere kokawaa qaa kota wanja 5.12-14

¹ Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj nonono nonoononjga tosia onjononj Israel mesaonj prowins qagia Pontus, Galesia, Kapadosia, Eisia ano Bitinia kanonj deema kema laligoju. Piito niinonj Jiisas Kraistwaa wasiwasi eja aposol koloonj onjowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oojenj. ² Manjana Anutunonj waladeenj monowaa monoyanonj momo arenj ano ero iikawaa so Uja Toroyanonj onjo menj sorainj onjono Anutuwaa buja koloogi. Anutunonj onjo Jiisas Kraistwaa jeta tej kombutiwaajonj meweengonj onjono Kraistwaa sayanonj qeesaaro onjomorinj songbama onjmakeja.

Anutuwaa kalejmorijanjonj mono uugia so seiro luaenonj laligowu. Kianj.

Oyanboyambaa jejeromonjromonanaajonj Anutu mepeseewonja.

³ Anana Ponjana Jiisas Kraistwaa Manja Anutu ii kokaembaajonj mepeseenkebonja: Anutunonj kiankomu somata nonoma nunuano kolokoloo dologa kolooninj. Kolokoloo dologa koloonj Jiisas Kraistnonj gbilinj koomunonjga waaroti, anana iikawaa so gbilinj waama oyanboyanj koloowombaaajonj jejeromonjromonj ama laligojonj. ⁴ Oyanboyanj buja qenj aowombaaajonj jejeromonjromonj ama mambomakejonj. Anutunonj oyanboyanj ii uumeleenj alauruta nonombaatiwaajonj Siwe gomanonj anota eja. Iikanonj enj mende sakaka kasukerajuju menj totowinj gisaanj aliwaa. ⁵ Momalaari koma gbiliwuti eenj, Anutuwaa esujanonj sopa somonjonj kokojiji onjono Siwewaa buja laligogi Jiisasnonj saanonj ujuano Siwenonj uma oyanboyanj koloowuya. Anutunonj Hamoqege Toyaa kania kambanj tetegoyanonj kaenj ninisaandabororo ejemba jey asarinj onjombonjatiwaajonj ama eja.

⁶ Oyanboyanj koloowombaaajonj aisoonj laligojuto, namononj laligoninj Anutunonj angobato Toya mende somonjoro lombo angosisiri kania kania kolooro siimbobolo mokoloonj moma laligoju. Kambanj toroga kaanja laligowuto, ii kilej korisoro ama laligoju.

⁷ Anutunonj angobato mende somonjoro qagianonj uma momalaarigiaa tania gosinjeja.

Jamo honja kotakota qata goul kawaa sewanja ii maa suanj uugujato, kilenj kambanj moŋnonj alidaborowaa. Kambanj toroga ewaatiwaajonj ama ejembanonj goul ii gerenonj dalasisi oonj honjanonj godomaruruya ewabotiwaajonj gosinj angotete merkeju. Iikawaa so onj onjanonj tororo moma laarinj nama kotiinjeju me qaago, angotetenonj mono iikawaa kania qendeemakeja. Anutunonj uugiaa honjanonj goul kokaembaajonj uuguwaatiwaajonj moma gosinkeja: Momalaarigianonj powowonj kotakota kolooro sewanja uuta iikanonj goul silwa mamaga uugunj kambanj tetegoya qaa ilaanj onjono sokombaa. Kaenj injiuro sokombaati eenj, Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa kambanjanonj mono mepeseenj onjono Anutuwaajaanonj qabuŋa mokolonj akadamyawo koloowuya.

⁸ Onjo Kraist mende iima kilenj jopagonj munj laligoju. Kambanj kokaamba Kraist mende iima kilenj moma laarinj munjeju. Kaenj ama korisoro akadamyawo ama aisoonjeju. Korisorogia iikanonj mono jenonj mende jejetaa so kolooja. ⁹ Onjo Jiisas moma laarigi hamo qeŋ onjono letonji. Momalaarigiaa toonja ii Siwe gomanonj eu raja. Anutunonj kokoosogia mero onjononj eukanonj uma toonj ii uulanjawo oosiriwutiwaajonj moma korisoro amakeju. Kianj.

Gejatootoo ejembanonj jejeromonjromonj ama laligogi.

¹⁰ Gejatootoo ejemba yonjononj hamoqeqewaa kania moŋgama Anutu qama koolinj qiqisi ama moma gosinj laligonj kougi. Kaenj laligonj Anutunonj kalenjmorianj onjombaatiwaajonj moma asarinj iikawaa gejatootoo qaaya ii waladeenjenj laligonj kougi. ¹¹ Kraistwaa Uŋa Toroyanonj gejatootoo ejemba sololonj onjoma asugiwaatiwaa qaaya injisaama sanje qeŋ kokaenjinjoro, “Kraistnonj siimbobolo moma iikawaa gematanonj asamararanj akadamyawo mokolonj asarinj laligowaa.” Kaenj injiuro moma Hamoqeŋe Toyanonj naa kambanonj ano nomanomaenjinj asugiwaati, iikawaa kania moŋgama qiqisi ama moma gosinj laligogi. Kaenj laligonj buju qaaya qaaya waladeenjanonjenj laligonj kougi.

¹² Hamoqeŋe Toyaa kania moŋgama qiqisi ama moma gosinj laligogi Uŋa Toroyanonj momo kokaenjinj injisaama injiuro, “Onjo mono onjoangia welenj mende qeŋ aowuto, ejemba kanagenj koloonj qaagia weengowuti, mono ii ilaanj onjoma laligowu.” Kaenj injiuronj gejatootoo qaa onjonoti, nono tosonianj ii kambanj kokaamba liligonjenj asarinj onjoninj mogi. Kraistnonj Uŋa Toroya Siwenonja wasiro kamaanjenj ejemba sololonj inaanj onjono Oligaa Buŋa jenj uukuukuu menjenj onjoma laligogiti, iyonjononj Buŋa qaa iikayadeenjenj laligogi. Gejatootoo qaa iikawaa honja kolooro Siwe gajobaurunananonj kaanagadeenjinj ii uunjinj iima kania moma asariwombaajonj awelegonj laligoju. Kianj.

Anutunonj soraaya laligowombaajonj nonoomakeja.

¹³ Buŋa qaaya kaenj ejiwaajonj onjo mono uugia Anutuwaaja gawonjenj mewombaajonj opogia horogi kiro jojorinj menjenj afaangonjenj aonjenj nambu. Mono bonjenjenj qeŋ onjoangiaa nanamemenjgia galenjenj koma aonjenj laligowu. Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa kambanjanonj kalenjmorianj onjombaati, mono iikawaajonjenj mamboma jejeromonjromonjgia kuuya iikanonjenj ama laligowu. ¹⁴ Anutuwaaja meraboraurutanonjenj qaaya tenjenj komakejuti, onjo mono iikawaa so kana soraaya otaanjenj laligowu. Wala lalabubu tompinj laligogi onjoangiaa siingia kombombanja bologanonjenj yaiwisisi menjenj onjonjinjenj lansanj laligogi. Kaanja laligogito, kambanj kokaamba nanamemenjgia mono siinj iikawaa so mende toroqenjenj ama menjenj laligowu. Lanjenj sisau laligowubotiwaajonjenj mono galenjenjgia menjenj aonjenj laligowu.

¹⁵ Lanjenj sisau qaagoto, Anutu soraayanonjenj onjono onjo mono kaanagadeenjinj iwaa so nanamemenjgia kuuya kanonjenj soraaya koloonjenj laligowu. ¹⁶* Buŋa Terewaa qaa moŋ kokaenjinj oogita eja, “Niinonjenj toroya soraaya laligojenjiwaajonjenj noo buŋauruna onjo mono soraaya koloonjenj laligowu.”

¹⁷ Anutuwaaja onjenj “Maŋnana,” jenjenj ku-usunja koma horonjenkejonjinjenj, iinonjenj maŋ awagayaaajonjenj ama ejemba tosaanjenj mende ninisoronjenj tosaanjenj mende sureenjenj onjomaakeja. Kuuya ananaa nanamemenana mono keda motoonjononjenj gosinj motomotoonjenj ananaa qaanana

* 1:16: Lew 11.44-45; 19.2

jerj tegowaa. Kawaajon Anutu toroyaa buñauruta koloojuti eerj, namononj kusu laligowu-tiwaa so mono soraaya koloonj laligowu. Jegianondeen qaagoto, nanamemenjianonj mono Anutuwaaw jeta uuguwombotiwaajonj sombugia moma laligowu. ¹⁸ Kaanagadeen Anutunonj dowegia merotiwaa kania momago mono soraaya koloonj laligowu. Am-bosakonjurunananonj tando lopionj momo arej tondu otaanj nanamemenj omaya qen-deema nonongiti, Anutunonj onjo iyonoo so toroqen tondu laligowubotiwaajonj sewangia uuta gilij dowegia mero. Sewangia ii silwa goul uugun giliroti, ii moju. Balombaa monej hina aliwaatiwaa so kolooji, iwoi iikaanja kanonj sewangia mende mero.

¹⁹ Iikanonj qaagoto, Kraistwaa saya sewanja uuta iikanonj mono wangia mero. Kraistnonj lama meria solanja wiji buubuuya qaa kaanja kolooro ii siimolonj oonj-oombaa tani kaanja qegi saya kamaaro. Kawaajonj mono soraaya koloonj laligowu. ²⁰ Anutunonj walawala Siwe namo mende mokoloonj oroma kambanj iikanonja Kraist meweengonj downana mewaatiwaa gawonj arej ii waladeen ama arengoro. Ii arengodabororo ero laligonj kouma laligogito, kambanj tetegoya kokanonj onjononj qeangowutiwaajonj ama ninisaano asuganonj kolooro. ²¹ Kraistnonj nemunj koma onono saanonj Anutu moma laarinj munkeju. Anutunonj Kraist menj gbilij muro koomunonga waaro asamararanj muro laligoja. Iikaanja laligojiwaajonj ama onjo Anutu moma laarinj nama qaa kuuya jeroti, iikawaa so ama menjkebaatiwaajonj jejeromonjromonj ama munkeju.

²² Jejeromonjromonj ama munj qaa honja tenj kongi Kraistwaa sayanonj koma konjoratinj onono laligowu. Kaanja laligonj saanonj uumeleenj alaurugia gbingbaonja qaa jopagonj onoma laligowu. Uu wombogia kuuyanonj mono kaparanj koma tororo uujopa ama aonj laligowu. ²³ Laaligo kotigaa qaaya kanonj mono nemunj koma onono kolokoloo dologa koloogi. Balombaa qaa kusuga monjonj mende nemunj koma onono Manj somataa meraborauruta koloogi. Anutuwaaw qaayanonj mende aliwaato, mono tetegoya qaa zenj erj ubaa. ²⁴*Qaa iikawaa kania ii Buñ Terenonj kokaenj oogita eja:

“Ejemba kuuya onjo mono gbojoja lolo tani kaanja koloaju. Akadamugia kuuya ii juraya asasagagiawo tani kaanja koloaja.

Gbojoja lolononj mono soolinj gororongogi juragianonj boratinj tegoqegonj kamaawuya.

²⁵ Kaenj kamaawuto, Pombaa Buñ qaa laaligo kombombanja nonomakeji, iikanonj mono tetegoya qaa kotiinj erj ubaa.”

Buñ qaa iikanonj Oligaa Buñaya kolooro tosonianj ii jerj asarinj onjonji moju. Kianj.

2

Jamo laaligoyawo iwo nama mono soraaya koloowu.

¹ Buñ qaa mojutawaajonj mono kilenagia kuuya kotogonj giliwu. Gbingbaonj qalomalowenj kuuya ii mono mesaowu. Uumeleembaa nanamemenj seleseleya ii mono sisia menj togowu. Goronkiki ano gemaqeqe qaa kiisanj amakejuti, ii kuuya mono qetegogi kamaanj tegowa. ² Merasisi gbingbaongia qaa yonononj ajugadeenj newombaaajonj moma awelegonjkeju. Onjo mono iikawaa so Buñ qaa mende meerangogiti, ii uu wombogianonj ambombaaajonj awelegonj laligowu. Kaenj laligonj momalaarigia koma gbiligi somariinj kotiiro letoma laligonj oyanjboyanj koloowu. ³*Buñ Terewaa qaa monj ii kokaenj eja, “Nembanene monj kisiriinj aiña mogiti, iikawaa so mono Ponj awaa iwo qokotaanj aiña mobu.” Qaa iikawaa so Pombaa aiña mojutu eerj, mono Buñ qaanonj somariinj kotiinj laligowu.

⁴ Kraistwaa sareqaa monj kokaenj jemaja: Kraistnonj waama Anutuwaaw tando kombombanja koloonj laaligo kotigaa wota koloaja. Onjo mono iwaanonj kanj mombo letombu. Ejembanonj tando mombaaajonj “Jamo omaya,” jerj gema qerj mesaogito, Anutunonj ii Hamoqeqe Toya koloowaatiwaajonj meweengonj iwaajonj moro sewanja uuta somata

* 1:24: Ais 40.6-8 * 2:3: Ond 34.8

kolooja. ⁵ Kraistwaanonj kañ gbiliñ onjoangio kañagadeej mono jamo kowonjinj laaligogiawo kañja koloowu. Kañj koloonj kotiinj laligogi Siwewaa motonjeqe iinonj onjoma uugia meagoro kotikotii mokoloonj uuwaa laaligowaa jiwowonj jigo honja koloowu. Unja Toroyanonj uugianonj laligonj sololoonj mej letoma onjono mono jiwowonj jigo iikawaa jigo gawonj galeñ soraaya koloonj nambu. Unja Toroyanonj nemunj koma inaanj onjono tej koma Anutuwaa waeya mej mepeseej munj laligowu. Kañj laligogi Anutunonj injiima Jiisas Kraistwaajonj ama nanamemengia kañjaa ainja moma laligowaa. ⁶ *Buña Terenonj qaa monj ii kokaenj eja:

“Iibu, Anutu niinonj kowonjinj tando monj meweengonj Zaion bañananonj Israel tuun somata uugianonj komowe ii jingbiliñ tando kombombanja maa suañ damandanjawo (milyon Kina kañja) koloowaa.

Daen yonononj tando powowonj kotakota ii moma laarinj munkebuti, iyonononj iwaajonj ama gamu mende moma laligowuya.”

⁷ *Moma laarinj munj laligojuti, onjoo jaasewangianonj ii tando kombombanja akadamuyawo kolojato, tosanonj uugia mende meleema eenj laligojuti, iyononj jaagianonj ii Buña qaa kokawaa so eja:

“Miri meme yonononj ‘Kowonjinj omaya,’ jey tando ii gema qeñ mesaogiti, tando iikanonj mono tando kombombanja kolooro.

Kanagenj tania ii aenj kañja mokoloogi. Tando powowonj kotakota kañja ii riinagati eenj, mirinonj mono ororonjonj kamaañ konaga.”

⁸ *Buña qaa monj ii kokaenj eja,

“Ejembanonj jamo kowonjinj iikanonj ritatangonj unjuro iikanonj mono unjunj mizimizi ama onjombaa.”

Yonononj Buña qaa mende tej koma iyangiaa aingia otaañkejutiwaajonj ama ritatangonj kamaañkeju. Anutunonj kañj arengonj onjotiwaa so kamaañkeju.

⁹ *Yonononj kañj kamaañkejuto, onjonoñ ejemba tuun somata qaita monj kokaenj koloju: Anutunonj onjo iyañajonj meweengonj onjono tak-kootoya koloju. Anutunonj pangamanonja onjono asasaga damuyawo iikanonj keuma jigo gawonj galeñ tuun soraaya koloju. Anjoletto akadamuyawo mej laligoroti, iikawaa Buña qaaya ii jey asariwutiwaajonj onjono. Onjonoñ Anutuwaanonj kanageso burjaya laligonj Kinj Pombaa jawinjuruta koloñ gawonja liligonj menkeju. ¹⁰ *Wala Buña Terewaa qaa mombaa so “Simbirinsambarañ lañ laligogito,” kambañ kokaamba uugia somonjonj aonj mutulanjonj “Anutuwaa uumeleenj kanageso tuun” koloñ laligoju. Wala Anutuwaa kiankomuwaajonj “Poumapou laligogito,” kambañ kokaamba “Injiima kobooro kalenmorianja saanonj moma kotonj laligoju.” Kianj.

Anutuwaa welenjeqe ejemba kokaenj koloñ laligowonja:

¹¹ Oo wombo alauruna, Siwewaa buña koloñ namononj koi tatawaga wabaya laligojuti, niinonj onjoo uugia kokaenj kuumaña: Selewaa siingia kombombanja bologanonj galeñ koma onjombabotiwaajonj mono onjoangia angonj koma aowu. Siin morota morota iikanonj uugia mej boliwaatiwaajonj manja qeñkeju. ¹² Uugia mende meleengiti, iyononj batugianonj nanamemengia awaagadeej ama mej laligowu. Tosianonj onjo bologa meme ejemba kañja qaanonj jey bolin onjmakejuti, iyononj nanamemengia awaa iima kaniagia tororo moma asarigi roromongogianonj utegowaa. Roromongogianonj utegoro iyangiaa singisonjogia ano momasoosoogia iima kotonj uugia meleema Kraist asugiwaatiwaa kambañanonj onjooñ ama Anutu mepeseej munkebu.

¹³ Anutunonj laaligo arengoro ejemba tosanonj galeñ koma nonomakeju. Pombaa qata bosinjuti eenj, onjo mono kuuya iyononj qaa baatanonj kema laligowu. Kinj ano gawana yonononj wangia kolojuti, onjo mono iyononj jegia tej koma laligowu. ¹⁴ Kaunsol ano

* 2:6: Ais 28.16 * 2:7: Ond 118.22 * 2:8: Ais 8.14-15 * 2:9: Eks 19.5-6; Ais 43.20-21; Dut 4.20; 7.6; 14.2; Tai 2.1; Ais 9.2 * 2:10: Hoos 2.23

komiti yonoo jegia kaanagadeen ter koma laligowu. Yononon ejemba kaiyaka bologa amakejuti, iyonoo qaagia gosin irona meleema onomakejuto, kaiyaka awaa amakejuti, iyonoo qagia mepeseenkeju. Anutunon kawaajon ama gawman ejemba kuun onono laligoju. ¹⁵ Anutuwaa uusiina ii kokaen eja: Gejajuju ejemba uugia qaa poumapou laligon onoojon qaa omaya omaya jenkejuti, ono mono nanamemen awaa ama men iikanon iyonoo buugia mejugogi olon laligowu.

¹⁶ Anutunon bologaa kasa gbadoyanonga isama onono loloogiti, ono mono iikawaa so nanamemen solana ama men laligowu. Kaen laligowuto, kilenagia koma turuwutiwaajon kokaen mende jewu: “Kasa gbadonana qaa solana (frie) laligojon.” Kaen jen iikanon monon onongan aaingia mende otaawu. Kaen qaagoto, Anutuwaa jeta ter koma welen qenkejuti, mono iikawaa so gbadoya qaa laligowu. ¹⁷ Ejemba kuuya ii mono goda qen onoma laligowu. Uumeleen alaurugia ii mono uu wombogianon jopagon onoma laligowu. Anutuwaa qaaya uuguwombotiwaajon mono sombugia moma laligowu. Kin ano galenurugia yonoojon mono mogi uro goda qen onoma laligowu. Kian.

Kraistnon siimbobolowaa sili awaa qendeema nonono.

¹⁸ Welenqege ono mono somatagiaa qaa baatanon kema goda kuuya qendeema onoma laligowu. Uubonjonon galen awaa koma onomakejuti, iyonoojonadeen qaagoto, horon ureen ama onomakejuti, ii kaanagadeen tororo goda qen onoma laligowu. ¹⁹ Daen yononon Anutuwaa jeta so ejemba goda qen onoma laligogi kilen kania qaato, een kakasililin ama onongi siimbobolo kaparan koma moma mokosingonkejuti, Anutunon ii iima tawaya meleema kotuegon onono simbawonjowo kolooju. ²⁰ Kaiyaka bologa angi koobinon unugi ii moma mokosingon nambutu een, ononganajon mono nomaen mogi unaga? Kaiyaka amakegitiwaa so unugi qabunagiawo mende koloowu. Kaen qaagoto, nanamemen awaa angitawaajon ama siimbobolo mokolon moma mokosingon laligowuti een, Anutunon mono iikawaa tawaya meleema kotuegon onono simbawonjowo kolooju.

²¹ Kraistnon kaanjadeen onoojon ama siimbobolo moma sili awaa qendeema onono. Kawaajon ono iwaa kana tamboya kosin metetereen siimbobolo moma mokosingon laligowutiwaajon onono. Kaen laligon simbawonjowo koloowuya. ²² *Buja Terewaa qaa mon ii kokaen eja, “Iinon singisongo mon mende ano ano iwaa je buutanonga qaa qolomolongoya mon mende kamaaro.” Ono qaa iikawaa so otaan angi sokombaa. ²³ *Ejemanon uuqege qaa tokoronkota Kraist mamaga jen mug kitia mon mende meleen. Siimbobolo ama mug moma kitia metogomambaajon mende torogon onono. Kaen qaagoto, Anutunon qaa dindinagadeen jen tegonkeji, mono ii moma laarin qaaya iwaa boronon ama jen tegowaatiwaajon mambono.

²⁴ *Kraistnon ananaajon kaparan koma singisongo gema qen nanamemen solana otaan laligowombaajon ama siimbobolo moro. Ii moro Buja Terenon ejiwaa so “Selia qegi wiji koloorotiwaajon ama Anutunon ono men qeangon onono.” Qeangowutiwaajon mono “Ano singisongonana men sele busianon angon” maripoonon uma komuro. Kawaajon ono mono Kraistwaa tani kaana koloon siimbobolo moma mokosingogi awaa koloowaa. Singisongowaa angotonon horon nonono iikanon mono qamo taninaen koloon koomuya laligowona. ²⁵ *Wala ono “Lama kaana jinjaun kema kan lansan laligogi.” Kaen laligogito, kamban kokaamba uugia galenanon eleema kan laligoju. Iinon ono lama kaana sopa somonjon kalan koma onomakeja. Kian.

3

Loemba onoo qambanmamban qaa

¹ *Anutu welen qewombaa qaaya jedaborojento, emba ono mono kaanjadeen lourugia yonoo qaa baatanon kema laligowu. Kaana laligogi lourugia tosanon Buja qaa mende

* 2:22: Ais 53.9 * 2:23: Ais 53.7 * 2:24: Ais 53.5 * 2:25: Ais 53.6 * 3:1: Ef 5.22; Kol 3.18

terj koma laligojuti, iyonononj mono kaanjiadeenj embaurugia yonjoo nanamemengia iima uugia meleembuyaga. Uugia meleema laaligogia Kraistwaa borononj ambutiwaa Buja qaa jegianondeenj mende jewuto, Kraistwaa kania mono siligianonj qendeema onjonji iima asariwuyaga. ²Nanamemenj soraaya dindiña ama menj Anutuwaa jeta uuguwubotiwaaajonj keegia mogi ejanonj kaenj injiima yagogi Kraistwo qokotaanj laligowombaa siingia asuginaga. ³*Selewaa akadamugiajorjadeenj mono mende menj umakebu. Warj sawagia qenj gawasu kania kania mende ama miziziinj sele menj mende awelegonj laligowu. Kasasoronj goul iwoinonj selegia mende menjerejgonj aowu. Selekopaa awaa soro akadamuyawo ii mende menj aowu.

⁴ Kaenj qaagoto, akadamugia honja ii mono pondanj megij uugianonj ewa. Unagianonj luaenonj bonjonj laligogi akadamugia honja kanonj aasanjgoyanonj eñ mono kambanj monjonj mende aliwaa. Uubonjonj laligogi Anutunonj injiima moro umakebaa. ⁵ Wala eerjanonj emba soraaya yonjononj Anutuwo nama jejeromonjromonj ama munj iwoi kuuyaaajonj mamboma laligogiti, iyonononj kaanjagadeenj uugiaa akadamugianonj menjerejgonj aonj lourugia yonjoo qaa baatanonj kema laligogi. Mono emba iyonjoo tani kaanja koloonj laligowu. ⁶*Saaranonj loya Abraham terj koma munj “Eja Poñna,” jej munj laligoro. Onjo kaanjagadeenj zej nama gawonj awaa awaa menj awasanj kaka nama iwoi mombaajonj jenengia mende ororo lourugiawo laligowuti eej, mono Saara kaanja emba akadamugiawo koloonj laligowu.

⁷*Emba yonjononj esungia kamaanj qeqeta koloojuto, kilenj laaligowaa kalenj morianja ii ejawo ororonj buja qenj aonj laligoju. Esungia kamaanj qeqeta koloojutiwaajonj eja motomotoonj onjo mono embaurugia tororo kalarj koma loloonjonj onjoma laligowu. Anutunonj eja onjoo qamakooligia surewabotiwaaajonj mono goda qenj onjoma laligowu. Kianj.

Gawonj awaa menjkejuto, siimbobolo kilenj moju.

⁸ Qaana tegowaatiwaa qambanjmambanja ii kokaenj jejer: Onjo mono kuuya uumotoonj ama uumeleenj alaurugia yonjowo uubonjononj jopagonj aonj laligowu. Gumbonjonjonj laligonj onjonganja menj kamaanj aonj uugianonj somonjonj aonj motoonj nambu. ⁹ Jena jewe nuna guwe ana ambe ii mende amakebu. Uuqeqe qaa tokoronj kota jej onjonji kitia mende melembu. Kaenj qaagoto, qaa bologaa kitia meleema mono kotuegonj onjoma laligowu. Kaenj ama laligogi Anutunonj iikawaa tawaya meleeno kotumotueya buja qenj aowutiwaajonj onjono. Kaenj ama laligonj Poñ asugiwaatiwaa kambananonj mono oyanjboyanj kolooju. ¹⁰*Kaanja koloojutiwaa qaaya ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja:

“Monjonj laaligo naanjawo laligomambaa ainja koloonj muro weenj awaa awaa iima laligomambaaajonj moji, iinonj mono neselanj qaa bologa jewabotiwaaajonj somonjonj laligowa. Buu susuyanongja gbingbaonj qaa koloojutiwaajonj mono galeñ menj aonj laligowa.

¹¹ Nanamemenj bologa mono gema qenj gawonj awaa awaa menj laligowa.

Luaenonj laaligo iikawaajonj monjgama ii buja qenj aomambaaajonj kaparanj koma namba.

¹² Ii kokaembaajonja: Poñonj ejemba solanj injiima galeñ koma qamakooligiaajonj geja amakejato, ejemba doogoya ii ba mende koma onjomakeja.”

Qaa kaenj eja.

¹³ Onjo gawonj awaa mewombaajonj uugere ama laligowuti eej, ejemba seiseyanonj gawonjgia siimberereñ menj menj bolinj onjombombaaajonj mende mobuya. ¹⁴*Ii mende mobuyato, kilenj nanamemenj solanj anjitiwaajonj ama siimbobolo mobuyagati eej, onjo mono kilenj Anutunonj kotuegonj onjono oyanjboyanj mokoloowuya. Kakasililinj menj onjombubotiwaaajonj mono eej aarunj lalanjaninj keegia moma uugia kamaaro uubobooligianonj unjuwabo. ¹⁵ Uugianonj mende kamaawato, uugia mono Poñ Kraistwaanonj

* 3:3: 1 Tim 2.9 * 3:6: Jen 18.12 * 3:7: Ef 5.25; Kol 3.19 * 3:10: Ond 34.12-16 * 3:14: Mat 5.10; Ais 8.12-13

somongon kania soraaya pondan romongogi uro laligowu. Mono kaman so jorinj Kraistwaa kania ejemba jej asarin onoma laligowu. Oyanboyan koloowombaa jejeronromon anjuti, ejembanon iikawaa kaniaajon qisin ononji mono kuuya iyonoonon qaa ii meleema onoma laligowu. Mono gumbonjonjon qaganon ejemba goda qej onoma uu kuun onoma laligowu.

¹⁶ Qaagia kaen galej konji Anutunon injiima “Sokonja,” jero uugejagianon kaen mobutiwaajon nambu. Kraistwo qokotaan nama nanamemen awaa anji uuqe qaa tokoronkota tondu jej onomakejuti, iyononon mono iyanjianon qaa bologaaajon ama gamu mewuya. ¹⁷ Gawon awaa awaa menj laligogi ejemba tosanon kilen kakasililinj ama ononji Anutuwaajon ama siimbobolo mogi sokonja. Iwoi bologa ama menj iikanon siimbobolo mokoloogi gamuyawo kolooja. ¹⁸ Kraistnon kaanagadeen kaman motoonggo singisongonanaajon ama komuro. Anana doogoya kolooninj Dindina iinon nunuano Anutuwaanon keubombaaajon ama siimbobolo moro. Namu ejaga jej selia qegi komuroto, Unja Toroyanon menj gbilinj muro waama laligoja. ¹⁹ Unja Toroyanon wano nonomesaon koomuwaa senjon gomanon kemer kokooso kasa gbadonon laligogiti, iyonoonon Bunja qaaya jej asarin onono.

²⁰ *Wala eenanon Noowaa kamanon wanjo somata megj Anutunon uugia meleembutiwaajon kaparan koma moma mokosingon mambonoto, ejembanon qaa mende tej koma tiwilaan koomuwaa kasa gbadonon kemegi. Ejemba sumanj melaada 8:yanon Anutuwaaja jeta tej konji jero konji kiro apunon waama balon qej turun wanjo elaaro Anutunon ii gboulunonga gou gajogija koma wanjia somongoro. ²¹ Iwoi kaanja kolooroti, ii oomuluwaa sareya kolooja. Jiisas Kraistnon koomunonga waama laligojiwaajon ama kaman kokaamba apu nonomorigi Kraistwaa esunanon turun nonoma wanjana somongonkeja. Apu ii selewaa jewona songbambaatiwaajon ama mende ama nononjuto, oomuluwaa honja ii kokaen: Anana Anutuwo laligowombaaajon soomonggo ama jojopan qanon somongon kokaen qama koolinkejon, “Anutu, gii mono uuta gojejeraya songbana uuta soraaya kolooro goo jaanon sokombaa.”

²² Jiisas Kraistnon Siwe gomanon eu uma Anutuwaaja boro dindinanon burjaburjayawo raja. Anutunon ku-usun muro rama Siwe gajoba ano Siwewaa bej kawali kania kania esunmumugianon niniima galej kuun nonomakejuti, ii kaanjadeen galej koma onono qaaya baatanon laligoju. Kianj.

4

Mono letoma laaligo qaita monj laligowu.

¹ Kraistnon anaa selianon siimbobolo morotiwaajon onjo kaanagadeen sele busugianon siimbobolo mobombaaajon jorinj laligowu. Iwo momo motoonggo kokaen menj romongowu: Monjon singisonngo amakeji, iinon iyanjaa seliaa siinja kombombanja otaamambaaajon nama munkeja. Monjon Kraistwaajon ama siimbobolo momakeji, iwaa siinja kombombanja bologanon mono zololonjon kamaaro singisonngo togon mombo mende amambaaajon kaparan koma laligowaa. Uuroromongogia iikanon mono wogia mero iikanon rindanon akadumugiawo koloon laligowu.

² Uuroromongogia iikanon rindanon nama uuselewaa siinj kombombanja bologa mono somongon galej koma laligowu. Kaman kokaambadeen kaninj namonon toroqej laligon ubuti, iikanon mono Anutuwaaja uusiinja tej koma otaan laligowu. ³ Onjo kaman laligon kougiti, iikanon ejemba angonjoragiawo uugia mende meleema nanamemen bologa lan ambombaaajon mojuti, iyonoo tani kaanja kokaen lan laligogi: Serowilinj ama siingia kombombanja bologa tondu otaan laligogi. Apu gisi (marihuana), goja deun iwoi ii otomboran menj wakasiinj negi wanjia sooro enkalolon laligogi. Jejelomban onon menj rii gbawe onon embaqemba menj bolinj onoma gejajuu ama laligogi. Tando lopon laligon siminj kuma onoma iwoi kanjanawo amakegi. Kaen amakegito, onjo kaman kokaamba nanamemen kaanja ii mende toroqej amakeju.

* 3:20: Jen 6.1–7.24

⁴ Ejemba anjonjoragiawonon pangamanon laaligowaa resa sumu pilinpilingon eji, iikanon horon lugun kemenkeju. Ono yonowo mende horon kemegi iima aarun uuqe qaa tokoronkota jen onomakeju. ⁵ Kaen amakejuto, Anutuwa jaanon keugi qisin onono kaniagia asuganon isaama jen asarigi mondomondogia qewagowaa. Anutunon ejemba jaawo laligojoni ano koomuya mono kuuya ananaa qaanana gosin jen tegomambaajon jorija. ⁶ Sele busunananon komuwonati, qaanana iikanon mende tegowaa. Kawaajon Oligaa Buja ii koomuwaa senjon gomanon laligojuti, iyononon kaanagadeen mobutiwaajon Ponon wala jen asariro. Ii kokaembaajon: Anutunon nanamemengia gosin ejemba tosaana nono kaana jen tegon onono sele busuwo laligogitiwaa irona mokoloowuto, tosanon uugia meleema kokoosogianon gbilin laaligo kotigaa buja koloogi. Anutu ano kotiin laligonkeji, iikaanideen kuuyanon laaligo kombomana laligon ubutiwaajon moma kotiinkeja. Tosianon Buja qaa ii uugia kuun onombutiwaajon jegi. Kia.

Gawon memewaa momo kalenja ii mono galej koma ubu.

⁷ Iwoi kuuyaa kambaanon tegomambaajon dodowija. Kawaajon ono mono qama kooliwombaajon imowamo mende laligowuto, ononganana nanamemengia galej koma aon zen nama qamakooli gawon menj laligowu. ⁸ *Buja Terewaa qaa mon ii kokaen eja, "Ejemba uunananon jopagon onoma singisongogia seiseiya koleleen gamugia turunkejon." Kawaajon alaurugia onoo batugianon mono pondan jopagon aon laligowu. ⁹ Ono mono alaurugia koma horon mirigianon ainjolon rama uugianon jejewenewenen njindin-nunduruya qaa kalan koma aon laligowu.

¹⁰ Anutunon kalenmorian kania kania iikawaa Toya koloaja. Iinon gawon memewaa momo kalen morota morota mendeema onono laligoju. Ono motomotoon mono momo kalengia awagadeen galej koma iikanon kanagesourugia welen qen onoma laligowu. Ii buja qen aogitiwaa so mono gawonon ama tuun batugianon ilaan aon laligowu. ¹¹ Gawon memewaa momo kalen woi ii kokaen: Daen yononon Buja qaa jen asarinkejuti, iyononon ii mono Anutunon sololon onomakejiwaa so jen laligowu. Daen yononon alaurugia welen qen nanjon onomakejuti, iyononon mono Anutunon inaan esun onomakejiwaa so ala ilailaa ama onoma laligowu. Jiisas Kraistwaa buja koloajutiwaajon iwoi kuuya kanon mono Anutu mepeseegi qabunyanon akadamyawo koloon en ubaa. Iinon asamararanj Toya ano ku-usun Toya ii kambaana kambaana laligon kouma laligoja ano tetegoya qaa laligon ubaa. Qaa ii onanon.

Kraistwo nama mono siimbobolo moma laligowu.

¹² Oo wombo alauruna, siimbobolo qagianon uro iwaa kukananon gere kaana qetaalin angotete menj onomakeji, iikawaajon mono mende aarun laligowu. Iwoi koloon onomakeji, ii batugianon iwoi morota kaana, iikaen romongowubo. Ii namonon laligojoniwaa so koloonkeja. ¹³ Mende aaruwuto, Kraistnon kaiyaka awaa ano kakasililin ama mugi moroti, ono mono siimbobolo iikawaa kitia mojutiwaa so korisoro ama laligowu. Iwo kaana laligogi eleema karo asamararanon asugiro kamban iikanon kaanagadeen aisoon oyanboyan mokoloowuya. ¹⁴ Ejembanon injiima uugia Kraistwaanon meleengitiwaajon ama uuqe qaa tokoronkota jen onomakejuti een, ononon mono simbanonawo kolooju. Kaen jen onomakejutiwaajon ama Anutuwa Unja Toroya asamararanawo iinon mono qagianon uma ku-usunanon turun onoma kotuegon onomakeja.

¹⁵ Onoononga mononon iwoi bologa anotiwaajon siimbobolo mokolon mobabo. Mononon kikekasililin ama ejemba unun iwoi yongoro meroti me tosia siijaago menj onomanjen yononon qaa lan jero sipasipa qero gawon meme kaana monon lan ewaewan koma lombo mokolonkeji, iinon mono siimboboloya anaa soyanon moja. ¹⁶ Mononon Kraistwaa alia koloojiwaajon angosisiri mokolon siimbobolo moji een, iinon mono iikawaa gamugamuya een mende moba. Gamu qaagoto, Kraistwaa qata bosinjiwaajon mono Anutu mepeseen laligowa.

* 4:8: Gba 10.12

¹⁷ Anutunonj ejemba qaanana gosiwaatiwaa kambaŋa kaŋ kuuro iyaŋaanonj uumeleerj kanagesouruta ananaa qaanana ii wala jeŋ tegowaa. Wala ananaa qaanana jeŋ tegowaati eenj, ejemba Anutuwaa Oligaa Buŋa mende teŋ koŋgi lombo qagianonj uro tetegoyanonj mono nomaerj koloonj ononaga? ¹⁸*Buŋa Terenonj qaa moŋ ii kokaerj eja:

“Solaja yoŋononj Siwe gomanonj ubombaajonj kupukapa ambuti eenj, singisonjgo ejemba anjgonjoragiawo yoŋoo qaagia mono nomaerj koloonaga?”

¹⁹ Kawaajonj alauruna Anutuwaa jeta teŋ koma anjgosisiri mokoloonj siimbobolo momakejuti, onononj mono kokoosogia mokomokoloo Toyaa borononj ambu. Toya iinonj qaa jerotiwaa so alauruta sopa somonjgonj kokojiji koma kalaŋ koma onjmakeja. Kokoosogia iwaa borononj ama mono jegeŋa nama gawonj awaa awaa pondanj meŋ laligowu. Kiaŋ.

5

Jotamemeya onoononj qambaŋmambaŋ qaa

¹ Niinonj uumeleerj kanagesowaa jotamemeya moŋ koloonj Kraistnonj siimbobolo moroti, iikawaa qaaya nanjgonj jeŋkejeŋ. Kanagerj eleema karo asamararanjanonj asugiro qabuŋa nono mokoloomambaajonj mojeŋ. Onoo batugianonj noo jotameme alauruna koloojuti, niinonj onoo uugia kokaerj kuuj ononjeŋ: ²*Anutunonj moma laariŋ onjoma lama tuuŋa borogianonj anoti, onononj mono ii kalaŋ koma onjoma laligowu. Gawonj ii mojotiitii qaganonj qaagoto, Anutuwaa jeta otaanj uusiŋgia gawononj ama afaanjgonj geregere qaganonj zeŋ meŋ nambu. Mondomondo qaganonj injarere laligonj monej iwoiwaajonj mende kaparanj koma laligowu.

³ Lama tuuj baagianonj kaŋ nanjuti, ii mono eja poŋ tani kaanja mende galeŋ koma onjombu. “Zioz galeŋ koloojonj,” jeŋ totogianonj mende qeŋ meŋ biwiŋ aowuto, nanamemembaa sili awaa ii lama tuuj qendeema onjoma laligowu. ⁴ Nanamemeŋ awaa ama laligogi lama galeŋ waŋanonj mombo asugiwaati, kambaŋ iikanonj mono soronj arogianonj kotogonj ila wage akadamyawo waŋgianonj mouma somonjgogi buŋa qeŋ aowuya. Akadamu iikanonj mono kambaŋ moŋnonj mende taaliŋ titiikota koloowaa. Kiaŋ.

Sagbili onoononj qambaŋmambaŋ qaa

⁵ *Sagbili onononj kaanagadeerj galeŋurugia yoŋoo qaa baatanonj kema laligowu. “Anutunonj sewanjkiki ejemba tuarenjeŋ ama onjmakejato, iyaŋgia meŋ kamaanj aonjkejuti, ii mono kaleŋmoriaŋa onjmakeja.” Kawaajonj onj mono korebore batugianonj onjonaŋgia meŋ kamaanj aonj laligowu. Tani iikanonj mono maleku kaanja kotogogi kemero laligowu. ⁶*Kawaajonj mono onjonaŋgia meŋ kamaanj aonj Anutuwaa boro ku-usuŋawo iikawaa baatanonj keŋgi kambaŋanonj kaŋ kuuro saanonj meŋ biwiŋ onjombaa. ⁷ Buŋa qaa moŋ ii kokaerj eja, “Iinonj onj kalaŋ koma onjmakejiwaajonj majakakagia kuuya mono iwaa borononj ama mesaowu.”

⁸ Nanamemeŋgia galeŋ koma aonj zeŋ nama pondanj uugbiligbili laligowu. Kileŋaa Toyanonj laŋ liligonj ejemba tuarenjeŋ ama moŋgama nonomakeja. Moŋnonj uruambe qero iinonj mono laion kaanja gogonj nonomambaajonj jojorija. (Laiononj gbuu gbororo qama silano moma bombonjgaogia waamakeja.) ⁹ Onj siimbobolo momakejuti, onoo uumeleerj alaurugianonj kaanjiadeerj gomanj so kakasililiŋ iikayadeerj moma mokosinjonj laligoju. Ii romonjgonj torokogia yakariŋ momalaarinonj rindanjgonj nama laion ii kotakotagadeerj tuarenjeŋ ama muŋ laligowu.

¹⁰ Onj kambaŋ torodaamonj siimbobolo moma laligogi mososonjgonj nanjgonj meŋ kotiŋ ononogo saanonj nendurj powowonj kotiganonj koŋgbaraya qaa nama laligowuya. Kaanja Kraistwo nanjgigo akadamyu togonj onjono asamararanjanonj uma tetegoya qaa asariŋ laligonj ubuya. Anutu, kaleŋmoriaŋ kuuyaa Toya kolooji, iinonj mono onj kaerj

* 4:18: Gba 11.31 * 5:2: Jon 21.15-17 * 5:5: Gba 3.34 * 5:6: Mat 23.12; Luuk 14.11; 18.14

ama laligowutiwaajon onoono. ¹¹ Iinon ku-usun Toya laligon kouma laligoja ano kamban tetegoya qaa laligon uma laligowaa. Qaa ii onanon.

Piitonon yeizozo qaa tetegoya jero.

¹² *Anutuwaa kalenmorian ii kiankomu hona toon koloaja. Niinon qaa ii kotiin nangon jeon ononon kalenmorian iikanon nangon nama kotiin laligowutiwaajon jeon koton ononjeon. Kawaajon tere toroga koi jewe nejana Sailasnon onon ononja. Iinon niwo pondan nama uumelejon nejana koloaja. Iwaajon kaen romonjojon.

¹³ *Anutunon uumelejon kanageso onon kaana iyanajon mewejon onon Babilon siti bologa kanon* laligojuti, iyononon yeizozogia anji ononon kaja. Momalaariwaa merana Maak iinon kaanagadejon yeizozoya anja. ¹⁴ Onon batugianon waegia mejon anjon onon newogia kososon laligowu.†

Alaurunana Kraistwo qokotaan nanjuti, luaenon mono kuuya onowon ewa. Kian.

---

* 5:12: Apo 15.22, 40 * 5:13: Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; Kol 4.10; Flm 24 * 5:13: Babilon ii Room sitiwaa qa aasangoyaga. Aisisaan buknon kaanjadejon qa ii iikawaa so oogita eja. † 5:14: Kamban kanon jolonja jeon waegia mejon buugia kiton nejon laligogiti, mono iikawaajon jeja.

Piitowaanonj Tere 2 Piitononj Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Piitononj Tere koi Kraistwaa alauruta balonj so rama kengiti, iyonoojonj ano liligonj keno. Tosianonj qaa soosooya mokoloonj ejemba kuma soonj onjonjgitiwaajonj laaligo soraaya mesaonj serowilinj nambonjnambonj iwoi lanj ama menj laligogi. Boi takapolakaya ii Anutuwaawaa qaa baatanonj mende kema (2.10) jeulalanj (3.17) ama selegia mepeseenj (2.18) jaba-arambaranj (2.10) ama iyangiaa jaajaa laligogi. Kaiyakagianonj Jiisas qakooma mugi. Yonononj mepaqepae ejemba godaqeqegia qaa laligonj wansanjwansanj ejemba (2.3) looloria (2.18) jinjaurj menj onjonji. (3.3-4)

Piitononj qaa ano nanamemenj iikawaajonj majakaka somata moma dingowaatiwaajonj manja qenj hamoqeqewaa kania jenj asarija. Uugia kuunj jenjkootoya kokaenj ooro, "Anutu ano Ponj Jiisas Kraist ii onjanonj moma laarinj oroma yorowo qokotaaninj lombo ii menj kamaanj ano afaangowaa. Momo kaanja ii jembiri qaagoto, ejemba iyangiaa jaagianonj Jiisas iigi ejemba kuma onjoma laligoroti, ii moma ninijogi karo moninj. Kawaajonj mono laaligo soraaya laligonj gadokopa laaligo ano uuwoi ii gema qewu."

Tosianonj kaparanj koma kokaenj lanj jenj ejemba kuma soonj onjoma laligogi, "Kraistnonj mombo mende eleembaa." Qaa ii jembiri qaaya. Piitononj qaa iikawaajonj majakaka somata moma kitia kokaenj meleema jenj ooro, "Kraistnonj eleembaatiwaa kambanja qero ujiwaa tani kolooji, ii kokaembaajonja: Anutunonj ejemba ananaanongga monjonj tiwilaawaatiwaajonj mende mojato, kuuya anana uunana meleema singisonjgo laaligonana mesaowombaaajonj moma kaparanj komakeja."

Buk kokawaa bakaya wana 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutunonj soraaya laligowombaaajonj nonoono 1.3-21

Boi takapolakaya yonoo kaniagia 2.1-22

Tetegoyanonj Kraistnonj eleema kawaa 3.1-18

¹ Saimon Piito niinonj onjowo qaa aminj mobombaaajonj tere koi oojenj.

Jiisas Kraistnonj wasinj nono aposol koloonj welenj qenj munj laligonjkejenj. Benj Anutunananonj Hamoqege Toya Jiisas Kraist wasiro kamaaro iwaajonj ama qaanana jenj tegoro solananininj momalaarinananonj kolooro. Onjo momalaari iikayadeenj bunja qenj aogi sewanja uuta kolooro nono kaanja simbawonjowo laligoju.

² Onjo Anutu ano Ponjana Jiisas moma kotonj oronjuti, iyorononj mono kalenjmoriana kelemalelenj onjoni luaenonj laligowu. Kianj.

Anutunonj onjooti, iikanonj mono kotiinj nambu.

³ Anutunonj asamararanj Toya akadamyawo kolooja. Kawaa so anana soraaya tataanjkota koloonj laligowonjatiwaajonj nonoono. Kania kaenj moma yagoninj kalenj nonomakejiwaa kania kolooro. Anana laaligo kombombanja laligonj uuwaa komagbiligibili tororo ambombaaajonj iwoi amamaanjkebonjati, iwaa benj esujanonj mono ii kuuya nonono bujananaga koloonjkebaa.

⁴ Asamararanj Toya iinonj uunananonj gawonja gawonja damuyawo menj kalenja kuuya nonomambaaajonj momakeja. Anutunonj soomonggo qaaya nononoti, iikawaa sewananonj mono uuta kolooja. Onjo wala balombaa siingia kombombanja bologa tondu otaanj anjonjora uutanonj laligogito, Anutunonj onjo iikanondeenj metogonj wanjia somonjgoro. Kaenj kolooro gadokopa laaligo serereenj gema qewutiwaajonj hamoqege arenja anota eja. Momo ano nanamemenj akadamyawo Anutuwaanonj eji, iinonj onjo iikawaa so letoma gbilia koloowutiwaajonj kaparanj komakeja. Onjo soomonggo qaaya somata qatawo iikanonj

qokotaajuti eer, iinonj mono inaanj onjono mombo letoma Siwewaa akadamuya mokoloon buja qej aonj laligowuya. Akadamuya iikanonj saanonj rijojoonj sokoma onjombaa.

⁵ Anutuwaanonj soomonggo qaa kaanja ejiwaajonj ama onjo mono momalaariwaa honja koloonj onjono qendeema laligowu. Kaanja laligowutiwaajonj mono kaparanj koma zej nama manja qej laligowu. Honja koloonj onjombaati, iikaenj saanonj Anutuwaa kania toroqej moma kotowuya. ⁶ Momakootogianonj somariiro saanonj nanamemengia toroqej galerj koma aonjkebuya. Galerj koma aoagianonj somariiro saanonj nama kotiinj lombo mokosinjgonj bosima laligowuya. Nama kotikotiigianonj somariiro saanonj mombo Anutuwaa jetaa so uuwaa komagbiligibili ama laligowuya.

⁷ Uuwaa koma gbiligbiligianonj koloonj somariiro saanonj uujopagianonj seiro uumeleenj alaurugia ala-ala mej kalanj koma aonj laligowu. Uujopagianonj seiro saanonj ejemba kuuya jopagonj onjoma laligowu. ⁸ Onjo Anutuwaa akadamu kaanja buja qej aonj mej seinj laligowuti eer, mono gorosonja mende laligowu. Kaanja qaagoto, akadamuya iikanonj mono nemuj koma onjono afaanjgonj Porjnana Jiisas Kraistwaa kania moma kotonj saanonj gawonja jegenja nama megj honja koloonjkebaa. ⁹ Saanonj koloonjkebaato, dakaya yonjooonj Anutuwaa akadamu kaanja mende enj onjoni eer, iyonjoo momakootogianonj mono toroga kolooro bao jaagoo kaanja kemakuunjanjkuunj amakeju. Anutunonj sijngisongogia walaga songbano soraaya koloogiti, ii duduunj imowamo laligaju.

¹⁰ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj meweengonj onjoma onjooonoti, onjo iikanonj riinj rindanjgonj nambutii eer, mono kambanj monjonj mende tama kamaanj kombuya. Kawaajonj onjononj mono iikanonj kotakota rindanjgonj nambombaajonj kaparanj koma laligowu. ¹¹ Kaenj ama laligogi Anutunonj injiuro sokono koma horonj onjono Siwe gomanj naguyanonj kuuya tano saanonjgadeenj uutanonj ubuya. Porjnana Jiisas Kraistnong Hamoqeqe ano bentotonj Toya kolooja. Iwaa bentotonj uutanonj ugi kambanj tetegoya qaa galerj koma onjono oyanjboyanj koloonj laligowuya.

¹² Buja qaa honjanonj kana kaanja qendeema onjoni, onjo ii mono buja qej aonj iikanonj bonj qej nama kotiiju. Kawaajonj qaa arenj jejenji, ii saanonj moma asarijuto, niinonj kilenj iikawaajonj kambanj so jenj gbilinj onjomambaajonj mojenj. ¹³ Kaenj moma sele busu kokawaa kala kuunjonj laligomanjatiwaa so qaa arenj ii duduuwubotiwaajonj momogia jenj gbilinj kuunj onjomambaajonj mobe sokonja. ¹⁴ Niinonj sele busuna kusuga koi kala kuunj kaanja luluuma uulanjawo komunj koomu gomanonj umanjati, kaenj moma yagojenj. Porjnana Jiisas Kraistnong kaanjagadeenj buju qaa kaanjadeenj nisaano mobe. ¹⁵ Qaa arenj kuma onjombeti, iikanonj uu wombogianonj ero niinonj goronj qej koomu gomanonj kembe iikawaa gematanonj kaanjagadeenj ii saanonj kambanj so romonjonj laligowu. Niinonj iikawaajonj kotiinj kaparanj komakejenj. Kianj.

Kraistwaa asamararaja ii jaanananonj iima nanjonj jenjkejonj.

¹⁶ Porjnana Jiisas Kraistnong qabunjaya uuta menj gawonj ku-usunjawo menj laligoroti, nonononj ii nononanaa jaanananonj uunj iima laligoninj. Kaenj laligoninj iikawaa so ku-usunjaa kania ano eleema kawaatiwaa qaaya ii jenj asariinj onjoma laligoninj. Ii bej sosombanj sundu* kaanja mende jembiri aninj roromonggo giraboga kaanja ii lanj mende otaanj laligoninj. ¹⁷ *Niinonj Jiisaswaa qabunjaya uuta ii nononano kokaenj kolooro iininj: Asamararanj Toya uuta iinonj qaa ijoro qa kokaenj kolooro moro: “Eja koi neenaa wombo merana kolooro iwaajonj uunanonj qeangoro iimasiinj mojenj.” Kaenj ijoro moro Manj Anutunonj asamararanj muro akadamuya buja qej aonj laligoro. ¹⁸ Nonononj iwo baanja kowoga kanonj uma laligoninj qa iikanonj Siwenonga kolooro moninj.

¹⁹ Gejatootoo ejemba waladeenj Buja qaa jenj oogiti, ii kambanj kokaamba moma sorogonj anjonj koninj powowonj kotakota koloonj nononja. Kawaajonj Buja Tere walagaa qaaya ii mono tororo geja ama buja qej aonj laligowu. Kiwanonj gomanj sijnsingoro

* 1:16: Bej sosombanj iikawaa kania monj ii kokaenj: Momo ejemba yonjoo uugianonj jembiri momo letono qaa kania kania lanj romonjonj gisomaso anjgi koloonjkeju. * 1:17: Mat 17.1-5; Maak 9.2-7; Luuk 9.28-35

asariŋkeji, gejatootoo qaa iikanonj mono iikawaa so jeŋ asariŋ onjmakeja. Onj iikawaa asasaganonj qokotaŋ nambutu eenj, mono saanonj Anutu-waa kana honja iima paŋgamaambaa nanamemeŋa yakariŋ mesaonj laligowu. Kaŋa laligonj uma mambonji gomaŋ weŋgeraŋ suluro gomaambawaa widia asugiro uuwombogianonj asariwaa. Poŋnananonj eleema kawaatiwaa widianonj mono meŋ asariŋ onjono iima Anutuwaa iwoi kuuya iima asaridaborowu.

²⁰ Qaa waŋa mutuya koi mono moma asariŋ mende duduuwu: Balonj ejemba moŋnonj Buŋa Terewaa gejatootoo qaaya ii iyaŋaa roromonjo qaganonj jeŋ asarimambaajonj amamaaŋkebaa. ²¹ Ii kokaembaajonj amamaaŋkebaa: Balonj ejemba mombaa uusiijanonj kambaŋ moŋnonj mende nemuŋ kono gejatootoo qaa kolooro jegi. Kaerŋ qaagoto, Uŋa Toroyanonj gejatootoo ejemba uugianonj sololoonj onjono Anutuwaa jetanonja qaa meŋ jegi. Kiarŋ.

2

Boi takapolakayanonj mono laligonj tiwilaawu.

¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya ii kaŋagadeeŋ Israel kanageso batugianonj asugigi. Iikawaa so onjo batugianonj boi soosooya kaŋagadeeŋ asugiwuya. Asuginj nama onjo momalaarigia tiwilaawaatiwaajonj eŋkalolonj qaa batuya batuya ii aasaŋgoyanonj meŋ batugianonj kawuya. Somatanananonj dowegia meroti, Poŋ ii kaŋagadeeŋ qakooma muŋ iikaŋa kanonj iyaŋgia kondeema aonj uulaŋawo tiwilaawuya.

² Kaento, ii kileŋ ejemba seiseiyanonj yoŋoononj serowilin siligia otaŋ iyaŋgiaa jaajaa laligowuya. Kaŋa laligowuyatiwaajonj ama ejembanonj roromongogia aŋgi qetetaŋgoro uumeleembaa kana honjaajonj mogi gamuyawo koloonkebaa. ³ Boi takapolakaya yoŋononj mono otoko qaganonj sundu kania kania jembiri (qaa aiseŋa) laŋ jeŋ seiŋ laligowuya. Kaŋa laligogi onjonoŋ ii moma afaaŋgonj moneŋ iwoi meŋ kululuugi laŋ amanagaju meŋ laligowuya. Anutu-nonj ejemba kaŋa yoŋoo qaagia mono monowaa monoyanonj jeŋ tegorota ironja meleeno qagianonj ubaatiwaajonj eja. Anutunonj kondemondeema onjomambaajonj ataqaŋaŋ imowamo mende ambaato, honj toonja siimbobolo moma laligowuya.

⁴ Kondemondeŋ koloowaatiwaa galeŋ meme qaa tosaŋa ii kokaerŋ: Siwe gajoba toŋianonj Anutuwaa jeta qotogonj siŋgisonjo aŋgiti, Anutunonj ii mende injiima kobooroto, haŋonj onjono gere sianonj emukanonj kemegi. Haŋonj paŋgamaŋ ziwiziwi dutanonj onjooma aerŋ gbadoŋonj (tape) gbadoŋonj onjono. Gbadoŋonj galeŋ koma onjono qaagia jeŋ tegowaatiwaajonj mamboma ragita rama kouju. ⁵ *Monowaa monoyanonj ejemba aŋgonjoragiawo namononj laligogiti, Anutunonj ii kaŋagadeeŋ mende injiima kobooroto, gboulu somata jero waama unuŋ turuŋ onjono. Turuŋ onjoto, kileŋ eja Nooa iinonj uumeleembaa qaa jeŋ nanamemeŋ dindaŋa ambutiwaajonj ama uukuukuu meŋ onjoma laligoroti, ii ano ejemba 7 ii laaligogia aŋgonj koma sopa somonjonj onjono.

⁶ *Kaŋagadeeŋ Sodom Gomora taonj woi ii tiwilaawaatiwaa qaaya jeŋ tegonj gerenonj onjoro gere sogogaragadeeŋ eri. Ejemba aŋgonjoragiawo yoŋoojonj iwoi nomaerŋ koloowaati, iikawaa sareya iibutiwaajonj ii ano koloojao. ⁷ *Gerenonj kuuya onjoomambaajonj anoto, kileŋ eja solaŋa Loot ii wala batugianonja metogonj aŋgonj koma muro. Jeulalaŋ ejemba serowilin nambonjambonj ama iyaŋgiaa jaajaa nanamemeŋ tosaŋa tondu aŋgi iima yoŋoojonj moma bolin uuta kamaaro laligoro. ⁸ Eja solaŋa ii yoŋoo batugianonj laligonj nanamemeŋ jeulalaŋ kanjaŋawo iima moma laligoroti, iikawaajonj mono weeŋ so moma jinjinjonj laligoro. Iwaa uuta solaŋanonj mono suulaŋ boliro laligoro.

⁹ Galeŋ meme qaa jejerŋi, iikanonj Anutuwaa kania kokaerŋ qendeemakeja: Poŋnonj ejemba Anutuwaa laaligo kombombaŋa koma gbilinjejonj, anana saanonj aŋgobatononja metogonj waŋnana somonjomambaajonj momakeja. Iikaŋa momakejato,

* 2:5: Jen 6.1-7.24 * 2:6: Jen 19.24 * 2:7: Jen 19.1-16

ejemba doogoya ii qaagiaa ironja meleeno qagianonj uro gajobaurutanonj galej koma onjonji laligowuya. Kaanja laligonj ugi kambanj somatanonj karo qaagia jenj tegoro toroqen siimbobolo moma laligowuya.

¹⁰ Ejemba selegiaa siinj kombombanja bologa otaanj angonjora-giawo koloonj jeulalanonj Anutuwaaw ku-usunja menj kamaanj amakejuti, Anutunonj ii mono waladeen jenj tegon onjota siimbobolo somata moma laligowuya. Boi takapolakaya yonjononj mono jaba-arambaranj qaganonj iyanggiaa jaajaa laligonj Siwewaa bejsakonj kawali asamararanjgiawo eukanonj laligojuti, iyonjoonj sombugia mende momakeju. Ii qaago totoonto, ii kaanagadeen uuqe qaa tokoronkota jenj onjmakeju. ¹¹ Kaenj amakejuto, Siwe gajoba ku-usunjiawo boi soosooya ii unjuugunj uuta koloojuti, ii kilenj Siwewaa bejsakonj kawali ejemba ii Pombaa jaasewanonj qotogonj uuqe qaanonj tokoronkota mende jenj tegon onjmakeju.

¹² Gajoba yonjononj kaenj mende amakejuto, ejemba yonjononj selegia menj uma Burja qaa mende moma kotonj ii kilenj yonjoonj uuqe qaa tokoronkota lanj jenkeju. Oro soonja kaanja momakootogia honja mende kolooro oro laaligowaa siinj iwoi qerewenja iigadeen momakeju. Oro soonja ii koloogita ejembanonj lanj unjugi komunkejuti, iyonjononj mono iikawaa so lansanj tompinj laligonj tiwilaawuya. Iyanggiaa siinj roromongogia ingonj-mangonjanonj mono kondeema onjonji tiwilaadaborowuya. ¹³ Tosaanja horonj ureenj ama onjonji kakasililinj mogito, Anutunonj iyanggiaa qaagiaa ironja meleema onjono siimbobolo iikayadeen qagianonj ubaa. Uumeleenj onjononj uukalenj qendeema aowombaaonj ajoroonj lombanj anji boi takapolakaya yonjononj mono iikanonj kaanagadeen kankeju. Kanj dogogia asuganonj qendeema iyanggiaaonjadeen romonjonj baononj newageen nepaqepalo nenkeju. Kaenj ama onjo sele jewongia boronja boronja gamugiawo kaanja koloju. Iyangio sele busugiaa siinja metogowombaaonj ajoajoro iwoi asasaganonj ama serowilinj asuganonj ama lansanj aisoonkeju. “Ziozwaa eja toya koloonj,” jenj tosia onjoonj mende romonjonj tiligonj onjombombaa korisoro momakeju.*

¹⁴ Jaagianonj kaisero jaajaa uunj emba injimakejuti, ii serowilingadeen ambombaaonj momakeju. Serowilinj iwoi ambombaa siinja ii mende totoonj mesaowombaaonj momakeju. Ejemba kongbara komakejuti, ii horonj onjonji kana goraayanonj kemegi horombobo menj arogi mosomakeja. Otoko ama uuroromongogia kotakota iikanonj eja. Kaenj amakejutiwaajonj Anutunonj seigonj onjono tiwilaawuya.

¹⁵ *Yonjononj kana dindiija gema qenj uusooso tintuanj kema gejatootoo eja Balaam Beorwaa meria iwaa uugere kana otaanjkeju. Kere eja ponj monjon Balaam Israel ejemba tiliqili ama onjombaatiwaajonj tawa muroti, uusiinanonj mono monenj ii memambaaonj koloonj muro. ¹⁶ Koloonj muroto, dongi monjon kilenyaaonj terengonj jenj muro. Dongi qaa mende jejeta kanonj mono eja arononj qaa jenj gejatootoo eja iikawaa uuso nanamemenj ii somonjonj muro amamaaro.

¹⁷ Ejemba yonjononj mono apu jaaya juuguya kaanja tani laligoju. Raidimbonj haamononj koosu omaya konja qaa ii utitij onjmakeji, mono iikawaa so eenj lansanj kema kankeju. Anutunonj yonjoonj pangamanj ziwiziwiwaa uutanonj miri arengonj onjnoti, mono dutanonj emukanonj kemenj laligonj ubuya. ¹⁸ Yonjononj gejajuju qaa omaya jenj selegia menj uma lanj aweqawele ama terengonjkeju. Sele busuwaa siingia kombombanja bologa otaanj serowilinj nambonjambononj ejemba lanj horonj onjmakeju. Tintuanj laligojuti, tosiyanonj iyonjo batugianonga olonj kongiti, mono ii kele qaanonj kuunj onjonji kana goraayanonj kemegi horombobo menj arogi mosomakeja.

¹⁹ Iwoi monjonj ejemba monj somonjonj galej koma munkeji, iikawaa kasayanonj mono ii somonjoro ii tawaya qaa eenj welenj qenj laligoja. Iikawaa so boi takapolakaya yonjononj kele qaa kokaenj lanj jenkeju, “Onjo mono nono toroqen nononji saanonj kasagia qaa solanja (frie) koloonj onjonganja jaajaa laligowu.” Qaa kaenj jenkejuto, ii kilenj iyangio angonjoragaa welenjqeqeya koloonj iikawaa kasanonj laligoju.

* 2:13: Boi yonjononj toronj kaanja asangonj rajuto, wangogianonj iyonjoonj qagonj janjowabo. * 2:15: Janj 22.4-35

²⁰ Yoŋoo kaniagianoj kokaen dogoro laligoju: Poŋnana Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonana ii moma kotonj iikaŋa kanonj balombaa nanamemenj anjonjorayawo ii misinjonj gema qeŋgo mono mombo iikawaa kasanonj kokosiin aonj osin raju. Kawaajonj kanakanaiyanonj kilenkilenda laligogito, tetegoyanonj kileqileedaboronj laligoju. ²¹ Anutunonj qaanana jeŋ tegoro solananiwombaa kania wala mende moma kotonj tompin laligowuyaga, iikanonj mono afaŋa koloonj ononaga. Kaen koloonagato, Buŋa ii onjanonj injjogi kania moma kotogi buŋagiaga kolooro. Uugia meleema iikawaa gematanonj jojopar qaa kowoga gema qegiti, iikanonj mono iwoi kanjanawo koloonj gamu qeŋ onomakeja. ²²*Gema qeŋ kokosiin aonj kamaan unuroti, ii gbaqoosonj qaa honabonja woi iikawaa so kolooja. Qaa jeta monj ii kokaen, “Kasunonj loma mombo eleema loloŋa nenkeja.” Qaa jeta monj ii kokaen, “Bao apu moriningo mono mombo eleema sumu pilinpinonj lugunj kemenj lomu aonkeja.” Kianj.

3

Ponj kawaatiwaa soomonjo qaaya

¹ Oo wombo alauruna, niinonj tere indin woi koi ambe onoononj kaja. Qaa jejeŋi, onjo ii modaborojuto, niinonj Buŋa qaawaa honja koloowaatiwaaonj uugia soraaya ii kuun jeŋ gbilin onoma tere indin woi koi kokaembaajonj oojen: ² Gejatootoo ejemba soraaya yonononj eenanonj Buŋa qaa jeŋ laligogiti, ii mono duduuwubo. Kaanagadeen Ponj Hamoqeqe Toyanonj jeŋkooto nonono ononjanjaa wasiwasi eja aposolurugia nonononj kuma ononinji, mono ii romonjonj koma gbilin aonj menj laligowu. Kawaajonj niinonj qaa iikayadeen oowe indin woi kolooja.

³*Qaa mutuya monj ii kokaen moma asariwu: Kraistnonj eleemambaajonj ano kamban tetegoya kanonj mepaqepae ejemba asugin nanamemenjianonj iyanjanjaa siingia kombombanjan bologa ii otaan mepaqepae qaa jeŋ laligowuya. ⁴ Tosianonj eleema kawaatiwaa qaaya kokaen jeŋ qewagonj laligowu: “Kawaatiwaa soomonjo qaaya ii mono dakanonj eja? Ambosakonananonj laligonj kouma komugiti, kamban iikanonja iwoi monjonj mende meleenonj kemero. Anutunonj Siwe namo mokoloonj orono ilawoila kuuya kanainj eroti, ii mono kaanjanadeen enj kouro laligojonj.”

⁵*Kaen jeŋ qaa kota koi duduunkeju: Anutunonj monowaa monoyanonj jeŋ koton qaayaa ku-usujanonj siwe namo mokoloonj orono. Kaanagadeen jeŋ kotooro apu deema horonj kenji apu uutanonja namo asugin kouro. Yoŋononj qaa kota ii mojuto, ii mende mojonj tani mondon lan jeŋ lolomonin amakeju. ⁶*Kananen jeŋ kotooro apu gboulunonj waama balonj tururo ejemba kamban iikanonj namononj laligogiti, ii apu nenj motonj komugi. ⁷ Yoŋononj apunonj unuro komugito, namo sombinj kamban kokaamba iriimakejonj, ii gerenonj tiwilaawaatiwaa so kolooja. Anutunonj iikawaa qaaya ii gbontonj gbontonj jeŋ kotodabororota eja. Qaa iikawaa honja koloowaatiwaa kambananonj kanj kuuro Anutunonj ejemba anjonjoragiawo laligowuti, iyonoo qaagia jeŋ tegonj kondeema onono tiwilaawuya.

⁸*Kaen koloowaato, wombo alauruna, nononano iininj gbani 1,000 ii kamban koriga koloojato, Buŋa qaa motoonjo koi mono mende duduuwu, “Weenj motoonjo ii Pombaa jaasewanonj gbani 1,000:baa so kolooja ano gbani 1,000 iiro weenj motoonjowaa so kolooja.” ⁹ Pombaa soomonjo qaa ii honawo koloowaato, iikawaa kambanjanja ii tororo mende mojonj. Tosianonj kamban ii qero ubaatiwaaonj romonjonj lan jenkeju. Anjo kambanjanja mende qero ubaato, moma mokosinjonj ejemba kuuyanonj uunana meleembonjanatiwaaonj mambomakeja. Monjonj gere sianonj kemebabotiwaajonj mono kaparanj komakeja.

¹⁰*Qaayaa honja koloowaato, Pombaa kaka kambananonj mono yonjoro meme ejawaa tani kanj kuuwaa. Ii obabanj kota banananonj riiro amamaawonja. Kamban iikanonj

* 2:22: Gba 26.11 * 3:3: Juud 18 * 3:5: Jen 1.6-9 * 3:6: Jen 7.11 * 3:8: Ond 90.4 * 3:10: Mat 24.43; Luuk 12.39; 1 Tes 5.2; Isa 16.15

namo sombimbaa iwoi ii-iita kuuya ii mono gere toonj jeŋ sogoyagadeeŋ ewaa. Weeŋ koiŋ, seŋgelao ano sombimbaa iwoiya kuuya ii juquma otonj jinjerereŋawo qama alij qaombuya. Namu ano ejembanonj iwoi kuuya iikanonj meŋ aŋgita eji, Anutunonj ii kuuya kondemondeema meleeno kemebaa. Kemeŋ jeŋ tegoro iwoi monj mende totoonj ewaa. Awawi totoonj!

¹¹ Ilawoila kuuya ii tani kaŋa juquma qaombutiwaajonj onjononj mono ejemba no-maŋa koloonj laligogi sokonaga? Kawaajonj mono nanamemeŋ soraaya otaŋ Kraist kaŋa koloonj laligowombaajonj koma gbiliŋ aonj laligowu. ¹² Onjo Anutuwaawaa kamban somata ii kaŋ kuuwaatiwaajonj mamboma uulaŋawo kawaatiwaawaa gawonja kaparaŋ koma meŋ laligoju. Kamban iikanonj namowaa ilawoilaya ano weeŋ koiŋ, seŋgelao ano iwoiya ii gere toonj taŋururunj jewaa. Anutunonj sombimbaa ilawoilaya ii kuuya kondemondeeno juquma jedaborowaa. ¹³ *Kaen jedaborowaato, Anutunonj iwoi asugiwaatiwaawaa qaa somonjgorota eji, nonononj iikawaa so namo sombinj dologa mokoloonj orombaatiwaajonj mambomakejonj. Ii mokoloonj orono iikanonj keuma nanamemeŋ dindiŋa otaŋ laligowonja.

¹⁴ Oo wombo alauruna, onjo kamban somata ii kaŋ kuuwaatiwaajonj mamboma laligoju. Kawaajonj mono kokaen ambombaajonj kaparaŋ koma nambu: Uugia soraaya kolooro Anutunonj jewonja boronja qaa meŋ mende mokolooro iwo ososogojutiwaajonj luaenonj laligowu. ¹⁵ Mamboma Poŋnanaa uu taniaajonj kokaen romonjgonj laligowu: Iinonj onjo uugia meleema mombo letombutiwaawaa kambanja qeŋ koriro uro mamboma onjoma mokosonjgonj laligoja. Wombo alanana Poolnonj kaŋagadeeŋ qaa iikayadeeŋ onj onjoto, Anutunonj momakooto uuta murotiwaawaa so qaa ii onj onjono. ¹⁶ Iikawaa qaa ii tereya kuuya kanonj jeŋ onjkeŋjato, Buŋa Tereyaa uutanonj qaa tosia ii lombotawo. Kawaajonj tosiaŋonj ii moma asariwombaajonj janjariŋ riin bimoonjkeju. Poumapou ejemba koŋgbara qeŋ kokobimbinj laŋ laligonjkejuti, iyonononj tereya tereya ii tondu meeranjonjkeju. Iikawaa so Poolwaanonj qaa ii kaŋagadeeŋ melenjeleŋ aŋgi sipasipa koma soonjkeja. Kaen meeranjonj nama iyanja meŋ bolin aonj gere siaŋonj kemebuya.

¹⁷ Yonjononj kemebuto, wombo alauruna, onjononj kaen kolooatiwaawaa qaa ii mono waladeeŋ modaborogita laligoju. Kawaajonj mono onjanganja galeŋ meŋ aonj laligowu. Jeulalaŋ ejemba kana sonjin qiwitigonjkejuti, onjononj mono iyonoo kele qaagianonj horonj onjono onjotaŋ jinjaunj kembubo. Laaligowaa tando powowonj kotakota iikanonja kaen ligisonj tama kamaŋ unjuwabo. ¹⁸ Poŋnana Jiisaswaa kalenmorianjanonj nanjuti, iikanonj mono mombo toroqen meŋ somariin laligowu. Hamoqeŋe Tonana Kraistwaa kania moma kotojuti, ii mono toroqen moma sororogonj laligowu. Ii mepeseeniŋ qatanonj kamban kokaamba akadamyawo koloonj kanagenj tetegoya qaa kaŋa enj ubaa. Qaa ii onjanonj.

---

* 3:13: [Ais 65.17](#); [66.22](#); [Ais 21.1](#)

Jombaanonj Tere 1 Jononj Tere mutuya ano. Jen-asa-asari

Jononj uunonj jopagonj aoawaa qaaya ii kotiin jen laligoro. Uumeleenj ejemba anana Anutu ano Jiisas Kraist yorowo qokotaanj nama uunana somongonj aonj motoongonj koloonj laligojonj.

Tosianonj qaa qolonjmolongoya ii ejemba kokaenj kuma soonj onjoma laligogi: “Jiisasnonj Siwe ejagadeenj kolooja. Balononj iwoi kuuya ii bologa kolooja. Kawaajonj Jiisasnonj balonj eja honja mende koloonj laligoro.” Qaa kawaajonj ama tosianonj “Anutu moma laarijonj,” jen nanamemenj awaa mesaonj sisau silemale laligonj ejemba tosaanja yonj kazi ama onjongi ano qezen injarere laligogi. Qaa seña seña kaananonj zioz menj boliwabotiwaajonj Jononj gejanono qaaya terenonj kokaenj onj anota karo, “Jiisasnonj Siwe ano namo ejaga motoondeenj kolooja. Namononj gawonj meme ano momo meme ii iwoi bologa qaago. Kawaajonj ‘Anutu moma laarijonj,’ jen Meria Jiisas mende mesaowonja ano alaurunana onjowo uunananonj jopagonj aowonja. Uujopa ii mono kaparanj koma ama aonjkebonja.”

Tere kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaenj:

Laaligowaa kania ii Jiisas 1:1-4

Asasaga ano pangamanj uutanonj laaligo 1:5–2:29

Anutuwaanonj ano Satambaanonj merabora 3:1-24

Uja me ome ii mono kaniagara gosinj mobu. 4:1-6

Uujopawaa kania ano jenjkootoya 4:7-21

Momalaari anana bologa haamo amakebonja 5:1-21

Laaligo kotigaa qaaya ii Jiisas Kraist

¹ *Niinonj laaligo kotigaa qaaya jemambaajonj tere koi oojen. Waladeenj laaligowaa qaa Toyanonj laligorogo kanagenj ilawoila kuuya kolooro. Iinonj laligonj kouma namononj kamaaro ii jaanananonj iima boronananonj selia oosiriniñ qaaya jero moma laligoninj.

² *Oyanboyanj laaligowaa Toyanonj asugirota nonononj ii iima kania nanjonj jen dangunu kaanja nanjonj. Laaligo tetegoya qaa iikawaa Toyanonj Manawo laligonj kouma kamaanj asuginj nononoti, nonononj iikawaa Buja qaaya jenj asarinj uugia kuunkejonj. ³ Nonononj Manjana ano Meria Jiisas Kraist yorowo uunana somongonj motoongonj koloonj laligojonj. Onj kaanjagadeenj uugia nonowo somongonj motoongonj laligowombaajonj moma iwoi iima moninji, ii jenj asarinj onjmakejonj. ⁴ Korisorononj uunana saa qero laligowombaajonj qaa koi nerjaurunawo jenj asarinj oojonj. Kianj.

Pombaa asasaganonj laaligo

⁵ Buja qaa iwaa Meriaanonga moma jenj asarinj onjonjoni, ii kokaenj: Anutunonj asasagaa Toya kolooja ano iwaanonj pangamanj monj mende eja. ⁶ “Nonononj iwo uunana somongonj motoongonj laligojonj,” kaenj jenonj jenj kilenj kaiyakanananonj kematoukantou ama pangamanonj laligojonj eenj, mono qaa qolonjmolongoya jenj nanamemenananonj qaa honja mende otaankejonj. ⁷ Anutunonj asasagaa uutanonj laligoro nonononj iikawaa so kaiyakanana asasagaa uutanonj amakejonj eenj, mono batunananonj uunana somongonj aonj motoongonj laligoninj Meria Jiisas Kraistwaa sayanonj mono singisonjonana kuuya songbamakeja.

⁸ “Uunananonj singisonjon mende eja,” kaenj jewonagati eenj, mono anana tiligonj aoninj qaa honjanonj uunananonj mende nanja. Qaago! ⁹ Singisonjonana jokoloojonj eenj, iinonj mono uuta dindinaa so soomongonj qaaya pondanj otaanj singisonjonana mesaonj nanamemenana doogoya kuuya songbamakeja. ¹⁰ “Singisonjon mende aninj,”

* 1:1: Jon 1.1   * 1:2: Jon 1.14

kaeñ jewonjati eeñ, mono qaa Toya uuguniñ Anutunonj qolomolonj jeje eja kaaña kolooro qaayanonj uunananonj mende nanja. Kianj.

2

Jiisasnoj aworo koipu Tonana kolooja.

¹ Oo kokouruna, onjononj singisonjgo ambubotiwaajonj qaa koi oojen. Ii oojento, moñnonj kileñ singisonjgo anagati eeñ, aworo koipu Tonananonj mono en nononja. Jiisas Kraist iinonj Mañaa kosianonj laligonj qaa kuuya dindinagadeen gosin ama nonomakeja. ² Aworo koipu Tonana iinonj singisonjgonanaa tawaya koloonj koma konjoratinj nonono. Ii ananaa singisonjgowaajonjadeen qaagoto, mono namononj kuuya ananaa singisonjgonana ii kaanjiadeen koma konjoratimambaajonj komuro. Kianj.

Teñkonjonj ii kaiyaka dindiya.

³ Anutuwaawo jojopañ qaaya teñ komakebonjati eeñ, iikaaña kanonj ii moma mujonji, ii saanonj uuwoiya qaa moma yagojonj.

⁴ Moñnonj “Anutu moma mujen,” jen jojopañ qaaya mende teñ koma otaanjkeji, iinonj mono qolomolonj qaa jeje ejembaga kolooro qaa honanonj iwaa uutanonj mende eja. ⁵ Qaagoto, moñnonj Anutuwaawo qaaya teñ koma otaanjkeji, Anutuwaawo uujopayanonj mono onjanonj iwaa uuta saa qero akadamyawo laligoja. Iikaaña kanonj Anutuwo qokotaan mo-toonjgo laligojonji, ii moma yagojonj. ⁶ Moñnonj “Anutuwo qokotaan laligojen,” jeji, iinonj mono Jiisasnoj nanamemeña anoti, iikawaa so mono otaanj ama meñ laligowaatiwaa so kolooja. Iikaan mende ama meñ laligoro mende sokonja. Kianj.

Uujopa ambonjatiwaa jojopañ qaa gbilia

⁷ *Oo wombo alauruna, niinonj jojopañ qaa gbilia qaagoto, jojopañ qaa walaga kanakanaiyanonjga en onjonji, mono ii oon onjonjen. Jojopañ qaa walaga iikawaa Bunja qaaya ii mono moma laligonj kougi. ⁸ Kileñ iikawaa jenkootoya gbilia ii oon onjonjen. Pangamanonj alimambaajonj ano asasagaa honja asariñ somariñkejiwaajonj jojopañ qaa iikawaa honja mono Anutuwaanonj ano onjoononj koloonj asuginj eja.

⁹ Moñnonj jetanonj “Asasaganonj laligojen,” jejato, alia kazi ama muji, iinonj mono toroqen pangamanj uutanonj laligoja. ¹⁰ Moñnonj alia jopagonj munjkeji, iinonj mono asasagaa uutanonj pondan laligoro silianonj tosaaña singisonjgo ambutiwaajonj mende kondoonjkeja. ¹¹ Kaento, moñnonj alia kazi ama muji, iinonj mono umunjonkonjanonj kematoukantou laligonj nanamemeña pangamanj uutanonj amakeja. Pangamanonj jaaya meñ gooro jinjanj ama laligojiwaajonj dakanonj kambaati, ii anjo mende moma kotonjkeja. Qaago.

Anutunonj singisonjgonana qosolonjgonjkeja.

¹² Oo meraborauruna, Jiisasnoj komunj qa somata meñ laligojiwaajonj ama Anutunonj onjo singisonjgogia mesaon qosolonjgodabororo. Iikawaajonj qaa koi oon onjonjen. ¹³ Oo manjuruna, morononj kanakanaiyanonjga laligonj kouji, onjo ii moma munj laligonj kougi. Kawaajonj qaa koi oon onjonjen. Oo gbaworouruna, onjo kileña Toya haamo ama munj laligojuti, iikawaajonj qaa koi oon onjonjen. Meraborauruna, onjo Mañnanaa kania moma kotonj laligojuti, iikawaajonj qaa koi oon onjonjen.

¹⁴ Manjuruna, morononj kanakanaiyanonjga laligonj kouji, onjo ii moma munj laligonj kougita kouju. Kawaajonj qaa koi oowe onjoononj kaja. Eja gbaworouruna, onjo Anutuwaanonj Bunja qaa uugianonj anji kotiin nano esunmumugiawo koloonj kileña Toya haamo ama munj laligoju. Kawaajonj qaa koi oowe onjoononj kaja. Kianj.

Balombaa nanamemeñ bologa mono yakariwu.

¹⁵ Onjo balombaa nanamemeñ bologa ano iwoi kuuya iikanonj eji, iikawaajonj mende nan onjomba. Moñnonj uutanonj balombaa nanamemembaajonj nan muji eeñ, Mañnanaa uujopayanonj mono iwaa uutanonj mende nanja.

* 2:7: Jon 13.34

¹⁶ Balombaa nanamemenj ii kokaerj: Ejembanonj sele busugiaa siingia kombombanja bologa otaankeju. Iwoi jaagianonj iima iimasiinj ama koposonjonkeju ano balombaa laaligogiaajonj biririgonj terereenj selegia menj umakeju. Ii ano uugere tosaanja ii Maanjaonja mende kankeja. Qaago! Ii balombaa nanamemenj bologa koloaja. ¹⁷ Balombaa nanamemenonj goronj qewaa ano iikawaa siinja bologa bologa ii kaanagadeenj goronj qewuto, monjonj Anutuwaa uusiinja tenj koma otaankeji, iinonj mono bonj qerj kambanj tetegoya qaa kotiinj laligonj ubaa. Kianj.

Kraistwaa tuarenjenjuruta ii mono asugiju.

¹⁸ Oo kokouruna, Kraistwaa kitia* nama tuarenjenj ama mubaati, iinonj kambanj tete-goyanonj asugiwaati, kaerj jegi momakeju. Qaa iikawaa so kambanj kokaamba Kraistwaa tuarenjenjuruta mamaganonj mono asuginj nanju. Qaa iikawaa honja kaerj koloorotiwaajonj ama kambanj tetegoyaa uutanonj kouma laligojonj, iikaanj mojonj. Iikawaa aiweseya kaerj. ¹⁹ Tuarenjenj ejemba iyonjononj ananaa tuunnondeenj laligonj nonomesaonj kenji. Uugia nonowo selesele somonjonj momalaari kanageso batunananonj tondu laligonj boratigi. Ananaanonj kanageso honja koloowuyagati eenj, mono ananawo pondanj qokotaagi motoonj laligowonaga. Nonomesaonj sigenjsigenj nanjuti, sili iikanonj mono kaniagia kokaerj qendeema nonono iima mojonj: Iyonjononja monjonj nonowo onjanonj motoonjgo mende koloonj laligoro.

²⁰ Yonjononj sigenjsigenj nanjuto, Kraistnonj Ujaya Toroya onjoo uugianonj maaro bedu menj inaanj onjono kuuya onjononj qaa honja moma kotonj laligoju. ²¹ Onjononj qaa honja mende moma kotowubotiwaajonj ama qaa koi mende onj onjonjenj. Kawaajonj qaagoto, onj qaa honja moma kotoju ano qaa honjanonj qaa qolonmolongoya monj kondoomambaaajonj amamaankeja. Kawaajonj qaa koi onj onjonjenj.

²² Jiisasnonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojato, monj morononj qaa ii qakoonji, iinonj angomokolonj ejembaga kolooja. Iinonj Kraistwaa kitia nama tuarenjenj ama munj Manj ano Meria ii motoonj qakooma oromakeja. ²³ Monjonj Mambaa Meria qakoomakeji, iinonj Manj qaa eenj laligoja. Monjonj Meria jokoloonkeji, iinonj mono Manj kaanagadeenj mokoloonj iwo laligoja.

²⁴ Onj Buja qaa kanakanaiyanonja moma kougiti, ii uugianonj kotiinj nambaatiwaajonj galengia menj aowu. Buja qaa moma kougiti, iikanonj uugianonj nambaati eenj, onjononj kaanagadeenj mono bonj qerj Manj ano Meria yorowo qokotaanj nambu. ²⁵ Kraistnonj soomonjgo qaa kokaerj nononota eja, “Niwo nambutu eenj, mono laaligo oyanboyanjawo onjombe tetegoya qaa kotiinj laligowuya.”

²⁶ Tosianonj batogonj jinjaunj menj onjmakejuti, niinonj iyonjojonj ama qaa ii onj onjonjenj. ²⁷ Tosianonj jinjaunj amakejuto, Kraistnonj Uja Toroya onjoo uugianonj maaro bedu menj inaanj onjmakeja. Uja Toroya iinonj uugianonj bonj nano mende looriwuti eenj, onjononj mono boi mombaajonj mende amamaawuya. Ii kokaembaajonj: Iwaa Uja Toroyanonj mono nanamemenj awagaa qaa kuuya kuma onjmakebaa. Bedu menj inaanj onjmakeji, ii iwoi qolonmolongoya monj qaagoto, momo qaa honja toonja koloonkeja. Kawaajonj qaa honja kuma onjnotiwaa so mono qaaya kuuya tenj koma Kraistwo pondanj qokotaanj nambu.

²⁸ Oo kokouruna, onj mono Kraistwo korononj qokotaanj nambu. Iwo nama laligoninj mombo asugiwaati, kambanj iikanonj mende konjoma nonono gamu qaganonj mende kokomomola menj kembonjato, saanonj iwaa jaanonj awasankaka qaganonj saitingenj nambonja. ²⁹ Kraistnonj solanja kolooji, onjononj qaa ii moma kotojuti eenj, mono qaa koi kaanagadeenj saanonj moma asariwu: Ejemba kuuyanonj nanamemenj solanja amakejuti, iyonjononj mono kaanagadeenj Anutuwaanonja koloonj iwaa meraboraanja kolooju. Kianj.

* 2:18: Kraistwaa tuarenjena ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania ii woi. Iinonj Kraistwaa kitia nanja ano Kraist tuarenjenj ama munkeja.

3

Anana Anutuwaanonga koloon meraboraana koloon.

¹ *Mobu! Siwe Manananonj nonoojonj “Neenaa meraboraana,” kaenj nonooma iikanonj uujopaya somata qendeema nonomakeja. Anana onjanonj Anutuwaa meraboraana koloonj. Ii koloonjowaajonj balonj ejembanonj kanianana mende moma kotonj laligoju. Anutuwaa kania mende moma kotojutiwaajonj ananaa kaniananaajonj kaanagadeenj kokobimbij ama laligoju. ² Oo wombo alauruna, kambanj kokaamba anana Anutuwaa meraboraana koloonj laligojonj. Kaenj laligonj kanagenj nomaenj koloonj laligowonjati, ii asuganonj mende asugija. Qaa motoonjgo mojonj, ii kokaenj: Iinonj mombo asuganonj asugiro kaitania honja jaananonj iibonjati, kambanj iikanondeenj mono letoma ii kaanja koloowonja. ³ Daenj yonononj Kraistwaajonj jejeromonjromonj iikaanj ama muj laligojuti, iinonj mono ii koma konjoratinj onono iwaa tani kaanja soraaya koloonj laligowu.

⁴ Daenj yonononj singisonjgo amakejuti, iyonononj mono kana qaa qenj waleemakeju. Singisonjgo ii jeulalanj nanamemenga. ⁵ *Kraist anj singisonjgoya qaa iinonj mono ananaa singisonjgonana koma konjoratimambaajonj kamaanj asugiroti, ii moju. ⁶ Daenj yonononj Kraistwo bonj qenj nanjuti, iyonononj singisonjgo mende ama laligoju. Mojonj singisonjgo toroqenj amakeji, iinonj Jiisas mende iima kania mende moma kotonj laligoja. Kianj.

⁷ Oo kokouruna, mojonj jinjauj menj onjombotowaajonj mono galengia menj aonj laligowu. Kraistnonj solanja koloowiwaa so mojonj nanamemenj solanja tororo otaanjkeji, iinonj solanja kolooja. ⁸ Kilenjaa Toyanonj kanakanaiyanongja singisonjgo ama kouma laligoja. Kawaa so daenj yonononj singisonjgo amakejuti, iyonononj mono Kilenjaa Toyaa bunjaga koloowu. Anutuwaa Merianonj mono iwaa gawonja kisiyaenj memambaajonj kamaanj asugiro.

⁹ Daenj yonononj Anutuwaanongja koloogiti, iyonoonongja mojonj laaligo qaita mombaa uutanonj ejiwaajonj ama singisonjgo mende toroqenj amakeja. Kolokoloo donjgoga koloonj laligojowaajonj ama singisonjgo toroqenj amambaajonj amamaanjkeja. ¹⁰ Daenj yonononj Anutuwaa meraboraana koloonj daenj yonononj Kilegaa Toyaa meraboraana koloowuti, ii kokaenj gosinj moma asariwonja: Mojonj nanamemenj solanja mende otaanjkeji, iinonj Anutuwaa bunja mende kolooja. Kaanjadeenj mojonj alauruta mende jopagonj onjmakeji, iinonj Anutuwaa bunja mende kolooja. Iikawaa aiweseya kaenj.

Ojo mono jopagonj aonj laligowu.

¹¹ *Bunja qaawaa kota kanakanaiyanongja moma kouma laligojonj, iikawaa jopaganj qaaya ii kokaenj: Anana mono uunonj jopagonj aonj laligowonja. ¹² *Kein (Kain) iinonj Kilegaa Toyaa bunja laligonj koga qero komuro. Anana mono ii kaanja koloonj laligowombo. Iinonj kokaembaajonj koga qero: Anjaa nanamemenjanonj bologa kolooroto, kogaanonj ii solanja kolooro. Mono iikawaajonja qero.

¹³ Oo uumeleenj alauruna, balonj ejembanonj kazi ama onjombuti eenj, iikawaajonj mono mende waliingowu. ¹⁴ *Anana uumeleenj alaurunana jopagonj onjmakejonjowaajonj ama qaa koi moma asarijonj: Anana koomu kotigaa jawoya waleema laaligo kotiganonj keuma laligojonj. Mojonj uujopa mende amakeji, iinonj mono toroqenj koomu kotigaa uutanonj nambaa. ¹⁵ Ejemba alaurugia kazi ama onjmakejuti, ii kuuyanonj mono koomuya unj-unj ejembaga koloowu. Laaligo kotiga ii unj-unj jemba kaanja mombaa uutanonj mende eji, ii saanonj moma yagoju.

¹⁶ Jiisas Kraistnonj laaligoya ananaajonj ama qeleema mesaonj jopagonj aoawaa kania kaenj qendeema nonono iima moma kotojonj. Anana mono kaanjadeenj laaligonana uumeleenj alaurunana yonoojonj ama qeleema mesaoninj sokombaa. ¹⁷ Mojonj balombaa ilawoilaya soyanonj menj laligoro alianonj iwoiwaajonj amamaanj memeqemearj ano iijato, kilenj bone koloonj uuta somonjgoji eenj, Anutuwaa uujopayanonj mono iwaa uutanonj

nomaerj enaga? ¹⁸ Oo kokouruna, jopagonj aao ii je buu susunananondeej tiwirigonj jekbemboto, ii mono nanamemenananonj qaa honja otaanj ama laligowonja.

Mono Anutuwaa jaasewananonj saitingenj nambonja.

¹⁹ Anana qaa honjaa bunjaga koloojonj me qaago? Koloojonj eej, mono saanonj uunana bonjonj kono Anutuwaa jaasewananonj awasankaka nambonja. Qaa ii anana gosinj aonj kokaenj moma kotowonja: ²⁰ Uunananonj iwoi bologaaonj ama jey nononji eej, nono qaa koi saanonj moma yagojonj: Anutunonj gosigosi Tonana kolooj qaanana dindinjagadeej gosiwaa. Anutuwaa roromonjgoyanonj mono ananaa roromonjgonana uugunj uuta kolooro qaa kuuya saanonj modaboroja. Kawaajonj mono saanonj uunana bonjonj kono laligowonja.

²¹ Oo wombo alauruna, uunananonj mende jey nononji eej, anana mono saanonj Anutuwaa jaasewananonj awasankaka kolooj saitingenj nambonja. ²² Anana Anutuwaanonj jojopanj qaa tenj koninj nanamemenana ii iiro sokomakejiwaa so ama menj laligonjkejonj eej, iwoi mombaajonj qama koolinj qisinj mubonjati, ii mono nonono bunja qenj aowonja.

²³ *Anutuwaanonj jojopanj qaa woi ii kokaenj: Anana mono Meria Jiisas Kraistwaa qata menj moma laarinj uunana meleembonja ano jojopanj qaa jey kotonj nononotiwaa so jopagonj aonj laligowonja. Kaanj mende ama laligowonagati, ii Anutuwaa jaanonj mende sokonaga. ²⁴ Daenj yonjononj Anutuwaanonj jojopanj qaa tenj komakejuti, iyonjononj mono Anutuwo qokotaanj laligogi Anutunonj yonjowo rapingonj nanja. Iinonj ananawo rapingonj nanji, ii Unjaya Toroya nonono uunananonj sarje nununj laligojiwaaonj moma kotojonj. Kianj.

4

Unja me ome ii mono kaniagara gosinj mobu.

¹ Oo wombo alauruna, gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganonj gomanj so liligonj laligojutiwaaonj qaa kuuya ii uulanjowo mende menj moma laariwu. Anutuwaa Unjanonj me ome monjonj sololooro qaa jeji, ii mono wala angotetenonj ama gosiwu. ² Anutuwaa Unjyaa kania ii mono kokaenj gosinj mokoloowu, “Jiisas Kraistnonj kamaanj sele busuwo kolooj laligoro,” daenj yonjononj qaa ii jey asuginjkejuti, iyonjononj kuuya Anutuwaa bunja kolooju. ³ Monjonj Jiisaswaa kania kaenj mende jey asuginjkeji, iinonj Anutuwaa bunja mende kolooja. Kraist tuarenjenj Toyaa omeyanonj mono iwaa uuta sololooro qaa jenkaja. Monjonj asuginj Kraistwaa kitia nama tuarenjenj ama mubaa,* qaa kaenj injjogiti, iinonj mono kambanj kokaamba namononj asugija.

⁴ Oo kokouruna, onjo Anutuwaa bunja koloogi Unja Toroyanonj uugianonj nama namowaa omejiilanja ii unjuugunj haamo ama onjmakeja. Kawaajonj gejatootoo ejemba takapolakaya ii saanonj haamo ama onjoma laligowutiwaa so kolooju. ⁵ Yonjononj balombaa bunja koloogi namowaa omeyanonj sololooj onjmakeju. Kawaajonj balombaa nanamemerja otaanj qaa jegi uumeleembaa gadokopa ejemba yonjononj qaagiaajonj geja ama momakeju.

⁶ Anana Anutuwaa bunja kolooninj Unja Toroyanonj sololooj nonomakeja. Anutu moma mujuti, iyonjononj ananaa qaa jeninj iikawaajonj geja qenj momakeju. Anutuwaa bunja mende koloojuti, iyonjononj anana qaa jeninj iikawaajonj geja mende ama momakeju. Qaa honjaa Unjaya ano anjomokolombaa omeya yoroo kanagara ii mono iikaenj gosinj moma kotonjkebonj. Kianj.

Anutunonj uujopawaa kania kolooja.

⁷ Oo wombo alauruna, Anutunonj jopagonj aaoowaa wanjaleya kolooja. (Kawaajonj uujopa ii apu jaayaanj ej koumakeja.) Kawaajonj anana mono jopagonj aonj laligowonja.

* 3:23: Jon 13.34; 15.12, 17 * 4:3: Kraistwaa tuarenjenj toya ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania woi. Iinonj Kraistwaa kitia nanja ano Kraist honja tuarenjenj ama munjkeja.

Kaerj ama laligojoni, kuuya anana Anutu moma muj iwaanonga kolokoloo dongoga koloonj laligojonj.

⁸ Anutunonj uujopawaa kondokondoo Toya kolooja. Iikaanj koloojiwaajonj moŋnonj ejemba mende jopagonj oŋomakeji, iinonj Anutu mende moma muj tompinj laligoja. ⁹ Anutunonj uujopaya batunananonj asuganonj kokaerj qendeema nonono: Iinonj Meria motoonngo ii nemuj koma nonono kotiinj laligowonjatiwaajonj ama wasiro namononj kamaaro. ¹⁰ Anana Anutu jopagonj muj iikanonj uujopa mende kondooninj kolooroto, uujopawaa kania ii kokaerj: Anutunonj wala jopagonj nonoma ŋingisonjonana koma konjoratimabaajonj Meria wasiro ananaanonj kamaaro.

¹¹ Oo kokouruna, Anutunonj kaerj hononja qaa jopagonj nononotiwaajonj ama anana mono kaerjideerj uunananonj jopagonj aonjkebonja. Uujopa mende ama aoninj mende totoonj sokonja. ¹² *Moŋnonj Anutu kambanj moŋnonj mende iiroto, jopagonj aonj laligojoni eerj, Anutunonj mono uunananonj leingonj nano uujopayanonj uunana saa qero akadamunanawo koloonj laligojonj.

¹³ Anana Anutuwo qokotaanj laligoninj iinonj uunananonj leingonj nanji, ii Unjaya Toroya nononotiwaajonj ama moma kotonj uuwoi mende amakejonj. ¹⁴ Maŋanonj Meria gomaŋa gomaŋa ananaa Hamoqeqe Tonana koloowaatiwaajonj wasiro kamaaro. Nonononj ii iima moma nanjonj jeŋkejonj. ¹⁵ Moŋnonj “Jiisas Anutuwaaw Meria kolooja,” jeŋ asuginjeji, Anutunonj mono iwaa uutanonj leingonj nano iinonj Anutuwo qokotaanj laligoja.

¹⁶ Anutunonj uutanonj jopagonj nonomakeji, nono iikawaa kania moma kotonj iikanonj moma laarinjejonj. Anutunonj uujopawaa Toya kolooja. Kaerj koloojiwaajonj moŋnonj ejemba jopagonj oŋoma laligoji, iinonj mono Anutuwo qokotaanj nano Anutunonj iwaa uutanonj leingonj laligoja. ¹⁷ Kaerj laligoninj Anutuwaaw uujopayanonj goonjonj kalaŋ koma nonoma uunana saa qero akadamunanawo laligojonj. Kraistnonj namononj tatawaga laligoroti, anana tani kaerj laligojonj. Iikaerj laligojonjiwaajonj ama Anutuwaaw jenteego kambanj somatanonj Kraistwaa jaanonj keuma iikanonj awasankaka koloonj saitingenj nambonja.

¹⁸ Anutunonj jopagonj nonono nama eerj toonj toroko mobombo. Singisonngo ejemba Anutunonj ŋingisonngogiaa ironja meleema oŋombabotiwaajonj toroko momakejuto, Anutuwaaw uujopayanonj uunana saa qeji eerj, iikanonj mono toroonana kuuya yakaridaboronjeja. Kawaajonj moŋnonj toroko momakeji, iinonj jopagonj nonomakejiwaa kania ii tororo mende modaboroja.

¹⁹ Iinonj wala jopagonj nononotiwaajonj ama anana uujopa amakejonj. ²⁰ Moŋnonj “Anutu jopagojen,” jeŋato, alia kazi ama muŋkeji, iinonj mono ejemba qolomolonjgoya kolooja. Iikawaa kania ii kokaerj: Alia iima kilej mende jopagonj muji eerj, iinonj Anutu mende iima ii mono nomaerj jopagonj munaga? ²¹ Moŋnonj Anutu jopagonj muŋkeji, iinonj mono alauruta kaerjagadeerj jopagonj oŋoma laligowa. Anutunonj uujopawaa jojonj qaaya kaerj anota eja. Kierj.

5

Uumeleerj ejemba anana haamo amakebonja.

¹ Daerj yonjononj Jiisas moma laarinj “Hamoqeqe Tonanaga kolooja,” jeŋkejuti, ii kuuyanonj mono Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloonj laligoju. Daerj yonjononj Maŋa jopagonjkejuti, ii kuuyanonj mono iwaa Meria kaerjagadeerj jopagonj muŋkeju. ² “Anutuwaaw meraboraana jopagonj oŋonjonj,” jeninj qaa iikawaa honja ii anana kokaembraajonj gosinj aonj mojonj: Anutu jopagonj muj jojonj qaaya teŋ koma otaerjkejonj eerj, mono Anutuwaaw meraboraana kaerjagadeerj jopagonj oŋomakebonja. Iikawaa aiweseya ii kaerj. ³ *Anutu jopagonj mubonjatiwaa honja ii qaa teŋkonjonj. Anutuwaanonj jojonj qaaya otaerinj sokonja. Jojonj qaaya teŋ koninj lombotawo mende koloowaa.

* 4:12: Jon 1.18 * 5:3: Jon 14.15

⁴ Anutuwaanonga kolokoloo dongoga kolooniŋi, anana kuuyanoy saanoy iwaa jeta teŋ koma balombaa nanamemeŋ bologa haamo amakeboŋa. Anutunoy momalaari nonono iikawaa qaganoy qama kooliniŋ Anutunoy balombaa nanamemeŋ bologa ii qeŋ yakariro kamaadabororota laligojony. Haamo ambonatiwaa kania morota moy mende eja. ⁵ Anana haamo mende ambonagati een, daeŋ yoŋonoy ii ambuyaga? Jiisas Anutuwa Meria kolooji, moynoy ii moma laariŋ mono balombaa nanamemeŋ bologa haamo amakebaa. Kiaŋ.

Anutunoy Meriaa qaa kokaey nanŋon jero:

⁶ Jiisas Kraist Anutuwa Meria kolooji, ii nomaey moyoŋ? Jiisasnoy apunoy kemero Jonoy oomulu meŋ muro Anutunoy kambay iikanoy qaa ii jero mogi ano kanageŋ saya molaamambaajoy ano iikanoy qa aro moy Siwenonga kolooro mogi. Qaa apunoy indiy motooŋgo kolooroti, iikayadeeŋ qaago. Siwe Toyanoŋ qaa nanŋon jeroti, iikawaa aiweseya ii apu ano sa, woi ii. Toroqey Uŋa Toroyanoŋ qaa ii jenkeja. Iinoŋ qaa hoŋaa Toya koloojiwaaajoy ama qolonŋomambaajoy amamaaŋkeja.

⁷ Nanŋonango qaa karooy ii kaey moniya eja. ⁸ Qaa karooy iikawaa aiweseya ii Uŋa, apu ano sa. Qaagia ii ororoy asuganoŋ moniy sokondaboroja. ⁹ Qaa jakeyanoy kouma nanŋonango amakejuti, ii saanoy moma aŋaliŋ aŋgoy komakejonto, Anutuwa nanŋonango qaayanoy mono ejemba qaanana uuguy powowoy kotakota kolooja. Anutunoy Meriaajoy “Neenaa Meranaga,” qama kania kaey asuganoŋ nanŋon jero. Kawaajoy qaa ii gema qewombo.

¹⁰ Moynoy Anutuwa Meria moma laariŋkeji, nanŋonango qaa Toyanoŋ mono aŋo iwaa uutanoy laligoro iwaa kania saanoy moma yagoykeja. Moynoy Anutu mende moma laariŋkeji, iinoŋ mono nanŋonango qaa Toya aŋa meŋ kamaaŋ aoy eja qolomolonygoya kolooykeja. Anutunoy qaa kota Meriaajoy nanŋon jeroti, iinoŋ qaa ii mende moma laarijiwaaajoy mono Anutu iyaŋa gema qeŋ muŋkeja. ¹¹ *Anutunoy qaaya kokaey nanŋon jero, “Niinoŋ laaligo kombombaŋa oŋomambaajoy jeweti, neenaa Merananoŋ mono laaligo kombombaŋa iikawaa kondomondoo Toya kolooja.” ¹² Iwaa Meriawo qokotaŋ laligoji, iinoŋ laaligo kombombaŋa buŋa qeŋ aoy laligoja. Anutuwa Meriawo mende qokotaŋ laligoji, iinoŋ laaligo kombombaŋa mende buŋa qeŋ aoy laligoja. Kiaŋ.

Laaligo kotigaa kania

¹³ Uugia meleema Anutu Meriaa qata ii moma laariŋkejuti, niinoŋ tere koi oŋoojony ooyeŋ. Laaligo kotigaa buŋa koloojuti, oŋonoy iikawaa kania tororo moma kotowutiwaaajoy ama koi ooyeŋ. ¹⁴ Anana saanoy awasaŋkaka kolooy Anutuwa kosianoŋ kema qama kooliy nama kokaey moma yagoykejony: Naa iwoiwaajoy iwaa uusiŋa otaaŋ qama kooliy muboyati, iinoŋ mono qamakoolinana ii mobaa. ¹⁵ Ii me ii kawaajoy qama kooliniŋ qamakoolinana mobaatiwaaajoy moyony een, mono qaa koi kaŋagadeeŋ moma kotojony: Naa iwoiwaajoy qama kooliy mujony, ii kuuya mono ananaa buŋananaga koloowaa.

¹⁶ Moynoy alia iiro siŋgisoŋgo ano iikanoy koomu kotigaa buŋa mende koloowaati, iinoŋ mono alia iwaajoy Anutu qama kooliro hamo qeŋ muro laaligo kotiganoŋ keubaa. Siŋgisoŋgo Anutunoy mesaowaatiwaa so aŋgiti, qaa koi mono iyoŋoojony jejeŋ. Tosianoŋ siŋgisoŋgo aŋgi iikanoy koomu kotigaa buŋa koloowuti, iyoŋoojony qama kooliwutiwaaajoy ii mende jejeŋ. Qaago. ¹⁷ Nanamemeŋ bologa kuuya ii siŋgisoŋgo kolooja. Koposo tosaŋa aniŋ iikanoy koomu kotigaa buŋa mende koloowoŋa. Kiaŋ.

Uumeleeŋ ejemba anana Anutuwo qokotaŋ nanjony.

¹⁸ Daeŋ yoŋonoy Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloogiti, iyoŋoononga moynoy siŋgisoŋgo mende toroqey amakeji, ii moyoŋ. Anutuwaanonga kolokoloo dongoga kolooy laligoji, iinoŋ mono iyaŋa galey meŋ aoro Kileŋaa Toyanoŋ ii mende qelanjiŋ mewaa.

¹⁹ Anana qaa koi moyoŋ: Anana Anutuwa buŋa koloojonto, gomaŋ so yoŋonoy uugia mende meleema Kilegaa Toyaa ku-usuy baatanoŋ laligogi galey koma oŋomakeja.

* 5:11: Jon 3.36

²⁰ Qaa koi kaanagadeen mojon: Moronon eja hona toon kolooji, anono ii moma mubombaajon Anutunon Meria wasiro kamaan moma-asa-asari nonono. Moronon eja hona toon kolooji, anana iwo qokotaan motoongo koloon laligojon. Eja hona toon ii Anutuwaa Meria Jiisas Kraist. Iinon Anutu honabonano ano laaligo kotigaa kondomondoo Toya kolooja.

²¹ Oo kokouruna, tando lopion ano bej qolonmolongoya tosonian kokosiin qelanjin onombubotiwaajon mono onoangia galen men aon laligowu. Kian.

Jombaanonj Tere 2 Jononj Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Bunja Tere kokawaa toya iinonj iyanjaa qata “Jotamemeya monj,” qaro. Iinonj tere ii “Wombo emba ano iwaa meraborauruta,” yonoojonj ano. Qaa aasangoya ii uumeleer kanageso mombaa sareqaaya. Merabora ii kanageso ano wombo emba ii yonoo galeygiaga. Bunja Terewaa qaa toroga kokanonj jopagonj aowombaaajonj uu kuuj nonomakeja ano boi takapolakaya yonononj ejemba kuma onjonji qaagianonj seiwabotiwaa galey meme qaaga kolooja.

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1-3

Uujopa ii iwoi waja 4-6

Qaa doogoyanonj seiwabotiwaa galey meme qaa 7-11

Terewaa qaa kota waja 12-13

¹ Oo emba soro, Anutunonj meweengonj gono uumeleer kanagesouruga galey koma onjoma nanjanj. Niinonj onj qaa honjaa so uu wombonanonj jopagonj onjmakejerj. Neenodeerj qaagoto, ejemba qaa honja moma kotojuti, kuuya iyonononj mono kaanagadeerj onj jopagonj onjoma laligoju. Niinonj jotamemeya koloojerj ano giwo qaa aminj mobojonj kanj tere oojerj. ² Qaa honjanonj uunananonj nama ananawo tetegoya qaa erj ubaa. Niinonj Bunja qaa iikawaajonj ama jopagonj onjonjerj.

³ Anana qaa honja otaanj uunonj jopagonj aonj laligojonj eerj, Manj Anutu ano Meria Jiisas Kraist yorononj mono kiankomunj ano kalejmorianj nononi luaenonj laligowonja.

Uujopa ano qaa honja ii motoonj otaawu.

⁴ Manjonj uujopawaa jenkooto qaaya nononoti, iikawaa sogadeengoo kanagesouruga tosanonj qaa honjaa so nanamemengia ama merj laligoju. Niinonj siligia kaanja iibe korisoro somata nomakeja. Kianj.

⁵ *Oo wombo alana emba somata, kambanj kokaamba jenkooto qaa oonj gonjerj, ii qaa dologa qaago. Qaa kanakanaiyanonga kanainj moma kouninji, niinonj qaa ii mombo oonj kokaenj jenj kotonj gonjerj: Anana mono uunananonj jopagonj aonj laligowonja. ⁶ Jopagonj aonj laligowombaa qaaya jejerj, iikawaa honja ii kokaenj: Anana mono Anutuwwa jojopanj qaa kuuya terj koma nanamemenana ama merj laligowonja. Kuuya onjononj jojopanj qaa kanakanaiyanonga moma laligonj kougiti, ii kokaenj: Onj mono uugianonj jopagonj aonj laligowu.

⁷ Angomokolonj ejembanonj Jiisas Kraistwaaajonj kokaenj jenj asuginjeju: “Hamoqege Toyanonj balonj eja sele busuwo asugimambaaajonj amamaaro.” Kaenj jenj asuginj tiliqili anji enkalolonj koloonjeja. Angomokolonj ejemba kaanja ii Kraistwaa kitia nama tuarenjerj ama munjeju. Ejemba kaanja mamaganonj mono balonja balonja liligonj lanj kema kanj laligoju. ⁸ Nonononj uuwaa gawonj meninj honja uugianonj kolooroti, iikanonj soonj jangonj qaombabotiwaaajonj mojerj. Kawaajonj angomokolonj ejembanonj enkalolonj ama onjombubotiwaaajonj mono galengia merj aonj laligowu. Kaenj laligogi uugiaa honjanonj mende sooro Ponjonj tawagia kuuya onjondaborowaa.

⁹ Kraistnonj qaa kuma nononoti, monjonj ii mende qokotaajato, ii uugunj qaa toroqero melokanjinj jenkeji, iinonj Anutuya qaa eerj laligoja. Daerj yonononj Kraistwaa Bunja qaanonj qokotaajuti, iyonononj mono Manj ano Mera yorowo kotiinj laligoju. ¹⁰ Monjonj Bunja qaa jumunja ii mende merj onjoononj kaji, onj mono iwaa jolonja mende jenj mirigianonj mende horogi uba. ¹¹ Monjonj iwaa jolonja jewaati, iinonj mono kilenjaa binjawo hororo qaganonj uro ororonj bosimbaota. Kianj.

* 1:5: Jon 13.34; 15.12, 17

Qaa tetegoya

¹² Niinonj orjoonj qaa seiseiya oomambaajonj siinj mojentonj, ii papia sejanonj injknonj oomambaajonj mende moma mesaojenj. Orjoononj kusu kanj jaasewanj qenj qaa aminj mobombaajonj mamboma jejeromonjromonj anjenj. Aitonjgowonjati, kambanj iikanonj ainj-jolonj rama aminj moma korisoronana asugidaboronj uunana saa qero laligowombaajonj mojenj.

¹³ Anutunonj emba alaga galej gawombaajonj meweengoroti, emba soro iwaa kanage-sourutanonj yeizozogia anji goononj kaja. Kiaj.

Jombaanonj Tere 3 Jononj Tereya ano 3 kolooro. Jen-asa-asari

Bunja Tere kokawaa toya iinonj iyanjaa qata “Jotamemeya monj,” qaro. Iinonj Tere ii uumeleenj kanageso mombaa jotamemeya monj qata Gaius iwaajonj ano. Gaiusnonj uumeleenj ejemba tosaanja miri ano nembanene iwoinonj ilaanj onjoma laligoro. Kawaajonj ii mepeseenj muro ano tompe eja monj qata Diotrefes iwaajonj galej meme qaa jero.

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1-4

Jononj Gaius mepeseēja 5-8

Diotrefeswaa galej meme qaa 9-10

Demitriuswaa korisoro qaa 11-12

Buk kokawaa qaa kota waŋa 13-15

¹ *Oo wombo alana Gaius, niinonj jotamemeya monj koloonj giwo qaa aminj mobojonj kanj tere oojenj. Niinonj qaa honjaa so uunanonj jopagonj goma laligojenj.

² Oo wombo alana, goo kokoosoganonj Anutuwo qokotaanj qeangoro laligojani, ii mojenj. Kaanjiadeenj sele gbiligbili laligonj iwoi kuuya kanonj toomorianj mokoloonj laligowaatiwaajonj Anutu qama koolijenj. ³ Uumeleenj alaurunana tosianonj goononja kanj goo sunduga kokaenj nanjonj nijogi, “Giinonj Anutuwaanonj qaa honja ii pondanj otaanj ama menj laligojanj.” Kaenj nijogi mobe korisoro somata kondoonj nono. ⁴ Noo kokourunanonj Anutuwaanonj qaa honja otaanj ama menj laligojuti, niinonj buju kaanja moma hononja qaa aisoonkejenj. Buju morota monjonj korisoro uuta ii mende uuguro mojenj. Kianj.

Jononj galej eja qata Gaius mepeseēja.

⁵ Oo wombo alana, gii uumeleenj alaurunana welej qenj onjoma iikanonj pondanj nama laligonkejanj. Yoŋoononja tosianonj gomanj liligonj onjoononj kankejuti, ii kalanj koma onjomakejanj. Moma onjonjani me qaago, ii kilej awaagadeenj ilaanj onjomakejanj.

⁶ Gii uuganonj jopagonj onjoma laligonati, iyonjoononja tosianonj koi kanj momalaari tuumbaa jaagianonj kaniaga kaenj nanjonj jegi moninj. Kawaajonj alaurunana kaanjanonj onjoononj kawuti, ii mono ilaanj onjoma laligona saanonj afaangonj gawonj menj kanagia toroqenj kembu. Gawonj kaanja ii Anutuwaa jaanonj sokombaatiwaa so mono toroqenj menj laligowa. ⁷ Yoŋononj Kraistwaa bunjaga koloojutiwaajonj ama iyangiaanonj gomanj mesaonj liligonj qabunjaya jenj seinkeju. Gawonj kaenj menj uumeleembaa gadokopa ejemba yoŋoononja nembanene iwoi monj mende anjalij menjkeju. ⁸ Kawaajonj Jiisaswaa alauruta nononanodeenj alaurunana kaanja ii koma horonj nanjonj onjoninj sokombaa. Anana gawonj bakaya ii menj iikanonj qaa honjaa Toya motoonj welej qenj muninj qaaya honjanonj seinkebaa. Kianj.

Diotrefes kaanja koloowabotiwaa galej meme qaa

⁹ Niinonj momalaari tuuj onjoonj tere monj ooweto, Diotrefes jotameme eja iinonj batugianonj galej waj laligomambaa siinja moji, iinonj qaanaa geja mende ama telambelanj amakeja. ¹⁰ Kawaajonj niinonj onjoononj kawenagati eenj, mono iwaa nanamemeja bologa ii asuganonj jewe kokaenj mobuya: Iinonj nonoojonj andoqeje qaa jenj qolongonj kisama jenkeja ano qaagadeenj mende jenkeja. Qaagoto, uumeleenj alaurunana gomanjlili gawonj menjkejuti, iinonj ii mende koma horonj onjomakeja ano alaurunana tosianonj koma horonj onjombombaaajonj mojutu, iinonj ii anjonj koma onjoma momalaari tuungianonja utama onjono seleenjenj kamaankeju.

* 1:1: Apo 19.29; Room 16.23; 1 Kor 1.14

¹¹ Oo wombo alana, gii nanamemen bologa qaagoto, nanamemen awaa ii mono otaaj laligowa. Daen yononon nanamemen awaa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa meraboraana kolooju. Daen yononon nanamemen bologa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa kania mende moma koton sopa seleengeranon laligoju.

¹² Demetrius eja iikawaa kania ii awaa. Alaurunana kuuyanon kaen jenkeju. Qaa honaa Toya anjo qaa ii kaanjadeen nanjon jenkeja ano nononon toroqen iwaajon qaa ororon jenkejon. Nononon qaa jenkejon, ii qaa hona toon kolooji, ii mojan. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Niinon goojon qaa seiseiya oomambaajon siija movento, ii kirifi ano inknon oon gomambaa so mende moma mesaojen. ¹⁴ Niinon uulanawo goonon kan giimambaajon mamboma jejeromonromon anjen. Aitongowonati, kamban iikanon saanon jaasewan qen aon qaa qaa amin mobona.

¹⁵ Anutunon luae qen gono laligowa!

Momalaari alaurunana koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi goonon kaja. Giinon kaanjadeen uumeleen alaurunana giwo nanjuti, ii anja anja noonon yeizozona injiona mobu. Bonjon!

Juudawaanon Tere Juudanon Tereya ano. Jey-asa-asari

Juuda ii Jiisas ano Jeims yoroo kogara. Tosianon “Kraist moma laarijon,” jey qaa doogoya ejemba kuma soon onjoma laligogiti, Juudanon iyonoonon ama galey meme qaa ooro. Buja Tere koi torodaamon. Qaaya ii 2 Piito 2 qaa iikawaa so. Juudanon Kraistwaa alauruta ananaa uunana kokaen kuuro, “Anutunon anana kamba so moma laariwombaaon momalaari nonono kanagesouruta koloojon, ononon mono momalaariganon seij kotiiwaatiwaajon toroqen manja qen laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-2

Boi takapolakaya yonoo kanagia ano jenteegogia 3-16

Toroqen pondan moma laariwombaa jenkootoya 17-23

Kotumotue qaa 24-25

¹ *Juuda bisop Jeimswaa koga niinon Jiisas Kraistwaa welen qen mun uumeleen alauruna onowo qaa amin mobombaajon kan tere koi oojen.

Anutu Mannananon onooma uu kononanon jopagon onono Jiisas Kraistnon sopa somonjon onono laligoju.

² Anutunon mono kiankomun uujopaya kelemalelen onono luaenon laligowu. Kian.

Buja qaa meeqeerangowaa galey meme qaa.

³ Oo wombo alauruna, Anutunon hamo qen nonono letoma motoon Siwewaa buja koloojon, niinon iikawaa qaaya jey asarin onj onomambaajon siina somata moma laligowe. Laligon laligowe bimooro toroqen mambomambaajon amamaajen. Kawaajon tere onj uugia kokaen kuun ononjen: Anutunon momalaariwaa qaa batuya kuuya ii ejemba soraaya tataankota anono men galey konin mende utegowaatiwaajon ano bujananaga kolooja. Kawaajon boi takapolakaya tosanon Buja qaa melokanjin ambubotiwaajon mono bon nama manja qen laligowu.

⁴ Ejemba tosanon mondon uumeleen tuun batugianon olon kondondongon kougikaniagia doogoya ii asuganon mende asugiro laligoju. Anutunon ejemba kaana yonoo qaagia mono wala eenanon jey tegoro oogita siimbobologianon yonoo qagianon umambaajon anja. Anutunananon qaaya ama kalenmorianaa kania honanon ninisaamakejato, ejemba anjonjoragiawo yononon mono iyangiaa serowilin nambonnambongia turuwutiwaajon ama kalenmoriambaa qaaya ii meeqeerangon melenqeleen gi bolinkeja. Kaen ama ananaa Somatanana motoongon Jiisas Kraist Porjana koloon namakeji, ii qakooma gema qenkeju.

⁵ *Ono qaa kuuya ii mono kamba koriga modaboron laligojuto, kilen galey meme qaa koi duduuwubotiwaajon mombo kokaen jey gbilin onomambaajon mojen: Porjon kanagesouruta Iijipt kantrinonga metogon unuano kagito, kanagen tosanon kamba monon mende moma laarin mugiti, ii kondemondoen ama onono tiwilaagi. Galey meme qaa iikaana ii onoonon ama mombo jejen.

⁶ Kaanagadeen Anutunon Siwe gajobauruta galenkonkon toongia ama onono laligogito, iyonoononga tosanon uugere ama qaa baatanon mende kema iyangiaa galenkonkon toongia galey koma onombombaajon uumotoon mende ama sopagia kororoogi. Qaa qootogo angitiwaajon ama Anutunon ii hagon onono jinkaron duj mirigia mesaon kamaagi. Kamaagi “Kamba somatanon qaagia jey tegomana,” jey gbadonon gbadoon onjoma pangaman utanon onono rama kougita kamba tetegoya qaa rama ubuya.

* 1:1: Mat 13.55; Maak 6.3 * 1:5: Eks 12.51; Jan 14.29-30

Galeŋ meme qaa ii oŋooŋ ama mombo jejeŋ. ^{7*}Tani motooŋgo iikanonj Sodom, Gomora ano gomari tosaŋa liligonj ragiti, iyoŋoononj kolooro. Ejemba yoŋononj kaanjiadeen serowilinj ama selewaa siingia kombombana meeranjonj tania monj kokaenj angj: Eja woi iyanjarodeen ano emba woi iyanjarodeen agiminj aonj laligogi. Kaenj laligogi Anutunonj ironjia meleema onono gere jeta tetegoya qaa onoro siimbobolo moma laligonj kouma laligowuya. Kaenj laligonj boi takapolakaya yoŋoo galeŋ menj aowombaa kaisarenanaga koloonjeju.

⁸ Ejemba takapolakaya yoŋononj kambanj kokaamba tani motooŋgo kaanjiadeen amakeju. Jaagia meleeno iwoi unjanjaya lanj iima iikanonj mondonj otaenj iyanjiaa selegiaa laaligogia ii menj bolinj kokojinjij mokoloonjeju. Iikaŋa kanonj Anutu jejewili ama jenkonjonjonj jenj munj ku-usuna menj kamaanj amakeju. Kaenj ama Siwewaa benjakonj kawali ejemba asamaranjanjiawo eukanonj laligojuti, iyoŋooŋonj uuqeŋe qaa tokoronkota jenj onomakeju.

^{9*} Kaenj amakejuto, Siwe gajoba wana qata Maikel iinonj kaanagadeen kaenj amambaajonj moma bimoonj amamaaro. Maikelnonj Mooseswaa qamoyaajonj Kilenjaa Toyawo anjowowo ama mondonjgosi ano. Ii ama uma kamaaroto, kilenj uuqeŋe qaa tokoronkota ii jenj tegonj mumambaajonj awasankaka mende mokoloonj amamaaro. Amamaanj kokaanjadeen jenj muro, "Ponj anj mono mindinjonj gomba."

¹⁰ Maikelnonj kaanagadeen ii amamaaroto, ejemba soosooya yoŋononj mono selegia menj uma Buja qaa mende moma kotonjejuto, kilenj iikawaajonj uuqeŋe qaa tokoronkota lanj jenjeju. Tompinj laligonj oro soonj kaanjanj lansanj laligoju. Momakootogia honjanj mende kolooro oro laaligowaa siingia qerewenjanj iikayadeen momakeju. Iyanjiaa siinj momogia injonmanjonjanj iikanonj mono kondeema onono tiwilaawuya. ^{11*} Anutunonj boi takapolakaya yoŋoo ironjia meleema onono siimbobolo somata mobutiwaajonj qama wanjinjinjonj "Yei!" jejeŋ. Ejemba soosooya yoŋononj eja Kein (Kain) iwaa kania metetereen kemakeju. Kanagenj kere eja ponj monjonj eja qata Balaam tawa muro Israel ejemba tiligonj onono jinjanj kengj. Boi takapolakaya yoŋononj Balaambaa silia otaenj monenj mokoloowombaaajonj uugere moma iwoi ilinjalanj ama bimbijonj lanj soonjeju. Eja qata Koora iinonj Mooses ano Aaron yanjisenj qaganonj tuarenjenj ama oroma iikanonj tiwilaaroti, boi iyoŋononj mono Koora kaanja gejjaju ama laligonj tiwilaawuya.

¹² Uumeleenj onononj ukalenj qendeema aowombaaajonj ajoroonj lombanj angj boi takapolakaya yoŋononj iikanonj kaanagadeen kanjeju. Kanj dogogia asuganonj qendeema iyanjiaajonjadeen romonjonj baononj newageen nepaqepalo nenjeju. Kaenj ama onoo sele jewonjia boronjanj boronjanj gamugjiawo kaanja kolooju. "Ziozwaa eja toya koloojonj," jenj ala onoojonj mende romonjonj kele qaa lanj jenjeju.* Koosu omaya toontoonj konjanj qaa kaanja laligogi haamononj utitiinj onono lansanj kema kanjeju. Honjanj koloowaatiwaa kambananonj geria geria araroga honjia qaa kaanja nanju. Gulunj senjanj kaanja koloonj wala koomuya koloonj tiigia laaligo kotigaa kanaanonjanj qonjoma tama mombo komunj kotiigi indinj woi kolooro koomuya totoonj koloonj laligoju.

¹³ Yoŋononj kowe siri usunjawo kaanja lanj qindiinjanj nanamemenjanj gamuyawo iikanonj kokopa godomaruruyawo kaanja asuganonj asuginjeja. Sengelao tosia kanagianj sonjinj lanj kamaanjkejuti, yoŋononj mono iikawaa so jinjanj qenjeju. Sengelao iikawaa so kamaanj Anutunonj yoŋoojonj pangamanj ziwiziwawaa uutanonj mirigia arenjoroti, mono dutanonj emukanonj kemenj kambanj tetegoya qaa rama ubuya.

^{14*} Aadambaa sakonjia esia qata Eenok iinonj kaanagadeen ejemba takapolakaya yoŋoo gejjatootoo qaagia waladeen kokaenj jerota eja: "Mobu, Ponjonj Siwe kawali ejemba toroya tausenjanj tausenjanj janjogia uuta somata ii unjanjama kamaanj asugiwuya. ¹⁵ Asuginj korebore ananaa qaanana jenj tegowaa. Ejemba anjonjoragjiawo yoŋononj nanamemenj

* 1:7: Jen 19.1-24   * 1:9: Dan 10.13, 21; 12.1; Isa 12.7; Dut 34.6; Zek 3.2   * 1:11: Jen 4.3-8; Janj 22.1-35; 16.1-35

* 1:12: Boi yoŋononj toronj kaanja asanjonj rajuto, wanjogianonj iyoŋoononj qagonj janjowabo.   * 1:14: Jen 5.18, 21-24

anjonjorayawo otaanj singisonogogia anjonjoragiawo ama kougiti, ii kuuya gosinj iikawaa ironja meleema onono kuuya yonoo qagianonj ubaa. Qinji ejemba anjonjoragiawo yonononj qaa jaanonj kemekeme gamuyawo iikanonj Anutu jej qewagonj munj kougiti, iikawaa ironja kuuya meleema onono siimbobologia moma laligowuya.” Eenoknonj galej meme qaa kaenj jero.

¹⁶ Boi soosooya yonononj jenkonkonjonj temboma sosonjae kaanja njindinj-njunduru lanj jej aonkeju. Iyangaiaa siingia kombombanja bologa otaanj tereqerereenj selegia menj uma jaba-arambaranj amakeju. Ejemba tosaanja goda qenj kele unjuti eerj, ii iwoi meleema iyangaiaajonj onombutiwaa siingia moma kelebele amakeju. Kaanja laligoju.

Galej meme ano qambanjmambanj qaa tosia

¹⁷ Kaenj laligojuto, wombo alauruna, Pohnana Jiisas Kraistwaa aposolurutanonj boi takapolakaya yonoo qaagia mono waladeenj jedaborogita eja. Ono yonoo qaagia duduuwubotiwaaajonj mono galengia menj aonj laligowu. ¹⁸*Aposol yonononj qaa kokaenj jegi, “Jiisaswaa kaka kambananonj toriro kambanj tetegoya kanonj mepaqepae ejemba koloowuya. Yonononj iyangaiaa siingia kombombanja bologa otaanj laaligo anjonjorayawo laligowuya.” Kaenj jegi.

¹⁹ Ejemba takapolakaya yonononj batugianonj uudendeenj ama ononji siinjerereenj ambubo. Unja Toroyanonj mende sololoonj onono balombaa siinj kombombanja bologanonj galej koma onono ii otaankeju. ²⁰ Oo wombo alauruna, Anutunonj momalaari qaita monj ononoti, ii mono tandogia sewanja uuta kaanja kolooja. Onononj mono momalaari iikawaa qaganonj nama nanjonj aonj kotikotii mokoloonkebu. Unja Toroyanonj inaanj onjmakejiwaa so mono iwaa ku-usunjonj nama qama koolinj laligowu. ²¹ Anutunonj jopagonj onjmakeji, onj mono iwaa uujopayanonj bonj qenj nambu. Pohnana Jiisas Kraistnonj kiankoomu onjoma mombo asugiro laaligo kotiganonj keuma oyanboyanj laligowu. Onj mono kambanj ii kanj kuuwaatiwaaajonj kaparanj koma mamboma laligowu.

²² Ejemba uugia meleembombaaajonj uuwoi anjuti, ii mono kiankomunj onjoma uujopa qaganonj laligowu. ²³ Tosianonj gere bolanonj kemenj tagowombaaajonj anjuti, ii kemebubotiwaaajonj mono uulanawo horonj wangia somonjonj ononji letombuyaga. Tosianonj siingia kombombanja bologanonj galej koma onono qemasologenj laligojuti, ii mono kiankomunj onjoma laligowu. Kaanja laligowuto, onjangaiaa laaligogianonj boliwabotiwaaajonj mono keegia moma laligowu. Qemasologenj yonononj singisonogoya singisonogoya anji iikanonj uugia selegia saa qero asuganonj totowinj laligojuti, iyonoojonj mono galengia menj aonj laligowu. Kokojinjinj ambubotiwaaajonj mono opo surugia jewonawo ii kaanjadeenj sisigia menj mende oosiriwu. Kianj.

Mepemepesee qaa

²⁴ Mono Anutu mepeseenkebonja. Iinonj onj tama kamaanj unjwabotiwaaajonj ama sopa somonjonj onjomambaaajonj kotijia. Iinonj saanonj unjuama iyanjaa jaasewananonj onjono keuma solanja koposowaa qaagia qaa nama asamararaja iima aisoonj otokorianj maama laligowu. ²⁵ Anutu motoonjgo iinonj Hamoqeqe Tonana kolooja. Pohnana Jiisas Kraistnonj nemunj koma nonono Anutu mepeseenj muninj qata akadamuyawo koloonj enj ubaa. Iinonj monowaa monoyanonja kanainj kouma Uutanana ku-usunjawo kolooja ano kambanj kokaamba toroqenj iwoi kuuya esunmumuyanonj galej koma kambanj tetegoya qaa Ponj koloonj nonoma laligonj ubaa. Qaa ii onjanonj.

---

* 1:18: 2 Piito 3.3

Aisisaan Kraistnoŋ qaa aasangoya Jon isaano. Jeŋ-asa-asari

Jiisasnoŋ namo mesaon Siwe gomanon uro gbani 65 kawaa so tegoro aposol Jonon Tere koi ooro. Kamban kanon uumeleen kanageso Jiisas moma laarigiti, ii sisiwerowero somata ama ononŋi. Jon ii wato qata Patmos kanon anŋi kapuare mirinon kaana raro. Patmos laligoro Anutunon jaaya meleeno iwoi kanagen koloowaatiwaa unaya iiro. Patmos ii wato melaa (Yurop ano Afrika) Batugaranon Kowe (Mediterranean Sea) kanon eja. Efesus mesaon Saut waagen 80 kilomiita kembaga. Room gawman yononon kikekakililij ejemba qaagia jeŋ tegon konjoma ononŋi iikawaa kapuare mirinon tani laligogi. Olon kombombaajon amamaagi. Balon ii qararankonkonja, jamoya seiseiya. Jonon iyonoo batugianon laligoro Siisa-kin Nerwa iwaa kambananon (gbani 96-98) isanŋi kamaaro.

Qaa waŋa kokaen: Jiisasnoŋ Satan ano kereuruta kuuya haamo ama meŋ kamaan onondaborowaa. Kaen ama momalaari ejemba kotuegon nonono Siwe donogoga ano namo donogoga kanon keuma tetegoya qaa oyanboyon laligowonja. Sisiwerowero uutanon laligogiti, iyononon lombo moma mokosinon Jiisas moma laarin pondan bon qen nambutiwaajon kuun onomakeja. Jiisasnoŋ qaaya qaaya kaana jeŋ koton isaano Jonon moma Tere koi ooro. Ii uumeleen ejemba uunana nangowombaajon ama ooro. Sareqaa ano qaa aasangoya ii mamaga. Qaa tosaana moma kotowombaajon moma bimbimogon. Buk kokawaa bakaya waŋa 11 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-8

Zioz tuun 7 yonoo teregia 1.9-3.22

Tere pipipiiya aaso 7:nanon soomongoya 4.1-8.1

Romon qaŋa mon 7 uugi 8.2-11.19

Jewenon nemunja ano jeŋnemba woi 12.1-13.18

Jaameleen unja kania kania 14.1-15.8

Anutuwaanon irinonsoon qambi 7 maagi 16.1-21

Babilon siti, jeŋnemba, gejatootoo takapolakaya ano Satan ii tiwilaawu 17.1-20.10

Jenteegowaa kamban somata 20.11-15

Siwe namo donogoga ano Jerusalem donogoga 21.1-22.5

Qaa kota tetegoya 22.6-21

¹ Anutunon iwoi kamban mende koriro koloowaati, iikawaa tania gawon memeuruta ninisaambaatiwaajon moma Jiisas Kraistwaajon qendeema gejatootoo qaa jeŋ isaano. Aisano Siwe gajoba mon wasiro welenqeqeya Jon noonon kan nijoro mobe.

² Jiisas Kraistnoŋ Anutuwaanon Buŋa qaa nangon jeŋ asarin qendeema nono Jon niinon iwoi ii jaana meleeno uun iibeti, ii kuuya iikawaa so toroqen nangon jeŋ asarin oojen. ³ Mononon gejatootoo qaa koi weengowaati, iinon mono simbawonawo kolooja. Jiisaswaa kaka kambananon torija. Kawajon tere kokanon qaa ooweta eji, ejemba ii geja ama mobuti, ano ii moma sorogon angon kombuti, iyononon kaanagadeen simbawonawo kolooju. Kian.

Jonon Eisia prowinswaa zioz tuun 7 yonoo jolonŋia ooro.

⁴* Jon niinon Eisia prowinswaa zioz tuun 7 onoonon kokaen oojen:

Mononon kotiir laligoji, monowaa monoyanonga laligon kouroti, ano mombo eleema koubaati, iinon mono kalenmorian onono luaenon laligowu. Kaanjadeen Anutuwaaw unja waŋa 7 iwaa jinjonon dur batanon nanjuti, iyononon mono kalenmorian ononŋi luaenon laligowu.

---

* 1:4: Eks 3.14; Ais 4.5

⁵ *Jiisas Kraistnoŋ Anutuwaa kania pondan nanŋon jeŋ asariŋ laligoŋ mutuya koomunonŋa waaro. Iinoŋ namowaa eja poŋ yoŋoo Pongia kolooja. Iinoŋ sayanoŋ songbama singisongonananonŋa isama nonoma jopagoŋ nonomakeja. ⁶ *Iinoŋ anana iyaŋaa bentotoŋanoŋ ama meŋ letoma nonono kiŋ kaŋa kolojoŋ. Buŋa gawoŋ galeŋuruta (priist) ano iyaŋaa Maŋa Anutuwaa welen qeŋkejoŋ. Anana iwaa qabuŋaya ano ku-usuŋa mepeseeniŋ kambaŋ tetegoya qaa akadamuyawo eŋ ubaa. Qaa ii oŋanoŋ.

⁷ *Iibu, Kraistnoŋ mono kokoosu uutanonŋ kawaa! Kawaati, kambaŋ iikanoŋ anana korebore ii jaanananoŋ uuŋ iiboŋa. Kana boria ano maroŋa qetoogiti, iyoŋonoŋ mono kaŋagadeeŋ ii iibuya. Ejemba tuuŋa tuuŋa baloŋ so rama kenjoŋi, anana mono ii iima korebore iwaajoŋ ama jiŋgeŋ qama amburereŋ mewoŋa. Qaa ii oŋanoŋ, uuwoiya qaa.

⁸ *Poŋ Anutu kotiiŋ laligoji, iinoŋ kokaen jeja, “Niinoŋ walawala laligoŋ (iwoi kuuya mokolooweta kanageŋ jewe qaono) tetegoya qaa laligoŋ umaŋa. Kawaa so niinoŋ tere nemuŋa mutuya A ano tere nemuŋa konoga Z koloojeŋ.” Niinoŋ ku-usuŋ kuuyaa Toya monowaa monoyanoŋga laligoweta laligoŋ kouma laligojeŋ ano mombo eleema koumaŋa. Kianŋ.

Siwe gomambaa Eja hoŋaa tania ii kokaen iibe:

⁹ Jon niinoŋ oŋoo uumeleen neŋagia kolojeŋ. Kraistwo qokotaawe iyaŋaa bentotononŋ noma noono ejembanonŋ siimbobolo ama noŋgi koŋajiliŋ momakejeŋ. Ii oŋowo motooŋ moma mokosiŋgoŋ kaparaŋ koma kotiiŋ nanjeŋ. Anutuwaanonŋ Buŋa qaa jeŋ seiŋ Jiisaswaa kania nanŋon jeŋ asariŋ laligowetiwaajoŋ nuama kema wato qata Patmos iikanoŋ nooŋgi laligowe. ¹⁰ Pombaa sonda kendoŋ rara kambaŋ moŋnoŋ Uŋa Toroyanoŋ turuŋ nono umbeumbenanonŋ qananonŋ uro gemananonŋga qa somata moŋ mobe. Qa otoŋa ii romoŋ qaita moŋ (biugel) qaji, iikawaa taniŋaen kolooro.

¹¹ Qa iikanoŋ kokaen nijoro, “Ilawoila uuŋ iibagati, iikawaa qaaya mono tere pipipipiyanonŋ oowa. Ooŋ ana zioz tuuŋ 7 yoŋoononŋ kemba. Siti 7 yoŋoo qagia ii kokaen: Efesus, Smirna, Pergamum, Taiataira, Sardis, Filadelfia ano Laodisia.”

¹² Qaa kaen nijoro otoŋa mobeti, “Ii moronoŋ?” jeŋ iima momambaaŋ eleembe. Eleema nama lambewaa duŋ rara goulnoŋ memeta 7 nanŋi iibe. ¹³ *Lambewaa duŋ rara iikawaa batugianoŋ eja moŋ iibe kaitanianoŋ Siwe gomambaa Eja hoŋaa kaŋa kolooro. Malekuya koriga koma hororo kana susuyanoŋ kamaaŋ tururo. Opo jokaŋa goulyawo ii iij kasa kaŋa maŋkiila koma nano.

¹⁴ *Waŋ juyanonŋ tualalakota koosu kombo (snow) kaŋa kolooro. Lama juya songbaŋgi taaliji, mono iikawaa so iibe. Jaa kotanoŋ gere bolanŋ kaŋa jeŋ asariro nano. ¹⁵ *Kana susuyanoŋ sosoŋiŋ goota kolooro. Aen braas gerenonŋ oogi jero gogoriŋ toonkeji, mono iikawaa so kokobilibiliawo ero. Qaa nijoro mobeti, ii apu soma-tanoŋ sia kiriŋkiriŋanoŋ kuuro otoŋa somata momakejoŋi, mono iikawaa so ero. ¹⁶ Boria dindiŋanoŋ sengelao 7 meŋ nano. Buutanonŋga manjawaa soo somata (bainat) jeta leelee sulutuk aŋaga kamaaro. Jaasewaŋanoŋ weeŋ jaaya kuuya asaridaboronkejiwaa so asariro iibe.

¹⁷ *Niinoŋ ii iima uuna doŋgoro iwaa kanianoŋ tama kamaaŋ koomu tani ewe. Kaŋa ewe boria dindiŋanoŋ noo waŋnanonŋ meŋ kokaen nijoro, “Mono toroko mende moba! Niinoŋ walawala laligoŋ (iwoi kuuya mokolooweta kanageŋ jewe qaono) tetegoya qaa laligoŋ umaŋa.

¹⁸ “Niinoŋ laaligo Toya kolojeŋ. Komuŋ laligoweto, moba, niinoŋ mono gbiliŋ waama laaligo kombombaŋa tetegoya qaa laligoŋ umaŋa. Niinoŋ koomuwaa kondomondoo Toya galeŋ koma koomu gomaŋ Toya uuguŋ kiiya melaa meŋ laligojeŋ. ¹⁹ Kawaajoŋ iwoi kambaŋ kokaamba kolooji ano kanageŋanoŋ koloowaati, niinoŋ iikawaa kania gisaambe iibaga. Iwoi iibagati, ii mono papianoŋ oona ewa. ²⁰ Sengelao 7 boro dindiŋanoŋ rajuti

* 1:5: Ais 55.4; Ond 89.27 * 1:6: Eks 19.6; Ais 5.10 * 1:7: Dan 7.13; Mat 24.30; Maak 13.26; Luuk 21.27; 1 Tes 4.17; Zek 12.10; Jon 19.34, 37 * 1:8: Ais 22.13; Eks 3.14 * 1:13: Dan 7.13; 10.5 * 1:14: Dan 7.9; 10.6 * 1:15: Eze 1.24; 43.2 * 1:17: Ais 44.6; 48.12; Ais 2.8; 22.13

ano lambewaa duŋ rara goulnoŋ memeta 7 iijanji, iikawaa kanagia aasangoŋya ii kokaen: Sengelao 7 ii zioz tuuŋ 7 yoŋoo gajoba galengiaa sare koloŋju. Lambewaa duŋ rara goulnoŋ memeta 7 iikanonŋ mono zioz tuuŋ 7 iyoŋoo saregiaga koloŋja.” Kianŋ.

2

Efesus uumeleen kanageso yoŋoo qambaŋmambaŋ qaa

¹ Jiisasnoŋ toroqen jero, “Jon giinoŋ mono Efesus sitiwaa zioz tuuŋ yoŋoo poŋ qerewenja gajobagiaaŋon tere kokaen oowa,

“Moŋnoŋ boro dindinanonŋ sengelao 7 meŋ lambewaa duŋ rara goulnoŋ memeta 7 yoŋoo batugianonŋ kema kaŋ namakeji, iinoŋ qaa kokaen jeja: ² Niinoŋ goo nanamemen-gaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinoŋ nogo arinŋ gawona kotiin meŋ laligoŋkejaŋ. Anŋosisirinoŋ kaparaŋ koma mokosiŋgoŋ laligoŋkejaŋ. Ejemba doogoya yoŋowo ala mende meŋ aonŋ oŋanoŋ sureenŋ konjoma oŋomakejani, ii mojen. Tosianoŋ wasiwasi eja aposol mende koloŋ kileŋ qagia kaen qamakejuti, giinoŋ ii anŋotetenonŋ ama gosinŋ oŋona qolomolonŋ qaa jejegiaa kaniagianonŋ asuganonŋ asugiro.

³ “Tosianoŋ noo qanaaŋonŋ ama kakasililinŋ ama goŋgi kaparaŋ koma siimbobolo moma mokosiŋgoŋ laligona. Esunŋkamakamaa olanŋ mende ama laligonato, iwoi kuuya moma mokosiŋgoŋ nama laligona, ii mojen. ⁴ Kaana laligonato, uugaa qaaya moŋ kokaen mobe mende sokonja: Walawala uuga meleema honoŋa qaa jopagoŋ noma laligonato, uuganonŋ mono sologoro kambaŋ kokaamba olomoonŋ laligojaŋ.

⁵ “Walawala uukoisoro somata moma laligonato, iikanonŋadeen loorinŋ olomoonŋ kamaanŋ qen laligojaŋ. Gii mono geenŋaa kanaga ii romonŋonŋ moma kotowa. Kawaajonŋ mono uuga meleemba. Walawala uumeleembaa iwoiya anati, mono iikawaa so mombo toroqen amba. Uuga siŋgisonŋgoya iikanonŋa mende meleembagati eenŋ, niinoŋ mono goononŋ kaŋ lambewaa duŋ raraga qetegowe uumeleen kanageso Efesus kanonŋ mombo mende ewaa. ⁶ Kamaanŋ guroto, gooŋonŋ kokaen mobe qeaŋgoja: Giinoŋ Nikolait yoŋoononŋ nanamemenŋgia togoŋ uuduudu u amakejaŋ. Niinoŋ kaanŋadeenŋ ii togoŋ kawaajonŋ uuduudu u amakejenŋ.

⁷ * “Oŋoononŋa morononŋ gejiawo laligoji eenŋ, Uŋa Toroyanonŋ zioz tuuŋa tuuŋa ananaaŋonŋ qaa jenkeji, iinoŋ mono ii geja ama moma kotowa.

“Moŋnoŋ anŋobato bologa kuuya uugunŋ haamo ambaati, niinoŋ ii wambe Anutuwaa oyaŋboyaŋ gawononŋ (paradais) eukanonŋ uma laaligo kotigaa gere umuganonŋ rama kota nenŋ laligowaa.” Kianŋ.

Smirna uumeleen kanageso yoŋoo qambaŋmambaŋ qaa

⁸ * “Smirna sitiwaa zioz tuuŋ yoŋoo poŋ qerewenja gajobagiaaŋon mono tere kokaen oowa,

“Komunŋ gbilinŋ kotiinŋ laligoji, iinoŋ waladeenŋ laligoŋ (iwoi kuuya mokolonŋ kanagenŋ jero qaono) konoga laligoŋ ubaati, iinoŋ qaa kokaen jeja: ⁹ Giinoŋ korajilinŋ moma kamaanŋqeqeta koloŋjani, ii mojentonŋ, Anutuwaa jaanonŋ qabuŋaganonŋ uuta kolooro sim-bawonŋawo koloŋjaŋ. Tosianoŋ Juuda ejemba mende koloŋ kileŋ qagia kaen qamakejuti, iyoŋononŋ mepaqepae ama gema qenŋ goŋgi anŋosisiri momakejani, ii mojen. Yoŋononŋ ‘Qamakooli miri hona koloŋonŋ,’ jenŋ kaiyakagianonŋ Satan mepeseenkeju.

¹⁰ “Siimbobolo moma laligowagato, iikawaajonŋ toroko mende moba. Moba, Kileŋaa Toyanonŋ anŋobatononŋ ama oŋomambaajonŋ ejemba kuunŋ oŋono oŋoononŋa tosaana unuama kapuare mirinoŋ oŋoombu. Anŋosisiri ama oŋombuti, oŋo ii weenŋ 10 moma laligowu. Jaawo laligowuyaga me komuwuyaga, mono niwo pondanŋ nanŋi niinoŋ laaligo kotigaa ila wage oŋomaŋa.

¹¹ * “Oŋoononŋa morononŋ gejiawo laligoji eenŋ, Uŋa Toroyanonŋ zioz tuuŋa tuuŋa ananaaŋonŋ qaa jenkeji, iinoŋ mono ii geja ama moma kotowa.

* 2:7: Jen 2.9; Ais 22.2; Eze 28.13; 31.8

* 2:8: Ais 44.6; 48.12; Ais 1.17; 22.13

* 2:11: Isa 20.14; 21.8

“Moŋnoŋ aŋgobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaa selianon komuro motoonjo koloowaato, koomu inderŋ woiya ii mende komuwaa.” Kiaŋ.

Pergamum uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹² “Pergamum sitiwaa zioz tuun yonoo poŋ qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Moŋnoŋ manjawaa soo somata (bainat) jechoita leelee sulutuk aana meŋ laligoji, iinon qaa kokaen jeja: ¹³ Giinon laaligo raraga dakanon ama laligojani, ii mojen. Satanon aŋo jinjaron duŋ raraya kuurota eji, gii mono iikawaa kosianon laligonkejan. Kilen noo qana meŋ niwo toroqen qokotaan namakejan. Satambaa laaligo raraya Pergamum siti kanon ero Antipasnon noo kanana pondan nanon jeŋ kotiin nano onoo batugianon kanon qegi komuro. Giinon nii moma laarin nomakejani, qaa ii kamban iikanon kaanagadeen mende kolatin qakoona.

¹⁴ * “Kaento, uugaa qaaya melaa moŋ kokaen mobe mende sokonja: Goo kanageso batugianon tosanon gejatootoo eja takapolakaya qata Balaam iwaa jinjan arembo laligon otaankeju. Kantri tosaana yononon nembanene meŋ tando lopion yonoo nandun mamatewoo buja qen kanagianon angi esungianon tururoti, Israel ejembanon ii mende nenkegi. Wala mende negito, Balaamnon eja qata Baalak kokaen kuma muro, ‘Gii mono Israel ejemba ii newutiwaajon tutugon onomba.’ Kaen kuma kuun onoma siwa kaana utun anoti, iyononon mono iikanon osin afaangon negi ano serowilin lan angi. Onoononga tosanon Balaambaanon momo areŋ ii otaankeju.

¹⁵ “Kaanjadeen goo kanageso batugianon tosia Nikolait yonoonon momo qolonmologoya meŋ otaankeju. ¹⁶ Kawaajon gii mono uuga meleemba. Kaen mende ambagati een, niinon mono uulanawo goonon kan kanagesouruga kaana ii metama onoma. Buunanon manjawaa soo somata (bainat) eji, iikanon manja qen koton gilin onoma.

¹⁷ * “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Uŋa Toroyanon zioz tuun tuun ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.

“Moŋnoŋ aŋgobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono nene aasan-goya qata mana ano jamo taana muma. Woi ii mube jamo taana iikanon qata dologa oogita ewaati, ii yanodeen weenon mobaa. Tosianon ii mende mobuya.” Kiaŋ.

Taiataira uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹⁸ “Taiataira sitiwaa zioz tuun yonoo poŋ qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa:

“Anutuwa Meriaa jaa kotanon gere bolan kaana jeŋ asariro kana susuyanon sosenin aen braas kaana kokobilibiliawo kolooji, iinon qaa kokaen jeja: ¹⁹ Niinon goo nanamemen-gaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinon Anutu jopagon moma laarin mun gawon meŋkejan ano an-gosisiri kaparan koma moma mokosinon laligonkejan. Kanakanaiyanon iwoi ama menati, ii kamban kokaamba meŋ sein ama meŋkejan.

²⁰ * “Kaen meŋkejanto, uugaa qaaya moŋ kokaen mobe mende sokonja: Giinon emba qata Jezebel iwo uumoton ama ii mende toton suren munkejan. Iinon gejatootoo emba mende koloojato, kilen iyanaa qata kaen qamakeja. Iinon ejemba tutugon kokaen kuma onmakeja: Tando lopiombaa nandun mamatewoo nembaneneya buja qen kanagianon angi esungianon tururoti, ii mono saanon nen laligowu. Kaen kuma onoma gawon meme alauruna kuun onono loon jinjan kema ii nenkeju ano serowilin lan amakeju. ²¹ Niinon Jezebel uuta meleembaatiwaajon kamban mubeto, serowilin mesaon uuta meleembaatiwaajon mende moma tondu laligoja.

²² “Kawaajon niinon emba ii qewe ji kiro salenon en siimbobolo mobaa. Kaanagadeen iwo serowilin amakejuti, iyononon nanamemen-gia bologa ii mende mesaon uugia meleembuti een, niinon mono ii kaanagadeen unuwe siimbobolo kanjanawo mobu.

²³ * Iwaa meraborauruta ii mono unun konjoratiwe komuwu. Kaen kolooro zioz kanageso

* 2:14: Jan 22.5, 7; 31.16; Dut 23.4; Jan 25.1-3 * 2:17: Eks 16.14-15; 16.33-34; Jon 6.48-50; Ais 62.2; 65.15 * 2:20: 1 Kij 16.31; 2 Kij 9.22, 30 * 2:23: Ond 7.9; Jer 17.10; Ond 62.12

kuuya onjononj injiima noo kania kokaenj moma yagowu: Niinonj ejemba uuroromongia gosinj qaa jegia ano uusiingia kuuya moma komunj nanamemengiaa so kitia meleembe kuuya motomotoonj onjoo qagianonj ubaa. Niinondeen mono iikawaa Toya koloojen.

²⁴“Yonjoojonj kaenj koloowaato, Taiataira onjooonjga tosanonj Jezebelwaa momo arenja ii mende otaanjkeju. Kaenj mende anjgi onjoojonj mepaqepae kokaenj ama jenj onjmakeju, ‘Onjororomonggo keemeyaa kania mende moma kotonj seleenjenj laligoju.’ Mepaqepae kaenj ama jenj onjmakejuto, Satambaa bunja momowaajonj qa kaanja qamakeju. Niinonj zioz tuunj kuuya onjoojonj kokaenj jewebu: Niinonj lombo monj mende toroqen amben onjoo qagianonj ubaa. ²⁵ Onjororomonggo qaa menj laligojuti, mono iikanonj qokotaanj laligowu. Ii mono pondanj otaanj laligonj ugi nii mombo eleemanj.

²⁶ * “Monjonj noo uusiingna otaanj anjgobato bologa kuuya uugunj haamo ama laligonj komuwaati, niinonj ii ku-usunj mube waba kantria kantria galenj koma onjoma laligowaa. ²⁷ Manjanonj ku-usunj nono ii bunja qenj aonj Ponj laligojenj. Kaanjaadeen onjooonjga monjonj haamo ambaati, niinonj ii galenkonjonj gawombaa ila wageya ano aenj taa gbaruya mumanja. Ii mube iikanonj gomanja gomanja ejemba galenj koma onjoma kotakota mindingonj onjoma laligowaa. Gbakonj monjonj gbarunonj qenj qosonjuti, iinonj mono iikawaa so qaa qootogo ejemba taa gbaru powowonj kotiga iikanonj ununj kondeema mendeema onjono qeqelala laligowuya. ²⁸ Kaanjaadeen gomanj aanjaa widi senjgelaoya mumanja.

²⁹ “Onjooonjga morononj gejiawo laligoji eenj, Unj Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenjkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

3

Sardis uumeleenj kanageso yonjoo qambanjmambanj qaa

¹ Jiisanonj toroqenj kokaenj jero, “Sardis sitiwaa zioz tuunj yonjoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa,

“Monjonj Anutuwaa unj waja 7 ano senjelao 7 ii borianonj raro menj laligoji, iinonj qaa kokaenj jeja: Niinonj goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj ejemba jaagianonj gbilinj laligojanjwaa qata bosimakejanto, Anutuwaa jaanonj koomuya koloojanj. ² Kawaajonj mono uuga tooro moma waaba. Goo nanamemenganonj noo Anutunaa jaanonj akadamuyawo mende kolooja. Goo kaniaga gosinj kaenj mokoloowe. Goo kanageso uutanonj uumeleenj ejemba tosaanj toroqenj laligojuto, iyonjononj kaanjaadeen komunj tagowombaaajonj anju. Kawaajonj giinonj mono menj kotiin onjoma laligowa.

³ * “Anutuwaa iwoi gonjgi bunja qenj aonj monati, ii mono uu womboganonj somonjonj romongowa. Bunja ii mono tenj koma uuga meleemba. Gbiligbili mende laligowaati eenj, niinonj mono yonjoro meme kaanja olonj kanj asugimanja. Kamanjatiwaa aua kambanja mende mona qaananonj mono uulanjwawo qaganonj uro lombo mokoloowaga. ⁴ Kaento, Sardis zioz tuunj onjoo batugianonj ejemba afaandia onjononj opo surugia awaagadeen galenj konjgi jewonjwawo mende kolooja. Kawaajonj yonjononj saanonj maleku taanjanonj selegianonj mouma niwo kema kanj laligowuya. Yonjononj kaanja koloonj laligowutiwaa so kolooji.

⁵ * “Monjonj anjgobato bologa kuuya uugunj haamo ambaati, iwaajonj mono maleku tualalakota mugi mouma laligowaa. Iwaa qata laaligo kotigaa buk papianonj oogita eji, niinonj ii mende kondeemanja. Manjaa jaasewanjanonj keuro Siwe gajobaurutanonj iigi qata saanonj asuganonj jokolonj onjomanja.

⁶ “Onjooonjga morononj gejiawo laligoji eenj, Unj Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenjkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

Filadelfia uumeleenj kanageso yonjoo qambanjmambanj qaa

⁷ * “Filadelfia sitiwaa zioz tuunj yonjoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj

* 2:26: Ond 2.8-9 * 3:3: Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Isa 16.15 * 3:5: Eks 32.32-33; Ond 69.28; Isa 20.12; Mat 10.32; Luuk 12.8 * 3:7: Ais 22.22; Job 12.14

oowa,

“Moŋnoŋ Eja Toroya ano Hoŋaboŋa kolooŋ kiŋ Deiwidwaanonŋ kiiya meria meŋ galeŋ koma laligoŋi, iinonŋ qaa kokaenŋ jeŋa: Iinonŋ nagu metano moŋnoŋ ii koma kii ii memambaajonŋ amamaawaa. Iinonŋ ii koma kii mero kiro moŋnoŋ ii metamambaajonŋ amamaawaa. ⁸ Niinonŋ goo nanamemeŋgaa kania saanonŋ moma kotojeŋ. Alana moba, goo esuŋganonŋ kamaaŋqeŋeta kolooŋi, ii mojeŋ. Kamaaŋqeŋeta kolooŋato, giinonŋ noo Buŋa qaana teŋ koma kanana otaaŋ qana mende qakooma laligona. Kawaajonŋ niinonŋ nagu moŋ baganonŋ metambe moŋnoŋ ii komambaajonŋ amamaawaa.

⁹ * “Moba, tuuŋ moŋ yoŋononŋ ‘Qamakooli mirinanawo kolooŋonŋ,’ jeŋ kaiyakagianonŋ Satan mepeseŋkeju. Juuda ejemba mende kolooŋ kileŋ qagia kaenŋ qama qolonŋonŋ jeŋkeju. Niinonŋ ejemba ii kuuŋ oŋombe goo kaniaga moma asariwuya. Ii moma asariŋ kaŋ goo kanaganonŋ usugonŋ kamaaŋ jopagonŋ gomakejeŋi, ii asuganonŋ jokoloowu. ¹⁰ Niinonŋ kaparaŋ koma lombo moma mokosiŋonŋ nama kotiiwagatiwaaŋonŋ jeweti, giinonŋ noo jeŋkootona ii aŋgonŋ koma otaaŋ laligona. Kawaajonŋ niinonŋ kaŋagadeeŋ gii kokaenŋ aŋaliŋ aŋgonŋ koma gomaŋa: Konjiliŋ kambaŋ qaita moŋ kaŋ kantria kantria sokoma namononŋ laligonŋ kenjuti, ii aŋgotetenonŋ ama oŋombaa. Kambaŋ iikanonŋ kaŋ kuuro niinonŋ gii konjiliŋ iikanonŋa metogonŋ waŋga somoŋgomaŋa.

¹¹ “Niinonŋ mono uulaŋawo eleema kamaŋa. Moŋnoŋ guugunŋ kouma tawa memeyaa kambaŋanonŋ haamo ama gombabotiwaajonŋ mono uuwaa hina enŋ gonŋi, ii mono pondanŋ kalaŋ koma laligona mende soowa. ¹² * Moŋnoŋ aŋgobato bologa kuuya uugunŋ haamo ambaati, niinonŋ mono ii wama noo Anutunaa mepemepeseŋe jigo (tempel) uutanonŋ kuuwe tandoya koloowaa ano kambaŋ moŋnoŋ ii mombo mende mesaowaa. Iikanonŋ laligoro selianonŋ neenaa Anutunaa qata, Anutuwaawaa sitiaa qata ano neenaa qana dologa qa karoonŋ ii oomaŋa. Anutunanonŋ Jerusalem sitia donŋgoga ii iyaŋaa gomanonŋ eukanonŋ ano eji, iikanonŋ Siwenonŋga kamaaŋ namononŋ asugiwaawaa.

¹³ “Oŋoononŋga morononŋ gejiawo laligoŋi eeŋ, Uŋa Toroyanonŋ zioz tuuŋa tuuŋa ananaajonŋ qaa jeŋkeji, iinonŋ mono ii geŋa ama moma kotowa.” Kiaŋ.

Laodisia uumeleenŋ kanageso yoŋoo qambaŋmambaŋ qaa

¹⁴ * “Laodisia sitiwaawaa zioz tuuŋ yoŋoo poŋ qereweŋa gajobagiaajonŋ mono tere kokaenŋ oowa,

“Moŋ qata Aamen, iinonŋ Anutuwaawaa qaaya pondanŋ nanŋonŋ Danŋunu hoŋaboŋa kolooŋa. Anutu ilaaro iwoi kuuya mokoloori galeŋ komakeji, iinonŋ qaa kokaenŋ jeŋa: ¹⁵ Niinonŋ goo nanamemeŋgaa kania moma kotoweta kokaenŋ kolooŋa: Uuga mende olomooŋa ano noo gere bolananonŋ uuganonŋ mende jeŋkeja. Oo uuganonŋ olomoonaga me gere toonaga, iikanonŋ mobe sokonagato, biiwianonŋ kotamototanŋ laligona mende sokonŋa.

¹⁶ “Moŋ me moŋ sokonagato, uuganonŋ boronŋ moŋ geregere ano gereganonŋ mende jeŋi me uuhamo mende kolooŋari, ii mende sokonŋa. Gere ano hamo batubatu uuwoinonŋ laŋ laligoŋariwaaŋonŋ mono buunanonŋga sulaŋ gombe kemebaga. ¹⁷ Geenŋgaa selega meŋ uma kokaenŋ jeŋkejaŋ: Niinonŋ eja kindimbiri qabuŋanawo kolooŋeŋ. Esuhina meŋ seiŋ sonanonŋ mokolooeŋ. Siiseweweya qaa laligonŋ iwoi mombaajonŋ mende amamaajeŋ. Kaenŋ jeŋkejanto, kaniaga hoŋa mende moma kotoŋari, ii kokaenŋ: Giinonŋ mono uuŋgonŋaŋ ama tapekokoro laligona toŋianonŋ wosomomo ama gomakeju. Wanaya laligonŋ jaaga gooro titou sele bombolanŋ laligonŋkejaŋ.

¹⁸ “Kawaajonŋ qambaŋmambaŋ qaa kokaenŋ gonŋeŋ: Giinonŋ noononŋga iwoi karoonŋ koi sewanŋa mewa: Eja kindimbiri qabuŋagawo koloowagatiwaaŋonŋ mono goul gerenonŋ dalasisi oonŋ godomaruruya mendeenŋgi sostonŋ kamaaŋ qaonoti, ii mono sewanŋa mewa. Sele bombolanŋ laligonŋkejaŋi, iikawaa gamuya koŋaŋgiwagatiwaaŋonŋ mono maleku taanŋa sewanŋa meŋ mouba. Jaaga gooŋi, iikawaajonŋ mono jaaosowaa keleya ii sewanŋa meŋ jaaga tororo uuwagatiwaaŋonŋ moriwa. ¹⁹ * Niinonŋ wombo alauruna jopagonŋ oŋomakejeŋi, ii

* 3:9: Ais 49.23; 60.14; 43.4 * 3:12: Ais 21.2; Ais 62.2; 65.15 * 3:14: Gba 8.22 * 3:19: Gba 3.12; Hib 12.6

kuuya kilerjagaaajonj temboma jen onoma mindinqindinj ama onomakejejen. Qeangowuti-waajonj kaen amakejejen. Kawaajonj gii mono jeulalanj mesaonj uuga meleema singisonjgoga gema qenjaligowa.

²⁰ “Moba, niinonj nagunonj qen nanjejen. Mojnnonj noo qaa arona moma uu naguya metambaati, niinonj mono iwaa miri uutanonj uma iwo rabe iinonj niwo ainjolonj rama motoonj nembanene newota.

²¹ “Niinonj angobato bologa kuuya uugunj haamo ama Manjanonj nuano iwaa jinjaronj dujanonj kamaanj koorononj rajen. Kawaa so mojnnonj angobato bologa kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj mono ii wambe noo jinjaronj dujanonj kamaanj koorononj rabaa.

²² “Onoononga morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kiaj.

4

Jaana meleeno mojnnonj Siwewaa jinjaronj jakenonj raro iibe.

¹ Kawaa gematanonj jaameleenj mombo kolooro Siwe gomaanj naguya mojn aantano iibe. Iibe aro wala romonj qaita mojn (biugel) kaanja qaa jero mobeti, iinonj toroqenj kokaenj nijoro, “Gii mono kokaenj kouna gemagenj iwoi koloowaati, ii qendeema gomaaja.”

² *Kaenj nijoro iikanondeenj Unja Toroyanonj turunj nono umbeumbenanonj qananonj uro iwoi kokaenj iibe: Siwe gomaanj uutanonj jinjaronj dujn ero mojnnonj iikanonj raro. ³ Raroti, iwaa jaasewajaanj asasaganonj mono taronjii me kowonjinj qata jaspaa ano qilimomoso bumbunja me kowonjinj qata karnilian iikawaa so bilibiliawo asarinj ero. Marilolonj mojn tere mundaya mumunj kaawoya me kowonjinj qata emerald kaanja kanonj jinjaronj dujn ii kuuya liligonj tonjoninj ero.

Dunj wana liligonj dunj 24:yanonj raju.

⁴ Jinjaronj dunj tosaanja 24 iikanonj dunj wana ii liligonj raji iyonoo qagianonj Anutuwaa jotamemeuruta 24 raji. Yonononj malekugia tualalakotagadeenj mougi oronjonj kemero wangianonj goul ila wage qindiima raji. ⁵ *Dunj wana iikanonja pilisik bilibili jaasoonjgo asariro gbingururunj kolooro aro gunparandambaa otonja kaanja mobe. Dunj wana batanonj toos kiwa asasaga 7 jen asarinj nanji. Kiwa 7 ii Anutuwaanonj unja wana 7 kolooju. ⁶ *Kaanjadeenj jinjaronj jake batanonj iwoi bilibiliawo kowe kaanja ero iibe. Ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligawo meleema asarinjkejuti, mono iikawaa so asariro. Jake biiwianonj dunj liligonj ben jawinjuruta 4 nanji. Gemagia ano wosogia ii jaagiagadeenj sokono nanji.

⁷ Ben jawinja mutuyanonj laion kaanja kolooro. Alianonj bulmakao ejia kaanja kolooro. Alagara mombaa kaitania ii eja jaasewajaanj tani kolooro. Alagia 4:yanonj tuu koonj elelaonjkeji, iwaa tanijaanj kolooro. ⁸ *Ben jawinjuruta 4 motomotoonj yonoo engangia 6 kuuya enj onono. Selegia kuuya ano engangia baatanonj kaanjagadeenj jaa kogiagadeenj sokoma onono nanji. Nama asaga gomantiinja rii kokaenj pororo qamakeju,

“Ponj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya giinonj mono toroya, toroya ano toroyagadeenj koloojanj.

Laaligo Toya giinonj mono monowaa monoyanonga laligonj kouma laligojanj ano mombo eleema asuginj laligonj ubaga.”

⁹ Ben jawinjuruta 4 yonononj mepemepesee rii kaenj qamakeju. Mojnnonj jinjaronj dujnnonj nama kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligowaati, ii akadamu ano qabunja munj dangisenj jenkeju. ¹⁰ Kaenj amakejutiwaa so Anutuwaa jotamemeya 24 yonononj kamaanj mojn jinjaronj dujnnonj raji, iwaa jaanonj siminj kuma usugonjkeju. Mojnnonj kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligowaati, iwaa waeya menj mepeseenj munjkeju. Mepeseenj munj ila wagegia qetegonj jinjaronj dujn batanonj ama kokaenj jenkeju,

* 4:2: Eze 1.26-28; 10.1   * 4:5: Eks 19.16; Isa 8.5; 11.19; 16.18; Eze 1.13; Isa 1.4; Zek 4.2   * 4:6: Eze 1.5-10, 22; 10.14   * 4:8: Eze 1.18; 10.12; Ais 6.2-3

¹¹ “Oo Pon Anutunana, giinon ilawoila kuuya mokoloon onona. Goo uusiinganon nemun koma onono letoma laaligo mokoloon laligoju. Kawaajon akadamu ano qabuja ii goma dangisen jey gomakejon. Gii motoongoyanon mono mepepepe-see kuuya analin anjon kombatiwaa so koloojan.” Kian.

5

Lamanon Anutuwa borononga tere pipipipiya mero.

¹ *Kawaa gematanon tere pipipipiya mon iibe jinjaron durjon rajiwaa boro dindijanon ero. Tere iikawaa seja ii leelee kuuya teregadeen on pipiin saponon ama munjen aaso (siil)* 7:non koma mokotaagita ero. ² Kaanagadeen Siwe gajoba esunmumuyawo mon iibe kotakotagadeen qama buju qaa kokaen qisin jero, “Moronon soraaya soro koloon saanon tere pipipipiya koi kawaa munjen aasoya (siil) menjurama kotumbatiwaa so kolooja?”

³ Kaen jeroto, Siwenon, namonon ano koomu goman kanon korebore injigi monon ii metuma tereya iibaatiwaa so mende kolooro. ⁴ Monon mon soraaya soro koloon tere ii metuma tereya iibaatiwaa so mende mokoloogiti, niinon iikawaajon mamaga saama boliwe. ⁵ *Saama boliwe Anutuwa jotamemeya yonononga monon qaa kokaen nijoro, “Mono mende saaba. Moba, Juuda tuunonga Deiwidwaa gbilia mon koloon laion oro kaan koloon Kilejaa Toya haamo ama laligoja. Iinon mono saanon kotiin tere pipipipiya kokawaa munjen aasoya (siil) 7 ii menjurama kotumbaa.”

⁶ *Kaen nijoro Lama meria iibe jinjaron dur biiwianon ben jawinuruta 4 yonoo batugianon nano Anutuwa jotamemeya yononon liligon mugi. Lama meria ii qegi komurotiwaa tanijaan nano. Ila 7 ano jaa kota 7. Anutonon unauruta waja 7 wasin onono namowaa ejemba kuuya yononon kema laligojuti, jaa kota 7 ii mono yonoo saregia kolooju. ⁷ Lama meria ii iibe kan tere pipipipiya aasoyawo ii jinjaron durjon rajiwaa boro dindijanonga mero. ⁸ *Ii mero ben jawinuruta 4 ano Anutuwa jotamemeya 24 yononon mono iikanondeen Lama meriaa batanon usugon kamaan simin kungi. Yononon motomoton kulele ano goul qambi menj nangi. Ejemba soraayanon qama kooligi Anutuwaanon umakeji, iikanon mono jinin on-oombaa so kolooro moronon unkoowayawonon uma pumpunjonkeja. Moron kaananon mono goul qambigia saa qero nangi. ⁹ *Simin kuma rii dologa kokaen qama jegi,

“Giinon qaita mon koloojan. Gii gugi komun saga maama iikanon ejemba sewangia menj onona.

Ejemba ii ben isigiaa so, qaa aro jejegiaa so, tuungiaa so ano kantrigiaa so. Giinon yonononga tosaan onona Anutuwa buja kolooju.

Kawaajon giinon mono soraaya soro koloon tere pipipipiya aasoyawo menj munjen aasoya (siil) metumbagatiwaa so koloojan.

¹⁰ *Yononon Anutuwa buja kolooji kuma onoma kuun onona bentotonjaa kin pon tuun koloon jigo gawon galeruruta kolooju. Yononon Anutunanaa gawon menj laligon balon so ejemba galer koma onoma laligon ubuya.”

¹¹ *Rii dologa kaen qama jegi moma toroqen un Siwe gajoba jangogia tausera tausera ano milyon milyon ii injiima rii otongia mobe. Yononon jinjaron dur kosianon nama ben jawinuruta 4 ano Anutuwa jotamemeya 24 ii liligon onoma rii qagi. ¹² Rii kotakotagadeen qama kokaen qagi,

* 5:1: Eze 2.9-10; Ais 29.11 * 5:1: Kantri tosanon tere on esunon ama sapo menj monon ii kotumbabotiwaajon ama munjen aasonon mokotaankeju. Monon munjen aaso (siil) ii lan menjurama tereya yonoro weenjonagati, ii mono mokoloogi qaayawo koloowaa. Tere toyanondeen ii galer komakeja. Miri ii kii nemun ama kunin kemenkejato, tere ii munjen aasonon somonjonkeju. * 5:5: Jen 49.9; Ais 11.1, 10 * 5:6: Ais 53.7; Zek 4.10 * 5:8: Ond 141.2 * 5:9: Ond 33.3; 98.1; Ais 42.10 * 5:10: Eks 19.6; Ais 1.6 * 5:11: Dan 7.10

“Oo Lama meria qegi komuroti, iinonj mono soraaya soro kolooro Anutunonj esunmumu ano toomorianj muro sokonja.

Momakooto uuta ano ku-usunj kuuya buja qero sokonja. Soraaya soro kolooro saanonj qabunja kuuya munij asamararanj buja qero mepeseenj mujonj.”

¹³ Kaenj qama mepeseegi rii tuunj monj yonononj kokaenj qagi mobe: Anutunonj laaligowo mokolonj ononoti, iyonononj mono korebore rii qagi mobe. Siwenonj laligojuti, namononj laligojuti, koomu gomanonj ano kowe qaganonj laligojuti, iyonononj mono kuuya buugia mindirinj rii kokaenj qagi,

“Jinjkaronj dunanonj raji ano Lama meria nonononj oro mepeseenj oronjonj.

Kotumotue Toya oroo qabunagara jēj somariinjkejōj. Kambanj so asamararanj oronij ku-usunj Toya ii tetegoya qaa laligonj ubao.”

¹⁴ Kaenj qagi benj jawinjuruta 4 yonononj “Qaa ii onanonj,” jegi. Jegi Anutuwaawootamemeyayonononj usugonj kamaanj siminj kuma Anutu waeya menj mepeseenj mugij. Kianj.

6

Lama merianonj munģenj aaso motomotoonj menjuranja.

¹ Kaenj moma iwoi kokaenj kolooro iibe: Lama merianonj tere pipipipiia aasoyawowaa munģenj aasoya (siil) 7 iikanonģa mutuya menjurama kotuno. Kotuno benj jawinjuruta 4 yonoononģa monjonj qaa kokaenj jero, “Mono asuginj kawa!” Qaaya ii gunparandanj tani kaanja kotakotagadeenj qaro mobe. ²*Kaenj jero moma iikanondeenj hoos taanja monj asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganonj eja monj tiwoyawo raro tosianonj ila wage mugij wajanonj kono. Ii koma manjaqeqenonj haamo ama laligoroti, iinonj mono mombo hoos qaganonj manjaqeqenonj haamo amambaajonj keno. Kianj.

³ Lama merianonj munģenj aaso (siil) woiya menjurama kotuno benj jawinjuruta yonoononģa woiya iinonj qaa kokaenj jero mobe, “Mono asuginj kawa!” ⁴*Kaenj jero iikanondeenj hoos monj selia osoga songobolambo asugiro iibe. Eja monj hoos iikawaa qaganonj raroti, Anutunonj mono ii yonj karenj qej luae qaombaatiwaa ku-usunja muro. Ii muro namononj kisooma aonj komuwutiwaajonj kuuro ejemba uugia menj waamambaa ku-usunja mokolooro. Ii mokolooro manjawaa soo (bainat) somata qatawo mugij menj keno. Kianj.

⁵*Lama merianonj munģenj aaso (siil) karoonja menjurama kotuno benj jawinjuruta yonoononģa karoonja iinonj qaa kokaenj jero mobe, “Mono asuginj kawa!” Kaenj jero iikanondeenj hoos injanja monj asugiro iibe. Eja monj hoos iikawaa qaganonj raroti, iinonj hinawaa bija gosiwonjatiwaa kedaya (skeil) ii borianonj menj raro. ⁶ Kaenj raro benj jawinjuruta 4 yonoo batugianonģa monjonj qaa jero otonja kokaenj mobe, “Weenj motoongowaa tawaya (Kina 10) kanonj saanonj 1 kilogram wiit flaua me 3 kilogram baali flaua ii sewanja mewa. Kilenj nembanewawoo oil gere ano wain kasa gawonj ii mono mende menj boliwu.” Kianj.

⁷ Lama merianonj munģenj aaso (siil) 4:ya menjurama kotuno benj jawinjuruta 4:yanonj qaa jero otonja kokaenj mobe, “Mono asuginj kawa!” ⁸*Kaenj jero iikanondeenj hoos monj selia googookota ano tootooyawoga asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganonj rarotiwaa qata ii koomuwaa kondomondoo Toya. Iwaa kosianonj koomu gomanj Toyanonj kaanjiadeenj ii otaanj karo. Namoo mendeenģi bakaya 4 eroti, iikanonģa mombaa ejembaya ii galej koma onjombotiwaa ku-usunja ii Anutunonj orono. Ku-usunj ii orono ku-usunģaranonj namowaa ejemba bakaya ii kokaenj menj komunj onjoni: Tosianonj soo somatanonj (bainat) aonj komugi. Tosianonj bodinonj komugi. Ji kanjanawononj tosaanja injiro komugi ano tosaanja ii balombaa oro kawalia yonononj injigi komugi. Kianj.

⁹ Lama merianonj munģenj aaso (siil) 5:ya menjurama kotuno iikanondeenj Anutuwaawootamemeyayonononj usugonj kamaanj siminj kuma Anutu waeya menj mepeseenj mugij. Kianj.

* 6:2: Zek 1.8; 6.3, 6 * 6:4: Zek 1.8; 6.2 * 6:5: Zek 6.2, 6 * 6:8: Eze 14.21

qaaya aŋalin aŋgoŋ koma nanŋoŋ jeŋ seŋ laligogitiwaajoŋ uŋugi komuŋ alata baatanon nanŋi. ¹⁰Eukanonŋ nama kotakota kokaenŋ qagi, “Oo Poŋ ku-usuŋ Toya, giinonŋ dindiŋa ano honjaborŋa koloojanŋ. Kawaajoŋ mono kambaŋ dawi mamboniŋ tegoro iikanonŋ namowaa ejembaya gosinŋ oŋoma qaagia jeŋ tegowaga? Nonononŋ gii weleŋ qeŋ goninŋ nunugi sananaa ironŋa ii mono naa kambaŋonŋ meleena qagianonŋ ubaa?”

¹¹Kaenŋ jegito, maleku taanŋa koriga ii motomotoonŋ yonŋoojonŋ koma oŋoma Anutuwaa jeŋkooto kokaenŋ oŋonŋi mogi, “Oŋo mono toroqenŋ kambaŋ torodaamonŋ mamboma laligowu. Momalaari alaurugianonŋ toroqenŋ uuwaa gawonŋ meŋ laligogi oŋo kaanŋa kaanŋiadeenŋ uŋugi komuwuya. Yonŋononŋ komugi janŋo ambeti, iikawaa soyanonŋ kolood-abororo kambaŋ iikanondeenŋ mono uŋugiti, iyonŋoo qaagia jeŋ tegomaŋa.” Kianŋ.

¹²*Lama merianonŋ munŋenŋ aaso (siil) 6:ya menjurama kotunoti, ii uuŋ iibe. Ii menjurama kotunoti, kambaŋ iikanonŋ nanŋ tania soosooya giliro. Weeŋ jaayanonŋ bututugonŋ injanŋ koma wosobiriwaa malekuya sokosaare kaanŋa (meme juyanonŋ memetaa tani) kolooro tiiro. Koiŋ jaayanonŋ meleema oŋaanŋ sa kaanŋa kolooro. ¹³*Kaenŋ kolooro seŋgelao sombinonŋ ejuti, iyonŋononŋ namononŋ kamaagi. Neqanŋ kota goorinŋ ragi haamo kotiganonŋ qeŋ utugonŋ memburatiro kamaanŋkejuti, mono iikawaa so boratinŋ namononŋ tata bobolo kamaagi.

¹⁴*Kaenŋ kamaagi sombinŋ iimakejonŋi, iikanonŋ aliro. Tere pipipiiya pipiigi horonŋ kemakejiwaa so mono wolaza horonŋ kema aliro. Ii aliro baanŋa kuuya ano kowewaa watoya watoya ii kuuya eegianonŋga uulanŋawo kok ama musulunŋonŋ qaonŋi.

¹⁵*Kaenŋ kolooro balombaa kinŋ poŋa poŋa, eja jawinŋa jawinŋa ano kawali galeŋa galeŋa yonŋononŋ oloŋ koma asanŋgogi. Ejemba kindimbiri qabuŋagiawo, ejemba ku-usunŋgiawo ii mono kuuya kok ama asanŋgogi. Angiaa gawonŋgia meŋkejuti ano togiaa weleŋ eeŋ qeŋkejuti, ii mono korebore kobaa, jamo oota ano baanŋa seŋ sia oota oota monŋama iikanonŋ asanŋgogi injiibe. ¹⁶*Iikanonŋ asanŋonŋ baanŋa Toya ano seŋ sia Toya oŋooma kokaenŋ welema oŋonŋi, “Oŋo mono baanŋa jeŋ tegogi bagonŋ kanŋ turuŋ nonombu. Jijnkaronŋ duŋanonŋ raji, iinonŋ jaasewanŋ koma nonombabotiwaajoŋ ama Lama meriaa irinŋonŋsoonŋanonŋ nunuwabotiwaajoŋ mono jeŋ tegogi kojanŋginŋ nonombu.” Kaenŋ welema oŋonŋi. ¹⁷*Yorononŋ irinŋonŋsoonŋgara asuganonŋ qendeenjaoti, iikawaa kambanŋa somatanonŋ mono kanŋ kuunŋ eja. Ii moŋnonŋ moŋ jaasewanŋ qeŋ kotiinŋ nambaatiwaa so qaago. Kianŋ.

7

Israel ejemba 144,000 ii Anutunonŋ aaso kuma oŋombaa.

¹*Kawaa gematanonŋ Siwe gajoba 4 injiibe namowaa wanŋonŋa 4 iikanonŋ nanŋi. Yonŋononŋ namowaa haamo Toya wanŋa 4 ii somonŋonŋ aŋgoŋ koma oŋonŋi. Haamononŋ namo qaganonŋ me kowe qaganonŋ gere moŋnonŋ lanŋ qewabotiwaajoŋ mono Toya 4 ii borogianonŋ meŋ somonŋonŋ nanŋi. ²Anutunonŋ Siwe gajoba 4 ii namo ano kowe kondeema oŋombutiwaa ku-usuŋa oŋono namo wanŋonŋianonŋ nanŋi. Kaenŋ nanŋi injiibe Siwe gajoba moŋnonŋ weeŋ koukoutanonŋga asuginŋ waaro iibe. Iinonŋ laaligowaa Toya Anutuwaa munŋenŋ aaso taa gbaruya galeŋ koma kanŋ Siwe gajoba 4 yonŋoojonŋ kotakotagadeenŋ qaro.

³*Qama qaa kokaenŋ injijoro, “Oŋo mono namo me kowe ii ilinŋinŋ alanzanŋ mende kondeema orombu ano gere ii mende tiwilaanŋ oŋombu. Ii qaagoto, mono mambonŋi wala ilinŋ alandeenŋ Anutunanaa munŋenŋ aasoya ii gawonŋa meŋkejuti, iyonŋoo wambu-soonŋianonŋ mokotaanŋ oŋombonŋa. Ii wala meŋ mokotaanŋ oŋoninŋgo gematanonŋ ii saanonŋ kondeema tiwilaawu.” ⁴Kaenŋ injijoro Anutuwaa munŋenŋ aasoya ii Israel ejemba tosaanŋa yonŋoo wambu-soonŋianonŋ meŋ mokotaanŋ oŋonŋi. Moŋnonŋ yonŋoo janŋgogia jero

* 6:12: Isa 11.13; 16.18; Ais 13.10; Joel 2.10, 31; 3.15; Mat 24.29; Maak 13.24-25; Luuk 21.25 * 6:13: Ais 34.4 * 6:14: Isa 16.20 * 6:15: Ais 2.19, 21 * 6:16: Hoos 10.8; Luuk 23.30 * 6:17: Joel 2.11; Mal 3.2 * 7:1: Jer 49.36; Dan 7.2; Zek 6.5 * 7:3: Eze 9.4, 6

kokaen mobs: Israel ejemba tuun 12 kuuya yonoononga mindirin ejemba 144,000 ii mej mokotaan onongi.

⁵ Israel tuun motomotoon yonoononga 12,000 kaan kaan mej mokotaan onongi. Juuda tuumbaa 12,000, Ruuben tuumbaa 12,000, Gaad tuumbaa 12,000, ⁶ Aser tuumbaa 12,000, Naftali tuumbaa 12,000, Manase tuumbaa 12,000, ⁷ Simeon tuumbaa 12,000, Liwai tuumbaa 12,000, Aiskar tuumbaa 12,000, ⁸ Zebulun tuumbaa 12,000, Joosef tuumbaa 12,000 ano Benjamin tuumbaa 12,000. Kaan kaan aaso mej mokotaan onongi mindirin 144,000 kolooro. Kian.

Oyanboyan laligowutiwaa tuun somata iibe.

⁹ Kawaa gematanon tuun jeta boorongoya jangogia mende weenweengoyaa so ii injiibe. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, kantrigiaa so ano qaa aro jejegiaa so ajoroon jinakaran dun ano Lama meria yoroo bagaranon nanji. Iikanon nama maleku koriga taana kotogon aogi kemero borogianon tombi seña boriawo mej nanji. ¹⁰ Ii mej nama kotakotagadeen qama kokaen jegi, “Anutunananon jinakaran dujanon raji ano Lama meria yoronon mono mej letoma nononi oyanboyan koloojon.”

¹¹ Kaen qama jegi Siwe gajoba kuuya yononon jinakaran dun kosianon arenon nama Anutuwaaw jotamemeya ano ben jawinuruta 4 ii liligon onongi. Kaen nama jinakaran dun batanon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya mej mepeseen mug. ¹² Anutu mepeseen mun kokaen jegi, “Qaa ii onanon! Anutu gii mono kotumotue, asamararan ano momakooto uuta Toya koloojan. Nononon gii mepeseen goma qabunaga jej somariinkejon. Anutunana, giinon esunmumu ano ku-usun Toya koloojan. Nononon kaman so kaen jej kotiinin Toya ii tetegoya qaa laligon uma laligowaa. Qaa ii onanon!”

¹³ Kaen mepeseen jegi Anutuwaaw jotamemeya yonoononga monon kokaen jej qisin nono, “Ejemba maleku koriga taana mouma nanjuti, ii daan yononon? Ii mono dakanonga kan kaen ajoroon nanju?”

¹⁴ *Qisin nono kokaen meleema mube, “Oo somatana, niinon ii mende mobs geengodeen mojan.” Kaen meleema mube jotamemeya iinon kokaen nijoro mobs, “Kakasililij somataa biiwianonga kougiti, iyononon mono ii kolooju. Lama meriaa sayanon opo malekugia songbano taaliro laligogi. ¹⁵ Kaana laligogitiwaajon ama Anutuwaaw jinakaran duja jaasewan qen asaga gomantiina mepemepese jigoyanon (tempel) laligon Anutuwaanon gawon mej laligowuya. Kaen laligogi jinakaran dujanon raji, iinon mono opo kuuna mororongon koma turun onono laligowuya.

¹⁶ * “Kaen laligogi kaman monon nembanewaa me apuwaa mende komuwuya. Weenon me iwoi geriawo monon mende jej koton onombaa. ¹⁷ *Kokaembaajon oyanboyan laligowuya: Lama merianon jinakaran jake biiwianon rama galen koma onoma unuano laaligo kotigaa apu gowoyaa jaayanon kemakebu. Anutu anjo jaagianonga jaunja kuuya kotoo tegowaa.” Kian.

8

Lama merianon mungey aaso 7:na menjuranja.

¹ Lama merianon mungey aaso (siil) 7:na menjurama kotuno Siwe goman iikanon otoron kuuya 30 minitwaa so goron qen ero. ² Kaen kolooro Siwe gajoba 7 Anutuwaaw batanon nanjuti, ii injiibe monon romon qaita mon (biugel) 7 ii borogianon onono.

³ * Ii injiibe Siwe gajoba mon asugin jinin oon-oombaa goul qambia mej kan alata kosianon nano. Ejemba soraaya kuuya Anutuwaaw qama kooligi iinon jinin alatanon ooro morona unkoowayawo ii qamakooligiawo toroqen pumpungon motoon uma Anutuwaanon kemakeja. Goul alata ii jinakaran dun batanon nanji, iinon mono iikawaa kosianon nano tosanon jinin ii mamaga oowaatiwaajon mug. ⁴ Iinon jinin ii ooro iikawaa kaasoyanon mono Anutuwaaw ejemba soraaya yonoo qamakooligiawo toroqen

* 7:14: Dan 12.1; Mat 24.21; Maak 13.19 * 7:16: Ais 49.10 * 7:17: Ond 23.1; Eze 34.23; Ond 23.2; Ais 49.10; 25.8

* 8:3: Aam 9.1; Eks 30.1, 3

Siwe gajoba iwaa borononga waama Anutuwaa jaasewaanon ugi. ⁵ *Siwe gajoba iikanon jiniŋ qambi ii meŋ alatanonga gere jeta mero jero qambi iikanon uuro saa qero namonon giliro kemero. Giliro kemero iikanonja gunparandambaa gujuya mamaga koloon gbinggururuŋ qaro. Oobili esunŋiawo asugigi kambaja kambaja nana mero. Kiaŋ.

Gajoba yononon romon qaita mon uugi.

⁶ Siwe gajoba 7 romonŋia qaita mon (biugel) megiti, iyononon ii uubombaaŋon jojorigi.

⁷ *Gajoba mutuyanon waama romonja qaita mon uuro. Ii uuro kombo (ais) kota ano gere bolanja ii koŋ kaanja koloon sawo gajugogi mononon ii maaro motoon namonon kamaaro. Iikanon geriawo kamaan balonon qero namowaa bakaya karoon ii gerenon jedabororo. Duuyaa geria iikawaa bakagia karoon ii gerenon jedaborogi ano gbojoja seŋa tonŋona ii kuuya gerenon jeŋ jedabororo.

⁸ Gajoba woiya iinon waama romonja qaita mon uuro. Ii uuro mononon baanja somata gere jejeta tani kaanja (wolkeino) iwoi ii giliro kowenon kemero. Kemeŋ kowe mero kowewaa bakaya karoon iikanonŋa mononon meleema sa kolooro. ⁹ Kaanŋideen Anutunon kowewaa iwoiya kuuya mokolooro laligojuti, iikawaa bakaya karoon yonoononŋa mon ii komugi ano wanŋo kuuya tuuŋ karoon iikanonŋa tuuŋ mon ii janŋon tiwilaagi.

¹⁰ *Gajoba karoononon waama romonja qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro sengelao somata kiwa bolan kaanja tani jeŋ sombinonŋa tegon kamaaro. Kamaan koma namowaa apu gowoya unuŋ iikawaa bakaya karoon iikanonja mon ano apu jaaya kuuya ii sokoma onono. ¹¹ *Sengelao iikawaa qata ii nomben warabe kaambogawo. Nomben warabe iikanon kamaaro apuya apuya iikawaa bakagia karoon ii meleema kaambogagiawo koloogi. Kaambogagiawo koloogitiwaajon ama ejemba mamaganon ii neŋ komugi.

¹² *Gajoba 4:ya iinon waama romonja qaita mon uuro. Ii uuro mononon ween jaaya ano koŋ jaaya yoroo asasagaraa bakagara karoon ii qebugoro bakasasan unuŋ koma tiiri. Kaanŋideen sengelao bakagia karoon qebugoro meleema tiigi. Kawaajon ween kambanja bakaya karoononon tiiro pangaman mero. Kaanŋideen gomantiinaa asasaganon toriro bakaya karoononon tiiro.

¹³ Kaen kolooro eu uuŋ tuu koŋ mon iima mobe kanakeewaanon eu elelaon sombin biiwianon koton kan kotakotagadeen qama kokaen jero, “Oo ejemba namonon laligojuti, Siwe gajoba karoon yononon mono toroqen romonŋia qaita mon uuwombaaŋon anju. Romon karoon iikawaa otongia mogi lombo kanjanawo karoon koloowaati, iikawaajon mono qama wanjinŋonŋon ‘Yei! Yei! Yei!’ jeŋ saajen.” Kiaŋ.

9

Siwe gajoba 5:yanon romonja qaita mon uuro.

¹ Siwe gajoba 5:ya iinon romonja qaita mon (biugel) uuro iibe sombinonŋa sengelao mon tegon namonon kamaaro. Kamaaro mononon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa kii meria ii sengelao Toya muro. ² *Ii muro omejiilan ron dusiita qaa iikawaa unuŋa mesuno iikanonja songo songo tanjururuŋ jeŋ kaaso kondundunŋon waamakeji, iikawaa so kondundunŋon waama ween jaaya esuuŋ haamo kaasonondeen sokondabororo. ³ *Kaaso iikawaa uutanonŋa ŋaagisoŋa ŋaagisoŋa mesaon namonon kougi Anutunon ku-usuŋ onono. Ku-usuŋ ii kuanŋuan yonoonon ku-usuŋ tani kaanja kolooro.

⁴ *Ii onono Anutunon kokaen jeŋ koton onono, “Ono mono namowaa iwoi tonŋona gbojoja me gere kaanja ii mende tiwilaan onombuto, ejemba wambusoongianon Anutuwaa munŋen aasogia qaa iyonogadeen mono meŋ bolin onombu.” Kaen jeŋ koton onono. ⁵ Anutunon ŋaagiso ii ku-usuŋ onono ejemba inŋi koŋ 5:waa so siimbobolo honombononja mende mogi. Siimbobolo ii kuanŋuanon eja kiro siimbobolo

* 8:5: Lew 16.12; Eze 10.2; Eks 19.16; Isa 11.19; 16.18   * 8:7: Eks 9.23-25; Eze 38.22   * 8:10: Ais 14.12   * 8:11: Jer 9.15   * 8:12: Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15   * 9:2: Jen 19.28   * 9:3: Eks 10.12-15   * 9:4: Eze 9.4

moji, mono iikawaa so. Siimbobolo kaenj mogito, Anutunonj anjonj koma onono menj komunj onombutiwaa ku-usunja ii njaagiso yonononj mende menj eenj injigi. ⁶*Ejemba injigiti, iyonononj kambanj iikanonj komuwombaajonj koomu kana mongambuyato, koomu ii mende mokolonj komuwombaajonj amamaawu. Komuwombaajonj moma qenjej qewuto, koomuwaa kondomondoo Toyanonj mono mongerj kembaa.

⁷*Njaagiso injiibe yonononj hoos manjaqeqewaajonj akadamugiawo jojorinjkejuti, mono ii kaanja koloogi. Wangianonj iwoi mundaya goul kaanja kongiti, ii ila wage tanitani kolooro. Jaasewangianonj ejemba jaasewanj tani kaanja koloogi. ⁸*Njaagiso yonoo wanj jugia ii gbala emba yonoo wanju kaanja kolooro. Njaagiso jegianonj laion orowaa jeta kaanja kolooro. ⁹*Reenj malekugia ii aenj reenj kaanja kolooro. Engangia qegi otonj kolooro mobeti, ii kokaenj: Hoos seiseiya yonononj manjaqeqewaa kareya kareya horonj lugunj manjanonj kenji gbinggururunj qamakeji, iikawaa so qaror.

¹⁰ Daagia ii kuanjuanj kaanja jegiawo koloogi. Iyonononj ejemba koinj 5 kawaa so siimbobolo mobutiwaajonj injigiti, iikawaa ku-usunanonj mono njaagiso yonoo daagianonj ero. ¹¹Njaagiso yonoo kinj pongia ii omejiilanj yonoo ronj dusiita qaa iikawaa gajobaya qata Tiwitiwilaa Toya. Ii Hibruu qaanonj Abadon ano Griik qaanonj Apolion.

¹² 'Yeil' qagi lombo mutuya kanjanjawo ii kaenj tegoro. Mobu, iikawaa gematanonj 'Yeil' qagi lombo kanjanjarawo woi ii mono toroqenj kanagerj koloowaota. Kianj.

Siwe gajoba 6:yanonj romonja qaita monj uuro.

¹³*Siwe gajoba 6:ya iinonj romonja qaita monj (biugel) uuro. Ii uuro Anutuwaawo batanonj goul alata eji, iikawaa ilia 4 iikanonjga qa monj kolooro mobe. ¹⁴Otonj iikanonj Siwe gajoba 6:ya romonjawo iwaajonj kokaenj ijoro, "Anutunonj gajoba 4 somonjonj gbadoonj onjoma apu gowoya somata qata Yufreitis kawaa kooronjanonj onoonoti, ii mono isama onjomba."

¹⁵ Anutunonj gajoba 4 ii somonjonj onjoma gbadononj rabutiwaa gbanigia, koinjgia, weengia ano aua kambanjia ii tororo arenjonj onono raji. Yonononj kambanjia ii kanj kuuro iikanondeenj ejemba kantria kantria yonoo bakaya karonj ii unuwombaajonj jojorinj rama kambanjiaajonj mambonji. Kawaaajonj Siwe gajoba 6:yanonj alatanonjga qa moma iikanondeenj kema gajoba 4 ii isama onono. ¹⁶ Aisma onono manjaqeqe tuunj somata qatawo ii hoosgiawo asuginj kagi. Niinonj jangogia mobe 200 milyon kolooro.

¹⁷ Jaameleenj unja iikanonj eja hoos qaganonj rama kagiti, iyonoo kaitanigia iibe kokaenj kolooro: Reengia (totowaa aenj reengia) ii gere jo osoga, asonja injanjkonjkonjwawo ano goota salfa gere jamo kaanja. Hoos yonoo kaitanigia injiibe wangia laion orowaa waja kaanja koloogi qaa oogianonjga gere, kaaso ano jamo geriawo qata salfa ii kamaanj karo. ¹⁸⁻¹⁹ Hoos yonoo qaa oogianonjga gere, kaaso ano gere jamo qata salfa kamaaroti, iikanonj mono ejembaya ejembaya unjuro. Hoos yonoo ku-usungia ii qaa oogianonj ano daagianonj ero. Daagia ii mokolej kaanja koloogi daa susugia ii jetawo. Daa susugia jetawo iikanonj mono ejemba ooli kaanja onjootinjkeju. Lombo kanjanjawo karonj ii namowaa ejemba kuuya yonoo bakagia karonj ii unjuro komugi.

²⁰*Lombo kanjanjawo iikanonj ejemba tosaanja mende unjugi komunj toroqenj laligogiti, iyonononj kilej uugia mende meleengji. Angiaa borogianonj iwoi menj waegia menj mepeseegiti, iikawaajonj mende moma bolinj aogi. Omejiilanj ano tando lopionj waegia menj mepeseenj onjo-onjona ii mende mesaogi. Tando lopionj tosia ii goul, silwa me brons aijnonj memetaga. Tosia ii jamo orasinj me gere sogonj memetaga. Kawaaajonj tando lopionj iikanonj iwoi iima mobombaajonj me kema kawombaajonj amamaanjkeju. Kilej ejembanonj ii mende mesaogi.

²¹ Kaaagadeenj ejemba unjugi koomuya me sei suuqanjonj hamoqeqe ii mende mesaogi. Ii toroqenj ama menj serowilinj anji ano iwoi lanj yonjoro menj laligogi. Iikawaajonj uugia mende meleengji. Kianj.

* 9:6: Job 3.21; Jer 8.3   * 9:7: Joel 2.4   * 9:8: Joel 1.6   * 9:9: Joel 2.5   * 9:13: Eks 30.1-3   * 9:20: Ond 115.4-7; 135.15-17; Dan 5.23

10

Siwe gajoba ano tere pipipipiiya melaa

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba ku-usuŋa qeekuuya mon iibe Siwenonŋa koosunon esuun muro kamaaro. Waŋa marilolonon liligon ero. Jaasewaŋa ween jaaya kaŋa kolooro kanawoita ii tando gere bolanŋarawo woi kaŋa jeŋ nano. ² Borianon tere pipipipiiya melaa mero qeetuŋa kolooro. Kania dindiŋa kowenon riin kania qania ii namonon riin nano. ³ Kaen nama laion oronon gbuu gbororo qamakeji, qata mono iikawaa so kotakota qaro. Qaro gunparandambaa gbingururun 7 iyononon mono meleema gbuu gbororo qan qaagia qagi mobe.

⁴ Gunparandambaa gbingururun 7 iyononon qama qaagia jegi mobeti, niinon ii mono iikanondeen papianon oomambaaon ambe. Tere oomambaaon ambeto, qa mon Siwenonŋa mobe qaa kokaen nijoro, “Gunparandambaa gbingururun 7 qaa jejuti, ii mono geengodeen olon mona ewa. Ii mende oowa.”

⁵ *Siwe gajoba kania kowe ano namo qagaranon riin nano iibeti, iinon boria dindiŋa metaama Siwenon baagen ano. ⁶ Jojopan qaa jemambaaon boria kaen ama ii jeŋ kotiin ano. Monon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon nama kaban so tetegoya qaa kotiin laligon ubaati, mono iwaa qatanon jojopan qaa kokaen jero, “Anutunon mono kaban mombo mende qen koriro ubaa. ⁷ Kaen qaagoto, Siwe gajoba 7:ŋanon romon qaita mon (biugel) uuro oton mobuti, kaban iikanondeen Anutuwaa qaa areŋ aasanŋoyanon mono honawo koloowaa. Gejatootoo ejemba Anutuwaa gawon meŋ laligon kougi yonoonon Buŋa qaaya awaa jeŋ inisaama onono moma kouma laligogiti, Buŋa qaa iikawaa so ii mono uulanawo honawo koloowaa.”

⁸ *Kawaa gematanon qa mon wala Siwenonŋa mobe qaa jeroti, iikanon mono duŋanon mombo qaa jero kokaen mobe, “Siwe gajobanon kowe ano namo qagaranon riin nama tere pipipipiiya mero borianon qeetuŋa eji, ii mono kema mewa.”

⁹ Kaen moma Siwe gajobawaanon kema tere pipipipiiya melaa ii nombatiwaaon qisiwe. Qisiwe kokaen nijoro, “Ii mono meŋ newa. Nena tomenganon kemen meleeno gubeso guwaato, buunganon ii moron apuyaa aiŋa kaŋa koloowaa.”

¹⁰ Kaen nijoro tere pipipipiiya melaa ii iwaa borononŋa meŋ newe. Newe buunanon moron apuyaa aiŋa kaŋa kolooroto, gogowe tomenanon kemero meleeno gubeso nuro. ¹¹ Kaen nuro niinon qaa kokaen mobe, “Gii mono duŋanon mombo Anutuwaa gejatootoo qaaya qaaya jeŋ sein laligowa. Kantria kantria ano beŋsakon isia isia qaa tani jejegiaa so laligojuti, mono iyonoo ano iyonoo kin ponŋia yonoo gejatootoo qaagia ii waladeen jeŋ laligowa.” Kian.

11

Anutuwaa jotamemeya woiyanon qaaya nanŋon jeri.

¹ *Kaen nijoro moma nambe Siwe gajoba iikanon keda aambaa gere goron bowo kaŋa ii noma kokaen jeŋ koton nono, “Gii mono waama kema Anutuwaa jiwowon jigo ano iikawaa siimolon alataya ii keda aambaa gere goron (rula mesa) kanon soya ama weenŋowa. Kaanagadeen iikanon uma Anutu mepeseen qamakooligia amakejuti, mono ii gosin jangogia weenŋowa. ² *Jiwowon jigo soya ama kanon somben seleenŋenja ii mono uugun mesaowa. Ii waba kantri yonoonon ama ononŋi ero yononon siti toroya ii koin 42 kawaa so riin kema kankebu. Kawaaon somben seleenŋenaa soya ii mende weenŋowa. ³ Niinon jotamemewoina wasin oroma qaana nanŋon jewaotiwaa ku-usuŋa ama orombe asugiwao. Asugin wosobiriwaa maleku sokosaare kaŋa meŋ aon liligon (gbakon osoga arin) ween boria 1,260 kawaa so gejatootoo qaa gawon meŋ laligowao.”

* 10:5: Eks 20.11; Dut 32.40; Dan 12.7; Aam 3.7 * 10:8: Eze 2.8-3.3 * 11:1: Eze 40.3; Zek 2.1-2 * 11:2: Luuk 21.24

⁴ *Oil gere woi ano lambe duŋ raraya woi namowaa Pombaa batanoŋ nanjaoti, ii mono meleema kamaanŋ asugiŋ dangunu kaanŋa nama noo kaniana nanŋoŋ jeŋ laligowao.

⁵ Moŋnoŋ me moŋnoŋ uruŋ mizimizi ama oromambaajoŋ moŋi eeŋ, gere bolanoŋ mono buugaranoŋa kamaanŋ kereurugara oŋooro tiwilaanŋkebuya. Moŋnoŋ me moŋnoŋ urumambaajoŋ moŋi eeŋ, ii mono kana kaanŋiadeeŋ iikanonŋ qeri komuwaa.

⁶ *Sombimbaa koosuya somoŋgowaotiwaa ku-usuŋa ii yoroonoŋ ero geŋatootoo qaa jeŋ seiwaoti, kambanŋ iikawaa so koŋ mende kiwaa. Ku-usuŋgaranoŋ apu jaaya kuuya kaanŋiadeeŋ sokono iikanonŋ saanoŋ apu kuuya meleenŋi sa koloowuya. Kaanŋiadeeŋ ku-usuŋgaranoŋ uuta ejiwaaŋoŋ ama siŋgaranoŋ jewaatiwaa so saanoŋ jeŋi lombo kanŋaŋawo kania kania koloŋoŋ namo meŋ bolinŋ ejemba unŋkebuya.

⁷ *Anutuwaa qaaya nanŋoŋ jeŋ tegori omejiilanŋ yoŋoo roŋ dusiita qaa iikanonoŋ jeŋnemba moŋnoŋ waama manja qeŋ oroma haamo ama ururo komuwao. ⁸ *Komuri qamogara siti qabuŋayawowaa kana somatanoŋ oromesaogi lanŋ ewao. Siti iikawaa qata aasangoŋa ii Sodom ano Iijipt qamakeju. Poŋgara Jiisas ii kaanŋagadeeŋ iikanonŋ maripoonoŋ qeŋi komuro. ⁹ Qamogaranonŋ lanŋ eri ejemba kuuya ii iriimakebuya. Balonoŋ roŋ koma orombambaajoŋ jeŋi anŋoŋ kombuya. Kaenŋ eeŋ lanŋ eri ejemba kantria kantria, tuuŋa tuuŋa, beŋsakoŋ isia isia qaa tanigia aŋa aŋa jeŋkeŋuti, iyoŋonoŋ qamogara ii weeŋ karoŋoŋ ano bakaya moŋ kawaa so uuŋ irigigiŋi.

¹⁰ Geŋatootoo eja woi yorononŋ ejemba namo qaganonŋ laligoŋuti, ii uu kuuŋ oŋoni iikawaajoŋ siimbobolo honoŋa mende mokoloŋoŋ laligogi. Kawaajoŋ komuri qamogara iriimakebuti, kambanŋ iikanonŋ mono otokorianŋ maama renduŋ oronŋ neŋ korisoro ama iyanŋia kaleŋ kania kania anŋuŋ aogi kema kawaa. ¹¹ *Weeŋ karoŋoŋ ano bakaya moŋ ii tegoro Anutunonŋ buu aasoŋ sewanŋgaranonŋ uuro kemero gbilinŋ waama koŋa nani. Waama nani ejembanonŋ iriima riimburatinŋ jenenŋia ororo sombugia mogi. ¹² *Koŋa nani Siwenonŋa qa kotakota moŋ kokaenŋ qama irijoro, “Oro mono kokaenŋ waabao!” Kaenŋ irijoro moma koosu uutanonŋ waama Siwenonŋ uri kereurugaranonŋ eeŋ iriima newogia tegoro nanŋi.

¹³ *Kanagaranonŋ namo mesaonŋ uri kambanŋ iikanondeeŋ nanŋ tania soosooya meŋ siti bakaya 10% (bakaya tenonŋa motoonŋo) kawaa so kuma qenjanŋangoŋo kamaaro. Kamaanŋ ejemba 7,000 kawaa so unŋuro komugi. Ejemba mende komugiti, iyoŋonoŋ ii iima riimburatinŋ sombugia moma Siwewaa beŋa Anutu ii ku-usuŋaa mepeseeŋ mugi qabuŋayawo kolooro.

¹⁴ ‘Yeil’ qama wanjinŋina woiya kanŋaŋawo ii kaenŋ tegoroto, mobu, qama wanjinŋinŋ yei qa karoŋoŋa hoŋanoŋ mono uulaŋawo koloŋoŋ qagianonŋ ubaa. Kianŋ.

Siwe gajoba 7:ŋanoŋ romoŋa qaita moŋ uuro.

¹⁵ *Siwe gajoba 7:ŋa iinonŋ romoŋa qaita moŋ (biugel) uuro. Ii uuro Siwenonŋ qaa kotakotagadeeŋ amiŋ mogi qagia mobe kokaenŋ jeŋi, “Ayo, ananaa Poŋnana ano iwaa Hamoqeŋe Toya Kraist yorononŋ mono namo kuuya galeŋ koma oŋombaoti waa ku-usuŋa ii kuuya buŋa qeŋ aojao. Iinonŋ mono kambanŋa kambanŋa galeŋ koma oŋoma laligowaa, ee-aa-ee. Galeŋkoŋkoŋanoŋ mono kambanŋ moŋnoŋ mende tegowaa, ee-aa-ee.” ¹⁶ Kaenŋ jeŋi mobe Anutu waa jotamemeya 24 Anutu waa jaasewanonŋ jinŋkaronŋ dunŋianonŋ rajuti, iyoŋonoŋ mono kamaanŋ usugoŋ Anutu waeya meŋ mepeseeŋ mugi. ¹⁷ Mepeseeŋ muŋ kokaenŋ jeŋi,

“Oo Poŋ Anutu ku-usuŋ kuuyaa Toya, giinonŋ mono laligoŋ kouma kambanŋ kokaamba laligoŋanŋ.

Giinonŋ ku-usuŋga uuta meŋ kanainŋ namo kuuya galeŋ koma oŋoma kinŋ poŋgiaga koloŋoŋ laligowaga.

Kawaajoŋ nonononŋ mono mepeseeŋ dangiseŋ jeŋ gonŋoŋ.

* 11:4: Zek 4.3, 11-14   * 11:6: 1 Kirj 17.1; Eks 7.17-19; 1 Sml 4.8   * 11:7: Dan 7.7, 21; Ais 13.5-7; 17.8   * 11:8: Ais 1.9-10   * 11:11: Eze 37.10   * 11:12: 2 Kirj 2.11   * 11:13: Isa 6.12; 16.18   * 11:15: Eks 15.18; Dan 2.44; 7.14, 27

¹⁸ *Waba kantria kantria yononon iringia soono kazi ama goma laligogito, goo kazi kambanganon mono ketada koi kaananon kan kuun eja.

Giinon kamban kokaamba koomuya yonoo qaagia gosin jen tegon onombaga ano geengaa ejembauruga tawagia onombaga.

Gejatootoo ejemba ano ejemba soraaya tosaana goo gawonga menj laligogiti ano uuta kamaanqeqeta goo qaganon tiwilaawabotiwaajon keegia moma laligogiti, ii mono tawagia onombaga.

Kaanagadeen tosianon ejemba unun kantri kondeema laligogiti, ii mono kondeema onombaga.” Kaen mepeseen jegi.

¹⁹ *Kawaa gematanon Siwenon aantano Anutuwaaw mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanon tano iibe jigo uutanon Anutuwaanon soomongo arej bokis akadamyawo iikanon ii-iita ero.* Siwenon aantano kamban iikanondeen oobili ano gunparandan gbinggururun qaro mobe. Otona otona ii mobe nan menj kon rombun giliro kombo (ais) kota somasomata kamaagi. Kianj.

12

Emba ano jewanen wana iliawo

¹ Siwenon aiwese somata damuyawo mon kokaen asugiro iibe: Emba mon ween jaayanon malekuya kolooro koinon kana tamboya baatanon asariro sengelao 12 ii ila wage kaana wananon kongi kokobilibiligiawo ragi. ² Koroyawo laligon mera memetaa kambananon dodowiro bimooro masu qero siimbobolo moma qa gigilaaro.

³ *Kawaa gematanon aiwese mon Siwenon kokaen asugiro iibe: Jewenan nemuwa iliawo (dragon), mundaya oso popolan, wana 7 ano ilia 10. Wana 7 iikanon ila wage 7 kongi raro. ⁴ *Jewenan nemuwa iikanon daayanon sombin qewagon sengelao iyonoononga bakaya karoon horon giliro namonon kamaagi. Kamaagi emba iyan mera memambaajon anoti, iwaa batanon nano. Kaen nama meria mewaati, ii iikanondeen gogomambaajon moro.

⁵ *Emba iikanon mera ejaga mero. Iinon kantria kantria kuuya aen taa gbarunon galej koma onoma laligowaa. Embanon mera meroti, gajobanon ii mono iikanondeen uulanawo menj kema Anutuwaaw jinjaron dun koorononon ano. ⁶ Iikanon ano embanon ajodeen mesaon kok koma keno. Anutunon emba ii ween 1,260 kawaa so balon qararankonkononon kala koma mugi laligowaatiwaajon goman miri mon mozozon-goroti, iikanon kok ama keno.

⁷ *Siwe uutanon manja juno kokaen aogi: Siwe gajoba wana Maikel ano iwaa gajobauruta yononon jewanen nemuwa tuarenjen ama ii ano iwaa gajobauruta yonowo aogi. ⁸ Aon jewanen nemuwa ano iwaa gajobauruta yonoo esungianon mende sokono haamo mende ama onoma gomangia mesaon Siwe uutanon toroqen laligowombaaajon amamaagi. ⁹ *Amamaagi jewanen nemuwa iliawo ii mono konjoma Siwenonga otaagi. Jewanen nemuwa iikanon monowaa monoyanonga mokolen koloon liw (Eewa) manambato menj muro. Qata mon Kilenaa Toya ano Satan. Iinon kantria kantria kuuya kuun onono jinjauj kema laligogiti, ii ano iwaa gajobauruta ii mono iwo Siwenonga konjoma hagon onongi namonon kamaagi.

¹⁰ *Kamaagi Siwenon qa somata mononon kokaen jero mobe, “Selenon kuukuu Toyanon asaga gomantiina Anutunanaa batanon nama uumeleen alaurunana jenonkuukuu qaa jen onoma laligoroti, ii mono yakarin hagon mugi seleengen kamaaro otokorian maajon. Ananaa Anutunananon mono kamban kokaamba ejemba hamo qen onoma ku-usunaa qaganon galej koma onono bentotonaa honanon mono koloaja. Hamoqe

* 11:18: Ond 2.5; 110.5; 115.13 * 11:19: Isa 8.5; 16.18, 21 * 11:19: Anutuwaanon jojopar qaa 10 ano jenkooto tosaana ii jamo ilaganon on bokis iikawaa uutanon angi raro galej komakeju. * 12:3: Dan 7.7 * 12:4: Dan 8.10 * 12:5: Ais 66.7; Ond 2.9 * 12:7: Dan 10.13, 21; 12.1; Juud 9 * 12:9: Jen 3.1; Luuk 10.18 * 12:10: Job 1.9-11; Zek 3.1

Toyaa esunmumuyanonj mono koloodaboroja. ¹¹ Iinonj momalaari alaurunana qaanonj ama onjoma laligoroto, Toya ii kokaenj haamo ama mugi: Lama meriaa sayanonj ii hamo qej onjono kotiinj Buja qaa honjaborja nanjonj jey seinj laligogi. Kaanja laligonj jojorinj selegia togonj boj nama manja qej haamo angi.

¹² “Kawaajonj Siwe gomanonj laligojuti, onjononj mono korebore aisoonj otokorianj maama laligowu. Kaanja laligowuto, namononj ano kowenonj laligojuti, onjo mono lombo kanjanjowo bosimbutiwaajonj mono ‘Yei!’ jey saajerj. Kilerjaa Toyanonj lugunj kamaanj riinj onjooononj kanj gawonj meme kambanja torodaamonj ero mojiwaajonj mono kazi somata amakeja.”

¹³ Jewenanj nemunja iliawo yakariinj hagonj mugi namononj kamaaroti, ii iima asariinj emba mera meroti, ii kazi ama munj otaaro. ¹⁴ *Otaaroto, embanonj kok kono Anutunonj tuu somataa enganja woi muro kanonj elelaonj uulanjowo keno. Anutunonj balonj qararanjkonjkonjanonj iwaajonj gomanj miri monj mozozonjgoroti, mono iikanonj keno. Iikanonj kema asanjonj laligoro gbani 3 ano bakaya monj ii kalanj koma mugi mokolenonj ii mende mokolonj qelanjinj mewaa. ¹⁵ Embanonj elelaonj keno mokolembaa irinja soondabororo qaa ootanonga embawaa gematanonj apu gboulu furugoro apu gowoya kolooro. Apu iikanonj emba ii kisama mej somonjonj mubaatiwaajonj moma kaenj furugonj lono.

¹⁶ Kaenj lonoto, namononj emba ii ilaanj munj riiro ronj kolooro. Jewenanj nemujanonj qaa ootanonga apu furugoro apu gowoya kolooroti, iikanonj mono ronj iikanonj kemej jugunj qaono. ¹⁷ Kaenj kolooro jewenanj nemunjaa irinja emba kawaajonj ama soono mesaonj emba iikawaa gbiliuruta tosaanja qetama manja qej onjomambaajonj keno. Gbiliuruta yonjononj Anutuwaajonj jojopanj qaa tej koma Jiisaswaa Buja qaa pondanj nanjonj jey seinjkejuti, mono iyonjowo karej aowombaajonj keno. ¹⁸ Aowombaajonj kema kowe sakasijanonj keuma nano. Kianj.

13

Jeynemba kowenonja kouro.

¹ *Kawaa gematanonj jeynemba monj ilia 10 ano wanja 7 ii kowenonja kouro iibe. Ila 10 iikanonj ila wage 10 konji raji ano wanja motomotoonj iikanonj qa mepaqepaegiawo oogita ero.

² *Jeynemba ii iibe kokaenj kolooro: Kaitania ii oro somata qagara lepaad ano taiga iyoroo tani kaanja kolooro. Kana boriaa silia ii bea orowaa sili kaanja kolooro. Qaa oota ii laion orowaa qaa oota kaanja. Jewenanj nemujanonj esunja, jinjkaronj dunja ano ejemba galenj koma onjombaatiwaa ku-usunja uuta ii jeynemba muro. ³ Muroto, wanja monj ii wiji kotiga monjonj kiro komumambaa anoto, wijianonj misirolo lopogadeenj raro. Namowaa ejemba korebore yonjononj aarunj jeynemba ii gematanonj otaanj kenji. ⁴ Otaanj kema jewenanj nemunjaa waeya mej mepeseenj laligogi. Ku-usunj kaanja ii jeynemba murotiwaajonj ii ano jeynembawaa waeya kaanjiadeenj mej mepeseenj kokaenj jegi, “Morononj jeynembawaa so koloona? Morononj ii tuarenjenj ama munj iwo aomambaajonj kotiinaga?”

⁵ *Kaenj jegi Satanonj jeynembawaa qaa oota sololooro kotiinj jaba-arambaranj qaganonj mepaqepae qaaya lansanj jey laligoro. Anutunonj Satan mende anjonj kono mepaegomambaa ku-usunja ii koinj 42 kawaa so enj mubaatiwaajonj jey tegoro. ⁶ Ii jey tegoro qaa ootanonj aantano Anutu mepaegonj laligoro. Anutuwaajonj qata, Siwe gomanja ano Siwe uutanonj laligojuti, ii kuuya mono mepaqepae ama onjoma laligoro. ⁷ *Kaenj laligoro Satanonj ejemba soraaya tuarenjenj ama onjomambaa ku-usunja muro yonjowo manja aonj haamo ama onjono. Haamo ama onjono Satanonj ejemba isigia kuuya tuungiaa so, qaa tanigiaa so ano kantrigiaa so ii mono jeynembawaa borianonj ama onjono.

* 12:14: Dan 7.25; 12.7 * 13:1: Dan 7.3; Ais 17.3, 7-12 * 13:2: Dan 7.4-6 * 13:5: Dan 7.8, 25; 11.36 * 13:7: Dan 7.21

⁸ *Ejemba korebore namonon laligojuti, iyononon mono jejnembawaa waeya mej mepeseen laligowuya. Anutuwaa ejemba solana qagia Siwe gomanon papianon oogita eji, iyononondeen mono jejnemba ii mende mepeseewuya. Monowaa monoyanon Anutunon Siwe namo kokolon oronoti, kaban iikanon kanain qagia ii laaligo kotigaa papia iikanon onon laligon kougi. Laaligo papia ii Lama meria qegi komuroti, iwaa bunjaga ero galej komakeja.

⁹ “Mononon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa koi geja ama moma kotowa! ¹⁰ *Mon kapuare mirinon kemaatiwaa so kolooji, iinon mono iikanon kema. Mon manjawaa soo somatanon uugi komuwaatiwaa so kolooji, iinon mono kaen komuwaa.* Kawajon ejemba soraaya, ononon mono kaparan koma lombo mej mokosinon pondan moma laarin laligowu.” Kian.

Jejnemba mon namo uutanonga kouro.

¹¹ Mombo iibe jejnemba mon namo uutanonga kouro. Ii ilia woi Lama meriaa ilia kaanaga koloon qaaya ii jewanen nemuna iliawonon jeroti, mono kaanideen jejn laligoro. ¹² Iinon kouma alia mutuyaa jotamemeya koloon ku-usun kuuya mej iikanon iwoi kuuya aliaa jaanon ano. Kaan ano namo ejemba kuun sololon onono aarun alia mutuyaa waeya mej mepeseegi. Jejnemba mutuya ii wiji kotiganon kiro komumambajon anoto, misiro lopoyadeen raro.

¹³ Jejnemba woiya iinon angolet somata tania kania kania mero. Mon meroti, ii gere bolanon sombinonga kamaan namonon kan jero ejembanon ii jaagianon iigi. ¹⁴ Anutunon Satan mende anon kono ku-usun muro jejnemba mutuyaa jotamemeya koloon iwaa jaanon angolet kania kania mej laligoro. Iikanon mono namowaa ejemba tiligon onono jinjan ama soogi. Soogi kokaen kuun jejn koton onono, “Ono mono jejnemba mutuyaa unya sogon kuugi nano goda qen mun laligowu. Jejnemba mutuya ii manjawaa soo somatanon (bainat) uugi wiji kiro komumambaa so kolooroto, kilej gbilin laligoji, mono iwaa unya kuuwu.”

¹⁵ Kaen anji Satanon ku-usun jejnemba kanagen muro tando lopion ii mej gbilin muro kanain buu aason ano. Kaanagadeen jejnemba mutuyaa unya mej letono eja qaa jejn ejemba kuun onono kokaen kolooro: Daen yononon tando lopion iikawaa waeya mende mej mepeseegiti, ii mono kuuya unugi komugi. ¹⁶ Jejnemba kanaganon ejemba korebore kokaen kuun onoma injoro, “Ono mono jejnemba mutuyaa munjen aasoya ii jaasewanganon me boro dindinganon mej mokotaawu.” Kaen injoro iyangiaa gawongia menkejuti ano togiaa wejen een qenkejuti, ejemba qaqabunayawo ano wanaya, somata ano melaa yononon mono korebore munjen aasoya ii mej boro dindigia me wambusonanganon mokotaagi.

¹⁷ Daen yononon jejnembawaa qata me qataa jangoya selegianon mende mej laligogiti, iyononon nemanene iwoi stuanon me maaketnon sewana mewombajon me ambombajon amamaagi.

¹⁸ Qaa koi moma asariwombaa momakootoya ii kokaen: Mononon momakootoyawo laligoji, iinon mono jejnembawaa jangoya weengowa. Jangoya ii balon ejawaa jangoya kolooja. Aaso jangoya ii 666. Kian.

14

Lama meria ano kanagesouruta 144,000.

¹ *Kawaa gematanon unun Lama merianon Zaion baananon nano iibe. Iwo kanagesouruta jangogia 144,000 ii motoon nangi Lama meriaa qata ano iwaa Manaa qata ii kuuya yonoo wambusonanganon oo-ootaga ero injiibe. ² Iikanondeen mobe Siwenonga otong mon apu somata sianon giliro kemej kuun qamakeji, kaan kolooro. Ii gunparandan

* 13:8: Ond 69.28 * 13:10: Jer 15.2; 43.11 * 13:10: Tosianon qaa ii kokaen meleenju: Mononon manjawaa soo somata (bainat) kanon tosaana unjuuro komuwuti, tosanon mono iyana ii soo kaananon uugi komuwaa. * 14:1: Eze 9.4; Ais 7.3

gbinggururuj somata qajiwaa otona iikawaa tanijaen kolooro. Otona ii gita kulele mamaga qegi otona koloorkejiwaa so mobe.

³ Anutunonj ejemba 144,000 ii namononga sewangia mej unuanoti, iyonononj mono Anutuwaa jinjaronj duj batanonj kouma bej jawina 4 ano jotamemeya waja 24 iyonoo jaasewangianonj nama rii dongoga qagi. Kuuya yonononj iyangiaa riigia qagi seleengen yonononj ii kuma aowombaajonj amamaagi. ⁴ Yonononj ejemba qaita monj koloonj laligonj kougi. Mende tiloonj soraaya laligowombaajonj iyangia galej koma aonj emba yonowo jewonj mende mokoloonj laligogi. Lama merianonj dakanonj kema kankeji, iyonononj mono ii otaanj iikawaa so kema kankeju. Anutunonj ii ejemba batugianonga sewangia mej metogonj unuano Anutu ano Lama meria yoroo yambugara dologa koloaju. ⁵*Yonoo jegianonja qaa qolonmolongoya monj mende mokoloogi koposowaa qaagia qaa soraaya laligonj kougi. Kianj.

Siwe gajoba karoonj yonononj qaagia jej elelaogi.

⁶ Kawaa gematanonj Siwe gajoba monj iibe sombinj kotonj kanakeewanj elelaoro. Iinonj Oligaa Buja konkonjonj* mej kanj balonj ejemba yonoojonj jej asarimambaajonj karo. Ejemba ii tuungiaa so, bejsakonj isigiaa so, qaa tania jejegiaa so ano kantrigiaa so balonj sokoma rama kenjuti, mono kuuya iyonoojonj jej seimambaajonj karo. ⁷ Kanj kotigagadeen silama kokaenj qaro, “Anutunonj ejemba gosin jej tegonj onjombaatiwaa kambananonj mono torinj dodowija. Kawaaajonj onj mono Anutuwaa jeta uuguwomboti-waaajonj keegia moma mepeseen qabuwaya mej seiwu. Monjonj siwe, namo, kowe ano apu jaaya mokoloonj ononoti, mono iwaa waeya mej mepeseen laligowu.”

⁸*Kaenj qaro iwaa kanianonj Siwe gajoba alia monj mutuya otaanj kanj kokaenj qaro, “Babilon siti somata ii meleeno kemerota eja. Babilon emba qabuwayawo iikanonj mono serowilin ama iikanonj kantri kuuya mej tiloonj onono sokono. Iinonj wain apu kaanja newutiwaaajonj onono uugia sooro uusoosoo koloonj laligogi. Kaanja koloonj laligoroti-waaajonj Anutuwaa irinja soono kazi ama jero siti qabuwayawo ii mono kondeengi meleeno kemerota eja.” Kianj.

⁹ Kaenj qaro iwaa kanianonj Siwe gajoba karoonjanonj orotaan elelaonj kanj kotigagadeen silama kokaenj qaro, “Monjonj jejnemba ano iwaa unyaya waeya mej mepeseen mungej aasoya anjonj koma wambusoonjanonj me borianonj mej mokotaaji eenj, ¹⁰*iinonj mono kaanjiadeen Anutuwaa irinjonsoonja ii wain apu kotiga kaanja nejj mobaa. Anutunonj wain apu ii apu toonjwawo mende mindirinj wain kotiga toongadeen irinjonsoonja qambinonj maaro raji, iinonj mono ii newaa. Ii nejj Siwe gajoba toroya ano Lama meria yonoo baagianonj nano salfa jamowaa gere bolananonj ooro siimbobolo hononja mende moma laligowaa.

¹¹*“Iikanonj onjoro siimbobolo hononja mende moma laligowuti, iikawaa kaasoyanonj mono kamban so tetegoya qaa waama umakebaa. Ejemba jejnemba ano iwaa unyaya waeya mej mepeseenkejuti, iyonononj mono asaga gomantiinja senjonj moma laligowu. Monjonj mungej aasoya anjonj koma selianonj mej mokotaaji, iinonj mono selianonj ororo qenjej qen haamo memambaajonj amamaanj laligowaa.”

¹² Kawaaajonj ejemba soraaya Anutuwaa jojopanj qaaya tej koma otaankejuti, onononj mono kaparanj koma lombo mej mokosinjonj Jiisas pondanj moma laarinj laligowu.

¹³ Kawaa gematanonj Siwenonga qaa monj mobe kokaenj nijoro, “Gii mono tere kokaenj oowa: Ejemba Pombo qokotaan nama kambanj kokaamba kanainj komuwuti, iyonononj mono oyanboyanj koloowuya. Unja Toroyanonj qaa kitia ii metogonj ‘Qaa ii onanonj,’ jeja. Yonononj gawonj kotiga mej qenjejmanjenj moma kanj laligogi tegoro gawongiaa hona kolooro Siwe Toyanonj sundugia moro sokono iikawaaajonj korisoro onono rama haamo mej bonjonj laligowuya.” Kianj.

* 14:5: Zef 3.13 * 14:6: Ponj bej konkonjonj Toyaanonj Buja qaa towoya ii konkonjonj. Ii monowaa monoyanonga kanainj tetegoya qaa enj ubaa. * 14:8: Ais 21.9; Jer 51.8; Ais 18.2 * 14:10: Ais 51.17; Jen 19.24; Eze 38.22 * 14:11: Ais 34.10

Balombaa nene morianj honja mewutiwaa kambanja

¹⁴ *Kaen nijoro uunj koosu taanja iibe iikawaa qaganonj monj kaitania Siwe gomambaa Eja honja kaanja iinonj raro. Ila wage goulnoñ memeta ii wajanonj raro borianonj soo kaapenggoya jetawo menj raro. ¹⁵ *Ii iibe Siwe gajoba morjonj mepemepesee jigononga (tempel) asuganonj kouma koosu qaganonj raji, iwaajonj qaa kokaen jenj kotakotagadeenj qaro, “Namononj morianj honja momogoro honja mewutiwaa kambananonj mono koloaja. Kawaajonj giinonj mono sooga kaapenggoya menj gawononj kema iikanonj namowaa morianj honja ii kotonj menj kululuuwa.” ¹⁶ Koosu qaganonj raji, iwaajonj kaenj qaro sooya kaapenggoyanonj namononj giliñ gawombaa morianj honja kotonj menj kululuuro.

¹⁷ Ii menj kululuuro Siwe gajoba morjonj Siwewaa mepemepesee jigononga (tempel) asuganonj kouro. Iinonj kaanagadeenj soo kaapenggoya jetawo monj menj kouro.

¹⁸ Kouro Siwe gajoba karonjanonj Siwewaa alatawaa gere galaña ano alata ii mesaonj kouro. Kouma kotakotagadeenj qama Siwe gajoba soo kaapenggoya jetawo menj nanoti, ii kokaen ijoro, “Giinonj sooga kaapenggoya jetawo ii mono menj gawononj kema iikanonj balombaa wain kanjenja kanjenja ii kotowa. Kanjenj iikawaa kota mono momogonj yagonj raju.”

¹⁹ Kaen ijoro sooya kaapenggoya namononj giliñ namowaa wain kasa honja ii kotogonj menj kululuunj Anutuwaa wain juu somata iikanonj rijijaawutiwaajonj giliro. Wain juu ii Anutuwaa irinjonsoonja kaisareya koloaja.† ²⁰ *Wain bagenj honja ii siti seleenjenjanonj kananonj riinj rijijaagi sayanonj wain juu somataa qaa ootanonj kouma kokonj tani kaanja lansanj waama kouma apu gowoya kolooro. Sa iikawaa diinja ii wan miita ano bakaya monj kolooro. Hoosonj iikanonj riinj keno qaa ootanonj kouro hoos qawayaa kasianonj samoriro. Diinja kaenj kolooro koriga 300 kilomiita kawaa so kolooro. Kiañ.

15

Siwe gajoba 7 ano lombo kanjanawo 7.

¹ Kawaa gematanonj siwe uutanonj uunj angoletto somata monj kolooro iima kokaenj walingowe: Siwe gajoba 7 ii lombo kanjanawo (plague) 7 menj nanji. Ejemba singisonj-gogiaajonj Anutuwaa irinja soono jenj tegonj ironja meleeno lombo kanjanawo qagianonj uro mogi uutanonj olomooro qaagianonj komuwaa. Kawaajonj qagia lombo kanjanawo konoga 7 qagi.

² Ii iima iwoi bilibiliawo kowe kaanja iibe gere bolanjawo melokanjij ero. Iikawaa kooronjanonj Anutuwaa ejemba nanji injiibe. Yonjonj haamo ama jenjnembawaa qaaya mende tenj koma unayaa waeya mende menj qataa janggoya selegianonj mende anjalij anjonj koma laligogi. Anutunonj ii motomotoonj kulele onono menj nanji. ³ *Iikanonj nama Anutuwaa gawonj meme eja Mooseswaa rii ano Lama meriaa rendurj ii kokaenj qagi,

“Oo Ponj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya, giinonj angoletto somasomata damuyawo amakejanj.

Giinonj kantria kantria ii kinj ponj ama onona nanamemengaa kania ii dindiña ano honja toonj koloaja. Kawaajonj Anutu qaita monj koloonj laligojanj.

⁴ *Oo Ponj, goononj nanamemenga dindiña ii mono asuganonj asugiro mojonj.

Kawaajonj kantri kuuya yonjonj kanj goo waega menj mepeseenj gomakeju.

Giinonj geengodeenj toroya koloajanj. Kawaajonj ama morononj goojonj toroko mende monaga? Kuuya nonononj goo qabuñaga menj seinj mepeseenkejonj.”

⁵ *Kawaa gematanonj uunj iwoi kokaenj iibe: Siwewaa mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanonj tano iikawaa uutanonj Anutu dangunuyaa opo sel jigoyanonj nano iibe.

⁶ Mepemepesee jigo iikanonja Siwe gajoba 7 lombo kanjanawo 7 menj nangiti, iyonjonj

* 14:14: Dan 7.13 * 14:15: Joel 3.13 † 14:19: Anutuwaa irinjonsoonja ii wain juu somatanonj rijijaagi uutanonj olomoodaborowaa. Aisisaanj 19.15 ii iiba. * 14:20: Ais 63.3; Seru 1.15; Ais 19.15 * 15:3: Eks 15.1 * 15:4: Jer 10.7; Ond 86.9 * 15:5: Eks 38.21

kamaan asuganon kagi. Malekugia tualalakota bilibiligiawo mougi opo jokaŋa maŋki-
ilaya goulyawo ii iin kasa kaan̄a basamon̄gianon̄ embaan̄ aon̄ nan̄gi.

⁷ Yoŋonon̄ kagi beŋ jawiŋa 4 yoŋoonon̄ga moŋnon̄ goul qambi 7 on̄ono Anutuwaa
irin̄soŋsooŋan̄on̄ qambi ii qaa ootan̄on̄ kougi. Anutu irin̄a sooji, iin̄on̄ laligon̄ kouma
laligoja ano tetegoya qaa laligon̄ ubaa. ⁸ *Qambi ii on̄ono Anutun̄on̄ asamararan̄a
ano kuusun̄a qendeeno iikawaajon̄ kaaso pumpun̄gon̄ mepemepesee jigo (tempel) saa
qero moŋnon̄ Siwe jigo ii uu-uutaa so mende kolooro. Siwe gajoba 7 yoŋonon̄ wala
qambigia maagi lom̄bo kan̄jan̄awo 7 asugin̄ hon̄awo koloowaati, iikawaa gematan̄on̄
saan̄on̄ mom̄bo ubuya. Kiaŋ.

16

Qambi 7 maagi Anutuwaa irin̄soŋsooŋan̄on̄ asugiro.

¹ Mepemepesee jigo (tempel) uutanon̄ga qa somata moŋ asugiro Siwe gajoba 7
yoŋoon̄on̄ qaa kokaen̄ jeŋ kotooro mobe, “On̄o kema Anutuwaa irin̄soŋsooŋan̄on̄ qambi
7 qaa ootan̄on̄ kouma eji, iikawaa hon̄gia mono namon̄on̄ maabu.”

² *Siwe gajoba mutuyan̄on̄ mesaon̄ kema qambiaa hon̄a ii namon̄on̄ maaro. Maaro wiji
arokuukuuyawo siimbobologia tania soosooya ii qaa qootogo ejemba yoŋoo selegian̄on̄
asugiro. Ejemba jeŋnembawaa mun̄geŋ aasoya selegian̄on̄ meŋ un̄yayaa waeya meŋ
mepeseegiti, mono iyon̄oo selegian̄on̄ asugiro.

³ Gajoba woiya iin̄on̄ mesaon̄ kema qambiaa hon̄a ii kowen̄on̄ maaro. Maaro kowen̄on̄
meleema sa kolooro. Mono eja qeqetaa saya kaan̄a kolooro. Kaen̄ kolooro kowe uutan̄on̄
iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, ii kuuya komudaborogi.

⁴ *Siwe gajoba karon̄an̄on̄ qambiaa hon̄a ii apu gowoya ano apu jaaya kan̄on̄ maaro
meleema sa koloon̄ sokono. ⁵ Kaen̄ kolooro Siwe gajoba apu galeŋ komakeji, iin̄on̄
qaa kokaen̄ jero mobe, “Oo Anutu toroya, giin̄on̄ qaa gosin̄ kokaen̄ jeŋ tegona lom̄bo
koi asugijiwaajon̄ dindin̄a koloojan̄. Mono solan̄a laligon̄ kouma laligojan̄. ⁶ Yoŋonon̄
goon̄on̄ ejemba soraaya ano gejatootoo ejemba un̄un̄ laligogi sagian̄on̄ maaro. Giin̄on̄
ii un̄ugitiwaa iron̄a meleema sa on̄ona negiti, ii mono sogian̄on̄ ana qagian̄on̄ uro.
Kawaajon̄ Anutu giin̄on̄ dindin̄agadeen̄ koloojan̄.”

⁷ Apu galeŋ komakeji, iin̄on̄ kaen̄ jero qaa moŋ alatanon̄ga kokaen̄ karo mobe, “Qaa ii
on̄an̄on̄! Oo Pon̄ Anutu ku-usun̄ kuuyaa Toya, giin̄on̄ ejemba qaagia gosin̄ dindin̄agadeen̄
jeŋ tegon̄ on̄omakejan̄.”

⁸ Siwe gajoba 4:ya iikan̄on̄ qambiaa hon̄a ii ween̄ jaayan̄on̄ maaro iikan̄on̄ ween̄
esun̄ muro geriawo totoon̄ koloon̄ ejemba gere kaan̄a on̄ooro. ⁹ Ween̄ jaaya geriawo
iikan̄on̄ on̄ooro selegia delatiro. Anutun̄on̄ lom̄bo kan̄jan̄awo iikawaa Toya koloon̄ ano
qagian̄on̄ uroti, ejemban̄on̄ ii moma iikawaajon̄ Anutuwaa qata jeŋ qasuaan̄ mun̄ laligogi.
Kaan̄a laligogito, Anutu mepeseen̄ qabun̄aya meŋ seiwutiwaajon̄ mono uugia mende
meleengito, toroqen̄ yan̄gisen̄ ama laligogi.

¹⁰ *Siwe gajoba 5:ya iikan̄on̄ qambiaa hon̄a ii jeŋnembawaa jin̄karon̄ duŋnon̄ maaro.
Iikan̄on̄ maaro pangamar̄ somatan̄on̄ jeŋnembawaa ometoton̄a (kingdom) ii sokoma
pangamar̄ mero. Pangamar̄ mero ejemba iringia soono neselan̄gia jegian̄on̄ kitogi riiri.
¹¹ Ejemban̄on̄ siimbobolo ano wiji nombon̄giaa siimboboloya somata moma iikawaajon̄
Siwewaa Anutuya ii jeŋ qasuaan̄ mun̄ laligogi. Kaan̄a laligogito, nanamemen̄gia bologa
ama meŋ laligogiti, ii mende gosin̄ mesaon̄ uugia mende meleengi.

¹² *Siwe gajoba 6:ya iikan̄on̄ qambiaa hon̄a ii apu somata qata Yufreitis kan̄on̄
maaro juguro. Ween̄ koukoutan̄on̄ga kin̄ poŋa poŋa kawombaaon̄ moma jojorin̄
laligogiti, iyon̄onon̄ apu juguro momo mende papangogito, koton̄ kawutiwaa kania
kolooro. ¹³ Iikan̄on̄a un̄un̄ omejiilan̄ bologa karon̄on̄ tan̄igia tan̄a kaan̄a ii in̄iibe jewan̄
nemun̄a iliawo, jeŋnemba ano gejatootoo eja takapolakaya yoŋoo qaa oogian̄on̄ga kouma

* 15:8: Eks 40.34; 1 Kin̄ 8.10-11; 2 Hist 5.13-14; Ais 6.4 * 16:2: Eks 9.10 * 16:4: Eks 7.17-21; Ond 78.44 * 16:10:
Eks 10.21 * 16:12: Ais 11.15

kamaagi. ¹⁴ Omejiilan yononon kamaan kema angoletto kania kania amakeju. Kaen ama baloŋa baloŋa kuuya liligon kin ponŋia injiima Anutu tuarenjen ambutiwaajon uugia kuun kokaen jegi, “Mono mindirin aon Anutu ku-usun kuuyaa Toyaa kambaŋ somatanon motoon manja aowoŋa.”

¹⁵ *Jiisanon jeja, “Geja ambu! Niinon mono yonoro meme kaŋa olon kamaŋa. Mononon uugbiligbili laligowaati, iinon mono simbawonjowo koloŋa. Bombolan tondu kema karo gamuya iibubotiwaajon sele esuya galen komakeji, iinon mono oyanboyan koloowaa.”

¹⁶ *Ome welenqeŋe yononon kin ponja ponja ii kuun unuama balon korio qata Hibruu qaanon Armagedon jejuti, iikanon ajoroogi injiibe. Kiaŋ.

¹⁷ Siwe gajoba 7:ŋa kanon qambiaa honja ii kanakeewan maaro. Maaro mepemepese jigo (tempel) uuta jinkaron dujanonŋa qa somata mon koloŋ qaa kokaen karo jero, “Ii maadaborogi asugidaboroŋa.” ¹⁸ *Kaen jero iikanondeen oobili mero gunparandan gbinggururun qama ero nan jeta buuratia mon mero. Iiw (Eewa) Adam yoroo kambanonŋa kanain namonon laligon kouninj, kambaŋ iikanon nan kaŋa mon mende giiliaga. Iikawaa so tania soosooya giliro bologa totoon kolooro.

¹⁹ *Kaen asugiro siti somata Babilon iikanon juma bakaya karon koloogi ano kantria kantria kuuya iyonoo sitigia ii kaanjadeen tiwilaan meleeno kemegi. Anutunon siti qabuŋayawo Babilon yonoo kilenŋa mende duduun ironŋa meleema onono. Anutunon uugere ama irinonsoononon qambi saa qen raroti, ii mono maama onono qagianon uro wain apu kaŋa negi. ²⁰ *Kowenon wato kuuya egiti, ii mono kok koma musulungogi ano baan baan nanŋiti, ii mono kaanjadeen alin qaonŋi.

²¹ *Kaen asugiro kombo kota somata lombogia 45 kilogram iikanon sombinonŋa ejemba qagianon kamaaro. Lombo kanjanawo ii tania soosooya kolooro. Kon kota taninaan iikaan kanon kamaan unuro ejembanon iikawaajon Anutu jen qasuaan mug. Kiaŋ.

17

Emba mononon jeynembawaa qaganon raro iibe.

¹ *Siwe gajoba 7 qambi 7 ii men nanŋiti, iyonononŋa mononon kan qaa kokaen nijoro, “Gii mono niwo kana kema kana somata emba qabuŋayawo apu mamagaa qagianon raji, ii qendeema gomaŋa. Anutunon qaaya gosin ironŋa meleeno qaganon uro laligoŋa.

² *Balombaa kin ponja ponja yononon iwo serowilin ama laligogi. Kanagesogianon namonon laligojuti, iyononon kaanagadeen emba iikawaa serowilinajon ama uugia waaro uusooso koloogi. Wain apu nen enkalolon koloŋkejuti, mono iikawaa so kanain serowilin ama laligon kaamaa anŋi.”

³ *Kaen jero Un Toroyanon nunuano umbeumbenanon qananon uro Siwe gajoba iikanon nuano balon qararanonkononon keube. Iikanon keuma emba mon jeynemba oso popolan iwaa qaganon raro iibe. Jeynembawaa selianon mepaqepae qa kania kania oogita saa qero wara 7 ano ilia 10 kaen nano.

⁴ *Emba iikanon opo suru osoga nezongbala ano oso popolan ii mouma raro. Akadamuya goul, kowonjin honawo ano kasaron tosaŋa kanon menjerenon aoro kaitanianon kokobilibiliawo kolooro. Borianon goul qambi men raroti, ii serowilin ama laligorotiwaa anjonjoraya arokuukuuyawonon saa qeqetaga. ⁵ Emba iikawaa palapanon qata aasangoya ii kokaen oogita ero, “Babilon qabuŋanawo, namowaa kana somata ejemba ano anjonjora arokuukuuyawowaa nemunŋia.” ⁶ Qata kaen ero

* 16:15: Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Ais 3.3 * 16:16: 2 Kin 23.29; Zek 12.11 * 16:18: Isa 8.5; 11.13, 19
 * 16:19: Ais 51.17 * 16:20: Isa 6.14 * 16:21: Eks 9.23; Isa 11.19 * 17:1: Jer 51.13 * 17:2: Ais 23.17; Jer 51.7 * 17:3: Ais 13.1 * 17:4: Jer 51.7

Anutuwaa ejemba soraayanon Jiisaswaa kania nanjon bon qerj nama jerj laligogiti, ii uruj sagia nerj kawaajon uunjonjan qerj nano iibe. Ii iima aaruj tililingowe.

⁷ Aaruj tililingowe Siwe gajobanon qaa kokaen nijiro, “Gii mono nomaembaajon aaruj tililingojan? Niinon saanon emba kokawaa kania aasangoya gisaama ano jejnemba waja 7 ano ilia 10 emba ii bosimizeji, iwaa kania aasangoya ii kaanagadeen gisaama jokolon goma. ⁸ *Jaaga meleenon jejnemba iijani, iinon wala laligoroto, kamban kokaamba jaawo mende laligoja. Iinon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanon gbilin waabaato, Kraistnon hgoro gere sianon kemebaa. Anutunon Siwe namo mokolon oronoti, kamban iikanon kanain namonon laligon kougi qagia laaligo kotigaa papianon mende oogita eji, ejemba iyononon mono jejnemba iima aaruwuya. Jaawo laligoroto, kamban kokaamba jaawo mende laligoja ano kanagen mombo gbilin asugiwaati, iikawaajon mono aaruwuya.

⁹ “Anana qaa koi moma asariwombaaajon monin momakootoya kokaen eja: Waja 7 ii embanon baana 7:baa qagianon raji, mono baana iikawaa sareya kolooja. ¹⁰ Waja 7 ii kaanagadeen kin pon 7 iyonoo kaisaregiaga kolooja. Yonoononga 5 komun kamaad-aborogi 6:ya iinon laligon ejemba galen koma onomakeja. Konoga era asugiwaatiwaa so kolooja. Iinon asugiwaati, iikanon mono kamban toroga ku-usun qaganon nambaatiwaa so kolooja. ¹¹ Jejnemba laligoroto, kamban kokaamba mende toroqen laligoji, iinon 7 yonoononga mon kolooja. Iinon mombo gbilin anjo kin pon janogoya 8 kolooja. Kaen kolooaato, Kraistnon kondeema muro tiwilaan gere sianon kemebaa.

¹² * “Ilia 10 injijani, ii kin pon 10 yonoo kaisaregia kolooja. Yononon mende kanain ejemba galen koma onomakejuto, Anutunon kanagen ku-usun onono kin pon kaana koloowuya. Kaen kolon jejnembawo aua motoongowaa so ejemba galen koma onoma laligowuya. ¹³ Kin pon 10 yononon momo aren motoongo iikayadeen otaan jejnemba nanjon ku-usungia ii mugi laligowaa. ¹⁴ Esungia kaen mindirin Lama meria tuarenjen ama manja aowuto, Lama merianon mono haamo ama onono kamaawuya. Iinon kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Pongia kolooja. Iinon nonooma meweengon nonono iwo pondan nama laligowonati, nononon mono motoon haamo ama onoma otokorian maabon.”

¹⁵ Siwe gajobanon qaaya kaen jerj toroqen kokaen nijoro mobe, “Kana somata emba somatanon apu mamagaa qagianon raro injidaboronani, apu ii ejemba kantria kantria yonoo kaisaregia kolooja. Yononon tuungia ano bensakon isigiaa so leelee rama kenji selegia kania kania koloo qagaa tania morota morota jerjkeju. ¹⁶ Jaaga meleenon ilia 10 injijani, iyononon esungia jejnembawo mindirin kana somata emba ii kazi ama mugi kokaen kolooja: Yononon ilawoilaya kuuya luluuma qegi kaapirona koloo opo suruya kotogodaborogi bombolan koloo busuya nerj siita gerenon angj jedaborowaa.

¹⁷ “Kaen kolooaati, ii Anutunon kin pon yonoo uugia kuun sololon onono uumotoon ama mindirin ambuya. Anutuwa momo arenja kaen otaawuya. Kawaa so ku-usungia jejnemba mugi ejemba galen koma onoma laligowaa. Kaana laligoro Anutuwa qaayanon honawo kolooaati, kamban iikanon tegowaa. ¹⁸ Emba raro iijani, ii siti qabunayawo toyanon balombaa kin ponja ponja galen koma onomakeji, mono kin iikawaa sareya kolooja.” Kian.

18

Babilon siti kondeengi gororongowaa.

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon ku-usuna uuta iibe Siwenonga asugin kamaaro asamarananon balon men asariro.

² *Kamaan kotakotagadeen silama kokaen qaro, “Babilon siti somata ii kondeengi. Ii onanon kondeengi gororongoro. Ejemba qaongi omejiilan kania kania yononondeen

* 17:8: Dan 7.7; Ais 11.7; Ond 69.28 * 17:12: Dan 7.24 * 18:2: Ais 13.21; 21.9; Jer 50.39; 51.8; Ais 14.8

mono ajoroon mirigia iikanon megi iyoono goman waja kolooro. Koonja koonja qizimizingiwawo ano arokuukuugiawo yononondeen mono iikanon ajoroon haigia lan ama sosoo laligoju.

³ * “Anutunon ii kokaembaajon jero kondeenji: Kantri kuuya yononon emba iikawaa serowiliinaajon ama uugia waaro enkalolon koloogi Anutuwaawo irinja soono. Irinjonsoonja ii qagianon uro wain apu nenkejutiwaawo tani mogi. Namowaa kin ponja ponja yononon emba iikawo serowilin nambonambon ama laligogi. Konkororo ejembanon balon so iikanonja kan esuhina akadamiugiawo sewanja mewaatiwaajon anji honombononja qaa horon siiseweweya qaa laligoro. Iwaa mejuqejuyaaajon ama yononon qaqabunjayawo kindimbiri koloon ejemba uuta koloogi.”

⁴ * Iikawaa gematanon Siwenonja mononon qaa nijoro kokaen mobe,
 “Noo kanagesouruna, onjo mono siti ii mesaon seleenjen kamaawu.
 Emba iikanon singisongo amakeji, iikanon mono turun onono iwo nama uugia tiloowubo.

Anutunon ironja meleema onono lombo kanjanawo qagianon ubaati, lombo iikaanja mononon mono onongiaa qagianon uro kaanagadeen siimbobolo mobubo. Kawaajon yonowo mono mende mindirin laligowu.

⁵ * Emba iikanon singisongoya ama menj qanon qanon ano uma sombin oosirid-aboroja.

Kikekasililin ama laligogiti, Anutunon ii mono anja roromononon ama iikawaa-jon mende duduwaawo.

⁶ * Nanamemen doogoya tosia ama onoma laligogiti, onjo mono iikawaa so meleema ama onombu. Bologa ama menj laligogiti, onjo mono iikawaa ironja somanja woiwaa so meleema ononji qagianon ubaa.

Singisongowaa qambia newutiwaajon maama laligogiti, iyangiaa qambi iikanonja mono soman woiwaa so koson meleema wain apu kaamboga kotakota ii iyangia maagi newuya.

⁷ * Emba iikanon esuhina akadamiyawo honombononja qaa horon qabunja uuta mokolon siiseweweya qaa laligoro. Iikawaa ironja mono iyanja oolinon ootin gere ozozapanon siimbobolo honombononja qaa ama mugi jinjen qama wosobiri laligowaa. Iyanja uutanon kokaen romonon tondu jenkeja,

‘Niinon kwiin emba pombaa jinkaron dun rarayanon rajen. Malo mende koloojen ano kamban mononon jinjen mende qama.’

⁸ Kaen tondu jenkejiwaajon ama Anutunon ironja meleema muro kamban motoongowaa uutanon iwaa qaganon ubaa.

Pon Anutunon qaaya gosin jen tegon muroti, iwaa usunanon mono uuta kolooja. Kawaajon lombo kanjanawo kania kania iikanon mono uulanawo kokaen koloon mubaa:

Tinitosayanon komugi jinjen qama bodi raro iyanja gerenon anji jewaa.”

⁹ * Gerenon anji jero kaaso waabaati, kantria kantria kuuya yonoo kin pongianon ii iima amburere menj saabu. Kin pon yononon iwo serowilin ama laligogi. Esuhinaya akadamiyawo honombononja qaa iikawaa nen korisoroya iwo ama aisoon laligogiti, iyononon mono iwaajon ama jinjen qabu. ¹⁰ Jinjen qama oolinon ootigi gere ozozapanon siimbobolo honombononja qaa mobaati, iikawaajon mono riimburatin korikori nama kokaen samaa jewu, “Oo Babilon siti qabunjayawo, lombo qagianon urotiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ jen saajon. Oo siti ku-usungia somata, Siwe Toyanon ironja meleema onono uulanawo aua motoongowaa uutanon qagianon uro siimbobolo somata moju. ‘Yei! Yei!’ jen saajon!”

* 18:3: Ais 23.17; Jer 51.7 * 18:4: Ais 48.20; Jer 50.8; 51.6, 45 * 18:5: Jen 18.20-21; Jer 51.9 * 18:6: Ond 137.8; Jer 50.29 * 18:7: Ais 47.7-9 * 18:9: Eze 26.16-17

¹¹ *Kantria kantria yonoo konkororo ejemba yononon kaanagadeen amburerej ambuya. Mononon toroqen yonoo hinagia sewanja mende menkebaatiwaajon mono jingen qama saabuya. ¹² *Akadamugia goul, silwa, kowonjin honawo ano soron kota ii Babilon yononon me tosanon mende sewanja mewuya. Opogia tualalakota, osoga nezongbala, oso popolan ano opo qata silk ii mende sewanja mewuya. Gere awaa soro kania kania iikawaa batugia ano borosowogia kania kania ii mende toroqen sewanja mewuya. Akadamugia elefant siitanon memeta, ii eej ewuya. Nembanene dun iwoigia gere sewanja somata juju, qonqon, muzi, nanjin ano yoware kanon memeta, ii eej ewuya. Borosowo aej goota brons ano aej injananon memeta ano jamo qata maabol kanon memeta ii mono eej ewuya.

¹³ Babilon yononon sosoni (sinamon) ano dajen tosaaja ii mende sewanja mewuya. Selewaa sanda qata mor, jinin sambori ano selewaa unkoowa tosia ii mende sewanja mewuya. Marae, bera, jinin ano moroja koloowaatiwaa iwoi tosaaja ii mende sewanja mewuya. Kaanagadeen wain apu, oil gerewaa oilya, wiit kota ano flaua neneya ii mende sewanja mewuya. Bulmakao, lama, hoos ano hoos kare ii mende sewanja mewuya. Wala welenqege ejemba sewanja men gawonon onoongi sele busu me uurononogogianon bolin tiwilaaro. Kaen mende toroqen amakebuya.

¹⁴ Konkororo ejemba yononon Babilon emba iikawaajon kokaen jewuya, “Gere hona nemambaa siin moma laligonati, ii mono qaongi eej laligojan. Toomorianga ano esuhinaga akadamugiawo ii mono korebore gomesaon aligi totomin laligojan. Ii mono kamban mongen mombo mokoloowagatiwaa so qaago.” ¹⁵ *Konkororo ejemba esuhinagia kaen kaen sewanja mewutiwaajon ama siti iikanonja monej goul (maa suan) horon qabuajawo koloogi. Yononon korikori nanji tosanon oolinon ootigi gere ozozopananon siimbobolo honombononja qaa moroti, iikawaajon mono aaru saama jingen qabuya.

¹⁶ Jingen qama kokaen jewuya, “Oo siti somata, lombo qagianon urotiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ qama jingen qajon. Yononon opogia tualalakota, osoga nezongbala ano oso popolan ii mougi. Akadamugia goul, kowonjin honawo ano kasaron tosanon menjeregon aogi tanigianon kokobilibiliawo kolooro. ¹⁷ *Kaen angito, esuhinagia kaaja hononja qaa ii mono uulanawo aua motoongowaa uutanon tiwilaan alin qaongi.” Kaen jegi.

Wango kapten kuuya ano ejemba wanonon kema kankejuti, iyononon kaanideen kuuya Babilon siti oogita jero kaasoya ii korikori nama iibuya. Kaanagadeen wango ejemba opo sel mororongogi haamonon nanjoro kemakejuti ano kowenon gawon tosaaja men laaligogia nanjonkejuti, iyononon mono korebore ii korikori nama iibuya. ¹⁸ *Emba somata qabuayawo anji jero gere bolanja kaasoya waabaati, ii korikori nama iima amburerej ama kokaen jewuya, “Siti qabuayawo kokawaa alia mono kamban monon mende ero.”

¹⁹ *Kaen jej sububun orasin too arin qama jingen qama oron saama kokaen jegi, “Oo siti somata, aua motoongowaa uutanon iwoiya kuuya mono tiwilaan alin qaono. Ejemba wangogiawo kuuya kowenon kema kan esuhinagia sewanja mewutiwaajon ama iikanonja monej goul (maa suan) seiseiya horogi siti iikanon qabuayawo kolooro. Lombo qagianon ujiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ jej saajon.” Kaen jegi.

²⁰ *Yononon nanamemen doogoya tosaaja ama onoma laligogiti, Anutunon mono iikawaa qaaya jej tegon ironja meleeno qagianon uro siimbobolo somata momakeju. Kawaajon Siwe gomanon laligojuti, onjo mono iwaajon ama otokorian maabu. Anutuwa ejemba soraaya, aposoluruta ano gejatotoo ejemba onjo mono aison rendun horon laligowu.

* 18:11: Eze 27.31, 36 * 18:12: Eze 27.12, 13, 22 * 18:15: Eze 27.31, 36 * 18:17: Ais 23.14; Eze 27.26-30
* 18:18: Eze 27.32 * 18:19: Eze 27.30-34 * 18:20: Dut 32.43; Jer 51.48

aoro afaangoro emba memewaa kambananonj mono kanj kuuro laligojonj. Kawaajonj anana mono otokorianj maama aisoonj Anutu mepeseenj muninj qabunyanonj seinjkebaa. ⁸ Anutunonj maleku tualalakota asamararanawo ii onono mougi.” (Maleku tualalakota ii ejemba soraaya yonoo nanamemenj solanjaa kaisareya, mono iikanonj mouma aogi.)

⁹*Tuunj somataa tanitani kaenj qama jegi Siwe gajoba qambiawo iikanonj mono toroqenj kokaenj nijoro mobe, “Qaa koi mono oowa: Anutunonj ejemba onoono Lama meriaa maranj (emba memewaa) lombanonj koubuti, iyonononj mono simbawonj koloou.” Kaenj jenj mombo toroqenj kokaenj nijoro, “Qaa ii mono Anutuwaawo qaa honja toonj koloouja.”

¹⁰ Siwe gajobanonj kaenj nijoro niinonj iikanondeenj iwaa waeya menj mepeseenj mumambaajonj moma iwaa kanianonj siminj kuma usugoweto, iinonj kokaenj nijoro, “Ae! Kaenj mende amba. Gii ano goo uumeleenj alauruganonj Jiisaswaa kania nanjonj jenj laligogi welenj qenj onjmakejonj, niinonj iyonoononjga monj kolooujenj. Jiisasnonj Burja qaa honja inisaanoti, iikawaa esujanonj mono gejatootoo ejemba inaanj onono Unja Toroyaa qaaya moma jenj seigi. Kawaajonj mono Anutuwaajonj usugonj waeya menj mepeseenj laligowa.” Kianj.

Kraistnonj manjaqeqe tuunjuruta yonowo manja aowombaajonj kengji.

¹¹*Niinonj Siwe aantano hoos taanja monj iibe karo. Qaganonj raro karoti, iwaa qata ii Pondanj Nananj (Kawali) ano Eja Honjaborja. Qata kaenj qamakejuti, iinonj qaa dindinja otaanj qaa gosinj jenj tegonj iikawaa so manja qenkeja. ¹²*Jaayanonj gere bolanj kaanja jero wanjonj ila wage mamaga konji qata asuganonj oo-ooyaga karo. Qata iyanjodeenj mojata, monjonj monj ii mende moja. ¹³ Malekuya sanonj qeeqeesaaya ii mouma karo. Qata qamakejuti, ii Anutuwaanonj qaa.

¹⁴ Ii otaanj kagiti, ii Siwe gomambaa manjaqeqe eja tuunja tuunja. Yonjononj hoosgia taanja unjuama qagianonj rama malekugia tualalakota soraaya mouma kagi. ¹⁵*Kawaligiaa buutanonjga manjawaa soo somata (bainat) jeta sulutuk aanjwawo monjonj karo. Ii kantria kantria unju haamo ama onjombaatiwaajonj ama karo. Iinonj galerkonj kombaa aenj gbaruyanonj kantri so qindingonj galer koma onjoma laligowaa. Iinonj Anutu kuusunj kuuyaa Toyaa wain juuya somata rijijaawaa. Wain juu ii Anutuwaawo irinjonsoonja uuduuduuyawowaa kaisareya koloouja.* ¹⁶ Malekuyanonj qata monj oogita maronjanonj kokaenj nano, “Kinj yonoo Kinjga ano eja ponj yonoo Pongja.” Kianj.

¹⁷*Kawaa gematanonj Siwe gajoba monj iibe weenj jaayanonj nano. Eukanonj nama kotakota qama koonja koonja sombinj biiwia kotonj kanakeewanj elelaonj kemakejuti, mono kuuya ii onjooma kokaenj jero, “Onj mono kawu-u! Anutunonj jejelombanj somata mozozonjgoroti, mono iikanonj ajoroowu. ¹⁸ Kanj ajoroonj kinj ponj, kawali galerj ano manjaqeqe eja yonoo busugia newu. Hoos ano hoos qagianonj ramakejuti, mono iyonoo busugia newu. Ejemba kuuya yonoo busugia mono kanj newu. Ejemba uuta kamaanqeqeta, iyanjgiaa gawonjgia menjkejuti ano togiaa welenjgia eenj qenkejuti, mono kuuya iyonoo busugia newu.”

¹⁹ Kawaa gematanonj jennemba ano balonja balonja yonoo kinj pongja iyonononj mono manjaqeqe tuunjgia unjuama kanj ajoroogi injiibe. Monjonj hoos qaganonj rama manjaqeqe tuunja yonowo nanoti, mono ii tuarenjenj ama onjoma manja aowombaajonj ajoroogi injiibe.

²⁰*Aogi jennemba menj somongogi. Gejatootoo eja takapolakaya jennembawaa jeta menj anjoleto ama laligoroti, ii kaanagadeenj jennembawo menj somongogi. Gejatootoo eja takapolakayanonj anjoleto ama iikanonj ejemba tosaanja koi kaanja ii tiligonj onono

* 19:9: Mat 22.2-3 * 19:11: Eze 1.1; Ond 96.13; Ais 11.4 * 19:12: Dan 10.6 * 19:15: Ond 2.9; Ais 63.3; Joel 3.13; Ais 14.20 * 19:15: Wain kasawaa honja osoga (greip) kawaa kanjenja ii juu somatanonj ama rijijaagi qisigoro apuyanonj dutaa ootanonj lalanonj kemero baket anji kawaa uutanonj kemenkeja. Anana uunana mende meleeninj Anutuwaawo irinja toroqenj soono Jiisasnonj iikawaa siimboboloya moma irinjonsoonja rijijaaro kemero Anutuwaawo uutanonj olomooro luae koloowaa. * 19:17: Eze 39.17-20 * 19:20: Ais 13.1-18

jinjauŋ ama laligogi: Ejemba jeŋnembawaa aasoya meŋ aŋaliŋ aŋgoŋ koŋgiti ano toŋianonŋ uŋayaa waeya meŋ mepeseŋ laligogiti, ii mono tiligoŋ oŋoma laligoro. Oroma somoŋgoŋ gbiligbili hagoŋ oronŋi roŋ salfa jamowaa gere bolanoŋ jeŋ gogoriŋ qeŋkeji, mono iikawaa sianonŋ kemeri. ²¹ Kemeru hoos qaganonŋ raroti waa buutanonŋa manjawaa soo somata (bainat) karoti, iikanonŋ mono kiŋ poŋ ano manjajeqe eja kuuya ii uŋuro komugi. Komugi koonŋ kuuya yoŋononŋ kouma busugia uuŋ neŋ neŋ timbiriŋgogi. Kiaŋ.

20

Satan somoŋgogi gbani 1,000:baa so kapuare mirinonŋ raro.

¹ Kawaa gematanonŋ Siwe gajoba moŋ iibe Siwenonŋa kamaaro. Iinoŋ omejiilanŋ yoŋoo roŋ dusiita qaa iikawaa kii meria ano gbado somata moŋ ii borianonŋ meŋ kamaaro. ² *Gajoba iikanonŋ kamaanŋ jewenaŋ nemuŋa iliawo (dragon) ii meŋ gbani 1,000 rabaatiwaaŋ somoŋgoro. Jewenaŋ nemuŋa ii monowaa monoyanonŋa mokoleŋ koloŋ laligoŋ kouro. Qata moŋ ii Kileŋaa Toya ano Satan. ³ Gbani 1,000:baa uutanonŋ toroqenŋ ejemba kantri so kuuyŋ gomaŋ so jinjauŋ meŋ ambutiwaaŋ tiligoŋ oŋomboti waaŋ somoŋgoro. Somoŋgoŋ giliro omejiilanŋ yoŋoo roŋ dusiita qaa iikanonŋ kemero unuŋa koma sapo ama muŋgeŋ aasononŋ (siil) qokotaŋ kii nemuŋa kuno kemero uutanonŋ raro. Kaŋa raro Siwe gajobanonŋ kokaŋ jero, “Gbani 1,000 tegoro iikawaa gematanonŋ Anutunonŋ jero mombo isaŋgi kambaŋ toroga gawoŋa meŋ laligowaa.” Kaŋ jero.

⁴ *Kawaa gematanonŋ jinjaronŋ duŋa duŋa iibe. Anutunonŋ tosaŋa ku-usuŋ oŋonoŋ ejemba qaagia jeŋ tegowuti, iyoŋononŋ mono duŋa duŋa kanonŋ kamaanŋ ragi. Kaŋa-gadeeŋ ejemba Jiisaswaa kania naŋgoŋ jegitiwaaŋ ama Anutu waa Buŋa qaawaŋ ama aroŋia kotogi komugiti, mono iyoŋoo kokoosogia iŋiibe. Kaŋagadeeŋ ejemba jeŋnemba ano iwaa uŋayaa waeya mende meŋ mepeseegiti ano iwaa aasoya ii wambusoŋgianonŋ me borogianonŋ mende meŋ aŋaliŋ aŋgoŋ koŋgiti, mono iyoŋoo kokoosogia iŋiibe. Kokoosogia ii iŋiibe mono gbiliŋ waagi. Waama Kraistwo gbani 1,000:baa so iwoi kuuya galeŋ koma laligogi.

⁵ Komugiti, iyoŋoononŋa toŋianonŋ koomunonŋa waawaa mutuya iikawaa kambanoŋ mende gbiligi. Qaagoto, gbani 1,000 ii mambonŋi tegoro iikawaa gematanonŋ mono gbiliŋ waabuya. ⁶ Daŋ yoŋononŋ koomunonŋa waawaa mutuyaa kambanoŋ gbiliwuti, iyoŋononŋ mono simbawoŋawo ano toroya soraaya koloŋju. Kambaŋ iikanonŋ gbiliŋgo mono indiŋa woi mende komuwu. Koomu woiyaa ku-usuŋanonŋ mono yoŋoo qagianonŋ mende uro koomu kotiga komuwombaaŋ amamaawuya. Yoŋononŋ mono Anutu ano Kraist yoroŋo jigo gawoŋ galeŋurugara koloowuya. Ii ano Kraistwo gbani 1,000 ii iwoi kuuya galeŋ koma laligoŋ ubuya. Kiaŋ.

Anutunonŋ Satambaa qaaya jeŋ tegoro kamaawaa.

⁷ Gbani 1,000 ii tegoro Satan kapuare mirinonŋa (kapuwareyanonŋa) isaŋgi kamaawaa. ⁸ *Kamaanŋ kema ejemba kantri so tiligoŋ oŋomambaŋ balonŋ so liligowaa. Balonŋ goraaya leele eu emu kema kaŋ (uugia moŋgosoŋ) sisau ama oŋoma kantri qagara Goog ano Maagog ii kaŋiadeeŋ sokoma kembaa. Anutu tuarenjeŋ ama manja qewuti-waaŋ kuuyŋ oŋonoŋ ajoroŋgi jaŋgogianonŋ kowewaa sakasimbaa so koloowaa. ⁹ Ajoroŋ kaŋ kotonŋ Israel gomaŋ sokondaboronŋ kema Anutuwaanonŋ kanageso yoŋoo sopagia ano Anutu waa wombo sitia (Jerusalem) ii liligoŋ rabuya. Kaŋ rabuyato, Anutunonŋ gere bolanŋ ano siwenonŋa kamaanŋ jeŋ kotonŋ oŋondaborowaa.

¹⁰ Jeŋ kotonŋ oŋondabororo Kileŋaa Toya tiligoŋ oŋonoŋ jinjauŋ aŋgiti, gajoba yoŋononŋ ii hagoŋ mugu roŋ salfa jamowaa gere bolanoŋ jeŋ gogoriŋlao qeŋ namakeji, mono iikawaa sianonŋ kemero. Wala jeŋnemba ano gejatootoo eja takapolakaya kaŋagadeeŋ hagoŋ oronŋi iikanonŋ kemeŋ laligoŋ. Iikanonŋ asaga gomantiŋa qanjononŋ oŋootigi tetegoya qaa siimbobolo honombonŋa mende moma laligoŋ ubuya. Kiaŋ.

* 20:2: Jen 3.1   * 20:4: Dan 7.9, 22   * 20:8: Eze 7.2; 38.2, 9, 15

Anutunonj ejemba komugiti, iyonjoo qaagia jej tegowaa.

¹¹ *Kawaa gematanonj jinjaronj duj somata taaja ano iikanonj raji, ii iibe. Iibe siwe namononj iwaa jaasewanonja qaoma kemaliri. Kemalinj mombo iriibonatiwaa so mende koloori. ¹² Kemaliri ejemba koomuya uuta ano kamaanqeqeta injiibe jinjaronj duj batanonj nanji Anutunonj buk papiaya papiaya kotuno. Papiya alia monj qata laaligo kotigaa qa arej buk ii kaanagadeen kotuno. Kotuma ejemba koomuya yonjoo qaagia gosiro nanamemengiaa sunduya buk papianonj oogita eji, iinonj mono iikawaa so weenjonj ejemba jej tegonj onono.

¹³ Kowenonj komunj kemenj laligogiti, ii kowe Toyanonj meleema onono Anutuwaa jaanonj kougi. Koomuwaa kondomondoo Toyaa borononj laligogiti, ii Toya iikanonj meleema onono. Komunj koomu gomanonj kemenj laligogiti, ii iikawaa Toyanonj meleema onono Anutuwaa jaanonj kougi. Kaenj kouma asugigi Anutunonj qaagia motomotoonj gosinj nanamemengiaa so jej tegonj onono. ¹⁴ Jej tegonj onono koomuwaa kondomondoo Toya ano koomu gomanj Toya ii hagonj oronji ronj gere bolanj jej gogorinj qen namakeji, mono iikawaa sianonj kemeri. Gere sia iikanonj kemegiti, iikanonj mono koomu indija woi koloaja.

¹⁵ Anutunonj mombaa qata laaligo kotigaa qa arej buknonj mende oogita ero mokoloroti, ii mono hagonj muro ronj gere bolanj jej gogorinj qen namakeji, iikawaa sianonj kemero. Kianj.

21

Siwe dologa ano namo dologa iriibe.

¹ *Siwe namo mutuya yorononj kaenj qaoma aliri kowenonj kaanagadeen mende toroqen ero. Iikawaa gematanonj Siwe ano namo dologa iriibe.

² *Jerusalem dongoga, siti toroya ii Siwenonj Anutuwaa gomanonja kamaaro iibe. Siti ii meagodaborogi iimasiinjinawo kokaenj kolooro: Emba marambaajonj maleku iimasiinjinawo mouma mugi eja bunjayawo aitonjowaatiwaaajonj menjerengonj aonj jorinj akadamuyawo nanji, siti kanonj mono iikawaa so kolooro iibe. ³ *Ii iima nama jinjaronj dujonnga qaa monj kolooro mobe kotakota qama kokaenj nijoro, “Iiba, Anutuwaa mirinonj mono ejemba batugianonj kamaanj eja. Anutunonj batugianonj laligoro iwo laligogi anj bej Anutugia koloonj yonjowo laligonj ubaa. ⁴ *Yonjowo laligonj jaungia kuuya kotodaborowaa. Iwoi kuuya wala eroti, iikanonj mono qaondabororo. Kawaaajonj mombo mende komugi jinjenj mende qabuya ano toroqen siimbobolo monj mende mobuya. Iwoi mombaajonj mende amamaanj saabuya.”

⁵ Jinjaronj dujanonj raji, iinonj kokaenj nijoro, “Moba, niinonj jewe ilawoila kuuya mono kolojaniro gbilia koloowaa.” Kaenj nijonj jero, “Qaa ii honja toonja uuwoiya qaa, iikawaaajonj ii mono papianonj oowa.” ⁶ *Toroqen kokaenj nijoro, “Ii jej kotowe kolodaboroja. Niinonj waladeen laligonj (iwoi kuuya mokoloonj kanagenj jewe qaono) konogaga laligonj uma laligomanja. Kawaa so niinonj tere nemunja mutuya A ano tere nemunja tetegoya Z koloojen. Monjonj apuwaajonj moji, niinonj mono laaligo kotigaa apu jaayanonja apu ii kalenj mube iikanonja sewanja qaa kosonj nenj laligowaa. ⁷ *Monjonj lombo kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj mono iwaa Anutuya koloonj iwoi kuuya ii mube iwaa bunja kolooro noo meraborana koloonj qana bosima laligowaa.

⁸ “Kaenj laligowuyato, tosanonj ejemba jaagianonj jirinjinjinj ama bonj mende nama momalaarigia mesaogi uugianonj tilooji, iyonjoo mirigianonj mono ronj salfa jamowaa gere* bolananonj gogorinj laoj jej namakeji, iikanonj ewuya. Yonjooonj toroqen ejemba koi kaanja yonjonj kaanagadeen iikanonj kemenj laligowuya: Ejemba unugi komugi serowilin

* 20:11: Dan 7.9-10 * 21:1: Ais 65.17; 66.22; 2 Piito 3.13 * 21:2: Ais 52.1; 61.10; Ais 3.12 * 21:3: Eze 37.27; Lew 26.11, 12 * 21:4: Ais 25.8; 35.10; 65.19 * 21:6: Ais 55.1 * 21:7: 2 Sml 7.14; Ond 89.26-27 * 21:8: Salfa jamowaa geria ii kojuwaa jamoyanonj jej gogorinj qen jenkejiwaa so koloaja.

owerj hamoqeqe ama tando lopionj waegia mej mepeseenj qaa qolonmolonggoya jenkejuti, niinonj mono ii hagonj onombe sia iikanonj kemerj laligowuya. Ii koomu indinja woi koloowaa.” Jinkaronj dujanonjga qaa kaenj karo mobe. Kianj.

Jerusalem siti dologa ii qaita moj.

⁹ Lombo kanjanawo konoga 7 kanonj qambi 7 saa qegi Siwe gajoba 7 yonononj ii mej nangiti, iyonoononga mojononj kanj kokaenj nijoro, “Mono kana emba Lama meriaa emba buja koloomambaajonj anji, ii qendeema gomaŋa.”

¹⁰ *Kaenj nijoro Uŋa Toroyanonj nono umbeumbenjanonj qananonj uro Siwe gajoba iikanonj nuano baanja koriga qabuŋayawo mojononj uri. Iikanonj uma siti toroya Jerusalem Siwenonj Anutuwaawo gomanonjga kamaaroti, ii qendeema nono kokaenj iibe:

¹¹ Anutuwaawo asamararaŋa iikanonj asariro kokobilibilianonj goul ano kowonjinj hoŋawo sewanŋia uuta iikawaa tani kolooro. Kowonjinj hoŋawo qata jaspaa ii kaaro jokaŋa jokaŋa kokobilibiligiawo meleema asariŋkejuti, mono iikawaa so tualalakota ero. ¹² *Kiropoyaa uuta ii akadamyawo. Kiropoyaa naguya 12 nanŋi kosogianonj Siwe gajoba 12 sokoma nanŋi. Israel kanagesowaa tuuŋ 12 yonoo qagia ii nagu iikawaa selegianonj oogita nano. ¹³ Nagu 12 ii leelee eu emu kokaenj nanŋi: Weenj koukoutanonj karoonj, kemekemetanonj karoonj, Noot waagej karoonj ano Saut waagej karoonj. ¹⁴ Siti kiropo ii kowonjinj tando damuyawo 12 iikayonoo qaganonj megi nano. Lama meriaa aposoluruta 12 yonoo qagia 12 ii tando 12 iikanonj oogita nano.

¹⁵ *Siwe gajoba niwo qaa jeroti, iinonj siti, iikawaa kiropoyaa ano naguya 12 iyonoo sogia keda ama momambaajonj jorinj goul kedaya (rula mesa) mej nano. ¹⁶ Siti ii areŋonj megi wanŋonja 4 kolooro. Leelee eu emu korigaya ii ororonj. Koriga motomotoonj ii goul kedaya iikanonj kedaya ama 2,400 kilomiita kawaa so mokolooro ero.† Aaregeŋa ii kaanagadeenj ororonj ero. ¹⁷ Siwe gajobanonj kaanagadeenj siti kiropoyaa ii balonj ejawaa kedanonj so ama 60 miita mokolooro ero.

¹⁸ *Siti kiropoyaa ii kowonjinj hoŋawo qata jaspaa kanonj memetaga. Siti anjo ii goul toononj megi asamararaŋanonj mono kaaro taanŋa so asasagawo asariro. ¹⁹ Siti kiropoyaa tandoya ii kowonjinj sewanŋa uuta kania kania kanonj menjereŋonj megi akadamyawo kokaenj koloogi injiibe: Tando mutuya ii kowonjinj hoŋawo qata jaspaa mundaya injanja tanitani. Tando woiya ii kowonjinj asonja qata safaija, karoonja ii kowonjinj tonŋonjtonŋonj qata ageit. Tando 4:ya ii kowonjinj tonŋonja qata emerald.

²⁰ Tando 5:ya ii kowonjinj nejongbalaya qata sardoniks. Tando 6:ya ii kowonjinj osoga qata karnilian, 7:ŋa ii kowonjinj qata krisolait (kwortz), mundaya goul kaaro kaanja. Tandoya 8:ya ii kowonjinj asonjaŋonja qata beril, 9:ŋa ii kowonjinj goota qata topaz. Tando 10:ŋa ii kowonjinj qata kalsedoni (krisopreis) mundaya tootooyawo, 11:ŋa ii kowonjinj gogookota qata jeisint (torkwois). Tando 12:ya ii kowonjinj osoga nezongbala qata ametist. ²¹ Siti kiropo nagu 12 ii soronj kota damuyawo 12 iikanonj memetaga. Nagu motomotoonj ii soronj kota motomotoonj kanonj orasiŋ memetaga. Sitinonj kana eji, ii goul toononjga megi kaaro taanja kaanja asariro.

²² Siti kuuya yonononj Ponj Anutu ku-usuŋ kuuyaa Toya ano Lama meria tororo iriima uugia meleema waegara mej mepeseenkeju. Kawaaŋonj jiwowonj jigo (tempel) mombaajonj mende amamaankeju. Jigo ii mende iibe.

²³ *Anutuwaawo asamararaŋanonj siti mej asariŋ onono Lama merianonj kiwagia kolooja. Kawaaŋonj weenj koinj asariwaotiwaajonj mende amamaankeju. ²⁴ *Iinonj kiwagia kolooro kantria kantria yonononj iwaa asasaganonj kema kanj laligowuya. Namowaa kinj ponja

* 21:10: Eze 40.2 * 21:12: Eze 48.30-35 * 21:15: Eze 40.3 † 21:16: Tuuŋ 12 motomotoonj iikawaaŋonja 200 kilomiita. * 21:18: Ais 54.11-12 * 21:23: Ais 60.19-20 * 21:24: Ais 60.3

pona yononon buŋagia akadamugiawo ii meŋ kaŋ siti iikanon ambuya. ²⁵*Siti paŋgamaŋa qaa, iikawaaŋon kiropo naguya ii kambaŋ moŋnon mende kombuto, suulaŋ tama nambaa.

²⁶ Kantria kantria yononon uugia meleema akadamugiaa buŋagiaaŋon awelegon qabuŋagiawo koloon laligogiti, ii meŋ kaŋ siti iikanon ambuya. ²⁷*Ejemba qaŋia laaligo kotigaa qa areŋ buknon oogita eji, iyononondeeŋ mono siti iikanon ubuya. Lama merianon qa areŋ buk ii galeŋ komakeja. Moŋnon uuta tilooji me anŋonjora imbilolonawo ama qaa qolonmolonŋoya jeŋkeji, iinon mono iikanon umambaajon amamaawaa. Kiaŋ.

22

Laaligo kotigaa apu gowoya iibe.

¹*Kawaa gematanon Siwe gajoba iikanon laaligo kotigaa apu jaaya qendeema nono Anutu ano Lama meria yoroo jinŋaron duŋnonŋa ujuŋon kaŋ apu gowoya kolooro. Kawaa apuya ii kaaro jokaŋa jokaŋa kokobilibiligiawo meleema asariŋkejuti, mono iikawaa so tualalakota kolooro. ²*Apu gowoya iikanon sitiwaa kana somatanon kamaan biiwia metetereeŋ koton karo. Apu gowoyaa goraayanon leele kanon laaligo kotigaa gereya ii nano. Gere iikawaa honanon mono gbani so somaŋa 12, ii koiŋ motomotoombaa uutanon koloonkeju. Gere iikawaa seŋanon mono kantria kantria ejembanon qeeŋgo mokoloowutiwaajon ama nanju.

³*Moŋnon moŋ mende toroqen alia seigon qasuaawaa. Anutu ano Lama meria yoroo jinŋaron duŋgaranon mono siti iikanon ero Lama meriaa gawon meme ejembaurutanon welen qen muŋkeju. ⁴Welen qen muŋ jaasewaŋa iima Anutu waa qata wambusoŋgianon meŋ mokotaagi ewaa.

⁵*Gomaŋ mende toroqen tiiwaa. Pon Anutunon meŋ asariŋ onŋomakejiwaajon kiwa asasagaajon me weeŋ asasagaajon mende amamaawuya. Kaen oyanboyon laligon kambaŋ so tetegoya qaa kin pon kaŋa galeŋkonkon gawon meŋ laligon ubuya.

⁶Ii iibe Siwe gajobanon kokaen nijoro, “Buŋa qaa mojaŋi, iikanon mono hona toon uuwoiya qaa koloaja. Pon Anutunon gejatootoo ejemba sololon onŋomakeji, iinon mono Siwe gajobaya nii wasiŋ nono asugiŋ goma laligowe. Iwoi kuuya uulaŋawo koloowutiwaa so anji, momalaari ejembaurutanon ii mobutiwaajon ii asugiŋ qendeema gombe.” Kiaŋ.

Jiisasnon mombo eleema kawaa.

⁷Jiisasnon jeja, “Mobu, niinon mono uulaŋawo eleema kamaŋa. Tosianon buk kokawaa gejatootoo qaaya buŋa qen qokotaŋkejuti, iyononon mono simbawonawo koloju.”

⁸Jon niinon Buŋa qaa koi moma jaana meleeno uŋaya iibe. Ii iima modaboron Siwe gajobanon uŋa koi qendeema nonoti, niinon iwaa waeya meŋ mepeseemambaajon moma namonon kamaan kanianon simiŋ kumbe. ⁹Simiŋ kumbeto, kokaen nijoro, “Ae! Kaen mende amba. Niinon gii ano gejatootoo alauruga ano ejemba buk kokawaa Buŋa qaaya buŋa qen qokotaŋkejuti, mono kuuya onŋoo kooronŋianon nama motoon Anutu welen qen muŋkejon. Niiga qaagoto, mono Anutu waeya meŋ mepeseenkeba.”

¹⁰Kaen jeŋ kokaen nijoro, “Kambaŋ torija. Kawaaŋon buk kokawaa gejatootoo qaayanon aasŋoyanon ewabotiwaajon ii papia-non oowato, ii mono muŋgen aasonon (siil) mende qokotaawa. ¹¹*Bologa meŋkeji, iinon mono toroqen kaen meŋ kileqileewa. Tiloon laligoji, iinon mono toroqen tiloon anŋonjorayawo koloon laligowa. Nanamemeŋ dindiŋa amakeji, iinon mono toroqen dindiŋagadeeŋ ama meŋ laligowa. Soraaya koloonkeji, iinon mono toroqen soraaya totoon koloon laligowa.” Siwe gajobanon kaen nijoro.

* 21:25: Ais 60.11 * 21:27: Ais 52.1; Eze 44.9 * 22:1: Eze 47.1; Zek 14.8 * 22:2: Jen 2.9; Eze 47.12 * 22:3: Zek 14.11 * 22:5: Ais 60.19; Dan 7.18 * 22:11: Dan 12.10

¹² *Jiisasnoŋ jeja, “Mobu, niinoŋ mono uulaŋawo eleema kamaŋa. Kamaŋati, iikanonŋ mono tawagia meŋ kamaŋa. Nanamemeŋgia ama meŋ laligogiti, mono ii gosinŋ iikawaa so tawagia motomotoonŋ onŋomaŋa.

¹³ *“Niinoŋ kanakanaiyanonŋ mutuya laligonŋ (iwoi kuuya mokoloonŋ kanageŋ jewe qaono) tetegoyanonŋ konoga koloonŋ laligomaŋa. Iikawaa so niinoŋ A ano Z, tere nemuŋa mutuya ano tetegoya koloonŋ.

¹⁴ *“Niinoŋ ejemba malekugia galeŋ komakejuti, iyonŋoonŋ kiropo naguya horowe saanonŋ siti uutanonŋ ugi mende anŋonŋ koma onŋombe laaligo kotigaa gere hoŋa newuya. Kawaajonŋ opo malekugia galeŋ koma songbamakejuti, ejemba iyonŋononŋ mono simba-woŋawo ano oyanŋboyanŋ koloonŋ.

¹⁵ “Yonŋononŋ oyanŋboyanŋ mokoloowuto, tosaŋa yonŋoonŋ nagu koma somonŋowe seleenŋenŋ laligowuti, ii ejemba koi kaŋa: Kasu kaŋa serowilinŋ ama oweŋ hamoqeŋ amakeju. Serowilinŋ ama ejemba unŋugi komunŋkeju. Tando lopionŋ waegia meŋ mepe-seenŋkeju ano anŋomokolombaa siŋa moma ii amakeju. Ejemba kaŋa kuuya ii mono kiropo seleenŋenanonŋ laligowuya.

¹⁶ *“Jiisas niinoŋ gajobana wasiwe liligonŋ uumeleenŋ kanageso onŋoonŋ gejatootoo qaa koi naŋonŋ inŋinŋkebaa. Niinoŋ kinŋ Deiwidwaa wanŋaleya ano mundaŋa koloonŋ. Niinoŋ gomaambawaa widia asamararanawo koloonŋ asarinŋkejenŋ.” Jiisasnoŋ kaenŋ jero.

¹⁷ *Unŋa Toroya ano emba buŋaya yorononŋ kokaenŋ jenŋkejao, “Jiisas, gii mono kawa.” Kaenŋ jeri mobuti, onŋo mono kaanŋiadeenŋ kokaenŋ jewu, “Jiisas, gii mono kawa.”

Moŋnonŋ apuwaajonŋ moji, iinoŋ mono kawa. Moŋnonŋ laaligo kotigaa apuwaajonŋ siŋa moji, iinoŋ mono kaŋ ii kalenŋa anŋalinŋ anŋonŋ komba. Kiaŋ.

Galeŋ meme ano jojopaŋ qaa tetegoya

¹⁸ *Niinoŋ buk kokawaa gejatootoo qaaya mobuti, kuuya onŋoonŋ galeŋ meme qaa kokaenŋ jejenŋ: Moŋnonŋ gejatootoo qaa koiwo qaa moŋ toroŋenŋ jewaati, lombo kanŋanŋawo koloowaatiwaa qaaya buk kokanonŋ ooweti, Anutunonŋ ii mono iwaa qaganonŋ ano ubaa.

¹⁹ Moŋnonŋ buk kokawaa gejatootoo qaaya iikanonŋga qaa moŋ qetegowaati, Anutunonŋ mono ii anŋonŋ kono laaligo kotigaa gere hoŋa mende neŋ siti toroyanonŋ mende ubaa. Iikawaa qaaya Anutunonŋ somonŋoro buk kokanonŋ ooweto, qaa iikanonŋ mono iwaanonŋ hoŋawo mende koloowaa.

²⁰ Buŋa qaa koi naŋonŋ jeji, iinoŋ kokaenŋ jeja, “Qaa ii onŋanonŋ. Niinoŋ mono uulaŋawo eleema kamaŋa.”

Kaenŋ jero niinoŋ kokaenŋ jejenŋ, “Qaa ii onŋanonŋ. Oo Poŋ Jiisas, gii mono kawa.”

²¹ Poŋ Jiisaswaa kalenŋmoriananŋonŋ mono kuuya onŋowo ewa. Qaa ii onŋanonŋ.

* 22:12: Ais 40.10; 62.11; Ond 28.4; Jer 17.10

* 22:13: Ais 1.8, 17; 2.8; Ais 44.6; 48.12

* 22:14: Jen 2.9; 3.22

* 22:16: Ais 11.1, 10

* 22:17: Ais 55.1

* 22:18: Dut 4.2; 12.32

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Matuyuu 1.1-2.12
2	Matuyuu 2.13-3.6
3	Matuyuu 3.7-4.11
4	Matuyuu 4.12-25
5	Matuyuu 5.1-26
6	Matuyuu 5.27-48
7	Matuyuu 6.1-24
8	Matuyuu 6.25-7.14
9	Matuyuu 7.15-29
10	Matuyuu 8.1-17
11	Matuyuu 8.18-34
12	Matuyuu 9.1-17
13	Matuyuu 9.18-38
14	Matuyuu 10.1-23
15	Matuyuu 10.24-11.6
16	Matuyuu 11.7-30
17	Matuyuu 12.1-21
18	Matuyuu 12.22-45
19	Matuyuu 12.46-13.23
20	Matuyuu 13.24-46
21	Matuyuu 13.47-14.12
22	Matuyuu 14.13-36
23	Matuyuu 15.1-28
24	Matuyuu 15.29-16.12
25	Matuyuu 16.13-17.9
26	Matuyuu 17.10-27
27	Matuyuu 18.1-22
28	Matuyuu 18.23-19.12
29	Matuyuu 19.13-30
30	Matuyuu 20.1-28
31	Matuyuu 20.29-21.22

February

date	Scripture
1	Matuyuu 21.23-46
2	Matuyuu 22.1-33
3	Matuyuu 22.34-23.12
4	Matuyuu 23.13-39
5	Matuyuu 24.1-28
6	Matuyuu 24.29-51
7	Matuyuu 25.1-30
8	Matuyuu 25.31-26.13
9	Matuyuu 26.14-46
10	Matuyuu 26.47-68
11	Matuyuu 26.69-27.14
12	Matuyuu 27.15-31
13	Matuyuu 27.32-66
14	Matuyuu 28.1-20
15	Maak 1.1-28
16	Maak 1.29-2.12
17	Maak 2.13-3.6
18	Maak 3.7-30
19	Maak 3.31-4.25
20	Maak 4.26-5.20
21	Maak 5.21-43
22	Maak 6.1-29
23	Maak 6.30-56
24	Maak 7.1-23
25	Maak 7.24-8.10
26	Maak 8.11-9.1
27	Maak 9.2-29
28	Maak 9.30-10.12

date	Scripture
1	Maak 10.13-31
2	Maak 10.32-52
3	Maak 11.1-26
4	Maak 11.27-12.17
5	Maak 12.18-37
6	Maak 12.38-13.13
7	Maak 13.14-37
8	Maak 14.1-21
9	Maak 14.22-52
10	Maak 14.53-72
11	Maak 15.1-47
12	Maak 16.1-20
13	Luuk 1.1-25
14	Luuk 1.26-56
15	Luuk 1.57-80
16	Luuk 2.1-35
17	Luuk 2.36-52
18	Luuk 3.1-22
19	Luuk 3.23-38
20	Luuk 4.1-30
21	Luuk 4.31-5.11
22	Luuk 5.12-28
23	Luuk 5.29-6.11
24	Luuk 6.12-38
25	Luuk 6.39-7.10
26	Luuk 7.11-35
27	Luuk 7.36-8.3
28	Luuk 8.4-21
29	Luuk 8.22-39
30	Luuk 8.40-9.6
31	Luuk 9.7-27

date	Scripture
1	Luuk 9.28-50
2	Luuk 9.51-10.12
3	Luuk 10.13-37
4	Luuk 10.38-11.13
5	Luuk 11.14-36
6	Luuk 11.37-12.7
7	Luuk 12.8-34
8	Luuk 12.35-59
9	Luuk 13.1-21
10	Luuk 13.22-14.6
11	Luuk 14.7-35
12	Luuk 15.1-32
13	Luuk 16.1-18
14	Luuk 16.19-17.10
15	Luuk 17.11-37
16	Luuk 18.1-17
17	Luuk 18.18-43
18	Luuk 19.1-27
19	Luuk 19.28-48
20	Luuk 20.1-26
21	Luuk 20.27-47
22	Luuk 21.1-28
23	Luuk 21.29-22.13
24	Luuk 22.14-34
25	Luuk 22.35-53
26	Luuk 22.54-23.12
27	Luuk 23.13-43
28	Luuk 23.44-24.12
29	Luuk 24.13-53
30	Jon 1.1-28

date	Scripture
1	Jon 1.29-51
2	Jon 2.1-25
3	Jon 3.1-21
4	Jon 3.22-4.3
5	Jon 4.4-42
6	Jon 4.43-54
7	Jon 5.1-23
8	Jon 5.24-47
9	Jon 6.1-21
10	Jon 6.22-40
11	Jon 6.41-71
12	Jon 7.1-29
13	Jon 7.30-52
14	Jon 7.53-8.20
15	Jon 8.21-30
16	Jon 8.31-59
17	Jon 9.1-41
18	Jon 10.1-21
19	Jon 10.22-42
20	Jon 11.1-53
21	Jon 11.54-12.19
22	Jon 12.20-50
23	Jon 13.1-30
24	Jon 13.31-14.14
25	Jon 14.15-31
26	Jon 15.1-27
27	Jon 16.1-33
28	Jon 17.1-26
29	Jon 18.1-24
30	Jon 18.25-19.22
31	Jon 19.23-42

date	Scripture
1	Jon 20.1-31
2	Jon 21.1-25
3	Aposol Gawoŋ Meme 1.1-26
4	Aposol Gawoŋ Meme 2.1-47
5	Aposol Gawoŋ Meme 3.1-26
6	Aposol Gawoŋ Meme 4.1-37
7	Aposol Gawoŋ Meme 5.1-42
8	Aposol Gawoŋ Meme 6.1-15
9	Aposol Gawoŋ Meme 7.1-29
10	Aposol Gawoŋ Meme 7.30-50
11	Aposol Gawoŋ Meme 7.51-8.13
12	Aposol Gawoŋ Meme 8.14-40
13	Aposol Gawoŋ Meme 9.1-25
14	Aposol Gawoŋ Meme 9.26-43
15	Aposol Gawoŋ Meme 10.1-33
16	Aposol Gawoŋ Meme 10.34-48
17	Aposol Gawoŋ Meme 11.1-30
18	Aposol Gawoŋ Meme 12.1-23
19	Aposol Gawoŋ Meme 12.24-13.12
20	Aposol Gawoŋ Meme 13.13-41
21	Aposol Gawoŋ Meme 13.42-14.7
22	Aposol Gawoŋ Meme 14.8-28
23	Aposol Gawoŋ Meme 15.1-35
24	Aposol Gawoŋ Meme 15.36-16.15
25	Aposol Gawoŋ Meme 16.16-40
26	Aposol Gawoŋ Meme 17.1-34
27	Aposol Gawoŋ Meme 18.1-21
28	Aposol Gawoŋ Meme 18.22-19.12
29	Aposol Gawoŋ Meme 19.13-41
30	Aposol Gawoŋ Meme 20.1-38

date	Scripture
1	Aposol Gawon Meme 21.1-16
2	Aposol Gawon Meme 21.17-36
3	Aposol Gawon Meme 21.37-22.16
4	Aposol Gawon Meme 22.17-23.10
5	Aposol Gawon Meme 23.11-35
6	Aposol Gawon Meme 24.1-27
7	Aposol Gawon Meme 25.1-27
8	Aposol Gawon Meme 26.1-32
9	Aposol Gawon Meme 27.1-20
10	Aposol Gawon Meme 27.21-44
11	Aposol Gawon Meme 28.1-31
12	Room Tere 1.1-17
13	Room Tere 1.18-32
14	Room Tere 2.1-24
15	Room Tere 2.25-3.8
16	Room Tere 3.9-31
17	Room Tere 4.1-12
18	Room Tere 4.13-5.5
19	Room Tere 5.6-21
20	Room Tere 6.1-23
21	Room Tere 7.1-14
22	Room Tere 7.15-8.6
23	Room Tere 8.7-21
24	Room Tere 8.22-39
25	Room Tere 9.1-21
26	Room Tere 9.22-10.13
27	Room Tere 10.14-11.12
28	Room Tere 11.13-36
29	Room Tere 12.1-21
30	Room Tere 13.1-14
31	Room Tere 14.1-23

date	Scripture
1	Room Tere 15.1-21
2	Room Tere 15.22-16.7
3	Room Tere 16.8-27
4	Korint Tere 1 1.1-17
5	Korint Tere 1 1.18-2.5
6	Korint Tere 1 2.6-3.4
7	Korint Tere 1 3.5-23
8	Korint Tere 1 4.1-21
9	Korint Tere 1 5.1-13
10	Korint Tere 1 6.1-20
11	Korint Tere 1 7.1-24
12	Korint Tere 1 7.25-40
13	Korint Tere 1 8.1-13
14	Korint Tere 1 9.1-18
15	Korint Tere 1 9.19-10.13
16	Korint Tere 1 10.14-11.1
17	Korint Tere 1 11.2-16
18	Korint Tere 1 11.17-34
19	Korint Tere 1 12.1-26
20	Korint Tere 1 12.27-13.13
21	Korint Tere 1 14.1-17
22	Korint Tere 1 14.18-40
23	Korint Tere 1 15.1-28
24	Korint Tere 1 15.29-58
25	Korint Tere 1 16.1-24
26	Korint Tere 2 1.1-11
27	Korint Tere 2 1.12-2.11
28	Korint Tere 2 2.12-17
29	Korint Tere 2 3.1-18
30	Korint Tere 2 4.1-12
31	Korint Tere 2 4.13-5.10

date	Scripture
1	Korint Tere 2 5.11-21
2	Korint Tere 2 6.1-13
3	Korint Tere 2 6.14-7.7
4	Korint Tere 2 7.8-16
5	Korint Tere 2 8.1-15
6	Korint Tere 2 8.16-24
7	Korint Tere 2 9.1-15
8	Korint Tere 2 10.1-18
9	Korint Tere 2 11.1-15
10	Korint Tere 2 11.16-33
11	Korint Tere 2 12.1-10
12	Korint Tere 2 12.11-21
13	Korint Tere 2 13.1-14
14	Galesia Tere 1.1-24
15	Galesia Tere 2.1-16
16	Galesia Tere 2.17-3.9
17	Galesia Tere 3.10-22
18	Galesia Tere 3.23-4.20
19	Galesia Tere 4.21-5.12
20	Galesia Tere 5.13-26
21	Galesia Tere 6.1-18
22	Efesus Tere 1.1-23
23	Efesus Tere 2.1-22
24	Efesus Tere 3.1-21
25	Efesus Tere 4.1-16
26	Efesus Tere 4.17-5.2
27	Efesus Tere 5.3-33
28	Efesus Tere 6.1-24
29	Filipai Tere 1.1-26
30	Filipai Tere 1.27-2.18

date	Scripture
1	Filipai Tere 2.19-3.6
2	Filipai Tere 3.7-4.1
3	Filipai Tere 4.2-23
4	Kolosi Tere 1.1-20
5	Kolosi Tere 1.21-2.7
6	Kolosi Tere 2.8-23
7	Kolosi Tere 3.1-17
8	Kolosi Tere 3.18-4.18
9	Tesalonaika Tere 1 1.1-2.9
10	Tesalonaika Tere 1 2.10-3.13
11	Tesalonaika Tere 1 4.1-5.3
12	Tesalonaika Tere 1 5.4-28
13	Tesalonaika Tere 2 1.1-12
14	Tesalonaika Tere 2 2.1-17
15	Tesalonaika Tere 2 3.1-18
16	Timotiwaa Tere 1 1.1-20
17	Timotiwaa Tere 1 2.1-15
18	Timotiwaa Tere 1 3.1-16
19	Timotiwaa Tere 1 4.1-16
20	Timotiwaa Tere 1 5.1-25
21	Timotiwaa Tere 1 6.1-21
22	Timotiwaa Tere 2 1.1-18
23	Timotiwaa Tere 2 2.1-21
24	Timotiwaa Tere 2 2.22-3.17
25	Timotiwaa Tere 2 4.1-22
26	Taituswaa Tere 1.1-16
27	Taituswaa Tere 2.1-14
28	Taituswaa Tere 2.15-3.15
29	Filemombaa Tere 1.1-25
30	Hibruu Tere 1.1-14
31	Hibruu Tere 2.1-18

date	Scripture
1	Hibruu Tere 3.1-19
2	Hibruu Tere 4.1-13
3	Hibruu Tere 4.14-5.14
4	Hibruu Tere 6.1-20
5	Hibruu Tere 7.1-19
6	Hibruu Tere 7.20-28
7	Hibruu Tere 8.1-13
8	Hibruu Tere 9.1-10
9	Hibruu Tere 9.11-28
10	Hibruu Tere 10.1-18
11	Hibruu Tere 10.19-39
12	Hibruu Tere 11.1-16
13	Hibruu Tere 11.17-31
14	Hibruu Tere 11.32-12.13
15	Hibruu Tere 12.14-29
16	Hibruu Tere 13.1-25
17	Jeimswaanonj Tere 1.1-18
18	Jeimswaanonj Tere 1.19-2.17
19	Jeimswaanonj Tere 2.18-3.18
20	Jeimswaanonj Tere 4.1-17
21	Jeimswaanonj Tere 5.1-20
22	Piitowaanonj Tere 1 1.1-12
23	Piitowaanonj Tere 1 1.13-2.10
24	Piitowaanonj Tere 1 2.11-3.7
25	Piitowaanonj Tere 1 3.8-4.6
26	Piitowaanonj Tere 1 4.7-5.14
27	Piitowaanonj Tere 2 1.1-21
28	Piitowaanonj Tere 2 2.1-22
29	Piitowaanonj Tere 2 3.1-18
30	Jombaanonj Tere 1 1.1-10

date	Scripture
1	Jombaanonj Tere 1 2.1-17
2	Jombaanonj Tere 1 2.18-3.2
3	Jombaanonj Tere 1 3.3-24
4	Jombaanonj Tere 1 4.1-21
5	Jombaanonj Tere 1 5.1-21
6	Jombaanonj Tere 2 1.1-13
7	Jombaanonj Tere 3 1.1-14
8	Juudawaanonj Tere 1.1-25
9	Isaisaanj 1.1-20
10	Isaisaanj 2.1-17
11	Isaisaanj 2.18-3.6
12	Isaisaanj 3.7-22
13	Isaisaanj 4.1-11
14	Isaisaanj 5.1-14
15	Isaisaanj 6.1-17
16	Isaisaanj 7.1-17
17	Isaisaanj 8.1-13
18	Isaisaanj 9.1-21
19	Isaisaanj 10.1-11
20	Isaisaanj 11.1-19
21	Isaisaanj 12.1-18
22	Isaisaanj 13.1-18
23	Isaisaanj 14.1-20
24	Isaisaanj 15.1-8
25	Isaisaanj 16.1-21
26	Isaisaanj 17.1-18
27	Isaisaanj 18.1-24
28	Isaisaanj 19.1-21
29	Isaisaanj 20.1-15
30	Isaisaanj 21.1-27
31	Isaisaanj 22.1-21

Diksenari (glossary)

Qaa kota waŋa iikawaa kaniagia

1) toroya, qaita moŋ, soraaya, kowoga, solaja, tak-kootoya, Anutuwaa buŋa, tirinŋkootoya, (*holy, set apart, clean*)

Anutu ano iwaanonŋ iwoi ii 1) toroya ano 2) qaita moŋ: Anutunonŋ toroya laligoro singisonŋonanaa ironŋa nonombabotiwaajonŋ toroko moma ku-usuŋa romonŋoninŋ jenenana oronŋkeja. Zioz ano ejemba ii 3) soraaya, jewonŋgia qaa. Miri, jigo, kambaŋ ano samonŋ ii 4) kowoga: Miri kowoga ii meŋ tiloowoŋatiwaa so qaago. Kambaŋ kowoganonŋ gawonŋ mewombotiwaawo songo eja. Samonŋ kowoga ii singisonŋonanaa mende jokoloonŋ eenŋ tondu newonŋatiwaa so qaago. Nanamemeŋ ano gawonŋ ii 5) solaja: Gawonŋ solaja ii singisonŋo qaganonŋ mewombaajonŋ amamaawonŋa. Nanamemeŋ solaja iikayadeeŋ mono Anutuwaanonŋ sokonja. Anutuwaa gejatootoo ejemba ii 6) tak-kootoya ano 7) tirinŋkootoya kolooju. *Holy (set apart)* qaa tosaŋa ii 8) Anutuwaa buŋa, 9) tirinŋkootoya. Buŋa Tere Buk ii tirinŋkootoya.

Holy qaawaa kania ii kokaenŋ: Iwoi moŋ ii bologa kuuya iikanonŋa gosinŋ mendeenŋi singisonŋononŋa sorainŋ qaita moŋ koloonŋ yanodeeŋ (*set apart*) Anutuwaajonŋ nonŋ qeŋ eja. Anutunonŋ mombaa singisonŋogoya mesaoji eenŋ, iinonŋ mono solajaninŋ dingoro Uŋaya Toroya uutanonŋ ano kolonjaninŋ morota ano soraaya kolooawaa.

2) Uŋa Toroya (*Holy Spirit*)

Uŋa Toroya ii Anutuwaanonŋ Uŋaya. Iwaanonŋ jewonŋa me kokojinjinŋa moŋ mende tootonŋ eja. Iinonŋ ejemba uugia meleengiti, ii inaanŋ sololoonŋ nonono uumeleenŋ laaligo laligojonŋ.

Uŋa Toroyanonŋ bedu meŋ inaaja (*anointing of the Holy Spirit*)

Kaenŋ ano uuta geregere kolooro Anutuwaa gawonŋa awaagadeeŋ meŋkeja.

3) Kaleŋmorianŋ (*grace, marimari*)

Anana iwoi awaa buŋa qeŋ aowoŋatiwaa so mende koloojonto, Anutunonŋ kileenŋ uusiinŋa so eenŋ kiankomuŋ niniima koboonŋ kaleŋa hononŋa qaa nonomambaajonŋ moja.

4) Kiankomu (*mercy*)

Moŋnonŋ iwoi ano qaanananonŋ komuja. -Pasowa: Kiankomu kendonŋ, Goukonŋkonŋ kendonŋ

5) akadamu, qabuŋa, asamararanŋ, ku-usuŋ, (*glory*)

Iwoi ii akadamyawo. Ejemba qabuŋagiawo. Anutu asamararanŋawo ano ku-usuŋawo.

6) Anutuwaa irinŋsonŋsoonŋ, kazi, uuduudu (*God's wrath*)

Jon 3.36 Singisonŋo aninŋ Anutuwaa irinŋa soono kazia qanananonŋ ano uma ewaa. Jopagonŋ nonomakejato, singisonŋonanaajonŋ irinŋa soomakeja.

7) Singisonŋo (*sin*)

Anutu Toroyaa uusiinŋa qeŋ uugujonŋi, ii iwoi kanjanawo. Irinŋa soono ironŋa meleeno qanananonŋ uja. Koposo (*mistake*) ii qaa afaanŋa. Anutuwaa qaa jakewaajonŋ onjanonŋ jenenana oronŋkeja.

Singisonŋonanaa kokaenŋ jokoloowonŋa:

Oo Anutu toroya, nii ejemba doogoyanonŋ goo jaasewanganonŋ nanjenŋ. Nii koloowetinonŋa kanainŋ bologa kania kania ama tomenŋanonŋ meŋ laligowe. Kawaa-jonŋ giinonŋ mono Jiisaswaa kaleŋmorianŋaajonŋ ama singisonŋona mesaoŋ nomba. Mesaonŋ noma Buŋa qaaga dindiŋa noo uunanonŋ ama mindinŋonŋ nomba. Ku-usuŋanganonŋ laaligona mindinŋoro saanonŋ gbilinŋ goo laaligo gbilianonŋ keuma laligomanŋa. Ii onjanonŋ.

Iisaŋ qaa

Anutunonj singisonjogia mesaonj onjonja. Iinonj Meria motoongoo ii ananaa singisonjonananonj solarjaniswaatiwaajonj ama wasiro namononj kamaaro. Kamaanj kalenmorianja nonoma singisonjonana songbanja. Ii mono moma laariwu. Ii moma laarigi iinonj unuano gowokouruta koloogi Unjaya Toroya uugianonj ama onjombaa. Oo Ponj, ii nonoononj mono kaenj koloowa.

8) kokojinjijawo, qaamuunjawo, (*demon possessed*)

omeyawo, andoleinjawo, omenonj buuta somonjgoro qaamuunj kolooja

9) 1) hamo qero 2) letoma 3) oyanjboyanj kolooja, 4) uuta meleema 5) Siwewaa buña kolooja, 6) waña somonjgonj 7) metogonj 8) wama 9) anjonj kono 10) qeangjoja. *Salvation, save, get saved, rescue, kisim bek*

Monjonj kere yonjoo borogianonj kemero alianonj ii metogonj waña somonjgoja. Iikawaa so bologa ama Satambaa borononj kemerj tiwilaawombaajonj ama uunana meleembonjati eenj, Jiisasnonj mono singisonjonana mesaonj hamo qerj nonoma koomunonjga metogonj nunuama laaligo kotiganonj nonoombaa. Gere sianonj kemebombotiwaajonj anjonj koma nonono letoma qeangonj Siwewaa buña koloonj eu uma oyanjboyanj oompelelenj laligowonja.

10) Hamoqeje Toya (Hibruu qaanonj) Mesia, (Griik qaanonj) Kraist. (*Saviour, Messiah, Healer, Restorer*)

Iinonj singisonjgo, qinjji, ji, kokojinjij, lombo, jinjjaunj, siinjererenj toroko momo, koomu ano bologa tosaanja kuuya iikanonja donjhamo qerj nonoma laaligo donjgoga nonono kotiinj laligowonja. Gejatootoo ejembanonj Hamoqeje Toyanonj asugiwaatiwaa qaa waladeenj jegiti, Jiisasnonj iikawaa so asugiro.

11) moma bolinj aoja (*regret, feel sorry, be penitent, repent, do penance, rue*)

Monjonj kania bologa moma kotonjgo singisonjgo laaligoya gema qerj Anutunonj ii mesaowaatiwaajonj qama koolinj uusiinja otaamambaajonj jeja.

12) Siwewaa kii meria (*confession*)

Kawaa leeya woi: I) Singisonjonana jej asugininj (jokolooninj) II) Anutunonj ii mesaoro moma laarijonj. Moma laarinj "Ii onjanonj," jej moninj Anutu Siwenonj laligoji, iinonj anj jej solarjaninj nononja, mono iikaenj koloowaa.

Tania karonj: 1) Kana songininji, ii nononanodeenj aasangoyanonj Anutuwaajonj jej asugiwonja (jokoloojonja), 2) Anutuwaawonj gawonj meme mombaajonj lombonana jej asugininj (jokolooninj) aasangoyanonj ewaa, 3) uumeleenj kanageso yonjoo jaagianonj singisonjonana asuganonj jej koloowonja. Kraistnonj singisonjgo somonjgowombaajonj ama isambombaa ku-usunja me kiiya woi ii gowoko nonoo boronananonj anota eja. Mat 16.19; Jon 20.22-23

Uuwaa ala ilailaa nonononj Anutuwaawonj uusiinja qaawaa so gawonj meninj balononj ano Siwenonj honjowo koloonjkeja. Ponj Jiisasnonj anj menjkeji, mono iikawaa so amakeja. Kawaaonj jojopanj qaa qotogonj singisonjgo anjonj, ii mono moma bolinj aonj laaligo bologa gema qenjkebonja. Kaenj aninj singisonjonana jej solarjanigij mombo horonj uumeleenj kanagesowaa sopa uutanonj nonoomakeja. Kaento, monj morononj uumeleenj mende ama lanj laligoji, iwaa singisonjgoya mono ano qaganonj enj samonj toroya kowoga newombotiwaajonj anjonj koma nonomakeja.

13) Momalaari (*faith, bilip, trust, mamasinj*)

Nonoo momonana kotiga kania kania ejato, Anutu moma laarijonj, iikanonj mono uunana kolonjaniro laaligonananonj utegoro letombonja. Selenana melenjqeleenj ama wanana qembononj laarinjkejonj, iikawaa so uunana meleema Anutuwaanonj laariwonja. Anutunonj momalaari kalenaga nonono iikanonj mono nangonj nonoma nunuama iyanjaa bentotonj uutanonj nonoombaa. Momalaari qaganonj qama koolininj angoletoo koloonjkeja. Momakotikotii qaa ii mesaowonja. Ii uuwoiyawo.

Momalaari qaa (Mamasinj dânj)

Nii Manj Anutu moma laarinj mujenj. Iinonj ku-usunj kuuyaa Toya laligonj Siwe namo mokoloonj orono.

Nii Jiisas Kraist moma laarinj mujej. Iinonj Anutuwaaw Meria motoongononj laligonj Porjnana koloaja. Ii Uŋa Toroyanonj meŋ letoma muro emba saraŋ Marianonj koro ama mero. Mero laligonj gawana Pontius Pailotwaa kambanonj siimbobolo moro maripoononj qegi komuro ronj kongi. Ronj kongi koomuwaa senjonj gomanonj kemeŋ laligonj weeŋ karoonj kolooro koomunonja waaro. Waama laligonj Siwenonj uma Maŋ Anutu, ku-usuŋ kuuyaa Toyaa boro dindinjanonj raja. Rama laligonj iikanonja eleema kamaanl laligojonj ano koomuya ananaa qaanana jeŋ tegomambaajonj kawaa.

Nii Uŋa Toroya moma laarinj mujej. Iinonj ejemba soraaya mindirinj somonjonj nonono uumeleenj kanageso tak-kootoya somata motoonj koloonj laligojonj. Kaenl laligoninl singisonjonana mesaonkeja. Mesaonl laligoro komuninl koomunonja meŋ gbilinl nonono selewo waama laaligo kombombara tetegoya qaa laligonj ubonja. Qaa ii onjanonj.

14) qaa qootogo, yangisen, momalaaria qaa (*unbelief*)

Ejemba tuuŋ woi laligojonj: uumeleenj me momalaari ejemba ano leegerjanonj uumeleembaa gadokopa me yangisen ano qaa qootogo ejemba.

15) jejeromonromonj (*hope*)

(iwoi koloowaatiwaaajonj) jejeromonromonj ama mambonja

16) qamakooli (*prayer*)

Anutuwo amijnmomo. Anutuwaajonj qaanana ijoniŋ qaaya jero momakejonj. Mindi-mindiri qa qamakooli iikawaa uutanonj qamakooli koi kaanja kaanja eja: Uunana meŋ kululuuŋ ananaajonj 1) welema 2) qisiŋ 3) dangisen jeŋ 4) mepeseenl (*praise*) 5) Anutuwaaw waeya meŋ (*worship*) 6) tosaanja yonjoonj ama qama koolinlkejonj (*intercession*).

Pombaanonj qamakooli

Nonoo Maŋnana, gii Siwenonj laligojanl. Goo qaga mono toroya ewa. Mono galeŋ koma nonona bentotonjaa honja koloowa. Goo uusiinlga Siwenonj teŋ komakejuti, ii mono namononj kaanladeenl koloowa. Ketewaa neneya ii mono sonananonj nonomba. Tosianonj singisonngo ama nononjgiti, nono ii mesaonl onjonjoni eenl, iikawaa so mono nonoononj singisonngo songbama nonomba. Angobatononj kamaanl nunuwabotiwaajonj mono anjonj koma nonoma Kilegaa Toyaa borononja metogonj nonomba. Gii geenlgo bentotonl Toya, ku-usuŋ Toya ano asamararanl Toya ii kambanja kambanja laligonj kouma laligona ano tetegoya qaa laligonj ubaga. Ii onjanonj.

17) uujopa, uukalenl (*love, pasin bilong givim bel, manjaunl*)

Anutu uujopa Toyanonj jopagonj nonono moma meleema Anutu jopagonj qaaya teŋ koma ejemba tosaanja kaanagadeenl jopagonj onjmakebonja. Uujopawaa ku-usuŋa ii uuta ano tetegoya qaa. Ii kazi ano bologa kuuya haamo ama unjuugunkeja. 1 Kor 13

Anutu jopagonj mubonja me qaago, iinonj kilenl (tawaya qaa) pondanl jopagonj nonomakeji, ii *agape love*. Ejanonl embawaajonl siinlga moro horoji, ii *eros love*. Agimiln aojaoti, ii *sex love*. Ala-ala meŋ aonkejonl, ii *fileia love*. Kantrinana me gomanana uukalenl ama munkejonl, ii uusoomonlgo (*filantropic love*). -Dear: wombo ala, komunjua ala, jojopaj ala.

18) Oligaa Buŋa (*Gospel, Biŋe Bianl*)

Oligaa Buŋa ii motoonlgo ano eja fooyanonj ii oogiti, qagia Matyuu, Maak, Luuk ano Jon. -Law: Kana qaa. -Prophets: Gejatootoo yonjoononl Buju Tere

19) takapolakaya (*false*)

Gejatootoo ejemba me qaa takapola-kaya ii gisomaso, doogoya, irinlqirinlga, umaqen-kamaanqenjawo; *fruitless*: gipeya, auta, gorosonja

20) Anutuwaanonj bentotonl (*God's Kingdom, Anuture uumanl*)

Ii gomarl me totonl monl qaagoto, ejemba uugia meleema Satambaa ometotonja mesaonl Anutuwaanonj qokotaagi galeŋ koma onono qaaya baatanonj totonl iikanonj laaligo kombombara laligoju. Kanagenl iikawaa tania kuuya qaita monl ii Siwe uutanonj uma iibonja.

21) Satambaa ometotoŋ (*Kingdom of Satan*),

Satan ii beŋ qaago. Kawaajon iwaa totonaajon ometotoŋ jejon. Deiwidwaa kantri toton (*Kingdom of David*); Papua Nuginiwaa kantri toton

22) doweya meja (*redemption, ransom*)

Keronoŋ alanana qelanjin mero tawa ama doweya meniŋ isano eleema kawaa. Jiisasnoŋ iyanjaa sele busuya ama downana mero.

23) Anutunoŋ tawanana meŋ nunuano alauruta koloowoŋa; Room 11.15, (*reconciliation, atonement*)

Ano tawa ano qaanana komuro Anutuwo ala-ala koloowoŋa, qewolonana koma konjoratija.

24) Anutunoŋ qaaya jeŋ tegoro solaraniwaa. (*justification, be put right with God, get righteous, pasin bilong kamap stretpela*)

Monoŋ moma bolin aoro Jiisaswaa sayanoŋ turuŋ muro Anutu-noŋ sa iikawaajon ama singisongoya mesamesaoya ii mombo mende iibaa. Singisongonoŋ uuwaa opo malekuya meŋ jewo-ŋawo kolooro sayanoŋ songbano tualalakota kolooro iikayadeeŋ iibaa. Kaer kolooro Anutuwaa irinsoŋsooŋanoŋ olomoro uuta-noŋ tegowaa. - *Unrighteous*: doogoya qewolonawo

25) (tak koton) meŋ soraija (*sanctification, pasin bilong kamap holi*)

Nononano jewoŋ anjonjoranawo laligojonto, Jiisaswaa sayanoŋ songbama nonono Anutuwaa jaonoŋ soraaya koloowoŋa. Soraaya koloŋ nanamemeŋ solarja (*holy*) otaawoŋa. Laaligo jewoŋawo ii onanoŋ sisia meŋ togoŋkeboŋa. Ii uuwoi qaagoto, pondan Jiisaswo qokotaan namboŋa. Hib 10.10

26) uugeja (*conscience*)

Anutunoŋ saŋe amakeji, ii uugejanananon moboŋa. 1 Tim 1.5, 19 Uugejanananon kanianana ninisaama qaanana nanŋon jeŋkeja. Apo 24.16 Anjaa uu(geja) iikanon Anutuwaa qaa nanŋon jeŋkeja. Jon 8.9 Anutunoŋ moŋ iima "Sokonja," jero uugejianon moro qeangoŋa. Apo 23.1 Uuwoi mesaon uunananon tilowabotiwaajon galeŋ meŋ aonkeboŋa. 1 Tes 3.9

27) uumeleer eja ano emba, Kraistwaa alia (*Christian, kristen*)

Uumeleer kanageso (*congregation*), uumeleer miri (toroya miri), uumeleer ajojoro (*Sande lotu*), Uumeleembaa Buŋa Tere (*Bible, Christian Sriptures*), uumeleer ejemba (*Christians*)

28) gowoko (*disciple, disaipele*)

Gowoko ii boiwaa gematanon otaan ainjolon laligon momoya kuma aon gawon meŋ koma gbiligi laaligogianon letoma utegoŋkeja.

29) gejatootoo ejemba (*prophet*)

Gejatootoo ejemba ii iwoi koloowaa, koloŋa me kolooroti, iikawaa bujuya ano kania ii Anutunoŋ uugianon ano moma iwaa jetamemeya koloŋ ejemba ananaajon ninisaama asuganon jeŋkeju. Kambar tosaanon ejembanon gejanono ii togoŋ temboma kema unugi komugi. Jiisas iyanjaa gomanjuranon gejatootoo qaaya meŋ kamaŋ anŋi.

30) Siwe gajoba (*angel, ensel, anelo*)

Siwe gajoba yononon Anutu-waa jeta teŋ koma omejiilan tuarenjeŋ ama ejemba ilaŋ weleŋ qeŋ nonomakeju. Hib 1 Tosianon qele anŋi tosianon manja qegi tosianon gawongia kania kania meŋkeju.

31) Oomulu (*baptism*)

Kambar so apu arinkejonto, oomulu ii Anutuwaanon munŋeŋ aiwese. Ii iwoi somata. Ii onjonbonjon laaligoyawo (*sacrament*). Buŋa qaawo mende mindirin apunondeer mulu meŋ nonombuyagati eeŋ, ii mono apu toon omayaga koloonaŋa. Buŋa qaanon apu toon iikanon jeniŋ turuŋ kotuegoro iikanon hoŋa koloŋkeja. Oomulu meniŋi, nononon mono weeŋ so singisongonanaajon moma bolin aon uunana

meleemakebonja. Uunana walaganonj mono apunonj kemej nej olaan powogoro tani kolooro kitianonj uu dologanonj kolonanj somariiro Anutuwo kooronj laligonjkebonja. Room 6.4; Tai 3.5-7 Oomulu ii uunana meleembombaaonj indina motoonjo mej nononji Unja Toroyaa esujanonj uunananonj gawonj menjkeja. Oomuluwaa kania mende tej koma uunana mende meleembonjati eenj, mono kilej tiwilaawonja.

32) Samonj Kowoga (*Holy Communion*)

Pombaa samonj kowoga (toroya): Ponjana Kraist Jiisas iyanjaa sa busuya alauruta anana bered ano wain apuyawo newombaaonj anjo ama jej tegonj nonono. Luuk 22.14-20 Ii onjonbonjonj laaligoyawo (*sacrament*). Qaa koi kanonj honaga jej asarija: Onjo dowegia menj togoro ano onjo singisonjgogia solananiwaatiwaaonj jej tegonj ano. Monjonj qaa iikawaaonj uuwoi anji eenj, iinonj samonj newaatiwaa so mende koloaja. Kawaaonj Pombaanonj qaa moma laarinj honja mokoloowonja. Uunana onjanonj mende gosinj meleema Pombaanonj samonj kowoga tondu newonjati eenj, Anutunonj mono ironja meleeno lombo qanananonj ubaa. Tosianonj mono komugi. 1 Kor 11.30; Apo 5.5, 10

33) kotumotue (*blessing*)

Kotumotue ii menjqeeango qaa. Iwoiwaajonj Anutu qama koolininj iyanjaa ku-usunj qaganonj jero me kotuegoro toomoriambo koloowaa. Wala “mosogojaa” jeninto, Jiisasnonj moso jeje ejaga qaago. Iinonj ku-usunj kuuyaa Toya koloojiwaaonj moso mende anjato, kotumotueya mendeema nonomakeja.

Aarombaanonj kotumotue qaa, Jango 6.24-26

Ponjonj mono kotuegonj sopa somonjonj gomba. Ponjonj mono jaayaa asasaganonj menj asarinj goma kalenmorianja gomba.

Ponjonj mono jaasewanj qenj goma luae qenj gomba. Ii onjanonj.

Aposol yonjononj kotumotue qaa; 2 Kor 13.13

Ponj Jiisas Kraistnonj mono kalenmorianja onono

Anutuwaa uujopayanonj nemunj koma onono

Unja Toroyanonj kuuya inaanj onono uumotoonj ama ainjolonj laligowu.

34) Siwe gomambaa Eja honja (*Son of Man, Man tru*)

Gejatootoo eja Daniel ano Ezekiel yorononj qa ii qama “Anutunonj Hamoqeqe Toya wasiro namononj asugiwaa,” menj oori. Jiisasnonj iyanjaa qata aasangoya kaenj qaro Juuda yonjononj ii mende moma asarigi. Eja kuuya anana ejawaa meriaga laligojonj, iikawaaonj mende jeja. Jiisasnonj balonj eja ananaa so sa busuyawo koloonj kilej Anutuwaa Meria kaanagadeenj laligoro. Kawaaonj Anutuwaa jeta kambanj so tej koma singisonjo monj mende ama laaligo kombombanja namononj laligoro. Balonj eja honja laligorotiwaajonj ama ejemba ananaa lombonana saanonj modaboronj bosimakeja.

35) maranj (agimij aao) ano loemba laaligo (*marriage*)

Jen 2.24 Loemba laaligo ii Anutunonj menj kotooro loemba koloowotiwaawaa qaa ii Anutu ano ejemba jaagianonj asuganonj jewonjatiwaa so. Uusiingaranonj asuganonj asugiro jojopanj qaagara jeri yorojonj qama koolininj Anutuwaa kotumotueyanonj yorowo nambaa. Kaenj goda qenj oroninj sisau olonjkalu mende koloowaa. Loemba laaligo ii soraaya, (kowoga) ano kana songiri lombo qaganonj ubaa. Tosianonj ji somata mokoloogi. Jen 12.17 Mamaganonj tapekokoro ama laligogi. Hib 13.4 Loemba ii kalanj koma qaqaanjonj aonj laligonj uma komuwao. Jiisasnonj menj sorainj sopa somonjonj oroma Pongaraga koloaja. Mesaonj aao ii Anutuwaa uusiinja qaagoto, olonjkaluwaajonj ama kilej koloonjkeja. Maak 10.2-12. Monjonj uuta meleema uumeleembaa gadokopa emba me eja monj mende mewa. 1 Kor 7.39b

36) nanjonanjo ama aonj kotikotii mokoloowonja (*edification, build up ourselves*)

uunana meagonj menj kotiinj aowonja, uunana nanjononj mozozonjonj menj kotiiwonja

37) Baal

Baal ii Keinan kantri yonjo bengia. Yonjononj ii usugonj waeya menj mepeseegi Israel yonjononj kagi. Anutunonj gadokopa kanageso ii ununj Baal alatagia ama tando

lopiongia kondeembutiwaajon jeŋ koton ononoto, yononon qaa ii qotogogi tosonian kanaiŋ Baal qama kooliŋ mepeseen laligogi Anutuwaaw iriŋa soono.

38) Soomongo areŋ (walaga ano gbilia) (*Covenant*)

Hib bon 8, 9 Singisongo anin ejemba ano Anutu batunananon jawo kolooro iriŋa soono kazi qanananon uma eji, ii moronon qewagoro Anutuwo uumotoon ama ala-ala ambonati, iikawaa soomongo qaa areŋa. Mooseswaa kambanon Anutunon soomongo areŋ ano walaga kolooroto, Jiisanon soomongo areŋ gbiliaa galenja koloon komuro. -*Ark of Covenant*: soomongo arembaa bokisya. Iikawaa uutanon soomongo arembaa iwoiya kuuya galen kongi.

39) jiwowon jigo (*temple*)

Kamban kokaamba siimolon mende onkejonjwaajon uumeleen jigo jeŋkejon. Siwenon siimolon mende on uumeleŋmeleen tegoro iikawaa jigoya qata mepemepese jigo jeŋkejon. Isa 3.12; 21.22

40) waeya meŋ mepeseja (*worship*),

Awutamban (*bow down, kneel before God*) Anutu awutamban qeŋ kosianon kenin kiankomun nonoma kalenmorianan nonombaa.

41) opo sel kuun (*tabernacle*)

Balon qararan konkonanon kan jiwowon jigo tawatawaya ii opo selon megi. Ii afaangon kokosiin meŋ angon kema kemp gbilianon mombo kuun korereŋgon laligogi. Keinan balonon kan Jerusalem kanon jiwowon jigo kotiga meŋ opo sel kuun ii mesaogi.

42) jeŋ asariŋ uugia kuuja (*preach*)

Anutuwaanon qaa gawon iikawaa leeya woi.

43) Jigo gawon galen (*priest, pris*)

Iinon ejemba ano Anutu batunananon komakonjorati gawon meŋ qama kooliŋ gejanono jeŋ siimolon ooro nandun angin meŋ kululuun batuya iyanjaajon meŋ laligoro.

44) Jigo gawon eja (*levite*)

Anutunon jeŋ kotooro Liwaiwaa kera-suru yononon jiwowon jigowaa welenqequeruta koloogi. Kawaa-jon balon bakaya mende onongi tuun tosaana yononon balongiawo laligon nanjon onoma laligogi. Hamoqeqe gawombaa arenanon utegoro soomongo areŋ gbiliaa kamban kokaamba qagia Buŋa gawon eja (*deacon*) ano Buŋa gawon emba (*deaconess*) jeŋkejon.

45) Uukuukuu eja (*evangelist*)

Uukuukuu eja iinon Anutuwaaw qaaya jeŋ asariŋ ejembanon uugia meleembutiwaajon kuun onomakeja. Tosianon uugia meleema singisongogia jokoloogi ilaŋ qambanmamban onomakeja.

46) Jigo kaunsol tuun (*Sanhedrin, kaunsil*)

Kantriwaa jetame-meya yonoo qaa jake uuta ii Juuda yonoonon "*parliament*." Qaa galengia ii jigo gawon galen warja. Kantriwaa jetamemeya 70, paatigia kania kania, yononon ajoajoroogia ama qaa gawon meŋ jeŋ somongon kanageso jeŋ koton onoma laligogi. Ku-usun hona ii Room waba ejemba yonoo borogianon ero.

47) Farisii (Kana qaawaa kaparankonjon) (*Pharisee*)

Farisii yononon paati mon laligogi. Yonoononga mamaganon jigo kaunsol tuun (*sanhedrin*) uutanon kantriwaa jetamemeya koloon laligogi. Mooseswaa Kana qaaya awagadeen moma toroqen iyanjiaa jeŋkootogia seiseiya mokolon mindirin ii kaŋagadeen otaagi. Qaa kuuya ii kaparan koma "Anutuwaaw jaanon sokonja," jeŋ kaen moma laarin ejemba kuma onongi. Kuma onoma ejemba tosonian jeŋkooto qaagia ii mende moma hanqan laligogiti, ii meŋ kamaan ama onoma iyanjiaa selegia meŋ uma (selememe) laligogi. Kaen laligon awagadeen Anutuwaaw qama kooliŋ nene singi laligon nandun ama borogia songbama iikaana kanon dorhamo meŋ aon laligogi. Iikaana kanon Anutu hamoqeqeyaa kania hona mende moma asariŋ Jiisas ugun jinjan angin. Ejemba tosonian Jiisaswaa gematanon kema otaagiti, ii

injiima tembonji. Jiisasnoŋ Anutuwaa aŋgoletu mero mepaegoŋ “Kana qaa uuguja,” jegi. Jiisas qaawaa timbinonŋ horonŋ aŋgobato meŋ mubombaajonŋ kaŋ osonkakale qaa mamaga jeŋ tuarenjeŋ ama mugu.

48) Sadusii (Jigo gawombaa kaparanŋkonŋ) (*Saducee*)

Yoŋononŋ Mooseswaa Kana qaaya qokotaanŋ “Farisii yoŋononŋ jigo gawonŋ awaa-gadeenŋ mende meŋkejuti,” jegi paati gbilia kanaigi. Farisii yoŋononŋ qamakooli miri so kuma onŋonŋi Sadusii boi yoŋononŋ mindimindiri jiwowonŋ jigo waŋanonŋ kaparanŋkonŋ. Yoŋoo kondokondoogia ii jigo gawonŋ galeŋ qata Saadok. “Komugi yoŋononŋ mende waabuya,” jeŋ Uŋa Toroya ano Siwe gajoba mende laligojuti, iikaanŋ moma laarigi. Yoŋononŋ kantriwaa jetamememeya koloonŋ jigo kaunsol uutanonŋ Farisii yoŋowo jenonkooli jeŋ aŋgowowo ama laligogi. Kaenŋ laligogito, Jiisas qegi komu-waatiwaa qaaya jeŋ tegonŋ kambanŋ iikanonŋ uumotoonŋ anŋi.

49) Herodwaanonŋ paati (*Herodians, lain bilong Herot*)

Gawana qata Herod iinonŋ kanagesoya ano alauruta yoŋowo paati monŋ ama Room gawmanŋ yoŋoononŋ politik teŋ koma otaanŋ laligogi.

50) Zelot paati (*Zealot, Selot*)

Nesenel Zelot paati yoŋononŋ Room mindimindiri gawmanŋ tuarenjeŋ ama aŋ-giodeenŋ nananŋ mewom-baajonŋ tompe politik meŋ laligogi. Jiisaswaa gowokoya monŋ qata Saimon ii Zelot politik ejaga laligoro.

51) Siisa-kinŋ (*Ceasar, emperor, sisa*)

Siisa-kinŋ ii Room mindimin-diri kantri (*empire*) galeŋ koma onŋoma eja ponŋgiaga laligoro. Kinŋ Herod ano gawana Pailot ii iwaa jawinwoita koloonŋ Juuda ejemba galeŋ koma onŋonŋi.

52) Teuteuhalihali (*Feast of Shelters or Booths*)

Jon 7.2 Juuda yoŋoononŋ yambuyambu korisoro kendonŋ ii gbani so kokaenŋ anŋi: Wain gawonŋgianonŋ kema gere seŋa meŋ halihali qeŋ iikanonŋ eŋ weenŋ 8 aisoonŋ kendonŋ rama laligogi. Weenŋ konoganonŋ korisoro uuta anŋi. Wala eenjanonŋ balonŋ qararanŋkonŋkonanŋonŋ gbani 40 kawaa so opo kuunŋgianonŋ eŋ kaŋ laligogiti, ii romonŋonŋonŋ aisooŋi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

53) pondanŋ nanja, kaparanŋ koma anja, qaaya pondanŋ otaanŋ meŋ yagoja (*faithful*)

Faithful qaa tosaana: membiriqembiria qaa, misi metetana qaa nama kaparanŋ koma mengadeenŋ meja, nonŋ meŋkeja, tororo gawonŋ meja, momalaarianonŋ mende sologoro zenŋ nanja

54) kongbaraya qaa (*firm*)

korononŋ meŋkeja, nama kotiija, pek nanja

55) kelebele (*flattery, pretended friendship, deceit*)

Ala-ala tani qaa awaa saanonŋ jero koloojato, hona qaa.

56) tapekokoro (*miserable*)

Singisonŋowaa tawaya ii tapekokoro.

57) dogo, bone (*stingy*)

seŋgurunŋ kawalia, qebugonŋ nene, iimabaago. Monŋonŋ iwoiya eji, ii tosaana yoŋoononŋ mendeema onŋomambaajonŋ togonŋ iyaŋaajonŋgadeenŋ aŋgonŋ komakeja. Ii loloogendeenŋ (*generous*) qaago.

58) otoko ama meŋgo memambaajonŋ koposonŋgoja, kasumambanŋ anja (*greedy*)

(donŋ) nepaqepalo, iimabaago. Iwoiya (balonŋ, nene, apu, gere, miri gawonŋ) edaborojato, kilenŋ tosaana yoŋoononŋga ii toroqenŋ buŋa qeŋ aomambaajonŋ koposonŋgonŋkeja. Iyaŋaajonŋ amanagaju oronŋgaju amakemambaajonŋ momakeja. Iwoi kuuya iyaŋaajonŋadeenŋ buŋa qeŋ aomambaajonŋ bobo momakeja. Ef 4.19 Iwoi eŋ mujato, kilenŋ ii toroqenŋ amanagaju oronŋgaju memambaajonŋ kaparanŋ komakeja. Tosaana mende romonŋonŋ onŋomakejato, iyaŋaa buŋayanonŋ somariiwaatiwaajonŋ manja qeŋkeja. Ii kantri kuuya ananaanonŋ lombonana waŋa.

59) baagoja (*covet, mangalim*)

iimasiin moja, iima siinja moja

60) goronkiki (*envy*)

mombaa iwoiya memambaajon koposongoja

61) momo eja tiliqiliawo (*cunning*)

Tosaana tiligon onombaatiwaa so momakootoya somata en muja.

62) uunon junjun, uunon motoqoto (*jealousy*)

Monon alianon uugun qeangon toomorian awaa mokoloro iwaajon ama momaboboli momakeja. Qaa jejenon nuuguna guuguwe, qaa kiisan jej gemageqe anja, mombaajon uuta qeja.

63) uumeleembaa komagbiligbili (*religion*)

Ejemba kuuyanon Buja gawon ii me woi menkeju. Tosianon omejiilan menj loorin onombombaaajon gawon menkejuti, iikawaa qata animism. Maslim, Hindu, Komyunist ano tuun tosia yononon momogiaa so buja gawongia menj uumeleembaa komagbiligbiligia (*religion*) amakeju. Na gawon yononon ii momogiaa so menkeju. Mamaganon Anutuwaanon qaa ano balombaa momo tosia ii mindirin orongi siliqalu koloonkeja (*syncretism*).

64) uuwaa komagbiligbili (*godliness*)

Kraist kaana laligomam-baajon koma menj gbilija, Anutuwaa laaligo kombombana koma gbilija, Anutu buja qaayaa so laaligo soraaya laligoja, Anutuwaa bunyanon pitiri laligoja. 2 Piito 1.3

65) Oyanboyan goman (*paradise*)

Aadam ano Iiw yoronon oyanboyan gomanon laligon koisoro ama singisongo ani Anutunon konjoma orono kamaarito, kanagen uumeleen yononon Siwenon uma oyanboyan gomanon laligowuya.

66) laaligo angonjorayawo (*ungodliness*)

gadokopa laaligo, Anutu gema qen laaligo, ananaa jaajaa laaligo

67) koomu goman (*Hades, ples bilong daiman*)

koomu goman (uumeleen yononon koomu goman), koomuwaa senjon goman (uumeleembaa gadokopa yononon koomu goman)

68) salfa jamo (*sulfa, brimstone*)

Salfa jamo goota ii oogi bolana kotakota jero morona bologa koloonkeja. Ii saanon mejejaagi paora kolooro iikanon gbala tiwowaa kotaa paoraya menkeju.

69) doomoron, (*desperation*)

Toroqen laligomambaajon amamaamana. Kaen romongon majakaka moma konjilin somata moja.

70) koposowaa qaaya qaa (*blameless*)

Tosaana yonoo jaagianon solana kolooja.

71) masuqeqeta (*ripened, mellow*)

Nene ambembo mono masu qeja. Gawon toya qama koolinin gawon ejemba mokoloron onono kema hona menj kululuuwu. Mat 9.37-38

72) jaamelej unja (*vision*)

Ujanon ejemba mon kondooro jaaya meleenon unja(unja) iija.

73) uumeleembaa selesele laaligo (*hypocrisy*)

Uuta bakasasan (qaanon me sili tosianon) meleenjato, hona qaago. Skin kristen ii uu walaganon laligoju. Jiisanon qaa kotakota totonon iikanon jej onono. Mat 23; Mat 6.2, 5, 16

74) kakasililin (*trouble, affliction, suffering*)

(uuwaa) konjilin, (selewaa) konajilin, siimbobolo, jambalilin

75) jojopon qaa (*commandment, oath, vow*)

Qaaya jojopon qaanon jej kotijia. Qaa ii uuguwonatiwaa so qaago. Mat 5.33-37

Anutuwaanon jojopon qaa boro woi (10) Eks 20.1-17

Oro bologa jerejai kaaja. Jerjnemba (*giant*) ii jekania boorongia.

90) tosaaja injisosorooj tosaaja sureej oŋoma keda motoonŋononj mende gosin oŋomakeja (*discriminate*)

Anutunonj kaenj mende amakeja. Uuta dindiŋa, gbingbaonja qaa.

91) lolomonij (*indifference*)

Qaa iikawaa alia ii telambelaŋ, nesambure, neŋhololo, kosimosi, koyanmoyan, kotamototaŋ. Ais 15.1

92) lombo kanjaawo (*plague*)

93) siijaago siimeme (*resistance, reluctance, recalcitrance, arguing*)

Kaenj me kaenj jena iinonj mono afaanŋonj qaa qotogonj qaa jenkeja.

94) tawatawa (*temporary*)

tatawaga, tawaya, lageta, lagita

95) aasanŋoya (*private*)

aŋodeeŋ, yaŋabuju -qenjaaro (*public*)

96) teŋ, qaqan (*yoke*)

Woiyanonj motoonj gawonj meri teŋnonj mindiriŋ oronja. Qaqan ii bulmakao woiwaa arogaranonj ama somonŋogoi iikanonj kare me kinonj horojao.

97) tere pipipiiya aasoyawo (*scroll with seal*)

Wala eenanonj papiwaa kania mende mokoloonj laligogi. Tere ii lama selianonj oonj lipima pipiigi. Seleenŋenj yonononj ii yonŋoro weenŋowubotiwaajonj tosanonj ii sapo kaaja aasononj somonŋonj aiwese aasoya iikanonj mokotaagi. Moŋnonj ii oloŋ menjurano iikawaa kania mono mokoloogi.

98) Balaam Beorwaa meria (*Balaam son of Beor*)

2 Piito 2.15; Juud 11 Balaam ii gejatootoo eja moŋ. Kanagenj ŋaa gawonj uugere ejaga kolooro. Kambaŋ moŋnonj Moab balonj yonononj Israel kanageso kere ama mugi. Yonŋoo kinj ponŋia qata Baalak Ziporwaa meria iinonj welenŋeŋeuruta wasin oŋono Balaambaanonj kanj qaaya kokaenj jegi, "Giinonj mono Israel kanageso qasuaan oŋona afaanŋonj ununiŋ kamaawu." Kaenj jeŋ kinonj moneŋ mubaatiwaajonj jegi. Kaenj jegi wala qasuaan oŋomambaajonj qetama togoroto, toroŋen kele qaanonj moriro monembaa siinja moma looriŋ soonj uumotoonj ama Israel gomaŋ iimambaajonj baaja moŋnonj umambaajonj ano. Kaenj kolooro Anutuwaa iriŋa soono kanaanonj donŋi qaganonj rama keno gajobaya wasiro kanj kana somonŋonj nano. Donŋinonj ii iima komuwabotiwaajonj toroko moma toroŋen kambaatiwaajonj amamaaro Balaamnonj gajoba ii mende iima iriŋa soono donŋia oolinonj qero. Qero qaa ootanonj aantano balonj ejawaa qaa jeŋ Balaam jeŋ muro. Anutunonj Israel kanageso kotuegonj oŋono laligogiti, Balaamnonj ii moma wala qasuaan oŋomambaajonj togonj kanagenj ii kileŋ batogonj amamaaro. Janŋo boŋ 22-24, Ais 2.14

99) Koora (*Korah*)

Juuda jawo 11. Koora eja ii Israel jotamemeyagiaga kolooro Mooses Aaron qotogonj oroma kareŋ anŋi. Kawaajonj Anutuwaa iriŋa soono balonj kuuro rondanj mero aantano sia ronj asugiro Koora ano neŋauruta qaakeŋe kuuya ii iikanonj gororonŋonj kemegi gogonj oŋono tiwilaagi.

100) Naaman (*Naaman*)

Luuk 4.27 Naaman ii Siria kantriwaa kawali galenŋia waŋa. Iinonj kambaŋ moŋnonj manimba jinonj kiro gejatootoo eja Elaisawaa bujuya moma Juuda yonŋoo balononj kanj Elaisanonj selia meŋ solananiwaatiwaajonj qisiro. Elaisanonj ii Jordan apu gowoyanonj kema apu ariro indiŋa sewen koloowaatiwaajonj jeŋ kotonj muro uuwoi yakariŋ teŋ koma kaenj ano selianonj solanidabororo.

Momalaari qaawaa jeŋ-asa-asari

I Mokomokoloo Tonanaa kania kokaenj:

Anutunonj nii ano ilawoila laaligogiawo kuuya mokoloonj nonondabororo. Nii kianj unja kokoosu ano selenawo, jaa gejanawo, kana boronawo mokoloonj nono.

Ii iima “Moma kotomaŋa,” jeŋ selen meŋ sororogonj uumomonawo nono. Kaen galerj koma noma laligonj sele esu iwoi me apu ano nene, jigo miri, embamera nomakeja. Komakoomo, bao oro, monenj hina ii kuuya selewaa nanŋonaŋgoya, somaŋa somaŋa nomakeja. Jetawononj umambotiwaajonj kalaŋ koma noma kakasililij tiwitiwilaa iikanonŋa sopa somonŋonj nomakeja. Nii iwaanonj gawonj mende meŋ injarere laligowe Anutu Maŋ soraayanonj kalenmoriaŋaajonj ama kaen ama nomakeja. Kawaaonj iikawaa tosaya noononj ejiwaajonj mono mepeseenj uusiŋa teŋ koma welenqerj muŋ laligomaŋa. Qaa ii honj toontoonŋaga moma laarijenj. Jon 1.18; Ais 1.8; Jei 2.14-17; Room 8.28

II Downana meme Tonanaa kania kokaenj:

Jiisas Kraist Anutugadeenj koloonj Maŋawo kambaŋ qaa iikanonj laligoro. Kaen laligonj kouro emba saraŋ Marianonj mero balonj eja koloonj noononj Poŋ kolooja. Eja soonja koloowe nomesaonagatiwaa so ii kilerj noo downa meŋ sewana mero. Bologanonŋa ano Satambaa gbadononŋa monenj gbili iwoinonj qaagoto, iyaŋaa saya soraaya iikanonj kotonj nono siimbobolo moma komuŋ isama nono. Kaen ama tona koloorotiwaajonj nii iwaa bentotonj uutanonj keuma dindiŋa koloonj soraaya laligonj jeta teŋ koma muŋkemaŋa. Aŋo koomunonŋa waama Siwenonj uma Poŋnana laligonj uma laligonjeja. Niinonj kaanjadeenj laligonj koomunonŋa waama iwo kambaŋ tetegoya qaa laligonj uma laligomaŋa. Qaa ii honj toontoonŋaga. Ii moma laarijenj. Gal 3.26; Ais 25.8; 1 Kor 15.54-56; Ef 3.18-19; Mat 25.40

III Meŋ soraij nononononj Tonanaa kania kokaenj:

Nii neenaa esuŋonj Jiisas Kraist moma laarij muŋ iwo qokotaamambaajonj amamaanŋejento, Uŋa Toroyanonj Buŋa qaanonj koma horonj noma uuna kuuŋ meŋ asarij nomakeja. Iinonj Jiisaswaanonj noono moma laarij muŋ soraaya koloonj Anutuwaaw meraboraana koloonj laligojenj. Balonj so Kraistwaa kanageso laligojuti ano nono kaanjadeenj kokaenj ama nonomakeja: Horonj nonoma mindirij uu soraaya meŋ nonoma Kraist Jiisaswaanonj toroqerj nonono uumeleenj kanageso motoon koloonj laligojonj. Kaen laligonij Uŋa Toroyanonj nii ano ejemba soraaya kuuya ananaa siŋgisonŋonana somaŋa somaŋa kalenmoriaŋanonj songbama nonomakeja. Kaen laligonj kambaŋ tetegoyanonj nii ano komugiti, meŋ gbilij nonoma Kraistwaa uumeleenj ejemba kuuya laaligo kombombaŋa tetegoya qaa buŋa qerj nonondaborowaa. Qaa ii honj toontoonŋaga. Ii moma laarijenj. Jon 16.13a; Ef 4.4-5; 1 Kor 3.16-17; Joel 2.28-29

Jojoparj qaa boro woiwaa jeŋ-asa-asari

1. iikawaa kania kokaenj:

Anana beŋ tosaŋa yoŋoojonj monij omaya kolooro Anutu motoonŋo iigadeenj goda qerj muŋ moma laarij muboŋa. 1 Jon 2.15-17; Maak 12.29-31; Mat 4.10b

2. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qerj uunananonj jopagonj muŋ laligowonja. Qata qasumasuwaanonj me qolomolonj qaanonj me jeŋmeesanonj me omejiilanj qaanonj mende ama jewonja. Ii awawi totonj! Kambaŋ so mono iwaa jeŋ mepemepese ama qama koolij muŋkebonja. Jei 3.10-12; Mat 5.37; Ef 5.4; Room 12.14

3. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qerj uunananonj jopagonj muŋ kendonj weenja mende meŋ kileewonja. Qaaya monij siŋawo kolooro kendonj ii mono kowoga ewaatiwaajonj romonŋowonja. Ond 26.6-8; Eks 20.11

4. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qerj uunananonj jopagonj muŋ nemuŋmaŋ me jotamemeurunana tuarenjenj mende ama onjombonja. Uugia kaenj mende meŋ boliwonjato, kambaŋ so jegia teŋ komakebonja. Ef 6.1-3; 1 Tim 5.4; Apo 5.29

5. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananoŋ jopagoŋ muŋ ejemba mende unuŋ komuwoŋa me siimbobolo mende oŋomboŋa. Mono ala meŋ oŋoma ilaŋ oŋomakeboŋa. Mat 5.21-22; 1 Jon 3.15; Ond 10.8

6. iikawaa kania kokaerj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananoŋ jopagoŋ muŋ sero yonŋoro me qaa gamuyawo iwoi moŋ mende jeŋ ama mewoŋa. Uu soraaya laligoŋ loemba soomongo ama laligoŋoŋa. Mat 19.6; Hib 13.4

7. iikawaa kania kokaerj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananoŋ jopagoŋ muŋ tosaarja yonŋoonoŋ moneŋ hina me borosamo iwoiwaajoŋ mende koposoŋgoŋoŋa. Komakoomo me tiwo juŋmemewaajoŋ koposoŋgoŋ tuarenjeŋ mende jewoŋa. Ilawoilagia tororo eŋ oŋombaatiwaajoŋ kalaŋ koma oŋomakeboŋa. Ef 4.28; Mat 6.3-4; 2 Kor 9.7

8. iikawaa kania kokaerj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananoŋ jopagoŋ muŋ uuooso me jenonkuukuu mende ama tiliqili qaa mende jewoŋa. Kaerj qaagoto, kaniagia moma asariŋ iwoi awaa moŋ aŋgiti eeŋ, ii jeŋ asugiŋ oŋomboŋa. Mat 7.1-5; 12.37

9. iikawaa kania kokaerj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananoŋ jopagoŋ muŋ tosaarja yonŋoonoŋ borosamo me gawoŋ bombaajoŋ mende koposoŋgoŋoŋa. Ii tororo sogianoŋ ewaatiwaajoŋ kalaŋ komakeboŋa. Ond 119.36; Joos 7.19-21

10. iikawaa kania kokaerj:

Anana Anutu goda qeŋ uunananoŋ jopagoŋ muŋ ala yonŋoonoŋ welenqe-qeyaajoŋ uuqeŋe mende ama horoŋ oŋomboŋa. Bao orogiaajoŋ mende koposoŋgoŋoŋa. Kaerj qaagoto, togiawo laligoŋ nanŋoŋ mubutiwaajoŋ nanŋoŋ oŋomboŋa. Mat 5.28; 2 Piito 2.14